

100% **ЗАХИСТ**
ВІД ПІДРОБОК

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

ЗОВНІШНЄ НЕЗАЛЕЖНЕ ОЦІНЮВАННЯ

КОМПЛЕКСНЕ ВИДАННЯ

- ✓ Теоретичні відомості
- ✓ Хронологічний довідник
- ✓ Словник персоналій
- ✓ Термінологічний словник
- ✓ Тренувальні тестові завдання
- ✓ Відповіді до тестів

2015

УВАГА!

СКРЕТЧ-КОД ГАРАНТУЄ ОРИГІНАЛЬНІСТЬ
І ЯКІСТЬ ЦЬОГО ВИДАННЯ

Видавництво

«Підручники
і посібники»

Ігор Панчук

Історія України

**Комплексна підготовка
до зовнішнього незалежного оцінювання**

За чинною програмою ЗНО

Тернопіль
Видавництво «Підручники і посібники»
2014

УДК 94(03)
ББК 63.3(4Укр)я721
П 16

Рецензенти: *Свідерський Юрій Юрійович*, кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка
Краснопольська Руслана Андріївна, заслужений вчитель України, вчитель історії ЗОШ № 22 м. Тернополя

Редактор *Маргарита Більчук*
Дизайнер обкладинки *Віталій Нехай*

Панчук І.
П 16 Історія України : комплексна підготовка до зовнішнього незалежного оцінювання / І. Панчук. — Тернопіль : Підручники і посібники, 2014. — 464 с.
ISBN 978-966-07-2549-2

Пропонований посібник призначено для самостійної підготовки до зовнішнього незалежного оцінювання з історії України, а також для поурочної роботи. Він укладений відповідно до чинної програми з історії України для середньої загальноосвітньої школи та чинної програми ЗНО. У виданні представлено теоретичні відомості, різноманітні словниково-довідкові й інші допоміжні матеріали та тестові завдання з історії України (від найдавніших часів до наших днів) з відповідями, що дають змогу здійснити перевірку знань, умінь і навичок з цього курсу.

Для абітурієнтів, учнів та вчителів загальноосвітніх навчальних закладів.

УДК 94(03)
ББК 63.3(4Укр)я721

ПЕРЕДМОВА

Пропонований посібник спрямований на забезпечення комплексної підготовки до складання зовнішнього незалежного оцінювання.

Тести, до яких в узагальненому вигляді подано необхідні теоретичні відомості, укладено відповідно до чинної програми з історії України для середньої загальноосвітньої школи та чинної програми ЗНО й угруповано за темами. У кожній темі представлено тестові завдання різних типів: завдання, у яких слід вибрати з кількох одну правильну відповідь, завдання з вибором трьох правильних відповідей із семи, завдання на встановлення відповідності та послідовності подій, завдання, пов'язані зі знанням карти, розпізнавання портретних рис персоналій, а також пам'яток архітектури й образотворчого мистецтва. Основну увагу акцентовано на темах з історії XX – початку XXI ст. Виконанню тестових завдань повинно передувати ґрунтовне повторення теоретичного матеріалу. З метою полегшення перевірки знань та вмінь учнів і абітурієнтів наприкінці шість частини посібника подано відповіді до тестів.

Окремо наведено чотири варіанти повних зразків тестів у форматі ЗНО, щоб майбутні абітурієнти мали змогу випробувати свої сили у розв'язанні типових комплектів тестових завдань з історії України.

Щоб допомогти абітурієнтам у швидкому та якісному вивченні історичних фактів, пов'язаних з минулим України, у додатках до кожної теми вміщено хронологічний довідник. Представлені в ньому події відтворюють власне фактографічну основу історії України. У багатьох випадках подано не лише саму суть подій, а й короткий коментар до них, зазначено їх причини і наслідки, наведено прив'язки до місця, де вони відбулися. Звичайно, неможливо передати весь загал фактичного матеріалу, тому дібрано лише найважливіші з погляду історії події. Перевагу надано фактам, які віддзеркалюють історію Українського державотворення: докладно відтворено події часів Київської держави, періоду Б. Хмельницького, епохи Української революції 1917–1921 рр., сучасної незалежної України. Більше уваги приділено політичним подіям, але відображено також і соціально-економічне та культурне життя. Наприкінці довідника наведено додатки до нього, які суттєво поповнять інформаційний арсенал абітурієнта.

У словнику персоналій, вміщеному до кожної теми (крім першої), висвітлено діяльність представників різних політичних і соціальних таборів та ідеологічних напрямів крізь призму сьогодення. Наведено також інформацію про відвертих ворогів України, про представників інших народів, які мають стосунок до нашої історії. Чималу увагу приділено діячам культури, їхній творчості. За допомогою життєписів політичних, військових, господарських і культурних діячів можна простежити найголовніші віхи історії нашого народу від найдавніших часів до наших днів, успіхи та досягнення, поразки і невдачі, боротьбу за національне й соціальне визволення.

Як свідчить практика, система освіти України відчуває брак посібників, зокрема довідкової літератури, пов'язаної з історичними термінами, визначенням і тлумаченням найважливіших понять. Саме вони допомагають зрозуміти ті чи інші події, засвоїти й узагальнити найголовніші історичні факти. Тому в посібнику вміщено (до кожної теми) також термінологічний словник, покликаний допомогти абітурієнтам подолати труднощі, які постають під час засвоєння навчального матеріалу. Тематика словника охоплює основні поняття, що стосуються історії України від найдавніших часів до наших днів. Враховано нові підходи, що з'явилися за останні десятиліття в історичній літературі. Головним принципом викладу матеріалу є якнайширше охоплення і стисле розкриття понять і термінів, їх змісту і значень, використовуваних сучасною наукою, на матеріалах і прикладах з історії України.

Пропоновані матеріали дають змогу майбутнім абітурієнтам поглибити, систематизувати, перевірити свої знання з історії України та зробити об'єктивний висновок про їх загальний рівень, а отже — ґрунтовно підготуватися до зовнішнього незалежного оцінювання. Старанно опрацювавши всі запропоновані теоретичні та словниково-довідкові відомості й варіанти тестових завдань, вони зможуть успішно скласти зовнішнє незалежне тестування та вступити до обраного вишу.

Посібник має універсальний характер, тому його можуть використовувати вчителі — для поурочної роботи та складання варіантів завдань до узагальнення вивченого, а також учні загальноосвітніх середніх навчальних закладів — для повторення програмового матеріалу та поглиблення знань, умінь і навичок з цього предмета.

Щастя вам, шановні абітурієнти, вчителі та учні!

ОСНОВНІ СКОРОЧЕННЯ

Австр.-австрійський
Адмін. — адміністративний
АМ — Академія мистецтв
АН — Академія наук
Англ. — англійський
АРК — Автономна Республіка Крим
Б-ба — боротьба
Бл. — близько
Бурж. — буржуазний
ВАПЛІТЕ — Вільна академія пролетарської літератури
Визв. — визвольний
Військ. — військовий
ВКП(б) — Всесоюзна комуністична партія (більшовиків)
Внутр. — внутрішній
ВР — Верховна Рада
ВУАН — Всеукраїнська академія наук
ВЦПК — Всеросійський центральний виконавчий комітет
Галревком — Галицький революційний комітет
Ген. — генеральний
Гол. — головний
Госп. — господарський
Гр. — грецький
Гром. — громадський
Губ. — губернія, губернський
ГУР — Головна українська рада
Дем. — демократичний
Держ. — державний
Дів. — дівоче (прізвище)
Драм. — драматичний
Екон. — економічний
ЕОМ — електронно-обчислювальна машина
Засл. — заслужений
Заст. — заступник
Зах. — Західний
Зб. — збірка
ЗУНР — Західноукраїнська Народна Республіка
ЗУР — Загальна українська рада
ЗЧ ОУН — Закордонні частини Організації українських націоналістів
Ін. — інший
Ін-т — інститут
Ім. — імені
Іст. — історичний
Іт. — італійський
КДБ (КГБ) — Комітет державної (государственной) безпеки
Ком. — комуністичний
КП(б)У — Комуністична партія (більшовиків) України
КПУ — Комуністична партія України
К-ра — культура
Крит. — критичний
КТМ — Клуб творчої молоді
Культ. — культурний
Лат. — латинський
Літ. — літературний
Л-ра — література
МВС (МВД) — міністерство внутрішніх справ (дел)
Мед. — медичний
Моск. — московський
Муз. — музичний
НАНУ — Національна академія наук України

Нар. — народний
Наук. — науковий
Нац. — національний
Нім. — німецький
НКВС (НКВД) — народний комісаріат внутрішніх справ (дел)
НРУ — Народний рух України
НТШ — Наукове товариство імені Т. Шевченка
Обл. — область, обласний
ОДПУ (ОГПУ) — Об'єднане державне (рос. — государственное) політичне управління
Осв. — освітній
Осн. — основний
ОУН — Організація українських націоналістів
ОУН (Р) — Організація українських націоналістів, ОУН (Б) — Організація українських націоналістів
(бандерівців)
О-ція — організація
Парт. — партійний
Пд. — Південний
Пед. — педагогічний
Пн. — Північний
Побл. — поблизу
Пов. — повіт
Поет. — поетичний
Політ. — політичний
Прив. — приватний
Пром. — промисловий
Проф. — професор
Псевд. — псевдонім
Публіц. — публіцистичний
Рад. — радянський
Рев. — революційний
Респ. — республіканський
РМ — Рада Міністрів
Р-н — район
РНК — Рада Народних Комісарів
Рос. — російський
Рр. — роки
РСДРП — Російська соціал-демократична робітничая партія
РУП — Революційна українська партія
РФ — Російська Федерація
С. — село
Світ. — світовий
СВУ — Союз визволення України, «СВУ» — «Спілка визволення України»
Смт — селище міського типу
СПУ — Спілка письменників України; Соціалістична партія України
Сусп. — суспільний
Суч. — сучасний
Сх. — Східний
США — Сполучені Штати Америки
Терит. — територіальний
Тт. — томи
Т-во — товариство
Театр. — театральний
Тур. — турецький
ТУП — Товариство українських поступовців
УАН — Українська академія наук
УВАН — Українська вільна академія наук
УВУ — Український вільний університет
УГА — Українська Галицька армія
УГГ — Українська Гельсінська група
УГКЦ — Українська греко-католицька церква

УГС — Українська Гельсінська спілка
УДХП — Українська демократична хліборобська партія
УКП — Українська комуністична партія
Укр. — український
УНДО — Українське національно-демократичне об'єднання
УНДП — Українська національно-демократична партія
УНП — Українська народна партія
УНР — Українська Народна Республіка
УНЦ — Український національний центр
Ун-т — університет
УПА — Українська повстанська армія
УПСФ — Українська партія соціалістів-федералістів
УРДП — Українська радикально-демократична партія
УРП — Українська радикальна партія (до 1931); Українська республіканська партія (з 1990)
УРСР — Українська Радянська Соціалістична Республіка
УСДП — Українська соціал-демократична партія
УСДРП — Українська соціал-демократична робітничка партія
УСДС — Українська соціал-демократична спілка
УСС — Українські січові стрільці
УЦР — Українська Центральна Рада
Феод. — феодальний
Філол. — філологічний
Філософ. — філософський
Фр. — французький
Ф-т — факультет
Худ. — художній
Центр. — центральний
ЦК — центральний комітет
ЧК — рос. Чрезвычайная (Надзвичайна) комісія
Юрид. — юридичний

ТЕМА 1. СТАРОДАВНЯ ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

Історія України поділяється на певні періоди. Найпоширеніша періодизація:

- Стародавня історія (близько 1 млн років тому — IV ст.)
- Середньовічна історія (V — кінець XV ст.)
- Нова історія (XVI — XIX ст.)
- Новітня історія (XX — початок XXI ст.)

Стародавня історія України досліджує життя людей на наших землях за найдавніших часів. Вивчення спирається джерела. **Історичні джерела** поділяються на такі типи:

- речові (історичні залишки матеріальної культури минулого)
- писемні (літописи, мемуари, хроніки та інші документи)
- мовні (дають інформацію на основі аналізу мов)
- етнографічні (традиції, вірування, свята, аналіз побуту та звичаїв)
- усні (казки, легенди, міфи, перекази, пісні тощо).

В основі археологічної періодизації історії України лежить основний матеріал для виготовлення знарядь праці, тому умовний поділ тут такий:

- кам'яний вік (близько 1 млн років тому — III тис. до н. е.)
- **бронзовий вік** (приблизно II тис. до н. е.)
- **ранній залізний вік** (IX ст. до н. е. — IV ст. н. е.).

Кам'яний вік учені домовилися поділяти на менші періоди:

- **палеоліт**, або давній кам'яний вік, на території України тривав від 1 млн до 10 тис. років тому. У свою чергу, його поділяють на ранній (1 млн — 150 тис.), середній (150 тис. — 40-35 тис.) і пізній (40 тис. — 10 тис.).
- **мезоліт**, або середній кам'яний вік, на території України тривав від 10 до 7 тис. років тому
- **неоліт**, або новий кам'яний вік, — від 7 тис. до 5 тис. років тому.
- інколи виділяють **єнеоліт**, або мідно-кам'яний вік (приблизно 5 тис. років тому)

Поява та розселення людей на території України. Прадоди вперше з'явилися на території України близько 1 млн років тому, про що свідчить стоянка біля с. **Королеве** Виноградівського району на Закарпатті.

Ранній палеоліт — архантропи, основне знаряддя праці — ручне рубило, заняття — збирання та полювання, жили архантропи первісними людськими стадами, стоянки — крім Королевого, **Київ-Коба**, Амвросіївка та інші.

Середній палеоліт — неандертальці (палеоантропи), заняття — збиральництво і полювання на великих тварин, знаряддя — гостроконечники, скребла, жили матріархатом (материнським родом), близько 200 стоянок.

Пізній палеоліт — кроманьйонці (неоантропи), заняття — збиральництво, застосування різних способів полювання, знаряддя — ножі, різці, скребла, сокири, наконечники списів, жили матріархатом, відомо понад 500 стоянок, у тому числі **Мізин**, **Кирилівка** (у сучасному Києві), Молодове та інші.

Залюднення території України відбувалося через Балкани та Центральну Європу, деякі вчені вважають, що і через Кавказ.

Мезоліт — оскільки великі тварини вимерли, змінилися способи полювання і мисливські знаряддя, досягнення — початок риболовля, користування луком і стрілами, лижами, човнами, приручення собаки, родові обряди об'єднувалися в племена.

Неоліт — виникнення землеробства і скотарства. До цього часу люди споживали те, що їм дарувала природа (привласнювальний спосіб господарства), нові види діяльності називають відтворювальним способом господарства. Ці зміни прийнято називати **неолітичною революцією**. **Риси неолітичної революції:**

- винайдення і поширення якісно нових способів виготовлення знарядь праці (свердління, шліфування і пиляння), створення нових знарядь праці (мотика, серп);
- виникнення нових видів виробництва та виготовлення штучних продуктів (кераміки, тканин);
- перехід від кочового до осілого способу життя;
- використання свійських тварин як тягової сили, приручення більшості свійських тварин;
- суттєві зрушення в демографічній сфері, зростання кількості та розмірів поселень.

Поширення землеробства та скотарства на землях України. Оскільки назви давніх народів не збереглися (якщо вони існували), вчені користуються поняттям **археологічної культури**, яка означає сукупність споріднених речових залишків, здобутих під час археологічних розкопок, що належать до одного історичного часу та території.

Найвідомішою культурою на території України є трипільська цивілізація, яка (**IV тис. до першої половини III тис. до н. е.**). Назва походить від с. Трипіль на Київщині, поблизу якого наприкінці XIX ст. визначний археолог Вікентій Хвойка виявив сліди діяльності давніх землеробів, які свідчать про високий рівень розвитку відтворювального господарства.

Суспільне, господарське та духовне життя носіїв трипільської культури:

- основа господарства — орне землеробство (пшениця, ячмінь) та скотарство (корови, свині);
- надзвичайно добре володіння технікою вироблення глиняного посуду (**трипільську культуру** називають ще культурою мальованої кераміки);
- виплавка міді (мідна металургія);
- висока майстерність у спорудженні житла (протоміста, Тальянки, Майданешьке, близько 15 тис. мешканців);
- мешкали родинами, які об'єднувалися в громади, згодом — у племена, очолював вождь;
- віра в Богиню-Матір, символ материнства і родючості, створення основ для появи писемності.

Але, не навчившись відновлювати родючість землі, під натиском кочовиків вони розчинилися серед інших народів, трипільська цивілізація занепадала. Саме від трипільців, які жили переважно на території Правобережної України, наші далекі предки навчилися вирощувати хліб, опанували скотарство, перейняли ремесла. Окремі елементи трипільської культури стали невід'ємною частиною сучасної української культури.

Одночасно з трипільцями на території Лівобережжя існувала середньостоговська культура, основу їїного господарства становило скотарство. Ще більшого значення це заняття набуло для представників ямної культури, які мешкали в степах України від середини III тис. до початку II тис. до н. е.

Бронзовий вік:

- перший великий суспільний поділ праці (виділення скотарських племен з поміж інших);
- майнова та соціальна диференціація все помітніше впливають на історичний процес;
- на зміну родовій громаді приходить сусідська, посилення ролі батьків, установлення патріархальних відносин, подальше виділення з роду парної родини;
- початок формування етнічних спільнот людей (тшинецько-комарівська культура праслов'ян).

Кочовики за раннього залізного віку. Першим народом на наших землях, який називають кочовим, були кіммерійці. **Суспільне, господарське та духовне життя кіммерійців:**

- на думку деяких істориків створили державу, більшість вважають, що існували племена на чолі з вождями;
- основою їхнього господарства було конярство, пересувалися разом зі своїми стадами на великі відстані;
- першими на теренах України, хто почав виплавляти з болотяної руди залізо, розвиток ремесел;
- поховання у курганах, жител не залишили.

Вони панували в наших степах у X (IX) — VII ст. до н. е. У лісостепу в цей період існувала чорноліська землеробська культура.

Суспільне, господарське та духовне життя скіфів. У VII ст. до н. е. причорноморські степи опанували скіфи. Визначний грецький історик Геродот зараховував до скіфських племен власне скіфів (скіфів-кочовиків), царських скіфів, скіфів-орачів, скіфів-землеробів. Єдиними пам'ятками життя кочових скіфів є могили-кургани, найвідоміші з них: Гайманова Могила, Товста Могила (саме в ній археолог і поет Борис Мозолевський знайшов славетну золоту пектораль), Солоха, Чортомлик.

У V ст. до н. е. скіфські племена згуртувалися в об'єднання, що його називають Велика Скіфія. Найвищою піднесення вона досягла в IV ст. до н. е. за часів царя Атея, владу царя обмежували народні збори; заняття — кочове скотарство (конярство), ремесла, торгівля, за Атея карбування власної монети; релігія — язичництво, головні божества — Табіті (вогню), Папай (неба, прабатько скіфів); мистецтво — поширення звірного стилю, кам'яні скульптури на курганах.

Причини та наслідки занепаду Великої Скіфії:

- погіршення економічного становища через посушливість клімату;
- у III ст. до н. е. скіфів з причорноморських степів у пониззя Дніпра і в Крим витіснили сармати, які були також кочовим іраномовним племенем. Удар сарматської кінноти, вдягнутої в залізні панцирі, озброєної довгими списами та мечами, що атакувала ворога зімкнутим клином, не могло витримати жодне військо. Їхня модель важкоозброєної кінноти потрапила в Європу й суттєво вплинула на формування середньовічного лицарства;
- скіфи у степовому Криму та пониззі Дніпра створили державу Мала Скіфія зі столицею в Неаполі (на місці сучасного Сімферополя), яка упала у IV ст. під ударами гунів.

Сармати панували на Півдні України майже 600 років, у III ст. н. е. цьому поклали край германські племена готів, що прийшли з півночі, а їх, у свою чергу, витіснили тюркомовні племена гунів, які прикочували зі сходу.

Заснування античних міст-колоній у Північному Причорномор'ї та Криму. У середині VII ст. до н. е. в Північному Причорномор'ї з'являються перші грецькі поселення. При цьому користуються терміном **колонізація** — заселення й освоєння вільних територій.

Особливості грецької колонізації північного Причорномор'я та Криму:

- аграрний характер, причини її були соціально-економічні;
- мирний характер, поселення на незайнятих землях;
- незалежність відносно метрополії;
- поєднання стихійного і планового характеру.

Найголовнішими античними містами-колоніями на півдні України були **Тіра** (на місці сучасного Білгород-Дністровського), **Ольвія** (недалеко від теперішнього Миколаєва), **Херсонес** (на місці нинішнього Севастополя), **Пантікапей** (на місці сучасної Керчі). Кожне місто мало сільськогосподарську округу — хору, разом з нею колонія являла собою окрему державу — поліс. За устроєм вони були рабовласницькими демократичними чи аристократичними республіками. Близько 480 р. до н. е. виникло Боспорське царство, яке об'єднало понад 20 міст з центром у Пантікапей. У часи розквіту ця держава була основним постачальником хліба і міста Причорномор'я і Середземномор'я, вирощували й іншу сільськогосподарську продукцію. Високого рівня у грецьких колоніях досягло ремісництво виробництва, успішно розвивалася культура.

В історії цих міст існувало два періоди:

- грецький (VII–I ст. до н. е.);
- римський (I ст. до н. е. — III ст. н. е.).

У IV ст. н. е. майже всі античні міста, крім Херсонеса і Пантікапея, які потрапили під владу Візантійської імперії, занепали. Причини занепаду:

- загальна криза, що охопила античну цивілізацію;
- посилення натиску варварів (готів, згодом — гунів).

Різноманітні контакти місцевих племен з колоністами сприяли поширенню досвіду та здобутків найпереводішої на той час античної культури:

- вплив на державотворчі традиції;
- залучення до товарно-грошових відносин, новаций господарського життя;
- започаткування процесу урбанізації;
- один зі шляхів поширення на наші землі християнства.

Перші писемні згадки про давніх слов'ян. Прабатьківщиною слов'ян є територія від Дніпра до Одри. До V ст. слов'янські пам'ятки входили до складу археологічних культур поряд із пам'ятками інших народів, наприклад, на межі ер — до зарубинецької та пшеворської культур, у III ст. — до черняхівської культури. Власне слов'янські археологічні культури постали в V–VI ст. н. е.

Перші писемні згадки про давніх слов'ян (**венедів**) належать римським історикам I–II ст. Плінію Старшому, Тациту й Александрійському географові II ст. Птолею. Ці відомості досить стислі, докладніше розповідає про слов'ян готський історик VI ст. Йордан, називаючи їх ще й **антями та склавинами**. Назва народу «слов'яни» з'являється в джерелах з VI ст.

Суспільне, господарське та духовне життя давніх слов'ян:

- слов'яни жили племенами, що їх очолювали обрані громадою вожді. Слов'янські племена об'єднувалися у великі військові союзи, наприклад, антське об'єднання. Отже, давні слов'яни в V–VII ст. наблизилися до створення держави. Прокопій Кесарійський у VI ст. писав: «Ці племена, склавини й анти, не підлягають одній людині, а з давніх-давен живуть у демократії, тому про все, що для них корисне чи шкідливе, вони обмірковують спільно»;
- основними заняттями давніх слов'ян були підсічне орне землеробство й осіле скотарство. З-поміж ремесел особливого розвитку набули ковальство, ливарна справа, гончарство, активно розвивалися промисли і торгівля;
- релігія — язичництво (боги Дажбог, Перун, Стрибог, Велес), служителі обрядів — волхви.

Велике розселення слов'ян. Розселення антів і склавнів (V–VII ст.) відбувалося під час Великого переселення народів. Активними його учасниками були готи — германські племена, що прибули на територію України з півночі Європи і в III ст. утвердилися в Причорномор'ї. Тривалі часи вони воювали з антами. Зрештою, при допомозі гунів, тюркських племен зі сходу, готів витіснили у межі Римської імперії. Гуни після смерті свого видатного вождя Аттіли (453 р.) швидко занепали. Тоді слов'яни потужним потоком рушили на землі Візантійської імперії. Наприкінці VI ст. у відносини антів і Візантії втрутилися авари — кочовий тюркомовний народ. Після 602 р. джерела більше не згадують про антів. Згодом перестали згадувати й про аварів.

Наслідки та значення Великого розселення слов'ян:

- розселення слов'ян від Балтійського моря до Балканського півострова, від Лаби (Ельби) до Подніпров'я;
- формування східних (українці — волиняни, деревляни, поляни, сіверяни та ін.), західних (поляки, чехи) і південних (болгари, серби, хорвати) слов'янських союзів племен.

Пам'ятки, які можна назвати власне українськими постали не лише на основі антських археологічних дже-рел, а переважно на основі пам'яток, що їх залишили склавини. Саме їх найбільше можна назвати предками українського народу.

Отже, Велике переселення народів мало величезне значення для долі слов'ян. Племена перемішалися і на нових землях дали початки сучасним слов'янським народам.

Хронологічний довідник

Близько 1 млн років тому — поява пралюдини (найдавнішої людини) на території України (поблизу с. Королеве Закарпатської обл.).

400–100 тис. років тому — ранній палеоліт (давній кам'яний вік). Люди жили первісним стадом, займалися полюванням, збиральництвом. Стоянки Лука-Врублівецька на Дністрі, Амвросіївка на Донбасі та інші.

100–40 тис. років тому — середній палеоліт. Поява палеоантропів, або неандертальців. Особливо багато їхніх стоянок у Криму (Кіік-Коба та інші). Похолодання, поява одягу, житла, людина навчилася добувати вогонь. Виникнення релігійних вірувань.

40–35 тис. років тому — поява людей розумних — кроманьйонців, які обличчям не відрізнялися від сучасних людей.

40–10 тис. років тому — пізній палеоліт. Основний вид діяльності — мисливство. Поява родового ладу в формі матриархату. Одна з найвідоміших стоянок — поблизу с. Мізин на Чернігівщині.

X–VII (IX–VI) тис. до н. е. — мезоліт (середній кам'яний вік). Приручення тварин, використання луків, стріл, човнів.

VI–IV тис. до н. е. — неоліт (новий кам'яний вік). Неолітична революція. Перехід від привласнювальних до відтворювальних форм господарства. Поява нових видів господарювання — хліборобства і тваринництва, перехід до осілого способу життя.

IV–III тис. до н. е. — енеоліт (мідно-кам'яний вік). Початок використання першого металу (міди) поруч із досконалими кам'яними знаряддями.

XXXVIII–XXVI ст. до н. е. — трипільська культура на території від Дніпра до Карпат і Чорного моря. Досягнення високого рівня культури. Удосконалення знарядь праці, розвиток гончарства, ткацтва, поява металургії. Окремі елементи трипільської культури стали невід'ємною частиною сучасної української культури.

II–I тис. до н. е. — бронзовий вік. Перший суспільний розподіл праці — відділення тваринництва від хліборобства. Перехід від матриархату до патриархату. Поява майнової нерівності.

X(IX)–VII ст. до н. е. — розселення кіммерійців у Північному Причорномор'ї. Перший народ на наших землях, який називають кочовим, а також перші, хто розпочав виплавляти з болотяної руди залізо, використовувати коня для їзди верхи.

Другий суспільний розподіл праці — відділення ремісництва від хліборобства.

VIII–VI ст. до н. е. — велика грецька колонізація Північного Причорномор'я.

VII ст. до н. е. — поява скіфів у Північному Причорномор'ї. Витіснення кіммерійців у Передню Азію.

514 р. до н. е. — війна скіфів з перським царем Дарієм I. Перемога скіфів на чолі з царем (вождем) Ідартіром.

VI–V ст. до н. е. — опанування грецькими переселенцями всього північного узбережжя Чорного моря. Поява міст Ольвія, Пантікапей, Тіра, Херсонес.

480–438 р. до н. е. — утворення Боспорського царства (проіснувало до другої половини IV ст. н. е.) на узбережжі Азовського моря. Столиця — Пантікапей.

V–IV ст. до н. е. — Скіфська держава за часів найвищого розквіту. Столиця на Дніпрі — Кам'янське городище. Видатні царські курганні поховання — Солоха, Куль-Оба, Гайманова і Товста Могила, Чортомлик.

339 р. до н. е. — загибель скіфського царя Атея у війні проти македонців на чолі з царем Філіппом.

III ст. до н. е. — вторгнення сарматів у Північне Причорномор'я. Витіснення скіфів у Пониззя Дніпра та в Крим.

III ст. до н. е. — початок IV ст. н. е. — Скіфська держава у Нижньому Подніпров'ї та Криму — Мала Скіфія. Заснування Неаполя Скіфського у Криму.

107 р. до н. e. — передача влади у Боспорському царстві понтийському цареві Митридату VI Євпаторові (правління в 121–63 рр. до н. е.). Повстання скіфів під проводом Савмака (придушено в 106 р. до н. е.).

77 р. н. е. — згадка про слов'ян (венедів) римським істориком Плінієм Молодшим.

98 р. н. е. — згадка про слов'ян (венедів) римського історика Корнелія Тацита.

Кінець II — середина III ст. — вторгнення готів у Північне Причорномор'я. Витіснення сарматів. З часом сарматська модель важкоозброєної кінноти внаслідок Великого переселення народів потрапила в Європу і суттєво вплинула на формування середньовічного лицарства. Заснування готами держави Райхготланд.

332–375 рр. — Готську державу очолював король Германарик. Королівство досягло найвищої могутності.

IV ст., середина — початок виникнення між Дніпром і Дністром великого колицького об'єднання антів.

375 р. — готський король Вінітарій підступно вбив антського вождя Божа, його сини і 70 знатних антів.

Вторгнення гунів у Північне Причорномор'я. Під проводом Баламбера (Вінімира) гуни допомогли антам розбити готів. Розгром Боспорського царства, готів і Малої Скіфії.

IV–VI ст. — Велике переселення народів, активна участь у ньому слов'ян.

Розклад первіснообщинного ладу в східних слов'ян.

Кінець V — перша половина VI ст. — поява укріплених городищ на території сучасного Києва та на Волині — Зимне (поблизу сучасного Володимир-Волинського).

VI–VII ст. — велике розселення слов'ян. На сучасній території України мешкали поляни, бужани (волянська, дубіби), деревляни, сіверяни, тиверці, уличі, білі хорвати.

Терміни та поняття

Авари (в руських джерелах — обри) — вел. племінний союз, у якому провідну роль відігравали тюркомовні племена. Уперше з'явилися на території сучасної України 558. Постійно нападали на слов'ян та ін. народи. Осн. заняттям аварів було скотарство, хоча економічно вони залежали від підкорених ними племен. У середині VII ст. вони були повністю витіснені з Укр. Причорномор'я. Згодом були розгромлені франками, а наприкінці IX ст. держава остаточно розпалася під ударами угорців. Частина аварських племен відійшла на схід, і про них більше не згадується в літописах («згинули, як обри»).

Анімїзм (від лат. «душа, дух») — віра в існування у людей, тварин, рослин, предметів незалежної основи — душі, яка нібито може позитивно чи негативно впливати на природу, с-во і саму людину. Характерний для всіх сучасних релігій.

Анти — назва слов'янських племен у різних джерелах IV–VII ст. За твердженнями Йордана мешкали у Подніпров'ї. А. вели тривалі війни з готами, у яких загинув їхній вождь Бож. З допомогою гунів готи були подолані й витіснені в межі Римської імперії. Ім'я а. не згадується з 602. Очевидно, антиський військ. союз розпався, а слов'янські племена, що входили до його складу, дали поч. суч. південнослов'янським народам.

Антропологія (від гр. «людина» і «наука, слово») — наука, яка досліджує походження, розвиток, біологію, закономірності морфофізіологічної о-ції людини, її рас і поширення рас на земній кулі.

Архаїчний (від гр. «старовинний, стародавній») — старовинний, застарілий, такий, що вийшов з ужитку.

Архантроп (від гр. «стародавній» і «людина») — найдавніша людина (пітекантроп, синантроп та ін.).

Археологічна культура — сукупність споріднених речових пам'яток, здобутих під час археологічних розкопок, які розташовані на певній території та належать до одного часу (наприклад, трипільська, черняхівська, культура кулястих амфор, шнурова, зрубна к-ра).

Археологічні пам'ятки — матеріальні залишки людської діяльності.

Археологія (від гр. «стародавній» і «поняття, розум, наука, слово») — наука, що висвітлює іст. минуле людського с-ва на основі речових пам'яток (знаряддв праці, предметів побуту, зброї, прикрас, вивел, місць поселення, поховання), що їх виявляють переважно під час археологічних розкопок.

Бортництво (від укр. «борт» — «дуплю») — збирання меду лісових бджіл.

Боспорське царство — гр. держава в Криму та на Кубані. Виникла 480 до н. е., об'єднавши понад 20 міст і сільськогосподарські р-ни, столиця — Пантикапей (на місці нинішньої Керчі, АРК). Держава досягла значного рівня розвитку матеріальної та духовної к-ри. Від другої половини II ст. до н. е. становила Б. ц. почало погіршуватися. Цар Перисад V бл. 107 до н. е. передав владу понтійському цареві Митридату VI Євпатору. Невдовзі держава потрапила під зверхність Риму.

Бронзовий вік (від фр. й іт. «бронза» — сплав міді з оловом та ін. металами) і укр. «вік») — період, коли осн. матеріалом для виготовлення знаряддв праці була бронза. Існував після мідного перед залізним віком (прибл. II ст. до н. е.).

Велике переселення народів — переміщення у III–VII ст. германських, слов'янських, сарматських та ін. племен на територію Римської імперії, що розпочалося в Укр. Причорномор'ї. Причиною стало прагнення знати до захоплення нових земель і військ. здобичі, швидкий приріст населення. Почалося переселенням готів з Прибалтики в Укр. Причорномор'я. Наступним важливим переселенням була міграція гунів. У VI ст. слов'янські племена здійснювали часті походи на Візантію, наприкінці VII ст. займали вже майже весь Балканський п-ів і деякі обл. Малої Азії. В. п. н. стало однією з причин падіння рабовласницької Зах. Римської імперії.

Венеди (венети, венди, вінди) — слов'янські племена, які жили на рубежі нашої ери між ріками Одрою і Дніпром і біля Карпат. Назва трапляється у працях кількох античних авторів (Пліній Старший, Тацит, Птолемей). Займалися хліборобством, ослими скотарством, мисливством і рибальством, мали торгів зв'язки з ін. племенами. У III ст. вели війни з Римською імперією. Очевидно, в. стали спільною етнічною основою для формування зах. і сх. слов'ян.

Відтворювальне господарство — форма господарювання, яка базувалася на хліборобстві та скотарстві, при цьому споживалися як готові продукти природи, так і продукти праці людини. Виникло внаслідок неолітичної революції.

Вождь — людина, яка очолювала громаду, згодом плем'я. Дрібні справи вирішував сам, важливі — на радях з усіма дорослими членами громади.

Готи — східногерманські племена, які у першій половині III ст. досягли Північного Причорномор'я. Бл. 260 захопили ряд античних міст-держав, у тому числі Боспорське царство. Г. здійснювали успішні набіги на Візантійську імперію, вели війни з антами. У IV ст. прийняли християнство, створили сильне політ. об'єднання на чолі з королем (вождем) Германарихом. У 375 р. були розгромлені гунами й витіснені з Причорномор'я. Незначна частина г. залишилася в Криму.

Гуни — вел. кочовий народ, що сформувався на території Центр. Азії наприкінці III ст. до н. е. 375 н. е. гуни на чолі з Баламбером розбили готів і зайняли простір між Доном і Карпатами. На думку деяких дослідників, це дало поч. Вел. переселенню народів. 445 вождем гунів став Аттила, при якому вони досягли найбільшої могутності, але після його смерті (453) внаслідок б-би за владу і повстань підкорених племен держава розпалася. Після поразки від візантійської армії (469) г. розсіялися по різних територіях.

Енеоліт (від лат. «мідний» і грецького «камінь») — мідно-кам'яний вік, перехідний період від неоліту до бронзового віку (прибл. IV–III тис. р. до н. е.).

Епіграфічні пам'ятки (від гр. «заголовок, напис» і укр. «пам'ятки») — написи на певних предметах; випадкові написи на побутових речах, зброї, стінах храмів, каменях тощо.

Ера (від лат. «ера») — 1 час, з якого зараховується літочислення, відповідна система літочислення; 2) період, докорінно відмінний від попереднього.

Етнографія (від гр. «народи» і «опис») — сусп. наука, що вивчає к-ру та побут народів світу, їхнє походження, розселення і культурно-побутові взаємозв'язки.

Історичні джерела — речові чи писемні пам'ятки, що є свідченням минулого, а також мови народів, традицій, вірування, свята, пісні, легенди, перекази, що сягають далекої давнини. Вивчення іст. джерел допомагає вчущим краще уявляти життя людей у різні іст. епохи.

Історія (від гр. «розповідь про минулі події, дослідження минулого») — 1) процес розвитку природи і с-ва. 2) Наука, що вивчає в хронологічній послідовності хід розвитку людського с-ва та його закономірності.

Збиральництво — форма госп. діяльності людини, забезпечення харчами (збирання плодів, ягід, корінців, меду тощо).

Звичайне право — звичаї, обов'язкові правила поведінки.

Зірний стиль — стиль пам'яток скіфської к-ри. Використання зображення оленів, баранів, коней, пантер, барсів, левів, птахів і риб, а також фантастичних істот для оздоблення зброї та предметів побуту.

Землеробство (хліборобство, рільництво) — осн. заняття людей протягом багатьох тисячоліть. Виникло із збиральництва приблизно 11–9 тис. років тому в землях Передньої Азії. На території України поширилося 8–6 тис. років тому, а особливо в період трипільської к-ри (IV–III тис. до н. е.).

Кам'яний вік — період, коли осн. матеріалом для виготовлення знарядь праці був камінь. Тривав від появи людини в Україні — прибл. один мільйон років тому) до появи мідних знарядь праці (4–3 тис. р. до н. е.), найдовший період в історії людства. Поділяється на палеоліт, мезоліт і неоліт, інколи виділяють окремо енеоліт.

Кераміка (від гр. «гончарне мистецтво») — гончарне виробництво; вироби з глини; маса, з якої виготовляють такі вироби. Кераміка і тканина були першими штучними матеріалами, що їх винайшла людина.

Кіммерійці — найдавніші з відомих за своєю назвою племен, що жили в Укр. Причорномор'ї у IX–VII ст. до н. е. Вперше згадуються в «Одіссей» Гомера та «Історії» Геродота. Були потомками племен зрубної к-ри. Матеріальна к-ра, господарство і побут к. відомі переважно за похованнями, яких нарахувалося бл. сотні. Ведучи кочовий спосіб життя, вони не залишили довготривалих поселень. У к. були в широкому вжитку бронзові, рідше золоті та скляні прикраси, глиняний і металевий посуд. Вони не лише знали залізо, а й вміли його належне застосовувати, з ними пов'язаний поч. залізного віку на нашій степовій території. Основою господарства к. було конярство. У VII ст. до н. е. вони були витіснені скіфами, які успадкували значну частину елементів їхньої к-ри. Можливо, частина к. залишилася в гірській місцевості Криму й стала предками таврів.

Колонізація (від лат. «поселення») — 1) освоєння та заселення нових земель, заснування нових поселень на окраїнах власної держави («внутрішня колонізація»), наприклад, освоєння українцями Пн. Причорномор'я у XVI–XIX ст.; 2) заснування колоній — поселень — за межами власної країни («зовн. колонізація»), наприклад, гр. колонізація Пн. Причорномор'я, заснування міст Ольвія, Пантікапей, Тіра, Херсонес у VI–V ст. до н. е.).

Колонія (від лат. «поселення») — 1) поселення, утворене на раніше незаселеній території, або на території, яка захоплена у її корінних мешканців. 2) Країна чи область, яка силою позбавлена екон. та політ. самостійності й перетворена у володіння держави, що її захопила.

Кроманьйонці (від назви гроту Кро-Маньйон у Франції, де виявлено викопні рештки) — узагальнена назва викопних решток пізньопалеолітичних людей сучасного типу (Гомо сапієнс, людина розумна, з'явилися 40–35 тис. років тому). На території України досліджено кількасот стоянок кроманьйонців (Мізин, Чернігівщина, Межиріччя, Черкащина, Кирилівська стоянка у Києві). Люди цього типу, крім кам'яних, мали знаряддя з кістки та рогу, вміли поєднувати різні матеріали, їх обличчя не відрізнялося від облич суч. людей, що свідчить про наявність мови і здатність до складних розумових операцій.

Куль (від лат. «поклоніння») — зовн. вияв поклоніння божеству — сукупність прийнятих у певній релігії або реліг. течії обрядів, свят, ритуалів, звичаїв. Переносно — сліпе поклоніння богам чи людям.

Культура (від лат. «обробка, виховання, освіта, розвиток») — сукупність матеріальних і духовних цінностей, що створені людством у процесі сусп.-іст. практики і характеризують історично досягнутий рівень розвитку с-ва.

Культурний шар (від лат. «освіта, розвиток» і укр. «шар») — шар ґрунту, в якому виявлено сліди життєдіяльності людини (наприклад, культ. шар поблис. с. Королевого).

Льодовиковий період — період тривалих похолодань в історії Землі. Відколи з'явилася людина, на планеті було чотири похолодання. Останнє тривало кілька десятків тисяч років. На зміну йому прийшла епоха потепління (наприкінці пізнього палеоліту), в яку ми тепер і живемо.

Магія (від гр. «чаклунство») — дії, обряди та ритуали, за допомогою яких реліг. людина намагається змусити уявні надприродні сили (богів, духів і т. п.) певним чином втрутитися в її життя, вплинути на довкілля. Магія є складовою частиною всіх релігій.

Матріархат (від лат. «мати» і гр. «влада») — одна з форм сусп. устрою, переважно за раннього періоду родового с-ва (від палеоліту до неоліту). Характеризувалася провідним становищем жінки в родині, госп. житті тощо.

Мезоліт (від гр. «середній, серединний» і «камінь») — епоха кам'яної доби, що була перехідною між палеолітом і неолітом. Датується X–VII тисячоліттям до н. е.

Металургія (від гр. «копальня») — 1) наука про одержання металів з руд і надання металевим сплавам необхідних властивостей. 2) Відповідні техніка і галузь промисловості. Першим металом, який почали виплавляти, була мідь. На території України цей процес пов'язують з трипільцями (IV–III тис. до н. е.).

Мистецтво — специфічна форма сусп. світогляду та людської діяльності, яка відбиває світ у худ. образах.

Міф (міт; від гр. «слово, переказ») — легенда, оповідь, яка передає уявлення давніх народів про явища природи, богів, обожнених героїв, уявних істот, реальні та фантастичні події. Переносно — вигадка.

Міфологія (мітологія; від гр. «слово, переказ» і «поняття, думка, розум») — 1) сукупність міфів того чи ін. народу. 2) Наука про міфи та міфологічну свідомість різних народів.

Неандертальці (від назви долини Неандер, поблизу Дюссельдорфа, Німеччина) — давні викопні люди, які існували на території Європи, Азії й Африки прибл. 250–35 тис. років тому. Вперше виявлені рештки людини цього виду 1856. На території України виявлено бл. 200 стоянок н. Їхній найважливіший набуток — уміння добувати вогонь. Найпоширенішими знаряддями були гостроконечники та скребла. У часи існування н. зароджується мистецтво і реліг. уявлення.

Неоліт (від гр. «новий, молодий» і «камінь») — новий кам'яний вік, що наступив після мезоліту і передував енеоліту та мідному віку. Датується прибл. VII–V тисячоліттям до н. е.

Неолітична революція (від гр. «новий, молодий» і «камінь», а також латинського «розгортання, переворот») — перехід від привласнювального до відтворювального господарства.

Община родова — група родичів, які мешкали в одному поселенні, спільно працювали та ділили результати своєї праці.

Палеоліт (від гр. «старовинний, давній» і «камінь») — давній кам'яний вік. Найдавніший період людського с-ва, коли людина користувалася примітивними знаряддями праці з дерева, каменю і кістки, а її осн. заняттями були мисливство та збиральництво. За п. сформувався первіснообщинний лад. Датується від появи людини (в Україні — бл. одного мільйона років тому) до приблизно X тисячоліття до н. е. (поч. мезоліту), поділяється на ранній (1 млн — 150 тис.), середній (150 тис. — 40-35 тис.) і пізній (40 тис. — 10 тис. р. тому).

Патріархат (від гр. «батько» і «початок, влада») — останній період в історії первіснообщинного ладу, після матріархату перед виникненням рабовласницького ладу. Характеризувався веденням родоводу по батьківській лінії, панівною роллю чоловіка в господарстві, с-ві, родині.

Пектораль (від лат. «нагрудний») — дорогоцінна металева нагрудна прикраса, що її носили як ознаку влади фараони, єврейські первосвященники, римські сановники. Була відома у скіфів, наприклад, золота п., знайдена в 1971 р. Борисом Мозоловським у кургані Товста Могила.

Пітекантроп (від гр. «мавіан» і «людина») — представники групи найдавніших людей — архантропів. Уперше їхні рештки було знайдено на початку 90-х рр. XIX ст. на острові Ява. Існували 1 млн 600 тис. — 100 тис. років тому. Ін. назва — людина з прямою ходою.

Плем'я — колектив споріднених родів, що мешкали в одній місцевості, вели однаковий спосіб життя, виготовляли подібні знаряддя праці, мали спільну мову, тотема та звичаї. На території України родові громади почали об'єднуватися в племена у часи трипільської к-ри (IV–III тис. до н. е.).

Привласнювальне господарство — форма господарювання, при якій людина споживала готові продукти природи (збиральництво, мисливство, рибальство). Існувала до неолітичної революції.

Прогрес (від лат. «рух уперед, розвиток») — поступальний розвиток по висхідній лінії, перехід від нижчого до вищого, досконалішого стану. Укр. відповідник — «поступ».

Протонеоліт (від гр. «перший», «новий» і «камінь») — термін, що вживається на означення пізнього мезоліту, передній неоліт (прибл. 7 тис. р. до н. е.)

Ранній залізний вік — період, коли люди навчилися виплавляти залізо, відбувся другий сусп. поділ праці (ремесло відокремилось від землеробства), виникло виробництво товарів для обміну, поглибилось майнове розшарування, створилися передумови для нових сусп. відносин (I тис. до н. е. — IV ст. н. е.).

Релігія (від лат. «благочестя, побожність, святиня») — світосприйняття, а також поведінка і специфічна діяльність, пов'язані з вірою в Бога. Релігія є духовною компенсацією життєвих втрат людини. В Україні найпоширеніша християнська релігія.

Рід, родова громада — колектив родичів, які разом жили і полювали.

Ремесло — дрібне промислове виробництво, яке базується на ручній праці.

Ручне рубило — осн. знаряддя часів палеоліту. Мало клиноподібну плескату форму, загострювалося з країв і на кінці. Верхній заокруглений край був зручним для тримання в руці. Вага сягала до півтора кілограма. Рубилом можна було колоти, різати, рубати.

Сармати (савромати; від давньоіранського «оперезані мечем») — давньогрецька назва групи кочових іраномовних племен, що жили у III ст. до н. е. — IV ст. н. е. на території степової смуги України. Поділялися на

аланів, аорсів, роксоланів, сираків, язигів. Основою госп. діяльності с. були різні форми скотарства, а також промисли, ремесла, торгівля. Частими були війни, важливу роль у військ. справі відігравали жінки. С. витіснили з укр. степів скіфів, з якими були подібні їхнє життя і побут. У середині III ст. н. е. військ. могутність с. була ослаблена готами, в IV ст. вони були розгромлені та частково асимільовані гунами. Традиції к-ри с. простежувалися в к-рі антів і в пізніші часи.

Скіфи (сколоти, скити) — кочові іраномовні племена, які жили в VII–III ст. до н. е. в степах Пн. Причорномор'я. Геродот присвятив скіфам четверту книгу своєї «Історії». У V–IV ст. до н. е. утворилася так звана Вел. Скіфія (назва території, на яку поширилася скіфська матеріальна і духовна к-ра, а також значною мірою військ. вплив). Крім власне кількох скіфських племінних об'єднань (елліські, кочові, царські с.), там жили місцеві племена, які потрапили в залежність від с. (с.-орачі, с.-землероби). Найвищою піднесення Вел. Скіфія досягла в IV ст. до н. е. за часів царя Атея, який загинув 339 до н. е. в б-бі з царем Македонії Філіппом (батьком Александра Македонського). У III ст. до н. е. витіснені сарматами. Безосереднім продовженням Вел. Скіфії було Скіфське царство в Криму, яке проіснувало до III ст. н. е. Про велич Скіфської держави свідчать царські кургани (Чортормлик, Солоха, Гайманова і Товста могили, де знайдено славетну золоту пектораль). Економіка с. базувалася на кочовому господарстві (розведення коней, вел. і дрібної худоби). В основі духовної к-ри кочових с. лежали традиції іраномовних племен, т. зв. звириний стиль у мистецтві, численні міфи, первісні реліг. уявлення. Певний вплив на формування духовної к-ри с. мали малоазійські народи та грецька к-ра. У к-рі осілих племен значною мірою зберігалися традиції місцевих племен. С. залишили глибокий слід у давній історії України, деякі їхні традиції були успадковані пізнішими народами.

Склавини (склавени; видозміна імені «славини» чи «словени») — назва у гр. і латиномовних джерелах VI ст. слов'янських племен на північ від Дунаю. Вірогідні відомості про них подають Йордан і Прокопій Кесарійський. Мешкали на правобережній лісостеповій частині України та Поліссі та ряді країн Центр. Європи. С. належить гол. заслуга у колонізації слов'янами Балканського п-ва наприкінці VI — у I половині VII ст. Пам'ятки пізнього часу, які можна назвати власне укр., постали переважно на основі пам'яток, що їх залишили с.

Скотарство — розведення свійських тварин, одне з основних занять людей протягом багатьох тисячоліть. З'явився на землях Передньої Азії приблизно 9 тис. років тому, перша свійська худоба — кози та вівці. На укр. землях скотарство поширилося 8–6 тис. років тому, а особливо за часів трипільської к-ри (IV–III тис. до н. е.).

Стадо (людське стадо) — назва вел. груп, якими жили архантропи.

Старійшини — старі досвідчені чоловіки, які допомагали вождю управляти громадою, племенем.

Стоянка (в археології) — короточасне поселення мисливців палеоліту та мезоліту, а також місце зимового перебування кочових скотарів, мисливців в іст. час. Археологічні матеріали зі стоянок мають важливе значення для вивчення історії первісного с-ва. На території України найвідоміші стоянки у передгір'ях Карпат (Королеве, Молодове), у Криму, по берегах Дніпра, на Поліссі.

Суспільний поділ праці — розділення на сільськогосподарську та несільськогосподарську працю і дальша професійна спеціалізація.

Суспільні відносини — відносини між групами людей, що виникають у процесі їхньої діяльності.

Суспільство — спільнота, яка мешкає на певній території.

Табу (від полінезійського «заборона») — у первісних народів реліг. заборона певних дій, предметів і слів, порушення якої нібито жорстоко карається. Переносно — щось суворо заборонене.

Тотем (від алгонкінського «його рід») — тварина або рослина, що була об'єктом реліг. культу роду або племені як його родоначальник і охоронець.

Тотемізм (від алгонкінського «його рід») — одне з первісних реліг. вірувань, для якого характерна віра в спільне походження та кровну спорідненість між певною групою людей (родом) і певним видом тварин, рослин, рідше — предметом чи явищем природи.

Трипільська культура (трипільська етнокультурна спільність) — археологічна к-ра часів неоліту, що існувала у XXXVIII–XXVI ст. до н. е. Отримала назву від поселення, відкритого і дослідженого В. Хвойкою у 1890 р. біля с. Трипілья на Київщині. Поширена на землях лісостепової і частково степової смуги Правобережжя, Молдови і Сх. Румунії. На території Тернопільщини перші пам'ятки були відкриті у 1870–1880-х рр. під назвою «культура мальованої кераміки». Деякі відкриті поселення (Майданецьке, Таланки на Черкащині) займали площу 300–400 гектарів, мали радіально-концентричне вуличне планування і були густо забудовані. Частина будівель були двоповерховими, складалася з кількох кімнат, мали великі глиняні печі. Господарство трипільців постійно розвивалося. Спочатку домінувало осіле скотарство при наявності мотичного землеробства. Згодом різко зросла роль хліборобства із застосуванням тяглової сили тварин, розвинулися ремесла. Трипільці пройшли тривалий етап соціального розвитку — від невеликих родів і племен з сильними традиціями вшанування жінок і культури матері-землі до зкупчень вел. кількості населення у вел. селач протоміського типу, виділення різних категорій населення, що займалося ремеслами. Вони опанували різні форми мистецтва, зокрема розпис мінеральними фарбами приміщень, глиняного посуду. Трипільські племена мали широкі зв'язки з населенням Центр. Європи. Осн. причинами занепаду трипільського етносу була загальна нерозвиненість матеріального виробництва, а також зовн. деструктивні впливи. Т. к. була верхньою розвинутою нерозвиненістю землеробських с-в у

Європі. Багато дослідників вважає, що традиції т. к. існували і в наступні часи й збереглися у традиційній нар. к-рі українців (тип жител, розпис будинків і посуду, візерунки вишивок, писанок тощо).

Фетиш (від португальського «амулет») — предмет неживої природи, нібито наділений чудодійною силою, об'єкт реліг. поклоніння у первісних народів. Переносно — річ або людина, яку обожнюють, поклоняються їй.

Фетишизм (від португальського «амулет») — 1) поклоніння фетишам; одна з ранніх форм реліг. вірувань. 2) Приписування речам самих по собі специфічно соціальних властивостей і внаслідок цього надприродних особливостей. 3) Слепе поклоніння чомусь, обожнювання.

Цивілізація (від лат. «громадський, державний») — 1) рівень сусп. розвитку та матеріальної к-ри, який визначається розвитком продуктивних сил, основу життя становлять результати діяльності самих людей; 2) синонім к-ри; 3) ступінь сусп. розвитку, що настав після варварства. Трипільська цивілізація на укр. землях утворилася прибл. тоді ж, як у Єгипті, Передній Азії — близько шести тисяч років тому.

Язичництво (поганство) — релігії, для яких характерними є віра в багатьох богів, поклоніння явищам природи, предметам тощо.

Тести

- 1.1. Заняття людей, які були основою ведення відтворювального господарства:

А збиральництво, землеробство, ремесло.	В полювання, ремесло, скотарство.	А	Б	В	Г
Б землеробство, ремесло, скотарство.	Г рибальство, скотарство, землеробство.	☐	☐	☐	☐
- 1.2. Географічний об'єкт, біля якого виявлено найдавнішу пам'ятку (стоянку пралюдей) в Україні:

А Київ-Коба.	В Королеве.	А	Б	В	Г
Б Кирилівка.	Г Мізин.	☐	☐	☐	☐
- 1.3. Назва великих груп, якими жили архантропи:

А гурт.	В стадо.	А	Б	В	Г
Б отара.	Г череда.	☐	☐	☐	☐
- 1.4. Назва людини розумної часу пізнього палеоліту:

А архантроп.	В неандерталець.	А	Б	В	Г
Б кроманйонець.	Г пітекантроп.	☐	☐	☐	☐
- 1.5. Укажіть правильне твердження.

А Геродот докладно описав побут сарматів	А	Б	В	Г
Б основою відтворювального господарства було мисливство і збиральництво	☐	☐	☐	☐
В основою господарства кіммерійців було конярство				
Г черняхівська культура існувала перед трипільською				
- 1.6. Зміст поняття «археологічна культура»:

А археологічні знахідки, що свідчать про наявність у первісних людей мистецтва та релігії.				
Б культура роботи археолога.				
В наука про здійснення археологічних розкопок.				
Г пам'ятки археології, які належать до одного часу, поширені в певній місцевості та відрізняються місцевими особливостями.				
- 1.7. Сутність поняття «привласнювальне господарство»:

А використання природного рослинного і тваринного матеріалу.				
Б користування тим, що дають інші люди, зокрема переможені вороги.				
В привласнення зробленого іншими людьми, відбирання у чужих племен.				
Г самостійне заняття виробництвом і користування результатами роботи.				
- 1.8. Інша назва мідно-кам'яного віку:

А енеоліт.	В неоліт.				
Б мезоліт.	Г палеоліт.	☐	☐	☐	☐
- 1.9. Назва культури, яку відкрив Вікентій Хвойка:

А зрубна культура.	В трипільська культура.				
Б культура кулястих амфор.	Г черняхівська культура.	☐	☐	☐	☐
- 1.10. Приблизна дата появи пралюдей на території України:

А близько 2 млн років тому.	В близько 500 тис. років тому.				
Б близько 1 млн років тому.	Г близько 100 тис. років тому.	☐	☐	☐	☐
- 1.11. Назва першого народу на наших землях, чие найменування нам відоме:

А анти.	В сармати.				
Б кіммерійці.	Г скіфи.	☐	☐	☐	☐
- 1.12. Укажіть правильне твердження.

А архантропи жили племенами					
Б бронза — це сплав міді із залізом	☐	☐	☐	☐	☐

В кам'яний вік — це найдовший період в історії людства
Г Трипільська цивілізація загинула під натиском скіфів

1.13. Назва золотой нагрудної прикраси скіфського царя з Товстої Могили:

- А геосинкліналь.
- Б намисто.
- В підвіска.
- Г пектораль.

1.14. Місто в околицях сучасного Севастополя, яке постало наприкінці V ст. до н. е.:

- А Ольвія.
- Б Пантікапей.
- В Тіра.
- Г Херсонес.

1.15. Держава, що виникла на території України близько 480 р. до н. е.:

- А Боспорське царство.
- Б Понтійське царство.
- В Скіфське царство.
- Г Фракійське царство.

1.16. Укажіть походження міст-держав Північного Причорномор'я.

- А античні міста-держави виникли в результаті Великого переселення антів.
- Б античні міста-держави виникли в результаті Великого переселення народів.
- В античні міста-держави виникли в результаті Великої грецької колонізації.
- Г античні міста-держави виникли в результаті Великої римської колонізації.

1.17. Назви щодо слов'ян, які вживали в першій половині I тис. н. е.:

- А анти, венеда, сармати.
- Б анти, сармати, склавіни.
- В венеда, склавіни, анти.
- Г сармати, венеда, склавіни.

1.18. Сутність неолітичної революції:

- А перехід від відтворювального до привласнювального господарства.
- Б перехід від збиральництва до землеробства.
- В перехід від мисливства до скотарства.
- Г перехід від привласнювального до відтворювального господарства.

1.19. Укажіть правильне твердження.

- А готи прибули на територію України зі сходу
- Б Неаполь Скіфський був столицею Великої Скіфії
- В патріархат передував матриархатові
- Г слов'яни мешкали на територіях, котрі раніше посідали трипільці

1.20. Територія, яку чимало вчених вважають прабатьківщиною слов'ян:

- А Балканський півострів.
- Б Мала Азія.
- В від Одри до Дніпра.
- Г від Уралу до Волги.

1.21. Інша назва трипільської культури:

- А зрубна культура.
- Б культура мальованої кераміки.
- В культура шнурової кераміки та бойових сокир.
- Г ямна культура.

1.22. Галузь історичної науки, що вивчає речові (матеріальні) пам'ятки шляхом розкопок і лабораторних досліджень та реконструює за ними давню історію суспільства, називається

- А археологія.
- Б геральдика.
- В нумізматику.
- Г топоніміку.

1.23. Наслідки занепаду Великої Скіфії:

- А заснування античних міст.
- Б розквіт трипільців.
- В створення Малої Скіфії.
- Г утворення Кіммерії.

1.24. Основні знаряддя праці архантропів:

- А мотика і гарпун.
- Б палка-копачка і ручне рубило
- В плуг і крем'яна сокира.
- Г рало і бронзова лопата.

1.25. Назви перших штучних матеріалів:

- А бронза, кераміка.
- Б кераміка, тканина.
- В сталь, тканина.
- Г сталь, бронза.

1.26. Назви кочовиків раннього залізного віку:

- А авари, анти, венеда.
- Б анти, готи, кіммерійці.
- В кіммерійці, скіфи, сармати.
- Г сармати, склавіни, гуни.

- 1.27. Назва землеробської культури, яка існувала в IV–III тис. до н. е.:
- А катакомбна культура. В трипільська культура.
Б середньостогівська культура. Г чорноліська культура.
- 1.28. Наслідок Великого розселення слов'ян:
- А витіснення скіфів з України. В формування союзів племен.
Б створення держави антів. Г широке застосування бронзи.
- 1.29. Особливості грецької колонізації Північного Причорномор'я:
- А загарбницький характер. В сільський і воєнний характер.
Б мирний і аграрний характер. Г торговий і воєнний характер.
- 1.30. Основні галузі господарства у стародавніх слов'ян:
- А бортництво та полювання. В збиральництво і рибальство.
Б будівництво та ремесло. Г землеробство і скотарство.
- 1.31. Риси господарського життя киммерійців:
- А гончарство, землеробство. В зброярство, чорна металургія
Б городництво, садівництво. Г рільництво, мідна металургія
- 1.32. Укажіть характерні риси життя неандертальців.
- 1 винайдення вогню
 - 2 життя родовими громадами
 - 3 зародження мистецтва
 - 4 зародження релігійних уявлень
 - 5 користування мальованою керамікою
 - 6 приручення овець і кіз
 - 7 поява землеробства
- 1.33. Укажіть основні досягнення людей у період мезоліту.
- 1 винайдення вогню
 - 2 зародження мистецтва та релігійних уявлень
 - 3 користування лижами
 - 4 користування луком і стрілами
 - 5 користування ручними рубилами
 - 6 користування човнами
 - 7 поява виробів з кістки та рогу
- 1.34. Укажіть характерні риси життя трипільської цивілізації.
- 1 використання залізних знарядь праці
 - 2 виникнення випалення міді
 - 3 життя родинами, які об'єднувалися в громади
 - 4 мешкання в протомістах
 - 5 основою господарства було конярство
 - 6 постійна зміна місця проживання
 - 7 поховання в курганах
- 1.35. Укажіть риси духовного життя скіфських племен.
- 1 головні божества Папай і Табіті
 - 2 головні божества Перун і Сварог
 - 3 існування монотеїзму (однобожжя)
 - 4 у мистецтві поширений звириний стиль
 - 5 поява писемності клинописом
 - 6 своїх покійників спалювали
 - 7 скіфів знатного походження ховали у курганах
- 1.36. Укажіть назви народів, які з'явилися на території України до нашої ери.
- 1 авари
 - 2 готи
 - 3 гуни
 - 4 киммерійці
 - 5 печеніги
 - 6 сармати
 - 7 скіфи
- 1.37. Укажіть характерні риси побуту скіфів.
- 1 виготовляли одяг (шаровари, куртки, башлики) зі шкіри
 - 2 виготовляли чудові золоті прикраси у звіриному стилі
 - 3 використовували акінаки, бойові сокири, луки та панцирі

- 4 користувалися різними тканинами
- 5 предмети побуту виготовляли переважно з кераміки
- 6 стіни споруд робили з каменю
- 7 харчувалися переважно різними кашами

1.38. Укажіть характерні риси побуту трипільців.

- 1 активно використовували ткацькі верстати
- 2 використовували кам'яний посуд
- 3 кімнати були побілені глиною та розмальовані вохрою
- 4 користувалися дерев'яними кріслами зі спинками та столами
- 5 одягалися в кожухи та хутряні шапки
- 6 розміщували на жертovníках залізни фігурки трипільських богів
- 7 харчувалися переважно м'ясом овець і коней

--	--	--

1.39. Укажіть риси неолітичної революції.

- 1 винайдення кераміки і ткацтва
- 2 винайдення човна і рибальства
- 3 на полюванні використовують лук
- 4 перехід до осілого способу життя
- 5 поява перших релігійних вірувань
- 6 створення нових знарядь праці (мотика, серп)
- 7 створення одягу зі шкур тварин

--	--	--

1.40. Укажіть риси господарського життя давніх слов'ян.

- 1 військова справа — головне заняття
- 2 гончарство, ковальство, ткацтво
- 3 кочове скотарство (конярство)
- 4 орне або підсічне землеробство
- 5 осіле скотарство (корови, свині, кози)
- 6 ремесла, пов'язані з кольоровою металургією
- 7 ювелірна справа

--	--	--

1.41. Установіть відповідність.

1 антропологи	A визначають зовнішність за кістяками людей
2 археологи	B пояснюють, як жили найдавніші люди
3 етнографи	B' розкопують та систематизують залишки минулих часів
4 історики	Г тлумачать і узагальнюють пам'ятки минувшини
	Д тлумачать писемні пам'ятки і аналізують мову

	A	B	B'	Г	Д
1					
2					
3					
4					

1.42. Установіть відповідність між місцями знахідок видатних пам'яток кам'яного віку.

1 Амвросіївка	A на Дніпрі
2 Королеве	B на Дністрі
3 Лука-Врублевська	B Донбас
4 Мізин.	Г Закарпаття
	Д Чернігівщина.

	A	B	B'	Г	Д
1					
2					
3					
4					

1.43. Установіть відповідність.

1 колонізація	A заселення й освоєння нової території
2 культура	B рівень розвитку, коли основу життя становлять результати діяльності
3 релігія	B рододід по материнській лінії
4 цивілізація	Г сукупність матеріальних і духовних досягнень людства
	Д форма свідомості, що відбиває людські уявлення про природні сили

	A	B	B'	Г	Д
1					
2					
3					
4					

1.44. Установіть відповідність.

1 анімізм	A віра в існування духів (демонів)
2 магія	B віра в надприродні властивості предметів
3 тотемізм	B віра в спільне походження між людиною і певним видом тварин
4 фетишизм	Г дії чаклуна, через які він намагається досягти влади над тваринами, явищами природи чи іншими людьми
	Д рододід по батьківській лінії

	A	B	B'	Г	Д
1					
2					
3					
4					

1.45. Установіть відповідність між назвами грецьких колоній і їхнім розміщенням на Півдні України.

1 Ольвія	А біля гирла Дністра
2 Пантікапей	Б біля гирла Дунаю
3 Тіра	В на Керченському півострові
4 Херсонес	Г в околицях сучасного Севастополя
	Д на правому березі Бузького лиману

	А	Б	В	Г	Д
1	☐	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐	☐

1.46. Установіть відповідність між богами стародавніх слов'ян і сферою їхнього впливу.

1 бог вітру	А Велес
2 бог грому	Б Дажбог
3 бог сонця	В Перун
4 бог худоби	Г Сварог
	Д Стрибог

	А	Б	В	Г	Д
1	☐	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐	☐

1.47. Установіть відповідність між періодом стародавньої історії України та змінами, що відбулися в цей період у житті суспільства.

1 бронзовий вік	А використання перших знарядь праці, зародження мистецтва та релігійних уявлень
2 мезоліт	Б використання плуга для обробки землі, панування кочівників у степовій частині України
3 неоліт	В винайдення водного транспорту (плота, човна), приручення перших тварин
4 палеоліт	Г витіснення каменю штучним матеріалом у виробництві знарядь праці, приручення коня
	Д перехід до осілого способу життя, приручення більшості свійських тварин

	А	Б	В	Г	Д
1	☐	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐	☐

1.48. Установіть послідовність.

- А бронзовий вік
- Б залізний вік
- В кам'яний вік
- Г мідний вік

	А	Б	В	Г
1	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐

1.49. Установіть послідовність.

- А енеоліт
- Б мезоліт
- В неоліт
- Г палеоліт

	А	Б	В	Г
1	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐

1.50. Установіть послідовність.

- А архантропи (пітекантропи)
- Б кроманьйонці
- В палеоантропи (неандертальці)
- Г трипільці

	А	Б	В	Г
1	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐

1.51. Установіть послідовність переважання народів на території України.

- А анти
- Б кіммерійці
- В сармати
- Г скіфи

	А	Б	В	Г
1	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐

1.52. Установіть послідовність переважання народів на території України.

- А авари
- Б готи
- В гуни
- Г сармати

	А	Б	В	Г
1	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐

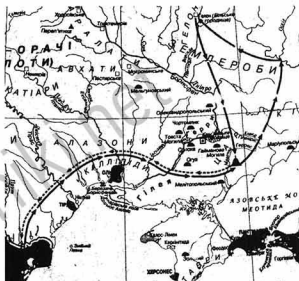
1.53. Укажіть територію розселення племен трипільської культури.

- А 1
- Б 2
- В 3
- Г 4

1.54. Укажіть війну, події якої позначено стрілками.

- А війна Боспорського царства з гунами
- Б війна Понтійського царства з Римом
- В скіфо-македонська війна
- Г скіфо-перська війна

Відповіді до тестів

1.1. Б. 1.2. В. 1.3. В. 1.4. Б. 1.5. В. 1.6. Г. 1.7. А. 1.8. А. 1.9. В. 1.10. Б. 1.11. Б. 1.12. В. 1.13. Г. 1.14. Г. 1.15. А.
 1.16. В. 1.17. В. 1.18. Г. 1.19. Г. 1.20. В. 1.21. Б. 1.22. А. 1.23. В. 1.24. Б. 1.25. Б. 1.26. В. 1.27. В. 1.28. В. 1.29. Б.
 1.30. Г. 1.31. В. 1.32. 1, 3, 4. 1.33. 3, 4, 6. 1.34. 2, 3, 4. 1.35. 1, 4, 7. 1.36. 4, 6, 7. 1.37. 1, 2, 3. 1.38. 1, 3, 4. 1.39. 1, 4,
 6. 1.40. 2, 4, 5. 1.41. 1-А, 2-В, 3-Б, 4-Г. 1.42. 1-В, 2-Г, 3-Б, 4-Д. 1.43. 1-А, 2-Г, 3-Д, 4-Б. 1.44. 1-А, 2-Г, 3-В, 4-Б.
 1.45. 1-Д, 2-В, 3-А, 4-Г. 1.46. 1-Д, 2-В, 3-Б, 4-А. 1.47. 1-Г, 2-В, 3-Д, 4-А. 1.48. В, Г, А, Б. 1.49. Г, Б, В, А. 1.50. А,
 В, Б, Г. 1.51. Б, Г, В, А. 1.52. Г, Б, В, А. 1.53. Б. 1.54. Г.

ТЕМА 2. ВИНИКНЕННЯ ТА РОЗКВІТ КИЇВСЬКОЇ РУСИ

Розселення східнослов'янських племінних союзів. Слов'яни давня жили племенами, час від часу об'єднуючись у значно більші спілки — племінні об'єднання, або союзи племен. За літописом «Повість минулих літ» на території України мешкали сім племінних об'єднань:

- поляни — середня течія Дніпра;
- волиняни (дуліби) — у басейні Західного Бугу;
- деревляни — у басейні Прип'яті та її правих приток;
- сіверяни — на берегах Десни та її приток;
- тиверці — між Дністром і Прутом;
- уличі — між Дністром і Дніпром;
- хорвати (білі хорвати) — у передгір'ях Карпат і Закарпатті.

Ці племінні союзи можна вважати безпосередніми предками українців, а їхню мову — праукраїнською.

Утворення Київської Русі. Ще в додержавні часи слов'янських правителів називали **князями**, а їхнє оточення — воїнами-дружинниками, вони мешкали у великих племінних центрах — городищах, які поступово перетворювалися на міста. Не був винятком у цьому плані й Київ, його вважають племінним центром полян. Життя легендарного князя Кия і виникнення Києва одні вчені відносять до V–VI, а інші — до VI–VII ст. Кий і його сучасники були **язичниками**, тобто обожнювали сили природи. Більшість їхніх святилищ-капищ стояли просто неба, у центрі були жертovníки та масивний стовп, на якому стояв ідол — дерев'яне або кам'яне зображення божества. На капищах головними були слуги язичницьких обрядів — вохви.

Держава з центром у Києві в другій половині IX ст. закріпила за собою назву «Руська земля», що було пов'язане з діяльністю руських володарів Аскольда та Діра. Частина істориків вважає їх нащадками Кия. Широко відомий похід руського війська під проводом Аскольда у 860 р. на Константинополь, що змусило Візантію визнати Русь як державу.

Причини провідної ролі Києва в державотворенні:

- вигідне географічне розташування, зокрема на шляху «із варягів у греки»;
- зростання Києва за рахунок притоку населення з інших земель;
- можливість високого рівня соціально-економічного розвитку;
- розташування на межі розселення кількох союзів племен, наявність природних рубежів.

Новгородський правитель Олег у 882 р. прийшов з військом до Києва, вбив Аскольда й почав правити, відбулося об'єднання південних і північних руських земель.

Діяльність князя Олега:

- створення в державі опорних пунктів київської влади, визначення порядку стягнення данини;
- придання значної кількості земель (деревлян, сіверян, кривичів, радимичів, словенів), у тому числі й не слов'янських (весь, меря, чуди);
- правління від імені малолітнього Ігоря, сина Рюрика, утвердження у Київській державі династії Рюриковичів;
- угода з варягами, залучення протягом тривалого часу до походів варязьких загонів;
- організація опору угорським племенам, які пройшли неподалік Києва;
- здійснення кількох походів на узбережжя Каспійського моря проти Арабського халіфату;
- два походи на Візантію 907 і 911 рр., укладення вигідних договорів з цією наймогутнішою державою того часу, міжнародне визнання Київської Русі.

Значення та наслідки діяльності князя Олега:

- об'єднання Південної та Північної Русі, що стало основою для потужної Київської держави;
- централізація Русі, перетворення Києва на визаний серед східних слов'ян центр держави;
- зміцнення військової могутності Київської держави, активізація її зовнішньополітичної діяльності.

Діяльність князя Ігоря:

- відновлення влади над деревлянами й уличами;
- утримання великої дружини, військові походи вимагали значних коштів, тому особисто збирав данину (полюддя), загинув під час її повторного збирання з деревлян (945 р.);
- укладення миру з кочовиками-печенігами, які у 915 р. вперше з'явилися поблизу південних кордонів Русі;
- два походи на Візантію (941 і 944 рр.), але вони були не настільки вдалі, оскільки новий договір був не дуже вигідний для Русі;
- похід на Закавказзя, що увінчався значним успіхом.

Значення та наслідки діяльності князя Ігоря:

- продовження об'єднання слов'янських племен, розширення Київської держави;
- послідовне зміцнення центральної князівської влади.

Діяльність княгині Ольги:

- придушення повстання деревлян, помста за вбитого чоловіка Ігоря;

- здійснення першої державної реформи на Русі (податкової): чітке визначення земель, з яких збиралась данина, було передбачено такі види данини: оброки, уроки, устави;
- владштування «становищ» і княжих «погостів»;
- закріплення за княжою скарбницею земель, багатих на хутрових звірів, установа «знамень»;
- розбудова та зміцнення столиці — Києва, побудова деєр'яної християнської церкви;
- мирне посольство на чолі з Ольгою відвідало Константинополь;
- здійснення першої спроби установити дипломатичні контакти із Західною Європою (Німеччиною).

Значення та наслідки діяльності княгині Ольги:

- об'єднання держави безпосереднім підпорядкуванням племінних князівств Києву;
- відсутність значних військових конфліктів, надання пріоритету дипломатії;
- підвищення міжнародного авторитету Київської держави.

Діяльність князя Святослава (належать вислови «Хочу на вас іти», «Не посоромимо землі Руської», «Мертві сорому не знають»):

- здійснення адміністративної реформи, посадивши своїх синів намісниками в Києві (Ярополк), Овручі (Олег), Новгороді (Володимир);
- прихильність до язичництва на відміну від матері християнки Ольги;
- повернення до складу Київської держави племінного князівства в'ятчів;
- розгром Вольської Булгарії, Хозарського каганату, поширення впливу на Північний Кавказ;
- перший Балканський похід, вимушене повернення з Болгарії, щоб захистити Київ від печенігів;
- другий Балканський похід, мета не досягнута, загибель від рук печенігів.

Результати діяльності: адміністративна реформа сприяла зміцненню держави, війни Святослава виснажили Русь, талант полководця не завжди доповнювався далекоглядністю.

Значення та наслідки діяльності князя Святослава:

- втрата налагоджених зв'язків із західноєвропейськими країнами;
- розгром Хозарського каганату відкрив шлях на Русь печенігам, що завдавали великої шкоди населенню;
- значна частина завойованих Святославом територій після його смерті Русь не втримала;
- часті війни виснажили Київську державу.

Князювання Володимира Великого:

- приєднання племінних князівств волинян (дулібів) і білих хорватів;
- адміністративна реформа, позбавлення влади місцевої знаті, посадниками стали сини князя;
- військова реформа, заміна найманців-варягів на дружинників-слов'ян;
- релігійна реформа, спочатку спроба реформувати язичництво, проголосивши Перуна верховним богом, запровадження в Київській Русі християнства як державної релігії (988 р.);
- судової реформи, нове зведення законів усного звичаєвого права;
- боротьба з кочівниками-печенігами, створення величезної системи укріплень («зміві вали»);
- розбудова Києва, будівництво фортеці навколо центру міста (дитинець), зведення церков св. Василя та Богородиці (Десятинної), на яку витрачалася десята частина прибутків князя;
- початок карбування перших руських монет — златників і срібників;
- ведення боротьби з Польщею за червенські міста та на сході з Вольською Булгарією;
- протидія спробам Візантії перетворити Київську Русь на залежну державу;
- укладення дипломатичних відносин з Польщею, Угорщиною, Чехією, обмін посольствами з Німеччиною;
- започаткування шлюбної дипломатії київських князів.

Передумови запровадження християнства як державної релігії:

- необхідність зміцнення влади київського князя, піднесення його авторитету;
- існування величезної Київської держави було несумісне з язичницьким багатобожжям;
- сусідство на заході та півдні із християнським світом, підтримання з ним торговельних відносин;
- християнами були попередники Володимира Аскольд і Ольга;
- певне поширення християнства серед населення Київської держави;
- найтісніші зовнішньополітичні контакти в Київській державі були із Візантійською імперією.

Історичне значення запровадження християнства як державної релігії:

- зміцнення влади київського князя, тісніше згуртування навколо Києва різноплеменних територій;
- подолання породжених місцевими язичницькими віруваннями настроїв замкнутості та відокремленості від інших територій;
- встановлення рівноправних відносин із християнськими країнами, у першу чергу з Візантією;
- поступове зменшення кількості воєнних походів як головного способу здійснення зовнішньополітичних намірів, дедалі більше зростання ваги дипломатії;
- заснування Володимиром церковної організації;

- створення в Києві першої школи, поширення освіти, що було пов'язано із прийняттям християнства. Нова віра часто здобувала собі прихильників мирно, про це свідчить той факт, що багато давніх традицій так і залишилися в побуті русичів, переплітаючись із християнськими обрядами.

Значення та наслідки діяльності князя Володимира Великого:

- завершення у цілому формування Київської держави, що об'єднала усіх східних слов'ян, але не лише їх;
- утвердження сильної князівської влади, створення потужної централізованої держави;
- зміна родоплемінного поділу суспільства на територіальний;
- внаслідок прийняття християнства зрівняла Київської держави з провідними державами Європи.

Після смерті Володимира чотири роки тривала боротьба за владу, в якій переміг Ярослав Мудрий (1019–1054 рр.). **Князювання Ярослава Мудрого:**

- відновлення централізованої держави, що послабилася під час міжусобної боротьби;
- означення території та кордонів держави, удосконалення державного апарату;
- остаточна перемога над печенігами, припинення їхніх нападів на Русь;
- піклування про розвиток культури: ведення літописання, виготовлення книг, виникнення шкіл, заснування першої бібліотеки при Софійському соборі;
- розбудова Києва та інших міст, побудова Софійського собору, Георгіївської та Ірининської церков, Золотих воріт з надбрамною церквою тощо;
- створення першого писаного зведення законів Київської держави, що одержало назву «Найдавніша правда» чи «Правда Ярослава», що сприяло подоланню звичаїв кровної помсти;
- відвоювання у поляків всієї Червоної Русі, розширення кордонів на північному заході;
- підтримання дружніх зв'язків з Візантією, за винятком 1043–1046 рр.;
- підтримання постійних дипломатичних стосунків з Німеччиною;
- подальший розвиток шлюбної дипломатії (Ярослава Мудрого називали «тетем Європи»).

Значення та наслідки діяльності князя Ярослава Мудрого:

- підтримання Київської Русі на вершині розквіту та могутності як провідної держави Європи;
- зміцнення міжнародного авторитету держави Ярослава Мудрого;
- посилення єдності та централізації Київської держави, подолання пережитків родового ладу.

Спорудження Софійського собору. Нині чимало істориків схильні до думки, що будівництво храму розпочалося за Володимира Великого. У 2011 р. навіть відзначено 1000-ліття від заснування Софії Київської. Закінчення будівництва відносять до 1036 р., пов'язують з розгромом печенігів. Щоб забезпечити потребу руських церков у книгах, Ярослав створив у Києві при Софійському соборі скрипторій — майстерню для переписування книг. А ще там же зберігалися найцінніші книги — діяла своєрідна книгозбірня, що могла нараховувати до 1000 томів рідкісних книг. Свідченням поширення письменності з-поміж різних верств населення тогочасного Києва є графіті — написи, продряпані на стінах Софійського собору.

Міждержавні зносини Київської Русі свідчать про великий авторитет держави Ярослава Мудрого в Європі. Розквіт Київської держави припадає саме на правління Володимира Великого і його сина Ярослава Мудрого.

Хронологічний довідник

VII ст. — утворення дулібського племінного союзу. Племінний центр — Зимнівське городище на Волині.

VIII–IX ст. — формування ранньофеодальної Київської держави.

860 р., 18 червня — похід київського князя Аскольда на Візантію, початок облоги Константинополя.

Прийняття Аскольдом християнства. Фактичне визнання Київської держави Візантією.

882 р. — захоплення новгородським князем Олегом Києва. Убивство Аскольда і Діра. Створення об'єднаної держави, яку згодом назвали Київська Русь.

882 р. — 912 р., осінь — правління (регентство) князя Олега в Київській державі. Збирання руських земель і консолідація їх навколо Києва.

907, 911 рр. — походи Олега на Візантію. Підписання і уточнення вигідних (особливо 2 вересня 911 р.) для Київської Русі договорів.

912 р., осінь — 945 р., осінь — князювання Ігоря. Завоювання улличів.

941, 944 рр. — походи Ігоря на Візантію. Укладення нового договору, не настільки вигідного, як раніше.

945 р. — виступ деревлян проти київського князя. Смерть Ігоря.

945 р., осінь — 964 р. — правління (регентство) княгині Ольги. Придушення повстання деревлян. Податкова реформа.

957 р. — подорож Ольги до Константинополя, дві зустрічі (9 вересня та 18 жовтня) з імператором Константином Багрянородним.

964 р. — початок князювання Святослава (до 972 р.).

964–965 рр. — успішні походи князя Святослава проти волзьких болгар і Хозарського каганату. Занепад Хозарської держави.

967–968 рр. — перший Балканський похід Святослава.

- 969 р., середина липня — смерть княгині Ольги. Поділ князем Святославом земель держави між синами на час своєї відсутності: Київ — Ярополкові, Овруч (центр деревлян) — Олегові, Новгород — Володимирові.
- 969–971 рр. — другий Балканський похід князя Святослава на Дунайську Болгарію. Війна з Візантією. Підписання під Доростолом у липні 971 р. не дуже вигідного для Русі договору.
- 972 р., березень — загибель Святослава у бою з печенігами біля Дніпрових порогів.
- 972 р., березень — 978 р., 11 червня — правління у Києві Ярополка Святославича.
- 978 р., 11 червня — 1015 р., 15 липня — князювання Володимира Святославича. Давньоруська держава стала найбільшою країною в Європі.
- 980 р. — утвердження князя Володимира у Києві.
- 981 р. — князь Володимир повернув західні території Київській державі («Червенські міста» — Белз, Волинь, Перемишль, Червень).
- 988–989 рр. — похід руських військ на Херсонес (Корсунь). Офіційне запровадження князем Володимиром християнства на Русі. Одруження Володимира з візантійською царівною Анною. Намагання увійти в коло європейських народів. Розвиток культури. Перша згадка про школи в Київській державі (988 р.).
- 989–996 рр. — спорудження Десятинної церкви (церкви Богородиці) в Києві. Освячення відбулося 25 травня 996 р.
- 990–ті рр. — початок давньоруської монетної чеканки.
- 1015 р., 15 липня — смерть Володимира Великого. Убивство його синів Бориса (24 липня), Гліба, Святослава. Утвердження в Києві Святополка (Окаянного). Поразка його військ від загонів Ярослава під Любечем. Вигнання Святополка.
- 1015 р., 26 листопада – 1018 р., 14 серпня — правління у Києві князя Ярослава. Укладання на Русі першого юридичного кодексу — «Правда Ярослава».
- 1017–1037 рр. — спорудження Софійського собору (можливо, будівництво розпочалося в 1011 р.), укріплень навколо «міста Ярослава», будівництво Золотих воріт у Києві.
- 1018 р., липень — поразка Ярослава від військ Святополка та його союзників-поляків на р. Західний Буг поблизу м. Волинь.
- 1018 р., 14 серпня — вступ у Київ військ Святополка та його союзника і тестя, польського короля Болеслава Хороброго.
- 1019 р. — битва Ярослава зі Святополком на р. Альті. Втеча Святополка Окаянного за межі Русі.
- 1019, зима – 1054 р., 20 лютого — князювання Ярослава Мудрого в Києві. Завершення формування території держави. Розквіт давньоруської культури.
- 1031 р. — спільний похід братів Ярослава і Мстислава проти Польщі. Повернення Київській державі «Червенських міст».
- 1031–1036 рр. — спорудження у Чернігові на замовлення князя Мстислава Спасо-Преображенського собору.
- 1036 р. — смерть князя Мстислава Володимировича. Ярослав став єдиновладним правителем Київської Русі. Розгром дружинами Ярослава Мудрого печенігів під Києвом.
- 1037 р. — заснування при Софійському соборі в Києві першої бібліотеки на Русі.
- 1037–1050 рр. — орієнтований період написання урочистої проповіді «Слово про закон і благодать» священиком, згодом митрополитом, Іларіоном.
- 1048 р. — посольство французького короля Генріха I Капета до Ярослава Мудрого. Шлюб доньки князя Ярослава Ани з французьким королем (вінчання 19 травня 1051 р.).
- 1051 р. — призначення київським митрополитом Іларіона, першого на цій посаді русича. Заснування Печерського монастиря в Києві.
- 1054 р., 20 лютого — смерть Ярослава Мудрого.

Персоналії

Аскольд (Оскольд) і Дір (Дир) (р. н. невідомий — бл. 882) — київські князі другої половини IX ст. За деякими даними — нащадки Кия. 860 очолювали похід київської дружини на Константинополь. У багатьох джерелах згадується про хрещення А. і Д. Є повідомлення про укладення договору між Візантією і Руссю (бл. 873–875). Були убиті Олегом у Києві бл. 882, поховані на Угорській горі («Аскольдова могила») і за церквою Орини (Грини).

Володимир Великий (Володимир Святославич; р. н. невідомий, Київ — 1015, pobl. Києва) — політ. держ. і військ. діяч. Князь київський (980, за ін. даними 978–1015). Син Святослава Ігоровича і Малуші. Переміг свого брата Ярополка у 6–бі за владу. В. В. значно розширив і зміцнив кордони країни. 988–989 запровадив християнство як держ. релігію Київської Русі. Діяльність В. В. сприяла розквіту Київської держави і зміцненню її міжнародного авторитету. Після см. канонізований церквою.

Ігор (Ігор Старий, Ігор Рюрикович; р. н. невідомий — 945, pobl. Іскоростена, тепер Коростень Житомирської обл.) — політ. і держ. діяч. Вел. князь київський (912–945). Фактичний засновник династії Рюриковичів у Києві. Підкорив племена деревлян, уличів та ін. І. здійснив 913 і 943 походи на Кавказ, 941 і 944 — на Візантію, уклавши з нею договір. Загинув під час повстання деревлян.

Мстислав Володимирович (Мстислав Хоробрий; р. н. невідомий — 1036, Чернігів) — князь Тмутараканський і Чернігівський. Син Володимира Великого. Став засновником Тмутараканського князівства (сучасна Тамань, у РФ). М. В. 1022 підкорив касогів, 1023 зайняв Чернігівську землю, 1024 розбив військо свого брата Ярослава Мудрого в Листвинській битві. Сам запропонував укласти миру угоду 1026, за якою став князем Чернігівським, не претендуючи на Київ. М. В. 1031 допоміг брату Ярославу відвоювати у Польщі Червенські міста. У Чернігові заклад Спаський собор, у якому і був похований після несподіваної см.

Олег (р. н. невідомий — 912) — політ. держ. і військ. діяч. Походив з норманів. Вихователь малолітнього Ігоря Рюриковича, правитель у Новгороді (879–882). Київський князь (882–912). Прийшов до влади, убивши князя Аскольда і Діра. О. підкорив сіверян, древлян, успішно воював проти хозарів, здійснив вдалі походи проти Візантії, уклавши вигідний договір.

Ольга (р. н. невідомий — 969, Київ) — держ. діячка. Вел. княгиня київська (945–957, за ін. відомостями 945–964). Дружина князя Ігоря. Управляла державою в роки неповноліття свого сина Святослава Ігоровича. О. розправила за повсталими деревлянами, але провела податкову реформу. 957 здійснила візит у Константинополь, де прийняла християнство (християнське ім'я Олена, за ін. даними — у Києві 955). Налагодила стосунки з ним королем Оттоном І. О. канонізована православною церквою.

Святополк Окаянний (Святополк Володимирович; бл. 980 — 1019) — політ. і військ. діяч. Син Володимира Великого (за ін. даними — Ярополка Святославича). Одружений з дочкою польського короля Болеслава І Хороброго. С. О. вів 6-бу за київський стіл, під час якої загинули його брати Борис, Гліб і Святослав. Літописець прозивас його за це «Окаянним» (тобто братовбивцею), але на основі останніх досліджень підано сумнівну причетність С. О. до цих убивств. За допомогою військ свого тестя двічі (1015–1016, 1018–1019) ставав вел. київським князем. Зазнав поразки у битві на р. Альті (під Переяславом, тепер Переяслав-Хмельницький Київської обл.). С. О. під час втечі загинув десь на кордоні Польщі та Чехії.

Святослав Хоробрий (Святослав Ігорович; бл. 939–972) — політ. і військ. діяч. Син Ігоря Старого (Ігоря Рюриковича) і Ольги. Вел. князь київський (945–972, фактично з 957, за ін. відомостями — з 964). Бл. 965 розгромив Хозарський каганат, закріпив владу Києва на Таманському і Керченському півостровах. С. Х. здійснив два походи у Болгарію, перший з них припинив у зв'язку з нападом печенігів на Київ, відбивши які, посадив своїх синів як намісників у Києві, Деревлянській землі та Новгороді (969). Наступні два роки воював з імператором Візантії Іоанном Цимісхієм, 971 підписав з ним мир, відмовившись від дунайських володінь. Загинув від рук печенігів pobl. Дніпровських порогів. М. Грушевський назвав С. Х. «козаком на престолі».

Ярополк І Святославич (р. н. невідомий — 980, Родня, pobl. Києва) — політ. і держ. діяч. Вел. князь київський (972–980). Старший син князя Святослава Ігоровича (Хороброго). Перед другим походом на Балкани батько доручив Я. І С. правити Києвом. Вів війну з братами Олегом і Володимиром, прагнучи об'єднати всю Київську державу під своєю владою. Зазнав поразки від військ Володимира, Я. І С. був з його відома убитий.

Ярослав Мудрий (бл. 978 — 2.02.1054, Вишгород, тепер Київська обл., похований у Києві) — видатний політ., держ. і військ. діяч. Вел. князь київський (1019–1054). Син князя Володимира Святославича (Великого). Протягом 1015–1019 вів завзяту 6-бу за київський престол з братом Святополком Окаянним. Я. М. воював і з братом Мстиславом Володимировичем, 1024 зазнав поразки, змушений був передати йому всі землі на схід від Дніпра, приєднав їх тільки 1036, після см. Мстислава. Відвоював 1030–1031 Червенські міста, заснував над р. Сян місто Ярослав (тепер у Польщі), яке стало форпостом Русі на Заході. Я. М. здійснив ряд походів проти племен естів і ятвягів, заснував над Чудським озером місто Юр'єв (нині Тарту, Естонія). Переміг печенігів 1036. За Я. М. розширилися і зміцнилися міжнародні зв'язки Київської держави, його називали «стетем Європи». За його правління було укладено зб. законів т. зв. «Правда Ярослава», що становить найдавнішу частину «Руської правди». Я. М. сприяв розвитку церкви, було засновано Київську митрополію, перші монастири, що стали церк. та освітніми центрами. За його розпорядженням створено школу та бібліотеку при Софійському соборі, перекладено на руську мову чимало книг. Я. М. похований у Софійському соборі.

Терміни та поняття

Варяги (від давньоскандинавського «норманські воїни, що служили у візантійських імператорів») — давньоруська і візантійська назва жителів Скандинавії, відомих у Зах. Європі під іменем норманів. У IX–XI ст. в. наймалися на службу до руських князів, воювали, виконували функції послів, торгували на шляху «з в. у греки». Значна частина з них сприймала мову і к-ру слов'ян і асимілювалася. Уперше згадуються в «Повісті минулих літ», де відмічено розповідь про «заклякання в.». Востаннє згадуються в літописі 1036. Переносно — чужинці.

Великий князь — найвищий князівський титул у Київській державі. У X–XIII ст. титул належав до київських князів. З XIII ст. такий титул мали галицько-волинські та володимиро-суздальські князі. У XIV–XVI ст. титул в. к. носили володарі Вел. князівства Литовського.

Гості — купці, які торгують з далекими країнами.

Данина — у стародавні часи назва натурального або грошового податку, що сплачувався підкореними племенами своїм переможцям. У IX ст. київські князі перетворили д. на прямиий держ. податок, що сплачувався

всім населенням держави. Первісною формою його збору було полюддя. Княгиня Ольга упорядкувала систему збору д., яка була перетворена на постійний держ. податок у різних формах д.: устави, уроки, оброки. У XIV ст. населення сплачувало її на користь удільних князів, а з XV ст. — на користь землевласників. Після відновлення Укр. держави д. у формі податків сплачували селяни та міщани на потреби України. Значна частина коштів, особливо у XVIII ст., відсилалася до імператорської рос. скарбниці.

Деревлія (древляні) повстання — найперше повстання у Київській державі, яке згадується у письмових джерелах. 945 київський князь Ігор зробив спробу повторно взяти данину (полюддя) з племені деревляні. Деревляни на чолі з князем Малом підняли повстання і вбили Ігора. 946 княгиня Ольга придушила д. п., спалила Іскоростень (тепер Коростень Житомирської обл.), але мусила врегулювати збирання данини, визначити її розміри та встановити місце для її збирання — погости.

Держава — у широкому розумінні — будь-яка існуюча колись або нині стала соціально-політична структура, що відтворює на певній території упродовж тривалого часу власну систему сусп. відносин, норм, цінностей та ідеалів. Сучасна д. України існує з 1991 р.

Десятина — 1) у Київській державі відрахування на користь церкви з доходів усіх князівських володінь та прибутків усіх землевласників. Уперше встановив князь Володимир після хрещення України-Русі для утримання Десятинної церкви. У період монголо-татарської навали десятиною називалася данина, яку окупанти стягували з населення Київської держави. У пізніші часи десятина збиралася для утримання парафіяльних храмів. У XVII–XVIII ст. сплата десятини припинилася; 2) міра площі в Російській імперії — 1,09 гектара.

Династія (від гр. «влада, панування») — ряд монархів з одного й того ж роду, які змінюють один одного на троні за правом спадкування. Переносно — кілька поколінь однієї родини, майстрів своєї справи.

Дитинець — найстарша укріплена частина середньовічного міста, фортеця в центрі міста, укріплена стінами, валами та ровами.

Закони — приписи, обов'язкові до виконання всіма людьми або певною групою. Князь Володимир був першим упорядником руських з. Ярослав Мудрий уклад писаний зб. з. — «Правда Ярослава».

Знамення — знаки князівської властності, що ними позначали держ. володіння. Встановлені за часів правління княгині Ольги.

Ідол (від гр. «зображення, образ, подоба») — об'єкт культу, предмет, який начебто уособлює божество, зображує його або є ним. Як пережиток тотемізму зберігся у всіх релігіях (у православ'ї — ікони, в католицизмі — статуї). Переносно — предмет безрозсудного сліпого поклоніння. Наприклад, Збруцький і.

Капище — місце поклоніння язичницьким богам, споруда з дахом над ідолами; святилище. Мали вигляд камінної вимостки або заглиблення у землі. Більшість з них існувала просто неба, у центрі були жертвовники та масивний стовп, на якому стояв ідол.

Київська Русь (Київська держава) — назва давньоукраїнської держави з центром у Києві, яка виникла на рубежі VIII–IX ст. внаслідок тривалого процесу екон., політ. та етнокультурної консолідації східнослов'янських племенних князівств і у різних формах існувала до середини XIII ст. У її історії можна виділити три періоди: 1) становлення та розвитку держ. структур (кінець VIII–X ст., князі Аскольд, Олег, Ігор, Ольга, Святослав); 2) період найбільшого піднесення і розвитку К. Р. (кінець X–XI ст., князі Володимир Великий і Ярослав Мудрий); 3) період політ. роздробленості Київської держави (кінець XI — середина XIII ст., найвидатніші князі Володимир Мономах і Мстислав Вел.). Провідне місце в економіці держави посідало сільське господарство, важливе місце займало ремесло, розвивалася торгівля. Політ. й адмін. система К. Р. базувалися на князівсько-дружинному устрої при тривалому збереженні органів самоуправління міських і сільських громад. Більшість сучасних істориків, етнографів, мовознавців доводять, що це була давньоукраїнська держава. Високого рівня досягла к-ра К. Р. Прямим спадкоємцем політ. та культ. традицій Київської держави стало Галицько-Волинське князівство, яке продовжило ранній період укр. державності.

Князівство — держ. утворення або територія на чолі з князем. У Київській державі перші к. виникли у IX — на поч. X ст., називалися землями, іменувалися за назвою гол. міста, поділялися на уділи. Для означення деяких вел. монархічних держав у X–XVI ст. вживався термін «вел. к.». 1471 перестало існувати останнє укр. держ. утворення періоду середньовіччя — Київське к.

Князь — глава держави-князівства або окремого політ. об'єднання у багатьох слов'янських народів. До IX ст. к. називали воєначальників племен чи союзу племен, які виконували деякі судові й адмін. функції. У середині IX ст. суть влади к. змінилася, набрала монархічного характеру і поступово стала спадковою. К., що очолювала Київську державу, мав титул вел. к. Київська влада мала свої особливості в різних князівствах. Наприклад, у Галицько-Волинському князівстві владу к. обмежувала боярська рада. Укр. князі у Вел. князівстві Литовському втратили держ. владу і претворилися в XV ст. на впливових земельних магнатів.

Монета (від лат. «монета») — карбований злиток металу певної форми, ваги та проби, що є узаконеним засобом обігу і платежу. Перші м. в Україні почали карбувати за часів князя Володимира — срібники та златники.

Печеніги (від тюркського «беченегі») — об'єднання тюркських та ін. племен у заволзьких степах (VIII–IX ст.). У 90-х рр. IX ст. переселилися у Пн. Причорномор'я. Кількість п. в укр. степах відчутно збільшилася після падіння Хозарського каганату. 968 вперше напали на Київ. 972 розбили біля дніпровських порогів нечисленну дружину князя Святослава (з його черепа нібито була зроблена чаша, з якої пив хан Куря). Наприкінці X —

на поч. XI ст. посилили натиск на Русь. Князь Володимир для б-би з ними наказав збудувати ряд укріплених замків. Останній похід відбувся 1036, коли п. зазнали нищівної поразки від військ Ярослава Мудрого. Після цього про них майже не згадується в літописах. Осн. видом госп. діяльності п. було кочове скотарство, в деяких місцях переходили до напівосілого способу життя. Останній раз згадуються 1168 у складі Чорних клобуків.

Племінні союзи — об'єднання племен, які склалися у VII–X ст. На території України мешкали сім племінних об'єднань: поляни, деревляни, волиняни (дуліби, бужани), сіверяни, уличі, тиверці, хорвати (білі хорвати). Згадуються в «Повісті минулих літ», назви перестають вживатися в XI ст.

Погост — у первісному значенні, гостинний двір, на якому зупинявся князь, духовні особи, а також купці (гости). З середини X ст. стали адмін.-терит. одиницями. На чолі п. стояла посадова особа, що відповідала за регулярну сплату населенням податків. В XI–XIV ст. їх було кілька десятків чи сотень. Очевидно, у них зупинявся князь з дружиною під час полюддя, а також у разі розгляду судових справ.

Полюддя (від «сходіння по людях») — щорічний об'їзд у Київській державі князем з його дружиною власних володінь і підлеглих племен з метою збирання данини у X–XIII ст. Збирали п. натурою (хутрами, медом, воском) або грошми. Розмір не був визначений, що вело до зловживань. Після повстання деревлян 945 княгиня Ольга упорядкувала стягнення данини та визначила пункти для її збирання.

«Руська правда» — зб. норм давньоруського права, складені переважно в XI–XII ст., найважливіше джерело для вивчення сусп. відносин, історії та правової системи Київської держави. Деякі дослідники відносять її навіть до VII ст., більшість — пов'язують з Ярославом Мудрим («Найдавніша правда»). Початковий текст до нас не дійшов. Сини князя доповнили і змінили її, створивши т. зв. «Правду Ярославичів». Відомо 106 списків («Р. п.») (XIII–XVII ст.), їх прийнято поділяти на три редакції — Коротку, Розширену та Скорочену. Коротка редакція (43 статті) є найдавнішою — «Правда Ярослава» або «Найдавніша правда», «Правда Ярославичів» або «Статут Ярославичів», «Покон вірний» і «Урок мостникам». Норми «Найдавнішої правди» відбивають відносини ранньосередньовічного періоду. «Правда Ярославичів» спрямована на захист князівського маєтку, земельної власності князя тощо. Система покарань була досить проста і м'яка, найпоширеніше покарання — грошові: вира і продаж. Смертна кара не записана у «Р. п.», але літописи свідчать про її застосування за виступи проти князівської влади і зраду князя. У Київській Русі не було окремих судових органів. Судові функції виконували представники адміністрації, включаючи самого князя.

Скрипторій (від лат. «переписувач, писар») — за середньовіччя майстерня в монастирях, у якій переписували книги. Ярослав Мудрий створив у Києві при Софійському соборі с., де було переписано чимало книг.

Срібник (срібляник) — наук. назва перших срібних монет, що карбувалися у Київській Русі наприкінці X — на поч. XI ст. Для виробництва використовувалося срібло арабських монет. Гол. причиною карбування власних монет було намагання київських князів зміцнити міжнародний авторитет Русі. Випускалися князями Володимиром Вел., Святополком Володимировичем (Окаянним), Ярославом Мудрим. Перші випуски нагадували візантійські монети, в XI ст. зображення Ісуса Христа було замінено тризубом — вел. родовим знаком Рюриковичів, який також був гербом Київської держави. С. не відігравали помітної ролі у грошовому обігу Київської Русі.

Становища — місця для тимчасової зупинки княжої дружини під час полюддя, що передбачалися для збору не звичайної данини, а лише тієї, яка призначалася для продажу Візантії. Закладалися княгинєю Ольгою у Деревлянській землі.

Християнство (від імені Христа) — одна з трьох світ. релігій, яка виникла в I ст. у Палестині. Віра в Бога-отця, Бога-сина, Бога-духа в одній особі, прирештя Спасителя. Християнами були князі Асколь та Ольга. Як держ. релігія прийнята в Київській державі за часів князя Володимира 988.

«Шлях з варягів у греки» («Др. шлях») — назва осн. водного торгового шляху Київської держави, що зв'язував пн. р-ни країни з пд. руськими землями і Скандинавію з Візантійською імперією. Виник наприкінці IX — на поч. X ст. Руські купці долали шлях з Києва до Константинополя за 30–40 днів. Вони возили у Візантію хліб, ремісничі вироби, рабів, хутро, мед, віск, а також товари зі Скандинавії та Прибалтики, назад привозили вина, прянощі, фрукти, тканини, ювелірні вироби, скляний посуд. «Шлях» мав велике значення для розвитку і внутр. торгівлі, сприяв об'єднанню племен навколо Києва. Найбільше значення мав у X — першій третині XI ст. Був зв'язаний з ін. водними шляхами Київської держави. В XI–XII ст. унаслідок хрестових походів, які встановили зв'язки зі Сходом через Середземне море, цей шлях втратив своє значення.

Язичництво (поганство) — релігії, для яких характерними є віра в багатьох богів, поклоніння явищам природи, предметам тощо.

Тести

2.1. Сутність поняття «варяги»:

A жителі Візантії, ромей, воїни і грабінники, які часто наймалися на службу до руських князів.

B жителі сучасної Німеччини, германці, що жили на узбережжі моря і здійснювали напади на різні землі, зокрема і на Русь.

B мешканці Скандинавії, відомі в Європі під назвою «нормани», воїни-моряки, що вчиняли грабінницькі походи, у тому числі й на Руську землю.

A B B Γ

- Г слов'яни, що обрали своїм заняттям військову справу і служили в дружинах руських князів.
- 2.2. Значення, у якому князь Олег, захопивши Київ у 882 р., назвав його «матір'ю городів руських»:
 А місто, жителі якого мали виняткове право засновувати інші міста в Київській Русі.
 Б місто, яке опікувалося іншими містами Київської Русі і, як найбагатше, піклувалося про їхній господарський розвиток.
 В столиця новоствореної держави — Русі Рюриковичів.
 Г товарно-господарський центр Русі, який має право торгувати з іншими містами держави та за кордоном.
- 2.3. Укажіть правильне твердження.
 А княгиня Ольга у Константинополі підписала новий договір з імператором Константином Багрянородним
 Б князь Ігор загинув під час повстання сіверян
 В Святослав у 969 р. доручив керувати в Києві під час своєї відсутності синові Ярополку
 Г хозари вперше наблизилися до кордонів Русі в 915 р.
- 2.4. Держава, на яку робили походи Аскольд, Олег, Ігор і Святослав:
 А Болгарія. В Польща.
 Б Візантія. Г Угорщина.
- 2.5. Назва адміністративно-господарських осередків, де представники князівської влади регулярно збирали установлену ними данину, чинили суд:
 А знамення. В погост.
 Б повіз. Г устав.
- 2.6. Укажіть правильне твердження.
 А закріплення за державою з центром у Києві назви «Руська земля» пов'язане з діями володарів Діра й Аскольда
 Б Олег був сином Рюрика
 В Ольга скасувала збір данини
 Г Святослав зазнав невдачі під час походу в Хозарію
- 2.7. Сутність терміна «уроки», які встановила княгиня Ольга:
 А визначення зобов'язань смердів перед князівською владою.
 Б визначення розмірів повинностей на користь київських князів.
 В запровадження обов'язкового відвідування Києва вождями слов'янських племен.
 Г створення шкіл при церквах і монастирях, які давали початкову освіту.
- 2.8. Народ, від рук представників якого загинув князь Святослав, а також обставини смерті:
 А болгари, під час другого Балканського походу.
 Б печеніги, внаслідок їхнього нападу із засідки на Дніпрі.
 В половці, внаслідок їхнього набігу на Київ.
 Г хозари, під час походу князя на Хозарський каганат.
- 2.9. Князь, похід якого на Візантію був найвдалішим і причиною цього:
 А Аскольд, уклав договір про хрещення Русі представниками Візантії.
 Б Ігор, розгром візантійського флоту на Чорному морі.
 В Олег, уклав найвигідніший договір про торгівлю з Візантією.
 Г Святослав, розгром візантійського війська на Балканському півострові.
- 2.10. Укажіть правильне твердження.
 А варяги прийшли до Києва із заходу
 Б печеніги були осілим народом, який мешкав на півдні України
 В поляни мешкали переважно вздовж Дністра
 Г розселення племінних союзів східних слов'ян на території сучасної України відбулося у VIII–IX ст.
- 2.11. Князі, які були християнами:
 А Аскольд, Ігор, Ольга. В Ольга, Ярослав, Аскольд.
 Б Ігор, Ольга, Ярослав. Г Ярослав, Аскольд, Ігор.
- 2.12. Вкажіть назви держав, які розгромив князь Святослав:
 А Аварський каганат і Польське князівство.
 Б Волзька Болгарія і Хозарський каганат.
 В Дунайська Болгарія і Візантійська імперія.
 Г Чеське королівство і Литовське князівство.
- 2.13. Сутність поняття «даннина» в IX–X ст.:
 А гончарні вироби і продукти. В продукти і мисливська здобич.
 Б мисливська здобич і скляні вироби. Г ювелірні вироби і садовина.

- 2.14. Наслідок загибелі князя Аскольда:
 А встановлення панування Новгороду на Русі. В утвердження династії Рюриковичів у Києві.
 Б розгром Київської держави. Г фактичний початок князівських міжусобиць.
- 2.15. Князь, за правління якого почали карбувати перші руські монети:
 А Володимир. В Ярополк.
 Б Святослав. Г Ярослав.
- 2.16. Укажіть правильне твердження.
 А Володимир відразу після смерті Святослава утвердився в Києві
 Б протягом свого володарювання Володимир підкорив Києву велетенські території
 В Святополкові у боротьбі з Ярославом допомагали варяги
 Г Ярослав Мудрий кілька разів особисто ходив на Константинополь
- 2.17. Причина того, що церкву Богородиці називали Десятинною церквою:
 А будівництво тривало десять років.
 Б з державної скарбниці на будівництво виділили десятю частину коштів.
 В початок будівництва був через десять років після прийняття християнства.
 Г на утримання церкви князь Володимир наказав віддавати десятю частину своїх прибутків.
- 2.18. Укажіть правильне твердження.
 А першим кам'яним храмом Київської Русі був Софійський собор
 Б письмо у наших предків з'явилося із прийняттям християнства
 В із прийняттям християнства на руських землях поширилася старослов'янська (староболгарська) книжна (писемна) мова — мова православної церкви
 Г Реймське Євангеліє привезене в Київ з Франції
- 2.19. Причина існування на Русі до X ст. звичаю кровної помсти:
 А відсутність у суспільстві публічної влади, яка могла б покарати злочинця, керуючись законом.
 Б імпульсивність і особлива жорстокість русичів, як і багатьох інших тогочасних народів.
 В культурні зв'язки русичів з народами степу, від яких і був перейнятий цей звичай.
 Г переважання традицій розвитку суспільства над державними законами.
- 2.20. Прочитайте уривок і вкажіть ім'я князя, про якого йдеться.
 «Якщо не з'явиться хто завтра на ріці — багатий чи убогий, чи старець, чи раб, — то мені той противником буде... І зійшлося людей без ліку, і влізли вони у воду, і стояли... Дорослі бродили у воді, а священники, стоячи, молитви творили...»
 А Аскольд. В Володимир.
 Б Борис. Г Ярослав.
- 2.21. Прочитайте уривок і вкажіть ім'я князя, до якого звернені слова.
 «Ти, княже, чужої землі шукаш і дбаш про неї, а свою полишив...»
 А Володимир Великий. В Святослав Хоробрий.
 Б Святополк Окаянний. Г Ярослав Мудрий.
- 2.22. Укажіть правильне твердження.
 А До безпосередніх наслідків упровадження християнства як державної релігії належить заснування Володимиром церковної організації
 Б Володимира називали тестем Європи
 В Святополк понад 20 років поділяв владу з Ярославом
 Г Ярослав Мудрий передав червенські міста Болеславу Хороброму
- 2.23. Наслідки битви руських військ під керівництвом Ярослава Мудрого з печенігами під Києвом у 1036 р.:
 А перемога руських військ і припинення назавжди нападів печенігів.
 Б перемога Ярослава Мудрого, але печеніги відступили ненадовго і ще завдали Русі чимало лиха.
 В поразка руських військ, печеніги пограбували Київ.
 Г поразка Ярослава Мудрого, але він домігся миру, виплативши печенігам певну данину.
- 2.24. До якого великого князя київського звертався візантійський імператор Іоанн Цимісхій із таким посланням:
 «Вважаю, що ти не забув про поразку батька твого..., який, порушивши клятвенний договір, приплив до столиці нашої з величезним військом на 10 тисячах кораблях, а повернувся лише з десятком човнів, сам став передвісником своєї біди. Не згадуя я вже про його подальшу жалюгідну долю...?»
 А Володимира Великого В Святослава
 Б Ігоря Г Ярослава Мудрого
- 2.25. Прочитайте уривок і вкажіть ім'я князя, про якого йдеться в уривку.
 «І при нім стала віра християнська плодитися в Русі й розширятися, і чорноризці стали множитися, і монастирі стали з'являтися... Отець бо його... землю зорав і розм'якшив, себто хрещенням просвітив, а сей великий князь... засіяв книжними словами серця віруючих людей».

- А Володимир Великий
Б Ігор Старий
- В Святослав Хоробрий
Г Ярослав Мудрий
- 2.26. Прочитайте визначення й укажіть поняття, що відповідає його змісту.
«Дерев'яне або кам'яне зображення божества».
- А ідол
Б ікона
- В капище
Г скульптура
- 2.27. Прочитайте вислови й укажіть ім'я їх автора.
«Не посоромимо землі Руської», «Мертві сорому не знають», «Іду на вас».
- А Аскольд
Б Ігор
- В Олег
Г Святослав
- 2.28. Прочитайте уривок і вкажіть ім'я князя, про якого йдеться в уривку.
«Він є новим Костянтином великого Риму, що охрестився сам і охрестив люди свої, — і сей так учинив, подібно йому»:
- А Володимир Великий
Б Ігор Старий
- В Святослав Хоробрий
Г Ярослав Мудрий
- 2.29. Укажіть назви племен, які жили на території України.
- 1 волиняни
2 в'ятичі
3 древляни
4 дреговичі
5 кривичі
6 полочани
7 поляни
- 2.30. Укажіть терміни, які стосуються духовного життя давніх українців.
- 1 волхви
2 дружинники
3 ідол
4 знамення
5 капище
6 полюддя
7 уроки
- 2.31. Укажіть риси розвитку Київської Русі за часів князя Володимира Великого.
- 1 започаткування «шлюбної дипломатії» руських князів
2 запровадження християнства як державної релігії Київської Русі
3 здійснення спроби реформування язичництва, проголошення Перуна верховним богом Русі
4 здійснення спроб походів на Константинополь, поразка у морській битві
5 розгром Хозарського каганату
6 створення першого писаного зведення законів Київської Русі
7 укладення угоди з візантійським імператором після мирного посольства у Константинополь
- 2.32. Укажіть основні наслідки запровадження християнства в Київській Русі.
- 1 встановлення рівноправних відносин з християнськими державами
2 зміцнення влади київського князя
3 подолання натурального господарства
4 подолання породжених місцевими язичницькими віруваннями настроїв замкненості та відокремленості
5 розвиток різних релігійних конфесій
6 створення української національної церкви
7 язичництво збереглося як друга офіційна релігія
- 2.33. Укажіть напрями діяльності перших київських князів (від Олега до Святослава).
- 1 будівництво міст, підтримка ремесел і торгівлі у своїх володіннях
2 захист власних володінь від нападників та організація воєнних походів на сусідні землі
3 збір і збут полюддя
4 організація постійних міжнародних зносин з сусідніми державами й активних дипломатичних контактів з іншими народами
5 приєднання до своїх володінь нових земель і нових народів та обкладання їх даниною
6 релігійна реформа, поступове запровадження християнства
7 розробка державного законодавства, кодифікація звичаєвого права

2.34. Установіть відповідність.

1 Дажбог	А бог весняного сонця
2 Перун	Б бог грому і блискавки
3 Сварог	В бог неба
4 Ярило	Г бог сонця
	Д бог худоби і родючості

	А	Б	В	Г	Д
1	☐	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐	☐

2.35. Установіть відповідність між назвами слов'янських племен і річок, на берегах яких вони мешкали.

1 дуліби	А Західний Буг
2 поляни	Б Десна
3 сіверяни	В Дніпро
4 тиверці	Г Дністер
	Д Дон

	А	Б	В	Г	Д
1	☐	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐	☐

2.36. Установіть відповідність між іменами князів і роками їхнього правління.

1 Ігор	А 882–912 рр.
2 Олег	Б 912–945 рр.
3 Ольга	В 945–964 рр.
4 Святослав	Г 964–972 рр.
	Д 972–980 рр.

	А	Б	В	Г	Д
1	☐	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐	☐

2.37. Установіть відповідність між назвами міст і племенами, центрами яких вони були.

1 Волинь	А деревляни
2 Іскоростень	Б дуліби
3 Київ	В поляни
4 Чернігів	Г сіверяни
	Д хорвати

	А	Б	В	Г	Д
1	☐	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐	☐

2.38. Установіть відповідність.

1 волхви	А вид данини
2 гості	Б купці, які торгують з далекими країнами
3 капища	В правителі слов'ян
4 устави	Г служителі язичницьких обрядів
	Д споруди, пов'язані з язичницькими віруваннями

	А	Б	В	Г	Д
1	☐	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐	☐

2.39. Установіть відповідність.

1 віче	А вид данини
2 знамення	Б збори всієї громади для вирішення найважливіших питань
3 оброки	В знаки князівської власності
4 язичники	Г люди, що обожнюють сили природи
	Д оточення князя

	А	Б	В	Г	Д
1	☐	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐	☐

2.40. Установіть відповідність.

1 Вишгород	А місто, де Володимир прийняв хрещення
2 Волинь	Б місто, засноване Ярославом
3 Херсонес	В місто, де поховані Борис і Гліб
4 Юр'єв	Г місто, де Ярослав зазнав поразки від Святополка
	Д місто, де Ярослав здобув перемогу над військами Святополка

	А	Б	В	Г	Д
1	☐	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐	☐

2.41. Установіть відповідність між назвами міст і племенами, центрами яких вони були.

1 адміністративна реформа	А Володимир
2 податкова реформа	Б Олег
3 правова реформа	В Ольга
4 релігійна реформа	Г Святослав
	Д Ярослав

	А	Б	В	Г	Д
1	☐	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐	☐

2.42. Установіть послідовність правління князів.

- А Аскольд
 Б Ігор
 В Олег
 Г Ольга

	А	Б	В	Г
1	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐

2.43. Установіть послідовність подій.

- А життя легендарного засновника Києва — Кия
- Б подорож княгині Ольги до Константинополя
- В похід Аскольда на Візантію
- Г походи Святослава проти волзьких болгар і Хозарського каганату

	А	Б	В	Г
1	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐

2.44. Установіть послідовність походів і війн князя Святослава.

- А війна проти печенігів
- Б перший Балканський похід
- В похід проти волзьких болгар
- Г розгром Хозарського каганату

	А	Б	В	Г
1	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐

2.45. Установіть послідовність релігійних подій.

- А будівництво церкви Богородиці (Десятинної)
- Б запровадження на Русі християнства як державної релігії
- В заснування Печерського монастиря
- Г спорудження Софійського собору

	А	Б	В	Г
1	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐

2.46. Установіть послідовність правління князів.

- А Володимир Великий
- Б Святослав Хоробрий
- В Ярополк
- Г Ярослав Мудрий

	А	Б	В	Г
1	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐

2.47. Установіть послідовність подій часів князювання Ярослава Мудрого.

- А битва Ярослава Володимировича зі Святополком на Альті
- Б посольство французького короля Генріха I до Ярослава Мудрого
- В призначення київським митрополитом першого русича (Іларіона)
- Г Ярослав став єдиновладним володарем Київської Русі

	А	Б	В	Г
1	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐

2.48. Укажіть сутність того, що зображено суцільною жирною лінією.

- А військово-торговельний «шлях із варягів у греки»
- Б походи князя Олега на Київ і на Візантійську імперію
- В традиційний шлях збирання полюддя за часів князя Ігора
- Г шлях християнської місії єпископа Адальберта

2.49. Укажіть назву зображеного на фото храму.

- А Василівська церква
- Б Десятинна церква
- В Михайлівський Золотоверхий собор
- Г Софійський собор

Відповіді до тестів

2.1. В. 2.2. В. 2.3. В. 2.4. Б. 2.5. В. 2.6. А. 2.7. Б. 2.8. Б. 2.9. В. 2.10. Г. 2.11. В. 2.12. Б. 2.13. В. 2.14. В. 2.15. А.
2.16. Б. 2.17. Г. 2.18. В. 2.19. А. 2.20. В. 2.21. В. 2.22. А. 2.23. А. 2.24. Б. 2.25. Г. 2.26. А. 2.27. Г. 2.28. А. 2.29. 1, 3,
7. 2.30. 1, 3, 5. 2.31. 1, 2, 3. 2.32. 1, 2, 4. 2.33. 2, 3, 5. 2.34. 1-Г, 2-Б, 3-В, 4-А. 2.35. 1-А, 2-В, 3-Б, 4-Г. 2.36. 1-Б, 2-А,
3-В, 4-Г. 2.37. 1-Б, 2-А, 3-В, 4-Г. 2.38. 1-Г, 2-Б, 3-Д, 4-А. 2.39. 1-Б, 2-В, 3-А, 4-Г. 2.40. 1-В, 2-Г, 3-А, 4-Б. 2.41. 1-Г,
2-В, 3-Д, 4-А. 2.42. А, В, Б, Г. 2.43. А, В, Б, Г. 2.44. В, Г, Б, А. 2.45. Б, А, Г, В. 2.46. Б, В, А, Г. 2.47. А, Г, Б, В.
2.48. А. 2.49. Г. 2.50. В. 2.51. В.

ТЕМА 3. КИЇВСЬКА РУСЬ ЗА ЧАСІВ РОЗДРОБЛЕНостІ. ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКА ДЕРЖАВА

Правління Ярославичів. Співправління трьох осіб (тріумвірат) — Ізяслава, Святослава і Всеволода:

- усунення від участі в державному житті молодших братів, а після їх смерті — привласнення володінь;
- 1068 р. їхні війська зазнали поразки на річці Альті від половців, що викликало повстання киян, які звільнили ув'язненого полоцького князя Всеслава й оголосили київським володарем. Його князіння тривало трохи більше семи місяців. З допомогою польських військ Ізяслав 1069 р. повернувся на престол;
- у 1072 р. відбулася нарада трьох братів у Вишгороді, де була схвалена «Правда Ярославичів», що разом зі статтями Ярослава Мудрого становила «Руську правду».

Боротьба за київський стіл між Ярославичами:

- 1073 р. брати посварилися. Святослав, заручившись підтримкою Всеволода (дуумвірат), пішов на Київ, вигнав Ізяслава і став великим Київським князем. Крім Києва керував і Чернігівським князівством, а в інших містах посадив своїх синів і племінників. Підтримка культури. Через три роки він помер;
- 1076 р. на княжий стіл повернувся Ізяслав, правив при підтримці Всеволода, якому віддав Чернігів;
- позбавив влади синів Святослава, які спричинили нову хвилю усобиць;
- 1078 р. — загибель Ізяслава у битві з Олегом Святославичем;
- наступних 15 років у Києві правив Всеволод, віддав Чернігів своєму синові Володимирі, який фактично вів усі збройні конфлікти замість великого князя;
- Всеволод — дуже освічена людина, суперечки залагоджував дипломатичним шляхом.

Значення та наслідки Любечського з'їзду князів.

Найзначнішою подією князівання Святослава (1073–1113 рр.) був з'їзд князів у Любечі в 1097 р., ініціатором якого був син Всеволода Володимир Мономах через небезпеку постійних усобиць і нападів половців:

- схвалено принцип князівської вотчини — тобто володіння, що належали батькам. Вотчинні землі (Київ, Чернігів, Переяслав) закріплювалися за певними гілками князів (Ізяславичі, Святославичі, Всеволодовичі);
- інші князі отримували володіння на правах тимчасового користування;
- рішення про припинення усобиць, які послаблювали державу.

Після Любеча князівські з'їзди скликалися регулярно. Саме на них князі обговорювали суперечливі питання, вирішували про спільну боротьбу проти половців, де особливо відзначився Володимир Мономах.

Князівання Володимира Мономаха та його сина Мстислава в Києві:

- повстали в 1113 р. кияни вимагали Володимира Мономаха собі за князя, після деяких вагань — згода;
- зміцнення великокнязівської влади та посилення державної єдності Русі заходами військового та дипломатичного характеру, придушення князівських міжусобиць;
- схвалення «Уставу», що являв собою доповнення до «Руської правди», обмеження обсягів стягування лихварями відсотків за позичку;
- ведення активного будівництва в Києві та інших містах, спорудження першого моста через Дніпро;
- відновлення міжнародного авторитету Київської держави, продовження шлюбної дипломатії;
- підтримка культури, «Повчання дітям» Мономаха тощо.

Після смерті Володимира Мономаха гідно правив його син Мстислав, прозваний Великим (1125–1132 рр.). Він був останнім київським князем, чия влада можна схарактеризувати як монархічну. По його смерті в Київській державі почалася доба роздробленості — посилення самостійності удільних князівств та влади удільних князів.

Причини та сутність політичної роздробленості Київської Русі:

- розвиток феодалного землеволодіння, зміцнення його вотчинної форми, посилення боярства;
- великі розміри території держави, їхній різний етнічний склад;
- розвиток і піднесення удільних земель, князівські міжусобиці;
- відсутність сталого порядку престолонаслідування тощо;
- сучасні історики роздробленість тлумачать не як розпад держави, а як зміну її устрою та форми правління. Київську Русь цих часів дослідники називають федеративною монархією. Форму правління визначають як колективний сіюзеренітет: замість одного великого князя владу здійснює об'єднання найвпливовіших князів.

На українських землях сформувалося 5 князівств: Київське, Чернігівське, Переяславське, Волинське, Галицьке, згодом утворилося Галицько-Волинське.

Розвиток Київського князівства:

- Київ залишався в XII–XIII ст. одним з найбільших і найбагатших європейських міст, близько 50 тис. мешканців, резиденція митрополитів, найбільш заселене князівство Київської Русі;
- значні території, вигідне розположення, розвинене господарство (розвиток ремесла і торгівлі — через Київщину проходили грецький, соляний і залозний торговельні шляхи);

- не був спадковою вотчиною якоїсь князівської лінії, за 100 років після Мстислава Великого правителі змінювалися майже 50 разів, жоден з них не мав спокійного князювання, змушений відбиватися від збройних домагань інших претендентів;
- згасання політичного авторитету Києва у першій половині XIII ст., поділення Київської землі на значну кількість уділів.

Розвиток Чернігівського князівства:

- Чернігів поступався розмірами лише Києву. Князі рівно дбали про розбудову міста. Значну роль у розвитку князівства відіграв Святослав Ярославич, його сини Олег і Давид та їхні нащадки — Ольговичі й Давидовичі; деяким чернігівським князям поталанило правити в Києві;
- рішенням Любецького з'їзду створено Новгород-Сіверське князівство, яке формально підпорядковувалося Чернігову, з ним пов'язана подія, що її увічнено в найвизначнішому творі давньої української літератури — поемі «Слово о полку Ігоревім».

Розвиток Переяславського князівства:

- Переяславське князівство було порівняно невеликим. На сході та півдні його землі межували безпосередньо зі Степом. Ця земля служила щитом для Києва та інших руських територій, потребувала захисту київського князя і продовольчої допомоги;
- 20 років у Переяславі князував Володимир Мономах, прославився успішними походами проти половців;
- у розповіді про смерть переяславського князя Володимира Глібовича під 1187 р. літописець ужив назву «Україна». Це найдавніша згадка назви «Україна» в джерелах.

Перший правитель Галицької землі Ростислав мав трьох синів, які отримали у володіння Перемишль, Звенигород і Теробовль. Об'єднати їх вдалося Володимиркові, який 1141 р. переніс свою резиденцію до Галича. Ще успішнішим було правління його сина **Ярослава Осмомисла** (1152–1187 рр.):

- розширення кордонів Галицького князівства аж до гирла Дністра;
- боротьба з нападами половців, укладення союзницьких угод з Польщею й Угорщиною, підтримання дружніх стосунків з імператором Священної Римської імперії Фрідріхом I Барбаросою, угода з Візантією;
- боротьба зі спробами бояр втручатися в державні справи, зміцнення князівської влади;
- здобуття значного авторитету на Русі, «спідпер гори Угорські своїми військами», «зачинив ворота Дунаю».

Певний час на Воліні тривали усобиці. Край їм поклав князь **Роман Мстиславич**, який на володимирському столі проводив об'єднучу політику.

Об'єднання Галицького та Волинського князівств. Передумови:

- віддаленість від Києва, особливості природних умов, вдале географічне розташування;
- великі родовища солі сприяли економічному піднесенню;
- потреба об'єднання зусиль обох князівств для боротьби з Польщею та Угорщиною, згодом — монголами;
- цілеспрямована політика ряду князів, етнічна однорідність обох князівств.

Особливості процесу формування Галицько-Волинської держави.

В 1199 р. князіві Роману вдалося приєднати до своїх володінь Галичину й створити Галицько-Волинську державу, столицею якої став Галич. Політика Романа Мстиславича:

- успішна боротьба з половцями, активна зовнішня політика (відносини з Візантією, Тевтонським орденом);
- захоплення Києва, понад два роки фактично був великим князем Київським;
- рішуче придушення боярської опозиції в Галичині, зміцнення влади князя;
- проведення заходів, спрямованих на припинення дроблення Київської держави (заходи «доброго порядку»), зазнали невдачі через опір удільних князів.

Загибель князя Романа в 1205 р. загальмувала формування держави, але в 1238 р. його син **Данило Романович** оволодів Галичем і зміцнив князівство. Данило правив (1238–1264 рр.) у згоді зі своїм братом Василем, разом вони відновили могутню батькову державу.

Монгольська навала на південно-західні землі Русі:

- у 1223 р. на наших землях вперше з'явилися монголи, які на р. Калці здобули перемогу над об'єднаними силами деяких руських князів (у тому числі Данила Романовича) і половців, але далі не пішли;
- навесні 1239 р. вони знову рушили на українські землі. Першим на шляху навали орд хана Батия стояв Переяслав, зруйнований монголами, у тому ж році така доля спіткала Чернігів;
- у грудні 1240 р. ординці захопили Київ, перетворивши його на руїни;
- наступного року монголи пройшли вогненним смерчем через Галицько-Волинське князівство.

Навала Батия зруйнувала всі українські князівства, які потрапили в залежність від монгольської держави Золотої Орди. Особливо у важкому становищі опинилися Київське, Чернігівське та Переяславське князівства.

Залежність українських князівств від Золотої Орди:

- запровадження системи податків і повинностей (данина, мито, корм, ловче, підводне, плужне тощо);
- затвердження золотоординськими ханами руських князів і видача ними ярликів на управління землями;

- обов'язок руських князів направляти воїнів до монгольського війська, брати участь у походах.

Наслідки золотоординського панування:

- розподіл українських земель між кількома державами;
- руйнація та падіння ролі міст, занепад ремесла і торгівлі;
- демографічні втрати; знищення значної частини феодалної еліти.

Встановлення золотоординського ярма на Русі мало свої особливості:

- руські землі не увійшли безпосередньо до складу Золотої Орди;
- на території Русі не було створено постійного адміністративного апарату загарбників;
- толерантне ставлення ординців до християнства та православного духовенства.

Саме ці особливості панування монголів значною мірою дали змогу русичам не тільки зберегти власну самобутність, а й нагромадити державотворчі сили.

Князювання Данила Романовича, його внутрішня та зовнішня політика:

- відновлення єдності Галицько-Волинської держави, приєднання в 1238 р. Галицького князівства;
- розгром тевтонських лицарів під Дорогичином у 1238 р., зупинка їхнього просування на українській землі;
- підпорядкування Києва в 1239 р., доручення правити ним восводи Дмитрові Сіковичу;
- розгром під Ярославом (1245 р.) угорсько-польського війська, остаточна ліквідація боярської опозиції;
- поїздка до Золотої Орди наприкінці 1245 р., підтвердження ханом Батисем прав на князювання;
- активна зовнішня політика, війни з литовськими племенами, Польщею, угоди з Угорщиною та Польщею;
- зусилля для створення антимонгольської коаліції, коронація в 1253 р. у Дорогичині з метою отримати допомогу від Папи Римського;
- успішна боротьба з монгольськими загонами темника Куремси, поразка у боях з ордою Бурундая, руйнація найміцніших фортець князівства — Крем'яця, Луцька, Данилова та інших;
- сприяння розбудові старих і зведення нових (Холм, що став Столицею, Львів) міст.

Галицько-Волинська держава за нащадків Данила Романовича:

- після смерті Данила в 1264 р. його королівство розпалося. Найактивнішим з його синів був Лев, який переніс свою столицю до Львова;
- знову об'єднав державу онук Данила **Юрій I Львович** (1301–1308 рр. або 1301–1315 рр.);
- прийняття титулу короля Русі, як і його дід Данило Галицький;
- створення окремої української православної митрополії — Галицької;
- перенесення столиці до економічно розвинутого Володимиря;
- втрата частини Закарпаття (захопила Угорщина) і Люблінської землі (захопила Польща);
- його сини Андрій I і Лев II правили удвох. З їхньою смертю в 1323 р. династія Романовичів по чоловічій лінії урвалася;
- у 1325 р. галицько-волинські бояри князем обрали Болеслава, сина Марії, сестри Андрія I і Лева II, який прийняв православ'я та ім'я Юрія. Він правив до 1340 р., коли був отруєний. Така доля спіткала Юрія II Болеслава через ускладнення релігійної ситуації;
- його смертю скористалися Польща й Угорщина, які прагнули збільшити свої території за рахунок українських земель. Князівство як єдина держава перестало існувати.

Значення утворення Галицько-Волинської держави:

- Галицько-Волинська держава, на відміну від багатостічної Київської, ґрунтувалася на єдиній українській основі. Це дало підстави українським історикам назвати її «першою національною Українською державою»;
- зберегла від завоювання й асиміляції південну та західну гілки східного слов'янства;
- стала новим після занепаду Києва центром політичного й економічного життя;
- розширила сферу дії західноєвропейської культури, сприяло поступовому подоланню односторонності візантійських культурних впливів;
- продовжила славні дипломатичні традиції Київської держави, ще 100 років після золотоординського ярма представляла східнослов'янську державність на міжнародній арені, забезпечила безперервність розвитку традицій самостійного державного життя на українських землях.

Хронологічний довідник

1054 р., кінець лютого — 1068 р., 15 вересня — князювання в Києві Ізяслава Ярославича.

1068 р. — поразка руських дружин Ізяслава, Святослава та Всеволода Ярославичів на р. Альті від половців. Згадка про київське віче. Виступ князя проти князя Ізяслава, його вигнання, звільнення з ув'язнення князя Всеслава.

1078 р., 3 жовтня — битва Ізяслава та Всеволода Ярославичів з Олегом Святославичем на Нежатиній Ниві поблизу Чернігова. Загибель Ізяслава.

1097 р., 19 жовтня — Любецький з'їзд князів. Схвалення принципу князівської вотчини. Вотчинні землі закріплювалися за певними гілками князівського роду й могли передаватися у спадщину дітям та онукам. Спроба припинити усобиці, об'єднатися для боротьби із зовнішніми ворогами.

1113 р., квітень — повстання в Києві після смерті князя Святополка Ізяславича. Закликання на княжий стіл переяславського князя Володимира Мономаха, який прибув до Києва 20 квітня.

Укладання юридичних норм — «Статуту» («Уставу») Володимира Мономаха, за яким обмежувалися високі лихварські відсотки, заборонялося брати в кабалу селян-закупів.

1113 р., 20 квітня — 1125 р., 19 травня — князювання у Києві Володимира Всеволодовича (Мономаха). Відновлення великокнязівської влади на більшій частині давньоруських земель. Успішна боротьба з половцями.

1125 р., 19 травня — смерть князя Володимира Всеволодовича (Мономаха).

1125 р., 20 травня — 1132 рр., 15 квітня — правління в Києві Мстислава Володимировича. Низка перемог над половцями.

Закінчення періоду єдності на Русі.

1141 р. — об'єднання князем Володимирком Володаревичем галицьких земель в єдину державу.

1153 р. — 1187 р., 1 жовтня — князювання Ярослава Володимировича (Осмомисла) в Галицькій землі. Потужна держава, у якій значний вплив мали бояри.

1169 р., 12 березня — розорення Києва володимиро-суздальським князем Андрієм Боголюбським. Початок занепаду Київської держави.

1185 р., 1-13 травня — похід новгород-сіверського князя Ігоря Святославича проти половців. Розгром руської дружини половецьким ханом Кочачком на р. Каалі.

1187 р. — найдавніша згадка назви «Україна» в Київському літописі, сповіщаючи про смерть переяславського князя Володимира Глібовича.

1199 р. — об'єднання волинським князем Романом Мстиславичем Волинської та Галицької земель. Утворення Галицько-Волинської держави.

1199 р.—1205 р., 19 червня — князювання Романа Мстиславича у Галицько-Волинському князівстві. Розширення могутності держави. Здобуття Києва.

1205 р., 19 червня — загибель князя Романа Мстиславича у бою під Завихостом на р. Віслі. Початок боротьби за його спадщину.

1223 р., 31 травня — поразка руських дружин і половецького війська у битві з монголами на р. Калці.

1238 р. — утвердження Данила Романовича у Галичі.

Розгром військом Данила Галицького лицарів-хрестоносців під Дорогічином.

1238—1264 рр. — князювання в Галицькій землі Данила Романовича. Правив дружно з братом Васильком, який до 1269 р. княжив на Волині.

1239 р. — розорення монголами Переяславщини та Чернігівщини.

1240 р., зима — 6 грудня — князювання в Києві Данила Романовича (через тисяцького Дмитра).

Об'єднання Волинської, Галицької та Київської земель.

1240 р., листопад — 6 грудня — облога й розорення Києва військами хана Батия. Початок монголо-татарського іґа. Падіння ролі міст. Занепад ремесла й торгівлі.

1241 р. — вторгнення монголів у Галицько-Волинське князівство. Розорення Володимира, Галича та інших міст. Кременець вистояв під натиском ворога.

1245 р., 17 серпня — перемога галицько-волинських дружин князів Данила та Василька над боярським опозицією й угорсько-польським військом біля м. Ярослава. Утвердження в Галицькій землі князя Данила Романовича.

1245 р., жовтень — 1246 рр. — поїздка Данила Галицького в Орду («за ярликом»). Визнання залежності Галицької землі від Золотої Орди.

1253 р., 7 жовтня — коронація Данила Галицького легатом римського папи Інокентія IV у Дорогічині. Прагнення отримати допомогу Західної Європи у боротьбі із Золотою Ордою.

1256 р. — перша літописна згадка про місто Львів.

1264—1301 рр. — князювання Лева Даниловича (Лева I) у Галицькій землі. Приєднав до своєї держави Закарпаття та Люблінську землю.

1270—1288 рр. — правління у Волинській землі князя Володимира Васильковича, ініціатора створення другої, волинської частини Галицько-Волинського літопису.

1301 р. — 1308 р., 24 квітня (1315 р.) — князювання в Галицько-Волинській державі Юрія Львовича (короля Юрія I).

1315—1323 рр. (1308—1323) — правління Андрія і Лева Юрійовичів (Андрія I та Лева II) у Галицько-Волинському князівстві.

1324(1325) р. — 1340 р., 7 квітня — правління мазовецького княжича Болеслава Тройденевича (Юрія II Болеслава) у Галицько-Волинській державі.

1340 р., 7 квітня — отруєння галицького князя Юрія II Болеслава.

Персоналії

Батий (Бату, Сайн-хан; 1208–1255) — монгольський хан, полководець. Був онуком Чингізхана. 1236–1242 очолив похід монголо-татарського війська у Сх. та Центр. Європу. 1239 війська Б. здобули і зруйнували Переяслав і Чернігів, 1240 — Київ, 1241 — Галич і Володимир. 1242 повернувся на Нижню Волгу, де заснував монгольську державу — Золоту Орду зі столицею Сараєм-Бату (місто Бату).

Василько Романович (бл. 1203 — бл. 1269) — політ. і держ. діяч. Волинський князь, син засновника Галицько-Волинської держави князя Романа Мстиславовича, брат Данила Галицького. Разом з братом Данилом вів 6-бу за об'єднання всіх уділів Волинського князівства, що успішно закінчилась 1234. Спільно з Данилом Галицьким 1238–1264 правили Галицько-Волинським князівством, разом перемогли 1245 у битві під Ярославом. Після смерті Данила В. Р. став главою династії Романовичів.

Володимир Мономах (Володимир Всеволодович; 1053–1125, Київ) — видатний держ. і політ. діяч, полководець, письменник. Вел. князь київський (1113–1125). Син Всеволода Ярославича (внук Ярослава Мудрого) і дочки візантійського імператора Костянтина Мономаха, звідси й прізвисько. 1093–1113 був переяславським князем, вів активну 6-бу з половцями. В. М. — ініціатор князівських з'їздів, організовував спільні походи у степ, відігнав половців аж на Кавказ. Ставши великим князем київським, зумів об'єднати під своєю владою більшість руських земель, припинити усобиці. Автор «Повчання», адресованого його дітям. Похований у Софійському соборі.

Володимирко (Володимир Володаревич; 1104–1152) — політ. і військ. діяч. Галицький князь (1141, за ін. даними 1144–1152). Батько Ярослава Осмомисла, син Володаря Ростиславича, звенигородського князя. В. зумів об'єднати Перемишльське, Звенигородське і Тереховське князівства у єдине, 1141 (за ін. відомостями 1144) зробив столицею Галич. Намагався приднати і волинські землі, але зазнав невдачі. В. вів тривалу 6-бу проти Угорського королівства. За правління князя було закладено основи майбутньої могутності Галицько-Волинської держави.

Всеволод Ярославич (Всеволод I; 1030–1093, Київ) — політ., військ. і культ. діяч. Вел. князь київський (1076, 1078–1093). Син Ярослава Мудрого, батько Володимира Мономаха. В. Я. разом з братами Ізяславом і Святославом до 1073 управляв державою, брав участь в укладенні «Правди Ярославичів». Був князем переяславським (1054–1076). В. Я. був високоосвіченою людиною, знав п'ять іноземних мов. Намагався зберегти єдність Русі, підтримував добрі стосунки з церквою, заснував у Києві Видубицький монастир.

Данило Галицький (Данило Романович; бл. 1201–1264, Холм, тепер у Польщі) — видатний політ., держ. і військ. діяч. Волинський і галицький князь (з 1238), король (1253–1264). Син засновника Галицько-Волинської держави Романа Мстиславича, брат князя Василька Романовича. Брав участь у битві на р. Калці (1223). 1234 зосередив у своїх руках усі волинські землі. Д. Г. вів тривалу 6-бу за Галицьке князівство, яке остаточно здобув 1238. У цьому ж році розгромив нім. лицарів під Дорогичином (тепер у Польщі). Наступного року Д. Г. поширив свою владу на Київ. 1245 здобув разом з братом Васильком перемогу над угорсько-польськими військами під Ярославом (нині у Польщі). Наприкінці цього ж року здійснив поїздку до столиці Золотої Орди міста Сарай, де добився у хана Батия підтвердження прав на князювання у Галичині та на Волині. Д. Г. 1254–1255 переміг татарського темника Куремсу, але 1259 Бурундай змусив його визнати зверхність Золотої Орди. 1253 коронувався у Дорогичині, сподіваючись на допомогу Західної Європи у 6-бі проти татар. Д. Г. заснував Холм (1237), Львів (1256) та ін. міста, переніс столицю князівства з Галича до Холма.

Ізяслав Ярославич (1024 — жовтень 1078, pobl. Чернігова, похований у Києві) — політ. діяч. Син Ярослава Мудрого. Вел. київський князь (1054–1078, з перервами). Одержав у володіння значну частину земель Київської держави. 1068 військо І. Я. та його братів Святослава і Всеволода зазнало поразки від половців на р. Альті. Після цього в Києві відбулося нар. повстання, що позбавило його влади. Повернувся з допомогою військ свого родича — польського князя. 1073 І. Я. разом з братами уклав «Правду Ярославичів» — доповнення до «Руської правди». Майже відразу між ними розпочалася міжособна війна, у якій він зазнав поразки і вдруге був змушений покинути Київ. Після см. Святослава повернувся і 1077 втретє став київським князем. Загинув у новій міжособній війні з синами Святослава над Десною.

Лев Данилович (Лев I; бл. 1228 — бл. 1301) — політ., держ. і військ. діяч. Син Данила Галицького, галицько-волинський князь (1264–1301). Одружений з дочкою угорського короля Бели IV Констанція. 1252 допомагав Князеві Данилу воювати з монголо-татарськими військами Куремси. Після см. батька (1264) Л. Д. успадкував Перемишльське князівство, брата Шварна (1269) — ін. галицькі землі. 1272 переніс столицю держави до Львова. Підтримував дипломатичні зв'язки з сусідніми державами. Л. Д. приєднав до Галицько-Волинського князівства частину Закарпаття з Мукачевом (бл. 1280) і Люблінську землю (бл. 1292).

Мстислав Великий (1.06.1076 — 14.04.1132) — політ. і держ. діяч. Старший син Володимира Мономаха і доньки англійського короля Гаральда Гти. Вел. князь київський (1125–1132). Відзначився у багатьох війнах, особливо у походах проти половців разом з батьком. За М. В. Київська держава мала величезний міжнародний авторитет. Був одружений з шведською принцесою, його доньки вийшли заміж за норвезького, данського і угорського королів. Після см. М. В. Київська Русь розпалася на окремі князівства.

Роман Мстиславич (Роман Волинський; бл. 1152 — 19.06.1205, Завихвост, тепер Завихвост, у Польщі, похований у Володимирі-Волинському, за ін. даними у Галичі, нині Івано-Франківської обл.) — видатний політ., держ. і військ. діяч. Син вел. князя київського Мстислава Ізяславича й Агнеси, дочки польського князя Болеслава III Кривоустого. Після см. батька волинські землі поділені між його синами, Р. М. довбив домінуючого впливу на всій Волині. 1199 йому вдалося встановити свою владу в Галичі й створити Галицько-Волинську державу. 1202 оволодів Києвом, фактично Р. М. був вел. князем київським. Ініціював проведення реформ т. зв. доброго порядку, які мали зупинити процес розпаду Київської держави, але не встиг їх провести. Відзначався особистою хоробрістю, прославився як полководець. Загинув у бою.

Святослав Ярославич (1027 — 27.12.1076) — політ. і держ. діяч. Син Ярослава Мудрого. Князь чернігівський (1054–1073), вел. князь київський (1073–1076). С. Я. разом з братами Ізяславом і Всеволодом становив своєрідний триумврат, що вирішував найважливіші справи у державі (1054–1072). Співтворець «Правди Ярославичів» (1072). Під час міжусобної б-би С. Я. усунув старшого брата з київського престолу. На його задоволення складені «Ізборники Святослава» — перлини укр. літературно-мистецької спадщини. Загинув у бою.

Юрій І Львович (24.02.1252, за ін. відомостями 1257 — 24.04.1308, за ін. даними 1315) — політ. і держ. діяч. Син Лева I та Констанції, доньки угорського короля Бели IV. Галицько-волинський князь (1301–1308, можливо, 1301–1315). Об'єднав усі землі Волині та Галичини під своєю владою. Ю. І Л. переніс столицю до Володимира-Волинського. Втратив Люблінську землю і частину Закарпаття. За його правління був досить швидкий екон. розвиток. Ю. І Л. 1303 домогся утворення Галицької митрополії. Наслідуючи свого діда Данила Галицького прийняв титул «короля Русі».

Юрій II Болеслав (Троїденевич; бл. 1306 — 7.04.1340, Володимир-Волинський, нині Волинської обл.) — політ. і держ. діяч. Син мазовецького князя Троїдена II і Марії, дочки Юрія I Львовича. Галицько-волинський князь (1323–1340). Будучи католиком, прийняв православну віру та ім'я Юрій. Ю. II Б. був одружений з донькою вел. князя Литовського Гедіміна. Вів б-бу проти бояр, підтримував розселення нім. колоністів, задумав запровадити католицизм. Бояри організували змову й отруїли його. Зі см. Ю. II Б. перестала існувати незалежна Галицько-Волинська держава.

Ярослав Осмомисл (1130-ті рр. — 1.10.1187, Галич, тепер с. Кринос Галицького р-ну Івано-Франківської обл.) — політ. і держ. діяч. Князь галицький (1153–1187). Син Володимирка Володаровича. За правління Я. О. Галицьке князівство значно розширило свою територію, приєднавши землі між Карпатами і Дністром, пониззям Дунаю. Вів активну зовнішню політику. За правління Я. О. у князівстві збудовано і укріплено багато міст, у Галичі 1153–1157 споруджено Успенський собор. Названий у «Слові о полку Ігоревім» Осмомислом, тобто мудрим, який має вісім думок, там же наголошується на могутності Галицького князівства за Я. О.

Терміни та поняття

Баскак (від тюркського «представник») — намісник хана Золотої Орди в підвладних країнах у другій половині XIII — на початку XIV ст. Його супроводжували значні військ. загони, проводив облік населення і збирав данину в підкореній країні, часто втручався у взаємовідносини між князями, чинив суд і розправу. Жорстокі дії б. призводили до повстань. На поч. XIV ст. хани перестали посылати своїх представників в Україну, зобов'язавши князів самих збирати данину і відвозити її в Золоту Орду.

Галицька митрополія — церк. провінція, утворена на землях Галицько-Волинської держави 1303 за князя Юрія I Львовича. Першим митрополитом був грек Ніфонт (1303–1305).

Галицько-Волинська держава — держава, утворена Романом Мстиславичем 1199 внаслідок об'єднання Волинського та Галицького князівств. Була найбільшою і наймогутнішою серед удільних князівств, що виділилися на укр. землях внаслідок розпаду Київської держави. У різні періоди до її складу входили Бельзське, Берестейське, Володимир-Волинське, Галицьке, Звенигородське, Луцьке, Перемишльське, Тернопільське та ін. удільні князівства. Деякий час до Г.-В. держави належали Київщина і Переяславщина. Перша загибель засновника держави у 1205 р. її цілісність була порушена. Данило Романович 1238 відновив єдність держави (номер 1264). Після нього відбувалася б-ба між волинським князем Володимиром Васильковичем (1269–1289) і галицьким володарем Левом Даниловичем (1264–1301). На поч. XIV ст. єдність відновив Юрій I Львович (з 1301), згодом його сини Андрій і Лев. Останнім галицько-волинським князем був Юрій II Болеслав, син дочки Юрія I Марії та мазовецького князя Троїдена (1323–1340). Після отруєння Юрія II у справі держави активно втрутилися іноземці. 1349 польський король Казимир III захоплює Галичину. Волинь пізніше відійшла до Литовської держави.

Золота Орда — татарська держава, яка існувала в XIII–XV ст. на території Середньої Азії та Сх. Європи. У сх. джерелах називалася улус Джучі, або Синьою Ордою, в руських — Золотою Ордою. Виникла у 40-х рр. XIII ст. внаслідок завоювальницьких походів хана Батія. До складу входила територія від басейну р. Обі та р-ну нижньої Сирдар'ї на сході до р. Дністра на заході. Руські князівства територіально не входили до З. О., а перебували у васальній залежності. Центром держави було нижнє Поволжя, столиця — Сарай-Бату.

Калка — річка (тепер Кальчик, притока Кальміуса), на якій 31.05.1223 р. (за іншими даними 1.06) відбулася перша битва руських і половецьких військ з монголо-татарськими ордами, керованими Джаче і

Субдеєм. При виробленні плану битви серед князів виникли суперечності. Війська галицького князя Мстислава Удатного, Данила Романовича та половці переправилися через Калку і були розбиті монголами. Згодом монголо-татари три дні штурмували укріплений табір вел. князя Київського Мстислава Романовича і запропонували мир. Коли ж умови були прийняті, князівські дружини залишили табір, монголи напали на них і знищили. Проте зазнавши значних втрат, ординці не наважилися продовжити похід вглиб Київської держави і повернулися до Монголії.

Князі з'їзди — з'їзди удільних князів Київської держави, які визнавали васальну залежність від Вел. князя Київського. На них вирішувалися найважливіші військ. справи, погоджувалися міжособні суперечки, уточнювалися правові документи тощо. Найбільш відомий Любецький з'їзд 1097, на якому було домовлено про припинення усобиці і схвалено право князів на успадковану землю.

Любецький з'їзд — з'їзд князів Київської держави 1097 у Любечі. Були присутні 6 князів (серед них — Святополк Ізяславич, Олег Святославич, Володимир Мономах), які вирішили припинити міжособні війни і проголосили, що кожен князь повинен володіти тими землями, які успадкував від батька. Учасники зібрання вирішили для налагодження спільних справ скинути князі з'їзди, а також організувати спільний похід проти половців. Однак з'їзд не зміг припинити князівські усобиці.

Міжусобиці (усобиці) — війни, суперечки, чвари між феодалами в часи роздробленості.

Монголо-татарське іго — ярмо, поневолення руських земель монголо-татарськими загарбниками.

Орда (від тюркського «намет хана, стовпняк») — у тюркських і монгольських народів спаршу назва військ.-адмін. о-ції, згодом — стоянка кочовиків, об'єднання кількох племен; за середньовіччя — ставка хана, столиця; назва тюрксько-монгольських феодал. держав (наприклад, Золота о.). Переносно — численне неорганізоване згуртування людей.

Роздробленість (феодал. роздробленість) — розпад вел. середньовічних держав на окремі незалежні держави. З єдиної Київської держави на території сучасної України виникли Волинське, Галицьке, Київське, Переяславське та Чернігівське князівства.

Статут Володимира Мономаха (Устав Володимира Мономаха) — закони вел. князя київського, ухвалені на нараді у с. Берестові (поблизу Києва) князем Володимиром Мономахом, тисядцями кількох міст після Київського повстання 1113. С. В. М. складався з 69 статей, регулював правове становище залежних селян і визначав порядок стягнення лихварських резів (відсотків) з боржників (допускав одержання не більше 100 % річних). У статуті сформульовані права і обов'язки закупів, визначалися джерела холопства, заборонялося перетворення на раба купця-боржника. Статут вміщений у розширеній редакції «Руської правди».

Удільні князівства (від укр. «уділ — частка члена князівської сім'ї у родовому володінні») — князівські володіння, що утворилися внаслідок розпаду Київської Русі. Перші у к. з'явилися в XI ст. Після смерті Ярослава Мудрого фактично виникли Київська, Чернігівська і Переяславська землі. Князі Ростиславичі на заході утворили Звенигородську, Перемиську і Терехівську землі, які згодом об'єдналися у Галицьке князівство. Любецький з'їзд узаконив поділ на уділи і тим самим юридично закріпив політ. роздроблення Київської держави. Процес поділу був призупинений у часи правління Володимира Мономаха і його сина Мстислава Вел., проте згодом набув невідворотного характеру. У к. утворювалися внаслідок земельних перерозподілів, захоплень, передачі у спадок різних земель членами князівських династій. У XII ст. на укр. землях існували Волинське, Галицьке, Київське, Переяславське і Чернігівське князівства. Вони були майже самостійними державами на кшталт західноєвропейських королівств.

Улус (від тюркського «народ») — у тюрксько-монгольських народів Центр. Азії та Сибіру родоплемінне об'єднання з відповідною територією, на чолі з ханом.

Федеративна монархія (від лат. «союз» і гр. «сам, один» і «влада») — прийнята істориками назва Київської Русі часів феодал. роздробленості.

Ярлик (від тюркського «наказ, веління») — грамоти ханів Золотої Орди, що надавали право на управління окремими державами чи провінціями, підлеглими татарам. Наданням я. хани затверджували руських князів у їхніх удільних князівствах. Це важливі іст. документи, що містять відомості про адмін.-терит. устрій Золотої Орди, види та порядок феодал. залежності.

Ярославська битва — битва військ Галицько-Волинського князівства проти об'єднаної угорсько-польської армії 17.08.1245 біля міста Ярослава на річці Сян (нині у Польщі). Угорське військо очолював зять короля Бели IV чернігівський князь Ростислав Михайлович, його підтримали польські загоны та дружини галицьких бояр. Данило Галицький мав підтримку литовського князя Миндовга, мазовецького князя Конрада та половців. У вирішальній битві укр. війська розгромили противника. Перемога зміцнила владу Данила Романовича й завершила тривалу міжусобицю 6-бу в Галицько-Волинській державі. Внаслідок перемоги у Я. б. значно зріс міжнародний авторитет Галицько-Волинського князівства.

Тести

3.1. Наслідки з'їзду князів у Любечі (1097 р.):

А забезпечення зосередження влади в Руській землі у руках великого князя Київського.

Б закріплення поділу Русі на удільні князівства, які стали власністю окремих родин наща-

А Б В Г
□ □ □ □

дків Ярослава Мудрого.

В припинення усабиць між князями — нащадками Ярослава Володимировича.

Г стабілізація становища на Русі у зв'язку з посиленням влади Чернігівського князя, що контролював і Київське князівство.

3.2. Назва народу, який був найбільшою небезпекою для Русі у другій половині XI—XII ст.:

А печеніги.

В тюрки.

Б половці.

Г хозари.

А Б В Г

3.3. Подія, після якої Київ остаточно втратив значення політичного центру руських земель:

А загарбання і пограбування міста половцями.

Б захоплення Києва і його нищення військами суздальського князя Андрія Боголюбського.

В невдалий похід на половців князя Ігоря Святославовича.

Г смерть князя Володимира Мономаха.

А Б В Г

3.4. Основна тенденція політичного розвитку Київської Русі наприкінці XI — у XII ст.:

А зростання ролі міського київського віча в політичному житті Русі.

Б зростання ролі ради бояр при великому київському князеві в політичному житті Русі.

В ослаблення влади великого київського князя і зростання політичної самостійності удільних князівств.

Г посилення централізації управління та зосередження абсолютної влади в руках великого київського князя.

А Б В Г

3.5. Князь, який об'єднав землі Галичини під єдиною владою:

А Василько.

В Володимирко.

Б Володар.

Г Ярослав.

А Б В Г

3.6. Укажіть правильне твердження.

А Любецький з'їзд був останнім зібранням князів

Б за правління Володимира Мономаха було споруджено міст через Дніпро

В Ярославичі дружно правили Київською Руссю до самої смерті кожного з них

Г Ярослав Осмомисл був переяславським князем

3.7. Князь, який був ініціатором скликання Любецького з'їзду:

А Володимир Мономах.

В Олег Святославич.

Б Мстислав Великий.

Г Святополк Ізяславич.

3.8. Як сучасні історики Київської Русі називають часи роздробленості?

А князівства-союзнки

В союз князівств

Б конфедерація

Г федеративна монархія

3.9. Міста, які спочатку були головними в Ростиславичів (Рюрика, Володаря та Василька):

А Звенигород, Перемишль, Тербовль.

В Тербовль, Галич, Звенигород.

Б Перемишль, Звенигород, Галич.

Г Тербовль, Галич, Перемишль.

3.10. Союзники Данила в боротьбі за владу:

А волинські бояри та найвпливовіші міщани.

В польський король і монгольський хан.

Б галицькі бояри та польський король.

Г угорський король і галицькі бояри.

3.11. Князь, який став засновником Галицько-Волинської держави:

А Данило Галицький.

В Роман Мстиславич.

Б Мстислав Удатний.

Г Ярослав Осмомисл.

3.12. Укажіть правильне твердження.

А битва на Калці закінчилася розгромом монголів, після чого вони надовго відступили

Б боротьба синів Романа Мстиславича за відродження Галицько-Волинської держави після тривалого часу

увінчалася успіхом

В Папа Римський допоміг Данилові у боротьбі з монголами

Г українську православну митрополію було створено за Юрія II Болеслава

3.13. Території, які приєднав до Галицько-Волинської держави князь Лев Данилович:

А частина Закарпаття з Мукачевим, Люблінська земля.

Б частина Литви, Шипинська земля.

В частина Мазовії, Ятвязька земля.

Г частина Чехії, Болохівська земля.

3.14. Титул Юрія I, засвідчований його печаткою:

А князь Галичини і Волині.

В король Львівський.

Б князь Київський.

Г король Русі.

3.15. Дата взяття Києва монгольськими військами:

А 1223 р.

В 1239 р.

Б 1237 р.

Г 1240 р.

- 3.16. Укажіть правильне твердження.
- А Батий загинув під час штурму Галича
 - Б оборону Холма від монголів очолював тисяцький князь Данила — воевода Дмитро
 - В Плано Карпіні коронував Данила Галицького
 - Г Юрій II Болеслава було отруєно через ускладнення релігійної ситуації.
- 3.17. Прочитайте уривок і вкажіть подію, про яку йдеться в тексті.
- «1169 р. узятий же був Київ місяця березня у 12-й день... І грабували вони два дні увесь город... І не було помилування нікому і нізвідки: церкви горіли, християн вбивали, а інших в'язали, жінок вели в полон, силоміць розлучаючи з мужами їхніми, діти ридали, дивлячись на матерів своїх. Увели вони майна безліч, і церкви оголиди від ікон, і книг, і риз, і дзвони познімали всі...»
- А взяття Києва монголо-татарами хана Батия
 - Б загарбання міста половцями хана Кончака
 - В захоплення Києва суздальцями князя Андрія Боголюбського
 - Г оволодіння містом галичанами князя Ярослава Осмомисла
- 3.18. Найвища духовна посада в Київській Русі та спосіб її встановлення:
- А митрополит Київський, якого настановляв Константинопольський Патріарх.
 - Б митрополит Київський, якого призначав Київський князь.
 - В митрополит Київський, якого призначав Папа Римський.
 - Г митрополит Чернігівський, якого настановляв Київський князь.
- 3.19. Наслідок битви під Ярославлем (1245 р.):
- А перемога військ князя Данила Романовича над німецькими лицарями-хрестоносцями, що надовго зупинило їхній наступ на руські землі.
 - Б поразка раті князя Данила від монголо-татар, що змусило його відвідати хана Батия і визнати залежність від нього.
 - В програна битва галицько-волинських збройних сил від галицьких бояр, Данило надовго змушений був відмовитися від претензій на Галицьку землю.
 - Г розгром угорсько-польських військ і їх союзників, злам опору бояр, остаточне утвердження князя Данила в Галичі, серйозна поразка Угорщини.
- 3.20. Князь, час правління якого визначають як розквіт Галицько-Волинської держави, економічний добробут і спокій:
- А Андрій I Лев II.
 - Б Лев I Данилович.
 - В Юрій I Львович.
 - Г Юрій II Болеслав.
- 3.21. Місто, поблизу якого Данило Галицький у 1238 р. розбив лицарів Тевтонського ордену:
- А Белз
 - Б Дорогичин
 - В Перемишль
 - Г Ярослав
- 3.22. Сутність форми правління, властивої Київській Русі часів роздробленості:
- А боярська держава.
 - Б дружинна держава.
 - В колективний союзеренітет.
 - Г станова монархія.
- 3.23. З'їзд, на якому було ухвалено рішення: «Кожен хай тримає отчину свою»:
- А Витичівський з'їзд
 - Б Вишгородський з'їзд
 - В Долобський з'їзд
 - Г Любецький з'їзд
- 3.24. Вкажіть ім'я князя, про якого йдеться в історичному джерелі:
- «Був він самодержцем всієї Руської землі, ... кидався був на поганих, як той лев, ... і переходив землю їхню, як той орел, а хоробрий був, як той тур, бо він рівно наслідував предка свого Мономаха».
- А Мстислав Великий
 - Б Мстислав Удатний
 - В Юрій II Болеслав
 - Г Ярослав Осмомисл
- 3.25. Суттєва особливість політичного життя Галицького князівства:
- А великий вплив на управління князівством багатих, військово й економічно самостійних бояр.
 - Б величезна абсолютна влада галицького князя, що не зважав на жодні політичні сили.
 - В залежність князів від галицьких єпископів, чия воля завжди виконувалася.
 - Г обмежена влада місцевого князя, найважливіші рішення ухвалювалися на міських вічах.
- 3.26. Прочитайте визначення й укажіть поняття, яке відповідає його змісту.
- «Держава, що складається з кількох державних утворень, за якими зберігається певна самостійність».
- А колонія
 - Б конфедерація
 - В протекторат
 - Г федерація
- 3.27. Прочитайте уривок зі «Слова о полку Ігоревім» і вкажіть ім'я та прізвище князя, про якого йдеться.
- «Високо сидиш ти на своїм золотоківанім престолі, підперши гори угорські своїми залізними полками, заступивши королю дорогу, зачинивши ворота на Дунаї».

А Василько Тербовельський

В Мстислав Великий

Б Володимир Мономах

Г Ярослав Осмомисл

3.28. Прочитайте уривок і вкажіть рік, коли відбулася описана подія.

«У той же час прислав Папа послів достойних, що принесли Данилові вінець, і скіпетр, і корону, які означають королівський сан, кажучи: «Сину! Прийми од нас вінець королівства»... Опізо, посол папський, прийшов, несучи вінець і обіцяючи: «Ти матимеш поміч од Папи».

А 1245 р.

В 1253 р.

Б 1251 р.

Г 1255 р.

3.29. Прочитайте уривок і вкажіть місто, де відбулася описана подія.

«...І поставив Батий пороки під город коло воріт Лядських, і пороки безперестану били день і ніч. Вибили вони стіни, і вийшли городяни на розбиті стіни, і було тут видіти, як ламалися списи і розколювалися щити, (а) стріли затьмарили світ переможеним, і Дмитро поранений був».

А Володимир

В Київ

Б Галич

Г Луцьк

3.30. Укажіть правильне твердження.

А за Володимира Мономаха великокнязівська влада послабилася

Б Мстислав був останнім київським князем, чия влада можна схарактеризувати як монархічну

В «Слово о полку Ігоревім» безпосередньо пов'язано з Переяславською землею

Г Ярослав Осмомисл є автором «Повчання дітям»

3.31. Прочитайте уривок і вкажіть ім'я та прізвище князя, про якого йдеться.

«...Був князем добрим, хоробрим, мудрим, який спорудив городи многі, і церкви поставив, і оздобив їх різноманітними прикрасами, та братолобством він світівся був із братом своїм Васильком...»

А Данило Галицький

В Роман Волинський

Б Мстислав Удалий

Г Ярослав Осмомисл

3.32. В уривку давньоруського літопису: «Посланці прийшли до Давида і сказали йому: «Це... мовлять брати: "Ми не дамо тобі стола володимирського, бо ти кинув ножа в нас, а сього не було в Руській землі"»...» йдеться про

А боротьбу князів за уділи.

В надання містам магдебургського права.

Б зовнішню політику.

Г наділення помістями бояр.

3.33. Укажіть князівства, які сформувалися на українських теренах.

1 Волинське

2 Галицьке

3 Муромське

4 Переяславське

5 Полоцьке

6 Рязанське

7 Смоленське

3.34. Укажіть основні причини роздробленості Київської Русі.

1 великі розміри території держави та їхній різний етнічний склад

2 відсутність сталого порядку столонаслідування

3 зміцнення торговельних відносин всередині країни

4 князівські міжусобиці, зміцнення вотчинної форми феодалного землеволодіння

5 напади сусідніх держав

6 прагнення Києва надати більше прав іншим частинам країни

7 республіканський лад у державі

3.35. Укажіть державні заходи князя Володимира Мономаха.

1 активно розбудовував Київ, зміцнював великокнязівську владу

2 визнав незалежність Волни

3 здійснив кілька успішних походів проти половців

4 здійснив похід проти Візантії

5 організував розгром Новгороду

6 провів адміністративну реформу, надавши землям більшої автономії

7 схвалив разом з іншими князями «Устав», що був доповненням «Руської правди»

3.36. Укажіть основні питання, які обговорювали на з'їздах князів.

1 вибори великого князя

2 захист від кочовиків

3 призначення бояр

4 розв'язання земельних суперечок, розподіл земель між князями

5 систематизація законодавства

- 6 спільне будівництво церков
7 укладання шлюбних угод
- 3.37. Укажіть події, пов'язані з діяльністю Данила Галицького.
- 1 династичними шлюбами добивався дипломатичних успіхів
 - 2 здійснив похід в Австрію
 - 3 здійснював успішні походи проти литовців і ятвягів
 - 4 здобував перемоги над військом монгольського хана Куремси
 - 5 зруйнував Холм на вимогу воеводи Бурундая
 - 6 коронація Папою Римським у Холмі
 - 7 особисто обороняв Київ від військ Батия
- 3.38. Укажіть події, пов'язані з діяльністю князя Лева Даниловича.
- 1 у відносинах з Ордою не чинив монголам опору, зважав на їхню волю
 - 2 домігся приєднання всієї Волині від Мстислава Даниловича до своїх володінь
 - 3 зав'язав тісні контакти з Північно-Східною Руссю
 - 4 переніс свою столицю до Львова
 - 5 підтримував тісні дипломатичні зв'язки з Польщею, Чехією та Тевтонським орденом
 - 6 посів литовський престол
 - 7 розгромив війська хрестоносців під Дорогожичем
- 3.39. Укажіть форми залежності земель Південно-Західної Русі від монголо-татар.
- 1 виплата населенням податків на користь загарбників, у тому числі «податок кров'ю»
 - 2 втручання монголо-татарських ханів у внутрішні справи князівств
 - 3 періодичні набіги татар на руські землі, грабунки і руйнування
 - 4 призначення ханами у князівства своїх представників і збирачів податків
 - 5 призначення ханами руських князів, жалування їм ярликів на князіння
 - 6 робота руських селян у маєтках татарських феодалів
 - 7 розміщення у княжих містах татарських гарнізонів
- 3.40. Установіть відповідність між містами і князівствами, до яких вони належали.
1	Вишгород	А Волинське					
2	Луцьк	Б Галицьке	1	☐	☐	☐	☐
3	Новгород-Сіверський	В Київське	2	☐	☐	☐	☐
4	Перемишль	Г Переяславське	3	☐	☐	☐	☐
		Д Чернігівське	4	☐	☐	☐	☐
- 3.41. Установіть відповідність між іменами князів (родами) та містами їхнього правління.
1	Всеволод, Всеволодовичі	А Волинь					
2	Ізяслав, Ізяславичі	Б Галич	1	☐	☐	☐	☐
3	Ростиславичі	В Київ	2	☐	☐	☐	☐
4	Святослав, Ольговичі	Г Переяслав	3	☐	☐	☐	☐
		Д Чернігів	4	☐	☐	☐	☐
- 3.42. Установіть відповідність між датами і подіями:
1	1205 р.	А битва під Дорогичином					
2	1223 р.	Б битва під Завихвостом	1	☐	☐	☐	☐
3	1238 р.	В битва на р. Калці	2	☐	☐	☐	☐
4	1240 р.	Г взяття монголами Києва	3	☐	☐	☐	☐
		Д битва під Ярославом	4	☐	☐	☐	☐
- 3.43. Установіть відповідність.
1	баскак	А грамота-дозвіл на володіння землями, підкореними монголами					
2	кумис	Б данина, яку сплачували монголам	1	☐	☐	☐	☐
3	улус	В найвищий урядовець на підкорених монголами землях	2	☐	☐	☐	☐
4	ярлик	Г напій з коблячого молока	3	☐	☐	☐	☐
		Д частина захоплених монголами територій	4	☐	☐	☐	☐
- 3.44. Установіть послідовність правління київських князів.
А	Володимир Мономах						
Б	Ізяслав Ярославич	А	Б	В	Г		
В	Мстислав Великий	1	☐	☐	☐	☐	☐
Г	Святополк Ізяславич	2	☐	☐	☐	☐	☐
		3	☐	☐	☐	☐	☐
		4	☐	☐	☐	☐	☐

3.45. Установіть послідовність подій.

- А Вишгородська нарада князів
- Б Любецький з'їзд князів
- В перша згадка назви «Україна» в писемних джерелах (Київський літопис)
- Г утворення Галицько-Волинської держави

	А	Б	В	Г
1	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐

3.46. Установіть послідовність розорення українських земель монголами.

- А Галицько-Волинська держава
- Б Київ і Київська земля
- В Переяславське князівство
- Г Чернігівське князівство

	А	Б	В	Г
1	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐

3.47. Установіть послідовність правління князів Галицько-Волинської держави.

- А Юрій II Болеслав
- Б Данило Галицький
- В Лев I
- Г Роман Мстиславич

	А	Б	В	Г
1	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐

Відповіді до тестів

3.1. Б. 3.2. Б. 3.3. Б. 3.4. В. 3.5. В. 3.6. Б. 7. А. 3.8. Г. 3.9. А. 3.10. А. 3.11. В. 3.12. Б. 3.13. А. 3.14. Г. 3.15. Г. 3.16. Г. 3.17. В. 3.18. А. 3.19. Г. 3.20. В. 3.21. Б. 3.22. В. 3.23. Г. 3.24. А. 3.25. А. 3.26. Г. 3.27. Г. 3.28. В. 3.29. В. 3.30. Б. 3.31. А. 3.32. А. 3.33. 1, 2, 4. 3.34. 1, 2, 4. 3.35. 1, 3, 7. 3.36. 2, 4, 5. 3.37. 1, 3, 4. 3.38. 1, 4, 5. 3.39. 1, 3, 5. 3.40. А-3, Б-1, В-5, Г-2. 3.41. А-4, Б-3, В-2, Г-5. 3.42. А-2, Б-3, В-1, Г-4. 3.43. А-3, Б-4, В-5, Г-1. 3.44. Б, Г, А, В. 3.45. А, Б, В, Г. 3.46. В, Г, Б, А. 3.47. Г, Б, В, А.

ТЕМА 4. ПОЛІТИЧНИЙ УСТРІЙ, СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ І КУЛЬТУРНИЙ РОЗВИТОК КИЇВСЬКОЇ РУСІ ТА ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ В ІХ–XIV СТ.

Розвиток суспільно-політичного і господарського життя Київської Русі та Галицько-Волинської держави. Найбільшу владу в Київській Русі та Галицько-Волинській державі мали князі. З усіх князів київський князь мав найбільшу владу, йому корилася решта князів. Такі відносини називають васалітетом, а форму державного правління — монархією. Згодом влада київського князя зменшилася, розвивалося феодальне землеволодіння, держава набирала федеративного характеру, де князівства мали чималі права. Такий політичний устрій визначають як монархо-федеративний.

При князях існували дорадчі органи, у яких більшість становили бояри, їх називають боярські (князівські) ради. Великі повноваження мали князівські з'їзди (снєми), де вирішувалися питання захисту від козовиків, упорядкування законодавства, розподіл земель між князями, розв'язання земельних суперечок тощо. Ще одним видом повноважних зібрань були віча — збори всієї громади для вирішення найважливіших питань її життя.

Якщо політичний устрій визначає розподіл влади, то соціальний окреслює стосунки між усіма членами суспільства. Соціальні стани — певні суспільні групи населення із закріпленими за ними тогочасним законом правами й обов'язками, зі своїми нормами поведінки, звичаями тощо. Стани ніби споряджують уявну соціальну піраміду. На її верхівці в руському суспільстві були князі. Князем у руських землях міг бути лише представник роду Рюриковичів. Тільки син князя міг бути князем.

Становище представників різних соціальних станів. Панівні привілейовані стани:

- **бояри**, які формувалися з місцевої родоплемінної знаті, а також із впливових дружинників;
- **дружинники** — професійні вояки, обіймали певні державні посади;
- **дуківництво**, зокрема після прийняття християнства.

Середину суспільної піраміди посідали міська заможна верхівка, а також купці та ремісники.

Усі інші стани перебували на нижніх щаблях соціальної піраміди:

- **смерди** (їх найбільше) — особисто вільні селяни, мали власну землю і господарство, платили князеві данину;
- **закупи** — тимчасово залежні селяни, які працювали «за купу» (позику) в господарстві землевласника;
- **рядовичі** — тимчасово залежні селяни, різновид закупів, коли залежність закріплювалася у ряді — договорі;
- **наймити**, працювали в умовах наймання, залишаючись особисто вільними;
- **челядь**, працювала на землевласника, була невільною, її дозволялося продавати, передавати в спадщину;
- **холопи** — особи, що перебували у повній власності пана.

Особливу групу населення становили ізгої. Так називали людей, які з різних причин випадали зі свого звичного середовища, втрачали з ним зв'язок.

Місце стани у соціальній піраміді визначалося значною мірою їхнім правом на землю. Основними землевласниками були князі. Поступово складалося **вотчинне землеволодіння**, яке передбачало закріплення тих чи інших територій за певною гілкою князівського роду. Крім князів, до землевласників належали бояри, які володіли містом чи кількома селами. У Галицькій землі боярські роди володіли фактично всією землею, тому вони були надзвичайно впливовими порівняно з іншими землями.

Було дві основні форми землеволодіння: умовне — помістя і безумовне — вотчина, спершу переважало помісне землеволодіння, а за часів роздробленості — вотчинне. Тягар феодальних повинностей лягав на плечі селян. У Київській державі вони переважно віддавали землевласникам продукти (данину), з часом набув поширення грошовий податок. До найдавніших форм збирання данини належало полюддя. Княгиня Ольга запровадила фіксовані розміри данини — уроки. Згодом зростала роль відробітків, коли землевласники хотіли отримати сільськогосподарську продукцію для продажу. Згадується в історичних джерелах і повоз — постачання коней і транспорту для потреб князя.

Розвиток господарства і торгівлі.

Провідним заняттям населення Русі було сільське господарство, в ньому головне місце посідало рілляництво, де була поширена дво- і триплільна система (частина землі залишалася під паром, неороблена).

Важливою була роль тваринництва, розвивалися городництво і садівництво. Значного поширення набули сільськогосподарські промисли: мисливство, рибальство та бортництво (бджільництво).

У XIII ст. ремісники Київської держави знали не менше 78 спеціальностей, провідною з яких була чорна металургія — видобуток заліза, отже, значного поширення набуло залізобробне ремесло. На період роздробленості припадає розквіт склоробства. Інші відомі ремесла: гончарство, шевство, кравецтво, ткацтво тощо.

Протягом XII–XIII ст. відбувався бурхливий розвиток внутрішньої торгівлі між руськими землями. Ще раніше набули поширення гроші у вигляді зливків срібла усталеної маси та форми — гривні. Але кількість грошей не встигала за розвитком торгівлі, тому в обігу, як колись, з'явилися шкіряні гроші — шкурки білки та куниці. Осередками ремесла й торгівлі були міста. За підрахунками вчених перед монгольською навалюю їх

налічувалося близько 300. Найбільшими були такі міста, як Київ, Володимир (Волинський), Галич, Чернігів, де проживало 20-50 тис. мешканців, а в більшості міст — до 1000 жителів.

Поширення писемності. З прийняттям християнства у нас поширилася старослов'янська, або староболгарська книжна (тобто писемна) мова — мова православної церкви. Але вже перші пам'ятки, створені церковнослов'янською мовою, засвідчують значний вплив живої мови, а ймовірно — попередньої писемної. І все ж писемна мова значно відрізнялася від української мови, якою користувалися в усному мовленні.

Наші уявлення про рівень писемності населення ґрунтуються багато в чому на знайдених написах на побутових речах, стінах храмів — епіграфічних пам'ятках. Видрапані на поверхні пам'ятки називають графіті.

Книг від часів Русі та Галицько-Волинського князівства до нас дійшло дуже мало. Найдавніші:

Реймське Євангеліє (40-і рр. XI ст., Анна Ярославна повезла у Францію, ставши дружиною її короля);

Остромирове Євангеліє (1056–1057 рр., перша точно датована книга, що збереглася);

«Зборник Святослава» 1073 р., «Зборник» 1076 р., Мстиславове Євангеліє (1115 р.).

За даними вчених, у XIII ст. на території Русі мало бути 130-140 тис. книг декількох сотень найменувань.

Письменними за книжних часів були не тільки можновладці та люди з середовища духовництва, а й ремісники та звичайні дружинники.

Розвиток культури й освіти Київської Русі та Галицько-Волинської держави.

Особливістю розвитку культури є переважання запозичення і творчого перероблення візантійських традицій і канонів, хоча основою культури були місцеві елементи, властиві народному світобаченню.

Велика роль дохристиянського культурного середовища, доминування впливу християнства у культурі.

Становлення власної державності сприяло культурному розвитку наших предків.

Освіта. Для князювання Володимира Великого вже існувала школа для навчання дітей найближчого оточення князя. Відомо про школу при Софійському соборі. У 1086 р. онука Ярослава Мудрого Янка Всеволодівна заснувала в київському Андріївському монастирі школу для жінок.

Ще до виникнення писемності існувала багата усна народна творчість: загадки, заклинання, казки, легенди, сказання, епічні, ліричні й обрядові пісні. Прекрасними пам'ятками давньоруської творчості були **блани** (старини), найкращими з яких вважаються блани Київського, або Володимирівського циклу. Поширювалися перекладні релігійні твори, зокрема апокрифи — твори на біблійну тематику, які з різних причин не були визнані церквою. Іншим популярним жанром перекладів були житія — розповіді про життя і подвиги святих.

Здобутки в галузі літератури. Оригінальна література була започаткована **літописами**.

Літопис Аскольда, «Найдавніший Київський звід», «Печерський звід» — Печерський літопис. Першим літописом, що дійшов до нас, є «Повість минулих літ», автором-упорядником якого був **Нестор (1113 р.** перша редакція).

Продовженням цієї праці є Київський літопис, що охопив події від 1111 до 1200 р.

Галицько-Волинський літопис охоплює події XIII ст.

Інший жанр літератури — церковні проповіді. Визначним їх автором був Феодосій Печерський.

Зразком урочистої проповіді є «Слово про закон і благодать» (між 1037 і 1050 р.) митрополита **Іларіона**.

До найкращих зразків літератури тих часів належить і «Повчання» Володимира Мономаха.

Найвизначнішою пам'яткою давньоруської літератури є «**Слово о полку Ігоревім**», створене в 1187 р. На думку історика Леоніда Махновця, автором його є князь Володимир Ярославич, брат Ярослава.

На початку XIII ст. був укладений «Киево-Печерський патерик», дуже популярний на Русі.

Наука. Про рівень тогочасних природничих і математичних знань до певної міри свідчить популярність на руських землях таких перекладних книг, як «Шестидневи», «Фізіолог», «Небеса» та інших. Визначним лікарем свого часу був Аганіт. Бібліотека при Софійському соборі нараховувала майже 1000 книг.

Музика. Здавна наших землях були люди, які заробляли місцевому музику. У Галицько-Волинському літописі згадується славетний співець Митуса. Популярними були вистави скоморохів.

Здобутки в галузі архітектури. Першим християнським кам'яним храмом Київської Русі була Десятинна церква (кінець X ст.). **Софійський собор** у 2011 р. відзначив своє тисячоліття. У 1073–1078 рр. був збудований видатний Успенський собор Києво-Печерського монастиря, а в 1108–1113 рр. — Михайлівський Золотоверхий собор. Чудові споруди були зведені в XI–XIII ст. у Чернігові: **Спасо-Преображенський (1036 р.)** і **Борисоглібський собори**, **П'ятиницька церква (кінець XII ст.)**. Найвідомішими архітектурними пам'ятками Галича були Успенський собор і єдина споруда, що збереглася до наших часів — **церква св. Пантелеймона (кінець XII ст.)**. У Володимирі в 1160 р. також було збудовано Успенський собор. Відоме ім'я архітектора Олексі.

Образотворче мистецтво:

- найбільше вражають **мозаїки** — викладені на стінах малюнки з різнобарвних шматочків смальти (особливо **Богоматері Оранти та Христа Вседержителя у Софійському**, а також мозаїки у Михайлівському Золотоверхому соборі);
- **фрески** — малюнки мінеральними фарбами на сирому тиньку (штукатурці);
- храми оздоблювали також **іконами** — зображеннями, виконаними на дошках. Особливо відомі **Холмська ікона Богородиці (XI ст.)**, **Вишгородська ікона Богородиці (I половина XII ст.)**, **Дорогобузька ікона Богородиці (остання третина XIII ст.)**. Найвідомішим іконописцем тих часів вважають **Алімпія (Аліпія)**.

Ілюстрації, якими оздоблювали рукописні книги, називають **книжковими мініатюрами**. Шедевром світового мистецтва є мініатюри Остромирового Євангелія. Цінними пам'ятками книжкового мalarства є «Ізборник Святослава» 1073 р., зокрема мініатюра «Родина князя Ярославича», так званий Трійський Псалтир та інші.

Назва «Україна» вперше вживається у Київському літописі під 1187 р. Через два роки ця назва вжита стосовно Галицького князівства. За тих часів назва вживалася щодо Київщини, Чернігівщини та Переяславщини, тобто території сучасної України.

Значення Київської Русі та Галицько-Волинської держави в історії українського народу і в загальноєвропейській історії:

- уперше об'єднала всі східнослов'янські племена в єдину державу;
- об'єднання дозволило ефективно захищатися від нападів кочовиків і сусідніх держав;
- сприяла соціально-економічному, політичному та культурному розвитку наших предків;
- захищала західноєвропейські країни від кочових орд тюркських племен;
- були активними учасниками тогочасного міжнародного життя. Про велику роль цих держав у Європі свідчать розгалужені династичні шлюби. Міжнародне значення визначає і жваве міжкультурне спілкування;
- виявом міжнародного авторитету Галицько-Волинської держави було коронування князя Данила. Ця подія засвідчує європейську орієнтацію зовнішньої політики цієї держави.

Неоціненним надбанням Київської Русі та Галицько-Волинської держави є глибока за змістом і своєрідна за формою література. Величезне значення має і фольклор, який, як і література, має багато спільних рис з творчістю європейських народів. Скарбниця світового мистецтва була б значно біднішою без шедеврів руської архітектури, образотворчого мистецтва, рукописної книги.

Хронологічний довідник

1056 р., 21 жовтня — 1057 рр. — створення в Києві дияконом Григорієм для новгородського посадника Остромира Євангелія (Остромирове Євангеліє) — першої датованої рукописної книги Русі.

1072 р. — Вишгородська нарада князів. Ухвалення зводу руських законів «Правди Ярославичів», що разом зі статтями Ярослава Мудрого становила «Руську правду».

1073 р. — створення «Ізборника Святослава».

1073–1078 рр. — будівництво Успенського собору Печерського монастиря у Києві.

1076 р. — диякон Іоанн уклав у Києві «Ізборник», який містив основні положення християнського вівровчення, уривки з релігійних творів.

1097 р., 19 жовтня — Любецький з'їзд князів. Схвалення принципу князівської вотчини. Вотчинні землі закріплювалися за певними гілками князівського роду й могли передаватися у спадщину дітям та онукам. Спроба припинити усобиці, об'єднатися для боротьби із зовнішніми ворогами.

1108 р. — 1113 р., 17 жовтня — будівництво Михайлівського Золотоверхого собору Михайлівського монастиря в Києві. Знищений більшовиками у 1934 р., відбудований на межі тисячоліть.

1113 р. — укладання юридичних норм — «Статуту» («Уставу») Володимира Мономаха, за яким обмежувалися високі лихварські відсотки, заборонялося брати в кабалу селян-закупів.

Укладення Нестором першої редакції «Повісті минулих літ».

1115 р. — переписування в Києві на замовлення князя Мстислава Володимировича на престольного Євангелія (Мстиславове Євангеліє).

1117 р. — укладання «Повчання» Володимира Мономаха, зверненого до його дітей, видатної пам'ятки давньоруського письменства.

1157 р. — будівництво Успенського собору в Галичі.

1160 р. — спорудження на замовлення волинського князя Мстислава Ізяславича Успенського собору в місті Володимирі.

1185 р., 1-13 травня — похід новгород-сіверського князя Ігоря Святославича проти половців. Розгром руської дружини половецьким ханом Кончаком на р. Каялі.

1187 р. — найдавніша згадка назви «Україна» в Київському літописі, сповідаючи про смерть переяславського князя Володимира Глібовича.

Створення поеми «Слово о полку Ігоревім».

1215–1230 рр. — орієнтовний період створення «Кисво-Печерського патерика», збірки життєписів («житій») найвидатніших ченців.

1303 р. — утворення галицько-волинським князем Юрієм I Львовичем галицької православної митрополії (проіснувала до 1347 р.).

1324 р. — перша писемна згадка про чинність на українських землях (у Володимирі-Волинському) магдебурзького права.

Персоналії

Алімпій (Аліпій, Олімпій) Печерський (бл. 1050 — 17.08.1114) — іконописець, мозаїст, чернець Києво-Печерського монастиря. Навчався у візантійських майстрів. Брав участь у розписі Успенського собору (нині у Києво-Печерській лаврі). Існує припущення, що А. виконував мозаїчні роботи для Михайлівського Золотоверхого собору в Києві. Малював ікони, які не збереглися до наших днів.

Анна Ярославна (Агнеса; між 1024 і 1032 — після 1075) — дочка Ярослава Мудрого, королева Франції. 4.08.1049 вийшла заміж у Реймсі за французького короля Генріха I. Після смерті чоловіка (1060) була регенткою під час правління свого малолітнього сина Філіпа I. Збереглися документи з її підписами — найдавнішими зразками укр. письма. А. Я. привезла з Києва у Францію т. зв. Реймське Євангеліє (написане кирилицею), на якому присягали під час коронації французькі королі.

Володимир Ярославич (р. н. невідомий — 1198) — політ., військ. і культ. діяч. Галицький князь (1187–1198). Син Ярослава Осмомисла, останній представник галицької княжої династії Ростиславичів. Вів 6-бу з галицькими боярами. Ймовірний автор «Слова о полку Ігоревім».

Ігор Святославич (1151–1202) — політ. діяч. Син чернігівського князя Святослава Ольговича. Новгород-сіверський князь (з 1178) і князь Чернігівський (1198). 1169 брав участь у поході Андрія Боголюбського на Київ. І. С. — учасник 6-би за великокнязівський престол. 1185 організував похід проти половців, який закінчився невдало, князь потрапив у полон, згодом зумів утекти. Похід І. С. на половців став сюжетною основою «Слова о полку Ігоревім».

Іларіон (р. н. невідомий — не раніше 1054) — церк. діяч і письменник, оратор. Перший митрополит з руських (1051), даних про перебування на митрополитичому престолі після 1054 немає. І. — автор видатного твору «Слово про закон і благодать» (між 1037 і 1050). Був прихильником політ. і культ. самостійності Київської держави. Традиція приписує І. авторство ще декількох богословсько-догматичних творів.

Кирило і Мефодій (світське — Костянтин і Методій; бл. 827, Солунь, тепер Салоніки, Греція — 14.02.869, Рим і бл. 815, Солунь — між 6 і 19.04.885, Велеград, Моравія, не збереглося, сучасна територія Чехії) — слов'янські просвітителі та проповідники християнства, творці слов'янської азбуки, брати. Навчалися у Константинополі. Влітку 863 на запрошення князя Ростислава переселилися до Моравії. Перед від'їздом К. створив одну з перших слов'янських абеток (є суперечки: кирилицю чи глаголицю). К. і М. перекладали слов'янською мовою церк. книги, заклали основи слов'янської писемності та л-ри. Їхнім іменем була названа перша укр. політ. о-ція в Києві — Кирило-Мефодіївське братство.

Нестор (Нестор-літописець; Нестор Печерський; бл. 1055, Київщина — бл. 1116-1121, Київ, похований у Ближніх печерах Києво-Печерського монастиря) — видатний письменник і літописець, засновник давньоруської історіографії. 1074-1078 був ієродіяконом Києво-Печерського монастиря. Н. — автор творів «Читання про життя і загублення ... Бориса і Гліба», «Житіє Феодосія, ігумена монастиря» (бл. 1091), «Повість минулих літ» (бл. 1113, перша редакція, використав матеріали своїх попередників). В Україні день Нестора (9 листопада) є днем укр. писемності. Ім'я Н. — першого вітчизняного історика, видатного письменника і мислителя європейського середньовіччя — стало символом ученого і патріота, діяльності якого спрямована на встановлення іст. істини, на добро рідній землі.

Феодосій Печерський (Теодосій; бл. 1036, Василів, тепер Васильків Київської обл. — 3.05.1074, Київ) — визначний церк. діяч, письменник. 1055 прийнятий засновником укр. чернецтва Антонієм де монастиря. Ф. бл. 1062 став ієромонахом, згодом — ігуменом Києво-Печерського монастиря. Сприяв посиленню зв'язків з Візантією. Ф. П. розпочав будівництво церкви Успіння Богородиці (1073-1089) та монастиря з келіями. Брав активну участь у політ. подіях, підтримував князя Ізяслава Ярославича. Збереглося 11 творів Ф. П.: два послання до князя Ізяслава, вісім повчань і одна молитва. Канонізований 1108.

Терміни та поняття

Апокрифи (від гр. «таємничий, прихований») — 1) релігійно-міфологічні твори на біблійні теми, які з певних причин не визнавалися церквою канонічними й заборонялися; 2) твори сумнівної іст. вірогідності, часом свідомо містифікацій; 3) твори невідомого походження, безпідставно приписувани якомусь авторі.

Білини (старини) — пам'ятки давньоруської усної нар. творчості, нар. пісні про подвиги богатирів. Найдавнішими, найбільшими за обсягом і найвартіснішими в художньому й іст. аспектах вважаються білини Київського або Володимирського циклу (X–XI ст.). У XIII–XIV ст. білини наповнюються новими сюжетами.

Бояри (від старослов'янського «бой» — воїн, або «болій» — вел., можливо, від тюркського «вельможа, багатій», чи староісландського «знатна людина») — збирна назва представників правлячого стану в Київській Русі, які займали друге, після князя, панівне становище в управлінні державою. Виникли в VI–IX ст. Б. були васалами князя, зобов'язаними служити в його війську за право володіння земельними наділами. Могли переходити від одного князя до ін. без втрати своїх наділів. У часи Київської держави не були замкнутим станом, до них могли потрапляти представники міщан, духовенства і навіть селянства (смердів). В епоху роздробленості посилюлася екон. і

політ. міць б. Особливо вел. був їхній вплив у Галицько-Волинському князівстві. Б. займали найважливіші посади при князівському дворі. Найбільш заст. входили до складу Боярської ради, що була дорадчим органом при князівстві.

Боярська дума — у часи Київської держави — вища рада при князеві, що складалася з представників земського боярства, княжої дружини, а згодом і духовенства. Рішення її мали дорадчий характер. Дума не мала постійного складу, її засідання скликалися князем у необхідних випадках. Особливо зросла її роль у період феод. роздробленості, зокрема в Галицькій землі.

Васалітет (від лат. «слуга») — за середньовіччя в Європі система особистої залежності одних феодалів (васалів) від інших, могутіших феодалів (сеньйорів). У Київській державі стосунки між сильнішими і слабшими князями, князями і боярами.

Верв (від укр. «вірвокка») — сільська громада у Київській державі. У в. існувала гром. володіння лісами, випасами та іншими угіддями. Вона була і судово-адміністративною одиницею, члени якої були зв'язані між собою круговою порукою. Члени в. несли взаємну відповідальність за сплату князеві податків і за злочини, вчинені на їх території. Органом управління в. була копа або віче.

Вітражі (від фр. «віконне скло») — картини, виготовлені з кольорового скла у вікнах, дверях, ширмах; твір монументально-декоративного мистецтва, переважно з шматочків кольорового скла або з ін. прозорого матеріалу, змонтованих у єдине ціле.

Віче — нар. збори стародавніх слов'ян у Київській державі, на яких вирішували важливі гром. та держ. справи. Вперше згадується в літописі у Новгороді (1016), Києві (1068), згодом набуває все більшого значення. В. скликалися нерегулярно, за ініціативою населення або влади. На них оголошувалася війна або укладався мир, обирався чи усувався князь і гол. посадові особи, чинився суд, ухвалювалися закони. Рішення приймалися шляхом схвалення тієї чи ін. пропозиції криком. В. як орган держ. влади занепадають з втратою укр. землями незалежності.

Восводи — восначальники слов'янських народів, правителі; 1) у Київській Русі з X ст. командувачі князівської дружини або нар. ополчення.

Волхви — у Київській Русі (в дохристиянський період) служителі язичницького реліг. культу. Вважалося, що вони мали вплив на сили природи, вмлі прокувати майбутнє і лікувати людей. Найдавніша згадка про в. належить до 912. Їхні діяння (ворожба, чаклунство) переслідувалися за часів християнства.

Вотчинне землеволодіння (вотчина; від укр. «отчина», тобто батьківська власність) — одна з форм феод. земельної власності в часи Київської держави. Її власник мав право передати у спадщину, продати, поділити тощо (у IX–XI ст. були князі, дружинники та земські бояри — нащадки родоплемінної верхівки). В епоху Київської Русі володіння вотчиною не було пріврівняне до права власності на неї. У період роздробленості стала осн. формою феод. землеволодіння (у цей період так називали також окремі удільні князівства, що укладовувалися від батька). Після переходу більшої частини укр. земель від півд. Литви та Польщі в. з. суттєво зросло. Вел. землеволодіння було ліквідоване нац.-визв. війною під проводом Б. Хмельницького. Однак згодом на Правобережжі було відновлене.

Глаголиця — перша відома самобутня слов'янська абетка, створена Кирилом (Костянтином).

Графіті (від іт. «видряпані») — написи і малюнки, видряпані на стінах давніх будівель, на посудинах та ін. предметах. Відомі г. на стінах Софійського собору в Києві.

Гривня — 1) грошова одиниця Київської держави (гривна); 2) грошова одиниця УНР, встановлена законом від 1.03.1918 р.; 3) грошова одиниця суч. України, запроваджена в ході грошової реформи 2-16.09.1996.

Донжон (від фр. «донжон») — гол. вежа у середньовічному замку, яку будували у найнедоступнішому місці, окремо від ін. споруд і в яку ховалися під час нападу ворога. Будівництво д. у Волинському князівстві започаткував князь Роман Мстиславич, згодом кілька таких укріплень постали у Галицько-Волинському князівстві за князя Данила Романовича.

Дружина — 1) загін воїнів, об'єднаних навколо вождя племені, а згодом князя, короля; 2) збройні загони у Київській державі, які становили постійну військову силу князя, члени якої брали участь в управлінні князівством і особистим господарством князя. Члени д. — дружинники — одержували від князя утримання натурою або землями. На чолі д. стояв князь. Старші дружинники називалися боярами, які були радниками князя у військ. і адмін. справах. Молодші дружинники становили основу княжого війська, несли особисту охорону князя, його майна, виконували різні доручення. Д. як осн. військ. сила князів існувала до ліквідації в Україні удільних князівств (кінець XVI ст.).

Духівництво (духовенство) — привілейований у період середньовіччя та за нових часів стан, пов'язаний із служінням церкві. Тривалий час було найосвіченішою верствою населення, тому впливало і на духовне життя, і на к-ру. Поділялося на верхівку (митрополит, єпископи, ігумени монастирів) і рядових священнослужителів. Помітну роль відігравали також ченці монастирів.

Евангеліє (від гр. «добра звістка») — ранньохристиянський твір, що оповідає про земне життя Ісуса Христа. С частиною Біблії (Новий Заповіт). Церква визнає чотири Евангелія. У нашій історії особливо відомі Реймське Евангеліє (Анна Ярославна привезла до Франції), Остромирове Евангеліє (перша датована книга, яка збереглася), Пересопницьке Евангеліє (на ньому приймають присягу Президенти України).

Життя — розповіді про життя та подвиги святих.

Закупи — категорія напіввільних селян у Київській державі XI–XII ст. і в Україні XIV–XVI ст.; у Київській Русі так називалися люди, які брали у землевласника позику («купу») і за це були змушені виконувати феод. повинності. З. дозволялося піти від феодала, щоб заробити гроші для сплати боргу. Він отримував від землевласника знаряддя праці та коні і був зобов'язаний працювати на його полі. Сплата боргу робила з. вільним, хоча умови виплати залишалися невідомими.

«Ізборники» — зб. різних творів гр. авторів богословського та повчального змісту, більшість яких розтлумачує складні місця з Біблії, своєрідні енциклопедичні довідники. Особливо відомі «Ізборники Святослава» 1073 і 1076.

Ізгої — категорія неповноправних людей у Київській державі XI–XII ст., які вийшли зі свого звичайного середовища у зв'язку з різними обставинами. І. міг стати навіть князь, позбавлений уділу. У XIV ст. і. як окрема категорія людей перестали існувати.

Ікона (від гр. «зображення, образ») — живописне, мозаїчне або рельєфне зображення Ісуса Христа, Богородиці, святих і подій Святого Письма. Виникли у II ст. н. е. Культ і. був офіційно прийнятий 787. Перші з них в Україні були візантійського походження. Найстарші і., які збереглися до нашого часу, датуються XI–XII ст. Найвідоміші з особливо шанованих і.: Вишгородська («Володимирська»), XI ст., пограбована князем Андрієм Боголюбським і вивезена у Владимир-на Клязьмі), Чернігівська (XII ст.), Печерська (XIV ст.), Холмська (XI ст., знайдена у 2000 р. на Волині), Зарваницька, Покрови з Січової церкви на Запоріжжі та ін.

Києво-Печерська лавра — один з найдавніших і найбільших чоловічих монастирів на укр. землях. Заснований 1051 в с. Берестове, поблизу Києва (нині у складі міста). Засновником вважається Антоній Печерський. Першим відомим ігуменом був чернець Варлаам (1061), після нього Феодосій Печерський. З XII ст. монастир отримав назву лаври. Вона відігравала вел. роль у духовному житті Київської держави. У перші століття існування лавру кілька разів руйнували, але щоразу вона відновлювалася. 1598 офіційно одержала статус лаври та права ставропігії від Константинопольського Патріарха.

Києво-Печерський патерик (від укр. «Києво-Печерський» і гр. «батько») — видатна рукописна церк.-літ. пам'ятка, зб. творів про історію Києво-Печерської лаври та перших її подвижників. Створений між 1215 і 1230. Уперше надрукований 1635. Патерик — один з найважливіших творів давньоукраїнської л-ри, цінне іст. джерело для вивчення подій історії України XI–XIII ст.

Київський літопис — одна з найдавніших іст. і літ. пам'яток княжої доби, продовження «Повісті минулих літ». Охоплює події з 1111–1117 до 1200. Переклад К. л. увійшов до «Літопису руського» (1989).

Київські повстання — 1) повстання київських міщан і частини населення Київської землі 1068–1069 проти князя Ізяслава Ярославича. Повстали вимагали роздати зброю для 6–8 з полочаними, які перемогли у битві на Альті восени 1068. Було звільнено і проголошено вел. князем полочоцького князя Веселаса Брячиславича. Ізяслав з допомогою польських військ у квітні 1069 придушив повстання. 2) Повстання міщан і, можливо, сільського населення відразу після смерті князя Святополка Ізяславича через підвищення цін на хліб, голод, зловживання влади (1113). Налікані виступом бояри запросили на київський стіл переяславського князя Володимира Мономаха, який видав «Статут», що містив деякі поступки повстанцям.

Кирилиця — слов'янська писемність на основі гр. абетки.

Книжкова мініатюра (від фр. «кіновар або сурик, фарба») — невеличкий кольоровий малюнок у старовинному рукописі чи книзі. Переносно «мініатюра» — будь-що невеликого розміру.

Літописи — іст. твори в Київській Русі, а згодом на укр., білоруських і рос. землях, у яких розповідь ведеся по роках. За своєю формою і змістом подібні до анналів і хронік. Історик М. Брайчевський припускає, що літописання на Русі почалося в часи князів Аскольда і Дира (IX ст.). Перше літописне зведення, що дійшло до нас, славетна «Повість минулих літ», укладена і відредагована на початку XII ст. ченцем Нестором, згодом ігуменом Сильвестром і ще одним невідомим автором. Літописи Київської Русі є визначними пам'ятками іст. л-ри, гол. джерелом для вивчення цього періоду укр. історії. У XII–XIII ст. відомими літописцями були Київський і Галицько-Волинський. У XIV ст. склалися літописні зведення Лаврентійський та Іпатіївський (поч. XV ст.).

Мозаїка (від гр. «святлище муз») — сюжетні або орнаментальні композиції, зроблені з окремих, щільно припасованих один до одного шматочків смальти, мармуру, каміньчиків тощо; мистецтво складати такі композиції. Переносно — строката суміш різномірних елементів.

Наймайт — особисто вільна людина, яка працювала в умовах найму. Відомі з часів Київської держави.

Натуральне господарство (від лат. «природа» і укр. «господарство») — господарство, продукти якого призналися не на продаж, а тільки для власного споживання.

Отинціани — гол. управитель княжого двору в Київській Русі X–XII ст., боярин. Відповідав за ведення вотчинного господарства і збереження князівського майна.

Остромирове Євангеліє — найдавніший датований східнослов'янський рукопис. Містить євангельські читання для вихідних і святкових днів. Написане 1056–1057 для новгородського посадника Остромира дяком Григорієм, правдоподібно у Києві. Написане уставом на 294 аркушах пергаменту. Зберігається у Публічній бібліотеці Петербурга. Написане церковнослов'янською мовою з мовними особливостями, характерними для укр. мови.

«Повість минулих літ» — найвидатніша пам'ятка літописання Київської Русі. Відомо три редакції. Перша укладена близько 1113 ніцем Києво-Печерського монастиря Нестором, друга — 1116 ігуменом Видубецького монастиря Сильвестром, третя — 1118 невідомим автором у Києво-Печерському монастирі. «Повість» — зведення з попередніх літописів, різних іст. і літ. творів, пам'яток права. Осн. увага в творі приділяється політ., воєнним і династичним подіям. Містяться відомості про походження і розселення східних слов'ян, утворення Київської держави та її сусідів. Виклад матеріалу подається нерівномірно. Уперше повний переклад укр. мовою і ґрунтовний аналіз «П. м. л.» здійснив 1990 Л. Махновець, запропонувавши називати її «Літописом руським за Пятським списком».

Повоз — держ. повинність у Київській державі, що полягала в обов'язку доставляти продукцію сільського господарства за розпорядженням князя чи феодала на княжий двір, погост, ринок або в похід. П. поступово був замінений грошовим податком — «повозними грішми».

«Повчання» Володимира Мономаха («Повчання Володимира Мономаха дітям») — видатна пам'ятка л-ри Київської Русі. Збереглася у Лаврентівському списку «Повісті минулих літ» у кількох неповних частинах. Написано, правдоподібно, 1117. Це перша спроба життєписної розповіді в давній укр. л-рі. Володимир Мономах висловлює думки загальнодержавного, політ. та морального характеру, повчає своїх дітей бути розумними правителями, захищати інтереси держави, боротися з усобицями, учитися і поширювати освіту, власною поведінкою давати приклад ін. Свої настанови він підкріплює прикладами з власного життя.

Православ'я (православна церква) — т. зв. грецька або сх. церква. Остаточно утворилася 1054 після розколу християнства на католицизм і православ'я. Особливістю — віра в те, що Святий Дух йде лише від Бога. Відзначається особливою обрядовістю.

Рукописна книга — кодекс, що містить твір або зб. творів, написаних вручну. Найдавніші з'явилися в Україні після запровадження християнства. У першій половині XI ст. Ярослав Мудрий заснував при Софійському соборі скрипторій. Саме звідси вийшли найдавніші рукописні пам'ятки: Остромирове Євангеліє (1056–1057), Ізборники Святослава (1073 і 1076). До київського книжкового осередку належить найвидатніша пам'ятка рукописного мистецтва ранньої доби — Київський Псалтир (1397), оздоблений 302 високохудожніми мініатюрами.

Рядовичі — категорія залежних людей у Київській Русі, згадуються в XI–XII ст. Були змушені укладати на певних умовах договір («ряд») із землевласником. Р. відбували повинності у вотчині або сплачували данину, виконували дрібні госп. доручення. Входили до складу челяді, були близькі до закупів за соціальним та юрид. становищем.

Скоморохи — митці часів Київської держави; танцюристи, фокусники, актори, музиканти, дресировувальники. Артисти різнобічних жанрів, які виступали на святах і торгах. Деякі із с. постійно жили при дворах князів чи бояр.

«Слово о полку Ігоревім» — видатна пам'ятка л-ри Київської Русі, присвячена невдалому походів новгород-сіверського князя Ігора Святославича проти половців 1185. Написане, очевидно, не пізніше 1187. Учений Л. Махновець доводить, що автором твору є Володимир Ярославич, брат Ярослави, шваґро головного героя, син галицького князя Ярослава Осмомисла, а згодом і сам — галицький князь. Нині багато дослідників погоджуються з цим. Автор «Слова» у високохудожній формі закликав руських князів об'єднати свої зусилля для відсічі ворогові. Твір перекладено багатьма мовами народів світу.

Смальта (від іт. «емаль») — сплав свинцю та скла; кольорове непрозоре (заглушене) скло у вигляді невеликих кубиків або пластинок, застосовуване для виготовлення мозаїк.

Смерди — особито вільні члени сільської громади у Київській державі, мали власне господарство, землю, мешкали в князівських селах і платили князеві данину.

Собор — 1) гол. міська чи монастирська церква (храм); 2) збори, з'їзд, наприклад, собор церк. — зібрання християнського духовенства.

Феодалізм (від французького «худоба як майно») — сусп. лад, який характеризується власністю панівних верств на землю та чіткою ієрархічністю (системою залежності).

Фольклор (від англійського «народна мудрість, народне знання») — усна нар. творчість.

Фреска (від іт. «свіжий») — живопис фарбами (водними або на вапняному молоці) по свіжій вогкій штукатурці (тіньку); твір, виконаний у цій техніці.

Холопи — 1) у Київській Русі та пізніше у Московії (до XVIII ст.) категорія залежного населення, яка за своїм правовим становищем була бл. до рабів. Х. ставали внаслідок полону, одруження з х. чи холопою, самопродажу, продажу за борги та народження від холопів-батьків. Згідно з законом, х. не мали жодних юрид. прав. Господарі могли ними необмежено розпоряджатися. За часів Київської держави з х. складалася челядь. Частина їх використовувалася на військ. і адмін. службі. У XV–XVI ст. х. були поступово перетворені на кріпаків. 2) У Речі Посполитій х. (хлопи) — загальна назва залежного селянства.

Челядь — назва залежного населення у Київській державі. До IX ст. назва вживалася щодо рабів у стані патріархального рабства, IX–X ст. — щодо рабів, які стали об'єктами купівлі-продажу. З XI ст. — збірна назва населення феодал. вотчини, яке перебувало у різних формах залежності від землевласника (холопи, закупи, смерди та інші). В Україні у XV–XIX ст. ч. називали слуг у господарстві.

Тести

4.1. Основні писемні джерела вивчення історії Київської Русі:

- А Літопис Величка, Галицько-Волинський літопис, Київський літопис.
Б Галицько-Волинський літопис, Київський літопис, «Повість минулих літ».
В Київський літопис, Львівський літопис, «Повість минулих літ».
Г «Повість минулих літ», Літопис Биховця, Густинський літопис.

А Б В Г
□ □ □ □

4.2. Провідна галузь ремісничого виробництва в XII–XIII ст.:

- А видобуток заліза — чорна металургія. В виробництво селітри.
Б виробництво поташу. Г золотарство (ювелірна справа).

А Б В Г
□ □ □ □

4.3. Найдавніша зі збережених до наших днів книг:

- А «Збірник Святослава». В Остромирове Євангеліє.
Б Мстиславове Євангеліє. Г «Слово о полку Ігоревім».

А Б В Г
□ □ □ □

4.4. Укажіть правильне твердження.

- А однією з найпопулярніших книг на Русі був «Києво-Печерський патерик», укладений на початку XIII ст. ченцями Києво-Печерського монастиря
Б онука Ярослава Мудрого Янка Всеволодівна заснувала в Софійському соборі школу для дітей
В скоморохи були давньоруськими музикантами
Г у перекладній книзі «Шестидневи» церква повчала народ, як треба працювати протягом шести днів тижня

А Б В Г
□ □ □ □

4.5. Найдавніший літопис, що дійшов до нас:

- А Аскольдов літопис. В Київський літопис.
Б Галицько-Волинський літопис. Г «Повість минулих літ».

А Б В Г
□ □ □ □

4.6. Укажіть правильне твердження.

- А найбільшими землевласниками вважалися бояри
Б наймити залишалися особисто вільними, а челядь була невільною — її дарували, продавали, передавали в спадщину
В «Слово о полку Ігоревім» прославляло переможний похід князя Ігоря
Г Ярослав Осмомисл є автором «Повчання дітям»

4.7. Назва соціальної групи населення, яка належала до привілейованих:

- А дружинники. В рядовичі.
Б закупи. Г смерди.

4.8. Характеристика найчисельнішої групи населення X–XI ст. селян-смердів:

- А людина, яка перебувала в неволі, переважно виходець із полонених.
Б особисто вільний селянин, який мав власне господарство і землю, платив князеві данину.
В селянин, становище якого закріплювалося в договорі-ряді.
Г селянин, який працював в умовах наймання.

4.9. Головна галузь сільського господарства часів Київської Русі —

- А городництво. В садівництво.
Б рільництво. Г тваринництво.

4.10. Назва грошей у вигляді злиwkів срібла усталеної маси та форми:

- А гривня. В ногата.
Б куна. Г резана.

4.11. Автор «Слова про закон і благодать» —

- А Антоній Печерський. В невідомий автор.
Б митрополит Іларіон. Г Ярослав Мудрий.

4.12. Назва ремесла, яке не було розвинутим у X–XI ст.:

- А видобуток заліза — чорна металургія. В залізобробне ремесло — ковальство.
Б гончарство. Г обробка цинку, алюмінію — кольорова металургія.

4.13. Прочитайте уривок і вкажіть твір, з якого його взято.

«А коли добре щось уміє — того не забувайте, а чого не вміє — то того учітьсь, так само, як отець мій. Удома сидиши, він зумів знати п'ять мов, — а за се почесть єсть од інших країв. Лінощі ж — усякому лихому мати до чого доброго... Хай не застане вас сонце на постелі»:

- А «Повість минулих літ» Нестора В «Слово о полку Ігоревім» невідомого автора
Б «Повчання» Володимира Мономаха Г «Слово про закон і благодать» митрополита Іларіона

4.14. Укажіть правильне твердження.

- А Київська Русь була другою формою української державності
Б Київська Русь була середньовічною імперією, в якій крім давніх українців — державотворчого народу — мешкали інші народи

В тризуб був офіційним гербом Київської Русі
Г шлях «із варяг у греки» пов'язував Біле та Чорне моря

4.15. Князівство, стосовно якого в Київському літописі вперше згадується поняття «Україна»:

- А Волинське. В Київське.
Б Галицьке. Г Переяславське.

4.16. Основні форми (форма) феодального землеволодіння в Київській Русі:

- А алод і вотчина. В вотчина і помістя.
Б алод і феод. Г помістя і феод.

4.17. Прочитайте уривок і вкажіть рік, коли відбулася описана подія.

«Що то шумить, що то дзвенить перед зорею раною? Ігор полки свої повертає, жаль йому брата лютого Всеволода. Бились день та бились і другий, а на третій, в пілденну годину, похилились Ігореві стяги!»

- А 1183 р. В 1187 р.
Б 1185 р. Г 1189 р.

4.18. Прочитайте уривок і вкажіть твір, звідки взято цитату.

«Коли ж поляни жили осібно і володіли родами своїми, то було між них три брати... Зробили вони городок і на честь брата їх найстаршого назвали його Києвом... Були ж вони мужами мудрими й тямущими і називалися полянами. Од них ото є поляни в Києві й до сьогодні».

- А «Повість минулих літ» В «Слово о полку Ігоревім»
Б «Повчання синам» Г «Слово про закон і благодать»

4.19. Прочитайте визначення й укажіть поняття, що відповідає його змісту.

«Зображення виконані на дошках, якими оздоблювали храми».

- А ікони В пейзажі
Б натюрморти Г портрети

4.20. Укажіть жанри оригінальної літературної творчості Давньої Русі.

- 1 детективні романи
2 літописи
3 новели
4 повчання
5 театральні драми
6 церковні проповіді
7 язичницькі повісті

--	--	--	--

4.21. Укажіть назви привілейованих станів населення руського суспільства.

- 1 бояри
2 дружинники
3 духівництво
4 купці
5 ремісники
6 рядовичі
7 смерди

--	--	--	--

4.22. Укажіть основні форми феодальних повинностей селян.

- 1 відробітки
2 грошовий податок
3 ізгойство
4 кріпацтво
5 магнатство
6 панщина
7 продуктовий податок (даннина)

--	--	--	--

4.23. Установіть відповідність.

1 Агапіт	А автор проповідей, один із засновників Печерського монастиря
2 Алімпій	Б лікар
3 Лларіон	В маляр-іконописець
4 Феодосій	Г перший митрополит-русич
	Д співець билин і переказів

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

4.24. Установіть відповідність.

1 закупи	А люди, що втрачали зв'язок із звичним середовищем
2 ізгої	Б особисто вільні селяни
3 смерди	В перебували у повній власності пана
4 холопи	Г селянин, який працював за позику
	Д селянин, який працював згідно з договором

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

4.25. Установіть відповідність між храмами та князівствами, де вони споруджені.

1 Борисоглібський, Спасо-Преображенський собори	А Волинське
2 Михайлівський Золотоверхий собор, Кирилівська церква	Б Галицьке
3 Успенський собор у Володимирі	В Київське
4 Успенський собор, церква Св. Пантелеймона	Г Переяславське
	Д Чернігівське

	А	Б	В	Г	Д
1	☐	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐	☐

4.26. Установіть відповідність.

1 билини	А епіграфічні пам'ятки, видряпані на поверхні
2 графіті	Б осередки творення книжок
3 житія	В пам'ятки давньоруської усної народної творчості
4 скрипторії	Г розповіді про життя і подвиги святих
	Д твори на біблійну тематику з різних причин не визнані церквою

	А	Б	В	Г	Д
1	☐	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐	☐

4.27. Установіть відповідність між творами та їхніми авторами.

1 «Повість минулих літ»	А Володимир Мономах
2 «Повчання» («Повчання синам»)	Б митрополит Іларіон
3 «Слово о полку Ігоревім»	В невідомий автор (ймовірно — князь Володимир Ярославич)
4 «Слово про закон і благодать»	Г Нестор
	Д Феодосій Печерський

	А	Б	В	Г	Д
1	☐	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐	☐

4.28. Установіть відповідність.

1 ікона	А великі оборонні вежі
2 мініатюра	Б живописний твір, виконаний водяними фарбами на свіжому вогкому тиньку
3 мозаїка	В живописний твір на релігійну тематику, виконаний темперними фарбами на дощі
4 фреска	Г ілюстрації, якими оздоблювали рукописні книги
	Д мистецький твір, який викладався на стінах із різнобарвних шматочків смальти

	А	Б	В	Г	Д
1	☐	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐	☐

4.29. Установіть послідовність будівництва храмів.

А Михайлівський Золотоверхий собор
Б Успенський собор у Володимирі
В Успенський собор у Галичі
Г Успенський собор Печерського монастиря у Києві

	А	Б	В	Г
1	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐

4.30. Установіть послідовність культурних подій.

А створення «Ізборника Святослава»
Б створення Остромирового Євангелія
В створення «Слова о полку Ігоревім»
Г укладення Нестором першої редакції «Повісті минулих літ»

	А	Б	В	Г
1	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐

4.31. Укажіть літературний твір, основою для написання якого стали події, зображені на карті стрілками.

А «Повчання»
Б «Повчання синам»
В «Слово про Закон і Благодать»
Г «Слово о полку Ігоревім»
Д «Шестиднев»

4.32. Укажіть назву зображеної на фото ікони.

- А Вишгородська ікона Богородиці
- Б Дорогобузька ікона Богородиці
- В Луцька ікона Богородиці
- Г Холмська ікона Богородиці

4.33. Укажіть назву міста, де наприкінці XII ст. була збудована зображена на фото П'ятницька церква.

- А Галич
- Б Київ
- В Переяслав
- Г Чернігів

4.34. Укажіть назву зображеної на фото ікони.

- А Вишгородська ікона Богородиці
- Б Дорогобузька ікона Богородиці
- В Луцька ікона Богородиці
- Г Холмська ікона Богородиці

4.35. Укажіть назву храму, зображеного на фото, та місто, у якому він постав.

- А Андріївська церква у Києві
- Б Вірменський собор у Львові
- В П'ятницька церква в Чернігові
- Г церква святого Пантелеймона поблизу Галича

4.36. Укажіть назву зображеної на фото ікони.

- А Вишгородська ікона Богородиці
- Б Дорогобузька ікона Богородиці
- В Луцька ікона Богородиці
- Г Холмська ікона Богородиці

Відповіді до тестів

4.1. Б. 4.2. А. 4.3. В. 4.4. А. 4.5. Г. 4.6. Б. 4.7. А. 4.8. Б. 4.9. Б. 4.10. А. 4.11. Б. 4.12. Г. 4.13. Б. 4.14. Б. 4.15. Г. 4.16. В. 4.17. Б. 4.18. А. 4.19. А. 4.20. 2, 4, 6. 4.21. 1, 2, 3. 4.22. 1, 2, 7. 4.23. 1-Б, 2-В, 3-Г, 4-А. 4.24. 1-Г, 2-А, 3-Б, 4-В. 4.25. 1-Д, 2-В, 3-А, 4-Б. 4.26. 1-В, 2-А, 3-Г, 4-Б. 4.27. 1-Г, 2-А, 3-В, 4-Б. 4.28. 1-В, 2-Г, 3-Д, 4-Б. 4.29. Г, А, В, Б. 4.30. Б, А, Г, В. 4.31. Б. 4.32. Г. 4.33. Г. 4.34. А. 4.35. Г. 4.36. Б.

ТЕМА 5. УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ

У СКЛАДІ ВЕЛИКОГО КНЯЗІВСТВА ЛИТОВСЬКОГО ТА ІНШИХ ДЕРЖАВ (У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XIV — ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XVI СТ.)

Боротьба Польщі та Литви за Галицько-Волинську спадщину. Зі смертю князя Юрія II Болеслава становище Галицько-Волинського князівства суттєво погіршилося. Реальним правителем у Галицькій землі був боярин Дмитро Дедько (1340–1344 рр.). Справжня війна за землі Галичини розгорілася 1349 р., тривала вона із зміниним успіхом. Зрештою в 1387 р. ці землі були остаточно приєднані до Польського королівства. На Волині ж правив литовський князь Любарт Гедимінович (1340–1385 рр.), який мав дружину з родини галицько-волинських князів. Він діяв під гаслом збереження держави Данила Галицького. Волинь була тоді фактично незалежною.

Входження українських земель до складу інших держав. За землі Галичини і частково Волині йшла запекла боротьба між литовськими князями і польськими й угорськими королями.

Угорщина ще з XI ст. (з перервою 1280–1320 рр.) утримувала Закарпаття. У 1526 р. після поразки угорського війська від турків у битві під Могачем Закарпаття було поділене між князівством Трансильванією (васалом Туреччини) і Священною Римською імперією, де правили австрійські Габсбурги.

Буковина ще в XIV ст. потрапила під владу Молдовського князівства, яке, в свою чергу, потрапило у васальну залежність від турецького султана.

На початку XVI ст. Чернігово-Сіверщина потрапила під владу Московського князівства. Розвинути успіх Московії перешкодила серйозна поразка, якої вона зазнала під Оршею в 1514 р. від військ, керованих князем Костянтином Острозьким.

Утвердження Литви на Київщині, Чернігово-Сіверщині та Поділлі пов'язують з перемогою князя Ольгерда над військами Золотої Орди на р. Сині Води в 1362 р. З наступного року в Києві князував син Ольгерда Володимир. Наслідки битви:

- переважна більшість українських земель була закріплена в Литовській державі;
- територія Золотої Орди була скорочена до узбережжя Чорного моря;
- суттєве послаблення впливу татарських орд, що жили на захід від Дніпра, зростання суперечностей в Орді.

Особливості суспільно-політичного життя українських земель у складі Великого князівства Литовського. Причини швидкого підпорядкування литовцями українських земель:

- ослаблення золотоординським пануванням українських земель;
- у протистоянні литовців з татарами населення українських земель підтримало Литву;
- ослаблення Золотої Орди внаслідок усобиць і розпаду на частини;
- збереження чинної системи управління, лише князі Гедиміновичі замінили Рюриковичів;
- збереження судочинства на підставі норм «Руської правди»;
- поширення дії православ'я на територію Литовської держави;
- «руська мова» набула статусу офіційної у цій державі.

14 серпня 1385 р. в литовському місті Крево була укладена унія між Великим князівством Литовським і Польським королівством. **Причини Кревської унії:**

- у часи князювання в Литві Ягайла для неї та Польського королівства посилилася загроза з боку Тевтонського ордену, що примусило обидві держави зблизитися і укласти державно-політичний союз;
- прагнення Ягайла знайти підтримку в боротьбі за владу з князем Вітовтом;
- прагнення Польщі мирним шляхом через унію з Литвою підпорядкувати українські землі.

Основні умови Кревської унії:

- Ягайло мав одружитися з польською королевою Ядвігою і стати польським королем і правителем Литви;
- Ягайло зобов'язувався прийняти разом з язичниками Литви хрещення за католицьким обрядом;
- Польща і Литва утворювали єдину державу;
- Литва мала передати Польщі всі будь-коли захоплені руські землі.

Наслідки Кревської унії.

- унія викликала опір литовського боярства, підтриманого частиною руської знаті, очолив боротьбу князь Вітовт. Два останні пункти державно-політичного союзу фактично не були втілені у життя. У 1392 р. він був визнаний довічним правителем Великого князівства Литовського (князував до 1430 р.);
- початок роздачі українських земель польським феодалам, поширення католицизму;
- у 1434 р. Польща із земель Галичини створила Руське воєводство, тоді ж до Польщі було приєднано західне Поділля і створене Подільське воєводство, існувало також Бельзьке воєводство;
- 15 липня 1410 р. відбулася вирішальна битва військ Тевтонського ордену з об'єднаною польсько-литовською армією, у складі якої було чимало українських і білоруських вояків. Німецькі лицарі були розгромлені, згодом вони навіть визнали васальну залежність від Польщі.

У жовтні 1413 р. польсько-литовське зближення було закріплене Горodelьською унією, яка передбачала призначення на вищі урядові посади Великого князівства Литовського тільки литовців-католиків, підтверджено існування Великого князівства Литовського з його політичною самостійністю.

Остаточна ліквідація Київського та Волинського удільних князівств. Новий великий литовський князь Свидригайло почав здійснювати політику, спрямовану на розрив унії з Польщею, але після поразки під Вількомиром (1435 р.) від польсько-литовського війська Сигізмунда змушений був обмежитися владою лише на Волині. Після смерті Свидригайла (1452 р.) Волинське удільне князівство перестало існувати. У 1471 р., по смерті київського князя Семена Олександровича було ліквідоване Київське удільне князівство. Землі скасованих князівств було передано литовським намісникам, чим фактично встановлювалося панування чужинців. Останні спроби зберегти автономію руських земель було зроблено у 1481 р. («Змова руських князів») і 1508 р. (повстання Михайла Глинського), але невдало.

Виникнення українського козацтва. За таких умов українці мали знайти іншу опору. Такою новою силою, що формувалася на межі ступу та лісостепу, стало козацтво. На 1489 р. припадає перша згадка про українських козаків у писемних джерелах.

Причини виникнення козацтва:

- турецько-татарська небезпека, яка загрожувала самому існуванню українського народу, нездатність влади організувати надійний захист українського населення;
- посилення соціального і національно-релігійного гноблення українців, запровадження кріпацтва;
- прагнення освоїти нові родючі землі;
- організаторська роль (у деяких випадках) місцевих прикордонних землевласників і урядовців, у козаки йшли навіть люди середнього і великого достатку, щоб захити воєнної слави. Отже, козацтво з самого початку складалося з різноманітних верств населення.

Утворення Кримського ханства. У XV ст. з посиленням боротьби за владу в Золотій Орді володарі Кримського улусу почали прагнути до самостійного правління. Це вдалося Хаджі-Гірею, який 1449 р. проголосив себе незалежним володарем Кримського ханства. Столицею держави став Бахчисарай. Кримське ханство як незалежна феодална держава охоплювала територію Криму, пониззя Дніпра, Приазов'я та Кубані.

Перехід кримських ханів у васальну залежність від Османської імперії. Повністю незалежною державою була недовго. В 1475 р. Османська імперія підкорила чорноморські портові міста і вже через три роки хан Менді-Гірей визнав себе васалом турецького султана. Заручившись його підтримкою, а також сприянням Московського князівства, він у 1482 р. здійснив похід на Київ, спаливши його і захопивши у полон (зсир) величезну кількість людей. Згодом такі походи відбувалися майже щорічно, а то й двічі на рік. Найбільш активно організовував відсіч ординцям князь **Костянтин Іванович Острозький**, який понад 60 разів бився з ними, зокрема здобув великі перемоги під Вишневець (нині Тернопільська обл., 1512 р.) і на річці Ольшаниці (Київщина, 1527 р.).

Соціально-економічне життя:

- провідна галузь — сільське господарство, поширення фільварків і трипільної системи, зростання поголів'я корів і свиней через зростання цін на м'ясо в Європі, розвиток бджільництва, городництва, садівництва;
- промисли — найважливіша роль рибальства і мисливства, а також солеваріння, виробництво поташу, смоли;
- розвиток ремесел і торгівлі, за деякими даними існувало близько 130 ремісничих спеціальностей.

Становище сільських станів. Родову українську знать починали називати **шляхтою**. Структура панівного стану з середини XV ст.: князі — пани — зем'яни-шляхта — шляхта-голата — панцирні бояри:

- **князі** — найзаможніша частина шляхти, до якої належали нащадки удільних князів;
- **пани** — заможна шляхта, славилася давністю роду, разом з князями становили групу магнатів;
- **зем'яни** — середня військово-службова шляхта, залежна від магнатів, здобула титул за службу;
- **шляхта-голата** — найбільша, зубожіла шляхта;
- **панцирні бояри** — дрібні шляхтичі-службовці, що виконували різні доручення;

До привілейованих станів належали також церковні люди — духівництво, майже десята частина населення, окремий стан українського суспільства, не підлягали світському судові.

Селян цього часу історики умовно поділяють на «похожих» (особисто вільних) і «непохожих» (прикріплених до свого наділу). Крім того, за характером повинностей, з-поміж селян вирізняють данники, тяглових і слуг:

- **данники** — особисто вільні й економічно незалежні селяни, сплачували державі данину (чинш);
- **тяглові селяни** мусили працювати в господарстві свого володаря зі своїм «тяглом» (робочою худобою та інвентарем), тобто відбувати **панщину**. Були як особисто вільними, так і прикріпленими до своїх наділів. Першим відомим документом, який започаткував закріпачення селян, вважають рішення шляхти Галичини 1435 р. Закріпачення основної маси селян було стверджено у тогочасних кодексах законів — Литовських статутах. Селяни уже в XV ст. почали чинити активний опір, про це свідчить повстання під проводом Мухи (1490 р.);

- **слуги** — особисто вільні селяни, які перебували на службі, отримуючи за це земельні наділи.

Наприкінці XV ст. — на початку XVI ст. в українських містах поширилося **магдебурзьке право** — міське право, що передбачало звільнення міста від управління, судової й адміністративної влади місцевих феодалів (власників міст) і створення міського самоврядування. За магдебурзьким правом містом керував **магістрат** — орган, що об'єднував раду і лаву. На чолі лави був вїйт, а раду очолював бурмістр. Магдебурзьке право встановлювало також порядок організації ремісничих об'єднань — **цехів**, регулювало питання торгівлі тощо. Цех становив самовряду громаду вільних ремісників однієї чи кількох спеціальностей на чолі з виборним старшиною — цехмістром. Перші цехові об'єднання виникли у Львові та Перемишлі. У містах активно розвивалися ремесла і торгівля. Основними видами торгівлі були ярмарки. Серед міщан виділяють патриціат, бюргерство і плебе.

Розвиток культури й освіти. На XIV–XV ст. припало становлення уснопоетичного жанру історичної пісні та балади. Найціннішим мистецьким надбанням народу тих часів стали **думи**, що сягали корінням княжих часів. Думами називають уснопоетичні героїчні твори про важливі події та видатних діячів української історії, що наполовину проспівувалися — наполовину промовляли під музичний супровід мандрівними співцями.

Освіта. Існування мережі початкових шкіл в Україні підтверджує те, що багато українців навчалось в європейських університетах. Одним з таких був видатний учений **Юрій Дрогобич**. Він став першим українцем, хто був ректором університету (Болонського), першим опублікував свою працю тоді, коли друкарство тільки зароджувалося, першим став доктором філософії. Діяльність ученого у великій мірі пов'язана із Краківським університетом: у ньому Ю. Дрогобич навчався, здобув перші наукові ступені, туди повернувся після навчання в Італії.

Початок книгодрукування. Перша друкарня, книги якої мали поширюватися в Україні, з'явилася наприкінці XV ст. у Кракові, заснував її Швайполт Фіоль. Саме його вважають українським періододрукарем. У 1491 р. він надрукував чотири богослужбові книги церковнослов'янською мовою, а післямови до них — українською, що й вказує на замовник цих видань.

Українське літописання. До нашого часу дійшли списки літопису Великого князівства Литовського і Волинського літопису, який називають ще **Коротким Київським**. Нові центри — **Кам'янець, Луцьк, Острог, Холм**.

Здобутки в галузі архітектури. Не втрачало свого значення будівництво оборонних споруд. За цей час було збудовано немало фортець і замків (Крем'янець, **Кам'янець-Подільська фортеця, Верхній замок у Луцьку, Меджибіж, Острог, Хотинська фортеця, Білгород, Кам'янець**). Потреби оборони враховувалися також під час будівництва культових споруд. На заході — поширення готичного стилю. Унікальною пам'яткою східної культури на європейських теренах є **Вірменський собор у Львові (1363 р.)**. До наших часів зберігся славетний **ханський палац у Бахчисарай** — столиці Кримського ханства.

Живопис. До середини XVI ст. розвивалося монументальне малярство — фрески. Активно розвивався провідний жанр тогочасного малярства — іконостас, зразком якого є **ікона Богородиці з пророками з церкви у Підгородцях**. У XV ст. сформувався український іконостас — стіна, перегородка, що відокремлює вівтар від центральної частини приміщення, складався з одного-двох рядів ікон.

Продовжувала розвиватися українська графіка. Вершиною книжкової мініатюри є Київський псалтир (1397 р.). Отже, навіть у цей складний період були певні набутки в розвитку культури. Позитивні зрушення в культурі праці та господарювання пов'язані з налагодженням Україною активних торгово-економічних і культурних зв'язків з Європою.

Хронологічний довідник

1340 р. — похід польського короля Казимира на Львів. Початок боротьби за Галицько-Волинські землі.

1340–1385 рр. — князювання на Волині Любарта (Дмитра) Гедимінвича.

1349 р. — захоплення польським королем Казимиром III більшої земель Галицько-Волинської Русі.

Приєднання до Угорського королівства Шипинської землі (Буковини).

1356 р. — надання магдебурзького права Львову.

1359 р. — утворення Молдовського князівства. Приєднання Шипинської землі (Буковини).

1362 р., між 24 вересня — 25 грудня — розгром ординського війська литовсько-руським біля Синіх Вод на Поділлі та вигнання їх з українських земель. Приєднання Київщини, Переяславщини і частини Чернігово-Сіверщини до Великого князівства Литовського.

1385 р., 14 серпня — укладення між Польським королівством і Великим князівством Литовським Кревської унії, умови якої передбачали польський королівський титул для литовського князя Ягайла Ольгердовича в обмін на приєднання Великого князівства Литовського до складу Польщі та запровадження католицизму.

1387 р. — остаточне приєднання Галичини до Польського королівства.

1392 р., 5 березня — підписання Острівської угоди польським королем Ягайлом Ольгердовичем і литовським князем Вітовтом (Вітовтом) Кейстутовичем, за якою він визнавався правителем Великого князівства Литовського, але без титулу великого князя, і васалом польського короля.

1392–1430 рр. — князювання Вітовта у Великому князівстві Литовському. Зміцнення держави.

1394 р. — поява в Україні перших гармат (у Львові).

1399 р., 12 серпня — поразка військ литовського князя Вітовта від армії азійського завойовника Тимура (Тамерлана) на р. Ворсклі.

1410 р., 15 липня — розгром військ Тевтонського ордену об'єднаною армією поляків, литовців, українців і білорусів під Грюнвальдом. Кінець агресії на Схід німецьких лицарів.

1413 р., 2 жовтня — укладення Городельської унії. Литва одержувала більшу автономію, збереження великокнязівського столу в Литві, польська та литовська знать урівнювалися в правах, започаткування польського державно-політичного впливу в Литовській державі, на вищі урядові посади Великого князівства Литовського могли призначати лише литовці-католики.

1432–1435 рр. — боротьба українських і білоруських князів на чолі із Свидригайлом за незалежність України та Білорусі від Польщі. Утворення Великого князівства Руського.

1434 р. — утворення з галицьких земель Руського воєводства Польщі.

Включення Західного Поділля до складу Корони Польської. Утворення Подільського воєводства.

1435 р., 1 вересня — розгром польсько-литовськими військами під командуванням великого князя литовського Сигізмунда дружин князя Свидригайла поблизу Вількомира на р. Свента (нині м. Укмерге в Литві). Поразка повстання Великого князівства Руського проти Польщі та пропольські налаштованої литовської знаті.

1435 р. — перший з відомих документів, що започаткував закріпачення українських селян. Обмеження галицькою шляхтою права селян переходити від одного землевласника до іншого.

1449 р. — створення Кримського ханства на чолі з Хаджі-Гіресем.

1452 р. — смерть князя Свидригайла Ольгердовича. Ліквідація Волинського удільного князівства.

1455–1470 рр. — князювання Семена Олельковича, останнього удільного київського князя.

1458 р. — остаточний поділ Київської митрополії на Київську та Московську.

1471 р. — ліквідація Київського удільного князівства і перетворення його на воєводство Великого князівства Литовського. Призначення до Києва литовського намісника Мартіна Гаштовта.

1478 р. — перехід Кримського ханства у васальну залежність від Османської імперії.

1481 р. (1480–1481) — «Змова руських князів». Князі Михайло Олелькович, Федір Бельський та Іван Гольшанський невдало намагалися усунути великого князя литовського Казимира. 30 серпня 1481 р. Михайла Олельковича та Івана Гольшанського страчено.

1482 р., 1 вересня — спустошення Києва ордою кримського хана Менглі-Гірея, союзника московського князя Івана III.

1489 р. — перша згадка у письмових джерелах про козаків. Їхня участь у складі польського війська в бою проти татар.

1490 р., літо — 1492 р., осінь — селянське повстання на Буковині та Галичині (Покутті) під проводом Мухи.

1491 р. (1483–1491 рр.) — видання у Кракові Швайпльтом Фіоєм перших чотирьох кирилических книг. Початок книгодрукування українською мовою.

1492 р. — перший відомий похід козаків проти турецьких володінь (згадується в листі литовського князя кримському ханові).

1494 (1494–1497) р. — надання Києву магдебурзького права.

1500–1503 рр. — внаслідок воєнних дій до Московської держави Івана III перейшли всі сіверські міста, у тому числі Чернігів і Новгород-Сіверський.

1503 р. — найдавніша писемна згадка про коззарів (у польських джерелах).

1508 р., 2 лютого — початок виступу князя Михайла Глинського. Остання спроба відновити незалежність українських земель силою зброї з боку князів, закінчилася невдало. Восени Глинські та їхні прибічники втекли у Московію.

1512 р., червень — перемога литовсько-українського війська на чолі з князем Костянтином Острозьким у битві з татарами під Вишневцем.

1514 р., 8 вересня — перемога українсько-білорусько-литовського війська на чолі з князем К. Острозьким над московською армією у битві під Оршею.

1526 р. — перемога турецького війська над угорським під Могачем, поділ Закарпаття між Трансильванією (васал Османської імперії) та Священною Римською імперією, в якій правили імператори з династії Габсбургів.

1527 р., зима — перемога литовсько-українського війська на чолі з князем К. Острозьким у битві з татарами на р. Ольшаниці (під Білою Церквою, Київщина).

1529 р. — Перший (або Старий) Литовський статут. Шляхті гарантовано, що її не можна карати без суду, забезпечувалося володіння землею.

1538 р. — Молдовське князівство підкорене Османською імперією. Буковина потрапила під владу Туреччини та її ставленників.

Персоналії

Дрогобич Юрій (Дрогобицький Георгій, Котермак Юрій, син Доната; бл. 1450, Дрогобич, тепер Львівської обл. — 4.02.1494, Краків, Польща) — видатний учений свого часу. Навчався у Краківському ун-ті, з 1488 — проф. медицини й астрономії у ньому (серед студентів був М. Коперник). Перший з відомих докторів медицини. Д. викладав медицину, астрономію, філософію у Болонському (Італія) ун-ті, 1481–1482 був ректором цього за-

кладу. 1483 у Римі вийшла книга Д. «Прогностична оцінка 1483 року» — перший друкований твір українця, даний за кордоном.

Глинський Михайло (р. н. невідомий — 15(24).09.1534, Москва) — політ. і військ. діяч, князь. Виховався при дворі нім. імператора Максиміліана. Перебуваючи в Італії, прийняв католицизм. 1499–1507 був маршалком великокнязівського двору. Усунутий з держ. посад Г. очолив повстання 1508 укр. і білоруської шляхти з метою відновити незалежну укр. державу. Після поразки повстання перейшов на службу до московського князя Василя III, отримав вел. земельні володіння і титул боярина. Відзначився у війнах з татарами. Його небога Олена Г. стала матір'ю майбутнього царя Івана IV. За спробу повернутися у Литву ув'язнений 1514–1526 і 1534, помер у тюрмі.

Любарт (православне ім'я Дмитро; р. н. невідомий — 1385) — політ. і держ. діяч. Наймолодший син литовського князя Гедиміна, брат Ольгерда і Кейстута. Князь галицько-волинський (1340–1349) і волинський (1349–1385). Л. був одружений з донькою галицько-волинського князя Юрія II Болеслава. Вів тривалу б-бу з Польщею й Угорщиною за Волинь і Галичину. За його князювання в Луцьку було побудовано фортецю — т. зв. замок Любарта.

Менгі-Гірей (Менгі-Герей; р. н. невідомий — 1515) — кримський хан (1468–1515, з перервами). Син засновника Кримського ханства Хаджі-Гірея. М.-Г. переніс столицю у Бахчисарай. 1475 змушений визнати себе васалом Османської імперії. М.-Г. вів війни проти Польщі, Вел. князівства Литовського, Московії та Молдавії. 1482 за намовою московського князя Івана III захопив і зруйнував Київ. М.-Г. здійснив ряд походів на укр. землі, 1497 був розбитий князем К. Острозьким, а 1505 — князем М. Глинським.

Муха (р. н. невідомий — 1492, Краків, Польща) — керівник нар. повстання 1490–1492 в Галичині та Буковині проти польської влади. Здобув кілька міст, завдав поразки під Рогатиним (тепер Івано-Франківська обл.), відступив на Покуття. Навесні 1491 повстанський рух очолив А. Боруля (Барула), за деякими відомостями під цим ім'ям виступав М., 1492 схоплений під Галичем (нині Івано-Франківська обл.), ув'язнений у Кракові, де помер від катувань.

Ольгерд Гедимінович (Альгірдас; бл. 1296 — 1377) — литовський держ. діяч. Син Гедиміна. Вел. князь Литовський (1345–1377). Правив разом зі своїм молодшим братом Кейстутом. Вів б-бу з Московським князівством, Золотою Ордою, Польщею, Тевтонським орденом. О. Г. відвоював у татар Чернігово-Сіверську землю (бл. 1355–1356), Київщину, Поділля, Переяславщину (1362–1363, після битви на р. Сині Води). У Києві посадив князювати свого сина Володимира Ольгердовича. О. Г. добився у б-бі з Польщею входження до своєї держави Берестейського, Володимирського і Луцького уділів (1377). За його правління укр. (руська) мова стала офіційною мовою Вел. князівства Литовського.

Острозький Костянтин (бл. 1460 — 1530, Київ) — політ., держ. і військ. діяч. Батько К.-В. Острозького. Походив з турово-пінських удільних князів. Займав посади брацлавського і луцького старости, маршалка волинського, київського воєводи, вел. гетьмана литовського. О. воював з татарами і Московським князівством, брав участь у битвах під Вишневцем (тепер Збарзького р-ну Тернопільської обл.), на р. Ошаничці та ін. 8.09.1514 розгромив московське військо під Оршею (нині Білорусь). Похований у Києво-Печерській лаврі.

Свидригайло (Лев; р. н. невідомий — 1452, Луцьк) — політ. і держ. діяч. Син Ольгерда Гедиміновича, молодший брат Ягайла. Після см. Витовта проголошений вел. князем литовським (1430–1432). Усунений внаслідок змови литовської та польської шляхти на чолі з Сигізмундом Кейстутовичем. С. вів тривалу б-бу за владу, в якій його підтримували укр. князі (за твердженням літописця посадили С. на «велике князівство Руське»). 1435 завдав поразки у битві під Вількомиром (нині Укмерге, Литва). 1440 отримав у володіння Волинь, зберігши титул вел. князя.

Фюль Швайпольт (р. н. невідомий, Нойштадт, Франконія, Німеччина — між 7.05.1525 і 16.05.1526) — друкар, ювелір, гірничий майстер. Був технічним керівником друкарні в Кракові, що видала перші слов'янські книги кириличним шрифтом: Часослов, Осмогласник (обидві — 1491), дві недатовані Тріоди. Припускають, що вони були пов'язані з Київською митрополією, у післямовах вжито укр. мову. Збереглося 79 примірників видань Ф.

Хаджі-Гірей (р. н. невідомий — 1466) — кримскотатарський політ., держ. і військ. діяч. Родоначальник династії Гіреїв, засновник Кримського ханства (1449, за допомогою польського короля і вел. князя литовського Казимира IV Ягеллончика проголосив незалежність від Золотої Орди). У зовнішній політиці Х.-Г. орієнтувався на Польщу.

Ягайло (Ягелло, Владислав II Ягайло; 1348 — 1.06.1434) — литовський і польський політ. і держ. діяч. Син Ольгерда Гедиміновича. Вел. князь литовський (1377–1392). Польський король (1386–1434). Засновник династії Ягеллонів. Я. уклав Кревську унію 1385, а 1386 одружився з польською королевою Ядвігою і 4.03.1386 під ім'ям Владислава II коронувався на польський трон. 1387 приєднав до Польщі галицькі землі. Я. 1392 змушений відновити політ. самостійність Литви, за Острівською угодою передавши її у володіння Витовту. 1410 разом з ним очолював польсько-литовсько-українсько-білоруське військо, яке розгромило армію Тевтонського ордену під Грюнвальдом.

Терміни та поняття

Балада (від провансальського «танець») — віршований ліро-епічний твір казково-фантастичного, легендарно-історичного чи героїчного змісту. Становлення укр. балади разом з іст. пісню відбувалося в XIV–XV ст.

Бурмистр (бургомістр; від нім. «міський голова, керівник, правитель») — голова міського самоврядування середньовічних міст, що мали магдебурзьке право, голова ради. В укр. містах б. були помічниками війтів, які керували містами. У сучасних німецькомовних країнах — голова міського самоврядування.

Війт — керівник місцевого самоуправління, яке ґрунтувалося на магдебурзькому праві, у XVI–XVIII ст. в Україні. Здійснював судову й адмін. владу. В. у містах затверджував гетьман. Посада проіснувала в селах до XVIII ст., а в містах — до скасування магдебурзького права на поч. XIX ст. У Галичині в. очолював сільську громаду, 1921–1939 був керівником найменшої адмін.-терит. одиниці — гміни.

Вількомирська битва — битва між армією вел. князя литовського Сигізмунда, посиленої польськими загонами, і військом князя Свидригайла, який очолив руську (українсько-білоруську) знать у 6-бі за власні права, що відбулася 1435 під Вількомиром (нині Укмерге, Литва). Армія Свидригайла зазнала поразки, після чого повстання Вел. князівства Руського проти Польщі було приречено на невдачу.

Думи — уснопоетичні героїчні твори про важливі події та видатних діячів укр. історії, що напівпростаювались-напівпромовлялись під муз. супровід мандрівними співцями. Думи були найціннішим мистецьким надбанням народу XIV–XV ст., а корінням вони сягали княжих часів.

Городельська унія — угода між польським королем Ягайлом і вел. князем литовським Вітовтом (Вітовтом), укладена 2.10.1413 у Городлі на р. Зах. Буг. Рішення Г. у., заперечуючи положення Креської унії, підтверджували існування Вел. князівства Литовського як незалежної держави. Разом з тим визнавалися політ. зверхність польського короля, який мав стати вел. князем литовським після смерті Вітовта. Унія також передбачала зрівняння прав шляхти католицького віровизнання Королівства Польського та Вел. князівства Литовського. Результатом Г. у. було зміцнення союзу Литви і Польщі у війнах з Тевтонським орденом.

Готика (від іт. «готський») — худ. стиль у мистецтві країн Європи XII–XV ст., якому властиві підпорядкованість архітектурних форм вертикальному ритму, стріласті склепіння на ребрах, вел. кількість різьблення по каменю і скульптурних прикрас.

Грюнвальдська битва (Танненберзька битва, нині територія Польщі) — битва, яка відбулася 15.07.1410 між військами Тевтонського ордену й об'єднаною польсько-литовсько-українською армією. Союзні війська очолював польський король Ягайло. У битві брали участь укр. війська з Галичини, Поділля, Києва, Стародуба, Луцька, Володимира (усього бл. 40 тис. осіб із 100-тис. армії). Польсько-литовсько-українське військо дещо переважало кількісно (у його складі були також білоруські, чеські й татарські частини), але орденська армія мала перевагу в озброєнні та вогняній підготовці. У критичний момент битви стійкість проявили укр. та смоленські полки. Війська Тевтонського ордену втратили 18 тис. убитими, 14 тис. полоненими і зазнали поразки. Перемога союзницьких військ підірвала військ. могутність ордену і припинила просування нім. лицарів на Схід.

Данники — найчисленніша група особисто вільних селян, осн. повинність яких полягала у сплаті натурою або грошима данини за користування орними землями та угіддями.

Дворниче — частина громади, яка об'єднувала по кілька «димів» (дворів), тобто господарств окремих родин.

Зем'яни — дрібна шляхта, найчисленніший прошарок шляхетської верстви. Частина з. мала право розпоряджатися власними маєтками, які були їх приватною власністю, решта користувалася землею за умов виконання військ. повинності. Осн. їхнє заняття — служба у представників вищої шляхти. Втративши землю, з. потрапляли в розряд шляхти-голотів.

«Змова руських князів» — одна з останніх спроб руських князів зберегти автономію у Вел. князівстві Литовському. 1481 Михайло Омелькович, Федір Бельський та Іван Гольшанський змовилися усунути від влади вел. князя литовського Казимира, який був і польським королем, а зробити вел. князем Михайла Омельковича. Але його було страчено, змову викрито, відновити Київське удільне князівство не вдалося.

Іконостас (від гр. «зображення, образ» і «місце стояння») — стіна з ікон у православному храмі, яка відокремлює вівтар від центр. частини. В Україні збереглося чимало і., які мають велику худ. цінність: у Львові в церкві св. П'ятиці (кінець XVI ст.), у Рогатині (1649 р., тепер Івано-Франківська обл.), у Києві в Андріївській церкві (1747–1753 рр.) та ін. Укр. і. сформувалося у XV ст.

Креська унія — угода, укладена між Вел. князівством Литовським і Польщею 14.08.1385 у Крево (тепер Литва). Передбачала об'єднання Польщі та Литви в єдину державу внаслідок шлюбу литовського князя Ягайла і польської королеви Ядвіги. Литва зберігала самоуправління, але визнавала посиленого польського впливу. Однією з умов було прийняття католицизму Ягайлом і поширення його на Литву. Осн. метою К. у. було об'єднання сил двох держав для 6-би проти агресії Тевтонського ордену і приєднання до Польщі частини укр. земель, які належали Литві. Проти унії виступила литовсько-українська опозиція на чолі з князем Вітовтом (Вітовтом), яка домоглася збереження Вел. князівства Литовського як незалежної держави.

Кримське ханство — кримськотатарська держава, що існувала 1449–1783 на землях Кримського півострова, пониззя Дніпра, Приазов'я та Прикубання. Незалежності від Золотої Орди з допомогою Польщі та Вел. князівства Литовського добився хан Хаджі-Гірей у 1449 р. Столицею стало місто Бахчисарай. Держ. релігією був іслам. 1478 хан Менглі-Гірей визнав себе васалом турецького султана. У другій половині XV ст.

кримські хани почали здійснювати грабіжницькі походи на укр. землі (до середини XVI ст. відбулося бл. 100). Перший такий великий похід відбувся 1482. Під час набігів татари захоплювали багато полонених. Гол. оборонцем укр. народу від татарської агресії стало укр. козацтво, особливо успішно було його б-ба у часи гетьмана П. Сагайдачного та кошового отамана І. Сірка. У період нац.-визв. війни укр. народу під проводом Б. Хмельницького з Кримським ханством було укладено військ.-політ. союз, який хан Іслам-Гірей III неодноразово порушував. З другої половини XVII ст. починається занепад держави. За Кючук-Кайнарджійським договором 1774 Кримське ханство було проголошено незалежним від Туреччини. 1783 р. рос. уряд змусив останнього хана Шагіні-Гірея зрестися владі і вийхати з країни. Територія держави була включена до складу Рос. імперії.

Магдебурзьке право — середньовічне міське право, за яким міста звільнялися від управління і суду вел. землевласників і створювали органи місцевого самоуправління. Виникло у XIII ст. в Магдебурзі (Німеччина). Воно установлювало порядок виборів і функції органів міського самоврядування, суду, купецьких об'єднань, цехів, регулювало питання торгівлі, спадкування, визначало види покарань за злочини тощо. Укр. міста отримували це право від литовських князів, польських королів і укр. гетьманів. Першими в Україні м. п. отримали Сянок (1339, тепер у Польщі), Львів (1356), Київ (1494–1497), у XV–XVII ст. — більшість міст України. У деяких містах надання права супроводилося поселенням нім. і польської колонізації, обмеженням прав укр. населення. Норми м. п. використовувалися при всіх офіційних і приватних кодифікаціях права в Україні XVIII–XIX ст. Фактично його застосування припинилося після запровадження 1781 «Установлення про губернії» та створення нової судової системи. Указом імператора 1831 м. п. було скасовано по всій Україні (у Києві — 1835). У Львові застосування права припинено 1786.

Магістрат (від лат. «керівна посада, урядова установа») — в укр. містах, що отримали магдебурзьке право, орган міського самоврядування. М. відав адмін., госп., фінансовим, поліцейським та судовим справами. Об'єднував лаву і раду. Очолював м. (і лаву) війт, до його складу входили помічники війта (бурмістри, очолювали раду), райці (радники) і лавники (засідателі). У більшості міст виникли у XV–XVII ст. У Лівобережній Україні з 1785 за м. залишилися лише судові функції. Ліквідовані після судової реформи 1864.

Магінат (від лат. «багата, знатна людина») — у Польщі та Вел. князівстві Литовському вел. землевласник, той, хто належить до аристократичної верхівки феодалів, переважно князі. Переносно — представник вел. промислового та фінансового капіталу (наприклад, фінансовий м.).

Мухи повстання — нар. повстання в Галичині та Буковині проти польської влади 1490–1492. Почалося у Коломийському повіті на Покутті, керівником став селянин Муха. Повстали нараховували бл. 10 тис. осіб, зайняли Коломию, Снятин, Галич (тепер Івано-Франківська обл.) і рушили на Львів. Польський король Казимир IV Ягеллончик найняв для походу проти повстанців пруський війська. З їхньою допомогою влітку 1490 біля Рогатина (нині Івано-Франківська обл.) осн. сили повсталих були розбиті, але невеликий загін на чолі з Мухою відступив на Покутті. 1491 повстанський рух очолив А. Боруля (Баруля; за ін. даними під цим іменем виступав Муха). 1492 під Галичем повстали його розсіяні, Муха схоплений і ув'язнений у Кракові, де й помер від татань.

«Непохожі» селяни — категорія селян, прикріплених до свого наділу.

Острівська угода — угода, укладена 1392 між польським королем Ягайлом і вел. князем литовським Вітовтом (Вітовтом). Ягайло мав повернути йому всі батьківські землі й визнати довічним правителем Вел. князівства Литовського. Вітовт визнав себе васалом польського короля.

Пани — у XVI ст. належали до вищої верстви укр. с-ва. Термін «п.» значав своєрідний титул. Гол. ознакою п. було те, що він володів хоч і невеликою, але власною отчиною землею.

Панцирні бояри (панцирні слуги) — категорія залежного селянства у Вел. князівстві Литовському в XV–першій половині XVI ст. Вони були зобов'язані нести службу на коні при важкому («панцирному») озброєнні по охороні держ. кордонів, мастків, брати участь у воєнних діях. Походили переважно із селян і зuboжшлих бояр. Їхні господарства звільнялися від феод. повинностей. 1528 стан п. б. було ліквідовано, більшість їх була перетворена на держ. селян. На укр. землях їх певна група стала близькою за своїм станом до республіканських козаків.

Панщина — примусова та неоплачувана робота селян у господарстві пана.

«Похожі» селяни — особисті вільні селяни, поділялися на данників, тяглових і слуг.

Руське воеводство — адмін.-терит. одиниця Польщі (Речі Посполитої) у XV–XVIII ст. Утворена на захоплених землях Галицької Русі не пізніше 1432, хоча існує традиційна думка, що воно засноване бл. 1434. Р. в. складалося з Львівської, Галицької, Перемишльської і Сяноцької земель. У другій половині XV ст. до нього прилучено Холмську землю. Територію поділяли на повіти. Адмін. центром Р. в. був Львів. Пріснувало до 1772, було ліквідоване у зв'язку з входженням більшої частини його території до складу Австрійської імперії.

Синьоводська битва — переможна битва об'єднаної литовсько-української армії під командуванням князя Ольгерда Гедиміновича проти військ Золотої Орди на берегах р. Сині Води (нині Синоха, ліва притока Пд. Бугу) поблизу фортеці Торговиці (тепер село Новоархангельського р-ну Кіровоградської обл.) 1362. Татарські війська очолювали брати князі Кочубей, Кутлубучу і Дмитро. Існують ін. версії часу і місця битви — 1351, 1363, Снівода (ліва притока Пд. Бугу, нині Вінницька обл.). Під час битви осн. сили татар були розбиті, а полководці загинули. У результаті битви князь Ольгерд відвоював у татар Поділля і розширив свої володіння далеко у напрямку до Чорного моря. Перемога поклала поч. звільненню східнослов'янських народів від монголо-татарського ярма.

Слуги — категорія особисто вільних селян, які, займаючись сільським господарством, одночасно відбудували військ. службу в прикордонних замках, брали участь у військ. походах, виконували різноманітні доручення. Перебували у більш привілейованому становищі, ніж данники і тяглові селяни.

Тяглі селяни (тяглові селяни) — на укр. землях під владою Польщі та Вел. князівства Литовського (згодом — Речі Посполитої, XIV–XVIII ст.), а також у Правобережній Україні у складі Рос. імперії (до 1861) — категорія селян, що відбудували панщину, обробляючи панську землю своєю тягловою худобою та реманентом.

Унія (від лат. «єдність, об'єднання») — 1) об'єднання двох монархічних держав під владою одного монарха; союз держав. 2) Назва деяких міжнародних адмін. союзів. 3) Церк. унія — об'єднання деяких православних церков з католицькою під зверхністю Папи Римського.

Фільварок (від нім. «кутір, ферма») — у Білорусі, Литві, Польщі, Україні в XIV–XIX ст. багатогалузеве панське господарство, яке ґрунтувалося на дармовій праці кріпосних селян. В укр. землях уперше з'явилася у Галичині в XV ст. В укр. землях Вел. князівства Литовського фільваркова система господарювання стала запроваджуватися у середині XVI ст. У феодалів виникла потреба о-ції власного господарства з виробництвом хліба на продаж і переробкою сільськогосподарської продукції. Згідно з «Уставом на волоки» найкращі землі були віддані під ф. Поширенням ф. сприяли наявність вел. кількості вільних земель і колонізаційний процес. У Гетьманщині ф. зникли в середині XVII ст. У правобережних і західноукраїнських землях існували до скасування кріпосного права в XIX ст.

Хан (від тюркського «правитель») — у тюркських і монгольських народів титул феодал. правителя.

Централізована держава (від гр. «осереддя» і укр. «держав») — держава, що має один центр управління.

Цехи (від нім. «спілка, гільдія») — корпоративні союзи особисто вільних міських ремісників однієї чи кількох близьких професій, які забезпечували своїм членам госп. й особисту незалежність, монополію заняття цим видом ремесла у місті та привілейоване становище на місцевому ринку. Ц. регулювали закупку сировини, виробництво і збут продукції, були політ. о-ціями для захисту громадянських прав ремісників від утисків міського патриціату, військ. одиницями під час оборони міст, церк.-реліг. та благодійними о-ціями для допомоги бідним. Ц. з'явилися в укр. містах разом із наданням їм магдебурзького права, найраніше в Галичині — наприкінці XIV ст. Розквіт ц. в Україні припав на XVI–XVII ст. Їхня структура складалася з майстрів, підмайстрів та учнів. Очолювали ц. виборні цехмістри. Виробнича діяльність і відносини регулювалися статутом.

Шляхта (від давньнімецького «рід, порода») — у XIV–XVIII ст. привілейований феодал. стан у Польщі та Литві, а також на загарбаних ними укр. і білоруських землях; родова знать, середне та дрібне лицарство.

Ясир (від тур. «полонений, бранець») — полонені, яких захоплювали турки й татари під час загарбницьких походів на укр. землі з XV ст. до 60-х рр. XVIII ст. Частина бранців продавали в рабство на невільничих ринках Кафи (тепер Феодосія, АРК), Гезлева (нині Євпаторія, АРК), Бахчисарая. Ін. частину місцеві феодали залишали для роботи на галерах, рудниках, у своїх маєтках. Часто полонені визнавали заповідські козаки (наприклад, взяття Кафи козаками на чолі з П. Сагайдачним 1616), інколи викапуляли. Були випадки повстань невільників і їхніх успішних утеч (наприклад, С. Кішка). Важке життя бранців відображено в нар. піснях і думах, худ. творах.

Тести

5.1. Сутність поняття «Магдебурзьке право»:

А збори всього дорослого вільного населення, що приймали рішення з важливих державних і громадських справ.

Б міське право, згідно з яким міста частково звільнялися від підпорядкування центральній адміністрації, владі феодалів і створювали органи самоврядування.

В право окремих частин держави на відособлення, недоторканність місцевих, приватних привілеїв на шкоду загальнодержавній справі.

Г установлена законом або звичаєм правом можливість користуватися (частково чи спільно) чужою власністю.

5.2. Правитель, що князував у Києві від 1363 р.:

А Володимир Ольгердович.

Б Казимир III.

В Любарт-Дмитро Гедимінович.

Г Ольгерд Гедимінович.

5.3. Наслідок битви на річці Ворсклі (1399 р.):

А литовсько-польська війська розгромили армію московського князя Дмитрія Донського.

Б литовсько-руські війська перемогли монголо-татарську орду хана Тохтамиша.

В польсько-литовські війська зазнали невдачі у боротьбі з ордою кримського хана Хаджі-Гірея.

Г русько-литовські війська зазнали поразки від орд азійського воєвника Тимура (Тамерлана).

5.4. Причини знелюднення в XV–XVI ст. значних територій України й утворення Дикого поля:

А входження українських земель до складу Великого князівства Литовського.

Б польська експансія на українські землі.

В розширення меж Московської держави.

Г турецько-татарські напади.

5.5. Сутність виступу, який відбувся у 1508 р.:

А бунт української шляхти на чолі з Федором Бельським проти литовського князя Казимира.

Б остання спроба відновити незалежність українських земель силою зброї з боку князів на чолі з Михайлом Глинським.

В повстання литовсько-руської шляхти на чолі з Іваном Гольшанським на захист «грешкої віри», проти окатоличення руських земель.

Г рух народних низів, який очолив Михайло Оделькович, проти утисків великих землевласників.

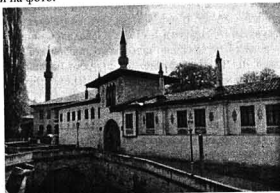
5.6. Місто, де збудовано палац кримського хана, зображений на фото:

А Бахчисарай.

Б Кафа.

В Мангуп.

Г Судак.

А Б В Г

5.7. Політичне становище Великого князівства Литовського наприкінці XV ст.:

А влада переважно зосереджувалася в руках удільних князів, федеративна монархічна держава.

Б вся влада належала великому князеві Литовському, централізована станова держава.

В група майже самостійних земель, кожна з яких мала свого суверенного володаря.

Г конгломерат автономних напівдержав, пов'язаних між собою наявністю єдиного сюзерена — великого князя та єдністю зовнішньополітичних інтересів.

5.8. Сутність поняття «фільварок»:

А велике багатогалузеве господарство феодала, де сировина вироблялася і перероблялася, велося працею кріпаків.

Б господарство за межами населеного пункту, те саме, що й хутір.

В масток дрібного шляхтича на Волині, звільнений від державних податків.

Г поселення, звільнене на певний час від податків і повинностей.

5.9. Місто, у битві поблизу якого 1514 р. князь Костянтин Острозький розгромив 80-тисячне московське військо:

А Орша.

В Стародуб.

Б Смоленськ.

Г Чернігів.

5.10. Сфера, у якій прославився Юрій Дрогобич (Котермак):

А видатний учений, ректор Болонського університету, учитель Миколая Коперника.

Б визначний політик, один з творців Городельської унії.

В відомий церковний діяч, митрополит православної церкви.

Г здібний полководець, керівник литовсько-українського війська у битві під Оршею.

5.11. Укажіть правильне твердження.

А Білгород-Дністровська (Акерманська) фортеця була найбільшою на українських землях

Б Дмитро Делько був князем у Галицькій землі в 1340–1344 рр.

В Креська унія приєднала українські землі до Польщі

Г Угорщині з XIII ст. належали Буковина та Закарпаття

5.12. Український першодрукар —

А Юрій Дрогобич.

В Іван Федоров.

Б Франциск Скорина.

Г Швайпольт Фіоль.

5.13. Укажіть правильне твердження:

А виступ литовсько-руської знаті на чолі з князем Свидригайлом мав успіх

Б Волинський літопис називають ще Коротким Київським

В Перший (Старий) Литовський статут був ухвалений у 1499 р.

Г хан Менлі-Гірей досяг незалежності Криму за підтримки литовського князя Вітовта

5.14. Найближче до України університетське місто в XIV–XV ст. —

А Варшава.

В Люблін.

Б Краків.

Г Прага.

- 5.15. Політичний устрій Литовського князівства на кінець XIV ст.:
- А єдина централізована держава. В польський протекторат.
 Б конфедерація князівств. Г федерація земель-князівств.
- 5.16. Укажіть правильне твердження.
- А вершиною книжкової мініатюри XIV–XV ст. був Львівський псалтир
 Б магдебурзьке право на українські землі не поширювалося
 В українських селян почали закріпачувати від 1447 р. згідно з привілеєм Казимира III
 Г характерною рисою політики литовської влади щодо церкви було прагнення мати у межах своєї держави самостійну церковну організацію
- 5.17. Битви, які історики називають битвами народів:
- А Вишневецька і Оршанська. В Могацька й Ольшаницька.
 Б Вількомирська і Грюнвальдська. Г Оршанська і Синьоводська.
- 5.18. Укажіть правильне твердження.
- А князь Вітовт проводив політику на збереження самостійності найбільших уділів
 Б магдебурзьке право в 1339 р. отримало місто Сянок
 В найбільше мурованих замків було на Київщині та Чернігово-Сіверщині
 Г портові міста північного узбережжя Чорного моря у XIII ст. переходили під владу венеційських купців
- 5.19. Умова Острівської угоди:
- А визнання Володимира Ольгердовича князем. В Вітовт визнавав себе васалом польського короля.
 Б визнання Скиргайла правителем Литви. Г Ягайло повертав собі владу в Литві.
- 5.20. Умова Горodelьської унії:
- А Литва ставала королівством. В призначення на посади людей різних конфесій.
 Б обмеження прав православної знаті. Г розрив зв'язків Литви та Польщі.
- 5.21. Наслідок переходу кримських ханів у васальну залежність від Османської імперії:
- А зміцнення торгових зв'язків з Литвою і Польщею.
 Б остаточний перехід до землеробства й осілости.
 В руйнівні грабницькі напади татар на наші землі.
 Г створення мануфактур у Кримському ханстві.
- 5.22. Одна з причин виникнення козацтва:
- А невдача «Змови руських князів». В оформлення кріпосної залежності селян.
 Б остаточна ліквідація Київського князівства. Г поразка повстання під проводом Мухи.
- 5.23. Прочитайте визначення й укажіть поняття, що відповідає його змісту.
- «Світогляд, що ґрунтувався на сприйнятті та осмисленні світу через пристрасний інтерес до земного життя».
- А альтруїзм В гуманізм
 Б анархізм Г еґоїзм
- 5.24. Прочитайте факти біографії історичного діяча й укажіть його.
- «Роки життя — близько 1460–1530. Один із найшановніших представників могутньої князівської родини (як тоді казали, некоронованих королів Русі). Найбільше уславився як полководець. Славу звитязця в боротьбі з татарами йому принесли битви під Вишневцем (тепер Збарзький р-н, Тернопілька) 1512 р. і на р. Ольшаниці (Київщина) 1527 р. Переміг московське військо 1514 р. під Оршею. За підрахунками дослідників, князь був четвертою за замогністю людиною у державі і мав 60 тис. підданих».
- А Михайло Глинський
 Б Федір Коріатович
 В Костянтин Острозький
 Г Семен Омелькович

- 5.25. Прочитайте уривок і вкажіть рік, коли відбулася описана подія.
- «...Бажаючи припинити існування князівства Київського, не посадив уже там Семенового сина, а посадив востовду з Литви Мартина Гаштовта, ляха, якого не хотіли прийняти кияни не тільки тому, що не був князем, а більше тому, що він був ляхом; однак будучи примушені, погодилися».
- А 1451 р. В 1471 р.
 Б 1461 р. Г 1481 р.

5.26. Прочитайте уривок і вкажіть місто, поблизу якого відбулася описана подія.

«Війська Ягайла і Вітовта вступили на територію Пруссії та розташувалися на правому березі нижньої Вісли. Сюди ж підійшли війська німецьких лицарів. 15 липня 1410 р. розпочалася битва, яка вирішила долю «великої війни». Вона закінчилася поразкою хрестоносців».

А Вільно

В Кенігсберг

Б Грюнвальд

Г Рига

5.27. Укажіть події, які були спробами зберегти автономію українців у Великому князівстві Литовському.

1 боротьба князів на чолі із Свидригайлом у 1432–1435 рр.

2 виступ князя Михайла Глинського

3 виступ князя Костянтина Острозького

4 «Змова руських князів»

5 козацьке повстання на Київщині

6 повстання під проводом Мухи

7 повстання проти магдебурзького права в Києві

5.28. Укажіть українські землі, які до кінця XV ст. перебували під владою Великого князівства Литовського.

1 Буковина

2 Волинь

3 Галичина

4 Західне Поділля

5 Київщина

6 Крим

7 Східне Поділля

5.29. Укажіть терміни, які мають стосунок до управління містом згідно з магдебурзьким правом.

1 бурмистр

2 війт

3 восводство

4 гуманізм

5 магістрат

6 фільварок

7 ясир

5.30. Укажіть умови Кревської унії.

1 перехід у католицитво нехрещених литовців

2 перехід у католицитво Ягайла та його шлюб з Ядвігою

3 перехід поляків у православ'я

4 повне об'єднання литовських і польських збройних сил

5 приєднання Великого князівства Литовського до складу Польської держави

6 приєднання українських земель до Польщі

7 створення польсько-литовсько-українського сейму

5.31. Укажіть жанри усної народної творчості, які виникли в XIV–XV ст.

1 балади

2 биліни

3 думи

4 загадки

5 історичні пісні

6 казки

7 чумацькі пісні

5.32. Укажіть причини успіхів Великого князівства Литовського в його експансії на землі Русі.

1 Литва дотримувалася принципу: «Старовини не порушувати, а новизни не вводити»

2 Литва не проводила культурно-національної та релігійної експансії, переймала руські звичаї

3 Литва мала не лише добре навчене величезне військо, а й на той час найкраще озброєне

4 Литва отримувала значну підтримку своєї політики з боку Польщі

5 Литва отримувала серйозну підмогу з Московського князівства

6 Литва перемогла монголо-татар і сприяла звільненню земель Русі від їхньої влади

7 Литва уклала союзницькі договори з руськими князями

5.33. Укажіть характерні риси суспільно-політичного життя Великого князівства Литовського в XIV–XV ст.

1 запровадження кріпацтва

2 збереження судочинства на основі норм «Руської правди»

3 збереження язичництва як державної релігії

4 надання литовській і польській мовам статусу офіційних

5 поступова ліквідація удільного устрою земель

6 укладення уній з Польським королівством

7 формування нової суспільної верстви - реєстрового козацтва

5.34. Установіть відповідність між іменами правителів та країнами, в яких вони керували.

1 Іван III	А Кримське ханство
2 Казимир III	Б Велике князівство Литовське
3 Хаджі-Гірєй	В Молдова
4 Штефан III	Г Московське князівство
	Д Польща

	А	Б	В	Г	Д
1	☐	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐	☐

5.35. Установіть відповідність.

1 зем'яни	А великі землевласники
2 інкунабули	Б дрібна шляхта
3 магнати	В книги, видані від середини XV ст. до 1500 р.
4 яничари	Г оборонні вежі
	Д султанська гвардія набрана та вихована з хлопчиків-полонених

	А	Б	В	Г	Д
1	☐	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐	☐

5.36. Установіть відповідність між подіями і датами.

1 «Змова руських князів»	А 1356 р.
2 ліквідація Волинського удільного князівства	Б 1434 р.
3 ліквідація Київського удільного князівства	В 1452 р.
4 Львів отримав магдебурзьке право	Г 1471 р.
	Д 1481 р.

	А	Б	В	Г	Д
1	☐	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐	☐

5.37. Установіть відповідність.

1 іконостас	А керівний орган міста, що об'єднував раду і лаву
2 магистрат	Б основний вид торгівлі, що проводився кілька разів на рік
3 цех	В перегородка, стіна, що відокремлює вівтар від центру храму
4 ясир	Г ремісничі об'єднання
	Д полонені за турецькою термінологією

	А	Б	В	Г	Д
1	☐	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐	☐

5.38. Установіть відповідність.

1 данники	А особисто вільні селяни
2 «непохожі» селяни	Б селяни, що вели господарство і відбували військову службу
3 «похожі» селяни	В селяни, які мали відбувати панщину
4 тяглові селяни	Г селяни, прикріплені до свого наділу
	Д селяни, що мали сплачувати податок натурою чи грошми

	А	Б	В	Г	Д
1	☐	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐	☐

5.39. Установіть відповідність.

1 Андрій Барула	А видатний український учений
2 Федір Бельський	Б один з керівників селянського повстання на Покутті
3 Юрій Дрогобич	В український магнат, полководець
4 Швайпольт Фіоль	Г український першодрукар
	Д учасник «Змови руських князів»

	А	Б	В	Г	Д
1	☐	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐	☐

5.40. Установіть відповідність між українськими землями і їхньою належністю на кінець XV — початок XVI ст.

1 Буковина	А Молдова
2 Закарпаття	Б Московське князівство
3 Крим та Північне Причорномор'я	В Османська імперія
4 Чернігово-Сіверщина	Г Польща
	Д Угорщина

	А	Б	В	Г	Д
1	☐	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐	☐

5.41. Установіть послідовність битв.

- А битва під Вількомиром
Б битва на р. Ворсклі
В битва під Грюнвальдом
Г битва на Синіх Водах

	А	Б	В	Г
1	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐

5.42. Установіть послідовність подій.

- А надрукування Швайпольтом Фіолем чотирьох богослужбових книг церковнослов'янською мовою
Б перша згадка про українських козаків у писемних джерелах
В роки найактивнішої діяльності князя Костянтина Острозького
Г створення Кримського ханства

	А	Б	В	Г
1	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐

5.43. Установіть послідовність подій.

- А «Змова руських князів»
- Б ліквідація Київського удільного князівства
- В перехід Кримського ханства у васальну залежність від Османської імперії
- Г перший із відомих документів, що поклав початок закріпаченню українських селян

	А	Б	В	Г
1	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐

5.44. Установіть послідовність структури панівного стану від вищого до нижчого.

- А зем'яни-шляхта
- Б пани
- В панцирні бояри
- Г шляхта-голото

	А	Б	В	Г
1	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐

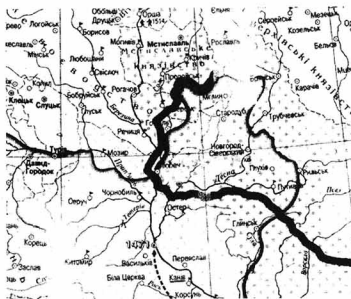
5.45. Установіть послідовність подій.

- А Горodelьська унія
- Б наукова діяльність Юрія Дрогобича
- В підписання Острівської угоди
- Г укладення Кревської унії

	А	Б	В	Г
1	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐

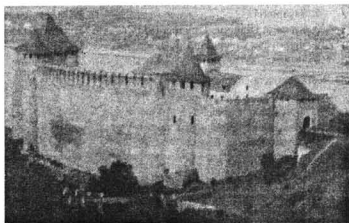
5.46. Укажіть українську землю, окуповану Московським князівством на початку XVI ст., що зображено на карті суцільною жирною лінією.

- А Київщина
- Б Полтавщина
- В Слобожанщина
- Г Чернігово-Сіверщина

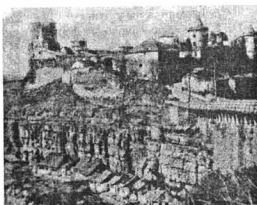
5.47. Укажіть зображений на фото об'єкт.

- А Луцький замок
- Б Меджибізький замок
- В Троїцький Межиріцький монастир-фортеця
- Г Хотинська фортеця

5.48. Укажіть назву зображеної на фото оборонної споруди.

- А Верхній замок у Луцьку
- Б Кам'янець-Подільська фортеця
- В Острозький замок
- Г Хотинська фортеця

5.49. Укажіть назву зображеної на фото ікони.

- А Вишгородська ікона Богородиці
- Б Дорогобузька ікона Богородиці
- В ікона Богородиці з пророками з церкви у Підгородцях
- Г Холмська ікона Богородиці

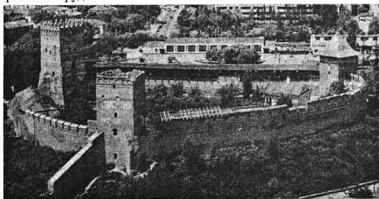
5.50. Укажіть назву зображеного на фото храму.

- А Вірменський собор у Львові
- Б П'ятиницька церква у Чернігові
- В Троїцький Межиріцький монастир-фортеця поблизу Острога
- Г церква святого Пантелеймона поблизу Галича

5.51. Укажіть назву зображеної на фото оборонної споруди.

- А Верхній замок у Луцьку
- Б Кам'янець-Подільська фортеця
- В Острозький замок
- Г Хотинська фортеця

Відповіді до тестів

5.1. Б. 5.2. А. 5.3. Г. 5.4. Г. 5.5. Б. 5.6. А. 5.7. Б. 5.8. А. 5.9. А. 5.10. А. 5.11. А. 5.12. Г. 5.13. Б. 5.14. Б. 5.15. Г. 5.16. Г. 5.17. Б. 5.18. Б. 5.19. В. 5.20. Б. 5.21. В. 5.22. В. 5.23. В. 5.24. В. 5.25. В. 5.26. Б. 5.27. 1, 2, 4. 5.28. 2, 5, 7. 5.29. 1, 2, 5. 5.30. 1, 2, 5. 5.31. 1, 3, 5. 5.32. 1, 2, 6. 5.33. 2, 5, 6. 5.34. 1-Г, 2-Д, 3-А, 4-В. 5.35. 1-Б, 2-В, 3-А, 4-Д. 5.36. 1-Д, 2-В, 3-Г, 4-А. 5.37. 1-В, 2-А, 3-Г, 4-Д. 5.38. 1-Д, 2-Г, 3-А, 4-В. 5.39. 1-Б, 2-Д, 3-А, 4-Г. 5.40. 1-А, 2-Д, 3-В, 4-Б. 5.41. Г, Б, В, А. 5.42. Г, Б, А, В. 5.43. Г, Б, В, А. 5.44. Б, А, Г, В. 5.45. Г, В, А, Б. 5.46. Г. 5.47. Г. 5.48. Б. 5.49. В. 5.50. А. 5.51. А.

ТЕМА 6. УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XVI СТ.

Люблінська унія та її вплив на українські землі. На середину XVI ст. більшість українських земель входила до складу Великого князівства Литовського і Польського королівства. Московському царству належала Чернігово-Сіверщина, Молдавії — Буковина, Трансильванії — Східне Закарпаття, Західне Закарпаття було у володіннях австрійських Габсбургів, південь України входив до складу Кримського ханства.

Причини Люблінської унії:

Литва зазнала ряду поразок у Лівонській війні від московських військ, союзником могла стати Польща;

Польща прагнула поширити свій вплив на схід, шляхта хотіла загарбати українські землі;

українська сторона сподівалася в об'єднаній державі налагодити ефективну оборону від нападів татар.

1 липня 1569 р. спільний сейм (парламент) у Любліні ухвалив рішення про унію. Її умови:

- утворення Речі Посполитої, федеративної держави, яку очолював виборний король, спільний сейм і сенат;
- створення єдиної грошової системи, ведення спільної зовнішньої політики;
- шляхта зрівнювалася в правах і отримувала право на володіння маєтками по всій території держави. Майже всі українські землі, за винятком Берестейщини, відходили під владу польської шляхти;
- збереження Польщею і Литвою свого державного статусу — окреме законодавство, судова система, центральний і територіальний уряди, військо та фінанси.

Наслідки Люблінської унії:

- більшість українських земель було об'єднано в межах однієї держави, що згуртувало народ;
- виникнення на українських землях великих маєтків польської шляхти, закріпачення, зростання гноблення;
- збереження судочинства за Литовськими статутами, чинного адміністративного устрою;
- початок колонізації — денационалізації верхівки, втрата українським суспільством політичної еліти;
- українське населення починає називати національних і релігійних утисків;
- українські землі залучалися до нових форм політичного та соціального життя, демократії, самоврядування;
- українська верхівка отримала виняткове право обіймати посади на місцях, незалежно від віросповідання;
- через Польщу на українські землі поширювався західноєвропейський культурний вплив, розвиток освіти.

Українські землі поділялися на такі воєводства: Руське (з центром у Львові), Бельзьке (Белз), Брацлавське (Брацлав), Волинське (Луцьк), Київське (Київ), Підляське (Дорогичин), Подільське (Кам'янець).

Зміни в соціальній структурі українського суспільства. Становище різних верств населення:

тодішню соціальну піраміду очолювала родова знать — українська шляхта (князі, пани, середня і дрібна шляхта). Особливе місце посідав **Василь-Костянтин Острозький**, одна з найбагатших і найвпливовіших постатей у всій Речі Посполитій. Другий Литовський статут 1566 р. зрівнював у правах дрібну й середню шляхту з князівсько-магнатською аристократичною верхівкою. Відчувши за собою силу об'єднаної держави, зацікавлені у прибутках феодалі розширювали філярки — господарства із застосуванням на панській землі примусової праці залежних селян. Феодалі захоплювали землю селян і примушували їх працювати на себе власним інвентарем — тобто впроваджували панщину;

- ще одним привілейованим станом залишалося духовництво;
- напівпривілейований стан — міщанство (патриціат, бюргерство, плебс);
- непривілейований стан — селянство, для якого це був час зростання панщини, повинностей і податків, їх перетворення на безправний додаток до філярки.

Протягом другої половини XVI ст. — першої половини XVII ст. спостерігається явище покозачення — спроба мирним шляхом звільнитися від панщини й отримати право вільно працювати на власній землі. Термін «козак» у цей час переважно означав вільну озброєну людину, козацтво — міжстанове прошарком.

Виникнення Запорізької Січі. Постійна загроза татарських нападів змушувала українське козацтво будувати укріплення з дерев — засіки. Від цього і походить слово «січ» (згромадження січеного дерева), що означало фортецю. Першою відомою **Запорізькою Січю** традиційно вважається фортеця, споруджена **1556 р.** на острові Мала Хортиця князем **Дмитром Вишневецьким** (відомий у фольклорі як Байда). Протягом XVI ст. Січ набувала ознак адміністративно-політичного центру, фактично столиці земель, заселених козаками. Назва Запорізька (тому що за дніпровими порогами — великими каменями) Січ починає вживатися щодо величезних територій степової України, тобто це і столиця, і сама козацька держава. Відомо 8 січей (крім Хортицької, Томаківська, Базавлуцька, Микитинська, Чортомлицька, Кам'янська, Олешківська, Нова).

Військово-політична організація козацтва. Уся повнота влади в козацькій державі належала Січовій, або Військовій, раді, на якій обирали козацький уряд — Кіш. Керівництво Січі називалося козацькою військовою старшиною. Ї очолював кошовий отаман, або гетьман, його помічниками були військовий обозний, військовий осавул, військовий писар, військовий судя та інші. Українське козацтво мало свої символи-відзнаки, або **клейноди**. До них належали коровага (прапор), булава, бунчук, печатка з гербом тощо.

У 1572 р. король Сигізмунд II Август прийняв на тимчасову службу 300 козаків. У 1578 р. Стефан Баторій здійснив козацьку реформу, запровадив реєстр (список) у складі 600 козаків на постійній службі. Саме тому їх почали називати реєстровцями, або **реєстровим козацтвом**. Воно отримало певні привілеї:

- звільнення від сплати податків і виконання всіх повинностей, крім обов'язкової військової служби;
- одержання права судитися у своїх судах, вихід з-під юрисдикції можновладців;
- отримання офіційної назви «Запорізького» або «Низового» війська та військових клейнодів;
- отримання права володіти землею, вільно займатися різними промислами і торгівлею, гарантія спадкових майнових прав, дозвіл вести своє господарство на королівській землі, отримання платні, хоча нерегулярно;
- отримання права обирати гетьмана та всю старшину на козацькій раді;
- отримання у володіння містечка Трахтемірів для утримання зимових квартир, озброєння і шпиталю.

Повстання 90-х років XVI ст. Причини перших козацьких повстань:

- польський уряд боявся поширення впливу козацтва, особливо після узаконення Третім Литовським статутом кріпацтва, що зумовило посилення виступів селян і міщан, масові втечі народу на Запоріжжя;
- намагання польської влади взяти під контроль українське козацтво, усвідомлення ним напруги XVI ст. своєї окремішності від інших станів, початок боротьби за власні права;
- розгортання експансії польської шляхти на відносно вільні українські землі, освоєні раніше українцями, зіткнення інтересів козацтва і шляхти.

Першим серйозним виступом козацтва було повстання 1591–1593 рр. на чолі з Криштофом Косинським, яке зазнало поразки. Повстанці програли бій під П'ятою, а згодом керівника виступу було вбито. Майже без перерви розпочалося наступне повстання — 1594–1596 рр. під керівництвом Северина Наливайка, а також Григорія Лободи та Матвія Шаули. Повсталі тривалий час обороняли укріплені табір в урочищі Солонія поблизу Лубен, але зрада відкрила шлях до кривавої розправи. Страчені були і керівники повстання.

Наслідки перших козацьких повстань:

- козацтво вперше проявило себе новою суспільною силою, що розпочала боротьбу за станові права;
- козацтво фактично очолило визвольний рух в Україні, не маючи програми боротьби;
- набути козацтвом досвід управління великими масами населення на значній території;
- спричинення масового покарання селян і міщан, розуміння козацьких порядків, як кращих за польські;
- спроба поширення прав і привілеїв реєстровців на все козацтво;
- уперше висунута ідея створення окремої козацької території, де не було втручання польської влади.

Діяльність православних братств. **Братський рух.** У XVI ст. Європу охопила Реформація — суспільно-політичний рух, спрямований проти католицької церкви, який поклав початок новому напрямку в християнстві — протестантизму. Вплив реформаційних ідей засвідчує і діяльність православних братств — національно-релігійних громадських об'єднань міщан при православних церквах. 1586 р. за Львівським Успенським братством установлювалося право зверхності над іншими братствами та контроль за духівництвом.

Становище православної церкви:

- постійне порушення прав церкви, призначення на посади єпископів замість виборності, надання посад світським особам, розпорядження церквами і монастирями на підставі права власності, поширення католицизму;
- відсутність високої освіти серед духовних осіб, деморалізація митрополитів і єпископів, які фактично зраджували свою церкву і народ, втручання світських осіб і держави у справи церкви;
- православні святині приходили в запустіння, грабувалося і нищилося церковне майно;
- проголошення в Москві самостійного патріархату, його недвозначні наміри щодо українських земель.

Утворення греко-католицької церкви. Представники вищого духівництва, українські магнати і шляхта стали схильні до ідеї об'єднання з римо-католицькою церквою, вважаючи, що воно:

- дозволить зрівняти в правах православних ієрархів з католицькими;
- сприятиме тіснішому зближенню з західноєвропейською культурою;
- стане засобом оновлення православної церкви, піднесення її до потреб часу.

Для цього було скликано Берестейський церковний собор (1596 р.). На ньому відбувся розкол. Значна частина шляхти і міщан, селянство не підтримувало ідею унії. Боротьбу з нею очолив В.-К. Острозький. Та все ж попередні рішення про союз православної та римо-католицької церкви було ухвалено. Основні умови:

- визнання зверхності Папи Римського як першоієрарха всієї християнської церкви;
- збереження за нижчим духівництвом права одружуватися на відміну від латинського духівництва;
- збереження православної візантійської обрядовості та юліанського календаря;
- зрівняння у правах українського духівництва з польським у Речі Посполитій;
- навчання у школах і семінаріях на українських землях вести грецькою та слов'янською мовами;
- проведення богослужінь церковнослов'янською мовою.

Наслідки Берестейської церковної унії:

- утворення Української **греко-католицької церкви**, яку очолив митрополит Михайло Рогоза;

- замість однієї церкви виникло дві. Православна церква залишилася без найвищої ієрархії;
- Українська православна церква не припинила пошуку шляхів свого оновлення;
- фактичного зрівняння суспільного становища греко-католиків і католиків не відбулося;
- загострення протистояння на релігійному ґрунті, захист православ'я став основним гаслом у національно-визвольній боротьбі на найближчі півстоліття.

Розвиток культури й освіти. Умови розвитку української культури в XVI ст. були неоднаковими для різних земель. Потреба національного самозбереження зумовила піднесення української культури. За відсутності держави це була єдина галузь, де українці могли бергти свою самобутність. Тривала традиція застосування двох літературних мов: книжної староукраїнської мови (її називали простою мовою) та слов'яноруської мови. Проста мова була наближена до розмовної і широко використовувалася.

Саме цією мовою було перекладено Біблію — знамените Пересопницьке Євангеліє, яке зробили в 1556–1561 рр. архімандрит місцевого монастиря Григорій і син протопіпа із Сянока Михайло Васильєвч.

Здобутки в галузі освіти та науки. Початкові школи діяли при церквах і монастирях. Виникли греко-католицькі школи (Холм, Володимир), єзуїтські колегіуми (Львів, Луцьк, Перемишль, Ярослав), протестантські школи (Киселин — академія, Берестечко, Гоща). Школи організували також братства, славилася зокрема школа Львівського братства.

Найвизначнішим явищем освіти другої половини XVI ст. була Острозька академія (1578 р.), створена на основі острозького культурно-освітнього осередку, який зібрав у своєму родовому маєтку в 1576 р. князь В.-К. Острозький. Першим ректором закладу був Г. Смотрицький, учений і письменник, автор низки полемічних трактатів, зокрема твору «Ключ царства небесного» (1587 р.). У школі викладалося «сім вільних наук», ґрунтовно вивчалися мови (у тому числі латинська), навчання передбачало здобуття початкової та середньої освіти із елементами вищої. В академії працювали найкращі українські вчені та педагоги, а також деякі закордонні спеціалісти. Серед вихованців закладу багато видатних особистостей, наприклад, Петро Сагайдачний.

Книгодрукування. В Острозі кілька років працював і видав справжній шедевр (Острозьку Біблію, 1581 р.) **Іван Федоров** (Федорович). До цього він у 1574 р. видав у Львові «Апостол» і «Буквар». Серед перших підручників була «ґраматика словенська» (1596 р.), автором якої був Лаврентій Зизаній.

Усна народна творчість. Творцями і виконавцями дум та історичних пісень були кобзарі, які сприяли розвитку музичного мистецтва та своєрідної поезії, популярні обрядові й історичні пісні.

Література. Серед письменників, що писали латиною, зажили слави С. Кленович (поема «Роксоланія») і С. Оріховський-Роксолан. Поява полемічної літератури (Г. Смотрицький, І. Вишенський, І. Потій).

Архітектура. Зусиллями Львівського Успенського братства у Львові постав ансамбль Успенської церкви, що належить до найкращих пам'яток ренесансної архітектури. Провідне місце в архітектурі Відродження належало світським будівлям — ратушам, замкам, палацам, житлам міщан (**будинок Корнякта у Львові**), хоча не втрачало свого значення і будівництво оборонних споруд (перебудова замків у Луцьку, Кам'янці-Подільському, **Меджибзький замок, Острозький замок**).

Образотворче мистецтво. Продовжували розвиватися мистецтво мініатюри та іконопису, серед яких слід виділити **ікону Успіння Богородиці перемишльського маляра Олексія Горошковича (1547 р.)** та **мініатюри Пересопницького Євангелія (між 1556 і 1561 рр.)**. Поява монументальної скульптури, набув поширення скульптурний портрет, виняткової майстерності досягли українські митці у створенні іконостасів. З появою друкарства особливою популярністю набула гравюра. Високою майстерністю відзначалися графічні зображення «Апостола» й Острозької Біблії. Розвивалося декоративно-ужиткове мистецтво. Отже, культурне життя в другій половині XVI ст. можна визначити як початок національно-культурного відродження.

Хронологічний довідник

1552–1556 (1555) рр. — заснування Д. Вишневецьким на о. Мала Хортиця першої Запорізької Січі (зруйнована татарами восени 1557 р.).

1556–1561 рр. — у Троїцькому монастирі с. Пересопниця архімандритом Григорієм старою українською літературною мовою перекладено Євангеліє (Пересопницьке Євангеліє).

1566 р. — Другий Литовський статут. Посилення закріпачення селян. Скасування усі обмеження шляхетської земельної власності.

1569 р., 1 липня — Люблінська унія. Об'єднання Польського королівства та Великого князівства Литовського в Річ Посполиту. Приєднання Польщею Брацлавщини, Волині, Київщини, Підляшся.

1572 р., червень — одна з перших спроб залучити українських козаків на державну службу — польський король Сигізмунд II Август прийняв на службу 300 козаків.

1574 р., 15 лютого — видання Іваном Федоровичем (Федоровим) у Львові «Апостола» — першої друкованої книги на українських землях (почали друкувати 25 лютого 1573 р.).

1574 р. — видання Іваном Федоровичем (Федоровим) у Львові «Букваря» — першого друкованого підручника на східнослов'янських землях.

1576–1577 (1578) рр. — заснування князем Василем-Костянтином Острозьким друкарні та школи, виникнення літературно-наукового гуртка в Острозі.

1578 р. — запровадження козацького реєстрового війська у складі 600 осіб (козацька реформа короля Стефана Баторія). Передача реєстровим козакам м. Трахтемирова.

Видання І. Федоровичем (Федоровим) «Букваря» в Острозі. Перша писемна згадка в ньому про Острозьку школу (згодом Острозька академія).

1581 р. — видання І. Федоровичем (Федоровим) в Острозі Біблії (Острозька Біблія) — першого повного видання її церковнослов'янською мовою та «Хронології» Андрія Римші (5 травня) — першого друкованого віршованого твору.

1586 р., 1 січня — антіохійський патріарх Йоаким затвердив статут Львівського Успенського братства, який установлював за братством право зверхності над іншими братствами та контроль за духовництвом.

1587 р. — видання в Острозі першого друкованого твору української полемічної літератури (Герасим Смотрицький, «Ключ царства небесного»).

1588 р. — Третій Литовський статут. Остаточне закріпачення селянства. Узаконення усіх форм шляхетського землеволодіння.

1590 р. — ухвалення польським сеймом «Порядків щодо козаків та України». Реорганізація козацького реєстру (до 6 тис. козаків), відокремлення його від нерестрового козацтва.

1591–1593 рр. — козацьке повстання на чолі з Криштофом Косинським, перший великий виступ проти Речі Посполитої, магнатського панування, наступу на козацькі права.

1593 р., 23–31 січня — битва під П'яткою. Поразка військ К. Косинського. Загибель керівника повстання у травні 1593 р.

1594 р., 5 жовтня — 1596 р., 28 травня — козацьке повстання на чолі з Северином Наливайком, Григорієм Лободою та Матвієм Шаулою.

1596 р., 16–28 травня — Солоницька битва, поразка військ С. Наливайка поблизу м. Лубни. Видача керівників повстання польській владі.

1596 р., 6–10 жовтня — православний та уніатський собори в Бересті. Ухвалення Берестейської унії — утворення греко-католицької (уніатської) церкви на уніатському соборі. Поглиблення розколу суспільства. Початок релігійної боротьби.

1597 р., 11 квітня (за новим стилем) — страта С. Наливайка у Варшаві.

Персоналії

Баторій Стефан (27.09.1533 — 12.12.1586) — угорський і польський держ. і військовий діяч. Син семигородського (трансільванського) князя і сам князь (1571–1576). Польський король (1576–1586). 1578, готуючись до війни з Московією, Б. установив козацький реєстр у кількості 500, а з 1583 — 600 осіб, надав їм ряд привілеїв, уперше було передано козацькі клейноди та віддано у володіння Трахтемирів (тепер Переяслав-Хмельницького р-ну Київської обл.) із Зарубським монастирем. Успішно воював у Лівонській війні з допомогою укр. козаків.

Вишневецький Дмитро (р. н. невідомий, Вишнівець, тепер Збарзького р-ну Тернопільської обл. — 1563, Стамбул) — військ. діяч, князь. Власник великих земельних маєтків у Крем'янецькому (Кременецькому) пов. В. був старостою Черкаського і Канівського пов. (1550–1553). Бл. 1556 (за ін. даними 1552, 1554–1555) збудував на о. Мала Хортиця замок, який став прообразом Запорізької Січі й згуртував на 6-бу проти татар кількасот козаків. В. здобув турецьку фортецю Іслам-Кермен 1557, здійснив 1559 вдалині похід на Крим. 1563 він втрутився у 6-бу за молдавський престол, потрапив у полон, був виданий туркам і страчений ними. В. — герой укр. нар. думи про Байду.

Горошкович Олексій (Олексій; XVI ст., Перемишль, нині у Польщі) — визначний живописець. Автор творів: ікона «Успіння Богородиці» з с. Смільнича (1547), написана ікона «Богородиця» та «Нерукотворний Спас», ікона «Богородиця» з Ровеня (тепер у Польщі).

Косинський Криштоф (р. н. невідомий, Підляшшя — 1593) — військ. і політ. діяч. З 1586 перебував на Запорізькій Січі, 1591 обраний гетьманом. К. 1591–1593 очолював перше вел. козацьке повстання проти Польщі. Загинув в одному з боїв (за ін. даними підступно вбитий під час переговорів з черкаським старостою князем О. Вишневецьким).

Наливайко Дем'ян (церк. — Даміан; 1550-і рр., Гусятин, тепер Тернопільська обл. — 1627, Острогор, нині Рівненська обл.) — церк. і культ. діяч, письменник, перекладач. Брат С. Наливайка. Закінчив Острозьку школу, з 1589 викладав у ній (Академії). Брав певну участь у повстанні під керівництвом свого брата. Н. 1596 виступав проти укладення унії з Римом. Був управителем друкарні у Дерманському монастирі (тепер Рівненська обл., 1602–1605), перетворив його на культурно-освітній центр, священником в Острозі (1607, 1612). Н. належав до Острозького літ. гуртка. Письменник — автор творів «Октоїх, сиріч осмогласник» (1603–1604), «Проповіді про Івана Златоустого» (1607), віршів, передмов до перекладів, що видавалися у друкарнях Дерманя в Острога, та ін.

Наливайко Северин (бл. 1560, Гусятин, тепер Тернопільська обл. — 11.04.1597, Варшава) — козацький атаман, керівник повстання 1594–1596. Брат Д. Наливайка. У молоді роки перебував на Запоріжжі, згодом служив сотником надвірної хоругви у К. Острозького. Н. 1594 залишив службу, на Брацлавщині організував козацький загін, здійснив вдалий похід у Молдавію. Повернувшись у жовтні 1594, очолив нар. повстання. Навесні 1596 війська Н. були оточені біля Лубен на р. Солонича, керівників повстання видали польській армії. Після жорстоких тортур страчений.

Острозький Василь-Костянтин (1526, Дубно, тепер Рівненська обл. — 23.02.1608, Острог, нині Рівненська обл.) — видатний політ. і культ. діяч. Молодший син К. Острозького. Одна з найбагатших і найвпливовіших постатей свого часу. О. був претендентом на польський (1572) і московський (1598) престол. Послідовно захищав укр. політ. права, не підтримував Люблінської і Берестейської уній, виступав за рівні права України Польщі та Литви у Речі Посполитій. О. відіграв важливу роль у культ. житті як меценат. Засновник шкіл у Турові (1572), Володимирі-Волинському (1577), академії (1576-1580) і друкарні (1578) в Острозі, зібрав гурток визначних укр. культ. діячів (Г. Смотрицький, Клірик Острозький, Д. Наливайко та ін.). На кошти О. 1581 був виданий перший повний текст Біблії староукраїнською мовою. О. відіграв значну роль і в релігійному житті як захисник православ'я.

Підкова Іван (р. н. невідомий — 1578, Львів) — військ. діяч. 1577 разом з козацьким отаманом Я. Шахом зробив похід на Молдавію, зайняв Ясси. П. проголошений молдавським господарем. Але вже на поч. 1578 під натиском турецько-воловських військ козаки відступили на Україну. П. підступно схоплено і за наказом короля С. Баторія страчено. Т. Шевченко написав поему «Іван Підкова».

Потій Іпатій (спр. Адам; 12.08.1541, с. Рожанка, Підляшся, нині у Польщі — 18.07.1613, Київ) — значний церк. діяч, письменник. Закінчив Краківський ун-т. З 1593 — володимиро-берестейський єпископ. П. був приятелем К. Острозького. Один з організаторів Берестейської унії 1596. Після см. М. Рогози став греко-католицьким митрополитом Київським і Галицьким (1599–1613). П. — автор низки полемічних творів («Унія...») (1596), «Календар римський новий» (1596), «Оборона собору Флорентійського» (1603), листів до князя К. Острозького та ін.

Рогоза Михайло (Рагоза; бл. 1540, Волинь — 1599, Київ) — церк. діяч. Навчався у Віленській єзуїтській колегії. Підтримував дружні зв'язки з князем К. Острозьким. Р. 1588 призначений православним митрополитом Київським. Разом з ін. списками прийняв рішення про укладення унії, яка була проголошена на Берестейському соборі 1596. Р. був уніатським (греко-католицьким) митрополитом Київським (1596-1599).

Сигізмунд II Август (1.07.1520 — 7.07.1572) — польський і литовський політ. і держ. діяч. Ост. представник династії Ягеллонів. Польський король (1530-1572), вел. князь литовський (1548–1572). Зрівняв укр. шляхту в правах з польським дворянством. С. П. А. взяв активну участь в укладенні Люблінської унії 1569, учасник Лівонської війни. За його правління збудована перша Запорозька Січ (1552), організовано перший відділ реєстрових козаків (1572).

Смотрицький Герасим (р. н. невідомий, с. Смотрич, тепер Дунаєвецького р-ну Хмельницької обл. — жовтень 1614, Острог, нині Рівненська обл.) — визначний письменник, педагог, культ. діяч. Батько М. Смотрицького. Був міським писарем у Кам'янці-Подільському. 1576 на запрошення князя К.-В. Острозького С. переїхав до Острога, де з 1580 став першим ректором Острозької академії. Разом з І. Федоровим готував видання Острозької Біблії 1581 (передмова, гол. перекладач і редактор) і «Буквар» 1578. С. — автор першої друкованої пам'ятки укр. полемічної л-ри «Ключ царства небесного...» і трактату «Календар римський новий» (обидві — 1587). Ряд творів не збереглися. Твори С. написані мовою, близькою до народної.

Федоров Іван (Федорович; р. н. невідомий — 5(15).12.1583, Львів) — друкар і книговидавець. У 50-х рр. XVI ст. працював, імовірно, в московській т. зв. анонімній друкарні, згодом держ. де видав «Апостол» (1564) і «Часовник» (1565). Ф. 1569-1570 видав дві книги у Забудові (тепер Польща). Останні роки життя працював в Україні: 1572-1575 і 1583 — у Львові, 1575-1576 — у Дермані (нині Рівненська обл.), 1577-1582 — в Острозі. Ф. видав «Апостол» (1573-1574), «Буквар» (1574), «Книгу Нового Завіту» і покажчик до неї (1580), «Хронологію» А. Римші (1581), Острозьку Біблію (1581) та ін. Брав участь у редагуванні та оформленні книг, писав післямови тощо.

Терміни та поняття

Берестейська унія — союз православної церкви з католицькою під зверхністю Папи Римського, укладений на Берестейському соборі 1596, внаслідок якого утворилася УГКЦ. Була викликана необхідністю виправити наслідки церк. розколу між Римом і Константинополем, який відбувся 1054. Важливим фактором, що спонукало до укладення унії, була необхідність протистояти дальшій латинізації та колонізації укр. еліти, а також добитися зрівняння в правах укр. духовенства з латинським. Ініціаторами унії були укр. ієрархи, двоє з яких (Іпатій Потій і Кирило Терлецький) вели переговори у 1595 у Римі. Для офіційного проголошення унії було скликано церк. собор у Бересті 16-20.10.1596. Однак собор розколовся на дві частини — православну і унійну. Згідно з умовами Б. у. укр. церква зберігала сх. обряд, церковнослов'янську літургічну мову, вживання старого (юліанського) ка-

лендаря, нижче духовенство і надалі зберігало право одружуватися. Одночасно визнавалася зверхність Папи Римського як першоєрарха і прийняті догми католицької церкви. Православне духовенство, що визнало унію, було урівняне в правах з католицьким, звільнялося від сплати податків. Шляхта та міщани одержали право займати посади у держ. і міських урядах. З восьми єпархій Київської митрополії унію прийняли шість на чолі з митрополитом Михайлом Рогозою. Перемишльська та Львівська єпархії прийняли її відповідно 1692 і 1700.

Братства — реліг. та культурно-просвітницькі о-ції укр. міщан, які виникли при церк. парафіях у XV–XVII ст. Спочатку мали релігійно-благодійницький характер. У XVI ст. набули вел. гр.-політ. і нац.-культ. значення. Найдавнішим і найвідомішим було Львівське б., засноване бл. 1453, яке 1586 заснувало першу школу, а також б. у багатьох ін. містах України. Вел. роль у нац.-культ. житті України відіграло Київське б., засноване 1615 при Богоявленському монастирі й школа при ньому на чолі з Йовом Борещьким. До числа його членів, крім київських міщан і укр. шляхти вступили і Запорізьке військо на чолі з гетьманом Петром Сагайдачним. 1632 Київську братську школу було об'єднано з Лавреською школою і створено Києво-Могилянську колегію. Братства підтримували нечисленні укр. магнати, до них входили провідні культ. діячі свого часу. На поч. XVIII ст. б. зазнали і перетворилися на виняткову ц. о-цію, які дбали про збереження церков і відправу богослужін.

Військовий довбиш (кошовий довбиш, политарник) — у Запорізькій Січі (XVI–XVIII ст.) військ. службовець, що відав військ. литвари, за допомогою яких скликав запорожців на загальні козацькі ради. Здійснював інші важливі функції, зокрема поліційні — роздгав засудженого і приковував до ганебного стовпа на січовому майдані, збирав на користь війська мито (перевізне) при переправах через ріки у межах Вольностей війська Запорізького.

Військовий осавул — виборна службова особа, яка обіймала одну з найважливіших військ.-адмін. посад на Січі XVI–XVIII ст. У мирний час стежив за дотриманням порядку на Запорізькій Січі, а у воєнний час — у таборі. В. о. віддав заготовлену провіанту на випадок війни, розподілом платні, захистом інтересів запорожців у прикордонній зоні, очолював козацьку розвідку, у судових справах виконував роль слідчого. Знаком влади в. о. була дерев'яна палиця з потовщеними на кінцях, скріплена срібними кільцями.

Військовий писар (кошовий писар) — виборна службова особа, що відала всією канцелярією на Січі XVI–XVIII ст. Відав дипломатичним листуванням, вів рахунки прибутків і витрат, мав значний вплив на внутр. і зовн. політику Війська Запорізького. Знаком посади писаря була довга чорнильниця-каламар, а також гусине перо, застромлене за праве вухо. Останнім писарем Січі був І. Глоба.

Військовий пушкар (кошовий пушкар) — військ. службова особа, яка відала всією артилерією і артилерійськими боєприпасами у Запорізькій Січі XVI–XVIII ст. Виконував одночасно функції наглядача січової в'язниці.

Військовий суддя (кошовий суддя) — службова особа, яка відала судовими справами у Січі XVI–XVIII ст. У своїх рішеннях керувався нормами укр. звичаєвого права і традиціями судової практики Київської держави. Вироки затверджував кошовий отаман, а смертні — рада. Зовн. знаком влади була срібна печатка. В. с. будучи найближчим помічником кошового, часто призначався наказним отаманом. Останнім суддею Запорізької Січі був П. Головатий.

Волость — назва в іст. джерелах пд. р-нів Київського та Брацлавського воєводства, які межували із землями Запорізької Січі.

Галас — вид козацького бою, коли запорізьке військо змішувалося з ворожим.

Галера (від іт. «галера») — старовинний дерев'яний вел. весловий військовий корабель. Важка праця веслярів на галерах стала синонімом каторги, каторжних робіт

Городові козаки — частина укр. козацтва, яка на відміну від низового запорізького козацтва проживала не на Січі, а на волостях, або на городах, тобто на землях, що були під владою місцевої адміністрації Вел. князівства Литовського. Виникли у першій половині XVI ст., одержували від уряду платню. 1572 значну частину г. к. взято на держ. службу і внесено до реєстру.

Гравюра (від фр. «вирізати, висікати») — вид мистецтва графіки, що полягає в ручній обробці дошок чи металевих пластин і друкування з них відбитків.

Графіка (від гр. «пишу, малую») — вид образотворчого мистецтва, осн. зображальним засобом якого є однотонний малюнок, виконаний переважно на папері олівцем, пером, пензлем, вугіллям, або друковані худ. зображення, відтиснені на папері формою (гравюра); назва окремого худ. твору.

Гуляй-город — спеціальний пристрій з дерев'яних щитів на колесах або полозах з отворами (амбразурами) для рушниць і гармат. Використовувався для штурму фортець.

Греко-католицька церква — Укр. католицька церква, утворена на Берестейському церк. соборі 1596 внаслідок відмови Київської митрополії від ієрархічного верховенства Константинопольського Патріарха і переходу під протекторат Папи Римського. Первісна назва церкви — уніатська, з 1774 — г.-к. ц. Особливість віровчення УГКЦ полягає у поєднанні католицької і православної догматики при збереженні укр. обрядової практики.

Дискримінація (від лат. «розрізняти») — обмеження або позбавлення прав певної категорії громадян, о-цій, держав за расовою, нац. чи держ. належністю, майновим станом, політ., реліг. переконаннями тощо.

Єзуїти (від лат. «сус») — члени найбільш впливового католицького чернечого ордену. У середині XVI ст. поширили свій вплив і на Україну. Активні діячі Контрреформації. Були створені єзуїтські школи у Львові

(1608), Луцьку (1609), Києві (1690) та ін. містах. 1661 єзуїтська колегія в Львові була реформована на ун-т. Переносно — підступні, підлі, лицемірні люди.

Запорізька Січ (від укр. «засіка, січ» — величкі укріплені поселення) і «пороги — вел. камені на Дніпрі») — військ.-політ. о-ція укр. козацтва. Виникла внаслідок стихійної колонізації земель Середнього і Нижнього Подніпров'я у середині XVI ст. До цього часу історія Січі легендарна. Є достовірні іст. відомості про Січ на о. Мала Хортиця (1552, 1555, 1556 рр.). У широкому розумінні — всі землі, які перебували в управлінні та володінні козаків (Вольності Війська Запорізького). У вузькому — центр. поселення з адмін. управлінням Січі (Кіш). З. С. була фортецею, посередині якої вел. майдан, у центрі — церква св. Покрови, лівоколом розміщалися курені, а також будинки старшини й адмін.-госп. приміщення. Курені мали назву від місцевості, звідки були родом засновники куренів: Корсунський, Полтавський, Уманський тощо. Донині у Краснодарському краї РФ (куди переселилася частина заporoзців наприкінці XVIII ст.) багато станиць мають назви колишніх запорізьких куренів. Під впливом різних обставин Січ змінювала місце, що визначало її назви: Хортицька, Томаківська, Базавлущка, Микитинська, Чортомлицька, Кам'янська, Олешківська, Нова Покровська (Підпільненська), а після знищення царськими військами — Задунайська Січ. Вся територія Січі поділялася на вісім паланок, тобто володіння козаків охоплювали землі сучасної Запорізької та Дніпропетровської обл., частково — Донецької, Кіровоградської, Луганської, Одеської, Миколаївської, Херсонської обл. Гол. джерелами поповнення козацтва були уходники, військ. служили люди, згодом — утікачі від гноблення, селяни, міщани. Січ стала оплотом соціального захисту для пригноблених, школою держ. управління для нац. еліти, військ. перешкодою для турецько-татарської агресії. За своїм характером З. С. була військ.-дем. республікою, мала всі ознаки державності, територію, військо, уряд, символіку, скарбницю. Найвищий орган влади на Січі — козацька рада. Гол. посадова особа — гетьман (після 1648 — кошовий отаман). Найважливішим об'єднувальним чинником на Січі була православна віра. Там існував культ фізичного розвитку людини. Постійна небезпека була причиною заборони появи на Січі жінок. Родини козаків проживали у межах запорізьких вольностей або у віддалених містах і слободах. На З. С. ніколи не існувало кріпацтва, використовувалася лише вільнонаймана праця. Одне з гол. завдань Січі — б-ба з турецько-татарською агресією. Особливо вел. значення для розвитку З. С. мало гетьманування П. Сагайдачного, який перетворив козаків у дисципліноване військо, яке здобуло міжнародний авторитет і славу. Запорожці відіграли вел. роль під час нац.-визв. повстань 20-30-х рр. XVII ст. Після 1648 центр державотворчих процесів перемістився у Гетьманщину. 5(16).06.1775 остання З. С. була зруйнована рос. військами, козацьку старшину відправлено на заслання. Частина запорожців утворила Задунайську Січ.

Каторга (від гр. «галера») — особливий вид покарання. Вперше застосовано за середньовіччя, коли засуджених до каторги відправляли веслярами на судна — галери (катерги або кадирги). Через нелюдські страждання, яких зазнавали невільники на турецьких галерах-каторгах, в укр. мові цей термін означає тяжке ув'язнення, виснажливу працю.

Кіш Запорізької Січі (від тюркського «голове помешкання старшого чабана; військ. табір, гол. осідок війська під час походу») — 1) збірна назва для означення всього військ. т-ва запорізьких козаків; 2) центр. орган управління на Запорізькій Січі; 3) козацький військ. табір, у якому перебувала військ. старшина, що управляла всіма справами Війська Запорізького.

Клейноди (від нім. «коштовність») — дорогі цінні військ. знаки, регалії чи атрибути укр. козацтва, що використовувалися у XVI–XIX ст. Уперше були надані Запорізькому Військові польським королем Стефаном Баторієм 1576. Серед них були хоругва, булава, бунчук і печатка з гербом, на якому зображено козака з самопалом. Згодом до к. зараховували також перначі, литаври, палиці тощо. Найвищою ознакою влади була булава, яку носили гетьмани та кошові отамани. Після ліквідації козацтва к. були перевезені у Петербург і Москву, де зберігаються і досі, оскільки конкретних домовленостей про повернення їх в Україну не було досягнуто.

Козацька рада — орган козацького самоуправління, що існував на Запорізькій Січі, у реєстровому козацькому війську та в Гетьманщині у XVI–XVIII ст. Була найвищим законодавчим, адмін. і судовим органом Запорізької Січі. Збиралася у визначені дні, у XVIII ст. — 1 січня, другий або третій день Великодня і 1 жовтня. Крім того, у будь-який день на вимогу козацького т-ва. Протягом нац.-визв. війни укр. народу під проводом Б. Хмельницького к. р. вважалася найвищим законодавчим органом Укр. гетьманської держави. Однак, внаслідок зміщення влади гетьмана, значення ради постійно зменшувалося. У XVIII ст. в Гетьманщині к. р. набула лише характеру урочистої церемонії обрання гетьманом кандидата, призначеного царським урядом.

Косинського повстання — перше вел. нац.-визв. повстання проти польського панування в Україні 1591–1593 під проводом К. Косинського. Почалося в грудні 1591 виступом загону запорожців на чолі з гетьманом К. Косинським. Поступово рух охопив майже всю Правобережну Україну. У битві під П'яткою (тепер село Чуднівського р-ну Житомирської обл.) 23.01(2.02).1593 повстанці зазнали поразки й відступили на Запоріжжя. У травні цього ж року К. Косинський загинув під Черкасами.

Кошовий отаман — виборна службова особа на Запорізькій Січі (XVI–XVIII ст.), яка зосереджувала у своїх руках найвищу військ., адмін. та судову владу. Очолював Кіш Запорізької Січі. До середини XVII ст. кошовий часто називався гетьманом. Під час воєнних походів влада отамана була фактично необмеженою, але в мирний час найважливіші питання він виносив на розгляд ради старшин і військ. ради. К. о. мав чітко визначені обов'язки. Зовн. ознакою влади була булава. Обирався на козацькій раді терміном на один рік, лише у виняткових

випадках переобирався. Деякі разів к. о. ставали видатні укр. військові діячі К. Гордієнко, П. Калнишевський (був останнім отаманом Запорізької Січі), І. Малашевич, І. Сірко.

Кріпосне право — система правових норм, що встановлювали залежність селянина від феодала і його право на селянина-кріпака як на неповну власність. Закріпачення селян відбувалося поступово разом із зростанням вел. землеволодіння. Першими кріпаками у Київській державі були холопи. Процес посилення із загарбанням вел. земель Польщею і Литвою. До кінця XVI ст. в Україні було покріпачено близько 20% селянства. 1543 всякі переходи селян від одного поміщика до іншого були заборонені. «Устава на волоки» 1557 посилила закріпачення селян, збільшила держ. податки, зобов'язала селян 2-3 дні на тиждень працювати на землі феодалів. Остаточоно укр. селянство було закріпачене артикулом короля Генріха Валуа 1573 і Литовським статутом 1588.

Курінь — 1) у XVI–XVIII ст. військ.-адмін. одиниця Запорізької Січі, що складалася з кількосот козаків. Нова Січ поділялася на 38 к. Кожен з них мав своє господарство і назву, найчастіше за назвою місцевості, з якої походили козаки цього куреня. Очоловав к. куриний отаман; 2) в адмін.-терит. системі Гетьманщини — складова частини сотні. Кожен курінь складався з 10-40 козаків.

Литовські статuti — кодекси середньовічного права Вел. князівства Литовського, що діяли на захоплених ним укр. землях у XVI — першій половині XIX ст. Було видано три статuti: 1529 («Старий»), 1566 («Волинський») і 1588 («Новий»). Норми Л. с. спрямовані на захист приватної власності (особливо земельної), закріплювали становище привілей землевласників, визначали правові підстави феод. експлуатації селянства. Найзрозумілішим був останній статут, у якому значною мірою зберігалися осн. засади давньоруського права. Він оформив створення єдиного стану кріпосних селян шляхом злиття закріпачених слуг з ін. розрядами залежних селян, юридично запровадив кріпосне право на Брацлавщині та Придніпров'ї.

Львівське братство (Успенське ставропігійне братство у Львові) — нац.-реліг. гром. о-ція православних, а згодом — греко-католицьких укр. міщан Львова. Утворене 1585–1586. Статут братства устанавлював за ним право зверхності над ін. братствами та контроль над духовництвом. Незабаром воно домоглося права ставропігії. Статут Л. б. став зразком для ряду ін. православних братств. Активну участь у гром. житті братства брали брати С. і Л. Зизаній, Й. Березький, П. Беринда, К. Ставорецький та ін. видатні діячі к-ри та освіти. Підтримував Л. б. К. Острозький і деякі ін. православні магнати. Воно виступало проти Берестейської унії, на захист політ. прав укр. православних міщан. Йому належала друкарня, коштом братства утримувалася школа. Л. б. спорудило визначну пам'ятку архітектури — Успенську церкву. На поч. XVIII ст. братство занепадає, 1708 приймає унію. Ліквідоване 1788.

Люблінська унія — угода від 28.06.1569 про об'єднання Польщі та Вел. князівства Литовського в єдину федеративну державу — Річ Посполиту. Укладена на спільному польсько-литовському сеймі. Тиск шляхти, невдачі Литви у Лівонській війні та прагнення отримати військ. допомогу з боку Польщі примусили литовських магнатів піти на підписання Л. у., яку 1.07.1569 затвердили окремо депутати польського і литовського сеймів. Унія завершила процес об'єднання двох держав, що розпочався укладенням Креської унії. На чолі об'єднаної держави стояв монарх, що титулувався королем Польським і Вел. князем Литовським. Його мали обирати на спільному польсько-литовському сеймі. Запроваджувалася єдина грошова одиниця. Вел. князівство Литовське мало окремі закони, військо, суд, уряд і адміністрацію. Укр. землі увійшли до складу Польщі й були поділені на Берестейське (у складі Литви), Брацлавське, Волинське і Київське воєводства (раніше були створені Белзьке, Підляське, Подільське і Руське воєводства). Укладення Л. у. привело до значного посилення соціального, нац. і реліг. гніту в Україні й викликало піднесення укр. нац.-визв. руху.

Наливайка повстання — нац.-визв. повстання проти польських загарбників під проводом С. Наливайка 1594–1596. У жовтні 1594 виступ охопив Брацлавщину, Київщину, Волинь. 1595, повсталі рушили на Волинь і Білорусь. 23.03(2.04).1596 під Білою Церквою (тепер Київська обл.) об'єдналися повстанські загони С. Наливайка, Г. Лободи, М. Шаули. Польський уряд кинув проти повсталих військо під командуванням С. Жолкевського, яке оточило українців на р. Солонічці під Лубнами (нині Полтавська обл.). Повсталі заперозрили у зрадї Г. Лободу і вбили його. Частина старшини 28.05(7.06).1596 підступно схопила С. Наливайка та М. Шаулу і видала їх польському військам. Під час переговорів поляки несподівано напали на козацький табір і перебили кілька тисяч повстанців, їхніх жінок і дітей. Тільки невеликий загін на чолі з К. Кремпським зумів вирватися і відступити на Запоріжжя. С. Наливайка і ще шістьох керівників повстання стратили у Варшаві 11.04.1597.

Острозька академія (Острозька школа) — вища школа, заснована 1576–1580 в Острозі (тепер Рівненська обл.) на кошти князя В.-К. Острозького. У школі викладалася церковнослов'янська, грецька, латинська мови та ряд ін. предметів. Першим ректором був Г. Смотрицький, а викладачами видатні укр. й зарубіжні вчені. Школа була зразком для ін. навчальних закладів України. В Острозі навчався П. Сагайдачний, М. Смотрицький та ін. Школа припинила існування 1640.

Острозька Біблія — перше повне видання Біблії староукраїнською мовою, надруковане 1581 в Острозі І. Федоровичем (Федоровим). У книзі, крім того, вміщено передмову князя В.-К. Острозького та вірші Г. Смотрицького, в яких оспівується видавець. Всього О. Б. має 1256 сторінок і є досконалим зразком друкарської справи XVI ст. в Україні.

Пересопницьке Євангеліє — найвідоміший переклад Святого Письма укр. мовою XVI ст., коли почалося використання живої мови народу в богослужінні. Праця над перекладом тривала 1556–1561 у волинському містечку Пересопниці (тепер село Рівненської обл.). Перекладачем був архимандрит пересопницького монастиря Григорій, списав переклад син протопопа із Сянока (тепер у Польщі) Михайло Василевич. На П. С. приймають присягу Президенти України.

Полемічна література (від гр. «військ. майстерність» і від лат. «написане, рукопис») — літ. твори кінця XVI — поч. XVII ст., у яких розгорнулася суперечка щодо ідеї об'єднання церков. Дотепер збереглося бл. 200 пам'яток п. л. представників різних таборів. Активними учасниками дискусії були І. Вишньський, Г. Смотьцький, І. Потій та ін.

Рада січової старшини — напівофіційний орган на Запорізькій Січі, до якого входили військ. старшини, козаки, які раніше займали ці посади, та курінні отамани. Скликалася для обговорення важливих питань політ., військ. й адмін. характеру. У період існування Нової Січі рада могла обирати старшину без участі рядового козацтва або узгоджувала попередню кандидатури для обрання на Генеральний козацький раді.

Ресестрове козацтво (ресестровці) — частина укр. козаків, узятих урядом Речі Посполитої на військ. службу в другій половині XVI ст. і внесений в особливий список — ресестр. У червні 1572 за наказом польського короля Сигізмунда II Августа з козаків (300 осіб) було сформоване наймане військо для охорони пд.-сх. кордонів. Першим старшим (згодом — гетьманом) король призначив Я. Бадовського. 1578 король Стефан Баторій збільшив ресестр до 600 козаків, надав їм власну військ., адмін. та судову юрисдикцію, право на землеволодіння, торгівлю і промисли, звільнив від податків, забезпечив держплатнею, передав у володіння Трахтемирів. Ресестрове військо одержало кілька гармат, військ. клейноди. У 1620-1630-х рр. ресестровці уже було 3-8 тис. осіб. Вони відіграли значну роль у 6-бі з нападами татар. Під час повстань ресестровці часто переходили на бік повсталих. 1648 більшість з них приєднався до армії Б. Хмельницького. У Гетьманщині р. к. поступово почали називатися городовими козаками, а з 1735 р. — виборними козаками.

Реформація (від лат. «перетворення, поліпшення») — сусп.-політ. та ідеологічний рух XVI ст. у багатьох країнах Європи, що набрав форми б-би проти католицької церкви. Внаслідок Р. виник протестантизм, який проголосив свою незалежність від Папи Римського. Зачепив і Річ Посполиту, а, отже, й укр. землі.

Солонийський бій — вирішальний бій під час козацько-селянського повстання під проводом С. Наливайка, який відбувся в урочищі Солонича поблизу Лубен (тепер Полтавська обл.) 16-28.05.1596. Польсько-литовська армія на чолі з С. Жолтєвським надгонала військо повстанців, яких очолювали С. Наливайко, Г. Лобода і М. Шаула, неподалік Лубен, що змусило їх побудувати укріплений табір. У ньому було бл. 10 тис. осіб, але боєздатних не більше трьох тисяч. Військо С. Жолтєвського нараховувало понад 5 тис. вояків, допоміжні загони й артилерію. Облога табору тривала майже два тижні. Серед повстанців загострилася суперечність, зокрема між ресестровими і нересестровими козаками, у сутичці між ними було вбито одного з керівників повстання Г. Лободу. Уночі проти 28.05.1596 частина ресестровців по-зрадницьки схопила С. Наливайка, М. Шаулу та ін. керівників повстання і видала С. Жолтєвському. Під час переговорів польське військо за його наказом підступно напало на табір і вирізало кілька тисяч повстанців, у т. ч. жінок і дітей. Тільки невелика частина козаків на чолі із К. Крепльським прорвала оточення і відступила на Запоріжжя.

Ставропігія (від гр. «встановлення хреста») — форма управління в православній церкві, що передбачала церковно-правовий імунітет від місцевої церк. ієрархії та безпосередню залежність від патріаршої влади. В Україні найзначніші церкви і монастирі мали такий статус (Львівська Успенська церква і братство при ній, Києво-Печерська лавра, Київська Богоявленська церква і братство при ній, Манявський скит, Межигірський Спасо-Преображенський монастир та ін., але фактично керівництво с. здійснювалося не Константинопольським патріархом, а Київським митрополитом.

Стани — вел. групи людей, які користуються однаковими спадковими правами та обов'язками.

Стародруки — книги, видані з середини XVI ст. до початку XIX ст. Попередниками с. були палеости.

Старшина — військ., адмін. керівний склад Запорізької Січі, ресестрового козацтва, Гетьманщини, а також Слободської України. Виникала разом з козацтвом. У деякі часи досягала 150 осіб. До її складу входили: кошовий отаман, військ. суддя, військ. осавул, військ. писар, курінні отамани, військ. служителі, похідні та паланкові начальники. На чолі ресестрових козаків стояв гетьман. Першим гетьманом ресестрового війська вважались шляхтич Я. Бадовський. До ресестрової козацької с. належали також суддя, писар, обозний, осавули, полковники та сотники. Під час нац.-визв. війни укр. народу під проводом Б. Хмельницького козацька с. стала виконувати функції апарату держ. влади, поділялася на генеральну, полкову і сотенну с. Найвищий рівень держ. адміністрації посідала генеральна с. — генеральний суддя, генеральний обозний, генеральний писар, два генеральні осавули та ін. Права козацької с. у Моск. державі систематично обмежувалися. 1765 вона була скасована на Слободській Україні, 1775 — на Запорізькій Січі, 1785 — у Гетьманщині. Деяка частина с. була зрівняна у правах з рос. дворянством.

Табір — характерна особливість козацької тактики ведення бою, вид бойового порядку козацького війська у XVI–XVII ст. Він був укріпленням з розставлених у ряд один за одним обозних возів по обидва боки від козацького війська. Такий спосіб наступу й оборони був відомий ще з княжих часів. Сучасники називали козацький т. «рухомою фортецею». При зближенні з противником вози розміщали чотирикутником і скріплювали лан-

цогоми. Т. можна було швидко розібрати і пересунути на інше місце. 1628 під захистом т. запорожці зуміли пройти Крим від Перекопу до Бахчисарая з незначними втратами. Піхотинці йшли між возами у середині прямикутника. Передню і задню лінії прикривала кіннота. Особливого поширення набув цей прийом під час нац.-визв. повстань під проводом С. Наливайка, П. Павлюка та під час війни під керівництвом Б. Хмельницького. Наприкінці XVII ст. із розвитком артилерії т. як тактичний бойовий порядок втратив своє значення.

Товариш — титул рядового козака, повноправного члена січового т-ва. У XVIII ст. за військ. заслуги гетьман присвоював титул «військ. т. (дорівнював сотникові)». Військ. т. виконували персональні доручення гетьмана й мали право брати участь у раді старшини. Існували також титули бунчукових і значкових т.

Томаківська Січ — одне з перших укріплень запорізьких козаків на дніпровському о. Томаківка (побл. сучасного Марганця Дніпропетровської обл., затоплений водами Каховського водосховища). Існувала з середини XVI ст. (точної дати будівництва Січі немає, можливо 1564) до 1593. До періоду існування Т. С. належить поява терміна «Кіш». Після нападу на Січ кримських татар 1593 і зруйнування укріплень (скористалися походом козаків проти польської шляхти) запорожці збудували Базавлуцьку Січ.

Українська шляхта (від давньонімецького «рід, порода») — у XIV–XVIII ст. привілейований феод. стан у Польщі та Литві, а також на загарбаних ними укр. і білоруських землях; укр. родова знать, яка посідала верхівку соціальної піраміди, а також середні та дрібне лицарство.

Українське козацтво (від тюркського «вільна озброєна людина, схильна до завоювання») — збірна назва козаків в Україні та порубіжних країнах. 1) Військ.-пром. стан, що проживав на укр. землях у складі Польського королівства і Вел. князівства Литовського (з 1569 — Речі Посполитої) у XV — першій половині XVII ст.; 2) привілейований стан населення, сформований в Україні протягом нац.-визв. війни укр. народу під проводом Б. Хмельницького.

«Устава на волоки» — правовий документ, затверджений 1.04.1557 польським королем, вел. князем литовським Сигізмундом II Августом про проведення аграрної та фінансово-податкової реформи на території Вел. князівства Литовського. Реформа торкнулася частково України, зокрема Волині. Згідно з документом всі великокнязівські земельні володіння ділилися на однакові ділянки — волоки (прибл. від 17 до 22 гектарів), що стали єдиною одиницею оподаткування. Найкращі орні землі відводилися під філярку вел. князя, решта розподілялася між селянами. Кожне тягло селянське господарство отримувало у користування одну волоку. «У. н. в.» збільшувала податки та повинності селян. Усі дорослі члени селянського господарства повинні були відпрацювати два дні на тиждень у філярку. Вищою посадовою особою на селі ставив війт, якого обирала громада села і затверджував великокнязівський ревізор, який також здійснював контроль за проведенням «волочної поміри». Вона зруйнувала сільську громаду і пов'язану з нею гром. форму селянського землекористування, замінивши його подвірним; збільшила селянські повинності та посилала закріпачення селян. Запроваджувана трипільна система землеробства значно збільшувала продуктивність праці. У другій половині XVI ст. волочна система була поширена і на приватновласницькі та церк. землі.

Тести

6.1. Наслідок Люблінської унії:

- А українські землі залишилися у складі Великого князівства Литовського.
 Б українські землі перебували під спільним управлінням Литви та Польщі.
 В українські землі поряд з Польщею і Литвою стали рівноправною частиною Речі Посполитої.
 Г українські землі увійшли до складу Польського королівства.

А Б В Г

6.2. Передумови виникнення козацтва:

- А постійні напади турків і татар, посилення феодалного гніту, прагнення освоїти нові землі.
 Б поширення мусульманства на Півдні України, протест проти ісламізації.
 В рішучий натиск литовців на Південь України, спроба чинити опір нав'язуванню католицизму.
 Г стрімкий наступ на Південь України Московської держави, протест проти закріпачення.

А Б В Г

6.3. Рішення, ухвалені Берестейським собором 1596 р.:

- А залишення без змін існуючого становища.
 Б перехід до складу римо-католицької церкви.
 В приєднання до Московського патріархату.
 Г утворення греко-католицької церкви.

А Б В Г

6.4. Наслідок збільшення товарообміну між містом і селом у XVI ст. та зростання попиту на хліб і сировину на ринках Західної Європи:

- А зростання грошової ренти селян.
 Б розвиток селянських господарств, більшу частину продукції яких селяни змушені були віддавати феодалам як продуктову ренту.
 В розвиток феодалами власних господарств (філярків), посилення закріпачення селян,

А Б В Г

зростання панщини.

Г швидкий розвиток селянами власних господарств, які почали працювати на ринок.

6.5. Перший ректор Острозької академії:

А Йов Борецький.

В Іпатій Потій.

Б Дем'ян Наливайко.

Г Герасим Смотрицький.

А Б В Г
□ □ □ □

6.6. Перша відома книга Святого Письма тогочасною книжною українською мовою, видана в 1556–1561 рр.:

А Волинське Євангеліє.

В Острозька Біблія.

Б Крехівський «Апостол».

Г Пересопницьке Євангеліє.

6.7. Прочитайте визначення й укажіть поняття, яке відповідає його змісту.

«Право підпорядковуватися не своїм єпископам, а безпосередньо патріархові».

А братство.

В унія.

Б сейм.

Г ставропігія.

6.8. Прочитайте визначення й укажіть поняття, яке відповідає його змісту.

«Національно-релігійні громадські об'єднання міщан при православних церквах».

А братства

В клейноди

Б сзуїти

Г ставропігії

6.9. Сутність поняття «зимівник»:

А лях (підвал), де запорізькі козаки зберігали продукти.

Б поселення (хутір) запорізьких козаків, які освоювали Дике поле в XVI–XVII ст.

В фортеця, збудована зі снігу та льоду, у зимовий час козаки використовували її для оборони.

Г хатинка в лісі, де в зимовий час ночували запоріжці під час полювання.

6.10. Керівник повстання 1591–1593 рр. —

А Дмитро Вишневецький.

В Северин Наливайко.

Б Криштоф Косинський.

Г Іван Підкова.

6.11. Місто, у якому в 1576 р. було створено вищу школу і яке стало центром українського культурно-освітнього життя:

А Крем'янець.

В Львів.

Б Луцьк.

Г Острог.

6.12. Основні соціальні стани українського суспільства наприкінці XVI ст.:

А козацтво, князі та бояри, міщани, феодално залежне селянство, духовенство.

Б міщани, вільні селяни-общинники, шляхта і магнати, духовенство, козацтво.

В феодално залежне селянство, духовенство, козацтво, князі та бояри, міщани.

Г шляхта і магнати, духовенство, козацтво, міщани, феодално залежне селянство.

6.13. Наслідок заснування Острозької академії:

А перша в Україні сзуїтська школа-колегіум, де готували кадри для інших шкіл.

Б перша в Україні протестантська школа, яка давала релігійну та середню спеціальну освіту.

В перша в Україні «слов'яно-греко-латинська» школа, перша вища школа в Україні та на східнослов'янських землях.

Г перший в Україні університет західноєвропейського типу.

6.14. Назва унії, внаслідок якої утворилася Річ Посполита:

А Берестейська.

В Кревська.

Б Городельська.

Г Люблінська.

6.15. Прочитайте факти біографії історичного діяча й укажіть його.

«Роки життя — 1526–1608. Один з найвпливовіших політичних діячів того часу. Від 1559 р. був київським воєводою і володарем українського прикордоння. Видатний культурно-освітній діяч. Наприкінці XVI ст. — найбільший після короля землевласник Речі Посполитої. У 1586 р. вважався одним із можливих претендентів на престол. Захищав православну віру, опирався унії. Його діти перейшли в католицизм».

А Дмитро Вишневецький.

Б Василь-Костянтин Острозький.

В Герасим Смотрицький.

Г Іван Федоров.

6.16. Острів, де в 1556 р. було зведено першу відому Січ та її засновник:

- А Джарилгач, Криштоф Косинський.
- Б Зміїний; Северин Наливайко.
- В Тендра, Іван Підкова.
- Г Мала Хортиця, Дмитро Вишневецький.

6.17. Провідні жанри і тематика літературних творів другої половини XVI ст.:

- А авантюри романи та твори філософського й етичного спрямування.
- Б богослужбові книги та переклади писань отців церкви, підручники богослов'я, полемічна література.
- В детективні та пригодницькі романи, любовна поезія, філософські статті.
- Г літописи, пісні епічного характеру, збірники повчальних висловлювань, побутові комедії.

6.18. Укажіть правильне твердження:

- А Берестейська унія утворила Українську римо-католицьку церкву
- Б перше братство було засноване в Києві
- В першу Запорізьку Січ заснував Северин Наливайко
- Г повстання у 1591–1593 рр. очолював Криштоф Косинський

6.19. Твір, надрукований у 1581 р., а також його друкар:

- А «Осмогласник», Швайполт Фіоль.
- В «Псалтир», Франциск Скорина.
- Б Острозька Біблія, Іван Федоров.
- Г «Хронологія», Іван Федоров.

6.20. Подія, пов'язану з іменем Іпатія Потія:

- А Берестейська унія і утворення греко-католицької церкви в Речі Посполитій.
- Б відновлення Київської православної митрополії.
- В заснування Київського Богоявленського братства.
- Г надання Києво-Печерському монастирю права ставропігії.

6.21. Автор твору «Ключ царства небесного...»:

- А Іван Вишенський.
- В Станіслав Оріховський-Роксолан.
- Б Севастян Кленович.
- Г Герасим Смотрицький.

6.22. Прочитайте уривок і вкажіть рік, коли відбулася описана подія.

«В урочищі Солониця поблизу Лубен повстанці спорудили міцний табір. Їх становище ускладнювалося тим, що в таборі перебувала велика кількість поранених, жінок, дітей. Облога тривала два тижні. Оборона табору на Солониці закінчилася кривавою розправою над повстанцями».

- А 1594 р.
- В 1596 р.
- Б 1595 р.
- Г 1597 р.

6.23. Найважливіші соціальні верстви, з яких формувалося козацтво:

- А збідніла українська православна шляхта і міщани.
- Б переселенці із земель, що межували з Україною.
- В промисловики-уходники та кріпаки-втікачі.
- Г селяни — вільні обшинники, які освоювали нові землі, та міщани.

6.24. Місто, у якому збудовано Успенську церкву, каплицю Трьох Святителів, вежу Корнякта:

- А Київ.
- Б Луцьк.
- В Львів.
- Г Почаїв.

- 6.25. Причина занепаду Руської церкви в Україні у XVI ст.:
- А втрата церквою мастностей і частини доходів.
 - Б втрата церквою підтримки держави та Константинопольського патріарха.
 - В збайдужіння значної частини українців до релігії та церкви.
 - Г посилення втручання в справи церкви світських осіб, посідання ними найвищих посад.
- 6.26. Укажіть маляра, який написав ікону Успіння Богородиці, зображену на фото.
- А Олексій Горошкович.
 - Б Йов Кондзелевич.
 - В Микола Петрахович.
 - Г Федір Сенькович.

- 6.27. Укажіть правильне твердження.
- А внаслідок Берестейського собору утворилася Українська греко-католицька церква
 - Б козацтво виникло на Київщині
 - В першим отаманом Січі став Іван Підкова
 - Г реєстрове козацтво виникло за ініціативою Дмитра Вишневецького
- 6.28. Діач, який заснував перший в Україні літературно-науковий гурток:
- А Дмитро Вишневецький.
 - Б Севастьян Кленович.
 - В Северин Наливайко.
 - Г Костянтин Острозький.
- 6.29. Прочитайте визначення й укажіть поняття, яке відповідає його змісту.
«Спеціальний список, у який вносили козаків, найнятих на службу».
- А городовик
 - Б найм
 - В номенклатура
 - Г реєстр
- 6.30. Наслідок занепаду Руської церкви в Україні у XVI ст.:
- А збайдужіння значної частини українців до релігії та церкви.
 - Б руйнування національної самосвідомості українського люду та занепад національної культури.
 - В систематичний перехід більшої частини різних верств населення до інших релігій.
 - Г створення самостійної церковної організації — Київського патріархату.
- 6.31. Укажіть характерні риси політичного становища Запорізької Січі у другій половині XVI ст.
- 1 козацький уряд (Кіш) призначався кошовим отаманом
 - 2 кошовий отаман відкривав Січову раду, головував на раді військової старшини та здійснював дипломатичні зносини з іноземними державами
 - 3 кошовому отаманові належала найвища військово-адміністративна та судова влада на Січі
 - 4 на Січі існувало 38 куренів — військових і господарських одиниць Січі, до яких приписувався кожен козак
 - 5 символами влади кошового отамана були короґва і військова печатка
 - 6 Січ була монархічною козацькою державою
 - 7 уся повнота влади належала кошовому отаманові (гетьману) та козацькій старшині
- 6.32. Укажіть воєводства, утворені на українських землях Речі Посполитої.
- 1 Бельзьке
 - 2 Волинське
 - 3 Галицьке
 - 4 Житомирське
 - 5 Полтавське
 - 6 Руське
 - 7 Черкаське
- 6.33. Укажіть країни, до яких входили українські землі на кінець XVI ст.
- 1 Велике князівство Московське
 - 2 Кримське ханство

- 3 Князівство Молдова
- 4 Тевтонський орден
- 5 Королівство Угорщина
- 6 Королівство Чехія
- 7 Королівство Швеція

6.34. Укажіть книги, які видав Іван Федорович (Федоров).

- 1 «Апостол»
- 2 «Буквар»
- 3 «Граматика словенська»
- 4 Острозька Біблія
- 5 Пересопницьке Євангеліє
- 6 «Требник»
- 7 «Часослов»

6.35. Установіть відповідність між козацькими посадовими особами та їхніми символами.

1 булава	А довиши
2 каламар	Б кошовий
3 литаври	В курінний
4 печатка	Г писар
	Д суддя

	А	Б	В	Г	Д
1	☐	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐	☐

6.36. Установіть відповідність між історичними особами і географічними об'єктами, до яких вони мають стосунок.

1 Дмитро Вишневецький	А Берестя
2 Криштоф Косинський	Б Мала Хортиця
3 Северин Наливайко	В Острог
4 Іпатій Потій	Г П'ятка
	Д Солонича

	А	Б	В	Г	Д
1	☐	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐	☐

6.37. Установіть відповідність.

1 гуляй-город	А бойовий порядок козаків
2 лава	Б легкі, маневрені човни
3 покозачення	В масовий перехід селян до козацького стану
4 чайка	Г наступ півколом
	Д спеціальні пристрої для штурму

	А	Б	В	Г	Д
1	☐	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐	☐

6.38. Установіть відповідність.

1 Руське восводство	А Брацлав
2 Волинське восводство	Б Дорогичин
3 Подільське восводство	В Кам'янець
4 Подільське восводство	Г Луцьк
	Д Львів

	А	Б	В	Г	Д
1	☐	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐	☐

6.39. Установіть послідовність подій.

- А заснування друкарні і школи в Острозі
- Б утворення греко-католицької церкви
- В утворення Речі Посполитої
- Г ухвалення польським сеймом «Порядків щодо козаків та України»

	А	Б	В	Г
1	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐

6.40. Установіть послідовність подій.

- А Другий Литовський статут
- Б козацьке повстання під проводом Криштофа Косинського
- В у Львові вихід «Апостола» і «Букваря»
- Г православний і уніатський собори у Бересті

	А	Б	В	Г
1	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐

6.41. Установіть послідовність подій.

- А Берестейська унія
- Б заснування першої Запорізької Січі
- В створення Пересопницького Євангелія
- Г Третій Литовський статут

	А	Б	В	Г
1	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐

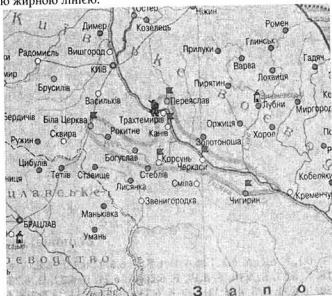
6.42. Установіть послідовність подій.

- А вихід українських першодруків «Апостола» і «Букваря»
- Б заснування у Львові Успенського братства та братської школи
- В козацьке повстання під проводом Матвія Шаули і Северина Наливайка
- Г Люблінська унія

	А	Б	В	Г
1	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐

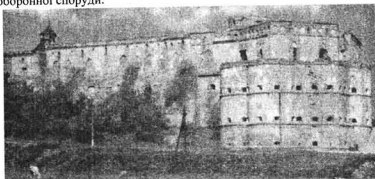
6.43. Укажіть територію, виділену на карті суцільною жирною лінією.

- А район повстання під проводом Криштофа Косинського
- Б район повстання під проводом Северина Наливайка
- В район формування рестрового козацького війська
- Г територія, отримана Польщею після Люблінської унії

6.44. Укажіть назву зображеної на фото оборонної споруди.

- А Верхній замок у Луцьку
- Б Кам'янець-Подільська фортеця
- В Меджибзький замок
- Г Хотинська фортеця

6.45. Укажіть назву книги, мініатюри з якої зображені на фото.

- А «Апостол»
- Б «Граматика словенська»
- В Острозька Біблія
- Г Пересопницьке Євангеліє

6.46. Укажіть назву зображеної на фото оборонної споруди.

- А Верхній замок у Луцьку
- Б Кам'янець-Подільська фортеця
- В Острозький замок
- Г Хотинська фортеця

Відповіді до тестів

6.1. Г. 6.2. А. 6.3. Г. 6.4. В. 6.5. Г. 6.6. Г. 6.7. Г. 6.8. А. 6.9. Б. 6.10. Б. 6.11. Г. 6.12. Г. 6.13. В. 6.14. Г. 6.15. Б. 6.16. Г. 6.17. Б. 6.18. Г. 6.19. Б. 6.20. А. 6.21. Г. 6.22. В. 6.23. В. 6.24. В. 6.25. Б. 6.26. А. 6.27. А. 6.28. Г. 6.29. Г. 6.30. Б. 6.31. 2, 3, 4. 6.32. 1, 2, 6. 6.33. 1, 2, 3. 6.34. 1, 2, 4. 6.35. 1-Б, 2-Г, 3-А, 4-Д. 6.36. 1-Б, 2-Г, 3-Д, 4-А. 6.37. 1-Д, 2-Г, 3-В, 4-Б. 6.38. 1-Д, 2-Г, 3-Б, 4-В. 6.39. В, А, Г, Б. 6.40. А, В, Б, Г. 6.41. Б, В, Г, А. 6.42. Г, А, Б, В. 6.43. В. 6.44. В. 6.45. Г. 6.46. В.

ТЕМА 7. УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XVII СТ.

Зміни в соціально-економічному житті. Розвиток міст:

- зростання магнатського землеволодіння, площ оброблюваних земель, кількості фільварків, виробництва товарів на продаж через збільшення попиту на сільськогосподарську продукцію в Західній Європі;
- поява значної кількості нових міст. Близько 80 % міст були у приватній власності. Зростання кількості ремісничих спеціальностей. Найбільші міста — Львів і Київ;
- скрутне становище міщан, які мали виконувати різні повинності, зокрема і панщину. Сдиний загально-державний податок — подимне — затверджений сеймом 1629 р., набагато перевищував попередні подоби;
- початок переходу до мануфактурного виробництва, використання вільнонайманої робочої сили;
- загострення національних, соціальних і релігійних проблем, поширення панщини та кріпацтва. Це зумовлювало протягом першої половини XVII ст. явище **покозачення** — спроба мирним шляхом звільнитися від панщини й отримати право вільно працювати на власній землі.

Вплив Берестейської унії на розвиток церковного життя в Україні:

- посилення політики колонізації, насадження католицизму й унії, особливо за митрополита І. Потія;
- активна діяльність митрополита Й.-В. Рутського — шукання способів порозуміння з православними (1621 р.), розгортання діяльності на впорядкування й оновлення церковного життя (реорганізація греко-католицького чернецтва, заснування шкіл майже при кожному монастирі);
- право греко-католицьких ченців навчатися в західноєвропейських католицьких семінаріях;
- зрівняння статусу греко-католицьких і єзуїтських шкіл.

Становище греко-католицької церкви:

- становлення церкви відбувалося за підтримки польської влади і папського Рима;
- рівноправності з римо-католиками церква так і не отримала, її представники не були допущені в Сенат;
- фактично виявилася слабшою за православну, оскільки народні маси у більшості не підтримали церкву.

Становище православної церкви:

- православне духовенство фактично було поставлено поза законом;
- обмеження в правах православної шляхти, православних міщан не допускали до роботи магістратів;
- частина церков і монастирів була передана греко-католицькій церкві, закрито чимало парафіяльних шкіл;
- поява групи священників, яка за підтримки Запорізької Січі відстоювала право законного існування церкви.

Відновлення церковної православної ієрархії 1620 р.

- Берестейська унія погіршила становище православної церкви, проте більшість українців лишилися їй вірною. Боронили цю віру братства, ставши досить впливовою силою. У 1615 р. у Києві було засноване Богоявленське братство, ставши впливовою силою;
- відновлення за сприяння козацтва 1620 р. православної ієрархії, митрополит київський — Й. Борешків. Гідним продовжувачем його справи став **Петро Могила** (митрополит у 1632–1647 рр.);
- домігся від королівської влади визнання найвищої православної ієрархії (1632 р.);
- боротьба з порушеннями церковних канонів, навіть і в минулому;
- запровадження щорічного скликання єпархіальних соборів для вирішення поточних проблем;
- посилення влади митрополита, більший контроль за духовництвом і станом церковного життя;
- створення митрополічної консисторії — церковного судового органу, відмова від світських судів;
- упорядкування відносин з братствами та чернецтвом і організації монастирів.

Розвиток культури та освіти.

Книгодрукування. Основним осередком друкарства стала друкарня Києво-Печерської лаври, в якій 1646 р. було видано важливу книгу «Требник», автором був сам П. Могила. Активно діяла друкарня Львівського Успенського братства.

Освіта. Саме П. Могила був ініціатором створення Києво-Могилянського колегіуму (1632 р., згодом славетна Києво-Могилянська академія). Вона постанала на базі братської (1615 р.) і лаврської (1631 р.) шкіл. Києво-Могилянська академія протягом тривалого часу була єдиним вищим навчальним закладом для всіх станів України, Східної Європи та православного світу. Заснована на принципах гуманізму, академія поширювала знання, її вихованці зробили чимало для політичного та культурного розвитку України. Зросла кількість єзуїтських, протестантських і греко-католицьких навчальних закладів.

Наука. Найвизначнішою мовознавчою працею була «Граматика» Мелетія Смотрицького (1619 р.), популярним був і «Лексикон славенороський» Памви Беринди (1627 р.), в ньому було зібрано майже 7 тис. слів.

Усна народна творчість. Продовжували натхненно творити українські кобзарі. До цього часу відноситься діяльність легендарної співачки Марусі Чурай.

Література. Найвищим письменником-полемістом вважася Іван Вишенський, за життя якого було надруковано лише один («Послання до єпископів») з 16 його творів. М. Смотрицький був автором полемічного твору «Гренос» («Плач», 1610 р.). Помітне місце в українському літописанні того часу належало Густинському літопису бл. 1623–1627 рр. Почала формуватися українська драматургія, набула поширення шкільна драма, виникли інтермедії, розвивався український мандрівний ляльковий театр — вертеп.

Архітектура і містобудування. Відчутний вплив європейського Відродження. Унікальним зразком ренесансного будівництва є ансамбль львівських споруд: будівлі на площі Ринок і пам'ятки, пов'язані з Львівським Успенським братством. Продовжували будувати оборонні споруди, причому спостерігалось подвійне рис оборонної архітектури з палацовою, наприклад, замки в Збаражі, Золочеві, замок у Підгірцях (Львівщина, 1630–1640-і рр.), Троїцький Межирицький монастир-фортеця поблизу Острога.

Образотворче мистецтво. Справжньою перлиною українського мистецтва є іконостас П'ятницької церкви, створеної у Львові в першій чверті XVII ст. Іконостас львівської Успенської церкви малювали Федір Сенкович і Микола Петрахович. Популярним стає портретний живопис. Досконалим видом тогочасного мистецтва були книжкова мініатюра та гравюра, зразком якої є портрет **Петра Конашевича-Сагайдачного** з книги «Вірші на жалісний погреб шляхетного лицаря Петра Конашевича-Сагайдачного» (1622 р.). Тодішній гравер Ілля працював у Львові, а на запрошення П. Могили прибув до Києва, де зробив гравюру до «Требника» П. Могили.

Морські походи козаків. На перші десятиліття XVII ст. припадають особливо вдалі морські походи козаків, що називають «добо героїчних походів козацтва». Більшість з них пов'язані з діяльністю видатного флотоводця, полководця і політика **Петра Конашевича-Сагайдачного**:

- реформування козацького війська, перетворення його на регулярне, зріс склад козацького флоту;
- вдавався до переговорів і компромісів з польською владою, обстоював інтереси українського народу;
- успішні походи проти татар і турків привернули увагу до козаків у Європі як захисників християнства;
- вступ із військом Запорізьким до Київського братства, його захист і підтримка, союз козацтва з церквою;
- сприяння утворенню в Києві культурного осередку, відновленню найвищої православної ієрархії;
- заповів великі суми школам Київського та Львівського братств;
- схильність до активних наступальних дій у військовій і морській тактиках, використання раптовості;
- найпотужнішого удару турецько-татарським загарбникам завдав у 1616 р., коли було здобуто Кафу (Феодосія) — найбільший невелинницький ринок у Криму;
- перемоги П. Сагайдачного і в ряді інших морських і сухопутних походів, зокрема 1618 р. на Москву, допомагаючи королевічці Владиславу та 1621 р. під Хотиним.

Наслідки «доби героїчних походів козацтва»:

- низка європейських країн запрошувала козаків до спільних дій проти Османської імперії;
- козацтво здобуло славу захисників християнства, поява вимог визнати його окремим станом, як шляхта;
- загострення відносин між Річчю Посполитою й Османською імперією, що призвело до Хотинської війни.

Участь українського козацтва у Хотинській війні. Вирішальну роль відіграли козацькі війська під керівництвом видатного козацького гетьмана і в Хотинській (польсько-турецькій) війні 1620–1621 рр. Козацька піхота під Хотиним у 1621 р. допомогла польській армії перемогти з такими наслідками:

- зупинено турецьку агресію, Османська імперія відмовилася від наміру завоювати всю Європу;
- розвіяно міф про непереможність турецького війська;
- спричинення внутрішньої кризи в Османській імперії, яка разом з Кримським ханством взяла на себе зобов'язання не нападати на українські та польські землі.

У цій битві видатний гетьман був поранений і наступного року помер.

Козацькі повстання 1620–1630-х рр. Після смерті П. Сагайдачного польська влада пішла на збройне придушення зрослої могутності козацтва. Національно-релігійні та соціальні утиски українського православного населення викликали ряд повстань. Кульмінацією повстання під проводом Марка Жмайла стала битва на Куруковому озері. Зазнавши значних втрат, поляки змушені були піти на підписання **Куруківської угоди (1625 р.)**:

- зростання козацького реєстру до 6 тис. осіб, козаки поза реєстром мали вернутися під владу панів;
- козаки зобов'язувалися не втручатися в релігійні справи на території України;
- реєстрівцям дозволялося жити і володіти землею лише на державних землях;
- реєстрові зберігали право обирати гетьмана, але затверджувати його мав король;
- створення шести територіальних полків — Білоцерківського, Канівського, Корсунського, Переяславського, Черкаського, Чигиринського, які мали виконувати функції поліції й боротися з визвольним рухом;
- установлення річної платні за службу в сумі 60 тис. злотих і додаткові виплати старшині.

Ще успішнішим виявилось повстання 1630 р. під керівництвом Тараса Федоровича (Трясила). Польська армія прогнала бій під Переяславом і було підписано Переяславську угоду, якою реєстр збільшувався до 8 тис. козаків. Для того, щоб на Січ на потрапляли вітчаки, влада Речі Посполитої наказала спорудити фортецю Кодак. У тому ж 1635 р. козаки, очолювані Іваном Сулимом, оволоділи Кодаком і частково зруйнували фортецю. Але повстання було придушене, І. Сулиму stratили.

Найбільшим було національно-визвольне повстання **1637–1638 рр.** Спочатку ним керував **Павло Павлюк (Бут)**, але після поразок під Кумейками та Боровицею він був схоплений і страчений. Провід повстання перейшов до **Якова Острянина, Дмитра Гуни** та Карпа Скідана. Після невдачі під Жовнином Я. Остриянин з частиною козаків відійшов на Слобожанщину. Д. Гуня обороняв табір в урочищі Старець. Старшина пішла на переговори з поляками і визнала «Ординацію Війська Запорізького»:

- обмеження прав козаків, позбавлення права обирати старшину, скасування посади гетьмана, судочинства;
- замість гетьмана сеймом призначався королівський комісар, резиденцією якого став Трахтемірив;
- зменшення реєстру до 6 тис. осіб, до нього могли увійти лише ті, хто не брав участі в повстаннях;
- міщанам і селянам заборонялося вступати до козаків і навіть видавати дочок заміж за козаків;
- необхідність відбудови фортеці Кодак і постійного перебування в ній польського гарнізону.

Наступних 10 років значних виступів не було, влада назвала цей період «золотим спокоєм». Але це був примарний спокій, оскільки назрівало нове велике повстання.

Наслідки козацьких повстань 20-30-х рр.: суттєво гальмували процеси ополячення й окатоличення, зменшували тиск феодалного гніту, підвищували авторитет козацтва, яке набувало досвіду боротьби за національні інтереси, прискорювали формування національної свідомості.

Хронологічний довідник

1615 р., 14 жовтня — дружина київського шляхтича Стефана Лозки Галшка Гулевичівна подарувала свій двір на монастир і школу, заснування у Києві Богоявленського братства та школи. Вступ у нього всього Запорізького війська на чолі з П. Сагайдачним. Союз козаччини з інтелігенцією.

Початок діяльності друкарні Києво-Печерського монастиря, створеної архимандритом Єлисеєм Плетенецьким.

1616 р. — взяття запорізькими козаками на чолі з П. Сагайдачним турецької фортеці Кафи. Визволення значної кількості невільників.

1618 р., літо — успішний похід 20-тисячного козацького війська під проводом П. Сагайдачного в Московію на допомогу королевічці Владиславу.

1618 р., 1 грудня — укладення Деулінського перемир'я між Московією та Річчю Посполитою, за яким до Польщі відійшла Чернігово-Сіверщина. Утворення Чернігівського воєводства.

1619 р. — видання поблизу Відня «Граматик» Мелетія Смотрицького — найвизначнішої мовознавчої праці, яка протягом двох століть була основним підручником граматики церковнослов'янської мови у школах кількох країн.

1620 р., літо — 1621 р., 25 вересня (5 жовтня) — польсько-турецька (Хотинська) війна. Активна участь у ній українських військ.

1620 р., 17-29 вересня — поразка польських військ у битві з турками на Цецорських полях (Молдова).

1620 р., 9 жовтня — відновлення православної ієрархії. Висвячення срусалимським патріархом Феоданом Йова Борещкого як митрополита Київського.

1621 р., 23 серпня — 23 вересня (3 жовтня) — Хотинська битва. Вирішальна роль козаків на чолі з П. Сагайдачним у перемозі над турецьким військом.

1621 р., 25 вересня (5 жовтня) — укладення Хотинського мирного договору між Османською імперією та Річчю Посполитою. Відмова Туреччини на тривалий час від наміру завоювати всю Європу.

1625 р., серпень — жовтень — виступи козаків на чолі з гетьманом Марком Жмайлом.

1625 р., 26 жовтня (5 листопада) — Куруківська угода поляків з козаками. Збільшення козацького реєстру до шести тисяч осіб. Шість реєстрових полків: Біла Церква, Канів, Корсунь, Переяслав, Черкаси, Чигирин.

1630 р., початок березня — 29 травня — козацько-селянське повстання на чолі з Тарасом Федоровичем (Трисялом).

1630 р., 20 травня — перемога повстанців над польськими військами під Переяславом («Тарасова ніч»).

1630 р., 29 травня (8 червня) — укладення після битви між козаками і поляками Переяславської угоди. Збільшення козацького реєстру до восьми тисяч осіб.

1631 р. — відкриття архимандритом Києво-Печерського монастиря Петром Могилою Лаврської школи.

1632 р. — затвердження польським сеймом «Статей для заспокоєння руського народу». Визнання законності існування в Речі Посполитій православної церкви.

Обрання Київським митрополитом Петра Могили (король затвердив вибір 10 листопада, перебував на митрополічному престолі до 1 січня 1647 р., за новим стилем).

Створення на основі злиття Братської та Лаврської шкіл Києво-Братської колегії (згодом Києво-Могилянська академія).

1635 р., 12 серпня — захоплення запорізькими козаками на чолі з Іваном Сулимою фортеці Кодак і зруйнування її.

1637 р., листопад — грудень — повстання під проводом Павла Павлюка (Бути). Поразки козаків під Кумейками (6 грудня) і Боровицею (10 грудня).

1638 р., січень — ухвалення сеймом «Ординації війська запорізького реєстрового», обмеження реєстру до шести тисяч осіб, скасування козацького самоврядування.

1638 р., березень-28 липня — козацько-селянське повстання під проводом Якова Острянина, Дмитра Гуні та Карпа Скидана. Частина козаків, яких очолює Я. Острянин, відійшла на Слобожанщину. Перше масове переселення на Слобідську Україну.

1638 р., 17 червня — 28 липня — оборона повстанцями на чолі з Д. Гуною укріпленого табору на річці Старець. Частина козаків на чолі з гетьманом прорвалася на Запоріжжя.

Персоналії

Борешкський Йов (Іов; світське ім'я Іван; р. н. невідомий, с. Бірче, нині Городоцького р-ну Львівської обл. — 12.03.1631, Київ) — церк., політ. і освітній діяч, письменник. Освіту здобув за кордоном. 1604–1605 — ректор Львівської братської школи. Б. був 1615 одним із засновників Київської братської школи, згодом її ректор (1615–1618). 1620–1631 — київський православний митрополит. Б. — автор полемічних творів на захист православ'я: «Протестація» (1621), «Остифікація» (1622). 1628–1629 робив спроби примирити укр. православну і греко-католицьку церкву.

Вишневський Іван (між 1545–1550, Судова Вишня, нині Мостиського р-ну Львівської обл. — між 1621 і 1633, гора Афон, тепер Греція) — визначний письменник-полеміст. Брав участь у діяльності Львівського братства. З кінця 80-х рр. XVI ст. мешкав у печері на Афоні. В. 1605 приїздив в Україну, жив у Манявському Скиті. Відомо бл. 20 творів письменника, найвизначніші з них: «Викриття світового диявола», «Послання до єпископів», «Порада про очищення церкви», у яких він критикував Берестейську унію та католицизм, весь тогочасний церк. і світський лад. Помилковими були виступи В. проти системи світської освіти, вивчення іноземних мов, античної філософії. Творчість письменника вплинула на розвиток жанру сатири в укр. л-рі.

Гуня Дмитро (р. н. і см. невідомі) — політ. і військ. діяч. Учасник повстання під проводом П. Павлюка. Наприкінці 1637 обраний гетьманом. Г. весною 1638 приєднався до повстання Я. Острянина. Після бою під Жовнином (тепер с. Жовниніе Чорнобайського р-ну Черкаської обл.) частина повсталих на чолі з Я. Острянином відступила на Слобідську Україну, а Г., обраний гетьманом повсталих, успішно відбивав атаки польських військ у таборі на р. Старець, згодом прорвав вороже оточення і прорвався на Запоріжжя. 1640 брав участь у поході запорожців на Крим. Подальша доля невідома.

Жмайло Марко (р. н. і см. невідомі) — політ. і військ. діяч. Запорізький гетьман і керівник повстання 1625. У листопаді цього ж року Ж. скінувий з гетьманства поміркованою частиною козацької старшини, яка уклала Куруківську угоду з польськими військами. Дальша доля невідома.

Могила Петро (21/30).12.1574, за ін. відомостями 31.12.1596(10.01.1597), Молдова — (1(11).01.1647, Київ) — видатний церк. і культ. діяч. Син Симеона — господаря Волощини (1601–1607) і Молдавського князівства (1607–1609). М. закінчив Львівську братську школу, вивчав теологію у Паризькому ун-ті. Брав участь у Хотинській війні 1620–21. Під впливом Й. Борешкського М. 1625 прийняв чернецтво. 1627 обраний архимандритом Києво-Печерської лаври, 1632 (за ін. відомостями 1633) — митрополитом Київським. Добився від короля Владислава IV визнання УПЦ («Статті для заспокоєння руського народу»). М. 1631 відкрив лаврську школу, яка 1632 була поєднана з братською і 1633 отримала назву Києво-Могилянська колегія (з 1701 — Києво-Могилянська академія). Реставрував Софійський собор і будинки Києво-Печерського монастиря. М. був меценатом письменників і художників. Автор ряду богословських творів «Службеник» (1629, 1639), «Хрест Христа Спасителя» (1632), «Анфологіон» (1636), «Євлогіон» («Требник Петра Могили», 1646) та ін.

Остринин Яків (Остриниця; р. н. невідомий — 6.05.1641, Слобожанщина) — політ. і військ. діяч. Був полковником рестрових козаків, брав участь у війні Польщі з Московським царством. О. 1638 обраний гетьманом запорізьких козаків, очолив повстання, у червні зазнав поразки під с. Жовниніе, тепер с. Жовниніе Чорнобайського р-ну Черкаської обл. З частиною козаків відступив на Слобідську Україну, заснував місто Чугуїв, нині Харківська обл. О. убитий у ході козацьких заворушень.

Павлюк Павло (Бут; р. н. невідомий — 19.04.1638, Варшава) — політ. і військ. діяч. Брав участь у повстанні І. Сулими 1635. П. влітку 1637 сам очолив козацьке повстання проти польської влади. Зазнав поразки у бою біля с. Кумейки (тепер Чигиринського р-ну Черкаської обл., 6.12.1637), схоплений під Боровицею (нині Чигиринського р-ну Черкаської обл.). Страчений польською владою.

Рутський Велямин Йосиф (1574, с. Рута, публ. Новгородка, тепер у Білорусі — 5.02.1637, Дермань, тепер Рівненська обл., похований у Вільно, 1655 перепохований у невідомому місці) — церк. діяч. Навчався у Карлово ун-ті (Прага, 1590–1593), Вюрцбурзькому ун-ті (Німеччина, 1593–1596) та колегії святого Атаназія в Римі. Р. 1614 став митрополитом Київським, Галицьким і всієї Русі уніатської церкви. Дбав про піднесення освіти сільського духовенства. Р. підтримував ідею об'єднання уніатської та православної церков і створення єдиного Київського патріархату, вів переговори з цього питання з Й. Борешкським, П. Могилою, але безрезультатно.

Сагайдачний Петро (Конашевич-Сагайдачний; бл. 1570, с. Кульчиці, тепер Самбірського р-ну Львівської обл. — 10(20).04.1622, Київ) — видатний політ., держ. і військ. діяч. Освіту здобув в Острозькій академії. З 1601 перебував на Запоріжжі. С. уперше обраний гетьманом 1606 (за ін. відомостями — 1601). Завдяки його діяльності козацьке військо перетворилося у регулярне військ. формування. С. здобув ряд турецьких фортець, зокрема Кафу (сучасна Феодосія, АРК, 1616). Взяв участь у поході польського королевича Владислава на Москву (1618). За сприяння С. у Києві утворився культ. осередок (Й. Борешкський, С. Плетенецький, К. Сакович, М. Смотрицький та ін.), 1620 відновлено православну ієрархію. Полководець з усім Військом Запорозьким записався у Київське Богоявленське братство (1620). С. став першим укр. гетьманом, який прагнув поєднати військ. могутність козацтва з діяльністю ін. станів укр. суспільства. У вересні 1621 діяч очолював 40-тис. укр. військo, яке відіграло вирішальну роль у розгромі турецької армії під Хотином (тепер Чернівецька обл.). С. був поране-

ний у цій битві отруйною стрілою, помер через кілька місяців. Майже всі кошти пожертвувано на відновлення Богоявленського монастиря та утримання кількох братських шкіл. Похований у Києво-Братському монастирі.

Смотрицький Мелетій (спр. Максим; бл. 1578, за ін. відомостями 1572, с. Смотрич, тепер Дунаєвського р-ну Хмельницької обл. — 17(27).12.1633, за ін. даними 1634, Дермань, тепер Рівненської обл.) — визначний письменник-полемист, церк. і культ. діяч. Син Г. Смотрицького. Навчався в Острозькій академії, з 1601 — у Віленській (тепер Вільнюс) єзуїтській колегії, згодом слухав лекції в ун-тах Німеччини, здобув учений ступінь доктора медицини. С. бл. 1608 поселився у Вільно, 1616 постригся в черці. 1618-1620 — викладач і ректор Київської братської школи, з 1620 — архієпископ польський. С. — автор полемічних творів на захист православія «Антиграфія» (1608), «Тренос, або плач східної церкви...» (1610) та ін. 1627 перейшов на унію, з цього часу жив у Дерманському монастирі. Найвизначніший твір С. — «Грамматика словенська» (1619).

Сулима Іван (р. н. невідомий, с. Рогоші, тепер Чернігівського р-ну Чернігівської обл. — 12.12.1635, Варшава) — політ. і військ. діяч. Брав участь у козацьких походах проти турків і кримських татар (1621, 1628, 1633), за що папа римський відзначив його золотою медаллю з власним портретом. Уперше як козацький гетьман С. згадується 1628. У серпні 1635, повертаючись з походу проти Османської імперії, зруйнував недавно збудований Г. де Болланом польську фортецю Кодак на Дніпрі та знищив її найманців нім. гарнізон на чолі з комендантом французом Маріоном. У грудні 1635 С. підступно схоплений частиною реєстрової старшини, яка передала його польській владі. Страчений (четвертований).

Федорович Тарас (Трясило; р. н. і с. м. невідомий) — політ. і військ. діяч. У 20-х рр. XVII ст. був корсунським полковником. Ф. після см. М. Дорошенка обраний гетьманом (1629). Вересню 1630 очолив нац.-визв. повстання проти польської влади. Війська Ф. розгромили польську армію у Переяславському бою (Т. Шевченко описав ці події у творі «Тарасова ніч»), після Переяславської угоди відійшов на Запоріжжя. Брав участь у московсько-польській війні 1632–1634, 1635 ходив на Дон. Дальша доля Ф. невідома.

Терміни та поняття

Вертеп — старовинний укр. нар. ляльковий театр. Особливо відомий у XVII–XVIII ст. Вистави відбувалися у скринці, що мала вигляд двоповерхового будиночка чи церкви. Вертепник, пересуваючи на драках дерев'яні ляльки, змінюючи відповідно голос, говорив за кожну дійову особу. Вистави відбувалися на ярмарках, міських майданах, по хатах селян і міщан. Влаштували в. переважно мандрівні дяки або вихованці шкіл, які під час канікул розходилися по Україні. Вертепна драма складалася з двох частин: реліг. й інтермедійна з національно-побутовими елементами. В Україні відомий ще так званий живий в., в якому ролі виконують не ляльки, а живі люди.

Виписні козаки (випишки) — укр. козаки, виключені (виписані) рішеннями уряду Речі Посполитої з козацьких реєстрів (списків) наприкінці XVI–першій половині XVII ст. Наприклад, «Ординацією Війська Запорізького...» 1638 реєстр було скорочено з восьми до шести тис. осіб. В. було заборонено називатися козаками, утворювати військ. загоны, обирати собі старшину і навіть проживати на «волості» (у місяць розселення реєстрових козаків). Вони повинні були повернутися до свого попереднього стану (селянства чи міщанства). В. к. часто переходили на Запорізьку Січ і ставали активними борцями проти Польщі.

Жмайла повстання — козацько-селянське повстання проти польської влади під керівництвом М. Жмайла 1625. На придушення повстання польський уряд надіслав 30-тис. військо на чолі з польним гетьманом С. Конєцпольським. 1(11).10.1625 відбувся бій під Мошнами на Черкащині, незначні козацькі сили змушені були відступити. 20-тис. повстанське військо під с. Таборище (тепер Кіровоградська обл.) завдало значних втрат ворогові. Наступна битва відбулася біля Курюкового озера (побл. Кременчука, нині Полтавська обл.), поляки не змогли взяти укріплений козацький табір і змушені були піти на переговори. Козацька старшина усеюла М. Жмайла від гетьманства і обрала на це посаду М. Дорошенка, який уклав з польським командуванням Курюківську угоду.

Жовнинська битва — бій під час повстання під проводом Я. Острянина, Д. Гуні та К. Скидана проти польських окупантів 31 травня — 10 червня 1638. Повстанці були розпрошені. Важко поранений К. Скидан потрапив у полон і, очевидно, був страчений. Я. Острянин відступив на Слобожанщину. Д. Гуня ще близько двох місяців продовжував б-бу з ворогом, згодом прорвався на Січ.

«Золотий спокій» — назва поляками періоду 1638–1648 через відсутність значних виступів козаків на відміну від попередніх років, коли відбулися повстання під керівництвом Т. Федоровича, І. Сулими, П. Павлюка, Я. Острянина, Д. Гуні.

Іконостас (від гр. «зображення, образ» і «місце стояння») — стіна з ікон у православному храмі, яка відокремлює вівтар від центр. частини. В Україні збереглося чимало і., які мають велику худ. цінність: у Львові в церкві св. П'ятниці (кінець XVI ст.), у Рогатині (1649 р., тепер Івано-Франківська обл.), у Києві в Андріївській церкві (1747–1753 рр.) та ін. Укр. і. сформувалася у XV ст.

Інтермедія (від лат. «проміжний, середній») — невелика п'єса переважно гумористичного характеру, яку виконують між актами спектаклю; епізод (вставка), який об'єднує з наступною дією.

Києво-Могилянська академія — один з перших загальноосвітніх вищих навчальних закладів у Сх. Європі. Започаткована від заснування 1615 Київської братської школи. 1632 до неї була приєднана школа при Києво-Печерській лаврі, яка виникла 1631. Об'єднаний заклад назвали Києво-Братською колегією або на честь покровителя митрополита П. Могили, К.-М. колегією. Юрид. назва академії була закріплена 1701. Кількість учнів колегії 1700 досягала 2 тис., пізніше коливалася в межах 500–1200. Лекції читали переважно латинською мовою. В Академії проводилися публічні наук. виступи, ставилися драматичні твори. Викладачами і вилучниками училища були найвидатніші діячі к-ри XVII–XVIII ст. Вони зробили вагомий внесок у розвиток освіти в Білорусі, Молдові, Росії, серед пл. слов'ян. Академія діяла до 1817. Вона була значним освітнім і наук. центром України, сприяла пошвавленню культ. життя та зміцненню міжнародних зв'язків.

Київська братська школа — одна з найвідоміших братських шкіл в Україні у XVII ст. Заснована Київським Богоявленським братством 1615. Ректорами були Й. Борещкий (1615–1618), М. Смотрицький (бл. 1620), К. Сакович (1620–1624). Школа відіграла значну роль у розвитку нац.-культ. життя. 1632 об'єднана з лаврською школою, так започатковано Києво-Могилянську колегію (з 1701 — академія).

Київське братство (Київське Богоявленське братство) — нац.-реліг. о-ція київських міщан, яка виникла 1615. Містилося у Києво-Братському монастирі, збудованому на землі, подарованій Г. Гулевичівною. До К. б. вписався гетьман П. Сагайдачний з усім Військом Запорізьким. Виступало проти унії, ініціювало відновлення вищої православної ієрархії. К. б. заснувало школу, яка згодом стало основою Києво-Могилянської колегії (академії). З 1620 мало право створити її. Занепало у другій половині XVII ст., у документах XVIII ст. не згадується.

Кумейківський бій — бій між козацьким військом і польською армією 6(16).12.1637 побл. с. Кумейки (тепер Черкаського р-ну Черкаської обл.) під час повстання під проводом П. Павлука (Бути). Польські війська очолював М. Потоцький, якому вдалося оточити повстанців. П. Павлюк і К. Скидан відступили до Чигирина. Д. Гуня продовжував бій, а згодом відступив до Боровиці (нині село Чигиринського р-ну Черкаської обл.), де об'єднався із загоном П. Павлука. 10(20).12.1637 там відбувся новий бій. М. Потоцький, не здобувши перемоги, запропонував вступити у переговори, під час яких П. Павлюка і деяких інших керівників повстання було позрадицькомо захоплено, відправлено у Варшаву, де незабаром страчено. Д. Гуня і К. Скидан з частиною війська відступили на Запоріжжя. Навесні 1638 б-ва розгорнулася з новою силою.

Куруківський договір — угода, укладена 26.10(5.11).1625 в урочищі Медвежі Лозки побл. Курукового озера (біля сучасного Кременчука Полтавської обл.) між гетьманом М. Дорошенком і польським коронним гетьманом С. Консцпольським під час повстання на чолі з М. Жмайлом. Козацький реєстр збільшувався до 6 тис. осіб, козаки могли обирати гетьмана, але затверджував його король. Козаки поза реєстром мали повернутися під владу панів. Козакам заборонялося вступати у зносини з іноземними державами. Умови К. д. не задовольняли осн. масу козацтва.

Лаврська школа — навчальний заклад, відкритий П. Могилою 1631 при Троїцькому монастирі Києво-Печерської лаври. Була створена за західноєвропейським зразком. 1632 об'єднана з Київською братською школою і створена Колегія, яку очолював П. Могила, згодом Києво-Могилянська академія.

Ординація (повна назва — «Ординація Війська Запорізького, що перебуває на службі у Речі Посполитій»; від лат. «порядкувати, призначати») — постановою польського стосовно козаків, ухвалена у січні 1638 після придушення повстання під проводом П. Павлука і К. Скидана. Козацький реєстр зменшувався до шести тисяч, ліквідовувалася виборність козацької старшини, скасовувалося козацьке судочинство, замість гетьмана мав бути призначений польський комісар (резиденція — Трахтемірів), вищі козацькі посади мали зайняти представники польської шляхти, міщанам і селянам під страхом смерті заборонялося вступати у козаки, два полки реєстровців мали перебувати на Січі, а також передбачалося відбудувати і укріпити Кодак.

Остряннина повстання — нац.-визв. повстання під проводом гетьмана Я. Острянина проти польсько-козачеського гніту 1638. Фактично було продовженням повстання П. Павлука (Бути). У березні 1638 загоми козаків рушили із Запоріжжя вглиб України, союзниками Я. Острянина були Д. Гуня і К. Скидан. Здобувши перемогу під Голтвюю 1.05.1638, повстали зазнали поразки під Жовнином (тепер Черкаська обл.) 3(13).06.1638 від військ М. Потоцького. Я. Остриянн з частиною повстанців відступили на Слобожанщину. Новим гетьманом обрали Д. Гуню, який протягом червня-липня 1638 обороняв табір на річці Старець, що впадає у Сулу. Коли старшина вирішила капітулювати, частина козаків на чолі з Д. Гунею прорвалася на Запоріжжя. Повстанці зобов'язалися здати зброю і визнати «Ординацію» 1638.

Павлука повстання — нац.-визв. повстання в Україні у 1637. Почалося на Запоріжжі влітку 1637. Після перших успіхів (здобуття Корсуна, тепер Корсунь-Шевченківський Черкаської обл.) П. Павлюк (Бут) звернувся до народу з універсалом, у якому закликав вступати до лав повстанців. Його помічниками були полковники К. Скидан і С. Биховець. 6(16).12.1637 повстанці зазнали поразки у битві проти польських військ під с. Кумейки (нині Чигиринського р-ну Черкаської обл.), відступили до Боровиці (поблизу Черкас), де змушені були піти на польський вимоги. П. Павлюк був схоплений, вивезений до Варшави і 19.04.1638 страчений. Повстання продовжилось у 1638 р. під орудою Я. Острянина, Д. Гуні та К. Скидана.

Переяславська угода — угода між польським коронним гетьманом С. Консцпольським і укр. козаками, укладена 29.05(8.06).1630 під Переяславом. Зумовлена поразкою польських військ від повстанців під проводом

Т. Федоровича. Зберігала осн. умови Куруківської угоди, але козацький реєстр збільшувався з шести до восьми тисяч. Вимогу видати керівника повстання козаки відхилили, обравши гетьманом Т. Орєндаренка. Перестала бути дійсною після «Ординації» 1638.

Переяславський бій — переможний бій укр. козацького війська на чолі з Т. Федоровичем (Трясилою) проти польської армії С. Конєцпольського 15.05.1630 під Переяславом. Відбувався під час повстання 1630. Польське військо втратило кілька тисяч жовнів, зокрема близько 300 знатних шляхтичів. Наслідком козацької перемоги стала Переяславська угода 1630 р. Цю звитягу укр. війська оспівав Т. Шевченко у поемі «Тарасова ніч».

Покозачення — масовий перехід селян до козацького стану.

«Сім вільних мистецтв» — середньовічні навчальні предмети: арифметика, астрономія, геометрія, грамика, діалектика, музика, риторика.

«Статті для заспокоєння руського народу» — держ.-політ. акт, виданий королем Владиславом IV 1632 (затверджений сеймом у січні 1633 р.), що узаконював існування православної церкви в Україні. На конвокаційному сеймі 22.06.1632 у Варшаві православні та протестанти спільно подали свої вимоги. На елекційному сеймі у вересні 1632 створено комісію, яка підготувала «Статті». Згідно з цим документом православна церква в Україні отримала право мати свою ієрархію на чолі з митрополитом і чотирма списками (львівським, луцьким, мстиславським і перемиським), вільно відправляти богослужіння, мати церкви, монастирі, братства, друкарні, школи. Київським православним митрополитом обрано П. Могилу. «Статті» мали компромісний характер і не могли повністю врегулювати реліг. питання. Утиски щодо православної церкви стали однією з причин нац.-визв. повстань 30-х рр. XVII ст. і війни під проводом Б. Хмельницького.

Федоровича повстання — нац.-визв. повстання в Україні 1630 під проводом гетьмана нерестрових козаків Т. Федоровича (Трясила). Почалося навесні 1630, коли бл. 10 тис. козаків виступило із Запоріжжя на Черкаси. Повстанці стратили гетьмана нерестрових козаків Г. Чорного, який проводив пропольську політику. Повстання охопило значну частину Подніпров'я. Протягом трьох тижнів у районі Переяслава (нині Переяслав-Хмельницький Київської обл.) тривали бої повсталих з урядовими військами на чолі з коронним гетьманом С. Конєцпольським. Після перемоги укр. війська у Корсунському бою польське командування змушене було розпочати переговори з представниками козаків. 29.05(8.06).1630 було укладено Переяславську угоду. Невдоволи гетьманом було обрано Т. Орєндаренка. Т. Федорович з частиною незадоволених угодою козаків повернувся на Запоріжжя.

Хотинська війна — війна Османської імперії проти Польщі 1620–1621. Метою турецьких військ було загарбання укр. і польських земель. У Цецорській битві 1620 польська армія була щент розбита, загинув коронний гетьман С. Жолкевський. Навесні 1621 султан Осман II зібрав 150-тис. військо з 60 гарматами і чотирма слонами й рушив на Молдову. До нього приєдналася 60-тис. татарська орда. Польський уряд звернувся за допомогою до козаків, сейм ухвалив реєстр у кількості 20 тис. осіб. На козацькій раді у Сухій Діброві (Черкащина, 15-17.06.1621) ухвалено рішення негайно виступити у похід. Після усунення з гетьманства Я. Бородавки і обрання П. Сагайдачного укр. військо під Хотином (нині Чернівецька обл.) 24.08(3.09).1621 з'єдналося з польською армією. Починаючи з 13(23).09.1621 турецько-татарські частини повели запеклий наступ на козацький табір. Укр. загони у контратаці знищили майже всю турецьку артилерію. Втративши бл. 80 тис. вояків і не досягнувши успіху, турки змушені були піти на переговори і укладення мирного договору. Хотинська битва, що тривала до 23.09(3.10).1621, закінчилася перемогою українсько-польської армії, вирішальну роль у якій відіграли укр. козаки на чолі з П. Сагайдачним. Було розв'язано міф про непереможність турецького війська, ліквідована небезпека іноземного поневолення укр. та польського народів, зупинено експансію Османської імперії в Європу.

Хотинський мир — мирний договір між Річчю Посполитою й Османською імперією, укладений 9.10.1621, завершив Хотинську війну 1620–1621. Кордон установлювалося по р. Дністер. Туреччина і Кримське ханство зобов'язувалися не нападати на Річ Посполиту. Польща віддавала Хотин Молдовському князівству, обіцяла не допускати походів козаків на турецькі й татарські землі. Умови Х. м. викликали невдоволення укр. козацтва і спричинили наростання нової хвилі нац.-визв. б-би в Україні.

Цецорська битва — битва польських військ із турецько-татарською армією під Цецорами (поблизу Ясс, тепер Румунія) 10(20).09.1620 під час Хотинської війни. Іскандер-паша переміг польську армію С. Жолкевського, у складі якої був невеликий козацький загін. Наслідком цієї перемоги стало оточення і знищення польського табору під Могилевом-Подільським (тепер Вінницька обл.) 28.10(7.11).1620. У битві загинули С. Жолкевський, М. Хмельницький, а Б. Хмельницький, польний гетьман С. Конєцпольський та ін. потрапили у полон. Через рік польська армія з допомогою укр. війська взяла реванш під Хотином.

Чайка — військ. човен запорізьких козаків у XVI–XVII ст. Мав 18–20 метрів у довжину, 3–3,5 (за деякими даними — 6 метрів) — у ширину, 3,5–4 метри — у висоту. Кожну ч. будували не менше 60 козаків протягом 15 днів. Основою її був липовий або вербовий стовбур, обшитий з боків дошками і просмолений. Ч. мала два стерна — на носі й на кормі, що забезпечувало їй швидкість під час розворотів. На судні було 20–40 весел, екіпаж складався з 40–70 осіб. Іноді з січової гавані виходило до 300 ч. з 20 тис. козаків. Озброєння становило 4–6 гармат, переважно фальконетів. На ч. запоріжці спочатку плавали по Дніпрові та ін. ріках, вже з кінця XVI ст. здійснювали походи Чорним морем, вели морські бої з турецькими галерами. Особливо видатним флотоводцем був П. Сагайдачний.

Тести

- 7.1. Козацький гетьман, який у 1618 р. здобув перемогу під Москвою:
А Яків Бородавка. В Марко Жмайло.
Б Михайло Дорошенко. Г Петро Конашевич-Сагайдачний.
- 7.2. Наслідок Куруківської угоди (1625 р.) між поляками та козаками:
А зменшення козацького ресстру, ліквідація козацького самоуправління.
Б зростання козацького ресстру, затвердження платні та права на самоуправління ресстрівців.
Г зростання козацького ресстру, але без затвердження платні та ліквідація самоуправління ресстрівців.
- 7.3. Фортеця, будівництвом якої керував Гійом Левассер де Боплан:
А Кам'янець. В Луцьк.
Б Кодак. Г Хотин.
- 7.4. Подія церковного життя, пов'язана з іменем Петра Могили:
А визнання найвищої православної церковної ієрархії королівською владою.
Б відновлення найвищої православної ієрархії.
В заснування Київського патріархату.
Г укладення унії з Римом.
- 7.5. Прочитайте уривок і вкажіть цитований документ.
«На вічні часи позбавляємо козаків старшинства, всяких старовинних судових установ, прав, доходів та інших відзнак, набутих ними за вірні послуги від наших предків і тепер внаслідок заколотів утрачених, бажасмо тих, кого в живих зберегло воєнне щастя, мати в стані простого народу, оберненого в холопів».
А Деулінське перемир'я 1618 р.
Б Куруківська угода 1625 р.
В «Ординація Війська Запорізького ресстрового» (1638 р.)
Г Переяславська угода 1630 р.
- 7.6. Заклади, де в першій половині XVII ст. вели навчання латинською мовою:
А сзутьські колегії та православні церковні й монастирські школи.
Б сзутьські колегії та школи православних братств.
В Києво-Могилянська академія (колегія) і братські православні школи.
Г Києво-Могилянська академія (колегія) і сзутьські колегії.
- 7.7. Прочитайте рядки життєпису культурно-церковного діяча й укажіть його.
«Народився в 70-х роках XVI ст. у с. Бірчах на Перемищині. Навчався у Львівській братській школі, а потім в одному з європейських університетів. З 1614 р. — київський священник, згодом митрополит. Засновник і покровитель Київської братської школи».
А Йов Борецький В Петро Могила
Б Іван Вишенський Г Іпатій Потій
- 7.8. Потуга, що вступила до Київського Богоявленського братства невдовзі після його заснування:
А гетьман Петро Сагайдачний з усім Військом Запорізьким.
Б київський каштелян, сенатор Адам Кисіль з усім київським міщанством.
В князь Костянтин Острозький з усією православною шляхтою.
Г митрополит Київський Йов Борецький з усіма єпископами та чернецтвом.
- 7.9. Сутність навчання в Києво-Могилянській колегії (академії):
А повний курс навчання тривав 4 роки, усі вищі науки викладалися книжною українською мовою, основу навчальних предметів становили історія, географія та література.
Б повний курс навчання тривав 8 років, усі вищі науки викладалися церковно-слов'янською мовою, основу навчальних предметів становили грецька мова і догматика православ'я.
В повний курс навчання тривав 10 років, усі вищі науки викладалися грецькою мовою, основу навчальних предметів становили «сім вільних мистецтв» і філософія.
Г повний курс навчання тривав 12 років, усі вищі науки викладалися латинською мовою, основу навчальних предметів становили «сім вільних наук».
- 7.10. Релігійний діяч, який у 1620 р. став київським митрополитом:
А Йов Борецький. В Петро Могила.
Б Лаврентій Зизаній. Г Мелетій Смотрицький.
- 7.11. Основні досягнення українського літописання першої половини XVII ст.:
А Баркулабівський літопис, Межигірський літопис, Острозький літописець.
Б літопис Биховця, літопис Самовидця, Супраський літопис.
В літопис Величка, Лаврентівський літопис, Іпатівський літопис.
Г Львівський літопис, Густинський літопис, «Літописці Волині й України».

- 7.12. Греко-католицький митрополит, який шукав способів порозумітися з православними —
 А Іпатій Потій. В Велямин Йосиф Рутський.
 Б Михайло Рогоза. Г Кирило Терлецький.
- 7.13. Фортеця, зруйнована козаками у 1635 р.:
 А Кодак. В Переяслав.
 Б Луцьк. Г Трахтемирів.
- 7.14. Укажіть назву стилю, впливу якого зазнало українське містобудування періоду:
 А бароко В рококо
 Б ренесанс Г функціоналізм
- 7.15. Якому історичному діячеві історик О. Субтельний дав таку оцінку:
 «...Він дивився на козаків не лише під кутом зору їхніх особливих станових інтересів, а й як на потенційних руйнівників українського суспільства в цілому. Сам він об'єднав військову силу козацтва з політично слабкою церковною та культурною верхівкою України...»?
 А Д. Вишневецькому В В.-К. Острозькому
 Б П. Конашевичу-Сагайдачному Г І. Сулімі
- 7.16. Наслідки «Ординації Війська Запорізького реєстрового, що перебував на службі Речі Посполитої»:
 А збільшення реєстру до восьми тисяч, підтвердження права козаків на платню та самоврядування.
 Б зменшення реєстру до трьох тисяч, обмеження території проживання, підтвердження права самоврядування.
 В зменшення реєстру до чотирьох тисяч, один полк реєстровців мав перебувати на Запоріжжі, підтвердження права козаків на власне судочинство.
 Г фіксація реєстру в шість тисяч, ліквідація козацького самоврядування, заборона козацького судочинства, керівництво реєстровцями мали здійснювати урядові комісари.
- 7.17. Подія, внаслідок якої у 1620 р. відбулося відновлення найвищої православної ієрархії:
 А Берестейський собор, розкол української церкви.
 Б заснування Київського Богоявленського братства.
 В приїзд до Києва Єрусалимського Патріарха Феодана.
 Г Хотинська війна, перемога над Османською імперією.
- 7.18. Укажіть правильне твердження.
 А запорізькі козаки у 1616 р. захопили Стамбул
 Б Петро Могила написав «Тренос» («Плач») в повстання 1625 р. очолював Михайло Дорошенко
 Г у Хотинській війні відзначився Петро Конашевич-Сагайдачний
- 7.19. Укажіть ім'я козацького гетьмана, зображеного на гравюрі з книги Касіяна Саковича.

- 7.20. Документ, згідно з яким королівська влада визнавала найвищу православну ієрархію:
 А «Ординація Війська Запорізького реєстрового».
 Б «Порядки щодо козаків та України».
 В «Статті для заспокоєння руського народу».
 Г «Требник. Православне ісповідання віри».
- 7.21. Автор «Лексикону славеноросського» —
 А Памво Беринда. В Лаврентій Зизаній.
 Б Іван Вишенський. Г Петро Могила.
- 7.22. Прочитайте факти біографії діяча й укажіть його.
 «Роки життя — 1596–1647. Народився в молдовсько-угорській аристократичній родині. З 1607 р. Україна стала його батьківщиною. Навчався у Львівській братській школі, Замойській (у Замості) академії, можливо, в

деяких європейських університетах. Був військовиком, згодом постригся в ченці. У 1632–1647 рр. був митрополитом Київським і Галицьким. Яскравий богослов, видатний організатор церковного життя. Автор книги «Требник». Засновник першої вищої школи в Україні у XVII ст.»

- А Йов Борещький
- Б Іван Вишенський
- В Петро Могила
- Г Єлисей Плетенецький.

- 7.23. Риси розвитку професійної музики у першій половині XVII ст.:
- А виникнення жанру оперети, поширення оркестрових обробок духовних пісень, ораторій.
 - Б виникнення перших симфоній, опер і балетів.
 - В поширення багатоголосого (партезного) церковного співу по нотах і лінійного нотопису, поява побутової пісні для триголосого ансамблю або хору — канту, сольної пісні із супроводом.
 - Г створення перших композицій світського змісту для багатоголосих хорів і перших українських опер переважно духовного змісту.
- 7.24. Роки, які поляки називали «золотим спокоєм»:
- А 1608–1618 рр.
 - Б 1618–1628 рр.
 - В 1628–1638 рр.
 - Г 1638–1648 рр.
- 7.25. Причини, через які козаки вирушали в морські походи:
- А захопити частину території Османської імперії, пограбувати цю багату державу.
 - Б здобути собі майно, визволити з рабства невільників.
 - В налагодити торговельні стосунки з Османською імперією, отримати необхідні товари.
 - Г розгромити Кримське ханство, встановити владу над ним.
- 7.26. Засновник друкарні Києво-Печерської лаври —
- А Йов Борещький.
 - Б Петро Могила.
 - В Єлисей Плетенецький.
 - Г Мелетій Смотрицький.
- 7.27. Укажіть правильне твердження.
- А Петро Конашевич-Сагайдачний був поранений під Хотином
 - Б Кримське ханство допомагало козакам у збройному конфлікті 1625 р.
 - В Мелетій Смотрицький є автором «Требника»
 - Г Цецорська битва відбулася у 1621 р.
- 7.28. Дата події, яку Тарас Шевченко назвав «Тарасова ніч»:
- А 1625 р.
 - Б 1630 р.
 - В 1635 р.
 - Г 1637 р.
- 7.29. Прочитайте уривок і вкажіть тогочасну назву міста, де відбулася описана подія.
- «Найпотужнішого удару козаки завдали 1616 р. Під командуванням Петра Конашевича-Сагайдачного вони здобули найбільший невільницький ринок у Криму, визволили кілька тисяч бранців, поєднуючи сухопутні і морські дії, і щасливо дісталися додому».
- А Гезлев
 - Б Кафа
 - В Мангуп
 - Г Херсонес
- 7.30. Укажіть діячів культурно-церковного життя.
- 1 Йов Борещький
 - 2 Павло Бут (Павлюк)
 - 3 Лаврентій Зизаній
 - 4 Єлисей Плетенецький
 - 5 Карпо Скидан
 - 6 Іван Сулима
 - 7 Тарас Федорович (Трясило)
- 7.31. Укажіть визначних козацьких провідників першої половини XVII ст.
- 1 Яків Бородавка
 - 2 Іван Вишенський

- 3 Олифер Голуб
- 4 Михайло Дорошенко
- 5 Лаврентій Зизаній
- 6 Мелетій Смотрицький
- 7 Кирило Ставровецкий

7.32. Укажіть події, пов'язані з діяльністю Петра Могили.

- 1 був ініціатором створення Києво-Братської колегії
- 2 брав участь у заснуванні Богоявленського братства в Києві
- 3 був першим ректором школи Київського братства
- 4 висвячений єрусалимським патріархом Феофаном на митрополита
- 5 до обрання митрополитом був архимандритом Києво-Печерської лаври
- 6 заснував друкарню при Київському братстві
- 7 зобов'язав священників проголошувати по неділях і святах виховні проповіді для парафіян

--	--	--	--

7.33. Укажіть найзначніші твори літератури першої половини XVII ст.

- 1 «Апокрисис» Христофора Філалета
- 2 «Грамматика» Мелетія Смотрицького
- 3 «Ключ царства небесного...» Герасима Смотрицького
- 4 «Лексикон славенороский» Памви Беринди
- 5 «Літописець стародавній...» Феодосія Софоновича
- 6 «Послання єпископам» Івана Вишенського
- 7 «Роксоланія» Севастяна Кленовича

--	--	--	--

7.34. Установіть відповідність між керівниками повстань та географічними об'єктами, з якими вони пов'язані.

1 Павло Бут (Павлюк)	А Жовнин
2 Марко Жмайло	Б Кодак
3 Яків Острианин	В Кумейки
4 Іван Сулима	Г Курукове озеро
	Д Переяслав

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

7.35. Установіть відповідність.

1 апокриф	А богослужбово книга, що містить молитви для трьох
2 кант	Б керівник церковного хору
3 псалом	В релігійна пісня, молитва, що входить до псалтиря
4 регент	Г стародавній релігійно-легендарний твір
	Д хвалебна врочиста пісня духовного або світського змісту

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

7.36. Установіть відповідність.

1 Деуліно	А бій у Молдові
2 Кафа	Б великий невільницький ринок
3 Кодак	В польсько-московське перемир'я
4 Хотин	Г польсько-турецька битва з вирішальною участю українців
	Д фортеця на Дніпрі

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

7.37. Установіть відповідність між письменниками і їхніми творами.

1 Іван Вишенський	А «Великий катехізис»
2 Лаврентій Зизаній	Б «Зерцало богословія»
3 Петро Могила	В «Послання до єпископів»
4 Мелетій Смотрицький	Г «Требник»
	Д «Тренос» («Плач»)

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

7.38. Установіть послідовність подій.

- А відновлення найвищої православної ієрархії
- Б заснування Київського братства і школи при ньому
- В здобуття козаками Кафи
- Г повстання під проводом П. Павлюка, Я. Острианина, Д. Гуні

	А	Б	В	Г
1				
2				
3				
4				

7.39. Установіть послідовність селянсько-козацьких повстань за прізвищами їхніх ватажків.

- А Павло Бут (Павлюк)
- Б Марко Жмайло
- В Яків Острианин
- Г Іван Сулима

	А	Б	В	Г
1				
2				
3				
4				

7.40. Установіть послідовність подій.

- А Куруківська угода
- Б «Ординація Війська Запорізького»
- В утворення Києво-Могилянського колегіуму
- Г Хотинська війна

	А	Б	В	Г
1				
2				
3				
4				

7.41. Укажіть події, зображені на карті стрілками.

- А війни Московського царства проти Османської імперії
- Б війни Речі Посполитої проти Османської імперії
- В походи запорізьких козаків проти Московського царства
- Г походи запорізьких козаків проти Османської імперії та Кримського ханства

7.42. Укажіть географічну назву зображеного на фото замку.

- А Верхній замок у Луцьку
- Б замок у Підгірцях (Львівщина)
- В Меджибізький замок
- Г Острозький замок

7.43. Укажіть назву зображеної на фото споруди.

- А замок у Підгірцях (Львівщина)
- Б Меджибізький замок
- В Острозький замок
- Г Троїцький Межирицький монастир-фортеця поблизу Острога

Відповіді до тестів

7.1. Г. 7.2. В. 7.3. Б. 7.4. А. 7.5. В. 7.6. Г. 7.7. А. 7.8. А. 7.9. Г. 7.10. А. 7.11. Г. 7.12. В. 7.13. А. 7.14. Б. 7.15. Б. 7.16. Г. 7.17. В. 7.18. Г. 7.19. В. 7.20. В. 7.21. А. 7.22. В. 7.23. В. 7.24. Г. 7.25. Б. 7.26. В. 7.27. А. 7.28. Б. 7.29. Б. 7.30. 1, 3, 4. 7.31. 1, 3, 4. 7.32. 1, 5, 7. 7.33. 2, 4, 6. 7.34. 1-В, 2-Г, 3-А, 4-Б. 7.35. 1-Г. 2-Д. 3-В, 4-Б. 7.36. 1-В, 2-Б, 3-Д, 4-Г. 7.37. 1-В, 2-А, 3-Г, 4-Д. 7.38. Б, В, А, Г. 7.39. Б, Г, А, В. 7.40. Г, А, В, Б. 7.41. Г. 7.42. Б. 7.43. Г. 7.44. Г.

ТЕМА 8. ПОЧАТОК НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНОЇ ВІЙНИ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ СЕРЕДИНИ XVII СТ.

Національно-визвольна війна українського народу. Причини:

- посилення соціального гноблення (зростання шляхетського землеволодіння, панщини);
- посилення національно-релігійного гніту (полонізація, окатоличення);
- невідповідність між набуттям козацтва фактичного політичного лідерства в українському суспільстві та різким погіршенням його становища згідно з «Ординацією» 1638 р.;
- слабкість найвищої державної влади Речі Посполитої.

Це викликало протести не тільки козаків, селян, міщан, але й представників привілейованих станів — православної шляхти, вищого православного духовництва, козацької старшини, міської верхівки. Заходи польської влади мали на меті цілковите загарбання і підкорення України, тобто були колоніальними. Це неминуче мало викликати загальнонародний виступ.

Його очолив **Богдан Хмельницький**, обраний на початку 1648 р. гетьманом. Він одразу уклав угоду з кримським ханом Іслам Гіреєм III про військову допомогу. Хід воєнних дій:

- перша битва — 5-6 травня 1648 р. під **Жовтими Водами**, гетьман завдав ворогові нищівної поразки;
- 15-16 травня 1648 р. — це більша перемога під **Корсунем**, взято в полон керівників польського війська М. Потоцького і М. Калиновського, визволення на кінець літа Лівобережної й майже всієї Правобережної України;
- 11-13 вересня 1648 р. відбулася ще одна битва Національно-визвольної війни, цього разу гетьман розгромив польське військо **поблизу містечка Пилявці** (тепер Хмельницька обл.), відкрився шлях наступу на Західну Україну; українське військо обложило Львів, взяло викуп і пішло далі на Замостя. Б. Хмельницький вступив у переговори з поляками. До цього його спонукали різні обставини: нестача боєприпасів і харчів, загальна втомленість, надходила зима, епідемія чуми (номер видатний соратник Максим Кривоніс), повернення татар до Криму. Гетьман уклав перемир'я з новообраним королем Яном II Казимиром і 23 грудня урочисто в'їхав до Кисва.

На початку 1649 р. Б. Хмельницький сформулював остаточну мету війни, яка полягала у створенні держави українського народу в його етнічних межах, наголошувалося, що Українська козацька держава є наступницею Київської Русі, основу її устрою складають козацькі порядки.

Головні воєнні події 1649 р. відбулися під **Збаражем** і **Зборовом**. Знову проявився талант полководця Б. Хмельницького, перемога була за козаками. Але військо Кримського ханства порушило угоду й погрозували перейти на бік Польщі. 8 серпня 1649 р. було укладено **Зборівський договір**:

- під владу гетьмана переходили Київське, Брацлавське і Чернігівське воєводства;
- реєстр встановлювався у 40 тис. козаків, не включені до нього мали повертатися під владу панів;
- шляхта могла повертатися до своїх володінь, селяни мали виконувати давні зобов'язання;
- найближчий сейм повинен був розв'язати питання ліквідації унії та повернення захопленого у церкві майна;
- Чигирин переходив у володіння гетьмана.

Головною битвою 1651 р. була **Берестецька**, яка через зраду татар стала першою програмою української битвою. Оскільки Б. Хмельницький намагався зупинити відступ ханських військ, то він не зміг очолити козацьку армію в цій битві. Наказним гетьманом був обраний **Іван Богун**, який зумів вивести з оточення значну частину українських військ. 18 вересня 1651 р. укладено **Білоцерківський мирний договір**:

- обмеження території Гетьманщини Київським воєводством;
- кількість козацького реєстру скорочувалася до 20 тис. козаків;
- козаки, що лишилися поза реєстром, мали повернутися до своїх панів, шляхта — у свої маєтки;
- гетьман позбавлявся права дипломатичних відносин, повинен був розірвати союз з Кримським ханством;
- збереження прав і привілеїв, наадних православної церкві.

22-23 травня 1652 р. українські війська здобули блискучу перемогу над польською армією **біля гори Баті** на Брацлавщині. Це був реванш за Берестечко. Білоцерківський договір утратив чинність, кордони України знову були, як за Зборівським миром.

Восени 1653 р. українська армія оточила польське військо під Жванцем (тепер Хмельницька обл.), але їх знову врятувала зрада татар. Б. Хмельницький активно шукав інших союзників.

Зміни в суспільно-політичному житті. Утворення української козацької держави — Війська Запорізького. Переможні битви 1648–1649 рр. сприяли утвердженню Української козацької держави — Війська Запорізького. В історичній науці цю державу, а також її територію називають Гетьманщиною.

Найвищим законодавчим органом держави стала Генеральна рада — загальна рада всього війська.

Виконавча та судова влада, а також військова й адміністративна зосереджувалися в руках гетьмана.

Керувати всіма справами йому допомагав уряд — генеральна старшина, яка утворювала Старшинську раду. Поступово вона стала не обиратися, а призначатися гетьманом.

Столицею і гетьманською резиденцією став Чигирин. Усю територію Гетьманщини було в 1649 р. поділено на 16 полків (на Правобережжі — 9, на Лівобережжі — 7), які поділялися на 10-20, а то й більше, сотень. Полками керували полковники, а сотнями — сотники, які здійснювали військово-адміністративну владу. Містами, що мали магдебурзьке право, керували магістри на чолі з війтами. У селах справами керували старости, яких обирала сільська громада. Запорізька Січ була окремою адміністративною одиницею в державі.

У соціально-економічному житті відбувалися глибокі зрушення: було ліквідоване велике та середнє землеволодіння, фільварково-панщини систему господарювання, кріпацтво. Формувалися козацька, селянська і державна власність на землю. Змінилася соціальна структура суспільства. Провідну роль почав відігравати козацький стан. Поліпшилося становище міщан, бо ліквідоване було засилля іноземців і усунуті національно-релігійні перешкоди для підприємництва й торгівлі, участі в самоврядуванні.

Культура. Найвидатніші досягнення в архітектурі й образотворчому мистецтві пов'язані з особою керівника Національно-визвольної війни українського народу: **портрет Богдана Хмельницького (гравюра В. Гондіуса, середина XVII ст.), ікона Покрову Богородиці із зображенням Богдана Хмельницького, Ілліська церква у Суботіві (1656 р.).**

Зовнішньополітична діяльність уряду Б. Хмельницького. Місце Гетьманщини в міжнародних відносинах тогочасної Європи.

На той час країни Європи поділялися на три табори: католицький, православний і протестантський.

Католицькі країни здебільшого підтримували Річ Посполиту, лише Венеційська республіка підтримувала з Україною дружні стосунки, надіючись у майбутньому на її підтримку проти Туреччини.

Протестантські країни спостерігали за цими подіями з певним співчуттям до України, особливо Швеція, яка готова була розпочати війну проти Польщі.

Православні країни загалом теж ставилися позитивно. Але Москві непотрібно була не лише сильна Річ Посполита, а й сильна Україна. Страх, що полум'я повстання може охопити й Московію, утримував царський уряд від допомоги у війні.

Відносини з Молдовою. У 1650, 1652, 1653 рр. козацькі війська здійснили молдовські походи, щоб зробити це князівство союзником. Для цього було укладено шлюб сина Б. Хмельницького і доньки господаря Молдови Василія Лупула. Допомагаючи своєму тестеві, Тиміш Хмельницький у 1653 р. загинув у Сучаві.

Відносини з Московією. Наприкінці 1653 р. Москва погодилася прийняти Військо Запорізьке і розпочати війну з Польщею. 8 січня 1654 р. у Переяславі відбулася рада, де були присутні близько 200 представників старшини та козацтва. Вирішено було укласти союз з Московією. Того дня склали присягу 284 особи. Письмово **українсько-московський договір оформлено «Безневними статтями» (1654 р.):**

- чисельність козацького війська встановлювалася в 60 тис. осіб;
- гетьманові дозволялося підтримувати відносини з іншими державами за умови повідомлення царя, заборона зв'язків з польським королем і турецьким султаном без царського наказу;
- збереження прав і вольностей гетьмана і всього Війська Запорізького, а також міщанства;
- збереження української адміністрації та її права на збирання податків, суд лишався самостійним;
- зобов'язання московського уряду вступити у війну з Річчю Посполитою весною 1654 р.;
- православне духовництво відмовилося від незаконних вимог Москви.

Умови договору свідчать про об'єднання України та Московії у своєрідну конфедерацію. Договір був загалом рівноправний і (за умови дотримання) взамовигідний. У 1655 р. відбулися битви українсько-московських військ проти польських під Охматовим (без переможця) і під Городком (успішна). Але вже в 1656 р. було укладено **московсько-польське Віленське перемир'я**, що фактично порушувало українсько-московський союзний договір.

Б. Хмельницький домовляється про спільні дії проти Польщі з Трансильванією і Швецією. Перші наслідки цих домовленостей були дуже успішними, але влітку 1657 р. виникли труднощі. Можливо вони прискорили смерть видатного державного та військового діяча Б. Хмельницького, який помер 27 липня 1657 р.

Наслідки Національно-визвольної війни українського народу:

- відродження Української держави, відокремлення Війська Запорізького від Речі Посполитої;
- ліквідація кріпосної залежності селянства;
- об'єднання народу навколо гетьмана і козацької старшини;
- перетворення козацтва на політичну еліту держави, привілейований стан;
- Україна посіла вагомє місце у міжнародних відносинах тогочасної Європи.

Хронологічний довідник

1648 р., 25 січня — початок Національно-визвольної війни українського народу. Обрання гетьманом Богдана Хмельницького.

1648 р., лютий — Б. Хмельницький у Бахчисараї уклав союзну угоду з кримським ханом про надання військової допомоги.

1648 р., 5-6 травня — перемога козаків над польським військом Стефана Потоцького під Жовтими Водами.

1648 р., 16 травня — розгром польської армії Миколая Потоцького у Гороховій Діброві поблизу Корсуня. Звільнення всієї Лівобережної України.

1648 р., 11-13 вересня — розгром армією Б. Хмельницького польського війська під Пилявцями. Українські загопи дійшли до Західної України.

1648 р., 26 вересня — 16 жовтня — облога українським військом Львова. Гетьман обмежився викупом.

1648 р., 28 жовтня — 14 листопада — облога армією Б. Хмельницького Замостя.

1648 р., 23 грудня — урочистий в'їзд Б. Хмельницького в Київ.

1649 р., 30 червня — 13 серпня — облога повстанським військом фортеці Збарж.

1649 р., 21 липня — битва під Лосовом, загибель київського полковника Михайла Кричевського. Литовське військом Януша Радзивілла зазнало значних втрат і зупинило свій наступ.

1649 р., 5-6 серпня — розгром польського війська поблизу міста Зборів.

1649 р., 8 серпня — укладення Зборівського мирного договору між Б. Хмельницьким і польським королем Яном II Казимиром. Визначення 40-тисячного козацького реєстру, обмеження території козацької України Київським, Брацлавським і Чернігівським воєводствами.

1650 р., серпень-вересень — перший молдовський похід козацьких військ. Господар Молдови Василь Лупул зобов'язувався не допомагати Польщі.

1651 р., 18-30 червня — битва під Берестечком. Поразка козацького війська. Вихід значної частини українського війська з оточення завдяки рішучим діям наказного гетьмана І. Богуну.

1651 р., 26 червня — битва під Лосовом і Ріпками. Загибель чернігівського полковника Мартина Небаби. Литовське військом Януша Радзивілла продовжило наступ на південь.

1651 р., 18 (28) вересня — Білоцерківський мирний договір між Україною та Польщею. Встановлення 20-тисячного реєстру, обмеження влади гетьмана Київським воєводством.

1652 р., 22-23 травня — розгром польського війська на чолі з Мартином Калиновським козацько-татарською армією під проводом Б. Хмельницького. Фактичне відновлення умов Зборівського договору.

1652 р., 21 серпня — одруження Тимоша Хмельницького з донькою молдавського господаря В. Лупула. Укладення українсько-молдовського союзу.

1653 р., серпень-вересень — новий похід козацьких загонів Т. Хмельницького в Молдову і їхня поразка під Сучаховою. Смерть Т. Хмельницького під час захисту фортеці (5 вересня).

1653 р., вересень-грудень — облога козацькими військами польської армії в Жванці на Поділлі. Усна угода про припинення воєнних дій, відновлення умов Зборівського договору.

1654 р., 8 (18) січня — козацька рада в Переяславі ухвалила присягнути на вірність цареві Московії.
1654 р., 27 березня — укладення козацьким посольством договору з московським урядом (Березневі статті). Установлення чисельності козацького війська у кількості 60 тис. осіб.

1654 р. — заснування Харкова.

1655 р., 19-20 січня — бої козацько-московської армії з польсько-татарськими військами під Охматовим (Дрижипільська битва). Б. Хмельницький не зміг завдати вирішального удару та звільнити Брацлавщину.

1655 р., 19 вересня — поразка польського війська у битві з козацько-московською армією під Городком.

1655 р., 19 вересня — 29 жовтня — облога Львова військом Б. Хмельницького.

1656 р., 8 жовтня — укладення у Чигирині союзу з трансільванським князем Юрієм (Дердем) II Ракоці проти Польщі.

1656 р., 24 жовтня — підписання між Московією і Річчю Посполитою Віленського перемир'я. Порушення Московією договору з Україною.

1657 р., січень-липень — воєнні дії армії трансільванського князя Юрія (Дердя) II Ракоці та козацьких загонів на чолі з київським полковником Антоном Ждановичем проти Польщі, закінчилися фактично невдало.

1657 р., 27 липня — смерть Б. Хмельницького у Чигирині.

Персоналії

Богун Іван (Федоренко, Федорович; р. н. невідомий — 17(27).02.1664, pobl. Новгорода-Сіверського) — видатний військ. і держ. діяч, полководець. Учасник визв. змагань 1637-1638. Б. брав участь у всіх гол. битвах нац.-визв. війни укр. народу під проводом Богдана Хмельницького, особливо відзначився у битві під Берестечком, де як наказний гетьман зміг вивести значну частину укр. війська з оточення. У січні 1654 відмовився присягати московському цареві. Б. був полковником подільським, калницьким (вінницьким) і паволоцьким. 1655 керував героїчною обороною Умані. Полковник непохитно стояв на позиціях укр. державності, був противником промосковської і пропольської орієнтації. 1658 брав активну участь у придрушенні золоту Барабаша — Пушкаря. Висловлював претензії гетьманові Ю. Хмельницькому за укладення Переяславських статей. Б. 1663-1664 брав участь у поході гетьмана П. Тетері на Лівобережну Україну, розстріляний за наказом польського військ. командування.

Вишневецький Ярема (Іеремія; 1612 — 20.08.1651) — польський держ. і військ. діяч укр. походження, князь. Навчався в сзутському колегіумі у Львові, вивчав військ. справу в Італії й Іспанії. 1631 прийняв католи-

цизм. В. володів величезними маєтками на Волині, Поліссі та Лівобережній Україні, мав резиденцію у Лубнах (нині Полтавська обл.). 1632-1634 брав участь у війні проти Московії, відзначився у боях з татарами. В. на початку визв. війни укр. народу під проводом Б. Хмельницького вів активну б-бу не лише з укр. військами, а й із мирним населенням, розправлявся з особливою жорстокістю. Загони В. зазнали 1648 поразки від військ М. Кривоноса. 1649 відзначився під час оборони Збаража. Несподівано помер від хвороби.

Гондіус Вільгельм (Г'льйом; 1597, Гаага, Нідерланди — 1652, Гланск, Польща) — голландський гравер на міді. З 1636 мешкав у Гданську. Виконав карти України (1648, 1650) до «Опису України» Г. де Боплана, три варіанти портрета Б. Хмельницького (1651, один — за малюнком А. Вестерфельда).

Іслам-Гірей III (Іслам-Герай III; 1604–1654) — кримськотатарський політ. діяч. Кримський хан (1644–1654). I-Г. III 1648 уклав воєнний союз з гетьманом Б. Хмельницьким проти Польщі, який не раз порушував (Зборів, Берестечко, Жванець). За I-Г. III татарські загони часто нападали на Україну, грабували міста і села, брали ясир.

Косів Сильвестр (Косов; р. н. невідомий, Вітебщина, тепер Білорусь — 13(23).04.1657, Київ) — церк. і культ. діяч. 1632 брав участь разом з П. Могилою в о-ції Київської колегії. 1647 К. обраний київським православним митрополитом. Був непримиренним ворогом зближення з Московією, 1654 відмовився скласти присягу московському цареві та підпорядкувати київську митрополію московському патріархові. К. — автор богословських творів («Дидаскалія», «Екзегезис» та ін.

Кривоніс Максим (Перебийніс, Вільшанський; р. н. невідомий, с. Вільшана, тепер Городищанського р-ну Черкаської обл. — листопад 1648, pobl. Замостя, тепер у Польщі) — військ. діяч. У 30-40-х рр. XVII ст. перебував на Запоріжжі, де прославився у походах на турків і татар. Є відомості, що К. деякий час був на службі у французькій армії. Один з найближчих соратників Б. Хмельницького. Очолюв козацьку кінноту, яка відіграла вирішальну роль у битві під Корсунем (нині Корсунь-Шевченківський Черкаської обл.). К. розгромив польську війська у боях під Немировом, Махнівкою і Старокостянтиновом (на Поділлі, тепер Вінницька і Хмельницька обл.). Відзначився загони полковника і під Пилявцями (нині с. Пилява Старосинявського р-ну Хмельницької обл.), при штурмі Бердичева (тепер Житомирська обл.), Бара (нині Вінницька обл.), Крем'яни (тепер Кременець Тернопільської обл.), Львова. Помер К. від чуми, яка спалахнула в укр. війську під час облоги Замостя.

Кричевський Станіслав-Михайло (р. н. невідомий — 21(31).07.1649, за ін. відомостями 22.07, 24.07) — військ. діяч. Походив з укр. шляхетського роду на Берестейщині. Здобув хорошу освіту, володів кількома іноземними мовами. 1643-1648 К. був чигиринським полковником реєстрового козацтва, де сотником служив Б. Хмельницький, якого він врятував від розправи у жовтні 1647. Приєднався до укр. повстанського війська під Жовтими Водами (тепер Лівніпротровська обл.), призначений київським полковником. К. — учасник битви під Пилявцями (нині с. Пилява Старосинявського р-ну Хмельницької обл.), походу в Галичину та облоги Замостя (тепер у Польщі). У липні 1649 призначений наказним гетьманом 20-тис. укр. армії, яка обороняла північні кордони України від нападу польсько-литовських військ Я. Радзивілла. К. був важко поранений під Лосовом (тепер у Білорусі), потрапив у полон і заповідав собі смерть.

Морозенко Нестор (Мрозовицький Станіслав; р. н. невідомий, Теребовля, тепер Тернопільської обл. — 28.07.1649, pobl. Збаража, нині Тернопільської обл.) — військ. діяч. Навчався в ун-тах Кракова і Падуї (Італія), знав кілька іноземних мов. З 1638 — полковник реєстрового козацтва. М. 1648 приєднався до військ Б. Хмельницького, відзначився у Пилявській битві. З 1649 — корсунський полковник. Очолював козацьку кінноту під час облоги Збаража, загинув у бою. М. — герой укр. нар. пісні «Ой, Морозе, Морозенку, ти славіний козаце».

Олексій Михайлович (Алексеї; 19.03.1629, Москва — 29.01.1676, там же) — рос. держ. діяч. Другий московський цар з династії Романових (1645–1676). Став царем після см. свого батька царя Михайла. Батько Петра I. О. М. уклав договір з Україною — «Березневий статті» 1654. Порушував їх ще за життя Б. Хмельницького, намагаючись обмежити держ. права України. Нехтуючи інтересами України уклав Віленське, а згодом Андрусівське перемир'я. У період правління О. М. за посередництвом українців у Московії починають поширюватися впливи європейської к-ри.

Хмельницький Богдан (бл. 1595, Суботів під Чигирином, тепер Черкаська обл. — 27.07.1657, Чигирин, похований у Суботіві) — видатний політ., держ. і військ. діяч, дипломат. Батько Т. і Ю. Хмельницьких. Навчався у Львівському (або Ярославському, тепер у Польщі) єзуїтському колегіумі. Брав участь у битві з турками під Цепорою, у якій загинув його батько Михайло Хмельницький, а сам Х. потрапив на два роки у полон. Брав участь у походах на татар і турків, у московсько-польській війні 1632-34, повстаннях Т. Федорівича, П. Павлюка, Я. Остриїнина і Д. Гуни. Х. був деякий час військ. писарем, з 1638 — чигиринський сотник. Учасник багатьох переговорів, у тому числі — у Франції при найм козаків. У грудні 1647 вирушив на Запоріжжя, де на поч. лютого 1648 став гетьманом. Уклав союз з кримським ханом, здобув перемоги під Жовтими Водами (нині Дніпропетровська обл.), Корсунем (тепер Корсунь-Шевченківський Черкаської обл.), Пилявцями (нині с. Пилява Старосинявського р-ну Хмельницької обл.). Х. — засновник Укр. гетьманської держави. Внаслідок переможної Зборівської битви уклав Зборівський договір 1649. Х. здійснив три Молдавські походи (1650, 1652, 1653). Після поразки під Берестечком (тепер Горохівського р-ну Волинської обл.) 1651 змушений був укласти менш вигідний

Білоцерківський договір. 1652 здобув блискучу перемогу під Батогом (нині Вінницька обл.), відновив дію Зборівського договору. Х. 1654 змушений був піти на союз з Московією. 27.03.1654 були укладені «Статті Богдана Хмельницького» («Березневі статті»). Після того, як Москва пішла на порушення домовленостей (Віленське перемир'я та ін.), заручився підтримкою Трансильванії та Швеції. Раптова смерть Х. зупинила вел. діяльність, спрямовану на об'єднання всіх укр. етнічних земель і зміцнення суверенітету Укр. держави.

Хмельницький Тиміш (Тимофій; 1632 — 5(15).09.1653, Сучава, нині Румунія, похований у Суботові, тепер Чигиринського р-ну Черкаської обл.) — політ. і військ. діяч. Старший син Б. Хмельницького. З 1648 був чигиринським сотником, брав участь у Зборівській, Берестецькій, Батозькій битвах. Після здобуття укр. військами столиці Молдавського князівства Ясс для зміцнення союзу двох держав Х. одружився з дочкою В. Лупула — Розандою. 1653 пішов на допомогу своєму тестеві, проти якого виступили Трансильванія і Волощина. Смертельно поранений при обороні Сучави.

Ян II Казимир (22.03.1609 — 16.12.1672, Париж) — польський політ. і держ. діяч. Польський король (1648–1668) з династії Ваза. Син Сигізмунда III Вази, брат Владислава IV. Я. II К. усі сили спрямовував на придушення нац.-визв. війни укр. народу під проводом Б. Хмельницького. 1649 і 1653 особисто очолював посполиті рушення на Україну. Нездатність Я. II К. вивести Польщу з кризи змусила його добровільно зректися престолу.

Терміни та поняття

Батозька битва — переможна битва укр. війська, очолюваного Б. Хмельницьким з польською армією під командуванням М. Калиновського 22-23.05(1-2.06).1652 біля гори Батіг на Брацлавщині (тепер Вінницька обл.). Оточивши польський табір, козакі вдарили з усіх боків і знищили майже все польське військо з його командувачем. Наслідком битви було фактичне відновлення Зборівського договору і скасування Білоцерківського. У битві особливо яскраво проявився полководницький талант гетьмана Б. Хмельницького. Цю битву сучасники порівнювали із битвою під Каннами.

Березневі статті (статті Богдана Хмельницького) — комплекс документів, які регламентували політ. і правове становище Гетьманщини після Переяславської ради і включення України до складу Моск. царства. Схвалені царем Олексієм I Боярською думою 21.03.1654 у Москві. Збір податків на користь царської скарбниці доручалося весті укр. урядникам; заборонялося зносити гетьману з турецьким султаном і польським королем; моск. уряд зобов'язувався вступити у війну з Польщею весною 1654; передбачалося утримання моск. військ на кордонах України з Річчю Посполитою; реєстр установлювався у кількості 60 тис. козаків; у випадку татарських нападів на Україну передбачалося організувати проти них спільні походи України і Московії. Частина вимог гетьмана була розглянута окремо і деякі з них підтвержені 27.03.1654. Згідно зі статтями Україна мала власний адмін.-терит. устрій, право і управління. Однак відсутнім було обмеження її політ. та екон. суверенітету. Б. с. були чинними до 1659, коли були укладені Переяславські статті, які ще більше обмежували суверенітет України. Оригінали статей до наших днів не збереглися (на думку деяких істориків, копії були сфальсифіковані на користь більших прав Москви).

Берестецька битва — битва укр. армії з польськими військами 18(28).06–30.06(10.07).1651 поблизу Берестечка (тепер Горохівського р-ну Волинської обл.). Польська армія разом з найманцями нараховувала бл. 150 тис. вояків, у війську Б. Хмельницького було бл. 100 тис. козаків і 50 тис. татар. Татарські вояки, очолювані ханом Іслам-Гіреєм III, не витримавши артилерійського вогню, відступили з поля бою, Б. Хмельницький намагався їх затримати, але це йому не вдалося. Укр. армія, очолена наказним гетьманом І. Богунем, оточена ворогом, героїчно відбивала атаки польського війська. 30.06(10.07).1651 українці прорвалися з оточення, хоча зазнали значних втрат (бл. 30 тис. вояків). Наслідком битви стало підписання Білоцерківського мирного договору.

Білоцерківський мирний договір — договір укладений між гетьманом Б. Хмельницьким і польським урядом 18(28).09.1651. Умови договору були наслідком поразки укр. військ під Берестечком. Число реєстрового війська установлювалося у 20 тис., козацькою територією визнавалося лише Київське воєводство. Гетьман мав розірвати союз з Кримським ханством і позбавлявся права дипломатичних зносин з іноземними державами. Після перемоги укр. військ під Батогом у травні 1652 умови договору в Білій Церкві були анульовані.

Військо Запорізьке — 1) офіційна назва реєстрового козацького війська, утвореного 1572 рішенням польського короля Сигізмунда II Августа для оборони пд. кордонів Речі Посполитої від нападів турків і татар (існувало до 1648); 2) офіційна назва відновленої Укр. держави — Гетьманщини та її збройних сил з середини XVII майже до кінця XVIII ст.

Віленське перемир'я — перемир'я, укладене 24.10.1656 у Вільно (тепер Вільнюс) між Річчю Посполитою і Московією. Укр. делегація на вимогу моск. сторони не була допущена до участі у виробленні умов В. п. Воєнні дії між Московією і Польщею припинилися, обидві країни зобов'язувалися не розпочинати переговори про мир зі Швецією. Після укладення Гадяцького договору 1658 умови В. п. були фактично анульовані.

Генеральна військова канцелярія — найвища адмін. установа Гетьманщини у XVII–XVIII ст. Створена Б. Хмельницьким. Здійснювала все військ., адмін., судові і фінансове управління. Підпорядковувалася гетьманові, а безпосередньо нею керував ген. писар. Місцем перебування канцелярії була гетьманська резиденція (у різні часи — Чигирин, Гадяч, Батурич, Глухів). Її робота обмежувалася царською владою, а після

смерті Д. Апостола (1734) вона була реорганізована у Правління гетьманського уряду. За гетьмана К. Розумовського відновлена, 10(21).11.1764 остаточно ліквідована рос. владою.

Генеральна військова рада — найвищий держ. і політ. орган у часи Гетьманщини протягом 1648–1750. Скликалася для обрання гетьмана або вирішення важливих держ. питань. Брати участь у раді мали всі козаки, іноді делегати від міщан, в окремих випадках — селяни (так звана Чорна рада). Постійного місця проведення рад не існувало. На поч. XVIII ст. вона збиралася лише для затвердження рішень, які вже прийняли гетьман і ген. старшина. У лютому 1750 відбулася остання рада, на якій було проголошено гетьманом К. Розумовського.

Генеральна старшина — найвища держ. адміністрація в Гетьманщині XVII–XVIII ст. До її складу входили: ген. бунчужний, ген. обозний, ген. писар, ген. підскарбій, ген. суддя, ген. хорунжий, два ген. осавули. Г. с. вирішувала найважливіші питання, провадила дипломатичні переговори, очолювала збройні сили. Протягом XVIII ст. права г. с. постійно обмежувалися рос. владою. На поч. 80-х рр. XVIII ст. вона як адмін. орган перестає існувати.

Генеральний бунчужний — виборна службова особа, що обіймала одну з найвищих посад у Гетьманщині XVII–XVIII ст. До його обов'язків належало берегти бунчук — символ влади гетьмана. Під час воєнних дій керував частинами козацького війська. Г. б. виконував важливі доручення гетьмана, що стосувалися судових справ, дипломатичної служби.

Генеральний обозний — виборна службова особа, що обіймала одну з найвищих посад у Гетьманщині XVII–XVIII ст. Вважався першою особою після гетьмана. Відав постачанням гетьманського війська, виконував дипломатичні доручення гетьмана та рад ін. обов'язків.

Генеральний осавул — виборна службова особа, що обіймала одну з найвищих посад у Гетьманщині XVII–XVIII ст. Їх було двоє — старший і молодший. Старший був охоронцем гетьманської булав, найближчим помічником гетьмана у військ. питаннях, розслідував тяжкі злочини, вів дипломатичні переговори, виконував обов'язки наказного гетьмана тощо.

Генеральний писар — виборна службова особа, що обіймала одну з найвищих посад у Гетьманщині XVII–XVIII ст. Писар керував діяльністю ген. військової канцелярії, приймав іноземних послів, брав участь у виробленні умов міжнародних договорів, вів дипломатичне листування, зберігав держ. печатку. Іноземці називали його канцлером.

Генеральний підскарбій — виборна службова особа, що обіймала одну з найвищих посад у Гетьманщині XVII–XVIII ст. Відав держ. скарбицею, прибутками і витратами коштів, керував збором податків, установлював мита. Г. п. стояв на чолі Ген. скарбової канцелярії.

Генеральний суддя — виборна службова особа, що обіймала одну з найвищих посад у Гетьманщині XVII–XVIII ст. Їх, як правило, було двоє. Суддя розглядав справи, які постуали на ім'я гетьмана, рішення я вносив одноосібно. Г. с. очолював Ген. військ. суд. Часто брав участь у дипломатичних переговорах, а також виконував обов'язки наказного гетьмана.

Генеральний хорунжий — виборна службова особа, що обіймала одну з найвищих посад у Гетьманщині XVII–XVIII ст. Офіційним обов'язком була охорона гол. хоругви козацького війська. Хорунжий віддав переважно військ. справами і певною мірою був ад'ютантом гетьмана. Він також виконував важливі військ. та дипломатичні доручення гетьмана, признавався наказним гетьманом.

Гетьман (від нім. «воєначальник») — 1) у Польщі та Вел. князівстві Литовському з другої половини XV ст. — командувач збройними силами (існували коронний г. і його помічник польний г.). 2) Після утворення 1572 укр. реєстрового козацького війська гетьманами почали називати його керівників. 3) Після відновлення 1648 Укр. держави г. став її главою (Б. Хмельницький). У його руках була зосереджена уся повнота законодавчої, виконавчої та судової влади. Після укладення Березневих статей 1654 розпочалося обмеження повноважень г. Посада остаточно скасована 1764 (не існувала в 1722–1727 і 1734–1750). Г. очолював уряд України — ген. старшину. Резиденція його постійно перебувала у Чигирині, Гадачі, Батурині, Глухові. 1663–1681 посада г. існувала на Правобережній Україні, а 1710–1742 г. України в еміграції був П. Орлик.

Гетьманщина (Гетьманська держава) — назва в наук. л-рі Укр. держави, відновленої 1648. Офіційна назва держави — Військо Запорізьке. Столицями були Чигирин, Галяч, Батурин, Глухів. На початковому етапі її територія обмежувалася Київським, Чернігівським і Брацлавським воеводствами, хоча влада гетьмана поширювалася на деяку частину Волині та білоруських земель. Моск. уряд з 1654 розпочав обмеження прав і привілеїв Г. 1663 вона поділилася на Лівобережну і Правобережну, поділ закріплений Андрусівським перемир'ям 1667. Поділялася на полки і сотні. На Правобережжі цей устрій проіснував до 1714 (з перервами). На Лівобережжі зберігався до 1783. Найбільш тривалим був поділ на 10 полків: Гадацький, Київський, Лубенський, Миргородський, Ніжинський, Перезяславський, Полтавський, Прилуцький, Стародубський, Чернігівський. Замість них 1781 були створені Київське, Чернігівське та Новгород-Сіверське намісництва. Г. перестала існувати.

Жванецька облога — облога укр. військами на чолі з гетьманом Б. Хмельницьким польської армії під Жванцем (нині село Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл.) 1653. Козацькі загони разом татарськими військами оточили польську армію короля Яна II Казимира, облога тривала понад два місяці. 5(15).12.1653 кримський хан, підкуплений королем, уклав з Польщею сепаратну угоду. За цих обставин гетьман змушений був

пті на перемир'я, за умовами якого відносини України і Польщі регулювалися на основі Зборівського договору 1649.

Жовтоводська битва — перша переможна битва укр. армії на чолі з Б. Хмельницьким проти польських військ 5-6(15-16).05.1648. Українці в союзі з татарами атакували поляків в урочищі Жовті Води (побл. теперішнього міста Жовті Води Дніпропетровської обл.) і змусили захищатися в укріпленому таборі. Вирішальна битва закінчилася повним розгромом польських військ в урочищі Княжкі Байраки, сотні поляків загинуло, бл. трьох тис. потрапило в полон, у т. ч. командувач армії С. Потоцький (незабаром помер від ран), син коронного гетьмана М. Потоцького. Перемога укр. армії під Жовтими Водами сприяла розгортанню нац.-визв. руху по всій Україні.

Зборівська битва — переможна битва укр. армії Б. Хмельницького над польським військом Яна II Казимира під Зборовом (нині Тернопільська обл.) у серпні 1649. 5-6(15-16).08.1649 укр. війська завдали полякам значних втрат. У цій катастрофічній ситуації польський король пішов на таємні переговори з кримським ханом, обіцяючи татарам велику грошову винагороду. Хан Іслам-Гірей III не був зацікавлений у перемозі жодною із сторін, тому поставив вимогу, щоб гетьман припинив переможну битву. Б. Хмельницький змушений був підписати Зборівський договір.

Зборівський мирний договір — мирний договір, укладений між гетьманом Б. Хмельницьким і польським королем Яном II Казимиром 8(18).08.1649 у Зборові (тепер Тернопільська обл.) після перемоги укр. армії у Зборівській битві під тиском кримського хана Іслам-Гірея III. За договором Укр. держава визнавала Польщею у межах Київського, Чернігівського і Брацлавського воєводств. Зберігалися Вольності Війська Запорізького, число реєстрових козаків установлювалося у 40 тис. козаків (насправді їх було значно більше). Католицька і православна шляхта зрівнювалися в правах. Питання про унію передавалося на розгляд сейму. Незважаючи на ряд невигідних для України умов (обмеження території, повернення польської адміністрації, заведення реєстру) в цілому З. м. д. дав можливість Б. Хмельницькому зміцнити становище Укр. держави.

Корсунська битва — переможна битва укр. армії на чолі з Б. Хмельницьким проти польського війська під командуванням М. Потоцького під Корсунем (нині Корсунь-Шевченківський Черкаської обл.) 16(26).05.1648. Укр. полководцю організував засідку, в яку потрапила польська армія, ущент розгромлена за кілька годин. Козаки захопили у полон майже 10 тис. поляків на чолі з командувачами, а також вел. трофеї. Унаслідок перемог під Жовтими Водами і Корсунем була знищена польська окупаційна армія в Україні, започатковано відновлення Укр. держави — Гетьманщини.

Молдавські походи — походи укр. армії на чолі з Б. Хмельницьким (1650 і 1652) і Т. Хмельницьким (1653) проти союзника Польщі Молдавського князівства. На поч. вересня 1650 козацькі полки оволоділи столицею Молдавії Яссами, що змусило господаря (князя) В. Лупула укласти угоду, за умовами якої мав відмовитися від союзу з Польщею і вступити в союзницькі відносини з Україною, видавши свою доньку Розанду заміж за сина гетьмана — Т. Хмельницького. Після поразки укр. війська під Берестечком В. Лупул відмовився виконувати умови договору, але після розгрому польського війська під Батогом (1652) змушений виконати. 1653 війська Валахії та Семитраддя (Трансильванії) захопили Ясси, скинутий господар звернувся за допомогою до Б. Хмельницького. Гетьман послав у Молдавію війська під проводом Т. Хмельницького, які повернули престол В. Лупулові, але при обороні Сучава у вересні 1653 гетьман був важко поранений і через кілька днів помер.

Наказний гетьман — урядова особа в Україні у XVII—XVIII ст., що тимчасово обіймала посаду гетьмана, призначена гетьманом або обраний козацькою старшиною. У випадку смерті гетьмана або його усунення н. г. виконував обов'язки до обрання нового гетьмана.

Національно-визвольна війна — всенародне нац.-визв. повстання з метою відновлення які заснування державності. Внаслідок війни під проводом Б. Хмельницького (перша укр. революція) була відновлена укр. державність.

Переяславська рада — військ. рада, скликана Б. Хмельницьким у Переяславі (нині Переяслав-Хмельницький Київської обл.) 8(18).01.1654 для вирішення питань про взаємовідносини між Україною та Московією. У раді взяли участь представники Київського, Брацлавського та Чернігівського полків і жителі Переяслава. З Москви прибуло посольство на чолі з боярином В. Бутурліним. Б. Хмельницький зажадав від послів присягти від імені царя про збереження прав України у союзі з Московією. В. Бутурлін відмовився, наголошуючи, що слово царя «змінити не буде». Гетьман і старшина витлумачили це як присягу і самі присягнули (усього 284 особи). Після цього моск. посольство побувало у 117 населених пунктах, де, за їхніми даними, присягнули цареві 127328 осіб. Відмовилися присягати ряд полків, міст і укр. духовенство. У результаті П. р. та наступних переговорів було укладено військ.-політ. союз двох держав України та Московії.

Пилявська битва — переможна битва укр. війська на чолі з Б. Хмельницьким проти польської армії 11-14.09.1648 під Пилявцями (тепер с. Пилява Староконстянтинівського р-ну Хмельницької обл.). Відбулася після перемог укр. сил під Жовтими Водами і Корсунем. Польське військо очолювали три командувачі — Д. Заславський, М. Остророг, А. Концпольський (за висловом Б. Хмельницького «латина, перина і дитина»). Вел. роль у битві відіграли частини, керовані М. Кривоносом. Не витримавши наступу укр. армії, польські підрозділи почали безладно відступати, в останній день битви відступ перетворився на панічну втечу. Було захоплено всю

польську артилерію та величезний обоз. У результаті битви було повністю звільнено Волинь і Поділля, створилися сприятливі умови для визволення західноукраїнських земель.

Полк — 1) назва військ. підрозділу в Київській і Галицько-Волинській державах (IX–XIV ст.). У другій половині XVI ст., після утворення укр. реєстрового козацького війська п. став його осн. структурною одиницею. Кількість була нестабільною, чотири-шість (найчастіше — Білоцерківський, Канівський, Корсунський, Переяславський, Черкаський, Чигиринський, короткий час — Миргородський і Лубенський); 2) військ. й адмін.-терит. одиниця в Україні у XVI–XVIII ст. У середині XVII ст. п. стали осн. одиницями відновленої Укр. держави. Керівництво здійснювала полкова старшина на чолі з полковником, яку обирали на полковій раді. Полкова влада поширювалася на все населення. П. поділялися на сотні (від семи до двадцяти). 1650 існували такі п.: Білоцерківський, Брацлавський, Кальницький (після 1653 — Вінницький), Канівський, Київський, Корсунський, Кропивнянський, Миргородський, Ніжинський, Паволоцький, Переяславський, Полтавський, Прилуцький, Уманський, Черкаський, Чернігівський, Чигиринський. Деякий час існували Могилівський (Подільський), Туровопінський, Білоруський (Чауський, Бихівський) п. Після Андрусівського перемир'я правобережні п. були поступово ліквідовані, але 1684–1685 під керівництвом С. Паляя створили Фастівський і Богуславський, а згодом Корсунський і Брацлавський п. 1712–1714 вони були ліквідовані. На Лівобережній Україні (Гетьманщині) тривалий час існували 10 п. — Гадяцький, Київський, Лубенський, Миргородський, Ніжинський, Переяславський, Полтавський, Прилуцький, Стародубський, Чернігівський. На Слобожанщині у другій половині XVII ст. виникли п'ять козацьких п. — Острогозький, Охтирський, Сумський, Харківський, Ізюмський (проіснували до 1765).

Рада генеральної старшини — дорадчий орган при гетьманові, що виконував важливі функції управління держ. життям Гетьманщини 1648–1764 до її складу входила ген. старшина. Кожен з членів Р. г. с. керував окремою ділянкою роботи. Її значення зростало у період відсутності гетьмана. Тоді керівну роль відігравав ген. обозний або писар. Рада переважно здійснювала управління поточними справами держави. За необхідності для участі у ній запрошувалися полкова старшина, сотники і навіть міські урядники.

Хмельниччина (Нац.-визв. війна укр. народу під проводом Б. Хмельницького 1648–1657) — всенародне нац.-визв. повстання в Україні під проводом гетьмана Б. Хмельницького 1648–1657 проти політ. влади Речі Посполитої, внаслідок якої була відновлена укр. державність. Причинами війни було посилення нац., соціального та реліг. гноблення укр. народу з боку польської шляхти. На поч. 1648 Б. Хмельницького було обрано гетьманом Війська Запорізького. Він домовився про спільні дії з кримським ханом Іслам-Грєсем III. Протягом 1648 укр. війська, керовані гетьманом, у союзі з татарами подолали польську армію під Жовтими Водами, Корсунем (травень), Пилявцями (вересень), дійшли до Замостя (нині у Польщі). На поч. 1649 Б. Хмельницький висловив свою державницьку програму: «Визволю з лядської неволі народ руський увесь... по Львів, Холм і Галич». 1649 укр. війсьکو обложило Збараж, де оборонявся Я. Вишневецький, а згодом оточило польську королівську армію під Зборовом. Наслідком чергової перемоги став Зборівський мирний договір (серпень 1649). Восени 1650 відбувся перший похід у Молдову. В цей час гетьман проводить перші держ. реформи, зміни адмін.-терит. устрою, заснування органів старшинського уряду, о-ціню фінансової та податкової системи, які у сукупності творили нову модель нац. держави. У червні 1651 укр. армія через зраду татар зазнала єдиної серйозної поразки у війні — під Берестечком, наслідком якої став Білоцерківський мир (вересень 1651). Проте вже у травні 1652 після перемоги під Батогом цей невигідний для України мир перестав бути чинним. Восени 1653 польські війська були обложіні під Жванцем, але й цього разу їх від повного знищення врятували татари. За цих обставин Б. Хмельницький уклав договір з моск. царем у січні й березні 1654 (перекласска рада та «Березневі статті»). 1655 укр. військо у союзі з моск. воювало під Охматовим (січень) і розгромило польську армію під Городком (жовтень). У жовтні 1656 Московія та Річ Посполита уклали Віленське перемир'я, до переговорів на вимогу моск. сторони не була допущена Україна. Тоді Б. Хмельницький уклав союз з Швецією і Трансильванією. 27.07.1657 гетьман помер. Нац.-визв. війна укр. народу під проводом Б. Хмельницького принесла відновлення укр. державності, справила вирішальний вплив на її наступний розвиток, формування нац.-державницької ідеї та її практичної реалізації.

Тести

8.1. Держава, яка була союзником України в 1648–1654 рр.:

А Кримське ханство.

В Московія.

Б Молдова.

Г Угорщина.

А Б В Г

8.2. Головний соціальний наслідок Національно-визвольної війни під проводом Богдана Хмельницького —

А виникнення великого козацького землеволодіння.

Б злиття козацької старшини зі шляхтою.

В ліквідація особистої залежності селян від феодалів (хрїпацтва).

Г формування козацтва як провідної верстви.

А Б В Г

8.3. Найвищий законодавчий орган Української козацької держави —

- А Верховна рада. В Народна рада.
Б Генеральна рада. Г Чорна рада.

А Б В Г
□ □ □ □

8.4. Укажіть правильне твердження.

- А Батізька битва закінчилася перемогою поляків
Б за Білоцерківським договором козацький реєстр становив 20 тис. осіб
В Зборівська битва відбулася у 1648 р.
Г Василь Лупул був господарем Валахії

А Б В Г
□ □ □ □

8.5. Козацький полковник, якого було обрано наказним гетьманом під час битви під Берестечком:

- А Іван Богун.
Б Іван Виговський.
В Антін Жданович.
Г Мартин Небаба.

А Б В Г
□ □ □ □

8.6. Колишні польські воєводства, які були під владою Богдана Хмельницького відповідно до Зборівського договору:

- А Брацлавське, Київське, Чернігівське. В Волинське, Подільське, Чернігівське.
Б Брацлавське, Волинське, Київське. Г Київське, Подільське, Руське.

8.7. Прочитайте уривок і вкажіть історичного діяча, якому належать ці слова, а також за яких обставин це було сказано. «Виб'ю з лядської неволі весь руський народ, а що перше я воював за шкodu і кривду свою, тепер буду воювати за нашу православну віру... За кордон на війну не піду, на турків і татар шаблі не підніму, досить маю на Україні, на Поділлі й Волині, досить вигоди, достатку й пожитку в землі та князівстві своєму, по Львів, Холм і Галич. А ставши над Віслою, скажу дальшим ляхам: сидіть, мовчіть, ляхи! А будуть і за Віслою кричати, знайдуть у їх там напевно. Не залишиться мені нога жодного князя і шляхетки тут, на Україні; а схоче котрий з нами хліб їсти, хай буде послухний Запорізькому Війську».

- А Іван Богун у Берестечку, відповідаючи на польські пропозиції здатися
Б Іван Виговський у Зборіві під час переговорів з Річчю Посполитою і Кримським ханством
В Максим Кривоніс у Пилявцях, промовляючи перед польськими полоненими
Г Богдан Хмельницький у Переяславі, виступаючи перед польськими послами

8.8. Назва крайньої західної точки, куди дійшли війська Богдана Хмельницького у 1648 р.:

- А Замость. В Львів.
Б Луцьк. Г Острог.

8.9. Головний здобуток Національно-визвольної війни українського народу —

- А автономія України. В зростання кількості реєстрових козаків.
Б відродження Української держави. Г союз з Московією.

8.10. Основні положення Зборівського договору:

- А визнання за гетьманом права на владу в п'яти воєводствах і на окремі збройні сили без обмеження, скасування унії на всій території України.
Б визнання за гетьманом права на владу у трьох воєводствах, де польський уряд не міг розмістити своїх військ, 40-тисячні збройні сили, державні посади мали займати лише православні.
В визнання за гетьманом права на владу у чотирьох воєводствах, 60-тисячні збройні сили і на використання прибутків з колишніх шляхетських філярків.
Г договір про припинення воєнних дій, що давав змогу розпочати державне будівництво на всій території України.

8.11. Гілки (гілка) влади, які (яку) було зосереджено в руках гетьмана.

- А виконавча В військова і судова
Б виконавча і судова Г законодавча

8.12. Битви Національно-визвольної війни українського народу, після яких укладалася договори з Річчю Посполитою:

- А під Зборовом і під Берестечком. В під Пилявцями та під Збаражем.
Б під Корсунем і під Батогом. Г під Охматовом і під Жовтими Водами.

- 8.13. Стан, який почав відігравати провідну роль у житті суспільства в часи Національно-визвольної війни:
 А духовенство. В міщани.
 Б козацтво. Г магнати.
- 8.14. Під час якої битви Національно-визвольної війни українського народу середини XVII ст. відбувалися події, описані в уривку з історичного джерела:
 «І ось зібрав Богун своїх полковників на раду. Думали вони, як би вирватися за осади... На раді полковники вирішили навести через річку Пляшеву міст, переправити ним на той бік більше війська, відігнати Лянцюнського і дати змогу усьому козацтву вийти з облоги...?»
 А Батзької В Збарзької
 Б Берестецької Г Зборівської
- 8.15. Назва договору Богдана Хмельницького з Московією, а також розмір козацького війська за цією угодою:
 А Батуринські статті, 20 тис. осіб. В Переяславські статті, 40 тис. осіб.
 Б Березневі статті, 60 тис. осіб. Г Чигиринські статті, 100 тис. осіб.
- 8.16. Місто, де було укладено в 1651 р. договір з Польщею:
 А Біла Церква. В Зелений Ліс.
 Б Жовті Води. Г Чорний Острів.
- 8.17. Український полковник, який загинув у боях під Збаржем:
 А Іван Богун. В Станіслав Мрозовицький (Морозенко).
 Б Семен Височан. Г Данило Нечай.
- 8.18. Сутність форми правління держави Війська Запорізького:
 А абсолютна монархія, вся влада в якій перебувала в руках гетьмана, що передавав її у спадок.
 Б станова республіка, главою виконавчої влади якої вважався виборний гетьман, а найвищим законодавчим органом влади — Генеральна рада (загальна рада всього війська).
 В станова республіка, повновладним главою якої вважався виборний гетьман, а дорадчим органом влади — рада козацької старшини.
 Г станова республіка, повновладними правителями якої вважалися кілька представників генеральної старшини, а найвищим законодавчим органом влади — Старшинська рада.
- 8.19. Укажіть правильне твердження.
 А за Білоцерківським договором територія гетьманського урядування обмежувалася Київським воєводством
 Б Збарзька битва відбулася у 1648 р.
 В Корсунську битву виграли поляки
 Г козацька угода з Московією отримала назву «Січневі статті»
- 8.20. Наслідки битви під Батогом:
 А перемога польського війська, укладення Білоцерківського договору.
 Б перемога польського війська, укладення усних домовленостей про поділ України по Дніпру.
 В перемога українського війська, фактичне відновлення умов Зборівського договору.
 Г перемога українського війська, фактичне встановлення кордонів України і Польщі по Збручу.
- 8.21. Прочитайте уривок і вкажіть містечко, поблизу якого відбулася описана битва.
 «Вирішальна битва розпочалася 13 вересня. Війська Хмельницького потужним ударом відбили греблю. Незабаром козаки почали переслідувати ворога. Польське командування не спромоглося забезпечити організованого відступу, що спричинило паніку. Покидавши зброю та залишивши набої, польське військо відступило. Для польської армії битва завершилася ганебною поразкою».
 А Берестечко В Корсунь
 Б Жовті Води Г Пилявці
- 8.22. Статус міста Чигирин з 1648 р.:
 А місто, де розташовувалася резиденція генеральної старшини.
 Б місто, де розташовувалася резиденція митрополита України.
 В полкове місто, де часто збирали генеральні ради.
 Г столиця Української держави і гетьманська резиденція.
- 8.23. Наслідки битви під Берестечком:
 А поразка польського війська, укладення вигідного для України Білоцерківського договору.
 Б поразка польського війська, фактичне звільнення всіх українських етнічних земель з Лемківщиною включно.
 В поразка українського війська, укладення Білоцерківського договору.
 Г поразка українського війська, фактичне встановлення кордонів між Україною та Польщею по Дніпру.

8.24. Укажіть ім'я гетьмана, зображеного на іконі Покрову Богородиці.

- А Іван Виговський
- Б Петро Дорошенко
- В Іван Мазепа
- Г Богдан Хмельницький

8.25. Укажіть автора портрета Богдана Хмельницького — гравюри, зображеної на фото.

- А Вільгельм Гондіус
- Б Олексій Горошкович
- В Іван Мигура
- Г Іван Руткови

8.26. Міста, які у вересні-жовтні 1648 р. обложили українські війська:

- А Замостя і Луцьк
- Б Замостя і Львів
- В Львів і Холм
- Г Холм і Луцьк

8.27. Причина укладення Білоцерківського договору:

- А перехід кримських татар на бік Речі Посполитої.
- Б поразка польських військ у битві під Батогом.
- В поразка українських військ у битві під Берестечком.
- Г смерть польського короля Владислава IV.

8.28. Прочитайте визначення й укажіть поняття, яке відповідає його змісту.

«Форма залежності, за якою одна держава перебирає здійснення зовнішніх відносин іншої держави, захист її території і нерідко контролює її внутрішні справи».

- А васалітет
- Б колонія
- В протекторат
- Г федерація

8.29. Прочитайте уривок і вкажіть діяча, про якого йдеться в тексті.

«Сам патріарх Срусалімський із тисячею вершників виїжджав до нього назустріч із міста, і тутешній митрополит дав йому коло себе місце в санях з правого боку. Весь народ, вийшовши з міста, вся чернь вітали його. Академія вітала його промовама й вигуками, як Мойсея, спасителя й визволителя народу від польського рабства, вбачаючи в імені його добрий знак і називаючи його Богом даний».

- А Петро Дорошенко
- Б Петро Могила
- В Іван Сірко
- Г Богдан Хмельницький

8.30. Укажіть місяця основних битв Національно-визвольної війни.

- 1 Батіг
- 2 Берестечко
- 3 Жовті Води
- 4 Кодак
- 5 Конотоп

6 Кумейки

7 Хотин

8.31. Укажіть полководців — сподвижників Богдана Хмельницького.

1 Іван Богун

2 Ярема Вишневецький

3 Дмитро Гуня

4 Адам Кисіль

5 Максим Кривоніс

6 Станіслав-Михайло Кричевський

7 Миколай Потоцький

☐	☐	☐	☐
--------------------------	--------------------------	--------------------------	--------------------------

8.32. Укажіть обмеження, які існували для козаків на 1648 р.

1 заборонялося обирати гетьмана і старшину

2 заборонялись походи проти Османської імперії та Криму

3 запорізькі козаки ставали емігрантами

4 Запорізька Січ ліквідувалася

5 на Запоріжжі постійно перебували польські загоны

6 реєстрові козаки перетворювались на кріпаків

7 Січ перетворювалася на місце торгівлі

☐	☐	☐	☐
--------------------------	--------------------------	--------------------------	--------------------------

8.33. Укажіть умови Березневих статей 1654 р., які обмежували суверенітет Української козацької держави:

1 виплата грошової данини

2 заборона дипломатичних відносин з Річчю Посполитою та Османською імперією

3 у Києві мав розміщуватися московський військовий гарнізон

4 незмінність основних рис політичного та державного устрою

5 спільні воєнні дії проти Речі Посполитої

6 традиційність станових прав і привілеїв населення

7 українська церква переходила в підпорядкування Московського патріархату

☐	☐	☐	☐
--------------------------	--------------------------	--------------------------	--------------------------

8.34. Установіть відповідність.

1 Березневі статті

А 300 осіб

2 Білоцерківський договір

Б 6 тис. осіб

3 Зборівський договір

В 20 тис. осіб

4 «Ординація...» 1638 р.

Г 40 тис. осіб

Д 60 тис. осіб

	А	Б	В	Г	Д
1	☐	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐	☐

8.35. Установіть відповідність між місцями битв і їхніми датами.

1 Батіг

А 1648 р.

2 Берестечко

Б 1649 р.

3 Збараж, Зборів

В 1650 р.

4 Жовті Води, Корсунь

Г 1651 р.

Д 1652 р.

	А	Б	В	Г	Д
1	☐	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐	☐

8.36. Установіть відповідність.

1 Кримське ханство

А Олексій

2 Литва

Б Іслам-Гірей III

3 Молдова

В Василь Лупул

4 Московія

Г Януш Радзивілл

Д Ян II Казимир

	А	Б	В	Г	Д
1	☐	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐	☐

8.37. Установіть послідовність подій.

А Віленське польсько-московське перемир'я

Б Пилявецька битва

В смерть Богдана Хмельницького

Г угода з кримським ханом про надання військової допомоги

	А	Б	В	Г
1	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐

8.38. Установіть послідовність подій.

А Жовтоводська битва

Б облога українськими військами Львова і Замостя

В похід козацьких полків Тимоша Хмельницького у Молдову

Г укладення угоди козацьким посольством з московським урядом (Березневі статті)

	А	Б	В	Г
1	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐

8.39. Установіть послідовність подій.

- А Берестецька битва
- Б Білоцерківський договір
- В Корсунська битва
- Г укладення Зборівського договору

	А	Б	В	Г
1	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐

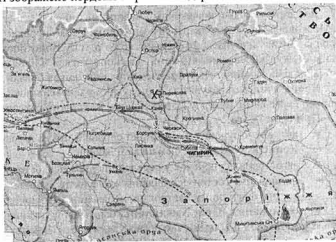
8.40. Укажіть назву та місце побудови зображеного на фото храму.

- А Вірменський собор у Львові
- Б Іллінська церква в Суботіві
- В Покровський собор у Харкові
- Г Троїцький собор у Чернігові

8.41. Укажіть назву договору, згідно з яким на карті зображено кордони Української держави.

- А Білоцерківський договір
- Б Зборівський договір
- В «Ординація Війська Запорізького республіканського»
- Г Переяславська угода

Відповіді до тестів

8.1. А. 8.2. В. 8.3. Б. 8.4. Б. 8.5. А. 8.6. А. 8.7. Г. 8.8. А. 8.9. Б. 8.10. Б. 8.11. Б. 8.12. А. 8.13. Б. 8.14. В. 8.15. Б. 8.16. А. 8.17. В. 8.18. Б. 8.19. А. 8.20. В. 8.21. Г. 8.22. Г. 8.23. В. 8.24. Г. 8.25. А. 8.26. Б. 8.27. В. 8.28. В. 8.29. Г. 8.30. 1, 2, 3. 8.31. 1, 5, 6. 8.32. 1, 2, 5. 8.33. 1, 2, 3. 8.34. 1-Д, 2-В, 3-Г, 4-Б. 8.35. 1-Д, 2-Г, 3-Б, 4-А. 8.36. 1-Б, 2-Г, 3-В, 4-А. 8.37. Г, Б, А, В. 8.38. А, Б, В, Г. 8.39. В, Г, А, Б. 8.40. Б. 8.41. Б.

ТЕМА 9. УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ НАПРИКІНЦІ 50-X – У 80-ТІ РР. XVII СТ.

Гетьманування І. Виговського. Після смерті Б. Хмельницького Старшинська рада до повноліття Юрася Хмельницького обрала гетьманом **Івана Виговського**, який був генеральним писарем і відзначився в розбудові Генеральної військової канцелярії. **Внутрішня і зовнішня політика:**

- збереження союзницьких стосунків з Московським царством;
- підписання мирного трактату з шведським королем, який визнав незалежність України;
- прагнення задовольнити перш за все інтереси старшинської верхівки, що виклиало невдоволення певної частини селянства, їхні виступи очолювали підтримані Московію полтавський полковник М. Пушкар і запорізький кошовий Я. Барабаш, які прагнули гетьманської булави; заколот придушено (1658 р.);
- обставини змусили І. Виговського шукати іншого союзника, відновлення союзу з Кримським ханством;
- досягнення угоди про перемир'я з Річчю Посполитою.

Ухвалення Галяцьких пунктів. 6 вересня 1658 р. було укладено Галяцький договір з Польщею:

- Україна (у складі Брацлавського, Київського та Чернігівського воєводства під назвою «Велике князівство Руське»), Польща і Литва утворювали федерацію трьох самостійних формально рівноправних держав;
- Велике князівство Руське очолював гетьман з довічною владою, який водночас був київським воєводою;
- кількість збройних сил становила 30 тис. козаків і 10 тис. найманців;
- Велике князівство Руське не мало права на окрему зовнішню політику;
- окремий монетний двір для карбування грошей із зображенням спільного короля;
- відновлення великого землеволодіння, кріпацтва, усіх повинностей, що існували до 1648 р.;
- скасування церковної унії, свобода віросповідання, слова, друку, заснування двох академій;
- польські та литовські війська не мали права перебувати на території Руського князівства.

Договір був більш вигодним і чітким, ніж «Березневі статті», але йому не судилося бути втіленим у життя. Московія розпочала відверту агресію проти України, розпочалася українсько-московська війна 1658–1659 рр. Головна битва відбулася 28 червня 1659 р. під Конотопом. І. Виговський з союзниками татарами завдав нищівної поразки московській армії. Та скористатися її плодами гетьману не вдалося. Уже у вересні 1659 р. козак на раді висловили гетьманові недовіру і він зрікся булави й виїхав на рідну Волинь.

В історичній літературі для періоду громадянських воєн, вторгнень іноземців в Україну, її поділу між іноземними державами, розколу Гетьманщини, жакливого спустошення Правобережжя вживається назва «Руїна».

Причини Руїни:

- активне втручання у внутрішні справи й пряма агресія проти Гетьманщини Московії, Речі Посполитої, Кримського ханства, Османської імперії;
- загострення суперечок у середовищі української національної еліти;
- виникнення гострих соціальних конфліктів, охоплення значної частини народних, перш за все козацька, мас бунтівними настроями, небажання підпорядковуватися будь-якій владі.

Гетьманування Юрія Хмельницького. Новий гетьман під тиском московських військ підписав Переяславські статті (1659 р.), які значно обмежували права України:

- московські воєводи отримали право прибути з військом не тільки в Київ, а й у Брацлав, Ніжин, Переяслав, Умань, Чернігів, заборона гетьманові допомагати іншій стороні;
- Військо Запорізьке не мало права переобирати гетьмана без дозволу царя;
- гетьман не мав права призначати полковників і старшину без згоди козацької ради;
- Українська держава втрачала незалежність, перетворюючись на автономну частину Московії.
- Українсько-московські війська 1660 р. зазнали невдачі під Чудновом, наслідком чого стала українсько-польська Слободиська угода 1660 р., яка розроблялася на основі Галяцького договору;
- скасування Переяславських статей 1659 р., розрив союзу з Московією, відновлення зв'язків з Польщею;
- вилучення статті про Велике князівство Руське, зроблено інші невідгіди для України зміни (гетьман позбавлявся права зовнішньополітичних відносин), вона стала тільки автономною частиною Речі Посполитої.

Поділ Гетьманщини. Після низки невдач у внутрішній і зовнішній політиці Ю. Хмельницький зрікся булави. Державна територія України поділилася на Правобережжю та Лівобережжю (1663 р.).

Гетьманування П. Тетері. Політика гетьмана Правобережжя (1663–1665 рр.):

- прагнення відновити престиж гетьманської влади, не загравав ні з старшиною, ні з козацькими низами;
- намагання об'єднати Україну в межах однієї держави — Речі Посполитої;
- поновлення союзу з Кримським ханством, пошук шляхів порозуміння з Московією;
- намагання згуртувати навколо себе найвпливовіших представників козацької старшини.

Гетьманування І. Брюховецького. Політика гетьмана Лівобережжя (1663–1668 рр.):

- обраний на Чорній раді поблизу Ніжина, загравав з козацькими низами та «чорною»;
- підписав Батуринські статті (1663 р.) з московським урядом — зобов'язав безплатно забезпечувати продуктами московські гарнізони в українських містах, заборона на продаж хліба татарам і на Право-

бережжя, рішення про перепис усіх козаків, міщан і поселян, заборона купцям везти на продаж у Московію тютюн і вино;

- перший український гетьман, який особисто поїхав до Москви, там одружився, отримав боярство;
- підписав Московські статті 1665 р. були особливо важкі для України, збирання податків покладалося на московських воєвод, вони з військом мали право перебувати майже в усіх великих українських містах (крім тих, що раніше: Канів, Кременчук, Новгород-Сіверський, Остер, Полтава та інші, а також у фортеці Кодак).

Промосковська політика І. Брюховецького викликала повстання проти нього та його вбивство.

30 січня 1667 р. Московія та Річ Посполита уклали **Андрусівський договір** про перемир'я:

- під владою Москви залишалася Лівобережна Україна і на два роки — Київ, Польщі — Правобережжя;
- Запорізька Січ переходила під контроль обох держав.

Андрусівський договір був укладений таємно, без погодження з Україною. Він перекреслював багато здобутків Національно-визвольної війни українського народу, узаконував насильницький поділ українських земель між сусідніми державами, був важким ударом по козацькій Україні.

Гетьманування П. Дорошенка. П. Тетера спирався на підтримку Польщі, що викликала невдоволення ним і зрештою призвело до його зречення. 1665 р. гетьманом Правобережної України став Петро Дорошенко:

- намагання об'єднати всі українські землі та здобути для них незалежність, якщо це не дозволено — допускав іноземну протекцію, уклад Курсунські статті 1669 р. з Османською імперією (допомога турецького султана у здобутті незалежності на території від Перемишля і Самбора до Сєвська і Путивля, татарське військо, допомагаючи гетьманові, підпорядковувалося йому, не мала права брати ясир, титул гетьмана залишався довічно і спадково за родом Дорошенка, українське населення звільнялося від податків на користь султана, Україна мала виставляти козацьке військо у війнах Османської імперії, на території України не можна будувати мечетей);
- створення 20-тис. найманого війська сердюків (серденят), особисто відданого гетьманові;
- досягнення поєднання сильної гетьманської влади з діяльністю генеральних і старшинських рад;
- установа на українському кордоні нової митної лінії, карбування власної монети;
- підтримка київського митрополита Й. Тухальського, який перебував у гетьманській столиці Чигирині.

Гетьман Правобережної України П. Дорошенко (1665–1676 рр.) заслужив прізвисько «Сонце Руїни». Йому навіть вдалося в 1668 р. стати гетьманом усієї України, але закріпити свій успіх він не зміг. Війська Московії, Речі Посполитої, татарі, а також «свої» претенденти на владу не дали можливості зберегти єдність держави.

Гетьманування Д. Многогрішного. Політика гетьмана Лівобережжя (1669–1672 рр.):

- підписав Глухівські статті (московські воєводи залишалися лише в п'яти містах, не маючи права втручатися у внутрішні справи, реєстр встановлювався у кількості 30 тис. козаків, право на створення найманого кінного війська 1 тис. осіб (компанійці), податки збиралися лише козацькою старшиною, заборона зовнішніх зносин);
- зближення з політикою П. Дорошенка, переговори про перехід Лівобережжя під протекцію турків;
- обстоювання справної автономії України, виступав за сильну одноособову владу. Старшина організувала змову проти нього, арештувала й відправила до Москви, звідки його заслали в Сибір.

Гетьманування І. Самойловича. Політика гетьмана Лівобережжя (1672–1687 рр.):

- підписав Конотопські статті, які погіршували становище України, порівняно з Глухівськими (заборона гетьману судити й увільняти генеральну старшину, заборона листуватися з П. Дорошенком, вилучення положення про необхідність присутності гетьманських представників на з'їздах послів при обговоренні українських справ); намагання створити аристократичну державу з міцною гетьманською владою;
- проголошення гетьманом обох берегів Дніпра 1674 р., фактично після зречення Дорошенка (1676 р.);
- досягнення певної стабілізації, про що свідчило піднесення культури, зокрема будівництво низки славетних церков (Троїцький собор Густинського монастиря, Преображенський собор Мгарського монастиря).

Османська імперія розпочала активні воєнні дії на Правобережжі. Польща змушена була підписати Буцький договір (1672 р.), за яким віддавала Туреччині Подільське воєводство з Кам'янем, Правобережжя мало бути незалежним на чолі з гетьманом П. Дорошенком (перше використання у міжнародному договорі терміну «Українська держава»). Московія використала цей договір, щоб приєднати Правобережну Україну.

Чигиринські походи турецько-татарського війська. Турки оголосили гетьманом Правобережжя Ю. Хмельницького і в 1677 р. рушили на Чигирин. Облога тривала три тижні. Не змогли його повністю захопити.

1678 р. було організовано Другий чигиринський похід, столиця Б. Хмельницького була зруйнована і захоплена після місячної облоги. **Заєпад Правобережжя.** І. Самойлович організував 1678–1679 рр. «великий згін», переселення населення з Правобережжя на Лівобережжя. Воєнні дії між Московією й Османською імперією та Кримським ханством закінчилися підписанням 13 січня 1681 р. **Бахчисарайського мирного договору:**

- кордон встановлювався по Дніпру, за турками закріплювалися Південна Київщина, Поділля;
- протягом 20 років землі між Південним Бугом і Дніпром мали залишатися незаселеними;
- територія Лівобережжя, Київ і Запоріжжя визнавалися за Московським царством.

- 6 травня 1686 р. між Московією і Польщею був укладений «Вічний мир»;
- визнання за Московським царством Лівобережжя, Київ і Запоріжжя;
- Північна Київщина, Волинь і Галичина залишалися під владою Речі Посполитої;
- Брацлавщина і Південна Київщина ставали нейтральною зоною, мали бути незаселеними;
- православна населення Польщі гарантувалося вільне вирощування;
- Московія розривала договори з Османською імперією, вступала до військового союзу з Річчю Посполитою і до антитурецької «Священної ліги».

Наслідок Руїни. Україна була роздerta між Московією, Османською імперією і Річчю Посполитою.

Запорізька Січ у складі Гетьманщини. Економічне і політичне життя:

- основу господарства становили промисли, значний рівень ремесла і торгівлі;
- у господарському житті основними були зимівники — хуторські господарства, утримання худоби;
- неможливість самим забезпечити власні потреби спричиняли залежність запорожців від гетьманської платні та царського жалування;
- продовжувала відігравати роль основного захисника України від нападів турків і татар;
- підлягала владі гетьмана, зберігаючи автономію, часто ставала в опозицію до гетьманської влади;
- незважаючи на заборону провела власну зовнішньополітичну лінію.

Тривалий час на Запорізькій Січі в цей період кошовим отаманом був **Іван Сірко**. Він відзначився в боротьбі з турецько-татарськими загарабниками, здійснив низку вдалих походів на суші та на морі, зокрема першим форсував Сиваш, роблячи похід на Крим. Ні він, ні його попередники і наступники не завжали виявляли мудрість і політичну далекоглядність, а часом навіть ставали на бік відвертих ворогів Української держави.

Адміністративно-територіальний устрій Слобідської України. На схід від Гетьманщини, на кордоні з Московією були землі, які отримали назву Слобожанщина, або Слобідська Україна. Масові переселення українців на ці землі випали на середину XVII ст. Економічне та політичне життя краю:

- спочатку діяло право займанщини: кожний переселенець мав право привласнити собі стільки землі, скільки міг обробити, згодом навколо поселення визначали ділянку, яку розподіляли між переселенцями;
- селяни часто оселялися на землях полкової чи сотенної старшини, тому повинні були їй допомагати в обробці землі, кожен полк мав фонд незайманих земель, яким розпоряджався полковник;
- формування п'яти козацьких полків — Ізюмський, Острогозький, Охтирський, Сумський і Харківський;
- полки були не тільки військовими, але й адміністративно-територіальними одиницями, ними керували полковники, яких обирали довично, часто траплялося успадкування посади;
- посади гетьман не існувало, не було й генеральної старшини, слобідські полковники підпорядковувалися безпосередньо белгородському воеводі, кількісний склад слобідських полків не був постійним;
- кожен полк у різний час і окремо отримував царську жалувану грамоту, де визначалися його права.

Особливості адміністративно-територіального устрою Лівобережної Гетьманщини:

- перебування у складі Московського царства на правах автономії;
- керував гетьман, якого обирала старшинська рада на невизначений термін, затверджував цар;
- з кожним новим гетьманом царський уряд підписував новий договір — статті;
- загальновійськову (генеральну) раду скликали за обставинами, вона перестала бути законодавчо-розпорядчим владним органом, її замінила Старшинська рада;
- існування 10 козацьких полків, полки були не лише військовими, а й адміністративно-територіальними одиницями, ними керували полковники, яких обирали полкові ради;

Отже, між Слобідською Україною та Гетьманщиною існували певні відмінності.

Особливості господарського життя:

- головне заняття — сільське господарство, провідне становище зернових, зростання ролі технічних культур;
- розвиток ремесел, промислів, торгівлі, використання найманої праці, дрібнотоварне виробництво;
- ярмаркова торгівля, активна зовнішня торгівля, деяке послаблення зв'язків із Західною Європою.

Особливості церковного життя:

- намагання Москви встановити зверхність над київською митрополією;
- після смерті митрополита Й. Нелобовича-Тукальського Москва перешкоджала обранню нового (місце-блостителем був видатний дяч, автор праці «Нова міра старої віри», чернігівський єпископ Л. Баранович), згодом добилася обрання свого прихильника Г. Четвертинського, якого висвятив уже московський патріарх;
- під тиском Московії й Османської імперії константинопольський патріарх погодився на перехід Української православної церкви під управління московського патріархату (1686 р.).

Шедеврами церковної архітектури періоду були **Троїцький собор Троїцько-Ліпського монастиря в Чернігові (1679–1695 рр.)**, збудований за кошти І. Мазепи, а також **Покровський собор у Харкові (1689 р.)**.

Хронологічний довідник

- 1657 р., 26 серпня** — старшинська козацька рада в Чигирині ухвалила рішення передати гетьманство до повноліття Юрія Хмельницького Іванові Виговському.
- 1657 р., 25 жовтня** — генеральна козацька рада у Корсуні визнала гетьманом І. Виговського.
- 1658 р., 15 травня** — розгром військом гетьмана І. Виговського загонів антигетьманської опозиції (інспірованої Московією) полтавського полковника Мартина Пушкаря (загинув 11 червня) та запорізького кошового отамана Якова Барабаша під Полтавою.
- 1658 р., 6 (16) вересня** — укладення українсько-польського Гадяцького договору, передбачалося входження Великої князівства Руського до складу Речі Посполитої на федеративних засадах, зберігаючи гетьманське правління. Українське військо мало налічувати 30 тис. козаків і 10 тис. найманців, унію належало скасувати.
- 1658–1659 рр.** — українсько-московська війна.
- 1659 р., 28–29 червня** — розгром московської армії козацько-татарським військом І. Виговського під Котопом.
- 1659 р., 11 вересня** — козацька рада під Германівкою, висловлення недовіри гетьманові І. Виговському. Гетьман зрікся булави, щоб не розпалювати громадянської війни.
- 1659 р., 28 вересня** — обрання гетьманом Ю. Хмельницького. Слабкість молодого гетьмана як політика.
- 1659 р., 17 жовтня** — підписання Переяславських статей між Ю. Хмельницьким і московським урядом. Московські вояводи мали право перебувати у п'яти українських містах.
- 1660 р., серпень–вересень** — Чуднівська воєнна кампанія, оточення українсько-московських військ польсько-татарською армією.
- 1660 р., 17 (27) жовтня** — укладення Слободищенського трактату між Україною та Польщею. Київське, Брацлавське та Чернігівське воєводства отримували автономію у складі Речі Посполитої.
- 1661 р.** — відкриття у Львові єзуїтської колегії (з 1784 р. — Львівський університет).
- 1663 р., 13 січня** — обрання на козацькій раді в Чигирині гетьманом Правобережної України Павла Тетері (до 1665 р.) Ю. Хмельницький зрікся булави.
- 1663 р., 17–18 червня** — Чорна рада поблизу Ніжина. Проголошення гетьманом Івана Брюховецького.
- 1664 р.** — розстріл І. Богуна (17 лютого) та І. Виговського (16 березня).
- 1665 р., 10 жовтня** — правобережні полковники в Умані вибрали Петра Дорошенка тимчасовим гетьманом Правобережної України.
- 1665 р., 11 жовтня** — підписання І. Брюховецьким Московських статей. Обмеження автономії України. Царські вояводи з військом отримали право стояти у дев'яти українських містах.
- 1666 р., січень** — на козацькій раді в Чигирині гетьманом правобережних полків обрано (затверджено) П. Дорошенка. Початок його боротьби за об'єднання усіх українських земель у єдиній незалежній державі.
- 1667 р., 30 січня** — Андрусівське перемир'я між Московією та Річчю Посполитою на 13,5 років. Лівобережжя відійшло до Москви, Правобережжя — до Польщі, Запоріжжя мало бути під зверхністю обох держав.
- 1668 р., початок червня** — похід військ П. Дорошенка на Лівобережжя. Повстання проти І. Брюховецького і його вбивство.
- 1668 р., 8 червня** — проголошення П. Дорошенка гетьманом усієї України.
- 1668 р., осінь** — П. Дорошенко з військом залишив Лівобережжя, вступ туди московської армії вояводи Ромодановського.
- 1668 р., 17 грудня** — обрання на старшинській раді в Новгород-Сіверському лівобережним гетьманом Дем'яна Многогрішного (був гетьманом до 13 березня 1672 р.).
- 1669 р., 9 березня** — проголошення на Генеральній військовій раді в Глухові лівобережним гетьманом Д. Многогрішного. Укладення Глухівських статей Д. Многогрішного і московського уряду, визначення 30-тисячного козацького реєстру, царські вояводи з військами залишилися у п'яти українських містах.
- 1669 р., 10–12 березня** — старшинська козацька рада на чолі з гетьманом П. Дорошенко у Корсуні ухвалоє рішення визнати протекторат Османської імперії над Правобережною Україною. Україні забезпечено автономію, вона не мала сплачувати туркам жодних податків.
- 1672 р., 13 березня** — промосковська старшинська змова проти гетьмана Д. Многогрішного у Батурині. Ув'язнення гетьмана (згодом був засланий разом з родиною до Сибіру).
- 1672 р., 17 червня** — обрання гетьманом Лівобережної України Івана Самойловича. Підписання Конопських статей, які переважно підтверджували Глухівські з деякими обмеженнями для України.
- 1672 р., 5 жовтня** — Бучацький мирний договір між Османською імперією та Річчю Посполитою. Поділля отримувала Туреччина, на Київщині та Брацлавщині зберігалася влада гетьмана П. Дорошенка під турецьким протекторатом.
- 1674 р., 17 березня** — проголошення козацькою радою у Переяславі гетьманом усієї України І. Самойловича.
- 1674 р., 12 грудня** — видання друкарнею Києво-Печерського монастиря «Синописа» Пантелеймона Кохановського, першого підручника історії.

1674 р., 25 грудня — розгром козаками на чолі з І. Сірком турецько-татарського війська, яке раптово напало на Запорізьку Січ.

1675 р., липень — похід запорізьких козаків на чолі з І. Сірком на Крим. Українське військо пройшло через Сиваш, завдало татарам низки поразок, загрожуючи навіть Бахчисарая, і успішно повернулося назад.

1676 р., 19 вересня — П. Дорошенко у Чигирині зрізся гетьманства, згодом був вивезений до Москви.

1676 р. — Османська імперія проголошує Ю. Хмельницького гетьманом Правобережної України з титулом князя Сарматії та України (інша дата — весна 1677 р.).

1677 р., 3 серпня-4 вересня — перший чигиринський похід. Невдала облога Чигирин турецько-татарською армією.

1678 р., 9 липня — 11 серпня — другий чигиринський похід. Нова облога міста турецько-татарським військом. Чигирин зруйнований за наказом турецького візира.

1678–1679 рр. — примусове переселення населення Правобережжя на Лівий берег козацькими загонами гетьмана І. Самойловича («великий згін»).

1681 р., 13 січня — Бахчисарайський мирний договір між Московією, Османською імперією та Кримським ханством. Поділя зашилося під владою Туреччини. Держави зобов'язувалися не заселяти землі між Південним Бугом і Дністром.

1686 р., 6 травня — «Вічний мир» між Московією та Річчю Посполитою. Визнання Лівобережжя, Києва та Запоріжжя за Московією. Укладення між державами антитурецького союзу.

1686 р., травень — константинопольський патріарх погодився на відокремлення Української православної церкви від константинопольського престолу, підпорядкування Київської митрополії московському патріархові.

Персоналії

Баранович Лазар (світське ім'я — Лука; бл. 1620 — 3(13).09.1693, Чернігів) — церк., політ. і культ. діяч, письменник. Навчався у Київській братській школі, колегіумах Вільна (нині Вільнюс) і Каліша (тепер Польща). 1650-1657 — ректор Київської колегії. З 1657 Б. був чернігівським єпископом. 1657, 1659-1661, 1670-1685 — місцещелюстик київської митрополічної кафедри. Орієнтувався на Московську патріархію, але не погодився вийти з-під юрисдикції Константинопольського патріарха і висвятитися на митрополита у Москві. Б. заснував 1674 у Новгороді-Сіверському друкарню та колегіум (згодом — переведені у Чернігів). Автор зб. казань — «Меч духовний» (1666), «Труби словес проповідних» (1674), полемічного трактату «Нова міра старої віри» (1676) тощо. Написав зб. віршів польською мовою «Лютя Аполлона» (1671), «Книга смерті» (1676) та ін.

Броховецький Іван (р. н. невідомий — 8(18).06.1668, під Опішню, тепер Зіньківського р-ну Полтавської обл., похований у Гадячі, нині Полтавської обл.) — політ. і військ. діяч. Був старшим слугою у резиденції Богдана Хмельницького, виконував деякі дипломатичні доручення гетьмана. 1659-1663 Б. був кошовим отаманом («кошовим гетьманом») Запорізької Січі, умільний оратор і демагог. У червні 1663 на Чорній раді побл. Ніжина (тепер Чернігівської обл.) Б. обрано гетьманом Лівобережної України. Спочатку проводив відверто просмоковську політику. Уклав 1663 з Московією Батуринські статті. Першим з гетьманів відвідав Москву (1665), де йому було надано титул боярина, у грудні 1665 підписав Московські статті, які значно обмежували держ. права Гетьманщини, послалили її адміністративну і фінансову залежність від Московії. Політика Б. викликала незадоволення більшості населення Лівобережжя, особливо після Андрусівського договору Польщі та Московії. На поч. 1668 виступив проти Москви, але коли козаки дізналися про вступ на Лівобережжя військ популярного гетьмана Правобережжя П. Дорошенка, виступили проти Б. і вбили його.

Виговський Іван (р. н. невідомий — 16(26).03.1664, побл. с. Вільхівець, нині Черкаської обл., похований у Вел. Скиті біля с. Рудка Гніздишова, Галичина) — видатний політ., держ. і військ. діяч. Брат Д. Виговського. Навчався у Київській колегії. Служив юристом у міському суді Луцька, брав участь у роботі Луцького братства. 1648 призначений генеральним писарем. В. виконував найважливіші доручення Б. Хмельницького, один з його найбільш чинних радників. 1657 на Корсунській раді обраний гетьманом України. Продовжував політику Б. Хмельницького на досягнення повної незалежності України. 1657-1658 ліквідував заколот Барабаша — Пушкаря. 6(16).09.1658 уклав Гадяцький договір з Польщею. В. проявив блискучий полководницький талант і здобув перемогу над московськими військами у Конотопській битві 28-29.06(8-9.07).1659, проте скористався з неї не зміг, через внутріполітичну ситуацію в Україні, що змусила його у жовтні 1659 зректися булави. Був звинувачений у зраді й за наказом полковника Маховського без суду розстріляний.

Дорошенко Петро (1627, Чигирин, тепер Черкаської обл. — 19.11.1698, с. Ярополче під Московією) — видатний політ. і військ. діяч. Внук М. Дорошенка. Учасник нац.-визв. війни під проводом Б. Хмельницького, виконував важливі доручення гетьмана. Д. — противник союзу з Московією, підтримував гетьмана І. Виговського. 10.10.1665 правобережні полковники обрали цього старшину гетьманом Правобережної України. Провів ряд важливих реформ. Д. створив постійне 20-тис. наймане військо — т. зв. сердюки (серденята), почав карбувати власну монету, намагався колонізувати нові степові території, часто скликав козацькі ради, щоб почути думку нар. мас. Стратегічною метою політики гетьмана було об'єднання України. 8.06.1668 ще йому вдалося — Д. обраний гетьманом обох берегів Дніпра, проте правління на Лівобережжі через ряд внутр. і зовнішніх обставин

тривало лічені місяці. Восени 1669 він уклав союзний договір з Османською імперією, в основу якого була покладена угода 1651 між Б. Хмельницьким і турецьким султаном. Д. він тривав 6-бу з Польщею за Правобережну Україну, за допомогою Туреччини добився від Польщі у Бучачькому договорі 1772 відмови від претензій на цю територію. Але цим скористалась Москва, намагаючись придбати ці землі собі, для цього 17.03.1674 І. Самойлович був проголошений гетьманом усієї України. Тривалі воєнні дії виснажили цю територію, авторитет Д. зменшився і він восени 1676 зрікся з гетьманства. Згодом змушений був переїхати до Москви, з 1682 мешкав у с. Ярополчому, побл. Москви.

Многогршній Дем'ян (бл. 1630, Короп, тепер Чернігівської обл. — після 1701, Іркутськ, нині РФ) — держ. і військ. діяч. Гетьман Лівобережної України (1669-1672), до того 1665-1669 був полковником чернігівським. Підтримував гетьмана П. Дорошенка, але обставини змусили М. піти на укладення Глухівських статей і проголошення 9(19).03.1669 гетьманом. Намагався проводити політику, спрямовану на захист держ. інтересів України. Вів таємні переговори з П. Дорошенком про єдність України під зверхністю турецького султана. Козацька старшина при підтримці Москви у ніч на 13.03.1672 арештувала М., домоглася його заслання на Сибір. 1696 постригся у ченці.

Самойлович Іван (р. н. невідомий — 1690, Тобольськ, тепер Тюменської обл., РФ) — політ. і держ. діяч. Освіту здобув у Києво-Могилянській колегії. 1668-1669 був полковником чернігівським, 1669-1672 — генеральним суддею. С. — гетьман Лівобережної України (1672-1687). На деякий час (1676-1681) став гетьманом усієї України, але внаслідок Бахчисарайського договору 1681 втратив владу над Правобережною Україною. С. був прихильником сильної гетьманської влади, намагався зробити її спадковою. За час його правління поступово відроджується екон. життя Гетьманщини. Влітку 1687, скориставшись з неважкого спільного походу московської та укр. армії на Крим, старшина звинуватила С. у його провалі. На Коломацькій раді 1687 гетьмана було скинуто, арештовано, а згодом заслано у Сибір, де він і помер.

Сірко Іван (між 1605 і 1610, Мерефа, нині Харківська обл. — 1(11).08.1680, хутір Грушівка, тепер с. Іллінка Томаківського р-ну Дніпропетровської обл., похований побл. с. Капулівка, нині Нікопольського р-ну Дніпропетровської обл.) — військ. і політ. діяч. Багато разів обирався кошовим отаманом Запорізької Січі. С. — учасник нац.-визв. війни укр. народу під проводом Б. Хмельницького. 1658-1660 був полковником вінницьким, виступав проти гетьмана І. Виговського. Організував похід на Ажерман (тепер Білгород-Дністровський Одеської обл.), що призвело до розпаду українсько-польсько-татарської коаліції й не дало можливості скористатися з блискучої перемоги під Конотопом (нині Сумська обл.). С. 1663 уперше став кошовим отаманом Запорізької Січі, прославився перемогами над кримськими татарами. 1668 був полковником Зміївського полку на Слобожанщині, мав зв'язки з керівником селянської війни С. Разиним, за що був засланий у Тобольськ (тепер Тюменська обл., РФ). 1673 С. звільнений, знову відзначився у походах проти татар. 1676 під час зречення П. Дорошенка прийняв від нього гетьманські клейноди. 1677-1678 боровся проти турецько-татарських військ. С. оспіваний у численних козацьких думах, нар. піснях і легендах.

Тетеря Павло (Моржковський-Тетеря; бл. 1620-1622 — квітень 1671, Адріанополь, (Едірне), Османська імперія, тепер Туреччина) — політ., держ. і військ. діяч, дипломат. Був одружений з донькою Б. Хмельницького Катериною. Т. закінчив уніатську школу (Мінськ, 1637). На поч. нац.-визв. війни під проводом Б. Хмельницького був писарем Переяславського полку. Т. — один з організаторів союзу України з Трансильванією (Семіград'ям). Брав участь майже в усіх дипломатичних переговорах. Т. влітку 1653 став Переяславським полковником. Виступав проти підтримки союзницьких стосунків з Московією. Т. брав участь у виробленні тексту «Безречневих статей» 1654. Після см. Б. Хмельницького був одним з кандидатів на гетьманство, підтримував політику І. Виговського, виробляв умови Гадяцького договору 1658 і Слободищенського трактату 1660 з Польщею. Гетьман Правобережної України (1663-1665). Намагався об'єднати Україну, вів 6-бу з Я. Сомком, згодом — з І. Брюховецьким, деякими полковниками Правобережжя. У липні 1665, зневірившись у подальшій 6-бі Т. виїхав у Варшаву. Зустрічався з турецьким султаном в Адріанополі (Едірне) 1670, там же через рік був отруєний, похований в одній з православних церков.

Ханенко Михайло (бл. 1620 — 1680, Київ) — політ. і військ. діяч. Син Степана Ханенка, який започаткував козацько-старшинський рід Ханенків. Брав участь у нац.-визв. війні під проводом Б. Хмельницького. Х. з 1656 став уманським полковником. Підтримував П. Суховія у 6-бі за гетьманську булаву. У вересні 1669 під Уманню козаки чотирьох полків проголосили Х. гетьманом Правобережної України. Діяв спільно з кошовим І. Сірком проти гетьмана П. Дорошенка, кілька разів був розбитий, 19.03.1674 зрікся влади і присягнув на вірність Москві. Останні роки життя провів в Україні, яка перебувала під владою Московії, отримав вел. мастки.

Хмельницький Юрій (бл. 1641, Суботів, тепер Чигиринського р-ну Черкаської обл. — 1685, Кам'янець-Подільський, нині Хмельницька обл.) — політ., держ. і військ. діяч. Молодший син Б. Хмельницького. Навчався у Києво-Могилянській колегії. У квітні 1657 на старшинській раді Х. обраний гетьманом, це рішення було підтверджене на козацькій раді в Чигирині 23.08.1657. За порадою старшини тимчасово склав повноваження для закінчення навчання. 11.09.1659 знову був обраний гетьманом (хоча на раді у Білій Церкві не було більшості козаків). Слабовільний, нерішучий, позбавлений військ. і політ. хисту, Х. постійно потрапляв у залежність від Московії, Польщі, Туреччини. Підписав невідгідні Переяславські статті 1659, Слободищенський трактат 1660. Х.

у січні 1663 зрізали булаву і постригли в ченці під іменем Гедеона. Жив у монастирях, був захоплений у полон (1670) кримськими татарами, які відправили його у Стамбул. Турки, намагаючись захопити Україну, спробували використати для цього Х., проголосивши його 1677 гетьманом і «князем малоросійської України» на правах султанського васала. Чотири роки зі своєї столиці Немирова (тепер Вінницька обл.) розсилав універсали, називаючи себе «князем Сарматським, малої Росії-України, вождем Війська Запорізького». Після Бахчисарайського договору 1681 позбавлений гетьманства, 1685 знову призначений, того ж року страчений турками.

Терміни та поняття

Андрусівське перемир'я — договір про перемир'я між Річчю Посполитою і Московською державою, укладений 30.01(9.02).1667 у с. Андрусів поблизу Смоленська. За його умовами припинявся польсько-московська війна 1654—1667 і встановлювалося перемир'я на 13,5 років. За Московію залишалася Лівобережна Україна, Сіверська земля, а також Смоленськ. Київ на два роки передавався Моск. царству. Запорізька Січ опинялася під спільним управлінням обох держав. Умови угоди викликали сильне незадоволення в укр. с-ві, що переросло у повстання на чолі з гетьманом Іваном Брюховешким. Перемир'я порушувало умови Переяславської ради 1654, закріплювало насильницький поділ України на Лівобережну та Правобережну, остаточно затверджений «Вічним миром» 1686.

Бахчисарайський мирний договір — угода про перемир'я 13(23).01.1681 у Бахчисараї між Османською імперією, Кримським ханством і Моск. царством на 20 років, яка завершила війни 70-х рр. XVII ст. між цими державами. Кордон устанавлювався по Дніпру, Туреччина приєднувала Київщину, Брацлавщину і Поділля, Московія — Лівобережну Україну та Київ і ще деякі незначні території поблизу нього. Територія між Дністром і Пд. Бугом мала бути нейтральною і незалежною. Договір черговий раз перерозподілив укр. землі між сусідніми державами і значно посилив позиції моск. уряду в Гетьманщині.

Бучацький мирний договір — договір між Річчю Посполитою і Османською імперією, укладений 18(28).10.1672 р. у Бучачі (нині Тернопільська обл.). Після ряду перемог тур. військ разом з армією правобережного гетьмана Петра Дорошенка (1672) Польща змушена була погодитися на передачу Туреччині Поділля; Брацлавщина і пд. Київщина переходили під владу гетьмана П. Дорошенка; Річ Посполита повинна платити Туреччині контрибуцію. Польський сейм у квітні 1673 відмовився затвердити договір і польсько-турецька війна тривала до укладення Журнавненського договору 1676.

«Великий згін» — виконання наказу гетьмана І. Самойловича перенести населення пд. Київщини на Лівобережжя 1678—1679, щоб уникнути загрози нападу турків і перешкодити Ю. Хмельницькому збільшувати лави його прибічників за рахунок мешканців Правобережжя. Внаслідок цього знелюднена вел. частина Київщини перетворилася на пустку.

«Вічний мир» — мирний договір між Польщею і Московією, підписаний 6(16).05.1686 у Москві. Укладений на основі Андрусівського перемир'я. Польща визнавала за Моск. державою Лівобережну Україну, Чернігово-Сіверську землю, Київ, Запоріжжя, Брацлавщина і пд. Київщина ставали нейтральною незалежною зоною, пн. Київщина, Волинь і Галичина відходили до Польщі. Московія зобов'язувалася організувати воєнний похід проти Кримського ханства. Польський сейм ратифікував договір лише 1710. «В. м.» остаточно затвердив насильницький поділ укр. земель між двома державами.

Гадяцький договір — угода, укладена між гетьманом Іваном Виговським і польським урядом 6(16).09.1658 у Гадячі (тепер Полтавська обл.). За умовами договору Україна як незалежна держава під назвою Вел. Князівство Руське входила на рівних правах з Польщею і Литвою до складу федеративного держ. утворення — Речі Посполитої. Територію його складали Київське, Брацлавське і Чернігівське воєводства. Вища законодавча влада належала нац. зборам депутатів, які обиралися від усіх земель князівства. Виконавчу владу здійснював гетьман, який обирався довічно і затверджувався королем. Усе відоводство мало вестися укр. мовою. Передбачалося створити монетний двір для карбування власної монети. Укр. армія мала складатися з 30 тис. козаків і 10 тис. найманого війська. Вірні православної церкви зрівнювалися у правах з католиками. Греко-католицька (уніатська) церква зберігалася, але не могла поширюватися на нові території. Київська колегія отримувала такі ж права, як Краківський ун-т, мали зануванати ще один ун-т. Не був втілений у життя.

Глухівські статті — договір, підписаний 16.03.1669 у Глухові гетьманом Лівобережної України Д. Многогрішним і моск. урядом. Складалася з 27 пунктів. Війська Московії залишалися лише (порівняно з Моск. статтями 1665) у п'яти містах — Києві, Ніжині, Острі, Переяславі, Чернігові. Козацький реєстр устанавлювався у кількості 30 тис. козаків. Податки збиралися винятково козацькою старшиною. Гетьманові заборонялося вступати у зносини з іноземними державами. Значно обмежувався перехід селян у козацтво. Статті були спрямовані на обмеження держ. прав України моск. урядом.

Займанщина (право займанщини; від укр. «займати») — право кожного переселенця привласнювати (займати) собі стільки землі, лісу, сіножатей, скільки міг обробити. Зайнята земля не обкладалася податком. Не бралися податки і з госп. промислів. Існувало право з. на колонізовуваних землях, зокрема на Слобожанщині. Переселенці зобов'язувалися лише відбувати військ. службу.

Конотопська битва — переможею битва укр. військ на чолі з гетьманом І. Виговським проти моск. армії влітку 1659. Весною 1659 100-тис. військо під командуванням О. Трубицького і Г. Ромодановського вдерлося до

Лівобережній Україні. Під Конотопом (тепер Сумська обл.) вони були затримані героїчними захисниками міста на чолі з ніжинським полковником Г. Гуляницьким. Це дало змогу гетьманові зібрати армію і 28-29.06(8-9.07).1659 дати генеральний бій, у ході якого моск. армія була швент розбита, зазнавши втрат 30 тис. вбитими і 5 тис. полоненими. Проте через внутр. обставини І. Виговський не зміг скористатися блискучою перемогою.

Конотопські статті — укр.-моск. договір, підписаний 17.06.1672 у Козачій Діброві поблизу Конотопа (нині Сумська обл.). Укладений після обрання гетьманом І. Самойловича. Статті були складені на основі Глухівських 1669 з деякими доповненнями. Особливо обмежувалися гетьманські права у галузі зовн. політики. Згідно зі статтями значно обмежувалася гетьманська влада на користь старшини. Скасовувалися компанійські полки. К. с. посилювали колоніальні впливи моск. уряду в Гетьманщині.

Корсунський договір — договір, укладений між Україною та Швецією 25.10.1657 на Ген. військ. раді в Корсуні. Передбачав створення українсько-шведського військ.-політ. союзу, який би гарантував держ. незалежність і терит. цілісність Укр. держави. Згідно з договором, шведський король Карл X Густав зобов'язувався домагатися визнання Польщею самостійності України; західноукраїнські землі, Берестейське і Подільське воеводства мали увійти до складу Гетьманщини.

Московські статті — міждержавний договір, підписаний у Москві 11(21).10.1665 між гетьманом І. Брюховецьким і моск. урядом. М. с. значно обмежували політ. права України, посилювали її військ.-адмін. і фінансову залежність від моск. уряду. За статтями укр. землі переходили під безпосередню владу моск. царя. Військ. гарнізони розміщувалися тепер крім гол. полкових міст і в Полтаві, Кременчуці, Новгород-Сіверському, Каневі та у фортеці Кодак. Збирання податків покладалося на моск. воевод і всі збори мали йти у царську скарбницю. Фактично лише козацький стан зберігав свої автономні права. М. с. викликали велике обурення серед усіх верств укр. с-ва і стали гол. причиною антимосковського повстання у Гетьманщині, а згодом і загибелі гетьмана І. Брюховецького.

Переяславські статті — міждержавний договір, укладений гетьманом Ю. Хмельницьким і представниками моск. уряду на чолі з князем А. Трубецьким 17.10.1659 у Переяславі. Був підписаний у складній ситуації в оточенні 40-тис. моск. війська. В основу було покладено сфальсифікований моск. стороною текст Березневих статей 1654. Зміст 19 статей договору свідчив про намагання Московії обмежити суверенні права Гетьманщини. Гетьман не мав права вести самостійну зовн. політику, козацька рада не могла без згоди царя переобрати гетьмана, гетьман без ради не міг призначати козацьку старшину, київський митрополит мав визнавати зверхність Моск. патріарха. Крім Києва, моск. гарнізони розміщувалися у Брацлаві, Ніжині, Переяславі, Умані, Чернігові. П. с. викликали вел. обурення у укр. с-ві.

Пушкаря і Барабаша закор — збройний виступ проти влади гетьмана І. Виговського, очолений полтавським полковником М. Пушкарем і запорізьким кошовим отаманом Я. Барабашем у Лівобережній Україні 1657–1658. Постійне підбурювання селян і козаків агентами моск. уряду й антидержавні дії групи козацької старшини спричинили заворушення на Полтавщині. Наприкінці 1657 М. Пушкаря підняв зарокот. До нього приєдналися запорожці на чолі з кошовим Я. Барабашем. М. Пушкаря залучив на свій бік бл. 20 тис. т. зв. дейнеків — селянських повстанців. 1(11).06.1658 загони закоротників були розбиті гетьманськими військами у бою під Полтавою. М. Пушкаря загинув, а Я. Барабаш незабаром захоплений у полон і страчений.

Руїна — назва, вживана в іст. д-рі для означення періоду громадянських війн, вторгнень іноземців в Україну, її поділу між Річчю Посполитою, Османською імперією та Московією, розколу Гетьманщини, страхітливого спустошення Правобережжя; криза укр. державності у 60-70-х рр. XVII ст., розорення України.

Слобідська Україна (Слобожанщина; від укр. «слобода — вільне поселення») — історично-географічна область у пн.-сх. частині України, займала територію сучасних Сумської, Харківської, північ Донецької, Луганської, а також пд.-сх. частину Воронежської, південь Курської та більшість Білгородської обл. РФ. Протягом XV–XVI ст. заселялася укр. селянами і козаками. У середині XVI ст. потрапила під владу Моск. царства. 1652 створено перший і найбільший полк — Острогозький (Рибинський). Згодом виникли Сумський (1652), Охтирський (1654), Харківський (1654), Изюмський (1685) полки. Переселенці безоплатно володіли певною кількістю вільної землі (право займанщини), за ними зберігалися козацькі привілеї та самоврядування. Слобідські полки поділялися на сотні, яких 1734 було 98. 1732 у чотирьох полках існували 124 школи.

Слобода (від укр. «слобода — свобода») — сільське поселення; поселення, що користувалося певними привілеями (с.).

Слободиченський трактат (Чуднівський трактат) — договір, укладений 17(27).10.1660 гетьманом Ю. Хмельницьким з Річчю Посполитою у Слободичі біля Чуднова (нині Бердичівської р-ну Житомирської обл.). Скасував невигідні для України Переяславські статті 1659. Створений на основі Гадяцького договору 1658, але Польща вже не погоджувалася на існування Вел. князівства Руського, яке входило б на рівних правах з Польщею і Литвою до федеративного утворення — Речі Посполитої.

Чигиринські походи — військ. походи турецько-татарської армії 1677–1678 на Чигирин (тепер Черкаська обл.). Після зречення 1676 гетьмана П. Дорошенка Османська імперія прагнула зберегти свій вплив в Україні. Навесні 1677 султанський уряд проголосив гетьманом і «князем Малоросійської України» Ю. Хмельницького. Була поставлена найближча мета здобути колишню гетьманську столицю Чигирин. Наприкінці червня 1677 160-тис. турецько-татарська армія три дні безуспішно штурмувала місто, яке обороняло близько 55-тис. укр.-моск. військо.

Перший Ч. п. закінчився невдачею. У червні 1678 200-тис. армія під командуванням візира Кара-Мустафи розпочала другий похід. 120-тис. військо під командуванням гетьмана І. Самойловича і восводи Г. Ромодановського у серпні 1678 відійшло на лівий берег Дніпра. Проте турецько-татарська армія була виснажена й відступила з України. Влада у Правобережній Україні перейшла до гетьмана Ю. Хмельницького. Наслідком Ч. п. стало підписання Бахчисарайського миру.

Чорна рада (від давньоукраїнського «чернь») — загальна рада, що відбулася 17-18(27-28).06.1663 на околицях Ніжина для обрання гетьмана Лівобережної України, у якій взяли участь не тільки козаки, а й селяни та міщани. Після зречення Ю. Хмельницького у січні 1663 Україна фактично розпалася на Лівобережну і Правобережну. За згодою польського короля на Правобережжя гетьманом став П. Тетеря. У Лівобережній Україні на гетьманство претендували наказний гетьман Я. Сомко, ніжинський полковник В. Золотаренко і запорізький кошовий отаман І. Брюховецький. Вони намагалися залучити на свій бік козаків, міщан, селян. І. Брюховецький вдався до соціальної демагогії, даючи величезні обіцянки бідноті, його підтримував царський уряд. На Ч. п. було моск. посольство і 8-тис. військо. Було ухвалено обрати гетьманом І. Брюховецького, його конкурентів згодом страчено.

Тести

9.1. Сутність суспільства української Козацької держави:

А громадянське суспільство, в якому всі верстви населення мали рівні права.

А Б В Г

Б станове, але не цілком замкнуте суспільство, оскільки українське право визнавало можливість переходу з одного стану в інший.

В станове, майже замкнуте суспільство, але шляхом купівлі можна було перейти в інший стан.

Г цілком замкнуте станове суспільство, у якому переходи з одного стану в інший були абсолютною неможливі.

9.2. Сутність Слободищенської угоди 1660 р.:

А договір Юрія Хмельницького з Кримським ханством про спільні дії проти Речі Посполитої.

А Б В Г

Б договір Юрія Хмельницького з Московією, який перетворював Україну на автономну частину Московського царства.

В договір Юрія Хмельницького з Польщею, розроблений на основі Гадяцького договору, Україна ставала автономною частиною Речі Посполитої.

Г перемир'я Речі Посполитою з Московським царством, яке поділяло українські землі по Дніпру.

9.3. Сутність поняття «сердюки»:

А кіннота у військовій гетьмана Павла Тетері.

А Б В Г

Б козацькі піхотні полки в армії гетьмана Івана Брюховецького.

В наймане постійне військо у збройних силах Гетьманщини, започатковане Петром Дорошенком.

Г польське наймане військо, створене з українців.

9.4. Форми старшинського землеволодіння:

А вотчинне і помісне

В приватне і рангове

А Б В Г

Б вотчинне і рангове

Г рангове і помісне

9.5. Причини обрання гетьманом на Чорній раді 1663 р. Івана Брюховецького:

А активна підтримка московського уряду та козацької старшини, звабленої обіцянками нових привілеїв.

А Б В Г

Б активна підтримка престолою, звабленого обіцянками забезпечити порядок і справедливість, а також польського уряду та його військової допомоги.

В підтримка духовенства та козацької старшини внаслідок оманливих обіцянок, а також орд кримських татар, що прагнули посилити вплив в Україні.

Г підтримка козацьких низів, міщанства, «черні» внаслідок брехливих обіцянок, а також московського уряду та його військової допомоги.

9.6. Сутність умов Андрусівського перемир'я:

А договір між Московією, Гетьманщиною і Річчю Посполитою про взаємне припинення воєнних дій.

Б договір про перемир'я між Московією і Річчю Посполитою на 13,5 років, Московія отримувала Лівобережжя і на два роки — Київ, Запорізька Січ переходила під контроль обох держав.

В договір про припинення воєнних дій між Гетьманщиною та Польщею, який надавав Україні автономні права у складі Речі Посполитої.

Г договір про укладення перемир'я між Річчю Посполитою і Гетьманщиною на 13,5 років, Лівобережна Україна визнавалася незалежною від Польщі.

9.7. Прочитайте визначення й укажіть поняття, яке відповідає його змісту.

«Назва, вживана в історичній літературі для періоду громадянських воєн, вторгнень іноземців в Україну, її поділу, спустошення у 60-70-х рр. XVII ст.»

А Анархія

Б Розруха

В Руїна

Г Хаос

- 9.8. Стани суспільства Гетьманщини в другій половині XVII ст.:
- А духовенство, козацтво, козацька старшина, міщанство, селянство.
 - Б козацтво, козацька старшина, магнати, міщанство, селянство.
 - В магнати, міщанство, кріпосне селянство, шляхта, духовенство.
 - Г шляхта, духовенство, козацтво, міщанство, кріпосне селянство.
- 9.9. Сутність політики гетьмана Петра Дорошенка:
- А активна роздача посад і маіностей козацькій старшині, ігнорування інтересів рядового козацтва і селянства, зовнішня орієнтація лише на Османську імперію.
 - Б дотримання переважно промосковської орієнтації, відвідання Москви, об'єднання України під владою московського царя, внутрішня політика в інтересах селянства.
 - В запровадження заходів для забезпечення підтримки рядового козацтва, селян, міщан, зменшення залежності від козацької старшини, створення сердюцького війська, прагнення об'єднати Україну під владою гетьмана.
 - Г зовнішньополітична орієнтація на Польщу, прагнення зробити Правобережну Україну автономною у складі Речі Посполитої, простаршинська внутрішня політика.
- 9.10. Органи влади в Гетьманщині у другій половині XVII ст.:
- А гетьман, Рада старшини; Генеральна військова канцелярія, Малоросійський приказ.
 - Б митрополит Київський, гетьман, Генеральна рада, Генеральна військова канцелярія.
 - В рада старшини, гетьман, митрополит Київський, Малоросійська колегія.
 - Г Старшинська рада, Генеральна рада, гетьман, Генеральна військова канцелярія.
- 9.11. Наслідки Бахчисарайського договору:
- А договір між Гетьманщиною та Кримським ханством про військовий союз і взаємодопомогу.
 - Б договір між Кримським ханством і Московським царством про припинення нападів на Україну.
 - В договір між Московським царством і Османською імперією про кордон по Дніпрові, а територія між Південним Бугом і Дніпром 20 років мала бути незаселеною.
 - Г договір між Османською імперією та Річчю Посполитою про приєднання до Туреччини Поділля і визнання незалежності Правобережної України.
- 9.12. Сутність поняття «великий згін»:
- А наказ гетьмана Петра Дорошенка перегнати населення Лівобережжя на Правобережжя після відступу його військ.
 - Б наказ гетьмана Дем'яна Многогрішного переселити українську людинність на Запоріжжя для освоєння цієї території.
 - В наказ гетьмана Івана Самойловича перегнати населення Південної Київщини на Лівобережжя, щоб не дати можливості ворогам збільшувати свої лави за рахунок українців Правобережжя.
 - Г наказ гетьмана Юрія Хмельницького переселити українську людинність з Полтавщини на Поділля у зв'язку з неможливістю утримати Лівобережну Україну.
- 9.13. Укажіть правильне твердження.
- А Івана Брюховецького заслали в Сибір
 - Б за Андрусівською угодою Запорозька Січ була лише під контролем Московії
 - В Павло Тетеря був гетьманом Лівобережної України
 - Г у 1664 р. розстріляли Івана Богуна та Івана Виговського
- 9.14. Прочитайте факти біографії історичного діяча й укажіть його.
- «Роки життя — 1627–1698. Народився у старшинській родині, зокрема дід був гетьманом. Здобув блискучу освіту (очевидно в Києво-Могилянській колегії). У доволі молодому віці став полковником. Гетьман Правобережної України в 1665–1676 рр. На деякий час (у 1668 р.) об'єднав обидві частини України, за що боровся багато років. Прозваний «Сонцем Руїни». Помер на заслани в Московії».
- А Петро Дорошенко
 - Б Петро Суховій
 - В Павло Тетеря
 - Г Юрій Хмельницький.

- 9.15. Подія, внаслідок якої відбулося підпорядкування Української православної церкви Московському патріархатові:
- А втручання уряду Речі Посполитої, у володінні якої до 1686 р. перебував Київ.
 - Б домовленість гетьмана Івана Самойловича і московської царівни Софії.
 - В згода Константинопольського Патріарха під тиском турецького уряду всупереч церковним канонам.
 - Г підписання «Вічного миру» (1686 р.) між Московським царством і Річчю Посполитою.
- 9.16. Причини втрати гетьманської булави Іваном Брюховецьким:
- А дозвіл москвитам втручатися у внутрішні справи України, зокрема надання московським воякам адміністративної влади та можливість захоплювати українські землі.
 - Б заборона на задоволення зростаючих апетитів козацької старшини щодо маєтностей і привілеїв.
 - В ігнорування волі московського царя, обмеження московських вояків в Україні суто військовими функціями.
 - Г поразки у походах на Правобережжя, неспроможність об'єднати Україну під своєю владою.
- 9.17. Наслідки підписання Московського договору 1665 р.:
- А збирання податків в Україні надавалося винятково гетьманській адміністрації.
 - Б зменшення кількості московських військ, особливо у великих містах.
 - В московські вояки із залогами мали право перебувати майже в усіх великих українських містах, вони ж збирали податки, вибори гетьмана могли відбуватися лише у присутності представника Москви, істотне обмеження автономії Гетьманщини.
 - Г розширення автономних прав Гетьманщини, зокрема у зовнішній політиці, право на міжнародні відносини з усіма сусідніми країнами.
- 9.18. Сутність подій, відомих під назвою «Чорна рада»:
- А козацька рада, яка проходила в Чорному лісі.
 - Б козацька рада, яку скликав гетьман Грицько Чорний.
 - В рада, в якій брали участь не лише козаки, а й селяни та міщани («чернь»), зокрема рада поблизу Ніжинна, де гетьманом обраний Іван Брюховецький.
 - Г рада, рішення якої символізували настання «чорних днів», лиха в Україні.
- 9.19. Укажіть правильне твердження.
- А Іван Брюховецький підписав «Глухівські статті»
 - Б Петро Дорошенко у зовнішній політиці орієнтувався на Річ Посполиту
 - В найдовше у другій половині XVII ст. гетьманом був Іван Самойлович
 - Г за Бахчисарайським договором кордон між Московією і Туреччиною встановлювався по річці Ворсклі
- 9.20. Досягнення у військовому мистецтві Івана Сірка та риста, якою він найбільше прославився в історії:
- А першим захопив Кафу, успішна боротьба з Польщею.
 - Б першим зробив похід на Стамбул, успішна боротьба з турками.
 - В першим переправився через Сиваш, успішна боротьба з кримськими татарами.
 - Г першим перетнув Чорне море, успішна боротьба з Московією.
- 9.21. Прочитайте уривок і вкажіть історичну назву регіону, про який йдеться в тексті.
«Адміністративно-територіальний устрій краю був подібним до устрою Гетьманщини, хоч існували й певні відмінності. На цій території сформувалося п'ять козацьких полків — Острозький, Харківський, Сумський, Охтирський та Ізюмський. Ці полки, як і в Гетьманщині, були не тільки військовими, а й адміністративно-територіальними одиницями».
- А Запоріжжя
 - В Правобережжя
 - Б Лівобережжя
 - Г Слобожанщина
- 9.22. Наслідки Бучачького договору (1672 р.):
- А вся Правобережна Україна потрапила під протекторат турецького султана.
 - Б землі Правобережної України отримали повну незалежність.
 - В Південна Київщина, Брацлавщина і Поділля відходили до Османської імперії, Північна Київщина та Волинь ставали незалежними під владою гетьмана, Галичину зберігła Польща.
 - Г Поділля стало турецькою провінцією, Брацлавщина і Південна Київщина — під владою гетьмана Петра Дорошенка і протекторатом султана, Волинь і Галичина лишилися у Польщі.
- 9.23. Наслідки Переяславського договору (1659 р.):
- А військовий союз України та Московського царства.
 - Б збереження конфедерації України і Московії.
 - В рівноправність України та Московської держави.
 - Г Україна перетворилась на автономну частину Московії.
- 9.24. Назва договору, який узаконив поділ України на Лівобережну і Правобережну між Московією і Річчю Посполитою:
- А Андрусівське перемир'я 1667 р.
 - В Переяславський договір 1659 р.
 - Б «Березневі статті» 1654 р.
 - Г Слободницька угода 1660 р.

- 9.25. Посадова особа, якій підпорядковувалися слобідські полковники:
 А белгородський воевода. В кошовий Запорізької Січі.
 Б гетьман Лівобережної України. Г найстарший із полковників.
- 9.26. Сутність і наслідки «Вічного миру»:
 А договір між Гетьманщиною і Річчю Посполитою, який давав Україні статус Великого князівства Руського.
 Б договір між Московським царством і Річчю Посполитою, що остаточно затверджував насильницький поділ України між кількома державами.
 В договір між Османською імперією та Московським царством, який розділяв Україну по Дніпру.
 Г договір між Річчю Посполитою й Османською імперією про розмежування сфер впливу в Україні та взаємодопомогу.
- 9.27. Наслідки битви під Конотопом:
 А козацька армія Івана Виговського із союзниками кримськими татарами завдали нищівної поразки величезному військовій Московського царства.
 Б козацьке військо Івана Виговського із союзниками кримськими татарами завдали поразки армії Речі Посполитої.
 В московська армія здобула перемогу над ордою кримських татар, створивши основу для наступу на Україну.
 Г українське військо Івана Виговського зупинило наступ польської армії й уклало з нею союзницький договір.
- 9.28. Діач, обраний гетьманом на козацькій раді під Германівкою, і титул, який йому пізніше присвоїли турки:
 А Іван Виговський, гетьман обох берегів Дніпра, кошовий Війська Запорізького.
 Б Василь Золотаренко, князь Кімерії та України, старший Війська Запорізького.
 В Яким Сомко, князь Скіфії та України, глава Війська Запорізького.
 Г Юрій Хмельницький, князь Сарматії та України, володар Війська Запорізького.
- 9.29. Характерна риса правління гетьмана Дем'яна Многогрішного:
 А заміна ненадійних полковників вірними собі людьми, послаблення влади гетьмана, посилення ролі старшини, повністю промосковська політика.
 Б короткий час очолював всю Україну, яку об'єднав під владою московського царя, припинення «руїни», зміцнення влади гетьмана.
 В наведення порядку і забезпечення спокою на Лівобережжі, ліквідація тут «руїни», обстоювання автономії України, зміцнення гетьманської влади, послаблення ролі козацької старшини.
 Г розпалення вогню громадянської війни, загострення конфлікту між старшиною і козацькими низами, поглиблення «руїни».
- 9.30. Назва твору Пантелеймона Кохановського, який вважається першим підручником з історії, та місце його першого видання:
 А «Гнозис», Чернігівська друкарня.
 Б «Катарсис», друкарня Почаївського монастиря.
 В «Літопис», Крем'янецька друкарня.
 Г «Синопис», друкарня Києво-Печерського монастиря.
- 9.31. Укажіть особливості становища Запорізької Січі в роки Руїни (60-70-ті рр. XVII ст.).
 А виступала самостійною військово-політичною силою
 Б входила до складу Правобережної Гетьманщини
 В перебувала під протекторатом турецького султана
 Г становила окрему адміністративну одиницю Слобідської України
- 9.32. Укажіть основні положення Гадяцького договору.
 1 Велике князівство Руське включало території колишніх Волинського, Київського і Подільського воєводств
 2 Велике князівство Руське входило до складу федеративної Речі Посполитої як самостійна держава, об'єднана з Польщею і Литвою лише спільно обраним королем
 3 Велике князівство Руське мало власну судову та фінансову систему
 4 виконавча влада зосереджувалася в руках руського князя, якого король призначав з середовища православної шляхти
 5 найвища законодавча влада у Великому князівстві Руському належала козацькій старшині
 6 обраний довічно і затверджений королем гетьман був головою виконавчої влади Великого князівства Руського
 7 призначення королем Великого князя Руського — правителя України
- 9.33. Укажіть діячів культурно-церковного життя другої половини XVII ст.
 1 Йоаннікій Галатявський
 2 Іван Дзиковський

- 3 Йосип Нелюбович-Тукальський
- 4 Феодосій Софонович
- 5 Петро Суховій
- 6 Павло Тетеря
- 7 Михайло Ханенко

9.34. Укажіть основні напрями політики гетьмана Петра Дорошенка.

- 1 боротьба за об'єднання українських земель (проголошення цього найвищою метою), на деякий час став гетьманом усієї України
- 2 вжиття заходів для забезпечення підтримки собі рядового козацтва, міщан, селян
- 3 дотримання переважно промосковської орієнтації, завдяки цьому став гетьманом всієї України
- 4 пропольський напрям зовнішньої політики, спільні походи на Лівобережну Україну, перемога під Конотопом над московськими військами
- 5 роздача посад і маєностей козацькій старшині, ігнорування волі та думок рядового козацтва
- 6 участь у Чигиринських походах з метою приєднання Лівобережної України
- 7 шукання союзників у Криму й Османській імперії, передача Правобережної України під символічну зверхність турецького султана

☐	☐	☐
--------------------------	--------------------------	--------------------------

9.35. Укажіть риси правління гетьмана Івана Самойловича.

- 1 активний розвиток демократії в державі, зокрема піднесення ролі генеральних козацьких рад
- 2 забезпечення суверенітету України та її об'єднання під своєю булавою
- 3 зміцнення особистої влади та закріплення за своєю родиною маєностей і високих державних посад
- 4 значна увага розв'язанню соціальних проблем рядових козаків і міщан, розширення їх прав у Гетьманщині
- 5 підтримка привілейованого становища заможної верхівки козацтва в українському суспільстві
- 6 доживлення занепалого культурного життя, стабілізація економіки
- 7 розвиток зв'язків з Річчю Посполитою, прагнення перейти під її владу

☐	☐	☐
--------------------------	--------------------------	--------------------------

9.36. Укажіть риси господарського життя і політичного устрою Лівобережної України в другій половині XVII ст.

- 1 гетьмана обирала вузка Старшинська рада, рішення якої схвалювали на Генеральній військовій раді
- 2 у земельних відносинах діяло право займанщини: кожний селянин мав право привласнювати собі стільки землі, скільки міг обробити
- 3 існували дві форми старшинського землеволодіння — приватне (спадкове) і рангове (тимчасове)
- 4 лівобережні полковники підпорядковувалися московським воеводам
- 5 повноваження гетьмана визначалися спеціальними статтями (умовами), що уклалися між гетьманом і царем
- 6 полком керував полковник з полковою старшиною, посада полковника була спадковою
- 7 сотники підпорядковувалися безпосередньо гетьманові

☐	☐	☐
--------------------------	--------------------------	--------------------------

9.37. Установіть відповідність між гетьманами і подіями, з якими вони пов'язані.

1 Іван Брюховецький	А «великий згін»
2 Іван Виговський	Б Конотопська битва
3 Петро Дорошенко	В заслання у Сибір
4 Дем'ян Многогрішний	Г перша поїздка гетьмана в Москву
	Д «сонце Руїни»

	А	Б	В	Г	Д
1	☐	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐	☐

9.38. Установіть відповідність між гетьманами і документами, які вони підписали.

1 Іван Брюховецький	А Гадяцький договір
2 Іван Виговський	Б «Глухівські статті»
3 Дем'ян Многогрішний	В «Конотопські статті»
4 Іван Самойлович	Г «Московські статті»
	Д Переяславський договір

	А	Б	В	Г	Д
1	☐	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐	☐

9.39. Установіть відповідність між гетьманами і роками їх правління.

1 Іван Брюховецький	А 1657–1659 рр.
2 Іван Виговський	Б 1659–1663 рр.
3 Дем'ян Многогрішний	В 1663–1668 рр.
4 Іван Самойлович	Г 1669–1672 рр.
	Д 1672–1687 рр.

	А	Б	В	Г	Д
1	☐	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐	☐

9.40. Установіть відповідність між документами та державами, представники яких їх підписували.

- 1 Андрусівське перемир'я
- 2 Бахчисарайський договір
- 3 Бучацький договір
- 4 Гадяцький договір

- А Річ Посполита і Московія
- Б Річ Посполита і Туреччина
- В Річ Посполита і Україна
- Г Туреччина і Московія
- Д Україна і Московія

	А	Б	В	Г	Д
1	☐	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐	☐

9.41. Установіть відповідність між діячами культури та їхніми творами.

- 1 Лазар Баранович
- 2 Йоаннікй Галатовський
- 3 Пантелеймон Кохановський
- 4 Феодосій Софонович

- А «Ключ розуміння»
- Б «Нова міра старої віри»
- В «Руно зрешене»
- Г «Синопис»
- Д «Хроніка з літописців стародавніх»

	А	Б	В	Г	Д
1	☐	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐	☐

9.42. Установіть послідовність міжнародних договорів, що стосувалися України.

- А Андрусівський договір
- Б Бахчисарайський мирний договір
- В Бучацький договір
- Г «Вічний мир»

	А	Б	В	Г
1	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐

9.43. Установіть послідовність укладення статей українських гетьманів з московськими царями.

- А «Глухівські статті»
- Б «Конотопські статті»
- В «Московські статті»
- Г «Переяславські статті»

	А	Б	В	Г
1	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐

9.44. Установіть послідовність воєнних подій.

- А польсько-турецька війна
- Б українсько-московська війна
- В Чигиринські походи
- Г Чуднівська воєнна кампанія, укладення Слободищенського трактату

	А	Б	В	Г
1	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐

9.45. Укажіть події, позначені на карті стрілками.

- А війна Московського царства й України проти Османської імперії
- Б війна Османської імперії й України проти Речі Посполитої
- В війна Речі Посполитої й Української держави
- Г війна Української держави й Османської імперії

9.46. Укажіть назву зображеного на фото храму.

- А Георгіївська церква Видубицького монастиря в Києві
- Б Іллінська церква в Суботіві
- В Покровський собор у Харкові
- Г Троїцький собор Троїцько-Іллінського монастиря в Чернігові

9.47. Укажіть назву зображеного на фото храму.

- А Іллінська церква в Суботіві
- Б Покровський собор у Харкові
- В Троїцька соборна церква в Новомосковську
- Г Троїцький собор у Чернігові

Відповіді до тестів

9.1. Б. 9.2. В. 9.3. В. 9.4. В. 9.5. Г. 9.6. Б. 9.7. В. 9.8. А. 9.9. В. 9.10. Г. 9.11. В. 9.12. В. 9.13. Г. 9.14. А. 9.15. В.
9.16. А. 9.17. В. 9.18. В. 9.19. В. 9.20. В. 9.21. Г. 9.22. Г. 9.23. Г. 9.24. А. 9.25. А. 9.26. Б. 9.27. А. 9.28. Г. 9.29. В.
9.30. Г. 9.31. А. 9.32. 2, 3, 6. 9.33. 1, 3, 4. 9.34. 1, 2, 7. 9.35. 3, 5, 6. 9.36. 1, 3, 5. 9.37. А-4, Б-2, В-5, Г-3. 9.38. А-4, Б-1, В-2, Г-3. 9.39. А-3, Б-1, В-4, Г-5. 9.40. А-1, Б-4, В-2, Г-3. 9.41. А-2, Б-1, В-4, Г-5. 9.42. А, В, Б, Г. 9.43. Г, В, А, Б. 9.44. Б, Г, А, В. 9.45. Б. 9.46. Г. 9.47. Б.

ТЕМА 10. УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ НАПРИКІНЦІ XVII — У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XVIII СТ.

Гетьманування І. Мазепи. 25 липня 1687 р. на козацькій раді гетьманом обрали генерального осавула Івана Мазепу. Він розпочав своє правління з підписання Коломацьких статей. Вони були складені на основі Глухівських статей Д. Многогрішного з додатками, зробленими за гетьмана І. Самойловича:

- збереження 30-тис. реєстрового козацького війська і компанійських полків;
- підтвердження наданих раніше козацьких і гетьмансько-старшинських привілеїв;
- обмеження впливу гетьмана і генеральної старшини;
- у столиці Батурині передбачалося розміщення полку московських стрільців для контролю над гетьманом;
- українським купцям заборонялося торгувати в Московському царстві та Кримському ханстві;
- уперше визначено необхідність злиття українського та московського народів усякими засобами.

Пов'язаний договором з Московією І. Мазепа брав участь у зовнішньополітичній діяльності царя. Козацькі загони надавали допомогу московському війську під час Кримських походів (1687 р., ще за гетьманування І. Самойловича, 1689 р., обидва невдали).

Внутрішня політика.

- прагнення об'єднати землі Лівобережжя, Правобережжя, Запоріжжя та Слобожанщини в єдиній Україні;
- прагнення створити стану державу західноєвропейського зразка зі збереженням козацьких традицій;
- продовження розвитку напрямку створення козацької еліти, започаткований І. Самойловичем запровадженням посад бунчукових товаришів, згодом з'явилися ще значкові та значні військові товариші;
- надання охоронних грамот містам, підтвердження прав київської митрополії;
- узаконення панщини для селян у розмірі двох днів на тиждень, придушення селянських виступів;
- показне віроповідання Москві, спричинило виснаження економіки Гетьманщини, невдоволення народу.

Культурно-просвітницька діяльність:

- величезні кошти з державної та особистої скарбниці гетьмана вкладалися в розвиток культури;
- у Києві було збудовано кілька нових храмів і відбудовано Успенський собор лаври, Софійський, Михайлівський Золотоверхий собори тощо;
- видання доби І. Мазепи належать до найкращих зразків українського книгодрукування;
- велика увага Києво-Могилянській академії, створив Чернігівський колегіум.

Культурницька діяльність І. Мазепи дає підстави говорити про неї як про сплановану та далекоглядну державну політику.

Повстання під проводом С. Паляя, причини і наслідки. Польський уряд 1685 р. відродив правобережне козацтво, було створено чотири полки: Богуславський, Брацлавський, Корсунський, Фастівський (Білоцерківський). 1702 р. польська влада вирішила позбутися їх, що викликало повстання 1702–1704 рр. на чолі з С. Палієм. Річ Посполита не могла придушити виступ і попросила допомоги Москви. Навесні 1704 р. війська І. Мазепи зайняли Київщину і Волинь. Об'єднання Правобережної та Лівобережної України тривало 5 років.

Зовнішня політика І. Мазепи:

- підтримання дипломатичних стосунків з багатьма європейськими монархами, торгівля з іншими країнами;
- установлення тасмних зв'язків з польським королем С. Ліщинським, зі шведським королем Карлом XII;
- укладення українсько-шведської антимосковської угоди про воєнний союз (1708 р.);
- укладення нового українсько-шведського договору про створення незалежної України в союзі з Швецією.

Причини укладення українсько-шведського союзу в роки Північної війни. У 1700–1721 рр. тривала Північна війна, в якій коаліція держав (Московія, Польща, Данія та інші) воювала проти Швеції:

- козаки брали участь як у воєнних діях, так і їх використовували для каналічних і землерийних робіт;
- лихом стала війна і для інших верств населення. Стрімке виснаження економічного потенціалу України;
- жорсткий централізм царя Петра I, його плани щодо ліквідації Гетьманщини та козацького устрою;
- відмова царя допомогти гетьманові під час загрози вторгнення в Україну союзників шведів поляків;
- непевність майбутнього змушувала старшину і гетьмана задумуватися над дальшою долею Гетьманщини;
- згубність союзу з Московією чітко розуміли керівники України й шукали нових союзників.

Московський цар, дізнавшись про союз гетьмана з шведським королем, видав наказ знищити Батурин. 2 листопада 1708 р. гетьманську столицю було вищент зруйновано, знищено всіх його мешканців. 6 листопада з волі царя в Глухові на Старшинській раді було обрано гетьманом І. Скоропадського.

Національно-визвольне повстання гетьмана І. Мазепи 1708–1709 рр. підтримали запорізькі козаки на чолі з Костем Гордієнком, за що у травні 1709 р. була зруйнована Чортомлицька Січ.

27 червня 1709 р. відбулася **Полтавська битва**, в якій московські війська, маючи значну кількісну перевагу, здобули перемогу над шведською армією. Карл XII був незадовго до битви поранений і не зміг особисто керувати своїм військом, яке досі під його керівництвом незмінно перемало. Частина шведських військ і козаків, що підтримували І. Мазепу, відступили у межі Османської імперії, де гетьман незабаром помер.

Наслідки Полтавської битви для українських земель:

- катастрофа для української державності, для надій на збереження хоча б автономії;
- ліквідація автономії України стала питанням часу;
- збереження розколу українських земель, Правобережжя ще майже на століття залишилося у Польщі.

5 квітня 1710 р. на козацькій раді у місті Бендери гетьманом було обрано генерального писаря **П. Орлика**. При цьому було схвалено документ «Пакти і конституції законів і вольностей Війська Запорізького», який ще називають «**Конституцією П. Орлика**», її основний зміст:

- Україна обох боків Дніпра має бути на вічні часи вільною від чужого панування;
- **Конституція** передбачала заходи, які обмежували владу гетьмана, запобігала утворенню монархії;
- Генеральна рада мала бути парламентом, Генеральний суд незалежним від гетьмана;
- фактично вперше проголошувався принцип поділу влади на законодавчу, виконавчу і судову;
- кілька статей присвячувалися Запорізькій Січі. Державною релігією оголошувалося православ'я, Київська метрополія мала вийти з підпорядкування московського патріарха.

Отже, Конституція П. Орлика закріплювала найпрогресивніші для того часу ідеї про державне життя. Документ передбачав виборність посад, що й тепер є принциповою засадою розвитку демократичних держав.

П. Орлик з допомогою кримських татар у 1711 р. намагався взяти під свою владу Правобережжя, але ситуація склалася несприятливо. Прутський похід Петра I закінчився невдало, але це не допомогло Україні досягти незалежності. Вона й далі залишалася розірваною між Московією та Польщею. П. Орлик до своєї смерті (1742 р.) намагався створити нову антимосковську коаліцію, але марно.

Гетьманування І. Скоропадського. Він підготував для підписання Решетилівські статті, але московський цар у відповідь надіслав «Решительний указ», який зовсім не нагадував міждержавні договірні статті:

- формальне підтвердження прав і вольностей Війська Запорізького, обіцянка дати згодом «Статті», не було;
- при гетьманові призначався царський резидент Ізмайлов, здійснював контроль над гетьманом і старшиною;
- царські вояводи, як і раніше мали перебувати у найбільших українських містах;
- вимога до гетьмана складати цареві звіт про розклад серед населення податків і всі доходи.

Обмеження автономії Гетьманщини.

Для цього створення в 1722 р. **Малоросійської колегії** (**Малоросією** від Андрусівської угоди до початку XIX ст. називалося Лівобережжя з Києвом). Після смерті І. Скоропадського (1722 р.) імператор не дозволив обрання нового гетьмана і всі справи на Лівобережжі вершив бригадир Малоросійської колегії.

Діяльність Першої Малоросійської колегії:

- основні функції — здійснення нагляду за діяльністю гетьмана, старшини;
- контроль за діяльністю Генеральної військової канцелярії, роздачею земельних володінь;
- розгляд апеляцій на судові рішення, ухвалені в Генеральному військовому та інших судах;
- установлення і стягнення податків для царської скарбниці та провіанту для російської армії;
- розквартирування в Гетьманщині офіцерів і вояків російської армії.

Наказний гетьман **П. Полуботок** і старшина намагалися повернути колишні права, зверталися з проханнями до Петра I (Коломацькі чолобитні), але були заарештовані. П. Полуботок помер в ув'язненні (1724 р.).

Гетьманування Д. Апостола. Тільки в 1727 р., коли для Російської імперії виникла загроза війни з Османською імперією, знову було дозволено обрати гетьмана, яким став **Д. Апостол**. З ним також не було підписано договору, натомість гетьман отримав від Петра II «Рішительні пункти»:

- Генеральний суд мав складатися з трьох російських і трьох українських суддів;
- заборона гетьманові призначати і звільняти без дозволу царя генеральну, полкову та сотенну старшину;
- склади звіт прав, за якими судиться малоросійський народ, і надати його для затвердження цареві;
- скасування податків, накладених раніше Малоросійською колегією.

Обмеження прав Гетьманщини і регулювання її внутрішнього життя як складової частини єдиної держави.

Д. Апостол зумів здійснити реформи у судочинстві, фінансах, земельних справах, торгівлі:

- відокремлення гетьманського скарбу від державного, підтримання розвитку торгівлі;
- робота Кодифікаційної комісії, яка за 15 років ухвалила «Права, за якими судиться малоросійський народ»;
- уперше визначено точний розмір бюджету Гетьманщини, слідство щодо володіння маєтками;
- сприяння поверненню запоріжців з кримських володінь, піклування про розвиток культури.

Гетьманові вдалося тимчасово пригальмувати процес перетворення Гетьманщини на адміністративну одиницю Російської імперії, утримав на деякий час залишки автономії України.

Після смерті **Д. Апостола** (1734 р.) гетьмана знову не дозволили обирати. До 1750 р. керівництво здійснювало «**Правління гетьманського уряду**» (видозміна Малоросійської колегії), де вся повнота влади належала росіянам. Ця влада відзначалася нехтуванням прав усіх верств українського народу, брутальним втручанням в українське життя, що викликало погіршення економічної ситуації, загострення становища України.

У 1734 р. близько 30 тис. запорізьких козаків повернулися на Запоріжжя і заклали **Нову Січ на річці Підпільній** (попередня Олешківська Січ була на території, підвладній Кримському ханству). Землі Війська Запорізького охоплювали величезну площу степової України. Козаки виявляли свою сутність воїнів-хліборобів.

Розвиток культури та освіти. Відбувався за складних умов. Важким ударом для неї стало підпорядкування Української православної церкви Московському патріархатові. З 1720 р. заборонялося друкувати українські книжки. Найкращі українські учені насильно переводилися до Москви, Петербурга, інших російських міст. С. Яворський став президентом Синоду. Ректор Києво-Могилянської академії **Ф. Прокопович** став його заступником. Був час, коли всі списковські кафедри в Росії обіймали українці.

Освіта. Кількість шкіл на Гетьманщині невпинно зростала. Виникли Чернігівський, Харківський і Переяславський колеґіуми. Головним осередком освіти й науки залишалася Києво-Могилянська академія, що особливо розвивалася за митрополита Рафаїла Заборовського.

Література. Найвидатнішим поетом, що вживав книжку українську мову був К. Зinovій. І. Величковський започаткував так звані курйозні вірші. Успішно розвивався театр у двох різновидах — шкільний і мандрівний. 1705 р. в Києві було поставлено першу драму на теми рідної історії «Володимир» Ф. Прокоповича. Найвизначнішою дослідницькою працею Данила Туптала є «Четьі-Міней» у чотирьох томах, це упорядкування житій святих. Полемічна література: Л. Баранович «Нова міра старої віри», Й. Галятювський «Ключ до розуміння», І. Гізел «Правдива віра».

Наука. Велика увага приділялася історії. Саме в цей період з'явилися **козацькі літописи**. Найдавнішим з них був «Літопис Самовидця», автором якого вважається Роман Ракушка-Романовський. Іншими видатними козацькими літописцями були Самійло Величко і Григорій Граб'янка. Перший підручник з історії «Синописи» (авторство приписується П. Кохановському), «Хроніка з літописців стародавніх» Ф. Софоновича. До вивчення природничих наук закликав Ф. Прокопович, він же запропонував цікаві філософські ідеї, лишив різноманітну наукову та літературну спадщину.

Музика. 1730 р. була створена співацька школа в Глухові, який з 1708 р. був гетьманською столицею.

Архітектура. На цей час припадає розквіт архітектури **козацького бароко**. Цей мистецький стиль панував у Європі майже 200 років. Бароко означає «химерний, чудернацький», для нього характерна надзвичайна увага до форми. За І. Мазепи барокових рис набули споруди, збудовані ще в Київській Русі. Шедеврами козацького бароко є **Георгіївська церква Вишубицького монастиря в Києві (1696–1701 рр.)**, Преображенський собор Мгарського монастиря поблизу Лубен, Хрестовоздвиженський собор у Полтаві, Покровський у Харкові, Спасо-Преображенський в Ізюмі, церква Катерини в Чернігові.

Образотворче мистецтво. Найвидатнішими художниками-граверами були Олександр і Леонтій Тарасевичі, Іван Ширський, окремо слід виділити **гравюру «І. Мазепа серед своїх добрих справ» І. Мигури (1706 р.)**, визначними іконописцями — **Іван Руткович (ікона «Архангел Михайл» з іконостаю церкви Різдва Христового в м. Жовква) і Йов Кондзелевич (ікона «Вознесіння» з іконостаю церкви Воздвиження Чесного Хреста монастиря Скит Манявський)**. Велику популярність мав за тих часів ктиторський портрет, розвивався і світський портретний живопис. В усій Україні надзвичайною популярністю користувалося зображення козака Мамає як втілення найголовніших рис українського характеру.

Отже, доки залишалися хоча б найменші прояви державної окремішності України, доти й українська культура мала силу опиратися брутальному колоніальному тиску.

Хронологічний довідник

1687 р., травень — 17 червня — перший кримський похід. Невдалі наступ московського війська під проводом В. Голицина та козацької армії на чолі з І. Самойловичем на Перекоп.

1687 р., 25 липня — козацька рада на р. Коломак. Усунення з гетьманства І. Самойловича (згодом заслали до Сибіру) та обрання гетьманом Івана Мазепи. Укладення Коломацьких статей, збереження 30-тисячного реєстру, перебування московських військ у п'яти українських містах.

1689 р., березень — 21 травня — другий кримський похід. Невдача московської армії В. Голицина та українського війська І. Мазепи.

1700–1721 р., 30 серпня — Північна війна коаліції держав проти Швеції. Участь у ній українських військ.

1701 р., 6 жовтня — перетворення Києво-Могилянської колеґії на академію, призначення їй щорічної субсидії розміром 1 тис. злотих. За наказом І. Мазепи для Академії збудовано новий будинок і Братський собор.

1702 р. — написання «Літопису Самовидця». Автором вважають Романа Ракушку-Романовського. Вийшов друком «Києво-Печерський патерик» із 40 гравюрами Леонтія Тарасевича.

1702 р., весна — 1704 р., травень — визвольний рух на Правобережжі під проводом С. Палія та інших полковників.

1704 р., травень — війська Івана Мазепи зайняли Київщину та Волинь.

1704–1709 рр. — об'єднання Правобережної та Лівобережної України під владою гетьмана Івана Мазепи.

1705 р. — написання Теофаном (Феофаном) Прокоповичем драми «Володимир», у якій прославлявся І. Мазепа. Пізніше була присвячена Петру I. Перша історична драма на теми рідної історії.

1708 р., осінь — похід військ шведського короля Карла XII на Москву через Лівобережну Україну.

1708 р., 28-30 жовтня — початок антиколоніального повстання гетьмана І. Мазепи проти Московії. Укладення договору з Швецією. Україна мала бути цілком незалежною державою з титулом князівства.

1708 р., 2 листопада — взяття через зраду московським військом під командуванням А. Меншикова гетьманської столиці Батурина. Знищення міста і його жителів.

1708 р., 6 листопада — обрання гетьманом Лівобережної України Івана Скоропадського (до 1722 р.). Гетьманською столицею став Глухів.

1708 р., листопад — зруйнування московськими військами українських міст Лебедин і Ромни. Страчено багато мирних мешканців.

1709 р., березень — перехід на бік Івана Мазепи запорізьких козаків на чолі з кошовим отаманом Костем Гордієнком.

1709 р., 14 травня — зруйнування Чортомлицької Січі на острові Базавлук царськими військами. Помста Москви за підтримку Запорізькою Січю гетьмана І. Мазепи.

1709 р., 27 червня — поразка шведської армії у битві під Полтавою.

1709 р., 17 липня — І. Скоропадський надіслав на затвердження Петрові І «Просительні статті» («Решетилівські статті»).

1709 р., 11 серпня — у відповідь на звернення лівобережного гетьмана видано царський «Рішительний указ», який був спрямований на поступову ліквідацію автономії України.

1709 р., 22 вересня (2 жовтня) — смерть гетьмана І. Мазепи у Варниці, поблизу Бендер.

1710 р., 5 квітня — обрання Пилипа Орлика гетьманом на еміграції. Ухвалення Конституції Орлика (Бендерської конституції) — договірних умов між гетьманом і козаками, де ставилася мета домогтися незалежної української держави.

1710 р. — написання літопису Григорія Граб'янки у Гадячі.

1711 р., весна — похід козацьких військ П. Орлика разом з татарами на Правобережжя, що закінчився невдачею.

1715 р. — перша писемна згадка про гайдамаків.

1716–1718 рр. — цар направив близько 10 тис. козаків, багато з яких загинуло, на будівництво каналу між Волгою та Доном. Канал так і не побудували.

1720 р., 5 жовтня — указ Петра І про заборону друкувати книги українською мовою.

1720 р., 20 грудня — початок вивезення українських історичних пам'яток до Московії (Росії).

1720 р. — написання літопису Самійла Величка — найвизначнішого явища козацького літописання.

1721 р. — відправлення українських козаків на війну з Персією. У бойових діях брало участь близько 7 тис. українців, повернулося додому лише 646 осіб.

1721–1722 рр. — козаки відправлено на будівництво Ладозького каналу. З 20 тис. українців третина загинула.

1722 р., 2 квітня — імператорський указ про ліквідацію гетьманства й утворення Малоросійської колегії — органу управління Лівобережною Україною (проіснувала п'ять років).

1723 р., літо — подання Петрові І Коломацьких чолобитних (петицій). Ув'язнення (з 10 листопада 1723 р.) наказного гетьмана (1722–1724 рр.) Павла Полуботка у Петропавлівській фортеці, де він 18 грудня 1724 р. і помер.

1727 р., 20 червня — обрання старшинською радою гетьманом миргородського полковника Данила Апостола. Намагався боротися з російським впливом в Україні.

1727 р., 1 жовтня — обрання на генеральній козацькій раді в Глухові гетьманом Лівобережної України Д. Апостола.

1728 р., серпень — «Рішительні пункти», указ царського уряду гетьману Д. Апостолу. Російським дворянам надавалося право скуповувати українські землі.

1729 р. — наказ Петра II переписати з української мови російською державні постанови та розпорядження.

1730 р. — почала діяти співачка школа в Глухові, місто стало музичною столицею України.

1734 р., 17 січня — ліквідація гетьманства після смерті Д. Апостола. Утворення нової Малоросійської колегії — Правління гетьманського уряду (діяло до 1750 р.).

1734 р., 10 квітня — будівництво Нової Січі на р. Підпільній (восьма, остання із Запорізьких Січей, існувала до 1775 р.).

1742 р. — виникнення першої масонської організації в Україні (Вишнівець, нині Тернопільська обл.).

1743 р. — «Права, за якими судиться малоросійський народ». Кодифікація права в Лівобережній Україні.

Персоналії

Апостол Данило (4(14).12.1654, с. Великі Сорочинці, тепер Миргородського р-ну Полтавської обл. — 17(28).01.1734, там же) — визначний військ. і держ. діяч. Полковник миргородський (1683–1727), гетьман (1727–1734). Відзначився у походах проти турків і татар, у боях північної війни. 25.10.1708 приєднався разом з гетьманом Іваном Мазепою приєднався до шведської армії, проте у листопаді 1708 перейшов на бік Петра І. 1722 брав участь у поході проти Персії. 1.10.1727 А. на генеральній раді у Глухові обраний гетьманом. Подав петицію імператору Петрові І про відновлення держ. прав України, на що рос. уряд видав т. зв. «Рішительні пункти» 1728, які значно обмежували владу гетьмана і взагалі автономію Лівобережної України. Гетьман провів

реорганізацію фінансової системи, повернув у держ. користування рангові землі, продовжував здійснювати судову реформу, відстоював інтереси укр. торгівлі, значно зменшив кількість росіян у своїй адміністрації, обмежив до шести склад російських полків в Україні, домогся повернення під гетьманську владу запорожців і дозволю на заснування Нової Січі. Гетьманування А. було спрямоване на захист держ. прав укр. народу, він тимчасово стримав процес повної інтеграції Гетьманщини у структуру Рос. імперії.

Величко Самійло (бл. 1670, Полтавщина — після 1728) — визначний історик і письменник. Навчався у Києво-Могилянській колегії. 1704–1708 служив у Генеральній військ. канцелярії. В. — автор першого систематичного викладу історії укр. козацької держави. Літопис складається з чотирьох частин і охоплює події 1648–1700. Написаний укр. літ. мовою XVIII ст. з елементами укр. нар. мови. Цей літопис є одним з найвірогідніших джерел того часу. В. є також автором перекладу з нім. на укр. мову зб. «Космографія» та передмови до нього.

Гордієнко Кость (р. н. невідомий, Полтавщина — 5(16).05.1733) — визначний військ., політ. і держ. діяч. Навчався у Києво-Могилянській колегії. Г. був кошовим отаманом Запорізької Січі (1702–1728, з перервами). Проводив незалежну політику, виступав проти посягань московської влади на вольності Запоріжжя. Спочатку був в опозиції до гетьмана І. Мазепи. 26.03.1709 предявляв на чолі 8-тис. загону до військ І. Мазепи у Диканьці (Полтавщина), уклав угоду з шведським королем Карлом XII про спільне загону до військ І. Мазепи у Диканьці. Допоміг переправитися на правий берег Дніпра укр. і шведським військам. Після см. І. Мазепи Г. підтримував гетьмана П. Орлика. Обирався кошовим отаманом Олешківської Січі. Г. виступав проти повернення запорожців на територію України, підвладну московському уряду.

Граб'янка Григорій (р. н. невідомий — бл. 1738) — історик, політ. і держ. діяч. Займав посади полкового судді, обозного, полковника (1729–1738). Г. — учасник Кримських і Азовських походів, Північної війни. 1723–1725 був ув'язнений у Петропавлівській фортеці за участь у заходах щодо відновлення виборів гетьмана. Г. брав участь у російсько-турецькій війні 1735–1739, загинув, прикриваючи зі своїм полком відступ рос. армії з Криму. Автор іст. твору, який отримав назву «Літопис Граб'янки» (1710), в якому викладено історію України з давніх часів до 1709. Джерелами, які використовував Г., були офіційні документи, польські хроніки, щоденники, розповіді сучасників подій.

Карл XII (27.06.1682 — 11.12.1618, Фрідріхсгалле, нині Норвегія) — видатний шведський полководець і держ. діяч. Король Швеції (1697–1718). Його осн. діяльність пов'язана з керівництвом шведською армією під час Північної війни 1700–1721 проти Данії, Польщі, Московії та Саксонії. 1705–1708 К. XII через С. Лещинського вів таємні переговори з гетьманом І. Мазепою. 21.09.1708 шведські війська вступили на територію Лівобережної України. К. XII 28.03(8.04).1709 уклав з гетьманом І. Мазепою і кошовим отаманом К. Гордієнком шведсько-український союзний договір. Був поранений перед Полтавською битвою, тому не зміг керувати своїми, досі непереможними військами. Після см. І. Мазепи уклав союз з П. Орликом, 1710–1713 намагався організувати спільний шведсько-турецько-український похід проти Московського царства. Загинув під час походу в Норвегію, що тоді належала Данії.

Кондзелевич Іов (1667, Жовква, тепер Львівська обл. — бл. 1740) — визначний живописець. Мистецьку освіту здобув у Києві та за кордоном. К. — автор творів: іконостаси для Білостоцького монастиря (нині Волинська обл.), Скиту Маніявського (1698–1705), Загорівського монастиря (тепер Волинська обл., 1722), виконав «Розп'яття» для Луцького монастиря.

Мазепа Іван (19.02(2.03).1639, за ін. відомостями 20.03.1639, 1629, 2.10.1644, с. Мазепинці, тепер Білоцерківського р-ну Київської обл. — 22.09(3.10).1709, Бендери, нині Молдова, похований у Галаці, тепер Румунія, перепохований у Батурині Бахмацького р-ну Чернігівської обл.) — видатний політ. і держ. діяч. Гетьман України (1687–1709). Навчався у Києво-Могилянській колегії та в ряді європейських навчальних закладів. 1663 повернувся в Україну. М. був генеральним писарем за гетьмана П. Дорошенка, генеральним осавулом в уряді гетьмана І. Самойловича. 25.07.1687 на Коломацькій раді обраний гетьманом Лівобережної України. Прагнув об'єднати в єдиний державі всі укр. землі. М. дбав про формування аристократичної верхівки укр. суспільства, здійснив ряд заходів, спрямованих на захист козаків, міщанства, духовенства, селян. Козацькі полки брали участь у війнах Московії з Кримським ханством і Османською імперією, у Північній війні. М. 1704 взяв під контроль землі Правобережної України. Довідавшись про плани Петра I ліквідувати автономію України, М. 1705 розпочав переговори з С. Лещинським і Карлом XII, 4.11.1708 відкрито перейшов на бік шведів, що викликало нечувані репресії, зокрема знищення Батурина. Після поразки під Полтавою змушений відступити в турецькі володіння, де й помер. За М. було збудовано або відновлено ряд монументальних споруд у стилі укр. бароко. Києво-Могилянська колегія отримала статус академії, засновано Чернігівський колегіум. Гетьман був мценатом л-ри і мистецтва, сам автор низки віршів — «Дума» («Всі покою ширю прагнуть»), «Пісня» («Ой, горе, горе чайці-небозі»), «Псалма» («Бідна моя головонька...») та ін. Збереглися листи М. до Мотрі Кочубєвни,

Мишиков Олександр (6(16).11.1673, Москва — 12(23).11.1729, Березов, тепер Тюменська обл., РФ) — рос. держ. і військ. діяч. З 1686 — денщик Петра I, згодом — один з найближчих радників, фаворит. М. керував будівництвом Петербурга і Кронштадта, на спорудженні яких працювали тисячі укр. селян і козаків (з них бл. 80 тис. загинуло). Взяв активну участь у Північній війні. М. у листопаді 1708 зруйнував Батурин, з особливою жорстокістю винищивши його жителів за підтримку гетьмана І. Мазепи. Отримав величезні земельні володіння

в Україні, безжалісно визискував місцеве населення. М. 1727 став генералісімусом, але в тому ж році за Петра II звинувачений у зраді й засланий.

Мигура Іван (у чернетці — Іларіон; кінець XVII — поч. XVIII ст.) — відомий гравер. Закінчив Києво-Могилянську академію, 1702–1704 — викладав у ній. Архидякон Києво-Печерської лаври, на ів. церк. посадах. Автор творів: гравер у вигляді портретів поважних осіб з відповідними панегіричними написами, естампів, присвячених представникам козацької старшини — І. Скоропадському (1703), «І. Мазепа серед своїх добрих справ» (1706), а також церкви — В. Ясинському (1707) тощо.

Орлик Пилип (11(21).10.1672, Косут, тепер Ошмянського р-ну обл. Вільнюса — 26.05.1742, Ясси, Молдавія, нині Румунія) — видатний політ. і держ. діяч. Походив з литовсько-чеського роду. 1694 закінчив Києво-Могилянську колегію. О. з 1706 — генеральний писар, найбільший радник гетьмана І. Мазепи, емігрував разом з ним. 5(16).04.1710 обраний гетьманом, тоді ж укладено угоду («Пакти і конституція прав і вольностей Запорізького війська», пізніше названу Конституція П. Орлика 1710. О. 1711 розпочав наступ на Правобережну Україну, але змушений був відступити. Надалі неодноразово робив спроби створити антимосковську коаліцію, порушував перед європейськими монархами питання про відновлення укр. державності. Був останнім укр. гетьманом, який відкрито ставив проблему створення незалежної України. О. — автор політ. маніфестів («Вивід прав України» (1712), «Маніфест до європейських урядів» (1712) і цінного «Дяріуша» («Подорожнього щоденника», 1720–1732).

Палій Семен (Гурко; 1640-ті рр., Борзна, нині Чернігівської обл. — між 24.01 і 13.05.1710, Київ) — політ. і військ. діяч. Навчався у Києво-Могилянській колегії. Перебував на Запоріжжі, переселився на малозаселену територію Пд. Київщини. П. 1683 брав участь у битві проти турків під Віднем. Білоцерківський (фастівський) полковник. Очолює повстання 1702–1704 на Правобережжі з метою приєднання до Гетьманщини. Після зайняття військами І. Мазепи Правобережжя П. намагався підбурити проти гетьмана запорожців, у липні 1704 був заарештований, 1705 засланий у Сибір. Повернутий 1709. Похований у Київському Межигірському монастирі.

Полуботок Павло (бл. 1660 — 18(29).12.1724, Петербург) — політ. і держ. діяч. Навчався у Києво-Могилянській колегії. З 1706 — полковник чернігівський. П. 1722 став наказним гетьманом, підтримував домагання укр. старшини відновити гетьманство та ліквідувати Малоросійську колегію. За петиції про відновлення прав України до імператора Петра I був арештований (1723), тривалий час ув'язнений у Петропавлівській фортеці, де й помер (на думку багатьох істориків — закатований).

Прокопович Теофан (Феофан; спр. Слезар; 8(18).06.1681, Київ — 8(19).09.1736, Новгород, тепер РФ) — визначний церк. і гром. діяч, письменник, учений. Закінчив Києво-Могилянську академію (1698), викладав у ній з 1704, ректор (1711–1716). П. продовжував навчання у Польщі й Італії. За викликом Петра I виїхав у Петербург, з 1724 — архієпископ новгородський. П. — автор іст. драми «Володимир» (1705), де в образі князя Володимира зображено І. Мазепу. Сприяв розвитку освіти в Рос. імперії, брав участь в о-ці АН. П. одним з перших у Рос. імперії вів наук. спостереження, використовував мікроскоп і телескоп. Залишив після себе Рос. АН вел. бібліотеку (бл. 30 тис. книг) і значну колекцію картин (бл. 170).

Пьотр I (Петро I Романов; 30.05(9.06).1672, Москва — 28.01(8.02).1725, Петербург) — рос. держ. діяч. Син царя Олексія. Московський цар (з 1682, фактично з 1689), рос. імператор (1721–1725). П. I розпочав Північну війну проти Швеції, в якій змушена була взяти участь і Україна. Наказав знищити гетьманська столиця Батурин (тепер Бахмацького р-ну Чернігівської обл.) зі всіма мешканцями та Запорізьку Січ. Гетьманська влада була обмежена, а після см. І. Скоропадського П. I не дозволив обирати нового гетьмана, передавши владу в Україні Малоросійській колегії. За наказом імператора козацька старшина була кинута у в'язницю, де й помер наказний гетьман Павло Полуботок. За П. I десятки тис. укр. козаків і селян, посланих на будівництво фортець, каналів і т. п., загинули від непосильної праці, хвороб і голоду.

Ракушка-Романовський Роман (Ракушенко; 28.03.1623, Ніжин — 1703) — історик, письменник, військ. діяч. Брав участь у нац.-визв. війні укр. народу під проводом Б. Хмельницького. Р.-П. був ніжинським сотником (1658–1663), генеральним підскарбієм (1663–1668), священником Миколаївської церкви у Стародубі (тепер у РФ, 1676–1703). Автор Літопису Самовидця.

Руткович Іван (р. н. невідомий, Жовква, нині Львівська обл. — квітень 1703, там же) — визначний живописець. Р. — автор розпису частини іконостасів у церквах обл. Жовкви, ікони св. Дмитрія (1693, церква св. Дмитрія у Львові), намісного Спасу в церкві Михайла у с. Солова (Львів, Музей нар. архітектури та побуту). Центр. пам'ятка його творчості — іконостас церкви Різдва Христового у Жовкві (1697–1699, Нац. музей у Львові).

Скоропадський Іван (1646, Умань, нині Черкаська обл. — 3(14).07.1722, Глухів, тепер Сумська обл.) — держ. і військ. діяч. З 1701 — генеральний осаул, 1706–1708. — полковник Стародубський. Будучи прихильником гетьмана І. Мазепи, через обставини не перейшов з ним до шведів. С. був гетьманом Лівобережної України (1708–1722). Підготував Решетилівські статті, не затверджені царем Петром I. За правління С. московський уряд значно обмежив права Гетьманщини. З метою остаточного встановлення контролю над держ. життям України царським маніфестом від 16(27).05.1722 створено Малоросійську колегію. С. намагався протестувати проти

колоніальної політики царського уряду та відстоювати автономію Гетьманщини, однак не міг вплинути на становище в Україні. Похований у Гамаліївському монастирі поблизу Глухова.

Туптало Дмитро (світське — Данило Савич Туптало, Тупталенко; 11.12.1651, Макарів, нині Київська обл. — 28.10(8.11).1709, Ростов, тепер РФ) — церк. діяч, письменник, проповідник. Навчався у Києво-Могилянській колегії. 1668 прийняв чернечий постриг. Т. був ігуменом кількох монастирів. На запрошення Петра I прибув до Москви, 1702 став митрополитом Ростовським. Т. — автор фундаментальної праці про життя святих — «Четьї-Минеї» (тт. 1-4, 1689–1705, багато разів перевидавалася) та низки ін. релігійних творів, проповідей тощо. 1757 канонізований.

Шедель Йоганн Готфрід (1680, Вандсбек, поблизу Гамбурга, Німеччина — 10(21).02.1752, Київ) — укр. і рос. архітектор. Німець за походженням. 1713 приїхав у Росію, працював у Петербурзі та Москві. Ш. з 1731 — у Києві, побудував тут будинок Києво-Могилянської академії (1732–1740), вел. дзвіницю Києво-Печерської лаври (1731–1744), браму Заборовського (1746–1748), очолював роботи з реконструкції митрополічного будинку (1731–1748) та надбудови дзвіниці Софійського собору (1744–1748).

Яворський Стефан (Симеон; 1658, Яворів, тепер Львівська обл. — 27.11.1722) — церк. діяч, письменник-полеміст, проповідник. Закінчив Києво-Могилянську колегію (1684). Продовжував навчання у Польщі, прийняв католицизм, повернувшись до Києва знову став православним, постригся в ченці. Я. був проф. і префектом Києво-Могилянської колегії. 1700 призначений ескархом і місцезаступником патріаршого престолу. Я. 1701 очолив Московське слов'яно-греко-латинське академію. Був прихильником політики І. Мазепи, згодом одним з його найзаклепліших критиків. Я. не підтримував церк. реформи, ініціатором якої був Ф. Прокопович. 1721 призначений президентом Синоду, хоча впливу на його справи не мав. Я. — автор філософських трактатів, проповідей, віршів, полемічного твору «Камінь віри...» (1718). У завуальованій формі виступав проти підпорядкування церк. влади світській.

Терміни та поняття

Азовські походи — походи моск. військ і флоту й укр. козаків на Азов і пониззя Дніпра 1695–1696 під час московсько-турецької війни 1686–1699. Перший похід був невдалий. У другому поході на Азов брали участь моск. сили під командуванням А. Шеїна і укр. корпусу на чолі з чернігівським полковником Яковом Лизогубом. Друга частина моск. військ і укр. армія діяла у пониззі Дніпра. 19(29).07.1696 гарнізон фортеці Азов капітулював. Вирішальну роль в облозі та здобутті Азова відіграли укр. козаки.

Бароко (від іт. «вигадливий, прихвильний») — мистецький стиль (кінець XVI–XVIII ст.), характерні риси — підкреслена урочистість, декоративна пишність, динамічність композицій, мальовничість, грандіозність, ефектність, пишні широкі фасади, багато статуй і рельєфів.

Вибірні козаки — одна з категорій козацтва, що з'явилася згідно з указом Правління гетьманського уряду 1735, до складу якої входили повноправні козаки, записані до полкових і сотенних комутів (ресстрів). Причиною було прагнення рос. влади зменшити кількість козаків, які користувалися привілеями. У результаті їх нарахувалося лише 30 тис. осіб (згідно з «Березневими статтями» 1654 — 60 тис.). Частина козаків була переведена в категорію підпомічників. В. к. були зобов'язані виконувати лише військ. повинність, з'являючись на службу кінно, з повним власним спорядженням і зброєю. Проіснували як окремий стан до 1783, надалі залишилися особисто вільними людьми. На Слобожанщині протягом 1732–1737 кількість козаків, включених до комутів (ресстрів) теж було скорочено — до 4200 козаків з п'яти полків. За своїм становищем вони були близькими до в. к., пріснували до 1765.

Козацьке бароко — термін, яким послуговуються дослідники, для архітектурних споруд, що постали в Гетьманщині та на Слобідській Україні у другій половині XVII — XVIII ст.

Козацькі літописи — найвидатніше явище іст. л-ри першої половини XVIII ст. називаються так, оскільки творилися в козацькому середовищі й оповідали про події козацької історії. До них належать «Літопис Самовидця», літопис Г. Граб'янки, літопис С. Величка, які за своєю формою відрізняються від попереднього літописання і можуть вважатися окремою групою іст. творів.

Коломацька рада — козацька рада, що відбувалася 25.07.1687 р. над р. Коломаком (ліва притока Ворскли). На ній було позбавлено гетьманської булави І. Самойловича і новим гетьманом обрано І. Мазепу. На раді було укладено Коломацькі статті.

Коломацькі петиції (Коломацькі чолобитні) — два звернення козацької старшини до імператора Петра I, складені влітку 1723 у військ. таборі над р. Коломак. У них була спроба добитися ліквідації Малоросійської колегії та дозволу обрати нового гетьмана. У відповідь на це рос. влада ув'язнила багатьох козацьких старшин на чолі з наказним гетьманом П. Полуботком.

Коломацькі статті — міждержавний договір, укладений 25.07.1687 на р. Коломаку (притока Ворскли, тепер Харківська обл.) між новообраним гетьманом І. Мазепою та козацькою старшиною, з одного боку, і моск. владою, з ін. Основою договору були Глухівські статті 1669, до яких було додано кілька нових пунктів. Статті підтверджували козацькі права та привілеї, зберігали 30-тис. ресестове військо і компанійські полки. Нові статті обмежували права козацтва. Гетьман не мав права без царського указу позбавляти старшину керівних посад, а старшина — скидати гетьмана. Козацька старшина зобов'язувалась наглядати і доносити на гетьмана царському

урядові. Обмежувалося право гетьмана розпоряджатися військ. землями. Гетьман зобов'язувався направляти козацьке військо на війну з Кримським ханством і Туреччиною. У гетьманській столиці Батурині розміщувався полк моск. стрільців. К. с. стали черговим кроком на шляху дальшого обмеження держ. прав України.

Конституція (від лат. «упорядкування, установлення, складання») — осн. закон про держ. устрій і взаємовідносини громадян і держави.

Конституція П. Орлика (Бендерська конституція; Пакти та Конституція прав і волностей Війська Запорізького) — перша європейська і світ. конституція у сучасному розумінні, складена 5(16).04.1710 при обранні гетьманом України П. Орлика. В основі лежала угода між гетьманом, козацькою старшиною і запорожцями. У написанні брали участь П. Орлик, А. Войнаровський, Г. Герцик, К. Гордієнко. Документ складався з преамбули і 16 статей. У преамбулі наводилася довідка з історії України, обгрунтовувалося право України на незалежне існування. Перед новообраним гетьманом П. Орликом ставилося завдання вибороти самостійність України при підтримці Швеції. В осн. тексті к. О. проголошувалися принципи побудови Укр. держави. Православ'я проголошувалося держ. релігією. Кордон передбачався той, що встановлювалося Зборівським договором 1649. Окремі статті стосувалися володінь Війська Запорізького і необхідність зруйнувати моск. фортеці на Запоріжжі. Усі найважливіші справи мали вирішуватися гетьманом спільно з ген. старшиною. Передбачалося тричі на рік у гетьманській резиденції збирати Ген. військ. раду. Гетьман повинен був здійснювати загальний нагляд за діяльністю адмін. органів, затверджувати вибір вищих урядовців і полковників, не допускати зловживань козацької старшини, звільняти від податків козацьких вдів і сиріт. Текст к. О. був складений лат. і руською (укр.) мовою. Документ мав закласти основи республіканського правління в Україні, фактично проголошивши Україну незалежною дем. республікою.

Кримські походи — спільні воєнні походи укр. і моск. війська проти Кримського ханства 1687 і 1689, а також 1736–1738. Перший похід почався у травні 1687, у складі моск. армії В. Голицина та укр. військ І. Самойловича нараховувалося понад 100 тис. вояків. Кримські татари, щоб зупинити наступ, підпалили степ. Не вистачало харчів і корму для коней. В. Голицин наказав повертатися назад, звинувативши у невдачі гетьмана І. Самойловича, якого було скинуто й обрано новим гетьманом І. Мазепу. Другий похід у травні 1689 під командуванням того ж В. Голицина та І. Мазепи закінчився також невдачею. Цього разу моск. командування не наважилося штурмувати добре укріплений Перекоп. 1736 рос. армія Б. Мініха та укр. військо наказного гетьмана Я. Лизюга-ба штурмом взяли Перекоп, а згодом і Бахчисарай. 1737 рос.-укр. війська під командуванням П. Ласи форсували Сиваш і зайняли Карасубазар, але віддаленість баз постачання змусила відступити, як і попереднього року. Похід 1738 закінчився невдачею.

Ктитор (від гр. «засновник») — 1) у православ'ї церк. староста; 2) мешкант, добровічник храму. У XVIII ст. був популярний жанр ктиторського портрету.

Курйозні вірші (від фр. «допитливий, цікавий» і укр. «вірш») — вигадливі за формою поезії, які часто розповідали про дивні чи смішні випадки. Були популярні у XVII–XVIII ст. До к. в. відносять, наприклад, акровірші. Вони є виявом мистецького стилю бароко в л-рі.

«Літопис Самовидця» — укр. козацький літопис XVII ст. Один з найголовніших і найправдивіших творів укр. історіографії другої половини XVII ст. складається із вступу і двох частин. Охоплює період від 40-х рр. XVII ст. до 1702. Написаний тогочасною укр. літ. мовою з елементами нар. мови. На думку більшості істориків автором літопису був ген. підскарбій Р. Ракушка-Романовський. Уперше опублікований О. Бодянським 1846.

Малоросійська колегія — центр. орган рос. колоніальної адміністрації в Лівобережній Україні у XVIII ст. Перша М. к. створена указом імператора Петра I від 16(27).05.1722 у Глухові (замість Малоросійського приказу в Москві) з метою контролю за діяльністю гетьмана й укр. уряду та поступового обмеження політ. автономії Гетьманщини. Очолив її С. Вельямінов-Зернов. Усі питання держ. життя Лівобережжя укр. уряд повинен був вирішувати за погодженням з М. к. 1727, намагаючись залучити на свій бік козацьку старшину під час загострення рос.-тур. відносин, царський уряд ліквідував її (указ Петра II від 29.09.1727) і поновив гетьманство. 10(21).11.1764 Катерина II остаточно скасувала гетьманство і незабаром створила так звану другу М. к. на чолі з П. Румянцевим, перед якою поставила завдання остаточно ліквідувати автономію Гетьманщини. Указом від 20(31).08.1781 була скасована.

Малоросійський приказ — держ. установа Моск. царства, створена 31.12.1662 для о-ці взаємовідносин з Гетьманщиною. Офіційно підлягав Посольському приказу, хоча фактично управління його діяльністю здійснював сам цар. М. п. було ліквідовано у зв'язку зі створенням 1722 Малоросійської колегії.

Малоросія — офіційна назва України в складі Рос. імперії. З 1654 до 1667 так у моск. документах називали приєднані до Московії Лівобережжя і частину Правобережжя. Від Андрусівської угоди до кінця XVIII ст. Малоросією називалося Лівобережжя з Києвом.

Мандрівні дяки — студенти Києво-Могилянської академії, що не закінчили курс навчання, навчали грамоти дітям по багатьох селах, шукаючи кращого місця. М. д. не лише учили дітей, а й складали вірші та драми, поєднуючи традиції книжної к-ри й нар. мистецтва.

Мануфактура (від лат. «рука» і «вробіток, виготовлення») — стадія пром. виробництва, що передувала вел. машинній промисловості. Базувалася на ремісничій техніці та поділі праці між найманими робітниками.

Нівелювання (від фр. «вирівнювати») — стирання, ігнорування індивідуальних відмінностей.

Палія повстання — нац.-визв. повстання 1702–1704 під проводом С. Палія проти польської влади у Правобережній Україні. Польський сейм у червні 1699 ухвалив рішення остаточно знищити правобережне козацтво. Військо Речі Посполитої готувало вирішальний наступ. Зимом 1702 на козацькій раді у Фастові (тепер Київська обл.) було ухвалено рішення підняти всенародне повстання. Воно охопило Поділля, Брацлавщину та Київщину. Повстанці на поч. 1703 контролювали значну частину Правобережжя. Козацькі війська під проводом С. Палія, С. Самуся, З. Іскри відбивали спроби поляків повернути втрачені землі. Королівський уряд звернувся за допомогою до Московії. У травні 1704 лівобережне козацтво на чолі з гетьманом І. Мазепою зайняло Правобережну Україну і перебрало керівництво над місцевими полками. Проте С. Палій продовжував діяти як незалежний гетьман. Він розпочав переговори з Польщею та підбурував проти І. Мазепи запорожців. Гетьман наказав арештувати повстанця, патріота, але без державницького розуміння ситуації. 1705 С. Палія було відправлено до Москви, а звідти до Сибіру. Правобережна Україна до 1709 перебувала у складі Гетьманщини.

Підпомічники — неможлива категорія укр. козацтва у XVIII ст., неспроможна відбувати військ. службу за власний рахунок. Юридично була оформлена указом Правління гетьманського уряду (1735), існували також виборні козаки. П. повинні були постачати козацькому військовій провіант, фураж, обробляти землю виборних козаків під час їхнього перебування на військ. службі. Після запровадження кріпосного права (1783) підпомічники були прирівняні до держ. селян.

Подушне (подушний податок, подушна подать) — осн. прямих податок у Рос. імперії (у т. ч. на укр. землях) у XVIII–XIX ст. Запроваджені імператором Петром I 1724 (указ про подушне 1722). Розмір податку постійно збільшувався. На Україну подушне було поширено у другій половині XVIII ст. Сплачувало все чоловіче населення, крім дворян, духовенства й осіб, що перебували на держ. службі. Скасоване 1887.

Полтавська битва — вел. битва між шведською армією і моск. військами 27.06(8.07).1709 під Полтавою під час Пн. війни 1700–1721. У жовтні 1708 шведське військо вступило на територію України. Гетьман І. Мазепа об'єднався з ними для ведення війни з Московією. Але відсутність більшої частини козацьких військ в Україні, жорстокість царських репресій та ін. причини не дали можливості укр. частинам надати шведській армії суттєвої допомоги. Король Швеції Карл XII вирішив все ж наступати на Москву, суттєвою перешкодою на цьому шляху стала Полтава. Вперта оборона міста надовго скупала гол. шведські сили, що дало можливість моск. армії підтягнути значні резерви, створивши значну перевагу в силах. Гетьманські війська безпосередньої участі у П. б. не брали. Напередодні баталії був поранений визначний полководець, король Карл XII, який був змушений передати командування фельдмаршалу К. Г. Реншильду. Він вкрай невдало очолював шведську армію, зазнав значних втрат і сам потрапив у полон. Ще значна частина шведських військ була оточена при переправі через Дніпро і також була полонена. Карл XII, І. Мазепа, К. Гордієнко і кілька тисяч шведів та козаків відійшли у тур. володіння. Наслідком поразки шведської армії у П. б. стало посилення моск. репресій, обмеження автономії Гетьманщини, посилення нац. і соціального гніту в Лівобережній Україні.

Правління гетьманського уряду — орган, створений рос. урядом 1734 для управління Гетьманщиною. Після смерті Д. Апостола обрання нового гетьмана заборонялося, протягом наступних 16 років діяло «П. г. у.» у складі шести осіб: три представники рос. колоніальної адміністрації й троє представників козацької старшини. Фактичним головою органу став князь А. Шаховський, з 1737 р. — І. Барятинський. Діяльність «Правління» призвела до посилення контролю та втручання з боку рос. уряду у внутр. справи Гетьманщини. Ліквідоване 1750 з обранням гетьмана К. Розумовського.

Решетилівські статті — законодавчий документ царського уряду, який врегулював відносини Московії та Гетьманщини. Гетьман І. Скоропадський, перебуваючи у військ. таборі в Решетилівці (тепер Полтавська обл.), 17(28).07.1709 звернувся до моск. уряду з проханням підтвердити в «Статтях» основні держ. права Гетьманщини. У відповідь на звернення 31.07(11.08).1709 видано царський «Решетилівський» указ, який формально підтверджує попередні запевнення про збереження статусу Гетьманщини, насправді був спрямований на поступову ліквідацію її політ. автономії. Р. с. значно посилювали військ.-адмін. залежність України від моск. уряду. Була запроваджена посада міністра-резидента при гетьманові, який мав спостерігати за діяльністю уряду гетьмана, значно збільшувалася кількість моск. залог у Лівобережній Україні, встановлювався контроль за збиранням податків, витратами гетьманської адміністрації, козацького війська тощо.

Тести

10. І. Рішення польської влади для відродження Правобережної України та забезпечення її від нападів кримських татар:

- А** організація переселення на Правобережжя польських селян, надання їм пільг, забезпечення зброєю для оборони територій.
- Б** побудова на півдні Правобережжя оборонної лінії, що складалася з низки фортець.
- В** погодження дій Речі Посполитої та Московії, переселення на Правобережжя українців з Лівобережжя та Західної України, спільна організація оборони від турків і татар.
- Г** створення козацького полково-сотенного устрою за згодою польської влади («приповідні листи» на «прадавні привілеї та вільності»).

А Б В Г
□ □ □ □

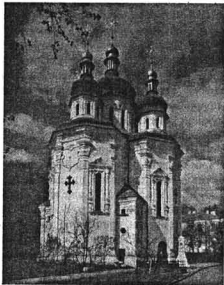
10.2. Причина занепаду козацтва, руйнування козацьких господарств, падіння авторитету козацької служби:

- А зростання податків і повинностей в умовах Північної війни, використання козаків на важких будівельних роботах і в походах далеко за межами України.
Б розвиток мануфактури та торгівлі, що підривало традиційне козацьке господарство.
В розгублення військових традицій козаками, втрата бойового духу, заняття господарством замість служби в козацькому війську.
Г створення регулярної армії, служба в якій була привабливішою, ніж козацька.

А Б В Г

10.3. Архітектурний стиль, у якому збудовано зображену на фото Георгіївську церкву Видубицького монастиря в Києві:

- А бароко
Б готика
В еkleктика
Г модерн

А Б В Г

10.4. Укажіть правильне твердження.

- А автором «Літопису Самовидця» є Самійло Величко
Б Малоросійську колегію очолював Павло Полуботок
В найавторитетнішим навчальним закладом України першої половини XVIII ст. була Києво-Могилянська академія
Г Петро I зруйнував Олешківську Січ

А Б В Г

10.5. Наслідки походу військ Пилипа Орлика у Правобережну Україну в 1711 р.:

- А невдача під Білою Церквою і повернення до Бендер.
Б повне визволення Правобережної України і проголошення її гетьманом Пилипа Орлика.
В розгром військ Речі Посполитої, але відступ під тиском московської армії.
Г розгром московського війська, об'єднання України під зверхністю Пилипа Орлика.

А Б В Г

10.6. Мета повстанського руху в 1702–1704 рр. під проводом Семена Палія:

- А визволення Лівобережної України з-під влади Московського царства та створення повністю незалежної Української держави.
Б визволення південноукраїнських земель з-під влади Кримського ханства й об'єднання їх з Правобережною Україною.
В визволення Поділля з-під влади Османської імперії та створення на Правобережжі незалежної Української держави.
Г визволення Правобережної України з-під польського панування й об'єднання з Гетьманщиною.

10.7. Наслідки боротьби козацької старшини на чолі з Павлом Полуботком за відстоювання автономії України:

- А компроміс між українською і російською владною верхівкою, Павло Полуботок залишився наказним гетьманом України.
Б російська влада арештувала Павла Полуботка, але скасувала Малоросійську колегію.
В російська влада пішла на поступки, дозволивши обрання гетьмана, яким став Павло Полуботок.
Г смерть Павла Полуботка в ув'язненні, арешт його соратників, посилення тиску на Україну.

10.8. Економічне становище Правобережжя на кінець XVII ст.:

- А багатолюдний, економічно розвинутий, замогнний край.
Б густонаселений, але економічно відсталіший, бідний край.
В майже безлюдний, економічно занедбаний і поруйнований край.
Г територія з незначною кількістю населення, але високо розвинутим сільським господарством.

10.9. Термін дії та територія, на якій була чинною Конституція Пилипа Орлика:

- А 1710–1742 рр., вся територія України.
- Б 1710–1711 рр., Правобережна Україна.
- В ніколи не була чинною в жодній частині України.
- Г протягом 1710 р., Лівобережна Україна.

10.10. Повноваження «Малоросійської колегії»:

- А контроль за судовими справами, недопущення зносин козацької старшини з іноземними державами, запобігання антиросійським змовам.
- Б контроль за фінансовими справами, часткове адміністративне управління Гетьманщиною.
- В нагляд за діяльністю гетьмана і старшини, контроль за встановленням і стягненням податків, діяльністю Генеральної військової канцелярії, все адміністративне управління Гетьманщиною.
- Г нагляд за збиранням податків, апеляційний судовий орган, деякі адміністративні функції з відома Генеральної військової канцелярії.

10.11. Зміст поняття «кититорський портрет»:

- А зображення духовних осіб
- Б зображення меценатів
- В зображення невідомих осіб
- Г зображення старшини

10.12. Прочитайте уривок і вкажіть документ, з якого його наведено.

«...Ми — генеральна старшина, кошовий отаман і все Військо Запорізьке — склали угоду і затвердили закон, який повинен мати вічну силу у Війську Запорізькому... З тими генеральними старшинами, полковниками і генеральними радниками повинен теперішній ясновельможний гетьман, а також його наступники радитися про безпеку Вітчизни, про спільне благо і про всі громадські справи і не має права нічого вирішувати, розпочинати і здійснювати своєю волею без попереднього розгляду і схвалення ними. Тому-то призначаються три сесії Генеральної ради... Між радами Україною правитиме гетьман з генеральною старшиною».

- А «Коломацькі статті» Івана Мазепи
- Б «Пакти і конституції законів і вольностей Війська Запорізького» Пилипа Орлика
- В «Решетилівські статті» Івана Скоропадського
- Г «Рішительні пункти» для Данила Апостола

10.13. Прочитайте визначення й укажіть поняття, що відповідає його змісту.

«Це слово походить з італійської мови, означає «схимерний, чудернацький». Так називають мистецький стиль, який панував у Європі від початку XVII та майже до кінця XVIII ст.»

- А бароко
- Б готика
- В класицизм
- Г рококо

10.14. Реакція московського царя на антиколоніальне українське повстання Івана Мазепи та Костя Гордієнка:

- А наказ знищити Батурин, Запорізьку Січ, гетьманську столицю перевести до Ніжина.
- Б наказ знищити Батурин, Запорізьку Січ, Гетьманщину ліквідувати, запровадити «Малоросійську колегію».
- В наказ зруйнувати Батурин, Запорізьку Січ, гетьманат скасувати, запровадити «Правління гетьманського уряду».
- Г наказ зруйнувати Батурин, Запорізьку Січ, гетьманську столицю перевести до Глухова.

10.15. Сутність поняття «Рішительні пункти»:

- А відповідь влади на пропозицію Данила Апостола укласти договірні статті, яка мала форму указу імператорського уряду гетьманові.
- Б договірні статті між імператором Петром II і гетьманом Данилом Апостолом.
- В особливий договір між російською та українською владою, який давав право Данилові Апостолу провадити реформи з розширення автономії України.
- Г ряд універсалів гетьмана Данила Апостола, на основі яких проводилася судова реформа в Гетьманщині.

10.16. Назва документа, у якому було здійснено кодифікацію чинних на Лівобережжі норм українського права (1743 р.):

- А «Зведення українських законів».
- Б «Коломацькі чолобитні».
- В «Пакти та конституції законів і вольностей Війська Запорізького».
- Г «Права, за якими судиться малоросійський народ».

10.17. Наслідки підписання «Коломацьких статей»:

- A** змінення прав гетьмана і старшини, можливість вирішувати усі питання внутрішнього життя Гетьманщини без погодження з Москвою.
- B** значне обмеження прав гетьмана: без згоди царя не можна скидати старшину, розпоряджатися військовими землями, у Батурині мав розміщуватися полк московських стрільців.
- B** можливість укладати дипломатичні угоди з усіма сусідніми державами, розширення зовнішньополітичних можливостей України.
- Г** право гетьмана самостійно позбавляти старшину займаних посад, а старшина — право скидати гетьмана.

10.18. Укажіть правильне твердження.

- A** «Правління гетьманського уряду» першим очолював Олексій Шаховський
- B** «Рішительні пункти» підписав Павло Полуботок
- B** столицею Івана Скоропадського був Батурин
- Г** ухвалення Конституції Пилипа Орлика сталося в Очакові

10.19. Назва Січі на території, підвладній кримському ханові, а також причина такого її розміщення:

- A** Кам'яньська, прохання московської влади пересунути Січ на Південь.
- B** Олешківська, знищення московською владою попередньої Січі та тиск на низових козаків.
- B** Нова (Підпільненська), спроби російської влади створити опорний пункт боротьби проти кримських татар.
- Г** Чортомлицька, шукання козаками зручнішого пункту для місцеребування.

10.20. Прочитайте факти біографії історичного діяча й укажіть його.

«Роки життя — приблизно 1639–1709. Народився на Київщині. Навчався у Києво-Могилянській колегії та єзуїтській колегії в Полощку чи Варшаві. Протягом 1656–1659 рр. перебував у Німеччині, Італії, Франції, Нідерландах, де вивчав іноземні мови (згодом володів десятима мовами), військову справу, дипломатію. Був генеральним писарем при гетьмані П. Дорошенкові, генеральним осавулом при гетьмані І. Самойловичеві. Палкий борець за волю України. Помер за межами батьківщини. Зображений на гравюрі І. Мигури «серед своїх добрих справ».

- A** Андрій Войнаровський
- B** Кость Гордієнко
- B** Іван Мазепа
- Г** Пилип Орлик

10.21. Прочитайте уривок і вкажіть подію, про яку йдеться в тексті.

«Понад рік тривали допити української старшини в Петербурзі. Проти наказного гетьмана було розпочато судову справу за звинуваченням у державній зраді — таємних зв'язках з гетьманом в еміграції Пилипом Орликом. Однак судовий процес так і не відбувся, бо 18 грудня в Петропавлівському казематі він помер».

- A** арешт небожа Івана Мазепи Андрія Войнаровського у Гамбурзі та його ув'язнення і смерть
- B** виступ Данила Апостола з пропозицією укласти договірні статті, що стало підставою для його арешту й ув'язнення, де він і помер
- B** намагання Івана Скоропадського укласти з Московським царством Решетилівські статті, яке закінчилося трагічно для гетьмана
- Г** спроба наказного гетьмана Павла Полуботка відстояти державні права України, що скінчилося його ув'язненням і смертю

10.22. Становище українського суспільства на початку Північної війни:

- A** влада, остерігаючись суспільного вибуху, зменшила утиски козаків, селян і міщан.
- B** становище не змінилося, оскільки восні дії відбувалися далеко від України і козаки у воснних діях проти шведів не брали участі.

- В українських козаків гнали на війну та будівництво укріплень, зростали податки і повинності українських селян і міщан.
- Г українських селян і міщан війна не зачепила, а козацтво страждало від важких походів і воєнних дій проти сильної шведської армії.
- 10.23. Стан процесу перетворення України у провінцію Російської імперії за часів гетьмана Данила Апостола:
- А завершення, оскільки гетьмана позбавили останніх повноважень.
- Б призупинення, оскільки скасовано чимало обмежень для української торгівлі, реформовано фінанси та суди, відновлено право гетьмана призначати генеральну старшину.
- В припинення, оскільки відновлено політичні права Гетьманщини в межах «Глухівських статей» Дем'яна Многогрішного.
- Г пришвидшення, оскільки зросла кількість російських полків у Гетьманщині, збільшилася кількість росіян в українській адміністрації, гетьман цілком утратив контроль над фінансами.
- 10.24. Сутність «Маніфесту до малоросійського народу», підписаного Петром I наприкінці 1708 р.:
- А звинувачення гетьмана Івана Мазепи у зраді, бажанні віддати Україну Швеції, об'єднавши її всю, скликання Батуринської козацької ради.
- Б оголошення гетьмана Івана Мазепи головнокомандувачем українсько-московського війська на території Гетьманщини.
- В оголошення гетьмана Івана Мазепи кавалером ордена Андрія Первозванного.
- Г проголошення гетьмана Івана Мазепи зрадником, який хотів віддати Україну Польщі, а православні церкви та монастирі — уніатам, скликання Глухівської козацької ради.
- 10.25. Сутність поняття «Правління гетьманського уряду»:
- А колегіальний орган, створений Петром I при гетьмані Івані Скоропадському для контролю за його діяльністю та роботою полкових і сотенних адміністрацій.
- Б колегіальний орган, створений Петром I при наказному гетьмані Павлові Полуботку для нагляду за діяльністю його уряду.
- В колегіальний орган, створений імператрицею Анною для управління Гетьманщиною, що складалася з представників російського уряду та козацької старшини.
- Г орган виконавчої влади «Держави Війська Запорізького» при гетьмані Іванові Мазепі.
- 10.26. Полковник, який очолив національно-визвольне повстання 1702–1704 рр., і назва полку, який він очолював:
- А Андрій Абазин, Брацлавський полк. В Семен Палій, Фастівський (Білоцерківський) полк.
- Б Захар Іскра, Корсунський полк. Г Самійло Іванович (Самусь), Богуславський полк.
- 10.27. Становище української церкви з 1722 р.:
- А звичайна єпархія Російської православної церкви.
- Б Київський патріархат.
- В митрополія у підпорядкуванні Константинополя.
- Г митрополія у підпорядкуванні Москви.
- 10.28. «Літопис Самовидця» Романа Ракушки-Романовського, «Літопис» Григорія Грабянки, «Літопис» Самійла Величка — це
- А впорядкування життій святих козацької доби.
- Б публіцистичні твори на захист православ'я.
- В твори про козацьку добу в українській історії.
- Г церковні морально-повчальні твори.
- 10.29. Прочитайте уривок і вкажіть місто, про яке йдеться у тексті.
- «Іван Мазепа опікувався будівництвом братської Богооявленської церкви, Микільського собору, церкви Всіх Святих. За Івана Мазепи барокових рис набули давні споруди — Софійський та Михайлівський Золотоверхий собори, що їх відновили коштом гетьмана. Перебудовано в стилі бароко й Успенський собор та Троїцьку надбрамну церкву. Власне, у такому бароковому вигляді ці храми зберігаються й нині.»
- А Батурин В Київ
- Б Глухів Г Чернігів
- 10.30. Укажіть українських митців кінця XVII ст. — першої половини XVIII ст.
- 1 Самійло Величко
- 2 Йов Кондзелевич
- 3 Михайло Миклашевський
- 4 Іван Руткович
- 5 Іван Скоропадський
- 6 Леонтій Тарасевич
- 7 Данило Туптало
- 10.31. Укажіть характерні риси політики гетьмана Івана Мазепи.
- 1 забезпечення державного суверенітету України шляхом входження в антимосковську коаліцію
- 2 забезпечення нагородами, мастностями заможної верхівки козацтва, розвиток напруму

- створення козацької еліти
 3 ігнорування потреб освітніх закладів і православної церкви
 4 ослаблення особистої влади та влади гетьмана в Козацькій державі
 5 послення влади гетьмана, об'єднання України (на п'ять років) під його булавою «обох берегів Дніпра»
 6 розвиток дружніх відносин з Османською імперією
 7 сприяння розвитку освіти, науки та мистецтва, підтримка української православної церкви
- 10.32. Укажіть авторів козацьких літописів кінця XVII ст. — першої половини XVIII ст.

--	--	--

- 1 Самійло Величко
- 2 Іван Величковський
- 3 Григорій Граб'янка
- 4 Рафаїл Заборовський
- 5 Климентій Зинівів
- 6 Пилип Орлик
- 7 Роман Ракушка-Романовський

- 10.33. Установіть відповідність між географічними об'єктами та історичними особами, що з ними пов'язані.

1 Батурич	А Іван Мазепа
2 Бендери	Б Пилип Орлик
3 Петербург	В Семен Палій
4 Фастів	Г Павло Полуботок
	Д Іван Скоропадський

	А	Б	В	Г	Д
1	☐	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐	☐

34. Установіть відповідність між авторами і їхніми творами:

1 Іван Величковський	А «Володимир»
2 Климентій Зинівів	Б «Літопис Самовидця»
3 Феофан Прокопович	В «Млеко»
4 Роман Ракушка-Романовський	Г «Про убогих і про багатих»
	Д «Четьї-Миней» («Книга життя святих»)

	А	Б	В	Г	Д
1	☐	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐	☐

- 10.35. Установіть відповідність між прізвищами гетьманів і документами, пов'язаними з ними.

1 Данило Апостол	А конституція
2 Іван Мазепа	Б «Коломацькі статті»
3 Пилип Орлик	В «Решетилівські статті»
4 Іван Скоропадський	Г «Рішительні пункти»
	Д Слободищенський трактат

	А	Б	В	Г	Д
1	☐	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐	☐

- 10.36. Установіть відповідність.

1 агіографія	А духовна колегія, найвищий орган Російської церкви
2 гравюра	Б один з видів графіки
3 конституція	В основний закон про державний устрій
4 реквізіція	Г примусове вилучення державою майна у власника
	Д церковна література, зосереджена на описанні святих

	А	Б	В	Г	Д
1	☐	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐	☐

- 10.37. Установіть послідовність правління в Україні у першій половині XVIII ст.

- А гетьманування Данила Апостола
- Б гетьманування Івана Скоропадського
- В діяльність Першої Малоросійської колегії
- Г діяльність «Правління гетьманського уряду»

	А	Б	В	Г
1	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐

- 10.38. Установіть послідовність подій, пов'язаних з І. Мазепою.

- А Другий Азовський похід
- Б козацька рада на річці Коломак. «Коломацькі статті»
- В повстання гетьмана І. Мазепи
- Г Полтавська битва

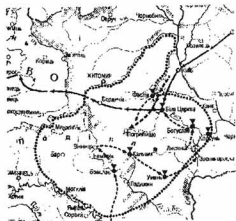
	А	Б	В	Г
1	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐

- 10.39. Установіть послідовність подій.

- А заснування Нової (Підпільненської) Січі
- Б зруйнування московськими військами Чортомлицької Січі
- В національно-визвольне повстання на Правобережній Україні на чолі з Семеном Палієм
- Г ухвалення Конституції Пилипа Орлика

	А	Б	В	Г
1	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐

- 10.40. Укажіть сутність виділеної на карті території.
- А територія, що за Карловицьким договором перейшла від Османської імперії до Речі Посполитої
 - Б територія, охоплена козацьким повстанням на чолі із Семеном Палієм
 - В територія, що перейшла до Московського царства згідно з «Вічним миром»
 - Г територія, на яку поширювалася влада гетьмана Івана Мазепи в 1704–1709 рр.

- 10.41. Укажіть автора зображеної на фото ікони «Архангел Михайл».

- А Йов Кондзелевич
- Б Іван Мигура
- В Іван Руткович
- Г Федір Сенькович

- 10.42. Укажіть маляра, який написав ікону «Вознесіння Богородиці», зображену на фото.

- А Олексій Горошків
- Б Йов Кондзелевич
- В Микола Петрахович
- Г Іван Руткович

Відповіді до тестів

10.1. Г. 10.2. А. 10.3. А. 10.4. В. 10.5. А. 10.6. Г. 10.7. Г. 10.8. В. 10.9. В. 10.10. В. 10.11. Б. 10.12. Б. 10.13. А. 10.14. Г. 10.15. А. 10.16. Г. 10.17. Б. 10.18. А. 10.19. Б. 10.20. В. 10.21. Г. 10.22. В. 10.23. Б. 10.24. Г. 10.25. В. 10.26. В. 10.27. А. 10.28. А. 10.29. В. 10.30. 2, 4, 6. 10.31. 2, 5, 7. 10.32. 1, 3, 7. 10.33. 1-А, 2-Б, 3-Г, 4-В. 10.34. 1-В, 2-Г, 3-А, 4-Б. 10.35. 1-Г, 2-Б, 3-А, 4-В. 10.36. 1-Д, 2-Б, 3-В, 4-Г. 10.37. Б, В, А, Г. 10.38. Б, А, В, Г. 10.39. В, Б, Г, А. 10.40. Б. 10.41. В. 10.42. Б.

ТЕМА 11. УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XVIII СТ.

Гетьманування К. Розумовського. У 1750 р. брат фаворита імператриці Єлизавети К. Розумовський став гетьманом Лівобережної України і завдяки своїм зв'язкам стримував намагання знищити залишки автономії:

- намагання розширити права старшини, плани запровадити спадкове гетьманство;
- здійснення військової реформи, запровадження однакового озброєння й обмундирування для козаків;
- намагання досягти фінансової автономії, але було встановлено російський контроль за фінансами України;
- початок судової реформи, за якою Гетьманщина ділилася на 20 повітів зі своїми становими судами;
- плани відкрити в Батурині університет європейського типу, перенести туди гетьманську столицю.

Отже, помітно прагнення перетворити Гетьманщину з військової на цивільну шляхетську державу.

Ліквідація автономного устрою Гетьманщини. 1764 р., коли імператрицею вже була Катерина II, гетьмана змусили подати прохання про відставку — **остаточна ліквідація гетьманства. Причини скасування:**

- відірваність більшості станів від військового устрою Гетьманщини;
- відсутність природних кордонів України, її відкритість з усіх боків;
- невизначеність більшості українського населення між українським патріотизмом і лояльністю до влади;
- нездатність козацької старшини стати політичною елітою, її угодовська політика щодо Російської імперії;
- слабкість міщанства як соціального стану через невисокий рівень розвитку урбанізації.

Діяльність Другої Малоросійської колегії. Генерал-губернатором Лівобережжя став П. Румянцеv, нищити до кінця автономію йому допомагала друга Малоросійська колегія:

- проведення ревізії, щоб збільшити прибутки Російської імперії з Гетьманщини;
- 1781 р. ліквідовано в Лівобережній Україні полково-адміністративний устрій, натомість з'явилися три намісництва — Київське, Новгород-Сіверське і Чернігівське. 1783 р. замість десяти славетних козацьких полків утворили кавалерійські регулярні. Козаків перевели в категорію звичайних хліборобів, частково вони стали державними селянами.

1783 р. — царський указ про закріпачення селян Лівобережної та Слобідської України. Щоб забезпечити собі прихильність старшини, Катерина II 1785 р. привірнула її до російського дворянства. Козацька держава була ліквідована. **Наслідки ліквідації Гетьманщини:**

- перестала існувати Українська держава у будь-якій формі, відсутність українських збройних сил;
- можливість для російської влади спокійно здійснювати управління Україною, висисуючи її;
- можливість уніфікації всього укладу життя України відповідно до російських порядків.

Значення Гетьманщини в історії України:

- відіграла важливу роль в державотворенні українського народу;
- забезпечила умови для остаточного становлення українського народу, розвитку його мови та культури;
- захист українського народу від асиміляції, соціальних і національно-релігійних утисків польської влади;
- здійснення управління та соціально-економічної політики самими українцями, хоча контроль Росії;
- складова загальноєвропейських процесів творення національних держав, що характерно для Нового часу;
- історична спадщина Української козацької держави надихала майбутні покоління борців за визволення України, пам'ять про неї не стиралася, з козацької старшини вийшло багато визначних діячів. Ідея незалежності України не загасала в найтяжчі часи, вона лягла в основу відродження Української держави в XX ст.

Скасування козацького устрою на Слобожанщині:

- 1765 р. скасовано полково-сотенний устрій Слобожанщини, козацькі полки перетворено на регулярні;
- на території козацьких полків створена Слобідсько-Українська губернія з центром у Харкові;
- на козаків нарівні з селянами поширено так званий рубльовий збір.

Самобутній державний устрій Запоріжжя був однією з найважливіших підвалин української незалежності.

Особливості територіально-адміністративного устрою та господарського життя Нової (Підпільненської) Січі:

- самобутній державний устрій Запоріжжя був однією з найважливіших підвалин української незалежності;
- край поділено на вісім паланок — округів, на їх території були сотні козацьких поселень — **зім'яників**;
- зменшення небезпеки татарських нападів і приплив населення сприяли освоєнню запорізьких земель;
- ефективність господарства Запорізької Січі базувалося на тому, що воно не знало примусової праці й вдало поєднувало громадську і приватну власність;
- зручне положення Січі та розвиток господарства перетворили її в значний центр міжнародної торгівлі.

Причини ліквідації Запорізької Січі:

- російська влада боялася зростання впливу козацтва і розгорнула широкомасштабний наступ на державну територію й економічне становище Запоріжжя. Ліквідацію Січі відсунула російсько-турецька

війна 1768–1774 рр., в якій українські збройні сили відіграли помітну роль. Внаслідок цієї війни Росія приєднала землі між пониззям Дніпра і Південного Бугу, нові кордони пролягли далеко від Січі;

- відпала потреба в запорізьких землях як буфера між Російською імперією та землями турків і татар;
- волелюбні традиції запорізьких козаків не вписувалися в імперську структуру;
- велика територія Вольностей Війська Запорізького приваблювала російських землевласників.

Ліквідація Запорізької Січі. Російська влада вирішила, що тепер настав зручний час для знищення українського козацтва. Червень 1775 р. — **остаточна ліквідація царським урядом Запорізької Січі.** Козацьку старшину арештували, найбільшого покарання зазнав багаторічний кошовий отаман **П. Калнишевський**, засланий у Соловещий монастир, де він у жалких умовах пробув до самої смерті (1803 р.). **Наслідки ліквідації Запорізької Січі:**

- землі Запорізької Січі увійшли до Новоросійської й Азовської губерній, згодом — до Катеринославського намісництва;
- колишні володіння Січі влада роздавала російським поміщикам та іноземним колоністам;
- одна з найтрагічніших подій за все століття, демократичний устрій Січі випередив час і став зразком справедливої організації суспільства.

Частина козаків відійшла у гирло Дунаю, де заснувала **Задунайську Січ (1775–1828 рр.)** під владою Османської імперії. **Значення Запорізької Січі в історії України:**

- завершення козацької доби в історії України, проіснувала 219 років;
- запоріжці прославилися героїчною боротьбою проти турків і татар, захистом південних меж України;
- запорізькі козаки в період національно-визвольних рухів були разом з українським народом, вели перед;
- козацтво виявило надзвичайну сміливість та оригінальність у військовій справі, відстоюванні свободи;
- в уявленні українців запоріжці були виразниками національного духу, уособленням волелюбства;
- діяльність козаків підтримувала в народі надію на визволення, надихала майбутні покоління;
- упродовж свого існування український народ зберігає історичну пам'ять про Запорізьку Січ.

У 1787–1791 рр. відбулася чергова російсько-турецька війна, до участі в якій були залучені колишні запорізькі козаки. З них було створено Чорноморське козацьке військо, яке відзначилося у боях проти турків, сприяло перемозі Росії. Після війни до Росії відійшли землі між пониззям Південного Бугу та Дністра, а також Кубань. Саме туди в 1792 р. переселили чорноморців, вони отримали назву Кубанське козацьке військо.

Наслідки приєднання Криму до Росії. Ще 1783 р. Катерина II підписала указ про приєднання Криму до Російської імперії:

- припинилися турецько-татарські набіги на територію України;
- ліквідовано работоргівлю Криму, його приєднано до імперського російського ринку;
- значна частина кримських татар переселилася до Туреччини;
- посилено присутність Росії на півдні України.

Заселення Південної України. Щойно приєднані землі потребували освоєння. На Південну Україну й у Крим переселилися люди з Правобережжя і Лівобережжя, але більшість земель роздавали російським дворянам. Частиною землі роздали іноземцям — німцям, болгарам, сербам тощо.

Заснування нових міст. Швидко йшло зростання причорноморських міст, вони виникали на місцях запорізьких зимівників, турецьких фортець: Катеринослав, Одеса, Олександрівськ, Миколаїв, Херсон. Цей край освоїли переважно українці, які міцно зв'язали його в одне ціле з іншими землями Великої України.

Розгортання гайдамацького та опришківського рухів. Правобережна Україна в другій половині XVIII ст. продовжувала перебувати під владою Речі Посполитої. Селяни-кріпаки зазнавали соціально-економічних, національних і релігійних утисків. Це перетворило їх на бунтарів, готових до участі в повстаннях.

Причини й особливості гайдамацького та опришківського рухів:

- посилення соціального, національно-релігійного гноблення, обмеження прав православного населення;
- значне зростання соціальної напруженості на Правобережній Україні, закінчення пільгових років.

Гайдамацький рух виник ще в першій половині XVIII ст., його піднесення відбувалося в 1734 і 1750 рр., але найголовнішою подією стало повстання **1768 р.**, відоме під назвою **Коліїщина**. Його очолювали Максим Залізняк та Іван Гонта. Основною метою Коліїщини була ліквідація панівної верстви суспільства, великої земельної власності та засилля католицизму. Найбільшого успіху повсталі досягли, зайнявши Умань, одне з найбільших міст Правобережжя. Польська влада не зматнула була придушити повстання, але в ці події втрутилися російські війська, які розгромили повстанців. Керівники виступу були підступно схоплені. І. Гонта був страчений, М. Залізняк засланий у Сибір.

У Галицькому Прикарпатті, в Закарпатті та на Північній Буковині рух, подібний до гайдамацького, мав назву опришківства. Він мав національно-визвольний характер, спрямований проти соціального гноблення. Найпопулярніший ватажок опришків Олекса Довбуш прославився як захисник нездолених, його діяльність припадає на 1738–1745 рр. Партизанська тактика опришків і підтримка їх місцевим населенням дозволяли повстанцям тривалий час лишатися грізними для шляхти. В очах народу опришки були справедливими героями.

Польща в другій половині XVIII ст. занепадала, а її сусіди — Австрія, Пруссія і Росія — посилювались. 1772, 1793 і 1795 рр. вони тричі розподіляли між собою польські землі.

Зміни в політичному становищі Правобережної України після поділів Польщі. Галичина в 1772 р. відійшла до Австрії, туди ж у 1774 р. — Буковина. Закарпаття ще раніше належало Угорщині, а вона — теж входила до складу Австрійської імперії. Майже вся Правобережна Україна в 1793 р. відійшла до Росії, а в 1795 р. — Західна Волинь. Російська й австрійська колоніальна політика були подібними, вони будувалися на трьох принципах: денационалізації, бюрократизації, уніфікації. Падіння Речі Посполитої для українців означало лисе перехід під владу іншої ворожої сили, зміни форми та методи експлуатації місцевого населення.

Наслідки поділів Польщі і присаднання земель Правобережної України до Росії:

- запровадження поділу на губернії (Київська, Волинська, Подільська);
- державною мовою визнана російська, діловодство велося польською та російською мовами;
- поширення на шляхту дії Жалуваної грамоти дворянства, що гарантувала збереження їхніх привілеїв;
- створення нових органів управління та суду, але залишалися чинними польські закони;
- головні посади і конфісковані в опозиційної шляхти та католицької церкви землі надавалися росіянам.

Розвиток культури, науки, освіти. На нього впливали два протилежні фактори: позитивний вплив Гетьманщини, негативний вплив Російської імперії та Польщі. Їхня політика спрямовувалася на гальмування національної української культури.

Освіта. Її стан у Гетьманщині був досить високим, діяла Києво-Могилянська академія (під імперською владою відбувався поступовий занепад), колеґіуми в Чернігові, Харкові, Переяславі. Російська влада намагалася обмежити вплив середніх і вищого навчального закладу. На заході в 1784 р. виник Львівський університет. На Правобережжі стан освіти під польською владою був значно гіршим.

Література. Видатним явищем у літературному та науковому житті України стала творчість **Г. Сковороди**, останнього представника поетичного бароко. Поява перших елементів класицизму, сентименталізму та реалізму. Поетія — твір С. Дієвича «Розмова Великоросії з Малоросією», вірші І. Некрашевича, анонімна сатира.

Наука. У центр своєї системи світосприйняття Г. Сковорода ставив людину. Вихід із становища філософа бачив у поширенні освіти, вдосконаленні людини, а через неї й суспільства. Медицина та фізіологія — діяльність С. Мухіна та Д. Самойловича. Перша спеціальна медична школа в Єлизаветграді (1787 р.).

Музика. Протягом другої половини XVIII ст. тривав процес формування української музики. Улюбленцем народних мас залишався кобзар-бандурист. Високого професійного рівня досягло хорове мистецтво. Автором 20 концертів для хору й опери був **М. Березовський**. Мелодії українських ліричних пісень і романсів лежали в основі хорових концертів А. Веделя. Д. Бортянський творчо розвинув традиції народного виконавського стилю. Спостерігався прогрес у театральному мистецтві, зокрема у формі кірацького театру, інтермедії та вертепу.

Архітектура. У другій половині XVIII ст. досягла найвищого піднесення архітектура козацького бароко. Саме в цей період були споруджені Маріїнський палац, **Андріївська церква в Києві** (1754 р., архітектор В. Растреллі), надбрамна церква з дзвіницею в Кирилівському монастирі, церква Миколи Набережного на Подолі, **Покровська церква в Києві** (1766 р.), собор Різдва Богородиці в Козельці (архітектор **І. Григорович-Барський**), дзвіниця Києво-Печерської лаври, Кловський палац у Києві, церква Антонія і Феодосія у Васильківі (архітектор С. Ковнір), козацька **Троїцька соборна церква в Новомосковську**, описана в романі Олеса Гончара «Собор» (1773–1779 рр., архітектор Я. Погребняк), **Успенська соборна церква Почаївської лаври** (1771–1783 рр., архітектори Г. Гофман, П. і М. Полейовські), **собор Св. Юра у Львові** (1744–1762 рр., архітектор Б. Меретин), **палац Кирила Розумовського в Батурині** (класичний стиль) та інші перлини архітектури.

Скульптура. Серед майстрів скульптурних композицій виділявся І. Равич, який створив серію кованих з міді фігур для оформлення інтер'єру київської ратуші. Досягненням у розвитку скульптури на західноукраїнських землях стали роботи, виконані у Львові для собору св. Юра та ратуші Бучача (скульптор Й. Пінзель).

Живопис. Дедалі більше поширювався світський, зокрема портретний, живопис, яскравими представниками якого були **Д. Левицький**, **В. Боровиковський**.

У другій половині XVIII ст. можна виділити такі характерні риси культурного процесу: урізноманітнення форм культурного життя та методів і засобів художнього самовираза; підвищення рівня освіти; поступове витіснення у сфері культури релігійних підвалин світськими; помітний вплив європейських культурних процесів і тенденцій; деформування та гальмування культурного розвитку після втрати національної державності.

Хронологічний довідник

1738–1745 рр. — виступи опришків під керівництвом Олексія Довбуша на Прикарпатті та Покутті, ватажок опришків загинув 24 серпня 1745 р.

1744–1770 рр. — будівництво у Львові собору св. Юра (архітектор Бернард Меретин).

1747–1753 рр. — спорудження Андріївської церкви у Києві (архітектор Варфоломій Растреллі) — одного з найкращих зразків українського бароко. Закінчена 27 травня 1753 р.

1750 р., 22 лютого — останнє відновлення гетьманства. Обрання гетьманом Кирила Розумовського (до 1764 р.). Намагався перебувати Гетьманщиною на державу європейського типу.

1751 р., жовтень — під владу гетьмана передано Запорізьку Січ.

1752–1755 рр. — спорудження у Києві царського Маріїнського палацу (архітектори Варфоломій Растреллі, Іван Мічурін). Є інші дати будівництва.

1752–1763 рр. — будівництво собору Різдва Богородиці в Козельці (архітектори Іван Григорович-Барський, Андрій Квасов).

1756 р. — Григорій Сковорода підготував збірку «Сад божественних пісень».

Заснування суконної мануфактури в Батурині. Початок промислового розвитку Лівобережжя.

1763 р., 15 листопада — указ імператриці про перепис в Україні. Запровадження нової системи оподаткування, що значно збільшила грошові надходження з України до царської скарбниці. Перетворення України на об'єкт колоніального пограбування.

1764 р. — заборона викладати українською мовою в Києво-Могилянській академії.

1764 р., 10 листопада — указ імператриці Катерини II про ліквідацію гетьманства. Утворення Малоросійської колегії на чолі з президентом Петром Румянцевим (діяла до 1786 р.).

1764 р. — спроба полковника Изюмського полку Федора Краснокутського підняти слобідську старшину на масовий протест проти намірів царської влади ліквідувати автономію Слобожанщини.

1765 р., 28 липня — імператорський указ про ліквідацію полкового устрою Слобідської України й утворення з козацьких п'яти гусарських полків. Утворення Слобідсько-Української губернії.

1768 р., травень–серпень — Коліївщина. Національно-визвольний рух на Правобережній Україні під проводом Максима Залізняка й Івана Гонта.

1768 р., 10 червня — гайдамаки оволоділи Уманню. У липні–серпні більшість повстанських загонів були розгромлені російськими військами.

1768 р., 14 жовтня — 1774 р., 10 липня — російсько-турецька війна. Активна участь у ній лівобережних і запорізьких козаків, які відіграли помітну роль у перемозі Російської імперії.

1769–1774 рр. — укладання Г. Сковородою збірника «Байки харківські».

1771–1794 рр. — спорудження архітектурного комплексу Почаївської лаври (архітектори Г. Гофман, М. і П. Полейовські, Ф. Кульчицький).

1772 р., 5 серпня (за новим стилем) — перший поділ Польщі, передумовою якого була поразка Барської конфедерації, створеної 29 лютого 1768 р. Приєднання Галичини до Австрійської імперії. Утворення австрійським урядом провінції Королівство Галичини та Володимирії (Галиції та Лодомерії).

1773–1778 рр. — спорудження в Новомосковську Троїцького собору — пам'ятки дерев'яної архітектури (архітектор Яким Погребняк. Описаний у романі Олеса Гончара «Собор»).

1774 р., 10 (21) липня — Кючук-Кайнарджійський мирний договір між Російською й Османською імперіями. Приєднання до Росії земель між Південним Бугом і Дніпром, Азова, фортеці Кінбурн, Керчі. Туреччина визнала незалежність Кримського ханства.

1775 р., 4-5 червня — оточення і зруйнування Запорізької Січі російськими військами. Арешт січової старшини. Заслання останнього кошового отамана Петра Калинишевського до Соловецького монастиря (перебував понад чверть століття).

1775 р., 3 серпня — маніфест імператриці про знищення Запорізької Січі. Офіційне повідомлення про ліквідацію козацтва.

1775 р. — Синод розпорядився вилучити з усіх шкіл українські буквари.

1775–1828 рр. — переселення частини запорізьких козаків на територію в гирлі Дунаю. Організація Задунайської Січі під протекторатом Османської імперії.

1777 р. — заснування Катеринослава (у 1918 р. — Січеслав, з 1926 р. — Дніпропетровськ).

1781 р., 16-18 вересня — ліквідація на Лівобережній Україні полково-адміністративного устрою. Царський указ про утворення Малоросійського генерал-губернаторства у складі Київського, Чернігівського та Новгород-Сіверського намісництва.

1783 р., 8 квітня — царський маніфест про приєднання до Російської імперії Кримського ханства. Тисячі татар утекли в Османську імперію.

1783 р., 3 травня — царський указ про закріпачення селян на Лівобережній і Слобідській Україні. Запровадження подушного податку.

1783 р., 28 червня — указ Воєнної колегії про перетворення лівобережних козацьких полків на регулярні полки російської армії (утворено 10 регулярних карабінерних полків). Остаточна ліквідація української державності. На ці події відгукнувся Василь Капніст своєю «Одою на рабство», що було яскравим виявом протесту проти колонізаторської політики царизму.

1785 р., 21 квітня — царські укази про реформу управління містами та надання привілеїв дворянству. Зрівняння української старшини у правах з російським дворянством.

1787 р., серпень — 1791 р., 29 грудня — російсько-турецька війна, активна участь у ній українців, що сприяло перемозі Російської імперії.

1788 р., 22 січня — царський указ про формування з колишніх запорожців «Війська вірних козаків», згодом перейменоване на Чорноморське козацьке військо, якому виділили землі між Південним Бугом і Дністром. Відзначилося в російсько-турецькій війні.

1789 р. — відкриття на Лівобережній і Слобідській Україні народних училищ. Початок насаджування чужих за духом навчальних закладів.

1791 р., 29 грудня — Яеський мирний договір між Російською й Османською імперіями. Приднання до Росії земель між річками Південний Буг і Дністер.

1792 р. — переселення Чорноморського козацького війська на Кубань. Заснування Кубанського козацького війська.

1793 р., 12 січня — другий поділ Польщі. Приднання до Російської імперії Правобережної України і частини Західної Білорусії (маніфест імператриці від 27 березня 1793 р.).

1794 р. — заснування на місці поселення Хаджибей міста (з 1795 р. — Одеса).

1795 р., 24 жовтня (за новим стилем) — третій поділ Польщі. Російська держава отримала Західну Волинь, Західну Білорусію, Литву та Курляндію.

1796 р., 17 січня — царський указ про створення Малоросійської, Новоросійської, Київської, Подільської, Волинської губерній. Новий поділ українських земель. Уніфікував адміністративний устрій України із загальноросійським.

Персоналії

Березовський Максим (1627).10.1745, Глухів, нині Сумської обл. — 22.03(2.04).1777, Петербург) — видатний композитор. Навчався у Київській академії, де почав писати музику. Б. володів гарним голосом і починав муз. кар'єру як співак (1758–1765, Петербург і pobl. нього). Наступні дев'ять років мешкав в Італії, де завершив муз. освіту, 1771 був обраний академіком Болонської філармонічної академії, у цей період написав оперу «Демонти». Б. 1774 повернувся у Петербург. Постійні придворні інтриги і неможливість знайти застосування своїм творчим можливостям привели Б. до самогубства. Автор опери «Іфігенія», багатьох духовних концертів, у яких відчутні впливи укр. нар. пісень. Композитор відіграв важливу роль у становленні укр. класичної музики, хорового концерту.

Боровиковський Володимир (24.07(4.08).1757, Миргород, тепер Полтавської обл. — 6(18).04.1825, Петербург) — видатний художник-портретист. Малювати вчився від батька і дядька, які були іконописцями. 1788 переїхав до Петербурга, де працював під керівництвом Д. Левицького. З 1795 — академік Академії мистецтв, найкращий портретист Рос. імперії. Створив бл. 160 портретів — О. Калніста (1780), М. Лопухіної (1797), О. Безбородька з дочками (1803), київського вїйта П. Борщевського (1818) та ін. Виконав іконостаси і розписи церков у Миргороді, Кибинцях, Петербурзі тощо.

Бортнянський Дмитро (1751, Глухів, нині Сумської обл. — 28.09(10.10).1825, Петербург) — видатний композитор і хоровий диригент. Навчався у Глухівській співочій школі, 1769–1779 продовжував навчання в Італії. 1779–1796 — капельмейстер придворної капели, 1796–1825 — управитель придворної співочої капели. Б. — автор опер «Креонт» (1776), «Алкід» (1778), «Квінт Фабій» (1779), «Соки» (1786), «Син-суперник» (1787), балету, концертної симфонії, понад 100 творів хорової церк. музики, у яких значною мірою відобразилися мотиви укр. нар. пісенності. Творчість композитора належить до вершин св. муз. к-ри.

Ведель Артемій (1767, за ін. даними 1770, 1772, Київ — 14.07.1808, там же) — видатний композитор, хоровий диригент, співак. До 1787 навчався у Київській академії, з 1793 керував її хором, з 1796 — харківським губерньським хором і викладав у Харківському колегіумі. В. з 1798 став послушником Києво-Печерської лаври, наступного року оголошений божевільним і утримувався у божевільні Кирилівського монастиря. Автор 29 церк. концертів, на яких позначився вплив укр. нар. пісенності.

Григоревич-Барський Іван (1713–1785) — видатний архітектор. Навчався у Київській академії. Г.-Б. побудував у Києві надбрамну церкву з дзвіницею в Кирилівському монастирі (1750–1760), Покровську (1766) і церкву Миколи Набережного (1772–1785), бурсу Академії (1778), собор Різдва Богородиці (1752–1763), у с. Лемешки (нині Козелецького р-ну Чернігівської обл.) — церкву (1761). Його творчість відіграла важливу роль у розвитку укр. бароко.

Гонта Іван (р. н. невідомий, с. Росішки, нині Христинівського р-ну Черкаської обл. — 1768, с. Сербі, тепер с. Гонтівка Могилів-Подільського р-ну Вінницької обл.) — політ. і військ. діяч. Служив сотником надвірного війська у графа Потоцького в Умані. При наближенні гайдамаків на чолі з М. Залізняком до міста Г. разом з козаками приєднався до повсталих і сприяв взяттю Умані 9–10(20–21).06.1768. Рос. війська підступно захопили керівників повстання, Г. передали польській владі. Після жаклих катувань його було страчено.

Довбуш Олекса (1700, с. Печеніжин, нині Коломийського р-ну Івано-Франківської обл. — 1745, с. Космач, тепер Богородчанського р-ну Івано-Франківської обл.) — отаман опришків, керівник нар. руху в 1738–1745. Д. діяв на Прикарпатті, Закарпатті та на Буковині. Частину захопленого майна поміщиків, лихварів, купців розда-

вав бідним селянам. Загинув від руки С. Дзвінчука. Про Д. складено багато нар. пісень і легенд. Образ нар. героя відтворено в л-рі та мистецтві.

Залізняк Максим (поч. 40-х рр. XVIII ст., с. Медведівка, тепер Чигиринського р-ну Черкаської обл. — р. см. невідомий, Нерчинськ, Сх. Сибір) — політ. і військ. діяч. Тривалий час перебував на Запорізькій Січі. Навесні 1768 зібрав у Холодному Яру, pobl. Чигириня, гайдамацький загін, який розпочав б-бу проти польської шляхти. 9-10(20-21).06.1768 повстанці на чолі з З. при допомозі загону І. Гонти оволоділи Уманню. Керівник Копищини був проголошений гетьманом і князем смілянським. Підступно захоплений у полон рос. військами. Засланий на довічну каторгу в Нерчинськ, де й помер. Можливо, робив спроби втечі, є відомості про участь З. у селянській війні під проводом О. Пугачова.

Калнишевський Петро (1690 — 31.10.1803, Соловки, тепер Архангельська обл., РФ) — визначний політ. і військ. діяч. Останній кошовий отаман Запорозької Січі (1762, 1765—1775). Дбав про розвиток економіки Запоріжжя, колонізацію нових земель. К. проявив себе талановитим дипломатом, відстоюючи у Петербурзі військ. й адміністративно-територіальні права козацтва. Брав участь у російсько-турецькій війні 1768-1774, показавши себе хорощим полководцем. Після зруйнування Нової Січі у червні 1775 К. був заарештований і за наказом Катерини II засланий до Соловецького монастиря, де понад 25 років провів у жорстких умовах. Звільнений 1801, але залишився у монастирі до см.

Катерина II (Софія-Фридерика-Августа; 24.04(5.05).1729, Штетин, тепер Щецін Польща — 6(17).11.1796, Петербург) — рос. держ. діячка. Імператриця Рос. імперії (1762-1796). Походила з нім. династії Ангальт-Цербст. 1745 виїхала заміж за майбутнього імператора Петра III. Прийшла до влади внаслідок палацового перевороту. В результаті двох російсько-турецьких війн і трьох поділів Польщі К. II захопила значну частину земель сучасної України. Проводила політику, спрямовану на ліквідацію укр. автономії: скасувала гетьманство (1764), слобожанські козацькі полки (1765), наказала зруйнувати Запорізьку Січ (1775), розформувати козацькі полки на Лівобережжі (1783), тоді ж юридично запроваджено кріпосне право. У галузі к-ри правління К. II позначилося далюшою русифікацією України.

Левицький Дмитро (1735, Київ — 4(16).04.1822, Петербург) — видатний художник, майстер портрета. Навчався у батька — Григорія Л., який був визначним укр. живописцем і гравером, разом вони розписували Андріївську церкву в Києві. З 1762 працював у Москві, згодом — у Петербурзі. Л. був академіком (1770). 1788-1795 працював в Україні. В останні 20 років життя хворів на очі. Л. — автор портретів архітектора О. Кокорінова (1769—1770), підприємця П. Демидова (1773), філософа Д. Дідро (1773—1774), польського короля С. Лещинського, імператриці Катерини II (1783) та ін.

Пінзель Йоганн (XVIII ст.) — видатний скульптор. Працював у Зх. Україні. П. — автор трьох монументальних фігур, шістьох дерев'яних фігур у бічних вітварах костелу (Монастирська, тепер Тернопільська обл.), кам'яних статуя на фасаді ратуші та постатей на барельєфах церкви св. Покрови (Бучач, нині Тернопільська обл.), оздоблені костелу і церкви у Городку (тепер Львівська обл.) та ін. Представник пізнього рококо.

Погребняк Яким (I пол. XVIII ст., с. Нова Водолага, тепер смт Харківської обл. — II пол. XVIII ст.) — будівничий. На замовлення запорізьких козаків збудував Троїцький собор у м. Самар (1773—1778, нині Новомосковськ Дніпропетровської обл.), описаний у романі «Собор» Олеса Гончара.

Потьомкін Григорій (13(24).09.1739, с. Чижово Духовщинського пов., нині Смоленська обл., у РФ — 5(16).10.1791, по дорозі з Яс до Миколаєва, похований у Херсоні) — рос. держ. і військ. діяч. Навчався у Московському ун-ті (1756—1760, виключений). П. з 1770 був фаворитом Катерини II. 1772 був записаний до коша Запорізької Січі під іменем Гривько Нечеса, 1775 за його ініціативою Січ була ліквідована. П. 1783 реалізував проєкт загарбання Криму Рос. імперією, за що отримав титул «князя Таврійського». З 1783 управляв новоствореним катеринівським намісництвом, здійснював заходи по колонізації Пд. України. П. підтримав ідею створення Війська вірних козаків (згодом Чорноморське козацьке військо, 1788), потрібного під час російсько-турецької війни 1787—1791, де він був головнокомандувачем рос. армії. Хотів відкрити у Катеринівській ун-т (не встиг реалізувати проєкт).

Растреллі Варфоломій (Бартоломео Франческо; 1700, Париж — 1771, Петербург) — видатний архітектор італійського походження. Навчався за кордоном, ймовірно, в Італії. 1730—1763 — придворний архітектор у Петербурзі, де збудував комплекси Смольного монастиря, Зимового палацу та ін. У Києві за проєктами Р. споруджено Андріївську церкву (1747—1753), царський (Маріїнський) палац (1752—1755). Для будов архітектора характерна пишність і святковість інтер'єрів, багатство скульптурного оздоблення.

Розумовський Кирило (18(29).03.1728, с. Лемеші, нині Козелецького р-ну Чернігівської обл. — 3(15).01.1803, Батурин, тепер Бахмацького р-ну Чернігівської обл.) — політ. і держ. діяч. Молодший брат О. Розумовського. Навчався в ун-тах Геттінгена (Німеччина), Кенігсберга (нині Калінінград, РФ), Страсбурга (Франція). Р. у 18-річному віці призначений президентом Рос. АН (1746, був до 1765). У лютому 1750 на козацькій раді в Глухові обраний гетьманом Лівобережної України (останній гетьман козацької України, 1750—1764). Прагнув відновити рівень автономії України часів Б. Хмельницького, столицею планував зробити Батурин, де будував розкішний палац. Р. до 1760 частіше жив у Петербурзі, ніж в Україні. За його правління Геть-

манщина була виведена з-під управління Сенату і передана у відання Колегії закордонних справ. Р. провів судову реформу 1760–1763, реформу козацького війська, освіти (об'язкове навчання козацьких дітей, планував відкрити у Батурині ун-т). 10.11.1764 вишлов імператорський указ про скасування гетьманства. Р. відійшов від держ. справ, ост. 9 років життя провів у Батурині.

Румянець-Задунайський Петро (4(15).01.1725, Москва — 8(19).12.1796, Київ) — рос. військ. і держ. діяч. Відзначився під час Семилітньої війни. Р.-З. 1764 призначений президентом другої Малоросійської колегії та генерал-губернатором Малоросії. Рішуче проводив рос. колоніальну політику щодо Гетьманщини, спрямовану на остаточну ліквідацію автономії України. За правління Р.-З. скасовано укр. козацькі полки і створено регулярні карабінерські полки за рос. зразком, остаточно закріпачено рос. селян (1783), проведено регулярізацію монастирських маєтків (1786). Війська під його командуванням здобули ряд перемог у російсько-турецькій війні 1768–1774, за це отримав титул графа і додаток до свого прізвища — Задунайський. Брав участь Р.-З. і у війні з турками 1787–1791, у придушенні польського повстання 1794. Похований в Успенському соборі Києво-Печерської лаври.

Сковорода Григорій (22.11(3.12).1722, с. Чорнухи, нині Чорнуського р-ну Полтавської обл. — 29.10(9.11).1794, с. Пан-Іванівка, тепер с. Сковородинівка Золочівського р-ну Харківської обл.) — видатний філософ, письменник, просвітител, композитор. Навчався у Києво-Могилянській академії (1734–1753, з перервами). 1745–1750 перебував за кордоном. С. працював домашнім учителем (1755–1759), викладав поетику, риторику і грецьку мову в Харківському колегіумі (1759–1764). Останні 25 років життя мандрував Україною, займався літ. творчістю та проповідував свої філос. погляди. За життя С. його твори не друкувалися, зібрання мався здійснені Д. Багалій 1894. 1994 уперше видано усі твори письменника у перекладі сучасною укр. мовою. С. — автор поет. зб. «Сад божественних пісень» (1753–1785), «Байки харківські» (1769–1774), філос. трактатів, перекладів та ін. 1977 у Києві споруджено пам'ятник філософу (скульптор І. Кавалерідзе).

Терміни та поняття

Гайдамаки, гайдамацький рух (від тур. «гнати, переслідувати») — учасники нац.-визв. б-би укр. народу проти польського гніту в Правобережній Україні у XVIII ст. Уперше згадуються 1715 (за ін. даними — 1712, 1714). До гайдамацьких загонів входили козаки, селяни, міщани, які швидко пересуваючись, завдавали ворогові несподіваних ударів. Перше вел. гайдамацьке повстання відбулося 1734, його очолив сотник Верлан, якого проголосили козацьким полковником. Повстанці діяли на вел. території, дійшли аж до Львова, були розбиті лише 1738. Нове піднесення руху сталося 1750. Найбільшого розвитку г. р. набрав 1768, коли відбулося повстання, відоме під назвою Коліївщина на чолі з М. Залізняком та І. Гонтою. Рух відчутно похитнув польське панування в Правобережній Україні, відіграв вел. роль у формуванні нац.-визв. традицій укр. народу. Героїчна б-ба г. знайшла відображення у нар. думах, піснях, худ. (наприклад, Т. Шевченко, «Гайдамаки») та іст. творах.

Глухівська рада — рада козацької старшини 1750 в Глухові (тепер Сумська обл.), на якій за вказівкою імператриці Єлизавети гетьманом Лівобережної України було обрано К. Розумовського.

Дворянство — слуги князя, згодом — стан спадкових власників землі, панівна верства феод. с-ва.

Задунайська Січ — організація колишніх запорізьких козаків, що існувала 1775–1828 на території Османської імперії, в гирлі Дунаю. Після зруйнування останньої Запорізької Січі значна частина запорожців емігрувала на півдні Туреччини територію, де 1776 була заснован перша З. С. під назвою Усть-Дунайська (біля сучасного м. Вилкове Одеської обл. або с. Караорман). 1785 козаки переселились у місцевість Сеймени (Силістрія), 1813 — Катерлез, 1815 р. — Верхній Дунаєць (найбільш відома Дунаєцька Січ). Внутр. устрій був таким же, як у Запорізькій Січі. Козаки займалися рибальством, мисливством, скотарством, хліборобством. На Січі існували січова школа та бібліотека. Козаки З. С. змушені були брати участь у військ. операціях тур. армії. У травні 1828 під час рос.-тур. війни 1828–1829 кошовий Й. Гладкий з невеликою групою козаків (бл. 1500 осіб), захопивши військ. канцелярію та скарбницю, перейшов під Ізмаїлом (тепер Одеська обл.) на бік рос. військ. Після закінчення війни рос. уряд сформував з цих козаків Азовське козацьке військо. Через зраду Й. Гладкого тур. уряд жорстоко розправився із задунайцями, бл. двох тис. козаків було ув'язнено, січові укріплення та церкву зруйновано і спалено.

Зимівник — назва хутора в запорізьких козаків у першій половині XVI–XVIII ст. Він являв собою вел. господарство, в якому козаки займалися хліборобством, скотарством, бджільництвом, рибальством тощо. З. засновували, як правило, 3–4 сімейні запорожці, у кожному було кілька хат і різних госп. будівель. Таких козаків називали сиднями або гніздоками, кликали в похід лише у виняткових випадках. Гол. завданням власників з. було забезпечення січових козаків продуктами.

Коліївщина (від укр. «кіл, колоти, колій») — вел. нац.-визв. повстання проти польського гніту на Правобережній Україні 1768, найвищий етап гайдамацького руху. Навесні в урочищі Холодний Яр під Чигирином (тепер Черкаська обл.) М. Залізняк зібрав загін повстанців, який обрав його полковником. Сили повстанців швидко зростали, вони зайняли Черкаси, Смілу, Богуслав, Канів. 10(21).06.1768 з допомогою козаків І. Гонти було взято Умань. Рада повстанців обрала М. Залізняка гетьманом і князем смільянським, а І. Гонту — полковником і князем уманським. У червні-липні 1768 діяло близько 30 загонів на чолі з гайдамацькими ватажками, повстання могло перекинутися на ін. землі. У цих умовах рос. і польський уряди вирішили спільними зусиллями

придушити повстання. Рос. війська по-зрадницькому захопили ватажків. Остаточо повстання придушено у квітні-травні 1769. Події К. відіграли значну роль у формуванні нац. свідомості укр. народу.

Кючук-Кайнарджійський договір — договір, укладений між Рос. й Османською імперіями 10(21).07.1774 у с. Кючук-Кайнарджі поблизу міста Селістрія (тепер Болгарія) після завершення рос.-тур. війни 1768–1774. Кримське ханство оголошувалося незалежною державою; Рос. імперія приєднувала укр. землі в межиріччі Дніпра та Пд. Бугу до узбережжя Чорного моря і деякі фортеці, зокрема Керч. Рос. торговим суднам дозволялося плавати у Чорному морі. Договір значно посилив агресивну колоніальну політику Росії на півдні України, створив передумови для зруйнування Запорізької Січі та ліквідації Кримської держави.

Намісництво — найвища адмін.-терит. одиниця місцевого управління, запроваджена 1775. Було утворено 34 н., зокрема: Харківське (1780), Київське і Чернігівське (1781), Катеринославське (1783), Брацлавське, Подільське і Волинське (1793). Очолював намісник, який мав надзвичайні повноваження. За указом 1796 «Про новий поділ держави на губернії» н. були ліквідовані.

Нова (Підпільненська) Січ (Покровська, Краснокутська) — остання із Запорізьких Січей, що були на укр. землях. Існувала 1734–1775. 1734 козакі отримали дозвіл повернутися на територію, підвладну Рос. імперії (перебували на Олешківській Січі на землях Кримського ханства). 1735 для встановлення нагляду над запорожцями збудовано цитадель. На Січ сформувалася власна адмін.-терит. та військ. система. На самій Січі було 38 куренів, а Запоріжжя було поділене на 8 паланок. Гол. завданнями запорожців Н. С. були охорона пд. кордонів Запоріжжя від нападів турків і татар, а під час рос.-тур. воєн 1735–1739 і 1768–1774 запорізька піхота, кіннота і військ. флотилія брали участь у боях проти турецько-татарських військ. Царський уряд проводив в політику обмеження автономного устрою Січі. Остаточне рішення про ліквідацію Н. С. було ухвалено по закінченні рос.-тур. війни 1768–1774 5(16).06.1775 рос. війська під командуванням генерала П. Текелі захопили і зруйнували Січ. Старшину було заслано, майно конфісковано, землі Запоріжжя включено до складу Новоросійської та Азовської губ. Частина запорожців переселилася у тур. володіння, де заснувала Задунайську Січ.

Новоросія — назва вел. території на півдні європейської частини Рос. імперії, зокрема Пд. України, після їх приєднання наприкінці XVIII ст.

Опришки (від лат. «внищувач») — учасники нац.-визв. руху в Галичині, Буковині та на Закарпатті проти польської, угорської й австр. влади у XVI — першій половині XIX ст. Перша згадка про о. датується 1529. Вони формували невеликі загони, які з весни до осені нападали на панські маєтки, а захоплене майно частково роздавали сільській бідноті. У період нац.-визв. війни середини XVII ст. о. брали участь у повстанні С. Височана, допомагали війську Т. Хмельницького у Молдавії, здобули кілька важливих замків. Найвищою піднесення рух досяг 1738–1759, коли на чолі опришківських загонів стояли О. Довбуш, В. Баюрак, І. Бойчук. Про героїчну б-бу о. складено чимало нар. пісень, легенд, переказів, їм присвячено худ. твори та наук. праці.

Паланка — адмін.-терит. одиниця (округ) у Запорізькій Січі. Їх виникнення було зумовлене збільшенням кількості населення на Запоріжжі, а, відповідно, ускладненням функцій управління і суду. Остаточо система п. була сформована у період Нової Січі (1734–1775). Напередодні її зруйнування існувало вісім п.: Бугорадська, Ігульська (або Перевозинська), Кодацька (на правому березі Дніпра), Кальміуська, Орельська, Прогнойська, Протовчанська, Самарська (на лівому березі Дніпра). Центром п. була слобода, де розміщувалася козацька залога. На чолі стояв полковник, який здійснював військ., адмін., судові та фінансові функції. Незаконське населення підлягало владі паланкової старшини, яка призначалася Кошем Запорізької Січі.

Просвітництво — ідеологія періоду епохи переходу с-ва від феод. до громадянського с-ва, становлення капіталістичних відносин. У світогляді просвітників виділялися концепція освіченого абсолютизму, ідея цінності людини, критика церкви, патріотизм, осуд експлуатації людини людиною, утвердження самосвідомості особи. Укр. просвітництво мало свої ідейні підґрунтя як власні, так і запозичені ідеї фр. енциклопедистів. Випускники Києво-Могилянської академії стали в Україні першими носіями ідей п. Свєрідність укр. п. полягає в тому, що тут не було середнього класу — носія таких ідей в Європі. До просвітників відносять В. Каразіна, П. Лодія, Г. Політику (Полятику), В. Рубана та ін. Згодом, у першій половині XIX ст. ідеї п. становили осн. зміст сусп.-політ. діяльності романтиків.

Троїцький собор — видатна пам'ятка укр. архітектури XVIII ст., збудований у м. Самар (нині Новомосковськ Дніпропетровської обл.) за макетом нар. архітектора Якима Погребняка протягом 1772–1781 (за ін. даними 1773–1778). Дев'ятибана церква збудована без жодного залізного цвяха, найвища баня сягає висоти прибл. 65 метрів. У рад. часи перетворена на склад. Ставлення тодішньої влади до цієї духовної пам'ятки укр. народу покладене в основу роману Олеса Гончара «Собор».

Уніфікація (від лат. «одина» і «здійснювання, втілювання») — зведення різноманітних проявів життя в різних нац. р-нах держави до єдиних, затверджених імперською владою законів; зведення чогось до єдиної форми, системи.

Чорноморське козацьке військо — козацьке військо, створене рос. урядом з колишніх запорізьких козаків восени 1787. В умовах підготовки Росії до війни з Османською імперією влада вирішила створити «Військо вірних козаків», відповідний імператорський указ було видано 22.01(2.02).1788. Очолив військо кошовий отаман С. Білий, воно брало активну участь у рос.-тур. війні 1787–1791. (1788 перейменоване на ЧКВ). 1792 рос. уряд переселив козаків на Кубань з метою закріплення території на Пн. Кавказі. ЧКВ відіграло важливу роль у госп. розвитку Кубані.

Яеський мирний договір — мирний договір, укладений між Рос. й Османською імперіями 29.12.1791 (9.01.1792) у м. Яеси (тепер Румунія) після закінчення рос.-тур. війни 1787–1791. Прелімінарну (попередню) угоду підписано 31.07.1791 у Галаці (нині Румунія) після ряду перемог рос. військ. Договір підтвердив приєднання до рос. володінь Криму та Кубані. Туреччина відмовлялася від претензій на Грузію. Росія повертала Османській імперії Молдову та Волощину, зайняті під час воєнних дій. Новий кордон між державами пролягав на пд. заході по р. Дністер, на Кавказі — по р. Кубань. Отже, до складу Рос. імперії переходили укр. землі між р. Пд. Буг і Дністер. Договір зміцнював становище Росії у торгівлі на Чорному морі, а також у Пн. Африці. Я. м. д. посилив позиції Рос. імперії на Кавказі та Балканах, призвів до остаточного загарбання усіх південноукраїнських земель рос. царизмом, створював сприятливі умови для розгортання дальшої експансії.

Тести

11.1. Питання, яке обговорював з їзд козацької старшини, скликаний гетьманом Кирилом Розумовським у Глухові (1763 р.):

А заходи на підтримку імператриці Катерини II, щоб довести їй свою відданість і здобути повернення деяких автономних прав України.

А Б В Г

Б заходи на підтримку скинутого імператора Петра III, з поверненням до влади якого пов'язували відновлення «прав і вольностей» України у повному обсязі.

В проекти відновлення «прав і вольностей» України у повному обсязі та створення в автономній Гетьманщині станового парламенту (сейму) і гетьманської династії Розумовських.

Г проекти судової реформи в Україні та закріплення за родом Розумовських гетьманської булави.

11.2. Досягнення гетьмана Кирила Розумовського у відновленні української автономії:

А здобуття права на зносини з іншими державами, укладення міжнародних договорів.

А Б В Г

Б нові «договірні статті», які закріплювали автономію України.

В перебування Гетьманщини у віданні колегії іноземних справ, юрисдикція гетьмана над Запорізькою Січчю та Києвом.

Г повна самостійність гетьмана у військових справах, внутрішній політиці, судочинстві.

11.3. Найвидатніший філософ і письменник другої половини XVIII ст.:

А Володимир Боровиковський.

Б Іван Григорович-Барський.

В Іван Равич.

Г Григорій Сковорода.

А Б В Г

11.4. Укажіть правильне твердження.

А Задунайська Січ була під владою кримських татар

Б із запорізьких козаків у 1788 р. було сформовано Чорноморське козацьке військо

В Петро Калнишевський був страчений

Г останнім кошовим отаманом був Кирило Розумовський

А Б В Г

11.5. Роль господарства в житті запорізьких козаків у 50-70-х рр. XVIII ст.:

А допоміжна роль, джерело забезпечення козаків поряд з державною платнею та військовою здобиччю.

Б другорядна роль, оскільки господарству козаки традиційно не приділяли майже ніякої уваги.

В значна роль, оскільки господарство приносило великий прибуток від реалізації продуктів сільського господарства, ремесел, рибальського та мисливського промислів.

Г найважливіша роль, запоріжці перетворилися на заможних господарів — «гречкосіїв», що жили майже винятково хліборобством і торгівлею.

А Б В Г

11.6. Архітектор Андріївської церкви в Києві —

А Іван Григорович-Барський.

В Бернард Меретин.

Б Степан Ковнір.

Г Бартоломео Растреллі.

11.7. Прочитайте визначення й укажіть поняття, яке відповідає його змісту.

«Зведення різноманітних проявів життя в різних національних районах держави до єдиних, затверджених імперською владою зразків».

- А асиміляція
Б колонізація

- В уніфікація
Г федералізація

11.8. Прочитайте уривок і вкажіть географічний об'єкт, про який йдеться в тексті.

«Після першої з двох російсько-турецьких війн другої половини XVIII ст. воюючі сторони визнали незалежність держави. Лише в релігійних справах вона і надалі мала підлягати султанові. Але незалежністю народ тішився недовго. Держава залишилася без союзників. У 1783 р. Катерина II підписала указ про приєднання краю до Російської імперії».

- А Крим
Б Лівобережжя

- В Правобережжя
Г Слобожанщина

11.9. Найважливіше завдання Малоросійської колегії та її президента Петра Румянцова:

- А забезпечення справедливості судочинства, удосконалення судової системи.
Б недопущення незгод між українцями та росіянами, сприяння зближенню двох народів.

- В оборона селянства і козацьких низів від місцевої адміністрації та землевласників.
Г постулова ліквідація всіх відмінностей в устрої Гетьманщини, недопущення створення опозиції серед козацької старшини, збільшення притоку прибутків з Малоросії.

11.10. Предмети, вивченню яких у Києво-Могилянській академії приділяли основну увагу:

- А астрономія, географія, література, теологія (богослов'я).
Б історія, географія, геометрія, фізика.

- В математика, музика, сучасні мови, теологія (богослов'я).
Г філософія, теологія (богослов'я), граматики, класичні мови.

11.11. Території, придбані Росією після російсько-турецької війни 1787–1791 рр.:

- А між Дніпром і Дністром.
Б між Дніпром і Південним Бугом.

- В Крим.
Г між Південним Бугом і Дністром.

11.12. Заклад, у якому в Україні наприкінці XVIII ст. можна було здобути вищу освіту:

- А Києво-Могилянська академія.
Б Київський університет.

- В Крем'янецький ліцей.
Г Харківський університет.

11.13. Статус козаків, які проживали в Гетьманщині, після ліквідації автономії України:

- А державні селяни.
Б дрібнопомісні дворяни.

- В селяни-кріпаки.
Г тимчасовозобов'язані селяни.

11.14. Сутність територій Нова Сербія та Слов'яно-Сербія:

- А адміністративні одиниці, створені російською владою після знищення Запорізької Січі на місці її розташування (сучасні Дніпропетровська і Запорізька області).

- Б адміністративно-територіальні одиниці, створені російським урядом у середині XVIII ст. після виникнення військових поселень іноземців — сербів, болгар та інших народів на території сучасних Кіровоградської та Донецької областей.

- В колонії іноземців — сербів, болгар та інших народів на території сучасних Дніпропетровської та Запорізької областей, створені російською владою у першій половині XVIII ст.

- Г поселення іноземців — сербів, болгар та інших народів у так званих «задніпровських місцях» (територія сучасної Кіровоградської області), які виникли наприкінці XVII ст.

11.15. Прочитайте визначення й укажіть поняття, що відповідає його змісту.

«Процес у суспільному житті, в ході якого окремі народи, як правило, під сильним колоніальним тиском у багатонаціональній державі засвоюють культуру і мову панівної нації і поступово зливаються з нею».

- А асиміляція
Б колонізація

- В націоналізація
Г федералізація

11.16. Прочитайте визначення й укажіть поняття, що відповідає його змісту.

«Самоуправління, право населення тієї чи іншої території самостійно вирішувати справи внутрішнього управління»:

- А автономія
Б незалежність

- В самостійність
Г суверенітет

11.17. Позиція значної частини козацької старшини — депутатів Комісії для створення проекту Уложення (збірника нових законів, 1767 р.):

- А виняткова увага юридичним питанням, затвердження окремого українського судочинства.
Б відновлення гетьманства, повернення давніх «прав і вольностей».

- В продовження та прискорення русифікації Гетьманщини, ліквідація відмінностей від Росії.
Г різні питання соціально-економічного спрямування, уникання розгляду питання про автономний ста-

тут України.

11.18. Українські землі, на яких активно діяли опришки:

- А Буковина, Волинь, Закарпаття.
- Б Галичина, Правобережна Україна, Буковина.
- В Закарпаття, Буковина, Галичина.
- Г Лівобережна Україна, Правобережна Україна, Слобожанщина.

11.19. Прочитайте витяг з тасмної настанови Катерини II П. Румянцеву і вкажіть явище, про яке йдеться в тексті:

«Через те, що для податків, які стягуються, не можна ні встановити мішної основи, ні виходити з відомої завжди суми, доки будуть тривати переходи землеробів з місця на місце, то належить вам доказати вашу велику старанність, тамтешній народ усіма можливими способами привести до того, щоб зазначеним переходам було покладено край».

- А запровадження кріпацтва.
 - Б знищення козацьких полків.
 - В припинення чумацького промислу
 - Г скасування гетьманства.
- 11.20. Основа ефективності господарства Запорізької Січі:
- А базування на державній власності
 - Б базування на кріпацькій праці
 - В відсутність примусової праці
 - Г існування планового господарства

11.21. Місто, яке за часів Кирила Розумовського було музичною столицею України (там була спеціальна музична школа):

- А Глухів.
- Б Київ.
- В Переяслав.
- Г Полтава.

11.22. Відомі українські художники:

- А Дмитро Бортнянський, Артемій Ведель.
- Б Іван Григорович-Барський, Степан Ковнір.
- В Дмитро Левицький, Володимир Боровиковський.
- Г Григорій Сковорода, Іван Некрашевич.

11.23. Розгляньте фотографії споруд і вкажіть стиль, у якому вони збудовані.

Київ.
Андріївська церква

- А бароко
- Б готика

Почаїв.
Успенський собор

- В класицизм
- Г рококо

Львів.
Собор Св. Юра

11.24. Назва зображеного на фото храму:

- А Георгіївська церква Видубицького монастиря.
- Б Покровська церква в Києві.
- В Покровський собор у Харкові.
- Г Троїцька соборна церква в Новомосковську.

11.25. Належність збройних сил, які придушували найбільші гайдамацькі повстання, зокрема Коліївщину:

- А польські війська і загони озброєної польської шляхти.
- Б польські війська і загони татар, що прибували з Кримського ханства.
- В польські війська та російська армія.
- Г російська армія та орди кримських татар.

11.26. Один з перших помітних наслідків утвердження Росії в Криму:

- А запровадження демократичних порядків
- Б запровадження капіталістичних відносин
- В різке зменшення чисельності місцевого населення
- Г утвердження автономії Криму.

11.27. Назва останньої Запорізької Січі:

- А Кам'янська.
- Б Нова (Підпільненська).
- В Олешківська.
- Г Чортомлицька.

11.28. Як ставилися запоріжці до російсько-турецької війни 1768–1774 рр.?

- А брали участь на боці Османської імперії
- Б відіграли помітну роль на боці Росії
- В не брали участі, нейтралітет
- Г незначна участь на боці Росії

11.29. Подія, після якої почалося активне заснування нових міст на півдні України:

- А Коліївщина.
- Б остаточна ліквідація гетьманства.
- В остаточна ліквідація Запорізької Січі.
- Г перемога Російської імперії в російсько-турецьких війнах.

11.30. Діач, який у 1764–1789 рр. був генерал-губернатором Лівобережжя:

- А Григорій Полетика.
- Б Григорій Потьомкін.
- В Кирило Розумовський.
- Г Петро Румянцев.

11.31. Прочитайте факти біографії діяча культури й укажіть його.

«Роки життя — 1745–1777. Народився у Глухові. Навчався в Києво-Могилянській академії, згодом дев'ять років мешкав в Італії, де завершив музичну освіту. Відзначений за успіхи званням академіка Болонської філармонічної академії (як і Вольфганг Амадей Моцарт). Автор 20 концертів для хору і опери. Музика композитора вирізнялася ліричністю і проникненням у внутрішній світ людини. Помер у Петербурзі (покінчив життя самогубством)».

- А Максим Березовський.
- Б Дмитро Бортнянський.
- В Артемій Ведель.
- Г Іван Григорович-Барський

11.32. Укажіть основні заходи гетьмана К. Розумовського

- 1 військова реформа
- 2 запровадження кріпацтва
- 3 намагання контролю над фінансами
- 4 організація університетів у Батурині та Києві
- 5 початок судової реформи
- 6 створення українського парламенту
- 7 утвердження самодержавного правління

11.33. Укажіть причини розгортання і посилення гайдамацького руху на Правобережжі у XVIII ст.

- 1 підтримка збройної боротьби місцевим православним духовенством, яке вбачало в цьому єдиний засіб зупинити релігійний наступ уніатів і католиків
- 2 підтримка руху правлячими колами Гетьманщини, які розраховували об'єднати Лівобережжю та Правобережжю України під своїм керівництвом
- 3 постійне зростання соціальної напруги через сваволлю шляхти та ксьондзів, посилення соціального, національного та релігійного гніту
- 4 Річ Посполита ослаблювалася, прагнення шляхти використати гайдамацький рух проти короля
- 5 російська влада хотіла ще більше ослабити Польщу, підтримка нею селянських рухів
- 6 створення єдиного центру повстанського руху у волінських лісах
- 7 сусідство із Запорізькою Січчю, що стала базою, яка постачала зброю і командні кадри гайдамацьким загонам

☐	☐	☐
--------------------------	--------------------------	--------------------------

11.34. Укажіть українських композиторів другої половини XVIII ст.

- 1 Максим Березовський
- 2 Дмитро Бортнянський
- 3 Артемій Ведель
- 4 Єфрем Мухін
- 5 Григорій Полетика
- 6 Іван Равич
- 7 Данило Самойлович

☐	☐	☐
--------------------------	--------------------------	--------------------------

11.35. Установіть відповідність.

1 зимівник	А адміністративно-територіальна і господарська одиниця на Запоріжжі
2 колонія	Б господарство фермерського типу на запорізьких землях
3 конфедерація	В назва опозиційних королеві союзів у Польщі
4 паланка	Г натуральний або грошовий податок у Європі
	Д поселення на раніше незаселеній території

	А	Б	В	Г	Д
1	☐	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐	☐

11.36. Установіть відповідність між історичними особами та географічними об'єктами, з якими пов'язана їхня діяльність.

1 Олекса Довбуш	А Глухів
2 Максим Залізняк	Б Запорізька Січ
3 Петро Калнишевський	В Ізюм
4 Кирило Розумовський	Г Коломия
	Д Умань

	А	Б	В	Г	Д
1	☐	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐	☐

11.37. Установіть відповідність між назвами міст і збудованими в них архітектурними шедеврами.

1 Київ	А Андріївська церква, Покровська церква
2 Львів	Б ратуша за проектом Бернарда Меретина
3 Новомосковськ	В собор Святого Юра
4 Почаїв	Г Троїцька соборна церква
	Д Успенська соборна церква лаври

	А	Б	В	Г	Д
1	☐	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐	☐

11.38. Установіть відповідність.

1 Максим Березовський	А архітектор
2 Іван Григорович-Барський	Б композитор
3 Дмитро Левицький	В лікар
4 Григорій Сковорода	Г маляр
	Д поет, філософ

	А	Б	В	Г	Д
1	☐	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐	☐

11.39. Установіть послідовність подій.

- А гетьманування Кирила Розумовського
- Б заснування Кубанського козацького війська
- В перший поділ Польщі
- Г приєднання до Російської імперії Криму

	А	Б	В	Г
1	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐

11.40. Установіть послідовність подій.

- А остаточна ліквідація царським урядом Запорізької Січі
- Б реформування Генерального військового суду
- В третій поділ Польщі
- Г утворення на Лівобережжі замість козацьких десяти кавалерійських регулярних полків

	А	Б	В	Г
1	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐

11.41. Установіть послідовність подій.

- А другий поділ Польщі
- Б Коліївщина
- В остаточна ліквідація гетьманства
- Г указ про закріпачення селян Лівобережної та Слобідської України

	А	Б	В	Г
1	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐

11.42. Установіть послідовність виникнення (заснування) козацьких Січей.

- А Задунайська
- Б Нова (Підпільненська)
- В Хортицька
- Г Чортомлицька

	А	Б	В	Г
1	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐

11.43. Укажіть позначений на карті район дій опришків на чолі з Олексою Довбушем.

- А 1
- Б 2
- В 3
- Г 4

11.44. Назва творіння Якіма Погребняка, яке зображено на фото.

- А Покровська церква в Києві
- Б Покровський собор у Харкові
- В Троїцька соборна церква в Новомосковську
- Г Троїцький собор Троїцько-Іллінського монастиря в Чернігові

Відповіді до тестів

11.1. В. 2. В. 3. Г. 11.4. Б. 11.5. В. 11.6. Г. 11.7. В. 11.8. А. 11.11.9. Г. 11.10. Г. 11.11. Г. 11.12. А. 11.13. А. 11.14. Б. 11.15. А. 11.16. А. 11.17. 11.Б. 11.18. В. 11.19. А. 11.20. В. 11.21. А. 11.22. В. 11.23. А. 11.24. Б. 11.25. В. 11.26. В. 11.27. Б. 11.28. Б. 11.29. Г. 11.30. Г. 11.31. А. 11.32. 1, 3, 5. 11.33. 1, 3, 7. 11.34. 1, 2, 3. 11.35. 1-Б, 2-Д, 3-В, 4-А. 11.36. 1-Г, 2-Д, 3-Б, 4-А. 11.37. 1-А, 2-В, 3-Г, 4-Д. 11.38. 1-Б, 2-А, 3-Г, 4-Д. 11.39. А, В, Г, Б. 11.40. Б, А, Г, В. 11.41. В, Б, Г, А. 11.42. В, Г, Б, А. 11.43. А. 11.44. В.

ТЕМА 12. УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ У СКЛАДІ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ НАПРИКІНЦІ XVIII — У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XIX СТ.

Приднання українських земель до складу Російської імперії.

На початок XIX ст. більшість українських земель входили до складу Російської імперії.

Слобожанщина — XVI ст., наслідок приднання земель, що були під впливом татар;

Лівобережжя України, Запоріжжя — середина XVII ст., результат українсько-московських домовленостей;

Південна Україна — друга половина XVIII ст., підсумок російсько-турецьких війн;

Правобережжя України — кінець XVIII ст., вислід другого і третього поділів Речі Посполитої.

Адміністративно-територіальний поділ українських земель.

Більшість у дев'яти губерніях: Полтавська, Чернігівська, Харківська — на Лівобережжі та Слобожанщині, Волинська, Подільська, Київська — на Правобережжі,

Катеринославська, Херсонська, Таврійська — в Південній (Степовій) Україні.

Частина суцільно заселених українцями земель опинилася поза межами цих губерній. Українцями були заселені великі райони Кубані (земля війська Чорноморського), області Війська Донського, Воронежської, Курської, Орловської, Гродненської, Мінської, Могилевської, Люблінської, Седельської, Бессарабської губерній (була придана після російсько-турецької війни 1806–1812 рр. за Бухарестський миром).

Наступна російсько-турецька війна 1828–1829 рр. відбувалася поблизу території України, тому російська влада максимально використовувала її матеріальні та людські ресурси (як і у попередній війні). Під час війни на бік Росії перейшла частина козаків-задунайців на чолі з кошовим отаманом Й. Гладким. Задунайська Січ перестала існувати, було створено Азовське козацьке військо, згодом переселене на Кубань.

1812 р. — російсько-французька війна, основні події якої відбувалися поза межами України. Українці на заклик російського імператора створювали земські та козацькі полки, що після війни були розформовані.

Отже, адміністративно-територіальний поділ у Російській імперії не враховував географію національного розселення. Наприкінці XVIII ст. українці на шій території становили 89 % населення, а через 100 років — 72,6 % внаслідок антиукраїнської міграційної політики Російської імперії.

Промисловий переворот і зародження ринкової економіки:

- економіка Наддніпрянщинипротягом усього XIX ст. зберігала аграрний характер;
- зростання попиту на продукти харчування в Європі стимулювало розвиток сільського господарства;
- утягування Наддніпрянщини в систему світової торгівлі;
- використання вільнонайманної робочої сили набуло найбільших масштабів у Південній Україні;
- на Правобережжі переважала примусова праця селян-кріпаків, посилення визиску селян, зріст панщини;
- перетворення примусової праці на перешкоду для подальшої індустріалізації, уповільнення темпів розвитку економіки, що змушувало правлячі кола шукати шляхи реформування застарілих виробничих відносин;
- у 30-х рр. XIX ст. в Наддніпрянщині розпочався **промисловий переворот** (промислова революція).

Отже, господарська система України, яка ґрунтувалася на кріпосництві, увійшла в смугу кризи, з якої вона так і не вийшла до скасування кріпацтва.

На зміну мануфактурі приходить фабрика (завод), в якій ручну працю змінює машинна. Перехід до машинного виробництва називають промисловим переворотом. Від 30-х рр. XIX ст. кількість фабрик стала збільшуватися такими темпами, що можна було вже говорити про початок промислового перевороту. Візитною картою тогочасної української промисловості стало передусім цукроваріння.

Отже, зворотною стороною кризи кріпосницької системи було зародження ринкових відносин, бурхливе зростання кількості промислових підприємств, збільшення ролі вільнонайманної праці, виникнення нових галузей промисловості.

Українські міста заселялися переважно мігрантами, цьому сприяв політичний курс російського царизму. Характер торгівлі свідчить про економічну експлуатацію України. Адаже в неї було все для власного виробництва товарів, що завозилися з Росії. Визначне місце належало в Україні у зовнішній торгівлі Російської імперії. Основне місце в експорті займав хліб, який продавали через чорноморські порти: Одесу, Миколаїв, Херсон. Отже, зародження і розвиток ринкових відносин супроводжувалися зростанням міського населення, пожевавленням внутрішнього торгівлі, розширенням зовнішньої торгівлі через південні порти.

Економіка була деформованою, українці становили меншість у містах — це справило негативний вплив на дальший соціально-економічний і політичний розвиток України.

Економічний розвиток, соціальні відносини. Товарні відносини поступово проникали в поміщицьке господарство. Найенергійніше втягувалися в товарно-грошові відносини великі землевласники. Але їхні технічні вдосконалення переважно закінчувалися невдало через опір селян, недостатку грошей і нестачу вільної кваліфікованої робочої сили. Тобто, на перешкоді раціоналізації (вдосконалення) стояла кріпосницька система.

Розклад кріпосницької системи супроводжувався обезземеленням селян. Частина бідноти, не знайшовши роботи вдома, змушена була шукати зарплати в далеких промислах. Почали виділятися заможні селяни. З селян-кріпаків вийшли купці та промисловці-мільйонери Яхненки, Симиренки. Козаком за походженням був родоначальник династії цукрозаводчиків Артем Терещенко.

Причини соціальної боротьби на українських землях:

- посилення експлуатації у формах відробіткової, грошової та натуральної ренти;
- запровадження місячини — примус селян працювати на панщині щоденно в обмін на місячну норму харчів;
- поширення урочної системи — урок селянам, який виконували кілька днів, панщина — 4-6 днів на тиждень.

Форми соціального протесту українського населення:

- відмова виконувати панщину та інші повинності, псування знарядь праці;
- збройний опір поміщикам і владі, партизанські напади на поміщицькі маєтки, повстання;
- підпалювання поміщицьких маєтків, поодинокі та масові втечі з них.

Повстання під проводом У. Кармалюка. Понад 20 років на Поділлі очолював народні виступи У. Кармалюк, який здійснив понад 100 нападів на поміщиків і їх поплічників.

Значення соціальної боротьби на українських землях:

- свідчення волелюбності українського народу, його небажання миритися з чинним становищем;
- селянські виступи змушували послабляти визиск українського населення, обмежували жахливість панів;
- становище народу, його виступи спонукали деяких представників верхівки змінювати умови життя.

Розвиток національного руху. У суспільно-політичному житті України було кілька течій. Українська течія суспільно-політичного руху з'явилася відразу ж після ліквідації автономії. У Новгороді-Сіверському існував патріотичний гурток, до якого входила колишня козацька старшина. У 1787 р. групу автономістів очолював Василь Капніст. 1791 р. він з братом їздив до Берліна, де мав зустріч з королівським канцлером, обговорювалося питання щодо можливої допомоги Пруссії у випадку повстання в Україні.

Найвизначнішими творами, які будили українську національну свідомість, були «Енеїда» (1798 р.) Івана Котляревського та «Історія Русів» (початок XIX ст.). З «Енеїди» починається нова українська література, яка ґрунтується на живій українській мові. Не менше значення мала «Історія Русів», автором якої вважають батька і сина Полетика (Політику). Головною ідеєю твору було ствердження права кожного народу на самостійний державний розвиток.

Українці поступово сприймають поняття «нація» і «національна ідея». З цих творів починається українське національне відродження, тобто процес пробудження і формування самосвідомості народу, який проявляється у розвитку його духовної культури, прагненні відтворити власне історичне минуле, захисті мови.

Наприкінці XVIII ст. в Україну прийшов ще один різновид суспільного руху — масонство. Серед українських масонів поширювалися ідеї слов'янської федерації, у якій українці були б рівними серед рівних, і навіть державності України. Основний наголос на національні проблеми України робила полтавська масонська ложа «Любов до істини» (1818-1819 рр.), до якої належав І. Котляревський. На її базі у 1821 р. утворилася таємне «Малоросійське товариство», лідером якого був Василь Лукашевич, автор «Катехізису автономіста». Воно справило помітний вплив на пробудження національної свідомості української інтелігенції.

Початок національного відродження. Українська національна ідея — це усвідомлення самими українцями себе як окремого народу з власною історією, своїми політичними, економічними і культурними запитаними, власним поглядом на майбутнє України. На початку XIX ст. цю ідею сприймали одиниці. У 40-х рр. XIX ст. вона поширюється серед різночинців, найвидатнішим серед яких був **Тарас Шевченко**. Саме воін створили **Кирило-Мефодіївське братство (1846-1847 рр.)**, увійшло 12 осіб, зокрема **М. Костомаров, П. Куліш, М. Гулак**. Значний вплив на братство мав Т. Шевченко.

Програмні засади Кирило-Мефодіївського братства. Програмні положення викладені М. Костомаровим у «Книзі буття українського народу» і «Статуті слов'янського братства св. Кирила і Мефодія»:

- національна ідея — створення слов'янської спілки християнських республік, історичне поклонання України; підняти інших слов'ян на боротьбу за національне відродження в усіх сферах життя;
- християнська ідея — можливість перебудувати все суспільне життя на основі християнських ідеалів;
- соціальна ідея — ліквідація кріпацтва та станової нерівності, здійснення демократичних свобод.

Діяльність Кирило-Мефодіївського братства:

- поширення своїх програмних документів і творів Т. Шевченка;
 - пропаганда волелюбних ідей у Київському університеті, інших навчальних закладах;
 - розробка проекту широкої мережі українських навчальних закладів, видання українських книг;
 - створення П. Кулішем першої української абетки — «кулішівки»;
 - налагодження зв'язків з іншими революціонерами Російської імперії та за її кордонами.
- Члени братства були арештовані й покарані, особливо жорстоко — Т. Шевченко.

Значення діяльності Кирило-Мефодіївського товариства:

- справила величезний вплив на дальший розвиток українського національного руху;
- перша спроба різночинної інтелігенції вдатися до політичної боротьби, розробка широкої політичної програми, яка стала прикладом для їхніх наступників, спроба поєднання української національної ідеї із загальнопольськими християнськими ідеалами та ідеєю слов'янської єдності;
- єдина організація, що категорично відкидала насильство як засіб досягнення своєї мети;

- принципово важливим було те, що товариство стало самостійним політичним формуванням, яке не підпорядковувалося і не повторювало політичних настанов жодної із загальноросійських суспільних течій.

Попищення в Україні російської та польської суспільних рухів. Прикладом загальноросійського руху є діяльність **декабристів**. В Україні діяли Південне товариство (1821–1825 рр.) і «Товариство об'єднаних слов'ян» (1823–1825 рр.), які у 1825 р. об'єдналися.

Програма «Південного товариства» «Руська правда», автор П. Пестель:

- Російська імперія мала перетворитися на унітарну республіку з однопалатним парламентом, скасування кріпацтва, відмова в праві на самовизначення українському та всім іншим народам імперії, крім польського.

«Товариство об'єднаних слов'ян», «Правила», «Клятвена обіцянка» братів А. і П. Борисових:

- визволення всіх слов'янських народів від самодержавства, установлення демократичного ладу та об'єднання їх у федерацію, але створення окремої Української держави як члена федерації не передбачалося.
- «Північне товариство» в Петербурзі, Конституція Н. Муравйова:
- Росія мала стати конституційною монархією з федеративним устроєм, 14 штатів, три з яких — Чорноморський, Український і Бузький (Одеса, Харків, Київ) — створювалися на території України.

29 грудня 1825 р. — 3 січня 1826 р. відбулося повстання Чернігівського полку, виступ придушено. Рух за російською назвою місяця — «декабрь» — отримав назву декабристського.

Деяка частина українців брала участь у польському повстанні 1830–1831 рр. Польська шляхта українських земель у своїй масі висловлювала готовність до повстання й сподівалася залучити до своїх дій українське селянство. Однак при цьому польське панство не захотіло дати кріпакам волю, і ті не підтримали шляхту. Поразка поляків спричинила ослаблення їхніх позицій на Правобережжі.

Отже, в першій половині XIX ст. українці вже мали власний суспільно-політичний рух, а в російській імперії польському брали незначну участь.

Хронологічний довідник

1791 р., квітень — тасма місія В. Капніста до прусського короля Фрідріха Вільгельма II з пропозицією взяти участь у визволенні України з-під влади Російської імперії.

1798 р. — видання у Петербурзі трьох частин «Енеїди» Івана Котляревського (повністю видана 1842 р.). Початок нової української літератури.

1800 р., 4 (16) жовтня — на металургійному заводі в Луганську задумо першу в Україні доменну піч.

1802 р., 8 жовтня — царський указ про реорганізацію Новоросійської губернії й утворення трьох нових губерній: Катеринославської, Таврійської та Миколаївської (з 1803 р. — Херсонської).

1806–1812 рр. — російсько-турецька війна. Участь у війні багатьох українців. Перемога Російської імперії.

1812 р., 16 травня — Бухарестський мирний договір. Приєднання до Росії Бессарабії, у трьох повітах якої українці становили більшість.

1812, 12 червня-листопад — російсько-французька війна, участь у війні чималоті кількості українців, зокрема козацького та земського ополчення.

1813 р., початок — 1835 р., 10 жовтня — селянський рух на Поділлі під керівництвом Устима Кармалюка.

1815 р. — заснування родинами Яхненків і Смирєнків торгового дому, який згодом став відомим у всій Європі, першим запровадив парове цукрове виробництво в Російській імперії, обладнав машинобудівний завод тощо.

1815–1825 рр. — діяльність декабристських організацій.

1816 р. — царський указ про заснування з державних селян військових поселень у Російській імперії (в Україні — з 6 квітня 1817 р., проіснували до 1857 р.).

Розформування козацьких полків, що брали участь у війні 1812 р. та закордонних походах російської армії. Всі привілеї у козаків відібрано, а їх самих повернуто до попереднього стану.

1817 р., 3 червня — Одеський порт оголошено відкритим (порто-франко).

1817–1818 рр. — повстання бузьких козаків на Херсонщині.

1818–1819 рр. — діяльність полтавської масонської ложі «Любов до істини», до якої належали 20 осіб, у тому числі І. Котляревський.

1819 р., 29 червня — 3 липня — антикріпосницький виступ військових поселенців у Чугуєві. Повстання придушене, заарештовано 1104 його учасники.

1821 р., кінець березня — організація в Тульчині тасмного Південного товариства на чолі з Павлом Пестелем та Олексієм Юшневським.

1821 р. — організація Василем Лукашевичем у Полтаві Малоросійського тасмного товариства. Ставило мету здобути незалежність України. У 1826 р. членів товариства було арештовано.

1823 р. — збудовано перший в Україні пароплав (у с. Мошни на Київщині).

Заснування братами Борисовими у Новограді-Волинському «Товариства об'єднаних слов'ян».

1825 р., вересень — об'єднання Південного товариства й «Товариства об'єднаних слов'ян».

1825 р., 28 грудня — 1826 р., 3 січня — повстання Чернігівського полку, жорстоко придушене царською владою.

1826–1827 рр. — діяльність у Харківському університеті тасмного молодіжного демократичного гуртка.

1827–1830 рр. — діяльність таємного демократичного гуртка в Ніжинській гімназії вищих наук. Входили переважно професори закладу, яких після розкриття організації заaslano.

1828, березень — 1829 рр. — російсько-турецька війна. Бойові дії проходили у безпосередній близькості від України, максимальне використання її матеріальних і людських ресурсів.

1828 р., 18 травня — перехід задунайських козаків під проводом Йосипа Гладкого в російське підданство. Формування з них Окремого Запорізького війська, перейменованого у 1832 р. в Азовське козацьке військо.

1830 р., 17(29) листопада — 1831 р., 27 серпня (8 вересня) — польське повстання, частково відбувалося й на території Правобережної України. Українське селянство не співчувало повстанцям.

30-ті роки XIX ст. — початок промислового перевороту в Україні.

1840 р. — заснування великої цукроварні у Млісві та фабрики сільськогосподарських машин Яхненком і Симиренком. Поява перших українських підприємств (перші цукроварні з'явилися у 20-х рр.).

1845 р., грудень — 1847 р., 18 березня — діяльність таємного Кирило-Мефодіївського братства. Засновники — Микола Костомаров, Микола Гулак, Василь Білозерський. Перша спроба української різночинної інтелігенції вдатися до політичної боротьби. Участь Т. Шевченка у товаристві. 9 червня 1847 р. імператор підписав вирок, за яким його віддали в солдати «під найсуворіший нагляд із заборобою писати та малювати».

1846 р. — видання у Москві Осипом Бодянським однієї з перших праць з історії України під назвою «Історія Русів» (ймовірний автор — батько і син Політики (Полетики)).

Персоналії

Білозерський Василь (1825, хутір Мотронівка, тепер у складі с. Оленівка Борзнянського р-ну Чернігівської обл. — 20.02(4.03).1899, там же) — гром.-політ. і культ. діяч, журналіст. Навчався у Київському ун-ті (1843-1846), працював учителем у Полтаві (1846-1847). Б. разом з М. Костомаровим і М. Гулаком виступив організатором Кирило-Мефодіївського т-ва, брав участь у розробці статуту братства, розвинув ідеї християнського соціалізму. 1847 арештований і засланий в Олонецьку губернію (тепер Карелія), 1856 звільнений. 1861-1862 — редактор укр. часопису «Осново» у Петербурзі. Згодом служив у Варшаві, підтримував зв'язки з Галичиною. Останні роки життя провів на рідному хуторі.

Борисов Андрій (1798–1854) — військ. і політ. діяч, декабрист. Відставний підпоручик. Засновник і керівник Т-ва об'єднаних слов'ян (Новоград-Волинський, тепер Житомирська обл., 1823-1825). Б. засуджений на довічну каторгу (1826). З 1839 на поселенні в Іркутській губ. (нині РФ).

Борисов Петро (1800–1854) — військ. і політ. діяч, декабрист. Відставний підпоручик. Засновник і керівник Тов-ва об'єднаних слов'ян (Новоград-Волинський, нині Житомирська обл., 1823-1825). Б. засуджений на довічну каторгу (1826). З 1839 на поселенні в Іркутській губ. (тепер РФ).

Гладкий Йосип (1789, с. Мельники, нині Канівського р-ну Черкаської обл. — 16.07.1866, Новопетровпавлівка Олександрівського пов. Катеринославської губ., тепер Волноваського р-ну Донецької обл.) — військ. діяч, останній кошовий Задунайської Січі. Під час російсько-турецької війни 1828-1829 на чолі козацького загону бл. 500 осіб перейшов на бік рос. військ. Після війни Г. було присвоєно звання полковника і доручено сформувати Азовське козацьке військо, 1852-1853 був наказним отаманом цього війська. Згодом виїшов у відставку.

Гулак Микола (25.05.1822, Золотоніський пов. Полтавської губ., тепер Черкаська обл. — 26.05(7.06).1899, Слизветполь, тепер Гянджа, Азербайджан) — гром.-політ. діяч, учений, педагог. Закінчив юрид. ф-т ун-ту в Дерпті (нині Тарту, Естонія). Г. — один із засновників Кирило-Мефодіївського братства, належав до радикального крила о-ції. Був ув'язнений у Шліссельбурзькій фортеці (1847-1850), перебував під наглядом поліції у Пермі (1850-1855). З 1859 був викладачем математики, природничих наук та історії у навчальних закладах Одеси, Керчі (нині АРК), Тифліса (тепер Тбілісі). Г. — автор праць з історії, математики, філософії, права, перекладач з грузинської й азербайджанської літератури.

Капніт Василь (12(23).02.1758, за ін. даними 1757, с. Вел. Обухівка, тепер Миргородського р-ну Полтавської обл. — 28.10(9.11).1823, с. Кибинці, нині Миргородського р-ну Полтавської обл., похований у Вел. Обухівці) — відомий гром.-політ. діяч, письменник. Деякий час перебував на військ. і держ. службі (1782-1783 у Петербурзі). Повернувся в Україну, мав вел. авторитет серед укр. шляхти. 1787 разом з ін. автономістами підготував проект відновлення козацьких військ. формувань. У квітні 1791 К. разом з братом Петром за дорученням укр. протріотичних кіл відвідав Берлін, де мав зустріч з канцлером Пруссії Е.-Ф. Герцбергом, обговорював можливість надання допомоги укр. нац.-визв. рухові у випадку відкритого збройного виступу.

Кармалюк Устим (Кармелюк; 27.02(10.03).1787, с. Головинці Літинського пов. Подільської губ., тепер с. Кармалюкове Жмеринського р-ну Вінницької обл. — 10(22).10.1835, с. Шляхові Коричинці, нині с. Коричинці Деражнянського р-ну Хмельницької обл., похований у Летичеві, тепер Хмельницької обл.) — визначний селянський ватажок. 1812 відданий поміщиком у солдати, звідки наступного року втік і очолює повстанський рух проти рос. адміністрації та дворянства на Поділлі. 1830-1835 цей рух охопив майже все Поділля і частину Київщини і Бессарабії, у ньому брали участь бл. 20 тис. селян. Протягом 23-х років 6-би загони під проводом К. зробили понад 1 тис. нападів на поміщицькі маєтки. Значну частину захоплених грошей повстанці роздавали се-

лянам. К. чотири рази арештовували та засідали на Сибір, але кожного разу він тікав і знову очолював селянський рух. Убитий із засідки шляхтичем.

Костомаров Микола (літ. псевдонім Ієремія Галка; 4(16).05.1817, слобода Юрасівка Острозького пов. Воронежської губ., тепер Ольховатського р-ну Воронежської обл., у РФ — 7(19).04.1885, Петербург) — видатний історик, письменник, етнограф, сусп.-політ. діяч. Закінчив іст.-філол. ф-г Харківського ун-ту (1836). Один з творців Кирило-Мефодіївського братства, автор його програмних документів. К. 1847 був арештований і засланий у Саратов. 1859-1862 працював проф. Петербурзького ун-ту. Вчена рада Київського ун-ту присвоїла йому ступінь доктора рос. історії (1864). Член-кореспондент Рос. АН (1876). К. — автор іст. праць «Богдан Хмельницький» (1857), «Початок Русі» (1860), «Руїна» (1879-1880), «Мазепа» (1882), «Мазепинці» (1884), «Російська історія у життєписі її найважливіших діячів» (тт. 1-3, 1874-1876). Історик — засновник народницького напрямку в укр. історіографії. Написав також літ. твори «Сава Чалий» (1838), «Переяславська ніч» (1841), «Чернігівка» (1881) та ін.

Котляревський Іван (29.08(9.09).1769, Полтава — 29.10(10.11).1838, там же) — видатний письменник, гом. діяч, перший класик нової укр. л-ри. Навчався у Полтавській духовній семінарії (1780-1789). 1796-1808 К. перебував на військ. службі, брав участь у російсько-турецькій війні. 1812 сформував козацький полк, отримав звання майора. К. був директором полтавського театру (1818-1821), входив до складу масонської ложі «Любов до істини» (1818), сприяв викупу з кріпацтва М. Щепкіна. 1827-1835 був попечителем «богоугодних» закладів. Літ. діяльність розпочав 1794. К. — автор першого твору нової укр. л-ри «Енеїда» (1798, перші три частини, 1842 — повне видання), а також п'єс «Наталка Полтавка» і «Москаль-чарівник» (обидві — 1819, надруковані — 1838 і 1841), які стали основою нової укр. драматургії.

Куліш Пантелеймон (26.07(7.08).1819, містечко Вороніж Глухівського пов. Чернігівської губ., нині смт Шосткинського р-ну Сумської обл. — 2(14).02.1897, хутір Мотронівка поблизу Борзни, тепер у складі с. Оленівка Борзнянського р-ну Чернігівської обл.) — видатний сусп.-політ. діяч, письменник, перекладач, літ. критик, історик, мовознавець, етнограф. Навчався у Київському ун-ті (1839-1840), працював учителем у Луцьку, Рівному та Києві. Один із засновників Кирило-Мефодіївського братства. К. був засланий до Тули, згодом працював у Петербурзі, активний дописувач журналу «Основа» (1861-1862). Через переслідування влади 1868-1871 перебував в еміграції, мешкав переважно у Галичині, з якою і надалі підтримував тісні зв'язки. Останні роки життя провів на хуторі Мотронівка, відійшов від політ. діяльності, але не переставав займатися письменницькою працею. К. — автор першого укр. іст. роману «Чорна рада, хроніка 1663 року» (1857), зб. поезій, іст. і етнографічних праць, літ.-крит. оглядів, перекладів (зокрема 15 п'єс В. Шекспіра) та ін.

Лукашевич Василь (бл. 1783, Бориспіль, нині Київської обл. — 16.10.1866, там же) — гом.-політ. діяч. Закінчив Петербурзький пажеський корпус, працював у міністерстві внутр. справ (1805-1807). З 1811 — предводитель дворянства Переяславського пов. Л. 1818 став членом масонської ложі «Любов до істини» у Полтаві, а 1821 створив Малоросійське таємне т-во, що ставило за мету створення самостійної укр. держави. Заарештований 1826, ув'язнений у Петропавлівській фортеці. Не признався в існуванні о-ці, звільнений, мешкав на батьківщині під наглядом поліції. На думку деяких істориків, Л. був автором «Історії русів».

Муравйов Нікіта (Микита; 1796-1843) — рос. політ. діяч, декабрист. Один з керівників Пн. т-ва, автор його програмного документу — «Конституції». У ній М. передбачав установлення конституційної монархії та федеративного устрою майбутньої Росії. Планувалося утворити Українську, Чорноморську і Бузьку держави із центрами у Харкові, Одесі й Києві.

Муравйов-Апостол Сергій (28.09(9.10).1795 — 13(25).07.1826, Петербург) — один з керівників декабристів в Україні. Закінчив Петербурзький ін-т інженерів шляхів сполучення (1811). М.-А. брав участь у воєнних діях проти наполеонівської армії (1812-1814). Разом з М. Бестужевим-Рюміним очолював Васильківську управу Пд. т-ва (1823). 29.12.1825(10.01.1826) підполковник М.-А. очолив повстання Чернігівського полку, разом з товаришем склав рев. прокламацію «Православний катехізіс», був поранений у бою з урядовими військами й заарештований. Повішений за вироком суду.

Пестель Павел (Павло; 24.06(5.07).1793, Москва — 13(25).07.1826, Петербург) — рос. революціонер-декабрист. Закінчив Пажеський корпус (1811). Брав участь у війнах з Францією (1812-1814). П. — полковник, командир В'ятського полку в с. Линці Тульчинського пов. (тепер Вінницької обл., з 1821). Створив і очолив Пд. т-во декабристів. П. розробив проект соціально-економічних і політ. перетворень у Рос. імперії, названий «Руською правдою» (1821). У вирішенні нац. питання заперечував право неросійських народів на самовизначення (крім поляків), противник перебудови Рос. імперії на федеративних засадах. П. негативно ставився до діяльності Малоросійського т-ва. Заарештований у Тульчині напередодні повстання декабристів. Страчений разом з чотирма ін. керівниками декабристів.

Симиренко Федір (1791, Платонів хутір, поблизу Млієва, тепер Черкаська обл. — 1867) — підпріємець, один з перших кушароводчиків в Україні. Батько Платона, Михайла і Василя Симиренків. Був кріпаком князя М. Воронцова. Разом з тестем К. Яхненком спочатку орендував, а потім споруджував млини, торгував хлібом, худобою. С. викупився з кріпацтва і став співзасновником фірми «Брати Яхненки і Симиренко», що спорудила

1843 перший у Рос. імперії цукрово-рафінадний завод у Ташлику (нині Смілянського р-ну Черкаської обл.), 1848 — Городищанський цукрово-рафінадний завод поблизу Млієва. 1846 у Млієві фірма збудувала механічний завод, який випускав обладнання для цукроварень, перші пароплави, що перевозили по Дніпру зерно.

Шевченко Тарас (25.02(9.03).1814, с. Моринці, тепер Звенигородського р-ну Черкаської обл. — 26.02(10.03).1861, Петербург, 10(22).05.1861 перепохований у Каневі, нині Черкаська обл.) — видатний письменник і художник, нац. пророк, ідеолог і символ укр. націоналізму. До 1838 був кріпаком. Ш. 1838–1845 навчався у Петербурзькій АМ. 1843, 1845 і 1846 побував в Україні, зблизився з членами Кирило-Методіївського братства. Ш. 1847 був заарештований, до 1857 перебував на засланні в Оренбурзі, Орській і Новопетровській фортецях (нині РФ і Казахстан). 1858 повернувся у Петербург. 1859 побував в Україні, де був заарештований і змушений був повернутися у столицю Рос. імперії. Багаторічне заслання, душевні переживання за долю України та хвороба привели до передчасної см. Ш. Йому належить виняткова роль у формуванні укр. нац. ідеології. Ш. — автор поет. творів «Причина» (1837), «Катерина» (1838), «Іван Підкова» (1839), «Гайдамаки» (1841), «Сон» (1844), «Сретик», «Великий лях», «Кавказ», «І мертвим, і живим...», «Заповіт» (усі — 1845), «Княжна» (1847), «Варнак», «Дарі», «П. С.» (усі — 1848), «Неофіти» (1857), «Марія» (1859) та багато ін., щоденника, автобіографії, 9 повістей рос. мовою, бл. 250 листів, 835 картин, малюнків та ескізів тощо. Геніальна творчість Ш. і його мученицьке життя зробили поета одним з найпотужніших символів укр. нац. руху.

Яхненки (Терентій р. н. невідомий — 1866; Кіндрат 1783–1863, за ін. відомостями 1867, 1868; Степан р. н. невідомий — 1866) — промисловик-цукрозаводчик, брати. Походили з селян-кріпаків міста Сміли, тепер Черкаська обл. Випушилися з кріпацтва, розбагатіли на торгівлі хлібом, худобою, пром. виробами. Бл. 1815–1820 Я. разом з Ф. Смирненком (був одружений з їхньою сестрою Анастасією) заснували фірму «Брати Яхненки і Смирненки». Під час голоду 1830 протягом тривалого часу годували кілька тис. бідних селян. З поч. 1840-х рр. Я. зайнялися торгівлею цукром, 1843 побудували перший у Рос. імперії паровий піскоро-рафінадний завод у с. Ташлик (тепер Смілянського р-ну Черкаської обл.). Згодом поширили свою діяльність на машинобудівні заводи, спричинилися до зростання пароплавання на Дніпрі. 1861 компаньйони мали майна на 4 млн рублів.

Терміни та поняття

Азовське козацьке військо — укр. військо формування, створене 1828 рос. урядом. Спершу складалося з 1500 козаків Задунайської Січі на чолі з кошовим отаманом Йосипом Гладким, які під час рос.-тур. війни 1828–1829 перейшли на бік Росії. 1831 розселені в Катеринославській губ. між Бердянськом і Маріуполем.

Бухарестський мирний договір — договір між Османською і Рос. імперіями, підписаний 16(28).05.1812 у Бухаресті. Завершив рос.-тур. війну 1806–1812. Росія отримала Бессарабію, у тому числі населені українцями пл. (Ізмаїл, Акерман) і пн. (Хотин) частини. Ін. статті договору стосувалися Кавказу, Молдови, Волощини, Сербії, судноплавання та ін.

Бюрократизація (від фр. «панування канцелярії») — посилення ролі чиновників, за допомогою яких уряд Австр. та Рос. імперій управляли населенням, позбавляючи його будь-яких елементів самоврядування.

Декабристи (від рос. «груди») — рос. дворяни-революціонери поч. XIX ст., які здійснили виступ з метою повалення царизму грудні 1825.

Кирило-Методіївське братство (Кирило-Методіївське т-во) — укр. таємна політ. о-ція, що виникла в грудні 1845 — січні 1846 у Києві. Ініціаторами створення були В. Білозерський, М. Гулак, М. Костомаров, П. Куліш, О. Маркевич. До братства згодом увійшли Г. Андрузький, О. Навроцький, Д. Пильчиков, І. Посяда, М. Савич, О. Тулуб. У квітні 1846 до т-ва вступив Т. Шевченко. Програми положення о-ції були викладені у «Книзі буття українського народу» і «Статуті Слов'янського братства св. Кирила і Мефодія», осн. автором яких був М. Костомаров. Вони ґрунтувалися на ідеях укр. нац. відродження і панславізму. Братство ставило своїм гол. завданням побудову майбутнього с-ва на засадах християнської моралі, шляхом здійснення реформ; створення на принципах рівності та суверенності дем. федерації слов'янських народів на чолі з Україною; знищення царизму і скасування кріпосного права; установлення дем. прав і свобод; зрівняння у правах всіх слов'янських народів. Братчики бачили різні шляхи проведення у життя своїх ідей. Вони поширювали прокламації, твори Т. Шевченка, наук. праці, дбали про розвиток нар. освіти тощо. Т-во проіснувало 14 місяців. Його члени у березні 1847 були арештовані й покарані, найтяжче — Т. Шевченко.

«Книги буття українського народу» — гол. програмний документ Кирило-Методіївського братства, написаний у 1846 М. Костомаровим. Відомий також під назвою «Закон Божий». На зміст документа вплинули твори Т. Шевченка, «Історія русів», ідеологія панславізму, західноєвропейські ідеї. Гол. є поєднання християнських ідеалів справедливості, свободи та рівності з укр. патріотизмом. У «Книгах» проводилася ідея укр. месіанізму: укр. народ, хоч і найбільш пригноблений, але й найбільш волелюбний і демократичний, звільнить росіян від їхнього деспотизму, а поляків — від аристократизму. Політ. ідеалом укр. руху проголошувалося об'єднання усіх слов'янських народів у федерацію зі столицею в Києві. Передбачалося скасування кріпацтва і знищення самодержавства. Ідеї політ. автономії України у складі слов'янської федерації справили вел. вплив на укр. нац. рух другої половини XIX — поч. XX ст.

Малоросійське товариство — укр. таємна політ. о-ція у Наддніпрянській Україні в першій половині 20-х рр. XIX ст. Організатор і керівник — В. Лукашевич, мета — політ. незалежність України. Осередки т-ва

існували в Києві, Полтаві, Чернігові, Переяславі та ін. містах. 1826 члени о-щї були арештовані, але влада не довела існування т-ва і його учасників було звільнено.

Масонство (франкмасонство; від фр. «вільний муляр») — релігійно-етичний таємний сусп. рух, що виник у XVIII ст. в країнах Європи. Проголошував ідею Бога — Великого Майстра Саїту, єдиної людської спільності, духовного самовдосконалення. Масонські ложі існували й в Україні, зокрема полтавська «Любов до істини», в якій брав участь І. Котляревський. Масонські о-щї є і нині.

Національне відродження (від лат. «народ, плем'я» і укр. «відродження») — процес пробудження і формування самосвідомості народу, який проявляється у розвитку його духовної к-ри, прагненні відтворити власне іст. минуле, захисті мови; фактично — процес становлення нації.

Нація (від лат. «народ, плем'я») — іст. спільність людей, що складається в процесі формування певних характерних її ознак. Етносоціальна спільність зі сформованою установленою самосвідомістю своєї самоідентичності (спільність іст. долі, психології й характеру, прихильність нац. матеріальним і духовним цінностям, нац. символіці, національно-екологічні почуття тощо), а також територіально-мовною та екон. єдністю.

Новгород-Сіверський патріотичний гурток — таємний гурток укр. автономістів, що існував у Новгород-Сіверському намісництві у 80-90-х рр. XVIII ст. До гуртка входили М. Значко-Яворський, М. Миклашевський, Г. Політика (Поветика), А. Худорба та інші. Ставив своїм завданням розвиток нац. к-ри та здобуття незалежності України. Члени гуртка поширювали патріотичні публіц. твори, створювали проекти розвитку укр. освіти (заснування ун-ту й академії наук), робили спроби знайти підтримку ідеї відновлення держ. незалежності України (місія В. і П. Капністи 1791 до Пруссії) тощо.

Піднесення товариство декабристів — таємна рев. о-ція декабристів в Україні, існувала 1821–1826. Створена офіцерами рос. армії, які служили в Тульчині (тепер Вінницька обл.), у березні 1821, очолювали П. Пестель, А. Юшневський. Щорічно в Києві відбувалися з'їзди т-ва. 1823 було схвалено поділ його на три управи (філії): Тульчинську, Кам'янську і Васильківську, 1824 — затверджено програму («Руську правду»), написану П. Пестелем. П. т. д. вело переговори з Пн. про спільний виступ проти царизму. Після арешту П. Пестеля, а згодом і А. Юшневського, поразки повстань у Петербурзі та Чернігівському полку Пд. т-во було розгромлене.

Польське повстання 1830–1831 рр. — нац.-визв. повстання поляків проти Рос. імперії. Розпочалося 17(29).11.1830 у Варшаві, охопило польські землі у складі Росії, поширилося на територію Правобережної України та Білорусі. Повстання очолював Ю. Хлопціцький, згодом — А. Чарторийський, а наприкінці — Я. Круковецький. Нац. польський уряд схвалив програму 6-би за відновлення Польської держави у кордонах 1772. У ці дні вперше з'явилось звернене до всіх гноблених царизмом народів гасло «За нашу і вашу свободу!» В укр. землях польські повстанці зустріли значну протидію з боку селянства. 27.08(8.09).1831 рос. війська під командуванням І. Паскевича вступили у Варшаву. Повстання було придушене.

Промисловий переворот — перехід від мануфактурного до фабричного виробництва, від ручної праці до машинної, формування сусп. верств підприємців і найманих робітників. На укр. землях Рос. імперії відбувався у 30-80-х рр. XIX ст.

«Руська правда» П. Пестеля («Заповідна державна грамота вел. народу рос., що служить завітом для удосконалення Росії і містить правильний наказ як для народу, так і для тимчасового верховного правління») — осн. програмний документ Пд. т-ва декабристів, складений П. Пестелем і ухвалений керівниками т-ва на з'їзді в Києві 1823. Названа так автором 1824. Готувалась як наказ тимчасовому рев. урядові Росії. Передбачала знищення кріпацтва та безоплатне наділення селян землею, ліквідацію станового ладу і рівність усіх громадян перед законом, установлення респ. правління. Майбутня рев. республіка мала бути єдиною і неподільною державою з централізованою владою. Політ. самостійність могла отримати тільки Польща.

Товариство об'єднаних слов'ян — таємна політ. о-ція, заснована на поч. 1823 у Новограді-Волинському (тепер Житомирська обл.) братами А. і П. Борисовими та Ю. Люблінським. До його складу входили понад 50 офіцерів рос. військ. частин, серед них: І. Горбачевський, Я. Драгоманов, І. Сушинов, М. Щепило. Програмні документи — «Клятвенна обіцянка» і «Правила», в основі яких лежала ідея панславізму. ТОС ставило за мету звільнення слов'янських народів від деспотизму й іноземного панування, встановлення респ. ладу та їхнє об'єднання у федеративний союз. Соціальна програма передбачала скасування кріпацтва. Українців і білорусів зараховували до «русского» народу. Члени ТОС мали намір досягти мети шляхом збройного повстання. У вересні 1825 члени т-ва погодилися увійти до Пд. т-ва, зберігаючи свою програму й окрему управу. Під час повстання Чернігівського полку вони взяли у ньому активну участь, зазнали поразки і були заслані до Сибіру.

Цензура (від лат. «суворе судження, вимоглива критика») — держ. нагляд, контроль за змістом публікацій друкованих видань, видовищ, театр. вистав, кінофільмів, радіо- і телевізійних передач тощо спеціально створеними установами; недопущення чи обмеження поширення ідей, інформації, що вважаються невигідними, небажаними або шкідливими для с-ва, такими, що підривають політ., соціально-економічні засади держави. Нібито скасована рад. владою в СРСР, але фактично до кінця його існування контролювала засоби масової інформації та ін. форми її поширення.

Чернігівського полку повстання — збройний виступ проти царизму в Україні 29.12.1825–3.01.1826 (10-15.01.1826). Виступ готувався Пд. т-вом декабристів. Смерть царя Олександра I, повстання у Петербурзі прискорили виступ в Україні. Напередодні був арештований керівник Пд. т-ва П. Пестель. Повстання очолили

керівники Васильківської управи Пд. т-ва — командир батальйону Чернігівського полку С. Муравйов-Апостол і поручик М. Бестужев-Рюмін. Воно розпочалося у селах Триліси та Ковалівка. Перед повстаннями було прочитано прокламацію — «Православний катехизис», де містилися заклики до збройного повстання з метою повалення самодержавства. Загальна кількість повстанців становила 1020 солдатів і 18 офіцерів. У бою поблизу сіл Ковалівки та Устимівки з каральними військами генерала Гейсмара повстали втратили бл. 50 осіб убитими і пораненими. Поранені офіцери А. Кузьмін та І. Муравйов-Апостол застрелилися. 895 солдатів і унтер-офіцерів було арештовано. За вирокком суду С. Муравйова-Апостола і М. Бестужева-Рюміна повісили разом з ін. керівниками декабристів. Бл. 100 солдатів були заслані до Сибіру, 805 переведені на Кавказ, де йшла війна. Чернігівський полк було розформовано.

Тести

12.1. Мета поїздки Василя Капніста до Берліна:

- А домовитися про службу запорізьких козаків прусському королеві.
 Б домовитися про спільну дію антіросійської коаліції.
 В спроба знайти підтримку Пруссії в разі антіросійського повстання в Україні.
 Г спрямувати похід військ Наполеона I на українські землі для їх визволення з-під влади Росії.

А Б В Г

12.2. Наміри Наполеона I щодо України перед російсько-французькою війною 1812 р.:

- А залишити під владою Росії.
 Б надати автономію.
 В надати незалежність.
 Г розділити на кілька частин під владою різних держав.

А Б В Г

12.3. Сутність Азовського війська, яке існувало в 1832–1866 рр.:

- А військові загони, що склалися з козаків Задунайської Січі, які під час російсько-турецької війни 1828–1829 рр. перейшли на бік Росії.
 Б загони донських козаків, які переселялися на узбережжя Азовського моря й освоювали цю новоприддану територію.
 В регулярні військові з'єднання російської армії, що виконували функцію берегової охорони на узбережжі Азовського моря.
 Г Чорноморське козацьке військо, сформоване наприкінці XVIII ст. із запорізьців, яке за наказом імператора було переміщене в Приазов'я.

А Б В Г

12.4. Ставлення більшості колишньої козацької старшини до національного питання наприкінці XVIII — на початку XIX ст.:

- А еміграція з батьківщини, створення осередків української діаспори за кордоном.
 Б одержання російського дворянства, підтвердження прав на володіння маєтками і селянами, примирення з імператорською владою.
 В продовження боротьби за автономію та незалежність України різними методами.
 Г створення системи пасивного опору, внаслідок якого значна частина знищена або переведена в розряд рядових козаків.

А Б В Г

12.5. Губернії, які належали до Правобережжя:

- А Волинська, Київська, Полтавська. В Подільська, Волинська, Київська.
 Б Київська, Подільська, Полтавська. Г Подільська, Київська, Полтавська.

А Б В Г

12.6. Доля українського козацького ополчення після закінчення воєнних дій з наполеонівською Францією:

- А усі привілеї в козаків відібрано, а їх самих повернуто до попереднього стану.
 Б залишені козаками на власних землях.
 В залишилися у війську.
 Г наділені новими землями.

12.7. Ставлення українців до російсько-французької війни 1812 р.:

- А не брали ніякої участі, оскільки воєнні дії відбувалися поза територію України.
 Б оперативно відгукнулися на заклик влади, становили основу російської армії, створювали партизанські загони на Лівобережжі України.
 В проявили пасивність, йшли на війну лише з примусу, чимало українців приєднувалися до французів, надіючись на звільнення з-під влади Росії.
 Г українці активно відгукнулися, коли російський уряд почав формувати ополчення для поповнення армії, яке брало значну участь у війні проти Наполеона.

12.8. Прочитайте уривок і вкажіть місто, про яке йдеться в тексті.

«Основний наголос на національні проблеми України робила ложа «Любов до істини» (1818–1819). До її ложі належали 20 осіб, у тому числі Іван Котляревський. Чутки про цю організацію дійшли до Петербурга, і цар закрив її особистим указом».

- А Київ
 Б Полтава

- В Харків
 Г Чернігів

- 12.9. Укажіть назву організації, з програми якої наведена цитата:
«Визначаємо, що духовне і політичне об'єднання слов'ян є тією справжньою метою, до якої вони повинні прагнути».
- А Кирило-Методіївське товариство В Південне товариство
Б Малоросійське товариство Г Північне товариство
- 12.10. Документ, яким передбачалося встановлення конституційної монархії та федеративного устрою Росії, серед 13-ти штатів планувалося утворити Український, Чорноморський і Бузький зі столицями в Харкові, Києві й Одесі:
- А «Катехізис автономіста» Василя Лукашевича.
Б Конституція Микити Муравйова.
В «Православний катехізис» Сергія Муравйова-Апостола.
Г «Руська правда» Павла Пестеля.
- 12.11. Назва українських земель, де в першій половині XIX ст. кріпосне право набуло найбільшого поширення:
- А Лівобережна Україна. В Південна Україна.
Б Правобережна Україна. Г Слобідська Україна.
- 12.12. Сутність терміна «масонські ложі»:
- А громадські організації, членами яких були переважно дворяни, прихильники самодержавства, що вступали проти суспільних змін.
Б професійні організації «вільних каменярів» — будівельників, які досконало знали свою справу.
В тасмні змовницькі організації офіцерів-дворян, які готували збройний переворот у державі з метою встановлення демократичної республіки.
Г тасмні релігійно-етичні організації, члени яких висловлювалися за моральне вдосконалення людей і об'єднання всіх у «розумному суспільстві» на принципах братерства, рівності, взаємодопомоги та вірності.
- 12.13. Спосіб, до якого вдавалися поміщики, щоб зробити свої господарства прибутковими:
- А запровадження нових знарядь праці.
Б запровадження сільськогосподарських добрив.
В зміна техніки обробітку ґрунту.
Г посилення визиску селян.
- 12.14. Держави, до яких належали українські землі на початку XIX ст.:
- А Австрійська імперія, Османська імперія, Російська імперія.
Б Австрійська імперія, Російська імперія.
В Османська імперія, Річ Посполита, Російська імперія.
Г Річ Посполита, Російська імперія.
- 12.15. Програмові положення «Руської правди» Павла Пестеля:
- А збереження цілковитої політичної єдності українських і російських земель у майбутній Російській республіці.
Б надання Україні автономії у Російській конституційній монархії.
В створення двох українських «держав» у складі федеративної Російської держави.
Г створення незалежної Української держави у складі слов'янської федерації.
- 12.16. Прочитайте уривок і вкажіть рік, коли відбулася описана подія, а також назву твору.
«Батьком» нової української літератури вважається Іван Котляревський, який сміливо ввів у літературу народну мову й створив на її основі неперевершені на той час за художніми якостями твори. Першим з них стала поема ... Рік її часткового надрукування став роком народження нової української літератури».
- А 1798 р., «Енеїда».
Б 1799 р., «Іліада».
В 1801 р., «Кобзар».
Г 1805 р., «Одіссея».

- 12.17. Прочитайте уривок з розпорядження Олександра I й укажіть подію, з якою воно пов'язане.
«Військо це передбачається утворити на Україні з людей, до козацької служби здібних і здавна відомих звичкою та охотою до неї... Людей можна призначати на козаків, незважаючи ні на роки, ні на зріст, а також незначні тілесні вади, але єдино тільки із збереженням сил і здібностей до служби цього різновиду... Як мине в українських полках потреба, всі вони розпускаються по своїх домівках...».
- А війна з Туреччиною, яка почалася в 1806 р. В повстання декабристів 1825 р.
Б війна з Францією 1812 р. Г російсько-турецька війна, яка почалася в 1828 р.
- 12.18. Назва поширеної в першій половині XIX ст. форми експлуатації:
А академічна система. В оброчна система.
Б казна система. Г урочна система.
- 12.19. Сутність поняття «промисловий переворот»:
А зародження селянських промислів, зокрема торгово-візницького.
Б мануфактурне виробництво у поміщицьких маєтках стає основним видом господарства.
В перехід від ручної праці до машинного виробництва, від мануфактури — до фабрики.
Г поява цукроваріння, яке занунали колишні кріпаки.
- 12.20. Організація, програмовими вимогами якої були ліквідація самодержавства і створення загальнос-
лов'янської федеративної республіки (українці не визнавалися окремою нацією):
А Малоросійське товариство. В Північне товариство.
Б Південне товариство. Г Товариство об'єднаних слов'ян.
- 12.21. Назва документу, в якому викладено програмові положення Кирило-Мефодіївського братства:
А «Книга буття українського народу». В «Православний катехізіс».
Б Конституція. Г «Руська правда».
- 12.22. Сутність поняття «чумаки» з початку XIX ст.:
А військовий поселенець.
Б вільна людина, яка проживає поруч з кріпаками.
В ремісник, який створює вози.
Г учасник торговельно-візницького промислу.
- 12.23. Зміст поняття «порто-франко»:
А вільний порт.
Б порт європейського значення.
В порт для торгівлі французькими товарами.
Г порт, де розрахунки велися переважно у такій валюті, як франк.
- 12.24. Власність і заняття родин Яхненків-Симиренків:
А багаті родовища вугілля, початок шахтобудування і вугледобування в Україні.
Б багаті родовища залізної руди, започаткування рудних копалень і чорної металургії.
В великі земельні володіння, тисячі селян-кріпаків, ведення інтенсивного сільського господарства.
Г потужна торговельно-виробнича фірма, розвиток цукроваріння, що стало візитною картою української промисловості, а також створення інфраструктури.
- 12.25. Прочитайте факти біографії історичного діяча й укажіть його.
«Роки життя — 1817–1885. Народився на Слобожанщині. Здобув освіту в Харківському університеті і після недовгого вчителювання на Волині одержав призначення до Київського університету. Один із засновників Кирило-Мефодіївського братства. Видатний український історик і письменник. Помер у Петербурзі».
- А Микола Гулак.
Б Василь Капніст.
В Микола Костомаров.
Г Пантелеймон Куліш.

- 12.26. Укажіть назву території, яку Росія приєднала внаслідок війни з Османською імперією (1806–1812):
А Бессарабія В Кубань
Б Крим Г Поділля

- 12.27. Діячі, які були членами Кирило-Мефодіївського братства:
А Микола Костомаров, Пантелеймон Куліш, Ізмаїл Срезневський.
Б Пантелеймон Куліш, Ізмаїл Срезневський, Тарас Шевченко.
В Ізмаїл Срезневський, Микола Костомаров, Тарас Шевченко.
Г Тарас Шевченко, Микола Костомаров, Пантелеймон Куліш.
- 12.28. Назва організації, членом якої був Микола Гулак:
А Кирило-Мефодіївське братство. **В** масонська ложа «Любов до істини».
Б Малоросійське товариство. **Г** «Південне товариство».
- 12.29. Ставлення більшості учасників польського повстання 1830–1831 рр. до земель Правобережної України:
А територія, на їхню думку, споконвіку польська, мала стати невід'ємною частиною відновленої Речі Посполитої.
Б територія, що після перемоги над царизмом мала стати частиною новоствореної незалежної Української держави, яка мала розділяти Польщу та Росію.
В територія, що після перемоги над царизмом мала стати частиною Української автономної держави — складової відновленої Речі Посполитої.
Г територія, яка не є польською, а значить, має залишитися у складі Російської імперії.
- 12.30. Сутність поняття «військовий поселенець»:
А військовослужбовці у відставці, які отримали землю за свою службу.
Б військовослужбовці, які мешкали у спеціальних поселеннях на землях Правобережної України.
В військовослужбовці, які мешкали у спеціальних поселеннях на кордонах Російської й Османської імперій.
Г військовослужбовці, які, перебуваючи у спеціальних поселеннях на постійному казарменому режимі, виконували одночасно сільськогосподарські роботи.
- 12.31. Шлях, яким члени Кирило-Мефодіївського братства передбачали реалізувати свою програмову мету:
А змовницька діяльність невеликої групи, яка повалить царське самодержавство.
Б організація населення на всенародне збройне повстання.
В провокування війни з Росією західноєвропейських держав.
Г тривала та наполеглива просвітницька діяльність і утвердження християнської етики.
- 12.32. Ставлення більшості правобережних селян-українців до учасників польського повстання 1830–1831 рр.:
А активна підтримка повстанців, масовий вступ у їхні загони.
Б байдужість до повстанського руху, нейтральне ставлення до нього.
В лояльне ставлення до російського уряду, частина селян вступила у спеціально створені загони для боротьби з повстанцями.
Г пасивна підтримка повстанців, допомога в усьому, що не стосується воєнних справ.
- 12.33. «Руська правда» П. Пестеля, Конституція М. Муравйова — це програмні документи
А декабристів. **В** масонів.
Б кирило-мефодіївців. **Г** польських повстанців.
- 12.34. Коли відбулося повстання, яке дало привід царській владі розпочати масову русифікацію Правобережної України?
А 1825-1826 рр. **В** 1846-1847 рр.
Б 1830-1831 рр. **Г** 1853-1856 рр.
- 12.35. Укажіть організації, що існували на території України в першій чверті XIX ст.
- 1 Західне товариство
 - 2 Кирило-Мефодіївське братство
 - 3 «Малоросійське товариство»
 - 4 масонська ложа «Любов до істини»
 - 5 Новгород-Сіверський гурток
 - 6 Південне товариство
 - 7 Північне товариство
- 12.36. Укажіть українські землі, що належали Російській імперії в першій половині XIX ст.
- 1 Буковина
 - 2 Галичина
 - 3 Закарпаття
 - 4 Лівобережжя
 - 5 Надсяння
 - 6 Південна (Степова) Україна
 - 7 Правобережжя

- 12.37. Укажіть основні форми соціального протесту українського населення у першій половині XIX ст.
- 1 відмова виконувати панщину
 - 2 голодування з політичними вимогами
 - 3 масові й поодинокі втечі з маєтків
 - 4 підпалювання поміщицьких маєтків
 - 5 пікетування повітових адміністрацій
 - 6 політичні демонстрації
 - 7 політичні страйки
- 12.38. Укажіть причини невдач раціоналізаторських експериментів у поміщицьких господарствах України в першій половині XIX ст.
- 1 нестача вільної кваліфікованої робочої сили
 - 2 нестача у поміщиків грошей
 - 3 опір влади
 - 4 опір селян
 - 5 постійна зайнятість поміщиків
 - 6 селянські промисли
 - 7 тиск ззовні
- 12.39. Укажіть міста, які були портами загальноросійського значення.
- 1 Єлисаветград
 - 2 Мелітополь
 - 3 Миколаїв
 - 4 Одеса
 - 5 Олександрівськ
 - 6 Сімферополь
 - 7 Херсон
- 12.40. Установіть відповідність.
1 Андрій Борисов	А директор Ніжинської гімназії вищих наук	А Б В Г Д
2 Йосип Гладкий	Б останній кошовий Задунайської Січі	1 ☐ ☐ ☐ ☐ ☐
3 Микола Костомаров	В член Північного товариства	2 ☐ ☐ ☐ ☐ ☐
4 Іван Орлай	Г член Товариства Св. Кирила і Мефодія	3 ☐ ☐ ☐ ☐ ☐
	Д член «Товариства об'єднаних слов'ян»	4 ☐ ☐ ☐ ☐ ☐
- 12.41. Установіть відповідність.
1 Василь Капніст	А автономіст, їздив у Берлін просити допомоги Україні	А Б В Г Д
2 Іван Котляревський	Б член Кирило-Мефодіївського братства	1 ☐ ☐ ☐ ☐ ☐
3 Василь Лукашевич	В член «Малоросійського товариства»	2 ☐ ☐ ☐ ☐ ☐
4 Павло Пестель	Г член масонської ложі «Любов до істини»	3 ☐ ☐ ☐ ☐ ☐
	Д член Південного товариства	4 ☐ ☐ ☐ ☐ ☐
- 12.42. Установіть відповідність.
1 Ніжин	А діяльність гуртка автономістів	А Б В Г Д
2 Новгород-Сверський	Б діяльність масонської ложі «Любов до істини»	1 ☐ ☐ ☐ ☐ ☐
3 Одеса	В діяльність Південного товариства	2 ☐ ☐ ☐ ☐ ☐
4 Полтава	Г пропаганда волелюбних ідей у ліцеї	3 ☐ ☐ ☐ ☐ ☐
	Д сучасний вільний порт	4 ☐ ☐ ☐ ☐ ☐
- 12.43. Установіть відповідність.
1 автономія	А недопущення публікації, небажаної для держави	А Б В Г Д
2 раціоналізація	Б процес зосередження населення, економічного і культурного життя в містах	1 ☐ ☐ ☐ ☐ ☐
3 федерація	В самоврядування, право населення самостійно вирішувати справи внутрішнього управління	2 ☐ ☐ ☐ ☐ ☐
4 цензура	Г удосконалення, краща, доцільніша організація	3 ☐ ☐ ☐ ☐ ☐
	Д форма державного устрою, за якого територіальні одиниці мають власні органи влади	4 ☐ ☐ ☐ ☐ ☐
- 12.44. Установіть відповідність.
1 нація	А зміна, перетворення	А Б В Г Д
2 мобілізація	Б оновлення, осучаснення	1 ☐ ☐ ☐ ☐ ☐
3 модернізація	В перехід у власність держави	2 ☐ ☐ ☐ ☐ ☐
4 трансформація	Г стійка людська спільнота, сформована на підставі спільної історичної долі, культури, мови, території	3 ☐ ☐ ☐ ☐ ☐
		4 ☐ ☐ ☐ ☐ ☐

Д швидке зосередження сил і засобів для досягнення певної мети

12.45. Установіть відповідність.

1	етнографія	А	народна творчість
2	етнос	Б	наука, яка займається описом культур різних народів
3	конфесія	В	об'єднання людей зі спільним походженням, культурою, мовою
4	фольклор	Г	споковінна земля народу
- Д особливості віросповідання в межах певного релігійного вчення

	А	Б	В	Г	Д
1	☐	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐	☐

12.46. Установіть послідовність подій.

- А вихід друком «Енеїди» Івана Котляревського
 Б повстання під проводом У. Кармалюка
 В російсько-французька війна
 Г таємна місія Василя Капніста до пруського короля

	А	Б	В	Г
1	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐

12.47. Установіть послідовність подій.

- А діяльність Кирило-Мефодіївського товариства
 Б діяльність «Малоросійського товариства»
 В повстання Чернігівського полку
 Г Польське повстання

	А	Б	В	Г
1	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐

12.48. Установіть послідовність подій.

- А Бессарабію приєднано до Росії внаслідок війни з турками
 Б повстання бузьких козаків
 В повстання військових поселенців у Чугуєві
 Г початок промислового перевороту

	А	Б	В	Г
1	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐

12.49. Укажіть сутність виділеної на карті території.

- А територія виступу Бузького козацького війська
 Б територія повстання селян під проводом Устима Кармалюка
 В територія Чугуївського повстання
 Г територія Шибелинського повстання

Відповіді до тестів

12.1. В. 12.2. Г. 12.3. А. 12.4. Б. 12.5. В. 12.6. А. 12.7. Г. 12.8. Б. 12.9. А. 12.10. Б. 12.11. Б. 12.12. Г. 12.13. Г. 12.14. А. 12.15. А. 12.16. А. 12.17. Б. 12.18. Г. 12.19. В. 12.20. Г. 12.21. А. 12.22. Г. 12.23. А. 12.24. Г. 12.25. В. 12.26. А. 12.27. Г. 12.28. А. 12.29. А. 12.30. Г. 12.31. Г. 12.32. В. 12.33. А. 12.34. Б. 12.35. 3, 4, 6. 12.36. 4, 6, 7. 12.37. 1, 3, 4. 12.38. 1, 2, 4. 12.39. 3, 4, 7. 12.40. А-5, Б-2, В-4, Г-1. 12.41. А-1, Б-4, В-3, Г-5. 12.42. А-4, Б-1, В-5, Г-2. 12.43. А-3, Б-4, В-5, Г-1. 12.44. А-4, Б-5, В-2, Г-1. 12.45. А-2, Б-3, В-5, Г-1. 12.46. Г, А, В, Б. 12.47. Б, В, Г, А. 12.48. А, Б, В, Г. 12.49. Б.

ТЕМА 13. ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ НАПРИКІНЦІ XVIII — У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XIX СТ.

Присаднання західноукраїнських земель до складу Австрійської імперії. Галичина в 1772 р. відійшла до Австрії внаслідок першого поділу Польщі, туди ж у 1774 р. — Буковина. Закарпаття ще раніше належало Угорщині, а вона — теж входила до складу Австрійської імперії.

Адміністративно-територіальні поділи західноукраїнських земель. Фактично Закарпаття управлялося з Буди (Будапешта) Угорщиною — Братиславське намісництво Угорського королівства. Буковина у 1787 р. була приєднана до Галичини, а після 1849 р. їй знову було надано статус окремої провінції (краю). Інші українські землі були об'єднані разом з польськими в «Королівство Галичини і Лодомерії». На соціальній драбині західноукраїнського суспільства українці займали найнижчий щабель.

Реформи Марії Терезії та Йосифа II українські землі. Австрійці застали в Галичині необмежену владу польської шляхти, відсутність промисловості та торгівлі, великих міст і нормальних шляхів сполучення, бідність неосвіченого, закріпаченого населення. Тому австрійська влада у 70-80-х рр. XVIII ст. проводила реформи, це припало на час імператриці Марії-Терезії (1740–1780 рр.) та її сина Йосифа II (1780–1790 рр.):

- аграрна реформа — селяни були звільнені від особистої залежності й визначено розмір панщини (до 30 днів на рік), заборона застосування тілесних покарань, надання селянам деяких громадянських прав;
- адміністративна реформа — Королівство Галичини та Лодомерії поділено на округи, очолювані старостами, у селах влада належала мандатарам, містами управляли магістрати, згодом — міські ради, найвищим представницьким органом краю став сейм, де провідні позиції посідала польська шляхта, центр — Львів;
- освітня реформа — відновлення у Львові замість закритої єзуїтської академії в 1784 р. університету, при ньому до 1809 р. діяв Руський інститут, де на філософському і богословському факультетах навчались українці. Запроваджено початкові і середні школи. У початкових школах навчання мало проводитися рідною мовою;
- релігійна реформа — католицька, протестантська та греко-католицька церкви були зрівняні в правах. Заборона примушувати греко-католиків змінювати віру, рівні права при прийнятті на державну службу, зрівняння св'ятів у правах з іншими народами імперії.

Наслідки реформ:

- позитивний вплив на політичну модернізацію краю;
- посилення німецького впливу, українці, як і раніше, усунуті від участі в управлінні;
- у той час, коли Йосиф II ліквідував найогидніші вияви кріпацтва, Катерина II запроваджувала його для мільйонів українських селян, позитивні зміни в становищі селян і греко-католицької церкви;
- поширення серед селян і греко-католицького духовництва прихильного ставлення до Габсбургів.

Наслідки політики Австрійської імперії щодо західноукраїнських земель.

Реформи позитивно позначилися на господарському житті Західної України, але вони були не настільки глибокими, щоб суттєво змінити ситуацію.

Основною галуззю економіки залишалося сільське господарство, з яким було пов'язане життя майже всього населення. Початок промислового перевороту в німецьких і чеських провінціях Австрії дуже негативно вплинув на галицьку промисловість.

Загалом західноукраїнські землі перетворювалися на аграрний придаток вказаних провінцій Австрії. Українцями управляли іноземці: в Галичині — польська шляхта, на Буковині — румунські бояри, в Закарпатті — угорські пани.

Форми соціального протесту населення.

Відповідно на посилення кріпацтва в західноукраїнських землях Австрійської імперії (причини антикріпосницького руху) стали виступи селян. Масові заворушення спалахнули на Буковині в 1843–1844 рр. під проводом Л. Кобилиці та в 1846 р. у Галичині.

Традиційною формою відкритої збройної боротьби у Прикарпатті був рух опришків, особливо поширений у 1810–1825 рр. Найбільшу популярність серед їхніх ватажків мав М. Штолок.

У Закарпатті в 1810–1815 і 1831 рр. відбулися так звані «холерні бунти».

Значення антикріпосницького руху — свідчив про збереження волелюбності українського народу, спрочинив певне послаблення гноблення українського населення.

Початок національного відродження. Внаслідок імператорських реформ у Західній Україні виростає суцільна верства, яка виявилася в змозі очолити національне відродження у краї. Нею стали греко-католицькі священники. І. Могильницький у Перемишлі в 1816 р. створив освітнє товариство галицьких греко-католицьких священників. Це місто стало осередком першої хвилі відродження під покровительством єпископа М. Левицького. У 30-х рр. XIX ст. центр українського відродження в Галичині перемістився до Львова.

Діяльність «Руської трійці». Переломною подією в історії національного відродження стала діяльність «Руської трійці» (1833–1837 рр.), до якої належали молоді студенти богослов'я М. Шашкевич, І. Вагилевич і Я. Голубацький. Головною постаттю був М. Шашкевич, який у 1836 р. виголосив першу публічну промову українською мовою в музеї духовної семінарії перед духовництвом і запрошеними гостями, інші дії:

- збирання українського народного фольклору;
- підтримка використання української мови у побуті інтелігенції;
- підготовка М. Шашкевичем першої української «Читанки» (1836 р., сам термін належить Шашкевичу);
- підготовка до друку збірки поезій народною мовою, у якій виразно звучав заклик до єднання народу, до національного пробудження. В 1837 р. цю збірку (альманах) під назвою «Русалка Дністрова» вдалося видати у Буді (Будалешті). Фактично альманах став політичним маніфестом українського національного руху, основні ідеї — визнання єдності українського народу, пропаганда ідеї власної державності, уславлення народних борців за національне визволення.

Очолюю український рух греко-католицьке духовенство — єдина освічена соціальна група українців, яка не була зденационалізована.

Перегіб національного руху в Галичині під час революції 1848–1849 рр. в Австрійській імперії. У 1848 р. європейські народи повстали проти режиму самовладдя монархів, вимагали демократії, політичної рівноправності всіх класів і станів. Активними учасниками революції стали українці Галичини, Буковини та Закарпаття. 15 березня 1848 р. австрійський цісар Фердинанд I проголосив конституцію. У Галичині вже в квітні 1848 р. відбулося скасування панщини (селянська реформа), раніше, ніж в інших провінціях імперії (у Буковині — в серпні 1848 р., а в Закарпатті — аж у 1853 р.). За скасування панщини поміщики отримали грошові відшкодування від держави і звільнення від низки податків.

Діяльність Головної руської ради. Галицькі поляки першими скористалися демократичними свободами, проголошеними революцією. Вони організували в Львові Центральну раду народу. У відповідь на дії польків українська інтелігенція 2 травня 1848 р. заснувала у Львові свій орган — Головну руську раду, яка мала відстоювати інтереси українського населення Галичини. Це була перша політична організація українців у Галичині. Програмні вимоги:

- викладання в школах та видання урядових розпоряджень весті українською мовою;
- забезпечення для українців рівних можливостей обіймати урядові посади;
- запровадження української мови у діловодстві краю;
- об'єднання українських земель Австрійської імперії в одну провінцію;
- поділ Галичини на дві окремі адміністративні одиниці: східну — українську і західну — польську.
- Заходи Головної руської ради (ГРР):
- ініціатор видання першої газети, друкованої українською народною мовою — «Зорі Галицької»;
- затвердила рішення про створення «Галицько-руської матиці», яка мала відати організацію видання дешевих підручників і книг для народу українською мовою;
- відкриття у Львові Народного дому з українською бібліотекою, музеєм і народним клубом;
- створення близько 50-ти місцевих рад у містах і селах;
- перше використання національної символіки — жовто-блакитного прапора і герба із зображенням золотого лева на синьому тлі (герб Галицько-Волинського князівства);
- участь у роботі Слов'янського з'їзду (червень 1848 р., Прага), ухвалення рішення про рівноправність української мови у школах і державних установах, рівність всіх національностей і віросповідань;
- уперше заявлено про національну єдність галичан і українців Наддніпрянщини;
- у Львівському університеті наприкінці року влада відкрила кафедру української мови та літератури, першим завідувачем якої став Я. Головацький;
- 19 жовтня 1848 р. Собор руських учених у Львові окреслив широку програму організації української науки та народної освіти, схвалив єдину граматику української мови, заявив про впровадження рідної мови в усі школи;
- організація української національної гвардії, а на Закарпатті — Народної самооборони і гірських стрільців.

Ще 10 липня 1848 р. у Відні розпочав роботу загальноімперський парламент. Інтереси українців представляли 39 депутатів, з них 27 були селянами. Вони запропонували парламентові розглянути питання про національно-територіальний поділ Галичини. Уряд пообіцяв це зробити, але до самого розпаду цієї держави обіцянка не була виконана. Парламент було розпущено у березні 1849 р.

1–2 листопада 1848 р. у Львові відбулося повстання, в якому брали участь польська й українська національна гвардія (розпущені після нього), студентство, міська біднота. Було придушено, в місті запровадили стан облоги. Селянське повстання на Буковині (1848–1850 рр.) очолював відомий селянський ватажок Л. Кобилиця, який був депутатом австрійського парламенту. Рух там набув найбільшого розмаху, але після арешту керівника був придушений. На західноукраїнські землі прийшла урядова реакція. Влітку 1851 р. влада заборонила діяльність Головної руської ради.

Значення подій 1848–1849 рр.:

- скасування панщини і початок запровадження в життя засад конституційного правління;
- визнання існування в Галичині українського народу з власними національними потребами;
- виникнення першої в XIX ст. української політичної організації (ГРР), захисника прав українців;
- уперше українці сформулювали власні політичні програми й усвідомили себе єдиним народом;
- західні українці досягли суттєвих результатів порівняно з іншими народами імперії.

Хронологічний довідник

70-80-ті роки XVIII ст. — реформи Марії-Терезії та Йосифа II в Австрійській імперії (аграрна, релігійна, освітня, адміністративна).

1772 р., 5 серпня (за новим стилем) — перший поділ Польщі, передумовою якого була поразка Барської конфедерації, створеної 29 лютого 1768 р. Приєднання Галичини до Австрійської імперії. Утворення австрійським урядом провінції Королівство Галичини та Володимирії (Галіції та Лодомерії).

1775 р., 7 травня (за новим стилем) — Константинопольська конвенція між Османською й Австрійською імперіями. Приєднання Буковини до Австрії.

1776 р. — вийшла перша в Україні газета — «Газетт де Леополіс» («Львівська газета»), — видана французькою мовою. Виходила щотижня.

1782 р., 5 квітня (за новим стилем) — указ австрійського імператора Йосифа II про ліквідацію особистої залежності селян і чітке визначення розміру панщини (до 30 днів на рік).

1782–1786 рр. — проведення адміністративної реформи у Східній Галичині, утворення 12 округів.

1784 р. — відновлення діяльності Львівського університету замість закритої єзуїтської академії.

1787 р. — Буковина приєднана до Галичини і сполучена з нею в одну провінцію.

1808 р. — відновлення Галицької митрополії. Греко-католицьке духовенство становило консолідовану верству з давніми традиціями.

1809 р. — закриття Руського інституту при Львівському університеті.

1810–1815 рр. — «холерні бунти» на Закарпатті.

1810–1825 рр. — рух опришків набув особливого розмаху на Прикарпатті, найпопулярніший ватажок — Мирон Штолук.

1816 р. — заснування Іваном Могильницьким у Перемишлі першого на західноукраїнських землях просвітницького товариства.

1817 р. — заснування Львівського інституту Оссолінських, який мав велику бібліотеку, музей і друкарню, був важливим науковим осередком Західної України.

1831 р. — «холерні бунти» на Закарпатті.

1834–1837 рр. (1833–1837 рр.) — діяльність у Львові демократичного та просвітницького гуртка «Руська трійця» (Маркіян Шапкевич, Іван Вагилевич, Яків Головацький).

1837 р. — видання «Руською трійцею» літературного альманаху «Русалка Дністрова» в Буді (Будапешті).

1843–1844 рр. — повстання селян Буковини під проводом Лук'яна Кобилиці. Селяни 22-х громад припинили виконувати будь-які повинності, силою захопили ліси та пасовища. Виступ придушений військами.

1846 р., весна — антифеодалне визвольне селянське повстання у Галичині (Самбірський округ).

1848–1849 рр. — революція в Австрійській імперії.

1848 р., 13 квітня (за новим стилем) — організація польською шляхтою у Львові свого представницького органу — Центральної ради народової.

1848 р., 23 квітня (за новим стилем) — організація ополченою українською шляхтою у Львові свого органу «Руський собор», який був покликаний обстоювати ідею незалежності Польщі під зверхністю Габсбургів.

1848 р., 2 травня (за новим стилем) — виникнення у Львові першої української політичної організації — Головної руської ради. Голова — єпископ Григорій Яхимович.

1848 р., 15 травня (за новим стилем) — ухвалення у Відні закону про ліквідацію кріпосного права у Галичині. Вихід у Львові першого числа української газети «Зоря галицька».

1848 р., 2-12 червня (за новим стилем) — слов'янський конгрес (з'їзд), скликаний у Празі з метою досягати слов'янської єдності у боротьбі за національну незалежність, участь у ньому представників українських організацій.

1848 р., 10 липня — 1849 р., 8 березня (за новим стилем) — робота австрійського парламенту, в якому вперше були представлені депутати від українців (39, з них 27 селян).

1848 р., 9 серпня (за новим стилем) — ліквідація кріпосного права на Буковині.

1848 р., 13 вересня (за новим стилем) — відкриття у Львівському університеті кафедри української мови, яку очолив Яків Головацький.

1848 р., 18-19 (30-31) жовтня — перший з'їзд українських діячів науки та культури у Львові («Собор руських учених»), який окреслив широку програму організації української науки та народної освіти.

1848 р., 25 жовтня (за новим стилем) — заснування Головною руською радою у Львові культурно-просвітницького товариства «Галицько-руська матиця», яка мала відати організацією видання підручників українською мовою.

1848 р., 1-2 листопада (за новим стилем) — збройне антиурядове повстання у Львові, придушене австрійськими військами.

1848 р., листопад — 1850 р., квітень — селянський рух під проводом Лук'яна Кобилиці на Північній Буковині.

1849 р., 4 березня (за новим стилем) — відокремлення Буковини від Галичини і проголошення її «коронним краєм» Австрійської імперії.

1851 р. — розпуск австрійським урядом Головної руської ради у Львові.

1853 р. — фактичне скасування панщини на Закарпатті.

Персоналії

Вагилевич Іван (2.09.1811, с. Ясенів-Горішній, тепер с. Ясеновець Рожнятівського р-ну Івано-Франківської обл. — 10.05.1866, Львів) — гром. діяч, філолог, фольклорист, поет. Закінчив Львівську духовну семінарію. Один із засновників «Руської трійці», співавтор «Русалки Дністрової». Автор поет. творів «Мадей», «Жулин і Калина» (1837), перекладач «Слова о полку Ігоревім», збірч. укр. нар. пісень. В 1848 перейшов на полонофільські позиції, зазнавши переслідувань відійшов від сусп.-політ. життя.

Головацький Яків (29.10.1814, с. Чепелі, тепер Бродівського р-ну Львівської обл. — 13.05.1888, Вільно, нині Вільносьво) — гром. діяч, поет, етнограф, історик л-ри. Належав до «Руської трійці», учасник видання «Русалки Дністрової» (1837). Закінчив Львівський ун-т (1841), проф. укр. мови і л-ри в ньому (з 1848), ректор цього закладу (1864-1866). Під впливом М. Погодіна Г. перейшов на москвофільські позиції, 1867 виїхав до Рос. імперії, працював у віленській археографічній комісії. Автор поезій, перекладів, наук. праць з історії, етнографії, л-ри, найважливіша з них — «Народні пісні Галицької і Угорської Русі» (т. 1-4, 1878).

Духнович Олександр (24.04.1803, с. Тополя, нині Пряшівщина у Словаччині — 30.03.1865, Пряшів, тепер у Словаччині) — закарпатський гром. діяч, письменник і педагог. Закінчив Ужгородську гімназію (1821), богословський семінарію (1827). Д. 1847 видав буквар — «Книгу для читання», 1850 — перший в Угорщині укр. календар-альманах «Поздоровлення русинів на рік 1850». Автор патріотичних поезій «Я русин був, есьм і буду», «Підкарпатські русини», двох драм, підручників для нар. шкіл («Книжниця читальна»). Д. домагався запровадження викладання укр. мови у школах, вів 6-бу з мадьяризацією Закарпаття. Його ім'я використали москвофіли для антиукраїнської діяльності.

Йосиф II (13.03.1741 — 20.02.1790) — австр. політ. і держ. діяч. Син Марії-Терезії. Співправитель своєї матері (1765-1780), імператор Австр. імперії (1780-1790). У 80-х рр. XVIII ст. провів ряд реформ, які стосувалися і Галичини, Буковини і Закарпаття, що входили до складу його держави. Й. II 1781 видав патент про реліг. толерантність, який зрівняв греко-католицьке духовенство з римо-католицьким. Панщина встановлена 30 днів на рік. 1782 ліквідована особиста залежність селян. За Й. II відновив свою діяльність Львівський ун-т (1784). Наслідки здійснених реформ відіграли позитивну роль у розвитку укр. нац.-культ. життя в Галичині та на Буковині.

Кобилія Лук'ян (1812, с. Путила-Сторонець, тепер Путила Чернівецької обл. — 24.10.1851, Гура-Гумора, нині Гура-Гуморулуй, Румунія) — сусп.-політ. діяч. 1843-1844 очолював повстання селян Буковини. Під час революції 1848-1849 К. був обраний депутатом парламенту, де виступив за надання автономії Буковині, приєднання її до Галичини, вимагав скасування кріпацтва і передачу селянам землі без викупу. Знову очолив виступи селян, які тривали до літа 1849. Наступного року К. був заарештований, після катувань важко захворів, помер на засланні.

Кузеський Михайло (20.02.1809, с. Шибалин, тепер Бережанського р-ну Тернопільської обл. — 5.12.1879, с. Ляшки Горішні під Львовом) — церк. і політ. діяч. Закінчив Бережанську гімназію, Львівський ун-т (ф-т богослов'я). 1848-1849 — заст. голови, 1849-1851 К. — фактичний голова Гол. руської ради. Ініціатор заснування значної кількості нар. шкіл, скликання першого з'їзду укр. інтелігенції у Львові (жовтень 1848), заснування Галицько-Руської матиці (був її першим головою), відкриття Нар. дому у Львові (1849). К. після смерті митрополита М. Левницького урядвав митрополією (1858-1860). Вів активну 6-бу проти наміру перевести галицьке письмо на латинську азбуку. К. з 1861 став депутатом Галицького крайового сейму. 1868-1871 був останнім Холмським греко-католицьким єпископом.

Марія-Терезія (13.05.1717 — 29.11.1780, Відень) — австр. держ. діячка. Імператриця Священної Римської (Австрійської) імперії з династії Габсбургів (1765-1780). Донька цесаря Карла IV, мати Йосифа II. М.-Т. поклала поч. реформам у душі політики освіченого абсолютизму. За її правління до складу імперії були включені Галичина (1772) і Буковина (1774-1775). Значно полегшила становище селян, сприяла розвитку освіти, у тому числі рідною мовою, забезпечила умови для підвищення матеріального і культ. рівня місцевого духовенства. Згодом реформи М.-Т. продовжив її син Йосиф II.

Могильницький Іван (1777 — 24.06.1831, Перемишль, тепер у Польщі) — відомий культ. і церк. діяч, учений-філолог. Закінчив богословський ф-т Львівського (за ін. даними Віденського) ун-ту. Займав різні пости в управлінні Перемишльської греко-католицької єпархії. М. спричинився до заснування вел. кількості нар. (парафіальних) шкіл, підготував і видав для них ряд підручників. Учений був засновником і керівником першого в Галичині освітнього т-ва священиків (1816), ініціатором і першим ректором дяко-вчительського ін-ту в Перемишлі. М. уклад першу в Галичині граматику книжної укр. мови — «Граматику языка словено-русского» (1823). Один з провісників нац. відродження в Галичині, обстоював викладання у нар. школах Галичини укр. мовою. М. першим серед західноукраїнських діячів обґрунтував думку про самостійність укр. мови, вказав на необхідність розвитку укр. л-ри нар. мовою.

Шашкевич Маркіян (6.11.1811, с. Підлисса, нині Золочівського р-ну Львівської обл. — 7.06.1843, с. Новосілки Лиські, тепер Львівська обл., 1893 перепохований у Львові) — видатний сусп.-політ. діяч, письменник, зачинатель укр. нац. відродження на західноукраїнських землях. Батько Володимира Шашкевича. Навчався у гімназіях Львова і Бережан (тепер Тернопільська обл.), закінчив греко-католицьку духовну семінарію (Львів,

1838) і технологічний ф-т Львівського ун-ту. Ш. — організатор, натхненник і лідер «Руської трійці», ініціатор усіх її справ: збору фольклору, створення словника і граматики укр. мови, упровадження рідної мови у посвякденний вжиток інтелігенції та церк. проповіді тощо. Ш. — співавтор і видавець альманаху «Русалка Дністрова» (1837). Був священиком у ряді сіл Галичини, помер у злиднях. Ш. — автор віршів, зокрема «Веснівка», балади «Погоня», перших в укр. л-рі сонетів, іст. творів «Болеслав Кривоустий під Галичем, 1139», «О, Наливайку», «Хмельницького обступлення Львова», одного з перших перекладів «Слова о полку Ігоревім» та ін. творів і перекладів.

Штолюк Мирон (Штола; р. н. невідомий, с. Розтоки Косівського пов., тепер Косівського р-ну Івано-Франківськ. обл. — 2.06.1830, Вишнівка, нині Чернівецька обл.) — один з керівників руху карпатських опришків. З 1817 очолював загін опришків, який діяв на Прикарпатті. Ш. 1829 схолопий і згодом страчений.

Яхимович Григорій (16.02.1792, с. Підбірці, тепер Пустомитівського р-ну Львівської обл. — квітень 1863, Львів, 1880 перепохований на Личаківському кладовищі) — церк. і сусп.-політ. діяч, учений-теолог. Богословську освіту здобув у Відні, доктор богослов'я, філософії та вільних мистецтв. Я. з 1819 був проф. Львівського ун-ту, обирався його ректором. Під час революції 1848 очолив Гол. руську раду, брав участь у Соборі руських учених. З 1860 Я. — Львівський митрополит. Був членом палати панів австрійського парламенту, відстоював права укр. населення Галичини, виступав на захист укр. мови і за збереження православного церк. обряду.

Терміни та поняття

Галицько-Руська матиця — культурно-освітнє т-во в Галичині, засноване 16.07.1848 у Львові. Її осн. метою було проведення просвітницької та видавничої діяльності, а також розвиток шкільництва на західноукраїнських землях. Першим головою Г.-Р. М. став М. Куземський, з поч. 60-х рр. XIX ст. керівництво т-ва опинилося в руках москвофілів. З другої половини 80-х рр. діяльність Г.-Р. М. поступово занепадає. Остаточно вона перестала існувати у 30-х рр. XX ст.

Головна руська рада — перша укр. політ. о-ція у Галичині. Створена 2.05.1848 у Львові під час революції в Австр. імперії для захисту прав укр. населення. ГРР вимагала поділити Галичину на дві окремі адмін. одиниці — укр. і польську; об'єднати укр. землі (Галичину, Буковину і Закарпаття) в одну провінцію; викладання у школах і видання урядових розпоряджень весті укр. мовою. Головою ГРР був обраний єпископ Г. Яхимович, а згодом — М. Куземський. Її підпорядковувалися «поменьші» ради. ГРР організувала культурно-освітнє т-во Галицько-Руську матицю, відкрила Нар. дім у Львові, скликала Собор руських учених, видавала першу в Галичині укр. газету — «Зоря галицька». Була розпущена 1851.

«Зоря галицька» — перша укр. щотижнева газета, яка виходила з 1848 до 1857 у Львові. До 1851 була органом Гол. руської ради. Проголошувала ідеї окремішності та єдності укр. народу. З 1851 перейшла на москвофільські позиції, у 1853 перетворена на журнал. 1857 перестала виходити через фінансові труднощі.

Львівське збройне повстання — збройний виступ міщан Львова в листопаді 1848. Повстання ініційоване членами Польського дем. т-ва в умовах наступу контрреволюції. Уранці 2.11.1848 між повстанцями та урядовими військами відбувалися збройні сутички. Головнокомандувач австр. військами Гаммерштейн видав наказ артилерії обстріляти місто, внаслідок чого загинуло 55 осіб, чимало споруд зруйновано. Кількасот учасників повстання віддано до суду. Придушення повстання наблизило реставрацію абсолютизму в Австр. імперії.

Освічений абсолютизм (від укр. «освіта» і лат. «необмежений») — політика ряду європейських монархічно-абсолютистських держав у другій половині XVIII ст., зумовлена ідеологією Просвітництва. Знайшла свій вияв у проведенні реформ з метою модернізації сусп. відносин (ліквідація станових привілеїв, обмеження кріпосної залежності селян, поширення освіти, звуження впливу церкви тощо). Щодо укр. земель політику о. а. здійснювали правителі Австр. імперії Марія-Терезія і Йосиф II.

Революція 1848–1849 рр. на українських землях — події революції 1848–1849 в Австр. імперії, що відбувалися в Галичині, Буковині та на Закарпатті. У Галичині активною рев. силою виступило селянство, яке добивалося радикального вирішення аграрного питання. Скасування панщини у цьому краї відбулося найраніше. 2.05.1848 була створена Гол. руська рада, яка стала керівним органом укр. нац. руху. Вона висунула вимогу поділу Галичини, сподіваючись підірвати засилля у краї польської шляхти та забезпечити кращі умови розвитку укр. населення. Вел. значення для активізації нац.-культ. руху мали проведення 19-26.10.1848 у Львові Собору руських учених, створення Галицько-руської матиці, видання перших газет і журналів укр. мовою, зокрема «Зорі Галицької», діяльність нац. аматорських театрів. Селянське повстання на Буковині 1848–1849 через втрату сервітутних прав очолив Л. Кобилиця. 4.03.1849 Буковина була відокремлена від Галичини і проголошена окремих коронним краєм зі своїм сеймом і адміністрацією. Активно відгукнулося на рев. події й населення Закарпаття. Але кріпацтво тут було скасовано найпізніше — лише 2.03.1853. Закарпатська інтелігенція і духовенство вимагали об'єднати край з Галичиною, але влада пішла лише на незначні поступки в галузі освіти, та й вони були скасовані після придушення революції. Усе ж події 1848–1849 мали величезне значення. Революція надала політ. характеру нац. рухові, було зроблено перші кроки до нац.-держ. самоутвердження.

«Русалка Дністровая» — укр. альманах, виданий «Руською трійцею» у Буді (тепер Будапешт) 1837. Містить укр. нар. пісні з передмовою І. Вагилевича, твори М. Шашкевича, І. Вагилевича та Я. Головацького, переклади сербських нар. пісень тощо. У передмові («Передслів'ю») М. Шашкевич розцінює альманах як явище загальноукраїнського нац.-культ. відродження. «Р. Д.» стала маніфестом нац. відродження і засвідчила про появу нової л-ри на західноукраїнських землях.

«Руська трійця» — гром.-культ. угруповання дем. спрямування, що сформувалося серед укр. студентської молоді Львівського ун-ту та вихованців греко-католицької духовної семінарії у 1830-х рр., очолювали М. Шашкевич, І. Вагилевич, Я. Головацький. Намагалася підняти освітній рівень і пробудити нац. свідомість галичан, щоб прислужитися справі відродження нац. життя укр. народу та входження його в коло вільних і культ. націй Європи, перш за все, слов'янських. Діячі «Р. т.» працювали в галузі джерелознавства, літературознавства, мовознавства, народознавства, педагогіки, фольклористики, вели літ.-худ., журналістську та перекладацьку роботу. Більшість наук. праць видано у 40-х рр. XIX ст. Худ. творчість членів о-ції започаткувала нову, нац. л-ру на західноукраїнських землях. Національно-патріотичні мотиви знайшли своє відображення в альманахах «Р. т.». Рукопис «Зоря» (1834) був заборонений цензурою. «Русалка Дністровая» була видана у Буді (нині Будапешт) 1837. Їхні традиції проловжив урядкований братами Головацькими альманах «Вінок русинам на обжинки» (Відень, 1845–1847, тт. 1-2). Підсумком патріотичної діяльності о-ції стало сформулювання гол. програмних завдань укр. нац. руху в статті Я. Головацького «Становище русинів у Галичині», які 1848 поклала в основу своєї діяльності Гол. руська рада. Діячі «Р. т.» підтримували тісні особисті та творчі стосунки з представниками Наддніпрянської України. Їхні найкращі твори перекладені багатьма іноземними мовами.

Селянська реформа на західноукраїнських землях — скасування кріпосного права, проведене австр. урядом під час революції 1848 в Австр. імперії з метою пристосування економіки до потреб кап. розвитку. Здійснена під тиском рев. подій і масових селянських рухів. У Галичині панщина скасована указом імператора Фердинанда I від 17.04.1848, на Буковині — 1.07.1848, на Закарпатті — 1853. На підставі рішення парламенту 7.09.1848 видано закон про звільнення селян від кріпосної залежності на території всієї Австрії, надання їм прав громадян держави та права власності на ту землю, якою за панщини вони користувалися на правах спадковості. За «звільнення» селян поміщики отримували вел. викуп. У власність селянства перейшло менше половини земельних угідь Галичини та Буковини. У власність поміщиків перейшли майже всі ліси та пасовища, за користування якими селяни мали відробляти або платити. Грабницький характер реформи спричинив дальше зубожіння селянства, викликав хвилю селянських заворушень у Галичині й Закарпатті та Буковинське селянське повстання 1848–1849 на чолі з Л. Кобилицею.

Сервітут (від лат. «підпорядкованість, повинність») — обмежене право користування чужою власністю, переважно землею. На правах с. в Україні селяни користувалися спільно з поміщиками лісами, луками, пасовиськами та ін.

Слов'янський з'їзд (Слов'янський конгрес) — перший з'їзд представників слов'янських нац. рухів Австр. імперії, який відбувся 2-12.06.1848 у Празі. Ставив за мету скоординувати і об'єднати зусилля слов'янських народів, землі яких входили до складу Австр. монархії, для захисту нац. інтересів перед небезпечкою пангерманізму. У з'їзді взяли участь 363 делегати, зокрема 61 у складі польсько-української групи з Галичини. Галицьких українців представляла делегація Гол. руської ради — І. Борискевич, о. Г. Гинилевич, о. Заклинський, із Закарпаття — А. Добрянський. Укр. делегація добивалася визнання за українцями рівних прав і свобод поряд з ін. народами, прийняття до майбутньої слов'янської федерації. Цю позицію підтримали ін. слов'янські народи, польська делегація визнавала справедливість вимог українців. Свідченням цього стала компромісна угода між обома делегаціями, що гарантувала рівноправність представників усіх національностей і віровизнань у Галичині в адмін. та освітній сферах; створення спільної українсько-польської нац. гвардії, єдиного сейму і органів виконавчої влади. Спірне питання про поділ Галичини на укр. і польську частини відкладалося до вирішення його сеймом. З'їзд виробив (не встиг ухвалити) звернення на ім'я імператора, в якому висловлювалася ідея перебування Австр. імперії на федерацію рівноправних автономних народів на чолі з конституційною династією Габсбургів. Конгрес припинив роботу 12.06.1848 у зв'язку з початком повстання у Празі й обстрілом міста австр. військами. Участь у роботі з'їзду укр. делегатів стала першою маніфестацією на міжнародному рівні незалежницьких прагнень відродженого українства.

Собор руських учених — перший з'їзд діячів укр. освіти, науки та к-ри Галичини, який відбувся 19-25.10.1848 у Львові. Скликаний за ініціативою письменника М. Устияновича та заст. голови Гол. руської ради І. Борискевича з метою об'єднання зусиль укр. інтелігенції для підвищення освітнього рівня народу. У Соборі взяли участь 118 осіб. Було накреслено програму розвитку укр. шкільництва. Більшість учасників форуму висловилися за літ. мову, близьку до нар., фонетичний правопис. Було засновано Т-во нар. освіти, члени якого увійшли до складу правління Галицько-руської матиці.

«Холерні бунти» — масові виступи селян Закарпаття у 1810–1815 і 1831, приводом до яких стали обмеження (карантин, заборона пересування), запроваджені у зв'язку з епідемією холери. Під впливом цих заворушень угорський уряд (Угорщина мала автономію у складі Австр. імперії, їй підпорядковувалося Закарпаття) 1836 скасував частину другорядних натуральних повинностей, а також дещо обмежив права поміщиків щодо селян. Але збереглися усі найважчі повинності селян, було підтверджено право поміщиків на володіння землями.

Тести

13.1. Діячі, які входили до складу «Руської трійці»:

- А Іван Вагилевич, Яків Головацький, Іван Могильницький.
Б Яків Головацький, Іван Могильницький, Маркіян Шашкевич.
В Маркіян Шашкевич, Іван Вагилевич, Яків Головацький.
Г Маркіян Шашкевич, Іван Вагилевич, Іван Могильницький.

А Б В Г

13.2. Організатори і місце, де виникло «Товариство галицьких греко-католицьких священників для поширення письмами просвіти і культури серед вірних на основі християнської релігії»:

- А Олександр Духнович і Денис Зубрицький, Львів.
Б Денис Зубрицький і Михайло Левицький, Станіслав.
В Михайло Левицький та Іван Могильницький, Перемишль.
Г Іван Могильницький та Олександр Духнович, Тернопіль.

А Б В Г

13.3. Сутність Королівства Галичини та Лодомерії разом з Великим князівством Краківським і князівствами Овенцимським і Заторським:

- А генерал-губернаторство Австрійської імперії з центром у Станіславі, яке населяли переважно українці.
Б губернаторство Австрійської імперії, адміністративним центром якого був Перемишль, а більшість населення становили поляки.
В коронний край Австрійської імперії з центром у Львові, приблизно половину населення якого становили українці.
Г провінція Австрійської імперії, адміністративним центром якої був Краків, а понад половину населення становили поляки.

А Б В Г

13.4. Наслідок діяльності «Товариства галицьких греко-католицьких священників» і «Руської трійці»:

- А підготовка до збройного повстання проти австрійської влади.
Б політизація національно-визвольного руху.
В початок національного відродження на західноукраїнських землях.
Г терористична діяльність змовників під релігійними гаслами.

А Б В Г

13.5. Сутність поняття «Руська трійця»:

- А колектив з трьох товаришів, що були учнями греко-католицької семінарії у Львові.
Б організатори Кирило-Мефодіївського братства.
В таємний гурток революційно настроєних студентів Львівського університету.
Г український альманах, що вийшов у Буді (Будапешт) в 1837 р.

А Б В Г

13.6. Прочитайте факти біографії історичного діяча й укажіть його.

«Роки життя — 1811–1843. Син сільського священника з Львівщини. Навчався в Бережанах і Львові. Головна постать у «Руській трійці». У 1836 р. виголосив першу українську промову в музеї семінарії перед духовною владою і запрошеними гостями. Поет і громадський діяч, священник. Помер у с. Новосілках, перепохований у Львові.»

- А Іван Вагилевич
Б Яків Головацький
В Михайло Левицький
Г Маркіян Шашкевич

13.7. Назви церков, які були зрівняні у правах в Австрійській імперії внаслідок реформ Марії-Терезії та Йосифа II:

- А греко-католицька, католицька, православна.
Б католицька, православна, протестантська.
В православна, протестантська, греко-католицька.
Г протестантська, греко-католицька, католицька.

13.8. Назва альманаху, який у 1837 р. видала «Руська трійця»:

- А «Русалка Бузька».
Б «Русалка Дніпрова».
В «Русалка Дністрова».
Г «Русалка Дунайська».

13.9. Українські території, які в XIX ст. входили до складу Австрійської імперії:

- А Буковина, Волинь, Галичина.
Б Галичина, Буковина, Закарпаття.
В Галичина, Волинь, Закарпаття.
Г Закарпаття, Волинь, Буковина.

13.10. Прочитайте уривок з відозви і вкажіть назву організації, що її видала:

«Розвивати нашу національність у всіх напрямках: досконаленням нашої мови, заведенням її у школах вищих і нижчих, видаванням часописів... поширенням добрих та корисних книжок в українській мові та прагненням завести нашу мову в усіх публічних установах і т. п. ...»

- А Головна руська рада
Б «Руська трійця»
В товариство священників
Г Центральна рада народова

13.11. Назва української землі, де панщину було скасовано найшвидше:

- А Буковина.
Б Волинь.
В Галичина.
Г Закарпаття.

- 13.12. Перша українська газета, що вийшла 1848 р. у Львові:
 А «Зоря Галицька». В «Правда Галицька».
 Б «Істина Галицька». Г «Свобода Галицька».
- 13.13. Прочитайте визначення й укажіть поняття, яке відповідає його змісту.
 «Звичайне чи законом установлене право користуватися (частково або спільно) чужою власністю».
 А оренда Б пропінанія В сервітут Г шарварок
- 13.14. Головна спрямованість діяльності «Руської трійці»:
 А прагнення внести революційні зміни в тогочасну літературу — запровадити в ній уживання української народної мови.
 Б підготовка антиурядового повстання з метою здійснення соціальних змін.
 В революційна агітація проти австрійської влади, спроби налагодити контакти з російською владою.
 Г тісна пов'язаність з церковними традиціями, консервативність поглядів, лояльність до влади.
- 13.15. Назва традиційної форми відкритої збройної боротьби в гірських районах Прикарпаття:
 А рух гайдамаків. В рух підпільників.
 Б рух опришків. Г рух самооборони.
- 13.16. Сутність організації «Головна руська рада»:
 А культурно-освітня організація, створена в Чернівцях.
 Б національна визвольна організація, що виникла в Ужгороді.
 В національне об'єднання ополченої української шляхти у Львові.
 Г перша українська політична організація, заснована у травні 1848 р. у Львові.
- 13.17. Вагомим прикладом активної суспільної діяльності Головної руської ради під час революції 1848–1849 рр. в Австрійській імперії є
 А видання альманаху «Русалка Дністрова», організація «холерних бунтів».
 Б заснування Руського інституту при Львівському університеті та товариства «Просвіта».
 В проведення Слов'янського з'їзду в Празі, створення «Руської трійці».
 Г скликання Собору руських учених у Львові, видання «Зорі Галицької».
- 13.18. Статус, який мало «Королівство Галичини та Лодомерії» наприкінці XVIII ст.:
 А адміністративний округ Австрійської держави.
 Б васальна держава, залежна від Османської імперії.
 В історичний регіон Речі Посполитої.
 Г суверенна і незалежна монархічна держава.
- 13.19. Подія, що відбулася 1-2 листопада 1848 р. у Львові:
 А виступ українських робітників з вимогою встановлення 8-годинного робочого дня.
 Б засідання Центральної ради народової, яка запропонувала програму радикальних змін у Галичині.
 В збройний виступ міщан і студентського «Академічного легіону», організованій Польським демократичним товариством, що прагнуло відродити незалежну Польську державу.
 Г повстання загонів української національної гвардії, яке очолила Головна руська рада з метою поділу Галичини на українське і польське адміністративне утворення.
- 13.20. Прочитайте уривок з відозви і вкажіть рік її появи:
 «Через непривітні умови й політичні нещастя, розпався наш великий народ, стратив свою самостійність і прийшов під чужу владу... Але тепер, коли для всіх блиснуло сонце волі, «пробудився і наш український лев і гарне нам ворожить майбутнє. Встаньте, браття, але не до звади й негоди! Будьмо тим, чим бути можемо, будьмо — Народом!»
 А 1816 р. Б 1837 р. В 1848 р. Г 1851 р.
- 13.21. Становище економіки на західноукраїнських землях у першій половині XIX ст.:
 А відсталий аграрний край, сільськогосподарський придаток передових провінцій.
 Б переважно промислово розвинутий край.
 В промисловість і сільське господарство розвивалися рівномірно.
 Г сільське господарство розвивалося інтенсивно, промисловість у зародковому стані.
- 13.22. Іноземці, які управляли українцями на землях Буковини, Галичини та Закарпаття:
 А польська шляхта, угорські пани, чеські пани.
 Б румунські бояри, угорські пани, чеські пани.
 В румунські бояри, чеські пани, польська шляхта.
 Г угорські пани, польська шляхта, румунські бояри.
- 13.23. Суспільна верства, яка очолила національне відродження західноукраїнського краю в першій половині XIX ст.:
 А адвокати, вчителі та інші представники інтелігенції.
 Б вмілі ремісники, багаті купці та інші представники міщан.

- В греко-католицькі священники.
Г заможні селяни.

13.24. Прочитайте уривок і вкажіть історичну назву землі, де відбулася описана подія.

«Приводом для масового виступу селян у 1831 р. стали обмеження (карантини, озброєні кордони на дорогах, заборона пересування), введені у зв'язку з епідемією холери. Але повсталі селяни виступили при цьому взагалі проти всієї системи чинних земельних відносин».

- А Буковина
Б Волинь
В Галичина
Г Закарпаття

13.25. Укажіть реформи, які проводила в 70-80-х рр. XVIII ст. австрійська влада на західноукраїнських землях.

- 1 аграрна
2 освітня
3 пенсійна
4 податкова
5 релігійна
6 судова
7 фінансова

☐	☐	☐
--------------------------	--------------------------	--------------------------

13.26. Укажіть наслідки українського національного руху під час революції 1848–1849 рр. у Галичині.

- 1 відкриття кафедри історії Русі у Львівському університеті
2 відкриття кафедри руської словесності (мови та літератури) у Львівському університеті
3 заснування першої української організації — Товариства священників у Перемишлі
4 заснування українських організацій (Головна руська рада, Собор руських учених, «Галицько-руська матиця»)
5 заснування української преси
6 поділ Галичини на окремі провінції: українську з центром у Львові та польську з центром у Кракові
7 створення перших українських політичних партій

☐	☐	☐
--------------------------	--------------------------	--------------------------

13.27. Укажіть ідеї, які містив маніфест Головної руської ради (1848 р.).

- 1 адміністративний поділ Галичини й об'єднання всіх українських земель Австрійської імперії в окрему провінцію
2 зрівняння в правах греко-католицького та римо-католицького духовенства
3 перехід земель, заселених українцями, до складу Російської імперії
4 підтримка вимоги забезпечення усім народам Австрійської імперії їхніх національних прав
5 підтримка ідеї усунення від влади в Австрійській імперії династії Габсбургів і перетворення цієї держави на республіку
6 русини-галичани є частиною 15-мільйонного українського народу
7 створення у складі Австрійської імперії автономної Української республіки

☐	☐	☐
--------------------------	--------------------------	--------------------------

13.28. Укажіть події, що відбулися в 1848 р. на західноукраїнських землях.

- 1 видання «Русалки Дністрової»
2 заснування в Перемишлі першого на західноукраїнських землях просвітницького товариства
3 збройне антиурядове повстання у Львові
4 діяльність «Руської Трійці»
5 початок видання першої газети українською мовою «Зорі Галицької»
6 початок роботи австрійського парламенту, в якому вперше були представлені українці
7 «холерні бунти»

☐	☐	☐
--------------------------	--------------------------	--------------------------

13.29. Установіть відповідність.

1 видання «Русалки Дністрової»	А Буда (Будапешт)
2 Головна руська рада	Б Варшава
3 просвітницьке товариство священників	В Львів
4 Слов'янський з'їзд	Г Перемишль
	Д Прага

	А	Б	В	Г	Д
1	☐	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐	☐

13.30. Установіть відповідність.

1 «Галицько-Руська матиця»	А ідея незалежності Польщі під зверхністю Габсбургів
2 «Зоря Галицька»	Б організація видання підручників українською мовою
3 «Руський собор»	В організація галицьких поляків
4 Собор руських учених	Г перша газета, друкована українською народною мовою
	Д програма організації української науки та народної освіти

	А	Б	В	Г	Д
1	☐	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐	☐

13.31. Установіть відповідність.

- 1 Лук'ян Кобилиця
- 2 Іван Могильницький
- 3 Маркіян Шашкевич
- 4 Мирон Штолюк

- А Головна руська рада
Б повстання на Буковині
В «Руська трійця»
Г рух опришків
Д товариство священників

	А	Б	В	Г	Д
1	☐	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐	☐

13.32. Установіть послідовність подій.

- А заснування Головної руської ради
Б збройне антиурядове повстання у Львові
В реформи Марії-Терезії та Йосифа II
Г «холерні бунти» на Закарпатті

	А	Б	В	Г
1	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐

13.33. Установіть послідовність подій.

- А діяльність «Руської трійці»
Б заснування в Перемишлі першого на західноукраїнських землях просвітницького товариства
В початок роботи австрійського парламенту, де вперше були представлені українці
Г скасування панщини в Галичині (селянська реформа)

	А	Б	В	Г
1	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐

Відповіді до тестів

13.1. В. 13.2. В. 13.3. В. 13.4. В. 13.5. А. 13.6. Г. 13.7. Г. 13.8. В. 13.9. Б. 13.10. А. 13.11. В. 13.12. А. 13.13. В.
13.14. А. 13.15. Б. 13.16. Г. 13.17. Г. 13.18. А. 13.19. В. 13.20. В. 13.21. А. 13.22. Г. 13.23. В. 13.24. Г. 13.25. 1, 2, 5.
13.26. 2, 4, 5. 13.27. 1, 4, 6. 13.28. 3, 5, 6. 13.29. 1-А, 2-В, 3-Г, 4-Д. 13.30. 1-Б, 2-Г, 3-А, 4-Д. 13.31. 1-Б, 2-Д, 3-В, 4-Г. 13.32. В, Г, А, Б. 13.33. Б, А, Г, В.

ТЕМА 14. КУЛЬТУРА УКРАЇНИ КІНЦЯ ХVІІІ — ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ СТ.

Умови та особливості розвитку культури кінця ХVІІІ — першої половини ХІХ ст.:

- негативний вплив відсутності власної державності, національне гноблення та імперські кордони, що ігнорували українську етнічну територію;
- русифікація та культурна асиміляція українців, що здійснювалися в Росії насильницькими методами;
- на західноукраїнських землях відбувалося оміччування, що поєднувалося з полонізацією Галичини, румунізацією Буковини та мадяризацією Закарпаття;
- культурний розвиток на Галичині та Закарпатті був пов'язаний з діяльністю греко-католицької церкви.

Причини культурних зрушень у першій половині ХІХ ст.:

- потреба у кваліфікованих кадрах для промисловості, сільського господарства і торгівлі;
- початок українського національного відродження;
- вплив передових західноєвропейських ідей.

Національне відродження. Перш ніж остаточно відійти у небуття, козацька еліта спромоглася на цілу низку яскравих історичних, літературно-художніх і публіцистичних творів. Найвизначнішим трактатом на початку ХІХ ст. була «**Історія Русів**», яку історик Олександр Оглоблин назвав «Декларациєю прав української нації... вісною книгою України». Ця книга лише у 1846 р. була видана Осипом Бодянським. Найвизначнішим літературним твором стала «**Енеїда**» **І. Котляревського**. З опублікуванням її першої частини в 1798 р. починається українське національне відродження, тобто процес пробудження формування самосвідомості народу, який проявляється в розвитку його духовної культури, прагненні відтворити власне історичне минуле, захисті мови.

Відкриття університетів. Під тиском громадськості створювалися нові вищі освітні заклади.

1805 р. — відкриття університету в Харкові, ініціатор — **В. Каразин**.

1817 р. — закриття Києво-Могилянської академії, **1834 р.** — відкриття університету в Києві. Першим його ректором був визначний учений **М. Максимович**. З 1784 р. працював університет у Львові.

Зміни в освіті. У Російській імперії царський уряд нав'язував в Україні таку систему освіти, яка повинна була задовольнити потреби держави в освічених кадрах, але одночасно знищувала національну свідомість українців, насаджувала почуття меншовартості, створювала уяву про провідну роль росіян у житті української нації.

На середину ХІХ ст. одна школа припадала на 9,5 тис., а один учень — на 188 жителів. Це було значно менше, ніж у попередньому столітті. Початкову освіту давали двокласні парафіяльні школи, повітові училища; середню — гімназії, де навчання було платним, діяло 19 закладів, 4 тис. учнів, а також приватні пансіони.

Крім університетів, іншим типом вищих навчальних закладів були ліцеї, яких у Наддніпрянській мові три: Волинський ліцей (Кременець, 1819 р.), відкритий на базі гімназії вищих наук (1805 р.), ліцей імені Ришельє в Одесі (1817 р.), Ніжинський ліцей (1832 р.), відкритий на базі гімназії вищих наук (1820 р.).

На українських землях Австрійської імперії було дещо більше початкових шкіл (навічалося 14 % дітей шкільного віку, у сільських парафіяльних школах навчання велося українською мовою), 18 гімназій (8 — Галичина, 9 — Закарпаття, 1 — Буковина), Чернівецький ліцей. Незважаючи на всі утиски української мови ситуація з нею в системі освіти Західної України була кращою, ніж у Наддніпрянській.

Творчі здобутки видатних вітчизняних науковців. Значних успіхів в Україні досягли природничі й точні науки. На першу половину ХІХ ст. припала діяльність видатних математиків **М. Остроградського** і **Т. Осиповського**. Справжнім ученим-енциклопедистом — від історії до ботаніки — був **М. Максимович**. Великою популярністю серед сучасників користувалася «Історія Малоросії» **М. Маркевича**. Наприкінці першої половини ХІХ ст. з'явилися перші історичні дослідження **М. Костомарова**, який згодом став автором багатьох важливих праць з історії козацької України.

Основні явища і процеси розвитку культури цього періоду. У цей час почалося збирання і публікації творів народної поезії. Один з перших українських фольклорних збірників **М. Цертелєва** під назвою «Досвід збирання старовинних малоросійських пісень» вийшов 1819 р. в Петербурзі. Згодом кілька збірок народних пісень видав **М. Максимович**. Центром збирання історичних документів, фольклору, старожитностей став Харківський університет. Усна народна творчість справила значний вплив на становлення нової літератури.

Характерним явищем культури періоду став **романтизм**. Він відображав розчарування в ідеалах Просвітництва, прагнув безмежної свободи, удосконалення й оновлення, стверджував неповторність людської особистості, охопив усі сфери тогочасного духовного життя, відкрив шлях для дальшого розвитку культури.

Розвиток літератури, мистецтва. «Батьком» нової української літератури вважається **І. Котляревський** («Енеїда», «Наталка Полтавка», «Москаль-чарівник»). Поряд з ним розкрився талант байкарів **П. Гулака-Артемовського** (працював у Харківському університеті, деякий час — ректор) і **С. Гребінки** (випускник Ніжинського ліцею). Одним з перших українських прозаїків був **Григорій Квітка-Основ'яненко** (повісті «Маруся», «Пан Халаявський», «Конотопська відьма», «Сердешна Оксана», п'єси «Дворянський вибори», «Сватання на Гончарівці»). У 40-х рр. ХІХ ст. з'явилися перші історичні повісті **Пантелеймона Куліша**. Поетичний образ України змалював на сторінках своїх книг **Микола Гоголь** (випускник Ніжинського коледжу, автор збірок «Вечори на хуторі біля Диканьки», «Миргород», особливе місце посідає повість «Тарас Бульба»). Формування нової

української літератури завершилося у геніальній творчості **Тараса Шевченка**. Вже перша постична збірка «Кобзар» (1840 р.) показала світові силу українського слова, його здатність передати почуття, думи, прагнення і надії свого народу. Видатним майстром поет постає у творах «Гайдамаки», «І мертвим, і живим...», «Кавказ», «Сретик», «Сон», «Заповіт» і багатьох інших. У творчості Т. Шевченка знайшли відображення найбільш актуальні проблеми життя українців і України. Боротьба проти соціальної несправедливості тісно перепліталася у творчості письменника з протидією національномугнобленню українського народу. Цим він різко виділявся не лише серед попередників, а й серед сучасників. Пророк і геній Т. Шевченко сказав про українців, їхнє минуле, сучасне і майбутнє більше, ніж усі його попередники разом узяті. Поет підняв українську мову та літературу на такий рівень досконалості, який дав змогу дітям висловку: народ, який породив такого генія, не може зникнути.

Творчі здобутки видатних вітчизняних митців. Театр. Центрами мистецтва цього часу стали Харків і Полтава, де зародився український професійний театр. Директором і режисером Харківського театру був Г. Квітка-Основ'яненко, у складі трупи виділявся М. Щепкін. Він же разом з І. Котляревським очолював Полтавський театр (1818–1821 рр.), який посідає видатне місце в історії українського театрального мистецтва. Найбільший успіх у глядачів мали п'єси «Наталка Полтавка», «Москаль-чарівник» І. Котляревського, а також «Сватання на Гончарівці», «Шельменко-денщик» (автор Г. Квітка-Основ'яненко), «Назар Стодоля» Т. Шевченка.

Музика. Найпоширенішим народним інструментальним ансамблем того часу були тріоїсти музики (скрипка, цимбали, бубон). Народ висунув зі свого середовища визначних кобзарів Андрія Шута, Федора Грищенка (Холодного), Івана Крюковського. Особливо виділявся кобзар Остап Вересай. Музичне життя зосереджувалося переважно в Києві, Харкові, Одесі, Львові. Композитор Йосип Витвицький написав музичний твір «Україна». Алоїз Єдлічка тривалий час працював на Полтавщині. Одним з перших українських композиторів-професіоналів у Галичині був Михайло Вербицький.

Архітектура. Посідала дещо важливіше місце у зв'язку зі зростанням міст, панував класичний стиль. У Києві 30 років працював архітектором Андрій Меленський, за проектами якого збудовано церкву-мавзолей на Аскольдовій могилі, перший у місті театр. Інші визначні споруди (будівля **Київського університету, 1837–1843 рр.**, Інститут шляхетних дівчат) зведені за планами В. Беретті. Кілька чудових об'єктів збудовані в Одесі: театр у дусі античної архітектури, Потьомкінські сходи, Воронцовський палац (архітектор Франц Боффо), пам'ятник градоначальникові Ришельє (скульптор Іван Мартос), який став символом міста. Прекрасний палац споруджений у маєтку Григорія Галагана в селі Сокиринці на Чернігівщині (архітектор Павло Дубровський). Декоративно-пейзажний парк «Софіївка» в Умані (майстри Іван Заремба, Людвіг де Метцель) здобув своєю красою світову славу. Визначними архітектурними спорудами на заході України виділявся Львів, де збудували ратушу на площі Ринок з високою вежею і годинником, будинок театру.

Живопис. У галузі портретного малярства продовжував працювати В. Боровиковський. Значний внесок у цю галузь зробив **Василь Тропінін** («Дівчина з Поділля», 1804–1807 рр.), Іван Шевченко. Але найвищим досягненням українського мистецтва першої половини XIX ст. стала творчість **Т. Шевченка**; він написав понад 130 портретів («Автопортрет», 1840 р., «Катерина», 1842 р.), створив серію перших в українській графіці **офортів** «Мальовнича Україна» на історичну тематику (1844 р.).

Отже, у складних умовах бездержавності український народ не лише зберіг свою культуру, а й домогся її сходження на новий рівень.

Хронологічний довідник

1798 р. — видання у Петербурзі трьох частин «Енеїди» Івана Котляревського (повністю видана 1842 р.). Початок нової української літератури.

У Харкові виник перший театр з постійною трупкою.

1799–1803 рр. — спорудження в Батурині палацу К. Розумовського (архітектор Чарлз Камерон), на той час недобудований. Відреставрований за часів президента В. Ющенка.

1805 р., 17 січня — відкриття з ініціативи Василя Каразіна Харківського університету (перший ректор — видатний словесник Іван Рижський).

1805 р., 1 жовтня — відкриття Волинської гімназії (Кременець).

1817 р., 2 травня — заснування Ришельєвського ліцею в Одесі.

1817 р. — припинення існування Києво-Могилянської академії як світського навчального закладу. Створення Київської духовної семінарії.

1818 р. — видання «Граматик» Олексія Павловського, у якій подано перший опис живої української мови. До праці доданий українсько-російський словник на понад 1100 слів. Автор першим застосував фонетичні принципи українського правопису.

1818–1821 рр. — діяльність у Полтаві театральної групи на чолі з Іваном Котляревським і Михайлом Щепкіним, постановка п'єси І. Котляревського «Наталка Полтавка» (уперше — 1 вересня 1819 р.) та «Москаль-чарівник», Григорія Квітки-Основ'яненка «Шельменко-денщик» і «Сватання на Гончарівці».

1819 р. — заснування ліцею на базі Волинської гімназії (Кременець).

Видання Михайлом Цертелєвим у Петербурзі першого фольклорного збірника «Досвід збирання старовинних малоросійських пісень». Початок української фольклористики.

Відкриття на базі Кисво-Могиллянської академії вищого богословського навчального закладу — Київської духовної академії.

1820 р., 4 серпня — відкриття у Ніжині на кошті князя Олександра Безбородька Гімназії вищих наук.

1827 р. — видання Михайлом Максимовичем збірки «Малоросійські пісні».

1831 р. — закриття Кременецького ліцею.

1832 р. — реорганізація Ніжинської гімназії вищих наук у лицей.

1834 р., 15 (27) червня — відкриття університету Св. Володимира в Києві, першим ректором якого був Михайло Максимович.

1837–1843 рр. — спорудження в Києві будівлі університету (архітектор Вікентій Беретті).

1840 р. — видання «Кобзаря» Тараса Шевченка в Петербурзі. Завершення формування нової української літератури.

1842–1843 рр. — видання у Москві «Історії Малоросії» у п'яти томах Миколи Маркевича.

1844 р. — заснування першої в Україні вищої технічної школи (з 1877 р. — Львівський політехнічний інститут).

1845 р., 25 грудня — написання Т. Шевченком «Заповіту».

1846 р. — видання у Москві Осипом Бодянським однієї з перших праць з історії України під назвою «Історія Русів» (ймовірний автор — батько і сам Політики (Поветики)).

1853 р. — спорудження в Києві пам'ятника князю Володимирові Великому (скульптори В. Демут-Малиновський, П. Клодт, архітектор К. Тон).

Персоналії

Беретті Вікентій (3(14).06.1781 — 6(18).08.1842, Київ) — укр. і рос. архітектор італійського походження. Батько Олександра Беретті. Навчався у Петербурзькій АМ (1798–1804), її академік з 1809, проф. з 1831. Б. спорудив у стилі класицизму в Києві гол. корпус ун-ту (1837–1842), Ін-т шляхетних дівчат (1838–1843), обсерваторію (1841–1845) та ін.

Бодянський Осип (31.10(12.11).1808, с. Варва Полтавської губ., тепер смт. районний центр Чернігівської обл. — 6(18).09.1877, Москва) — філолог-славист, фольклорист, історик, письменник. Закінчив Московський ун-т (1834), у 1842–1868 — його проф. Редагуючи видання ун-ту, опублікував багато цінних матеріалів з історії України, нар. пісні. Б. — автор праць з історії («Про погляди відносно походження Русів», 1835, «Про час виникнення слов'янських письмен», 1855) та слов'янської філології («Розгляд різних думок про давню мову північних і південних русів», 1837 та ін.), у яких послідовно відстоював самобутність і самостійність укр. мови та л-ри. 1846 уперше видав «Літопис Самовидця» й «Історію Русів». Перебував у дружніх стосунках з Т. Шевченком, М. Гоголем, М. Максимовичем та ін.

Вересай Остап (1803, с. Каложинці, нині Срібнянського р-ну Чернігівської обл. — квітень 1890, с. Сокиринці, тепер Сріблянского р-ну Чернігівської обл.) — видатний кобзар. Осліп на четвертому році життя. 1852 оселився у с. Сокиринці, де 1978 йому встановлено пам'ятник. Виконував нар. думи, укр. нар. пісні, псалми. В. виступав у Києві, Петербурзі та ін. містах. Творчість кобзаря знав Т. Шевченко, її вивчали М. Лисенко, П. Чубинський, С. Русова.

Гоголь Микола (20.03(1.04).1809, с. Вел. Сорочинці, тепер Миргородського р-ну Полтавської обл. — 21.02(4.03).1852, Москва) — видатний письменник. Син літератора Василя Гоголя-Яновського. Закінчив Ніжинський лицей. Г. кілька років перебував у Петербурзі, за кордоном (1836–1849, з короткими перервами), останні роки мешкав у Москві. Писав рос. мовою. Г. — автор зб. оповідань і повістей «Вечори на хуторі біля Диканьки» (1831, тт. 1–2), «Миргород» (1834, тт. 1–2), «Арабески» (1834, тт. 1–2), комедії «Ревізор» (1836), поеми (роману) «Мертві душі» (1842) і багато ін. Змалював на сторінках своїх книг поет. образ України. Деякі листи написав укр. мовою.

Гребінка Євген (21.01(2.02).1812, хутір Убіжище, тепер с. Мар'янівка Гребінківського р-ну Полтавської обл. — 3(15).12.1848, Петербург, похований у с. Мар'янівка) — письменник і гром. діяч. Закінчив Ніжинський лицей. Г. з 1834 мешкав у Петербурзі. Автор байок («Малоросійські приказки», 1834), перекладав поеми О. Пушкіна («Полтава» (1836), альманаху «Ластівка» (1841), повісті «Ніжинський полковник Золотаренко» (1842), роману «Чайковський» (1843) та ін. Г. активно допомагав викупити з кріпацтва Т. Шевченка.

Гулак-Артемовський Петро (спр. Артемовський; 16(27).01.1790, Городище, нині Черкаська обл. — 1(13).10.1865, Харків) — письменник, педагог. Викладач Харківського ун-ту з 1818, проф. рос. історії з 1825, ректор (1841–1849). Г.-А. — автор сатиричних байок («Пан та собака», 1818), балад, ліричних віршів.

Каразин Василь (30.01(10.02).1773, с. Кручич, тепер Богодухівського р-ну Харківської обл. — 4(16).11.1842, Миколаїв) — учений, винахідник, освітній і гром. діяч, публіцист. Навчався у Петербурзькому гірничому корпусі (ін-ті). К. — ініціатор відкриття Харківського ун-ту (1805) та Філотехнічного т-ва (1811–1818) для поширення досягнень науки і техніки. 1820–1821 за критику сусп. ладу ув'язнений у Шліссельбурзькій фортеці. К. — автор ряду важливих відкриттів у галузі техніки, хімії, агрономії, селекції та ін., написав бл. 60 наук. праць з історії, економіки, статистики, кліматології, метеорології, агрономії, селекції, хімії, різних галузей промисловості.

Квітка-Оснoв'яненко Григорій (спр. — Квітка; 18(29).11.1778, с. Основа, тепер у межах Харкова — 8(20).08.1843, Харків) — визначний письменник, культ.-гром. діяч. «Батько укр. прози». Здобув домашню освіту. Активний діяч гром. і культ. життя Харкова. Один із засновників Харківського професійного театру (з 1812 — його директор), Ін-ту шляхетних дівчат (1812), губ. бібліотеки (1838). К.-О. писав укр. і рос. мовами. Автор повістей «Конотопська відьма» (1833), «Маруса» (1834), «Козир-дівка» (1836), «Сердешна Оксана» (1838), драм. творів «Сватання на Гончарівці» (1835), «Шельменко-денщик» (1838), іст., худ., етнографічних нарисів та ін. Найкращі твори К.-О. одними з перших представляли укр. л-ру європейським читачам.

Максимович Михайло (3(15).09.1804, хутір Тимківщина Золотоноського пов. Полтавської губ., нині с. Богуславець Золотоноського р-ну Черкаської обл. — 10(22).11.1873, хутір Михайлова Гора, тепер у складі с. Прохорівка Канівського р-ну Черкаської обл.) — визначний учений-природознавець, історик, мовознавець, фольклорист, етнограф і письменник. Навчався на філол. і природничому ф-тах Моск. ун-ту. М. 1834-1835 був першим ректором Київського ун-ту, згодом — декан філос. ф-ту. 1845 вийшов у відставку за станом здоров'я. Наук. праці з природознавства дають підстави вважати його одним з основоположників укр. ботаніки. М. довів безпідставність твердження М. Погодіна про «великоруське» населення Києва часів княжої доби. Іст. праці ученого стосуються Київської Русі, козаччини, гайдамацького руху. М. — автор цінних праць з археології. Він поклав поч. укр. фольклористичні виданням зб. «Малоросійські пісні» (1827), «Українські народні пісні» (1834), «Збірник українських пісень» (1849) «Дні та місяці українського селянина» (1856). М. — засновник і видавець альманахів «Денниця» (1830-1834), «Кієвлянин» (1840, 1841, 1850), «Українець» (1859, 1864), автор віршованого перекладу «Слова о полку Ігоревім» укр. і рос. мовами, ін. перекладів і публікацій.

Мартос Іван (1754, Ічня, нині Чернігівської обл. — 5(17).04.1835) — видатний скульптор. Навчався у Петербурзькій АМ (1764-1773, з 1794 — її проф., з 1814 — ректор), удосконалював майстерність у Римі (1774-1779). М. — автор надробків К. Розумовського у Батурині (1803-1805), П. Румянцеву в Києві (1797-1805), пам'ятників К. Мініну і Д. Пожарському в Москві (1804-1818), А. Рішельє в Одесі (1823-1828), Г. Потьомкіну в Херсоні (1829-1835) та ін.

Остроградський Михайло (12(24).09.1801, с. Пашенна, тепер с. Пашенівка Козельщинського р-ну Полтавської обл. — 20.12.1861(1.01.1862), Полтава) — визначний математик і педагог. Навчався у Харківському ун-ті (1816-1820), удосконалював свої знання у Франції (1822-1828). О. був проф. різних рос. вишш. академік Петербурзької (1830), Паризької (1856), Римської і Туринської АН. Тривалий час приятелював з Т. Шевченком. О. — автор бл. 40 наук. праць, переважно з математичного аналізу, аналітичної механіки, математичної фізики.

Соленик Карпо (гравень 1811, Лепель, нині Вітебська обл., Білорусь — 7(19).10.1851, Харків) — визначний актор, один з основоположників укр. реалістичного театру. Навчався на математичному ф-ті Віленського (тепер Вільнюс) ун-ту, але не закінчив, 1832 дебютував як актор. Самостійно опанував акторську техніку. Переважно С. гастролював по укр. містах, хоч його не раз запрошували до столиці. Створив чимало класичних, особливо комедійних образів: Вибірний, Возний, Чупрун («Наталка Полтавка», «Москаль-чарівник» І. Котляревського), Шельменко, Стецько («Шельменко-денщик», «Сватання на Гончарівці» Г. Квіткі-Оснoв'яненка), Фамусов («Лихо з розуму» А. Грибоєдова), Хлестаков («Ревізор» М. Гоголя), Блазень («Король Лір», В. Шекспіра) та ін. Т. Шевченко у своєму «Щоденнику» назвав С. геніальним актором.

Тропінин Василь (19(30).03.1776, с. Карпово Новгородської губ., тепер РФ — 3(15).05.1857, Москва) — укр. і рос. художник-портретист. Був кріпаком до 1823, мешкав переважно в Україні, у с. Кукавець (тепер Могилів-Подільський р-ну Вінницької обл.). Далі Т. жив у Москві, з 1824 — академік АМ. Автор картин «Дівчина з Поділля» (1804-1807), «Українець», «Українка», «Молодий український селянин», «Хлопчик з топирцем», портрета сина (бл. 1818), А. Пушкіна (1827), К. Брюллова (1836) та ін.

Церетелв Микола (Церетел; 1790, Хорол, нині Полтавська обл. — 8(20).09.1869) — фольклорист. Походив з грузинського князівського роду. Закінчив Московський ун-т (1814). Ц. 1819 опублікував у Петербурзі «Дослідження збирання старовинних малоросійських пісень», у передмові якого зазначає, що укр. нар. пісні ставити вище за найталановитіші романи і поеми, оскільки вони демонструють геній і дух народу. Вивчав звичаї укр. народу, наголошуючи, що українці завжди відзначалися чистотою моралі. Ц. займався теоретичними проблемами фольклору, вивчав «Слово о полку Ігоревім». У 30-х рр. XIX ст. працював інспектором Полтавського ін-ту шляхетних дівчат, помічником попечителя Харківського навчального округу. Підтримував зв'язки з укр. діячами, зокрема Т. Шевченком.

Щепкін Михайло (6(17).11.1788, с. Красне Курської губ., нині у РФ — 11(23).08.1863, Москва) — видатний укр. і рос. актор, основоположник укр. реалістичного театру. Навчався у Курському губ. училищі. Щ. 1805 розпочав сценічну діяльність. 1818-1821 працював у Полтавському театрі під керівництвом І. Котляревського, який допоміг викупити його з кріпацтва. Щ. 1822 переїхав до Московського Малого театру, де працював 40 років і завершив реформу театр. мистецтва. Часто гастролював в Україні. 1857 Щ. спеціально приїхав до Нижнього Новгороду, щоб зустріти Т. Шевченка, який повертався із заслання. Осн. ролі актора: Вибірний, Чупрун («Наталка Полтавка», «Москаль-чарівник» І. Котляревського), Шельменко («Шельменко-денщик» Г. Квіткі-Оснoв'яненка), Городничий («Ревізор» М. Гоголя), Міллер («Підступність і кохання» Ф. Шиллера, Шейлок («Венеціанський купець» В. Шекспіра) та ін.

Терміни та поняття

«Історія русів» — найвизначніший іст. твір в Україні наприкінці XVIII — на поч. XIX ст. Вперше опублікував у Москві 1846 О. Бодянянський. Автор праці невідомий (найбільш ймовірно Г. Політика (Полетика) і його син, хоча називали й ін. прізвища можливих авторів — Г. Кониський, О. Безбородько, В. Каміст, М. Репнін та ін.). Подасться картина іст. розвитку України з найдавніших часів до 1769. Осн. ідея твору — право кожного народу на самостійний держ.-політ. розвиток. Б-ба укр. народу проти іноземних загарбників складає осн. зміст «І. р.». Ї використували при написанні літ. та іст. творів Т. Шевченко, М. Гоголь, М. Костомаров та ін.

Класицизм (від лат. «сразковий, взірцевий») — один з осн. напрямів у розвитку європейської к-ри, звертання до античності, як до зразка, дотримання твердих норм і правил, глибокий виховний зміст творів (XVII — перша половина XX ст.). Своєрідно переосмислене класичне (давньогрецьке та давньоримське) мистецтво.

Романтизм (від лат. «римський») — худ. метод та ідейно-художній напрям у л-рі, мистецтві й гуманітарних науках європейських країн наприкінці XVIII—на поч. XIX ст. У р. поєднувалися ідеалізація минулого та заклики до оновлення сусп. життя, ствердження неповторності людської особистості, прагнення до свободи. Пеєносно — ідеалізація дійсності, мрійлива споглядальність.

Тести

14.1. Місто, де з'явився перший університет на підросійській Україні, та ініціатор його відкриття:

- А Київ, Михайло Максимович.
- Б Одеса, Григорій Квітка-Осноров'яненко.
- В Полтава, Іван Котляревський.
- Г Харків, Василь Каразин

А Б В Г

14.2. Навчальні заклади, які навчали грамоти, чотирьох дій арифметики й основ православної віри:

- А гімназії, ліцеї, де навчали дітей дворян.
- Б парафіяльні двокласні школи для навчання нижчих верств населення.
- В повітові училища, де навчали діти дворян, купців, службовців, заможних міщан.
- Г реальні училища для дітей міщан, ремісників, торговців, підприємців.

А Б В Г

14.3. Автор «Історії Малоросії», виданої в 1842–1843 рр. у Москві:

- А Микола Гоголь.
- В Михайло Максимович.
- Б Микола Костомаров.
- Г Микола Маркевич.

А Б В Г

14.4. Прочитайте уривок і вкажіть рік, коли відбулася описана подія, а також назву твору.

«Батьком» нової української літератури вважається Іван Котляревський, який сміливо ввів у літературу народну мову й створив на її основі неперевершені на той час за художніми якостями твори. Першим з них стала поема ... Рік її часткового надрукування став роком народження нової української літератури.

- А 1798 р., «Енеїда»
- В 1801 р., «Кобзар»
- Б 1799 р., «Іліада»
- Г 1805 р., «Одісея»

А Б В Г

14.5. Прочитайте визначення й укажіть поняття, яке відповідає його змісту.

«Художній метод, у якому поєдналися ідеалізація минулого та заклик до оновлення суспільного життя».

- А реалізм
- В сентименталізм
- Б романтизм
- Г футуризм

А Б В Г

14.6. Прізвище автора першої в українській графіці серії офорти «Мальовнича Україна»:

- А Володимир Боровиковський
- Б Іван Сошенко
- В Василь Тропінін
- Г Тарас Шевченко

14.7. Найвідоміші математики першої половини XIX ст.:

- А Дмитро Бантиш-Каменський і Микола Маркевич.
- Б Михайло Вербицький і Йосип Витвицький.
- В Михайло Максимович і Андрій Меленський.
- Г Тимофій Осиповський і Михайло Остроградський.

14.8. Навчальні заклади, де в середині XIX ст. можна було здобути вищу освіту:

- А Кислово-Могилянська академія, Львівський і Одеський університети.
- Б Кислово-Могилянська академія, Катеринославський і Харківський університети.
- В Київський, Львівський і Харківський університети.
- Г Львівський, Одеський і Харківський університети.

14.9. Місто, у якому було відкрито Волинський ліцей:

- А Житомир.
- Б Крем'янець.
- В Луцьк.
- Г Острог.

14.10. Письменники, які працювали переважно в жанрі байки:

- А Петро Гулак-Артемовський і Євген Гребінка.
- Б Віктор Забіла й Олександр Корсун.
- В Амвросій Метлинський і Михайло Петренко.
- Г Опанас Шпигоцький і Яків Щоголів.

14.11. Укажіть автора зображеної на репродукції картини «Катерина».

- А Володимир Боровиковський
- Б Дмитро Левицький
- В Василь Тропінін
- Г Тарас Шевченко

14.12. Споруда, збудована в першій половині XIX ст. в Одесі:

- А Воронцовський палац.
- Б Інститут шляхетних дівчат.
- В палац Григорія Галагана.
- Г палац Кирила Розумовського

14.13. Укажіть автора зображеної на фото картини «Дівчина з Поділля».

- А Володимир Боровиковський
- Б Дмитро Левицький
- В Василь Тропінін
- Г Тарас Шевченко

- 14.14. Найвідоміші твори видатного скульптора Івана Мартоса, які постали в Україні:
- А надгробки гетьману Кирилові Розумовському (Батурин), генерал-губернатору Малоросії Петрові Рум'янцеву (Київ), пам'ятник градоначальникові Одеси Арману Еммануєлю до Плессі Ришельє, що став символом Одеси.
 - Б надгробок державному діячеві Григорію Потьомкіну (Одеса), пам'ятники князеві Володимиру (Київ), культурному діячеві Василю Каразину (Харків).
 - В надгробок полководцю Олександрові Суворову (Тулчин, Поділля), пам'ятник імператорові Петру I (Полтава), Потьомкінські сходи (Одеса).
 - Г надгробок філософові Григорію Сковороді (Харківщина), пам'ятник імператриці Катерині II (Одеса), парк Софіївка (Умань, Поділля, нині Черкащина).
- 14.15. Сфера діяльності, в якій прославилися Андрій Шут, Остап Вересай, Іван Крюковський:
- А керівники селянського антифеодального руху.
 - Б кобзарі, бандуристи, лірники, які поширювали надбання народної творчості по всій Україні.
 - В промисловці, які заснували перші в Україні цукроварні.
 - Г фольклористи, які першими видали збірки українських народних пісень.
- 14.16. Письменник, у творчості якого завершилося формування нової української літератури:
- А Євген Гребінка.
 - Б Григорій Квітка-Основ'яненко.
 - В Пантелеймон Куліш.
 - Г Тарас Шевченко

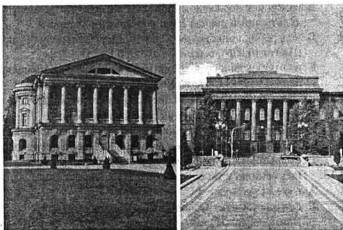
- 14.17. Історична праця, що стала визначною подією в науці й культурному житті, та її ймовірний автор (на думку більшості істориків):
- А «Історія Малоросії» Миколи Маркевича.
 - Б «Історія Малої Росії» Дмитра Бантиша-Каменського.
 - В «Історія Русів» Григорія Полетики.
 - Г «Останні роки Речі Посполитої» Миколи Костомарова.
- 14.18. Назва п'єси, написаної Іваном Котляревським:
- А «Мартин Боруля».
 - В «Назар Стодоля».
 - Б «Маруся Богуславка».
 - Г «Наталка Полтавка».
- 14.19. Упорядник та назва одного з перших українських фольклорних збірників, який започаткував українську фольклористику:
- А Микола Костомаров, «Погляд на українську старовину».
 - Б Михайло Максимович, «Малоросійські пісні».
 - В Ізмаїл Срезневський, «Запорізька старовина».
 - Г Михайло Цертелев, «Досвід збирання старовинних малоросійських пісень».
- 14.20. Альманах, у якому знайшов відображення багатий фольклор мешканців Західної України:
- А «Збруцький ідол».
 - В «Русалка Дністрова».
 - Б «Мавка Волинська».
 - Г «Руська трійця».
- 14.21. Відомі композитори, виконавці та музичні діячі:
- А Олександр Афанасьєв-Чужбинський, Левко Боровиковський, Тимко Падура.
 - Б Вікентій Беретті, Франц Боффо, Євген Васильєв.
 - В Михайло Вербицький, Іван Вітковський, Алоїз Єдлічка.
 - Г Григорій Квітка-Основ'яненко, Карпо Соленик, Михайло Щепкін.
- 14.22. Міста, у яких було започатковано український професійний театр:
- А Київ і Львів.
 - В Вінниця і Чернігів.
 - Б Львів і Луцьк.
 - Г Харків і Полтава.
- 14.23. Прочитайте уривок і вкажіть назву міста, про яке йдеться в тексті.
- «В історії українського театрального мистецтва видатне місце посів театр, на чолі якого стояли Іван Котляревський та Михайло Щепкін. Він розпочав роботу у 1818 р., у репертуарі були п'єси передусім І. Котляревського. У 1821 р. скрутне матеріальне становище призвело до його закриття».

- А Київ
Б Полтава

- В Харків
Г Чернігів

14.24. Укажіть архітектурний стиль, у якому спроектовано будівлю Київського університету та палац К. Розумовського в Батурині, зображені на фото:

- А бароко
Б готика
В класицизм
Г модерн

14.25. Укажіть назви міст, де в першій половині XIX ст. існували ліцеї.

- 1 Житомир
2 Київ
3 Крем'янець (Кременець)
4 Луцьк
5 Ніжин
6 Одеса
7 Полтава

--	--	--

14.26. Укажіть діячів культури, які активно працювали в першій половині XIX ст. в Харкові.

- 1 Євген Гребінка
2 Петро Гулак-Артемівський
3 Григорій Квітка-Основ'яненко
4 Іван Котляревський
5 Михайло Максимович
6 Микола Маркевич
7 Ізмаїл Срезневський

--	--	--

14.27. Укажіть видатні пам'ятки архітектури, створені в Україні у першій половині XIX ст.

- 1 будинок університету в Києві
2 Володимирський собор у Києві
3 палац Григорія Галагана в с. Сокиринці на Чернігівщині
4 парк «Софіївка» в Умані
5 ратуша в Бучачі
6 собор Св. Юра в Львові
7 Успенський собор у Почаєві

--	--	--

14.28. Укажіть п'єси, постановки яких мали найбільший успіх у глядачів першої половини XIX ст.

- 1 «За двома зайцями»
2 «Мартин Боруля»
3 «Маруся Богуславка»
4 «Москаль-чарівник»
5 «Наталка Полтавка»
6 «Хазяїн»
7 «Шельменко-денщик»

--	--	--

14.29. Установіть відповідність між письменниками та їхніми книгами.

1 Микола Гоголь	А «Енеїда»
2 Григорій Квітка-Основ'яненко	Б «Кобзар»
3 Іван Котляревський	В «Сватання на Гончарівці»
4 Тарас Шевченко	Г «Тарас Бульба»
	Д «Чорна рада»

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

14.30. Установіть відповідність.

1	Свєген Гребінка	А	випускник Ніжинської гімназії вищих наук, поєт-байкар
2	Василь Каразин	Б	засновник Харківського університету
3	Михайло Максимович	В	перший ректор Київського університету
4	Тимофій Осиповський	Г	професор історії Київського університету
		Д	професор математики Харківського університету

	А	Б	В	Г	Д
1	☐	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐	☐

14.31. Установіть відповідність.

1	Остап Вересай	А	актор
2	Петро Гулак-Артемовський	Б	байкар, поєт
3	Микола Маркевич	В	історик
4	Михайло Остроградський	Г	кобзар
		Д	математик

	А	Б	В	Г	Д
1	☐	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐	☐

14.32. Установіть послідовність подій.

- А відкриття лицю в Одесі
Б вихід у світ перших частин «Енеїди»
В існування Полтавського театру
Г перше видання «Кобзаря» Тараса Шевченка

	А	Б	В	Г
1	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐

14.33. Установіть послідовність подій.

- А відкриття гімназії вищих наук у Ніжині
Б відкриття Київського університету
В відкриття Харківського університету
Г вихід друком «Історії Русів»

	А	Б	В	Г
1	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐

Відповіді до тестів

14.1. Г. 14.2. Б. 14.3. Г. 14.4. А. 14.5. Б. 14.6. Г. 14.7. Г. 14.8. В. 14.9. Б. 14.10. А. 14.11. Г. 14.12. А. 14.13. В.
14.14. А. 14.15. Б. 14.16. Г. 14.17. В. 14.18. Г. 14.19. Г. 14.20. В. 14.21. В. 14.22. Г. 14.23. Б. 14.24. В. 14.25. 3, 5, 6.
14.26. 2, 3, 7. 14.27. 1, 3, 4. 14.28. 4, 5, 7. 14.29. 1-Г, 2-В, 3-А, 4-Б. 14.30. 1-А, 2-Б, 3-В, 4-Д. 14.31. 1-Г, 2-Б, 3-В, 4-Д. 14.32. Б, А, В, Г. 14.33. В, А, Б, Г.

ТЕМА 15. НАДДНІПРЯНСЬКА УКРАЇНА У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ СТ.

Економічне становище України в середині ХІХ ст. характеризувалося стрімким розпадом кріпосницьких відносин і формуванням ринкових. Гостру кризу в економічному та суспільно-політичному житті посилила невдача для Росії Кримська війна 1853–1856 рр. У роки війни відчутно посилився антикріпосницький рух селян («Київська козаччина» 1855 р., рух «У Таврію за волюю» 1856 р.). Посилився і суспільно-політичний рух за проведення реформи кріпосницької системи. Стало очевидним, що кріпосне право необхідно скасувати. Щоб не допустити масових селянських бунтів царизм змушений був вибрати шлях реформ.

Реформи 60-70-х рр. ХІХ ст. і процеси модернізації в Україні. Основний зміст реформ, особливості проведення реформ на українських землях. 19 лютого 1861 р. імператор Олександр II підписав «Положення про селян» і Маніфест. Скасування кріпосного права (селянська реформа):

- особиста залежність селянина від поміщика була скасована;
- селяни здобули ряд громадянських прав — особистих і майнових (вступати в шлюб, на службу, навчання, займатися промислами, розпоряджатися своїм майном, торгувати, укладати договори тощо);
- селяни залишалися «нижчим станом», аж до 1904 р. не були звільнені від фізичних покарань;
- якщо селянин до реформи користувався більшою кількістю землі, ніж тепер мав право отримати у власність, то різницю в нього забирали (відрізали). Ці землі так і називали — відрізки. У Лівобережній і Південній Україні відрізали майже третину загальної площі селянського землекористування, на Правобережжі — додали;
- до укладення викупної угоди з поміщиком селяни вважалися тимчасовозобов'язаними і за користування наділами змушені були виконувати старі повинності — оброк чи панщину. Ця категорія була ліквідована лише через 20 років. Питання про викуп цілком залежало від поміщика;
- протягом 49 років селяни повинні були повертати державі її позику з відсотками;
- у 1866 р. була проведена реформа державних селян, до яких перейшли значні земельні масиви.

Отже, реформа була непослідовною, половинчатою, зберігала поміщицьке землеволодіння, сприяла обезземеленню селянства, аграрному перенаселенню, але все ж вона формувала нестанову приватну власність на землю, стимулювала розвиток підприємництва, сприяла становленню ринку робочої сили, створила умови для швидкого економічного поступу, який прийшов досить швидко.

У 1864 р. була проведена судова реформа:

- суд став відкритим, судочинство відбувалося за участю сторін, рішення приймали присяжні засідателі;
- обвинувачені отримали право захисту, змагальність судочинства між адвокатом і прокурором;
- деяка нерівність у судах залишилася, окремі — для військових і духовництва, для селян — фізичні покарання. Проте в цілому судова реформа виявилася найбільш послідовно демократичною.

У тому ж році була проведена земська реформа:

- передбачала запровадження місцевого (земського) самоврядування. У губерніях і повітах створювалися виборні земські управи. Членів земств обирали від усіх станів населення;
- земства отримали право займатися господарськими (статистика, лісництво) і культурними (школи) питаннями. Великі їхні заслуги у налагодженні системи охорони здоров'я. Земці брали участь як у загальнодемократичному, так і національному русі. Не мали політичних повноважень;
- земства до 1911 р. не були поширені на Правобережжі.

Міська реформа:

- з 1870 р. — перехід і до міського самоврядування, створення міських дум, які обирали міську управу;
- займалися благоустроєм міст (освітлення, соціальні питання, шляхи тощо), під контролем губернатора.

Освітня реформа:

- з 1864 р. запроваджувалася єдина система початкової освіти, навчання в народних училищах;
- середню освіту здобували в класичних (давали ґрунтовну гуманітарну освіту і право вступу до університету) і реальних (давали природничо-математичну освіту, можливість вступу до технічного вишу) гімназіях;
- відновлення автономії університетів у навчальних справах, дозвіл вищої освіти для жіноцтва на курсах.

Військова реформа:

- у 1874 р. було запроваджено перехід до загальної військової повинності чоловіків віком від 20 років;
- замість 25 років служби при рекрутських наборах перебування в армії скорочувалося до 6-7 років;
- термін служби значно зменшувався для тих, хто мав освіту, ріст кількості військових навчальних закладів.

Проведені також фінансова (1860 — 1864 рр.) та цензурна (1865 р.) реформи.

Наслідки реформ 1860–1870-х рр.:

- скасування кріпосного права відкрило перспективу утвердження ринкового господарства, товарного капіталістичного виробництва, хоча збереглися феодальні пережитки (поміщицьке землеволодіння);

- інші реформи адміністративно-політичного управління також були позитивним явищем, але вони не зачіпали основ політичного ладу (збереження самодержавної влади);
 - відбулася певна демократизація суспільства, закріплено громадянські права населення;
 - закладено основу для переходу Російської імперії до буржуазно-представницького устрою;
 - здійснюючі реформи, російський імперський уряд мало зважав на місцеві та національні особливості.
- Наслідки промислового перевороту.** У 80-х рр. XIX ст. остаточно завершився промисловий переворот:

- значно збільшився приплив іноземного капіталу, який прискорював розвиток окремих галузей, але з України викачувалися великі кошти.
- формування українського індустріального району, який включав такі промислові центри загальноімперського значення: Донецький вугільно-металургійний, Криворізький залізрудний, Нікопольський марганцевий;
- тут спостерігалось значне промислове піднесення, інші ж галузі стояли на місці, за винятком сільсько-господарського і транспортного машинобудування;
- створення цілої системи залізниць;
- формування нових соціальних верств.

Зміни в соціальному складі населення в другій половині XIX ст. В умовах ринкової економіки з'являються нові соціальні групи. Посилюється суспільна роль підприємців (буржуазії) та найманих робітників (пролетаріату). Ці соціальні верстви в Україні були багатонаціональними за складом. Для пролетаріату характерно: високий ступінь концентрації, низькі зарплати, значний рівень згуртованості.

Українське селянство неохоче залишало сільське господарство і приходило до незвичної для нього роботи в промисловості. Воно залишалося найчисленнішим, поділялося на куркулів (заможних), середняків і бідняків.

Відставав і національний капітал, джерела формування — дворянство, заможні селяни, купці, лихварі, чумаки. Найвідоміші підприємці — Алчевські, Терещенки, Симиренки, Харитоненки, Яхненки.

Процеси модернізації.

Після реформи 1861 р. Наддніпрянська Україна переживала період бурхливого економічного зростання. Але прогресували тільки ті галузі промисловості, які не мали відповідних природних умов у Росії (цукрова), або ті, що постачали сировину та напівфабрикати для російської індустрії (металургія, кам'яновугільна промисловість). Україна була колонією «європейського» типу — промислово розвинутою, яку позбавляють не стільки ресурсів, скільки капіталу і потенційних прибутків.

В Україні виділялися чотири великих центри: Одеса, Київ, Харків і Катеринослав. Після реформи 1861 р. швидко зростають обсяги торгівлі. В зовнішній торгівлі Україні належало провідне місце у хлібному експорті.

Зростання попиту на хліб разом з появою мережі залізниць перетворило на район торговельного зернового господарства Південну Україну.

Потужне цукробурякове виробництво розвинулося на Правобережжі. Все активнішу роль у сільськогосподарському виробництві почали відігравати заможні селяни. Формувався новий тип селянина-фермера, який, поєднуючи талант хлібороба з важкою працею, ставав співтворцем нової ери.

В Україні відбувся демографічний вибух, який загострив земельну проблему (аграрне перенаселення). Історична драма України полягала в тому, що її селяни були не готові до життя в місті. Тому, вирушаючи з дому в пошуках кращої долі, вони обминали українські міста, а згодні були переселятися навіть на окраїни Російської імперії, де були вільні землі. А тим часом міста в Україні заселялися вихідцями з російських сіл.

У пореформений час індустріалізований Південь України перетворився на основу паливно-металургійної бази імперії. Розвиток української промисловості характеризувався швидкими порівняно із загальноімперськими темпами розвитку; високим рівнем концентрації виробництва; значним впливом іноземного капіталу; побудовою промислових об'єктів на принципі незавершеності тощо.

Національний рух на Наддніпрянській Україні.

Україна продовжувала залишатися ареною визвольної боротьби поляків, які сподівалися на участь у їхній боротьбі населення Правобережжя, не обіцяючи йому відновлення української державності. Молода інтелігенція цього краю почала заперечувати польські шовіністичні твердження, намагалась бути ближчою до народу. Поляки погордливо називали їх «хлопоманам», лідером яких був **Володимир Антонович**. **Польське національно-визвольне повстання 1863–1864 рр.** знову не викликало масової підтримки населення Правобережної України. Поразка повстання істотно ослабила польські позиції на Наддніпрянщині, можливість українського визвольного руху зростала. Але він ще був не готовий порушувати питання про відродження державності. Стара козацько-старшинська еліта була втрачена, нова формувалася повільно.

Розвиток громадівського руху. Організаційною формою українського руху 60–90-х рр. XIX ст. були напівлегальні непартиійні об'єднання, які називали громадами. Перша з них виникла в 1859 р. у Петербурзі. Її духовне життя помітно поживилося з приїздом туди колишніх членів Кирило-Мефодіївського товариства, зокрема Т. Шевченка. Значним успіхом громади було видання першого українського журналу «Основа» (1861–1862 рр., видавці Василь Білозерський, П. Куліш, М. Костомаров).

Центром громадівського руху в Україні став Київ, очолив його В. Антонович, мета — підвищити культуру-освітній рівень українського народу шляхом поширення шкіл і друкування книг.

Діяльність:

- започаткування видання української преси — «Основа» у Петербурзі, «Черніговській лістою» (Л. Глібов);
- збирання коштів на видання української літератури, створення українських підручників;
- організація недільних і щоденних шкіл для дорослих;
- поширення літературних творів Т. Шевченка, П. Куліша, Марка Вовчка та інших.

Політика російського царизму щодо України. Активізація українського руху викликала урядову реакцію. Таємним Валувеським циркуляром 1863 р. (П. Валувєв — міністр внутрішніх справ) проголошено:

- окремої «малоросійської мови не було, немає й бути не може»;
- заборонено освіту, друк шкільних, наукових і релігійних видань українською мовою;
- дозволено видання лише української художньої літератури.

Цей документ був спрямований на те, щоб перешкодити українському рухові перетворитися з діяльності невеликої кількості інтелігентів на масове явище.

Наприкінці 60-х рр. XIX ст. громади поступово відновлюють свою роботу, створена «Стара громада».

Діяльність «Південно-Західного відділу Російського географічного товариства» (з 1873 р., перший голова — Г. Галаган, діловий керівник — **Павло Чубинський**:

- збирання етнографічних, фольклорних, історичних, економічних матеріалів з багатьох сіл і міст України;
- видання дев'яти томів «Записки» зібраного матеріалу, збірку українських історичних пісень;
- організовано і проведено III Археологічний з'їзд у Києві (1874 р.).

Друкованим органом громади стала газета «Київський телеграф». Громадівці заклали основи української науки, обґрунтували самобутність українського народу, підвели український рух до політичної стадії.

1876 р. — **Емський указ** імператора Александра II:

- заборона друкувати українською мовою книжки й навіть тексти до музичних нот;
- заборона ставити українські театральні вистави та влаштовувати концерти з українськими піснями;
- заборона ввозити українську літературу з-за кордону без спеціального дозволу;
- заборона перекладів українською мовою, викладання в початкових школах;
- вилучення українських книг зі шкільних бібліотек, вислання деяких українських діячів.

Недовзі було закрито «Південно-Західний відділ Російського географічного товариства». Один з найвідоміших громадівців **Михайло Драгоманов** виїхав за кордон. 1878 р. він у Женеві організував видання українського журналу «Громада» (до 1882 р.). Як політичний мислитель, М. Драгоманов проповідував перебування Росії на принципах федерації. Він став першим, хто виніс проблему українства, зокрема переслідування української мови, на ширшу міжнародну арену. Своєю працею М. Драгоманов зробив для пробудження українців більше, ніж будь-хто в цей час.

У 70-80-х рр. XIX ст. відбувається радикалізація громадівської молоді. Наслідком цього була поява на початку 90-х рр. таємної організації **Братство тарасівців**. Біля її витоків стояли Іван Липа, Микола Міхновський, **Борис Грінченко**. Воно оформилося на зустрічі в Каневі на могилі Т. Шевченка. Найбільший успіх тарасівці мали в Харкові. Ця група увійшла в історію як перша самостійницька організація в Наддніпрянській Україні. Організація припинила існування в 1893 р.

Частина українців (Андрій Желябов, Олександр Михайлов, Микола Кибальчич) брала участь у загальноросійському визвольному русі, який у 70-80-х рр. називають народницьким. Він мало цікавився національно-визвольними прагненнями поневоленних Росією народів. Народники України в 1875 р. об'єдналися в гурток «Південних бунтарів». Їхні практичні дії для втілення своїх задумів у життя одержали назву «Чигиринська змова», яка у 1877 р. була розкрита. Народницькі організації згодом перейшли до політичного терору, а на початку 80-х рр. XIX ст. були розгромлені. Характерно, що пріоритетом загальноросійських рухів була боротьба за соціальне визволення, а український рух основний акцент робив на національне визволення.

Отже, український національно-визвольний рух вступив у новий період — етап політичної боротьби.

Хронологічний довідник

1853 р., 4 жовтня — початок Кримської війни між Російською й Османською імперіями, до якої 15-16 березня 1854 р. приєднались Велика Британія, Франція та Сардинське королівство. Тривала до 18 березня 1856 р.

1854 р., 14 (26) вересня — 1855 р., 30 серпня (10 вересня) — штурм і взяття Севастополя англо-французькими військами.

1855 р., лютий-квітень — масовий антикріпосницький рух «Київська козаччина». Почався після царського маніфесту від 29 січня 1855 р. про створення мобільного державного ополчення. Поширилися чутки про набір у козаків. 183 тис. хрпаків з 442-х сіл вимагали занести їх до списків козаків. Відбувались стихійні сутички з військами.

1856 р., 18 березня — закінчення Кримської війни. Укладення Паризького мирного договору між Росією й Туреччиною. Росії запропонували мати военний флот на Чорному морі та будувати берегові укріплення.

1856 р., літо — селянський рух «У Таврії за волю». Поширилися чутки, що селянам у Криму роздають землю і дають волю. Рухом охоплено 574 села з населенням 76 тис. осіб.

1856, 13 листопада — 1860 рр., лютий — організація та діяльність Харківсько-Київського студентського таємного політичного товариства.

1857 р., 3 січня — створення царським урядом Таємного комітету для підготовки селянської реформи.

1857 р. — ліквідація військових поселень у Російській імперії.

1859 р., 11 жовтня — відкриття в Києві першої у Російській імперії недільної школи.

1859 р. — виникнення в Петербурзі першої Громади, напівлегального непартийного об'єднання.

1860 р. — створення в Києві Української громади на чолі з Володимиром Антоновичем.

Організація Державного банку в Петербурзі, відкриття його філій у Харкові й Одесі. Початок фінансової реформи.

60-ті роки XIX ст., початок — діяльність «хлопоманів» на чолі з В. Антоновичем.

1861 р., 12 січня — випуск у Петербурзі першого числа щомісячного суспільно-політичного та літературного часопису «Основа» українською мовою (редактор — Олександр Білозерський). Припинив існування 1862 р. Вийшло у світ 22 числа журналу.

1861 р., 19 лютого — імператор Олександр II підписав маніфест і «Загальне положення про селян, звільнених з кріпацтва». Скасування кріпосного права в Російській імперії.

1861 р., 10 (22) травня — переполохання праху Тараса Шевченка на Чернечій горі в Каневі.

1862 р., 10 червня — указ імператора про закриття недільних шкіл за нібито здійснювану в них революційну пропаганду. 1864 р. знову дозволені, але з всіляким перешкоджанням їхній роботі.

1862 р. — Павло Чубинський написав вірш «Ще не вмерла України...», який наступного року був покладений на музику Михайлом Вербицьким, згодом став національним і державним гімном України.

1863 р., 10 січня — 1864 р., вересень — антиросійське повстання у Польщі, Правобережній Україні, Західній Білорусії та Литві (польське повстання). У повстанні брали участь й українці, зокрема Андрій Кравоський і Андрій Потебня.

1863 р., 18 липня — циркуляр міністра внутрішніх справ про обмеження видання книг і заборону викладання в школах українською мовою (Валуєвський циркуляр, Валуєвський указ).

1864 р., 1 січня — ухвалення царським урядом положення про земські установи. Проведення земської реформи. Утворення в Лівобережній і Південній Україні 6 губернських і понад 60 повітових земств. На Правобережній Україні земський устрій запроваджено в 1911 р. Земські школи відіграли важливу роль у розвитку народної освіти.

1864 р., 14 червня — ухвалення царським урядом положення про початкові народні училища. Початок шкільної реформи, запровадження єдиної системи початкової освіти.

1864 р., 19 листопада — затвердження імператором нового статуту гімназій. Реформа середньої школи, розподіл її на класичні та реальні гімназії.

1864 р., 20 листопада — затвердження царем судових статутів. Судова реформа: судочинство стало відкритим, рішення приймали присяжні засідателі, обвинувачені отримали право захисту. Найбільш послідовно демократична реформа.

1865 р., 6 квітня — видання царським урядом «Тимчасових правил про пресу». Проведення цензурної реформи.

1866 р., 1 вересня — відкриття першої у Наддніпрянській Україні залізниці (Одеса — Балта). Початок першого періоду активного будівництва залізниць в Україні (1866–1879 рр.). Перша велика залізниця Київ — Одеса (612 верст) збудована протягом 1866–1871 рр.

1866 р., листопад — реформа державних селян, у власність яких перейшли значні земельні масиви.

1868 р., 8 (20) жовтня — створення в Києві першого в Україні приватного комерційного банку.

1870 р., 16 червня — ухвалення царським урядом рішення про проведення реформи системи міського самоврядування, створення в містах органів міського самоврядування — міських дум.

70-ті роки XIX ст., початок — відновлення громадського руху.

1872 р. — організація в Києві народницького гуртка «чайковців» на чолі з Павлом Аксельродом. Остаточо оформився у лютому-березні 1873 р.

1873 р., 13 лютого — створення в Києві Південно-Західного відділу Російського географічного товариства, що об'єднав довкола себе найкращі наукові сили. Першим головою був Григорій Галаган, а діловим керівником — Павло Чубинський. Ліквідований 1876 р. згідно з Емським актом.

1873 р., вересень — заснування в Києві народницького гуртка «Київська комуна». Активними учасниками були Яків Стефанович, Катерина Брешковська та інші.

1873 р., осінь — 1874 р. — масове «ходіння в народ» революційних пропагандистів. Найактивнішими були одеські «чайковці», члени «Київської комуні». Спроби народників організувати повстання на селі зазнали невдачі.

1874 р., 1 січня — затвердження царем Статуту про військову повинність. Реформа комплектування армії, скорочення терміну служби до 6-7 років, запровадження загальної військової повинності.

1874–1875 рр. — друкованим органом Київської громади була газета «Київський телеграф».

1875 р., травень — Євгеном Заславським в Одесі створено першу в Російській імперії робітничу організацію «Південноросійський союз робітників». У сфері впливу організації перебувало близько 260 осіб. Розгромлений у грудні цього ж року.

1875 р. — початок діяльності народницького гуртка «Південних бунтарів». Наприкінці наступного року розпався.

1876 р., 18 травня — підписання імператором Емського акту, що забороняв видання та ввезення з-за кордону літератури українською мовою. Заборона театральних вистав українською мовою.

1877 р., лютий — спроби народницької групи Я. Стефановича підготувати повстання селян на півдні Київщини. Створення «Тасмної дружини».

1877 р., 12 квітня — 1878 р., 3 березня — російсько-турецька війна, значна кількість українців брала участь у воєнних діях, перебуваючи в російській армії.

1877 р., червень-вересень — розкриття «Чигиринської змови» поліцією, арешт і заслання її активних учасників.

1878 р. — початок активної закордонної діяльності Михайла Драгоманова (емігрував восени 1875 р.), видання у Женеві журналу «Громада, українська збірка, впорядкована М. Драгомановим». Часопис «Громада» виходив до 1882 р. (вийшло 5 випусків).

1879 р., серпень — остаточний розкол «Землі та волі» на дві самостійні організації «Народну волю» (зосередилися на організації політичного терору) і «Чорний переділ» (намагалися продовжувати агітаційно-пропагандистську роботу з підготовки революції).

80-ті роки XIX ст. — остаточне завершення промислового перевороту в Наддніпрянській Україні.

1881 р., 1 березня — убивство народдовольцями імператора. Серед головних організаторів змови були українці Андрій Желябов, Микола Кибальчич. Очікувана революція не настала, народницькі організації незабаром були розгромлені.

1881 р., жовтень — тасмний циркуляр міністерства внутрішніх справ допусків постановки театральних вистав українською мовою з дозволу генерал-губернатора, забороняв створення українських театрів та українських театральних груп.

1881 р., 28 грудня — закон про ліквідацію категорії тимчасовозобов'язаних селян і їх перехід на обов'язковий викуп з 1 січня 1883 р.

1887 р., 17 травня — почався перший страйк шахтарів Донбасу.

1887 р. — створення Миколою Левитським хліборобських спілок в Олександрівському повіті Катеринославської губернії, перших кооперативних організацій на Наддніпрянщині.

Створення синдикату цукрозаводчиків.

1891 (1892) р., літо — 1893 р., літо — діяльність тасмною студентської самостійницької організації «Братство тарасівців». Організували в Каневі, на могилі Т. Шевченка, студенти М. Базькевич, М. Байзаренко, В. Боровик та І. Ліпа. Згодом у склад товариства входили Микола Міхновський, Борис Грінченко, Михайло Коцюбинський та інші. Найбільший успіх тарасівці мали в Харкові.

1892 р., весна — відкриття в Києві першої в Російській імперії електричної лінії трамваю.

1897 р., 28 січня — перший загальний перепис населення в Російській імперії (126,4 млн осіб, з них 22,6 млн українців). В Україні чотири великих міста — Одеса (понад 400 тис. мешканців), Київ (майже 250 тис.), Харків (майже 175 тис.), Катеринослав (113 тис.).

1897 р. — створення в Києві за ініціативою О. Кониського Всеукраїнської загальної організації («Загальна українська безпартійна демократична організація»), що мала національно-культурницький характер. Почесними членами організації були діячі «старої громади» Володимир Антонович, Микола Лисенко, дійсними членами — Євген Чикаленко, Олександр Лотоцький, Тадей Рильський. У 1904 р. перетворена на УДП.

1898 р., 1-3 березня — створення РСДРП. На першому з'їзді в Мінську серед дев'яти делегатів четверо представляли соціал-демократів України.

Персоналії

Антонович Володимир (6(18).01.1834, с. Махнівка Бердичівського пов. Київської губ., тепер с. Комсомольське Козятинського р-ну Вінницької обл. — 8(21).03.1908, Київ) — видатний історик, археолог, етнограф, сусп.-політ. діяч. Закінчив мед. (1855) та іст.-філол. ф-ти Київського ун-ту. Належав до т. зв. хлопоманів, був одним з організаторів і головою київської Громади. З 1878 — проф. історії Київського ун-ту, з 1881 — голова Іст. т-ва Нестора-літописця при цьому навчальному закладі. А. — автор багатьох праць з історії України: «Про походження козацтва» (1863), «Про гайдамацтво» (1876), «Уманський сотник Іван Гонта» (1882), «Розкопки в землі древлян» (1893) та ін. Історик збірв і видав 8 томів «Архіву Південно-Західної Росії», де містяться цінні матеріали з історії України XVI–XVIII ст. А. виховав київську школу істориків, серед них — Михайло Грушевський. Майже півстоліття він стояв на чолі укр. гром.-політ. життя.

Грінченко Борис (псевд. Василь Чайченко, Л. Яворенко, П. Вартовий, Б. Вільховий та ін.; 9.12.1863, хутір Вільховий Яр полб. с. Руські Тишки Харківської губ., тепер Харківського р-ну Харківської обл. — 6.05.1910,

Батько М. Рильського. Р. навчався у Київському ун-ті. Був членом гуртка «Компанів», згодом — Старій гро-Рильський Тадей (1841), с. Романивка Сявирського пов. Київської губ. — 1902) — пром. і культ. діяч. взяв участь у Личаківському визв. повстанні 1863-1864, звільнився у бою з рос. військами.

Рильський Тадей (1841), с. Романивка Сявирського пов. Київської губ. — 1902) — пром. і культ. діяч. взяв участь у Личаківському визв. повстанні 1863-1864, звільнився у бою з рос. військами.

Потєряв Андруш (1913), с. Перекотипаві Подгавецької губ., нині Ромненського р-ну Сумської обл. — 20.02(4.03).1863, поби. Пішанів (Скелі, тепер Голшан) — пошт. і військ. діяч. Брат Олександра Потєряв. Закінчив Костянтинівський кадєтський корпус (1856). Підпоручик Шиньєвського полку, який стояв у Польщі. П.

Олександр II (Александр; Романов; 17(29).04.1818, Петербург — 1(13).03.1881, там же) — рос. держ. діяч. Імператор Рос. імперії (1855-1881). Став царем після с. батька (Миколи II). О. II скасував кріпосне право (1861), здійснив ряд реформ. Цього Українці продовжують вважати архаїчним проявом політики (Валуєвський

У рад. часи твори письменника були під забороною.

Політ. діяльність Олександр II (1818), с. Хроніка і смутного часу» (1885), «Навіяніперекати» (1903), «Огляд і перші навіяніперекати біографії П. Шевченка «Тарас Шевченко-Грушевський. Хроніка його життя» (т. 1-2, 1898-1901).

Політ. діяльність Олександр II (1818), с. Хроніка і смутного часу» (1885), «Навіяніперекати біографії П. Шевченка «Тарас Шевченко-Грушевський. Хроніка його життя» (т. 1-2, 1898-1901).

Політ. діяльність Олександр II (1818), с. Хроніка і смутного часу» (1885), «Навіяніперекати біографії П. Шевченка «Тарас Шевченко-Грушевський. Хроніка його життя» (т. 1-2, 1898-1901).

Політ. діяльність Олександр II (1818), с. Хроніка і смутного часу» (1885), «Навіяніперекати біографії П. Шевченка «Тарас Шевченко-Грушевський. Хроніка його життя» (т. 1-2, 1898-1901).

Політ. діяльність Олександр II (1818), с. Хроніка і смутного часу» (1885), «Навіяніперекати біографії П. Шевченка «Тарас Шевченко-Грушевський. Хроніка його життя» (т. 1-2, 1898-1901).

Політ. діяльність Олександр II (1818), с. Хроніка і смутного часу» (1885), «Навіяніперекати біографії П. Шевченка «Тарас Шевченко-Грушевський. Хроніка його життя» (т. 1-2, 1898-1901).

Політ. діяльність Олександр II (1818), с. Хроніка і смутного часу» (1885), «Навіяніперекати біографії П. Шевченка «Тарас Шевченко-Грушевський. Хроніка його життя» (т. 1-2, 1898-1901).

Політ. діяльність Олександр II (1818), с. Хроніка і смутного часу» (1885), «Навіяніперекати біографії П. Шевченка «Тарас Шевченко-Грушевський. Хроніка його життя» (т. 1-2, 1898-1901).

Політ. діяльність Олександр II (1818), с. Хроніка і смутного часу» (1885), «Навіяніперекати біографії П. Шевченка «Тарас Шевченко-Грушевський. Хроніка його життя» (т. 1-2, 1898-1901).

Політ. діяльність Олександр II (1818), с. Хроніка і смутного часу» (1885), «Навіяніперекати біографії П. Шевченка «Тарас Шевченко-Грушевський. Хроніка його життя» (т. 1-2, 1898-1901).

Політ. діяльність Олександр II (1818), с. Хроніка і смутного часу» (1885), «Навіяніперекати біографії П. Шевченка «Тарас Шевченко-Грушевський. Хроніка його життя» (т. 1-2, 1898-1901).

Політ. діяльність Олександр II (1818), с. Хроніка і смутного часу» (1885), «Навіяніперекати біографії П. Шевченка «Тарас Шевченко-Грушевський. Хроніка його життя» (т. 1-2, 1898-1901).

Політ. діяльність Олександр II (1818), с. Хроніка і смутного часу» (1885), «Навіяніперекати біографії П. Шевченка «Тарас Шевченко-Грушевський. Хроніка його життя» (т. 1-2, 1898-1901).

Політ. діяльність Олександр II (1818), с. Хроніка і смутного часу» (1885), «Навіяніперекати біографії П. Шевченка «Тарас Шевченко-Грушевський. Хроніка його життя» (т. 1-2, 1898-1901).

Політ. діяльність Олександр II (1818), с. Хроніка і смутного часу» (1885), «Навіяніперекати біографії П. Шевченка «Тарас Шевченко-Грушевський. Хроніка його життя» (т. 1-2, 1898-1901).

Політ. діяльність Олександр II (1818), с. Хроніка і смутного часу» (1885), «Навіяніперекати біографії П. Шевченка «Тарас Шевченко-Грушевський. Хроніка його життя» (т. 1-2, 1898-1901).

Політ. діяльність Олександр II (1818), с. Хроніка і смутного часу» (1885), «Навіяніперекати біографії П. Шевченка «Тарас Шевченко-Грушевський. Хроніка його життя» (т. 1-2, 1898-1901).

Політ. діяльність Олександр II (1818), с. Хроніка і смутного часу» (1885), «Навіяніперекати біографії П. Шевченка «Тарас Шевченко-Грушевський. Хроніка його життя» (т. 1-2, 1898-1901).

Політ. діяльність Олександр II (1818), с. Хроніка і смутного часу» (1885), «Навіяніперекати біографії П. Шевченка «Тарас Шевченко-Грушевський. Хроніка його життя» (т. 1-2, 1898-1901).

мади. У своєму маєтку створив школу й учительовав. Р. — автор статей у журналах «Основа», «Кієвська старіна» на екон., соціальну, етнографічну теми. Головна екон. праця — «Студії над основами розкладу багатства», опублікована у «Записках НТШ».

Стефанович Яків (28.11(10.12).1854, с. Дєтківка Чернігівської губ., нині Конотопського р-ну Сумської обл. — 1(14).04.1915, с. Красний Колядин, тепер Талалаївського р-ну Чернігівської обл.) — революціонер-народник. З 1872 навчався на мед. ф-ті Київського ун-ту, але залишив його, вступив до гуртка «Київська коммуна», взяв участь у «ходінні в народ». С. 1873-1874 належав до київського гуртка «чайковців». 1875 організував нелегальний гурток «Пл. бунтарів», 1877 зробив спробу підняти селянське повстання у Чигиринському пов. Київської губ., спланикував піднесення царський маніфест («Чигиринська змова», 1877). С. 1878 утік за кордон.

Терещенко Артем (р. н. невідомий, Глухів, тепер Сумська обл. — 1873) — підприємець. Перший відомий діяч з роду укр. промисловців-цукроварів, меценатів, батько М. Терещенка. Розбагатів на поставках державі корабельного лісу та провіанту для армії під час Кримської війни. Згодом разом з синами будував цукроварні й пром. підприємства.

Чубинський Павло (15(27).01.1839, pobl. Борисполя, нині Київська обл. — 14(26).01.1884, Київ) — визначний етнограф, фольклорист, сусп.-політ. діяч. Закінчив юрид. ф-т Петербурзького ун-ту (1861). Ч. — один із засновників і активних діячів київської Громади. 1862 арештований і засланий на північ Рос. імперії, де до 1869 займався статистичними та етнографічними дослідженнями. 1869-1870 очолював етнографічні експедиції в Україні, Білорусі, Молдові. Ч. — один з ініціаторів створення у Києві Пд.-Зх. відділення Рос. географічного т-ва (1873-1876, керував його діяльністю), член редколегії газети «Кієвській телеграф». 1876 висланий з Києва, повернувся 1879, помер після важкої хвороби. Ч. — автор вірша «Ще не вмерла Україна» (1862), який став нац., а тепер і держ. гімном України. Упорядкував матеріали етнографічних досліджень «Праці етнографічно-статистичної експедиції в Західно-Руський край» (тт. 1-7, 1872-1879). Ч. — автор праці «Нарис народних юридичних звичаїв і понять у Малоросії» (1869), зб. віршів «Сопілка Павлуся» (1871) та ін.

Терміни та поняття

Братство тарасівців — укр. таємна о-ція. Створена влітку 1891 (за іншими даними 1892) на могилі Тараса Шевченка у Канєві (тепер Черкаська обл.). Засновниками були укр. студенти І. Липа, В. Боровик, М. Базькевич, М. Байздренко, згодом увійшли М. Міхновський, Б. Грінченко, М. Коцюбинський та ін. Осн. ідейні засади о-ції були викладені у «Декларації віри молодих українців» (опублікована в квітні 1893 у львівській газеті «Правда»). Гол. завдання — б-ба за нац. визволення укр. народу, досягнення повної автономії усіх поневолених народів Рос. імперії. Тарасівці розгорнули широку діяльність з пропаганди своїх ідей серед молоді, селянства і робітництва. До літа 1893 їхнім осн. центром був Харків, але після арештів став Київ. Осередки Б. т. діяли у багатьох містах України до 1898. Під впливом їхніх ідей було засновано Загальну укр. безпартійну дем. о-цію (1897) і Рєв. укр. партію (1900).

Валуєвський циркуляр — таємне розпорядження рос. уряду від 20.07.1863 про заборону друкування книг укр. мовою. Автором був міністр внутр. справ Росії П. Валувєв, відомий своєю заявою, що «ніякої окремої малоросійської мови не було, немає і бути не може». Циркуляр забороняв друкувати укр. мовою шкільні підручники, науково-популярні та реліг. видання. Фактично припинилося друкування і худ. л-ри. Наступним кроком рос. влади, що посилював русифікацію, став Емський указ 1876.

Громади — о-ції укр. інтелігенції у другій половині XIX—на поч. XX ст., які вели нац.-культ. та громад.-політ. діяльність. Існували таємно в Києві, Полтаві, Харкові, Одесі, Херсоні та ін. укр. містах. Перша виникла наприкінці 50-х рр. XIX ст. у Петербурзі, до складу якої входили Микола Костомаров, Пантелеймон Куліш, Тарас Шевченко та ін. Діяльність Г. в Україні продовжувалася до Лютневої революції 1917.

Громадівський рух — укр. рух 60-90-х рр. XIX ст., в основі якого була діяльність напівлегальних непартиійних об'єднань, які називали громадами. Центром г. р. в Україні став Київ, очолив його В. Антонович, мета — підвищення культ.-осв. рівень укр. народу шляхом поширення шкіл і друкування книг. Громадівці започаткували видання укр. преси («Основа» у Петербурзі), збирали кошти на видання укр. л-ри, створення укр. підручників, організували недільні та щоденні школи для дорослих, поширювали літ. твори укр. письменників тощо.

Демографічний бум (демографічний вибух; від гр. «народ» і «пишу, креслю, зображую», а також англ. «гуртки, шум») — стрімке зростання кількості населення. Характерний для України в другій половині XIX ст.

Державні селяни — стан селян в Україні та Росії у XVIII—XIX ст. Вважалися особисто вільними, за користування землею платили ренту і виконували натуральну повинність. У XIX ст. д. с. становили близько 45 % селянства. 1866 за ними було закріплено земельні наділи за сплату оброку. Отримали право на земельну власність за викуп 1886.

Деспотія (від гр. «володар, самодержець») — форма самодержавної влади, необмежена монархія, що характеризується крайньою централізацією, повним свавіллям і жорстокістю влади та безправністю населення; країна, якою править деспот.

Емський указ (Емський акт) — розпорядження рос. уряду, спрямоване на придушення укр. к-ри, підписане рос. імператором Олександром II 18(30).05.1876 у м. Емсі (Німеччина). Доповнював осн. положення Валуєвського циркуляру 1863. Е. у. забороняв ввозити на територію Рос. імперії з-за кордону укр. книги, укр. мовою видавати оригінальні твори та робити переклади з іноземних мов, тексти для нот, театр. вистави і публічні читання, не допускали викладання укр. мовою у початкових школах, вилучити з бібліотек книги укр. мовою. На підставі указу було закрито Південно-Західний відділ Рос. географічного т-ва у Києві, припинено видання «Кієвського телеграфу», ліквідовано Громади, звільнено ряд професорів-українців з Київського ун-ту. М. Драгоманов на Паризькому літ. конгресі 1878 різко засудив Е. у. Він гальмував розвиток укр. к-ри та нац.-визв. руху, хоча повністю його припинити не міг.

Земства — всестанові органи місцевого самоврядування у Рос. імперії, виникли згідно із замською реформою 1864. До 1911 не поширювалися на Правобережну Україну.

«Кієвський телеграф» — гром.-політ. літ. газета, заснована 1859 у Києві письменником О.-А. фон Юнком. З 1874 стала неофіційним органом київської Громади. Навколо газети гуртувалися найвидатніші нац.-култ. діячі України. Після ухвалення Емського указу друкований орган 1(13).06.1876 був закритий.

Лібералізм (від лат. «вільний») — політ. й ідеологічна течія, яка обстоює свободу підприємництва, парламентський лад, дем. права і свободи особи.

Ліберальна демократія (від лат. «вільний» і гр. «народовладдя») — система держ. управління, яка побудована на засадах конституційного ладу.

Лояльність (від фр. «вірний, чесний») — дотримання рамок законності, часом лише формально; коректність, доброзичливе ставлення до когось, чогось.

Малоросійство — комплекс провінціалізму серед частини укр. громадянства, зумовлений тривалим перебуванням України у складі Рос. імперії. М. знаходить свій вияв у байдужому, а то й негативному ставленні до укр. нац.-держ. традицій та прагнень, а часто й активній підтримці рос. к-ри та великодержавницької політики.

Міська дума — виборний розпорядчий орган міського самоврядування в Рос. імперії. Заснована 1785 «Жалуваною грамотою містам» на засадах станового представництва. Виконавчим органом думи була міська управа на чолі з міським головою. Міська реформа 1870 замість станового представництва встановила обрання терміном на 4 роки гласних (членів) м. д. на основі майнового цензу. Більшість міського населення було позбавлено виборчих прав. Міське самоврядування перебувало в залежності від урядової адміністрації.

Модернізація (від фр. «оновлення, осучаснення») — оновлення, удосконалення, надання будь-чому сучасного вигляду, переробка відповідно до сучасних вимог.

«Народна воля» — тазма рев. о-ція народників-терористів, що виникла у серпні 1879 після розколу «Землі та волі». Серед провідних членів о-ції були вихідці з України А. Желябов, О. Михайлов, М. Кибальчич та інші. Народовольці діяли у кількох містах України. Після вбивства членами «Н. в.» імператора Олександра II 1(12).03.1881 більшість членів була заарештована. Спроби відродити о-цію успіху не мали. Представники укр. народницького руху переважно не підтримували «Н. в.». М. Драгоманов написав кілька статей, у яких критикував використання о-цією методів терору.

Народництво — ідеологія та гром.-політ. рух, що охопив вихідців із дворянства і різночинців Рос. імперії у 60-80-х рр. XIX ст. Представники цього напрямку виражали інтереси селянської демократії, послудуючи радикально-буржуазно-демократичну і антифеодалну програму з ідеалами утопічного соціалізму. Найвідомішими ідеологами н. були М. Бакунін, П. Лавров і П. Ткачов. Численні о-ції різних напрямів рос. народників діяли і в Україні. У Києві існував гурток «чайковців» (1872–1874), «Київська комуна» (1873–1874). 1875–1876 найбільшу активність виявив гурток «пд. бунтарів» (Я. Стефанович, В. Дебогорій-Мокрєвич та ін.), який 1877 намагався організувати повстання («Чигиринська змова»). Рух 1879 розколовся на «Народну волю» і «Чорний переділ». Гол. увагу народовольці почали приділяти терору, а чорнопередільці частково приєдналися до них, а частково емігрували за кордон. У 80-х рр. народницький рух був розгромлений. До лав рос. народників належало чимало українців (Д. Лизогуб, М. Кибальчич, С. Перовська та ін.), але вони майже не цікавилися нац. прагненнями українців. Народники мали вплив на укр. к-ру другої половини XIX ст., наприклад, письменників Панаса Мирного, М. Коцюбинського, І. Карпенка-Карого, П. Грабовського. Укр. народники здійснили спробу організуватися у радикальний політ. плонція, як «Братство тарасівців».

Недільні школи — безплатні загальноосвітні або професійно-технічні школи у другій половині XIX — на початку XX ст. Вони працювали у недільні та святкові дні. Першу школу відкрито у Києві 11.10.1859, а всього їх було у місті 5. Існували у Полтаві, Одесі, Харкові, Чернігові та ін. містах, всього 68 н. ш. на 1860. Навчання велось укр. мовою. Цим школам сприяли Х. Алчевська, В. Антонович, М. Драгоманов, О. Кониський, П. Чубинський. 1862 рос. уряд закрив н. ш., а деякі їхні організатори зазнали переслідувань. Свою діяльність н. ш. почали відновлювати у 70-х рр. XIX ст.

Недільки — борг селян перед державою; несплачені вчасно у повному обсязі податки чи ін. обов'язкові платежі.

Нігілізм (від лат. «ніщо, нічого») — 1) заперечення ustalених сусп. норм, ідеалів, принципів, законів, авторитетів, традицій тощо. 2) Течія громад. думки в Рос. імперії 60-х рр. XIX ст., яка поширилася в середовищі різночинців і була спрямована проти традицій і устоїв дворянського с-ва.

«Основа» — укр. сусп.-політ. і наук.-літ. щомісячний журнал, який виходив з січня 1861 до жовтня 1862 у Петербурзі. Частина матеріалів друкувалася рос. мовою. Видавцями були В. Білозерський (редактор), М. Костомаров, П. Куліш та ін. «О.» обстоювала право укр. нації на вільний і всебічний розвиток. У часописі друкувалися твори худ. л-ри, праці з історії, публіцистика, критика тощо. Авторами були найвидатніші укр. письменники та науковці. «О.» як перше укр. періодичне видання в Рос. імперії мала вел. вплив на розвиток л-ри, науки та мистецтва, сприяла зростанню нац.-визв. руху в Україні.

Південно-Західний відділ імператорського Російського географічного товариства — фактично самостійне наук. т-во, створене у Києві 13(25).02.1873 з метою вивчення географії, етнографії, економіки та статистики України. Першим головою був Г. Галаган, згодом — В. Антонович. У роботі т-ва брали участь Ф. Вовк, М. Драгоманов, П. Житецький, М. Лисенко, О. Русов, П. Чубинський. Видали два томи «Записок» (1874–1875), ряд зб. фольклору. З 1874 почалося перекладання т-ва рос. шовіністами. На підставі Емського акту 1876 у червні цього ж року рос. уряд ліквідував о-цію.

Польське повстання 1863–1864 рр. — нац.-визв. повстання поляків проти Рос. імперії. Розпочалося 10(22).01.1863 на заклик Центр. нац. комітету, який у лютому звернувся до укр. селян із закликом приєднатися до повстання. Проте селяни не підтримали його, не поділяючи захисань польської шляхти на укр. землі. З осені 1863 повстання очолював генерал Р. Траугутт, але рос. керівництво в особі М. Муравйова і Ф. Берга вдалося до жорстоких репресій і терору, одночасно проводячи селянську реформу на вигідніших для селян умовах, ніж в ін. землях імперії. До вересня 1864 повстання придушили. П. п. сприяло зростанню нац. самосвідомості поляків.

Радикалізм (від лат. «корішний») — 1) обстоювання і вжиття крайніх, рішучих методів і дій у розв'язанні будь-яких питань, насамперед політ., прагнення докорінних змін; 2) політ. течія, прихильники якої силовими методами вимагали рішучого проведення дем. реформ.

Рівночинні (від укр. «люди різного чину і звання») — вихідці з різних станів (духовенства, купців, міщан, селянства, дрібного чиновництва тощо), представники дем. руху Росії XIX ст. Переважно займалися розмовною працею. Серед них було багато противників самодержавства.

Російські реформи другої половини XIX ст. — реформи, проведені імператором Олександром II у 1860–70-х рр. Найголовнішою була селянська реформа, розпочата підписанням Маніфесту і Положення про скасування кріпосного права від 19.02.1861. Проводилася фінансова реформа, законом 1862 все управління грошовим господарством перейшло до міністерства фінансів. У 1864 було проведено земську (крім Правобережної України, там земства запроваджені лише в 1911), судову (зробила судочинство незалежною сферою) й осв. (запровадження класичних і реальних гімназій, після закінчення яких можна було стати студентом класичних унів. і політехнічних ін-тів) реформи. 1865 уряд реорганізував цензури установи. Міська реформа 1870 встановила обрання терміном на чотири роки гласних міської думи на основі майнового цензу. Статут про військ. повинність 1874 ліквідував рекрутські набори й започаткував загальну військ. повинність для всіх чоловіків, що досягли 21 року. Реформи 60–70-х рр. XIX ст. не знайшли належного розвитку через неорганізованість сусп. сил, що давало можливість самодержавству зберегти недоторканню політ. систему. Разом з тим вони дали поштовх для прискорення екон. розвитку країни.

Соціал-демократія (від лат. «суварийський, громадський, суспільний» і гр. «народовладдя») — політ. течія в суч. міжнародному робітничому русі, що виступає з позицій реформізму; загальна назва соц. партій, що виникли в другій половині XIX ст.

Соціалізм (від лат. «суспільний») — ідеологія та практика, що ставить за мету досягнення сусп. устрою, який характеризується усупільненням усіх засобів виробництва, о-цією виробництва і розподілом продуктів виробництва, декларуванням скасування класової структури с-ва, знищення експлуатації людини людиною й утвердження соціальної справедливості. Сучасна філос. й політ. думка визнала утопічність багатьох положень с.

Тимчасовозобов'язані селяни — категорія колишніх поміщицьких селян у Наддніпрянській Україні, звільнених від кріпосної залежності у 1861, але не переведених на викуп. За користування землею такі селяни й надалі виконували феод. повинності на користь поміщика. Поступово їх кількість зменшувалася (1881 у Харківській губернії з усіх селян було 2,3% т. с.). У грудні 1881 було видано закон про обов'язковий викуп земельних наділів таких селян з 1.01.1883.

Хлопоманство (від польського «селянин») — народницько-культурна течія укр. інтелігенції у Правобережній Україні в 1850–60-х рр., яка прагнула до зближення з народом. Цей рух виник серед студентів Київського ун-ту, які походили з полонізованих шляхетських родин (В. Антонович, П. Житецький, К. Михальчук, Б. Познанський, Т. Рильський, П. Чубинський). Ідеологом течії був В. Антонович, який сформулював його осн. програмні засади. Хлопомани відкидали рев. методи б-би і своєю єдиною метою розголосили просвіту народу, діяли чітко в межах закону. З 1859 вони були активними членами Київської громади, допомагали засновувати недільні школи, дописували до «Основи». Влітку організували мандрівки Україною відомі як «ходіння в народ». Членів руху несправедливо звинуватили в участі у польському повстанні 1863–1864. Репресії змусили їх припинити діяльність, однак вони продовжували активну участь у роботі Київської громади, але вже без організаційного оформлення.

Чигиринська змова — невдала спроба укр. народників підняти селянське повстання у Чигиринському повіті Київської губ. 1877. Члени гуртка «Південних бунтарів» В. Дебогорій-Мокрієвич, Я. Стефанович, Л.

Дейч, І. Бохановський вирішили використати бунтарські настрої місцевих селян для о-ції вел. повстання, діючи при цьому нібито від імені царя, оскільки селяни вірили в його допомогу. Однак наприкінці 1876 гурток «Південних бунтарів» розпався. Я. Стефанович привіз чигиринським селянам складені ним самим «Височайшу тасмну грамоту» і текст «Обряду священної присяги», які нібито передав для них цар. У документах пропонува-лося створити нелегальну о-цію «Тасмна дружина», підняти повстання і заволдіти всією землею. До середини літа 1877 в о-ції було бл. однієї тисячі селян. У червні 1877 «Тасмна дружина» була розкрита, майже всіх її учасників було заарештовано. Я. Стефанович, Л. Дейч, І. Бохановський, яким загрожувала смертна кара, в ніч на 27.05.1878 втекли з київської Лук'янівської в'язниці.

Шовінізм (від прізвища вояка наполеонівської армії Ніколя Шовена, який став відомим під час єгипетського походу 1798–1799 активною підтримкою завойовницької політики Наполеона І) — політика, що полягає у війовничій проповіді нац. винятковості, «обраності» одних і цькування ін. націй, нац. чванства, розпалюванні нац. ворожечі й ненависті. Терміном «ш.» називають різні вияви нац. нетерпимості — іт. фашизм, нім. націонал-соціалізм. Одним із них є расизм. У рад. л-рі був поширений термін «великодержавний ш.» — ідеологія і політика правлячих верств нації, яка посідає в багатонаціональній державі панівне (держ.) стано-вище. Ін. народи в такій державі зазнають дискримінації. Прикладом такої держави є Рос. імперія та її спадкоємць СРСР, де укр. нація зазнавала шовіністичних переслідувань.

Тести

15.1. Наслідок селянської реформи в Російській імперії 1861 р.:

- А** збільшення селянських наділів за рахунок відрізків.
Б отримання селянами земельних наділів за справедливою ціною.
В селяни отримали особисту свободу й право укладати договори, протягом 49 років мали від-плачувати державі її позику з відсотками.
Г селянство позбулось обов'язку сплачувати податок і відбувати рекрутчину.

А Б В Г

15.2. Наслідки реформ 1860-70-х рр.:

- А** гальмували розвиток економіки.
Б перешкождали розвитку економіки.
В створили умови для швидкого розвитку економіки.
Г суттєво не вплинули на розвиток економіки.

А Б В Г

15.3. Галузі, які досягли найбільших успіхів у другій половині XIX ст.:

- А** вугледобувна, гірничорудна, металургійна промисловості.
Б гірничорудна, металургійна, нафтодобувна промисловості.
В металургійна, нафтодобувна, вугледобувна промисловості.
Г нафтодобувна, вугледобувна, гірничорудна промисловості.

А Б В Г

15.4. Один із наслідків припливу іноземного капіталу в Україну протягом другої половини XIX ст.:

- А** виникнення залежності від бельгійського капіталу
Б розвиток переважно переробної промисловості
В створення нових робочих місць
Г формування транснаціональних корпорацій

А Б В Г

15.5. Основне заняття Терещенків, Яхненків, Харитоненка:

- А** інженери, які винайшли нові технічні засоби на залізничному транспорті.
Б купці, що торгували з країнами Західної Європи продукцією сільського господарства.
В робітники, які запропонували нові методи видобування вугілля.
Г підприємці, зокрема в цукровій промисловості.

А Б В Г

15.6. Наслідок військової реформи:

- А** встановлення загальної військової повинності для чоловіків понад 20 років в термін служби шість-сім років, скорочення його для тих, хто мав освіту.
Б встановлення рекрутських наборів зі скороченням терміном служби від 25 до 15 років.
В запроваджувана реформа не поширювалася на українські землі, де все залишалося по-старому.
Г ліквідація рекрутських наборів, обмеження терміну служби 10 роками, але не для всіх верств населення.

15.7. Системи господарювання, які перепліталися у другій половині XIX ст.:

- А** господарство, яке ґрунтувалося на відрітковій системі, капіталістичне господарство, напівнатуральне селянське господарство, фермерське господарство з елементами кооперації.
Б капіталістичне господарство, напівнатуральне селянське господарство, феодално-кріпосницьке гос-подарство, фермерське господарство.
В коопероване фермерське господарство напівнатуральне селянське господарство, феодално-кріпосницьке господарство, господарство, яке ґрунтувалося на відрітковій системі.
Г напівнатуральне селянське господарство, феодално-кріпосницьке господарство, господарство, яке ґрунтувалося на відрітковій системі, капіталістичне господарство.

15.8. Сутність поняття «відробітки»:

- А виконання повинностей кріпаків селянами, що не уклали угоди з поміщиком про викуп своїх наділів.
- Б виконання селянами в поміщицькому господарстві певних робіт у рахунок боргу, штрафу чи орендної плати за користування ділянкою поміщицької землі.
- В постійна праця безземельних селян у поміщицьких господарствах за житло, одяг, харчі.
- Г праця селян на поміщика у період перебування їх у тимчасовозобов'язаному стані.

15.9. Назва документа, підписаного імператором Олександром II 19 лютого 1861 р.:

- А Валувський циркуляр.
- Б Емський указ.
- В «Положення про селян».
- Г циркуляр про кухарчинних дітей».

15.10. Частина України, у якій зосереджувалося найбільше вільнонайманих робітників:

- А Лівобережна Україна.
- Б Південна Україна.
- В Північна Україна.
- Г Правобережна Україна.

15.11. Наслідок фінансової реформи:

- А виникнення селянського іпотечного банку, що надавав вигідні кредити селянству.
- Б заснування Державного банку, що сприяло розширенню мережі приватних банків, сформування більш-менш чіткої податкової системи.
- В розформування Державного банку і створення розгалуженої мережі приватних банків.
- Г створення кредитних спілок, які сприяли появі значної кількості дрібних підприємств.

15.12. Сутність судової реформи, яка в 60-70-х рр. XIX ст. у Російській імперії виявилася найбільш послідовною і демократичною:

- А залежний від державної адміністрації публічний суд, закриті судові засідання, участь у них присяжних засідателів, які мали дорадчий голос.
- Б залежний від державної адміністрації становий суд, відкриті судові засідання, участь у них присяжних засідателів.
- В формальна рівність усіх перед законом, публічний суд, відкриті судові засідання, участь у них присяжних засідателів з вирішальним голосом.
- Г формальна рівність усіх перед законом, становий суд, закриті судові засідання, участь у них присяжних засідателів.

15.13. Укажіть сутність виділених на карті територій.

- А райони масового робітничого страйкового руху
- Б райони, охоплені революційною діяльністю народників
- В території приєднані від Російської імперії до Австро-Угорщини
- Г українські землі, охоплені польським визвольним повстанням 1863–1864 рр.

15.14. Прочитайте уривок і вкажіть назву міста, про яке йдеться в тексті.

«Великого значення для економічного розвитку України набував морський торговий флот. Майже через всі українські порти товари переважно вивозили. Єдиним портом, де вивіз урівноважувався ввозом, був найбільший порт Чорного моря і другий (після Петербурга) в імперії».

- А Слісаветград
- Б Мелітополь
- В Одеса
- Г Сімферополь

15.15. Причина того, що українці масово не підтримали польське повстання 1863–1864 рр.:

- А виступ відбувався лише в межах польських етнічних земель.
- Б організатори повстання не зверталися за підтримкою до українців.
- В основною метою повстанців було відновлення незалежності Польщі в межах 1772 р. і відмова українцям у їх державності.
- Г українці у період польського повстання готували свій національно-визвольний виступ.

- 15.16. Назва першого українського журналу (1861–1862 рр.) і місто, де він виходив:
 А «Грунт», Катеринослав. В «Підстава», Київ.
 Б «Основа», Петербург. Г «Стержень», Харків.
- 15.17. Перший голова Південно-Західного відділу Російського географічного товариства —
 А Володимир Антонович. В Михайло Драгоманов.
 Б Григорій Галаган. Г Микола Зібер.
- 15.18. Що гальмувало в Наддніпрянській Україні розвиток капіталістичних відносин на селі після селянської реформи 1861 р.?
 А виплата селянами викупних платежів В реорганізація селянських общин
 Б переселення іноземних колоністів Г створення військових поселень
- 15.19. Назва документа, в якому стверджувалося, що «ніякої окремої малоросійської мови не було, немає й бути не може»:
 А Емський указ імператора Олександра II.
 Б Манифест 19 лютого 1861 р. імператора Олександра II.
 В циркуляр міністра внутрішніх справ Росії Валуєва.
 Г «циркуляр про кухарчиних дітей» міністра освіти.
- 15.20. Сутність Емського указу імператора Олександра II:
 А дотримання толерантності щодо української преси, заохочення українофільства.
 Б заборона вживання української мови в російських державних установах.
 В заборона друкувати українською мовою книги, ставити театральні вистави, влаштовувати концерти з українськими піснями, завозити з-за кордону україномовні твори.
 Г заборона україномовної преси та друку текстів до музичних нот.
- 15.21. Сутність поняття «Чигиринська змова»:
 А антиурядова змова селян Чигиринщини, організована членами Старої громади.
 Б змова офіцерів Чигиринського піхотного полку на підтримку польського повстання 1863–1864 рр.
 В тасмна організація студентів Харківського університету, вихідців з Чигиринського повіту.
 Г спроба народників на чолі з Яковом Стефановичем підняти збройне повстання селян у Чигиринському повіті Київської губернії.
- 15.22. Назва народницького гуртка, що діяв в Україні у 70-х рр. XIX ст.:
 А «Братство тарасівців». В «Київська комуна».
 Б «Бунтарське товариство». Г «Народна рада».
- 15.23. Місце, де було засновано Братство тарасівців, і назва міста, де тарасівці мали найбільший успіх:
 А Канів, на могилі Тараса Шевченка; Харків.
 Б Київ, біля пам'ятника Богданові Хмельницькому; Полтава.
 В Львів, біля Народного дому; Київ.
 Г Полтава, біля пам'ятника Іванові Котляревському; Чернігів.
- 15.24. Напрямок громадсько-політичного руху, до якого належали Андрій Желябов, Микола Кибальчич, Яків Стефанович:
 А громадівці. Б народники. В народівці. Г хлопомани.
- 15.25. Прочитайте факти біографії історичного діяча й укажіть його.
 «Роки життя — 1841–1895. Народився на Полтавщині. Навчався в Київському університеті, викладав. У 1878 р. переїхав до Женеви, де почав видавати український політичний журнал «Громада». У 1889 р. оселився в Болгарії, де працював професором історії в Софійському університеті».
 А Володимир Антонович
 Б Михайло Драгоманов
 В Микола Зібер
 Г Павло Чубинський

- 15.26. Прочитайте уривок і вкажіть автора та цитовану працю.

«Якщо ви хочете бути послідовними демократами і служити народові, то мусите визнати, що більшість народу на Правобережній Україні становлять українські селяни... Отже, поляки-шляхтичі мають перед судом совісті два виходи: або полюбити народ, серед якого вони живуть, перейнятися його інтересами, повернутися до його національності... або залишитися у ролі визискувачів чужої праці і ворогів національного розвитку свого народу».

- A Володимир Антонович, «Моя сповідь», опублікована «Основою»
- Б Микола Костомаров, «Про історичне значення південноруської пісенної творчості»
- В Пантелеймон Куліш, «Крашанка русинам і полякам на Великдень»
- Г Тарас Шевченко, «Щоденник»

- 15.27. Сфера діяльності земств на Південній Україні та Лівобережжі:
- A збір податків, організація економічного життя селянства, забезпечення освіти та охорони здоров'я населення.
 - Б збір податків, організація економічного життя селянства, здійснення цензури та статистичного аналізу.
 - В збір статистичних даних, організація економічного життя селянства, початкової освіти, медичного обслуговування, утримання пошт, упорядкування доріг.
 - Г збір статистичних даних, організація економічного життя селянства, початкової та середньої освіти, медичного обслуговування, нагляд за судами та фінансовим станом.
- 15.28. Господарства, які виробляли більшість сільськогосподарської продукції на експорт:
- A поміщицькі господарства Лівобережжя та селянські господарства Правобережжя.
 - Б поміщицькі господарства Лівобережжя та селянські господарства Півдня України.
 - В поміщицькі господарства Правобережжя та селянські господарства Лівобережжя.
 - Г поміщицькі господарства Правобережжя та селянські господарства Півдня України.
- 15.29. Прихильники і популяризатори соціалістичних ідей серед українців у 60–80-х рр. XIX ст.:
- A Володимир Антонович, Михайло Драгоманов, Микола Зібер.
 - Б Михайло Драгоманов, Микола Зібер, Сергій Подолінський.
 - В Микола Зібер, Сергій Подолінський, Борис Познанський.
 - Г Сергій Подолінський, Борис Познанський, Тадей Рильський.
- 15.30. Сутність економічної політики Російської імперії стосовно України:
- A гальмування розвитку всіх галузей промисловості.
 - Б гальмування розвитку тих галузей промисловості України, які створювали конкуренцію російським.
 - В підтримка розвитку всіх галузей промисловості.
 - Г підтримка розвитку тих галузей промисловості України, які створювали конкуренцію російським, для їх більшої конкурентоспроможності.
- 15.31. Сутність поняття «хлопомани»:
- A вихідці зі сполучених поміщицьких родин, які порвали із шляхтою, перейшли з католицизму в православ'я й ідентифікували себе з українським простолудом.
 - Б діячі народницького руху, учасники «ходіння в народ».
 - В революціонери, які намагалися підготувати селянське повстання.
 - Г теоретики селянського соціалізму, що мріяли прийти до нього через селянську общину.
- 15.32. Територія України, куди переважно переселялися селяни центральних російських губерній:
- A промислові центри Волині та Поділля.
 - Б промислові центри Лівобережжя та Півдня України.
 - В сільськогосподарські райони Лівобережжя та Півдня України.
 - Г сільськогосподарські райони Правобережжя.
- 15.33. Сутність поняття «громади»:
- A господарські організації, метою яких був спільний обробіток землі та збут сільськогосподарської продукції.
 - Б культурно-освітні організації, метою яких було поширення національної ідеї шляхом видання книг, газет, проведення театральних вистав, вечорів тощо.
 - В політичні організації, які ставили за мету відродження української державності.
 - Г профспілкові організації, які ставили за мету захист інтересів українських робітників.
- 15.34. Мета діяльності «Південноросійського союзу робітників», заснованого народником Євгеном Заславським в Одесі (1875 р.):
- A визволення робітників з-під гніту капіталістів і встановлення справедливого ладу, де праця є основою громадського й особистого добробуту.
 - Б визволення України з-під гніту Російської імперії, відновлення Української держави.

- В** встановлення 8-годинного робочого дня, значне збільшення заробітної плати, поліпшення техніки безпеки на підприємствах.
- Г** економічна самопомога шляхом створення кооперативів виробників і споживачів.
- 15.35.** Сутність Братства тарасівців:
- А** перша на східноукраїнських землях політична організація української молоді.
- Б** перше на східноукраїнських землях кооперативне господарство, засноване на пайовій участі.
- В** перше на східноукраїнських землях культурно-освітнє товариство.
- Г** перше на східноукраїнських землях літературно-художнє об'єднання митців.
- 15.36.** Укажіть права, здобуті селянами внаслідок реформи 1861 р.
- 1 вільний вихід з общини
 - 2 володіти рухомою і нерухомою власністю
 - 3 займатися торгівлею і промисловістю
 - 4 звільнення від фізичних покарань
 - 5 можливість залишити село
 - 6 особиста свобода
 - 7 судівництво нарівні з іншими станами
- 15.37.** Укажіть промислові центри загальноімперського значення.
- 1 Донецький вугільно-металургійний
 - 2 Криворізький залізорудний
 - 3 Нікопольський марганцевий
 - 4 Полтавський нафтовий
 - 5 Сумський газовий
 - 6 Херсонський текстильний
 - 7 Черкаський машинобудівний
- 15.38.** Укажіть назви друкованих видань діячів українського національного руху 60–70-х рр.
- 1 «Громада»
 - 2 «Громадська думка»
 - 3 «Київській телеграф»
 - 4 «Літературно-науковий вісник»
 - 5 «Основа»
 - 6 «Рада»
 - 7 «Хлібороб»
- 15.39.** Укажіть членів Братства тарасівців.
- 1 Володимир Антонович
 - 2 Борис Грінченко
 - 3 Михайло Драгоманов
 - 4 Іван Липа
 - 5 Микола Міхновський
 - 6 Олександр Русов
 - 7 Яків Стефанович
- 15.40.** Укажіть основні політичні напрями українського національно-визвольного руху.
- 1 консерватизм
 - 2 лібералізм
 - 3 націонал-демократизм
 - 4 націонал-соціалізм
 - 5 самостійництво
 - 6 соціал-демократизм
 - 7 фашизм
- 15.41.** Укажіть основні заборонні положення таємного циркуляру міністра внутрішніх справ Валуєва.
- 1 виконання українською мовою пісень на концертах
 - 2 ввезення до Російської імперії україномовних творів з-за кордону
 - 3 друкування українською мовою шкільних і релігійних видань
 - 4 навчання будь-яких шкільних предметів українською мовою
 - 5 проведення публічних лекцій українською мовою
 - 6 проголошення, що «малоросійської мови не було, немає і бути не може»
 - 7 театральні вистави та публічні декламації українською мовою
- 15.42.** Укажіть характерні риси розвитку економіки Наддніпрянської України в другій половині XIX ст.
- 1 будівництво розгалуженої мережі залізниць
 - 2 бурхливий розвиток нафтодобувної промисловості

- 3 концентрація виробництва
 4 повна монополізація промисловості
 5 потужний розвиток вугледобування і металургії
 6 початок промислового перевороту
 7 рівномірний розвиток усіх частин України
- 15.43. Укажіть напрями роботи українських громад у 60-х рр. XIX ст.
- 1 видання навчальної та художньої літератури мовою народу
 2 вивчення української історії та народної культури
 3 організація антиурядових мітингів і демонстрацій
 4 організація освіти дорослих і дітей рідною мовою
 5 підготовка національно-визвольного повстання
 6 поширення прокламацій і листівок з антиурядовими зверненнями
 7 терористичні акції проти російських державних діячів антиукраїнського спрямування
- 15.44. Установіть відповідність між реформами і часом їх проведення.
1 військова реформа	А 1861 р.	
2 міська реформа	Б 1864 р.	
3 судова реформа	В 1870 р.	
4 селянська реформа	Г 1874 р.	
	Д 1876 р.	
- 15.45. Установіть відповідність.
1 демографічний бум (вибух)	А борг селян перед державою	
2 модернізація	Б оновлення, осучаснення	
3 недоїмок	В сприяння, створення найсприятливіших умов	
4 протекціонізм	Г швидке зростання населення	
	Д швидкий розвиток економіки, перехід до машинного виробництва	
- 15.46. Установіть відповідність.
1 Донбас	А видобування залізної руди	
2 Криворіжжя	Б видобування калійної солі	
3 Правобережжя	В видобування кам'яного вугілля	
4 Степова Україна	Г зернове торговельне господарство	
	Д цукробурякове виробництво	
- 15.47. Установіть відповідність.
1 космополітизм	А ідеологія, прихильники якої вважають, що вона прийде на зміну індустріальному суспільству	
2 радикалізм	Б ідеологія, яка заперечує право неімперських націй на самостійне існування	
3 соціалізм	В політична течія, прихильники якої вимагали рішучого проведення реформ силовими методами	
4 шовінізм	Г проповідь національної винятковості, панування однієї нації над іншими	
	Д сприяння, створення найсприятливіших умов	
- 15.48. Установіть відповідність.
1 «Братство тарасівців»	А Володимир Антонович	
2 польське повстання 1863–1864 рр.	Б Олександр Кониський	
3 «хлопомани»	В Іван Липа	
4 «Чигиринська змова»	Г Андрій Потебня	
	Д Яків Стефанович	
- 15.49. Установіть відповідність.
1 ліберальні демократи	А вихідці з купців, міщан, духовенства, селянства, дрібного чиновництва та ін.	
2 нігілісти	Б прихильники керівної ролі Росії в слов'янському світі	
3 різночинці	В прихильники системи державного управління, побудованій на засадах конституційного ладу	
4 слов'янофіли	Г противники права націй на державну незалежність	
	Д радикали, що виступали проти традицій та основи дворянського суспільства	

15.50. Установіть відповідність.

- 1 націонал-демократизм
- 2 самостійництво
- 3 соціал-демократизм
- 4 соціалізм

- А Володимир Антонович
Б Юліан Бачинський
В Микола Ганкевич
Г Михайло Драгоманов
Д Андрій Красовський

	А	Б	В	Г	Д
1	☐	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐	☐

15.51. Установіть відповідність.

- 1 малоросійство
- 2 москвофільство
- 3 народовство
- 4 хлопоманство

- А комплекс провінціалізму серед частини українців, зумовлений довгим перебуванням України у складі Росії
Б народницько-культурна течія української інтелігенції Правобережжя, що прагнула зближення з народом
В рух, який проголошує націю однією з найвищих цінностей
Г суспільно-політична течія на Заході України, що відстоювала єдність із російським народом і Росією
Д суспільно-політична течія на Заході України, яка виходила з того, що українці — це окрема нація

	А	Б	В	Г	Д
1	☐	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐	☐

15.52. Установіть послідовність подій.

- А Валуєвський циркуляр про заборону української мови
Б діяльність таємної студентської організації «Братство тарасівців»
В Емський указ Александра II
Г польське національно-визвольне повстання

	А	Б	В	Г
1	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐

15.53. Установіть послідовність проведення реформ у Російській імперії.

- А введення єдиної системи початкової освіти (шкільна реформа)
Б ліквідація кріпосного права в Російській імперії
В міська реформа
Г перехід до загальної військової повинності

	А	Б	В	Г
1	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐

15.54. Установіть послідовність українських міст від найбільшого за кількістю населення до найменшого.

- А Катеринослав
Б Київ
В Одеса
Г Полтава

	А	Б	В	Г
1	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐

Відповіді до тестів

15.1. В. 15.2. В. 15.3. А. 15.4. В. 15.5. Г. 15.6. А. 15.7. А. 15.8. Б. 15.9. В. 15.10. Б. 15.11. Б. 15.12. В. 15.13. Г. 15.14. В. 15.15. В. 15.16. Б. 15.17. Б. 15.18. А. 15.19. В. 15.20. В. 15.21. Г. 15.22. В. 15.23. А. 15.24. Б. 15.25. Б. 15.26. А. 15.27. В. 15.28. Г. 15.29. Б. 15.30. Б. 15.31. А. 15.32. Б. 15.33. Б. 15.34. А. 15.35. А. 15.36. 2, 3, 6. 15.37. 1, 2, 3. 15.38. 1, 3, 5. 15.39. 2, 4, 5. 15.40. 3, 5, 6. 15.41. 3, 4, 6. 15.42. 1, 3, 5. 15.43. 1, 2, 4. 15.44. 1-Г, 2-Б, 3-Б, 4-А. 15.45. 1-Г, 2-Б, 3-А, 4-В. 15.46. 1-В, 2-А, 3-Д, 4-Г. 15.47. 1-Б, 2-В, 3-А, 4-Г. 15.48. 1-В, 2-Г, 3-А, 4-Д. 15.49. 1-В, 2-Д, 3-А, 4-Б. 15.50. 1-А, 2-Б, 3-В, 4-Г. 15.51. 1-А, 2-Г, 3-Д, 4-Б. 15.52. А, Г, В, Б. 15.53. Б, А, В, Г. 15.54. В, Б, А, Г.

ТЕМА 16. ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ У СКЛАДІ АВСТРІЙСЬКОЇ (АВСТРО-УГОРСЬКОЇ) ІМПЕРІЇ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XIX СТ.

Особливості соціально-економічного розвитку західноукраїнських земель у другій половині XIX ст. Після поразки революції 1848 р. в Австрійській імперії прийшло десятиліття реакційного правління. У 60-х рр. XIX ст. в державі стали назрівати політичні реформи. У 1868 р. унітарна Австрійська імперія перетворилася у двохту Австро-Угорську імперію, конституційну монархію. Деякі зміни відбулися й у становищі західноукраїнських земель. Галичина отримала обмежену автономію. Ще у 1861 р. у Львові розпочав свою роботу Галицький обласний сейм. Внутрішнє самоврядування було надане і Буковині, проте доступ українців до Буковинського сейму був дуже обмежений. Австрійська влада продовжувала на землях Західної України політику «поділяй і владарюй». Закарпаття ще більше віддалилося від Галичини та Буковини, оскільки стало частиною Угорщини і ніякого самоврядування не отримало, а управлялося з Будапешта.

Українські землі продовжували залишатися слабorozвинутими задвірками Австро-Угорщини;

- великих підприємств було мало, промисловий переворот затягувався (до середини 80-х рр. XIX ст.);
- основною причиною промислового застою краю був імпорту промислових виробів з більш розвинутих західних провінцій Австрії, в експорті 90 % становила сировина;
- західноукраїнська промисловість не отримувала податкових пільг, на відміну від центральних районів імперії, не могла витримати конкуренції й почала занепадати;
- краще розвивалися ті галузі, які не мали конкуренції в імперії (борошноемельна, лісопереробна, нафтова, солеварна, спиртогорілчана). Вони переважно зосереджувалися на виробництві й первинній обробці сировини;
- провідні галузі — під впливом збільшення попиту на нафтопродукти розвивався Дрогобицько-Бориславський нафтовий район, Західна Україна давала 64 % видобутку солі в імперії, лісопилельне виробництво;
- переважання у великій і середній промисловості іноземного капіталу;
- першою залізницею в Україні стала лінія Львів — Перемишль (1861 р.), яка з'єднала українські землі із Заходом держави. Згодом Львів отримав сполучення з українськими землями, що входили до складу Російської імперії. Будівництво залізниць лише незначною мірою сприяло розвитку промисловості;
- більшість трудових ресурсів краю зайнята в сільському господарстві, переважали поміщицькі латифундії;
- сільське господарство розвивалося по-ринковому: у великих господарствах працювали вільнонаймані робітники, активніше стала застосовуватися техніка, поглиблювалася спеціалізація районів.

Оже, Західна Україна залишалася внутрішньою колонією Австро-Угорської імперії.

Зміни в соціальному складі населення:

- майнове розшарування селянства — 5 % багатих господарств і 80 % бідняцьких, решта — середняки;
- поява пролетаріату (понад половина працює на дрібних — до п'яти робітників — підприємствах);
- майже повна відсутність української буржуазії.

Причини трудової еміграції українців:

- малоземелля і безземелля, демографічний бум, аграрне перенаселення, пошуки порятунку від голоду;
- слабкість місцевої промисловості, злиденні заробітки або їх повна відсутність;
- тягар національного гноблення і політичного безправ'я.

Наприкінці XIX ст. почалася масова еміграція — переселення до Канади, США, Бразилії та інших країн.

Трудова міграція охопила понад 250 тис. осіб з Галичини та Буковини, 170 тис. — із Закарпаття.

Зародження і розвиток кооперативного руху:

- західноукраїнська інтелігенція намагалася поліпшити долю селянства та міської бідноти, залучаючи їх до кооперативного руху. Кооператива покликана була забезпечити сприяння незможним, зокрема, захистити їх від лихварства, що набуло масового характеру, допомогти купувати землю та реманент, збувати продукцію, організували хати-читальні, освітні курси тощо. Спочатку цим займалося товариство «Провіт»;
- організувати спеціалізовані кооперативи зумів В. Нагірний, який у 1883 р. організував перший споживчий кооператив «Народна торгівля». До цього він 10 років вивчав досвід швейцарських кооперативів;
- рух швидко поширювався. Є. Олесницький у 1899 р. організував товариство «Сільський господар», покликане навчати селян сучасних методів господарювання;
- поява перших українських банків, ще одна важлива економічна установа з'явилася в 1895 р. у Львові — страхова компанія «Дністер», яка незабаром мала понад 200 тис. клієнтів.

Національна політика австрійського уряду щодо українських земель:

- після революції 1848 р. у центрі суспільно-політичного життя Західної України стояло національне питання;
- Австрійська влада в Галичині використовувала українсько-польське протистояння;

- польська мова стала мовою освіти й управління (1869 р.);
- австрійська влада не переслідувала українські просвітницькі організації та видавництва;
- офіційно проголошено міжнародну рівноправність в освіті, управлінні та судах;
- українці отримали право обирати й бути обраними до Австрійського парламенту, Галицького сейму.

Основні течії суспільно-політичного руху (москвофіли та народовці):

Частина галицької інтелігенції, селянства почала шукати порятунку від колонізації в орієнтації на Російське імперію. Так у другій половині 60-х рр. XIX ст. оформилася течія, яка отримала назву «москвофіліство».

Її діячі:

- вірили в керівну роль Росії у житті всього слов'янства, хотіли приєднання до Росії;
- заперечували існування окремої української нації, а значить — непотрібність власної держави;
- відмовляли українцям у праві на національну мову.

1870 р. «москвофіли» заснували політичну організацію — Руську раду, створили потужну видавничу базу. Поширення ідей, які спотворювали національну свідомість і не відповідали інтересам українського народу, сприяли денационалізації австро-угорським урядом українців Галичини, Буковини і Закарпаття.

Національна течія активізувалася на початку 60-х рр. XIX ст. і проявилася в русі **народовців**, серед керівників якого був В. Шашкевич, син лідера «Руської трійці». Вони орієнтувалися не на російського царя, а на український народ, присягали себе служинню йому, тому їй отримали свою назву. Народовство мало багато спільного з **українофілами** Наддніпрянщини. Поступово діячі цього напрямку стали провідною силою в українському таборі й наприкінці 80-х рр. XIX ст. відіснили «москвофілів» на другий план:

- єдність усіх українських земель, об'єднання їх у єдину державу, розвиток єдиної української мови;
- визнання галицьких русинів українцями, пробудження їхньої національної свідомості.

Діяльність народовців проявлялася в двох формах:

- пропаганда національних і культурно-освітніх ідей у пресі (особливо важливим було видання щоденної газети «Діло», яка існувала аж до 1939 р., а також журналів «Вечорниця», «Мета», «Нива», «Русалка»);
- пропаганда національних ідей через створювані народовцями різні товариства, гуртки, культурно-освітні заклади тощо (наприклад, 1861 р. у Львові було засновано «Руську бесіду», а в 1864 р. — її театр, перший український професійний театр).

1868 р. — створення у Львові товариства «Просвіта», перший голова — композитор А. Вахнянин.

Діяльність культурно-освітнього товариства «Просвіта»:

- видання української літератури, проведення літературних вечорів і лекцій;
- організація читальні, наприкінці XIX ст. мало у своєму розпорядженні понад 800 читальні, через які народ долучався до кращих надбань літератури, знайомився з передовими методами ведення сільського господарства;
- фінансування діяльності кооперативів, за сприяння «Просвіти» створені найвідоміші кооперативи.

Важливе значення для розвитку української мови та літератури мало створення у Львові **1873 р.** **Літературне товариство імені Т. Шевченка (від 1892 р. — Наукове товариство ім. Т. Шевченка)**, перетворившись на своєрідну національну академію наук, особливо в часи керівництва ним Михайла Грушевського (1897–1913 рр.). Він з 1894 р. очолював щойно відкриту кафедру історії України у Львівському університеті.

На початку 90-х рр. XIX ст. в Галичині під тиском влади відбулося деяке зближення позицій частини українських і польських політичних діячів, що отримало назву «**нова ера**». Зміст політики:

- надання українцям певної кількості місць в Австрійському парламенті та Галицькому сеймі;
- відкриття трьох українських гімназій, кафедри української історії у Львівському університеті;
- Літературне товариство ім. Т. Шевченка перетворене на НТШ, частково фінансоване державою;
- розширено сферу використання української мови в державних установах, доступ українцям до посад;
- створення ошадного товариства «Дністер» для українського населення;
- українському фонетичному правослов'ю надано статус офіційного й запроваджено в шкільні підручники.

Тривала «нова ера» лише до 1894 р., оскільки лише частина передбачених в угоді заходів була виконана.

З'явилася народівська течія і на Буковині. Найвідомішими її представниками стали члени «Буковинської трійці» — Юрій Федькович, Сидір і Григорій Воробкевичі. Лідер цієї групи Ю. Федькович був визначним письменником, з 1885 р. він видавав газету «Буковина». З кінця XIX ст. буковинське політичне життя розвивалося вже одностанійно з галицьким. Серед усього західноукраїнського населення найтяжчим було економічне та національне становище закарпатських русинів. Сильний угорський тиск змушував їх шукати допомоги ззовні. Тому в національному русі Закарпаття панувала москвофіліська течія.

Політизація національного руху й утворення перших політичних партій: РУРП, УНДП. Під впливом М. Драгоманова частина молодих українських діячів звертається до соціалізму. Так виникла радикальна течія українського руху. Це активізувало рух у цілому, виникло усвідомлення необхідності об'єднання зусиль. У 1885 р. народовцями була створена Народна рада, яка стала прообразом політичної партії.

У 1890 р. була створена перша українська політична партія — **Русько-Українська радикальна партія (РУРП)**, засновниками і керівниками якої були **Іван Франко, Михайло Павлик, С. Левицький**. Питання про

автономію як програмну мету РУРП викликало в партії гостру дискусію. Один з молодих членів партії **Юліан Бачинський** опублікував брошуру «Україна irredenta» («Україна уярмлена»), в якій доводив **історичну необхідність здобуття Україною повної незалежності**. На підтримку цієї самостійності України виступив І. Франко. Поступово вона стала основною в західноукраїнському національно-визвольному русі.

Інші цілі: економічні реформи з метою поліпшення життя трудівників, установлення демократичних прав і свобод, піднесення національної свідомості українців, як максимум — перемога соціалізму, парламентські методи.

У 1899 р. в Галичині виникло ще дві партії — **Українська національно-демократична партія (УНДП)** і **Українська соціал-демократична партія (УСДП)**. УНДП швидко стала найпопулярнішою партією в Західній Україні, до неї увійшла частина колишніх радикалів (І. Франко), лідерами були Ю. Романчук, К. Левицький:

- створення єдиної української національної провінції Австро-Угорщини з власним сеймом і адміністрацією;
- програма-максимум — соборна і незалежна Україна, боротьба за неї парламентськими методами;
- УСДП керували Микола Ганкевич, Семен Вітик та інші.

Партія прагнула досягти соціалізму через реформи, легальні парламентські методи боротьби. Отже, український національно-визвольний рух приходив до усвідомлення необхідності боротьби за власну самостійну державу.

Хронологічний довідник

60-ті роки XIX ст., початок — зародження руху народовців у Галичині, лідер — Данило Тянячків.

1861 р., січень — створення у Львові культурно-просвітницького товариства «Руська бесіда». Згодом у Галичині виникло ще 34 товариства з такою назвою.

1861 р., 4 листопада — завершення будівництва залізниці Львів — Краків. До Львова з Відня прибув перший поїзд, який звався «Ярослав», перший залізничний рейс на території України. Перша залізниця в Україні (Львів — Перемишль).

1861 р. — створення урядом Австрійської імперії Галицького крайового сейму з осідком у Львові. Відіграв роль місцевого парламенту, українці в ньому спочатку мали приблизно третю частину депутатів.

1863 р. — виникнення у Львові першої студентської організації-громади.

60-ті роки XIX ст., друга половина — оформлення суспільно-політичної течії «москвофільства» на західноукраїнських землях.

1867 р., 8 лютого (за новим стилем) — ухвалення Конституції Австрійської імперії, затверджена імператором 21 грудня 1867 р. Австрійська імперія перетворюється на двоедину Австро-Угорську монархію.

1868 р., 8 грудня — заснування у Львові українського культурно-просвітницького товариства «Промітля».

1868 р. — перетворення унітарної Австрійської імперії у двоїсту Австро-Угорську імперію.

1869 р. — шкільна реформа на західноукраїнських землях.

1870 р., 24 січня (за новим стилем) — успішний страйк робітників-друкарів, перший страйк на західноукраїнських землях.

1870 р. — створення «москвофілами» політичної організації — Руської ради.

Закриття останнього цукрового заводу в Західній Україні (протягом 40 років цукрової промисловості зовсім не було).

1873 р., 23 грудня — заснування у Львові Літературного товариства імені Тараса Шевченка (з 1892 р. — Наукове товариство імені Т. Шевченка, НТШ).

1880 р., 1 січня (за новим стилем) — початок видання Володимиром Барвінським у Львові однієї з найпопулярніших щоденних газет «Діло» (виходила до вересня 1939 р.).

1883 р. — організація Василем Нагірним у Львові споживчого кооперативу «Народна торгівля», першого кооперативу на українських землях.

1885 р., 24 жовтня — утворення у Львові Народної ради, центрального представницького керівного органу народовців на чолі з Юліаном Романчуком та іншими діячами.

1885 р. — початок видання в Чернівцях української газети «Буковина», редактором якої був Юрій Федькович.

1885–1886 рр. — найвище піднесення селянського руху другої половини XIX ст. у Галичині, підготовка до збройного повстання, недопущене владою.

1890 р., 4-6 жовтня — створення у Львові Русько-української радикальної партії, першої політичної української партії. Її очолили спочатку Северин Данилович, Євген Левицький, Іван Франко, Михайло Павлик та інші.

90-ті роки XIX ст. — початок масової еміграції із Західної України.

1891 р., лютий — перше селянське віче (мітинг) в Коломиї.

1892 р., листопад — реорганізація у Львові Літературного товариства імені Тараса Шевченка в Наукове товариство імені Тараса Шевченка (НТШ) за ініціативою письменника Олександра Кониського. Було фактично українською Академією наук (проіснувало до 12 січня 1940 р.).

1892(1890)–1894 рр. — політика «нової ери» у відносинах народовців з урядом і польською шляхтою, політика компромісів, взаємних поступок. Сторони відмовилися від неї через невиконання передбачених в угоді заходів.

1894 р. — заснування у Львові спортивно-фізкультурної організації «Сокіл» з ініціативи В. Нагірного.

Відкриття у Львівському університеті кафедри історії України, яку очолив прибулий з Києва Михайло Грушевський.

1895 р., 29 грудня (за новим стилем) — з'їзд РУРП вніс до своєї програми доповнення про необхідність політичної самостійності русько-українського народу, створення в межах Австрії окремої території з українських частин, яка б мала якнайширшу автономію.

1895 р. — видання у Львові брошури Юліана Бачинського «Україна ірредента», де вперше було сформульовано тезу політичної незалежності українського народу, державної самостійності України. Наступного року І. Франко написав рецензію на книгу, де обстоював ідею політичної незалежності України.

1897 р. — М. Грушевський очолив Наукове товариство імені Тараса Шевченка (керував ним до 1913 р.).

1899 р., 18 вересня (за новим стилем) — утворення УСДП у Львові, яку очолили Микола Ганкевич, Семен Вітик та інші.

1899 р., 26 грудня (за новим стилем) — утворення на основі Народної ради Національно-демократичного (народного) стороництва (згодом — УНДП), лідер — Юліан Романчук, видавці члени — Кость Левицький, Євген Левицький, Іван Франко та інші.

Персоналії

Бачинський Юліан (1870 — після 1934) — сусп.-політ. діяч, публіцист. Був членом РУРП, з 1899 — УСДП. Б. 1895 опублікував працю «Україна ірредента» («Україна незалежна»), де обґрунтував необхідність політ. самостійності України. Був членом парламенту ЗУНР. Б. у 20-х рр. XX ст. приїхав в УСРР, де був 1934 арештований і засланий, дальша доля невідома. Автор книги «Українська еміграція в Америці».

Левицький Євген (17.01.1870, с. Сидорів, тепер Гусятинського р-ну Тернопільської обл. — 21.11.1925, Відень) — сусп.-політ. діяч, публіцист. Навчався у Віденському ун-ті. Л. — один із засновників РУРП (1890) і УНДП (1899), був співавтором програм обох партій, працював у партійних друкованих органах. Обирався депутатом австрійського парламенту (з 1907) і Укр. Нац. Ради ЗУНР (1918–1919). Згодом Л. займався адвокатською практикою у Відні. Автор багатьох статей на політ. та культурологічні теми.

Нагірний Василь (11.01.1848, с. Гірне, тепер Стрийського р-ну Львівської обл. — 25.02.1921, Львів) — сусп.-політ. діяч, інженер, архітектор. Закінчив Федеральну політехнічну школу в Лозанні (1875, Швейцарія). Н. — один з гол. організаторів споживчого кооперативу «Народна торгівля» (1883, її довголітній директор), т-ва «Дністер» (1892), фізкультурного т-ва «Сокіл» (1894, його голова до 1900) та ін. о-цій. Як архітектор побудував ряд церков, деякі — разом з сином, архітектором Євгеном Нагірним.

Олесницький Євген (5.03.1860, с. Вел. Говилів, тепер Тербовлянського р-ну Тернопільської обл. — 26.10.1917, Львів) — сусп.-політ. діяч, адвокат, публіцист, журналіст. Закінчив Львівський ун-т (1891). О. — організатор гром. життя у Стрию (нині Львівська обл.) і Галичині в цілому. Був одним з творців найбільших укр. госп. товариств «Сільський господар», «Маслосоюз» та ін. О. відіграв важливу роль у творенні УНДП (1899), 1900–1910 був послом галицького сейму, 1907–1917 — депутатом віденського парламенту. Активно працював як журналіст, був редактором журналу «Зеркало» і видавцем «Русько-української бібліотеки». 1915 О. став членом ЗУР. Діяч був приятелем І. Франка, послужив прототипом гол. героя повісті «Перехресні стежки». О. залишив спогоди «Сторінки з мого життя» (1935).

Павлик Михайло (псевд. М. Галицький, М. Іванів, Хмара, М. Коломийчук, Максим, Михайло, М. Покуцький, М. Ткаченко; 17.09.1853, с. Монастирськ, тепер Коломийського р-ну Івано-Франківської обл. — 26.01.1915, Відень) — гром.-політ. діяч, публіцист і письменник. Навчався у гімназії в Коломиї та Львові. Під впливом М. Драгоманова перейшов на нац. та соціалістичні позиції. Спільно з І. Франком видавав журнал «Громадський друг», альманахи «Дзвін» і «Молот», разом з М. Драгомановим і С. Подолінським у Женеві (Швейцарія) часопис «Громада» (1879–1882), редактор газет «Батьківщина» (1889), «Народ» (1890–1895), «Хлібороб» (1891–1895), «Громадський голос» (1898–1903). За свої політ. погляди був 5 разів ув'язнений, 30 разів суджений. П. разом з І. Франком були засновниками УРП (РУРП, 1890). Дійсний член НТШ, його перший бібліотекар (1897–1904). 1914 був заст. голови ГУР. Автор повістей «Пропавчий чоловік», «Вихора», численних оповідань, наук. праць та ін.

Франко Іван (27.08.1856, с. Нагуєвичі, тепер Дрогобицького р-ну Львівської обл. — 28.05.1916, Львів) — видатний письменник, гром. і політ. діяч, учений, нац. ідеолог. Батько П. і Т. Франків. Навчався на філос. ф-ті Львівського (1875–1878, 1880), Чернівцького (1890), Віденського (1890–1893) ун-тів. 1.07.1893 отримав ступінь доктора філософії Віденського ун-ту. Ф. — перший серед укр. літераторів, який заробляв на життя тільки літ. працею. Автор бл. 4000 літ., публіц. і наук. творів. Вільно писав трьома (укр., польською, нім.), а здійснював переклади з 14 мов. Ф. був редактором і членом редакцій низки періодичних видань, зокрема «Друг» (1878), «Зоря» (1883–1886), «Народ» (1890–1895), «Літературно-науковий вісник» (1898–1907). Брав активну участь у гром. і політ. житті. У жовтні 1890 Ф. був співавтором РУРП, 1899 — УНДП, тоді ж за сприяння М. Грушевського став дійсним членом НТШ. Активну участь у політ. житті припинив 1904. З 1908 різко погіршився стан здоров'я Ф., але він продовжував працювати. За своє життя пройшов складну світоглядну еволюцію. У 90-х рр. XIX ст. прийшов до повної підтримки ідеї політ. самостійності України. 1976–1986 видано зібрання творів Ф. у 50 томах.

Терміни та поняття

Кооперація (від лат. «той, що співробітничаче») — добровільне об'єднання людей, які на пайових засадах спільно займаються певним видом госп. діяльності.

Москвофілі (русофілі) — представники мовно-літературної і сусп.-політ. течії серед укр. населення Галичини, Буковини та Закарпаття у середині XIX–30-х рр. XX ст. Відстоювали нац.-культ., а згодом — держ.-політ. єдність з рос. народом і Рос. імперією. Осн. передумовою виникнення москвофільства була втрата укр. народом власної державності, іноземне поневолення, родоробленість і відособленість окремих земель, денационалізація освіченої еліти та низький рівень нац. самосвідомості нар. мас. Першим пропагандистом «загальноросійських» ідей у Галичині був ідеолог панславізму М. Погодін. Відомими м. стали Д. Зубрицький, Я. Головацький, І. Гушляевич та ін., які певний час мали досить значний вплив на сусп. життя Зах. України (мали політ. орган Руську раду, чимало преси було в їхніх руках). На поч. 80-х рр. XIX ст. було доведено, що м. перетворилися на платних агентів рос. царизму. В умовах кризи власної ідеології та зміцнення позицій народовців галицькі м. стали на позиції повної нац.-політ. єдності з Росією.

Народна рада — укр. політ. о-ція в Галичині, заснована 24.10.1885 у Львові народовцями під проводом Ю. Романчука. Стояла на позиціях єдності галицьких і наддніпрянських українців та окремішності укр. народу від поляків і росіян, вимагала поділу Галичини на укр. та польську частини. Друкованими органами були газети «Батьківщина» і «Діло». 1899 Нар. рада виступила одним із засновників УНДП.

Народовці — сусп.-політ. течія серед молодого західноукраїнської інтелігенції, що виникла в 60-х рр. XIX ст. в Галичині. Сформувалася на протидію москвофільству. Н. виникли під впливом діяльності «Руської трійці», Кирило-Мефодіївського братства, творчості Т. Шевченка, П. Куліша, М. Костомарова. Вони виходили з того, що українці — це окрема нація, яка проживала на території від Карпат до Кавказу, виступали за єдність всіх укр. земель та розвиток єдиної укр. мови. До н. належали переважно представники укр. інтелігенції, які хотіли пробудити нац. свідомість укр. молоді. Вони створили «Провсвіту» (1868), Літ. т-во ім. Т. Шевченка (1873), політ. о-цію Нар. раду (1885). 1890 значна частина н. об'єдналася в РУРП, яка засудила політику «нової ери», що її тоді ж розпочала група на чолі з Ю. Романчуком. Він 1894 відійшов від угодовства і перейшов до опозиції, 1899 разом з більшістю н. і частіною радикалів створив УНДП. Під впливом українців Галичини народовецький рух поширився на Буковину (Ю. Федькович, О. Попович) та Закарпатті (А. Волошин).

Наукове товариство імені Тараса Шевченка (НТШ) — наук.-культ. гром. о-ція, що довгі роки виконувала функції всеукраїнської академії наук. Засноване у Львові в грудні 1873 як Літ.-Наук. т-во ім. Т. Шевченка, з 1892 — НТШ. Період найбільшого розвитку розпочався 1894 з переїздом до Львова Михайла Грушевського (1897–1913 — голова т-ва). Вел. роль у формуванні академічного обличчя НТШ відіграли Іван Франко та Володимир Гнатюк. Окрім укр. учених у склад т-ва 1903–1914 рр. було прийнято 19 чужоземців зі світ. іменем (Альфред Єнсен, Александр Брюкнер, Олексій Шахматов та ін.), згодом закордонними членами НТШ були Макс Планк, Альберт Ейнштейн тощо. Всього з 1899 до 1939 НТШ нараховувало 333 дійсні члени (з них бл. третини — закордонні члени). Наук. доробок т-ва з 1873 до 1939 становив 1172 томи різних видань. Після окупації Зах. України Червоною армією НТШ «добровільно» самоліквідувалося. Члени т-ва відновили його діяльність за кордоном з 1947. У жовтні 1989 відновлено НТШ у Львові.

«Нова ера» — компроміс, поліпшення стосунків між українцями народовецького напрямку і поляками в Галичині у 1890–1894. Суть поступок полягала у визнанні галицьких українців окремим народом. У відповідь на лояльність українців до австр. влади вона мала однаково прихильно ставитися до поляків та українців. Передбачалося надання українцям певної кількості місць в австр. парламентах та галицькому сеймі, відкриття трьох укр. гімназій, збільшення кількості укр. кафедр у Львівському ун-ті та ін. поступки. Після цього була проголошена «н. е.» у відносинах народовців з урядом і польською шляхтою. Була виконана лише частина з передбачених заходів. Обидві сторони відмовилися від «новоеврейської» політики уже 1894.

Партія (від лат. «частина, розділ; група однодумців») — політ. о-ція, яка об'єднує на умовах членства найактивнішу частину с-ва, виражає і захищає його ідеологію, політ. цілі (закріплені у програмі), політ. волю своїх членів і прихильників, має матеріальні засоби, органи інформації. Гол. завданнями є участь у визначенні політ. курсу держави, виробленні держ. політики, формування органів влади і місцевого самоврядування, представництво в їх складі. П. має стійку структуру і постійний характер діяльності. Першою укр. політ. п. вважається РУРП, що виникла у Галичині в 1890. На Наддніпрянській Україні першою було засновано РУП (1900). Їх розвиток припадає на 1917–1920. За рад. часів політ. система України характеризувалася однопартійністю, а керівна роль ком. п. була закріплена законодавством. 1989–1991 багатопартійність відроджується. Нині в Україні налічується понад 200 п.

«Провсвіта» — укр. культ.-осв. т-во, засноване у Львові групою народовців 8 грудня 1868. Осн. завданням т-ва стало сприяння просвіті укр. народу в культ., нац.-політ. та екон. напрямках. 1939 мережею філій і читальень «П.» було охоплено 85 % західноукраїнських земель (83 філій, 3075 читальень, 360 тис. членів). У вересні 1939 її діяльність була припинена рад. владою. На Наддніпрянщині засновувати подібні т-ва стало можливим лише під час революції 1905–1907. 1917–1922. «П.» стали центрами укр. нац. життя на центр. і сх. укр. землях. Більшовцькою владою 1922 понад 4 тис. філій «П.» було ліквідовано. У лютому 1989 було створено Т-во укр. мови ім. Тараса Шевченка, яке з вересня 1990 називається ТУМ «П.» ім. Тараса Шевченка.

- 16.4. Чинник, який мав важливе значення для процесу створення українських політичних партій у Галичині в другій половині XIX ст.:
- А масова еміграція західноукраїнських селян на Американський континент.
 Б організаційна діяльність представників греко-католицької церкви.
 В поширення європейських політичних ідей, їх поєднання з внутрішніми факторами.
 Г утворення українських політичних партій у Наддніпрянщині.
- 16.5. Прочитайте уривок і вкажіть місто, про яке йдеться в тексті.
- «Товариство «Провіта» не могло забезпечити необхідну кваліфіковану допомогу та організувати спеціалізовані кооперативи. Цю потребу взявся задовольнити інженер-архітектор Василь Нагріний — піонер західноукраїнського кооперативного руху, котрий протягом 10 років вивчав досвід швейцарських кооперативів. У 1883 р. він організував споживчий кооператив «Народна торгівля». У 1899 р. Євген Олесницький заснував товариство «Сільський господар», покликане навчати селян сучасних методів господарювання».
- А Львів
 Б Станіслав
 В Тернопіль
 Г Чернівці
- 16.6. Основна причина промислового застою західноукраїнських земель:
- А експорт продукції на захід імперії.
 Б імпорту промислових виробів із заходу.
 В масова еміграція за океан.
 Г часті стихійні лиха.
- 16.7. Найбільш розвинуті галузі промисловості Галичини:
- А борошномельна, лісопереробна, нафтовидобувна, солеварна, спиртогорілчана.
 Б лісопереробна, металургійна, солеварна, спиртогорілчана, цукрова.
 В металургійна, нафтовидобувна, солеварна, спиртогорілчана, цукрова.
 Г солеварна, спиртогорілчана, цукрова, борошномельна, металургійна.
- 16.8. Назва організації, що дбала про кооперативний рух:
- А Наукове товариство імені Тараса Шевченка.
 Б товариство «Провіта».
 В товариство «Руська бесіда».
 Г Українське педагогічне товариство.
- 16.9. Становище більшості селян західноукраїнських земель:
- А економічна незалежність, але бідність переважною більшістю селян.
 Б економічна незалежність, досягнення заможного стану переважною більшістю селян.
 В перебування в економічній залежності від поміщиків, крамарів і шинкарів.
 Г перебування в економічній залежності від поміщиків і священиків.
- 16.10. Щоденна українська газета, що в 1880–1939 рр. виходила у Львові:
- А «Діло».
 Б «Життя і слово».
 В «Знання — сила».
 Г «Літературно-науковий вісник».
- 16.11. Прочитайте визначення й укажіть поняття, що відповідає його змісту.
- «Найбільш активна й організована частина тієї чи іншої соціальної групи населення, яка виражає і захищає її інтереси».
- А номенклатура
 Б осередок
 В партія
 Г профспілка
- 16.12. Поступка українцям у рамках так званої «нової ери» відносин народівців з урядом і поляками:
- А відкриття українського університету.
 Б надання більшості в Галицькому сеймі.
 В надання певної кількості місць у парламенті.
 Г українцям мали надати автономію.
- 16.13. Повноваження Галицького крайового сейму:
- А дорадчий голос у питаннях управління Галичини австрійською адміністрацією.
 Б дорадчий голос у питаннях освіти, науки, культури Галичини.
 В ухвалення рішень зі всіх питань, що стосувалися культури, освіти, громадської опіки.
 Г ухвалення рішень з усіх питань економічного, соціального та політичного життя краю.
- 16.14. Сфера діяльності товариства «Провіта»:
- А організація в селах Галичини та Буковини осередків українських політичних партій.
 Б пропаганда соціалістичних ідей серед західноукраїнського селянства.
 В створення сільських читалень, «народних домів», театральних гуртків, а також громадських крамниць, позичкових товариств, кооперативів.
 Г створення театральних гуртків, хорових колективів, пропаганда атеїзму та передового сільськогосподарського досвіду.

- 16.15. Громадська організація у Львові, створена шляхом реорганізації Літературного товариства, яка тривалий час відіграла роль української академії наук:
 А Наукове товариство імені Тараса Шевченка.
 Б Собор руських учених.
 В Ставропігійний інститут.
 Г Товариство «Руська бесіда».
- 16.16. Назва політичної організації «москвофілів»:
 А Руська рада. В РУРП.
 Б «Руська трійця». Г «Просвіта».
- 16.17. Перша українська партія, створена в 1890 р., та її лідери:
 А демократична (Юліан Бачинський, Олександр Колесса, Євген Левицький).
 Б ліберальна (Кость Левицький, Юліан Романчук, Кирило Трильовський).
 В радикальна (В'ячеслав Будзиновський, Михайло Павлик, Іван Франко).
 Г соціал-демократична (Семен Вітик, Микола Ганкевич, Володимир Охримович).
- 16.18. Автор брошури «Україна ірредента» («Україна уярмлена»), де вперше доводилась історична необхідність здобуття Україною незалежності:
 А Юліан Бачинський. В Олександр Колесса.
 Б В'ячеслав Будзиновський. Г Євген Олесницький.
- 16.19. Основна форма діяльності народовців:
 А підготовка збройного повстання. В розвиток страйкового руху.
 Б пропаганда національних ідей. Г створення підпільних груп.
- 16.20. Діяч, який у 1897–1913 рр. очолював НТШ:
 А Михайло Грушевський. В Володислав Федорович.
 Б Олександр Кониський. Г Іван Франко.
- 16.21. Сутність назви Галичини «Український П'ємонт»:
 А порівняння економічного розвитку Галичини з розвитком італійського П'ємонту, можливість для Галичини стати промисловим лідером України.
 Б порівняння консерватизму та провінційності галичан з п'ємонтцями, що може мати серйозні проблеми для національного руху, як колись в Італії.
 В порівняння лідерських якостей в боротьбі за національні права Галичини та П'ємонту, підкреслення того, що Галичина має стати для українців тим, чим був П'ємонт для італійців.
 Г порівняння мистецьких досягнень Галичини та П'ємонту, переконання, що край у майбутньому матиме таку ж культурну славу, як відповідна частина Італії.
- 16.22. Творці та лідери народовського руху:
 А Денис Зубрицький, Степан Качала, Михайло Лучкай.
 Б Михайло Лучкай, Іван Наумович, Іван Раковський.
 В Іван Наумович, Іван Раковський, Данило Тянячкевич.
 Г Данило Тянячкевич, Володимир Шашкевич, Степан Качала.
- 16.23. Сутність усної домовленості між польськими депутатами Галицького сейму та депутатами народовцями, відомої під назвою «нова ера»:
 А визнання польською політичною елітою існування української нації, розширення національно-культурних прав українців Галичини за умови лояльності українців до крайової влади.
 Б визнання польською політичною елітою необхідності поділу Галичини на українську і польську адміністративні одиниці за умови підтримки українцями майбутнього польського повстання.
 В визнання українською політичною елітою існування польської нації, розширення національно-культурних прав поляків за умови надання більшості місць у Галицькому сеймі українцям.
 Г визнання українською політичною елітою права поляків на всю Галичину за умови збільшення квоти українських послів у Галицькому сеймі та відкриття у Львові українського університету.
- 16.24. Ідея, яка наприкінці XIX ст. поступово стала панівною ідеєю західноукраїнського національно-визвольного руху:
 А москвофіліство, орієнтація на Російську імперію.
 Б полонофіліство, орієнтація на польський національно-визвольний рух.
 В русинство, ідея окремішності західноукраїнського населення.
 Г самостійницька ідея, курс на створення незалежної соборної Української держави.

16.25. Видатні діячі громадсько-політичного руху на Західній Україні, засновники РУРП

- А Олександр Барвінський, Михайло Грушевський.
 Б Олександр Кониський, Кость Левицький.
 В Михайло Павлик, Іван Франко.
 Г Юліан Романчук, Володимир Шашкевич.

16.26. Прочитайте уривок із статті в журналі «Життя і слово» й укажіть назву землю, про яку йдеться в тексті.
 «Щоб знищити всякі сліди Русі на Угорщині, наказав уряд переіменувати назви не лиш місцевостей, а й осіб, і то як імена, так і прозвиська на лад мадярський...»

- А Буковина В Галичина
 Б Волинь Г Закарпаття

16.27. Що прискорило процес руйнування традиційних галузей господарства західноукраїнських земель у другій половині XIX ст.?

- А будівництво мережі залізниць В масова трудова еміграція селянства
 Б малоземелля українських селян Г націоналізація промислових підприємств

16.28. Укажіть причини поширення «москвофільства» на західноукраїнських землях.

- 1 активна допомога російського народу населенню Західної України у боротьбі з впливом поляків
 2 зневіра у можливості захистити національні інтереси власними силами
 3 зростання економічного та політичного домінування поляків, угорців, румунів у краї
 4 інформація про хороше становище українців у складі Російської імперії
 5 політика Росії, її фінансова та політична підтримка «москвофільства»
 6 прагнення звільнитися з-під влади австрійського імператора
 7 теоретичне доведення тези про єдиний російський народ

16.29. Укажіть країни, до яких переважно відбувалася еміграція із західноукраїнських земель.

- 1 Бразилія
 2 Греція
 3 Іспанія
 4 Італія
 5 Канада
 6 Португалія
 7 США

16.30. Укажіть події, які відбувалися у 90-х рр. XIX ст.

- 1 зародження руху народівців
 2 оформлення течії «москвофільства»
 3 Наукове товариство імені Тараса Шевченка очолив Михайло Грушевський
 4 обґрунтування Юліаном Бачинським ідеї самостійної Української держави
 5 утворення Народної ради
 6 утворення товариства «Просвіта»
 7 утворення УНДП

16.31. Установіть відповідність.

- 1 Юліан Бачинський
 2 Михайло Грушевський
 3 Михайло Павлик
 4 Юрій Федькович

- А автор праці «Україна ірредента»
 Б голова НТШ з 1897 р.
 В один з лідерів радикального руху
 Г один з організаторів «Нової ери»
 Д один з членів «Буковинської трійці»

	А	Б	В	Г	Д
1	☐	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐	☐

16.32. Установіть відповідність.

1	Коломия	А	видання української газети «Буковина»
2	Львів	Б	видання часопису «Подільини»
3	Ужгород	В	вихід першого тому «Історії України-Руси»
4	Чернівці	Г	перше українське віче
		Д	страйки будівельників і меблевиків у 1897–1899 рр.

	А	Б	В	Г	Д
1	☐	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐	☐

16.33. Установіть відповідність.

1	кооперація	А	оновлення, осучаснення
2	міграція	Б	переселення, переміщення населення
3	модернізація	В	фінансова установа, що створює фонд для покриття збитків клієнтів від нещасних випадків
4	страхова компанія	Г	форма об'єднання людей, які спільно займаються певним видом господарської діяльності
		Д	форма устрою з єдиною системою найвищих органів влади і управління

	А	Б	В	Г	Д
1	☐	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐	☐

16.34. Установіть послідовність подій.

А	зародження руху народовців
Б	обрунтування Юліаном Бачинським ідеї самостійної Української держави
В	перетворення товариства ім. Т. Шевченка на НТШ
Г	утворення УНДП

	А	Б	В	Г
1	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐

16.35. Установіть послідовність подій.

А	виникнення культурно-освітнього товариства «Просвіта» в Галичині
Б	утворення Літературного товариства імені Тараса Шевченка
В	утворення РУРП
Г	утворення УСДП

	А	Б	В	Г
1	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐

Відповіді до тестів

16.1. А. 16.2. А. 16.3. В. 16.4. В. 16.5. А. 16.6. Б. 16.7. А. 16.8. Б. 16.9. В. 16.10. А. 16.11. В. 16.12. В.
16.13. В. 16.14. В. 16.15. А. 16.16. А. 16.17. В. 16.18. А. 16.19. Б. 16.20. А. 16.21. В. 16.22. Г. 16.23. А. 16.24. Г.
16.25. В. 16.26. Г. 16.27. А. 16.28. 2, 3, 5. 16.29. 1, 5, 7. 16.30. 3, 4, 7. 16.31. А-1, Б-2, В-3, Г-5. 16.32. А-4, Б-3, В-5,
Г-1. 16.33. А-4, Б-2, В-1, Г-3. 16.34. А, В, Б, Г. 16.35. А, Б, В, Г.

ТЕМА 17. КУЛЬТУРА УКРАЇНИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ — ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Основні культурні явища, процеси другої половини ХІХ — початку ХХ ст. Піднесення української культури. Умови розвитку культури:

- буржуазні реформи в імперіях створили кращі умови для культурного розвитку;
- завершення промислового перевороту зміцнило матеріальну базу, стимулювало розвиток освіти й науки;
- значна роль підприємців-меценатів, що виділяли суттєві кошти на розвиток культури;
- народницька ідеологія спрямувала увагу інтелігенції на селянство, сприяла вивченню проблем етнографії, мови, фольклору. Національний рух об'єднував культуру в обох імперіях.

Освіта. Після реформи 1864 р. мережа закладів початкової освіти значно розширилася (початкові народні училища). Велику роль у поширенні освіти відіграли земства. І все ж на 1897 р. читати вміли лише 20 % населення України, які були старші за 10 років, серед власне українців таких було 13 %. Навчання відбувалося російською мовою, яку багато учнів не розуміло. Сільські громади на кінець ХІХ ст. ставили вимогу навчати дітей національною мовою. У системі позашкільної освіти певну роль відіграли недільні школи.

У Західній Україні 1869 р. була проведена шкільна реформа, що встановлювала обов'язкове початкове навчання дітей віком від 6 до 14 років. Але на 1890 р. письменною була лише третина населення. Великим позитивом було те, що австро-угорський уряд дозволяв викладання українською мовою в школах. У 1881 р. було створене «Руське педагогічне товариство», яке перейняло від «Просвіти» підкування про шкільні справи.

Середню освіту в Наддніпрянській Україні здобували в класичних гімназіях, (гуманітарний ухил і давали право вступу в університети), а також реальних училищах (більшої уваги приділяли природничо-математичним дисциплінам, після їх закінчення можна було вступати до політехнічних, технологічних інститутів).

Вищу освіту давали університети Києва, Харкова, Львова. У 1865 р. відкриття **Новоросійського університету** в Одесі, 1875 р. — у Чернівцях. З відкриттям у Києві 1878 р. жіночих курсів зароджується вища жіноча освіта. З'являються інші спеціальні навчальні заклади для підготовки спеціалістів з різних галузей промисловості та духовної сфери (Львівський і Київський політехнічні інститути, Харківський технологічний, ветеринарний інститути тощо). Отже, стан справ з освітою на заході України, зокрема початковою, був помітно кращим. Особливо помітною стає різниця між Наддніпрянською та Західною Україною, коли порівнювати ситуацію з навчанням рідною мовою. Під владою Росії такі навчальні заклади взагалі були відсутні.

Розвиток науки. Творчі здобутки видатних вітчизняних науковців. У цей час в Україні працювало чимало видатних учених-природознавців. **Ілля Мечников** відкрив явище фагоцитозу, разом з М. Гамалією створив в Одесі першу в Російській імперії й другу в світі бактеріологічну станцію, згодом переїхав до Парижа і став там першим лауреатом Нобелівської премії, який походить з України. Іван Пулюй відкрив випромінювання, за що в 1901 р. В. Рентген, оскільки першим опублікував матеріали, отримав зойною засновану Нобелівську премію з фізики. І. Пулюй разом з П. Кулішем та Іваном Нечуй-Левицьким перші переклали українською мовою з старовірської Псалтир і з грецької — Євангеліє. О. Ляпунов поїсдав провідне місце в розробці проблем стійкості та рівноваги механічних систем. Д. Заболотний брав участь у боротьбі з чумою, холерою та іншими інфекційними хворобами далеко за межами країни, за що був нагороджений багатьма іноземними нагородами. Видатним авіатором, який першим запропонував побудувати авіаносець був Л. Мацієвич. Гірничий інженер Л. Лутугін створив геологічну карту Донбасу. Велику роль у розвитку металургії відіграли відкриті С. Реформатським хімічні реакції металоорганічного синтезу. Велика заслуга у вивченні мінеральних багатств України належить Володимирові Вернадському.

Великий вплив на розвиток історичної науки справили **Володимир Антонович**. Його найкращим учнем був **Михайло Грушевський**, який розпочав видавати свою найбільшу працю 10-томну «Історію України-Руси». М. Костомаров був засновником народницького напрямку української історіографії. Тритомна «Історія заповітряних козаків» **Дмитра Яворницького** звернула увагу широких читацьких мас своїм багатозначним матеріалом і новими підходами. З Харковом пов'язана діяльність іншого визначного історика Д. Багалія. Широкою популярністю користувалися праці з історії України Олександри Єфименко. Великий авторитет мали мовознавчі праці О. Потебні. Письменник і громадський діяч Борис Грінченко видав чотиритомний «Словник української мови», який і досі має великий авторитет. **Агатангел Кримський** довів український характер мови давнього Києва, а також був видатним сходознавцем, вільно володів понад 60-ма мовами. Видатним українським антропологом, археологом, етнографом і фольклористом був Ф. Вовк.

Розвиток літератури. Умови для розвитку української літератури та мистецтва були вкрай несприятливі, особливо у Наддніпрянській Україні. Але українські письменники говорили зрозумілою народовою мовою, оповідали про добре відоме йому, були порадниками. Творчість Т. Шевченка дала потужний поштовх розвитку українського художнього слова. Видатним явищем була діяльність П. Куліша, зокрема його перший національний історичний роман «Чорна рада». **Реалізм** у художній прозі був започаткований Марією Вільською, яка писала під псевдонімом **Марко Вовчок**. Першою соціальною повістю вважається її «Інститутка». У «Народних оповіданнях» письменниця засуджувала кріпосницький лад. Соціально-психологічними мотивами позначена творчість І. Нечуй-Левицького («Кайдашева сім'я», «Микола Джеря») та Панаса Мирного («Хіба ревуть воли, як ясла повні?», «Повія»). Видатних здобутків у літературі досягла **Леся**

Україна (поезія, драматичні поеми «Боярянка», «Лісова пісня», «Оргія», «У пуші», «Камінний господар»). Літературна і наукова спадщина **Івана Франка** становить близько 5 тис. різноманітних праць. Він відзначився і в поезії («Каменярі», «Не пора», збірка «Зів'язе листя», поема «Мойсей»), і в прозі («Перехресні стежки»), і в драмі («Украдене щастя»), і в перекладах, і в наукових працях.

Українські письменники сприймають нові мистецькі течії (модернізм, одним з перших почав писати твори цього напрямку поет М. Ворошич). Своєрідність українського варіанту модернізму полягає в тому, що він став спробою подолання провінційності, другорядності, вторинності української національної культури, формою залучення до надбання світової цивілізації. Пошуками нових шляхів виділявся **Михайло Коцюбинський** («Гата Morgana», «Intermezzo», «Тіні забутих предків»). Манеру Василя Стефаника характеризує психологізм, суворота простота викладу, стилістичні новели («Новина», «Камінний хрест»). Одним з найпопулярніших письменників того часу був **Володимир Винниченко**, який обрав реалістичний напрям (оповідання «Краса і сила», «Солдатики», роман «Чесність з собою», п'єси «Базар», «Брехня», «Чорна Пантера і Білий Ведмідь», «Гріх»). У поезії значних висот досяг **Олександр Олеся** (Кандиба).

Творчі здобутки видатних вітчизняних митців. Розвиток театрального мистецтва. Процес становлення професійного театру. Величезних здобутків досягла українська драматургія. Популярними п'єсами, які роками не сходили і не сходять з театральних підмостків, відзначилися **Михайло Старицький** («Не судилося», «За двома зайцями», «Маруся Богуславка»), **Марко Кропивницький** («Дай серцю волю, заведе в неволю», «Доки сонце зійде, роса осі вийде», «Глигит, або ж Павук») і особливо **Іван Карпенко-Карий** («Безталання», «Наймичка», «Мартин Боруля», «Сто тисяч», «Сава Чалий», «Свєта»). У 1882 р. з ініціативи М. Кропивницького в Слизаветтраді почала працювати перша українська професійна трупа, він був режисером і актором. М. Старицький став директором української трупи, до якої входили видатні українські актори, корифеї театру **Микола Садовський**, **Панас Сакаганський**, **Марія Заньковецька**. У 1906 р. М. Садовський у Полтаві створив перший український стаціонарний професійний театр, який у 1907 р. переїхав до Києва.

Розвиток музичного мистецтва. Значний вплив на розвиток музичного мистецтва справила творчість **Семена Гулака-Артемовського**. Його опера «Запорожець за Дунаєм» поклала початок новій українській опері. Генієм української музики став **Микола Лисенко**, який підніс українське музичне мистецтво на небуваю високий рівень. Він створив низку опер: «Різдвяна ніч», «Утоплена», «Тарас Бульба», «Енеїда», «Наталка Полтавка», перші дитячі опери «Коза-дереза», «Пан Коцький». Народні пісні в обробці М. Лисенка, **Миколи Леонтовича**, Станіслава Лядкевича, Кирила Стеценка все ширше використовували професійні співаки та хорovi колективи. Найкращою співачкою тогочасного світу музична критика називала **Соломію Крушельницьку** — за красу чистого та сильного голосу (сопрано) і визначні акторські здібності. У її репертуарі було близько 60 опер, голос С. Крушельницької чути найкращі оперні театри світу. У 1862–1863 рр., було написано твір, який став національним, а тепер державним гімном України — «Ще не вмерла України...». Авторами його були поет, вчений-фольклорист П. Чубинський і композитор М. Вербицький.

Архітектура. Розмах будівництва внаслідок зростання чисельності населення міст, потреба в нових приміщеннях дала поштовх для розвитку архітектури. За участю **Олександра Беретті** в Києві було збудовано **Володимирський собор (1862–1896 рр.)**, спроектовано ряд будинків на Володимирській вулиці. Архітектор **Павло Альошин** спланував будинок Педагогічного музею, в якому згодом перебувала Українська Центральна Рада. **Юліан Захаревич** спроектував будинок Львівського політехнічного інституту. Поширюється український стиль, виразником якого був **Василь Кричевський**. Найдаліше він втілювався в будинкові Полтавського губернського земства. Видатними архітекторами пам'ятками є **будинки з химерами в Києві (1902–1903 рр.)**, архітектор **В. Городецький**), **будівля оперного театру в Одесі, 1883–1887 рр.**, архітектори **Ф. Фельнер** і **Г. Гельмер**, **будинки резиденції митрополита Буковини в Чернівцях (1864–1873 рр.)**, архітектор **Й. Главка**, нині — приміщення Чернівцького університету), **будівля оперного театру в Києві (1901 р.)**, архітектор **В. Шретер**, тепер — **Національна опера України**) та інші.

Розвиток образотворчого мистецтва. Нові риси з'явилися у скульптурному мистецтві. **Леонід Позен** створив композиції «Переселенці», «Запорожець у розвідці», пам'ятник **І. Котляревському** в Полтаві. Високим мистецьким рівнем вирізняється пам'ятник **Б. Хмельницькому в Києві Михайла Микешина (1888 р.)**.

Визначне місце в українському мистецтві належить живописові. Одним з найяскравіших майстрів побутового жанру був **Микола Пимоненко**, який майже не відходив від теми сільського життя («Святочне ворожіння», «Сніоки», «Весілля в Київській губернії»). Значний внесок у розвиток побутового жанру зробили **Кириак Костанди** («Гуси», «В люди (На заробітки)», «Старенькі») і **Корнило Устиянович** («Бойківська пара», «Гуцулка біля джерела»). Значенням є картина **Миколи Ярошенка** «Всюди життя». Видатними представниками портретного живопису були **Іван Труш** і **Олександр Мурашко**. Майстром українського красивду називають **Архипа Куїнджі** («Ранок на Дніпрі», «Українська ніч», «Вечір на Україні», «Місячна ніч на Дніпрі»). Вершиною пейзажного живопису стала творчість **Сергія Васильківського** («Ранок», «Отара в степу», «Степ на Україні», «На Харківщині»). Класичною є картина **І. Рєпіна** «Запорожці пишуть листа турецькому султанові» (1878–1891 рр.).

Українські підприємці-благодійники. Діяльність меценатів і їхній вплив на розвиток культури. Поступ української культури був пов'язаний з діяльністю деяких підприємців, таких, як родини **Терещенків**, зокрема **Микола Терещенко**, **Смирєнків** (Платон, Левко), **Ханєнків** (Богдан, Варвара, засновники музею), які були

відомими **меценатами**, віддавали значні кошти на будівництво й утримання закладів освіти, культури, охорони здоров'я, матеріально допомагали діячам української культури. Традиції меценатства наприкінці XIX — на початку XX ст. підтримував **Євген Чикаленко**, який величезну частку своїх коштів надав на благодійні потреби, допоміг дуже багатьом діячам української культури.

Церковне життя. У житті кожного народу релігія та церква відіграють важливу роль. Православна церква стала на Наддніпрянщині знаряддям підкорення українського народу. На Київському митрополітичному престолі уже в XIX ст. не було жодного українця. На початку XX ст. українці добилися деяких послаблень, наприклад, у 1906 р. було видано Біблію українською мовою. Але ці локальні перемоги не міняли суті справи. Відірваність офіційної церкви від запитів народу сприяло поширенню в Україні різних релігійних сект. Протилежну роль відігравала церква в Галичині. Їй належить видатне місце у національному відродженні на західноукраїнських землях. Особливо зростає роль Української греко-католицької церкви, коли її в 1900 р. очолив митрополит **Андрей Шептицький**. На Буковині церква була під сильним румунським впливом. На Закарпатті греко-католицька церква була опорою українства. У православної церкві Буковини та Наддніпрянщини були священники нижчої ланки, які намагалися її відродити як національну.

Отже, українська культура в другій половині XIX — на початку XX ст. успішно розвивалася, продовжувала духовні пошуки народу попередньої доби, незважаючи на численні перешкоди, завойовувала світове визнання.

Хронологічний довідник

1856–1857 рр. — видання Пантелеймоном Кулішем «Записок про Південну Русь» у двох томах, своєрідної енциклопедії українознавства, що врятувала від забуття цілу низку шедеврів народного епосу.

1857 р. — створення П. Кулішем української граматики («кулішівки»), яка нормувала українську орфографію і склала основу сучасної української орфографії.

Видання першого українського історичного роману — «Чорна рада» П. Куліша.

1859 р., 11 жовтня — відкриття в Києві першої у Російській імперії недільної школи.

1859–1861 рр. — «азбучна війна» в Галичині, успішна протидія української інтелігенції спробі австрійської влади запровадити латинську абетку для української мови.

1860 р., 27 січня — перше повне видання «Кобзаря» Т. Шевченка.

1861 р., 10 (22) травня — перепоховання праху Тараса Шевченка на Чернечій горі в Каневі.

1862 р. — Павло Чубинський написав вірш «Ще не вмерла України...», який наступного року був покладений на музику Михайлом Вербицьким, згодом став національним і державним гімном України.

1862–1882 (1896) рр. — спорудження в Києві Володимирського собору (архітектор О. Беретті та інші).

1864 р., 29 березня (10 квітня) — початок діяльності у Львові з ініціативи народовців першого українського професійного театру при товаристві «Руська бесіда» на чолі з Омеляном Бачинським.

1864–1873 (1882) рр. — спорудження будинку резиденції митрополита Буковини в Чернівцях (Й. Главка).

1865 р., 1 (13) травня — відкриття на базі ліцею в Одесі четвертого в Україні університету, який отримав назву Новоросійський (з 1920 р. — Одеський).

1867 р. — вихід у Петербурзі першого посмертного видання «Кобзаря» Т. Шевченка.

1869 р. — шкільна реформа на західноукраїнських землях.

1870 р. — відкриття перших жіночих гімназій.

1871 р. — відкриття в Києві першого в Україні дитячого садка-пансіонату.

1874 р. — відкриття Глухівського вчительського інституту, першого в Україні.

1875 р., 4 жовтня — заснування у Чернівцях п'ятого на українських землях університету, викладання велося німецькою мовою.

1877 р. — реорганізація Львівської технічної академії на Львівський політехнічний інститут.

1878 р. — зародження вищої освіти для жінок. Відкриття в Києві Вищих жіночих курсів.

1881 р. — створення українською громадськістю у Львові «Руського педагогічного товариства» (згодом — товариство «Рідна школа»), до якого перейшли від товариства «Просвіта» шкільні справи.

1882 р., 27 жовтня — перший виступ (Слизаветград, п'єса «Наталка Полтавка») пересувного професійного українського театру (Товариство українських акторів), заснованого Марком Кропивницьким.

1884 р. — новий університетський статут у Російській імперії. Ліквідував автономію, ставив університети під контроль попечителів навчальних округів.

1884(1883)–1887 рр. — спорудження в Одесі театру опери та балету (архітектори Ф. Фельнер, Г. Гельмер).

1885 р., 15 (27) вересня — відкриття у Харкові Південноросійського технологічного інституту — першого вищого технічного навчального закладу в Наддніпрянській Україні.

1886 р. — відкриття в Одесі за ініціативою Іллі Мечникова та Миколи Гамалії першої в Російській імперії та другої в світі бактеріологічної станції.

1888 р., 11 (23) червня — відкриття в Києві пам'ятника Богданові Хмельницькому (скульптор Михайло Микешин, архітектор В. Ніколаєв).

1892 р. — видання в Петербурзі першого тому «Історії запорізьких козаків» Дмитра Яворницького. Другий і третій томи вийшли в 1896–1897 рр.

- 1894 р. — відкриття кафедри історії України в Львівському університеті, очолив М. Грушевський.
- 1896 р. — підприємець і меценат Микола Терещенко пожертвував 100 тис. рублів на потреби освіти в Києві.
- Відкриття В. Хвойкою перших пам'яток трипільської культури.
- 1898 р. — видання у Львові першого тому «Історії України-Руси» Михайла Грушевського (усього до 1937 р. вийшло 10 томів).
- 1899 р. — установа для ініціативи Христини Алчевської на території її садиби в Харкові мармурового бюсту Тараса Шевченка (скульптор В. Беклемішев) — першого пам'ятника письменникові в Україні.
- 1899–1901 рр. — спорудження в Києві Миського театру (тепер Національна опера України, В. Шпретер).
- 1900 р., 17 грудня (за новим стилем) — УГКЦ очолив Андрей Шептицький (до 1 листопада 1944 р.).
- Інтронізація відбулася у соборі св. Юра 17 січня 1901 р.
- 1902–1903 рр. — спорудження в Києві архітектором Владиславом Городецьким на вулиці Банковій, 10 житлового будинку («будинок з химерами»), визначна пам'ятка архітектури.
- 1903 р. — видання Британським Біблійним товариством Біблії українською мовою (переклад Пантелеймона Куліша, Івана Нечуя-Левицького та Івана Пулюя). Перше повне видання Священного писання українською мовою.
- 1906 р., 15 вересня — створення (початок роботи) Миколою Садовським у Полтаві першого українського стаціонарного професійного театру на Наддніпрянщині.
- 1906 р. — перше на Наддніпрянщині видання Біблії українською мовою.
- 1906–1912 рр. — спорудження Троїцького собору Почаївської лаври (архітектор Олексій Шусев, художник Микола Реріх).
- 1907 р., 11 травня — створення в Києві Українського наукового товариства, в якому працювали найвидатніші українські вчені. Головою обрали М. Грушевського.
- 1907 р., весна — переїзд українського стаціонарного професійного театру з Полтави до Києва. Організатор — Микола Садовський, провідна драматична актриса — Марія Заньковецька.
- 1907 р. — дозвіл Синоду на викладання українською мовою в церковно-парафіяльних школах на Поділлі.
- Вихід першого повного видання творів Т. Шевченка за редакцією Василя Доманицького.
- 1907–1909 рр. — видання «Словаря української мови» під редакцією Б. Грінченка.
- 1908 р. — присвоєння Нобелівської премії ученому з України І. Мечникову.
- 1909 р. — заборона російського уряду викладання українською мовою у тих школах, де в період революції воно було запроваджене.
- Зйомки перших в Україні короткометражних ігрових кінофільмів.
- Видання на Поділлі збірника проповідей українською мовою.
- 1913 р., 27 серпня (9 вересня) — вперше в світі парадишом Петром Нестеровим у небі над Києвом була виконана літаку «мертва петля» — одна з фігур вищого пілотажу («петля Нестерова»).

Персоналії

- Багалій Дмитро** (7.11.1857, Київ — 9.02.1932, Харків) — видатний укр. історик і громад. діяч. Вищу освіту здобув на іст.-філол. ф-ті Київського і Харківського ун-тів. З 1883 Б. працював у Харківському ун-ті (1906–1910 — ректор), очолював створену в Харкові науково-дослідну кафедру історії України, Ін-т історії укр. к-ри, Ін-т Т. Шевченка, Центр. архівне управління УСРР. У 1914–1917 — голова Харківської міської думи. У 1918 Б. був членом комітету для заснування УАН і одним з перших двадцяти академіків, згодом — член Президії ВУАН. Автор понад 200 праць, що стосуються переважно історії Слобідської, Лівобережної та Пд. України XV–XVIII ст. Головними роботами Б. є «Магдебурзьке право в Лівобережній Малоросії» (1892), «Українська старовина» (1896), «Історія міста Харкова» (спільно з Д. Міллером, 1905–1906, усі — рос. мовою), «Історія Слобідської України» (1918), «Нарис української історіографії» (т. I–II, 1923–1925), «Український мандрівний філософ Г. С. Сковорода» (1926), «Нарис історії України на соціально-економічному ґрунті» (1928) та ін.
- Беретті Олександр** (15(27).04.1816, Петербург — 6(18).06.1895, Київ) — укр. і рос. архітектор італійського походження. Син Вікентія Беретті. Навчався у Петербурзькій АМ (1827–1837), її академік з 1840. Б. спорудив у Києві в стилі класицизму анатомічний театр (1851–53, тепер Музей медицини України), першу київську гімназію (1852, нині гуманітарний корпус ун-ту), реальне училище (1878, тепер Дитячий муз. театр) та ін. Співатор проекту Володимирського собору.
- Васильківський Сергій** (19.10.1854, Ізюм, тепер Харківська обл. — 7.10.1917, Харків) — видатний художник. 1876–1885 навчався у Петербурзькій АМ, з 1886 удосконалював свою майстерність у Франції, Італії, Великій Британії. Багато творів В. присвячені героїчному минулому укр. народу — «Сутичка запорожців з татарами» (1892), «Козак у степу» (1905), «Запорожець на розвідці», «Похід козаків» (1917) та ін. В. — автор численних пейзажів («Весна в Україні», 1883, «Козача левада», 1893, «Дніпровські плавні», 1896 тощо) і жанрових картин («Козак і дівчина», 1894, «Ярмарок у Полтаві», 1912 та ін.). Разом з М. Самикишем і Д. Яворницьким створив альбом «З української старовини» (1900) та «Мотиви українського орнаменту» (1912). Твори В. зберігаються в музеях Києва, Харкова, Одеси, Сум, Москви та ін. міст.

Вербицький Михайло (1815, с. Улючі повл. Перемишля, нині у Польщі — 7.19.12.1870, с. Млини, тепер у Польщі) — визначний композитор, хоровий диригент, священник. Середню муз. освіту здобув у Перемишлі та Львові. Керував хором ставропігійного ін-ту в Львові. З 1852 був священником у с. Млини. В. — автор оперет («Гриць Мазниця», «Школяр на мандрівці» (1849), мелодрами «Підгоряни» (1864), хорів «Заповіт», «Покліні», «Думка», 12 симфоній-увертур (1855-1865), солоспівів, двох полонезів, вальсу, 36 релігійних композицій. 1863 написав музику до вірша П. Чубинського «Ще не вмерла Україна», що став нац. гімном України (з 15.01.1992 — держ. гімн України).

Винниченко Володимир (26.07.7.08).1880, за ін. даними 28.07, с. Веселий Кут Слизаветтралського пов. Херсонської губ., нині с. Григорівка Новоукраїнського р-ну Кіровоградської обл. — 6.03.1951, Мужен, повл. Кани, південь Франції) — видатний гром.-політ. і держ. діяч, визначний письменник. Екстерном склав іспити за юрид. ф-т Київського ун-ту, під час навчання займався рев. діяльністю, був арештований. 1906-1914 змушений періодично жити в еміграції. У 20-х рр. поселився у Франції, де займався переважно літ. діяльністю. У роки нацистської окупації Франції був ув'язнений у концтаборі. Автор понад 100 оповідань (перше «Краса і сила», 1902), 14 романів («Чесність з собою», «Заповіти батьків», «Записки Кирпатого Мефістофеля», «Сонячна машина», 1921-1924, «На той бік», 1923, «Поклади золота», 1926, «Слово за тобою, Сталіне!», 1951), 23 п'єс («Даблі життя», 1907, «Чужі люди», 1910, «Чорна Пантера і Білий Ведмідь», 1911, «Гріх», 1918, спогадів «Відродження нації» (1920, тт. 1-3), публіцистики, щоденникових записів, понад 100 картин і багатьох ін. творів.

Вовк Федір (17.03.1847, с. Крячківка, тепер Пирятинського р-ну Полтавської обл. — 30.06.1918, Гомель, нині Білорусь) — видатний антрополог, етнограф і археолог. Навчався у Новоросійському (Одеса) і Київському ун-тах. Як учасник київської Громади зазнав переслідувань з боку царської влади, 1879 змушений емігрувати у Францію, де перебував до 1905. Брав участь в археологічних розкопках на Кийщині та Волині, проводив антропологічні дослідження на Галичині й Буковині. З 1917 — проф. Петербурзького ун-ту. Автор близько 200 наук. праць, найважливіші з них: «Українці в антропологічному відношенні» (1906), «Антропометричні дослідні українського населення Галичини, Буковини, Угорщини» (1908), «Український народ в його минулому і сучасному» (1916), «Етнографічні особливості українського народу» (1916). Наприкінці 1917 Київський ун-т обрав В. проф. географії й антропології, але учений помер по дорозі в Київ, не встигнувши обійняти посади.

Вовчок Марко (спр. Віліська-Маркович Марія; 10(22).12.1833, м. Скатерининське, Орловська губ., нині повл. с. Казаки Сельського р-ну Липецької обл., РФ — 28.07(10.08).1907, хутір Долинськ, тепер у складі Нальчика, РФ) — визначна письменниця польсько-російсько-українського походження. Дружина О. Марковича (1851-1867), згодом — Лобча-Жученка. Навчалася у Харківському пансіоні (1846-1848). М. В. 1851-1858 вивчала укр. мову, побут, фольклор в Україні, вел. допомогу надав чоловік і П. Куліш. 1859-1867 мешкала до кордоном. Авторка «Народних оповідань» (тт. 1-2, 1857, 1862), перекладів, романів і повістей укр. і рос. мовами. М. В. піднесла на вищий щабель розповідну мачеру в укр. прозі, вплинула на розвиток укр. л-ри другої пол. XIX ст.

Глібон Леонід (21.02(5.03).1827, с. Веселий Поділ, нині Семенівського р-ну Полтавської обл. — 29.10(10.11).1893, Чернігів) — видатний письменник, гром. діяч, педагог. З 1858 мешкав у Чернігові, активний член місцевої Громади. Г. 1861-1863 редагував «Чернігівській листок», містича в ньому чимало матеріалів укр. мовою. З 1867 поет був директором чернігівської земської друкарні. Найважливіші твори Г. — байки (понад 100). Написав письменник також вірш «Журба» («Стоїть гора високая»), покладений на музику М. Лисенком, став нар. пісню. Г. — автор кількох десятків віршованих загадок для дітей, комедії «До мирового» (1862) та ін.

Гнатюк Володимир (9.05.1871, с. Веселів, тепер Монастирського р-ну Тернопільської обл. — 6.10.1926, Львів) — видатний фольклорист, етнограф, літературознавець, гром. і культ. діяч. Закінчив філос. ф-т Львівського ун-ту (1898). Дійсний член НТШ (1899), академік ВУАН (1924). Г. тривалий час був наук. секретарем НТШ, головою його Етнографічної комісії (видав 58 томів етнографічних збірників), директором «Українсько-руської видавничої спілки», редактором «Літературно-наукового вісника», першим професійним ученим-україністом. Автор понад 300 праць з фольклористики, етнографії, історії літератури, мовознавства, соціології.

Горбачевський Іван (15.05.1854, с. Зарубинці, нині Збарзького р-ну Тернопільської обл. — 24.04.1942, Прага, похований у Шарці повл. Праги) — визначний біохімік, гігієніст, епідеміолог, освітній, гром. і політ. діяч. Закінчив мед. ф-т Віденського ун-ту (1877). Г. першим у світі синтезував сечову кислоту (1882). Проф. Празького ун-ту (1883-1917). Г. уперше в св. практиці створив і очолив міністерство нар. здоров'я (Відень, 1917-1918). Один з ініціаторів створення УВУ (Відень, Прага, 1923-1924, 1931-1935 — його ректор).

Городецький Владислав (23.05(4.06).1863, с. Шолудьки, тепер Вінницька обл. — 3.01.1930, Тегеран) — визначний архітектор. Закінчив Петербурзьку АМ (1890). Представник історизму та модерну. Споруди в Києві: Музей старожитностей і мистецтва (1897 — 1900), караїмська кенаса (1899-1900), Миколаївський костел (1899-1909), власний будинок Г. — т. зв. будинок з химерами (1902-1903) та ін. З 1920 — за кордоном.

Грушевський Михайло (29.09.1866, Холм, тепер у Польщі — 24.11.1934, Киселоводськ, нині РФ, похований у Києві) — видатний історик, визначний гром.-політ. і держ. діяч. 1886-1890 навчався на іст.-філол. ф-ті Київського ун-ту. 1894 за рекомендацією свого вчителя В. Антоновича переїхав до Львова, де посів кафедру укр.

історії ун-ту (до 1913), 1897–1913 очолював НТШ, перетворивши його на зразок європейських академії наук. 1895–1913 редагував «Зписки Наукового Товариства ім. Шевченка». Г. створив у Львові школу істориків України, до якої належали І. Крип'якевич, І. Джиджора, С. Томашівський, М. Кордуба та ін. 1898 у Львові вийшов перший том монументальної праці Г. «Історія України-Русі» (тт. 1-10, у 13-ти книгах, 1898–1937). Політ. діяльність розпочав у Галичині, ставши 1899 одним із засновників УНДП, 1908 в Києві — ТУП. Г. 1907 організував і очолюв Укр. наук. т-во в Києві. Великі заслуги Г. як ученого, який створив цілісну концепцію укр. іст. процесу, ставлять його в ряд найвизначніших постатей укр. історії.

Гулак-Артемовський Семен (4(16).02.1813, Городище, тепер Черкаська обл. — 5(17).04.1873, Москва) — композитор, співак (баритон) і драм. актор. Навчався у Київській духовній семінарії (1835–1838). М. Глинка запрошив Г.-А. як найкращого співака у Придворну співацьку капелу. Солоїст імператорської опери (Петербург, 1842–1864), Великого театру (Москва, 1864–1865). Г.-А. — автор першої укр. опери («Запорожець за Дунаєм» (1862, постановка 1863, виконував партію Карася), вокально-хореографічного дивертисменту «Українське весілля» (1851), музики до веведілю «Ніч під Івана Купала» (1852), пісень-романсів та ін.

Заболотний Данило (28.12.1866, с. Чоботарка Подільської губ., тепер с. Заболотне Вінницької обл. — 15.12.1929, Київ) — визначний мікробіолог і епідеміолог. Закінчив природниче відділення фізико-математичного ф-гу Новоросійського (Одеса, 1891) і мед. ф-т Київського (1894) ун-тів. Заразив себе холерою, випробовуючи протихолерну сироватку. З. — директор організованого ним Ін-ту мікробіології та епідеміології (1928–1929). Автор наук. праць, присвячених вивченню чуми, холери, сифілісу, саме йому належить гіпотеза про існування в природі осередків чуми, де зберігаються мікроби в період згасання епідемії. З. створив школу епідеміологів. Академік (з 1922, мікробіологія), президент ВУАН (1928–1929). Президія АН УССР заснувала премію ім. З.

Заньковецька Марія (спр. Адасовська; 4.08.1860, с. Заньки Чернігівської губ., тепер Ніжинського р-ну Чернігівської обл. — 4.10.1934, Київ) — видатна актриса. З 1882 міняє безпечне дворянське життя на поєєврання мандрівної актриси. Геніально обдарована сценічно, вокально і пластично, з 40 років була найкращою укр. актрисою, створила низку образів укр. жінки. Найвидатніші ролі: Харитина, Софія, Тетяна («Наймичка», «Безталанна», «Бондарівна» І. Карпенка-Карого), Наталя («Іммеріола» П. Мирного), Катря, Аза, Проня («Не судилося», «Циганка Аза», «За двома зайцями» М. Старицького), Галя («Назар Стодоля» Т. Шевченка), Приська («По ревізії» М. Кропивницького). Велика заслуга З. і в тому, що вона ввнесла укр. театр. мистецтво за нац. рамки. Відмовилася перейти на імператорську сцену, незважаючи на обіцяні небачені гонорари. З. 1917 очолила нар. театр у Києві, на базі якого 1922 створено театр ім. З., тепер Львівський нац. академічний укр. драм. театр ім. З. Знялася у фільмах «Наталка Полтавка» (1910, Наталка), «Остап Бандура» (1923, матір). Першою удостоєна звання нар. артистки України.

Карпенко-Карий Іван (спр. Тобілевич; 29.09.1845, слобода Арсенівка, тепер у складі с. Веселівка Бобриньського р-ну Кіровоградської обл. — 15.09.1907, Берлін, похований на хуторі Надія, обл. с. Миколаївки тієї ж обл.) — видатний драматург, актор, режисер, театр. діяч. Один з основоположників нового укр. театру. Брат М. Садовського і П. Сакаганського. Разом з М. Кропивницьким 1865 організували аматорський гурток у Слизветграді (нині Кіровоград). Виступав у трупях М. Старицького (1883–1884), М. Садовського (1888–1890), один з керівників трупи П. Сакаганського (1890–1907). К.-К. — автор п'єс «Бурлака» (1883), «Бондарівна» (1884), «Безталанна» (1886), «Сто тисяч» (1890), «Сава Чалий» (1899), «Хазяїн» (1900), «Гндзя» (1902), «Суета» (1903), «Житєйське море» (1904) та ін. Ролі: Назар («Назар Стодоля» Т. Шевченка), Пузир («Хазяїн»), Городишчий («Ревізор» М. Гоголя) тощо. К.-К. також автор крит. статей і рецензій в галузі сценічного мистецтва. 1956 відкрито музей-заповідник — «Хутір Надія».

Кобиллякська Ольга (27.11.1863, Гура-Гумора на Буковині, нині Гура-Гуморулуй у Румунії — 21.03.1942, Чернівці) — видатна письменниця. Закінчила чотирикласну нім. школу, надалі займалася самоосвітою. З 1891 жила у Чернівцях. Перші літ. спроби були нім. мовою. Укр. світогляд сформувався під впливом творів Т. Шевченка та І. Франка, особистого знайомства з О. Маковцем, Н. Кобринською та ін. Укр. мовою написані оповідання і повісті, де порушуються проблеми жіночої емансипації («Людина», 1894, «Він і Вона», 1895, «Дарівна», 1896, «Некультурна», 1897, «Німба», 1905 та ін.). Згодом тематика творів розширилась: «Земля» (1902), «У неділю-рано зілля копала...» (1909), «Лист засудженого вояка до своєї жінки» (1917), «Вовчуха» (1923), «Апостол черні» (1926) та ін.

Костанді Кириак (3.10.1852, с. Дофінівка, нині у складі Одеси — 31.10.1921, Одеса) — відомий художник. Закінчив Петербурзьку АМ (1882, її академік з 1907). Член Т-ва передвижників. К. — викладач Одеського худ. училища з 1885. Твори: «У хворого товариша» (1884), «В люди» (1885), «Старенькі» (1891), «З пташиного польоту» (1907), «Галки» (1915), портрети та ін.

Козобинський Михайло (17.09.1864, Вінниця — 25.04.1913, Чернівці) — видатний письменник і гом. діяч. 1880 закінчив Шаргородське (тепер Вінницька обл.) духовне училище, згодом навчався у духовній семінарії, 1891 при Вінницькому реальному училищі склав іспит на нар. вчителя. Брав участь у гом. роботі, тому був арештований, з 1886 за ним було установлено таємний поліцейський нагляд, який не припинявся протягом всього подальшого життя. На поч. 90-х рр. XIX ст. К. став членом Братства тарасівців. 1897 переїхав у

Чернівів, де за винятком кількох років (робота в редакції газети «Волинь», Житомир) мешкав до кінця життя. 1906-1908 очолював у місті товариство «Просвіта». Хворий на серце, К. змушений був кілька разів виїжджати за кордон на лікування. Письменник є одним з найвизначніших представників імпресіонізму в укр. л-рі. Автор численних оповідань і повістей: «Ціпов'яз» (1893), «Х» (1894), «Цвіт яблуні» (1902), «Сміх» (1906), «Persona grata» (1907), «Intermezzo» (1908), «Fata morgana» (1903-1910), «Тіні забутих предків» (1911), «На острові» (1913) та ін. Твори К. перекладено мовами багатьох народів світу. Відкрито літературно-меморіальний музей письменника у Вінниці (1927) і Чернівотів (1934).

Кримський Агатангел (15.01.1871, Володимир-Волинський, тепер Волинська обл. — 25.01.1942, Кустанай, Казахстан) — видатний учений-сходознавець, письменник, історик укр. мови і л-ри. 1892-1896 навчався у Лазаревському ін-ті сх. мов (Москва, де викладав 1898-1918), з 1896 — на іст.-філол. ф-ті Московського ун-ту. З 1918 — проф. Київського ун-ту (до 1941, з перервами). У червні-листопаді 1918 К. був одним з організаторів УАН, до 1928 — її незмінний секретар і голова іст.-філол. відділу (до 1929). 1921-1929 К. очолював Ін-т сходознавства ім. О. Потебні в Києві. У 30-х рр. був практично усунутий від науково-викладацької роботи, 20.07.1941 арештований, помер в ув'язненні (за деякими даними — закатований). Автор наук. праць: «Історія мусульманства» (1904-1912), «Історія арабів і арабської літератури» (1911-1912), «Історія Персії та її письменства» (1923), «Історія Туреччини та її письменства» (тт. 1-4, 1924-1927), «Українська граMATика» (тт. 1-2, 1907-1908), «Нариси з історії української мови» (1922, у співтворстві з О. Шахматовим) та ін. Літ. твори К.: поезії «Пальмова гілля» (тт. 1-3, 1901, 1908, 1922), «Бейрутські оповідання» (1906), роман «Андрій Лагоский» (1905, повністю опублікований 1972), численні переклади. К. — знавець понад 60 іноземних мов.

Кричевський Василь (31.12.1872, с. Ворожба, тепер Лебединського р-ну Сумської обл. — 19.11.1952, Каракас, перепхований у Бавнд-Бруті, штат Нью-Джерсі, США) — визначний художник, архітектор, графік, майстер декоративно-ужиткового мистецтва. Один з перших членів Укр. АМ (1917). К. викладав у Київському худ. ін-ті (1922-1941), емігрував під час рад.-нім. війни. Твори: проекти і худ. оформлення Полтавського губ. земства (1903-1908, тепер обл. краєзнавчий музей), Нар. дому Лохвиці (нині Полтавська обл.), Канівського (тепер Черкаська обл.) музею-заповідника «Могила Т. Г. Шевченка» (1936-1938, у співтворстві); картини — «Ребля Квітки Обнов'яненка» (1899), «На Дніпрі» (1900), «Ярмарок» (1913), «Кам'яна баба» (1925), «Сорочинський ярмарок» (1938); книжкова графіка; декорації до вистав Театру М. Садовського і до кінофільмів та ін.

Кропивницький Марко (10(22).05.1840, с. Бежбайраки, тепер с. Кропивницьке Новоукраїнського р-ну Кіровоградської обл. — 8(21).04.1910, Харків) — визначний драматург, режисер, актор, композитор. 1862-1863 був вільним слухачем Київського ун-ту. К. розпочав сценічну діяльність в аматорському театрі, на професійній сцені з 1871. У жовтні 1882 організував у Слизаветграді (нині Кіровоград) власну трупу, якій судилося стати основою т. зв. театру корифеїв. Створив школу режисури й акторської майстерності, очолював драм. трупи. К. — автор понад 40 п'єс, зокрема «Дай серцю волю, заведе в неволю» (1863), «Доки сонце зійде, роса очі виїсть», «Литий, або ж Павук» (обидві — 1882), «Чмир» (1890), «Олеся» (1891), «Скрутна доба» (1906) та ін. Як автор створив низку сценічних образів, як композитор писав музику до вистав, автор вокальних дуетів, романсів тощо. Помер у вагоні поїзда.

Крушельницька Соломія (23.09.1872, с. Білявинці, тепер Бучацького р-ну Тернопільської обл. — 16.11.1952, Львів) — видатна співачка (лірико-драматичне сопрано), дитинство і юність пройшли у с. Біла, нині Тернопільського р-ну Тернопільської обл. (є музей-садиба). 1893 закінчила Львівську консерваторію, 1893-1896 удосконалювала свою майстерність у Мілані (Італія). Протягом двох десятиліть з величезним успіхом співала на оперних сценах провідних театрів світу (Львів, Одеса, Варшава, Петербург, Париж, Каїр, Рим, Мілан, Буенос-Айрес). Виконала бл. 60 партій у найкращих св. операх. Вершиною вокальної майстерності К. стало виконання партії Мадам Батерфляй в однойменній опері Дж. Пуччіні. Пропагувала за кордоном укр. нар. пісні та твори укр. композиторів. К. разом з Е. Карузо, Т. Руффо, Ф. Шаліпіним вважалися найкращими оперними співачками у світі на поч. ХХ ст. 1939 повернулася в Україну, викладала вокал у Львівській консерваторії (з 1946 — проф.).

Куйджі Архип (13.01.1841, Маріуполь, нині Донецької обл. — 24.07.1910, Петербург) визначний художник, педагог. Член Т-ва передвижників з 1875, академік Петербурзької АМ з 1893. К. — автор картин «Українська ніч» (1876), «Вечір на Україні» (1878), «Місячна ніч на Дніпрі» (1880), «Захід сонця в степу» (бл. 1900), «Нічна» (1905-1908). 1995 створено міжнародний фонд ім. А. Куйджі в Маріуполі.

Леонтович Микола (13.12.1877, с. Монастирок Брашлавського пов. Подільської губ., тепер Немирівського р-ну Вінницької обл. — 23.01.1921, с. Марківка, нині Теплицького р-ну Вінницької обл.) — визначний композитор, гом. діяч, педагог. 1899 закінчив Кам'янець-Подільську (нині Хмельницька обл.) духовну семінарію, 1904 у Петербурзі екстерном склав іспит на звання регента. Уперше в Україні організував хор залізничників на станції Гришине (тепер Красноармійськ Донецької обл.), протягом 10 років викладав співи, арифметику і географію у Тульчинському (нині Вінницька обл.) жіночому епархіальному училищі. З 1918 жив у Києві, викладав хорovu справу на диригентському ф-ті Київського муз.-драм. ін-ту ім. М. Лисенка, брав активну участь у розбудові укр. муз. к-ри. Став жертвою політ. терору, убитий співробітником НКВС (ВЧК) у домі свого батька. Л. — автор понад 150 хороших обробок укр. нар. пісень, серед яких «Дударик», «Женчик-чок-бренчик», «Ой, з-

за гори кам'яної», всесвітньовідомий «Щедрик», хорових поем «Легенда», «Моя пісня» та ін., церковних хорів, опери «На русалчин великдень» (1919-1920, закінчив, відредагував і оркестрував М. Скорик).

Лисенко Микола (22.03.1842, с. Гриньки Кременчуцького пов. Полтавської губ., нині Глобинського р-ну Полтавської обл. — 6.11.1912, Київ) — видатний композитор, етнограф, диригент, піаніст, педагог, гром. діяч. Навчався на природничому відділі фізико-математичних ф-тів Харківського (1859-1860) і Київського (1860-1864) ун-тів, кандидат природничих наук. 1867-1869 навчався музики у Лейпцигу (Німеччина), 1874-1875 удо-сконалював майстерність у Петербурзі в М. Римського-Корсакова. З 1869 мешкав у Києві, працював учителем гри на фортепіано, 1904 відкрив власну муз.-драм. школу (найкращі учні — К. Стеценко, Л. Ревуцький, О. Кошиць, М. Микиша та ін.). Активний член Київської Громади. Організував щорічні шевченківські концерти. Разом з О. Кошицем Л. 1905 створив муз. т-во «Боян». 1908-1912 — голова ради правління «Українського клубу». 1907 на деякий час був арештований. Залишив чималу етнографічну спадщину. Л. створив класичні обробки нар. пісень, написав понад 80 вокальних і фортепіанних творів, музику до творів Т. Шевченка («Б'ють пороги», «Гайдамаки», «Іван Гус», «Радулься, ниво непоплитая» та ін. Композитор є автором опер «Різдвяна ніч» (1874), «Утоплена» (1883), «Тарас Бульба» (1880-1890), «Наталка Полтавка» (1889), «Енеїда» (1910), дитячих опер «Коза-дереза» (1883), «Ган Кошчійскі» (1891), «Зима і Весна» (1892), оперети «Чорноморці» (1872), які стали основою укр. нап. оперного мистецтва.

Мечников Ілля (15.05.1845, с. Іванівка Куп'янського пов. Харківської губ., тепер Харківської обл. — 15.07.1916, Париж) — видатний біолог. Закінчив фізико-математичний ф-т Харківського ун-ту, склавши всі іспити естерном (1864). М. — проф. зоології та порівняльної анатомії Новоросійського ун-ту (Одеса, з 1870). Разом з М. Гамалією заснував першу в Рос. імперії й другу в світі бактеріологічну станцію (Одеса, 1886). М. 1888 переїхав до Парижа, де організував лабораторію при Пастерівському ін-ті й керував нею до смерті. Саме М. належить авторство комерційного способу виробництва кефіру. За відкриття явища фагоцитозу (1882) йому при-суджена Нобелівська премія (1908).

Микешин Михайло (9(21).02. 1835, с. Платоново Смоленської губ., тепер у РФ — 19(31).01.1896, Петербург) — рос. скульптор і графік. За походженням білорус. Навчався у Петербурзькій АМ (1852-1858). М. був у дружних взаєминах з Т. Шевченком, залишив спогади про нього. За його проєктами створено пам'ятники Б. Хмельницькому в Києві (1879-1888), адміралом В. Корнілову (1895) і П. Нахімову (1898) в Севастополі. М. — автор ілюстрацій до творів Т. Шевченка і М. Гоголя.

Мириш Панас (спр. Рудченко; 1(13).05.1849, Миргород, нині Полтавська обл. — 28.01.1920, Полтава) — видатний письменник, гром.-культ. діяч. Закінчив Галяцьке пов. училище (1863). 1871 переїхав до Полтави, де працював на держ. службі майже до кінця життя, дослужившись до чину дійсного статського радника (1914). М. — автор романів «Хіба ревути воли, як ясла повні?» (1880, у співтворстві з братом І. Рудченком, псевд. І. Білик), «Повія» (1883-1884), повістей «Лихі люди» («Товариші», 1877), «Голодна воля» (опублікована 1940), «Лихо давні і сьогочасне», «Серед степів» (1903), драми «Лимерівна» (1883), малої прози, перекладів, зокрема «Слова о полку Ігоревім», «Короля Ліра» В. Шекспіра та ін. М. став літ. учителем наступних поколінь укр. письменників.

Нестеров Петро (1887 — 26.08(8.09).1914, pobl. Жовки, тепер Львівська обл.) — рос. пілот. Основоположник вищого пілотажу. 1912-1914 служив у Києві. Н. першим увів крену на віражі, виконав ряд фігур вищого пілотажу, у тому числі в небі над Києвом 27.08(7.09).1913 «мертву петлю» (петля Н.). Підготував і очолив першій груповий політ літаків за маршрутом Київ — Ніжин (нині Чернігівська обл.) — Київ. Н. — учасник Першої св. війни, штабс-капітан. Загинув у повітряному бою, вперше застосувавши таран.

Нечуй-Левицький Іван (спр. Левицький; 13(25).11.1838, Стеблів Київської губ., тепер смт Корсунь Шевченківського р-ну Черкаської обл. — 15.04.1918, Київ) — видатний письменник. Закінчив Київську духовну академію (1865), учителював, 1885 вийшов у відставку й оселився у Києві. Н.-Л. — автор романів «Хмарі» (1874), «Князь Стрємя Вишневецький» (1897), повістей «Причепач» (1869), «Микола Джеря» (1878), «Кайдашева сім'я» (1879), «Бурлачка» (1880), «Старосвітські батюшки та матушки» (1888), «Не той став» (1896), «Гетьман Іван Виговський» (1899), низки оповідань, зокрема циклу «Баба Параска та баба Палажка» (1874-1908), драм, творів, казок, дитячих сєнок, праць з історії й етнографії. Брав участь (разом з П. Кулішем та І. Пулюєм) у перекладанні першого повного видання Біблії укр. мовою (Відень, 1903). Письменник обстоював ідею укр. нап. л-ри, твореній поза чужими впливами і стверджував «непотрібність рос. л-ри для України». У творах Н.-Л. широко використовував нар. мову.

Олесь Олександр (спр. Кандиба; 5.12.1878, с. Білопілля Харківської губ., тепер Сумська обл. — 22.07.1944, Прага) — видатний поет. Батько О. Ольжича. Навчався у Харківському ветеринарному ін-ті. О. з 1911 мешкав у Києві, працював в укр. пресі та видавництвах «Лан». З 1919 — в еміграції, Будапешті, Відні, а з 1924 — у Празі. О. — автор зб. віршів «З журбою радість обнялася» (1907), «Поєзії» (1909), «Драматичні етюди» (1914), «Чужиною» (1919), «Минуле України в піснях. Княжі часи» (1930), «Поєзії» (1931), «Кому повім печаль мою», драми «Земля обітована», численних драм, етюдів, поем, перекладів та ін. Вірш поета «Чари ночі» («Сміються, плачуть солов'ї») став нар. пісєною.

Пимоненко Микола (9.03.1862, Київ — 26.03.1912, там же) — видатний художник і педагог. Закінчив Петербурзьку АМ 1884 (1904 став її академіком). Викладав у Київській рисувальній школі М. Мурашка, 1900 став співзасновником і викладачем Київського худ. училища. З 1899 — член Т-ва передвизників. П. один з перших в укр. живописі знімк повнадати побутовий жанр з поет. нац. пейзажем. Автор понад 700 картин і рисунків, найвідоміші з них: «Весілля в Київській губернії» (1891), «Свати» (1892), «Ворожіння» (1893), «Жнива» (1896), «Ярмарок» (1898), «Жертва фанатизму» (1899), «Ревнощі» (1901), «Біла річка» (1905), «Українська ніч» (1906), «Збирання сіна на Україні» (1907), «Суперниці. Біля колодязя» (1909), «Гопак» (1910).

Потебня Олександр (10(22).09.1835, с. Гаврилівка, тепер с. Гришине Роменського р-ну Сумської обл. — 29.11(11.12).1891, Харків) — видатний філолог. Закінчив іст.-філол. ф-т Харківського ун-ту (1856), його проф. (з 1875). Засновник т. зв. психологічного напрямку в укр. мовознавстві, у своїх працях гостро виступав проти асиміляції українців. Автор праць «Думка і мова», «Записки про малоруське наріччя» (1870), «Із записок з російської граматики» (тт. 1-2, 1874, т. 3, 1899, т. 4, 1941), «Мова і народність» (1895) та ін. П. належать також праці з фольклору й етнографії, переклади та ін.

Пулюй Іван (Пульгуй; 2.02.1845, Гримайлів Скалатського пов., тепер Гусятинського р-ну Тернопільської обл. — 31.01.1918, Прага) — видатний фізик, винахідник, перекладач, гром. діяч. Закінчив фізико-математичний відділ філол. ф-ту Віденського ун-ту (1872), навчався у Страсбурзькому (тоді Німеччина, тепер Франція, 1875-1877) ун-ті. Особливе місце в наук. діяльності П. займає відкриття ікс-променів, які пізніше в деяких країнах отримали назву рентгенівських (1883, «лампа Пулюя»). Працював у Празькому (нім.) політехнічному ін-ті (проф. 1884-1916, ректор 1889-1890, декан першого в Європі електротехнічного ф-ту з 1902). П. — автор понад 50 наук. праць укр., нім. і англійською мовами. Разом з П. Кулішем та І. Нечусем-Левицьким переклав з давньоєврейської мови Псалтир і з давньогрецької — Євангеліє.

Рєпін Ілля (24.07(5.08).1844, Чугув, нині Харківська обл. — 29.09.1930, Куоккала, Фінляндія, тепер смт Рєпін, Ленінградська обл., РФ) — видатний художник. Навчався у Петербурзькій АМ (1864-1871), був її проф. (1894-1907), ректором (1898-1899). Член Т-ва передвизників з 1878. На укр. тему написав твори: «Українська селянка» (1880), «Вечорниця» (1881), «Портрет Т. Шевченка» (1888), «Запорожці пишуть листа турецькому султанові» (1878-1891), «Чорноморська вольниця» (1908). Р. підтримував укр. мalarяй, у нього навчалися М. Пимоненко, О. Мурашко. Із захопленням писав про укр. мистецтво.

Садовський Микола (спр. — Тобілевич; 13.12.1856, с. Кам'яне-Костувате Бобринецького пов. Херсонської губ., тепер Братського р-ну Миколаївської обл. — 7.02.1933, Київ) — видатний актор і режисер, один із засновників укр. професійного театру. Брат І. Карпенка-Карого і П. Саксаганського. Навчався у Єлизаветградському (нині Кіровоград) реальному училищі, покинув, пішов добровольцем на російсько-турецьку війну 1877-1878, продовжував військ. службу до 1881. З цього часу став актором. 1888 С. разом із М. Заньковецькою заснував власну трупку, яку очолював 10 років. 1898 об'єднався з трупкою П. Саксаганського, 1900 до них приєдналася і театральна група М. Кропивницького, з триумфом виступали містами України. 1905-1906 С. очолював у Львові театр «Руська бесіда». 1907 разом із М. Заньковецькою створив у Києві перший стаціонарний укр. професійний театр (працювати почав 15.09.1906 у Полтаві, до 1919). Після перемоги більшовицька емігрував, 1921-1926 жив в Ужгороді та Празі, завдяки клопотанню Г. Юри і О. Ватулї одержав дозвіл на приїзд в Україну. С. — неперевершений артист героїко-романтичного і трагедійного плану, виконував численні ролі (Назар Стодоля, Богдан Хмельницький, Тарас Бульба, Сава Чалий, Мартин Боруля, Пузир, Городничий та ін.) в п'єсах Т. Шевченка, І. Карпенка-Карого, М. Кропивницького, М. Старицького, М. Гоголя, Лесі Українки. Залишив сподати «Спомини з російсько-турецької війни» (1917), «Мої театральні згадки» (1907-1929).

Саксаганський Панас (спр. — Тобілевич; 15.05.1859, с. Кам'яне-Костувате Бобринецького пов. Херсонської губ., тепер Братського р-ну Миколаївської обл. — 17.09.1940, Київ) — видатний актор, режисер, театр. діяч. Брат І. Карпенка-Карого і М. Садовського. Закінчив у Єлизаветградське (нині Кіровоград) реальне училище. 1883 розпочав творче життя на сцені укр. театру під керівництвом М. Старицького і М. Кропивницького. 1890-1898 разом з І. Карпенком-Карим очолював власну трупку, згодом грав у різних театр. об'єднаннях. С. 1918 заснував Нар. театр у Києві (тепер Львівський нац. академічний театр ім. М. Заньковецької). Нар. артист РСРП (1936). Особливо великої слави і досконалості акторської майстерності досяг у комедіях І. Карпенка-Карого. Зіграв понад 100 ролей як комедійного, так і драм. репертуару, найкращі з них — Мартин Боруля, Феноген, Копач, Гнат Голий (п'єси І. Карпенка-Карого), Голохвостий (М. Старицького), Франц Моор (Ф. Шиллера). Свої думки про створення сценічного образу С. виклав у статті «Моя робота над ролю».

Самокиш Микола (Самокиша; 25.10.1860, Ніжин, тепер Чернігівської обл. — 18.01.1944, Сімферополь) — визначний живописець і графік. Навчався у Петербурзькій АМ (1979-1985, її академік з 1890, викладач — 1912-1917) і в Парижі (1886-1889). С. разом із Сергієм Васильківським створили альбом «З української старовини» (1900), «Мотиви українського орнаменту» (1912). Брав участь у розписав Полтавського будинку земства (тепер краєзнавчий музей).

Смирненко Василь (7.03.1835, с. Мліїв Київської губ., тепер Черкаської обл. — 17.12.1915, Київ) — промисловець, інженер-конструктор, технолог, визначний меценат укр. к-ри. Закінчив Паризький політехнічний ін-т. Побудував власну цукроварню у с. Сидорівка Канівського пов. Київської губ., поставив її на високий

технічний рівень, обладнавши машинами власного винаходу, запровадив один з перших у Рос. імперії виробництво пасти. Упродовж 40 років десту частину своїх прибутків давав на укр. культ. цілі: покривав дефіцит укр. преси, підтримував фінансово укр. діячів і письменників, пожертвував 100 тис. рублів для НТШ. Весь свій масток (бл. 10 млн рублів) записав на укр. культ. цілі, воєнні події та революція перешкодили реалізувати ці фонди.

Смирненко Левко (6(18).02.1855, Платонів хутір, поблизу Мліве Черкаського пов. Київської губ., тепер Черкаська обл. — 6.01.1920) — видатний учений-помолог, фундатор наук садівництва. Син Платона Смирненка. Навчався у Київському та Новоросійському (в Одесі) ун-тах. С. 1880-1887 перебував на засланні у Красноярьську й Іркутській губ. Після повернення на науку створив у Мліве колекційний сад і приватний помологичний розсадник, який згодом перетворився в док. центр садівництва (було понад 900 сортів яблунь, 889 — груш, 84 — слив, 350 — вишень і черешень, 927 сортів троянд). С. особисто вивів сорт яблуні, названий іменем батька — ренет П. Смирненка. 1901 видав «Генеральний каталог», який містив опис 1580 сортів плодкових і ягідних культур, 31 сорту винограду і 811 сортів і видів декоративних рослин. Підготував капітальну працю «Кримське промислове плідництво» (1912). С. у Рівдяну ніч убили співробітники ЧК. 1958 Млівській садово-городній дослідній станції присвоєно ім'я видатного ученого і створено меморіальний музей.

Смирненко Платон (21.12.1820, Сміла, нині Черкаська обл. — 14.01.1863) — промисловець-цукрозаводчик, економіст, меценат. Син Федора Смирненка, батько Левка Смирненка. Навчався у політехнічному ін-ті в Парижі (перша пол. 40-х рр.). С. був одним з керівників батьківської фірми, запроваджував передові європейські технології виробництва цукру. 1859 завод відвідав Т. Шевченко і був присьомо вражений порядками і турботою про людей-цукроварів (при заводі були упорядковані казарми, парові лазні, лікарня з аптекою, церква, бібліотека, училище на 150 учнів). С. передав поетові гроші на видання «Кобзаря» (1860). Сади у Мліве (тепер Черкаська обл.) стали експериментальною базою для наук. діяльності його сина Левка і онука Володимира.

Старицький Михайло (14.12.1840, с. Кліщинці, нині Чорнобаївського р-ну Черкаської обл. — 27.04.1904, Київ) — видатний письменник, сусп-політ. і культ. діяч. Батько Л. Старицької-Черняхівської. Навчався у Харківському та Київському ун-тах (1865 закінчив юрид. ф-т). С. був одним з найактивніших діячів київської Громади. Разом з М. Лисенком створив Т-во укр. сценічних акторів, 1883 очолив першу укр. професійну трупу, для підтримання її продав власний масток, 1893 у зв'язку з погіршенням стану здоров'я залишив театр і цілком присвятив себе літ. роботі. С. свою творчість розпочав як поет, серед вел. кількості поезій слід виділити спр. перлину «Виклик» («Ніч яка, Господи, місячна, зоряна...»), що стала нар. пісню. С. обробив та інсценував відомі твори М. Гоголя, Я. Кухаренка, особливо відомо переробка твору І. Нечуй-Левицького «На Кожум'яках» («За двома зайцями»). Оригінальні драм. твори — «Не судилося» (1881), «Ой, не ходи, Грицю, та й на вечорниці» (1892), «Талант» (1893), «Маруся Богуславка», «Оборона Буші» та ін. Прозова спадщина С. складає бл. 70 оповідань, повістей, романів, серед них «Облога Буші» (1881), іст. трилогія «Богдан Хмельницький» (1894, 1896, 1897), «Молодість Мазепи», «Руїна», «Останні орли», «Розбійник Кармелюк» та ін. Похований на Байковому кладовищі.

Стефаник Василь (14.05.1871, с. Русів, нині Снятинського р-ну Івано-Франківської обл. — 7.12.1936, там же) видатний письменник і гом. діяч. 1892-1900 вивчав медицину в Краківському (тепер Польща) ун-ті. Літ. діяльність розпочав 1890, автор зб. новел «Синя книжечка» (1899), «Камінний хрест» (1900), «Дорога» (1901), «Мос слово» (1905). З 1910 жив у рідному селі. 1908 обраний депутатом австрійського парламенту, 1918-1919 — член Укр. Нац. Ради. С. був у складі делегації ЗУНР, яка їздила укладати Акт Злуки 22.01.1919. 1926 вийшла ще одна зб. новел письменника — «Земля». С. — видатний майстер психологічної новели, «абсолютний пан форми» за словами І. Франка, збагатив реалізм новими рисами. Створено фільм «Камінний хрест» (1968). С. мав великий вплив на багатьох укр. письменників.

Терещенко Микола (1820—1903) — промисловець-цукровар, меценат укр. к-ри. Син А. Терещенка. Допомігав батькові, згодом сам став надзвичайно багатою людиною. Один з фундаторів Київського та Глухівського музеїв. Лише на потреби відкриття у Києві школи та спеціалізованих класів, у яких діти з сімей різних станів вивчали торгівню справу, Т. 1896 пожертвував 100 тис. рублів. Заповнював на благодійні цілі видав мільйони рублів.

Труш Іван (17.01.1869, с. Висоцьке, нині Бродівського р-ну Львівської обл. — 22.03.1941, Львів) — визначний живописець, худ. критик, гом. діяч. Закінчив Краківську АМ (тепер Польща, 1897). Ініціатор відкриття ряду творчих о-цій. Т. — майстер ліричного пейзажу, часто бував у Києві, відтворював у картинах архітектурні пам'ятки міста і мальовничі пейзажі околиць. Автор картин «Могила Шевченка в Каневі» (1900), «Галікки» (1905), «Дніпро під Києвом» (1910), «Гуцулка з дитиною» (1912), «Йордан на Гуцульщині» (1933), портретів І. Франка, В. Стефанника (обидва — 1897), М. Лисенка, Лесі Українки (обидва — 1900), А. Труш-Драгоманової (1904) та ін. Автор багатьох літ. і худ.-крит. статей.

Українка Леся (спр. Косач-Квітка Лариса; 25.02.1871, Новоград-Волинський Волинської губ., тепер Житомирська обл. — 1.08.1913, Сурамі, Грузія, тоді в Рос. імперії, похована у Києві) — видатна письменниця, перекладачка, літ. критик і фольклористка. Дочка Олени Пчілки, письменниці, гом. діячки і сестри М. Драгоманова. Через хворобу навчалася вдома, здобула різнобічну освіту, володіла десятком іноземних мов, згодом здійснила чимало перекладів св. класики. Дебютувала в л-рі ще 1884 (перший вірш «Надія» написаний ще 1880), вийшли зб. віршів «На крилах пісень» (1893), «Думи і мрії» (1899), «Відгуки» (1902). Поезія У. великої

емоційної напруги, сповнена глибоких патріотичних почуттів до України. Найповніше виявила себе в драматургії, створила понад 20 драм, серед них: «Блакитна троянда» (1896), «Одержима» (1901), «Осіня казка», «В катакомбах» (обидві — 1905), «Касандра» (1907), «У пуші» (1897-1909), «Воярина», «На полі крові» (обидві — 1910), «Адвокат Мартіан», «Лісова пісня» (обидві — 1911), «Камінний господар» (1912), «Орія» (1913). Суттєво модернізувала поезію укр. драми. Спільно з Ф. Колесою У. була організатором фольклорної експедиції для запису на фонограф укр. героїчного епосу (1908). Авторка низки літ.-крит. і філос.-публіц. статей. Пам'ятники поетесі встановлено в Києві, Луцьку, Сурамі, Клівленді (США), Торонто і Саскатуні (Канада).

Федькович Юрій (Осип-Домінік Гордієвич де Федькович; 8.08.1834, с. Сторончє-Путилів, тепер Путильського р-ну Чернівецької обл. — 11.01.1888, Чернівці) — визначний письменник, перекладач, фольклорист, культ. і гром. діяч. Навчався у Чернівецькій нижчій школі (1846-1848), займався самоосвітою. Ф. 1852-1863 був на службі в австрійській армії, підпоручик. 1871-1876 мешкав у Львові, останні роки життя — у Чернівцях. Ф. — автор творів «Люба-згуба» (1863), «Так вам і треба» (1865), «Довбуш» (1869, 1876), «Казки для руського народу» (1873), «Керманіч» (1876), «Дністрові кручі» (1885), «Богдан Хмельницький» (1886-1887), перекладів, зб. фольклору тощо.

Франко Іван (27.08.1856, с. Нагуєвичі, тепер Дрогобицького р-ну Львівської обл. — 28.05.1916, Львів) — видатний письменник, гром. і політ. діяч, учений, нац. ідеолог. Батько П. і Т. Франків. Навчався на філос. ф-ті Львівського (1875-1878, 1880), Чернівецького (1890), Віденського (1890-1893) ун-тів. 1.07.1893 отримав ступінь доктора філософії Віденського ун-ту. Ф. — перший серед укр. літераторів, який заробляв на життя тільки літ. працею. Автор бл. 4000 літ., публіц. і наук. творів. Вільно писав трьома укр., польською, нім.), а здійснював переклади з 14 мов. Найвідоміші твори: вірші «Камеярі» (1878), «Вічний революціонер» (1880), «Не пора, не пора, не пора...» (1880, згодом став одним з нац. гімнів), зб. віршів «З вершин і низин» (1887), «Зів'яле листя», «Мій Ізмарагд», поема «Моїсей» (1905), повісті «Борислав сміється» (1881), «Захар Беркут» (1883), «Для домашнього вогнища» (1897), «Мехресні стежки» (1900), драма «Украдене щастя» (1893), казка-поема для дітей «Лис Микита» (1890). Ф. був редактором і членом редакцій низки періодичних видань, зокрема «Друг» (1878), «Зоря» (1883-1886), «Народ» (1890-1895), «Літературно-науковий вісник» (1898-1907). Брав активну участь у гром. і політ. житті. У жовтні 1890 Ф. був співзасновником РУРП, 1899 — УНДП, тоді ж за сприяння М. Грушевського став дійсним членом НТШ. Активну участь у політ. житті припинив 1904. Значна частина спадщини Ф. представлена наук. працями (важливою є стаття «Що таке поступ?», де чи не вперше пророко критикується марксизм). Автор першої в укр. історіографії праці в жанрі іст. біографії «Життя Івана Федоровича та його часи» (1883). 1903-1912 Ф. очолював філол. секцію, 1908-1913 — етнографічну комісію НТШ. З 1908 рік погіршився стан здоров'я Ф., але він продовжував працювати. За своє життя пройшов складну світоглядну еволюцію. У 90-х рр. XIX ст. прийшов до повної підтримки ідеї політ. самостійності України. 1976-1986 видано зібрання творів Ф. у 50 томах.

Харитоненко Іван (1820, с. Нижня Сирватка, тепер Сумського р-ну Сумської обл. — 1891) — вил. земле-власник, цукрозаводчик, фінантор. Один з найбагатших власників цукрових заводів, з 1890 — член синдикату рафінадних цукрозаводчиків. Х. збудував і утримував дитячий притулок, будинок мед. ф-ту і гуртожиток Харківського ун-ту, церкву в рідному селі, чимало об'єктів у Сумах тощо.

Хвойка Вікентій (Хвойко; 1850, Семин, Австр. імперія, нині Чехія — 2.11.1914, Київ) — визначний археолог та історик. Закінчив комерційне училище. 1876 переїхав до Києва, працював учителем. Х. 1890 захопився археологією, 1893 — 1903 досліджував Кирилівську стоянку пізнього палеоліту в Києві. 1896 відкрив перші поселення трипільської к-ри на Київщині, 1899 — зарубіньської к-ри, 1900-1901 — черняхівської к-ри. Х. був одним із засновників Київського міського музею старовини і мистецтва (тепер Нац. іст. музей).

Яворницький Дмитро (Еварнієвич; 6.11.1855, с. Сонцівка, тепер с. Борисівка Харківського р-ну Харківської обл. — 5.08.1940, Дніпропетровськ) — видатний історик, археолог, етнограф, фольклорист і письменник. Навчався на іст.-філол. ф-ті Харківського ун-ту (1877-1881). Учителював, займався наук. роботою, головна тематика — вивчення історії запорізького козацтва. 1892 Я. заaslano до Ташкента. 1902 очолюв новостворений Катеринославський (з 1926 — Дніпропетровський) історико-краснавчий музей (до 1933), перетворив його в один з найкращих музеїв України (75 тис. одиниць зберігання, названий іменем Я.) Автор понад 200 праць, зокрема: «Історія запорізьких козаків» (тт. 1-3, 1892-1897), «Іван Дмитрович Сірко — слаavnий кошовий отаман Війська запорізького низових козаків» (1894), «Джерела для історії запорізьких козаків» (тт. 1-2, 1903).

Терміни та поняття

Меценат (від імені римського політ. діяча I ст. до н. е. Мецената, який уславився покровительством поетів) — багатий покровитель науки, мистецтва та л-ри. Укр. меценатами були родини підприємців Терещенків, Симиренків, землевласник С. Чикаленко.

Модернізм (від фр. «новітній, сучасний») — осн. напрям л-ри та мистецтва ХХ ст., що характеризується розривом з ідейними та худ. принципами класичного мистецтва, з традицією реалізму.

Професійний театр — один з видів мистецтва, заняття яким є осн. для його учасників.

Реалізм (від лат. «суттєвий, дійсний») — творчий метод л-ри та мистецтва, що полягає в правдивому історично конкретному й об'єктивному відображенні дійсності.

Тести

17.1. Причини низького рівня освіченості населення Наддніпрянської України (20 %, згідно з даними перепису 1897 р.):

- А байдужість до освіти народу української інтелігенції, відсутність освіти серед пріоритетів більшості селянських родин, природна неспроможність українців засвоювати знання.
Б відсутність освіти серед пріоритетів більшості селянських родин, перешкоди влади поширенню освіти серед народу, навчання в підросійській Україні проводили російською мовою.
В перешкоди влади поширенню освіти серед народу, природна неспроможність українців засвоювати знання, байдужість до їхньої освіти верхівки українського суспільства.
Г природна неспроможність українців засвоювати знання, байдужість до їхньої освіти верхівки українського суспільства, навчання в підросійській Україні проводили російською мовою.

А Б В Г

17.2. Міста Наддніпрянської України, у яких на кінець XIX ст. існували університети:

- А Київ, Катеринослав, Харків. В Київ, Одеса, Юзівка.
Б Київ, Одеса, Харків. Г Катеринослав, Харків, Херсон.

А Б В Г

17.3. Учений і галузь, у якій 1908 р. він став першим лауреатом Нобелівської премії з України:

- А Микола Гамалія, біологія.
Б Олександр Ляпунов, хімія.
В Ілля Мечников, фізіологія та медицина.
Г Іван Пулюй, фізика.

А Б В Г

17.4. Галузь мистецтва, у якій відзначилися Михайло Микешин і Леонід Позен, а також їхні найкращі твори:

- А архітектура, будинок Київського політехнічного інституту та будинок Полтавського губернского земства.
Б живопис, картини «Весілля в Київській губернії» та «Всюди життя».
В музика, опери «Майська ніч» і «Різдвяна ніч».
Г скульптура, пам'ятники Богданові Хмельницькому та Іванові Котляревському.

А Б В Г

17.5. Прочитайте факти біографії культурного діяча й укажіть його.

«Роки життя — 1862–1912. Народився в Києві в родині іконописця. Навчався в Петербурзькій Академії мистецтв. Один з найяскравіших майстрів побутового жанру. У своїй творчості він майже не відходив від тем сільського життя. Автор картини «Сінокіс». Малював високої майстерності у відтворенні сонячних барв природи України і народного побуту. Деякі картини мають гостросоціальне звучання».

- А Сергій Васильківський
Б Архип Куїнджі
В Микола Пимоненко
Г Іван Труш

А Б В Г

17.6. Діячі української культури, які переклали українською мовою Псалтир і Євангеліє:

- А М. Гамалія, П. Мирний, О. Олесь. В П. Куліш, І. Нечуй-Левицький, І. Пулюй.
Б А. Кримський, Л. Мартович, І. Франко. Г О. Ляпунов, С. Руданський, В. Стефаник.

17.7. Укажіть правильне твердження.

- А Дмитро Багалій переважно досліджував історію Волині
Б Сергій Реформатський був визначним ученим у галузі історії
В суттєво змінився лише побут мешканців центральних вулиць великих міст
Г широке відзначення релігійних свят відходило в минуле

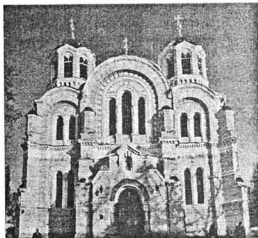
- 17.8. Сутність Товариства імені Тараса Шевченка у Львові до його реорганізації:
- А громадсько-політична організація, завданням якої було поширення ідеї самостійної соборної Української держави.
 - Б громадсько-політична організація, завданням якої було поширення соціалістичних ідей.
 - В літературна організація, завданням якої була публікація художніх і просвітницьких книг народною українською мовою, видання преси.
 - Г організації для громадського відзначення роковин з дня народження Тараса Шевченка, проведення літературних вечорів, театральних вистав тощо.
- 17.9. Назва літературного та наукового журналу, заснованого Михайлом Грушевським, Осипом Маковесом та Іваном Франком, який виходив спочатку у Львові, а згодом — у Києві:
- А «Життя і слово».
 - Б «Літературно-науковий вісник».
 - В «Наука і суспільство».
 - Г «Слово і час».
- 17.10. Підприсемь, громадський діяч, меценат, якого назвали «королем садівництва»:
- А Левко Смирненко.
 - Б Микола Терещенко.
 - В Іван Харитоненко.
 - Г Євген Чикаленко.
- 17.11. Автор перших дитячих опер «Коза-Дереза», «Пан Коцький» та ін. —
- А Михайло Вербицький.
 - Б Семєн Гулак-Артемівський.
 - В Микола Лисенко.
 - Г Петро Сокальський.

- 17.12. Твори, які належать пензлю видатного художника Івана Труша:
- А «Бій під Жовтими Водами», «В'їзд Богдана Хмельницького в Київ».
 - Б «Дніпро біля Києва», портрети Михайла Грушевського, Лесі Українки, Івана Франка.
 - В «Козаки в степу», «Козача левада», «Ловлять снігура», «Похід козаків», «Степова річка».
 - Г «На вулицях Парижа», «Неділя», «Паризьке кафе», «Похорон кошового», «Продавчині квітів».
- 17.13. Автор і назва першого національного історичного роману:
- А Микола Костомаров, «Чернігівка».
 - Б Пантелеймон Куліш, «Чорна рада».
 - В Панас Мирний, «Хіба ревуть воли, як ясла повні?».
 - Г Іван Франко, «Захар Беркут».
- 17.14. Жанр, у якому головним чином працював письменник Василь Стефаник і назви кількох його творів:
- А повість, «Дорога», «Камінний хрест», «Моє слово», «Новина».
 - Б повість, «Бурлачка», «Дві москвички», «Кайдашева сім'я», «Микола Джеря».
 - В поема, «Іван Вишеський», «Лис Микита», «Мойсей», «Похорон», «Смерть Каїна».
 - Г роман, «Записки Кирпатого Мефістофеля», «Заповіти батьків», «На терезах життя», «Чесність з собою».
- 17.15. Група людей, яка надала фінансову і моральну підтримку для заснування у Львові Літературного (згодом — Наукового) товариства імені Тараса Шевченка:
- А австрійський уряд, зокрема особисто імператор Франц-Йосиф.
 - В місцева влада, зокрема намісник Галичини Казимир Бадені.
 - В російський уряд і росіяни-слов'янофіли, зокрема граф Дмитрій Толстой.
 - Г українці з Наддніпрянщини, люди з певним достатком, меценати, зокрема письменник Олександр Кониський.
- 17.16. Організація, яка з 1881 р. займалася шкільними справами на західноукраїнських землях:
- А «Галицько-Руська матиця».
 - Б Наукове товариство імені Тараса Шевченка.
 - В «Просвіта».
 - Г «Руське педагогічне товариство».

17.17. Назва зображеної на фото споруди в Києві:

- А Андріївська церква.
- Б Володимирський собор.
- В Покровська церква.
- Г Успенська соборна церква.

17.18. Популярна назва документа 1887 р., який зобов'язував директорів гімназій утримуватися від прийому до їхніх закладів дітей певних категорій населення:

- А «циркуляр про дітей прислуги».
- Б «циркуляр про дітей священників».
- В «циркуляр про крамарських дітей».
- Г «циркуляр про кухарчинних дітей».

17.19. Автори національного гімну України:

- А М. Вороний, М. Леонтович.
- Б О. Олесь, С. Людкевич.
- В П. Чубинський, М. Вербицький.
- Г Т. Шевченко, М. Лисенко.

17.20. Популярний твір, написаний після переробки п'єси «На Кожум'яках»:

- А «Дай серцю волю, заведе в неволю».
- Б «За двома зайцями».
- В «Лимерівна».
- Г «Наймичка».

17.21. Подія, пов'язана з ім'ям Іллі Мечникова:

- А винайдення ліків проти інфекційних хвороб — пеніциліну.
- Б відкриття в Одесі Новоросійського університету.
- В відкриття різних груп крові та резус-фактора в людини.
- Г створення в Одесі першої у Російській імперії бактеріологічної станції.

17.22. Твір Семена Гулака-Артемовського, який поклав початок українській опері:

- А «Богдан Хмельницький».
- Б «Запорожець за Дунаєм».
- В «Тарас Бульба».
- Г «Утоплена».

17.23. Напрям діяльності родин Терещенків, Симиренків, Харитоненків, Євгена Чикаленка:

- А державна діяльність.
- Б літературна діяльність.
- В меценатська діяльність.
- Г театральна діяльність.

17.24. Прочитайте уривок з виступу на мітингу письменника Михайла Коцюбинського й укажіть подію, з нагоди якої він відбувався.

«Місто... справляє нині свято українського слова. Сто літ минуло, як те занедбане і закинуте під сільську стріху слово, як фенікс з попелу, воскресло знов в устах батька нової української літератури..., голосно залунало по широких світах».

- А вихід у світ повної збірки «Кобзаря» Тараса Шевченка
- Б відкриття у Полтаві пам'ятника Іванові Котляревському
- В приїзд до Києва Івана Франка та прилюдне читання ним поеми «Мойсей»
- Г святкування 70-річчя з дня народження Івана Нечуя-Левицького

17.25. Укажіть правильне твердження.

- А на Київському митрополичому престолі переважно перебували українці
- Б процеси модернізації повсякденного життя носили суперечливий характер
- В Микола Садовський у 1906 р. створив Київський стаціонарний професійний театр
- Г суттєвих змін зазнало внутрішнє планування української хати

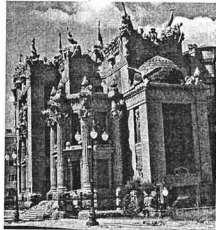
17.26. Укажіть назву зображеної на фото споруди.

- А будинок з химерами в Києві
- Б будівля Національної опери України
- В будівля театру в Одесі
- Г будівля театру в Харкові

17.27. Укажіть назву творіння архітектора Владислава Городецького, зображеного на фото.

- А будинок з химерами в Києві
- Б будівля Київського університету
- В будівля Національної опери України
- Г будівля театру в Одесі

17.28. Місто, де збудовано будинок губерньського земства, який є зразком національного стилю в українській архітектурі, та його автор:

- А Житомир, Євген Нагірний. В Полтава, Василь Кричевський.
Б Катеринослав, Юліян Захаревич. Г Харків, Олексій Бекетов.

17.29. Жанр живопису, в якому вершиною стала творчість Сергія Васильківського, а також назви його картин:

- А батальний живопис, «Абордаж турецької галерії запоріжцями», «Бій під Жовтими Водами», «Бій Максима Кривоноса з Яремою Вишневецьким», «Похід запоріжців на Крим».
Б народно-побутовий жанр, «Весілля в Київській губернії», «Гопак», «Святочне ворожіння», «Сінокіс», «Свати», «Ярмарок».
В пейзаж, «На Харківщині», «Отара в степу», «Ранок», «Степ на Україні», «Степова річка».
Г портрет, зображення Михайла Грушевського, Лесі Українки, Івана Франка.

17.30. Наукова дисципліна, у якій відзначилися Борис Грінченко і Агатангел Крымський:

- А правознавство. В філологія.
Б релігійзнавство. Г філософія.

17.31. Найпопулярніший український поет початку ХХ ст. та назви його збірок і поем:

- А Микола Вороний, «Ліричні поезії», «В саяві мрій».
Б Павло Грабовський, «Доля», «З півночі», «З чужого поля», «Кобза», «Пролісок».
В Олександр Олесь, «З журбою радість обнялася», «По дорозі в казку».
Г Юрій Федькович, «Дезертир», «Пречиста Діва, радуїся Маріє», «Рекрут», «Святий вечір».

17.32. Укажіть псевдоніми братів Тобілевичів.

- 1 Гаврило Деркач
- 2 Іван Карпенко-Карий
- 3 Панас Мирний
- 4 Іван Нечуй-Левицький
- 5 Микола Садовський
- 6 Панас Саксаганський
- 7 Михайло Старицький

17.33. Укажіть п'єси, написані українськими письменниками у другій половині ХІХ ст.

- 1 «Литай, або ж Павук»
- 2 «Дворянські вибори»
- 3 «Лимерівна»
- 4 «Мина Мазайло»
- 5 «Назар Стодоля»
- 6 «Наталка Полтавка»
- 7 «Хазяїн»

17.34. Укажіть українських композиторів.

- 1 Володимир Вернадський
- 2 Семен Гулак-Артемівський
- 3 Архип Куїнджі

- 4 Микола Лисенко
- 5 Ілля Мечников
- 6 Микола Самокиш
- 7 Петро Сокальський

17.35. Укажіть українських художників.

- 1 Сергій Васильківський
- 2 Кириак Костанді
- 3 Василь Кричевський
- 4 Микола Леонтович
- 5 Іван Пулюй
- 6 Яків Степовий
- 7 Кирило Стеценко

17.36. Установіть відповідність між істориками та їхніми працями.

1 Володимир Антонович	А «Бесіди про часи козацькі на Україні», «Про походження козацтва»
2 Михайло Грушевський	Б «Богдан Хмельницький», «Руїна»
3 Микола Костомаров	В «Історія запорізьких козаків» у трьох томах
4 Дмитро Яворницький	Г «Історія Малоросії» у чотирьох томах
	Д «Історія України-Руси» у десяти томах

	А	Б	В	Г	Д
1	☐	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐	☐

17.37. Установіть відповідність між письменниками і їхніми творами.

1 Марко Вовчок	А «Кайдашева сім'я», «Гетьман Іван Виговський», «Хмари»
2 Пантелеймон Куліш	Б «Каменярі», «Перехресні стежки», «Для домашнього вогнища»
3 Іван Нечуй-Левицький	В «Народні оповідання», «Інститутка», «Кармелюк», «Три долі»
4 Панас Мирний	Г «Хіба ревуть воли, як ясла повні?», «Повія», «Лихі люди»
	Д «Чорна рада», «Гордовита пара», «Дівоче серце», «Орися»

	А	Б	В	Г	Д
1	☐	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐	☐

38. Установіть відповідність між художниками та їхніми творами.

1 Сергій Васильківський	А «Весілля в Київській губернії», «Святочне ворожіння», «Сінокіс»
2 Архип Куїнджі	Б «Вечір на Україні», «Місячна ніч на Дніпрі».
3 Микола Пимоненко	В «Запорожці пишуть листа турецькому султанові».
4 Ілля Рєпін	Г «Мотиви українського орнаменту», «Війна 1904–1905 років», «Українська старовина».
	Д «На Харківщині», «Отара в степу», «Ранок».

	А	Б	В	Г	Д
1	☐	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐	☐

17.39. Установіть відповідність між архітекторами та спроектованими ними спорудами.

1 Й. Главка	А будинок з химерами
2 В. Городецький	Б Володимирський собор
3 Ф. Фельнер і Г. Гельмер	В оперний театр у Києві
4 В. Шретер	Г оперний театр в Одесі
	Д резиденція буковинського митрополита

	А	Б	В	Г	Д
1	☐	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐	☐

17.40. Установіть відповідність між діячами культури та галузями, у яких вони працювали.

1 Олександра Сфименко	А живопис
2 Марія Заньковецька	Б історія
3 Соломія Крушельницька	В література
4 Леся Українка	Г опера
	Д театр

	А	Б	В	Г	Д
1	☐	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐	☐

17.41. Установіть відповідність між діячами літератури та мистецтва і їхніми творами.

1 Кириак Костанді	А будинок Полтавського губернського земства
2 Михайло Коцюбинський	Б драматична поема «По дорозі в казку»
3 Микола Лисенко	В картини «З пшаниного польоту», «У люди», «Старенькі»
4 Олександр Олесь	Г опери «Енеїда», «Наталка Полтавка», «Тарас Бульба»
	Д повісті «Тіні забутих предків», «Фата Моргана»

	А	Б	В	Г	Д
1	☐	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐	☐

17.42. Установіть відповідність між композиторами та їхніми творами.

1	Микола Леонтович	А	«Богдан Хмельницький», «Мазепа», «Майська ніч»
2	Станіслав Людкевич	Б	«Вільній Україні», «Вічний революціонер», «Кавказ»
3	Петро Сокальський	В	«Земля», «Каменяр», «Прелюд пам'яті Тараса Шевченка»
4	Кирило Стеценко	Г	«Івасик-Телесик», «Іфігенія в Тавриді», «Кармелюк»
		Д	«На русалчин Великдень», обробки народних пісень («Щедрик» та ін.)

	А	Б	В	Г	Д
1	☐	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐	☐

17.43. Установіть відповідність між письменниками-драматургами та їхніми п'єсами.

1	Іван Карпенко-Карий	А	«Безталанна», «Мартин Боруля», «Сто тисяч», «Хазяїн», «Суєта»
2	Марко Кропивницький	Б	«Богдан Хмельницький», «Маруся Богуславка», «Оборона Буші»
3	Михайло Старицький	В	«Г литай, або ж Павук», «Доки сонце зійде, роса очі виїсть»
4	Іван Франко	Г	«Закон», «Чорна Пантера і Білий Ведмідь», «Цяблі життя»
		Д	«Сон князя Святослава», «Украдене щастя», «Учитель»

	А	Б	В	Г	Д
1	☐	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐	☐

17.44. Установіть послідовність подій.

- А видання першого українського журналу «Основа»
 Б відкриття в Одесі Новоросійського університету
 В заснування Чернівецького університету
 Г спорудження в Києві пам'ятника Богданові Хмельницькому

	А	Б	В	Г
1	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐

17.45. Установіть послідовність подій.

- А виникнення Товариства українських акторів на чолі з Марком Кропивницьким
 Б відкриття кафедри історії України в Львівському університеті
 В вперше Нобелівським лауреатом став виходець з України (Лля Мечников)
 Г Павло Чубинський написав «Ще не вмерла України...»

	А	Б	В	Г
1	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐

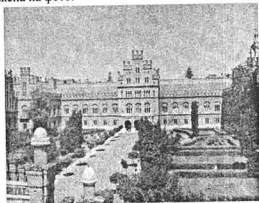
17.46. Історичний діяч, якому в 1888 р. у Києві постав зображений на фото пам'ятник авторства скульптора Михайла Микешина:

- А Петро Дорошенко.
 Б Іван Мазепа.
 В Кирило Розумовський.
 Г Богдан Хмельницький.

17.47. Місто, де була резиденція митрополита Буковини, зображена на фото.

- А Вишниця.
 Б Кіцмань.
 В Сучава.
 Г Чернівці.

- 17.48. Назва зображеної на фото споруди:
А будинок з химерами в Києві.
Б будівля Київського університету.
В будівля Національної опери України.
Г будівля театру в Одесі.

Відповіді до тестів

- 17.1. Б. 17.2. Б. 17.3. В. 17.4. Г. 17.5. В. 17.6. В. 17.7. В. 17.8. В. 17.9. Б. 17.10. А. 17.11. В. 17.12. Б. 17.13. Б.
17.14. А. 17.15. Г. 17.16. Г. 17.17. Б. 17.18. Г. 17.19. В. 17.20. Б. 17.21. Г. 17.22. Б. 17.23. В. 17.24. Б. 17.25. Б.
17.26. В. 17.27. А. 17.28. В. 17.29. В. 17.30. В. 17.31. В. 17.32. 2, 5, 6. 17.33. 1, 3, 7. 17.34. 2, 4, 7. 17.35. 1, 2, 3.
17.36. 1-А, 2-Д, 3-Б, 4-В. 17.37. 1-В, 2-Д, 3-А, 4-Г. 17.38. 1-Д, 2-Б, 3-А, 4-В. 17.39. 1-Д, 2-А, 3-Г, 4-В. 17.40. 1-Б, 2-
Д, 3-Г, 4-В. 17.41. 1-В, 2-Д, 3-Г, 4-Б. 17.42. 1-Д, 2-Б, 3-А, 4-Г. 17.43. 1-А, 2-В, 3-Б, 4-Д. 17.44. А, Б, В, Г. 17.45. Г,
А, Б, В. 17.46. Г. 17.47. Г. 17.48. В.

ТЕМА 18. УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ У СКЛАДІ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Особливості економічного та соціального розвитку Наддніпрянської України. У 1900–1903 рр. економічна криза охопила найрозвинутіші галузі промисловості України, металургійну та кам'яновугільну.

У наступні роки господарство перебувало у стані депресії (застою). Криза супроводжувалася поглинанням слабших підприємств сильнішими та збільшенням великих, що отримало назву «концентрація виробництва».

Процес монополізації. Утворення монополістичних об'єднань в Україні. Великі підприємства, як правило, були акціонерними товариствами. Вони прискорювали процес концентрації виробництва і підготували появу монополій. Це були об'єднання підприємств певної галузі чи місцевості, які регулювали обсяг виробництва, розподіляли ринки збуту продукції, встановлювали ціни, закривали збиткові фабрики і заводи.

Найпоширенішою формою монополій спочатку були синдикати — угоди самостійних у виробничих відносинах власників підприємств про спільний продаж продукції через утворюваний ними об'єднаний орган зі збуту. Дуже велику роль у розвитку монополістичного капіталу в промисловості України відіграв вугільний синдикат Донбасу «Продвугілля». Поява монополій неоднозначно впливала на виробництво та соціальну ситуацію в суспільстві. З одного боку, монополії пом'якшували руйнівну дію криз, з іншого, часто штучно підтримували нестачу виробів з метою підвищення цін на свою продукцію.

Напередодні Першої світової війни депресію змінило промислове піднесення, яке лише сприяло посиленню господарського визиску України. Інші особливості, крім концентрації виробництва й утворення монополій:

- спеціалізація районів, значний вплив іноземного капіталу;
- нерівномірний розвиток українських регіонів, вищі від загальноімперських темпи розвитку;
- перетворення України на один з головних промислових районів Російської імперії тощо.

Розвиток сільського господарства:

- гальмування розвитку поміщицьким землеволодінням і селянським малоземеллям;
- на початку ХХ ст. посилилася спеціалізація окремих районів. Провідну роль відігравало виробництво зерна, особливо у Південній (Степовій) Україні. На Правобережжі (частково й на Лівобережжі) переважала обробка технічних культур: цукрових буряків, картоплі, тютюну;
- незважаючи на деякі успіхи, Україна залишалася краєм з відсталим сільським господарством. Про це свідчило недостатнє використання машин, низькі врожаї тощо;
- в Україні існувало велике аграрне перенаселення. Уряд не забороняв переселення селянства за Урал, на Далекий Схід. Міграція туди посилювалася з побудовою Транссибірської магістралі;
- зі складної ситуації селянам вихід пропонував М. Левитський — створення сільськогосподарських спілок. У 1914 р. в Наддніпрянській Україні діяло 3 тис. спілок, перше місце в Російській імперії за цим показником;
- посилення майнової диференціації селянства, експлуатації народних мас тощо.

Становище робітників було також досить непростим, тому, починаючи з 1900 р., щорічно зростала кількість страйків. Україну в економічну прірву заганяв її цілеспрямований визиск, здійснюваний імперським центром.

Становлення й консолідація української нації:

- селянство — головний носій національних традицій, поступово їх втрачало, переселяючись до міста;
- українська буржуазія особливо помітна в цукровиробництві, дрібній і середній промисловості;
- серед робітників, зокрема кваліфікованих, українців було відносно мало;
- роль національної еліти виконувала інтелігенція, зростала за рахунок заможного селянства, поширювала ідею єдності українських земель, єдиний погляд на історію українського народу;
- відбувається формування української літературної мови, усвідомлюється мовна єдність народу;
- у програмах українських політичних партій з'явилася ідея соборності України.

Створення політичних партій Наддніпрянщини. Загострення соціальних суперечностей посилювало соціальну напруженість у суспільстві, викликало активізацію суспільно-політичного руху, в якому брали участь різні політичні сили. Російські соціал-демократи розколювалися на меншовиків, які орієнтувалися на парламентську боротьбу, реформи, демократію, а також більшовиків, які прагнули соціалістичної революції та диктатури. В Україні було немало прихильників російських соціалістів-революціонерів (есерів). Національному питанню загальноросійські політичні партії особливої уваги не приділяли. На арені політичної боротьби були представлені євреї, об'єднані в Загальний єврейський робітничий союз, або Бунд.

Розвиток самостійницької й автономістської течій в національному русі.

Головною течією суспільно-політичного життя був український національний рух, бо він представляв інтереси більшості населення. Характерною його рисою став поступовий перехід від культурно-освітньої діяльності до політичної. У цьому плані переломною подією став вихід брошури Миколи Міхновського «Самостійна Україна». Вона уперше в Наддніпрянській Україні відкрито проголосила завдання боротьби за власну незалежну державу. З іменем М. Міхновського пов'язують зародження українського націоналістичного руху в Наддніпрянщині, учасники якого боролися за повну самостійність України.

Першою політичною партією Наддніпрянської України стала в 1900 р. Революційна українська партія (РУП), створена у Харкові. Соціалістичний напрям, відкололася соціал-демократична спілка;

під її впливом Загальна українська організація, створена ще в 1897 р., вирішила створити Українську демократичну партію (УДП). Незабаром від неї відкололася група, яка утворила Українську радикальну партію (УРП). У 1905 р. обидві партії об'єдналися в Українську демократично-радикальну партію (УДРП). Її лідерами були **Євген Чикаленко, Сергій Сфрємов, Борис Грінченко**. Ліберально-демократичний напрям;

у 1905 р. РУП була перейменована на Українську соціал-демократичну робітничу партію, її керівниками були **Володимир Винниченко, М. Порш, С. Петлюра**. Усі ці організації представляли автономістську течію;

на принципах цілковитої державної самостійності України стояла лише утворена М. Міхновським у 1902 р. Українська народна партія (УНП). Характерною рисою початку ХХ ст. була абсолютна перевага в українському русі лівих національно-соціалістичних сил.

Національно-визвольний рух у роки російської революції 1905 — 1907 рр. Події революції в Україні.

У 1905–1907 рр. Російська імперія стала ареною демократичної революції, деякі її події відбувалися в Україні. Першим великим виступом на флоті та в збройних силах у цілому було повстання на броненосці «Потьомкін», яке очолював Григорій Вакуленчук, а після його вбивства — Опанас Матюшенко. 25 червня 1905 р. матроси здали корабель румунській владі, а самі стали політичними емігрантами.

Далі народний рух швидко політизувався. Це привело до загальноросійського жовтневого політичного страйку. Царизм був змушений піти на поступки. 17 жовтня 1905 р. імператор Микола II видав Маніфест:

- обіцянка населенню громадянських свобод, особистої недоторканості;
- скликання Державної думи як всестанового законодавчого органу імперії;
- дозвіл створювати політичні партії — умови для легальної політичної діяльності.

Російські ліберали створили Конституційно-демократичну партію (калети) і «Союз 17 октября» (октябристи).

Почали виникати ради робітничих депутатів (перша — у Катеринославі) і професійні спілки. У листопаді 1905 р. відбулося повстання моряків у Севастополі на чолі з Петром Шмідтом і повстання саперів у Києві на чолі з Борисом Жаданівським, обидва жорстоко придушені. В грудні 1905 р. відбулися робітничі збройні повстання в Олександрівську, Харкові, містах Донбасу, зокрема в Горлівці. Після їх поразки революційний рух пішов на спад.

У ході революції ще гучніше заявив про себе український національний рух. Царизм змушений був іти на поступки, дозволяв видання літератури національними мовами. Перша українська газета «Хлібороб» почала виходити у листопаді 1905 р. в Лубнах. У грудні в Києві почала виходити перша щоденна українська газета «Громадська думка». Коли її заборонили, її замінила газета «Рада», яка виходила до 1914 р. Її видавав і фінансував видатний громадський діяч, меценат С. Чикаленко. Під час революції в Україні почали виникати «Прогвіті», перша з них відкрита в Одесі 30 жовтня 1905 р.

Діяльність українських парламентських громад у I і II Державних думах. Українські політичні сили взяли активну участь у виборах до I та II Державних дум. У I Думі 45 депутатів-українців створили свою власну парламентську групу, головою якої був Ілля Шраг. Головні питання, на які група звертала увагу: земельна, освітня й питання автономії. У II Думі українських депутатів було ще більше — 47, їх об'єднання називалося Трудовою громадою. Але II Дума (як раніше Перша) була розпушена. Це сталося 3 червня 1907 р., коли цар підписав новий виборчий закон, який обмежував права селян і робітників, це було порушенням обіцянок 17 жовтня 1905 р. Тому ці події називають державним переворотом, закінченням революції 1905–1907 рр.

У процесі розвитку революції виникли нові суспільно-політичні явища:

- переплетення та взаємовплив робітничого, селянського і національно-визвольного рухів;
- виникнення широкомасштабних народних виступів;
- усвідомлення народними масами результативності спільного натиску на самодержавство;
- посилення настроїв нестабільності та вагань селянства й армії;
- суттєве розширення меж легальної політичної та культурної діяльності;
- активізація процесу масової самоорганізації суспільства тощо.

Земельна реформа П. Столипіна та її вплив на Україну. Після поразки революції у Російській імперії запанувала реакція, її головним провідником був прем'єр-міністр П. Столипін. Але одночасно вживалися заходи для послаблення протистояння між різними верствами суспільства, селянське питання переросло в політичне.

Саме тому 9 листопада 1906 р. розпочалося проведення аграрної реформи:

- руйнування общини і кожному селянинові надавалося право вимагати виділення йому землі в одному масиві, що мав назву «відруб». Селяни могли перенести туди свої господарські будівлі й створювати «хутір»;
 - надання кредитної допомоги селянам через Селянський земельний банк;
 - сприяння переселенню селян до малозаселених районів Сибіру, Північного Кавказу, Середньої Азії.
- Столипінська реформа ставила за мету:
- створити на селі замкнуте селянство, яке стало б опорою влади;
 - підвищити ефективність сільськогосподарського виробництва, збільшити товарність господарства;
 - вирішити проблему аграрного перенаселення.

Особливістю реформи в Україні було те, що процес купівлі-продажу землі проходив інтенсивніше, реформа сприймалася краще, ніж у Росії. На Правобережній Україні та Полтавщині майже вся земля перейшла в приватну власність. І все ж реформа увінчалася лише частковим успіхом. Потік мігрантів з України на Далекий Схід був таким потужним, що в окремих районах (Зелений Клин) українці склали більшість населення. Разом з тим у південні та східні райони України масово переселялися російські селяни, що закріплювало російськомовний характер міст і ускладнювало боротьбу за відродження Української держави.

Посилення національного гніту в Наддніпрянській Україні у 1907–1914 рр.

Після поразки революції помітно посилювався великоросійський шовінізм. Фактично його підтримували і російські ліберали та соціалісти за незначними винятками. Український рух збагатився важливим уроком: російський опозиційний рух є таким же централізаторським, як і його супротивник — царське самодержавство.

- Уряд заборонив викладання українською мовою у тих школах, де в період революції воно було введено;
- спеціальним циркуляром учителям заборонялося розмовляти з учнями українською мовою поза школу;
- вже в 1907 р. кількість українських газет зменшилася вдвоє, надалі тиск зростає, лише деякі з видань спромоглися вистояти до 1914 р., у пресі заборонялося вживати терміни «Україна», «український народ»;
- царизм усіма засобами боровся також проти розвитку українського театрального мистецтва;
- заборонялося вишанувати пам'ять Т. Шевченка, зокрема 100-річчя з дня народження;
- було закрито майже всі «Просвіти», українські клуби, наукові товариства тощо;
- П. Столипін 20 січня 1910 р. підписав циркуляр, що забороняє реструувати будь-які «чужорідні» товариства та видавництва. Зарухавши українські організації до таких, уряд тим самим визнає українців окремим неросійським народом. Розгортався антисемітизм, про що свідчить зокрема «Справа Бейліса».

Послабилася діяльність українських партій. У 1908 р. на нараді УДРП вирішено було перейти до роботи у формі безпартійної організації. Нове об'єднання отримало назву Товариство українських поступовців (ТУП). Воно ставило такі вимоги: парламентаризм, федеративна перебудова Росії, національно-територіальна автономія України у складі Російської федерації. У III Думі українське питання майже не порушувалося, в наступній — кілька депутатів виступило на захист української мови у школах. Заборона влади відзначати 100-річчя з дня народження Т. Шевченка викликало величезне обурення і протидію. Потужні українські демонстрації відбулися в ряді міст України. На студентському з'їзді у Львові виходець зі Східної України Дмитро Донцов заявив про необхідність політичного відокремлення від Росії. Щоправда, більшість українських політиків не дотримувалися такої ж думки.

Отже, після поразки революції 1905–1907 рр. розпочався широкомасштабний наступ реакції, зокрема масові арешти, погроми прогресивних організацій, заборона демократичних видань, посилення національного гніту, різке звуження сфери вживання української мови тощо. Напередодні Першої світової війни політики Наддніпрянщини шукали свій, український шлях у складному переплетенні інтересів і суперечностей держав і народів.

Хронологічний довідник

1900 р., 29 січня — створення у Харкові першої на Наддніпрянщині української політичної організації — РУП, яку заснували Дмитро Антонович, Левко Мацієвич, Михайло Русов та інші.

1900 р., 26 лютого — виголошення М. Міхновським на Шевченківському святі в Харкові програми українського національно-визвольного руху, згодом видана у Львові окремою брошурою під назвою «Самостійна Україна».

1900–1903 рр. — економічна криза в Україні.

1902 р., початок — створення М. Міхновським УНП, яка ставила за мету добитися незалежної України.

1902 р., березень–квітень — масові селянські виступи під впливом агітації РУП у Полтавській і Харківській губерніях.

1903 р., 1 липня — 14 серпня — загальний страйк в Україні та на півдні Росії, активну участь в якому брали робітники українських підприємств.

1903 р., 20–31 серпня — урочистості в Полтаві з нагоди відкриття пам'ятника Іванові Котляревському (скульптор Леонід Позен), у яких взяла участь майже всі найвидатніші діячі української культури.

1904 р., вересень — створення УДП на чолі з Борисом Грінченком, Сергієм Єфремовим, Євгеном Чикаленком та іншими. Наприкінці 1905 р. об'єдналася з УРП в УРДП.

1904 р., жовтень — заснування УРП шляхом розколу УДП, з кінця 1905 р. — знову об'єдналася в одну партію під назвою УРДП.

1904 р., грудень — вихід з РУП частини членів партії, які під проводом Мар'яна Меленевського утворили УСДС.

1904 р. — скасування фізичного покарання для селян у Російській імперії.

1905 р., 9 січня — розстріл великої мирної робітничої демонстрації в Петербурзі («Кривава неділя»). Початок першої російської революції (тривала до 3 червня 1907 р.).

1905 р., 12 січня — політичний страйк у Києві на знак протесту проти подій «Кривавої неділі». Російська революція поширюється на українські землі.

1905 р., 14–25 червня — повстання на броненосці «Потьомкін», яке очолили Григорій Вакуленчук (загинув на початку) та Опанас Матюшенко. Спроба разом з робітниками захопити владу в Одесі. Зрештою корабель здався румунським властям у Констанці.

- 1905 р., початок жовтня** — виникнення у Катеринославі першої в Україні ради робітничих депутатів.
- 1905 р., 7 жовтня** — початок Всеросійського жовтневого політичного страйку, в якому брали активну участь 120 тис. робітників з українських промислових центрів.
- 1905 р., 17 жовтня** — у зв'язку зі страйком підписання імператором маніфесту «Про удосконалення державного порядку», яким проголошувалися громадянські свободи в Російській імперії.
- 1905 р., 30 жовтня** — відкриття в Одесі першої в Наддніпрянській Україні «Просвіти».
- 1905 р., 11-16 листопада** — невдале повстання на крейсері «Очаків» та інших кораблях Чорноморського флоту, яке очолював лейтенант Петро Шмідт.
- 1905 р., 12 листопада** — зусиллями родини Шеметів вийшло в світ перше число газети «Хлібороб», перше україномовне періодичне друковане видання в Наддніпрянській Україні.
- 1905 р., 18 листопада** — невдалий збройний виступ саперів під керівництвом Б. Жаданівського в Києві.
- 1905 р., 24 листопада** — видання тимчасових правил про друк, які дозволяли видання періодичної літератури мовами народів Російської імперії. Ліквідація попередньої цензури. Дозвіл створення культурно-освітніх національних товариств і відкриття національних театрів.
- 1905 р., грудень** — невдалі збройні повстання у містах України (Катеринослав, Дебальцеве, Олександрівськ, Харків, Горлівка та інші).
- Другий з'їзд РУП, на якому партія отримала назву УСДРП (лідери Микола Порш, Володимир Винниченко).
- 1905 р., 31 грудня** — видання коштом С. Чикаленка першого числа щоденної україномовної газети «Громадська думка». Вийшов 21 випуск. Заборонена 18 серпня 1906 р., згодом виходила під назвою «Рада».
- 1906, квітень — 1907, червень** — діяльність української парламентської громади в І (27 квітня — 8 липня 1906 р.) та ІІ (20 лютого — 3 червня 1907 р.) Державних думах, очолював Ілля Шраг. Наліжало відповідно 45 і 47 депутатів (у ІІ Думі називалася Трудова громада).
- 1906 р., травень** — офіційне розпорядження про скасування обмежень проти української мови, запроваджених Емським указом.
- 1906 р., 9 листопада** — указ імператорського уряду про вільне виділення селян з общини, який започаткував столипінську аграрну реформу.
- 1907 р., 3 червня** — публікація імператорського маніфесту про розпуск ІІ Державної думи. Зміна виборчого закону, порушення імператором засад «Маніфесту 17 жовтня». Державний переворот, поразка і закінчення революції 1905–1907 рр.
- 1908 р., початок** — заснування ТУП, з червня 1917 р. — УПСФ, лідери — С. Єфремов, С. Чикаленко, М. Грушевський. Центральний орган — газета «Рада».
- 1910 р., 20 січня** — столипінським циркуляром заборонена реєстрація «чужородних» товариств і видавництв, у тому числі українських.
- 1910 р.** — найбільше піднесення кооперативного руху в Україні.
- 1911 р., весна** — початок «справи Бейліса». Фальшована антисемітська справа. Суд розпочався 11 жовтня 1913 р. і виправдав Менделя Бейліса.
- 1911 р., 1 вересня** — у Києві есером Дмитром Богровим вчинено замах на прем'єр-міністра Петра Столипін, який помер від ран 5 вересня.
- 1912 р., 26 жовтня** — перший у післяреволюційні роки масовий виступ українців під час похорону М. Лисенка.
- 1913 р., липень** — виступ у Львові на Другому всеукраїнському студентському з'їзді Дмитра Донцова з програмою політичного відокремлення від Росії.
- 1914 р., лютий-березень** — масовий рух протесту проти заборони царським урядом святкування 100-річчя від дня народження Т. Шевченка. Урочисте відзначення в Україні та поза її межами ювілею Кобзаря.

Персоналії

- Вакулечук Григорій** (1877 — 14.06.1905, pobl. Одеси) — матрос Чорноморського флоту. Наліжало до РСДРП з 1903. Один з організаторів повстання на броненосці «Потьомкін». Убитий на поч. повстання.
- Винниченко Володимир** (26.07(7.08).1880, за ін. даними 28.07, с. Веселий Кут Єлизаветградського пов. Херсонської губ., нині с. Григорівка Новоукраїнського р-ну Кіровоградської обл. — 6.03.1951, Мужен, pobl. Канн, південь Франції) — видатний гром.-політ. і держ. діяч, визначний письменник. Екстерном склав іспити за юрид. ф-т Київського ун-ту, під час навчання займався рев. діяльністю, був арештований. 1906-1914 змушений періодично жити в еміграції. Один із засновників РУП, лідер УСДРП.
- Матюшенко Панаас** (Опанас; 14.05.1879, с. Дергачі, тепер районний центр Харківської обл. — 2.11.1907, Севастополь) — учасник рев. подій. З 1900 служив на кораблях Чорноморського флоту. У червні 1905 закликав матросів броненосця «Потьомкін» до збройного повстання, 14-26.06.1905 очолював судову комісію. Після невдачі повстання емігрував, 1907 нелегально повернувся, 16.07.1907 заарештований у Миколаєві. За вироком військово-морського суду повішений.

Микола ІІ Романов (Николай ІІ; Микола Олександрович Романов; 18.05.1868, Петербург — 17.07.1918, Скатеринбург, нині РФ) — останній рос. імператор. 1894 посів рос. престол після смерті Олександра ІІІ. Події першої рос. революції змусили Н. ІІ П. провести обмежені конституційні реформи. 23.08.1915 зайняв пост Вер-

ховного головнокомандувача рос. армії. Н. П. Р. під тиском Лютневої революції 2(15).03.1917 зрікся престолу, перебував під домашнім арештом. Розстріляний більшовиками з членами родини.

Міхновський Микола (31.03.1873, с. Турівка Прилуцького пов. Полтавської губ., нині Корюківського р-ну Чернігівської обл. — 23.05, за ін. даними — 3.05.1924, Київ) — видатний гром.-політ. діяч, ідеолог держ. незалежності України, основоположник і перший ідеолог укр. націоналізму. Закінчив юрид. ф-т Київського ун-ту, працював адвокатом у Харкові. 1891 був серед організаторів Братства тарасівців. 1900 на замовлення керівництва РУП написав програму, видану під назвою «Самостійна Україна», 1902 — ініціатор створення УНП, члени якої боролися за незалежність України. У статтях і виступах «Робітнича справа в програмі УНП» (1902), «Десять заповідей» (1903), «Справа української інтелігенції в УНП» М. виклав основні теоретичні засади укр. націоналізму. 1909-1914 керував роботою національно-патріотичної о-ції «Третє товариство взаємного кредиту», редагував укр. видання. Під час Першої св. війни М. був мобілізований до рос. армії.

Століпін Пьотр (Петро; 17.04.1862, Дрезден, Німеччина — 18.09.1911, Київ) — рос. держ. діяч. Закінчив природничий ф-т Петербурзького ун-ту (1884). У квітні 1906 призначений міністром внутр. справ, у липні 1906 — головою Ради Міністрів. Швидка кар'єра С. пов'язана з його ораторськими здібностями, численними виступами в Думі («Вам потрібні великі потраєння, нам потрібна велика держава»), проектами реформування країни. 9.11.1906 розпочав аграрну реформу, 3.06.1907 розпустив II Держ. думу, опублікував новий виборчий закон, який забезпечив перевагу в III Думі великих землевласників і підприємців. Відзначався крайніми шовіністичними поглядами, активний захисник царського самодержавства. С. проводив антиукраїнську політику, у січні 1910 заборонив створення нац. т-в, клубів, видання рідною мовою преси, що призвело до закриття низки «Просвіт», припинення видання укр. газет, заборонив вшанування пам'яті Т. Шевченка тощо. Був убитий у Київському оперному театрі агентом охорони есером Д. Богровим.

Чикаленко Євген (21.12.1861, с. Перешори Херсонської губ., нині Ананьївського р-ну Одеської обл. — 20.06.1929, Прага) — видатний гром. і політ. діяч, меценат, теоретик і практик сільського господарства. Навчався на природничому ф-ті Харківського ун-ту, 1884 за участь в укр. нац. русі на 5 років засланий у рідне село. 1894 переїхав до Одеси, 1900 — у Київ. Належав до Громади, УДП (з 1904), УРДП (з 1905), ТУП (з 1908). Ч. був видавцем щоденних укр. газет «Громадська думка» (1906), «Рад» (1906-1914), фінансував багатьох укр. шовіністичників і науковців, виділив 25 тис. рублів на будівництво студентського гуртожитку в Львові тощо. У роки Першої св. війни зазнав переслідувань з боку властей. Член УЦР, був в опозиції до її соціалістичного курсу. З 1919 Ч. — на еміграції в Австрії та Чехо-Словаччині. Очолював термінологічну комісію при Укр. госп. академії в Подєбрадах. Ч. — автор «Розмов про сільське господарство», «Розмови про мову», «Спогадів» (1925-1926), «Щоденника 1917-1919» (1931) та ін.

Шмідт Петро (17.02.1867, Одеса — 19.03.1906, о. Березань) — учасник рев. руху. Лейтенант Чорноморського флоту, з жовтня 1905 — у відставці. III. був членом Севастопольської ради. Очолював повстання на крейсері «Очаків» (11.11-16.11.1905). Після придушення разом з трьома матросами-помічниками розстріляний.

Шраг Ілля (23.08.1847, Седнів Чернігівської губ., нині Чернігівського р-ну Чернігівської обл. — 11.04.1919, Чернігів) — відомий гром. і політ. діяч, адвокат. Походив з родини лікаря, німця за національністю, і українки. Навчався на мед. і юрид. ф-тах Петербурзького ун-ту (1865-1869), захистив кандидатську дисертацію у Київському ун-ті. Під впливом О. Кониського і В. Антоновича III. приєднався до укр. нац. руху. З 1897 належав до Загальної укр. безпартійної дем. о-ції, очолював її чернігівську громаду, з 1905 — до УРДП, з 1908 — до ТУП, з 1917 — до УПСФ. 1906 обраний депутатом I Держ. думи, керував Укр. парламентською громадою. Член УЦР.

Терміни та поняття

Акціонерні товариства (від лат. «рух, дія, дозвіл» і укр. «т-ва») — об'єднання, у яких капітал поділявся на паї (акції), акціонери відповідали за його справи й отримували частку прибутку згідно зі своїм пасом.

Акція (від лат. «рух, дія, дозвіл») — цінний папір, що свідчить про участь його власника у капіталі акціонерного т-ва і надає право на одержання певної частини щорічного прибутку.

Антисemitизм (від гр. «протилежність, протидія, ворожість» і назви мовної родини, до якої належать євреї) — одна з форм нац. та реліг. нетерпимості, вороже ставлення до євреїв, одна з форм расового шовінізму.

Відруб — надання кожному селянинові права вимагати виділення йому землі в одному масиві згідно з пунктами століпінської аграрної реформи (з 1906).

«Громадська думка» — перша щоденна гром.-політ. газета укр. мовою у підросійській Україні. Виходила з поч. 1906 у Києві. Заснована Євгеном Чикаленком, Володимиром Смирєнком і Володимиром Леонтовичем. У газеті працювали Федір Матушевський, Сергій Сфремов, Володимир Дурдуківський, Борис і Марія Грінченки. I серпня 1906 «Г. д.» було закрито. 15 вересня 1906 видання газети було продовжено під назвою «Рада».

Депресія (від лат. «придушення, притищення») — фаза екон. зривку, що настає після кризи наливиробництва; характеризується припиненням спаду і застоєм у господарстві, недолугаженням підприємств, безробіттям, млявою торгівлею.

Імперіалізм (від лат. «влада, панування») — політика чи практика поширення впливу чи контролю однієї держави на ін., слабші чи менш розвинуті. У період після Другої світ. війни можна говорити про феномен «нео-

імперіалізму», властивого розвиненим країнам, серед них США і СРСР, які значною мірою і за допомогою різних засобів контролювали розвиток «третього світу». На поч. ХХІ ст. Росія імперіалістичними засобами намагалась відновити контроль над країнами, що утворилися після розвалу СРСР, зокрема Україною.

Концентрація виробництва (від лат. «об'єднання, спільність, сумісність» і «середина» та укр. «виробництва») — зосередження виробництва в одному місці: на певній площі, в певному р-ні; укрупнення виробництва, зосередження його на вел. підприємствах.

Криза (від гр. «вихід, закінчення») — складний загострений стан, різкий злам або занепад, наприклад, к. аграрна — розлад сільськогосподарського виробництва.

Монополія (від гр. «сам продаю») — зосередження будь-чого в розпорядженні держави, однієї о-ції, фірми, особи тощо, переносно — виняткове право на щось; об'єднання підприємств певної галузі чи місцевості, які регулювали обсяг виробництва, розподіляли ринки збуту продукції, встановлювали ціни, закривали неприбуткові фабрики та заводи.

Націоналізм (від лат. «народ») — у широкому розумінні слова рух, ідеологія, який проголошує націю однією з найвищих цінностей, вважає, що нація повинна бути вільною і становити окреме політ. тіло (автономію або самостійну державу). Як масове й загальнопоширене явище характерний для новітніх часів. В укр. нац. русі ХХ ст. утвердження н. пов'язане з ідеологією та діяльністю М. Міхновського, Д. Донцова, ОУН. У період загострення сусп. б-би н. сприймається як такий, що відповідає природі людини й с-ва, виражає важливі умови їх буття. Не доведений до патологічних форм н. задовольняє здорову потребу людини й с-ва у нац. самосвідомості як важливі складові самоідентифікації в історії. Нині н. залишається поширеним явищем у світ. іст. розвитку.

Політичний страйк (від гр. «держ. чи сусп. справи» і англ. «страйк») — одна з форм політ. б-би, одночасна колективна відмова робітників і службовців від праці з пред'явленням урядові політ. вимог.

Профспілки (професійні спілки) — органи, які брали на себе функції захисту інтересів робітників перед підприємствами.

Ради робітничих депутатів — органи робітничої влади, які склалися з представників заводів і фабрик, почали виникати у часи піднесення революції 1905–1907, масові позапартійні об'єднання громадян, які намагалися бути своєрідними органами робітничої влади, своїми рішеннями вони скорочували тривалість робочого дня до восьми годин, надавали допомогу безробітним тощо.

Революційна українська партія (РУП) — перша укр. політ. партія у Наддніпрянській Україні. Створена 11 лютого 1900 у Харкові як підпільна політ. о-ція. Засновниками партії були члени Харківської студентської громади Дмитро Антонович, Левко Мацієвич, Панас Андрієвський та ін. Першу програму о-ції, в якій проголошувалася ідея політ. самостійності України, написав Микола Міхновський, але вже 1902 він та інші націонал-радикали вийшли з партії та створили УНП. У січні 1904 від РУП відокремилася Укр. соц. партія на чолі з Богданом Ярошевським (приєдналася 1903). У травні 1904 Мар'ян Меленевський, Олександр Скоропис-Йолтуховський та ін. вийшли з партії, створили УСДС, яка стала складовою частиною РСДРП. Більшість членів РУП підтримали позицію Миколи Порша, Володимира Винниченка, які стояли на засадах націоналізму і самостійності України. У грудні 1905 відбувся останній з'їзд партії, на якому проголошено про заснування УСДРП. РУП мала значний вплив серед селянства, видавала пресу і пропагандистські матеріали.

Синдикат (від гр. слова «спільний») — 1) одна з форм монополій, об'єднання самостійних підприємств з метою регулювання ринку певного товару, підтримання високого рівня цін і одержання надприбутку, найпоширеніша форма монополій у початковий період їхнього існування; 2) госп. об'єднання в деяких галузях промисловості СРСР, що існували 1922–1930, у часи непу.

Товариство українських поступовців (ТУП) — нелегальна міжпартійна груп.-політ. о-ція, що діяла у Наддніпрянській Україні 1908–1917. Створена на поч. 1908 за ініціативою членів УДРП для координації діяльності укр. нац. руху у період наростання реакції в Рос. імперії. Керівним органом ТУП була Рада, яка перебувала у Києві. Осередки о-ції — «громади ТУП» діяли по всій Україні (бл. 60), а також у Петербурзі та Москві. Напередодні Першої світ. війни до Ради ТУП входили Євген Чикаленко, Сергій Сфремов, Дмитро Дорошенко, Федір Матушевський та ін. Під час Першої світ. війни ТУП зайняло нейтральну позицію. Після Лютневої революції 1917 Рада ТУП разом з ін. о-ціями утворили УДР. У березні 1917 назву о-ції змінили на Союз укр. автономістів-федералістів, а у червні 1917 — на УПСФ.

Трест (від англ. «довіра») — одна з форм монополій, коли всі об'єднані підприємства втрачають свою корпоративну й виробничу самостійність і підпорядковуються єдиному управлінню.

Третьочервене монархія — режим, який установився в Рос. імперії після подій 3 червня 1907, які вважають держ. переворотом (розпуск II Держ. думи, що було топтанням «Осн. законів Рос. імперії», які передбачали при схваленні подібних рішень активну участь Думи).

Українська демократично-радикальна партія (УДРП) — партія ліберально-демократичного спрямування, створена наприкінці 1905 у Києві внаслідок об'єднання УДП і УРП. До керівного органу УДРП — Ради партії — увійшли Борис Грінченко, Сергій Сфремов, Модест Левицький, Федір Матушевський, Євген Чикаленко. Первинними осередками партії стали громади. Програма партії побудована на принципах парламентаризму і федералізму, автономна Україна повинна була управлятися виборною Укр. нар. радою (соймом), у програмі також зазначалося, що соц. лад, до якого рухається людство, найкраще забезпечить інтереси громадян. УДРП мала

своїх депутатів у I і II Державних думах (Ілля Шраг, Володимир Шемет, Павло Чижевський, Олександр В'язлов). Її офіційним органом була газета «Громадська думка», яку згодом змінила «Рада». На поч. 1908 УДРП розпалася, а її члени утворили ТУП.

Українська народна партія (УНП) — перша укр. партія самостійницького напрямку в Наддніпрянській Україні. Заснована Миколою Міхновським 1902, об'єднала прихильників націоналізму, ідеї незалежної Укр. держави. Програмні засади УНП викладені у брошури Миколи Міхновського «Самостійна Україна». Осн. засобами досягнення поставленої мети — здобуття незалежної України — партія вважала страйки та збройне повстання. Після перемоги передбачалося встановлення самостійної дем. республіки. Після 1907 діяльність УНП зазнала і не мала систематичного характеру. У грудні 1917 члени УНП створили УПСС.

Українська соціал-демократична робітничка партія (УСДРП, популярна назва — еседеки) — політ. партія, що утворилася у грудні 1905 з РУП. Визнавала марксистську ідеологію, складалася з інтелігенції, частково з робітників і селян. Підкреслюючи нац. питання і домагаючись автономії України, УСДРП вела свою діяльність незалежно від рос. еседеків. Провідними діячами партії були: Володимир Винниченко, Дмитро Антонович, Симон Петлюра, Микола Порш та ін. За УЦР партія взяла на себе осн. тягар виконавчої влади (уряди Володимира Винниченка). За Гетьманату перебувала в опозиції, брала участь у підготовці антигетьманського повстання і формуванні Директорії, яку очолював Володимир Винниченко, а згодом — Симон Петлюра. 1918–1920 члени УСДРП Володимир Чехівський, Борис Мартос, Ісаак Мазепа очолювали Раду Нар. Міністрів УНР. У січні 1919 партія розколася на дві фракції: праву — «офіційну соціал-демократичну» і ліву — «незалежну», з якої згодом утворилася УКП. В еміграції «Закордонна делегація УСДРП» мала центр у Празі та належала до Соц. Інтернаціоналу. 1950 УСДРП об'єдналася з ін. соц. партіями в Укр. соц. партію.

«Хлібороб» — перша газета укр. мовою у Наддніпрянській Україні. Виходила у Лубнах (нині Полтавської обл.) з 25 листопада до початку грудня 1905 без дозволу влади на кошти укр. громади міста. Фактичним редактором був Володимир Шемет. Газета мала самостійницьку, націонал-радикальну орієнтацію. Наклад «Х.» становив 5 тис. примірників. Видання закрито у грудні 1905 за розпорядженням рос. уряду.

Хутір — невеликий населений пункт, часом одна-дві хати, з господарствами на деякій відстані від міст і сіл.

Тести

18.1. Найпоширеніша форма монополій:

- А картель.
Б концерн.

В синдикат.
Г трест.

А Б В Г

18.2. Діач, якого називали «батьком» спілчанського (кооперативного) руху України:

- А Сергій Сфремов.
Б Микола Левитський.

В Микола Терещенко.
Г Євген Чикаленко.

А Б В Г

18.3. Перша партія, яка виникла на підросійській Україні, та її засновники:

- А Революційна українська партія (Дмитро Антонович, Юрій Коллард, Левко Мацівчик).
Б Українська демократична партія (Борис Гринченко, Сергій Сфремов, Євген Чикаленко).
В Українська народна партія (Панас Андрієвський, Микола Міхновський, Микита Шаповал).
Г Українська радикальна партія (Федір Матушевський, Володимир Шемет, Лев Юркевич).

А Б В Г

18.4. Укажіть правильне твердження.

- А більшість великих металургійних заводів не входили в акціонерні компанії
Б Володимир Винниченко був відомим українським політиком і композитором
В основною вимогою провідних українських партій Наддніпрянщини було надання українським землям політичної самостійності
Г особливості та потреби Наддніпрянської України не враховувалися центральною владою

А Б В Г

18.5. Зміни, започатковані столипінською аграрною реформою:

- А селянин мав право вимагати йому виділення землі в одному масиві — «відрубі», а також міг переносити в одне місце свої господарські будівлі та створювати «хутір».
Б селянин міг вступати у колгосп, об'єднувати свої землі з наділами інших селян.
В селянин міг вступати в партії, продати свій наділ.
Г селянинові можна було купляти поміщицьку землю або брати її в оренду

А Б В Г

18.6. Ставлення українських партій до майбутнього України:

- А УДП і УНП виступали за автономію України.
Б УДП виступала за автономію, а УНП — за самостійність України.
В УДП виступала за самостійність, а УНП — за автономію.
Г УДП і УНП виступали за самостійність України.

18.7. Укажіть правильне твердження.

- А більшість податків з Наддніпрянської України використовувалася для власного споживання
Б Володимир Винниченко був членом першого складу ЦК РУП
В основною формою монополістичних об'єднань в Україні були трести
Г розвиток сільського господарства на Наддніпрянщині гальмувався поміщицьким землеводінням

18.8. Прочитайте уривок і вкажіть автора цих слів.

«Часи вишиваних сорочок... минули і ніколи вже не вернуться. Українська інтелігенція стає до боротьби кривавої і безпощадної. Вона вірить в сили свої і вона виповнить свій обов'язок. Вона випише на своєму прапорі ці слова «Одна, єдина, нероздільна, вільна, самостійна Україна від Карпат аж по Кавказ... Наша нація ступила на новий шлях життя, а ми мусимо стати на її чолі, щоб вести до здійснення великого ідеалу... Державна самостійність єсть головна умова існування нації, а державна незалежність єсть національним ідеалом у сфері міжнародних відносин».

А Борис Грінченко

В Микола Міхновський

Б Дмитро Донцов

Г Ілля Шраг

18.9. Діячі, які брали участь у повстанні на броненосці «Потьомкін»:

А Григорій Вакулечук, Олександр Коваленко, Опанас Матюшенко.

Б Олександр Коваленко, Опанас Матюшенко, Микола Міхновський.

В Опанас Матюшенко, Микола Міхновський, Григорій Вакулечук.

Г Микола Міхновський, Григорій Вакулечук, Олександр Коваленко.

18.10. Організація, створена в 1897 р. громадівцями для об'єднання різних поколінь і верств українців у боротьбі за національні права:

А Всеукраїнська загальна організація (Загальна українська організація).

Б Революційна українська партія.

В Товариство українських поступовців.

Г Українська радикально-демократична партія.

18.11. Укажіть правильне твердження.

А на початку ХХ ст. спостерігався процес посилення міграції українського селянства

Б Революційна українська партія виникла у 1905 р.

В революція 1905–1907 рр. принесла радикальні зміни в життя країни

Г церква в Наддніпрянщині відігравала таку ж роль, як і на Західній Україні

18.12. Видавець першої української щоденної газети на підросійській Україні «Громадська думка» (згодом «Рада»):

А Володимир Винниченко.

Б Симон Петлюра.

В Олександр Саліковський.

Г Євген Чикаленко.

18.13. Прочитайте уривок і вкажіть місто, де відбулася описана подія, а також прізвище, пропущене в тексті.

«Особливу увагу на Другому всеукраїнському студентському з'їзді привернув..., який виступив з рефератом «Сучасне політичне положення нації і наші завдання». Центральним пунктом доповіді промовця була ідея політичного відокремлення, «сепарації» від Росії».

А Київ, Михайло Грушевський.

В Харків, Микола Міхновський.

Б Львів, Дмитро Донцов.

Г Чернігів, Ілля Шраг.

18.14. Бачення майбутнього України політичними українськими партіями (крім УНП):

А автономія об'єднаної України в складі Австро-Угорщини.

Б національно-територіальна автономія України у федеративній демократичній Росії.

В політична самостійність українських земель, що перебували в межах Російської імперії.

Г Українська самостійна соборна держава від Карпат по Кавказ.

18.15. Укажіть правильне твердження.

А аграрна реформа Петра Столипіна зазнала цілковитої невдачі

Б Микола Порш був видатним представником українського лібералізму

В на початку ХХ ст. відбувався процес політизації українського суспільства та визвольного руху

Г на початку ХХ ст. український національний рух значно послабився

18.16. Про яке явище свідчить поява Зеленого Клину?

А виникнення монополій.

Б міграцію українських селян на Далекий Схід.

В посилення шовінізму в російській політиці.

Г розвиток міжнародної торгівлі.

- 18.17. Назва української організації, що виникла в 1908 р.:
- А Громада українських поступовців. В Партія українських поступовців.
 Б Об'єднання українських поступовців. Г Товариство українських поступовців.
- 18.18. Назва організації, лідерами якої були Михайло Грушевський, Сергій Єфремов, Євген Чикаленко, Ілля Шраг:
- А Загальна українська безпартійна організація.
 Б Товариство українських поступовців.
 В Українська народна партія.
 Г Українська соціал-демократична робітничка партія.
- 18.19. Порядкові числа (число) Державних дум, у яких інсували українські парламентські громади:
- А I і III Думи. В I, II і III Думи
 Б I і III Думи. Г II і III Думи.
- 18.20. Сутність події, що увійшла в історію під назвою «справа Бейліса»:
- А розпочата київською єврейською громадою судова справа проти учасників погрому.
 Б спровокована антисемітами судова справа у Києві, що завершилася виправданням несправедливо обвинуваченого єврея Бейліса.
 В спровокована антисемітами судова справа у Києві, яка закінчилася покаранням єврея Бейліса за ритуальне вбивство.
 Г судова справа, що завершилася викриттям антисемітизму в Російській імперії.
- 18.21. Прояви українського національного руху на початку XX ст.:
- А масові культурно-просвітні заходи.
 Б масштабна нелегальна видавнича діяльність (книги, газети, листівки).
 В організація селянських збройних повстань.
 Г численні демонстрації, мітинги, страйки.
- 18.22. Назви галузей промисловості, які особливо охопила економічна криза 1900–1903 рр.:
- А кам'яновугільна і металургія. В машинобудування і харчова.
 Б легка і машинобудування. Г харчова і легка.
- 18.23. Укажіть партії, що виникли в 1904–1905 рр.
- 1 Революційна українська партія
 2 Товариство українських поступовців
 3 Українська демократична партія
 4 Українська народна партія
 5 Українська партія соціалістів-революціонерів
 6 Українська радикальна партія
 7 Українська соціал-демократична робітничка партія
- 18.24. Укажіть технічні сільськогосподарські культури, посіви яких поширювалися на Правобережжі на початку XX ст.
- 1 картопля
 2 кукурудза
 3 пшениця
 4 рис
 5 ріпак
 6 тютюн
 7 цукрові буряки
- 18.25. Укажіть основні пункти маніфесту Миколи II від 17 жовтня 1905 р.
- 1 автономія України
 2 громадянські свободи (слова, совісті, зібрань і спілок)
 3 запровадження Державної думи як законодавчого органу імперії
 4 запровадження українського парламенту
 5 особиста недоторканність
 6 право на створення української преси
 7 право на створення університету з українською мовою навчання
- 18.26. Укажіть основні вимоги програми ТУП.
- 1 аграрна реформа на безплатній основі
 2 національно-територіальна автономія України в складі Російської федерації
 3 парламентаризм як основа загальнодержавного ладу
 4 передача заводів і фабрик у руки держави
 5 самостійність України
 6 скасування приватної власності на землю
 7 федеративна перебудова Росії як засіб забезпечення прав українського населення

18.27. Укажіть основні проблеми, на яких зосереджувалися українські депутати в Державній думі.

- 1 автономія
- 2 земельна
- 3 освітня
- 4 самостійність
- 5 судова
- 6 фінансова
- 7 цивільно-правова

--	--	--	--

18.28. Укажіть основні результати першої російської революції для українського національного руху.

- 1 виникнення перших українських партій
- 2 надання Наддніпрянській Україні обмеженої політичної автономії
- 3 поширення «Просвіти» та інших громадських українських організацій
- 4 поява та зростання чисельності легальних українських видань і видавництв
- 5 поява і поширення початкових і середніх україномовних шкіл
- 6 припинення дії Емського указу 1876 р.
- 7 створення першого українського університету в Полтаві

--	--	--	--

18.29. Установіть відповідність між подіями і назвами міст, у яких вони відбулися.

1 вбивство Петра Столипіна	А Київ
2 відкриття першої в підросійській Україні «Просвіти»	Б Лубини
3 повстання моряків на чолі з лейтенантом Шмідтом	В Миколаїв
4 початок видання першої в Наддніпрянській Україні газети	Г Одеса
	Д Севастополь

	А	Б	В	Г	Д
1	☐	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐	☐

18.30. Установіть відповідність:

1 спархія	А довгострокове вкладання капіталу з метою отримання прибутку
2 інвестиція	Б зосередження чогось (наприклад, виробництва) в одному місці
3 концентрація	В об'єднання підприємств певної галузі чи місцевості
4 монополія	Г церковна адміністративно-територіальна одиниця
	Д цінний папір, який дає його власникові прибуток.

	А	Б	В	Г	Д
1	☐	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐	☐

18.31. Установіть відповідність.

1 виникнення першої ради	А Катеринослав
2 виникнення РУП	Б Київ
3 діяльність Української громади в Державній думі	В Одеса
4 повстання саперів	Г Петербург
	Д Харків

	А	Б	В	Г	Д
1	☐	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐	☐

18.32. Установіть відповідність.

1 Григорій Вакулечук	А діяльність парламентської громади
2 Борис Жаданівський	Б повстання на броненосці «Потьомкін»
3 Петро Шмідт	В повстання на крейсері «Очаків»
4 Ілля Шраг	Г повстання саперів
	Д «справа Бейліса»

	А	Б	В	Г	Д
1	☐	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐	☐

18.33. Установіть послідовність подій революції 1905–1907 рр.

- А загальний політичний страйк у Росії
- Б збройне повстання у низці міст України
- В повстання на броненосці «Потьомкін»
- Г повстання частини Чорноморського флоту

	А	Б	В	Г
1	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐

18.34. Установіть послідовність створення партій.

- А Товариство українських поступовців
- Б Українська демократична партія
- В Українська народна партія
- Г Українська соціал-демократична робітничка партія

	А	Б	В	Г
1	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐

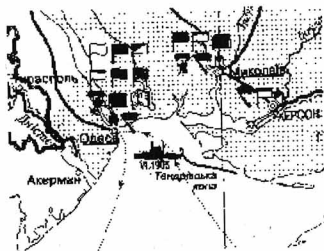
18.35. Установіть послідовність подій.

- А відкриття в Одесі першої в підросійській Україні «Просвіти».
- Б діяльність української парламентської громади у I та II Державній думі
- В заснування РУП
- Г третьочерневий переворот

	А	Б	В	Г
1	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐

18.36. Укажіть сутність зображеної на карті події.

- А Всеросійський жовтневий політичний страйк, що розпочався в Одесі
- Б повстання на броненосці «Потьомкін»
- В повстання на Чорноморському флоті під керівництвом лейтенанта Петра Шмідта
- Г участь кораблів Чорноморського флоту в придушенні грудневого збройного повстання в Одесі

Відповіді до тестів

18.1. В. 18.2. Б. 18.3. А. 18.4. Г. 18.5. А. 18.6. Б. 18.7. Г. 18.8. В. 18.9. А. 18.10. А. 18.11. А. 18.12. Г. 18.13. Б.
18.14. Б. 18.15. В. 18.16. Б. 18.17. Г. 18.18. Б. 18.19. А. 18.20. Б. 18.21. А. 18.22. А. 18.23. 3, 6, 7. 18.24. 1, 6, 7.
18.25. 2, 3, 5. 18.26. 2, 3, 7. 18.27. 1, 2, 3. 18.28. 3, 4, 6. 18.29. 1-А, 2-Г, 3-Д, 4-Б. 18.30. 1-Г, 2-А, 3-Б, 4-В. 18.31. 1-
А, 2-Д, 3-Г, 4-Б. 18.32. 1-Б, 2-Г, 3-В, 4-А. 18.33. В, А, Г, Б. 18.34. В, Б, Г, А. 18.35. В, А, Б, Г. 18.36. Б.

ТЕМА 19. ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Економіка західноукраїнських земель у складі Австро-Угорської імперії. Становище промисловості та сільського господарства. На початку ХХ ст. принципових змін у соціально-економічному та політичному становищі західноукраїнських земель не сталося:

- завершилося формування основних галузей фабрично-заводської промисловості й визначилися напрями її дальшого розвитку, збереглося майже повне переважання дрібної промисловості;
- почався новий період в історії нафтодобування, завершився переворот у технічному устаткуванні. Збільшилася видобуток нафти. Галузь, як і всі інші, цілком була в руках іноземного капіталу;
- друге місце після нафтодобувної посідала деревообробна промисловість. Що ж до цукрової промисловості, то її у 1870–1910 рр. не було зовсім. Успішно почали розвиватися швейна, взуттєва і килимарська промисловість. У цілому промисловість мала однобокий, переважно сировинний характер розвитку;
- певне значення для економічного розвитку Галичини мало будівництво електростанцій у повітових містах і великої електростанції в Львові, але основна частина робітників працювала не на фабриках, а ремісниками.

Отже, промисловість зробила деякий крок уперед, однак орієнтація на добування та первинну обробку сировини, залежність від іноземного капіталу, перетворили Західну Україну на ринок збуту.

- Поглибилася соціальна диференціація селянства;
- заможні польські, румунські й угорські землевласники становили близько 10 % від усіх селян, але їм належало близько 50 % усієї землі;
- економічне становище решти селян було надзвичайно тяжким, що посилювало еміграцію;
- примітивне селянське господарство переживало глибоку кризу, особливо повільні темпи розвитку;
- селяни гостро відчували не тільки соціальний, а й національний тиск.

У промисловості на кваліфікованих роботах працювали поляки, умови праці українців були складними. Торгівля була винятково в руках євреїв, а на державну службу брали переважно поляків. Отже, певна автономія Галичини в складі Австро-Угорщини була автономією для поляків.

Розвиток кооперативного руху. Дискримінація за національною ознакою лише згуртувала українське населення. Українська національна самосвідомість зростала швидкими темпами. Велике значення у цьому плані мала робота товариства «Просвіта». Осередки українського економічного життя створювали кооперативи (усього діло близько 1500 кооперативів). Кооперативний рух змінив господарське становище багатьох українських селян. Сприятливо на становищі селян позначилися масова еміграція та виїзд на сезонні роботи. Отже, при всій складності життя становище селян не було таким безпросвітним, як у середині ХІХ ст.

Діяльність західноукраїнського політичного руху на початку ХХ ст., причини його активізації. Галичина ще у другій половині ХІХ ст. стала центром українського національного руху, «українським П'ємонтом». На початку ХХ на місці пригнобленої та безправної селянської маси виросла свідомо своїх економічних, культурних і політичних інтересів українська нація. Політична боротьба поєднувалася із соціальними виступами галицьких селян і робітників. Головними гаслами українського політичного руху, який став значно радикальнішим, були поділ Галичини й національна автономія для її української частини, заснування українського університету в Львові, а також загальне виборче право. Стратегічним завданням була незалежність України.

Боротьба політичних партій західноукраїнських земель за реформу виборчої системи. У боротьбу за загальне виборче право активно включилося кероване політичними партіями (УНДП, УРП, УСДП) селянство:

у 1907 р. австрійський уряд провів нарешті реформу парламенту. Загальні вибори різко збільшили представництво українців у ньому, у 1879 р. їх було 3, а після виборів 1907 р. стало 27 з Галичини і 5 з Буковини. Поляки в Галицькому сеймі почали підтримувати «москвофілів» на противагу українському рухові, але їх надії не справдилися. Вплив «москвофілів» швидко й неухильно зменшувався;

загострення конфлікту між українським і польським рухами. Під час виборів польська влада вдалася до масового побиття українських селян. У відповідь на крикраву розправу український студент М. Січинський здійснив замах на життя намісника Галичини А. Потоцького, який був ініціатором такого «проведення» виборів.

Результати активізації західноукраїнського політичного руху на початку ХХ ст.:

- у 1913 р. було обрано 30 представників національного табору й лише одного «москвофіла». В австрійському парламенті українські депутати постійно висували основну вимогу — надання українським землям політичної автономії у складі Австро-Угорщини, член УНДП Ю. Романчук став заступником його голови;
- одним з важливих напрямів українського руху була боротьба за окремий український університет. У липні 1910 р. дійшло до збройної сутички, в якій загинув український студент А. Коцюк. Після тривалих переговорів австрійський уряд погодився, щоб не пізніше 1916 р. для українців збудували окремий університет;
- у 1912 р. з Відня до Львова надійшли інструкції — ставитися однаково до поляків і українців;

- українсько-польська компромісна угода 1914 р. не була реалізована через початок Першої світової війни.

Діяльність національних і спортивно-фізкультурних організацій «Сокіл» і «Січ». Українські патріотичні організації на початку ХХ ст. здійснювали значну роботу з виховання у національному дусі молоді. Ще в 90-х рр. ХІХ ст. було засновано спортивно-фізкультурну організацію «Сокіл», важливу роль у її розбудові відіграв **Іван Боберський**, який очолював центральний провід «Сокола» в 1908–1914 рр. У 1900 р. **Кирило Трильовський** заснував перший гурток спортивно-фізкультурної організації «Січ». Обидві організації були масовими й налічували близько 12 тис. членів. Щоб проводити військове навчання, учні львівських середніх шкіл у 1911 р. створили таємний гурток «Пласт». Військове навчання молоді здійснювало утворене в 1912 р. товариство «Січові стрільці». Отже, в Галичині розгорнулася гостра політична боротьба на захист прав і свобод українців, за національну автономію Галичини.

Українське національне відродження на Буковині перебувало в тісному зв'язку із загальним українським відродженням. У Чернівцях в 1909 р. була створена «Руська рада», відома також під назвою «Селянська партія» на чолі зі Степаном Смал-Стоцьким. Як і раніше, на початку ХХ ст. національний рух залишався слабким у Закарпатті. У політичному й культурному житті краю переважали «москвофіли». Українська орієнтація була пов'язана з тижневиком «Наука». Його редактором з 1903 р. був Августин Волошин, який згодом відіграв велику роль у національно-визвольному русі в Закарпатті.

Вплив Української греко-католицької церкви на піднесення національної свідомості населення західноукраїнських земель. Роль А. Шептицького. Налагодженню добрих відносин з представниками інших народів сприяли діячі визвольного руху. Особливе місце серед них займав **Андрей Шептицький**:

- у 1900 р. він очолив Українську греко-католицьку церкву (УГКЦ);
- під його впливом чимало священників порвало з «москвофільством» і приєдналося до українського національного табору, виступали, як і митрополит, на боці народівців;
- у 1913 р. А. Шептицький заснував у Львові Український національний музей, його головний меценат;
- домовився з польською владою Галичини про виборчу реформу, яка мала збільшити представництво українців у Галицькому сеймі, війна перешкодила реалізувати ці плани;
- своєю відданою працею митрополит зумів прихилити до себе і УГКЦ народні маси й ще до Першої світової війни був уже визнаний усіма як український патріот. Він об'єднав зусилля греко-католицьких священників і світської інтелігенції у досягненні спільної мети — національного визволення українців.

А створення єдиної, незалежної, соборної України було головним завданням її народу в ХХ ст.

Хронологічний довідник

1900 р., травень — створення Кирилом Трильовським у с. Завалля Снятинського повіту першого українського спортивно-пропагандистського товариства «Січ». З «Січей» вийшла українська військова організація «Українські січові стрільці» (1914 р.).

1903 р. — редактором тижневика «Наука» української орієнтації (Ужгород) став А. Волошин.

1907 р., 30 січня — імператор Австро-Угорщини видав указ про запровадження нового виборчого закону. Реформа австрійського парламенту. Вибори до нього, в ході яких українці значно збільшили своє представництво, виборвши 32 депутатські місця.

1908 р., 12 квітня (за новим стилем) — убивство Мирославом Січинським намісника Галичини графа Андрея Потопького, який був ініціатором масового побиття українських селян у день виборів.

1908–1914 рр. — товариство «Сокіл» очолював Іван Боберський, поширення діяльності організації на всю Галичину.

1910 р., 1 липня (за новим стилем) — заворушення студентів Львівського університету, вбивство польськими шовіністами українського студента Адама Коцка.

1911 р. — створення молодіжної організації «Пласт» у Львові при допомозі Петра Франка та Івана Чмоли (12 квітня 1912 р. перші львівські пластуни склали присягу).

1912 р. — створення військово-патріотичного товариства «Січові стрільці».

1913 р. — вибори до Галицького сейму. Серед обраних українців було 30 посланців національного табору і лише один «москвофіл».

1914 р., 14 лютого — досягнення польсько-українського компромісу в Галичині. Українці мали одержати третину місць у Галицькому сеймі. Поляки зобов'язалися не чинити перешкод заснуванню українського університету в Львові.

1914 р., 28 червня — український національний здви́г у Львові, активну участь в якому взяли організації «Січ» і «Сокіл».

Персоналії

Боберський Іван (4.08.1873, с. Доброгостів Дрогобицького пов., тепер Дрогобицького р-ну Львівської обл. — 17.08.1947, Тржич, Югославія) — гом. діяч, один із засновників укр. спортивного руху. Навчався в ун-

тах Львова, Відня і Граца (Австрія). 1890 — 1914 викладав нім. мову і фізичну к-ру в академічній гімназії Львова. Б. став одним з організаторів сокісько-стрілецького руху, 1910-1914 — голова «Сокола-Батька». Редагував періодичні видання «Вісті з Запорожжя» (1910-1914) і «Січові вісті» (1912-1914). На поч. І св. війни Б. увійшов до складу Бойової управи УСС, з 1915 — член ГУР. За часів ЗУНР був референтом пропаганди у держ. секретаріаті військ. справ. З 1920 до 1931 перебував у Пн. Америці. Останні 15 років життя мешкав у Тржичі. Автор підручників з фізичного виховання — «Забави й ігри рухові» (1904-1905), «Копаний м'яч» (1906) та ін.

Грушевський Михайло (29.09.1866, Холм, тепер у Польщі — 24.11.1934, Кисловодськ, нині РФ, похований у Києві) — видатний історик, визначний громад.-політ. і держ. діяч. 1886-1890 навчався на іст.-філол. ф-ті Київського ун-ту. 1894 за рекомендацією свого вчителя В. Антоновича переїхав до Львова, де посів кафедру укр. історії ун-ту (до 1913), 1897-1913 очолював НТШ, перетворивши його на зразок європейських академік наук. 1895-1913 редагував «Записки Наукового Товариства ім. Шевченка». Г. створив у Львові школу істориків України, до якої належали І. Крип'якевич, І. Джиджора, С. Томашівський, М. Кордуба та ін. 1898 у Львові вийшов перший том монументальної праці Г. «Історія України-Руси» (тт. 1-10, у 13-ти книгах, 1898-1937). Політ. діяльність розпочав у Галичині, ставши 1899 одним із засновників УНДП.

Романчук Юліан (24.02.1842, с. Кринос, тепер Галицького р-ну Івано-Франківської обл. — 22.04.1932, Львів) — визначний громад.-політ. діяч, учений, публіцист. Навчався у Львівському ун-ті (1860-1863). Р. учителював (1863-1900), був одним із засновників т-ва «Просвіта» (1896-1906 — голова), НТШ та ін. організацій, редагував журнал «Правда» (1973-1978). 1885 виступив ініціатором створення першого укр. політ. т-ва «Нар. рада» (голова до 1899), УНДП (голова 1899-1907). Р. — депутат галицького сейму (1883-1895) і австр. парламенту (1891-1897, 1901-1918, віце-президент 1910-1918). Входив до складу Укр. Нац. ради ЗУНР, як найстарший за віком депутат 10.11.1918 привів до присяги Держ. Секретаріат — уряд ЗУНР. Деякий час був ув'язнений польською владою. Р. 24.10.1923 прийняв від багатотисячних мас на площі св. Юра присягу, що вони завжди залишаться вірними ідеї укр. державності.

Трильовський Кирило (псевд. Клим Обух, Січовий батько та ін.; 6.05.1864, с. Богутин Золочівського пов., тепер с. Поморяни Золочівського р-ну Львівської обл. — 19.10.1941, Коломия Станіславської, нині Івано-Франківської обл.) — громад.-політ. діяч, адвокат, видавець, публіцист. Організатор січового та січово-стрілецького руху в Галичині. Т. вивчав право в ун-тах Чернівців і Львова. Член РУРП. 5.05.1900 організував у с. Завалля Снятинського пов. (тепер Івано-Франківська обл.) осередок укр. пожежно-гімнастичного т-ва «Січ», згодом — численні осередки «Січей» у селах і містах Галичини. З 1908 очолював Головний січовий комітет, з 1912 — генеральний отаман Укр. січового союзу, при якому 1913 було засновано напіввійськову о-цію Укр. січові стрільці. Т. обирався депутатом австрійського парламенту і галицького союму. З серпня 1914 очолював Бойову управу Української січових стрільців. Входив до складу Загальної української ради (з 1915), був членом парламенту ЗУНР. Оpubлікував низку поезій, статей, січових пісень, історичних нарисів.

Шептицький Андрій (Роман-Олександр-Марія; 29.07.1865, с. Прилбичі, тепер Яворівського р-ну Львівської обл. — 1.11.1944, Львів) — видатний церковний, громад. і культ. діяч, граф. Навчався на юрид. ф-ті Краківського і Вроцлавського (нині Польща) ун-тів, 19.05.1888 здобув наук. ступінь доктора права. 28.05.1888 вступив до монастиря у Добромилі (тепер Львівська обл.), згодом студював філософію і теологію в Кракові, доктор філософії та доктор теології. 17.12.1900 став галицьким митрополитом УГКЦ. Ш. був депутатом галицького сейму і палати панів австрійського парламенту, відстоював інтереси укр. населення Галичини. Митрополит заснував церковний музей (1905, нині Нац. музей ім. митрополита А. Шептицького), нар. лічницю (1903, згодом шпиталь), Земельний банк (1910), виступав як меценат укр. к-ри, підтримував діяльність товариств «Просвіта», «Рідна школа», «Сільський господар». Під час окупації рос. військами Львова Ш. 18.09.1914 був арештований і вивезений у Росію, повернувся у вересні 1917. Член Укр. Нац. ради ЗУНР 1918, двічі інтернований польськими властями. За ініціативою Ш. було засновано Львівську греко-католицьку академію (1928), Богословське наук. т-во (1929), Укр. католицький ін-т церковного з'єднання ім. митрополита Рутського (1939). В умовах польської окупації західноукраїнських земель митрополит постійно залишався борцем укр. населення. Ш. у березні 1939 вітав проголошення незалежності Карпатської України, влітку 1941 — відновлення укр. державності та створення уряду Укр. держави — Укр. Держ. Правління на чолі з Я. Стецьком. Митрополит негативно ставився до нім. окупаційного режиму, звернувся з протестом щодо нищення єврейського населення до райхсфюрера Г. Гімmlера, за його згодою значна кількість євреїв переходувала у греко-католицьких монастирях і навіть у митрополічій резиденції. Ш. 21.11.1942 видав пастирський лист «Не убий!», в якому містилися заклики до примирення. Похований у критій собору св. Юра у Львові.

Терміни та поняття

Митрополит (від гр. «столиця, метрополія») — другий після патріарха сан у православній церкві; вище звання православних і католицьких єпископів.

Молодіжна фізкультурно-спортивна організація — загальна назва т-в «Сокіл» і «Січ», які здійснювали патріотичну і військово-спортивну підготовку молоді.

Пласт — дитячо-молодіжна о-ція, покликана виховувати молодь на морально-християнських засадах, плекарти почуття лідера та виховувати почуття укр. патріотизму. Перша укр. о-ція виникла при філії Академічної гімназії у Львові 1911 при допомозі Петра Франка та Івана Чмоли. Відразу була взята назва «П.» (у запорізьких козаків пластунами називали розвідників). Масовість пластовий рух набув 1921 з виходом першого укр. підручника «Життя у «Пласті» за редакцією Олександра Тисовського. З 1930 П. працював у підпіллі, а з 1939 — за кордоном. У 90-х рр. діяльність П. Україні була відновлена.

«Січ» — укр. фізкультурно-спортивна о-ція 1900–1930 рр. у Галичині, Буковині, Закарпатті та в еміграції. Перша «С.» була організована Кирилом Трильовським у травні 1900 в с. Завалля Снятинського повіту (тепер Івано-Франківська обл.). 1913 в Галичині діяло понад 900 первинних о-цій «С.», у яких налічувалося бл. 80 тис. членів. Відіграв важливу роль у патріотичному вихованні й оздоровчій роботі серед молоді. На окупованих Польщею землях діяльність т-в «С.» була заборонена 1924 (у с. Горбачах біля Львова «С.» проіснувала до 1930). Діяльність «С.» на Закарпатті сприяла створенню 1938–39 Збройних сил Карпатської України — Карпатської С.

«Сокіл» — перше укр. фізкультурно-спортивне (спортивно-руханкове) та протипожежне т-во, створене у Львові 11 лютого 1894. 1914 на західноукраїнських землях діяли 974 місцеві осередки, які об'єднували бл. 33 тис. членів. Завдяки діяльності Івана Боберського (очолював «С.» 1910–1914) фізична к-ра стала обов'язковим предметом в укр. гімназіях. У 1910–30-х рр. т-во відіграло вел. роль в о-ції спортивного й нац.-культ. життя українців Галичини і Буковини. Ліквідоване 1939 з приходом Червоної армії на Зах. Україну.

Тести

19.1. Одна з головних проблем Галичини, за вирішення якої боролися на зламі XIX і XX ст., зокрема загинув студент Адам Кошко:

- А боротьба за окремий український університет.
- Б боротьба за рівність студентів українців і поляків.
- В боротьба за студентські стипендії.
- Г боротьба за українські гімназії.

А Б В Г
□ □ □ □

19.2. Основні цілі, які ставив український національний рух у Галичині на початку XX ст.:

- А автономія України, загальне виборче право, створення українського університету.
- Б відкриття Львівського університету, надання українському правописові статусу офіційного, усунення поляків з урядових посад у Галичині.
- В доступ українців до державних посад, національно-територіальний поділ Галичини, скасування кріпацтва.
- Г запровадження в школах Галичини української мови навчання, зрівняння в правах греко-католицької та римо-католицької церков, приєднання до Галичини Буковини.

А Б В Г
□ □ □ □

19.3. Прочитайте уривок і вкажіть дату описаної події, а також назву краю, про який йдеться.

«У Чернівцях відбувся з'їзд, на який прибули всі активні українські діячі. На з'їзді створили «Руську раду», відому також під назвою «Селянська партія» на чолі з професором Степаном Смал-Стоцьким».

- А 1905 р., Волинь
- Б 1907 р., Галичина
- В 1909 р., Буковина
- Г 1911 р., Закарпаття

А Б В Г
□ □ □ □

19.4. Укажіть правильне твердження.

- А більшість населення Галичини була під впливом «полонофілів»
- Б на Буковині український національний рух залишався під впливом «москвофілів»
- В особливості Західної України була дискримінація українців в усіх сферах народного господарства
- Г Андрей Шептицький очолюв у 1900 р. Українську православну церкву

А Б В Г
□ □ □ □

19.5. Стан розвитку Західної України порівняйте з Наддніпрянською:

- А була розвинутішою в економічній, політичній і національно-культурній галузях.
- Б була розвинутішою в економічній сфері, але відставала в політичній і національно-культурній.
- В була розвинутішою в економічній і політичній галузях, але відставала в національно-культурній.
- Г відставала в економічній, але переважала в політичній і національно-культурній сферах.

А Б В Г
□ □ □ □

19.6. Прочитайте уривок і вкажіть історичну назву землі, про яку йдеться в тексті.

«У політичному й культурному житті краю переважали «москвофіли». Українська орієнтація була пов'язана з тижневиком «Наука». Його редактором з 1903 р. був Августин Волошин, який згодом відіграв велику роль у національно-визвольному русі землі».

- А Буковина
- Б Волинь
- В Галичина
- Г Закарпаття

19.7. Укажіть належність нафтової промисловості Прикарпаття.

- А власність австрійського капіталу
- Б власність іноземного капіталу
- В власність польського капіталу
- Г власність українського капіталу

- 19.8. Який вплив мав кооперативний рух на становище багатьох селян Галичини?
 А зміцнив господарське становище В послабив господарське становище
 Б не вплинув на господарське становище Г привів до господарського краху
- 19.9. Наслідок проведення австрійським урядом реформи парламенту:
 А величезне збільшення українського представництва в результаті загальних виборів.
 Б деяке зростання кількості українських депутатів, але дуже незначне.
 В зменшення українського представництва депутатів-українців через політику польського керівництва в Галичині.
 Г кількість українців у парламенті не змінилася, оскільки дія реформи не поширювалася на українські землі.
- 19.10. Стан національної самосвідомості на Буковині та Галичині на початку XX ст. порівняно з кінцем XIX ст.:
 А дещо зросла завдяки діяльності Української греко-католицької церкви.
 Б знизилася, оскільки посилювався тиск Австро-Угорщини на слов'янські народи.
 В не змінилася, оскільки поляки та румуни, що мали владу в краях, чинили серйозний тиск на український рух.
 Г суттєво зросла завдяки діяльності українських громадських організацій, партій, преси, церкви.
- 19.11. Діяч, що заснував першу організацію товариства «Січ», керівник січового руху:
 А Кость Левицький.
 Б Кирило Трильовський.
 В Іван Труш.
 Г Іван Франко.

- 19.12. Галузь промисловості Галичини, яка на початку XX ст. були відносно благополучними:
 А машинобудування. В хімічна промисловість.
 Б нафтовидобування. Г чорна металургія.
- 19.13. Причина вбивства Мирославом Січинським намісника Галичини Анджея Потоцького:
 А відповідь на криваву розправу під час виборів.
 Б з метою грабежу.
 В терористичний акт.
 Г через особисті причини.
- 19.14. Прочитайте факти біографії діяча й укажіть його.

«Роки життя — 1865–1944. Народився на Львівщині в аристократичній родині. Навчався у Краківському університеті. Деякий час служив офіцером австрійської армії, згодом став священником. У 1900 р. очолив УГКЦ, був митрополитом до кінця життя. Меценат української культури. Своєю відданою працею для української церкви і народу зумів прихилити до себе народні маси. Однією з головних заслуг його стало те, що він об'єднав зусилля греко-католицьких священників і світської інтелігенції».

- А Августин Волошин
 Б Сильвестр Сембратович
 В Йосип Сліпий
 Г Андрей Шептицький

- 19.15. Причина посилення еміграції із Західної України на початку XX ст.:
 А аграрне перенаселення Галичини, Буковини та Закарпаття.
 Б бурхлива монополізація основних галузей економіки.

- В залучення на західноукраїнські землі польських осадників.
Г розгортання значного будівництва залізниць і шосейних шляхів.

19.16. Педагог, що очолював організацію «Сокіл» в 1908–1914 рр, має великі заслуги в його розбудові:

- А Іван Боберський.
Б Дмитро Вітовський.
В Михайло Павлик.
Г Юліан Романчук.

19.17. Стан українсько-польських відносин у Галичині напередодні Першої світової війни:

- А відкриті збройні сутички, які були придушені з допомогою регулярної армії.
Б ескалація напруження, здобуття українцями ініціативи в політичній боротьбі.
В припинення конфронтації, оскільки українці змирилися з повною політичною перевагою поляків.
Г укладення українсько-польської угоди (компромісу), яку не вдалося реалізувати через початок Першої світової війни.

19.18. Укажіть сутність австро-польсько-українського компромісу:

- А влада запровадила загальне виборче право й обіцяла найближчим часом відкрити український університет, надати половину місць у Галицькому сеймі за відмову від ідеї незалежної України.
Б влада запровадила загальне виборче право й обіцяла надати українцям третину місць у Галицькому сеймі за визнання поляків «провідною нацією» Галичини.
В влада реформувала виборчий закон, погодилася надати українцям третину місць у Галицькому сеймі та відкрити український університет, а українці — підтримати Австро-Угорщину у випадку війни з Росією.
Г влада реформувала виборчий закон, пообіцяла надати українцям як «провідній нації» Галичини всю повноту влади в краї, оскільки поляки планували у майбутній війні підтримати Росію.

19.19. Укажіть назви країн (територій), у які переважно виїздили західноукраїнські селяни на початку XX ст.

- 1 Аргентина
2 Бразилія
3 Зелений Клин (Росія)
4 Італія
5 Канада
6 Сирій Клин (Росія)
7 Франція

--	--	--

19.20. Укажіть назви молодіжних організацій, що виникли в Галичині наприкінці XIX — на початку XX ст.

- 1 «Лев»
2 «Орел»
3 «Пласт»
4 «Січ»
5 «Сокіл»
6 «Шар»
7 «Яструб»

--	--	--

19.21. Установіть відповідність.

1 Іван Боберський	А	лідер українського руху на Буковині
2 Августин Волошин	Б	лідер українського руху на Закарпатті
3 Адам Кошко	В	один з лідерів народовців, заступник голови парламенту
4 Юліан Романчук	Г	один з творців організації «Сокіл»
	Д	студент, який загинув у боротьбі за український університет

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

19.22. Установіть відповідність.

1 видання тижневика «Наука»	А Дрогобич
2 зростання нафтодобування	Б Львів
3 проведення організаціями «Січ» і «Сокіл»
· крайового збору молоді	В Тернопіль
4 створення «Руської ради»	Г Ужгород
	Д Чернівці

	А	Б	В	Г	Д
1	☐	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐	☐

19.23. Установіть відповідність.

1 КирилоТрильовський	А один з лідерів українського руху на Буковині
2 Степан Смаль-Стоцький	Б один з творців «Пласту»
3 Іван Франко	В письменник і громадський діяч
4 Андрей Шептицький	Г творець організації «Січ»
	Д церковний і громадський діяч

	А	Б	В	Г	Д
1	☐	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐	☐

19.24. Установіть послідовність подій.

- А греко-католицьку церкву очолив Андрей Шептицький
Б досягнення польсько-українського компромісу
В найвище піднесення селянського страйкового руху в Галичині
Г створення молодіжної організації «Пласт»

	А	Б	В	Г
1	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐

19.25. Установіть послідовність подій.

- А боротьба на західноукраїнських землях за загальне виборче право
Б виникнення першої молодіжної організації «Січ»
В заснування спортивно-фізкультурної організації «Сокіл»
Г реформа австрійського парламенту, яка значно збільшила представництво в ньому українців

	А	Б	В	Г
1	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐

Відповіді до тестів

19.1. А. 19.2. А. 19.3. В. 19.4. В. 19.5. Г. 19.6. Г. 19.7. Б. 19.8. А. 19.9. А. 19.10. Г. 19.11. Б. 19.12. Б. 19.13. А.
19.14. Г. 19.15. А. 19.16. А. 19.17. Г. 19.18. В. 19.19. 1, 2, 5. 19.20. 3, 4, 5. 19.21. 1-Г, 2-Б, 3-Д, 4-В. 19.22. 1-Г, 2-А,
3-Б, 4-Д. 19.23. 1-Г, 2-А, 3-В, 4-Д. 19.24. А, В, Г, Б. 19.25. В, Б, А, Г.

ТЕМА 20. УКРАЇНА В ПЕРШІЙ СВІТОВІЙ ВІЙНІ

Територіально-політичні цілі воєнно-політичних блоків — учасників війни. Першу світову війну розпочали два військово-політичні блоки: Антанта (Велика Британія, Франція, Росія, згодом приєдналося ще понад 20 держав) і Тройстий союз, який у ході війни перетворився на Четвертий (Німеччина, Австро-Угорщина, Османська імперія та Болгарія). У цій війні Україна стала об'єктом зазіхань агресивних держав Європи:

Російська імперія, володіючи більшістю українських земель, планувала захопити ще й Галичину, Буковину і Закарпаття. Крім того, вона прагнула ліквідувати організаційні центри українського визвольного руху. Свої грабіжницькі наміри російська пропаганда прикривала заявами про прагнення зібрати воедино всі «російські» землі, до яких вона відносила й українські етнічні території;

Австро-Угорська імперія мала на меті приєднати до своїх володінь Волинь і Поділля;

Німецька імперія добивалася розширення територій за рахунок українських земель Сходу і Півдня. Загарбання України серед німецьких політиків вважалося найважливішим кроком до розгрому Російської імперії. Деякі німецькі діячі не виключали створення автономної чи навіть формально самостійної Української держави.

Позиції українських політичних сил Наддніпрянської України та західноукраїнських земель щодо війни і їх еволюція. В умовах війни перед українськими політиками постало питання, яку позицію зайняти щодо неї. Єдиної лінії представникам українських політичних сил виробити не вдалося. Спільне було те, що всі прагнули використати війну для поліпшення національно-культурного становища України:

Симон Петлюра у статті «Вііна і українці» закликав всебічно підтримати Росію у війні проти Німеччини й Австро-Угорщини. Він надіявся, що після переможного закінчення війни російський уряд змушений буде надати Україні автономію (згодом зрозумів помилковість позиції). Марніст цих сподівань показали вже перші дні війни. У Наддніпрянщині були закриті численні українські газети, журнали, видавництва, «Прогривіт». Чимало українських діячів, зокрема М. Грушевського було заслано. Лідер УСДРП В. Винниченко засудив війну;

Товариство українських поступовців (ТУП) закликала українців підтримати Російську імперію, 1916 р. у декларації «Наша позиція» закликала до нейтралітету, не підтримувати жодну з сторін, що воювали;

у 1915 р. в Харкові виникла організація «Юнацька спілка», деякі члени вступала за поразку Росії.

Українські політичні партії Галичини (УНДП, УРП, УСДП) **створили 1 серпня 1914 р. Головну українську раду (ГУР)** на чолі з К. Левчицьким. Вона у своєму «Маніфесті» закликала до боротьби за визволення України шляхом всебічної підтримки Австро-Угорщини. Головні вимоги Ради в національному питанні були такі: утворення самостійної Української держави на територіях, які до війни належали Російській імперії, і національно-територіальна автономія західноукраїнських земель, об'єднаних в один коронний край. За ініціативою ГУР у **серпні 1914 р.** відбувається **формування легіону Українських січових стрільців (УСС)**, який розглядався як зародок майбутньої національної армії. Його першим командувачем був Михайло Галущинський.

4 серпня 1914 р. у Львові група українців — емігрантів з Наддніпрянської України — **створила Союз визволення України (СВУ)**. Члени організації (Д. Донцов, А. Жук, М. Меленевський та інші) у програмному документі «Наша платформа» виступали за відокремлення України від Росії й створення незалежної демократичної Української держави у формі конституційної монархії.

ГУР і СВУ в 1915 р. об'єдналися у Відні в Загальну українську раду. Але СВУ проводила окрему роботу:

- пропагандистську — видання брошур, преси, читання лекцій з історії та сучасного становища України;
- дипломатичну — налагодження відносин з урядовими колами країн Четвертого союзу і нейтральних;
- з полоненими-українцями у німецьких і австрійських концтаборах. Один з активних діячів організації Олександр Скоропис-Йолтуховський добився від властей згоди на переведення 80 тис. українців до трьох таборів і дозволу на опіку полоненими СВУ. Ця робота сприяла зростанню їхньої національної свідомості;
- адміністративно-організаційну — формування з українців органів місцевої влади на окупованій Німеччиною території Волині, Поділля, Підляшшя, створення зокрема 134 шкіль.

Перегіб воєнних дій на території України. Російська армія виграла у серпні-вересні 1914 р. **Галицьку битву** в австро-угорського війська, **взяла Львів** і зайняла Галичину та Буковину. Це оцінювалося як завершення справи Івана Калита, який почав процес об'єднання московських земель. Галичину й Буковину царизм розглядав як частину Росії. На цих територіях було створено **Галицько-Буковинське генерал-губернаторство**, яке очолив граф А. Бобринський, відомий українофоб. Він намагався знищити усі прояви українського життя: газети, журнали, книгарні, видавництва, партії, організації. Гонінь зазнала УГКЦ, митрополит А. Шептицький був заарештований і засланий на північ Росії. Тисячі українських діячів були вислані в Сибір. Вся політика російської окупаційної влади була спрямована на те, щоб знищити національні особливості галичан, русифікувати їх. Російський діяч П. Мілюков назвав це «європейським скандалом». Становище змінилося лише в 1917 р., коли Галицько-Буковинське генерал-губернаторство очолив відомий український діяч, історик Дмитро Дорошенко.

Протягом 1915 р. німецько-австрійські війська відвоювали майже всю Галичину та Буковину, захопивши частину Волині. Австрійська влада, використовуючи окремі факти співробітництва «москвофільів» з російською окупаційною владою, також здійснила масові репресії проти галичан, яких навіть звинувачували у своїх пораз-

ках. Таким чином, західноукраїнське населення опинилося між двох вогнів, зазнаючи переслідувань при владі обох сторін, які воювали.

В 1916 р. російські війська Південно-Західного фронту під командуванням А. Брусилова провели операцію, відому під назвою «**Брусиловський прорив**», захопивши знову значну частину Галичини й Буковини.

Наступного року російське військо відступило з усієї окупованої території.

Бойовий шлях легіону Українських січових стрільців:

- його початок припадає на вересень 1914 р., коли вони захищали в Карпатах Ужоцький перевал;
- справжнє бойове хрещення січові стрільці пройшли 29 квітня — 2 травня 1915 р. у боях за гору Маківка;
- відомими сторінками історії УСС стали бої на горі Лисоні поблизу Бережан на Тернопільщині (1916 р.);
- біля села Конохи у цьому ж краї (червень 1917 р.).

Австрійське та німецьке командування не раз відзначало героїзм УСС, навіть називали їхній полк «найкращим підрозділом всієї австро-угорської армії». Стрільці навіть у жорстких умовах війни знаходили час для громадської та національно-культурної роботи.

Суспільно-політичне становище населення впродовж війни. Після поразок російської армії в 1915 р. уряд змушений був допустити громадські організації до справи забезпечення армії продовольством і спорядженням, до опіки над шпиталями, біженцями та населенням з прифронтової зони. Виник ряд впливових організацій, зокрема Військово-промисловий комітет, Союз міст, Союз земств, «Товариство допомоги населенню Півдня Росії, яке постраждало від воєнних дій». У них активну роль відігравала українська інтелігенція.

Соціально-економічне становище населення впродовж війни. У ході війни відбувалися значні зміни в народному господарстві, викликані переорієнтацією на забезпечення потреб армії. Промисловість, транспорт і фінанси не витримували переважань воєнного часу і розладувалися. Вони не могли забезпечити потреби фронту й тилу. Швидко наростали продовольчі труднощі. Все це викликало загострення соціальних суперечностей, назрівання революційної кризи, особливо в Наддніпрянщині (повстання у с. Нижня Сирватка, Сумщина).

Динаміка змін у свідомості різних соціальних верств українського суспільства. У цих умовах національно-визвольний рух набував усе радикальніших форм. Участь у воєнних діях мільйонів українських селян істотно змінила їх. Вони чи не вперше зіткнулися з новітніми досягненнями людської цивілізації. Характерно, що процес долучення українців до цих досягнень відбувався одночасно з із зростанням національної самосвідомості. Ідея створення незалежної Української держави поширюється серед українців.

Соціально-економічні та політичні наслідки війни для українського суспільства:

- розорення західноукраїнських земель, виникнення проблеми біженців, депортованих, переміщених осіб;
- значні людські втрати (близько півмільйона осіб), велика кількість поранених, полонених, інвалідів;
- кризовий стан економіки, диспропорції у промисловості, інфляція, перебої в роботі транспорту, страйки;
- скорочення посівних площ, працездатного населення на селі, посилення селянських виступів;
- утримання за рахунок місцевих ресурсів близько половини російської армії та тилкових гарнізонів;
- послаблення Російської й Австро-Угорської імперій, що прискорило майбутні революційні події;
- створення українських збройних формувань, набуття воєнного досвіду;
- порушення «українського питання» на міжнародному рівні.

Отже, незважаючи на великі людські та матеріальні втрати, розкол національного руху, придушення опозиційних сил, Перша світова війна сприяла визріванню українського народу, перетворенню його на позиційну націю, готову до створення власної держави.

Хронологічний довідник

1914 р., 19 липня (1 серпня) — оголошення Німеччиною війни Росії. Початок Першої світової війни (тривала до 11 листопада 1918 р.).

1914 р., 1 серпня (за новим стилем) — створення у Львові Головної української ради на чолі з Костем Левичем, яка об'єднала керівництво політичних сил Галичини. Виступила з ініціативою створення окремих українських військових загонів в австрійській армії.

1914 р., 4 серпня (за новим стилем) — створення у Львові Союзу визволення України на чолі з Дмитром Донцовим, що ставив за мету досягнення державної самостійності України через поразку Росії у світовій війні.

1914 р., 5 (18) серпня — 8 (21) вересня — Галицька битва. Загарбання російськими військами Галичини та Буковини.

1914 р., кінець серпня (за новим стилем) — згода австрійського уряду на створення УСС.

1914 р., 8 вересня — здійснивши таран німецького літака, під Жовквою загинув російський пілот П. Нестеров.

1914 р., 25 вересня (за новим стилем) — перші бої УСС поблизу Сянока (в Карпатах, захист Ужоцького перевалу). Перший командир УСС — Михайло Галушчинський.

1914 р., вересень — початок репресій російської окупаційної адміністрації в Галичині.

1914 р., 18 вересня (1 жовтня) — ув'язнення російською окупаційною владою митрополита Андрея Шептицького, заслання у Суздаль, де він перебував до Лютневої революції в Росії.

1914 р., жовтень — заява Ради ТУП про нейтральну позицію у війні.

1915 р., 9 (22) березня — капітуляція австро-угорського гарнізону фортеці Перемишль.
1915 р., 29 квітня — 2 травня (за новим стилем) — бої на горі Маківці, в яких відзначилися УСС.
Справжнє бойове хрещення січових стрільців.
1915 р., 19 квітня (2 травня) — початок контраступу німецько-австрійських військ у Галичині. Відступ російських військ з Галичини, Буковини та частини Волині.
1915 р., 1 травня (за новим стилем) — реорганізація ГУР у Загальну українську раду, що мала представляти всі національні політичні сили. Перше засідання ЗУР (голова — К. Левицький) відбулося 5 травня у Відні.
1915 р., середина вересня — зупинення австро-німецького контраступу російськими військами.
1916 р., 22 травня — 31 липня (4 червня) — російський наступ військ Південно-Західного фронту (Брусилівський прорив), у ході якого було зайнято значну частину Галичини, Волині та Буковини.
1916 р., 29-30 вересня (за новим стилем) — бої УСС на горі Лисона поблизу Бережан.
1916 р., грудень — декларація ТУП «Наша позиція», в якій висловлювалося негативне ставлення до світової війни, висувалося гасло демократичної автономії України.
1917 р., 18-21 червня — невдалий наступ російських військ на Південно-Західному фронті, великі людські втрати та відступ з Галичини й Буковини.

Персоналії

Брусилів Олександр (Олексій; 31.08.1853, Тифліс, нині Тбілісі — 17.03.1926, Москва) — рос. військ. діяч. Учасник Першої св. війни. Б. командував 8-ю армією, Пд.-Зах. фронтом, який 1916 здійснив успішний наступ проти австро-угорських військ («Брусилівський прорив»), верховний головнокомандувач рос. армії (22.05.-19.07.1917). Виступав проти українізації військ, прибічник продовження війни до переможного закінчення, при ньому здійснено невдалий червневий наступ 1917. Б. з 1920 — у Червоній армії, посідав значні пости.

Галушницький Михайло (26.09.1878, с. Звиняч, тепер Бучацького р-ну Тернопільської обл. — 25.09.1931, Львів) — громад.-політ. і військ. діяч, педагог. Закінчив Тернопільську гімназію, навчався у Львівському (1898-1900) і Віденському (1900-1901) ун-тах. з 1909 — директор Рогатинської (нині Івано-Франківська обл.) гімназії, визначний організатор гімназійної освіти в Галичині. На початку Першої св. війни Г. став першим командувачем легіону УСС (до 14.03.1915).

Донцов Дмитро (10.09.1883, Мелітополь Таврійської губ., нині Запорізька обл. — 30.03.1973, Канада) — визначний публіцист, політ. діяч, літ. критик. Навчався у Петербурзькому та Віденському ун-тах. 1913 накреслював програму побудови Укр. незалежної держави у виступі на студентському з'їзді у Львові. 1914-1918 — голова і активний член СВУ.

Левицький Кость (18.11.1859, Тисмениця, тепер Івано-Франківська обл. — 12.11.1941, Львів) — визначний громад.-політ. і держ. діяч, публіцист. Навчався на юрид. ф-ті Львівського і Віденського ун-тів. Л. 1899 був співзасновником, а згодом головою УНДП. 1907 обраний депутатом австр. парламенту, 1908 — галицького сейму. На поч. Першої св. війни Л. став головою ГУР, а з травня 1915 — ЗУР. 9.11.1918 політик став головою уряду ЗУНР — Держ. Секретаріату (до поч. 1919).

Скоропис-Йолтуховський Олександр (псевд. Г. Будяк, О. Вишневецький, Л. Галін; 1880, Сх. Поділля — 1950, Темниківський концтабір, Мордовія, РФ) — відомий громад.-політ. діяч. Одружений з дочкою С. Чикаленка. Навчався у Київському ун-ті. Під час Першої св. війни — один з керівників СВУ, заступник голови ЗУР. За активної участі С.-Й. у Німеччині полонених українців з рос. армії розміщено в окремих таборах, де проводилася широка культ. і нац. робота. За дорученням УЦР у січні 1918 займався о-цією військ. частин з полонених українців у Німеччині. За Гетьманату — губ. староста Холмщини, Підляшшя і Зах. Волині.

Терміни та поняття

Брусилівський прорив — успішний наступ рос. військ Пд.-Зах. фронту під командуванням генерала Брусиліва влітку 1916 на території Волині, Галичини та Буковини, серйозний удар по армії Австро-Угорщини.

Галицько-Буковинське генерал-губернаторство — тимчасова адмін.-терит. одиниця, створена царським урядом наприкінці 1914 на окупованих рос. військами землях Галичини та Буковини з центром у Чернівцях, існувала до середини 1917, поділялася на Львівську, Перемишльську, Тернопільську і Чернівецьку губ. Очолювали рос. військ. генерал-губернатори А. Бобринський (1914-1915) і Ф. Трепов (1916). Окупаційна влада проводила послідовну антиукраїнську політику, закривала всі укр. заклади, запроваджувала росіянізацію. Відбувалися масові депортації укр. інтелігенції (у т. ч. митрополита УГКЦ А. Шептицького) у глиб Росії. Лідер партії кадетів П. Мілюков, виступаючи у Держ. думі, розцінив політику адміністрації як «європейський скандал». 22 квітня 1917 крайовий комісар Г.-Б. г.-г. з правами генерал-губернатора був призначений Дмитро Дорошенко з місцем осідку в Тернополі. У серпні 1917 внаслідок відступу рос. військ з Галичини і Буковини було ліквідоване.

Головна українська рада (ГУР) — міжпартійна організація, створена 1.08.1914 у Львові представниками УНДП, УРП, УСДП. ГУР очолював Кость Левицький, заст. було обрано Михайла Павлика і Миколу Ганкевича,

секретарем Степана Барана, всього входило 15 осіб. Гур ставила собі за мету визначити загальний напрям укр. політики під час Першої світ. війни, захист інтересів українців в Австро-Угорщині в умовах Першої світ. війни і створити укр. військ. формування. У травні 1915 Гур було перетворено в Загальну укр. раду.

Загальна українська рада (ЗУР) — укр. політ. о-ція, що утворилася 5.05.1915 у Відні після розширення складу Гур. До складу ЗУР увійшли 21 представник Галичини, 7 від Буковини, а також 3 члени СВУ (В. Дорошенко, В. Козловський, О. Скоропис-Йолтуховський, пізніше А. Жук і М. Меленевський). Програма ЗУР — створення незалежної держави на всій укр. етнічній території. Провід о-ції належав президії, яку очолював К. Левицький. Після проголошення австро-угорським урядом у листопаді 1916. створення Польського королівства та широкій автономії Галичини з політ. перевагою для поляків ЗУР втратила вплив на укр. політ. рух.

Окупація (від лат. «загарбую, оволодіваю») — тимчасове захоплення збройними силами однієї держави частини або всієї території ін. країни, переважно наслідок наступальних воєнних дій.

Світова війна — надзвичайний стан, до якого спонукали світ. спільноту міждержавні суперечності, що нагромадилися на попередніх етапах сусп. розвитку. Крайне загострення цих суперечностей, що не могли бути розв'язані ін. методами призводить до застосування зброї. Найбільш жорстокими і спустошливими в історії людства були Перша й Друга с. в.

Союз визволення України (СВУ) — політ. о-ція емігрантів з Наддніпрянської України, що виникла 4 серпня 1914 у Львові. З вересня 1914 до 1918 діяла у Відні. Діяльність СВУ організувала президія у складі Дмитра Донцова, Володимира Дорошенка, Андрія Жука, Мар'яна Меленевського, Олександра Скорописа-Йолтуховського. У програмних документах о-ції сказано про гол. мету — побудову Укр. держави. СВУ розгорнув широку дипломатичну й інформаційну діяльність у країнах Четверного союзу і в деяких нейтральних європейських країнах. З 1915 деякі члени СВУ увійшли до складу ЗУР. Одним з найважливіших завдань президія СВУ вважала захист інтересів полонених українців рос. армії. Завдяки СВУ значну кількість військовополонених українців переведено до окремих таборів, у яких з допомогою відомих діячів науки і к-ри проводилися різні форми нац.-культ. та політико-просвітницької роботи. 1918 за активної участі СВУ сформовано з укр. полонених дивізії Сіроужупаників і Синьожупаників, які пізніше брали участь у б-бі за незалежність України.

УСС (Українські січові стрільці) — укр. військ. частина у складі австро-угорської армії, що діяла на рос. фронті 1914–1918. У серпні 1914 Гур звернулася до австр. уряду з проханням дозволити сформувати Легіон УСС, дозвіл було отримано з обмеженням двома тисячами осіб. Командувач — Михайло Галуцинський, згодом Григорій Коссак, Франц Кікаль, Осип Микитка та ін. Перші бої УСС провели у вересні 1914, захищаючи Верещинський та Ужоський перевали. Значними були бої біля гори Маківки (квітень 1915 р.), гори Лисони (вересень 1916), с. Конохи (тепер Козівського р-ну Тернопільської обл., червень 1917). Після утворення ЗУНР у листопаді 1918 УСС стало ядром УГА.

Тести

20.1. Сутність організації Союз визволення України (СВУ):

- А** політична організація, створена на початку Першої світової війни австро-угорською владою для антиросійської пропаганди.
Б політична організація, створена на початку Першої світової війни у Києві для пропаганди ідей самостійності України.
В політична організація, створена на початку Першої світової війни у Львові емігрантами з Наддніпрянщини для пропаганди ідей самостійності України.
Г політична організація, створена на початку Першої світової війни українцями за допомогою Росії для антиавстрійської пропаганди.

А Б В Г

20.2. Як під час Першої світової війни змінилися ціни для селян?

- А** вигідно змінювалися
В не вигідно змінювалися
Б давали можливість збагатитися
Г сприяли успішному розвитку

А Б В Г

20.3. Ставлення до війни Товариства українських поступовців, викладене ними в декларації «Наша позиція» (1916 р.):

- А** заклик до підтримки у війні держав Антанти, оскільки перемога Росії змінить її ставлення до українського питання.
Б заклик до підтримки у війні держав Четверного союзу, оскільки Росія ігнорує українське питання.
В переконання російського суспільства у лояльності українців і їх готовності чесно виконати свій обов'язок перед Російською державою.
Г проголошення нейтральної позиції українського руху до обох воюючих сторін, оскільки «жодна з них не могла викликати співчуття ні цілями, ані способами боротьби».

А Б В Г

20.4. Прочитайте визначення й укажіть поняття, що відповідає його змісту.

«Тимчасове захоплення збройними силами однієї держави території іншої держави».

- А** агресія
В контрибуція
Б анексія
Г окупація

А Б В Г

- 20.5. Політика російського царизму в окупованих Галичині та Буковині:
- А вивезення греко-католицьких священників у Сибір, підтримка місцевих просвітницьких товариств.
 - Б закриття українських шкіл, заборона української преси, організацій, партій, депортація греко-католицьких священників углиб Росії.
 - В закриття українських шкіл та організацій, підтримка місцевих землевласників, поширення антигвинських настроїв серед селян.
 - Г підтримка місцевих землевласників, заборона українського книговидавництва, створення нових українських громадських організацій.
- 20.6. Укажіть правильне твердження.
- А у війську Австро-Угорщини з українців воювали лише УСС
 - Б перший великий бій УСС відбувся біля гори Лисоні
 - В створення СВУ призвело до розколу українського руху в Галичині
 - Г українське національне життя зі вступом у Галичину і Буковину російських військ було знищено
- 20.7. Вимога українських громадських діячів у петиціях, звернених до російської влади:
- А автономія українських земель.
 - Б незалежність і соборність України.
 - В посилення русифікації.
 - Г розпуск Російської імперії.
- 20.8. Які українські землі під час Першої світової війни було окуповано російськими військами в 1914 р.?
- А Західну Волинь, Холмщину
 - Б Мараморощину, Закарпаття
 - В Південну Буковину, Східну Волинь
 - Г Східну Галичину, Північну Буковину
- 20.9. Поступка, якої добився від властей Німеччини й Австро-Угорщини член СВУ Олександр Скоропис-Йолтуховський:
- А визнання автономії України після її звільнення від російського панування.
 - Б визнання незалежності України після її визволення з-під влади Росії.
 - В звільнення полонених-українців і створення з них легіону Січових стрільців.
 - Г переведення 80 тис. полонених-українців до трьох таборів і дозволу над ними членів СВУ.
- 20.10. Укажіть правильне твердження.
- А бій УСС на горі Лисоня відбувся у вересні 1915 р.
 - Б найбільше українців було серед найвищого командування
 - В Симон Петлюра на початку війни закликав українців підтримати Німеччину й Австро-Угорщину
 - Г Російська імперія на початку 1917 р. наближалася до революційного вибуху
- 20.11. Битва (прорив) і бій, що відбулися в 1915 р.:
- А Брусиловський прорив, бій на Лисоні
 - Б Галицька битва і бій біля с. Конохи
 - В Галицька битва і бій на г. Лисоня.
 - Г Горлицький прорив і бій на г. Маківці
- 20.12. Землі, де українці на 1914 р. мали більше можливостей розвивати власну національну культуру:
- А Буковина і Волинь.
 - Б Буковина і Галичина.
 - В Волинь і Поділля.
 - Г Галичина і Поділля.
- 20.13. Сутність легіону Українських січових стрільців:
- А військова частина, сформована в Австро-Угорщині з місцевих українців на добровільних засадах.
 - Б військова частина, сформована в Австро-Угорщині з полонених українців Російської імперії.
 - В військова частина, сформована в Російській імперії з військовополонених галичан.
 - Г військова частина, сформована в Російській імперії з місцевих українців на добровільних засадах.
- 20.14. Укажіть правильне твердження.
- А у березні 1915 р. капітулювала австрійська фортеця Станіслав
 - Б Галицька битва відбулася у серпні–вересні 1915 р.
 - В національна свідомість українців під час Першої світової війни зросла
 - Г ТУП закликала у Першій світовій війні підтримати Німеччину й Австро-Угорщину
- 20.15. Території, які планувала захопити у Першій світовій війні Росія:
- А Буковина, Волинь, Галичина.
 - Б Буковина, Волинь, Закарпаття.
 - В Буковина, Галичина, Закарпаття.
 - Г Волинь, Галичина, Закарпаття.
- 20.16. Укажіть правильне твердження.
- А у Львові 1 серпня 1914 р. було створено Державу Українську Раду
 - Б Перша світова війна мала визвольний характер
 - В промисловість, транспорт і фінанси української частини Російської імперії під час війни розладувалися
 - Г у Російській імперії українці становили більшість у п'яти губерніях
- 20.17. Організація, яка була ініціатором творення легіону УСС:
- А Головна українська рада.
 - Б Союз визволення України.
 - В Товариство українських поступовців.
 - Г Українська соціал-демократична робітничка партія.

20.18. Укажіть правильне твердження.

- А національно-визвольний рух під час Першої світової війни ставав поміркованішим
- Б під час Першої світової війни селяни отримували надприбутки
- В Російська імперія після Першої світової війни збиралася надати Україні незалежність
- Г УСС на початок 1917 р. зазнали втрат у кількості близько трьох тисяч осіб

20.19. Военна подія, яка в Росії розглядалась як «завершення справи Івана Калити»:

- А бої за гору Маківку в 1915 р.
- В облога і взяття фортеці Перемишль у 1915 р.
- Б Брусиловський прорив у 1916 р.
- Г окупація Буковини і Галичини в 1914 р.

20.20. Прочитайте рядки життєпису історичного діяча й укажіть його.

«Роки життя — 1883–1973. Народився у Мелітополі (тепер Запорізька область). Навчався в Петербурзькому і Віденському університетах. Був двічі арештований царською владою, змушений емігрувати. На студентському з'їзді у Львові 1913 р. закликав до відокремлення України від Росії. На початку Першої світової війни — організатор і голова СВУ. Послідовно обстоював ідею незалежності України, ідеолог інтегрального націоналізму. Помер у Канаді».

- А Дмитро Донцов
- В Маркіян Меленевський
- Б Дмитро Дорошенко
- Г Микола Міхновський

20.21. Укажіть схожість у ставленні російської влади до митрополита Андрея Шептицького і вченого-історика Михайла Грушевського.

- А затримання і насильне вивезення за межі України, побоюючись їхнього впливу на українців
- Б нейтральне ставлення до них, розуміння впливовості цих людей
- В підтримка, зокрема і матеріальна, розрахунок на толерантність українців завдяки їхньому впливу
- Г ув'язнення в російських тюрмах, звинувачення в шпигунстві на користь Австро-Угорщини

20.22. Належність армій, у яких масово воювали українці під час Першої світової війни:

- А Австро-Угорщина, Німеччина.
- В Росія, Австро-Угорщина.
- Б Німеччина, Франція.
- Г Франція, Росія.

20.23. Укажіть правильне твердження.

- А у Галицькій битві перемогу здобули війська Австро-Угорщини
- Б легіон УСС воював у складі російської армії
- В після проголошення автономії Галичину було розподілено на українську і польську частини
- Г до російської армії протягом війни було мобілізовано близько чотирьох мільйонів українців

20.24. Прочитайте визначення й укажіть поняття, яке відповідає його змісту.

«Другий після патріарха сан у православній церкві; високе звання православних і греко-католицьких єпископів».

- А єпископ
- В митрополит
- Б кардинал
- Г прєсвітер

20.25. Прочитайте факти біографії історичного діяча й укажіть його.

«Роки життя 1853–1926, військ. діяч. Учасник Першої світової війни. Командував армією, Південно-Західним фронтом, який у 1916 р. здійснив успішний наступ проти австро-угорських військ».

- А Олексій Бобринський.
- Б Олексій Брусилов.
- В Михайло Галущинський.
- Г Мирон Тарнавський.

20.26. Прочитайте уривок і вкажіть назву гори, де відбувся зазначений бій.

«Справжнє бойове хрещення УСС пройшли у квітні-на початку травня 1915 р., коли російське командування кинуло проти стрільців кілька полків і артилерію. Кілька разів цей важливий пункт переходив з рук у руки».

- А Буковель
- В Лисоня
- Б Говерла
- Г Маківка

20.27. Прочитайте уривок і вкажіть назву операції російських військ.

«У порівнянні з надіями, які покладалися на цей фронт навесні 1916 р., його наступ перевершив усі очікування. Він виконав поставлене завдання — врятувати Італію від розгрому... полетівши становиде англійців і французів на фронті, змусив Румунію стати на наш бік і зіпсував усі плани й наміри австро-угорців і німців на цей рік».

- А Брусиловський прорив військ Південно-Західного фронту
- Б взяття фортеці Перемишль військами Південно-Західного фронту
- В Горлицький прорив військ Західного фронту
- Г перемога у Галицькій битві військ Південно-Західного фронту

20.28. Укажіть, правильне твердження.

- А Головна українська рада закликала галичан підтримувати в Першій світовій війні Росію
- Б головним завданням українського народу в ХХ ст. було створення єдиної, незалежної, соборної Української держави
- В першим командувачем Січових стрільців був Дмитро Донцов
- Г Російська імперія на території окупованої Галичини проводила толерантну політику щодо українців

20.29. Прочитайте уривок з документа й укажіть назву організації, що його видала:

«Жодна з воюючих сторін не може викликати співчуття ні цілями, ні способами боротьби».

- А Головна українська рада
- Б Загальна українська рада
- В Союз визволення України.
- Г Товариство українських поступовців.

20.30. Робота, яку проводили члени СВУ:

- А видання праць з історії України іноземними мовами, виступи з лекціями, видання українських газет.
- Б виступи з лекціями, видання українських газет, організація УСС.
- В видання українських газет, організація УСС, видання праць з історії України іноземними мовами.
- Г організація УСС, видання праць з історії України іноземними мовами, виступи з лекціями.

20.31. Організаційна діяльність СВУ у концтаборах для українських полонених:

- А заснування українських газет, українських університетів, українських хорів.
- Б заснування українських університетів, українських хорів, українських церков.
- В заснування українських хорів, українських газет, українських церков.
- Г заснування українських церков, українських газет, українських університетів.

20.32. Серед пронумерованих на карті російських губерній укажіть ті, які Австро-Угорщина планувала приєднати до своїх володінь упродовж Першої світової війни.

- А 1, 2
- Б 1, 4
- В 2, 3
- Г 2, 4

20.33. Укажіть українські землі, які до Першої світової війни належали Австро-Угорщині.

- 1 Буковина
- 2 Волинь
- 3 Галичина
- 4 Закарпаття
- 5 Поділля
- 6 Полісся
- 7 Холмщина

20.34. Укажіть назви українських організацій, які в Першій світовій війні підтримували Австро-Угорщину.

- 1 Головна Українська Рада
- 2 Загальна Українська Рада
- 3 Карпато-руський визвольний комітет
- 4 Союз визволення України
- 5 Союз міст
- 6 Товариство українських поступовців
- 7 «Юнацька спілка»

--	--	--	--

20.35. Укажіть українські землі, на яких під час Першої світової війни вели бойові дії.

- 1 Буковина
- 2 Волинь
- 3 Галичина
- 4 Запоріжжя
- 5 Київщина
- 6 Полтавщина
- 7 Слобожанщина

--	--	--	--

20.36. Установіть відповідність.

- 1 Буковина
- 2 Волинь
- 3 Галичина
- 4 Закарпаття

- А** Житомир
Б Кам'янець-Подільський
В Львів
Г Ужгород
Д Чернівці

	А	Б	В	Г	Д
1	☐	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐	☐

20.37. Установіть відповідність.

- 1 Олексій Бобринський
- 2 Антін Варивода
- 3 Андрій Жук
- 4 Кость Левицький

- А** генерал-губернатор окупованих західноукраїнських земель
Б голова Головної української ради
В один з командувачів УСС
Г російський генерал, командувач фронту
Д член СВУ

	А	Б	В	Г	Д
1	☐	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐	☐

20.38. Установіть відповідність.

- 1 гора Маківка
- 2 Львів
- 3 Перемишль
- 4 Харків

- А** австрійська фортеця
Б бій січових стрільців
В «Брусилівський прорив»
Г Союз визволення України
Д «Юнацька спілка»

	А	Б	В	Г	Д
1	☐	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐	☐

20.39. Установіть відповідність.

- 1 Олексій Брусилів
- 2 Михайло Галуцинський
- 3 Дмитро Донцов
- 4 Олександр Скоропис-Йолтуховський

- А** активний член СВУ
Б губернатор окупованих територій
В командувач Південно-Західного фронту
Г перший керівник СВУ
Д перший командувач УСС

	А	Б	В	Г	Д
1	☐	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐	☐

20.40. Установіть послідовність подій.

- А** бої УСС за гору Лисоня.
Б бої УСС за гору Маківка.
В Галицька битва, взяття російськими військами Львова.
Г створення Союзу визволення України.

	А	Б	В	Г
1	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐

20.41. Установіть послідовність подій.

- А** «Брусилівський прорив».
Б Горлицький прорив (початок контрнаступу німецько-австрійських військ у Галичині).
В створення Головної Української Ради.
Г формування легіону українських січових стрільців.

	А	Б	В	Г
1	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐

20.42. Укажіть подію, після якої встановилася зображена на карті лінія фронту.

- А Брусиловський прорив 1916 р.
- Б Галицька битва 1914 р.
- В загальний наступ німецьких і австро-угорських військ у травні-жовтні 1915 р.
- Г червневий наступ російських військ 1917 р.

Відповіді до тестів

- 20.1. В. 20.2. В. 20.3. Г. 20.4. Г. 20.5. Б. 20.6. Г. 20.7. А. 20.8. Г. 20.9. Г. 20.10. Г. 20.11. Г. 20.12. Б. 20.13. А. 20.14. В. 20.15. В. 20.16. В. 20.17. А. 20.18. Г. 20.19. Г. 20.20. А. 20.21. А. 20.22. В. 20.23. Г. 20.24. В. 20.25. Б. 20.26. Г. 20.27. А. 20.28. Б. 20.29. Г. 20.30. А. 20.31. В. 20.32. А. 20.33. 1, 3, 4. 20.34. 1, 2, 4. 20.35. 1, 2, 3. 20.36. 1-Д, 2-А, 3-В, 4-Г. 20.37. 1-А, 2-В, 3-Д, 4-Б. 20.38. 1-Б, 2-Г, 3-А, 4-Д. 20.39. 1-В, 2-Д, 3-Г, 4-А. 20.40. Г, В, Б, А. 20.41. В, Г, Б, А. 20.42. Б.

ТЕМА 21. УКРАЇНЬСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ

Причини Української революції, її характер:

- пригноблене становище України, відсутність державності, шовіністична політика Російської імперії;
- важке соціальне становище переважної більшості населення краю;
- невирішеність селянського питання та питання соціального захисту робітників;
- піднесення українського національно-визвольного руху, його організації та її ідеологічне оформлення;
- послаблення Російської імперії внаслідок Першої світової війни;
- мала демократичний, національно-визвольний характер.

У лютому 1917 р. в Росії перемогла демократична революція. Влада перейшла до Тимчасового уряду, який утворився за згодою есеро-меншовицьких керівників Петроградської ради. Він зобов'язувався передати свої повноваження Установчим зборам, вибори до яких мали відбутися у найближчому майбутньому.

Безпосередніми наслідками російської Лютневої революції для України були:

- посилення політичної боротьби; вихід на політичну арену широких народних мас;
- зростання ролі політичних партій; зміцнення суспільних настроїв вліво;
- перетворення армії на впливовий чинник внутрішнього життя.

Процес утворення й еволюції Української Центральної Ради. Діяльність українських партій, політичних діячів в історії періоду. З перших днів революції в Україні відбувалося згуртування національних сил. Самостійники на чолі з М. Міхновським і члени ТУП, керівані С. Єфремовим 4 березня 1917 р. створили в Києві Українську Центральну Раду (УЦР). Головою її став М. Грушевський. До УЦР увійшли представники всіх українських партій: ТУП (згодом УПСФ), УСДРП, УПСР, які виступали за автономію України в складі федеративної Росії, а також УНП (згодом УПСС), що стояли за повну самостійність Української держави. Діяльність УЦР була зосереджена переважно на вирішенні національного питання. Вона перетворилася на справжній керівний осередок національно-демократичної революції, своєрідний український парламент.

Визначальною подією в цьому став **Всеукраїнський національний конгрес (з'їзд)**, який проходив 6-8 квітня 1917 р. в Києві. Було обрано нову УЦР і вона з цього моменту стала представницьким органом усього українського народу. Також була чітко поставлена найближча мета, якої вирішили добиватися — національно-територіальна автономія України. Фактично це було початком боротьби за реальну автономізацію.

Місце різних політичних сил у події періоду. Еволюція поглядів політичних сил України в питанні самовизначення українців (Універсали Центральної Ради). Самостійники, мріючи про незалежну державу, активно зайнялися формуванням української армії. «Український військовий клуб імені гетьмана Павла Полуботка» на чолі з М. Міхновським організував перший український полк ім. Б. Хмельницького, а 5-8 травня — І Всеукраїнський військовий з'їзд. Так розгорнулася **українізація армії та флоту**. Більшість УЦР не розуміли її.

Причини ухвалення I Універсалу. 5-10 червня 1917 р. відбувався II військовий з'їзд. Саме в цей час до Києва повернувся з відрядження у Петроград **В. Винниченко**, який розповів про те, що нова російська влада відкинула українські домагання на автономію. Військові рішуче підтримали УЦР. Тоді вона 10 червня 1917 р. урочисто проголосила на Всеукраїнському військовому з'їзді Універсал «До українського народу на Україні й поза Україною суцього», названий пізніше **Першим універсалом. Основні положення I Універсалу:**

- проголошення автономії України й заклик до організації нового політичного ладу в Україні;
- УЦР — найвищий державний орган влади України до скликання Всенародних Українських Зборів (Сойму);
- кожне село, волость, повіт мали установити зв'язок з УЦР, створити місцеві українські органи влади;
- запровадження «особливого податку на рідну справу», створення скарбниці УЦР;
- український народ мав закріпити власність на землю після ухвалення відповідного закону;
- українські організації мають об'єднати зусилля з демократією інших національностей України.

Значення I Універсалу. Проголошення автономії відповідало вимогам часу й було логічним кроком у розвитку Української національно-демократичної революції, підняло авторитет УЦР, визначило позицію щодо державності, закріпило прив'язку України до Росії, втрачено слушний момент для проголошення незалежності.

15 червня було створено перший український уряд за нових часів — **Генеральний Секретаріат**, який очолював видатний письменник і громадський діяч **В. Винниченко**. У його склад увійшли 9 осіб, що представляли УСДРП, УПСР, УПСФ (колишнє ТУП) і позапартійний діяч кооперативного руху.

Причини ухвалення II Універсалу. Наприкінці червня до Києва прибула делегація Тимчасового уряду, щоб добитися відмови від положень I Універсалу. На переговорах сторони дійшли до компромісу, який УЦР оформила як **Другий універсал**, датований 3 липня 1917 р.

Основні положення II Універсалу:

- Тимчасовий уряд зобов'язувався визнати Генеральний Секретаріат як найвищий орган крайового управління на Україні та затвердити його склад, УЦР — «найвищий орган революційної демократії України»;
- УЦР мала поповнитися представниками національних меншин в Україні;
- вона зобов'язувалася відмовитися від самочинного запровадження автономії, підготувати закон про автономний лад України для затвердження Всеросійськими Установчими зборами;

- Тимчасовий уряд погоджувався на українізацію військ під контролем російського командування.

Значення II Універсалу. Продовжив курс УЦР на мирне досягнення автономії, не окреслював територію, підпорядковану УЦР, не визначав повноважень ГС, підтвердив негативне ставлення ТУ до автономії України. Проти Другого універсалу рішуче виступили самостійники. 4-5 липня вони здійснили спробу встановити контроль над Києвом і змусити УЦР проголосити самостійність України. Виступ було придушено військами, підпорядкованим Тимчасовому уряду.

Взаємовідносини УЦР з Тимчасовим урядом. Петроградський уряд переглянув свої обіцянки й 4 серпня затвердив так звану «Тимчасову інструкцію», у якій йшлося не про автономію, а про «місцеве врядування». Генеральний Секретаріат оголошувався органом Тимчасового уряду, його розпорядження поширювалися не на всю Україну, а тільки на Київську, Волинську, Подільську, Полтавську та Чернігівську (без північних повітів) губерній. Ряд важливих повноважень були вилучені з відання українського уряду.

Здобутки й прорахунки УЦР в державотворчому процесі. УЦР взяла до відома «інструкцію». У цей складний період вона не змогла налагодити ефективне керівництво в Україні. Селянство вимагало негайно розпочати аграрну реформу, піти на це Рада не наважилася. Фатальні наслідки мали прорахунки УЦР у військовій політиці. У вирішальний час вона втратила підтримку армії.

8-15 вересня в Києві відбувся 3'їзд народів, який закликав до федеративної перебудови Росії, до вирішення найважливіших питань соціально-економічного розвитку з урахуванням місцевої специфіки. Наприкінці місяця УЦР оголосила про поширення своєї компетенції на всі сфери життя України і на всі 9 губерній, що означало відмову від «Тимчасової інструкції». Отже, восени 1917 р. конфлікт між Українською радою і петроградською владою загострився. Від арешту членів Генерального Секретаріату врятувало лише падіння Тимчасового уряду.

Особливості соціально-економічного становища:

- парализована сфера промислового виробництва, зростання цін, велика кількість страйків;
- масового характеру набрав селянський рух, мастки поміщиків розгромлювалися.

Перебіг і результати боротьби за владу в Києві у жовтні — листопаді 1917 р. Причини ухвалення III Універсалу. Захоплення влади в Петрограді більшовиками отримало відгук і в Україні. УЦР засудила більшовицький переворот. 29-31 жовтня в Києві відбувалися бої за владу між більшовиками, прихильниками ТУ і УЦР, в яких переможцями вийшли прихильники УЦР. Влада Генерального Секретаріату поширена на всі українські губернії. 7 листопада 1917 р. — ухвалення III Універсалу. **Основні положення Третього універсалу:**

- проголошення Української Народної Республіки (УНР) як рівноправної частини Російської федерації;
- до Установчих Зборів найвищий законодавчий орган — УЦР, виконавчий — Генеральний Секретаріат;
- до УНР мають бути включені землі, де більшість населення становлять українці;
- скасування права приватної власності на поміщицькі землі, які мали перейти до селян без викупу. Але остаточно це питання мало вирішитися на Українських Установчих зборах;
- запровадження 8-годинного робочого дня і встановлення державного контролю над продукцією;
- УЦР обіцяла забезпечити всі демократичні права і свободи, окремо про права національних меншин;
- сформульовано також негативне ставлення до війни, зробити все для початку мирних переговорів;
- амністії, скасування смертної кари, а також призначено на 27 грудня 1917 р. вибори до Українських Установчих зборів, котрі мали узаконити нові державні форми в УНР.

Значення III Універсалу. Це стало видатною подією в житті українського народу. Основна маса українців підтримувала УЦР, про що свідчать результати голосування до Всеросійських Установчих зборів, на яких українські національні партії здобули 75 % голосів (більшовики — 10 %). Неоднозначне ставлення різних верств населення. Суперечливе становище: УНР — складова Росії, невизнання Раднаркому законом урядом Росії.

Політика УЦР щодо радянської Росії. Ультиматум Раднаркому в політиці більшовиків щодо усунення УЦР. Захопивши владу в Росії, більшовики взяли курс на встановлення своєї влади на всій території колишньої Російської імперії. 3 грудня РНК радянської Росії звернулася до УЦР з ультиматумом:

- визнання на словах УНР і її права на самовизначення аж до відокремлення від Росії;
- припинити роззброєння більшовицьких частин на території УНР;
- не пропускати військові частини з фронту на Дон, де велася боротьба козаків проти більшовиків;
- сприяти радянським військам у боротьбі з антибільшовицькими виступами;
- погрожуючи війною, вимагала передати владу в Україні радам, тобто фактично більшовикам.

Місце і роль Всеукраїнських з'їздів рад у Києві та Харкові. Всеукраїнський з'їзд рад, який 4-6 грудня працював у Києві, підтримав УЦР, оскільки більшість делегатів були селянами-українцями. Мирним шляхом захопити владу в Україні більшовиком не вдалося. Якраз у цей час Харків захопили російські більшовицькі війська. Під їх прикриттям 11-12 грудня там відбувся з'їзд, який оголосили I Всеукраїнським з'їздом рад, хоча присутніми були переважно представники Донецького і Криворізького басейнів, а також більшовики, які покинули київський з'їзд рад. Отже, харківський з'їзд не був легітимним. І все ж він 12 грудня проголосив Україну республікою рад робітничих, солдатських і селянських депутатів. Україною управляв російський радянський уряд через місцевих більшовиків, хоча було проголошено федерацію УНР з радянською Росією. «Старий московський централізм виступає тут ще раз перед нами під маскою більшовизму», — відзначав М. Грушевський.

На початку наступного року більшовики створюють Донецько-Криворізьку республіку з центром у Харкові, виключивши ці землі зі складу УНР. Згодом вони на території України створили ще кілька «регіональних радянських республік»: Одеську, Таврійську, Донську. Більшовики свідомо йшли на розчленування України.

На харківському з'їзді було утворено Центральний виконавчий комітет (ЦВК) рад на чолі з Ю. Медведєвим і маріонетковий уряд — **Народний секретаріат**, про який писав тодішній його член В. Шахрай: «Що це за уряд український, що його члени зовсім не знають і знати не хочуть української мови? Що не тільки не користуються жодним впливом серед українського суспільства, але навіть й не чуло раніше їхніх прізвищ?»

Причини та наслідки першої війни радянської Росії з УНР. Рада відмовилася виконати вимоги ультиматуму, вважаючи їх грубим втручанням у внутрішні справи УНР. РНК 5 грудня вирішив «вважати Раду в стані війни з нами». Прагнення більшовиків установити контроль над продовольчими і промисловими ресурсами України; придушення і ліквідація центрів антибільшовицького опору; провал спроб більшовиків усунути від влади УЦР, спираючись на внутрішні сили в Україні.

РНК Росії затвердив В. Антонова-Овсієнка командувачем армією у війні проти УНР. У поході на Київ брали участь незначні загони українців. Був призначений і «головнокомандувач усіх військ УНР» **Ю. Колюбінський**, який жодного впливу на прийняті рішення не мав, використовувалася лише в пропагандистських цілях його прізвище. Оскільки УЦР не подбала про формування українських збройних сил, то захищати Україну добровільно пішла недосвідчена молодь. Поблизу станції **Крути 16 (29) січня 1918 р.** нашивидурач зібраний загін з 500 студентів затримав наступ російських військ М. Муравйова (близько 6 тис. осіб), більшість молоді загинула, але подвиг їхній не забутий. А в Києві 16-22 січня більшовики організували повстання, центром якого був завод «Арсенал». Це був удар у спину нечисленній українській армії, що обороняла столицю. Для придушення повстання частину військ зняли з фронту, зокрема куринь Січових стрільців під командуванням С. Коновальця.

9 (22) січня 1918 р. УЦР ухвалила Четвертий універсал. Причини Четвертого універсалу:

- втрата надій на створення демократичної федеративної Росії;
- загроза захоплення більшовиками України;
- необхідність відмежуватися від більшовиків для ведення мирних переговорів з іншими державами.

Основні положення Четвертого універсалу УЦР. Проголошення незалежності УНР:

- УНР проголошувалася цілком незалежною, вільною, суверенною державою;
- підтвердження основних демократичних прав і свобод, проголошених у III Універсалі;
- ГС перейменовано на Раду Народних Міністрів (головною незбаром став В. Голубович);
- ухвалення програми соціально-економічних реформ, до весняних робіт мала бути аграрна реформа;
- заклик до громадян УНР відчайдушно боротися з більшовиками.

Значення Четвертого універсалу. Це було історичне рішення Ради, яке свідчило про остаточний розрив з імперським центром. Керівництво і більшість членів УЦР нарешті перейшли на позиції самостійників. Народ закликав до захисту своєї держави. Та цей важливий юридичний акт було проголошено надто пізно, коли кульмінаційний момент українського національного руху вже був пройдений. Захистити Київ Універсал не допоміг. Ідея самостійності України жила в головах кращих представників українського народу.

УЦР змушена була покинути столицю України. 26 січня (8 лютого) після кількаденого обстрілу в Київ увійшли війська М. Муравйова і почали розправлятися з мирними жителями, здійснюючи «червоний терор». Кількість його жертв називають від двох до п'яти тисяч. Таке ж відбувалося й на інших територіях, зайнятих більшовиками. Це викликало наростання антибільшовицького опору. Потенціал Української революції далеко ще не був вичерпаний.

Хронологічний довідник

1917 р., 27 лютого — Лютнева демократична революція та повалення самодержавства у Російській імперії.

1917 р., 3-4 березня — утворення в Києві Української Центральної Ради — представницького органу київських українських громадських організацій. Головні ініціатори — УНП (самостійники) і ТУП. Головою обраний М. Грушевський.

1917 р., 16 березня — створення в Києві українського військового клубу імені гетьмана П. Полуботка на чолі з М. Міхновським.

1917 р., 6-8 квітня — Всеукраїнський національний з'їзд (конгрес). Переобрання УЦР (голова — знову М. Грушевський, заступники — В. Винниченко і С. Єфремов). Постановка мети — автономія України.

1917 р., 18 квітня — створення в Києві за ініціативою українського військового клубу імені гетьмана П. Полуботка на чолі з М. Міхновським першого українського полку імені Б. Хмельницького.

1917 р., 5-8 травня — Перший Всеукраїнський військовий з'їзд. Створення Українського генерального військового комітету на чолі з Симоном Петлюрою.

1917 р., 5-10 червня — II Всеукраїнський військовий з'їзд, понад 2 тис. делегатів. З'їзд запропонував УЦР почати впровадження автономії, українізації армії.

1917 р., 10 червня — Перший універсал УЦР, проголошення національно-територіальної автономії України. Викликав піднесення серед українців.

1917 р., 15 червня — утворення Генерального Секретаріату (уряду) УЦР на чолі з В. Винниченком у складі 9 осіб.

1917 р., 3 липня — Другий універсал УЦР. Констатація досягнутого під час переговорів у Києві компромісу між УЦР і Тимчасовим урядом. Заява про запрошення до складу УЦР представників інших народів, що мешкають в Україні, проти самочинного творення автономії.

1917 р., 4-5 липня — невдалий збройний виступ самостійників, другого українського полку імені П. Полуботка.

1917 р., 4 серпня — «Тимчасова інструкція Генеральному Секретаріатові Тимчасового уряду на Україні». Відкинення статуту українського уряду. Невизнання законодавчих прав УЦР, повноваження Генерального Секретаріату поширювалися лише на 5 губерній (без Півдня і Сходу), з 14 членів ГС затверджувалися лише 9.

1917 р., 25-30 серпня — корніловський закат і його розгром. Праві сили знайшли невдачі у спробі встановлення диктатури. УЦР закликала не виконувати наказів Л. Корнілова і надати підтримку Тимчасовому уряду.

1917 р., 8-15 вересня — З'їзд народів («З'їзд поневолених народів») у Києві, який закликав до федеративної перебудови Росії.

1917 р., 25 жовтня (7 листопада) — більшовицький переворот у Петрограді.

1917 р., 29-31 жовтня — збройна боротьба за владу в Києві. Перехід влади в Києві до УЦР.

1917 р., 7 листопада — Третій універсал УЦР. Проголошення УНР. Поширення юрисдикції УНР на 9 українських губерній. Оприлюднення основних принципів політики УЦР (скасування поміщицького землеволодіння, запровадження 8-годинного робочого дня, скликання Українських Установчих зборів).

1917 р., 22 листопада (5 грудня) — створення Української Академії мистецтв.

1917 р., 30 листопада — спроба більшовицького збройного перевороту в Києві. Роззброєння налаштованих по-більшовицьки частин гарнізону з їх наступною висилкою за межі України.

1917 р., листопад — вибори до Всеросійських Установчих зборів. Українські національні партії вибороли близько 75% голосів виборців.

1917 р., 3 грудня — маніфест РНК до українського народу з ультимативними вимогами до Української Ради (ультиматум). Погрози радянської Росії розпочати війну проти УНР.

1917 р., 4-6 грудня — з'їзд представників робітництва, воєцтва та селянства України (I Всеукраїнський з'їзд рад) в Києві.

1917 р., 5 грудня — УЦР відмовилася виконати вимоги ультиматуму. РНК ухвалив рішення про війну з УНР.

Франція визнала УНР.

1917 р., 8 грудня — захоплення російськими більшовицькими військами Харкова.

1917 р., 11-12 грудня — з'їзд рад у Харкові. Проголошення влади рад в Україні («УНР»). Обрання ЦВК рад України на чолі з Юхимом Медведєвим. ЦВК створив уряд маріонеткової «УНР» — Народний секретаріат.

1917 р., 23 грудня — випуск перших українських банкнот.

1918 р., 9 (22) січня — Четвертий універсал УЦР. Проголошення незалежності УНР. Заклик до боротьби з російськими окупантами. Переіменування Генерального Секретаріату на Раду Народних Міністрів.

1918 р., 16 (29) січня — бій під Крутами. Загибель близько 300 українських бійців — студентів і гімназистів. Свідома українська молодь на декілька днів затримала наступ більшовицьких військ.

1918 р., 16-22 січня — збройний виступ частини міського гарнізону та робітників заводу «Арсенал» проти УЦР. Удар у спину українським військам, що воювали на фронті проти червоних. Придушення виступу.

1918 р., 26 січня — вступ військ М. Муравйова до Києва. Початок червоного терору проти населення міста, внаслідок якого загинуло 3-5 тис. осіб.

1918 р., січень — остаточне оформлення так званої Донецько-Криворізької республіки (проіснувала до 19 березня 1918 р.). Початок дроблення України більшовиками на радянські «республіки».

1918 р., 30 січня — переїзд Народного секретаріату з Харкова до Києва.

Персоналії

Винниченко Володимир (26.07(7.08).1880, за ін. даними 28.07, с. Веселий Кут Слизаветградського пов. Херсонської губ., нині с. Григорівка Новоукраїнського р-ну Кіровоградської обл. — 6.03.1951, Мужен, обл. Канн, південь Франції) — видатний гром.-політ. і держ. діяч, визначний письменник. Екстерном склав іспити за юрид. ф-т Київського ун-ту, під час навчання займався рев. діяльністю, був арештований. 1906-1914 змушений періодично жити в еміграції. Один із засновників РУП, лідер УСДРП. На засіданнях Українського нац. конгресу (квітень 1917) обраний заступником голови УЦР. 15(28).06.1917 призначений головою першого укр. уряду — Генерального Секретаріату УЦР, 18(30).01.1918 пішов у відставку з посади тоді вже голови Ради Нар. Міністрів.

Грушевський Михайло (29.09.1866, Холм, тепер у Польщі — 24.11.1934, Кисловодськ, нині РФ, похований у Києві) — видатний історик, визначний гром.-політ. і держ. діяч. 1886-1890 навчався на іст.-філол. ф-ті Київського ун-ту. 1898 у Львові вийшов перший том монументальної праці Г. «Історія України-Руси» (тт. 1-10, у

13-ти книгах, 1898–1937). Політ. діяльність розпочав у Галичині, ставши 1899 одним із засновників УНДП, 1908 в Києві — ТУП. Г. 1907 організував і очолював Укр. наук. т-во у Києві. У листопаді 1914 заарештований, три роки перебував на засланні у Сибірську, Казані, Москві, 14 (27) 03.1917 повернувся у Київ, де ще раніше заочно був обраний головою УЦР. Відіграв важливу роль у всіх осн. рішеннях, зокрема універсалах УЦР. У березні 1919 емігрував, 1924 повернувся, був обраний членом ВУАН, 1929 академіком АН СРСР. Арештований у справі УНЦ, звільнений і висланий до Москви. Г. — автор понад двох тисяч наук. праць, зокрема «Нарис історії українського народу» (1904), «Листова історія України» (1911), «Початки громадянства» (1921), «Історія української літератури» (тт. 1–5, 1923–1927). Помер при нез'ясованих обставинах під час нескладної операції на лікуванні. Великі заслуги Г. як ученого, який створив цілісну концепцію укр. іст. процесу, його діяльність як держ. і політ. діяча періоду нац.-визв. змагань 1917–21, ставлять його в ряд найвищих чинників постатей укр. історії.

Ефремов Сергій (псевд. Ромул, С. Охрімченко, С. Ярошенко, Р. Дніпроченко, Липовчанин, Земець, Киянин та ін.; 18.10.1876, с. Пальчик Звенигородського пов. Київської губ., нині Катеринопільського р-ну Черкаської обл. — 10.03. (за ін. даними 31.03) 1939, Вологда, РФ) — визначний гром.-політ. і держ. діяч, літ. критик, історик літератури. Закінчив юрид. ф-т Київського ун-ту (1901). Був членом УЦР, УРДП, ТУП, УПСФ. Член УЦР з моменту її заснування, на Укр. нац. конгресі обраний заступником голови УЦР. С. був членом першого укр. уряду УЦР Генерального Секретаріату (міжнародні справи). Згодом відійшов від політики.

Керенський Александр (Олександр, 4.05.1881, Сибірськ, нині Ульяновськ, РФ — 11.06.1970, Нью-Йорк, США) — рос. політ. і держ. діяч. 1904 закінчив юрид. ф-т Петербурзького ун-ту, працював адвокатом. 1912–1917 — депутат Четвертої Держ. думи, очолював фракцію трудовиків. 2(15).03.1917 увійшов до складу Тимчасового уряду, який очолював у липні-жовтні (листопаді). До революції виступав проти переслідувань укр. мови, однак до розгортання нац.-визв. руху в Україні поставився негативно, у червні 1917, будучи військ. міністром, заборонив Другий Всеукраїнський військ. з'їзд. 29-30.06 (12-13.07) 1917 очолював рос. делегацію на переговорах з представниками УЦР у Києві, які закінчилися компромісом. Проте вже 4(17).08.1917 К. видав тимчасову інструкцію, яка значно обмежувала автономні права України. Після жовтневого перевороту деякий час намагався повернути владу, 1918 емігрував у Францію, з 1940 жив у США.

Коцюбинський Юрій (7.12.1896, Вінниця — 8.03.1937, Москва) — більшовицький держ., парт. і військ. діяч. Син М. Коцюбинського. Навчався у Чернігівській гімназії та школі прапорщиків (Одеса). З 1913 належав до РСДРП. К. у жовтні 1917 брав участь у жовтневому перевороті в Петрограді. У грудні 1917 увійшов до складу Нар. секретаріату як заст., згодом виконував обов'язки нар. секретаря військ. справ. К. у січні 1918 призначений головнокомандувачем збройних силами т. зв. рад. «УНР», які переважно склалися з петроградських і московських червоногвардійців. З березня 1918 — нар. секретар внутр. справ, з кінця листопада 1918 — член тимчасового робітничо-селянського уряду України, 1919–1920 — на парт. і держ. роботі в Чернігові та Полтаві. Одружений з дочкою Є. Бош. К. у 20-х рр. — на дипломатичній роботі, з лютого 1934 — голова Держплану і заст. голови РНК УСРР, належав до троцькістської опозиції. У лютому 1935 заарештований, згодом розстріляний. Відомим є «Лист без конверта» С. Ефремова до К., в якому він був звинувачений у кривих злочинах проти власного народу.

Ленін Владимир (спр. Ульянов; 22.04.1870, Сибірськ, нині Ульяновськ, РФ — 21.01.1924, Горки, тепер Горки Ленінські Моск. обл., РФ, лежить непохований у мавзолеї на Красній площі у Москві) — засновник та ідеолог більшовизму. Навчався 1887 у Казанському ун-ті, відрاهований за участь у студентській демонстрації, закінчив екстерном юрид. ф-т Петербурзького ун-ту (1891). Перебував на засланні в Сибіру (1897–1900) за реві. діяльність, 1900–1917 — в еміграції (за винятком 1905–1907). З 1903, після II з'їзду РСДРП Л. очолював більшовицьку партію, скеровував зусилля на підготовку революції. Під час Першої св. війни проголосив гасло поразки свого уряду у війні та перетворення війни імпералістичної на громадянську. Повернувся в Росію через Німеччину у квітні 1917, розпочав 6-бу за повалення Тимчасового уряду. Після жовтневого перевороту Л. — голова РНК. На словах виступав за право українців та ін. націй на самовизначення, на практиці послідовно виступав проти незалежності України. Разом з Л. Троцьким підписав ультиматум УЦР 3.12.1917, послав війська М. Муравіова на Київ. Л. з кінця 1918 організував нову інтервенцію проти УНР, розуміючи, що без укр. хліба, вугілля та ін. рос. більшовицька революція загине. Безпосередньо винний в о-щій голоду 1921–1923, видавши наказ насильно вилучати і вивозити хліб з України в Поволжя, одночасно затягуючи з дозволом різним організаціям надавати допомогу голодуючому укр. населенню. Ініціатор створення СРСР.

Медведєв Юхим (1.04.1886, Бахмут, нині Артемівськ Донецької обл. — 11.05.1938, Харків) — більшовицький парт. і держ. діяч. Закінчив ремісничє училище у рідному місті, працював електротехніком, мав семеро дітей. З 1904 — член РСДРП; з 1917 — УСДРП, належав до її лівої частини, що у Харкові блокувалася з більшовиками. У грудні 1917 виступив одним з організаторів т. зв. Першого Всеукраїнського з'їзду рад у Харкові, обраний головою президії Центр. виконавчого комітету рад України (до березня 1918), підтримав більшовицьку політику, спрямовану на ліквідацію УНР. М. у січні-лютому 1918 очолював делегацію маріонеткового більшовицького уряду України на переговорах у Бересті. Згодом репресований.

Міхновський Микола (31.03.1873, с. Турівка Прилуцького пов. Полтавської губ., нині Корюківського р-ну Чернігівської обл. — 23.05., за ін. даними — 3.05.1924, Київ) — видатний гром.-політ. діяч, ідеолог держ. не-

залежності України, основоположник і перший ідеолог укр. націоналізму. Закінчив юрид. ф-т Київського ун-ту, працював адвокатом у Харкові. 1891 був серед організаторів Братства тарасівців. 1900 на замовлення керівництва РУП написав програму, видану в Львові під назвою «Самостійна Україна». 1902 — ініціатор створення УНП, члени якої боролися за незалежність України. Під час Першої св. війни М. був мобілізований до рос. армії. У березні 1917 першим висунув ідею створення нац. збройних сил, для чого створив Укр. військ. клуб ім. гетьмана П. Полуботка. 1.05.1917 при безпосередній участі М. утворено Перший укр. козацький полк ім. гетьмана Б. Хмельницького. Був одним із засновників УЦР і Укр. генерального військ. комітету. На думку деяких істориків, М. був одним із керівників повстання самостійників у липні 1917, після чого відправлений на Румунський фронт. Восени 1917 повернувся на Полтавщину, де взяв участь у створенні УДХП. М. стояв в опозиції до гетьманського режиму, негативно ставився до політики Директорії УНР. З приходом до влади більшовиків перебував під наглядом ЧК, працював у системі нар. освіти. Обставини смерті остаточно не з'ясовані, очевидно, загинув від рук більшовиків.

Муравйов Михайл (Михайло; 25.09.1880, с. Бурдоково Костромської губ., нині РФ — 11.07.1918, Симбірськ, тепер Ульяновськ, РФ) — рад. і рос. військ. діяч. Учасник Першої св. війни, підполковник. 1917 став членом партії есерів, лівих есерів. У січні 1918 очолив більшовицькі частини, що брали участь у війні проти УНР. Видав наказ («бій буржуїз і українців»), згідно з яким більшовики після захоплення Києва 26.01(8.02.).1918 розстріляли бл. 5 тис. осіб. Влітку 1918 — командувач більшовицького Сх. фронту, приєднався до виступу лівих есерів, розстріляний більшовиками.

Терміни та поняття

Автономізація (від гр. «самостійність») — процес досягнення автономії, зокрема поступове усвідомлення українцями необхідності самоуправління.

Автономія (від гр. «самостійність») — 1) самоврядування певної частини держави, що здійснюється в межах, передбачених загальнодержавним законом; 2) у широкому розумінні — право на самоврядування, яким користуються окремі підприємства, установи, о-ції, наприклад, ун-ти.

Агресія (від лат. «напад») — будь-яке незаконне застосування сили однією державою проти суверенітету, терит. цілісності або політ. незалежності ін. держави чи народу.

Всеукраїнський національний конгрес (з'їзд) — перший представницький форум укр. руху, зібрання бл. 900 (за ін. даними — 1500) представників укр. народу 6-8 (19-21) квітня 1917. У прийнятих резолюціях вимагав федеративного і дем. устрою Росії, нац.-терит. автономії України, визначення її території. Конгрес переобрав УЦР у складі 115 осіб, головою обрано Михайла Грушевського, заст. Володимира Винниченка і Сергія Сфремова. Форум фактично став укр. Установчими зборами, які обрали УЦР — укр. парламент.

Генеральний Секретаріат — найвищий виконавчий і розпорядчий орган держ. влади в Україні (з 7 (20) листопада 1917 — УНР) з 15 (28) червня 1917 до 9 (22) січня 1918, коли він став Радою Нар. Міністрів. Голова — Володимир Винниченко. У першому складі було 9 осіб, згодом кількість членів зросла.

Декрет (від лат. «постанова, указ») — назва найважливіших актів верховних органів держави з якогось питання, що має силу закону, наприклад д. більшовицьких органів влади 1917.

З'їзд народів Росії — зібрання представників різних народів колишньої Рос. імперії. Скликаний за ініціативою УЦР у Києві 8-15 (21-28) вересня 1917. Делегати висловилися за побудову майбутньої Рос. держави на федеративних принципах. З'їзд ухвалив ряд резолюцій, а також обрав Раду народів з місцем перебування у Києві, яку очолив Михайло Грушевський.

Корніловський закат — невдала спроба встановити військ. диктатуру в серпні 1917 під керівництвом генерала Лавра Корнілова. Українській політики та мешканці України переважно негативно поставилися до нього, брали участь у його придушенні.

Народний секретаріат — т. зв. укр. рад. уряд, маріонетковий орган влади, створений більшовиками у Харкові 17 (30) грудня 1917 після проголошення рад. влади в Україні 12 (25) грудня 1917 як альтернатива Ген. Секретаріатові УЦР. Спочатку складався з 12 секретарів, не мав голови, засідання вела Євгенія Бош. У березні 1918 головою обраний Микола Скрипник. Існував до 18 квітня 1918. Змістом усього існування Н. с. як окремого уряду було, насамперед, намагання РНК легітимізувати пряму агресію військ більшовицької Росії проти УНР.

Національно-демократична революція — події в Україні, що розпочалися в березні 1917 і тривали до 1921, метою яких було відновлення державності України.

Рада Народних Міністрів УНР — найвищий виконавчий і розпорядчий орган держ. влади України, уряд УНР. З 15 (28) червня 1917 урядом був Ген. Секретаріат, який Четвертим Універсалом УЦР від 9 (22) січня 1918 було перейменовано на Р. Н. М. УНР. Головами уряду були Володимир Винниченко, Всеволод Голубович, Володимир Чехівський, Сергій Остапенко, Борис Мартос, Ісаак Мазепа, В'ячеслав Прокопович. З кінця 1920 Р. Н. М. продовжувала існувати за кордоном.

Револуція соціальна (від лат. «розгортання, переворот» і «товариський, громадський») — докорінний переворот у соціально-економічному й політ. житті с-ва, спосіб переходу від одного якісного устрою с-ва до ін., який забезпечує його поступальний розвиток, зміна віджилого сусп. ладу на новий, прогресивніший (наприклад нац.-визв. революції в Україні 1917–1921, 1989–1991 рр., Помаранчева революція тощо).

Регіональні радянські республіки — політика розчленування України більшовиками, що яскраво свідчала про чітку орієнтацію більшовиків на рос. імперський центр, який тепер виступав у «інтернаціоналістській» оболонці. Наприкінці 1917 — на поч. 1918 на території України були створені т. зв. республіки: Донецько-Криворизька, Одеська, Таврійська, Донська, проіснували до квітня 1918.

Реквізція (від лат. «відмова») — насильницьке відчуження або примусове вилучення державою чи її органами під час війни (за певну плату, на відміну від контрибуції) майна громадян, підприємств чи установ.

Самодержавство — монархічна форма правління в Росії, за якої вся повнота влади належить цареві. Було знищено в ході Лютневої бурж.-дем. революції 1917.

Самостійники — прихильники незалежності України, найвідоміший лідер на поч. XX ст. — Микола Міхновський.

Українізація армії — процес формування укр. війська 1917 шляхом перетворення частин рос. армії, що складалася з українців, на укр.

Українська Народна Республіка (УНР) — назва укр. держави 1917–1920. Утворення УНР у федеративному зв'язку з Рос. державою проголошено III Універсалом УЦР 7(20) листопада 1917 на землях Наддніпрянської України. Четвертим Універсалом УЦР 9(22) січня 1918 проголошено незалежність УНР. Після Берестейського миру визнана державами Четвертого союзу. 29 квітня 1918 ліквідована внаслідок гетьманського перевороту, 14 грудня того ж року відновлена. Після проголошення Акту Злуки 22 січня 1919 до складу УНР увійшла територія ЗУНР. Перестала існувати наприкінці листопада 1920 внаслідок остаточного захоплення території УНР рос. більшовиками.

Українська партія соціалістів-революціонерів (УПСР, популярна назва — есери) — укр. політ. партія, що організувалася у квітні 1917 внаслідок об'єднання окремих груп есерів, які існували в Україні з 1905. До керівництва партії входила переважно молодь — Микола Ковалевський, Олександр Севрюк, Павло Христюк. Тісно співпрацював з партією Михайло Грушевський. У програмі УПСР поєднувалися нац. інтереси з ідеями ліберального народництва, висувалася ідея нац.-терит. автономії, обґрунтовувалися принципи дрібноселянського господарювання. У листопаді 1917 в рядах партії налічувалося 75 тис. членів. У травні 1918 УПСР розколася на праве і ліве крило, яке згодом утворило окрему партію. Члени партії входили до УЦР, урядів УНР, відігравали важливу роль у державотворенні.

Українська партія соціалістів-самостійників (УПСС) — укр. партія національно-радикальної орієнтації. Створена 17 грудня 1917 на Всеукраїнському з'їзді самостійників у Києві. До її складу увійшли члени УНП та ін. прихильники незалежної України. Головою став Олександр Макаренко. Вплив УПСС в УЦР був обмеженим. У період Гетьманату партія стояла в опозиції до політики Павла Скоропадського. Представник УПСС Опанас Андрицький був членом Директорії, окремі члени партії входили до урядів УНР. З поразкою Директорії УНР УПСС припинила свою діяльність.

Українська партія соціалістів-федералістів (УПСФ) — політ. партія, що оформилася у червні 1917 з колишніх членів УДРП і ТУП, які наприкінці березня 1917 утворили Союз укр. автономістів-федералістів, а згодом — УПСФ. Партія складалася переважно з інтелігенції, яка проводила нац.-культ. роботу, маючи найкращі з усіх партій фахові кадри. Голова УПСФ — С. Сфремов, керівні члени — Ф. Матушевський, А. Ніковський, В. Прокопович, І. Шраг та ін. Органом партії була «Нова рада». У період УЦР члени партії займали деякі посади в урядах В. Винниченка і В. Голубовича, у добу Гетьманату — в другий уряд Ф. Лизогуба, в часи Директорії — майже в усі уряди, зокрема один з них очолював В. Прокопович.

Українська Центральна Рада (УЦР) — спочатку міська гром.-політ. о-ція у Києві, згодом — лідер укр. нац.-визв. руху, представницький орган укр. народу, після проголошення УНР — фактично парламент України. Утворилася 3-4 (16-17) березня 1917 з представників ТУП та ін. о-цій. 7(20) березня 1917 обрано перші керівні структури УЦР на чолі з Михайлом Грушевським, уперше головував на засіданні Ради 15(28) березня 1917. Він провів значну роботу з організації цілої УЦР, перетворення її в загальноукраїнський представницький гром.-політ. орган. Першим кроком до цього стало переобрання УЦР на Всеукраїнському нац. конгресі у квітні 1917, головою знову обрано Михайла Грушевського, заст. — Володимир Винниченка і Сергія Сфремова. Влітку відповідно до домовленості з Тимчасовим урядом Росії УЦР розширено за рахунок представників нац. меншин. На осінь 1917 кількість членів УЦР становила понад 800 осіб. Більшість склали представники від селянства. До складу УЦР входили представники 19 партій (з них 17 називали себе соц.), гол. роль відігравали УСДРП, УПСР і УПСФ. 15(28) червня 1917 було створено Ген. Секретаріат — виконавчий орган Ради. На першому етапі існування УЦР (березень-квітень 1917) спонтанно накопичувала сили, робила спроби сформулювати гол. стратегічні гасла. Другий етап (квітень-жовтень 1917) засвідчив перетворення УЦР у провідну політ. силу в Україні, лідера укр. нац.-визв. руху. Третій етап існування УЦР розпочався проголошенням УНР (листопад 1917) і тривав до розпуску УЦР (квітень 1918). В основі його лежала державотворча діяльність, спрямована на побудову дем. засад влади, повне унезалежнення України. У цей період УЦР ухвалила Конституцію УНР, запровадила власну грошову систему, затвердила герб і гімн УНР, укр. мові надано статус держ. 29 квітня 1918 була розпущена внаслідок держ. перевороту Павла Скоропадського. Діяльність УЦР у часі була нетривалою, але її іст. значення виходить далеко за хронологічні рамки існування.

Український військовий клуб імені гетьмана Павла Полуботка — укр. військ. о-ція, заснована 16 (29) березня 1917 на військ. нараді представників київського гарнізону. Згідно зі статутом, який розробив М. Міхновський, гол. метою о-ції було визнано згуртування всіх військовиків для створення укр. армії та для продовження б-би «за повну свободу України». Справами клубу керувала Рада, очолювана М. Міхновським. У травні 1917 за участю клубу сформовано 1-й укр. козацький полк ім. Б. Хмельницького. Члени о-ції брали участь у підготовці виступу Полуботківців (липень 1917), після поразки якого діяльність клубу фактично припинилася.

Ультиматум (від лат. «доведений до кінця») — 1) рішуча, категорична вимога, супроводжувана погрозами; 2) у міжнародних відносинах — дипломатична нота з категоричною вимогою однієї держави до ін. про виконання в певний термін тих чи ін. дій або утримання від них, супроводжувана погрозою застосувати санкції.

Ультиматум Раднаркомом — необґрунтовані (фальшиво обґрунтовані) вимоги РНК РСФФР до УЦР визнати рад. (більшовицьку) владу в Україні, підписані Володимиром Леніним і Левом Троцьким 3 (16) грудня 1917. УЦР дала негативну відповідь на ультиматум.

Універсал (від лат. «загальний, повсюдний, різнобічний») — 1) особлива категорія держ. документів XV–XVIII ст. в Україні та Речі Посполитій, що мав характер маніфесту або розпорядчо-адміністративного акта, наділеного вищою юрид. силою щодо ін. документів; 2) програмний та державно-правовий акт УЦР, що визначав зміни державно-правового статусу укр. земель колишньої Рос. імперії 1917–1918, урочиста грамота, декларація, маніфест.

Універсали Української Центральної Ради — акти законодавчого характеру верховного органу владі в Україні, що визначали зміни державно-правового статусу укр. земель колишньої Рос. імперії 1917–1918. Всього було чотири У. УЦР — 10 (23) червня 1917 (проголошення автономії України у складі Росії, УЦР найвищим держ. органом в Україні, підтвердження необхідності скликання Всеукраїнських установчих зборів), 3 (16) липня 1917 (зафіксував результати переговорів УЦР з делегацією Тимчасового уряду Росії, ніби відступ від автономії, а насправді її затвердження, визнання Тимчасовим урядом Росії; визначав статус Ген. Секретаріату, зобов'язував УЦР підготувати проект закону про автономний устрій України), 7 (20) листопада 1917 (проголошення УНР, яка зберігала федеративний зв'язок з Рос. республікою), 9 (22) січня 1918 (проголошення незалежності УНР як вільної суверенної держави укр. народу).

Унітаризм (від лат. «єдність») — держ. устрій, який характеризується централізованим керівництвом адмін.-терит. одиницями і відсутністю самоврядних засад. Згідно з Конституцією України, ухваленою 28 червня 1996, Україна є унітарною республікою.

Установчі збори — виборні тимчасові збори представників народу, покликані виробити або змінити конституцію держави і на правовій основі оформити новий держ. і сусп. устрій. Ідея такого зібрання була популярною в Росії після Лютневої революції 1917. Вибори до них відбулися у листопаді 1917, в Україні більшовики здобули підтримку близько 10 % виборців, укр. партії, що входили до УЦР — 75 %. Третім Універсалом УЦР планувалося провести вибори і скликати Укр. У. З. У зв'язку з подіями укр.-рос. війни 1917–1918 вибори відбулися не скрізь, Збори такі і не були скликані.

Федерація (від лат. «союз») — форма держ. устрою, союзна держава, що складається з держ. утворень (республік, штатів, земель і т. п.), які залишають за собою повний політ. суверенітет, поряд із загальнофедеральними, мають власні законодавчі, виконавчі і, як правило, судові органи.

Тести

21.1. Основна мета діяльності Української Центральної Ради на початковому етапі:

А автономія України у складі демократичної федерації Росії.

Б встановлення миру і розв'язання аграрного питання.

В негайне проголошення самостійності України.

Г розбудова демократичної Російської Федерації й установлення 8-годинного робочого дня.

А Б В Г

21.2. Статус Генерального Секретаріату, який закріплювався за ним «Тимчасовою інструкцією»:

А орган Тимчасового уряду.

В орган Центральної Ради.

Б орган Української Народної Республіки. Г орган Центральної Ради і Тимчасового уряду.

А Б В Г

21.3. Партія, представників якої було найбільше в першому уряді УЦР:

А Українська народна партія.

Б Українська партія соціалістів-революціонерів.

В Українська партія соціалістів-федералістів.

Г Українська соціал-демократична робітничка партія.

А Б В Г

21.4. Документ, який розробила УЦР 15 (28) липня 1917 р.:

А інструкція з управління територією України.

Б конституція Української Народної Республіки.

В меморандум до Тимчасового уряду про становище в Україні.

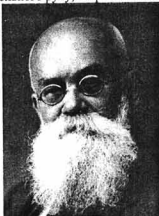
Г статут вищого управління Україною (статут Генерального Секретаріату).

А Б В Г

21.5. Прочитайте факти життєпису історичного діяча й укажіть його.

«Роки життя — 1866–1934. Народився у Холмі (нині в Польщі). Закінчив історико-філологічний факультет Київського університету. Працював у Львівському університеті. Найголовніша наукова праця — «Історія України-Руси» у десяти томах. Був керівником національно-визвольного руху, зокрема в 1917–1918 рр.».

- А Володимир Винниченко
- Б Михайло Грушевський
- В Микола Міхновський
- Г Симон Петлюра

А Б В Г
□ □ □ □

21.6. Губернії, на які поширювалася влада Генерального Секретаріату відповідно до «Тимчасової інструкції»:

- А Волинська, Катеринославська, Київська, Подільська, Полтавська, Харківська, Херсонська.
- Б Волинська, Катеринославська, Київська, Подільська, Таврійська, Харківська, Чернігівська.
- В Волинська, Київська, Подільська, Полтавська, Харківська, Чернігівська.
- Г Волинська, Київська, Подільська, Полтавська, Чернігівська (без північних повітів).

21.7. Назви організацій, що створили Центральну Раду:

- А ГУР і СВУ. В ТУП і самостійники (УНП).
- Б СВУ і Союз земств. Г УПСР і УПСФ.

21.8. Прочитайте уривок з історичного документа й укажіть його назву.

«Хай буде Україна вільною. Не одділяючись від усієї Росії, не розриваючи з державою Російською, хай народ український на своїй землі має право сам порядкувати своїм життям. Хай порядок і лад на Україні дають вибрані вселюдським, рівним, прямим і тайним голосуванням Всенародні Українські Збори (Соїм). Всі закони, що повинні дати той лад тут, у нас на Україні, мають право видавати тільки наші Українські Збори».

- А Декларація ГУР В Перший універсал УЦР
- Б Другий універсал УЦР Г «Тимчасова інструкція»

21.9. Укажіть правильне твердження.

- А Демократична нарада мала обрати парламент
- Б З'їзд народів у Києві відбувся у серпні 1917 р.
- В наприкінці 1917 р. більшовики започаткували Донецько-Криворізьку республіку
- Г Український військовий клуб імені гетьмана Павла Полуботка створили члени УСДРП

21.10. Позиція більшовиків стосовно українського питання:

- А автономна Україна у складі перебудованої на федеративних засадах Росії.
- Б згода на самовизначення Польщі та Фінляндії, відмова в цьому Україні, її національно-культурна автономія в оновленій демократичній Росії.
- В повне здобуття Україною державної незалежності.
- Г проголошення гасла «права нації на самовизначення», але реальна боротьба за політичну залежність України від радянської Росії.

21.11. Подія, яка збіглася в часі з роботою в Києві другого військового з'їзду:

- А збройний виступ самостійників.
- Б приїзд до Києва делегації Тимчасового уряду.
- В робота Українського національного конгресу.
- Г ухвалення Центральною Радою I Універсалу.

21.12. Укажіть правильне твердження.

- А збройний виступ самостійників очолював Володимир Винниченко
- Б у землевласників, які мали менше 40 десятин, землі не мали відбирати за рішенням УЦР
- В Третій універсал проголосив незалежність УНР
- Г ультиматум російського Раднаркому був прийнятий і виконаний УЦР

21.13. Який документ В. Винниченко назвав «...не чим іншим, як диничним і провокаційним порушенням угоди 16 липня й одвертим бажанням видерти з рук українства всі його революційні здобутки...»?

- А «Маніфест до українського народу з ультимативними вимогами до Української Ради»
- Б постанову З'їзду народів Росії «Про федеративний устрій Російської держави»

В резолюцію Харківського з'їзду рад «Про організацію влади на Україні»
Г «Тимчасову інструкцію Генеральному Секретаріату Тимчасового уряду на Україні»

21.14. Рішення, ухвалені на Всеукраїнському Національному конгресі:

А визнання чинної УЦР, мета — автономія. В обрання нової УЦР, мета — автономія.
Б визнання чинної УЦР, мета — культура. Г обрання нової УЦР, мета — самостійність.

21.15. Організація, яка виступила ініціатором створення української національної армії:

А Тимчасовий уряд Росії.
Б Товариство українських поступовців.
В Українська Центральна Рада.
Г Український військовий клуб імені гетьмана Павла Полуботка.

21.16. Прочитайте рядки життєпису історичного діяча й укажіть його.

«Роки життя — 1880–1951. Народився в Херсонській губернії в родині селянина. Екстерном закінчив юридичний факультет Київського університету. Активний політичний діяч і видатний український письменник. Лідер УСДРП. Був заступником голови УЦР, згодом емігрував, помер на чужині».

А Володимир Винниченко
Б Сергій Єфремов
В Олександр Ольесь
Г Симон Петлюра

21.17. Прочитайте уривок з документа й укажіть його назву.

«Вважаючи, що утворення кращого органу Временного Правительства на Україні забезпечує бажане наближення управління краще до потреби місцевої людності в можливих до Учредительного Зібрання межах, і визнаючи, що доля всіх народів Росії міцно зв'язана з загальними здобутками революції, ми рішуче ставимося проти замірів самовільного здійснення автономії до Всеросійського Учредительного Собрания».

А відома УЦР «До українського народу» від 9 березня 1917 р.

Б Перший універсал УЦР

В Другий універсал УЦР

Г «Тимчасова інструкція Генеральному Секретаріату Тимчасового уряду на Україні»

21.18. Позиція УЦР щодо приходу до влади більшовиків у жовтні 1917 р. в Петрограді:

А рішуче засудження дій більшовиків як загрози своєму впливу в Україні.

Б спочатку зайняла ворожу позицію, але, вважаючи, що більшовики сприятимуть втіленню ідеї автономії України, змінила ставлення на доброзичливе.

В спочатку зайняла доброзичливу позицію, але змінила на ворожу, зрозумівши, що більшовики домагатимуться всієї повноти влади в Україні.

Г цілковита підтримка збройного перевороту в Петрограді, який повалив ворожий Україні Тимчасовий уряд.

21.19. Основний зміст III Універсалу УЦР:

А проголошення демократичних прав і свобод, негайна передача землі селянам, фабрик і заводів — робітникам.

Б проголошення демократичних прав і свобод, недоторканість приватної власності на землю, фабрики, заводи.

В проголошення демократичних прав і свобод, скасування приватної власності на поміщицькі землі, встановлення державного контролю над продукцією.

Г проголошення широким демократичних прав і свобод, державна власність на знаряддя і засоби виробництва.

21.20. Національні меншини, яким, згідно з Третім універсалом УЦР, мали надати національно-персональну автономію:

А білоруси, євреї, поляки.

В євреї, поляки, росіяни.

Б білоруси, євреї, росіяни.

Г поляки, росіяни, білоруси.

21.21. Укажіть сутність виділеної на карті темним кольором (незашифрованою) території.

А територія автономної України згідно з Першим універсалом УЦР

Б територія автономної України згідно з «Тимчасовою інструкцією Генеральному Секретаріату Тимчасового уряду на Україні»

В територія незалежної УНР згідно з Четвертим універсалом УЦР

Г територія Української Народної Республіки згідно з Третім універсалом УЦР

- 21.22. Суть відповіді УЦР на ультиматум Раднаркому:
 А відмовилася виконати вимоги. В не дала відповіді.
 Б виконала вимоги. Г оголосила війну радянській Росії.
- 21.23. Найближчі наслідки приходу до влади в Петрограді більшовиків:
 А повалення влади Тимчасового уряду в Києві, утвердження влади УЦР, початок боротьби з більшовиками.
 Б проголошення незалежності УНР, зміцнення і розширення влади Генерального Секретаріату.
 В проголошення незалежності УНР, початок війни з військами більшовицького Раднаркому.
 Г проголошення «Тимчасової інструкції», зміцнення влади Тимчасового уряду в Києві.
- 21.24. Орган, вибори до якого Третій універсал УЦР призначив на 27 грудня 1917 р.:
 А Верховна Рада. В Трудовий Конгрес.
 Б Національні Збори. Г Установчі Збори.
- 21.25. Укажіть правильне твердження.
 А корніловський заколот відбувся у липні 1917 р.
 Б незалежність УНР була проголошена Третім універсалом УНР
 В незмінним командиром Січових стрільців був Андрій Мельник
 Г під час виборів до Установчих зборів на території України більшовики набрали 10 % голосів
- 21.26. Обставина, яка підштовхнула УЦР до проголошення Четвертого універсалу:
 А війна радянської Росії проти УНР.
 Б вступ німецько-австрійських військ на територію Лівобережної України.
 В корніловський заколот і його розгром.
 Г повалення Тимчасового уряду та прихід до влади більшовиків.
- 21.27. Сутність розв'язання аграрного питання згідно з Третім універсалом УЦР:
 А зміцнення поміщицького землеволодіння. В передача землі селянам за викуп.
 Б передача землі селянам без викупу. Г створення колгоспів.
- 21.28. Прочитайте уривок і вкажіть географічний об'єкт, де відбулися описані події.
 «Нашвидкуруч зібраний загін під командуванням сотника Омельченка, який складався з 500 студентів, гімназистів-старшокласників і військових курсантів, спробував перепинити шлях більшовицьким військам. Більшість з них загинула. Ті, кому вдалося вціліти, розібрали колюю і зуміли на декілька днів затримати наступ. Сталося це 16 січня 1918 р.»
 А Базар Б Бахмач В Крути Г Фастів
- 21.29. Укажіть правильне твердження.
 А більшовицька армія в Україні згідно з декретом Народного Секретаріату називалася Народне козацтво
 Б перший український уряд, створений у 1917 р., називався Національний Секретаріат
 В найбільша кількість рад в Україні була на Волині
 Г Український військовий клуб, створений самостійниками, називався іменем Павла Полуботка
- 21.30. Прочитайте слова з телеграми й укажіть ім'я (псевдонім) їх автора.
 «Хліба, хліба, хліба. Інакше Пітер може гинути».
 А Григорій Зинов'єв Б Александр Керенський В Владимир Ленін Г Йосиф Сталін
- 21.31. Укажіть правильне твердження.
 А вірш «Пам'яті тридцяти» написав Олександр Олесь
 Б після Михайла Грушевського УЦР очолював Володимир Винниченко

- В після поразки повстання самостійників Миколу Міхновського відправили на Південно-Західний фронт
Г Чорноморський флот на 75 % комплектувався з українців
- 21.32. Орган, який більшовики оголошували найвищою державною владою в період між з'їздами рад:
А Верховна Рада. В Президія Ради.
Б Законодавчий Комітет. Г Центральний Виконавчий Комітет
- 21.33. Позиція УЦР щодо створення української армії:
А УЦР виступала ініціатором створення українських військових частин.
Б УЦР принципово заперечувала необхідність української армії й виступала проти тих, хто був ініціатором цього процесу.
В УЦР спочатку заперечувала створення українського війська, але коли воно виникло, взяла його під свій контроль, створивши Генеральний український військовий комітет.
Г УЦР чинила опір творенню української армії, оскільки боялася, що це зашкодить в отриманні Україною автономії, тому не підтримувала ніяких зв'язків з частинами, які створювалися.
- 21.34. Причина збройного виступу самостійників:
А більшовицька збройна демонстрація з метою захоплення влади.
Б заколот генерала Лавра Корнілова з метою встановлення диктатури.
В початок нового наступу російської армії на фронті, що призвів до масових жертв.
Г ухвалення Центральною Радою II Універсалу, який не проголошував самостійність.
- 21.35. Статус України, проголошений у III Універсалі УЦР:
А автономна державна одиниця у складі демократичної Російської республіки.
Б автономна державна одиниця у складі оновленої федерації, що виникла на уламках Російської імперії.
В автономна державна одиниця у складі Російської більшовицької республіки.
Г незалежна Українська Народна Республіка.
- 21.36. Укажіть правильне твердження.
А жертвами більшовицького терору в Києві на початку 1918 р. стали за приблизними підрахунками істориків від двох до п'яти тисяч осіб
Б збройний виступ самостійників привів до влади в Україні Центральну Раду
В російські більшовицькі війська увійшли в Київ 2 березня 1918 р., вибивши звідти українські та німецькі війська
Г Четвертим універсалом УЦР було проголошено Українську Народну Республіку
- 21.37. Політики, які підписали ультиматум Раднарком УЦР:
А Владимир Ленін і Григорій Зинов'єв. В Владимир Ленін і Лев Троцький.
Б Владимир Ленін і Йосиф Сталін. Г Йосиф Сталін і Лев Троцький.
- 21.38. Прочитайте уривок з доповіді Володимира Затонського про становище в Києві й укажіть період, про який йдеться в тексті.
«Там був із Скрипником (після того, як Муравійов здобув місто). Ми увійшли в місто трупи і кров... Там розстрілювали ВСІХ, хто мав якийсь стосунок (прихильний) до Центральної Ради — просто на вулицях. От і я мало не потрапив...»
А початок 1917 р. Б середина 1917 р. В кінець 1917 р. Г початок 1918 р.
- 21.39. Укажіть правильне твердження.
А Михайл (Михайло) Муравійов загинув під Крутами
Б Третій універсал УЦР надає росіянам, євреям, полякам менші права, ніж українцям
В УНР утворилася 9 січня 1918 р.
Г українські партії на виборах до Всеросійських Установчих Зборів набрали 75 % голосів виборців
- 21.40. Прочитайте уривок зі спогадів Георгія Лапчинського, де йдеться про розмову з Василем Шахраєм, і вкажіть назву уряду, про який йдеться в тексті.
«Що це за уряд український, що його члени зовсім не знають і не хочуть знати української мови? Що не тільки не користуються жодним впливом серед українського суспільства, але воно навіть і не чуло раніше їхніх прізвищ?»
А Генеральний Секретаріат В Народний Секретаріат
Б Державний Секретаріат Г Рада Народних Міністрів
- 21.41. Прочитайте уривок з документа й укажіть його назву.
«Одиниці Українська Народна Республіка стає самостійною, ні від кого не залежною, вільною, суверенною державою українського народу».
А Перший універсал УЦР В Третій універсал УЦР
Б Другий універсал УЦР Г Четвертий універсал УЦР
- 21.42. Укажіть радянські державні утворення, що існували на території України на початку 1918 р.
1 Волинська радянська республіка
2 Донбаська радянська республіка

- 3 Донецько-Криворізька радянська республіка
 4 Кримська радянська республіка
 5 Одеська радянська республіка
 6 Таврійська радянська республіка
 7 Харківська радянська республіка
- 21.43. Укажіть основні положення I Універсалу УЦР.
- 1 запровадження національної символіки України
 - 2 запровадження податку «на рідну справу»
 - 3 зобов'язання місцевих органів встановити зв'язок з УЦР
 - 4 проголошення створення національної української армії
 - 5 проголошення установа державних кордонів автономії
 - 6 проголошення установа української автономії
 - 7 установа української грошової одиниці
- 21.44. Укажіть причини Української революції.
- 1 відсутність єдиної української церкви
 - 2 відсутність соціального законодавства, важке становище робітників
 - 3 національне гноблення українського народу в Російській імперії
 - 4 неурішення аграрного питання, малоземелля і безземелля українських селян
 - 5 недопущення українців до здобуття вищої освіти
 - 6 переселення значної маси росіян до України, русифікація міст
 - 7 розпуск Державної думи, тиск на буржуазію
- 21.45. Укажіть положення II Універсалу УЦР.
- 1 відмова від самочинного проголошення автономії, очікування Всеросійських Установчих зборів
 - 2 запровадження національної символіки України
 - 3 затвердження Генерального Секретаріату Тимчасовим урядом
 - 4 поповнення УЦР представниками національних меншин України
 - 5 проголошення установа державних кордонів автономії
 - 6 проходження українізації військ під контролем УЦР
 - 7 установа української грошової одиниці
- 21.46. Укажіть причини поразки УЦР у боротьбі з більшовиками взимку 1918 р.
- 1 більшовицька демагогія і пропаганда
 - 2 втручання Німеччини та її союзників у конфлікт на боці більшовиків
 - 3 збройна інтервенція радянської Росії
 - 4 малочисельність і слабкість українських збройних сил
 - 5 наступ із Заходу польських військ
 - 6 підтримка державами Антанти більшовиків
 - 7 розгортання білогвардійського руху на півдні Росії
- 21.47. Укажіть політику більшовиків під час першої спроби радянізації України.
- 1 відновлення вивозу українського хліба до Центральної Росії
 - 2 заборона банківським установам здійснювати будь-які операції, конфіскація золота і дорогоцінних металів
 - 3 запровадження продрозкладки, здача селянами усього зерна державі
 - 4 націоналізація дев'яти з п'ятнадцяти великих металургійних заводів України
 - 5 передача землі в оренду, масове створення кооперативів
 - 6 скасування смертної кари й оголошення амністії для всіх політичних в'язнів
 - 7 створення народного комісаріату продовольства УСРР, який здійснював розподіл продовольства за «класовим принципом»
- 21.48. Установіть відповідність між політичними діячами та абривіатурами партій, до яких вони належали.
1 Володимир Винниченко	А УДХП, член УЦР	А	Б	В	Г	Д
2 Михайло Грушевський	Б УНП, самостійник	1				
3 Сергій Єфремов	В УПСР, голова УЦР	2				
4 Микола Міхновський	Г УПСФ, член ГС	3				
	Д УСДРП, голова ГС	4				
- 21.49. Установіть відповідність.
1 Всеукраїнський Національний конгрес	А заклик до федеративної перебудови Росії	А	Б	В	Г	Д
2 З'їзд народів у Києві	Б переобрання УЦР	1				
3 з'їзд рад у Харкові	В проголошення автономії України	2				
4 Перший універсал УЦР	Г проголошення радянської влади в Україні	3				
	Д проголошення УНР	4				

21.50. Установіть відповідність.

1	Савенія Бош	A активний член першого Генерального Секретаріату
2	Савен Коновалець	Б більшовик, член першого Народного Секретаріату
3	Юрій Коцюбинський	В більшовицький військовий діяч
4	Юхим Медведєв	Г командир Галицького куреня Січових стрільців
		Д перший голова ЦВК рад України

	A	Б	Г	Д
1	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐

21.51. Установіть відповідність.

1	декрет	A відкрите чи замасковане втручання у внутрішні справи держави
2	інтервенція	Б назва найважливіших актів найвищих органів держави
3	консерватизм	В союзна держава, члени якої зберігають за собою суверенітет
4	монархія	Г течія, яка прагне поєднати зміни зі збереженням традицій
		Д форма правління, за якої влада в руках одноосібного керівника

	A	Б	Г	Д
1	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐

21.52. Установіть відповідність.

1	автономія	A багатонаціональна держава, побудована на засадах колоніалізму
2	імперія	Б примусове вилучення державою майна громадян, установ
3	конфронтація	В протистояння, протистояння, сутічки, конфлікт
4	реквізіція	Г самоврядування певної частини держави згідно із законом
		Д урочиста грамота, декларація, маніфест

	A	Б	Г	Д
1	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐

21.53. Установіть відповідність.

1	ультиматум РНК УЦР	A компроміс між УЦР і Тимчасовим урядом
2	Перший універсал	Б маніфест до українського народу з вимогами
3	Другий універсал	В проголошення автономії України
4	Третій універсал	Г проголошення незалежності УНР
		Д проголошення УНР

	A	Б	Г	Д
1	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐

21.54. Установіть послідовність подій.

- A** Всеукраїнський Національний конгрес
- Б** проголошення автономії України
- В** утворення Української Центральної Ради
- Г** Четвертий універсал УЦР

	A	Б	В	Г
1	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐

21.55. Установіть послідовність подій.

- A** бій під Крутами
- Б** II Універсал УЦР
- В** з'їзд рад у Харкові
- Г** проголошення УНР

	A	Б	В	Г
1	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐

21.56. Установіть послідовність подій 1917-1918 рр., описаних у спогадах В. Винниченка.

- A** «А наступними днями, як вплив з Універсалу, як логічне переведення його в життя було засновано Генеральний Секретаріат Української Центральної Ради, інститут, який мав реалізувати виставлені в Універсалі тези...»
- Б** «Більшовики, що були на з'їзді... переїхали до Харкова, улаштували там свій з'їзд і на ньому вибрали Український Радянський Уряд... оголосивши себе єдиним робітничо-селянським Правительством на всю Україну...»
- В** «Селянство відповіло повстанням і терором проти поміщиків..., що вибирали Гетьмана. Підімалися цілі села, викопували принесені з фронтів рушниці й виступали проти урядових сотень..., палили дворища гетьманців...»
- Г** «Українська Центральна Рада із задоволенням взяла до відома заяву вищої команди в справі формування першого українського полку, як визнання українцізації армії..., підтримує... виокремлення українців в окремі відділи...»

	A	Б	В	Г
1	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐

Відповіді до тестів

- 21.1. А. 21.2. А. 21.3. Г. 21.4. Г. 21.5. Б. 21.6. Г. 21.7. В. 21.8. В. 21.9. В. 21.10. Г. 21.11. Г. 21.12. Б. 21.13. Б. 21.14. В. 21.15. Г. 21.16. А. 21.17. В. 21.18. В. 21.19. В. 21.20. В. 21.21. Б. 21.22. А. 21.23. А. 21.24. Г. 21.25. Г. 21.26. А. 21.27. Б. 21.28. В. 21.29. Г. 21.30. В. 21.31. Г. 21.32. Г. 21.33. В. 21.34. Г. 21.35. Б. 21.36. А. 21.37. В. 21.38. Г. 21.39. Г. 21.40. В. 21.41. Г. 21.42. 3, 5, 6. 21.43. 2, 3, 6. 21.44. 2, 3, 4. 21.45. 1, 3, 4. 21.46. 1, 3, 4. 21.47. 1, 2, 4. 21.48. 1-Д, 2-В, 3-Г, 4-Б. 21.49. 1-Б, 2-А, 3-Г, 4-В. 21.50. 1-Б, 2-Г, 3-В, 4-Д. 21.51. 1-Б, 2-А, 3-Г, 4-Д. 21.52. 1-Г, 2-А, 3-В, 4-Б. 21.53. 1-Б, 2-В, 3-А, 4-Д. 21.54. В, А, Б, Г. 21.55. Б, Г, В, А. 21.56. А, Г, Б, В.

ТЕМА 22. УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВОТВОРЧИЙ ПРОЦЕС (1918–1920 РР.)

Брестський мир між УНР і державами Четверного союзу, Військова конвенція УНР з Німеччиною та Австро-Угорщиною. 27 січня (9 лютого) 1918 р. між УНР і Німеччиною та її союзниками був підписаний Берестейський мирний договір:

- скасування стану війни між підписантами договору, відмова від взаємних територіальних претензій;
- Німеччина й Австро-Угорщина мали допомогти УНР відновити контроль над усією територією держави;
- український уряд мав поставляти союзникам продовольство, якого в країні було в достатку;
- Німеччина й Австро-Угорщина обіцяли надати УНР сільськогосподарські машини та інші дефіцитні в Україні товари, здійснення обміну надлишками промислових і сільськогосподарських товарів.

Значення і наслідки.

- це був великий успіх української дипломатії, початок міжнародно-правового визнання УНР як незалежної держави, визнання кордонів Української держави;
- УНР стала першою державою, що вийшла з Першої світової війни;
- протягом березня-квітня 1918 р. територія України була звільнена від російських більшовицьких окупантів. УЦР повернулася в Київ і почала плідно працювати, хоча суверенітет УНР був дещо обмежений.

Ухвалення Конституції УНР. 29 квітня 1918 р. УЦР ухвалила демократичну конституцію УНР, але її не судилося вступити в дію, оскільки в той же день влада Центральної Ради була повалена.

Причини гетьманського перевороту:

- УЦР виявилася неспроможною забезпечити постачання до Німеччини продовольства, не виконувала своїх зобов'язань, що змушувало німецьких чиновників втручатися у внутрішні справи України;
- конфлікт УЦР з консервативними колами України (заможними селянами, підприємцями тощо);
- небажання і невміння Центральної Ради створити регулярну українську армію та інші силові структури;
- нездатність керівників УЦР налагодити систему державного управління, відсутність політичного досвіду;
- прихильність лідерів УЦР до соціалістичних ідей, нерішучість у вирішенні соціально-економічних питань;
- складна економічна і політична ситуація — анархія, безладдя, господарська криза;
- утрата УЦР соціальної опори, втота населення від нестабільності, згода на прихід сильної влади.

Гетьманський переворот і утворення Української Держави. 29 квітня 1918 р. відбувся державний переворот. Німецькі війська розпустили Раду, а Всеукраїнський з'їзд землевласників вирішив встановити монархічну форму державного правління і проголосити гетьманат. Гетьманом України було проголошено генерала Павла Скоропадського. Серед його перших рішень було встановлення Української Держави замість УНР (Грамота до всього українського народу, Закон «про Тимчасовий державний устрій України»).

Внутрішня політика урядів гетьмана П. Скоропадського:

- гетьманський уряд — Раду Міністрів — очолив Ф. Лизогуб, більшість його членів були зрусифікованими українцями, кілька представляли національні меншини України. На відміну від соціалістів, які переважали в УЦР, оточення гетьмана складалося з помірковано-консервативних діячів;
- великі землевласники відновлювали свою власність на землю і майно, у майбутньому передбачалося здійснити аграрну реформу за викуп. Незадоволене селянство чинило опір, відбувалися повстання;
- відновлення права приватної власності у промисловості, скасування законів УЦР щодо робітників;
- певна стабілізація відбувалася в промисловості, фінансах, на транспорті. Присутність німецьких військ сприяла планомірній роботі цих галузей, запроваджено конвертовану гривню, відкрито українські банки;
- збільшення робочого дня, зростання безробіття викликали робітничі страйки, які намагалися заборонити;
- українська мова фактично стала державною, але багато урядовців нею не володіли;
- відкрито українські університети в Києві та Кам'яни-Подільському, 150 державних гімназій;
- створено Українську Академію наук, архів, бібліотеки, галерею мистецтв, історичний музей тощо.

Зовнішня політика урядів гетьмана П. Скоропадського:

- за гетьмана розширювалися міжнародні контакти, Україну визнали близько 30 країн;
- до Української Держави належали деякі етнічні землі, які нині не входять до складу України;
- велися переговори з Кримом і Кубанню про об'єднання з Україною, з Румунією — щодо Бессарабії;
- розвиток подій — революція в Німеччині, її поразка в Першій світовій війні — викликав зміну політичної орієнтації гетьмана. 14 листопада 1918 р. П. Скоропадський опублікував грамоту про федерацію України з більшовицькою Росією. Був призначений новий уряд, у якому переважали політики проросійської орієнтації.

Причини падіння режиму гетьмана П. Скоропадського:

- залежність стабільності держави від австро-німецьких збройних сил;
- революція в Німеччині та її поразка в Першій світовій війні;
- відсутність регулярної потужної української армії, здатної контролювати ситуацію в країні;
- вузька соціальна база — заможні верстви, а більшість населення не підтримувало владу гетьмана;
- посилення впливу на державну лінію гетьмана російських консервативних кіл;

- наростання соціальної напруги, формування сильної антигетьманської опозиції.

Прихід до влади Директорії. 14 листопада 1918 р. — **утворення Директорії** на чолі з **В. Винниченком** (всього п'ять осіб) для керівництва збройною боротьбою проти гетьмана. Без підтримки німецьких військ гетьман зумів утриматися лише місяць. Повстання проти нього стало всеукраїнським. 14 грудня 1918 р. війська Директорії вступили до Києва, гетьман зрікся влади і вийшов за кордон.

Внутрішня політика урядів Директорії:

- було відновлено УНР, її основні політичні принципи. Законодавча влада мала належати Трудовому конгресові, але він проіснував лише тиждень у зв'язку з восеними подіями. Урядом була Рада Народних Міністрів, який очолював Володимир Чехівський, соратник В. Винниченка по УСДРП;
- через непродуманий радикалізм (позбавлені права голосу) Директорія залишилася без підтримки більшості спеціалістів, промисловців, чиновників, без яких нормальне існування держави неможливе;
- незадоволеними аграрною політикою були найбільшії селяни, а також поміщики та заможні селяни (ліквідована приватна власність, землі площею понад 15 десятин підлягали конфіскації);
- відновлено 8-годинний робочий день, встановлено робітничий контроль над підприємствами;
- заходи з надання допомоги безробітним та іншим нужденним категоріям населення.

Зовнішня політика урядів Директорії. Зовнішньополітичні обставини були складними. Ще з листопада 1918 р. на Україну почали наступ російські більшовицькі війська, почалася друга радянсько-українська війна. Усі намагання вирішити питання дипломатичним шляхом закінчилися невдало.

Окупація військами Антанти півдня України. На півдні України висадили війська Антанти й почали наступ вглиб української території. Переговори з представниками Антанти, які вимагали відставки найрадикальніших діячів Директорії й уряду, були важкими. Зрештою В. Винниченко і В. Чехівський у лютому 1919 р. пішли у відставку, але допоміг від військ Антанти УНР так і не дочекалася. Внаслідок повстання французьких моряків війська Антанти у квітні 1919 р. евакуювалися з території України. Директорію УНР очолив С. Петлюра. 3 січня 1919 р. російські війська зайняли Харків, який став столицею більшовицької України, резиденцією маріонеткового уряду радянської України. 5 лютого більшовики зайняли Київ (першим увійшов Богунський полк на чолі з **Миколою Щорсом**). Справа була не в силі більшовицьких військ. Причини невдач Директорії:

- селяни-повстанці, котрі з великим завзяттям боролися з гетьманськими військами, після їх розгрому стали розходитися по домівках. Частина з них, очолена місцевими отаманами (Ангел, Божко, Зелений, Григор'єв), не визнавали ніякої влади. Отаманщина підірвала Директорію зсередини, знесилувала її;
- суперечлива внутрішня політика (невирішене аграрне питання, соціалістична політика);
- відсутність моделі державотворення, яка б відповідала тодішнім реаліям;
- протистояння політичних лідерів, зокрема В. Винниченка і С. Петлюри;
- міжнародна ізоляція; втрата контролю за розвитком подій тощо.

Утворення ЗУНР. У ніч на 1 листопада 1918 р. українські військові з'єднання взяли під контроль усі головні пункти Львова. Головну роль в організації цього **Листопадового зриву (повстання)** відіграв Дмитро Гітовський. Першим урядом став тимчасовий Державний Секретаріат, який очолив К. Левіцький. Нова держава отримала назву Західноукраїнська Народна Республіка (ЗУНР). **Внутрішня політика урядів ЗУНР:**

- за короткий час було створено досить ефективну систему управління. Парламентом стала Українська Національна Рада, яка обрала Президентом ЗУНР **Євгена Петрушевича**;
- центральні органи спиралися на розгалужену і добре організовану систему місцевого управління;
- соціальна стабільність у державі забезпечувалася і розпочато у квітні 1919 р. аграрною реформою;
- запровадження 8-годинного робочого дня, державна монополія на продаж найважливіших продуктів;
- створення **Української Галицької армії** на чолі з М. Омеляновичем-Павленком;
- українська національно-культурна політика, гарантування прав національних меншин.

Зовнішня політика урядів ЗУНР. Акт злуки УНР і ЗУНР:

- настроям більшості населення відповідало прагнення уряду ЗУНР до об'єднання з УНР. Ця історична подія відбулася **22 січня 1919 р.**, коли в Києві було проголошено **Акт злуки**. ЗУНР отримала назву Західна область Української Народної Республіки й повну автономію. С. Петрушевич став членом Директорії. Сторони, що об'єднувалися, не мали достатньої кількості державотворчих сил, щоб вистояти в складних тогочасних умовах;
- відкриття дипломатичних представництв у ряді країн світу, участь у Паризькій мирній конференції;
- війна з Польщею, напружені стосунки з Румунією, радянською і білогвардійською Росією.
- Історичне значення об'єднання українських держав (Акт злуки);
- продемонстрував прагнення українського народу до соборності держави;
- виявив прагнення українського народу до самозбереження як окремої національної спільноти.

Причини та наслідки українсько-польської війни. Територіальні претензії Польщі на українські землі. Уже 1 листопада 1918 р. у Львові почалася збройні сутички між українськими і польськими військами. 3 Польщі на допомогу місцевим полякам постійно надсилювало підкріплення. 21 листопада українські війська почали відступати з міста. Столицею 40 днів був Тернопіль, а з 2 січня 1919 р. — Станіслав. В умовах війни з

Польщею одним із найважливіших завдань уряду ЗУНР стало формування боєздатної армії. На весну 1919 р. Українська Галицька армія (УГА) — збройні сили ЗУНР — нараховували понад 100 тис. вояків. Але польська армія була ще численнішою, до того ж набагато краще озброєною.

«Чортківська офензива». На червень 1919 р. УГА була затиснута в трикутник між Дністром і Збручем. Українське військо під керівництвом нового командувача генерала О. Грекова несподівано перейшло в контрнаступ, відомий під назвою Чортківська офензива (8-28 червня 1919 р.). Це була блискавча операція УГА, але вона до краю виснажилася, брак боєприпасів, резервів призвів до її відступу з території ЗУНР. УНР не змогла надати допомоги ЗУНР, оскільки сама перебувала в складній ситуації під натиском російської більшовицької армії.

Наслідки:

- Паризька мирна конференція визнала права Польщі на окупацію Східної Галичини;
- за Сен-Жерменським договором Буковина відійшла до Румунії, Закарпаття — до Чехо-Словаччини;
- 16-18 липня 1919 р. УГА відійшла за Збруч, ЗУНР перестала існувати.

«Київська катастрофа». Обидві армії в липні 1919 р. об'єдналися на Поділлі й розпочали наступ на Київ. 30 серпня українським військам вдалося зайняти столицю УНР, але вже наступного довелося її залишити під тиском нового ворога — російської білогвардійської армії. Ці події відомі під назвою «Київська катастрофа». Після цього українські війська потрапили в так званий «трикутник смерті» й змушені були весті бої з трьома силами, кожна з яких переважала їх: більшовиками, білогвардійцями та поляками. Ослаблені важкими боями, недоїданням і ранними заморозками, жертвами епідемії тифу стали вояки обох українських армій, причому це супроводжувалося великою смертністю у зв'язку з браком медикаментів.

«Перший Зимовий похід». Було вирішено застосувати методи партизанської боротьби — єдино можливої форми опору за тих обставин. Генерал М. Омелянович-Павленко очолив частину армії УНР, яка 6 грудня 1919 р. вирушила у славетний «Зимовий похід». Війська пройшли по тилах білогвардійської та Червоної армії понад дві тисячі кілометрів і 6 травня 1920 р. з'єдналися з українськими арміями, що були в союзі з поляками.

Денікінський режим в Україні. На осінь 1919 р. більшу частину України зайняли білогвардійські війська генерала А. Денікіна. Вони захищали інтереси перш за все російських поміщиків і підприємців. Уже перші кроки денікінців свідчили про їхнє прагнення знищити всі сліди існування Української національної держави. Відновлювалося колоніальне гноблення. Було встановлено режим терористичної диктатури. Реакційна шовіністична політика білогвардійців викликала масові селянські повстання. Значної шкоди денікінцям завдали загони під командуванням **Нестора Махна**. Своєю впертою боротьбою в білогвардійському тилу повстанська армія Н. Махна сприяла швидкій перемозі більшовиків над денікінськими військами. Свою роль в ослабленні денікінського режиму та у перебігу подій громадянської війни відіграла об'єднана армія УНР і ЗУНР. 12 грудня Червона армія зайняла Харків, а 16 грудня — Київ, на весну 1920 р. — всю Україну, крім Криму й західноукраїнських земель.

Більшовицький режим в Україні. 28 листопада 1918 р. у Суджі (радянська Росія) було сформовано Тимчасовий робітничо-селянський уряд України (голова — Г. П'ятаков), що заявив про встановлення радянської влади. У січні 1919 р. маріонетковий уряд радянської України (РНК) очолив **Х. Раковський**, назву УНР змінено на УСРР, столицею якої став Харків.

Ухвалення конституції УСРР 1919 р. Ще в березні 1919 р. була ухвалена Конституція Української Соціалістичної Радянської Республіки (УСРР), створена за зразком конституції радянської Росії:

- закріплення диктатури пролетаріату, влади трудівників у формі рад;
- позбавлення прав заможних верств населення, скасування приватної власності;
- формально незалежна держава, перебувала у федеративних зв'язках з радянською Росією.

Внутрішня політика урядів УСРР:

- економічна політика більшовиків отримала назву **«воєнний комунізм»**. Головною її рисою на селі була продовольча розкладка. Селяни безкоштовно отримали значну частину поміщицької землі, але майже всі плоди своєї праці мали так само безлатно віддавати більшовицьким продовольчим загонам. Заборонена була і приватна торгівля. Це викликало масові селянські повстання;
- влада розгорнула «червоної терор», активно діяла Всеукраїнська надзвичайна комісія (російська аббревіатура ВЧК). Навіть Н. Махно, який кілька разів був союзником більшовиків, підняв повстання на півдні України проти такої комуністичної політики;
- майже всі промислові підприємства було націоналізовано, загальна трудова повинність, милітаризація праці, зрівнялівка в оплаті, запровадження карткової системи постачання міського населення;
- більшовицький режим у 1920 р. пішов на певні поступки в національному питанні, порівняно з 1919 р. Задекларовані більшовиками політична лінія та економічна стратегія були більш м'якими та поміркованими порівняно з попередніми періодами, ліквідація УКП(б), дозвіл на існування УКП.

Наслідки — економічна криза, поширення насильницьких методів, погіршення умов життя народу, розгортання масового повстанського руху проти більшовицького режиму.

Зовнішня політика урядів УСРР — військово-політичний союз з радянською Росією.

Причини підписання С. Петлюрою Варшавського договору:

- потреба УНР у зовнішній допомозі для продовження боротьби за незалежність;

- прагнення Польщі узаконити завоювання західноукраїнських земель, здобути вплив на УНР, збергти існування УНР як буфера між Польщею і радянською Росією.

Варшавська угода між УНР і Польщею. Квітень 1920 р. — Варшавська угода:

- польська влада визнавала незалежність УНР на чолі з С. Петлюрою;
- українська сторона визнавала належність Західної України до Польщі;
- союзники мали звільнити територію УНР від більшовиків;
- польські війська на території України утримуються за рахунок УНР.

Наслідок Варшавського договору — спільні воєнні дії союзників проти радянської Росії.
Польсько-радянська війна на території України. 25 квітня 1920 р. розпочалася радянсько-польська війна. Спочатку вона була успішною для українських і польських військ, які вже 6 травня зайняли Київ. Але Червона армія була значно численнішою, вже 12 червня вона відвоювала це місто й продовжувала наступ на захід. У ході цих дій більшовицькі війська зайняли частину Галичини, де в липні 1920 р. створили маріонеткову Галицьку Соціалістичну Радянську Республіку (ГСРР) на чолі з Галицьким революційним комітетом, який очолював В. Затонський. Столицею цієї псевдодержави був Тернопіль. Припинила своє існування вона у вересні, коли під натиском польських військ Червона армія відступила з Галичини. Ще раніше, в серпні, вона зазнала поразки під Варшавою, бітва відома під назвою «диво на Віслі». У жовтні 1920 р. між сторонами було укладене перемир'я.

Зміст Ризького мирного договору. 18 березня 1921 р. між Польщею, радянською Росією і УСРР:

- Польща порушила Варшавський договір, в якому обіцяла не визнавати УСРР;
- кордони між Польщею та УСРР встановлювалися приблизно такі ж, як і за Варшавським договором: Польща зберегла за собою Галичину, до неї відійшли Холмщина, Підляшся, Західна Волинь і Західне Полісся;
- Польща зобов'язалася забезпечити належні умови для національно-культурного розвитку українців.

Юрій Тютюнник зробили останню спробу регулярними військами відновити незалежність УНР. Цей наступ отримав назву «II Зимовий похід», або Листопадовий рейд. Біля містечка Базар на Житомирщині учасники походу були розбиті, 359 полонених були розстріляні. Так закінчилася збройна боротьба регулярних військ УНР, повстанські загони воювали ще кілька років.

Розбивши білогвардійські війська П. Врангеля (листопад 1920 р.) і загони махновців (серпень 1921 р.), більшовицька влада утвердилася на більшій частині території України, що засвідчувало поразку національно-патріотичних сил і більочий територіальний розкол українських земель.

Культурне життя в Україні у 1918–1920 рр. Умови розвитку культури в 1917–1921 рр. були неоднозначні. З одного боку, жорстока боротьба різних національних і соціальних груп не сприяла йому, з іншого, крах Російської імперії, боротьба за утворення незалежної України викликали духовне піднесення суспільства, яке проявилася в галузі культурного життя. Знову з'явилися й активно діяли «Просвіти», доки більшовики в 1921 р. не пішли на їх ліквідацію. Всі влади, крім білогвардійської, дещо зробили для розвитку української освіти. Навіть більшовики змушені були зробити кроки для українізації освіти. Але особливо багато здійснено за часів гетьманату. Тоді ж було засновано Українську академію наук, президент — Володимир Вернадський, неодмінний секретар — Агатангел Кримський, всіх разом перших академіків 12.

Частина письменників (В. Винниченко, О. Олесь, М. Вороний) емігрувала за кордон. Але в літературу прийшло ціле покоління молодих письменників, які започаткували новий етап розвитку українського красного письменства. Найвидатнішим поетом став Павло Тичина, який у 1918 р. видав збірку «Сонячні кларнети». Інші літератори себе особливо проявили в 20-х рр.

Активно почали працювати в цей період молоді театральні режисери Лесь Курбас і Гнат Юра. Виникли знамениті музичні колективи Державна українська мандрівна капела (ДУМКА) під керівництвом Нестора Городовенка, Українська державна капела під орудою Олександра Кошиця. Плідно працювали композитори М. Леонтович, Я. Степовий, К. Стеценко. Визначним явищем в історії українського мистецтва було утворення наприкінці 1917 р. Української академії мистецтв, її першими членами стали Михайло Бойчук, Михайло Жук, Василь і Федір Кричевські, Олександр Мурашко, Георгій Нарбут (автор проєктів грошових знаків, поштових марок, державного герба і печатки, форми для війська тощо). Перший в Україні пам'ятник Т. Шевченкові спорудив у Ромнах молодий скульптор Іван Кавалерідзе.

Отже, культурні процеси 1917–1921 рр. посіли в історії помітне місце, вони багато в чому суттєво сприяли дальшому розвитку української культури.

Причини поразки національно-визвольних змагань (національно-демократичної революції в Україні):

- суспільство було розколоте в питаннях про політичний устрій Української держави, про соціально-економічний лад, Українська революцію очолила інтелігенція, її соціалістичний напрям;
- отаманщина перетворилася на справжню «ракову пухлину» української державності, руйнуючи її;
- надто багато було зовнішніх ворогів української державності, відсутність зовнішньої підтримки;
- недостатньо виявилася національна свідомість українського народу, що звулило соціальну базу руху.

Історичне значення відновлення української державності на східно- і західноукраїнських землях:

- українці зробили ще один крок на шляху свого перетворення на сучасну націю;
- досвід державотворення міцно вкарбувався в історичну пам'ять народу;

- ривен національної самосвідомості значно виріс;
- прагнення народу до самозбереження як окремої національної спільноти не зникло;
- народжувалося переконання, що нормальний розвиток неможливий без власної держави — це було головною запорукою майбутнього відродження України.

Хронологічний довідник

1918 р., 27 січня (9 лютого) — Берестейський мирний договір між УНР і державами Німецького блоку (Четверного союзу). Припинення стану війни між сторонами. Німеччина й Австро-Угорщина зобов'язалися допомогти УНР відновити контроль над усією територією держави. Налагодження взаємовигідної торгівлі.

1918 р., 1 березня — ухвалення УЦР у Житомирі закону про грошову одиницю — гривню, яка складатиметься зі 100 шагів.

1918 р., 1 (2) березня — вступ до Києва українських військ під командуванням Євгена Коновальця, Симона Петлюри й Андрія Присовського. Велід за ними 3 березня до Києва увійшли німецькі підрозділи.

1918 р., 3 березня — підписання Брест-Литовського мирного договору між радянською Росією та Німеччиною. Росія відмовлялася від втручання у справи України.

1918 р., 6 березня — ухвалення закону про адміністративно-територіальний устрій УНР. Скасування поділу на губернії та повіти, встановлення поділу на землі — 32 одиниці.

1918 р., 17-19 березня — II з'їзд рад України в Катеринославі. Оголошення України самостійною радянською республікою. Обрання головою ЦВК рад В. Затонського і головою Народного секретаріату М. Скрипника.

1918 р., 23 березня — наказ РНМ про українізацію. Запровадження української мови в діловодстві.

1918 р., 29 квітня — ухвалення Конституції УНР.

Розпуск УЦР німецькими збройними силами.

Всеукраїнський хліборобський з'їзд у Києві. Проголошення Павла Скоропадського гетьманом України. Державний переворот в Україні, повалення УЦР, перехід влади до гетьмана. Підписання ним «Грамоти до всього українського народу» та законів «Про тимчасовий державний устрій України». Установлення Української Держави замість УНР.

Підняття Чорноморським флотом українських прапорів.

1918 р., 23 травня — початок українсько-російських переговорів у Києві. Російська делегація визнала Україну самостійною державою.

1918 р., 11-16 травня — розкол УПСР на своєму четвертому з'їзді, відокремлення лівого крила, яке згодом отримало назву боротьбистів.

1918 р., 2 липня — П. Скоропадський запровадив українське громадянство.

1918 р., 5-12 липня — I з'їзд КП(б)У в Москві. Секретарем ЦК обраний Георгій П'ятаков.

1918 р., 5 серпня — утворення на основі Українського національно-державного союзу, заснованого в травні, Українського національного союзу, опозиційного гетьманській владі. Голова — Андрій Ніковський, 18 вересня союз очолив В. Винниченко.

1918 р., 6 жовтня — урочисте відкриття Київського українського державного університету.

1918 р., 18 жовтня — утворення у Львові українськими депутатами, керівниками партій, церковними ієрархами (всього 150 осіб) Української Національної Ради, що мала представницькі функції.

1918 р., 22 жовтня — урочисте відкриття Кам'янець-Подільського українського державного університету.

1918 р., жовтень — відкриття у Ромнах на Сумщині першого в Україні пам'ятника Т. Шевченкові (скульптор — Іван Кавалерідзе).

1918 р., 1 листопада — українське національне повстання у Львові («листопадовий зрив»), організоване Центральним військовим комітетом на чолі з Дмитром Вітовським..

1918 р., 1 листопада — 1919 р., 18 липня — українсько-польська війна. Польща здобула перемогу й окупувала Галичину.

1918 р., 3 листопада — Буковинське народне віче в Чернівцях. Проголошення возз'єднання з Галичиною.

1918 р., 6-12 листопада — окупація Північної Буковини румунськими військами. ЗУНР не змогла допомогти у зв'язку з війною проти Польщі.

1918 р., 9 листопада — створення Державного Секретаріату (уряду) ЗУНР на чолі з К. Левицьким.

1918 р., 10 листопада — складення присяги урядом ЗУНР. Прийнято назву нової держави — ЗУНР.

1918 р., 13 листопада — ухвалення Українською Національною Радою тимчасового основного закону про державну самостійність українських земель колишньої Австро-Угорщини.

Анулювання радянською Росією Брест-Литовського миру. Початок нової війни більшовиків проти України.

1918 р., 14 листопада — публікація гетьманом грамоти про федерацію з білогвардійською Росією.

На таємній нараді Українського національного союзу утворено Директорію на чолі з В. Винниченком для організації повстання проти гетьмана.

1918 р., 15 листопада — звернення Директорії до українського народу із закликом до збройної боротьби з гетьманом.

1918 р., 18 листопада — перемога військ Директорії, основу яких складала полк Січових стрільців під командуванням Євгена Коновальця, над гетьманськими військами, значну частину яких становили російські офіцерські дружини, в бою під Мотовилівкою. Успіх відкрив шлях на Київ.

1918 р., 20 листопада — початок наступу на Україну більшовицьких військ на чолі з Володимиром Антоновичем-Овсієнком.

1918 р., 22 листопада — українські війська почали покидати Львів. Столицею ЗУНР став Тернопіль.

1918 р., 22-26 листопада — вибори депутатів Української Національної Ради, парламенту ЗУНР.

1918 р., 24 листопада — урочисте відкриття Української академії наук. Першими дійсними членами (академіками) стали 12 осіб, президентом — Володимир Вернадський.

1918 р., 25 листопада — поява військових кораблів Антанти на рейдах Одеси та Севастополя, висадка десантів і початок наступу на північ.

1918 р., 28 листопада — утворення в Суджі Курської губернії Тимчасового робітничо-селянського уряду України на чолі з Г. П'ятаковим.

1918 р., 1 грудня — укладення попереднього договору між ЗУНР і УНР у Фастові. ЗУНР погодилася увійти до складу УНР на правах територіальної автономії.

1918 р., 14 грудня — вступ військ Директорії в Київ. Гетьман зрікає влади. Перехід влади до Директорії.

1918 р., 26 грудня — проголошення в Києві Декларації Директорії УНР з викладом основ соціально-економічної політики та державного устрою УНР.

1919 р., 2 січня — столицею ЗУНР став Станіслав.

1919 р., 3 січня — перша сесія Української Національної Ради у Станіславі ухвалила злуку з УНР. С. Петрушевича вдруге обрано Президентом Української Національної Ради.

Війська УНР залишили Харків, переїзд туди Тимчасового робітничо-селянського уряду України. Харків став столицею більшовицької України.

1919 р., 6 січня — офіційної назвою радянської України стала УСРР (до 1937 р.).

1919 р., 21 січня — Всенародні збори усіх українців Угорщини в Хусті. Проголошення злуки Закарпаття з Україною.

1919 р., 22 січня — проголошення Акта злуки (воз'єднання) УНР і ЗУНР у Києві на Софійському майдані. Змінено назву ЗУНР на Західна область Української Народної Республіки (ЗОУНР).

1919 р., 23-28 січня — засідання в Києві Трудового конгресу, парламенту УНР.

1919 р., 23-31 січня — Хотинське повстання проти румунської окупації Бессарабії.

1919 р., 29 січня — Тимчасовий робітничо-селянський уряд України реорганізовано в РНК, очолив її Християн Раковський.

1919 р., 5 лютого — вступ радянських військ у Київ. Більшовицька армія вдруге захопила місто. Директорія ще 2 лютого переїхала до Вінниці.

1919 р., 6-10 березня — III Всеукраїнський з'їзд рад. Ухвалення конституції УСРР. Головою ЦВК рад УСРР став Григорій Петровський.

1919 р., 6 квітня — евакуація військ Антанти з Одеси під натиском військ отамана Матвія Григор'єва, що перейшов на бік Червоної армії.

1919 р., 12 квітня — встановлення в УСРР продовольчої диктатури. Запровадження хлібної продовольчої розкладки. Незадоволення селянства і масові повстання проти більшовицької влади.

1919 р., квітень — прибуття на українсько-польський фронт з Франції 60-тис. армії генерала Йозефа Галлера, наступ польських військ.

1919 р., 9 травня — початок антикомуністичного збройного повстання під проводом Матвія Григор'єва. Охопило Південь і Правобережжя України, але було придушено, керівник загинув 26 липня.

1919 р., 22 травня — відправлено перше богослужіння українською мовою (в Києві у церкві св. Миколая).

1919 р., 1 червня — схвалення декрету про об'єднання радянських республік.

1919 р., 8-28 червня — Чортківська офензива (контрнаступ) українських військ Галицької армії під командуванням Олександра Грекова.

1919 р., 9 червня — проголошення у Заліщиках С. Петрушевича диктатором ЗОУНР. Усі функції законодавчої та виконавчої влади передані Президентіві.

Призначення генерала О. Грекова командувачем Галицької армії.

1919 р., 25 червня — визнання представниками Антанти на Паризькій конференції права Польщі на окупацію Східної Галичини.

1919 р., 16-18 липня — окупація польськими військами Галичини. Перехід Галицької армії за Збруч на допомогу армії УНР.

1919 р., кінець липня — 30 серпня — наступ об'єднаних українських армій на Правобережжя.

1919 р., 27 серпня — С. Петлюра підписав відозву «Проти погромів».

1919 р., 30 серпня — вступ українських військ під командуванням Антона Кравса в Київ.

1919 р., 31 серпня — відступ українських військ з Києва під тиском білогвардійської армії під командуванням генерала Бредова.

- 1919 р., 10 вересня** — Сен-Жерменський договір країн Антанти з Австрією. За умовами договору Буковина передана Румунії, Закарпаття — Чехо-Словаччині.
- 1919 р., 29 жовтня** — махновці вибили денікінців з Катеринослава, який утримували до початку грудня.
- 1919 р., 6 листопада** — укладення договору між Галицькою армією і денікінцями, внаслідок якого УГА перейшла під командування А. Денікіна.
- 1919 р., осінь** — запеклі бої армії УНР з денікінцями. Поразка військ Директорії та УГА. Втрата українськими військами боєздатності через епідемію тифу.
- 1919 р., 6 грудня — 1920 р., 6 травня** — «Перший Зимовий похід» військ УНР під командуванням генерала Михайла Омеляновича-Павленка.
- 1919 р., 8 грудня** — поява на картах дипломатів країн Антанти так званої «лінії Керзона».
- 1919 р., 11 грудня** — утворення в Москві Всеукраїнського революційного комітету (Всеукрревкому), надзвичайного органу влади із законодавчими і виконавчими повноваженнями. Голова — більшовик Григорій Петровський. Існував до 16 лютого 1920 р.
- 1919 р., 16 грудня** — денікінці залишили Київ. Вступ до міста частин Червоної армії. Третій прихід більшовиків.
- 1920 р., 12 січня** — угода між ревкомом УГА і командуванням Червоної армії про створення Червоної української галицької армії (ЧУГА).
- 1920 р., 22-25 січня** — установчий з'їзд УКП. Оформлення партії шляхом реорганізації УСДРП (незалежних). Існувала до квітня 1925 р.
- 1920 р., 5 лютого** — ухвалення закону Всеукрревкому про землю.
- 1920 р., 16 лютого** — припинення діяльності Всеукрревкому. Відновлення роботи в Харкові Президії ВУЦВК і РНК.
- 1920 р., 26 лютого** — ухвалення ВУЦВК УСРР закону про хлібну розкладку. Селяни вороже зустріли таку політику.
- 1920 р., початок березня** — саморозпуск УКП(б). Близько 4 тис. боротьбистів стали членами більшовицької партії.
- 1920 р., 4 квітня** — відставка Антона Денікіна з поста командувача Збройними силами Півдня Росії, призначення на цю посаду Петра Врангеля.
- 1920 р., 21-24 квітня** — Варшавський договір між УНР і Польщею. Польща визнавала Директорію за владу в Україні. Між державами укладался союз проти більшовиків. Західна Україна визнавалася за Польщею.
- 1920 р., 25 квітня** — початок польсько-радянської війни. Воєнні дії тривали до 12 жовтня.
- 1920 р., 6 травня** — вступ польської армії та військ УНР у Київ.
- 1920 р., 12 червня** — вступ до Києва частин Червоної армії. Четверте захоплення більшовиками міста.
- 1920 р., 8 липня** — утворення в Тернополі більшовицького уряду Східної Галичини, Галицького революційного комітету (Галревкому) на чолі з Володимиром Затонським.
- 1920 р., 11 липня** — ультиматум Керзона. Звернення міністра закордонних справ Великої Британії з нотою до радянського уряду, в якій пропонувалося перемир'я між польськими і радянськими військами на так званій «лінії Керзона».
- 1920 р., 15 липня** — Галревком видав Декларацію, у якій проголосив створення на території Східної Галичини Галицької соціалістичної радянської республіки.
- 1920 р., 15-17 серпня** — «Диво на Віслі». Контрнаступ польських військ під Варшавою, значну роль у якому відіграли українські частини. Розгром частин Червоної армії на Віслі.
- 1920 р., 2 жовтня** — угода уряду УСРР з махновцями про спільні дії в боротьбі з П. Врангелем.
- 1920 р., 12 жовтня** — укладення перемир'я між Польщею і РСФФР та УСРР у Ризі. Польща порушила Варшавський договір з УНР.
- 1920 р., 28 жовтня** — війська Південного фронту на чолі з М. Фрунзе перейшли в контрнаступ з Каховського плацдарму. Армія П. Врангеля відступила за Перекоп.
- 1920 р., 7-9 листопада** — перехід військ Червоної армії разом з махновцями через Сиваш. Штурм Перекопа дивізією В. Блюхера. Протягом наступного тижня весь Крим був зайнятий більшовицькими військами (17 листопада).
- 1920 р., 21 листопада** — після тяжких боїв армія УНР під командуванням Симона Петлюри відступила за Збруч.
- 1920 р., 25 листопада** — розрив радянським командуванням угоди з махновцями. Намагання ліквідувати махновський рух.
- 1921 р., 18 березня** — Ризький мир Польщі з радянськими Росією та Україною. До Польщі відійшли Холмщина, Підляшшя, Західна Волинь і Західне Поділля. Інші частини Правобережжя увійшли до складу УСРР.
- 1921 р., 4-29 листопада** — «Другий Зимовий похід» (Листопадовий рейд). Поразка військ генерала Юрія Тютюнника. Завершення збройної боротьби регулярних військ УНР за незалежність України.
- 1921 р., 23 листопада** — розстріл 359 полонених армії генерала Юрія Тютюнника під містечком Базар (Базарська трагедія).

силами. На окупованій денікінцями території здійснювалися погроми укр. культ. установ і шкіл, проводилися масові репресії проти укр. інтелігенції. Після поразки від Червоної армії весною 1920 емігрував за кордон.

Затонський Володимир (8.08.1888, с. Лисець Подільської губ., нині Дунаєвського р-ну Хмельницької обл. — 29.07.1938, Москва) — ком. держ. і парт. діяч. 1912 закінчив фізико-математичний ф-т Київського ун-ту. З 1905 належав до РСДРП. З. у грудні 1917 повністю підтримав агресію більшовицької Росії проти УНР, увійшов як нар. секретар з питань освіти у маріонетковий Нар. секретаріат. У березні 1918 був головою більшовицького ЦВК в Україні. З. був одним з організаторів КП(б)У. У липні-вересні 1920 був головою Галрекому. 1922-1923 і 1933-1938 — нарком освіти УСРР та на ін. керівних постах у більшовицькій владі. Академік ВУАН (з 1929, хімія). Репресований сталінським режимом.

Коновалець Євген (14.06.1891, с. Зашків, нині Жовківського р-ну Львівської обл. — 23.05.1938, Роттердам, Нідерланди) — визначний військ. і політ. діяч. Навчався на юрид. ф-ті Львівського ун-ту, один з лідерів студентського руху. Був членом УНДП. Під час Першої св. війни 1915 потрапив у рос. полон, до вересня 1917 перебував у таборах для військовополонених. З січня 1918 — командувач Галицько-Буковинського куреня Січових стрільців, який незабаром перетворився на одну з найбільшдатніших частин армії УНР, відзначився у боях з більшовицькими військами і під час придушення антидержавного заголоту. 1-2.03.1918 війська К. та ін. укр. частини звільнили Київ від рос. окупаційних військ. Після гетьманського перевороту загін Січових стрільців був розформований, але з кінця серпня 1918 почав створюватися Окремий загін Січових стрільців у Білій Церкві (нині Київська обл.). Цей загін під проводом К. взяв участь у антигетьманському повстанні Директорії, відіграв вирішальну роль у перемозі під Мотовилівкою (тепер Київська обл.) 18.11.1918. Надалі брав участь у боях з більшовицькими і денікінськими військами.

Левицький Кость (18.11.1859, Тисмениця, тепер Івано-Франківська обл. — 12.11.1941, Львів) — визначний громад.-політ. і держ. діяч, публіцист. Навчався на юрид. ф-ті Львівського і Віденського ун-тів. Л. 1899 був співзасновником, а згодом головою УНДП. 1907 обраний депутатом австрійського парламенту, 1908 — галицького сейму. На поч. Першої св. війни Л. став головою ГУР, а з травня 1915 — ЗУР. 9.11.1918 політик став головою уряду ЗУНР — Державного Секретаріату (до поч. 1919).

Лизюб Федір (6.11.1851, Седнів Чернігівської губ., тепер Чернігівського р-ну Чернігівської обл. — 14.11.1928, Королівство сербів, хорватів, словенців, згодом Югославія) — громад. і держ. діяч. Походив з старовинного козацько-старшинського роду. Батько Андрій Л. був одним з найближчих приятелів Т. Шевченка, старший брат Дмитро страчений як революціонер-народник за участь у замаху на імператора Олександра II. 1901-1915 був головою земської управи Полтави, виступав одним з ініціаторів спорудження пам'ятника І. Котляревському, видання його творів, побудови для земства нового будинку в укр. стилі та відкриття музею в місті. Належав до партії октябристів. 10.05.1918 очолював Раду Міністрів Укр. Держави (до 14.11.1918), намагався вести політику на стабілізацію політ., екон. і культ. життя країни, послідовно відстоював її інтереси на міжнародній арені. Емігрував.

Мазена Ісаак (16.08.1884, с. Костобобрів, Новгород-Сіверського пов. Чернігівської губ., тепер Семенівського р-ну Чернігівської обл. — 15.03.1952, Регенсбург, ФРН) — громад.-політ. і держ. діяч, учений-агроном, публіцист. 1904-1910 навчався на природничому ф-ті Петербурзького ун-ту. 1911-1917 працював агрономом. З 1905 був членом УСДРП. 1917 обраний членом Катеринославської (нині Дніпропетровськ) ради робітничих депутатів. М. у січні 1919 — депутат Трудового Конгресу України. 27.08.1919-25.05.1920 — голова ради Нар. Міністрів УНР. Брав участь у Першому Зимовому поході. М. з 1920 жив в еміграції.

Макаренко Андрій (17.07.1886, Гадяч, нині Полтавська обл. — 28.09.1963, Г'юстон, штат Техас, США) — громад. і політ. діяч. Служив в управлінні залізниць у Києві, 1917 став одним з організаторів укр. залізнич., голова Спілки залізничників. З 14.11.1918 — член Директорії УНР. Після поразки укр. визв. змагань М. перебував в еміграції — у Чехо-Словаччині, Австрії, Зах. Німеччині, з 1951 — у США. Захистив докторську дисертацію, вів пед. і громад. діяльність, зокрема допомагав укр. втікачам уникнути депортації в СРСР.

Маргос Борис (1.06.1879, с. Городище Кременчуцького пов. Полтавської губ. — 19.09.1977, Юніон, Нью-Джерсі, США) — громад.-політ. і держ. діяч, педагог. Навчався у Харківському ун-ті, уже тоді брав участь в укр. нац. русі, тричі був арештований, 1908 йому було заборонено учителювати, тому 1910-1914 працював у кооперативних установах. Належав до РУП (з 1905 — УСДРП). Член УЦР з березня 1917. Увійшов до складу першого її уряду — Генерального Секретаріату (червень-серпень 1917 — секретар із земельних справ). У період Директорії М. знову потрапив до складу уряду, а 9.04-27.08.1919 очолював Раду Нар. Міністрів УНР. 1920 емігрував.

Махно Нестор (26.10.1888, с. Гуляйполе Катеринославської губ., нині районний центр Запорізької обл. — 25.07.1934, Париж) — повстанський отаман, один з лідерів анархістського руху. Деякий час навчався у початковій школі. 1906-1908 брав участь у проведенні експропріацій, за що був арештований. 1910 за розбійницькі напади на багатіїв засуджений на відвічне ув'язнення, яке відбув у в'язниці у Москві. Звільнений після революції 1917. Повернувшись в Україну, М. розгорнув активну діяльність, організував повстанський загін проти гетьмана, вів 6-бу і проти військ Директорії УНР, одночасно 1919 воював з військами Антанти і Денікіна. Кілька разів укладав союз з Червоною армією, але ненадовго. На поч. вересня 1919 перетворував свої загони,

назвавши їх «Революційна повстанська армія України» (махновців, нараховувала бл. 80 тис. бійців). Завдав значної шкоди військам Денікіна і Врангеля, сприявши утвердженню рад. влади. Колишні союзники-більшовики з листопада 1920 розпочали ліквідацію частин М., вів з ними 6-бу до 28.08.1921, коли перейшов кордон з Румунією. В еміграції жив у Румунії, Польщі, а з 1925 — у Франції. Урну з прахом М. було замуровано в стіні комунарів на кладовищі Пер-ля-Шез. Його називали «Устимом Кармалюком ХХ ст.».

Нарбут Георгій (Юрій; 9.03.1886, хутір Нарбутівка Глухівського пов. Чернігівської губ., нині Глухівського р-ну Сумської обл. — 23.05.1920, Київ) — визначний художник-графік. Навчався малювати само-тужки, 1909 удосконалював майстерність у Мюнхені (Німеччина, 1909). Повернувшись у Росію, мешкав у Петербурзі, з березня 1917 — у Києві. Проф., згодом ректор УАМ. 1910-1912 виконував ілюстрації до казок Г. Х. Андерсена, байок І. Крилова, нар. казок. Будучи добрим знавцем укр. стародавнього мистецтва, Н. виконав низку гербів, ілюстрував або оформляв «Малоросійський гербовник» (1914), «Герби гетьманів Малоросії» (1915), «Стародавні садиби Харківської губернії» (1917). За часів УНР і Укр. Держави Н. виконав проекти грошових знаків, поштових марок, держ. герба і печатки, форми для війська, обкладинок до ратифікаційних актів, грамот з нагоди різних урочистих подій тощо.

Омельянович-Павленко Михайло (8.12.1878, Тифліс, нині Тбілісі — 29.05.1952, Париж) — визначний військ. діяч. Батько Володимир був інспектором артилерії, мати — з грузинського князівського роду. 1910 закінчив Академію генштабу. Брав участь у російсько-японській і Першій св. війнах. У квітні-листопаді 1918 — командир Третьої стрілецької дивізії у Полтаві. У грудні 1918 — червні 1919 очолював УГА, згодом командував Запорізьким корпусом армії УНР. О.-П. успішно керував армією УНР під час Першого зимового походу (6.12.1919–6.05.1920) і в ході радянсько-польської війни 1920. Після поразки укр. визв. змагь емігрував.

Останенко Сергій (листопад 1881, Троянів Житомирського пов. Волинської губ., тепер с. Житомирського р-ну Житомирської обл. — 1937) — політ. і держ. діяч, економіст. Став членом УЦР, належав до УПСР. У січні-лютому 1918 О. був екон. радником укр. делегації на мирних переговорах у Бересті. Міністр торгівлі та промисловості в першому уряді Директорії (грудень 1918 — лютий 1919), протягом 13.02.1919 — 9.04.1919 очолював Ряду Нар. Міністрів УНР. О. 1919-1920 був проф. Кам'янець-Подільського (тепер Хмельницької обл.) ун-ту. У 20-х рр. жив на території УСРР. 1931 арештований, загинув в ув'язненні.

Петлюра Симон (22.05.1879, Полтава — 25.05.1926, Париж) видатний гром.-політ. і держ. діяч, публіцист. 1895-1901 навчався у Полтавській духовній семінарії, виключений за нац. настрої. П. з 1900 — член РУП (з 1905 — УСДРП). 1902 вийшов на Кубань (тепер у РФ) під загрозою арешту. П. працював у різних друкованих виданнях: «Рада» (1906-1907), «Слово» (1907-1908), «Українская жизнь» (Москва, 1912-1914). На поч. Першої св. війни у статті «Війна і українці» закликав підтримати Росію, працював у Союзі земств. З березня 1917 — член УЦР, з травня 1917 — голова Укр. генерального військ. комітету, з червня 1917 — генеральний секретар військ. справ у першому уряді В. Винниченка. П. у січні-лютому 1918 сформував Гайдамацький кіш Слобідської України, взяв активну участь у рос.-укр. війні. У період Гетьманату майже чотири місяці був ув'язнений. 14.11.1918 став членом Директорії і гол. отаманом армії УНР. П. у лютому 1919 вийшов з УСДРП і очолив Директорію УНР. За його ініціати у квітні 1920 підписано Варшавський договір. П. з листопада 1920 керував роботою еміграційного уряду УНР у Польщі, згодом перебував в Австрії, Угорщині, Швейцарії, Франції. Убитий більшовицьким агентом С. Шварцбартом.

Петровський Григорій (4.02.1878, Харків — 9.01.1958, Москва) — рад. парт. і держ. діяч. П. 1905 — один із засновників у Катеринославі (1926 названий на його честь Дніпропетровськом) першої в Україні ради робітничих депутатів. Належав до РСДРП, вів рев. діяльність, був арештований, ув'язнений. П. — депутат IV Держ. думи (1912-1914, арештований, звинувачений у зраді й засланий). Нарком внутр. справ рад. Росії (1917-1919). П. — голова ВУЦВК (1919-1937, з перервою, грудень 1919 — лютий 1920 — голова Всеукраєвського).

Петрушевич Євген (3.06.1863, Буськ, тепер Львівська обл. — 29.08.1940, Берлін) — видатний гром.-політ. і держ. діяч. Навчався на юрид. ф-ті Львівського ун-ту. П. працював адвокатом у Сокалі (нині Львівська обл.), з 1915 — ЗУР. У 1917-1918 — голова Укр. парламентарної репрезентації. 19.10.1918 як президент Укр. Нац. Ради П. проголосив створення на укр. землях Австро-Угорщини Укр. держави. 4.01.1919 обраний у Станіславів (нині Івано-Франківськ) президентом Укр. Нац. Ради (фактично — Президентом ЗУНР). Після проголошення 22.01.1919 Акту Злуки ЗУНР і УНР П. став членом Директорії УНР. 9.06.1919 призначений Диктатором ЗО УНР, Директорія не визнала цього акту і вивела П. зі свого складу. Розходився з С. Петлюрою у ряді питань державотворення. 15.11.1919 вийшов на еміграцію, очолив 6-бу за самовизначення Галичини на міжнародній арені. Уряд П. в еміграції припинив своє існування 15.03.1923 після рішення Ради послів Антанти про передачу Галичини Польщі. До кінця життя перебував у Берліні.

Прокопович В'ячеслав (псевд. Волох; 10.06.1881, Чигиринський пов. Київської губ. — 7.06.1942, Бесанкур, Франція) — гром. і політ. діяч, історик, публіцист, педагог. Закінчив іст.-філол. ф-т Київського ун-ту. Викладав історію у київських гімназіях, редагував пед. журнал «Світло». П. належав до УРДП, згодом ТУП, УПСФ, член ЦК. Обраний до складу УЦР. П. був нар. міністром освіти УНР (січень-квітень 1918). З травня 1920 — голова Ради Нар. Міністрів УНР, один із соратників С. Петлюри. Емігрував.

П'ятаков Георгій (Юрій; 6.08.1890, Городище Черкаського пов. Київської губ., тепер Черкаська обл. — 30.01.1937, Москва) — рос. більшовицький діяч в Україні. Навчався у Петербурзькому ун-ті. З 1910 — член РСДРП (став більшовиком під впливом старшої від нього на 11 років Є. Бош, з якою згодом одружився і втік із заслання через Японію і США до Європи). П. перебував в ув'язненні, засланні, еміграції. З 1917 — голова Київського комітету більшовиків, деякий час від них входив до УДР. У нац. питанні стояв на позиціях рос. великодержавного шовінізму. У липні 1918 на першому з'їзді КП(б)У обраний секретарем ЦК — фактичним її керівником (липень-вересень 1918, березень-травень 1919). П. у листопаді 1918 — січні 1919 очолював Тимчасовий робітничо-селянський уряд України. На цьому посту діяч різко посилив примусову колективізацію селянських господарств, пришвидшив створення радгоспів і комун. П. причетний до масових розстрілів 1920 у Криму. Прихильник Л. Троцького. П. 1920-1923 — керівник Центр. управління вугільної промисловості Донбасу, згодом — на госп. роботі у Москві, один з авторів проекту першого п'ятирічного плану, виступав за проведення швидкими темпами індустріалізації України. 1936 арештований, пізніше розстріляний.

Раковський Християн (13.08.1873, Градец, тепер Болгарія — 11.09.1941, Орел, РФ) — політ. і держ. діяч. За національністю болгарин. Активний учасник болгарського і румунського соціалістичних рухів. Навчався в ун-тах Женеви, Цюриха (Швейцарія), Берліна, Нансі, Монпельє (Франція) 1918 вступив у партію більшовиків. З травня 1918 очолював делегацію рад. Росії на переговорах з урядом гетьмана П. Скоропадського. З січня 1919 до липня 1923 очолював РНК УСРР (з перервами). Р. ставив під сумнів навіть саме існування укр. народу, але до кінця 1921 змінив свої погляди, вимагав розширення політ. та екон. самостійності УСРР. Репресований, 1938 за-суджений до 20 років ув'язнення, згодом розстріляний.

Скоропадський Павло (15.05.1873, Вісбаден, Німеччина — 26.04.1945, Меттен, Німеччина, похований в Оберсдорфі) — визначний політ. держ. і військ. діяч. Походив зі старовинного козацько-старшинського роду. Дитячі роки С. провів у с. Тростянці Прилуцького пов. Чернігівської губ. 1886-1893 навчався у Петербурзькому пажеському корпусі. З 1912 С. — генерал-майор пошти імператора. Брав участь у російсько-японській і Першій св. війнах, генерал-лейтенант (1916). У липні-серпні 1917 розпочав українізацію 34-го армійського корпусу, який до поч. 1918 залишався однією з найдисциплінованих частин. У жовтні 1917 С. обраний почесним отаманом Вільного козацтва. 29.04.1918 на Всеукраїнському хліборобському конгресі генерала обрано гетьманом України, він видав «Грамату до всього українського народу» і «Закон про тимчасовий державний устрій України». За допомогою нім. військ С. прийшов до влади і добився відносної екон. стабільності, спираючись на помічників, великих промисловців і фінансистів. Значними були досягнення гетьмана у нац.-культ. політиці. У міжнародних відносинах відстоював інтереси Укр. Держави. Екон. політика С. викликала масові селянські повстання і робітничі страйки. 14.11.1918 видав «Грамату», в якій оголосив про федерацію України з майбутньою небільшовицькою Росією, що стало приводом до поч. повстання проти гетьманського режиму під проводом Директорії. 14.12.1918 гетьман підписав зречення від влади і невдовзі втік до Німеччини, де проживав майже весь час до самої смерті. Заходами С. 1926 створено Укр. наук. ін-т при Берлінському ун-ті. Відстоював інтереси українців перед нацистською владою, сприяв звільненню з концтаборів С. Бандери, А. Мельника, Я. Стецька та ін. Важко поранений під час бомбардування станції Платлінг (побл. Мюнхена, Німеччина). С., який до 1917 не брав участі у нац. русі, став одним з найбільших укр. патріотів.

Тарнавський Мирон (29.08.1869, с. Барилів, тепер Радеківського р-ну Львівської обл. — 29.06.1938, Львів) — відомий військ. діяч. Закінчив офіцерську школу (Відень, 1892) і офіцерські курси (Відень, 1899). Брав участь у Першій св. війні, командував сотнею, полком, у липні 1917 призначений командиром легіону УСС. З 12.02.1919 Т. — в УГА, бере участь в українсько-польській війні. У червні 1919 УГА здійснила Чортківську (нині Тернопільська обл.) офензиву, задум якої народився у штабі Т., саме бригади його корпусу вели успішний наступ. У липні 1919 присвоєно звання генерала, призначено командувачем УГА. Восени армія опинилася перед катастрофою, Т. наважився на перемир'я з військами А. Денікіна, за що був усунутий з посади. 1920 арештований польською владою, після звільнення 1921 мешкав на території сучасної Львівської обл.

Троцький Лев (спр. Бронштейн Лейба; 7.11.1879, с. Янівка Слизаветградського пов. Херсонської губ., нині Кіровоградська обл. — 20.08.1940, Кайокан, Мексика) — видатний діяч більшовизму і рад. держави. Походив з родини заможного свєря-землевласника. Навчався у Миколаївському реальному училищі (1895-1896). З молодих років брав участь у рев. діяльності, 1898 уперше заарештований, 1902 утік з Сибіру. Після II з'їзду РСДРП перейшов на бік меншовиків, згодом займав особливі позиції, з 1917 — більшовик. Т. 1905 очолював Петербурзьку раду, арештований, 1907 вивезений на довгічче поселення в Сибір, по дорозі втік, в еміграції до 1917. 25.09.1917 став головою Петроградської ради, відіграв важливу роль у жовтневому перевороті. У першому більшовицькому уряді — нарком закордонних справ, разом з В. Леніном 3(16).12.1917 підписав ультиматум УДР. 1918-1925 Т. очолював Реввійськбюро республіки, нарком військ. справ, відіграв значну роль у формуванні Червоної армії, застосовуючи адміністрування і репресії. Важлива роль Т. у ліквідації укр. державності та встановлення більшовицького режиму в Україні. Після смерті В. Леніна як найвизначніший лідер більшовизму мав шанси стати лідером, але зазнав поразки від Й. Сталіна. Висланий з СРСР. 1939 у серії статей Т. несподівано висловився за надання політ. самостійності Україні. Убитий агентом НКВС іспанцем Р. Меркадором, якому за це було присвоєно звання Героя Рад. Союзу.

Тютюнник Юрій (20.04.1891, с. Будище Київської губ., тепер Лисянського р-ну Черкаської обл. — 20.10.1930, Москва) — визначний військ. діяч. Закінчив агрошколу в Умані, нині Черкаська обл. Брав участь у Першій св. війні. У липні 1917 Т. обраний членом УЦР. Восени 1917 сформував у Звенигороді (тепер Черкаська обл.) Кіш вільного козацтва, який у лютому 1918 розгромив збільшовичену 8-му армію і 8-тис. загін М. Муравйова, контролював великі території Київщини і Херсонщини. Влітку і восени 1918 повстанці під командуванням Т. вели бої з німцями і гетьманцями. У лютому 1919 об'єдналися із загонами М. Григор'єва, який очолює могутню військ. групу. Т. став начальником штабу, разом з Червоною армією повели наступ проти військ А. Денікіна й Антанте, зайняли Херсон і Одесу. У травні 1919 через політику «воєнного комунізму» виступили проти більшовиків. Після загибелі М. Григор'єва частини Т. у липні 1919 приєдналися до армії УНР, воювали проти Червоної і білогвардійської армій. Т. присвоєно звання генерал-хорунжого, був начальником штабу під час Першого зимового походу, в листопаді 1921 очолює Другий зимовий похід, після невдачі емігрував. 1923 повернувся у рад. Україну, потрапивши у пастку ОГПУ (ОДПУ), викладав тактику і стратегію у Харківській школі червоних старшин («Даю виклади бандитизму!»), — за його словами). Ю. Яновський на основі блискучих оповідей Т. створив роман «Чотири шаблі». Написав спогади, кілька кіносценаріїв, навіть зіграв себе самого у фільмі «ПКП». 1929 арештований, вивезений до Москви, розстріляний за наказом начальника спецслужб В. Менжинського.

Чехівський Володимир (Чеховський; псевд. Ілля Братерський; 1.08.1876, с. Горохуватка Київського пов. Київської губ., тепер Кагарлицького р-ну Київської обл. — 3.11.1937, Архангельська обл., РФ) — визначний політ. і релігійний діяч. Закінчив Київську духовну академію (1900), кандидат богослов'я, магістр (1905). Учительова, зокрема в Одесі (1908-1917). Належав до УСДРП (з 1905). Депутат І Держ. думи, входив до складу Укр. парламентської громади (1906). Член УЦР. 26.12.1918–11.02.1919 — Ч. очолював Раду Нар. Міністрів, перший уряд Директорії УНР. За його безпосередньою ініціативою 1.01.1919 було проголошено автокефалію укр. православної церкви. 1919-1920 — проф. історії к-ри у Кам'янець-Подільському держ. ун-ті, 1920-1922 — проф. Вінницького ін-ту нар. освіти та Київського мед. ін-ту, доцент Київського політехнічного ін-ту. Ч. — один з активних учасників І (14-30.10.1921) і ІІ (17-30.10.1927) Всеукраїнських православних соборів, ідеолог УАПЦ. 1929 арештований, засуджений на процесі «СВУ» на 10-річне ув'язнення, згодом розстріляний.

Швещ Федір (11.11.1882, Жаботин Черкаського пов. Київської губ., тепер Кам'янецького р-ну Черкаської обл. — 20.06.1940, Прага) — відомий гром. і політ. діяч, учений-геолог. Закінчив природничий ф-т Дерптського ун-ту (нині Тарту, Естонія, 1909). Викладав природничі науки у Дерптській гімназії (1909-1916). Ш. у березні 1917 повернувся в Україну, став членом УЦР. У вересні 1918 призначений проф. геології укр. держ. ун-ту в Києві та його першим проректором. 14.11.1918 Ш. став одним із членів Директорії. 15.11.1919 разом з А. Макаренком виїхав за кордон з дипломатичними дорученнями, передавши всю повноту влади С. Петлюрі. 25.05.1920 виведений із складу Директорії УНР. Емігрував.

Щорс Микола (25.05.1895, Сновськ Городнянського пов. Чернігівської губ., нині Щорс, районний центр Чернігівської обл. — 30.08.1919, побл. с. Білошиця, тепер Коростенського р-ну Житомирської обл., похований у Самарі, РФ) — рад. військ. діяч. Навчався у Полтавській духовній семінарії (1911–1915). Ш. — учасник Першої св. війни, підпоручик. Командир полку, дивізії у Червоній армії. Загинув за суперечливих і нез'ясованих обставин, ймовірно від кулі більшовицького комісара. На замовлення Й. Сталіна О. Довженко створив фільм «Щорс», у якому немає жодного документально засвідченого епізоду, він став початком міфотворчості навколо постаті Ш. Для створення пам'ятника діячеві у Києві позував молодий Л. Кравчук. Нині багато фактів життя епізоду Ш. залишаються невідомими.

Терміни та поняття

Акт Злуки — проголошення об'єднання двох укр. держав — УНР і ЗУНР — 22 січня 1919 у Києві. Промошував прагнення укр. народу до соборності.

Анархізм (від гр. «безвладдя») — 1) сусп.-політ. течія, що заперечує будь-яку політ. владу, проголошує метою знищення держави та заміну будь-яких форм примусу влади вільною і добровільною асоціацією громадян. Склалася у 40-60-х рр. XIX ст. У сучасних умовах — різновид лівого екстремізму; 2) невизнання авторитету, порядку, дисципліни, стихійність, неорганізованість, сваволя.

Берестейський мир (Брестський мир) — мирний договір між УНР, з одного боку, Німеччиною, Австро-Угорщиною, Османською імперією (Туреччиною), Болгарією, з другого боку, підписаний 27 січня (9 лютого) 1918 у Бересті (Бресті, Брест-Литовську). Від імені УНР підписав Олександр Севрюк. Текст договору складався з 10 статей. Кордон між УНР і Австро-Угорщиною установлювався по лінії довоєнних кордонів Рос. імперії й Австро-Угорщини. Кордон з Польщею проходив так, що Холмщина, Підляшся і Надсяння визнано за землі, які повинні увійти до складу УНР. Б. м. регулював госп. відносини та взаємний обмін товарів між УНР і країнами Четверного союзу. Додатковою умовою договору був пункт про надання Центр. державами збройної допомоги УНР у 6-бі проти більшовиків і позика укр. урядові в розмірі 1 млрд карбованців. Була ухвалена також таємна декларація між УНР і Австро-Угорщиною, за умовами якої Сх. Галичина і Буковина об'єднувалися в один коронний край. Укладення Б. м. стало блискучою перемогою молодого укр. дипломатії та першим актом визнання України як незалежної держави у новітній час.

Боротьбисти (Українська партія соціалістів-революціонерів (боротьбистів), УПСР(б); Українська комуністична партія (боротьбистів), УКП(б)) — укр. політ. партія, яку створили ліві есери в березні 1919. Ще в травні 1918 УПСР розколася. Ліва частина (Василь Блакитний, Гнат Михайличенко, Олександр Шумський та ін.) стояли на позиції більшовиків і ставили за мету сприяти розгортанню соц. революції в Україні. Друкований орган — газета «Боротьба», від якої й походить назва партії. У серпні 1919 відбулося об'єднання б. з незалежними лівими укр. соціал-демократами, партія отримала назву УКП(б). Партія стояла на позиціях націонал-комунізму, була впливовою і досить численною, налічувала понад 15 тис. членів. Б. співпрацювали з більшовиками, але ті відмовили їм у рівному представництві у Всеукраїнській у збереженні окремої укр. Червоної армії. В. Ленін, розуміючи, що існування партії становить небезпеку для більшовиків, обіцяв «незалежність» УСРР, і в березні 1920 з допомогою Комінтерну змінив УКП(б) до саморозпуску і злиття з КП(б)У, в яку було прийнято близько 4 тис. колишніх б. Вони відіграли значну роль у період українізації. У 1930-х рр. більшість з них була репресована.

Варшавський договір 1920 р. — угода між УНР і Польщею, укладена у квітні 1920 у Варшаві. За умовами договору польський уряд визнавав незалежність УНР і Директорію на чолі з Симоном Петлюрою як верховну владу в державі; українсько-польський кордон було визначено по лінії, яка проходила по р. Збруч, далі вздовж східної межі Рівенського повіту до р. Прип'яті. Складовою частиною договору були політ., торговельно-економічна (21 квітня) і військ. (24 квітня) конвенції. Угода передбачала початок спільних польсько-українських воєнних дій проти більшовицьких військ на території України. Умови В. д. привели до суттєвих розходжень серед укр. політ. сил. Труднощі польсько-радянської війни 1920 змусили польський уряд визнати УСРР і укласти з нею Ризький мирний договір, фактично ліквідувавши наслідки В. д.

«Воєнний комунізм» — соціально-економічна політика більшовиків в УСРР періоду 1919–1921. Полягав у більшовицькому насильстві в екон., політ. і соціальній сферах, що викликало масовий опір населення. Характеризувався встановленням прод. розкладки (диктатури), заборону торгівлі, націоналізацією всіх підприємств, згортанням грошового обігу, загальною трудовою повинністю. У зв'язку з масовими повстаннями більшовицька влада у березні 1921 проголосила заміну продрозкладки продподатком, що означало перехід від «в. к.» до непу.

Галицька соціалістична радянська республіка (ГСРР) — маріонеткове терит. утворення, проголошене 15 липня 1920 Галревкомом на частині західноукраїнських земель під час польсько-радянської війни 1920. Після відступу Червоної армії з території Галичини 23 вересня 1920 вона припинила своє існування.

Галицький революційний комітет (Галревком) — найвищий орган рад. влади в Сх. Галичині, з 15 липня 1920 — тимчасовий робітничо-селянський уряд так званої ГСРР. Місце перебування — Тернопіль. Сформований 8 липня 1920 у Харкові за директивами м.к. більшовицького керівництва. Голова — В. Затонський. Припинив існування 21 вересня 1920 у зв'язку з відступом Червоної армії з території Сх. Галичини.

Галицько-Буковинський курінь січових стрільців — укр. військ. частина, сформована наприкінці 1917 у Києві переважно з колишніх полонених австроугорської армії, які були українцями. 18–19 листопада 1917 полковник Роман Дашкевич відібрав у Дарницькому таборі військовополонених 22 добровільців-галичанин, які поклали поч. куреню. Поступово кількість особового складу зростала, командувачем став полковник Євген Коновалець. На поч. 1918 відділ було перейменовано на Курінь Січових Стрільців, який незабаром став однією з найкращих частин армії УНР, відзначився у багатьох боях 1918–1919.

Гетьманат — гетьманський держ. устрій в Україні за часів П. Скоропадського (29 квітня–14 грудня 1918).

Гетьманський переворот — захоплення влади прихильниками Павла Скоропадського 29.04.1918 при підтримці нім. військ, скасування УНР і утворення Укр. Держави.

Державний Секретаріат ЗУНР–ЗОУНР — найвищий виконавчий і розпорядчий орган держ. влади ЗУНР–ЗОУНР. Створений Укр. Нац. Радою у Львові 9.11.1918, голова — Кость Левицький. 4.01.1919 у Станіславі (тепер Івано-Франківськ) уряд було переобрано, його очолив Сидір Голубович. 9.06.1919 було ухвалено рішення про передачу всієї військ. та цивільної влади Євгенові Петрушевичу і надання йому диктаторських повноважень. З 1.08.1920 у Відні було сформовано закондорний (екзильний) уряд Диктатора, який ставив собі за мету домогтися відновлення незалежності ЗУНР дипломатичними засобами. Внаслідок рішення Ради послів держав Антанти від 14.03.1923 про приєднання території Сх. Галичини до Польської держави уряд ЗУНР 15.03.1923 припинив своє існування.

Диктатор ЗОУНР–ЗУНР — титул Євгена Петрушевича, наданий йому 9.06.1919 Президією Відділу Укр. Нац. Ради ЗОУНР. В умовах загрозі воєнної поразки і остаточної втрати державності вся повнота військ. та цивільної влади передавалася Диктаторові ЗОУНР. Євген Петрушевич склав свої повноваження 15.03.1923 після рішення Ради послів держав Антанти про належність Сх. Галичини до Польщі.

Диктатура (від лат. «диктую, наказую») — нічим не обмежена влада особи, групи, класу, організована в максимальному жорстку пірамідальну структуру, яка забезпечує негайне виконання політ. волі верховної влади.

Директорія (від лат. «управління, керівництво») — колегіальний орган виконавчої влади, який складається з декількох осіб.

Директорія УНР — тимчасовий орган держ. влади УНР, створена 14 листопада 1918 у Києві спочатку як тимчасовий верховний орган для о-цієї антигетьманського повстання, згодом — як найвищий держ. орган УНР, склад — Володимир Винниченко (голова), Опанас Андрієвський, Андрій Макаренко, Симон Петлюра, Федір Швець. Після проголошення Акту Злуки 22 січня 1919 членом Директорії УНР став Євген Петрушевич. 11 лю-

того 1919 Володимир Винниченко вийшов зі складу органу, який очолив Симон Петлюра. 4 травня 1919 вийшов зі складу Директорії УНР Опанас Андрієвський. Євген Петрушевич займався тільки справами Галичини. 15 листопада 1919 було ухвалено рішення про скасування повноважень Федора Швеця й Андрія Макаренка. Правовий статус існування Директорії як найвищої влади УНР у складі однієї особи регулював закон «Про тимчасове верховне управління та порядок законодавства в УНР». Наприкінці Директорія УНР втратила контроль над територією України.

Другий зимовий похід (Листопадовий рейд) — остання спроба укр. нац.-держ. сил збройним шляхом завоювати незалежність України в ході нац.-визв. змагань 1917–1921. Армія, що його здійснювала, складалася з трьох груп: Волинська, Бессарабська і Подільська за командувачами Юрій Тютюнник, Андрій Гулий-Гуленко і Микола Палій, пізніше Сергій Чорний. Загальне командування здійснював генерал Юрій Тютюнник. Дві групи здійснили походи, але невдовзі повернулися за кордон. Найбільша Волинська група йшла на Київ, але зазнала невдачі під Базаром.

Західна область Української Народної Республіки (ЗОУНР) — назва ЗУНР після об'єднання з УНР у 1919–1920 рр. 22 січня 1919 було урочисто проголошено Акт злуки УНР і ЗУНР. 24 січня Трудовий Конгресс України затвердив Акт Злуки і ухвалив «Закон про форму української влади», згідно з яким ЗУНР було перейменовано в ЗОУНР. 3 поч. 1920 уряд ЗОУНР в еміграції та його делегація на переговорах у Парижі відновили вживання попередньої назви — ЗУНР.

Західно-Українська Народна Республіка (ЗУНР) — укр. держава, створена у листопаді 1918 на західноукраїнських землях, які входили до Австро-Угорської імперії. У ніч на 1 листопада 1918 загоном УСС на чолі з Дмитром Вітовським зайняли всі найважливіші установи у Львові і фактично установили укр. владу в укр. державі. 9 листопада 1918 було утворено тимчасовий виконавчий орган, який 13 листопада 1918 був перетворений на уряд — Держ. Секретаріат. Цього ж дня були затверджені Конституційні основи новоствореної держави — «Тимчасовий основний закон про державну самостійність українських земель колишньої австро-угорської монархії», згідно з яким вона отримала назву — ЗУНР. Закон визначав територію держави, яка включала укр. етнічні землі (Галичину, Буковину і Закарпаття), близько 70 тис. квадратних кілометрів з населенням понад 6 мільйонів осіб. 22 січня 1919 у Києві було проголошено Акт Злуки УНР і ЗУНР. Згідно з законом «Про форму влади в Україні» ЗУНР отримала назву ЗОУНР. На поч. 1920 назва ЗУНР була відновлена. 1919–1923 ряд міжнародних документів закріпили окупацію територій ЗУНР Польщею, Чехо-Словаччиною та Румунією.

Зимові походи армії УНР — див. Перший зимовий похід і Другий зимовий похід.

Київська катастрофа (від укр. «Київська» і гр. «переворот, кінець, загибель») — надзвичайно важке становище армії УНР восени 1919 після втрати Києва 31 серпня 1919.

Комітети бідноти, комбідн (від лат. «доручаю» і укр. «бідноти») — опорні пункти більшовиків на селі, зняряддя у 6–бї із заможними верствами населення, на що наголошується й у назві, цим органам передавалася вся повнота влади до створення системи рад, але й після цього вони існували, будучи паралельною владою на селі, з 1920 — комітети незможних селян (комземами, КНС).

Комуністична партія (більшовиків) України, КП(б)У — частина Рос. ком. партії (більшовиків), з 1925 до 1952 — Всесоюзної ком. партії (більшовиків), що об'єднувала осередки останньої в межах України, керувала всіма ділянками сусп. життя, посідаючи абсолютну владу. Ідеологічно ґрунтувалася на марксизмі-ленінізмі, проголошувала своєю метою побудову ком. с-ва. Виникла на першому з'їзді 5–12 липня 1918 у Москві, де під тиском особисто В. Леніна КП(б)У проголосила себе частиною РКП(б), яка підпорядковувалась їй ЦК. На той час у партії українців було 7 %. Першим керівником став Георгій (Юрій) П'ятаков.

Листопадове повстання 1918 р. (Листопадовий Зрив, Листопадовий Чин) — укр. нац.-визв. повстання, що відбулося в ніч на перше листопада 1918 у Львові, внаслідок якого було утворено ЗУНР. Керував діями укр. частин, які нараховували 1500 воїків і 60 старшин, Дмитро Вітовський.

Лінія Керзона — умовна назва лінії, яку Найвища рада держав Антанті ухваленням «Декларації Верховної ради союзних і об'єднаних держав з приводу сх. кордону Польщі» визнала 8 грудня 1919 сх. кордоном Польської держави. Вона не відповідала етнічним кордонам Польщі, залишаючи за нею укр. етнічні території Лемківщину, Надсяння, Підляшчя, Холмщину. 12 липня 1920 міністр закордонних справ Вел. Британії Джордж Керзон направив більшовицькому урядові ноту з пропозицією припинити наступ Червоної армії на цій лінії (звідси назва «Л. К.»). За рішенням Ялтинської конференції 1945 вона була покладена в основу післявоєнного польсько-радянського розмежування. 16 серпня 1945 договір між СРСР і Польщею у Москві установив кордон прибл. по цій лінії, укр. етнічні землі опинилися у складі Польщі.

Мотовилівський бій 1918 р. — бій між військами Директорії УНР і гетьманськими частинами Павла Скоропадського в р-ні станції Мотовилівка під Києвом. Тривав цілий день 18 листопада 1918, надвечір частини Січових стрільців під командуванням сотника Осипа Думіна прорвали оборону противника і захопили Васильків. Гетьманські війська, зазнавши значних втрат, відступили у напрямі Києва. Внаслідок перемоги військ Директорії УНР у М. б. через деякий час на території України було встановлено владу Директорії, відновлено УНР.

Націоналізація (від лат. «народ») — перехід приватної власності у власність держави чи с-ва землі, пром. підприємств, банків, транспорт. тощо.

Отаманищина — явище в нац. русі періоду Укр. революції анархічного характеру; причинами її були як традиційні селянські настрої, так і більшовицька агітація, швидко розклала армію Директорії, не дала можливості їй дати відсіч Червоній армії, навести порядок в Україні. Місцеві отамани не визнавали ніякої центр. влади, захищали лише групові чи терит. інтереси, що й призвело до о. Ці отамани мали різноманітні напрями, гол. з них — Григор'єв, Зелений, Тютюнник, Струк, Ангел — командували досить значними військами, але не під єдиним командиром.

Перший зимовий похід — визначний бойовий рейд військових з'єднань армії УНР по тилах більшовицьких військ і денікінців з шостого грудня 1919 до шостого травня 1920. Бойова група, що його здійснювала, складалася з трьох дивізій: Запорізька, Київська і Волинська з такими командувачами-генералами: Андрій Гулий-Гуленко, Юрій Тютюнник і Олександр Загородський. Загальне командування здійснював генерал Михайло Омельянович-Павленко. Під час нього було подоламо дві з половиною тисячі кілометрів по Центр. Україні. Загальна кількість його учасників сягала близько десяти тисяч бійців. Він успішно закінчився 6.05.1920. в р-ні Ямполья (тепер Хмельницька обл.).

Продовольча диктатура (від укр. «продовольча» і лат. «диктую, наказую») — більшовицька політика стосовно продовольства 1919–1921, встановлена, щоб забезпечити продовольство Росію; будувалася на принципах «воєнного комунізму», як і в Росії, встановлена спеціальним декретом ВУЦВК 12.04.1919, за яким заборонялася приватна торгівля, що було одним з осн. складників, оголошувалася державна монополія на найважливіші прод. товари, ними розпоряджалися лише держ. органи, наркомат продовольства був єдиним органом, який мав право заготовляти і розподіляти прод. товари, звичайно, за «класовим принципом».

Продовольча розкладка (продозкладка) — здача зерна, крім необхідного мінімуму (пасивні фонди, хліб для харчування членів родини і фураж), селянами державі за встановленими нею цінами, на практиці переважно більшовицька влада забирала (продзагони) весь хліб без будь-якого відшкодування, елемент прод. диктатури, важлива складова політики «воєнного комунізму». Назва походить від того, що хліб та ін. продовольство, який більшовицька влада збиралася конфіскувати у селян, розкладали на багатих і середніх селян, проводилася рад. владою 1919–1921.

Продовольчі загони (продзагони) — спеціальні військ. загони для заготівлі продовольства 1919–1921, складова частина більшовицької прод. диктатури. Ком. прод. органи, які були розташовані переважно у містах, у проведенні хлібозаготівель спиралися на комбіді та на них. Продзагони формувалися у вел. пром. центрах України та Росії. Саме вони відносилися до розрозкладку, хоча використовували і регулярну армію.

Рада Народних Комісарів України (РНК УСРР 1919–1937, РНК УРСР 1937–1946) — найвищий виконавчий і розпорядчий орган держ. влади України 1919–1946, рад. уряд в Україні, Раднарком. Попередниками його був Нар. секретаріат і Тимчасовий робітничо-селянський уряд, який і було 29 січня 1919 реорганізовано в РНК УСРР.

Револьюційні комітети (ревкоми) — надзвичайні органи влади, створені більшовиками на місцях після захоплення влади, цим органам була передана влада на місцях до проведення виборів, а часто і після їх проведення.

Респесії (від лат. «придушення») — каральні заходи, утиски, переслідування, вжиті держ. органами, заход. держ. примусу.

Ризький мир — угода між Польщею, з одного боку, і рад. Росією і рад. Україною, з другого боку, від 18 березня 1921, за якою Польща визнавала УСРР, а Зах. Україна і Зах. Білорусія увійшли до складу Польщі. Перекреслював Варшавську угоду квітня 1920.

Соборність України — ідея об'єднання в єдиний держ. устрій усіх етнічних укр. земель. Про це писав Павло Чубинський у творі, який став нац. гімном, Микола Міхновський у праці «Самостійна Україна» та ін. Уперше ідея була здійснена в підписанню 22 січня 1919 Акті Злуки (Соборності) між УНР і ЗУНР. На згадку про цю подію 22 січня в Україні — День Соборності.

Тимчасовий робітничо-селянський уряд України — рад. уряд в Україні. Створений 28 листопада 1918 у Курську, під безпосереднім контролем Москви, для узаконення прямої інтервенції рад. Росії проти України. Голова — Георгій П'ятаков. Після захоплення більшовицькою армією Слобожанщини переїхав до Харкова. З 6 січня 1919 почав вживати назву УСРР. 25 січня 1919 проголосив необхідність об'єднання УСРР з рад. Росією на засадах «соц. федерації». За наказом В. Леніна уряд наприкінці січня 1919 очолив Християн Раковський, який реорганізував його за рос. зразком, 29 січня 1919 відбулося перейменування уряду на РНК УСРР.

Трудовий Конгрес України (ТКУ, Конгрес трудового народу України, Всеукраїнський трудовий конгрес) — найвищий тимчасовий законодавчий орган УНР у період Директорії. Проходив у Києві 23–28 січня 1919 (вибори відбулися 12–15 січня 1919). На момент відкриття Конгресу прибуло 400 делегатів (згодом — ще частина делегатів). 23 січня 1919 ТКУ затвердив ухвалу Укр. Нац. Ради ЗУНР і Універсал Директорії УНР про об'єднання УНР і ЗУНР в одну державу. На наступних пленарних засіданнях Конгрес заслухав звіт Директорії (Володимир Винниченко), уряду (Володимир Чехівський), Гол. отамана Симона Петлюри. 28 січня делегати ТКУ затвердили резолюцію про владу як проект тимчасової конституції України. До наступної сесії Конгресу верхова влада і оборона держави доручалися Директорії УНР. Протягом весни-літа 1919 ТКУ поступово втрачав вплив на держ. життя УНР. 11 липня 1919 під головуванням Семена Вітика була прийнята постанова про припинення діяльності комісії ТКУ.

Українська академія наук (УАН; Всеукраїнська академія наук, ВУАН; АН УРСР; Національна академія наук України, НАНУ) — одна з провідних наук. установ світу за своїм інтелектуальним і матеріальним потенціалом. Закон про заснування УАН і наказ про призначення першого складу академії (12 осіб) були підписані гетьманом Павлом Скоропадським 14 листопада 1918. 27 листопада 1918 першим президентом УАН обраний Володимир Вернадський. Наступними президентами Академії наук України були Микола Василенко (1921–1922), Орест Димир Вернадський (1922), Володимир Липський (1922–1928), Данило Заболотий (1928–1929); Олександр Богомолец Левіцький (1922), Володимир Липський (1922–1928), Данило Заболотий (1928–1929); Олександр Богомолец (1930–1946), Олександр Палладін (1946–1962), Борис Патон (з 1962). Майже до кінця 1920-х рр. ВУАН зберігала певну автономність, проте з 1929 через зміну процедури виборів і поселення репресій влада повністю взяла під свій контроль її діяльність. Після досягнення незалежності Україною НАНУ вперше стала справді самоврядною о-цією з правами власності на матеріальну базу, якою вона користувалася. Перед ученими, особливо в галузі гуманітарних наук, розкрилися вел. перспективи творчої праці.

Українська Галицька армія (УГА), Галицька армія — збройні сили ЗУНР, існували в 1918–1919, перший командувач — Михайло Омелянович-Павленко (з грудня 1918). Почали створюватися з листопада 1918 як Галицька армія (назва до 6 листопада 1919), основу склали частини, які брали участь у Листопадному повстанні 1918 та два бойові курені Легіону УСС. З листопада 1918 до липня 1919. Галицька армія вела нерівну 6-бу з військами Польщі. У січні 1919 за ініціативою начальника штабу Євгена Мишковського проведена реорганізація армії. У червні 1919 Галицьку армію очолив Олександр Греков, під керівництвом якого було проведено славу Чортківську офензиву. 6 липня 1919 війсьکو очолив Мирон Тарнавський, 6 листопада 1919 він змушений був підписати договір з армією Антона Денікіна, який проіснував недовго. Була укладена угода з Червоною армією і утворена Червона Укр. Галицька армія (ЧУГА). Більшість ЧУГА наприкінці 1920 перейшла на бік українсько-польських військ, решту більшовики заарештували і практично всіх знищили. УГА перестала існувати.

Українська Держава — офіційна назва гетьманського держ. устрою під керівництвом Павла Скоропадського, який існував в Україні у квітні-грудні 1918. Установлена в результаті перевороту 29 квітня 1918 з допомогою нім. окупаційних військ, тому гетьманська політика і була зорієнтована на Німеччину. Павлові Скоропадському належала абсолютна влада, але назвати необмеженою монархією її навряд чи можна. За час існування У. Д. як мала успіхи в екон. і нац. політиці, так і невдачі. Поразка Німеччини у Першій світ. війні остаточно підірвала позиції гетьмана, він зробив спробу переорієнтуватися на небільшовицьку Росію, але вже 14 листопада 1918 почалося повстання проти Павла Скоропадського, яке організувала Директорія. Через місяць повстання перемогло. Гетьман зрікся влади і незабаром вийшов до Німеччини. У. Д. перестала існувати.

Українська комуністична партія (УКП, популярна назва — укаписти) — укр. партія ком. спрямування, утворена на установчому з'їзді 22-25 січня 1920. УКП вважала, що укр. революція, на відміну від революції в Росії, не могла перерости з бурж.-дем. революції в соц., не завершивши нац.-виз. 6-би укр. народу. Хоча партія не була масовою (близько 3 тис. членів), вона у 6-бі з КП(б)У була ідейно-сильною, оскільки походила з соціал-демократії (ліва частина УСДРП). Найвідоміші діячі — Михайло Ткаченко, Юрій Мазуренко, Андрій Річницький (голова), Юрій Лапчинський та ін. 1924 УКП під тиском КП(б)У «самоліквідувалася», остаточно у 1925. Значна частина її членів увійшла до КП(б)У, а в 1930-х рр. більшість з них була репресована.

Українська Національна Рада ЗУНР (Українарада, УНРада) — найвищий законодавчий орган ЗУНР — ЗОУНР. Створена 18 жовтня 1918 у Львові як Конституанта (Конституційні Збори) укр. народу, що проживав на своїх етнографічних землях в Австро-Угорській імперії. 19 жовтня 1918 УНРада ухвалила постанову про утворення Укр. держави на укр. територіях Австро-Угорщини. Її президентом став Євген Петрушевич. Кілька членів УНРади були серед організаторів Листопадового повстання 1918. 9 листопада 1918 Українарада утворила виконавчий орган — Раду державних секретарів (згодом — Держ. Секретаріат). 13 листопада 1918 УНРада ухвалила Тимчасовий Осн. закон про державну самостійність укр. земель колишньої Австро-Угорської монархії, який проголошував утворення ЗУНР. Наприкінці листопада — на поч. грудня 1918 р. у Галичині проведено додаткові вибори від гром. о-цій повітів і вел. міст. Повний склад УНРади нараховував близько 150 осіб, у сесіях брали участь переважно близько 130 депутатів. З січня 1919 вона прийняла Ухвалу про Злуку ЗУНР з УНР. Після Злуки ЗУНР отримала назву ЗОУНР із забезпеченням повної терит. автономії. 15 квітня 1919 УНРада ухвалила закони про скликання Союму ЗОУНР та про вибори до нього. 9 червня 1919 у Заліссях Президія виділу Украти і Рада держ. секретарів спільною постановою передали свої конституційні повноваження диктатору Євгену Петрушевичу. Після окупації Галичини Польщею окремі делегації Украти засідали у Відні та Львові 1919–1923.

Українська Соціалістична Радянська Республіка (УСРР) — штучна форма державності, що існувала в Україні 1917–1991. Являла собою сурогат нац. державності. Проголошена 12 (25) грудня 1917 у Харкові, який зайняли рос. більшовицькі війська, під назвою «Укр. Нар. Республіка». У березні-квітні 1918 ліквідована армією УНР і німецько-австрійськими військами. 6 січня 1919 після другої окупації укр. земель більшовицькими рос. військами встановлена нова назва за аналогією з рад. Росією — Укр. Соц. Рад. Республіка (УСРР). 10 березня 1919 ухвалена перша конституція псевдодержави. УСРР з'явилася за волею більшовиків з метою послаблення нац.-визв. руху, однак її поява свідчила про те, що ком. влада на відміну від царської визнала існування укр. народу і була змушена миритися з існуванням укр. нац. державності (хоча в дуже усеченому вигляді). За конституцією рад. України, ухваленій у січні 1937 установлювався ін. порядок означень в офіційній назві дер-

жави: Укр. Рад. Соц. Республіка (УРСР). Ця назва залишилася незмінною до 24 серпня 1991, коли Верховна Рада проголосила Акт незалежності України.

Український національний союз (УНС) — координаційний осередок укр. політ. партій, професійних і культ. о-цій, опозиційних до правління гетьмана Павла Скоропадського. Організований на поч. серпня 1918 на основі УНС після виходу УДХП і вступу до нього лівих партій. Включав УСДРП, УПСС, УПСФ, УПСР, Союз залізничників, «Просвіту» та ін. партій й о-цій. УНС виступав за встановлення самостійної дем. укр. республіки. Головою союзу був Андрій Ніковський, а з 18 вересня 1918 — Володимир Винниченко. Мав філії у ряді міст України. В умовах політ. кризи 24 жовтня 1918 Павло Скоропадський погодився на включення до складу уряду п'ятих міністрів, запропонованих УНС. 14 листопада 1918 був створений новий уряд на чолі з Сергієм Гербеєм і гетьман видав «Драмоту» про вступ України у федеративний зв'язок з майбутньою небільшовицькою Росією. Тоді ж на засіданні УНС було створено Директорію, яка оголосила повстання проти гетьманського режиму з метою відновлення УНР. Після падіння Гетьманату УНС очолював Микита Шаповал (листопад 1918 — січень 1919).

Чорноний терор (від укр. «червоний» і лат. «страх, жах») — офіційна політика придушення політ. і потенційних противників насильницькими методами, яку здійснювали більшовики в роки громадянської війни (в Україні — у часи Укр. революції 1917—1921). Ініціатором і натхненником масового терору був В. Ленін. Він переконував своїх соратників у необхідності застосування «найжорстокішого рев. терору». 7(20).12.1917 створено спеціальний орган — Всеросійська надзвичайна комісія для б-би з контрреволюцією, спекуляцією та саботажем (рос. аббревіатура ВЧК). 5.09.1918 РНК ухвалив постанову про ч. т., яка надавала насильницькій політиці офіційного, держ. характеру. Дослідники вважають, що жертвами більшовицького терору стали сотні тисяч осіб, значна частина з них — в Україні.

Чортківська офензива (від назви районного центру Тернопільської обл. та лат. «контрнаступ, наступ, прорив, пролом») — наступальна операція Галицької армії 7-28 червня 1919 з метою розгрому угруповань ворога у р-ні Чорткова і визволення всієї території ЗУНР. Вел. роль у ній відіграв штаб Мирона Тарнавського, корпус під командуванням якого брав найактивнішу участь у її здійсненні, загальне командування Галицькою армією з 9 червня 1919 очолював генерал Олександр Греков. У ході Ч. о. військо ЗУНР звільнило Тернопіль, Бережани, Золочів, вийшло на підступи до Львова. Але брак зброї, боєприпасів і військ. спорядження, відсутність допомоги з боку армії УНР, яка сама потребувала підтримки для боїв з більшовиками, нерівні сили змусили Галицьку армію відступити під тиском численнішого і краще забезпеченого польського війська.

Тести

22.1. Прочитайте рядки життєпису політичного діяча й укажіть його.

«Роки життя — 1863—1940. Народився у м. Буську, закінчив юридичний факультет Львівського університету. Був послом до австрійського парламенту. Обраний Президентом ЗУНР, емігрував, помер у Берліні».

- А Дмитро Вітовський.
- Б Сидір Голубович.
- В Кость Левицький.
- Г Євген Петрушевичу

А Б В Г

22.2. Зовов'язання радянської Росії за умовами Брест-Литовського договору 3 березня 1918 р.:

- А залишити всю Україну, визнаючи УЦР і кордон між Україною і Росією.
- Б залишити всю Україну, не визнаючи УЦР і кордону між Україною і Росією.
- В зберегти Лівобережну Україну, визнаючи УЦР і кордон по Дніпру.
- Г зберегти Лівобережну Україну, не визнаючи УЦР і нових кордонів.

А Б В Г

22.3. Причина падіння УЦР:

- А агресивні дії військ радянської Росії.
- Б відсутність допомоги з боку військ Антанти.
- В неспроможність забезпечити виконання взятих за Берестейським договором зовов'язань перед Німеччиною та її союзниками.
- Г рішуче проведення аграрної реформи, конфіскація землі у поміщиків і заможних селян.

А Б В Г

22.4. Назва останньої ухвали УЦР:

- А закон про грошову одиницю — гривню. В закон про державність української мови.
Б закон про державний герб — тризуб. Г Конституція Української Народної Республіки.

А Б В Г

22.5. Документи, де було викладено основні програмні засади діяльності Української Держави Павла Скоропадського (Гетьманату):

- А «Грамота до всього українського народу» і «Закон про тимчасовий устрій України».
Б «Закон про тимчасовий устрій України» і проект Конституції Української Держави.
В проект Конституції Української Держави і Статут вищого управління Україною.
Г Статут вищого управління Україною і «Універсал до всього українського народу».

А Б В Г

22.6. Зібрання, яке проголосило Павла Скоропадського гетьманом України:

- А Всеукраїнський з'їзд землевласників. В загальні збори Вільного козацтва.
Б Всеукраїнський з'їзд рад. Г останнє засідання Української Центральної Ради.

22.7. Причина успіхів економічної політики гетьманського уряду Федора Лизогуба:

- А допомога Німеччини, залучення до роботи в адміністрації кваліфікованих кадрів.
Б значний авторитет серед населення України, опора на найбільш та середні верстви населення.
В ставка на козацтво, статус якого був відновлений за доби Гетьманату, сприяння міщанства.
Г ставка на реалізацію програми УЦР, яка користувалася підтримкою більшості населення.

22.8. Верства населення, на яку орієнтувався гетьман:

- А великі землевласники. В дрібні підприємці.
Б висококваліфіковані робітники. Г незаможні селяни.

22.9. Політика гетьманського уряду в галузі промисловості:

- А відновлення старих порядків, повернення підприємств колишнім власникам, обмеження прав робітників, зростання робочого дня.
Б започаткування переведення промисловості на соціалістичні основи господарювання.
В захист інтересів робітників, підтвердження їхніх прав, наданих УЦР.
Г продовження реформаторського курсу УЦР, запровадження «державного контролю» над виробництвом і розподілом.

22.10. Діячі, які були лідерами УПСР-боротьбистів:

- А Василь Блакитний, Григорій Гринько, Данило Зелений.
Б Григорій Гринько, Данило Зелений, Олександр Шумський.
В Данило Зелений, Василь Блакитний, Олександр Шумський.
Г Олександр Шумський, Василь Блакитний, Григорій Гринько.

22.11. Політика гетьмана Павла Скоропадського у фінансово-банківській сфері:

- А забезпечення стабільності української грошової одиниці — гривні.
Б запровадження в обіг на території України старих російських грошей — рублів.
В розширення використання на українській території німецьких грошових знаків — марок.
Г слабка увага до фінансової сфери, що призвело до гіперінфляції.

22.12. Прочитайте факти біографії історичного діяча й укажіть його.

«Роки життя — 1873–1945. Народився у старовинній козацько-старшинській родині. Учасник російсько-японської і Першої світової воєн, генерал-лейтенант. Сім з половиною місяців керував Українською Державою. Помер у Німеччині від ран, отриманих під час бомбардування».

- А Олександр Греков.
Б Симон Петлюра.
В Павло Скоропадський.
Г Мирон Тарнавський.

22.13. Укажіть правильне твердження.

- А до влади Павлові Скоропадському допомогли прийти російські білогвардійські війська
Б головною рисою більшовицької політики на селі у 1919 р. була продрозкладка
В «Перший зимовий похід» розпочався 6 грудня 1920 р.

- Г УНР у грудні 1918 р. уклала союз з військами Нестора Махна проти більшовиків
- 22.14. Сутність поняття «червоний терор»:
 А акції повстанських загонів під керівництвом отаманів.
 Б політика Директорії УНР проти тих, хто не визнавав її повноважень.
 В політика масових репресій, яку проводили більшовики проти класових ворогів і мирного населення.
 Г політика масового знищення всіх прихильників радянської влади, яку проводили білогвардійці.
- 22.15. Мета боротьби анархо-комуністів на чолі з Нестором Махном проти влади гетьмана:
 А відновлення влади Української Центральної Ради.
 Б встановлення військової диктатури на чолі з Нестором Махном.
 В встановлення влади рад, діяльність яких підпорядковувалася б місцевому населенню.
 Г встановлення радянської влади в Україні на чолі з більшовиками.
- 22.16. Прочитайте уривок тексту й укажіть назву влади, представником якої був його автор.
 «...Не шукайте на слідстві матеріалу і доказу того, що звинувачений діяв ділом чи словами проти ... влади. Перше питання, яке ми йому повинні поставити, якого він походження, виховання, освіти чи професії. Ці питання і повинні визначити долю звинуваченого».
 А білогвардійська влада (контррозвідка)
 Б більшовицька влада (Всеросійська надзвичайна комісія, чекісти)
 В Тимчасовий уряд (поліція)
 Г царська влада (жандармерія)
- 22.17. Діяльність військ Антанти в листопаді — грудні 1918 р.:
 А висадка на півдні України, окупація Криму і частини Херсонської губернії.
 Б виступ спільно з військами Директорії проти білогвардійської армії Антона Денікіна.
 В надання допомоги армії УНР у захисті своїх кордонів від наступу Червоної армії.
 Г повернення в Західну Європу після повстання матросів.
- 22.18. Укажіть правильне твердження.
 А найбільшою шкоди денікінцям восени 1919 р. завдав отаман Матвій Григор'єв
 Б «Перший зимовий похід» очолював Симон Петлюра
 В суспільно-політична течія, що заперечує будь-яку політичну владу, невизнання авторитету, стихійність, неорганізованість називається анархізмом
 Г Чортківський наступ УГА відбувся у липні 1919 р.
- 22.19. Діячі, які очолювали уряд Директорії:
 А Володимир Винниченко, Симон Петлюра, Сергій Остапенко, Борис Мартос.
 Б Симон Петлюра, Ісак Мазепа, Микита Шаловал, Федір Швець.
 В Володимир Чехівський, Сергій Остапенко, Борис Мартос, Ісак Мазепа.
 Г Федір Швець, Симон Петлюра, Сергій Остапенко, Борис Мартос.
- 22.20. Назва парламенту, створеного Директорією:
 А Народні Збори. Б Національні Збори. В Трудовий Конгрес. Г Центральна Рада.
- 22.21. Офіційне виправдання більшовиками наступу російських військ на чолі з Володимиром Антоновим-Овсієнком наприкінці листопада 1918 р. на Україну:
 А анулювання урядом радянської Росії Брестського миру з Німеччиною.
 Б звернення української опозиції до більшовицького уряду з проханням допомогти у боротьбі за відновлення демократії в Україні.
 В наростання широкомасштабного повстанського руху проти Гетьманату.
 Г соціалістична революція в Німеччині, що розпочалася в листопаді 1918 р.
- 22.22. Про яке державне утворення йдеться в уривку з історичного джерела:
 «Характер державної системи... склався визначити... найправдоподібніше це мала бути конституційна монархія, відмінна від традиційної самодержавної системи в Росії... її характер визначався... українською історичною традицією...?»
 А Західноукраїнську Народну Республіку
 Б Українську Державу гетьмана П. Скоропадського
 В Українську Народну Республіку доби Директорії
 Г Українську Народну Республіку доби Центральної Ради
- 22.23. Мста виникнення Директорії:
 А відновлення в Україні влади Центральної Ради.
 Б встановлення в Україні радянської влади.
 В керівництво збройною боротьбою з гетьманським режимом і його повалення.
 Г стабілізація влади в Україні, проведення аграрної реформи.
- 22.24. Зміни в керівництві Директорією, які сталися в лютому 1919 р.:
 А Володимир Винниченко змінив на посту голови Сергія Остапенка.
 Б Сергій Остапенко змінив на посту голови Євгена Петрушевича.
 В Симон Петлюра змінив на посту голови Володимира Винниченка.

- Г Євген Петрушевич змінив на посту голови Симона Петлюру.
- 22.25. Офіційна назва України за часів Директорії:
 А Українська Держава. В Українська Народна Республіка.
 Б Українська Демократична Республіка. Г Українська Соціалістична Республіка.
- 22.26. Політична сила, яка організувала успішне повстання проти гетьмана:
 А анархо-комуністи (махновці). В Комуністична партія (більшовиків) України.
 Б есери-боротьбисти. Г Український національний союз.
- 22.27. Чисельність інтелігенції на території України в 1917–1921 рр.:
 А достатня кількість завдяки переїзду багатьох іноземних фахівців.
 Б залишилася приблизно на довоєнному рівні, але змінилася якісно.
 В зменшилася через загибель і виїзд за кордон великої кількості діячів культури.
 Г значно зросла завдяки створенню багатьох нових вищих шкіл, що готували спеціалістів.
- 22.28. Збройні сили, які брали участь у сврейських погромах:
 А білогвардійці, отаманські загони, неконтрольовані Директорією, регулярна армія УНР, контрольована Директорією.
 Б отаманські загони, неконтрольовані Директорією, регулярна армія УНР, контрольована Директорією, Червона армія.
 В регулярна армія УНР, контрольована Директорією, Червона армія, білогвардійці.
 Г Червона армія, білогвардійці, отаманські загони, неконтрольовані Директорією.
- 22.29. Прочитайте рядки життєпису історичного діяча й укажіть його.
 «Роки життя — 1873–1941. Народився в Румунії, нащадок славного болгарського роду. У Женеві (Швейцарія) здобув ступінь доктора медицини. Очолював уряд радянської України протягом чотирьох років, згодом був послом СРСР у Великій Британії і Франції. Репресований сталінським режимом».
- А Дмитро Затонський.
 Б Дмитро Мануїльський.
 В Григорій Петровський.
 Г Християн Раковський.

- 22.30. Укажіть правильне твердження.
 А за визнанням Олександра Шліхтера, кожен пуд хліба, здобутий більшовиками в Україні, був окроплений кров'ю
 Б Володимир Винниченко очолював перший уряд Директорії УНР
 В польське військо окупувало всю Галичину і відтіснило УГА за Збруч у липні 1918 р.
 Г центром діяльності повстанців під керівництвом Нестора Махна був Гуляйгород
- 22.31. Причина наказу головного отамана Симона Петлюри стратити отамана Семесенка:
 А зрада інтересів Української держави, спроба переходу на бік противника.
 Б сврейський погром, знищення значної кількості мирного населення.
 В невміння командувати військами свого підрозділу.
 Г самовільний відступ його військ з фронту.
- 22.32. Прочитайте уривок з документа й укажіть владу, що його видала.
 «Пам'ятники, збудовані царям і царським посилакам, що не становлять вартості ні з історичного, ні з художнього боку, зносяться з майданів та вулиць і почасті переносяться до музейних склепів, а почасті утилізуються. Всеукраїнському комітетові охорони пам'ятників мистецтва та старовини наказується цей декрет здійснити».
- А білогвардійці В гетьман Павло Скоропадський
 Б більшовики Г махновці
- 22.33. Основна мета противників у польсько-українській війні 1918–1919 рр.:
 А визволення Галичини з-під влади Австро-Угорщини.
 Б встановлення демократичної форми правління в Галичині, Буковині та Закарпатті.
 В недопущення встановлення радянської влади на території Галичини.
 Г утримання своєї влади на території Галичини.
- 22.34. Землі, на яких було проголошено ЗУНР:
 А Буковина, Волинь, Галичина. В Галичина, Закарпаття, Буковина.

- Б Волинь, Галичина, Закарпаття. Г Закарпаття, Буковина, Волинь.
- 22.35. Назва парламенту й уряду ЗУНР:
 А Українська Народна Рада та Національний Секретаріат.
 Б Українська Національна Рада та Тимчасовий Державний Секретаріат.
 В Українська Центральна Рада і Генеральний Секретаріат.
 Г Центральний Виконавчий Комітет і Народний Секретаріат.
- 22.36. Орган, який був штабом підготовки повстання в Галичині та його керівника:
 А Центральний військовий комітет, Дмитро Вітовський.
 Б Центральний народний комітет, Гриць Коссак.
 В Центральний національний комітет, Осип Микитка.
 Г Центральний комітет радикальної партії, Мирон Тарнавський.
- 22.37. Укажіть правильне твердження.
 А генерал Олександр Кутепов вважав запорукою успішного походу на Москву земельну реформу і шибенці.
 Б головним отаманом військ УНР був Нестор Махно.
 В найбільший вплив на діяльність Директорії мала партія боротьбистів.
 Г уряд ЗУНР називався Національний Секретаріат.
- 22.38. Одне з найголовніших досягнень керівництва ЗУНР:
 А створення босздатної Галицької армії.
 Б створення зовнішньополітичного відомства — Державного секретаріату міжнародних справ.
 В створення Конституційного суду ЗУНР.
 Г створення харчових комітетів і ліквідація приватної власності на землю.
- 22.39. Головна причина поразки ЗУНР у польсько-українській війні:
 А відсутність босздатної армії та підтримки народу.
 Б відсутність командних кадрів і некомпетентність військового керівництва.
 В внутріпартійна боротьба всередині ЗУНР, суперечності в керівництві уряду.
 Г міжнародна ізоляція, невизнання незалежності ЗУНР Антантою і всіляка підтримка нею претензій Польщі на галицькі землі, численніша армія Польщі.
- 22.40. Рішення Паризької мирної конференції 25 червня 1919 р. щодо Галичини:
 А право ЗУНР на всю Галичину. В право Польщі на більшу частину Галичини.
 Б право ЗУНР на більшу частину Галичини. Г право Польщі на всю Галичину.
- 22.41. Сутність поняття «Чортківська офензива»:
 А арешт групи селян Чортківського повіту та судовий процес над нею.
 Б каральна експедиція польської влади проти українців міста Чорткова.
 В стійка оборона військами ЗУНР міста Чорткова від величезної польської армії генерала Галлера.
 Г успішний наступ (прорив) галицької армії під командуванням генерала Олександра Грекова проти переважаючих сил польського війська.
- 22.42. Укажіть правильне твердження.
 А Акт злуки УНР і ЗУНР відбувся 22 січня 1918 р.
 Б більшовицька політика в галузі власності називалася роздержавленням
 В незмінним командиром Січових стрільців був Євген Коновалець
 Г УЦР повалила Директорія УНР
- 22.43. Статус Української Соціалістичної Радянської Республіки згідно з конституцією 1919 р.:
 А автономна частина радянської Росії.
 Б незалежна держава юридично, проте зі значно обмеженим суверенітетом і тенденцією до остаточної втрати незалежності.
 В незалежна держава юридично і фактично.
 Г рівноправна частина федеративного утворення України та Росії.
- 22.44. Рішення, ухвалене на III Всеукраїнському з'їзді рад:
 А анулювання Брест-Литовського мирного договору.
 Б затвердження нового парламенту УСРР — Трудового Конгресу.
 В проголошення повалення Української Держави Павла Скоропадського.
 Г ухвалення конституції Української Соціалістичної Радянської Республіки.
- 22.45. Прочитайте рядки життєпису діяча науки й укажіть його.
 «Роки життя — 1863–1945. Закінчив природичне відділення Петербурзького університету. Був першим президентом Української Академії наук. Головна книга життя — монографія про біосферу і ноосферу.
 А Володимир Вернадський В Агатангел Кримський
 Б Михайло Грушевський Г Орест Левицький

22.46. Укажіть правильне твердження.

- А білогвардійську армію у Криму 4 квітня 1920 р. очолив Антон Денікін
- Б вирішальний бій між військами гетьмана і Директорії відбувся 18 листопада 1918 р. поблизу Мотовилівки
- В Ризький мирний договір укладено 12 жовтня 1920 р.
- Г у так званому «трикутнику смерті» восени 1919 р. були затиснуті війська білогвардійців

22.47. Назва уряду більшовицької України в кінці 1918 — на початку 1919 р. та його керівник:

- А народний уряд, Григорій Петровський.
- Б народно-демократичний уряд, Володимир Затонський.
- В народно-соціалістичний уряд, Християн Раковський.
- Г робітничо-селянський уряд, Георгій П'ятаков.

22.48. Положення, що були основною метою більшовицької агітаційної роботи:

- А внесення у свідомість населення політизованих сурогатів, забезпечення ідеологічного впливу на маси, охоплення агітацією широких мас населення.
- Б забезпечення ідеологічного впливу на маси, охоплення агітацією широких мас населення, суттєве підвищення культурного рівня народу.
- В охоплення агітацією широких мас населення, суттєве підвищення культурного рівня народу, внесення у свідомість населення політизованих сурогатів.
- Г суттєве підвищення культурного рівня народу, внесення у свідомість населення політизованих сурогатів, забезпечення ідеологічного впливу на маси.

22.49. Чинники, які сприяли розвитку української культури у 1917–1921 рр.:

- А боротьба за утворення самостійної Української держави, глибокі соціально-економічні зрушення, крах Російської імперії з її русифікаторською політикою.
- Б глибокі соціально-економічні зрушення, крах Російської імперії з її русифікаторською політикою, розкол суспільства на ворожі табори.
- В крах Російської імперії з її русифікаторською політикою, розкол суспільства на ворожі табори, боротьба за утворення самостійної Української держави.
- Г розкол суспільства на ворожі табори, боротьба за утворення самостійної Української держави, глибокі соціально-економічні зрушення.

22.50. Подія, що відбулася 30 серпня 1919 р.:

- А війська УНР і Галицької армії визволили Київ від більшовицьких сил.
- Б з Києва відступили денікінські війська.
- В початок наступу об'єднаних українських військ на Київ та Одесу.
- Г урядові установи Директорії УНР переїхали з Кам'янець-Подільського у визволений Київ.

22.51. Ворожі сили, з якими довелося воювати українському військовому осередку восени 1919 р. («стрикутнік смерті»):

- А білогвардійці, більшовики, поляки.
- Б більшовики, поляки, румуни.
- В поляки, румуни, білогвардійці.
- Г румуни, більшовики, білогвардійці.

22.52. Ставлення більшовиків у 1919 р. до рад як форми організації місцевої влади в Україні:

- А визнання рад, створених з ініціативи місцевого населення, опорою більшовицької влади.
- Б ліквідація рад як таких, що сприяли націоналістичним урядам України.
- В повсюдне створення рад як головних органів влади в містах і селах.
- Г створення на місяць надзвичайних органів влади — революційних комітетів і комітетів бідноти, які контролювали діяльність рад, оскільки більшовики не користувались підтримкою населення.

22.53. Укажіть правильне твердження.

- А Баштанка — це село на Миколаївщині, звідки селяни у 1919 р. вигнали денікінців і два місяці утримували повстанську республіку
- Б Берестейський мирний договір УНР підписала з державами Антанти
- В Конституція УНР, ухвалена 29 квітня 1918 р., діяла до січня 1919 р.
- Г польсько-українська війна 1918–1919 рр. закінчилася перемогою ЗУНР

22.54. Сутність Зимового походу, який розпочався 6 грудня 1919 р.:

- А наступ військ ЗУНР проти польської армії, що закінчився невдачею.
- Б наступ об'єднаних українських армій на Київ, взяття і відступ.
- В операція українських армій з визволення Правобережжя від Червоної армії.
- Г п'ятимісячний рейд українських військ по тилах денікінської та Червоної армій.

22.55. Укажіть правильне твердження.

- А Берестейський (Брест-Литовський) мирний договір з Німеччиною підписав Павло Скоропадський
- Б денікінський режим утвердився на більшій частині території України навесні 1919 р.
- В при денікінцях в Україні було влаштовано близько 400 єврейських погромів
- Г Євген Петрушевич у 1919 р. очолював Українську Галицьку армію

- 22.56. Причини поразок українських військ у боротьбі за незалежність у другій половині 1919 р.:
- А боротьба з білогвардійцями, які мали підтримку Антанти, зрада керівників, передчасні холоди.
 - Б боротьба на два фронти, підтримка ворога ззовні, втеча керівників, епідемія хвороб, голод на території формування основних військ УНР.
 - В перехід військового керівництва на бік ворога, недостача озброєнь, допомога Червоній армії з-за кордону, партизанський рух у тилу військ УНР.
 - Г чисельна перевага ворогів, боротьба на три фронти, епідемія тифу, зовнішньополітична ізоляція, погане забезпечення армій.
- 22.57. Прочитайте рядки життєпису військового діяча й укажіть його.
- «Роки життя — 1891–1930. Народився на Київщині. Пройшов шлях від російського солдата до генерал-хорунжого Армії УНР. Заступник командувача Армії УНР під час «Першого Зимового походу», командувач під час «Другого Зимового походу». Емігрував, повернувся в Україну, був знищений комуністичним режимом».
- А Данило Зелений
 - В Симон Петлюра
 - Б Нестор Махно
 - Г Юрко Тютюнник
- 22.58. Укажіть правильне твердження.
- А вирішальний бій між військами Директорії і гетьмана відбувся 14 грудня 1918 р.
 - Б Данило Зелений був одним з керівників боротьбистів
 - В Польща в 1920 р. була союзницею УСРР
 - Г столицею ЗУНР у грудні 1918 р. був Тернопіль
- 22.59. Більшовицький діяч, який заявив: «Нам потрібно повернути Україну Росії. Без України нема Росії»:
- А Владимир Ленін.
 - В Йосиф Сталін.
 - Б В'ячеслав Молотов.
 - Г Лев Троцький.
- 22.60. Військово-політичні сили, які знищили денікінський режим в Україні наприкінці 1919 — на початку 1920 р.:
- А армія Української Народної Республіки.
 - Б партизанські загони українського селянства.
 - В польські збройні сили в союзі з армією УНР.
 - Г Червона армія з допомогою повстанської армії Нестора Махна та інших партизанських сил.
- 22.61. Прочитайте рядки життєпису історичного діяча й укажіть його.
- «Роки життя — 1888–1934. Народився у с. Гуляйполе на Катеринославщині. Під час першої російської революції став членом анархістської організації, був засуджений на довічне ув'язнення. Близько трьох років був отаманом на півдні України, популярним народним ватажком, прозваний «батьком». Емігрував, помер у Парижі».
- А Михайло Грушевський.
 - Б Нестор Махно.
 - В Симон Петлюра.
 - Г Юрко Тютюнник.

- 22.62. Укажіть правильне твердження.
- А загальний план продрозкладки до липня 1920 р. був виконаний на 10 %
 - Б німецько-австрійські війська навесні 1918 р. сприяли утвердженню влади Директорії
 - В отаман Нестор Махно очолював селянський рух на Півдні України за незалежність УНР
 - Г польсько-українська угода була укладена в травні 1920 р. у Києві
- 22.63. Ставлення більшовиків до УСРР після їх повернення до влади в 1920 р.:
- А визнання автономії УСРР у складі радянської Росії.
 - Б визнання рівноправності радянської України та Росії у федеративній державі.
 - В реальне визнання незалежності УСРР.
 - Г формальне визнання незалежності УСРР.
- 22.64. Ставлення більшовиків до українських соціалістичних і комуністичних партій у 1920 р.:
- А дозвіл існування всіх партій незалежно від напрямку їх діяльності.
 - Б заборона діяльності усіх партій, крім КП(б)У.
 - В курс на співпрацю лише з тими партіями, що визнали диктатуру більшовиків.
 - Г співпраця з усіма українськими партіями, які представляють інтереси робітників і селян.

- 22.65. Укажіть правильне твердження.
 А гетьманський уряд називався Генеральний Секретаріат
 Б Матвій Григор'єв очолив велике повстання на півночі України
 В регулярне військо ЗУНР називалося УСС
 Г українські об'єднані війська 30 серпня 1919 р. на один день оволоділи Києвом
- 22.66. Документ, який було підписано 18 березня 1921 р.:
 А Варшавський договір між УНР (Симон Петлюра) і Польщею (Юзеф Пілсудський).
 Б Ризький мирний договір між Польщею з одного боку і радянською Росією та УСРР — з іншого.
 В Сен-Жерменський договір між країнами Антанти й Австрією, за яким Буковина закріплювалася за Румунією.
 Г угода між урядом УСРР і Нестором Махном про спільну боротьбу проти військ Врангеля.
- 22.67. Території, які, згідно з Варшавським договором, Польща закріплювала за собою:
 А Західна Волинь, Східна Галичина, Східне Поділля.
 Б Східна Галичина, Східне Поділля, Холмщина.
 В Східне Поділля, Холмщина, Західна Волинь.
 Г Холмщина, Західна Волинь, Західне Полісся.
- 22.68. Вимоги, які висував Нестор Махно при підписанні угоди про спільні дії з урядом УСРР:
 А автономія Гуляйпільського району, випустити з радянських в'язниць махновців, можливість пропагувати анархістські ідеї.
 Б випустити з радянських в'язниць махновців, можливість пропагувати анархістські ідеї, проведення перевиборів влади.
 В можливість пропагувати анархістські ідеї, проведення перевиборів влади, автономія Гуляйпільського району.
 Г проведення перевиборів влади, автономія Гуляйпільського району, випустити з радянських в'язниць махновців.
- 22.69. Укажіть правильне твердження.
 А конституція радянської України була ухвалена у грудні 1917 р.
 Б польсько-українські війська на початку більшовицько-польської війни 1920 р. зазнавали поразок
 В Президент ЗУНР у червні 1919 р. отримав найменування «диктатор»
 Г розпуск партії боротьбистів був важким ударом для більшовиків
- 22.70. Другий «Зимовий похід» військ Армії УНР здійснено з метою
 А дезорганізувати тил білогвардійських військ генерала П. Врангеля.
 Б допомоги Українській Галицькій армії в боротьбі з польською агресією.
 В підняти народне збройне повстання проти більшовицької влади.
 Г підтримати дії Революційно-повстанської армії Н. Махна.
- 22.71. Міста, у яких за гетьманату було відкрито українські університети:
 А Київ і Кам'янець-Подільський. В Одеса і Вінниця.
 Б Київ і Харків. Г Одеса і Харків.
- 22.72. Укажіть правильне твердження.
 А владу гетьмана Павла Скоропадського повалила Червона армія
 Б об'єднане ідеєю самостійності українське суспільство було розколоте в питанні про політичний устрій Української держави
 В Християн Раковський очолював більшовицький уряд у Києві
 Г членом Директорії в 1919 р. став Кость Левинський
- 22.73. Прочитайте уривок з наказу командувача Південним фронтом Михайла (Михайла) Фрунзе й укажіть подію, яка передувала цьому.
 «Наказую військам фронту вважати Махна та всі його загони ворогами Радянської республіки і Революції... командирам червоних частин махновські загони роззброювати, а ті, що будуть чинити опір, — знищувати...»
 А підписання Варшавського договору
 Б початок Першого зимового походу армії УНР
 В прихід до влади Директорії УНР
 Г розгром армії генерала Петра Врангеля в Криму
- 22.74. Спільна риса політики гетьмана Павла Скоропадського і генерала Антона Денікіна на території України:
 А ведення бойових дій проти Червоної армії.
 Б відновлення поміщицького землеволодіння.
 В заборона українських організацій, преси, освіти.
 Г отримання допомоги з боку Антанти.
- 22.75. Причини дозволу більшовиками діяльності багатьох релігійних громад, серед яких були і автокефальні:
 А доброзичливе ставлення до релігії.
 Б позитивне ставлення до української церкви.

В створення сприятливих умов для захисту архітектурних пам'яток.
Г тиск віруючих і з метою внесення конфронтації у церковне середовище.

22.76. Влада, яка відкрила Українську академію мистецтв:

А більшовицька влада. Б Гетьманат. В Директорія. Г Центральна Рада.

22.77. Прочитайте уривок з виступу історичного діяча й укажіть його належність до певної політичної сили.

«Ми повинні вимагати, щоб боротьбисти розігнали спілку вчителів... Ми розігнали Всеросійський учительський союз, бо він не проводив принципів пролетарської диктатури, а захищав інтереси і проводив політику дрібної буржуазії».

А білогвардійці Б більшовики В есери Г махновці

22.78. Прочитайте уривок і вкажіть скульптора та географічний об'єкт, де відбулися описані події.

«У жовтні 1918 р., ще в умовах Гетьманату, на Сумщині було відкрито перший в Україні пам'ятник

Т. Шевченкові. Монумент спорудив молодий скульптор... Це було всеукраїнське національне свято».

А Іван Гончар, Конотоп В Матвій Манізер, Тростянець

Б Іван Кавалерідзе, Ромни Г Леонід Позен, Шостка

22.79. Укажіть умови Берестейського мирного договору.

1 визнання УНР автономною державою у складі Німеччини

2 визнання УНР повністю незалежною державою, допомога країн Німецького блоку у відновленні контролю над усією територією УНР

3 Німеччина й Австро-Угорщина мали надати УНР машини, вугілля, сіль тощо

4 Німеччина й Австро-Угорщина установлювали в УНР свою поліцію

5 УНР мала поставити Німеччині й Австро-Угорщині хліб, м'ясо, цукор, картоплю тощо

6 УНР передавала Австро-Угорщині Поділля, а Німеччині — Волинь

7 участь УНР у воєнних діях проти Антанти

22.80. Укажіть пункти політичної програми Української Національної Ради.

1 забезпечення демократичних прав і свобод для усього населення

2 забезпечення національних прав і демократичних свобод лише для українців

3 забезпечення широких повноважень національним меншинам

4 запровадження державного контролю за виробництвом і розподілом

5 здійснення аграрної реформи за викуп, підтвердження права приватної власності на землю

6 націоналізація фабрик і заводів, скасування приватної власності на землю

7 створення колективних господарств на селі

22.81. Укажіть заходи, які були складовими політики «воєнного комунізму».

1 заборона приватного підприємництва і торгівлі

2 запровадження продовольчої диктатури, зокрема продовольчої розкладки

3 милітаризація праці, зрівнялівка в оплаті праці

4 організація концесій, створення радянських трестів

5 повернення частини підприємств колишнім власникам

6 проведення грошової реформи, запровадження червонців

7 створення спільних підприємств з міжнародним капіталом

22.82. Укажіть діячів, які входили у склад Директорії.

1 Панас Андрієвський

2 Ісаак Мазепа

3 Андрій Макаренко

4 Борис Мартос

5 Павло Скоропадський

6 Володимир Чехівський

7 Федір Швець

22.83. Укажіть країни, які в 1918–1919 рр. захопили західноукраїнські землі.

1 Німеччина

2 Польща

3 Румунія

4 Угорщина

5 Фінляндія

6 Чехо-Словаччина

7 Швеція

22.84. Укажіть характерні риси внутрішньої політики гетьмана Павла Скоропадського.

1 видання Універсалу про відновлення козацтва на Лівобережжі та Слобожанщині

2 конфіскація поміщицьких земель та передача їх у підпорядкування державних органів

3 з метою «рівномірного розподілу продуктів споживання й кращої організації праці» вста-

- новлення державного контролю над виробництвом
 4 обмеження свободи профспілкової діяльності, відновлення дореволюційного законодавства про покарання за участь у страйках
 5 проведення націоналізації приватних підприємств
 6 проголошення 8-годинного робочого дня, установлення допомоги безробітним
 7 створення Державної варті для виконання функцій поліції та державної безпеки

22.85. Укажіть терміни, які стосуються радянсько-польської війни.

- 1 Варшавський договір
- 2 Всеукрреком
- 3 Галревком
- 4 «Диво на Віслі»
- 5 Каховський плацдарм
- 6 «трикутник смерті»
- 7 штурм Перекопу

--	--	--	--

22.86. Установіть відповідність.

1 Володимир Винниченко	А білогвардійці
2 Антон Денікін	Б головний отаман
3 Нестор Махно	В Директорія
4 Симон Петлюра	Г переворот
	Д повстанський отаман

	А	Б	В	Г	Д
1	☐	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐	☐

22.87. Установіть відповідність.

1 анархізм	А вороже ставлення до євреїв
2 антисемітизм	Б перехід з приватної власності у власність держави
3 націоналізація	В позасудова розправа; політика залякування
4 терор	Г система управління, яка не враховує інтересів регіонів
	Д течія, що заперечує будь-яку політичну владу

	А	Б	В	Г	Д
1	☐	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐	☐

22.88. Установіть відповідність.

1 Володимир Винниченко	А голова Директорії
2 Олександр Греков	Б голова ТРСУ у листопаді 1918 р. — січні 1919 р.
3 Михайло Омелянович-Павленко	В командувач УГА до червня 1919 р.
4 Микола Щорс	Г командувач УГА у червні-липні 1919 р.
	Д український більшовицький військовий діяч

	А	Б	В	Г	Д
1	☐	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐	☐

22.89. Установіть відповідність.

1 декларація	А втручання держави у внутрішні справи іншої держави
2 диктатура	Б група осіб, яка веде політику протидії стосовно більшості
3 Директорія	В заява від імені держави, уряду, партії, організації
4 інтервенція	Г колегіальний орган виконавчої влади з декількох осіб
	Д нічим не обмежена влада особи, групи, класу

	А	Б	В	Г	Д
1	☐	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐	☐

22.90. Установіть відповідність між назвою інституції та прийнятим нею рішенням.

1 Всеукраїнський хліборобський конгрес	А запровадження продовольчої диктатури (продрозкладки)
2 III Всеукраїнський з'їзд рад	Б обрання П. Скоропадського гетьманом України
3 Трудовий конгрес України	В передача всієї повноти влади Директорії УНР
4 Українська Національна Рада	Г прийняття першої конституції УСРР
	Д проголошення Західноукраїнської Народної Республіки

	А	Б	В	Г	Д
1	☐	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐	☐

22.91. Установіть послідовність подій.

- А державний переворот і прихід до влади Павла Скоропадського.
- Б «Перший Зимовий похід».
- В розгром Петра Врангеля.
- Г утворення Академії наук.

	А	Б	В	Г
1	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐

22.92. Установіть послідовність подій.

- А «Другий зимовий похід».
- Б радянсько-польська війна.
- В утворення Директорії.
- Г Чортківська офензива.

	А	Б	В	Г
1	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐

22.93. Установіть послідовність подій.

- А Акт злуки УНР і ЗУНР.
- Б Берестейський мир між УНР і державами Четверного союзу.
- В Варшавська угода.
- Г Ризький мир.

	А	Б	В	Г
1	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐

22.94. Установіть послідовність подій.

- А заснування Української академії мистецтв.
- Б існування Галревкому.
- В прихід до влади Директорії.
- Г проголошення ЗУНР.

	А	Б	В	Г
1	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐

22.95. Установіть послідовність правління керівників незалежної України.

- А Володимир Винниченко
- Б Михайло Грушевський
- В Симон Петлюра
- Г Павло Скоропадський.

	А	Б	В	Г
1	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐

22.96. Укажіть сутність подій, зображених на карті стрілками.

- А Вовчухівська операція армії ЗУНР
- Б наступ Червоної армії під час радянсько-польської війни 1920 р.
- В «Перший Зимовий похід» армії УНР
- Г Чортківська офензива армії ЗУНР

22.97. Укажіть події, після яких було встановлено лінію фронту, зображену на карті суцільною жирною лінією.

- А наступ білогвардійської армії Антона Денікіна восени 1919 р.
- Б наступ військ Директорії проти армії гетьмана у листопаді 1918 р.
- В наступ польсько-українських військ до середини травня 1920 р.
- Г наступ Червоної армії наприкінці грудня 1919 р.

22.98. Укажіть фото видатного письменника і політичного діяча, першого голови Директорії УНР Володимира Винниченка.

- А 1
- Б 2
- В 3
- Г 4

1

2

3

4

Відповіді до тестів

22.1. Г. 22.2. А. 22.3. В. 22.4. Г. 22.5. А. 22.6. А. 22.7. А. 22.8. А. 22.9. А. 22.10. Г. 22.11. А. 22.12. В. 22.13. Б. 22.14. В. 22.15. В. 22.16. Б. 22.17. А. 22.18. В. 22.19. В. 22.20. В. 22.21. А. 22.22. В. 22.23. В. 22.24. В. 22.25. В. 22.26. Г. 22.27. В. 22.28. Г. 22.29. Г. 22.30. А. 22.31. Б. 22.32. Б. 22.33. Г. 22.34. В. 22.35. Б. 22.36. А. 22.37. А. 22.38. А. 22.39. Г. 22.40. Г. 22.41. Г. 22.42. В. 22.43. Б. 22.44. Г. 22.45. А. 22.46. Б. 22.47. Г. 22.48. А. 22.49. А. 22.50. А. 22.51. А. 22.52. Г. 22.53. А. 22.54. Г. 22.55. В. 22.56. Г. 22.57. Г. 22.58. Г. 22.59. Г. 22.60. Г. 22.61. Б. 22.62. А. 22.63. Г. 22.64. В. 22.65. Г. 22.66. Б. 22.67. Г. 22.68. А. 22.69. В. 22.70. В. 22.71. А. 22.72. Б. 22.73. Г. 22.74. Б. 22.75. Г. 22.76. Г. 22.77. Б. 22.78. Б. 22.79. 2, 3, 5. 22.80. 1, 3, 5. 22.81. 1, 2, 3. 22.82. 1, 3, 7. 22.83. 2, 3, 6. 22.84. 1, 4, 7. 22.85. 1, 3, 4. 22.86. 1-В, 2-А, 3-Д, 4-Б. 22.87. 1-Д, 2-А, 3-Б, 4-В. 22.88. 1-А, 2-Г, 3-В, 4-Д. 22.89. 1-В, 2-Д, 3-Г, 4-А. 22.90. 1-Б, 2-Г, 3-В, 4-Д. 22.91. А, Г, Б, В. 22.92. В, Г, Б, А. 22.93. Б, А, В, Г. 22.94. А, Г, В, Б. 22.95. Б, Г, А, В. 22.96. Г. 97. В. 22.98. В.

ТЕМА 23. УКРАЇНЬСЬКА СРР В УМОВАХ НОВОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ (1921–1928 РР.)

Причини вступу УСРР у СРСР. На початок 20-х рр. ХХ ст. УСРР була юридично незалежною державою. Але державний суверенітет її був досить вузьким. Всі радянські республіки мали спільне політичне керівництво. Правлячою була більшовицька партія, місцеві республіканські організації якої не мали автономії. Керівництво радянськими республіками здійснювалося з одного центру — ЦК РКП(б). Це робило їх залежними від настроїв Москви. Система угод між радянськими республіками характеризувалася як «договірна федерація». Насправді державні органи УСРР не мали автономії і підпорядковувалися Москві. Це дає підстави охарактеризувати УСРР на початку 20-х рр. як псевдодержаву. Те саме засвідчив і договір між УСРР і РСФФР, укладений у грудні 1920 р. У середовищі КП(б)У проявлялося відверте, цинічне ігнорування національної культури, презирливе ставлення до неї. Шовінізм викликав у населення і частини партійних працівників України прагнення до реального, а не декларативного суверенітету. Все це свідчило про нежиттєздатність договірної форми федерації.

Входження УСРР до складу СРСР. Більшовики розгорнули кампанію підтримки утворення союзної держави. У грудні 1922 р. процес юридичного оформлення СРСР вступив у завершальну фазу. 10 грудня в Харкові відбувся Сьомий Всеукраїнський з'їзд рад, який схвалив Декларацію про утворення СРСР і проект Конституції СРСР. І з'їзд рад СРСР відбувся **30 грудня 1922 р.** На ньому було ухвалено декларацію і договір про утворення СРСР. До його складу увійшли Білоруська СРР, Закавказька Федерація, Російська Федерація й УСРР. Завершення оформлення СРСР було пов'язане з ухваленням Конституції, це відбулося 31 січня 1924 р. У травні 1925 р. завершується процес входження України до складу СРСР. IX Всеукраїнський з'їзд рад затвердив новий текст Конституції УСРР, у якому було законодавчо закріплено вступ радянської України до СРСР.

Наслідки вступу УСРР у СРСР:

- втрата навіть формальної незалежності, повноваження стосувалися лише внутрішніх справ, культурно-освітньої сфери, місцевої промисловості, охорони здоров'я, сільського господарства, право на вихід зі складу СРСР було фікцією, бо цілком залежало від позиції ЦК партії більшовиків;
- закріплення територіальної цілісності України, хоча й в несправедливих щодо України кордонах, існування власного адміністративного апарату, визнання культурно-освітніх прав українців і національних меншин.

1921–1923 рр. — голод в Україні. Економічне становище після кількох років війни було дуже складним;

- у 1921 р. воно погіршилося через посуху і неврожай, які охопили степові райони України. Урожай сягав лише 30 % від рівня 1916 р. за рахунок північних і правобережних земель, які постраждали значно менше;
- війська перекрили всі шляхи, що зв'язували північні області з південними;
- незважаючи на неврожай, на Півдні тривали хлібозаготівлі. Жодна з губерній, яка голодувала, не була звільнена від податку. Безперечно, головною причиною трагедії була політика влади, бо це була не перша і не остання посуха на Півдні України;
- хліб з України вивозили в Поволжя, що голодувало, промислові центри Росії, експортували за кордон;
- Москва фактично впровадила голод як ефективний засіб придушення повстанського антибільшовицького руху. Те, що не вдалося здійснити за допомогою зброї, зробила кістлява рука голоду;

Це викликало величезні жертви: 1,5–2,0 млн померлих осіб. У той же час з інших районів Росії, Казахстану, де також голодували, переселяли людей в Україну. Лише з другої половини 1922 р. деяка допомога населенню районів, що голодували, почала надаватися міжнародними організаціями (більша частина пожертвувань йшла в Росію). Але голод в Україні був ліквідований тільки в 1923 р.

Причини та особливості впровадження непу в Україні: внутрішнє становище УСРР на початок 20-х рр. характеризується як господарська розруха. Керівництво й далі стояло на позиціях «воєнного комунізму» з його продовольчою розкладкою; але в країні вибухнула гостра криза, в основі якої було неприйняття широкими народними масами цієї політики. У лютому 1921 р. на території УСРР зафіксовано 118 значних повстань, спрямованих проти політики «воєнного комунізму». Незадоволення більшовицькою диктатурою наростало і в робітничому середовищі. Отже, РКП(б) зіткнулася з масовим опором її політиці комуністичного будівництва.

Х з'їзд цієї партії, який відбувся у березні 1921 р., відмовився від «воєнного комунізму».

Особливості:

- широко розрекламований неп у 1921 р. так і не прийшов в українське село (1922 р.);
- установлення високої ставки продподатку, при його вилученні застосовувалися репресивні заходи.

Неп в УСРР та її складові:

- першим і найголовнішим кроком до нової економічної політики (непу) була заміна продовольчої розкладки на продовольчий податок;
- допускалося застосування вільнонайманої праці в селянських господарствах, оренда землі;
- сприяння кооперації, гальмування розвитку великих індивідуальних господарств;
- у місті ця політика запроваджувалася швидше. У 1921 р. були скасовані заборони на дрібне приватне підприємництво і торгівлю. Частина націоналізованих підприємств передавалися в оренду, концесії;
- дозвіл найманої праці у промислових і торгових закладах;

- зміни в керівництві державного промисловістю: відмова від жорсткої централізації, трудових мобілізацій, широке впровадження економічних методів господарювання, господарського розрахунку. На цих засадах працювали державні підприємства, які об'єднувалися в трести. Зрівнялівка в оплаті праці відходила в минуле, натомість запроваджувалася відрядна оплата, що враховувала кількість і якість праці.

Але доки політична влада була в руках більшовиків, великі підприємства, банки, транспорт, зовнішня торгівля залишалися державними, керівництво було спроможним тримати під контролем капіталістичні відносини в економіці. Отже, несп був реакцією на об'єктивні обставини — кризовий стан економіки, невдоволення селян продрозкладкою, спад світового робітничого руху тощо. Запровадження неспу в Україні зумовило відродження приватної ініціативи, сприяло поліпшенню економічної ситуації.

Несп обмежувався сферою економічного життя. Відповідних політичних змін у суспільстві не відбувалося. Навпаки, тоталітарні тенденції посилювалися. У 1925 р. оголосила про «саморозпуск» Українська комуністична партія, єдина, крім РКП(б), політична партія.

Відбудова народного господарства. Процес стабілізації економічного та соціального життя в Україні:

- перехід до неспу поклав початок відбудові народного господарства. До середини 20-х рр. виробництво електроенергії та продукції машинобудування перевищило довоєнний рівень, а от рівень чорної металургії був далеким від цього показника. Питома вага продукції промисловості України в СРСР становила майже 24 %;
- особливо швидко відбудовувалася легка і харчова промисловість. У цих галузях були досить сильні позиції приватного капіталу. Несп довів свою життєздатність. Приватновласницький сектор становив лише 5,7 %;
- можна вважати, що на кінець 1925 р. відбудова промисловості України закінчилася. Сільське господарство перевищило обсяг довоєнної валової продукції у 1926–1927 господарському році;
- у грудні 1925 р. черговий з'їзд РКП(б), який перейменував партію на ВКП(б), ухвалив рішення за коротким терміном перетворити країну з аграрної в індустріальну, тобто **визнав курс на індустріалізацію**.

Причини «українізації». Перехід до неспу визначив зміст і напрями розвитку національної культури в 20-х рр. Держава прагнула за всяку ціну зберегти контроль над культурою, усіма правами духовного життя:

- керівництво бачило, що без задоволення мінімуму національних потреб українського народу доля білшовизму буде під загрозою, тому потрібно знайти спільну мову з селянством, залучити на свій бік інтелігенцію;
- прагнення посилити контроль і вплив комуністичної партії в суспільстві через українську мову;
- створення позитивного, демократичного образу радянської влади на міжнародній арені;
- українізація мала замінити певний суверенітет УСРР, втрачений після входження до СРСР.

Саме ці обставини були основою політики «коренізації», яка після XII з'їзду РКП(б), що відбувся у 1923 р., стала впроваджуватися в усіх радянських республіках, а в Україні мала назву **українізації**.

Політика «коренізації» в УСРР (українізація):

- передбачала виховання кадрів із представників корінної національності;
- запровадження в роботу партійного, радянського та господарського апаратів рідної для населення мови;
- розширення мережі шкіл та інших навчальних закладів із рідною мовою, видання преси, книг;
- розвиток національної культури під керівництвом партії, вивчення національної історії, традицій.

Важливе значення мало те, що ключовим у справі українізації наркоматом освіти в 1924–1927 рр. керував **Олександр Шумський**, а в 1927–1933 рр. — **Микола Скрипник**. Вони зробили чимало для ліквідації пригнобленого становища, в якому український народ перебував до революції.

Наслідки українізації, її вплив на українську культуру й ментальність населення УСРР:

- сприяла залученню до культурного будівництва багатьох представників національної інтелігенції, зокрема повернувся в Україну видатний історик М. Грушевський, актор М. Садловський, приїхали галицькі дітячі;
- кількість українців у держпараті зростає з 35 до 54 %, в апараті ЦК партії 42 % володіли мовою народу;
- на діловодство українською мовою перейшло 75 % місцевих державних установ і організацій;
- рідною мовою навчалися у 25 % вишів, 50 % технікумів, 85 % початкових шкіл, 97 % дітей у школах;
- українською мовою видавалося до 89 % періодичних видань, ставили п'єси близько 75 % театрів;
- відбувся стрибок у розвитку культури («Відродження», згодом «Розстріляне відродження»);
- забезпечено культурно-національні права нацменшин (1927 р. — визнані росіяни, Молдавська автономія);
- українці перетворилися на модерну урбанізовану та консолідовану націю, що порушило рівновагу між комуністичним режимом і українським національним рухом.

Але це явище більшовиками підпорядковувалося основному завданню — перебудові культури в Україні на засадах комунізму. Українізація допускалася лише тією мірою, якою не суперечила інтересам найвищого партійного керівництва. Багато українських керівників, будучи росіянами або російськомовними, чинили опір українізації. Повільний хід дерусифікації партійних структур визначив характер і теми українізації в цілому.

У самому середовищі КП(б)У існувало невдоволення диктатом Москви в усіх сферах життя. У 1926 р. О. Шумський піддав критиці політику більшовиків, спрямовану на насадження на керівних постах представників неукраїнської частини населення. Він піддав критиці Л. Кагановича, вимагаючи замінити його

українцем, але сам поплатився посадою. Молодий економіст Михайло Волобуєв аргументовано довів, що Україна, як і за часів царизму, залишається економічною колонією Росії. Виступи цих діячів були проявом національно-комуністичних поглядів, прихильники яких прагнули примирити комуністичні ідеї із завданнями національного відродження України. Ці погляди не отримали підтримки у керівництві партії, а їх автори були критиковані, згодом репресовані.

Отже, українізація створила своєрідну соціально-політичну ситуацію, котра стимулювала сплеск національно-комуністичних настроїв в Україні. За сприятливих умов вони могли втілитися в національну форму суверенної радянської державності в Україні. Але наприкінці 20-х рр. ці тенденції були перервані.

Кампанія з ліквідації неписьменності дорослих. Одним з важливих завдань культурно-освітньої роботи була ліквідація неписьменності серед дорослого населення. Ставилися завдання не лише навчити робітників і селян читати, писати та рахувати, а й прищепити їм комуністичну ідею. Уся навчальна література мала забезпечити подання елементарної освіти з вихованням відданості новому ладові, непримиренності до його противників. З 1921 р. — створення шкіл для ліквідації неписьменності (лікнепи), з 1923 р. — товариство «Геть неписьменність!», очолював Г. Петровський. 70 % дорослих у містах і 50 % у селах навчилися грамоті — кінець 20-х рр.

Українське національне відродження 20-х рр. Особливості розвитку української культури в цей період. Освіта. Наприкінці 1925 р. поза школою залишалося ще понад 40 % дітей шкільного віку. Українці серед студентів вишів становили лише трохи більше половини, хоча їх було 80 % від усього населення республіки.

Наука. Всеукраїнську академію наук у 20-х рр. очолювали визначні природознавці В. Липський і Д. Заболотний. Особливо плідно діяв історико-філологічний відділ, у якому працювали видатні мовознавці Агатангел Кримський і Сергій Сфрємов. Ідеологізація діяльності наукових установ. Партійна оцінка діячів науки.

Література. Найпомітнішою постаттю в літературі того часу був **Микола Хвильовий** (справжнє прізвище Фітільов), лідер Вільної академії пролетарської літератури (ВАПЛІТЕ). У літературній дискусії 1925–1928 рр. про шляхи розвитку української літератури він наполягав на недоцільності однобічної орієнтації на російську культуру, закликав брати найкраще з європейської досягнень. Письменник був розкритикований генеральним секретарем ЦК КП(б)У (1925–1928 рр.) **Л. Кагановичем**. Інші видатні письменники — П. Тичина, В. Сосюра, М. Зеров, М. Рильський, М. Драй-Хмара, В. Підмогильний, Г. Косинка, Б. Антопенко-Давидович, М. Куліш.

Образотворче мистецтво. Тривала діяльність художників оригінальної школи послідовників **М. Бойчука**, в творчості яких у неповторний синтез зливалися елементи староукраїнського та візантійського живопису. В театральному мистецтві виділявся театр ім. І. Франка під керівництвом Г. Юри й, особливо, театр «Березіль», на чолі якого стояв видатний режисер **Леся Курбас**. Наприкінці 20-х рр. прославився своїми фільмами «Звенигора», «Арсенал», «Земля» кінорежисер **Олександр Довженко**.

Політика більшовицького союду релігії та церкви в Україні. У 1921 р. була офіційно створена Українська автокефальна православна церква (УАПЦ, митрополитом якої був обраний Василь Липківський. Це було визначною подією церковного життя України. Служба в автокефальних храмах велася українською мовою. Існування УАПЦ влада дозволяла поки тривав неп і діяв курс на українізацію. Офіційно проголошено свободу совісті, відокремлено церкву від держави і школи від церкви. У 1921–1923 рр. під приводом боротьби з голодом відбулося відкрите пограбування храмів. Протягом 20-х рр. не припинялася атеїстична пропаганда.

Хронологічний довідник

1920 р., 28 грудня — підписання союзного робітничо-селянського договору між УСРР і РСФРР у Москві. Взаємне визнання суверенітету та незалежності республік (на папері).

1921 р., 8-16 березня — Х з'їзд РКП(б). Перші кроки до скасування політики «воєнного комунізму». Заміна продрозкладки продподатком. Початок непу (тривав до 1928 р.).

1921 р., 27 березня — сесія ВУЦВК. Ухвалення декрету про заміну продрозкладки продподатком.

1921 р., травень — судовий процес над членами ЦК УПСР.

1921 р., 28 серпня — остаточний розгром махновців. Перехід загonom Н. Махна (близько 80 осіб) через Дністер — на територію Румунії.

1921 р., 11-27 жовтня — Всеукраїнський православний собор у Києві. Створення УАПЦ на чолі з митрополитом Василем Липківським.

1921 р., 18 жовтня — одноосібне рішення Москви про створення у складі РСФРР Кримської АСРР.

1921 р. — знищення більшовиками національних культурно-освітніх організацій «Прогрєвіт».

ЦК КП(б)У зафіксував на території України 118 значних повстань проти політики «воєнного комунізму».

1921–1923 рр. — голод у південних губерніях України через політику радянської влади та посуху. Жертвами стало 1,5–2 млн осіб.

1922 р., 31 березня — початок роботи в Києві театру «Березіль» під керівництвом Леся Курбаса.

1922 р., серпень-жовтень — висилка близько 70 українських учених у північні райони Росії.

1922 р., 30 грудня — І Всесоюзний з'їзд рад, який проголосив створення СРСР. Ухвалення Декларації та Договору про створення СРСР. До його складу ввійшли 4 республіки: РСФРР, УСРР, БСРР, ЗСФРР.

1922 р. — створення в Одесі кінофабрики Всеукраїнського фотокіноуправління (ВУФКУ). З 1938 р. — Одеська кіностудія художніх фільмів.

1923 р., 12 квітня — постановою ВУЦВК про проведення адміністративно-територіальної реформи. Створення округів і районів замість губерній, повітів і волостей.

1923 р., 17-25 квітня — XII з'їзд РКП(б). Розгляд національного питання на з'їзді набрав форми широкої дискусії й поклав початок політиці «коренізації» (в Україні — українізації).

1923 р., 20 вересня — остаточно перестав існувати апарат народного комісаріату закордонних справ УСРР.

1923 р., кінець — створення в Харкові добровільного республіканського товариства ім. В. Леніна «Геть неписемність!» під головуванням Г. Петровського.

1924 р., 31 січня — ухвалення Конституції СРСР на II з'їзді рад Союзу РСР.

1924 р., 12 жовтня — утворення Молдавської Автономної Соціалістичної Радянської Республіки у складі УСРР з центром у Балті. Увійшли землі Придністров'я, де українці становили більшість.

1924 р., 20 жовтня — відкриття в Харкові першої в Україні радіостанції.

1925 р., 3 березня — саморозпуск УКП на останньому з'їзді. В УСРР залишилася лише одна партія — КП(б)У як складова частина РКП(б).

1925 р., березень — початок літературної дискусії щодо шляхів розвитку української літератури. Виступи Миколи Хвильового про необхідність окремишого розвитку української культури. Тривала до 1928 р.

1925 р., 3-10 травня — IX Всеукраїнський з'їзд рад у Харкові, який вніс зміни в текст Конституції УСРР, закріплювалося входження України до складу СРСР.

1925 р., 18-31 грудня — XIV з'їзд РКП(б). Перейменування партії на ВКП(б). Проголошення курсу на індустріалізацію.

1925 р., кінець — завершення відбудови промисловості України.

1926 р., січень — початок діяльності літературного об'єднання Вільна академія пролетарської літератури (ВАПЛІТЕ). Входили провідні українські письменники, фактичний лідер — М. Хвильовий. Самоліквідувалася організація 28 січня 1928 р.

1926 р., 25 травня — вбивство в Парижі Симона Петлюри радянським агентом Самуїлом Шварцбардом. Головою Директорії в еміграції став Андрій Ливіцький.

1926 р., 28 вересня — більшовицькою владою закрито Києво-Печерську лавру.

1926-1927 р. — завершення відбудови сільського господарства України.

1927 р., 8 листопада — початок будівництва Дніпрогесу в Запоріжжі.

1927 р., 2-9 грудня — XV з'їзд ВКП(б). Виключення Л. Троцького з партії. Проголошення курсу на колективізацію сільського господарства.

1927 р. — початок будівництва Київської кіностудії — на той час найбільшої в Європі.

1928 р., початок — виступ економіста Михайла Волобуєва в журналі «Більшовик України» із статтю «До проблем української економіки», де він аргументовано доводив, що Україна залишається економічною колонією Росії.

1928 р., 4 вересня — постановою РНК УСРР про затвердження нового українського правопису, над яким кілька років працювала комісія визначних мовознавців з України і з-за кордону під керівництвом наркома освіти М. Скрипника. Діяв до 1933 р. На думку багатьох найвидатніших сучасних мовознавців, найкращий правопис за всю історію.

1928 р. — на екрани кінотеатрів вийшов фільм Олександра Довженка «Звенигора» (ВУФКУ, сценаристи Майк Йогансен і Юртик — Юрій Тютюнник).

Початок випуску фільмів на київській кінофабриці, з 1957 р. — Київська кіностудія художніх фільмів імені О. Довженка.

Персоналії

Бойчук Михайло (30.10.1882, с. Романівка, тепер Тербовлянського р-ну Тернопільської обл. — 13.07.1937) — видатний живописець-монументаліст і педагог, один із основоположників укр. монументального мистецтва. 1908 удосконалював свою майстерність у Парижі. 1917 — проф. УАМ, з 1924 — худ. ін-ту в Києві. Б. створив школу художників-монументалістів, т. зв. бойчуківців (Т. Бойчук, К. Гвоздик, С. Колос, І. Падалка та ін.), вміло сполучував впливи візантійського живопису з традиційними елементами укр. малярства. Під його керівництвом виконано розписи Луцьких казарм у Києві (1919), санаторію ВУЦВК на Хаджибейському лимані в Одесі (1928), Червонозаводського театру в Харкові (1933-1935). Б. — автор портретів Б. Лепкого і С. Жеромського (поч. XX ст.), ряду декорацій для вистав «Молодого театру» Л. Курбаса у Києві (1918). 1937 заарештований і засланий у концтабір, де й загинув.

Волобуєв Михайло (24.01.1900, Миколаїв — 20.06.1972, Ростов-на-Дону, нині у РФ) — учений-економіст. Екстерном закінчив екон. відділ Харківського ін-ту професійної освіти. У 20-х рр. — наук. працівник науково-дослідного інституту ВУАН у Харкові. 1928 опублікував у журналі «Більшовик України» дві статті під назвою «До проблем української економіки», в яких обґрунтовано доводив, що Україна за рад. влади, як і в часи Рос.

імперії, залишається екон. колонією Росії. Через деякий час В., зазнавши переслідувань з боку офіційних рад. організацій, був змушений написати спростування своєї теорії та засудити свої попередні погляди як помилкові, згодом репресований (1933-1938). Згодом завідував кафедрою Ростовського фінансово-економічного ін-ту.

Гринько Григорій (30.11.1890, с. Штепівка Лебединського пов. Харківської губ., тепер Лебединського р-ну Сумської обл. — 15.03.1938, Москва) — рад. політ. і громад. діяч. Навчався у Московському ун-ті. Один із засновників партії боротьбистів. Г. був членом Всеукраїнського рев. комітету (грудень 1919 — лютий 1920). 1920 став членом ЦК КП(б)У, нарком освіти УСРР (1920-1922), голова Держплану УРСР, один із засновників українізації. Г. з 1926 працював у Москві, 1930-1937 — нарком фінансів СРСР. 1937 арештований, розстріляний за процесом «право-троцькістського блоку».

Довженко Олександр (10.09.1894, с. Сосниці, нині Чернігівська обл. — 25.11.1956, Москва) — видатний кінорежисер, письменник, громад. діяч, художник. 1914 закінчив Глухівський (тепер Сумська обл.) учительський ін-т, 1917-1919 навчався в комерційному ін-ті та УАМ (Київ), 1922-1923 удосконалював майстерність у худ. училищі Берліна, де працював дипломатом. Брав участь в укр. нац. русі, мало не розстріляний більшовицькою владою. 1923-1926 працював художником-ілюстратором газети «Вісті ВУЦІВК» у Харкові. 1926-1928 Д. — режисер і сценарист Одеської кіностудії («Звенигора», 1928), 1929-1941 — Київської кінофабрики («Арсенал», 1929, за власним сценарієм, як і всі наступні фільми; «Земля», 1930, визнаний 1958 одним з 12 найкращих фільмів всіх часів і народів; «Іван», 1932; «Аероград», 1935; «Щорс», 1939). Під час Другої світ. війни Д. написав визначні кіноповісті «Україна в огні» та «Повість полум'яних літ», різко критиковані режимом, зняти фільми за ними йому не вдалося. Держ. (Сталінські) премії СРСР 1941, 1949. Завершальні кіноповісті — «Зачарована Десна» (1955) і «Поєма про море» (1956, Ленінська премія, 1959). Величезне значення для розуміння творчої спадщини Д. має «Щоденник» митця.

Драй-Хмара Михайло (спр. Драй; 28.09.1889, с. Малі Канівці Золотоніського пов. Полтавської губ., тепер Черніобільського р-ну Черкаської обл. — 19.01.1939, Якутія, РФ) — визначний поет, літературознавець. Навчався на іст.-філол. ф-ті Київського ун-ту (1910-1915). Д.-Х. був проф. Кам'янець-Подільського держ. ун-ту (1918-1923), викладав українознавство, мовознавство в ін. вишах. Вірші почав писати з 1918. Д.-Х. належав до відомого гурту неокласиків. Д.-Х. 4.09.1935 арештований, загинув у концтаборах на Коліми.

Єфремов Сергій (псевд. Ромул, с. Охріменко, С. Ярошенко, Р. Дніпровецько, Липовчанин, Земець, Киянин та ін.; 18.10.1876, с. Пальчик Звенигородського пов. Київської губ., нині Катеринопільського р-ну Черкаської обл. — 10.03. (за ін. даними 31.03) 1939, Вологда, РФ) — визначний громад.-політ. і держ. діяч, літ. критик, історик літератури. Закінчив юрид. ф-т Київського ун-ту (1901). З 1919 — академик УАН, 1922-1928 був віцепрезидентом ВУАН, від величезн. наук. роботи. Автор монографій про видатних укр. письменників («Марко Вовчок» (1907), «Тарас Шевченко» (1914), «Співець боротьби і контрастів» («Іван Франко», 1913), «Михайло Коцюбинський» (1922), «Іван Нечуй-Левицький», «Іван Карпенко-Карий» (обидві — 1924), «Панас Мирний» (1928) та ін. Однією з найвизначніших праць Є. було видання «Щоденника» і «Листування» Т. Шевченка (1927-1928), а також монументальна двотомна праця «Історія українського письменства» (1911). Важливим для розуміння ситуації 20-х рр. є «Щоденник» Є.

Зеров Микола (26.04.1890, Зіньків Полтавської губ., нині Полтавська обл. — 3.11.1937, Сандармох, Карелія, РФ) — визначний поет, перекладач і вчений-літературознавець. Закінчив іст.-філол. ф-т Київського ун-ту (1914), учительовав, викладав у київських вишах (з 1923 проф. Київського ін-ту нар. освіти, колишній ун-т), редагував часопис «Книгар» (1919-1920). З. належав до літ. гурту неокласиків. Арештований 1935, згодом розстріляний. З. — автор зб. поезій «Камена» (1924), зб. літ.-крит. статей «До джерел» (1926), «Від Куліша до Винниченка» (1929), курсу лекцій з історії укр. л-ри, численних статей, перекладів та ін.

Каганович Лазар (22.11.1893, с. Кабани, нині Чорнобильського р-ну Київської обл. — 26.07.1991, Москва) — рад. парт. і держ. діяч. З 1911 належав до РСДРП, брав активну участь у більшовицькому русі. Квітень 1925 — липень 1928 — генеральний секретар ЦК КП(б)У, проводив сталінську лінію. Довів до розколу КПЗУ, добився арешту, а згодом і знищення її провідних членів. Був одним з головних виватців Голодомору 1932-1933.

Квірінг Еммануїл (13.09.1888, с. Фрізенталь Новоузенського пов. Самарської губ., тепер с. Новоліпівка Федорівського р-ну Саратовської обл., РФ — 26.11.1937, Москва) — рад. парт. і держ. діяч. Народився у родині нім. колоніста. Належав до партії есерів, з 1912 — більшовик. 1917 К. — секретар Катеринославського (нині Дніпропетровського) комітету РСДРП, жовтень 1918 — березень 1919 — секретар ЦК КП(б)У. 1919-1920 очолював Катеринославський, а 1921-1923 — Донецький губком КП(б)У, квітень 1923 — березень 1925 — перший секретар ЦК КП(б)У (березень-квітень 1925 — генеральний), чинив опір політиці українізації. Репресований.

Курбас Лесь (Олександр; 25.02.1887, Самбір, тепер Львівська обл. — 3.11.1937, Сандармох, Карелія, РФ) — визначний театр. діяч і режисер. Навчався на філол. ф-ті Віденського і Львівського ун-тів. 1912-1914 — актор театру Т-ва «Руська бесіда». У вересні 1915 організував труп «Тернопільські театральні вечори», 1916 на запрошення М. Садовського переїжджав до Києва. У серпні 1917 — квітні 1919 К. працював у «Молодому театрі», у червні 1920 утворив Кийдрамте, а в березні 1922 Мистецьке об'єднання «Березиль». 1926 театр

переїхав у Харків. 5.10.1933 К. було усунуто від обов'язків мистецького керівника театру «Березіль», згодом його позбавили звання нар. артиста УСРР, яке було йому присвоєне 1925. Наприкінці 1933 арештований, згодом розстріляний. Поставив на сцені п'єси «Чорна пантера і білий ведмідь» В. Винниченка, «У пущі» Лесі Українки, «Драматичні етюди» О. Олеса, «Цар Едіп» Софокла, більшість творів М. Куліша та ін. В історію укр. театру К. увійшов як його реформатор, організатор, режисер, який шляхом експерименту прищеплював йому нові ідеї та форми.

Липківський Василь (19.03.1864, с. Попудня Липовецького пов. Київської губ., тепер Монастирищанського р-ну Черкаської обл. — 27.11.1937, Київ) — визначний релігійний діяч. Навчався у Київській духовній академії. З поч. 1900-х рр. — завідувач Київською церковно-вчительською школою, 1905 звільнений за нац. переконання. Л. з поч. 1917 разом з архієпископом володимирським Олексієм, протеросем С. Потіхіним, священиком Н. Мариничем очолює укр. релігійно-громадський рух за автокефалію Укр. православної церкви. 9.05.1919 Всеукраїнський церковний собор затвердив проголошену 1.01.1919 автокефалію і обрав Л. митрополитом УАПЦ (висвячений 23.10.1921). Проводив українізацію церковного життя, сприяв перекладу релігійних книг укр. мовою, особисто відвідав бл. 500 парафій, чим підняв авторитет УАПЦ в Україні. 1927 під тиском влади змушений залишити сан митрополита, перебував під постійним наглядом більшовицьких репресивних органів, кілька разів перебував під арештом. 20.11.1937 засуджений до страти і незабаром розстріляний.

Липський Володимир (11.03.1863, с. Самостріли Волинської губ., нині Корецького р-ну Рівенської обл. — 24.02.1937, Одеса) — визначний учений-ботанік. 1886 закінчив фізико-математичний ф-т Київського ун-ту. 1894-1917 — співробітник ботанічного саду в Петербурзі (з 1914 — Петроград). Після повернення в Україну працював у Києві й Одесі. Л. з 1919 — академік УАН, 1922-1928 був президентом ВУАН, з 1928 — директор Одеського Ботанічного саду. Знав майже всі європейські мови і багато сх. мов, що допомогло у численних експедиціях, зібрав унікальні гербарії, описав 4 нові роди і бл. 220 нових видів рослин. Л. 1930-1931 досліджував водорості Чорного моря (зібрані дані сприяли організації першого в Україні заводу з виробництва йоду).

Малевич Казимир (23.02.1878, Київ — 15.05.1935, Ленінград, нині Петербург, похований під Москвою) — видатний художник. Дитячі та юнацькі роки провів по селах і містечках Поділля, Харківщини, Чернігівщини. Малювати вчився у М. Пимоненка, в Київській мистецькій школі (1895-1897), удосконалював свою майстерність у Москві (1904-1910). Брав участь у виставках об'єднань художників «Бубновий валет» (1910) і «Ослиний хвіст» (1912). Був одним із засновників абстрактного мистецтва, 1915 започаткував новий модерністський напрям — супрематизм («Чорний квадрат на білому тлі», «Біле і чорне»). 1927 переїхав до Києва, де зусиллями М. Скрипника йому були створені нормальні умови для творчості. Публікував статті на мистецьку тематику, викладав у Київському худ. ін-ті. Поч. репресій в Україні проти інтелігенції змусив М. повернутися у Ленінград. Автор картин: «Купальниці» (1908), «Дачник» (1909-1910), «Жнива» (1912), «Динамічна композиція» (1915), «Дівчата в полі» (1928-1932) та ін.

Раковський Християн (13.08.1873, Градец, тепер Болгарія — 11.09.1941, Орел, РФ) — політ. і держ. діяч. За національністю болгарин. Активний учасник болгарського і румунського соціалістичних рухів. Навчався в ун-тах Женеви, Цюриха (Швейцарія), Берліна, Нансі, Монпельє (Франція). 1918 вступив у партію більшовиків. З січня 1919 до липня 1923 очолював РНК УСРР (з перервами). Р. ставив під сумнів навіть саме існування укр. народу, але до кінця 1921 змінив свої погляди, вимагав розширення політ. та екон. самостійності УСРР. У квітні 1923 критикував позицію Й. Сталіна з нац. питання. Р. був послом СРСР у Великій Британії (1923-1925) і Франції (1925-1927). Після повернення до СРСР був репресований, 1938 засуджений до 20 років ув'язнення, згодом розстріляний.

Ревуцький Лев (Левко; 20.02.1889, с. Іржавець, нині Ічнянського р-ну Чернігівської обл. — 30.03.1977, Київ) — відомий композитор, педагог, гом., і муз. діяч. Навчався у муз.-драм. школі М. Лисенка, на юрид. ф-ті Київського ун-ту, фортепіанному відділі Київського муз. училища. 1924-1934 — викладач Київського муз.-драм. ін-ту ім. М. Лисенка, з 1934 — Київської консерваторії (з 1935 — проф.). 1944-1948 Р. очолював Спілку композиторів України. Академік АН УРСР (1957, музикознавство). Автор кантати-поєми «Хустина» (за Т. Шевченком, 1923, оркестрова редакція 1944), Другої симфонії (1920), концерту для фортепіано з оркестром (1934, друга редакція 1963), обробок нар. пісень (збірки «Козацькі пісні», 20-і рр., «Сонечко», 1926, «Галицькі пісні», 1928), трьох хорів на слова Т. Шевченка тощо. Серед учнів Р. — Г. і П. Майбороди, В. Гомоляка, Г. Жуківський, А. Філіпенко та ін. Нар. артист СРСР (з 1944). Республіканська премія УРСР ім. Т. Шевченка (1966) за концерт для фортепіано у супроводі симфонічного оркестру. Герой Соціалістичної Праці (1969).

Скрипник Микола (25.01.1872, слобода Ясинувата Катеринославської губ., тепер місто Донецької обл. — 7.07.1933, Харків) — рад. парт. і держ. діяч. Навчався у Петербурзькому технологічному ін-ті з 1900, відрахований за рев. діяльність (розпочав з 1897). 15 разів арештований поліцією, 7 разів перебував на засланні (відбув 6 років з присуджених 34-х, утїкаючи із заслання). Учасник жовтневого перевороту в Петрограді. У грудні 1917 С. викликали у Харків, став членом першого маріонеткового уряду (т. зв. Нар. секретаріату) рад. України, з березня 1918 очолює його (до квітня). Намагався створити окрему КПУ, але, за наполяганням В. Леніна, у липні 1918 КП(б)У стала складовою частиною рос. партії більшовиків. С. очолював наркомат внутр.

справ (1921), юстиції (1922-1927), освіти (1927-1933). Особливо плідною була діяльність на останньому місці роботи. С. активно сприяв проведенню українізації, організував масштабну допомогу в налагодженні освіти укр. мовою у місцях компактного проживання українців поза межами України (Кубань, Казахстан). У вересні 1928 діяч затвердив новий правопис, нормативи якого максимально наблизилися до специфіки укр. мови. Під керівництвом С. здійснювалася велика робота з вироблення укр. наук. термінології. Академік ВУАН (з 1929, філософія, соціологія, право). У лютому 1933 став головою Держплану УСРР і заст. голови РНК, але відразу ж почалася кампанія його цькування. П. Постишев запропонував С. виступити з критикою своїх націоналістичних помилок. Розуміючи безвихідь, у яку потрапив, знаючи систему зсередини, С. застрелився. Автор понад 810 наук. і публіц. статей, брошур, збірників.

Сосюра Володимир (6.01.1898, Дебальцеве, тепер Донецька обл. — 8.01.1965, Київ) — визначний поет. У листопаді 1918 — лютому 1920 воював у складі армії УНР, 1920 — у Червоній армії. 1922-1923 навчався у Харківському ком. ун-ті ім. Артема, 1923-1925 — на робітфаці Харківського ін-ту нар. освіти (колишній ун-т). У 1920-х рр. С. створив неперевершені зразки інтимної лірики, здобув славу дуже популярного поета, видавши зб. віршів «Поезії» (1921), «Червона зима» (1922), «Осінні зорі» (1924), «Юнь» (1927), «Коли зацвітуть акації» (1928) та ін. У Лисичанську (Луганська обл.) 1966 споруджено пам'ятник С.

Тичина Павло (27.01.1891, с. Піски, нині Бобровицького р-ну Чернігівської обл. — 16.09.1967, Київ) — видатний поет. Походив з родини сільського дяка, де виховувався 13 дітей. Навчався у Київському комерційному ін-ті (1913-1917). Уже перші твори («Золотий годині», 1917, «Пам'яті тридцяти», 1918), зокрема перша поет. зб. «Сонячні кларнети» (1918) стали помітним явищем в укр. лір. наступні — «Длуг», «Замість сонетів і октав» (обидві — 1920), «В космічному оркестрі» (1921), «Сковорода. Уривки з симфонії» (1923), «Вітер з України» (1924) закріпили за Т. славу найвизначнішого укр. поета. 1923-1934 жив і працював у Харкові, з 1934 до кінця життя — у Києві. У 20-х рр. належав до «Гарту», ВАПЛІТЕ, з 1934 — до СПУ. Яскравий талант Т. був деформований умовами тоталітарного режиму. Щоб вижити, він був змушений написати такі твори як зб. «Чернігів» (1931), «Партія веде» (1934), «Чуття єдиної родини» (1938), «Сталь і ніжність» (1941), «І рости, і діяти» (1949), «Ми — свідомість людства» (1957), «Комунізму далі видни» (1961) та ін. Деякі дослідники вбачають у писаннях Т., що «вихвалюють» рад. лад, певні поет. пародії, глибоку іронію. 1943-1948 — нарком (з 1946 — міністр) освіти УРСР. Т. залишив чимало перекладів, відомі також його літературознавчі твори. Академік ВУАН (з 1929, мова і література), Герой Соціалістичної Праці (1967). Держ. (Сталінська) премія СРСР (1941). Республіканська премія УРСР ім. Тараса Шевченка (1962) за вибрані твори в трьох томах. Творчість Т. належить до вершинної укр. поезії ХХ ст.

Хвилювий Микола (спр. Фігілов; 13.12.1893, с. Тростянець Харківської губ., тепер районний центр Сумської обл. — 13.05.1933, Харків) — відомий письменник, публіцист. Закінчив Богодухівську (нині Харківська обл.) гімназію (1916). Воволав на фронтах громадянської війни у повстанському загоні УНР, згодом у Червоній армії. З 1919 — член КП(б)У. 1921 почав друкуватися, переїхав до Харкова. Належав до літ. о-ції «Гарт» (з 1923), ВАПЛІТЕ (1925-1927). Ініціював літ. дискусію (1925-1928), закликав орієнтуватися на «психологічну Європу», висунув гасло «Геть від Москви! Даймо Європу!», яке набрало політ. звучання. Змушений був «сягтися», «визнавати помилки». Х. видавав часописи «Літературний ярмарок» (1928-1930), «Поліфронт» (1930-1931). На знак протесту проти арешту свого товариша М. Ялового покінчив життя самогубством. Х. — автор зб. поезій «Молодість» (1921), «Досвітні симфонії» (1923), зб. оповідань «Сині етюди» (1923), «Осінь» (1924), романів «Вальшпенію», «Санаторійна зона», «Сентиментальна історія», публіц. праць «Камо грядеші?» (1925), «Думки проти течії» (1926), «Апологети писаризму» (1926) та ін.

Чубар Влає (22.02.1891, с. Федорівка Катеринославської губ., тепер с. Чубарівка Полівського р-ну Запорізької обл. — 26.02.1939, Москва) — рад. парт. і держ. діяч. Навчався в Олександрівському (нині Запоріжжя) механіко-технічному училищі (1904-1911). Член більшовицької партії з 1907, працював на заводах. Брав участь у жовтневому перевороті в Петрограді. З грудня 1919 Ч. перебував в Україні, з 1920 — голова Вищої ради нар. господарства, у липні 1923 очолив РНК УСРР. Був слухняним виконавцем авантюрих більшовицьких планів.

Шумський Олександр (2.12.1890, с. Рудня Борова Житомирського пов. Волинської губ., тепер с. Нова Борова Володарськ-Волинського р-ну Житомирської обл. — 18.09.1946) — відомий політ. діяч. Навчався на вечірньому відділенні ун-ту ім. Шанявського (Москва, з 1911), Московському ветеринарному ін-ті (1915). Учасник Першої св. війни. Входив до складу УСДС (з 1908), УПСР (1917-1919), боротьбистів (1919-1920), з 1920 — у КП(б)У. Член УЦР. У січні 1918 Ш. з прихильниками рад. ладу намагався здійснити переворот, тим самим допомогти військам М. Муравйова, що наступали на Київ. 1919 працював у рад. органах влади, був на підпільній роботі. Ш. — повпред (посол) УСРР у Польщі (1921-1923). З вересня 1924 до лютого 1927 Ш. — нарком освіти, активно проводив політику українізації, порушив питання про усунення Л. Кагановича з посади генерального секретаря ЦК КП(б)У і заміщення його українцем В. Чубарем. 1927 звільнений з посади, займав другорядні пости в Москві. Ш. був заарештований 13.05.1933 за звинуваченням у приналежності до «УВО», перебував в ув'язненні та на засланні. 1946 намагався повернутися в Україну, дорогою з Саратова (РФ) до Києва був убитий за особистим розпорядженням Й. Сталіна, Л. Кагановича і М. Хрущова.

Терміни та поняття

Автокефальна церква (від гр. «сам» і «голова») — у православ'ї церква, адміністративно незалежна від ін. церков, повне самоврядування церкви, її незалежність.

«Березіль» (від давньослов'янської назви першого місяця весни — березня) — укр. театр, який був заснований у березні 1922 Лесею Курбасом як мистецьке об'єднання «Б.» (МОБ) навколо групи акторів колишнього «Молодого театру» (створений 1918). Працював 1922–1926 у Києві, а 1926–1933 у Харкові. У різні роки в театрі працювали Амвросій Бучма, Мар'ян Крушельницький, Олександр Сердюк, Наталя Ужвій, Степан Шагайда та ін. актори. «Б.» з його чіткою нац. та мистецькою позицією постійно зазнавав критики, яка звинувачувала театр у націоналізмі, в б-бі з політикою більшовиків. Наприкінці 1933 Леся Курбас був заарештований, а театр перетворено і перейменовано у Харківський держ. драм. театр імені Тараса Шевченка.

Вільна академія пролетарської літератури (ВАПЛІТЕ) — літ. о-ція 1925–1928 в УСРР. Стояла на засадах творення нової укр. лірн шляхом засвоєння найкращих здобутків західноєвропейської к-ри. Фактичним лідером ВАПЛІТЕ був Микола Хвильовий, який висунув гасло «Геть від Москви!», членами Микола Ялович, Микола Бажан, Олесь Досвітний, Іван Сенченко, Юрій Смолич, Павло Тичина, Юрій Яновський та ін. 1927 видавали журнал «ВАПЛІТЕ». Погляди М. Хвильового зумовили критику о-ції з боку парт. і держ. діячів УСРР. Внаслідок постійних переслідувань ВАПЛІТЕ змушена була «саморозпуститися».

Воєнно-господарський союз — об'єднання рад. республік на території колишньої Рос. імперії, формується протягом 1919–1921, починається з військ. органів, після сформованої єдиної армії була створена єдина фінансова система. Керівництво найважливішими галузями нар. господарства здійснювалося з єдиного центру — ВРНГ РСФРР, закони якої діяли і в УСРР. Фактично він сформувався уже до закінчення воєнних подій громадянської війни. 28.12.1920 було підписано двосторонній договір, який підтвердив ті міжреспубліканські відносини, які склалися в умовах «воєнного комунізму», тобто в.-г. с. Керівництво найважливішими сферами життя України здійснювалося з Москви, за УСРР формально лишалось право на окремі військ. формування. Він був нежиттєздатним, бо зберігав старі імперські відносини рос. центру і нац. регіонів.

Грошова реформа (від укр. «грошова») і лат. «перетворюю, полішую») — здійснені державою перетворення в грошовому обігу. В СРСР проведені 1922–1924, 1947 та 1961. У незалежній Україні — 1996.

«Договірна федерація» — в офіційних рад. документах поч. 20-х рр. відносини між рад. республіками визначались як федеративні, побудовані на системі двосторонніх і багатосторонніх угод, система цих угод характеризувалася саме як «д. ф.», а фактично Україна — псевдодержава. Вона існувала кілька років на поч. 20-х рр. на території колишньої Рос. імперії. Формальна незалежність України та ін. республік обмежувалася нею. Реально Україна не мала «автономії», тому це поняття пишеться в лапках.

Індустріалізація (від лат. «діяльність, старанність») — система заходів, спрямованих на прискорення розвитку важкої промисловості з метою технічного переозброєння економіки й зміцнення оборони країни, процес створення вел. машинного виробництва в усіх галузях господарства країни. Уперше курс на індустріалізацію був проголошений більшовиками 1925 на XIV з'їзді ВКП(б). Відбувалася в СРСР і Україні наприкінці 20-х–30-х рр., у роки перших п'ятирічок.

Конфедерація (від лат. «об'єднання, спільність, сумісність» і «союз») — форма держ. устрою, за якої кожна держава, що належить до союзу, зберігає незалежність, має свої органи держ. влади й управління, але водночас створює спец. органи для координації діяльності в певних сферах (військ., зовнішньополітичній тощо).

Концесія (від лат. «надання, дозвіл, згода») — 1) договір передачі на певних умовах і певний строк громадянам або юрид. особам, здебільшого іноземним, права експлуатації лісів, надр, підприємств тощо, які належать державі або місцевим органам; 2) підприємство, яке діє за її договором.

«Коренізація» — політика більшовиків у мовно-культурному питанні, спрямована на залучення на бік рад. влади інтелігенції та селянства коринних національностей (у тому числі українців). Сприяла створенню видимості гармонійного та вільного розвитку республік у складі СРСР. Запроваджена на XII з'їзді РКП(б) 1923, її укр. відозміна називається «українізація».

Криза збуту (від гр. «вихід, закінчення» і укр. «збут») — неможливість реалізувати третину пром. товарів 1923 через «ножиці цін». Її об'єктивною основою була невідповідність між темпами розвитку промисловості та сільського господарства. Важливою причиною її виникнення було і відсутність твердої валюти, і знецінення паперових грошей — радзнаків. Влада захопилася можливістю легкої наживи, це був релікв «воєнного комунізму». Її було ліквідовано після втручання найвищих парт. і держ. органів шляхом зниження цін на пром. товари, підвищення на сільськогосподарській, введення твердої валюти.

Націонал-комунізм — течія у ком. русі, яка намагалася примирити ком. ідеї із завданнями нац. розвитку. Започаткували цей напрям Шахрай, Лягачинський, Мазлах, дехто відносить до нього і Миколу Скрипника, який не раз виявляв подібні погляди. Активними прихильниками цієї течії у 20-х рр. були Олександр Шумський і Михайло Волобуєв, які критикували політику більшовиків за насадження на найвищих посадах неукраїнців, хибну кадрову політику, екон. експлуатацію України.

Несеквівалентний обмін (від лат. «нерівноцінний» і укр. «обмін») — несправедливий обіг сільськогосподарських і пром. товарів на користь других. Через нього уже 1923 виникла криза збуту і «ножиці цін». Держава проводила його, бо хотіла за рахунок селянства нагромаджувати ресурси для відбудови і форсо-

ваного розвитку промисловості, у цілому вийти з кризи. Восени 1923 селяни змушені були продавати вчетверо більше хліба, ніж до війни, щоб придбати таку ж кількість пром. товарів — це його наслідок. Держ. і госп. апарат, зорієнтований на виконання команд центру, проявив своє безсилля і невміння діяти екон. методами, бо він проводив саме н. о. Він був дещо виправлений після втручання найвищих парт. і держ. органів СРСР у середині 20-х рр., щоб не допустити нових селянських повстань.

Нова економічна політика (неп) — екон. політика більшовиків 1921–1928, що прийшла на зміну політиці «воєнного комунізму»; відмова від негайного переходу до комунізму, при цьому політ. влада цілком зберігалася в більшовиків. Один з осн. елементів — продподаток, передбачав комплекс заходів для денационалізації частини підприємств, легалізація торгівлі, допускалася оренда, дрібна прив. власність, розширилася сфера товарно-грошових відносин, скасування зрівнялівки в оплаті праці робітників, створювався ринок робочої сили та ін.

«Ножичі ціи» — політика завищення ціи на пром. товари і заниження ціи на сільськогосподарські продукти з метою отримання додаткових прибутків.

Оренда (з лат. «здаю в найми, наймаю») — найм певною особою чи о-цією в ін.. особи чи о-ції майна (землі, будинків, підприємств тощо) у тимчасове користування на певний термін за певну плату; плата за користування таким майном.

Продовольчий податок (продподаток) — твердий (фіксований) податок для селян, прийшов на зміну продрозкладці у березні 1921 після рішень X з'їзду РКП(б). На підставі рішень цього форуму ВУЦВК і РНК УСРР ухвалили декрети і розпорядження спрямовані на його впровадження. Після його виконання селянин отримував право вільно розпоряджатися плодами своєї праці, продавати їх, що створювало екон. стимули для розвитку господарства. Це був перший і найголовніший крок до нової екон. політики.

Розруха, господарська розруха — стан економіки після калкарічної війни, госп. руїна. Найбільш руйнівним чинником, що впливав на її сільськогосподарську складову, була прод. політика більшовиків, зокрема продрозкладка. У пром. складовій було падіння виробництва до 10 %, наприклад, працювала лише одна доменна піч, у транспортній знищено близько 4-х тисяч кілометрів залізничних колій. Вона була спричинена багаторічною війною, але була б набагато меншою, якби не більшовицька політика «воєнного комунізму».

Союз Радянських Соціалістичних Республік (СРСР, Радянський Союз) — держава з ком. тоталітарним режимом, яка проіснувала з 30 грудня 1922 до 8 грудня 1991. До складу СРСР усі ці майже 70 років входила Україна (більша частина чи в сучасних кордонах).

Трест (від англ. «довіра») — одна з структурних ланок управління в окремих галузях промисловості та в будівництві за часів командної соц. економіки, система главків була ліквідована, держ. підприємства об'єднувалися в т., а вони працювали на господарсько-розрахункових засадах.

Українізація — тимчасова політика ВКП(б), здійснювана в Україні у 1920 — на поч. 30-х рр., укр. різновид політики коренізації. Її суть полягала у тому, щоб управлінські структури оволодівали мовою і к-рою місцевого населення, а також поповнювалися за рахунок його представників. Це мало забезпечити моск. центрові контроль над Україною не тільки силовими, а й адмін.-політ. засобами. Однак в офіційних документах декларувалося, що осн. метою цієї політики є сприяння розвитку укр. мови та к-ри. На 1923 тільки 797 з 11 826 відповідальних працівників парт.-держ. апарату УСРР заявили, що знають укр. мову. Нац. склад держ. апарату республіки був переважно неукраїнським. Найактивнішими діячами у. були Олександр Шумський і Микола Скрипник, які посідали пост наркома освіти УСРР у 1924–1927 і 1927–1933 відповідно. Найвищі посади продовжували займати неукраїнці. З 1927 став помітним процес згортання у., з 1930 почалося масштабне цюкування нац. інтелігенції, з 1933 у. була остаточно припинена, а її активні діячі або прихильники були репресовані.

Українська автокефальна православна церква (УАПЦ) — незалежна укр. церква, яка організаційно оформилася на Всеукраїнському православному соборі у Києві 14-30 жовтня 1921. Становлення УАПЦ відбувалося в контексті нац. відродження України як поступка рад. влади в процесі українізації. Очоловали УАПЦ митрополит Василь Липківський (1921–1927), митрополит Микола Борецький (1927–1930), митрополит Іван Павловський (1930–1936). Церква проіснувала дев'ять років, останніх два роки під жорстоким пресом, 1930–1936 існувала під назвою «Укр. православна церква». Її прихильниками були бл. сім міль осіб, знищена більшовиками, більшість кліру і значну частину мирян репресовано. Відродження УАПЦ відбувалося у роки рад.-нім. війни. Новий рух за відродження УАПЦ в Україні почався у лютому 1989. У червні 1990 відбувся Всеукраїнський собор УАПЦ, який ухвалив Статут церкви та обрав її главою митрополита Мстислава (Скрипника) з титулом Патріарх Київський і всієї України. Після його смерті Патріархом обраний Дмитрій (Ярема), а після його смерті Патріархом не обирали.

Унітаризм (від лат. «єдність») — держ. устрій, який характеризується централізованим керівництвом адмін.-терит. одиницями і відсутністю самоврядних засад. Згідно з Конституцією України, ухваленою 28 червня 1996, Україна є унітарною республікою.

Хлібозаготівельна криза — проблеми із продажем хліба селянами державі через низькі заготівельні ціни. Причиною її було намагання вирішити проблеми за рахунок села. Відбулася вона 1928/1929 і вирішення її силовим шляхом означало закінчення непу.

Централізм (від лат. «центральный») — принцип о-ції системи управління, що полягає в підпорядкуванні місцевих органів, ланок управління та установ центр., не враховуючи особливостей та інтересів регіонів і обл.

Тести

23.1. Зібрання, на якому було ухвалено рішення про скасування «воєнного комунізму» і перехід до нової економічної політики:

А Х з'їзд РКП(б) (березень 1921 р.).

В VII Всеукраїнський з'їзд рад (грудень 1922 р.).

А Б В Г

Б VI Всеукраїнський з'їзд рад (грудень 1921 р.).

Г I Всесоюзний з'їзд рад (грудень 1922 р.).

23.2. Прочитайте й укажіть період, про який ідеться.

«3 11 тис. підприємств, розташованих в Україні, працювало 2552, з 57 доменних печей — лише одна».

А до Першої світової війни

В 1917–1920 рр.

А Б В Г

Б період Першої світової війни

Г початок 20-х рр.

23.3. Фільми, які поставив Олександр Довженко в 1927 і 1929 рр.:

А «Вася-реформатор» і «Арсенал».

В «Звенигора» і «Арсенал».

А Б В Г

Б «Вася-реформатор» і «Сумка дикпур'єра».

Г «Сумка дикпур'єра» і «Звенигора».

23.4. Найголовніший крок у переході від політики «воєнного комунізму» до нової економічної політики:

А дозвіл іноземцям брати деякі підприємства у концесію.

Б заміна продовольчої розкладки продовольчим податком.

В скасування заборони на дрібне приватне підприємництво.

Г скасування загальної трудової повинності.

А Б В Г

23.5. Укажіть правильні твердження.

А атеїстичне керівництво більшовицької партії оголосило релігію своїм історичним союзником

Б не стояв на перешкоді відродженню селянського підприємництва у сфері переробки сільськогосподарської продукції

В з перших же кроків українізація зіткнулася з опором партійного і державного апарату

Г Влас Чубар був провідником націонал-комуністичного напрямку

А Б В Г

23.6. Прочитайте рядки життєпису письменника й укажіть його.

«Роки життя — 1893–1933. Народився в с. Тростянець Харківської губернії у родині вчителя. Навчався в Охтирській гімназії. Пережив еволюцію від білоруського повстанського загону армії УНР до члена РКП(б). Гучне визнання прийшло у 1923 р. із виходом збірки новел «Сині етюди». Автор роману «Вальдшнепи». Лідер українського письменницького руху 20-х рр. Був автором гасла «Геть від Москви! Дайш Європу!» Застрелився».

А Кость Буревій.

Б Григорій Косинка.

В Микола Куліш.

Г Микола Хвильовий.

23.7. Причини і суть кризи збуту 1922–1923 рр.:

А виробництво промислових товарів випереджало сільськогосподарські, склалися завищені ціни на промислові товари.

Б виробництво промислових товарів випереджало сільськогосподарські, склалися завищені ціни на хліб та інші продукти.

В виробництво сільськогосподарських товарів випереджало промислові, склалися завищені ціни на промислові товари.

Г виробництво сільськогосподарських товарів випереджало промислові, склалися завищені ціни на хліб та інші продукти.

23.8. Керівник КП(б)У в 1925–1928 рр.:

А Лазар Каганович.

Б Еммануїл Квірінг.

В Станіслав Косіор.

Г Дмитро Мануїльський.

23.9. Сутність поняття «українізація»:

А добровільне вивчення української мови, запровадження двомовних шкіл, підготовка працівників державних органів, які розуміють українську мову.

Б запровадження державності української мови, здобуття вищої освіти тільки українською мовою, підготовка і висування кадрів української національності у партійні та державні органи.

В запровадження навчання, видання книг і преси українською мовою, підготовка кадрів української національності у партійні та державні органи, запровадження діловодства українською мовою.

Г обов'язковість української мови для партійних і державних працівників, запровадження навчання в школах лише українською мовою, організація культосвітніх закладів, видання книг і преси українською мовою.

- 23.10. Зібрання, на якому було ухвалено рішення про початок коренізації:
А VI Всеукраїнський з'їзд рад (грудень 1921 р.). В XII з'їзд РКП(б) (квітень 1923 р.).
Б VII Всеукраїнський з'їзд рад (грудень 1922 р.). Г II Всесоюзний з'їзд рад (січень 1924 р.).
- 23.11. Назва плану утворення союзоної держави, за яким усі радянські республіки мали увійти до складу РСФФР, а також його ініціатор(и):
А автономізація, Йосиф Сталін. В кооперація, Микола Кондратьєв.
Б конфедералізація, група грузинських більшовиків. Г федералізація, Володимир Ленін.
- 23.12. Головна мета плану ГОЕЛРО, ухваленого VII Всеросійським з'їздом рад (грудень 1920 р.):
А забезпечення безробітних робочими місцями на будівництві електростанцій.
Б забезпечення населення Росії й України електроенергією.
В перетворення енергетичної галузі на основну експортну галузь радянської економіки.
Г створення в Росії, Україні та інших радянських республіках умов для індустріалізації.
- 23.13. Укажіть правильне твердження.
А договірна форма федерації довела свою життєздатність
Б кількість шкіл з українською мовою викладання у 1930 р. зменшилася до 35 %
В у лютому 1921 р. зафіксовано 118 значних повстань, спрямованих проти політики «воєнного комунізму»
Г терор щодо духовенства послабловив соціальне напруження в суспільстві
- 23.14. Прочитайте рядки життєпису культурного діяча й укажіть його.
«Роки життя — 1882–1937. Народився в с. Романівка на Тернопільщині. Навчався у Віденській академії мистецтв. Прагнув створити новий монументальний стиль. Видатний художник і педагог. Репресований разом з багатьма послідовниками».
А Михайло Бойчук.
Б Іван Бжакевич.
В Іван Падалка.
Г Іван Труш.

В легка і харчова, оскільки в них були доволі сильні позиції приватного капіталу.
Г металургія, якій надавалися значні капіталовкладення, бо вона працювала в цілому на СРСР.

23.20. Укажіть правильне твердження.

- А Олександр Довженко був видатним режисером театру
- Б неупрадовжувався швидше на селі, починаючи з 1921 р.
- В Микола Скрипник у 1925–1928 рр. очолював КП(б)У
- Г у 1925–1926 рр. у промисловості державний сектор становив понад 86 %

23.21. Прочитайте факти життєпису діяча культури й укажіть його.

«Роки життя — 1887–1937. Закінчив Тернопільську гімназію і Львівський університет. Організатор і режисер «Тернопільських театральних вечорів», Молодого театру, театру «Березиль». Репресований більшовицьким режимом».

- А Микола Бенцаль
- Б Мар'ян Крушельницький
- В Лесь Курбас
- Г Степан Шагайда

23.22. Укажіть правильне твердження.

- А керівництво КП(б)У не орієнтувалося на центр, а захищало національні інтереси українського народу
- Б селяни під час непу без вагань вибирали колективне господарство
- В українізація сприяла залученню до культурного будівництва багатьох представників національної інтелігенції
- Г Харківський тракторний завод у 1921 р. випустив перший український трактор

23.23. Завдання, які вирішувала радянська влада в галузі культури:

- А запровадження загальної обов'язкової середньої освіти.
- Б згортання політики українізації.
- В ліквідація неписьменності серед дорослого населення.
- Г створення системи університетської освіти.

23.24. Діячі, які належали до прихильників національного відродження, наркомів освіти у 20-х рр.:

- А Григорій Гринько, Микола Скрипник, Влас Чубар.
- Б Микола Скрипник, Влас Чубар, Олександр Шумський.
- В Влас Чубар, Олександр Шумський, Григорій Гринько.
- Г Олександр Шумський, Григорій Гринько, Микола Скрипник.

23.25. Укажіть правильне твердження.

- А Михайло Волобуєв аргументовано довів, що за радянської влади Україна перестала бути економічною колонією Росії
- Б жодну з голодуючих губерній України не було звільнено від податку, що спричинило численні жертви
- В особливо палким прихильником сталінського плану «автономізації» був Християн Раковський, за іронічним висловом Йосифа Сталіна, «липовий українець»
- Г сильними були позиції приватного капіталу в машинобудуванні та вугільній промисловості

23.26. Прочитайте факти життєпису діяча культури й укажіть його.

«Роки життя — 1894–1956. Народився на Чернігівщині. Закінчив Глухівський учительський інститут. Найвидатніший український кінорежисер. Поставив кінострічки «Звенигора» і «Арсенал». Світову славу йому приніс фільм «Земля» (1930 р.). Автор багатьох кіноповістей. Похований у Москві».

- А Олександр Довженко.
- Б Лесь Курбас.
- В Микола Куліш.
- Г Гнат Юра.

- 23.27. Укажіть правильне твердження.
- А діяльність радянських і зарубіжних організацій допомоги голодуючим була відчутною в Україні від початку голоду
 - Б літературно-художні об'єднання у 20-х рр. відразу ж забороняли
 - В у 1925 р. в Україні діяло понад 11300 виробничих сільськогосподарських кооперативів
 - Г Микола Хвильовий був прихильником відриву України від Радянської Росії
- 23.28. Владні структури, які забезпечували керівництво так званою «договірною федерацією» УСРР і РСФФР на початку 20-х рр.:
- А відповідні владні структури радянської Росії.
 - Б спеціальні федеративні органи за участю представників обох республік з кількісною перевагою російських урядовців.
 - В спеціальні федеративні органи за участю представників обох республік на паритетних засадах.
 - Г українські владні структури здійснювали самостійну політику в усіх питаннях.
- 23.29. Наслідки підписання союзного робітничо-селянського договору між УСРР і РСФФР:
- А закріплення державної самостійності УСРР, визнання її з боку радянської Росії.
 - Б підтвердження «військово-політичної» єдності України та Росії, закріплення обмеженості державного суверенітету УСРР.
 - В сприяння подальшому обмеженню державного суверенітету України, передача у спільне з Росією керівництво питань зовнішньої торгівлі, пошти і телеграфу, праці, шляхів сполучення.
 - Г сприяння розширенню державного суверенітету України, надання незалежності у вирішенні військових, господарських і фінансових питань.
- 23.30. Група населення, що чинила опір проведенню українізації:
- А більшість населення, що у важких післявоєнних умовах не сприймали ідей відродження української культури.
 - Б державні чиновники та партійні функціонери, переважно не українці, яким інтереси українського культурного відродження були чужі, наприклад, Дмитро Лебідь, виступив з «теорією боротьби двох культур».
 - В значна частина селянства, яка в силу своєї неосвіченості, не розуміла важливості процесу відродження української мови та культури.
 - Г українська інтелігенція, що не хотіла співпрацювати з більшовиками, вважаючи політику українізації тимчасовою й обмеженою.
- 23.31. Головна причина політичної кризи на початку 1921 р.:
- А діяльність опозиційних до КП(б)У політичних партій.
 - Б масовий антирадянський повстанський рух.
 - В міжнародне невизнання УСРР як незалежної держави.
 - Г політика «воєнного комунізму», що призвела до господарської розрухи.
- 23.32. Назва зібрання, на якому було взято курс на індустріалізацію:
- А I Всесоюзний з'їзд рад (грудень 1922 р.). В XII з'їзд РКП(б) (квітень 1923 р.).
 - Б II Всесоюзний з'їзд рад (січень 1924 р.). Г XIV з'їзд РКП(б) (грудень 1925 р.).
- 23.33. Статус КП(б)У на початку 20-х рр.:
- А автономна одиниця у складі РКП(б). В обласна організація РКП(б).
 - Б незалежна самостійна політична партія. Г формально самостійна партія, що залежала від РКП(б).
- 23.34. Укажіть правильне твердження.
- А губернії, які голодували в 1921–1923 рр., влада звільнила від податку
 - Б Сергій Єфремов у 20-х рр. емігрував за кордон
 - В літературна дискусія відбулася у 1922–1925 рр.
 - Г наприкінці 1925 р. поза школою залишалося ще 40 % дітей шкільного віку

- 23.35. Сутність поняття «унітаризм»:
 А державний устрій, для якого характерні самоврядне управління адміністративно-територіальними одиницями та високий ступінь автономізму.
 Б державний устрій, для якого характерні централізоване керівництво адміністративно-територіальними одиницями та відсутність самоврядних засад.
 В союзна держава, яка складається з державних утворень, що мають певну політичну самостійність.
 Г союзна держава, яка складається з державних утворень, що мають майже повну політичну самостійність, узгоджуючи між собою лише зовнішню політику.
- 23.36. Ставлення більшовиків до розвитку культури в УСРР у роки непу:
 А невтручання, оскільки вважали, що їхня економічна політика автоматично приведе до відповідних змін у культурі.
 Б підпорядкування культури догмам марксизму, підтримка тих діячів культури, які поділяли ідеї партії, критика тих, хто висловлював інші думки про розвиток культури.
 В піклування про створення умов для вільного розвитку національної культури, задоволення права усіх верств населення на культурну самореалізацію.
 Г повний контроль над розвитком культури, заборона усяких організацій, що не були цілком більшовицькими, масові репресії щодо діячів культури.
- 23.37. Укажіть губернії УСРР, у яких відбувався голод у 1921–1923 рр.
 1 Донецька
 2 Запорізька
 3 Катеринославська
 4 Київська
 5 Подільська
 6 Сумська
 7 Чернігівська
- 23.38. Укажіть основні завдання українізації.
 1 виховання кадрів з представників корінної національності
 2 впровадження в роботу державного, партійного апарату рідної для населення мови
 3 перебудова української культури на національних засадах
 4 підтримка національної церкви
 5 приєднання до УСРР всіх територій, населених українцями
 6 розвиток української мови на території інших радянських республік
 7 розширення мережі шкіл та інших навчальних закладів рідною мовою
- 23.39. Укажіть галузі, які перебували у віданні українського уряду після входження до складу СРСР.
 1 армія і флот
 2 зовнішньополітичні відносини і зовнішня торгівля
 3 освіта
 4 охорона здоров'я
 5 соціальне забезпечення
 6 транспорт
 7 фінанси
- 23.40. Укажіть основні риси нової економічної політики.
 1 вільна внутрішня торгівля при збереженні державної монополії на зовнішню
 2 господарський розрахунок на рівні трестів
 3 державний контроль над усіма сферами виробництва і розподілу
 4 колективна власність на землю, на основі якої створювалися колгоспи
 5 передача дрібних підприємств в оренду та приватну власність при збереженні великої промисловості в руках держави
 6 планово-адміністративні методи керівництва народним господарством
 7 продовольча диктатура, насадження колгоспів
- 23.41. Установіть відповідність між діячами культури і галузями, у яких вони досягли значних успіхів.
 А Михайло Бойчук
 Б Олександр Довженко
 В Лесь Курбас
 Г Микола Хвильовий
	1 живопис	2 кінематограф і література	3 література	4 музика	5 театр
1	☐	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐	☐
- 23.42. Установіть відповідність.
 А Михайло Волобуєв
 Б Лазар Каганович
 В Микола Скрипник
 Г Олександр Шумський
	1 генеральний секретар ЦК КП(б)У в 1925–28 рр.	2 економіст, автор статті «До проблеми української економіки»	3 нарком освіти УСРР у 1924–27 рр.	4 нарком освіти УСРР у 1927–33 рр.	5 перший секретар ЦК КП(б)У в 1921–23 рр.
1	☐	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐	☐

23.43. Установіть відповідність.

А Київ	1 випуск колісного трактора «Запорожець»
Б Макіївка	2 Всеукраїнський православний собор
В Одеса	3 гідроелектростанція
Г Токмак	4 кінофабрика
	5 металургійний завод

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

23.44. Установіть відповідність.

А автокефалія	1 договір передачі іноземцям державних підприємств
Б автономізація	2 один з проєктів утворення СРСР
В індустріалізація	3 повне самоврядування церкви, її незалежність
Г українізація	4 прискорений розвиток важкої промисловості
	5 український різновид політики «коренізації»

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

23.45. Установіть послідовність подій.

А голод у південних губерніях України	
Б Х з'їзд РКП(б), початок непу	
В завершення відбудови промисловості	
Г підписання союзного робітничо-селянського договору між РСФФР і УСРР	

	А	Б	В	Г
1				
2				
3				
4				

23.46. Установіть послідовність подій.

А входження УСРР до складу СРСР	
Б початок політики «українізації»	
В утворення УАПСЦ	
Г XIV з'їзд РКП(б), проголошення курсу на індустріалізацію	

	А	Б	В	Г
1				
2				
3				
4				

23.47. Укажіть сутність території, розташованої на південь від суцільної жирної лінії на карті.

А територія, на якій будували електростанції згідно з планом ГОЕЛРО
Б територія Молдавської автономії у складі УСРР
В територія, уражена голодом у 1921–1923 рр.
Г українська територія, яка у 1925 р. була приєднана до РСФФР

23.48. У якому уривку з історичного джерела відображено одну з причин упровадження в Україні на початку 1920-х рр. політики «коренізації»?

А «Від російської літератури нам треба тікати якомога швидше, тому що вона тяжить над нами в віках... Вигодувати на ній наше молоде мистецтво — це означає затримати його розвиток...»
Б «Замість того, щоб... розвивати зв'язок з культурою братнього російського народу ... частина інтелігенції скоочується на позиції занепадницької буржуазної культури. Ці митті відриваються від народу, захоплюючись техніцизмом...»
В «Зростання української культури та української інтелігенції йде швидкими темпами і якщо ми не візьмемо в руки цього руху, він може піти мимо нас... віддавати цей рух у руки чужих нам елементів не можна ні в якому разі...»
Г «Наше завдання: добити контрреволюційні елементи, викрити націоналістичні ухили, розгорнути роботу з виховання партійних мас, а також широких мас у дусі пролетарського інтернаціоналізму...»

Відповіді до тестів

- 23.1. А. 23.2. Г. 23.3. В. 23.4. Б. 23.5. В. 23.6. Г. 23.7. В. 23.8. А. 23.9. В. 23.10. В. 23.11. А. 23.12. Г. 23.13. В. 23.14. А. 23.15. А. 23.16. Б. 23.17. Г. 23.18. Г. 23.19. В. 23.20. Г. 23.21. В. 23.22. В. 23.23. В. 23.24. Г. 23.25. Б. 23.26. А. 23.27. В. 23.28. А. 23.29. В. 23.30. Б. 23.31. Г. 23.32. Г. 23.33. В. 23.34. Г. 23.35. Б. 23.36. Б. 23.37. 1, 2, 3. 23.38. 1, 2, 7. 23.39. 3, 4, 5. 23.40. 1, 2, 5. 23.41. 1-А, 2-Б, 3-Д, 4-В. 23.42. 1-Б, 2-А, 3-Г, 4-В. 23.43. 1-Б, 2-Д, 3-Г, 4-А. 23.44. 1-В, 2-Б, 3-Г, 4-Д. 23.45. Г, Б, А, В. 23.46. В, А, Б, Г. 23.47. В. 23.48. В.

ТЕМА 24. УКРАЇНА В 1929–1938 РР.

Радянська модернізація в Україні. У 1928 р. нею було відкинута, розпочалася радянська модернізація, що тривала близько 10 років. Її основними завданнями були індустріалізація, колективізація сільського господарства і «культурна революція» (виховання радянської людини). Для здійснення цих завдань влада ухвалювала п'ятирічні плани розвитку народного господарства. План першої п'ятирічки був затверджений у 1929 р., але її часові рамки відносять до 1928–1932, а другої — до 1933–1937 рр.

Причини форсованої індустріалізації. У 1929 р. було вирішено перейти до форсованої індустріалізації, тобто прискореного створення великої промисловості «за всяку ціну»:

- забезпечення економічної незалежності, зміщення обороноздатності;
- створення матеріально-технічної бази для модернізації промисловості та сільського господарства;
- подолання економічної відсталості, створення економічної бази для побудови соціалізму.

Сутність політики форсованої індустріалізації. Керівник ЦСРП **Й. Сталін** у статті «Рік великого прориву» (1929 р.) оприлюднив економічний пріоритет держави вищий від попередніх планових показників. Це рішення не було підкріплене відповідними матеріальними ресурсами. Серйозних обґрунтувань економічного стрибка не зробили. Цифри були абсолютно нереальні. Звичайно, п'ятирічні плани не виконувалися.

Політика форсованого розвитку зазнала провалу, хоча зроблено великі кроки вперед. За роки перших п'ятирічок в Україні були збудовані: найбільша на той час у Європі електростанція Дніпрогес, Харківський тракторний завод, металургійні заводи «Запоріжсталь», «Криворіжсталь», «Азовсталь», «Дніпроенсталь», Новокраматорський машинобудівний завод, Дніпровський алюмінієвий завод, реконструйований Луганський паровозобудівний завод тощо. Приватні підприємства закрилися.

Сталінізм продовжував експлуатувати революційний ентузіазм частини робітничого класу. Найвідоміший трудовий почин, пов'язаний з іменем шахтаря **Олексія Стаханова**, який застосував новаторський підхід до праці. В інших галузях народного господарства з'явилися послідовники **стахановського руху**. Це було використано владою для посилення тиску на трудящих.

Наслідки політики форсованої індустріалізації:

- напередодні Другої світової війни частка України в промисловості ЦСРП становила близько половини у видобутку вугілля, виплавці чавуну, виробництві сталі, дві третини видобутку залізної руди;
- головна увага приділялася розвитку важкої промисловості, що не супроводжувалося відповідним приростом продукції легкої та харчової промисловості, соціально-культурної сфери;
- індустріальна потужність України була зорієнтована не на задоволення повсякденних потреб людини;
- пріорит виробництва відбувався в традиційних промислових центрах, тобто розміщення продуктивних сил продовжувало бути нерівномірним і нерациональним, сформувалася директивна економіка;
- досягнення важкої промисловості були, але продукцією України розпоряджалися центральні відомства;
- відбувалася урбанізація, в 1939 р. кожен третій мешканець України жив у місті. Це сприяло українізації міст;
- сформувалися національний робітничий клас і технічна інтелігенція, ліквідовано безробіття;
- ускладнилася житлова і продовольча проблема, життєвий рівень населення знизився;
- серед працівників на виробництві значно збільшилася кількість жінок;
- внаслідок індустріалізації УСРР перетворилася на індустріально-аграрну республіку.

Причини політики форсованої колективізації. Більшовики з самого початку приходу до влади намагалися створити на селі колективні господарства, провести колективізацію сільського господарства:

- колгоспи — зручна форма, з допомогою якої можна було легко вичакувати ресурси до державного бюджету;
- забезпечення міста коштами на потреби індустріалізації, дешевими харчами та сировиною;
- поширення контролю держави за приватним сектором сільського господарства;
- ліквідація куркульства як класу, створення слухняного колгоспного селянства;
- збільшення товарності сільського господарства, спроба налагодити ефективне виробництво на селі.

Сутність політики форсованої колективізації. В умовах «хлібозаготівельної кризи» **Й. Сталін** висунув гасло суцільної колективізації. У листопаді 1929 р. було ухвалене рішення про форсовану колективізацію. Генеральний секретар ЦК КП(б)У **С. Косіор** 24 лютого 1930 р. підписав лист-директиву місцевим парторганізаціям, де вимагав закінчити колективізацію в Україні до осені 1930 р.

Зрозуміло, що досягти цього можна було лише грубим насильством. Головним методом колективізації був терор проти селянства. Це викликало опір, загальна кількість повстанців у 1930 р. становила близько 40 тис. осіб.

У ході колективізації постало питання про долю заможних селян. **Й. Сталін** поставив завдання «ліквідації куркульства як класу». «Розкуркулення» торкнулося близько 200 тис. селянських господарств, що разом з членами родин становило майже 1,5 млн осіб. Понад половину з них виселили на Північ і до Сибіру.

Створивши колгоспи, держава встановила над ними всеосяжний контроль. Колгоспники перетворювалися на людей «нижчого ґатунку», головне призначення яких — забезпечення індустріалізації дешевим хлібом. Сталінське керівництво фактично прикрило село до землі, зробило їх державними кріпаками, об'єктом середньовічної експлуатації.

Наслідки політики форсованої колективізації:

- дезорганізація сільськогосподарського виробництва, зниження його товарності; ломлення селянства;
- порушення балансу в розвитку промисловості та сільського господарства;
- винищення найкращих господарів на селі; хронічне відставання сільськогосподарського виробництва.

Причини Голодомору 1932–1933 рр. Найстрашнішим злочинним сталінізмом проти українського народу був організований ним Голодомор 1932–1933 рр. Причинами цього голоду були тільки штучні національно-політичні та соціально-економічні чинники, оскільки урожай 1932 р. був лише на 12 % нижчим від середнього врожаю за 1926–1930 рр., наближення катастрофи відчувалося вже в середині 1932 р.:

- необхідність знищення українського селянства як свідомої національної верстви, що загрожувала Москві;
- прискорена насильницька колективізація, небажання селян працювати в колгоспах, прагнення кари;
- непосильні плани хлібозаготівлі, конфіскація владою продовольчих запасів, експорт продовольства;
- економічні прорахунки, спроба влади будувати соціалізм воєнно-комуністичними методами.

1932–1933 рр. — Голодомор в Україні. Й. Сталін особисто написав закон про охорону соціалістичної та колгоспної власності, відомий під назвою «закон про п'ять колосків», який передбачав за крадіжку колгоспного майна розстріл або позбавлення волі не менш, як на 10 років з конфіскацією майна. Але забезпечити хлібозаготівлі не вдалося. Тоді в Україну прибула надзвичайна комісія на чолі В. Молотовим, наприкінці 1932 р. — Л. Каганович, а в січні 1933 р. на постійну роботу — П. Постишев. Разом з місцевими керівниками С. Косіором, В. Чубарем, Г. Петровським, М. Хатаєвичем вони стали основними винуватцями Голодомору.

Наслідки Голодомору 1932–1933 рр.:

- голод був і на інших територіях, але найбільших масштабів набрав саме в Україні, тобто був **геноцидом** українського народу. Селяни були позбавлені всього їстівного. Цим партійно-державний апарат цілком свідомо прирікав їх на смерть. У 2010 р. СБУ встановило близько 4 млн прізвищ загиблих від Голодомору 1932–1933 рр., але жертв було більше. Деякі дослідники називають цифри 7-10 млн осіб, померлих від голоду в цей період;
- остаточно замавав опір селян колгоспно-феодалній системі, на 1937 р. колгоспи об'єднали 99,7% площ;
- суттєво підірвали сили у відстоюванні споконвічних національних прав, старе село було знищене;
- переселення до України селян з Росії та інших територій, деградація сільського господарства.

Саме цього і прагнув тоталітарний режим. Один з тодішніх керівників України М. Хатаєвич сказав: «Між селянами і нашою владою точиться жорстока боротьба. Це боротьба на смерть. Цей рік став випробуванням нашої сили та їхньої витривалості. Голод довів їм, хто тут господар. Він коштував мільйони життів, але колгоспна система існуватиме завжди. Ми виграли війну!». Коментарі тут, як кажуть, зайві.

Взаємозв'язок між різними складовими економічної політики сталінського режиму (індустріалізація, колективізація). Значні економічні ресурси села були кинуті на розвиток важкої промисловості;

- переважно аграрний характер економіки України відійшов в історію, з'явилися нові промислові центри;
- переселення з сіл довели міське населення до третини мешканців України;
- створені на селі колгоспи та радгоспи оснащувалися тракторами і комбайнами;
- структура економіки України практично не змінилася, Україна залишалася придатком імперського центру.

Зв'язки між радянською модернізацією та зміною соціальної структури українського радянського суспільства. В умовах здійснення радянської модернізації України утвердився тоталітарний режим. Змінилася соціальна структура населення. Зникли приватні підприємці, заможні селяни, помітно зростає кількість робітників, інтелігенції, майже усіх селян після колективізації називали колгоспниками. Більшовики ставили собі в заслугу побудову суспільства, вільного від експлуатації людини людиною. Але в СРСР формувалася новий правлячий клас — номенклатурна верхівка партійно-державного та господарського апарату, забезпечена всіма матеріальними благами й відгороджена від мільйонів своїх співгромадян щільним муром різноманітних привілеїв.

Особливості суспільно-політичного життя періоду. 1934 р. — перенесення столиці УРСР з Харкова в Київ. Фактичним диктатором України в 1933–1937 рр., хоча й був другим секретарем ЦК КП(б)У, став П. Постишев. Конституція 1937 р. перейменувала республіку на УРСР. Демократичні положення основного закону не були наповнені реальним змістом, вони не підкріплювалися практикою життя. Тоталітарний режим виключав будь-які прояви незалежного від держави громадсько-політичного життя, виховуючи в широких масах подвійну мораль, формуючи байдужість і соціальну пасивність.

Брутальні розправи з тими, кого вважали противниками радянської влади не припинялися протягом 20-х рр. У 1928 р. відбувся процес над «шкідниками» (так звана «Шахтинська справа»), а по суті — суд над старими спеціалістами вугільної промисловості Донбасу. Метою цього процесу було злякати стару технічну інтелігенцію й змусити працювати її на новий режим. Представників гуманітарної інтелігенції на чолі з академіком С. Сфремовим зібрали на процесі «Спілки визволення України» (СВУ), який відбувся у березні-квітні 1930 р. У зв'язку зі справою СВУ в республіці було репресовано близько 5 тис. осіб.

Згортання українізації. Почалося особливо з 1933 р., її активних діячів знищено, М. Хвильовий і М. Скрипник застрелилися. Влада остаточно повернулася до великодержавної асиміляторської політики. Україною прокотилася нова хвиля боротьби з «націоналістичними ухилами». Сам процес українізації поступово почав розглядатися як бур-

жажно-націоналістичний. Сталінізм, укорінюючи в свідомість людей національний нігілізм, продовжував шовіністичну русифікаторську політику царизму.

Масові репресії. Масова кампанія репресій розгорнулася після вбивства 1 грудня 1934 р. більшовицького діяча С. Кірова. У той же день ухвалено постанову про порядок розгляду звинувачень у підготовці чи здійсненні терористичних актів, яка відводила на слідство у цих справах не більше 10 днів. Справи розглядалися без прокурора й адвоката. Оскарженню чи помилуванню не підлягали. Смертну кару могли застосовувати до звинувачених осіб, починаючи з 12 років. Вирок мав виконуватися негайно. Слідство велось із вживанням до арештованих найжорстокіших тортур. Ця практика в 1937 р. була навіть узаконена.

У 30-х рр. репресії охопили всі категорії населення. Вони торкнулися навіть найвищого керівництва України (загинули всі, крім Г. Петровського). У 1937–1938 рр. сильно постраждали від переслідувань військові. Найбільше серед репресованих було селян і робітників, оскільки їх була основна маса населення. Але, якщо рахувати у відсотках, найбільше постраждала інтелігенція.

Масові репресії були важливою умовою функціонування тоталітарного режиму, оскільки вони:

- у політичній сфері придушували опозиційні сили, нейтралізували потенційних противників системи, блокували розвиток громадянського суспільства, давали змогу повністю контролювати розвиток суспільних процесів;
- в економічній сфері — сприяли підтриманню основного стимулу до праці — страху, забезпечували систему майже дармовою робочою силою;
- у соціальній сфері — розколювали суспільство, протиставляли його верстви одна одній, створювали атмосферу взаємної підозри та недовіри, забезпечували збереження дисципліни та єдності.

Ідеологізація суспільного життя, культ особи:

- установа монополії комуністичної ідеології, яка базувалася на марксизмі-ленінізмі;
- ідеологізація освіти та культури, жорстка цензура, контроль над засобами масової інформації;
- повне підкорення особистості інтересам держави та колективу, ідеологічне виправдання терору;
- партійний контроль над діяльністю інтелігенції, культ особи Сталіна, поширення міфів про його мудрість.

Обливісті культурного життя періоду. На зміну українському культурному відродженню 20-х рр. прийшов новий комуністичний наступ, який характеризувався надзвичайною ідеологізацією в усіх сферах життя суспільства, суворим контролем над діями культури.

Освіта. Ці процеси існували навіть у початковій школі. У 1930 р. було започатковано 4-класне обов'язкове навчання. Було подолано в загальних ризах неписьменність серед дорослих. У 1933 р. було відновлено діяльність університетів у таких містах: Київ, Харків, Одеса, Дніпропетровськ.

Наука. Незважаючи на репресивний тиск продовжувала розвиватися наука, визнання здобули дослідження О. Богомольця, О. Палладіана, С. Патона. Видатне відкриття в 1929 р. зробив Юрій Кондратюк, яке через 40 років використали науковці США при польоті на Місяць. Були репресовані академіки математик Михайло Кравчук, історики М. Слабченко, М. Яворський, генетик І. Агол та інші.

Література і мистецтво. Особливо постраждала від репресій українська література. Загалом знали тих чи інших переслідувань близько 500 письменників. Знищені були такі видатні літератори, як Микола Куліш, Микола Зеров, Григорій Косинка, Валер'ян Підмогильний, Євген Плужник і багато інших. Розстріляла більшовицька влада й видатних митців зі світовим іменем — художника М. Бойчука і театрального режисера Л. Курбаса. Покоління визначних діячів української культури 20-30-х рр. називають «розстріляним відродженням».

Релігійне життя. Нищівного удару було завдано по УАПЦ: було репресовано 3 митрополити, 23 єпископи й архієпископи, близько 2 тис. священників. У другій половині 30-х рр. в Україні не залишилися парафії з українською мовою богослужіння. У 30-х рр. влада розгорнула масове нищення культових споруд. Жертвами радянських вандалів стали Михайлівський Золотоверхий собор, Богоявленський собор Братського монастиря, церква Успіння Богородиці (Пирогощі) й тисячі інших. У середині 30-х рр. діяло 9 % церков порівняно з 1913 р. Державний атеїзм посилював вплив партії, але спричиняв глибокі моральні деформації в суспільстві, зростання бездуховності.

Сталінська модернізація України означала й осучаснення її населення, а це означає, що з часом вони неминує мали поставити питання про відродження своєї держави. Модернізація, навіть у її сталінському варіанті, все-таки наближала цю перспективу.

Хронологічний довідник

1927–1928 рр. — хлібозаготівельна криза.

1928 р., — рішення РНК СРСР про достроковий збір усіх платежів з селян. Початок надзвичайних заходів у сільському господарстві. Початок сталінської «революції згори».

1928 р., 18 травня — 5 червня — розгляд судом у Москві сфальсифікованої «Шахтинської справи», пов'язаної з так званою підіривною діяльністю технічної інтелігенції Донбасу проти радянської влади. Із 49 зазвучених 7 осіб розстріляно.

1928 р., 28 листопада — створення на Одещині в радгоспі ім. Т. Шевченка першої в СРСР МТС — машинно-тракторної станції. МТС забезпечували посилення впливу держави на село.

1928–1932 рр. — перший п'ятирічний план розвитку народного господарства.

1929 р., 7–15 травня — XI Всеукраїнський з'їзд рад затвердив план першої п'ятирічки.

1929 р., 10–17 листопада — пленум ЦК ВКП(б). Розгrom групи Н. Бухаріна. Ухвалення резолюції «Про сільське господарство України і про роботу на селі», в якій вимагали прискорити темпи колективізації в республіці.

1929 р. — «Рік великого перелому» (назва сталінської статті в газеті «Правда» від 7 листопада). Остаточна перемога Йосифа Сталіна в боротьбі за владу. Перехід до форсованої індустріалізації та колективізації сільського господарства.

Юрій Кондратюк розробив теорію космічних польотів. На її основі через 40 років США здійснили висадку свого космічного апарату на Місяць.

1930 р., 5 січня — постанова ЦК ВКП(б) про темпи колективізації й заходи допомоги держави колгоспно-му будівництву.

1930 р., 28–29 січня — самоліквідація УАПЦ на надзвичайному соборі через шалений тиск з боку влади.

1930 р., 30 січня — постанова ЦК ВКП(б) про заходи щодо ліквідації куркульських господарств у районах суцільної колективізації.

1930 р., 24 лютого — лист-директива Станіслава Косіора місцевим парторганізаціям про форсування колективізації. Прагнення колективізувати всю Україну до осені 1930 р.

1930 р., 2 березня — Й. Сталін виступив у «Правді» зі статтю «Запаморочення від успіхів», де засуджував «перегини», але відповідальність покладав на місцеве керівництво.

1930 р., 9 березня — 19 квітня — процес СВУ в Харкові. Підсудними були 45 видатних діячів української національної інтелігенції на чолі з С. Сфремовим, який засуджений на 10 років. Всього за сфальсифікованими звинуваченнями репресовано близько 5 тис осіб.

1930 р., 8 квітня — на екрані кінотеатрів вийшов фільм О. Довженка «Земля» (ВУФКУ, за власним сценарієм). У 1958 р. визнаний одним з 12 найкращих картин світового кінематографу.

1930 р., 25 липня — постанова ЦК ВКП(б) «Про загальне обов'язкове навчання», започатковане обов'язкове чотирікласне навчання.

1930 р. — створення першого українського балету (Михайло Вериківський, «Пан Каньовський»).

1931 р., березень — «викриття» органами ДПУ «Українського національного центру». Засуджено близько 50 осіб, переважно колишні діячі українського національного руху. У зв'язку з цією «справою» був арештований і висланий до Москви М. Грушевський.

1931 р., 1 жовтня — введення в дію і випуск першого трактора Харківським тракторним заводом (ХТЗ) ім. Серго Орджонікідзе.

1932 р., 9 лютого — ухвалення постанови ВУЦВК про адміністративно-територіальну реформу. Створення областей і перехід на триступеневу систему управління: центр — область — район.

1932 р., 7 серпня — постанова ЦВК і РНК СРСР про охорону майна державних підприємств, колгоспів і кооперації, згідно з якою крадіжка державного та колгоспного майна каралася розстрілом, а при наявності пом'якшувальних обставин — тюремним ув'язненням строком не менше 10 років («закон про п'ять колосків»).

1932 р., 16 вересня — затверджено інструкцію щодо застосування постанови від 7 серпня 1932 р., яка мала цілком таємну частину («окрема тека»), що передбачала спрощений порядок затвердження вироків до розстрілу.

1932 р., 10 жовтня — урочисте введення в дію Дніпрогесу в Запоріжжі, найбільшої тоді в Європі електростанції.

1932 р., 30 жовтня — початок діяльності в Україні Надзвичайної комісії з хлібозаготівлі (комісія В. Молотова, діяла до кінця січня 1933 р.). Вилучення репресивними методами з українського села майже 90 млн пудів зерна.

1932 р., 8 листопада — таємна постанова ЦК ВКП(б) про припинення відвантаження товарів для сільської місцевості України.

1932 р., 20 листопада — постанова РНК УСРР «Про заходи щодо посилення хлібозаготівелі», де був пункт про застосування «натуральних штрафів». Штрафи м'ясом мали стягуватися як за рахунок усупільненої худоби, так і худоби колгоспників.

1932 р., 1 грудня — РНК УСРР заборонив торгувати картоплею у районах, які злісно не виконують зобов'язань з контрактної та перевірці наявних фондів картоплі у колгоспах.

1932 р., 6 грудня — ухвалення постанови РНК УСРР і ЦК КП(б)У «Про занесення на «чорну дошку» сіл, які злісно саботують хлібозаготівлі». Це рішення спричинило збільшення жертв Голодомору.

1932 р., 14 грудня — Й. Сталін і В. Молотов підписали постанову ЦК ВКП(б) і РНК СРСР у зв'язку з проведінням хлібозаготівельної кампанії. Разом з тим цей документ вимагав «правильного проведення українізації» в Україні та в регіонах, де компактно мешкали українці. По суті це означало смерть українізації.

1932 р., 19 грудня — ЦК ВКП(б) і РНК СРСР розглянули питання про хлібозаготівлі в Україні. Ситуацію визнано незадовільною і доручено «виправити» її Л. Кагановичу і П. Постишеву як «особливо уповноваженим».

1932 р., 31 грудня — ухвалення ВУЦВК і РНК УСРР постанови про введення єдиної паспортної системи в УСРР і обов'язкового запису паспортів (прописки). Фактичне прикріплення селян до землі (паспорти лише в містах).

1932 р. — заснування Інституту електрозварювання ВУАН на чолі з Свєном Патоном (з березня 1945 р. названий його іменем). Розробка ефективного способу електрозварювання під флюсом.

1932–1933 рр. — Голодомор в Україні. Кількість жертв — 4–7 млн осіб. Одна з найбільших трагедій України за всю історію.

1933 р., 19 січня — постанова РНК СРСР і ЦК ВКП(б) «Про обов'язкову поставку зерна державі колгоспами й одноосібними господарствами». Запровадження погетарного принципу хлібозаготівлі.

1933 р., 24 січня — призначення П. Постишева другим секретарем ЦК КП(б)У, який, крім того, був секретарем ЦК ВКП(б). Очолив кампанію репресій в Україні у зв'язку з голодом, а також здійснював остаточний програму українського відродження.

1933 р., січень — постанова партійно-державного керівництва СРСР про організацію політвідділів при МТС і радгоспах. Для роботи на селі прибули близько 16 тис. осіб, наділені надзвичайними повноваженнями.

Усунення Миколи Скрипника з поста наркома освіти. Згорання українізації.

«Викриття» органами ДПУ чергової «контрреволюційної організації», яка отримала назву «Українська військова організація». Вирок затверджено 20 жовтня 1933 р., засуджено 148 осіб, серед них багато вихідців із Західної України.

1933 р., 23 лютого — Політбюро ЦК ВКП(б) ухвалило постанову «Про поїздки по СРСР іноземних кореспондентів». Установлювався порядок відвідування певних пунктів лише з дозволу Головного управління міліції. Світ не мав знати про те, що коїться в Україні.

1933 р., 10 березня — ухвалення РНК УСРР постанови про організацію в Україні державних університетів. З нового навчального року мали відкритися Київський, Харківський, Одеський і Дніпропетровський університети.

1933 р., 8 квітня — РНК і ЦК КП(б)У затвердили Тимчасові правила трудового розпорядку в колгоспах, якими встановлювався жорсткий контроль і запроваджувалися каральні санкції за невихід на роботу, забороналася робота поза колгоспом. Правління також могло регулювати тривалість робочого дня, скасовувати вихідні тощо.

1933 р., 13 травня — самогубство М. Хвильового на знак протесту проти погрому української культури. Початок масових арештів серед письменників.

1933 р., 8–11 червня — пленум ЦК КП(б)У. П. Постишев здійснив вирішальну атаку проти М. Скрипника.

1933 р., 7 липня — самогубство М. Скрипника. Символ закінчення українізації.

1933 р., 17 липня — після закінчення будівництва Дніпрогесу та ліквідації порогів по Дніпру вирушив у рейс перший пароплав з Києва до Херсона.

1933 р., 5 жовтня — постанова наркомату освіти про театр «Березіль», згідно з якою Лесь Курбас був звільнений з посади художнього керівника та директора театру, згодом репресований.

1933–1937 рр. — друга п'ятирічка. Введення в дію гігантів металургії: «Запоріжсталь», «Криворіжсталь», «Азовсталь». Завершення суцільного колективізації. «П'ятирічка знищення релігій» (Й. Сталін оголосив про «безбожну п'ятирічку» ще 15 травня 1932 р.).

1934 р., 21 січня — постанова ВУЦВК про перенесення столиці з Харкова в Київ.

1934 р., 16 червня — 12 серпня (з перервою) — I з'їзд письменників республіки, який проголосив створення Спілки радянських письменників України.

1934 р., 1 грудня — вбивство С. Кірова. Розгортання нової хвилі репресій. Постанова Президії ЦВК СРСР про прискорене ведення слідчих органами справ звинувачених у підготовці та здійсненні терористичних актів (не більше 10 днів). Розгляд — без прокурора й адвоката, оскарженню чи помилуванню не підлягали, негайне виконання вироку.

1934 р., 7 грудня — постанова РНК СРСР про скасування карткової системи на хліб, борошно, крупу (запроваджена восени 1928 р.).

1934 р., грудень — арешт у Харкові майже 300 українських кобзарів і лірників, які приїхали на Республіканську олімпіаду, їх розстріл.

1934–1936 рр. — спорудження в Києві стадіону «Динамо» (архітектор Василь Осмак).

1935 р., 24 березня — урочисте відкриття пам'ятника Т. Шевченкові в Харкові (скульптор Матвій Манізер).

1935 р., 31 серпня — почин Олексія Стаханова на шахті «Центральна-Ірмені» в Кадіївці. Застосування новий метод роботи, вибійник О. Стаханов з допомогою двох крипильників вирубає 102 т вугілля, перевищення норми в 14,5 разу. Стахановський почин підтримали в інших галузях.

1935 р., 5 листопада — у Києві відкрили регулярний тролейбусний рух.

1936 р., 1 лютого — М. Ізотов на шахті «Кочегарка» (Горлівка) з допомогою 12 крипильників нарубає 607 т вугілля, що було абсолютним досягненням на відбійному молотку.

1936–1938 рр. — створення Меморіального музею Т. Шевченка в Каневі на Тарасовій горі (архітектори Василь Кричевський, Петро Костирко).

1936–1939 рр. — спорудження в Києві будинку Верховної Ради УРСР (архітектор Володимир Заболотний).

1937 р., 25–30 січня — надзвичайний XIV Всеукраїнський з'їзд рад. Ухвалення нової Конституції УРСР. Демократичні положення конституції не підтверджувалися практикою життя.

1937 р., 3 листопада — масові розстріли української інтелігенції на Соловках і в Карелії (М. Зеров, М. Куліш, Л. Курбас та інші).

1937 р. — особиста вказівка Й. Сталіна від імені ЦК ВКП(б) органам НКВС про застосування до заарештованих фізичних методів тиску (використовувалися й раніше без санкції).

Найбільш масові репресії, які охопили всі категорії населення.

1938 р., 10 квітня — постанова ЦК КП(б)У «Про реорганізацію шкіл на Україні». Перетворення національних шкіл на радянські школи звичайного типу. Посилення процесу русифікації народної освіти в Україні.

1938 р., 20 квітня — постанова РНК УРСР і ЦК КП(б)У про обов'язкове вивчення російської мови в школах України з неросійською мовою викладання.

1938 р., 26 червня — перші вибори до Верховної Ради УРСР. Відбувалися на безальтернативній основі (вибори без вибору).

1938 р., 28 грудня — постанова ЦК ВКП(б), РНК СРСР, ВЦРПС про заходи щодо впорядкування трудової дисципліни, поліпшення практики державного соціального страхування та боротьбу зі зловживаннями.

1938 р. — вийшов у світ «Короткий курс історії ВКП(б)», редактований особисто Й. Сталіним. Узаконювала фальсифікація історії партії та країни.

1939 р., 18 червня — відкриття в Канєві на могилі Т. Шевченка пам'ятника (скульптор М. Манізер).

Персоналії

Єфремов Сергій (псевд. Ромул, С. Охріменко, С. Ярошенко, Р. Дніпровенко, Липовчанин, Земець, Киянин та ін.; 18.10.1876, с. Пальчик Звенигородського пов. Київської губ., нині Катеринопільського р-ну Черкаської обл. — 10.03. (за ін. даними 31.03) 1939, Вологда, РФ) — визначний гром.-політ. і держ. діяч, літ. критик, історик л-ри. Закінчив юрид. ф-т Київського ун-ту (1901). Член УЦР з моменту її заснування, на Укр. нац. конгресі обраний заст. голови УЦР. С. був членом першого укр. уряду УЦР Ген. Секретаріату (міжнародні справи). З 1919 — академік УАН, 1922-1928 був віце-президентом ВУАН, вів вел. наук. роботу. У 1929 С. був арештований, у березні-квітні 1930 — гол. підсудний у справі «СВУ». Засуджений на 10 років, загинув в ув'язненні.

Кондратюк Юрій (спр. Шаргей; 21.06.1897, Полтава — 3.10.1941, с. Засецький Кіровського р-ну Калузької обл.) — видатний учений-винахідник, один з перших творців ракетної техніки та космічних польотів. Навчався в Петроградському політехнічному ін-ті. У липні 1930 К. був заарештований за звинуваченням у шкідливічій групі проєктувальників і будівельників зернохосвищ у Зах. Сибіру. 1919 написав працю «Тим, хто буде читати, щоб будувати», згодом доопрацьована і видана під назвою «Завоювання міжпланетних просторів» (1929), в якій автор розробив осн. проблеми космонавтики, космічних польотів і конструювання кораблів для міжпланетних подорожей. Ідеї та розрахунки К. використовувалися американськими вченими для підготовки польоту космічного корабля «Аполлон» на Місяць (1969). Загинув на фронті під час битви за Москву.

Косіор Станіслав (18.11.1889, Венгров, нині Польща — 26.02.1939, Москва) — більшовицький парт. і держ. діяч. За національністю поляк. Член РСДРП з 1907. Брав участь у більшовицькому русі в Донбасі та на Дону (1907-1918). У березні-квітні 1918 входив до складу Нар. секретаріату. К. з травня до вересня 1919 був секретарем ЦК КП(б)У, у вересні-квітні 1919 очолював Зафронтове бюро ЦК КП(б)У, з грудня 1919 до листопада 1920 — знову секретар ЦК КП(б)У. Липень 1928 — січень 1938 — генеральний (з червня 1930 — перший) секретар ЦК КП(б)У, безпосередній організатор і виконавець політики фізичного і духовного геноциду укр. народу, що проявився в організації Голодомору 1932-1933, проведених політики русифікації, розгортанні антиукраїнського терору, масовому винищенні укр. інтелігенції. К. — одна з найзловісніших постатей в укр. історії. 1939 репресований.

Кравчук Михайло (27.09.1892, с. Човниця Волинської губ., нині Ківерецького р-ну Волинської обл. — 9.03.1942, РФ) — видатний математик. Закінчив Київський ун-т (1914). К. учителював, очолював комісію математичної статистики у Київському політехнічному ін-ті (1923-1933). Проф. (з 1925), академік ВУАН (1929), завідувач відділу Ін-ту математики Академії (1934-1937). К. — автор наук. праць з алгебри, математичного аналізу, теорії диференціальних та інтегральних рівнянь, теорії функцій, наближених обчислень, теорії ймовірності, математичної статистики, історії математики. Репресований, помер у концтаборі на Колимі.

Куліш Микола (5.12.1892, с. Чаплинка Таврійської губ., тепер смт, районний центр Херсонської обл. — 3.11.1937, Сандармох, Карелія, РФ) — визначний драматург. Навчався в Олешківській (нині Цюрупинськ Херсонської обл.) гімназії. Воював на фронтах Першої св. війни, 1919-1920 брав участь у боях з білогвардійцями у складі Червоної армії. Належав до літ. о-ції «Гарт» і ВАПЛІТЕ (листопад 1926 — січень 1928 — президент). Виступив одним з творців нового укр. театру, більшість п'єс К. була поставлена на сцені театру «Березиль» Л. Курбаса. 1934 арештований, згодом розстріляний. Автор драм. творів: «97» (1924), «Зона» (1926), «Народний Малахій» (1928), «Мина Мазайло» (1929), «Патетична соната» (1929), «Маклена Граса» (1933) та ін.

Любченко Панає (14.01.1897, Кагарлик Київської губ., тепер районний центр Київської обл. — 29.08.1937, Київ) — рад. держ. і парт. діяч. З 1917 — член УПСР, один з лідерів лівої фракції. Входив до складу УЦР. Був серед творців УКП(б) — партії боротьбистів, у березні 1920, як і більшість їх провідних членів, вступив до КП(б)У. Л. з особливою жорстокістю ставився до своїх колишніх соратників по партії боротьбистів. 1927-1934

— секретар ЦК КП(б)У. Л. з 1934 обійняв посаду голови РНК УСРР. Він виступив гром. звинувачувачем на процесі «СВУ», був активним провідником політики Москви, відіграв важливу роль у проведенні колективізації, що призвело до Голодомору 1932–1933. 1937 звинувачений у керівництві контрреволюційною націоналістичною організацією. Передчуваючи репресії щодо себе і членів родини, застрелив дружину і покінчив життя самогубством.

Молотов В'ячеслав (спр. — Скрабін; 9.03.1890, слобода Кукара В'ятської губ., нині РФ — 8.11.1986, Москва) — рад. парт. і держ. діяч. З листопада 1920 до березня 1921 обійняв посаду першого секретаря ЦК КП(б)У, проводив політику централізму, зокрема продрозкладки, що призвело до голоду 1921–1923 рр., боровся з укр. повстанським рухом. З 1926 — член Політбюро ЦК ВКП(б), у грудні 1930 призначений головою РНК СРСР. У цей період М. став найближчим соратником Й. Сталіна, був разом з ним головним організатором геноциду укр. народу — політики Голодомору 1932–1933 рр. У жовтні-листопаді 1932 очолив комісію, яка розробила надзвичайні заходи для збільшення хлібозаготівель шляхом проведення масових репресій щодо селянства, які призвели до перетворення штучно створеної продовольчої кризи у широкомасштабний голодомор. М. 1937 відіграв гол. роль у проведенні парт. чистки ЦК КП(б)У, запропонував «судити і розстрілювати за списками».

Петровський Григорій (4.02.1878, Харків — 9.01.1958, Москва) — рад. парт. і держ. діяч. П. 1905 — один із засновників у Катеринославі (1926 названий із його честь Дніпропетровськом) першої в Україні ради робітничих депутатів. Належав до РСДРП. П. — депутат IV Держ. думи (1912–1914, арештований, звинувачений у зраді й засланий). Нарком внутр. справ Росії (1917–1919). П. — голова ВУЦВК (1919–1937, з перервою, грудень 1919 — лютий 1920 — голова Всеукраїнському), голова Президії Верховної ради УРСР (1937–1938). П. повністю підтримував політику Й. Сталіна, причетний до масових репресій і Голодомору. З 1940 до смерті працював заст. директора Музею революції з госп. частини (Москва). Урна з прахом у кремлівській стіні.

Петрусенко Оксана (спр. Бородавкіна; 17.02.1900, Балаклія, нині Харківської обл. — 15.07.1940, Київ) — визначна співачка (лірико-драм. сопрано) й актриса. Навчалася у Київському муз.-драм. ін-ті ім. М. Лисенка (1923–1924). П. працювала в оперних театрах Росії (1927–1934), Київському театрі опери та балету (1934–1940). Партії: Одарка («Запорожець за Дунаєм» С. Гулака-Артемовського), Наталка («Наталка Полтавка» М. Лисенка), Марія, Оксана («Мазепа», «Черевички» П. Чайковського), Тоска («Тоска» Дж. Пуччіні) та ін. Одна з найкращих виконавиць укр. нар. пісень і романсів. Нар. артистка УРСР з 1939.

Постишев Павло (Павел; парт. псевд. Єрмак; 18.09.1887, Іваново-Вознесенськ, тепер Іваново, РФ — 26.02.1939, Москва) — рад. парт. і держ. діяч. з 1904 — член РСДРП. Брав участь у рев. русі, перебував в ув'язненні та на засланні. 1918–1922 працював на Далекому Сході, 1923 направлений в Україну, працював до 1930 на керівних парт. посадах. У січні 1933 П. відряджений особистим представником Й. Сталіна в УСРР з необмеженими повноваженнями. Обраний секретарем ЦК КП(б)У, першим секретарем Харківського, а з липня 1934 — Київського обкому партії. П. розгромив укр. нац. відродження, політику націоналізації, довів до самогубства М. Скрипника, був одним з найголовніших організаторів Голодомору 1932–1933. 1937 переведений на роботу в Куйбишев (тепер Самара, РФ), 1938 арештований і згодом розстріляний.

Рудницький Степан (3.12.1877, Перемишль, тепер у Польщі — 3.11.1937, Сандармох, Карелія, РФ) — видатний географ, засновник укр. наук. географії та географії України. Навчався у гімназіях Тернополя і Львова (1902–1908 працював у них учителем), на філос. ф-ті Львівського ун-ту (з серпня 1908 став його доцентом, викладав географію укр. мовою). Дійсний член НТШ з 1901. Р. 1914–1920 заклад основи укр. політ. та військ. географії, започаткував картографічний напрям в укр. географії. У роки Першої св. війни співпрацював з СВУ. 1918–1919 — експерт і радник при уряді ЗУНР з економіки і політико-географічних проблем. На поч. 20-х рр. жив у Відні, згодом у Празі, один із засновників УВУ, перший декан філос. ф-ту, викладав географію у Карловому ун-ті (Прага), Укр. госп. академії в Подєбрадах. 1926 на запрошення уряду УСРР переїхав у Харків, 1927 створив Укр. науково-дослідний ін-т географії та картографії. З 1929 — академік ВУАН. Р. 1927–1933 здійснив експедиції на Дніпро і в Донбас. У березні 1933 арештований, згодом розстріляний.

Сталін Йосиф (спр. Джугашвілі; 21.12.1879, Горі, Грузія, тоді в Рос. імперії — 5.03.1953, під Москвою, 1953–1961 у мавзолі, похований біля нього на Красній площі у Москві) — рад. держ. і політ. діяч. Навчався у Тифліській (тепер Тбілісі) духовній семінарії, відрухований. З 1901 — професійний революціонер, кілька разів арештований, тікав із заслання. У першому більшовицькому уряді (РНК) — нарком у справах національностей (до 1922). Під час громадянської війни часто перебував на фронтах. У квітні 1922 утворена посада ген. секретаря ЦК РКП(б), за пропозицією В. Леніна її посів С. У 20-х рр. переміг у 6-бі за владу всіх своїх суперників, домігся абсолютної влади у партії та державі. До України ставився з підвищеною увагою. У 20-х рр. підтримував українізацію, але в обмежених рамках, розправився з націонал-комуністами. С. несе безпосередню відповідальність за о-цію Голодомору 1932–1933, за винищення укр. інтелігенції, за організацію політ. убивств і розправ над опонентами, за хвилі масового терору.

Стаханов Олексій (3.01.1906, с. Лугова Орловської губ., нині РФ — 5.11.1977, Торез Донецької обл.) — шахтар, новатор виробництва. Працював на шахті у Кадіївці, тепер Стаханов Луганської обл. Установив рекорд видобутку вугілля (102 тонни, 31.08.1935), перевиконавши норму в 14,5 раза, застосував нові методи роботи. С.

започаткував рух, названий його іменем. Закінчив Промислову академію (1940), працював на керівних посадах у міністерстві вугільної промисловості. Помер у психіатричній лікарні. Герой Соціалістичної Праці.

Ужвій Наталія (8.09.1898, Любомль, нині Волинська обл. — 22.07.1986, Київ) — видатна актриса. З 1915 учителювала, з 1916 брала участь в аматорських театральних гуртках. У. стала в 1922 актрисою Першого держ. драм. театру УРСР ім. Т. Шевченка в Києві, 1925-1926 — в Одеській держ. драмі, 1926-1934 грала в театрі «Березиль», (1934-1936 — Харківський укр. драм. театр ім. Т. Шевченка), з 1936 — у Київському держ. академічному укр. театрі ім. І. Франка. Найкращі ролі: Оксана («Гайдамаки» за Т. Шевченком), Анна («Украдене щастя» І. Франка), Варка («Безталанна» І. Карпенка-Карого), Беатріче («Багато галасу даремно» В. Шекспіра) та ін.

Хатасвич Мендель (22.03.1893, Гомель, тепер у Білорусі — 30.10.1937, Москва) — рад. парт. і держ. діяч. Здобув поч. освіту в хелері (сверейська нац. школа, 1906). Член РСДРП з 1913, зазнав репресій царської влади (заслання в Сибір, 1915-1917). З 1932 — другий секретар ЦК, з січня 1933 — перший секретар Дніпропетровського обкому КП(б)У. X. — один з гол. винуватців Голодомору 1932-1933. З 1937 — наступник П. Постишева на посту другого секретаря ЦК КП(б)У. Репресований і розстріляний.

Чубар Влас (22.02.1891, с. Федорівка Катеринославської губ., тепер с. Чубарівка Пологівського р-ну Запорізької обл. — 26.02.1939, Москва) — рад. парт. і держ. діяч. Навчався в Олександрівському (нині Запорізькій) механіко-технічному училищі (1904-1911). Член більшовицької партії з 1907. У липні 1923 очолив РНК УСРР. Був слухняним виконавцем авантюри більшовицьких планів, один з винуватців Голодомору 1932-1933. 1934-1938 Ч. займав посаду заст. голови РНК СРСР, нарком фінансів СРСР з 1937. Репресований.

Терміни та поняття

Атеїзм (від гр. «безбожжя») — заперечення існування Бога, система поглядів, що відкидає всю сукупність реліг. уявлень про світ.

Геноцид (від гр. «рід» і лат. «вбивати») — сукупність дій або політика, спрямовані цілковито чи частково на знищення окремих груп населення за расовими, нац., реліг. або соціальними мотивами; один з найважчих злочинів проти людства. Прикладами г. є Голодомор проти укр. народу, Голокост єврейського народу.

Голодомор — штучний голод 1921-1923, 1932-1933, 1946-1947, навмисно створений більшовицькою владою, соціально-господарське явище, що виявляється у позбавленні населення мінімуму необхідних продуктів харчування і призводить до зміни демографічної та соціальної структури населення. Охопив він осн. сільськогосподарські регіони, зокрема заселені переважно українцями (геноцид укр. народу). Особливо масштабним був Г. 1932-1933. Держава штовхала село до цього, бо воно не хотіло приймати колгоспної системи.

Директива (від лат. «керую, направляю») — розпорядження, керівна вказівка, настанова, яку дають вищі органи нижчим, керівник — підлеглим.

Експропріація (від лат. «позбавляти власності») — примусове (платне чи безплатне) відчуження майна, яке здійснюється держ. владою, як правило, незалежно від згоди власника.

«Закон про п'ять колосків» — закон про охорону соц. власності від 7.08.1932, написаний власноручно Йосифом Сталіним, називають його ще «драконівським», «середньовічним», а він ще жорстокіший, мінімальне покарання — десять років, а дуже часто і розстріл.

Ідеологізація (від гр. «образ, початок, основа» і «поняття, думка, розум») — нав'язування, насадження певної ідеології. Протягом близько 70 років в Україні цілеспрямовано насаджувалася ком. ідеологія.

Карткова система (від укр. «карткова» і гр. «утворення, складання») — система розподілу продуктів, товарів і послуг, коли їх не вистачає і не можна проводити вільного продажу, за картками, що диференційовано видаються державою різним категоріям населення.

Колективізація (від лат. «збірний») — політика об'єднання господарств прив. сільських господарів у спілки (колгоспи, радгоспи), що спирається на колективну власність на засоби виробництва. У СРСР і Україні зокрема була проведена наприкінці 20-х — у 30-х рр. В УРСР уже до 1932 колективізовано бл. 70 % господарств. Супроводжувалася політикою ліквідації куркульства як класу, насильства і Голодомору. В основному завершена до кінця другої п'ятиріччя.

Колективні господарства, колгоспи (від лат. «збірний» і укр. «господарства») — рад. форма кооперації. Сільськогосподарська артіль розглядалася як найпоширеніша їх форма. Їх створили насильно, на 1939 — 30 тис., об'єднали понад 96% селян.

Культ особи (від лат. «поклоніння» і укр. «особи») — у пряму сенсі це зовн. вияв поклоніння божеству — сукупність прийнятих у тій чи ін. релігії або реліг. течії обрядів, свят, ритуалів, звичаїв, у переносному (якраз про це і йдеться) сенсі — це єдиновладдя тоталітарного типу, сліпе поклоніння комусь, безмірне звеличування якоїсь особи (Сталіна, Гітлера тощо).

«Культурна революція» (від лат. «обробка, виховання, освіта» і «розгортання, переворот») — одна з трьох гол. цілей рад. політики у 30-х рр., складова соц. перетворень, не ставила справжньою метою всебічний розвиток к-ри, а її радянізацію, більшовізацію, переворот у духовному розвитку країни. У галузі освіти ставилася завдання лікнепу — ліквідації неписьменності. Але чого навчали укр. дітей та й дорослих — не укр., а ком. цінностей, намагання зробити з українців лояльних рад. громадян. Одна з найголовніших рис — антиінтелектуалізм і нетерпимість до тих, хто думає інакше.

П'ятирічки, п'ятирічні плани — вид рад. планового господарства на відміну від ринкової економіки. Всього за рад. часів їх було 12, перша з них у 1928–1932, остання 1986–1990.

Радянське господарство (радгоспи) — держ. підприємства у сільській місцевості на відміну від кооперативних (колгоспів). Створювалися в Україні з перших років більшовицької влади.

«Розкурдування» — ліквідація заможних господарств, репресії проти тих, що не хотіли йти в колгоспи, складова частина політики примусової колективізації сільського господарства. Перші ознаки цього явища з'явилися 1927–1928. Йосиф Сталін поставив це завдання у грудні 1929, а відповідна постанова вийшла у січні 1930. Особливо активно «р.» проводилося на поч. 1930, піддано цьому явищу було бл. 1,5 млн людей.

«Розстріляне відродження» — нове покоління, покликане до творчості Укр. революцією та українізацією, умовна назва, запропонована Юрієм Лавриненком, літературно-мистецької генерації 20 — поч. 30-х рр., репресованої більшовицьким режимом. Цей термін відбиває трагічну долю багатьох представників нац.-культ. відродження 20-30-х рр. XX ст., що стали жертвами репресій і переслідувань у роки сталінського режиму, ним можна назвати бл. 500 письменників, а також ін. діячів к-ри, зокрема його представниками є Григорій Косинка, Євген Плузник, Дмитро Фальківський, Кость Буревій, Олекса Влизько, Микола Зеров, Валер'ян Підмогильний, Михайль Семсено, Михайло Бойчук, Микола Куліш, Лесь Курбас та ін.

Соціалістичний реалізм (від лат. «гром., сусп., товариський» і «суттєвий, дійсний») — творчий метод лри та мистецтва, який вимагає зображення дійсності відповідно до ком. ідеології. У 30-х рр. зводився до худ. коментування сталінських «теоретичних положень», прославляння рад. дійсності. Він виник у першій половині XX ст., його засновником намагалися виставити Максима Горького. Визначальною рисою є р. була ком. партійність. Влада вважала, що він «якісно новий, вищий етап розвитку, осн. принципами якого є правдиве, історично конкретне зображення дійсності в її рев. розвитку».

Соціальна деформація (від лат. «товариський, гром., сусп.» і «перекручення, спотворення») — репресії, які стосувалися цілих великих соціальних груп, що привели до їх зникнення.

«Справа СВУ» (Сліпка звільнення України) — судовий процес над «шкідницькою підривною націоналістичною о-цією», що нібито готувала антирадянський переворот, а насправді над укр. гуманітарною інтелігенцією за вигаданими звинуваченнями. Про неї вперше повідомили восени С. Єфремов. Засуджені отримали різні терміни ув'язнення (чотире 10 років, більшість від трьох до шести), але вжив мало хто. А всього у зв'язку з «с. СВУ» постраждало бл. п'ять тис. представників гуманітарної інтелігенції. Цим процесом було завдано удару по опозиційно налаштованій нац. укр. інтелігенції, відкрито новий етап у 6-бі з «націоналізмом» в Україні.

Стахановський рух — робітничий рух за підвищення продуктивності праці, досягнення високим виробничим показником, поч. йому покладено у Донбасі 31 серпня 1935 Олексієм Стахановим. Парт., рад., госп. органи намагалися надати йому масового характеру. З цією метою широко застосовувалися командно-адміністративні методи, штурмівщина, що призводило до дезорганізації та кризи виробництва. Його провал визнав фактично у 1937 і керівник країни. Повсюдне його впровадження було одним з чинників кризових явищ в промисловості, супроводжувалося посиленням експлуатації працівників і масовими репресіями проти інженерно-технічного персоналу та господарників.

Тероризм (від лат. «страх, жах») — злочинна діяльність, що полягає в о-ції замахів, убивств, викрадень та ін. насильницьких актів щодо політ. противників, передусім з числа офіційних держ. осіб і гром.-політ. діячів, з метою вчинити над ними розправу або шляхом залякування змусити змінити урядову чи парт. політику. Практика т. властива екстремістським о-ціям. Однією з особливо небезпечних форм тероризму є держ. т., тобто піднятий до рівня держ. політики. До держ. т. вдаються здебільшого антидемократичні, тоталітарні політ. режими, наприклад сталінський ком. режим, гітлерівський нацистський режим.

Тоталітаризм, тоталітарний режим (від фр. «сукупність, повнота»), яке в свою чергу походить від лат. «весь, цілий») — політ. лад, за якого держ. влада зосереджується в руках певної групи (найчастіше політ. партії), яка знищує дем. свободи, повністю підпорядковує всі сфери життя своїм інтересам і утримує контроль над с-вом методами терору, політ. й духовного закаблення.

Форована індустріалізація (від фр. «сила» і лат. «діяльність, старанність») — прискорення, посилення, збільшення темпів розвитку важкої промисловості. У СРСР ф. і. проводилася наприкінці 20-х — 30-х рр. XX ст.

«Шахтінська справа» (Шахтінський процес) — перший вел. політ. процес у СРСР, судовий процес 1928 над технічною інтелігенцією, 53 старими інженерно-технічними спеціалістами вугільної промисловості Донбасу, мета — залякати стару інтелігенцію і змусити працювати на більшовицьку владу. Звинувачення були явно сфальсифіковані, зокрема у приналежності до «антирадянської шкідницької підпільної контрреволюційної о-ції», що діяла у 1922–1928 у Шахтінському (м. Шахти, тепер Ростовська обл. РФ, яке ще 1924 передала від України Росії, звідси й назва «справу») та ін. р-нах Донбасу, але М. Горьлицького, М. Кржижановського, А. Юсевича, М. Бояринова та С. Будного розстріляли. Процес відбувся 18 травня — 6 липня 1928 у Москві. Сталінський режим використав його для розгортання масової кампанії переслідування «бурж.» фахівців за «шкідництво» та придушення будь-якого опору авантюристичним темпам індустріалізації країни. «Ш. с.» поклала початок подібним процесам у 30-50-х рр. XX ст.

Тести

24.1. Об'єкти, збудовані в Запоріжжі у 30-х рр.:

- А Дніпрогес, Дніпровський алюмінієвий завод, «Запоріжсталь».
- Б Дніпровський алюмінієвий завод, «Запоріжсталь», Запорізький автомобільний завод.
- В «Запоріжсталь», Запорізький автомобільний завод, Дніпрогес.
- Г Запорізький автомобільний завод, Дніпрогес, Дніпровський алюмінієвий завод.

А Б В Г
□ □ □ □

24.2. Досягнення в науці, яким прославилися Микола Боголюбов і Микола Крилов:

- А здійснення штучного розщеплення атома літію.
- Б розробка ефективного способу автоматичного електрозварювання під флюсом.
- В створення кінетичної теорії плазми.
- Г створення нового наукового напрямку — нелінійної математики.

А Б В Г
□ □ □ □

24.3. Політична мета масового терору в СРСР і в Україні зокрема:

- А ліквідувати реальних і потенційних противників сталінського тоталітарного режиму, залякати населення.
- Б подолати економічні та політичні труднощі й завершити побудову основ комунізму.
- В показати перед усім світом могутність радянської політичної системи.
- Г скоротити населення СРСР, подолати проблему голоду.

А Б В Г
□ □ □ □

24.4. Засоби вичавлювання з народу грошей, які було застосовано в роки перших п'ятирічок:

- А державні позики, емісія грошей, збільшення виробництва горілки.
- Б емісія грошей, збільшення виробництва горілки, соціальні пільги.
- В збільшення виробництва горілки, соціальні пільги, державні позики.
- Г соціальні пільги, державні позики, емісія грошей.

А Б В Г
□ □ □ □

24.5. Укажіть правильне твердження.

- А брутальні розправи з тими, кого вважали противниками радянської влади у 30-х рр. припинилися
- Б довсенні п'ятирічки змінили географію української промисловості
- В панівний державний атеїзм спричиняв глибокі моральні деформації в суспільстві
- Г українізація 30-х рр. супроводжувалася зростанням кількості українських шкіл

А Б В Г
□ □ □ □

24.6. Причина провалу в УСРР плану форсованої індустріалізації в роки першої п'ятирічки:

- А виконанню плану перешкодили зовнішньополітичні обставини, реальна загроза війни.
- Б виконанню плану перешкодили непередбачені стихійні лиха.
- В нерезальність показників плану індустріалізації, адміністративно-командні методи виконання.
- Г саботаж населення, збройний опір, диверсії, «економічне шпигунство».

24.7. Наслідок теоретичних пошуків видатного українського винахідника Юрія Кондратюка:

- А використання американськими вченими для підготовки польотів на Місяць.
- Б використання китайськими вченими для розробки космічних кораблів багатозорового використання.
- В використання радянськими ученими для виходу космонавта у відкритий космос.
- Г використання японськими ученими для сучасних технологічних розробок у галузі електронно-обчислювальної техніки.

24.8. Причини реалізації більшовицькою владою планів форсованої колективізації українського села:

- А колгоспи швидко довели селянам свою ефективність.
- Б масштабні репресії та Голодомор змусили селян сприйняти колгоспи.
- В українські селяни щиро вірили в ідеали комунізму й підтримували більшовиків.
- Г широка агітаційна кампанія та економічна зацікавленість селян.

24.9. Стійність Спільки визволення України:

- А організація, придумана радянськими спецслужбами для проведення судового процесу з метою фізичного знищення української інтелігенції й штучного розпалювання боротьби проти «націоналістичних» настроїв.
- Б організація, створена у 20-х рр. для успішного проведення українізації.
- В підпільний терористичний центр українських націоналістів.
- Г український емігрантський центр, створений для засилки шпигунів у радянську Україну.

24.10. Мета більшовицької політики індустріалізації:

- А забезпечення часткового вдосконалення та розвитку промисловості, відбудова якої відставала від відбудови сільського господарства.
- Б завершення промислового перевороту, ліквідація ручної праці в промисловості.
- В перетворення СРСР з аграрної на індустріально розвинену державу, в економіці якої промисловість відіграватиме провідну роль.
- Г поставлення промисловості на службу сільському господарству, щоб за випуском цієї продукції обійти всі країни світу.

- 24.11. Назва 1929 року після відповідної статті Йосифа Сталіна:
 А «Рік великого досягнення». В «Рік великого терору».
 Б «Рік великого перелому». Г «Рік великого успіху».
- 24.12. Укажіть правильне твердження.
 А демократичні положення конституції УСРР були наповнені реальним змістом
 Б з 259 письменників, яких друкували в 1930 р., після 1938 р. залишилося лише 36
 В критерії грамотності у 30-х рр. були досить високими
 Г товарний голод на ринку предметів повсякденного вжитку наприкінці 30-х рр. був ліквідований
- 24.13. Причина соціальних змін у структурі населення:
 А високий рівень міграції населення через стихійні лиха.
 Б масова еміграція населення внаслідок низького життєвого рівня.
 В насильницьке знищення деяких соціальних верств населення в роки війн.
 Г соціалістична модернізація економіки України.
- 24.14. Наслідок трагедії 1932–1933 рр.:
 А винищення більшості селянства. В кооперація села.
 Б зламала опір селян колгоспній системі. Г повна русифікація селянства.
- 24.15. Галузі (галузь) економіки, у які направляли основні капіталовкладення в роки перших п'ятирічок:
 А важка промисловість (енергетика, машинобудування, металургія).
 Б легка і харчова промисловості.
 В нафто-хімічна та хімічна промисловості.
 Г сільське господарство та переробна промисловість.
- 24.16. Споруди, знищені у 30-х рр.:
 А Боговяленський собор, Михайлівський Золотоверхий собор, Софійський собор.
 Б Михайлівський Золотоверхий собор, Софійський собор, Храм Богородиці Пирогощі.
 В Софійський собор, Храм Богородиці Пирогощі, Боговяленський собор.
 Г Храм Богородиці Пирогощі, Михайлівський Золотоверхий собор, Боговяленський собор.
- 24.17. Прочитайте факти життєпису історичного діяча й укажіть його.
 «Роки життя — 1905–1977. Народився на Орловщині (Росія). У 1927 р. розпочав роботу на Донбасі. Його ім'я опинилося в центрі нечуваної пропагандистської кампанії, метою якої було залучення маси робітників до ударної праці».
 А Іван Гудов.
 Б Петро Кривоніс.
 В Макар Мазай.
 Г Олексій Стаханов.

- 24.18. Категорії населення, які наприкінці 20-х рр. зазнали масових репресій:
 А інтелігенція, колгоспники, опозиція всередині більшовицької партії.
 Б колгоспники, робітники, «старі спеціалісти».
 В куркульство, «старі спеціалісти», українські священники.
 Г опозиція всередині більшовицької партії, робітники, студенти.
- 24.19. Укажіть правильне твердження.
 А «Закон про п'ять колосків» передбачав покарання не менше п'яти років за крадіжки майна колгоспників
 Б змін у соціальному складі населення в 30-х рр. не відбувалося
 В кількість повстанців проти колективізації в Україні за неповними даними нараховувала близько 40 тис. осіб
 Г судовий процес «Спілки визволення України» відбувся в 1937 р.
- 24.20. Ставлення більшості українських селян до колективізації сільського господарства:
 А байдуже, оскільки вони мали право не вступати в колгоспи, залишатися одноосібниками.
 Б вороже, стихійний опір, збройні повстання, не віддавали колгоспам своє майно і худобу.
 В ентузіазм, піднесення, всебічна підтримка, добровільний запис у колгоспи.

Г стримана підтримка, адже селяни вважали колгоспи формою кооперації, яку вони сприймали цілком позитивно.

24.21. Літературна назва 20–30-х рр. у культурі:

- А «розбите відродження». В «розстріляне відродження».
Б «розвинуте відродження». Г «розтоптане відродження».

24.22. Мета діяльності комісії Молотова в Україні впродовж жовтня 1932 — січня 1933 рр.:

- А введення в дію Дніпровського алюмінієвого заводу.
Б контроль за повним виконанням хлібозаготівельного плану.
В проведення кадрових змін у партійному керівництві республіки.
Г розслідування справи «Спілки визволення України».

24.23. Мета першого п'ятирічного плану розвитку народного господарства України:

- А закріплення усталеної раніше структури народного господарства, яка ґрунтувалася на видобувних галузях і первинній обробці сировини.
Б кардинальні зміни у структурі народного господарства, базовими галузями мали стати легка, харчова промисловості та машинобудування.
В розвиток лише паливно-енергетичного комплексу, решта уваги звернено на сільське господарство.
Г розвиток лише чорної та кольорової металургії, решту інвестицій вкладали в аграрний сектор.

24.24. Назви установ, які, згідно з конституцією 1937 р., стали найвищим органом державної влади та найвищим виконавчим і розпорядчим органом державної влади в УРСР:

- А Верховна Рада і Рада Народних Комісарів.
Б З'їзд Рад і Кабінет Народних Міністрів.
В Центральна Рада і Робітничо-Селянський Уряд.
Г Центральний Виконавчий Комітет Рад і Народний Секретаріат.

24.25. Причини голоду 1932–1933 рр. в Україні:

- А вилучення більшості продовольства у селян, щоб придушити опір політиці комуністичного режиму, труднощі у збиранні врожаю через організаційні зміни при колективізації.
Б епідемія хвороб не дали можливості зібрати досить непоганий урожай зернових, реквізиції.
В посуха, недорід, труднощі внаслідок організаційних змін під час колективізації.
Г шкідництво «ворогів народу», продаж величезної кількості зерна за кордон.

24.26. Укажіть правильне твердження.

- А до кінця 1933 р. тільки в чотири області України переселилося переважно з Росії понад 117 тис. осіб
Б індустріалізація в Україні була чітко спланованою і не форсувалася
В ліквідація УАПЦ відбулася в 1933 р.
Г сталінсько-постишевський терор проти інтелігенції розпочався в 1937 р.

24.27. Прочитайте уривок і вкажіть рік, коли відбулась описана подія.

«На процесі СВУ підсудними були 45 видатних діячів української національної інтелігенції, в тому числі академіки С. Єфремов, М. Слабченко, колишній голова уряду УНР В. Чехівський, а також А. Ніковський, Й. Гермайзе, Л. Старицька-Черняхівська та інші».

- А 1928 р. В 1933 р.
Б 1930 р. Г 1935 р.

24.28. Прочитайте рядки життєпису політичного діяча й укажіть його.

«Роки життя — 1889–1939. Комуністичний, державний і господарський діяч. За походженням — поляк. Очолював Зафронтове бюро більшовиків. Десять років керував КП(б)У. Несе безпосередню відповідальність за Голодомор 1932–1933 рр. і масові репресії в Україні. Сам був репресований і загинув».

- А Володимир Затонський.
Б Станіслав Косіор.
В Григорій Петровський.
Г Влас Чубар.

- 24.29. Причина згортання українізації:
- А відсутність кадрів для дальшого проведення українізації, зокрема загибель Миколи Скрипника.
 - Б зникнення потреби у державній підтримці української мови, оскільки вона утвердилася і повністю домінувала в радянській Україні.
 - В наявність націоналізму, який знову почав загрожувати існуванню радянської влади в Україні.
 - Г проведення політики централізації влади та уніфікації громадського життя в СРСР.
- 24.30. Підсумки розвитку промисловості України в роки перших п'ятирічок:
- А економіка за характером була переважно аграрно-індустріальною, розвиток лише харчової промисловості та паливно-енергетичного комплексу.
 - Б економіка за характером була переважно аграрною, розвиток лише легкої та харчової галузей.
 - В перетворення України на високорозвинуту індустріальну державу.
 - Г створення в Україні промислової бази, характер економіки змінився з аграрного на переважно індустріальний.
- 24.31. Політика радянської влади щодо селянства в роки перших п'ятирічок:
- А політика «знищення куркульства як класу» фактично спрямована проти всього селянства, незадоволеного колективізацією.
 - Б політика колективізації відповідала інтересам більшості селянства, сприяла піднесенню добробуту українських колгоспників.
 - В політика перевиховання куркулів, намагання створити з них основу колгоспної системи.
 - Г політика репресій, що торкнулася лише куркулів, а більшість селянства задоволена піднесенням продуктивності праці на селі.
- 24.32. Належність великої промисловості України:
- А контроль уряду радянської України над великою промисловістю.
 - Б перебування переважно у власності іноземців, які брали концесії.
 - В перебування переважно у приватній власності українців.
 - Г перехід у підпорядкування загальносоюзних наркоматів.
- 24.33. Укажіть правильне твердження.
- А адміністративно-командна система була зацікавлена у формуванні творчої особистості
 - Б обсяг сільськогосподарської продукції у 30-х рр. швидко зростає
 - В з 11 членів Політбюро, обраного після XIII з'їзду КП(б)У, загинуло 10
 - Г підприємства у роки перших п'ятирічок здобули економічну самостійність
- 24.34. Прочитайте уривок і вкажіть народну назву документа, про який ідеться в тексті.
- «Йосиф Сталін власноруч написав закон про охорону соціалістичної власності, який за крадіжку колгоспної чи кооперативної власності передбачав розстріл з конфіскацією майна або позбавлення волі строком чименше 10 років з конфіскацією майна. Сучасники називали цей закон…»
- А «закон про злісний саботаж хлібозаготівель»
 - Б «закон про обов'язкові поставки зерна»
 - В «закон про п'ять колосків»
 - Г «закон про чорну дошку»
- 24.35. Прочитайте факти біографії історичного діяча та вкажіть його прізвище.
- «Роки життя — 1876–1939. Учений-літературознавець, громадський і політичний діяч. Один з лідерів ТУП (УПСФ). Заступник Голови УЦР, генеральний секретар у міжнародних справах у першому українському уряді (1917 р.) Академік (з 1919 р.), віце-президент ВУАН (1923–1928 рр.) У сфабрикованій справі „СВУ” прохив як керівник цієї „контрреволюційної організації”. Помер в ув'язненні.»
- А Олександр Богомолець
 - Б Михайло Грушевський
 - В Сергій Сфремов
 - Г Володимир Липський

- 24.36. Поет, про якого Євген Маланюк написав: «Від кларнета твого пофарбована лудка зосталась»:
 А Микола Бажан. В Володимир Сосюра.
 Б Максим Рильський. Г Павло Тичина.
- 24.37. Діячі більшовицької партії, які несуть безпосередню відповідальність за організацію Голодомору 1932–1933 рр. в Україні:
 А Станіслав Косіор, Юрій Коцюбинський, Павел (Павло) Постишев, Йосиф Сталін.
 Б В'ячеслав Молотов, Йосиф Сталін, Микола Скрипник, Мендель Хатаевич.
 В Павел (Павло) Постишев, Станіслав Косіор, Панас Любченко, Влас Чубар.
 Г Йосиф Сталін, Станіслав Косіор, В'ячеслав Молотов, Павел (Павло) Постишев.

- 24.38. Наслідки політики форсованої індустріалізації та колективізації:
 А деяке зростання життєвого рівня народу, розв'язання продовольчого питання, задоволення багатьох соціально-побутових потреб населення.
 Б зниження життєвого рівня народу, виникнення продовольчої кризи, поява черг, продовольчих карток, дефіцит товарів народного споживання, занепад житлового будівництва, розквіт пияцтва.
 В майже відсутній вплив на життєвий рівень, оскільки головна увага приділялася важкій промисловості, яка безпосередньо не задовольняє потреб населення.
 Г суттєве зростання життєвого рівня народу, розв'язання житлової та продовольчої проблем, збільшення заробітної платні, задоволення соціально-культурних потреб людей.
- 24.39. Укажіть правильне твердження.
 А у зв'язку зі справою СВУ в Україні було репресовано близько п'яти тисяч студентів, учителів, лікарів
 Б постановою ЦК ВКП(б) 1930 р. започатковано обов'язкову восьмирічну освіту
 В причинами голоду 1932–1933 рр. були природні чинники
 Г у 1929 р. ЦК ВКП(б) вирішив «за всяку ціну» прискорити розвиток харчової промисловості
- 24.40. Постанова РНК УСРР про занесення на «чорну дошку» колгоспів за «злісне саботування хлібозаготівель» призвела до
 А вилучення господарського реманенту та примусове відправлення колгоспників на промислові новобудови
 Б конфіскації всього продовольства й посівного фонду, припинення постачання товарів.
 В ліквідації «куркулів» і «підкуркульників», виселення решти селян до Сибіру.
 Г надання екстреної продовольчої допомоги членам колгоспу за рахунок селян-одноосібників.
- 24.41. Що стало наслідком розгортання в СРСР стхановського руху?
 А заборона робітникам самовільно залишати підприємства
 Б запровадження семиденного робочого тижня
 В підвищення норм виробітку продукції
 Г уведення кримінальної відповідальності за запізнення на роботу
- 24.42. Укажіть наслідки встановлення тоталітарного режиму для соціально-політичного розвитку.
 1 активізація соціальних груп
 2 байдужість основної маси населення, соціальна пасивність
 3 оформлення легальної опозиції
 4 подвійна мораль
 5 придушення проявів незалежного громадсько-політичного життя
 6 розвиток молодіжного та профспілкового руху
 7 утворення неформальних організацій
- 24.43. Укажіть об'єкти, введені в дію в роки перших п'ятирічок.
 1 «Азовсталь»
 2 Дніпровська гідроелектростанція
 3 Каховська гідроелектростанція
 4 Київський авіаційний завод
 5 Кременчуцький автозавод

- 6 «Криворіжсталь»
7 Південний машинобудівний завод

24.44. Укажіть складові частини модернізації (радянзації) у 30-х рр.

- 1 індустріалізація
2 колективізація
3 кооперація
4 культурна революція
5 нова економічна політика
6 соціалістичне змагання
7 стахановський рух

--	--	--

24.45. Укажіть діячів, які очолювали КП(б)У в 20-30-х рр.

- 1 Лазар Каганович
2 Станіслав Косіор
3 Григорій Петровський
4 Павло Постишев
5 Микола Скрипник
6 Микита Хрущов
7 Влас Чубар

--	--	--

24.46. Установіть відповідність.

1 Сергій Єфремов	А академік, був звинувачений у тому, що ніби очолював СВУ
2 Володимир Затонський	Б голова ВУЦВК, голова Президії Верховної Ради у 1937–1938 рр.
3 Панас Любченко	В голова РНК у 1934–37 рр., покінчив життя самогубством
4 Григорій Петровський	Г нарком освіти у 1933–37 рр., репресований
	Д перший секретар ЦК КП(б)У з 1938 р.

А	Б	В	Г	Д
1	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐

24.47. Установіть відповідність.

1 Станіслав Косіор	А генеральний (перший) секретар ЦК КП(б)У в 1928–1938 рр.
2 Павло Постишев	Б голова РНК УСРР у 1923–1934 рр.
3 Микола Скрипник	В другий секретар ЦК КП(б)У в 1933–1937 рр.
4 Олексій Стаханов	Г нарком освіти у 1927–1933 рр.
	Д шахтар, що започаткував рух новаторів

А	Б	В	Г	Д
1	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐

24.48. Установіть відповідність.

1 індустріалізація	А закон про охорону соціалістичної власності
2 колективізація	Б насильницьке об'єднання селян у колгоспи
3 розкуркулення	В прискорений розвиток важкої промисловості
4 стахановський рух	Г репресії проти противників колгоспів
	Д робітничі намагання підвищити продуктивність праці

А	Б	В	Г	Д
1	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐

24.49. Установіть відповідність між діячами культури і галузями, у яких вони досягли значних успіхів.

1 Олександр Богомолець	А композитор, автор першого українського балету
2 Михайло Бойчук	Б письменник-неокласик, репресований
3 Михайло Вериківський	В письменник, покінчив життя самогубством
4 Микола Зеров	Г фізіолог, президент ВУАН з 1930 р.
	Д художник, репресований

А	Б	В	Г	Д
1	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐

24.50. Установіть відповідність між явищем періоду радянської модернізації та його наслідком.

1 індустріалізація	А ліквідація багатопартійності
2 колективізація	Б ліквідація індивідуального селянського господарства
3 культурна революція	В нав'язування суспільству комуністичної ідеології
4 масові репресії	Г насадження в суспільстві атмосфери страху
	Д перевищення промислового виробництва над сільськогосподарським

А	Б	В	Г	Д
1	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐

24.51. Установіть відповідність між діячами культури і галузями, у яких вони досягли значних успіхів.

1 Юрій Кондратюк	А математик, академік, загинув у концтаборі
2 Михайло Кравчук	Б письменник, автор роману «Волинь»
3 Микола Куліш	В письменник-драматург, репресований
4 Лесь Курбас	Г театральний режисер, репресований
	Д учений, автор проекту польоту на Місяць, репресований

А	Б	В	Г	Д
1	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐

24.52. Установіть послідовність подій.

- А Голодомор в Україні
- Б перенесення столиці з Харкова в Київ
- В початок сучільної колективізації
- Г «Шахтинська справа»

	А	Б	В	Г
1	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐

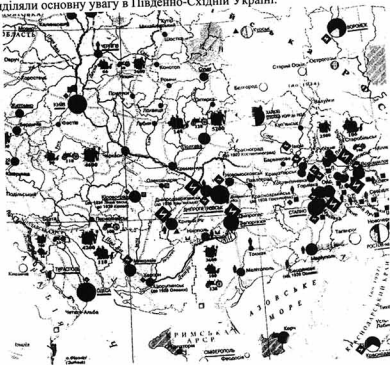
24.53. Установіть послідовність подій.

- А «закон про п'ять колосків»
- Б затвердження нової конституції УРСР
- В процес СВУ
- Г рік «великого перелому»

	А	Б	В	Г
1	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐

24.54. Укажіть галузь, розвитку якої приділяли основну увагу в Південно-Східній Україні.

- А деревообробна промисловість
- Б електроенергетика
- В легка промисловість
- Г харчова промисловість

Відповіді до тестів

- 24.1. А. 24.2. Г. 24.3. А. 24.4. А. 24.5. В. 24.6. В. 24.7. А. 24.8. Б. 24.9. А. 24.10. В. 24.11. Б. 24.12. Б. 24.13. Г.
 24.14. Б. 24.15. А. 24.16. Г. 24.17. Г. 24.18. В. 24.19. В. 24.20. Б. 24.21. В. 24.22. Б. 24.23. А. 24.24. А. 24.25. А.
 24.26. А. 24.27. Б. 24.28. Б. 24.29. Г. 24.30. Г. 24.31. А. 24.32. Г. 24.33. В. 24.34. В. 24.35. В. 24.36. Г. 24.37. Г.
 24.38. Б. 24.39. А. 24.40. Б. 24.41. В. 24.42. 2, 4, 5. 24.43. 1, 2, 6. 24.44. 1, 2, 4. 24.45. 1, 2, 6. 24.46. А-1, Б-4, В-3, Г-2.
 24.47. А-1, Б-3, В-4, Г-5. 24.48. А-3, Б-2, В-4, Г-5. 24.49. А-4, Б-5, В-1, Г-2. 24.50. 1-Д, 2-Б, 3-В, 4-Г. 24.51. А-5, Б-1, В-3, Г-4. 24.52. Г, В, А, Б. 24.53. Г, В, А, Б. 24.54. Б.

ТЕМА 25. ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ (1921–1939 РР.)

Міжнародні фактори, що спричинили розподіл українських земель між іншими державами на початку 20-х рр. та його наслідки для населення. У результаті подій 1914–1920 рр. західноукраїнські землі потрапили під владу іноземних держав: Західна Волинь, Галичина, Холмщина, Підляшшя — Польщі, Буковина, Північна і Південна Бессарбія — Румунії, Закарпаття — Чехо-Словаччини. Про це було відзначено у різних міжнародних договорах (Сен-Жерменському, 1919 р., Тріанонському, 1920 р., Ризькому, 1921 р.). Найдовше був неясним статус Галичини, але в 1923 р. Рада послів великих держав визнала її частину Польщі. Усі три країни проводили політику соціально-економічного та національного гноблення.

Економіка українських земель:

- мала колоніальний характер, перевага аграрного сектору;
- екстенсивний характер сільського господарства, розвиток кооперативного руху;
- наслідком безземелля, малоземелля і безробіття є міграція й еміграція українського населення за океан.

Стан життя населення, освіти та культури:

- існування мовних обмежень в освіті та культурі, закриття українських шкіл (закриті всі на Буковині, багато на Волині, у Галичині чимало перетворені на утравквістичні, на Закарпатті відкриті нові, але згодом обмеження);
- національне гноблення українців (найменше — у Чехо-Словаччині, найбільше — в Румунії);
- заборона українцям обіймати адміністративні посади в державних установах, офіцерські пости у війську;
- злиденне існування значної частини західноукраїнського населення;
- обмеження політичних прав українців, особливо на землях у складі Румунії;
- спрямованість політики держав на асиміляцію (денационалізацію) українського населення.

Вплив міжнародної ситуації 1920–1930-х рр. на становище західноукраїнських земель:

- до рішення ради послів Антанти 1923 р. — прагнення Польщі здобути юридичні права на Галичину;
- після легітимізації прав 1923 р. — явне бажання якнайшвидше асимілювати українців Волині й Галичини;
- після перевороту Ю. Пілсудського 1926 р. — прагнення стабілізувати становище, політика федералізації;
- 1918–1928 рр. — утвердження румунської влади, заборона всього українського;
- 1928–1938 рр. — пом'якшення румунського режиму, деякі поступки українцям;
- 1938–1940 рр. — встановлення диктатури короля Кароля II, заборона всіх політичних партій;
- до 1938 р. — відсутність обіцяної автономії Закарпаття, дозвіл українцям займати державні посади;
- надання Закарпаттю автономії у зв'язку з Мюнхенською угодою 1938 р.;
- проголошення незалежності Карпатської України 1939 р. через розвал Чехо-Словаччини, окупацію Чехії.

Політика уряду Польщі в українських землях.

Польський уряд поділив територію країни на дві категорії — Польщу «А» (корінні землі) і Польщу «Б» (східні землі — Західна Україна та Західна Білорусь). У першій були зосереджені основні галузі промисловості, друга була сировинним додатком і ринком збуту. Економічним підґрунтям розвитку сільського господарства була велика приватна земельна власність, що гальмувало його розвиток. Влада провела земельну реформу, але це не внесло корінних змін. Більшість земель у Галичині й на Волині роздавалися не українським селянам, а полякам-осадникам, які мали стати опорою влади в краї. Українці створили розгалужену мережу кооперативів, що було виходом для певної частини людей. **Осадництво** поглиблювало злиденність життя українців, внаслідок чого близько 250 тис. українців емігрувало за океан.

Опір селянства викликав у 1930 р. **паціфікацію** (умиротворення) — побиття, арешти, переслідування активістів українського руху, закриття українських організацій, що викликало навіть міжнародний скандал. Польський уряд гальмував розвиток народної освіти, закривав українські школи. У 1924 р. був ухвалений закон, за яким основним типом школи стала так звана утравквістична, тобто двомовна, але вона була по суті польською. У Галичині було лише 5 державних українських середніх шкіл і 18 приватних. Вищої школи українською мовою, звичайно, не було. У Львівській університет допускали не більше 5 % українців. Протягом 1921–1925 рр. діяв Тасмій український університет у Львові, в якому викладали найкращі спеціалісти Західної України. Існували також «Просвіти», НТШ, які чимало зробили для збереження та розвитку української освіти та культури.

Різні течії в суспільно-політичному русі. Діяльність політичних партій західноукраїнських земель у 1930-х роках.

Міжвоєнний період у Західній Україні позначився напруженою політичною боротьбою. У Галичині існувало 12 українських політичних партій:

- найчисельнішим і найвпливовішим було Українське національно-демократичне об'єднання (УНДО). Його очолював Дмитро Левицький, згодом — Василь Мудрий. Це була організація ліберального напрямку, що виступала за конституційну демократію та незалежність України;
- головним виразником соціалістичних тенденцій краю була найдавніша — Радикальна партія, яка пізніше отримала назву Українська соціалістична радикальна партія;

- у 20-х рр. поширювалися і прокомуністичні погляди у зв'язку з непом і українізацією в УСРР. З 1923 р. існувала підпільна Комуністична партія Західної України (КПЗУ). У 30-х рр. її так незначний вплив зменшився, оскільки народ мав певну інформацію про Голодомор і масові репресії в СРСР. У 1938 р. КПЗУ взагалі перестала існувати.

Радикалізація політичного життя в 1930-х роках.

Причини:

- антиукраїнська асиміляційна політика Польщі;
- неможливість легальної боротьби за відновлення самостійної соборної України;
- перебування у підпіллі змушувало до жорсткої дисципліни і чіткого виконання наказів зверхників;
- розчарування в демократичних ідеалах, Антанта (демократичні країни) підтримувала Польщу.

Ідеологією революційного руху в цей час був український інтегральний націоналізм, головні засади якого розробив **Д. Донцов**. Він стверджував, що нація — це абсолютна цінність, і немає вищої мети, ніж здобуття незалежної держави, яку має очолити вождь з необмеженою владою (вплив успіхів тоталітарних режимів).

Ще в 1920 р. була створена Українська військова організація (УВО), якою керував **Є. Коновалець**. У 1929 р. члени УВО об'єдналися з іншими патріотичними організаціями й **створили Організацію українських націоналістів (ОУН)**, яка ставила за мету добитися Української самостійної соборної держави. ОУН використовувала різноманітні методи боротьби: демонстрації, студентські страйки, бойкоти, саботаж, а також терористичні акти. ОУН користувалася значною популярністю серед українців краю, особливо серед молоді.

ОУН — чинник, який дестабілізував внутрішню ситуацію в Польщі й підтримував у народі революційні настрої, готовність до боротьби за національну незалежність. Найвідомішу акцію організації здійснила в 1934 р. — було вбито польського міністра внутрішніх справ **Б. Перацького**, який був відповідальним за проведення жорсткої пацифікації. Цей акт організував один з керівників ОУН **Степан Бандера**, за що був засуджений до довічного ув'язнення. Багато членів організації перебували у єдиному польському концтаборі **Береза Картузька**.

Після вбивства в 1938 р. радянським агентом керівника ОУН **Є. Коновальця** організацію очолив **Андрій Мельник**, а в 1940 р. вона розколюється, революційну її частину очолив **С. Бандера**, що звільнився з ув'язнення.

Особливе місце серед українських партій посідав Український союз хліборобів-державників, яким керував **В'ячеслав Липинський**. Він став ідеологом українського монархізму. Політичним ідеалом **В. Липинського** була конституційна монархія. Отже, незважаючи на істотні відмінності в програмах різних політичних партій, їх об'єднувало шире прагнення до національного відродження України, побудови незалежної держави.

Великий вплив на суспільно-політичне життя мала церква, особливо **УГКЦ** на чолі з митрополитом **А. Шептицьким**. Українська православна церква на Волині також намагалася захистити права українців, але вона була значно менш захищена, ніж **УГКЦ**, і не мала такого авторитетного лідера, як **А. Шептицький**.

Політика уряду Румунії в українських землях.

Ще гіршим було економічне становище українських земель Румунії. Про це свідчать зокрема Хотинське повстання 1919 р., Татарбунарське повстання 1924 р. Становище українського населення завжди було нелегким, але особливо воно погіршилося в період світової економічної кризи 1929–1933 рр. Закон про восьмигодинний робочий день на практиці не виконували, надзвичайно важкими були умови праці. Ще гіршим було становище сільськогосподарських робітників.

Румунія оголосила, що на Буковині живуть румуни, які забули рідну мову, а тому тут закрили всі українські школи. На Буковині існувала лише одна легальна українська партія. Дозволили її тільки в 1927 р., а в 1938 р. до влади прийшли військові й діяльність політичних партій була заборонена. Українською національною партією (УНП) керував **В. Залозецький**, вона перебувала на ліберальних позиціях. Формувалася на Буковині націоналістична організація на засадах ОУН. Вона діяла підпільно. Отже, характерними рисами політики Румунії в українському питанні була форсована асиміляція, колоніальна експлуатація, гальмування економічного розвитку, блокування політичної активності українського населення.

Політика уряду Чехо-Словаччини в українських землях.

Чехо-Словаччина вела політику, яка посприяла елементам колоніалізму з економічною підтримкою Закарпаття. У розвиток краю вкладалося більше коштів, ніж вилучалося з нього. На Закарпатті мережа українських шкіл спочатку навіть розширилася, але в 1925 р. українська мова була визнана «чужою» для населення краю.

На Закарпатті політичне життя було особливо складне. Тут існувало три політичних течії:

- **москвофільство** або **русофільство**, апологети якого вважали місцевий люд частиною російського народу;
- **русинство**, прихильники якого стверджували, що на Закарпатті сформувався окремий народ — русини;
- **українофільство** — єдність з українським народом. Найпопулярніше українську позицію відстоювала Християнсько-народна партія під керівництвом **А. Волошина**. Він і його соратники багато років працювали над формуванням української свідомості закарпатців, спрямовували зусилля на нейтралізацію впливу москвофільів.

У 1938 р. становище на Закарпатті внаслідок Мюнхенської угоди Франції та Великої Британії з Німеччиною суттєво змінилося. 11 жовтня край отримав автономію. Уряд спочатку очолили москвофільи, але дуже швидко змушені були передати владу українцям на чолі з **А. Волошином**. Так званий Віденський арбітраж віддав Південне Закарпаття Угорщині. Тому столиця Карпатської України розмістилася в Хусті. В січні 1939 р.

було засноване Українське національне об'єднання, яке перемогло на літневих виборах до Союму (парламенту автономії). **15 березня 1939 р.** на засіданні Союму було **проголошено незалежність Карпатської України**, а її Президентом став А. Волошин. Та ще за день до цього угорські війська почали наступ на Закарпаття. Воєнізована організація Карпатська Січ чинила героїчний опір, але не змогла відвернути вторгнення значно сильніших ворожих сил.

Український народ не міг самостійно вирішити свої проблеми. У цей час все залежало від балансу інтересів різних, насамперед великих, держав і співвідношення сил, які могли ці інтереси захистити. Проголошення незалежної держави мало велике історичне значення. Воно продемонструвало непереморне прагнення українського народу до створення власної держави, його готовність жертвувати заради досягнення цієї світлої мети.

Хронологічний довідник

- 1920 р., кінець серпня** — утворення в Празі Української військової організації (УВО). Керівник — Євген Коновалець. Мета — незалежна соборна Україна.
- 1921 р., липень** — заснування Тасмного університету в Львові (діяльність відбувалася з середини вересня 1921 р. до 1925 р.). Працювали найкращі західноукраїнські вчені.
- 1923 р., 14 березня** — Рада послів великих держав визнала Східну Галичину частиною Польщі.
- 1924 р., 31 липня** — затвердження «кресового» закону, запровадження утравістичних (двомовних) шкіл у Польщі. Усунення української мови з польських державних і самоврядних установ Західної України.
- 1924 р., 16-25 вересня** — Татарбунарське повстання. Селянський виступ у Південній Бессарабії, жорстоко придушений румунськими військами.
- 1924 р., 26 грудня** — закон про шкільну систему в Румунії, який називав українців «румунами, що забули свою рідну мову». Насильницька румунізація Буковини і Бессарабії.
- 1925 р., 28 червня** — рішення вищого адміністративного суду Чехо-Словаччини про те, що українська мова «чужа» для населення Закарпаття. Прагнення розколоти українців краю.
- 1925 р., 11 липня** — створення УНДО на чолі з Дмитром Левицьким — найчисленнішою української партії на західноукраїнських землях.
- 1925 р.** — «процес 500» у Кишиневі над учасниками Татарбунарського повстання. До різних термінів ув'язнення було засуджено 85 осіб. Процес тривав 103 дні.
- 1927 р., 29 листопада** — заснування в Чернівцях Української національної партії (голова — Володимир Залозецький), єдиної української легальної партії на Буковині (заборонена в 1938 р.).
- 1929 р., 28 січня** — 3 лютого — перший конгрес (збір) українських націоналістів. Створення у Відні Організації українських націоналістів (ОУН). Лідер — Євген Коновалець. Мета — Українська самостійна соборна держава.
- 1930 р., 16 вересня — 30 листопада** — проведення урядом Польщі акцій «паціфікації» проти українського населення Галичини. Репресії польської влади проти українців.
- 1934 р., 15 червня** — убивство членом ОУН Григорієм Мациємком міністра внутрішніх справ Польщі Броніслава Перацького.
- 1934 р., червень** — створення у Березі Картузькій (нині Береза в Білорусі) спеціального концентраційного табору для репресованих українців.
- 1935 р., 18 листопада — 1936 р., 13 січня** — Варшавський процес над членами ОУН з приводу вбивства міністра Б. Перацького. До смертної кари засуджено Степана Бандеру, Миколу Лебедя та Миколу Карпинця.
- 1936 р., травень-липень** — Львівський процес проти крайового керівництва ОУН, продовження Варшавського процесу. С. Бандера і Р. Мигаль засуджені до довічного ув'язнення. Поведінка підсудних сприяла зростанню авторитету ОУН серед українського населення.
- 1938 р., 23 травня** — убивство в Роттердамі керівника ОУН Євгена Коновальця радянським агентом спецслужб Павлом Судоплатовим.
- 1938 р., 11 жовтня** — надання Закарпаттю автономії. Уряд очолює Андрій Бродий, який виявився угорським агентом.
- 1938 р., 26 жовтня** — автономний уряд Закарпаття очолює Августин Волошин.
- 1938 р., 10 листопада** — окупація Угорщиною Південного Закарпаття з Ужгородом і Мукачевим за рішенням німецько-італійського Віденського арбітражу (2 листопада). Столицю Карпатської України перенесено до Хуста.
- 1939 р., 18 січня** — створення в Хусті Українського національного об'єднання (УНО), об'єднало більшість українських партій і груп Закарпаття.
- 1939 р., 12-13 лютого** — вибори до парламенту — Союму Карпатської України. Перемогу здобуло УНО, набравши 86 %.
- 1939 р., 15 березня** — проголошення в Хусті Союмом незалежності Карпатської України. Обрання Президентом Карпатської України Августина Волошина, прем'єр-міністром — Юрія Рєва.
- 1939 р., 15-18 березня** — бої підрозділів Карпатської Січі з угорськими окупантами, зокрема на Красному полі. Окупація угорською армією Закарпаття. Еміграція уряду Карпатської України.

1939 р., 23 серпня — підписання договору про ненапад між СРСР і Німеччиною (пакт Молотова — Ріббентропа). Поділ сфер впливу в Європі. Західна Україна визнана сферою впливу СРСР до річок Вісла — Нарев — Сан.

1939 р., 27 серпня — ІІ великий збір ОУН у Римі. Обрання головою ОУН Андрія Мельника.

Персоналії

Бандера Степан (1.01.1909, с. Старий Угринів Калузького пов. на Станіславщині, тепер Калузького р-ну Івано-Франківської обл. — 15.10.1959, Мюнхен, ФРН) — визначний політ. діяч, один з лідерів укр. нац.-визв. руху 30-50-х рр. XX ст. Член ОУН з 1929, крайовий провідник на західноукраїнських землях — з 1933. У 1934 Б. підготував успішний замах на одного з головних організаторів політики «пацифікації» Броніслава Перського. У червні 1934 заарештований, у ході Варшавського 1935-1936 і Львівського 1936 процесів засуджений до смертної кари, згодом замінені на довічне ув'язнення. Після окупації Польщі військами Німеччини та СРСР 1939 звільнився, у Кракові (Польща) 10.02.1940 створив і очолив революційний провід ОУН (ін. назва — ОУН(Б)). На поч. рад.-нім. війни 1941-1945 ставить завдання відновлення укр. державності, яке було проголошено у Львові 30.06.1941 Ярославом Стецьком. 6.07.1941 Б. був заарештований нім. окупаційними властями за відмову скасувати Акт відновлення Укр. держави, три роки провів у концтаборі Заксенгаузен, двоє його братів загинули 1942 в таборі смерті Аушвіц (Освенцим). Після Другої св. війни мешкав у Зах. Німеччині й Австрії, очолював Закордонні частини ОУН (з певною перервою). Загинув від рук рад. агента Богдана Сташинського. Б. — автор декількох праць, зокрема «Перспективи Української Національної Революції» (1958). Президент України Віктор Ющенко 2010 присвоїв Б. звання Героя України.

Волошин Августин (17.03.1874, с. Келеничі, нині Міжгірського р-ну Закарпатської обл. — 11.07.1945, Москва) — визначний гром.-політ. діяч держ. діяч. Навчався на теологічному ф-ті Будапештського ун-ту. Добре знав чеську, німецьку, угорську, сербську, латинську та грецьку мови. 1912-1938 — директор учительської семінарії в Ужгороді, 1897-1938 — редактор єдиної укр. газети «Наука» (з 1925 — «Свобода»). 1919 В. був головою Центральної Руської (Української) Народної Ради в Ужгороді. 1922 був одним з гол. організаторів ХНП, 1925-1929 — депутатом чехословацького парламенту. В. установив і підтримував тісні зв'язки з укр. діячами у Львові, зокрема з митрополитом А. Шептицьким. 26.10.1938 діяча було обрано прем'єр-міністром автономного уряду, а з 15.03.1939 — Президентом незалежної Карпатської України. Після окупації краю угорськими військами В. емігрував до Праги, де працював в УВУ. Автор пед. праць: «Педагогічна психологія» (1920), «Коротка історія педагогіки» (1921), драм. творів «Маруся Верховинка» (1931), «Без Бога ні до порога» (1935) та ін. 15.05.1945 незаконно захоплений рад. контррозвідкою, вивезений до Москви і страчений.

Донцов Дмитро (10.09.1883, Мелітополь Таврійської губ., нині Запорізька обл. — 30.03.1973, Канада) — визначний публіцист, політ. діяч, літ. критик. Навчався у Петербурзькому та Віденському ун-тах. з 1922 перебував у Львові, 1922-1939 редагував «Літературно-науковий вісник» (1932-1939 — «Вісник»). з 1939 Д. жив за межами України, з 1947 і до кінця життя — в Канаді, викладав укр. літературу в Монреальському ун-ті. Публіцист є ідеологом укр. інтегрального націоналізму. Автор праць: «Модерне москвофільство», «Історія розвитку української державницької ідеї» (1917), «Підстави нашої політики» (1921), «Націоналізм» (1926), «Де шукати українських традицій» (1938), «Дух нашої давнини» (1944); літ.-крит. дослідження: «Криве дзеркало української літератури» (1929), «Василь Стефаник» (1931), «Туга за героїчним. Постаї й ідеї літературної України» (1952), «Поетика вогненних меж. Олена Теліга» (1953) та ін. Д. пройшов еволюцію від соціалізму до його повного заперечення, виступав проти рос. імперіалізму в усіх його проявах, застерігав проти орієнтації на Москву, послідовно відстоював ідею незалежності України. Ідеї Д. мали великий вплив на молодь, у значній мірі стали ідеологічним обґрунтуванням діяльності ОУН.

Залозецький-Сас Володимир Сергій (Залозецький; 28.07.1884, Чернівці — 13.07.1965, Іспер, Австрія) — гром. і політ. діяч. Вивчав право та історію мистецтв в ун-тах Чернівців, Відня, Мюнхена (Німеччина), Флоренції (Італія). Учасник Першої св. війни, потрапив у полон до росіян, згодом повернувся на Буковину. З. очолював Укр. правління Буковини, член Укр. Ради ЗУНР (1918-1919). Співзасновник і голова УНП (1927), посол до румунського парламенту, сенатор (1928-1938). З. 1933 у британському парламенті вилосил промову проти політики штучного голоду в УРСР. Емігрував до Австрії (1944).

Коновалець Євген (14.06.1891, с. Зашків, нині Жовківського р-ну Львівської обл. — 23.05.1938, Роттердам, Нідерланди) — визначний військ. і політ. діяч. Навчався на юрид. ф-ті Львівського ун-ту, один з лідерів студентського руху. З січня 1918 — командувач Галицько-Буковинського куреня Січових стрільців, який незабаром перетворився на одну з найбоєздатніших частин армії УНР. Цей загін під проводом К. взяв участь у антигетьманському повстанні Директорії, відіграв вирішальну роль у перемозі під Мотовилівкою (тепер Київська обл.) 18.11.1918. Надалі брав участь у боях з більшовицькими і денкінінськими військами. Поразка нац.-визв. змагань змусила К. до пошуку нових методів б-би за незалежність України, у серпні 1920 він створив і очолює УВО, з 1922 змушений жити в еміграції. 28.01-3.02.1929 у Відні створено ОУН, головою проводу якої було обрано К. Політик проводив велику організаційну роботу з формування о-ції, установив контакти з політ. колами ряду країн, залучив до співпраці з ОУН широкі кола укр. еміграції. Діяльність К. з розбудови ОУН, яка користу-

вався значною підтримкою укр. моводі, та постійні заходи з налагодження націоналістичного підпілля в рад. Україні викликали занепокоєння Москви. Провідник ОУН загинув, відкриваючи поштовий пакет, у якому був вибуховий пристрій, переданий йому агентом рад. спецслужб.

Левицький Дмитро (1877, с. Добранич, нині Сокальського р-ну Львівської обл. — 31.10.1942, Бухара, Узбекистан) — громад.-політ. діяч. Закінчив юрид. ф-т Віденського ун-ту. Працював адвокатом у Раві-Руській (тепер Львівська обл.) і Бережанях (нині Тернопільська обл.). Під час Першої св. війни був офіцером австрійської армії, потрапив у полон, перебував у Ташкенті. 1917 повернувся в Україну, 1918 був секретарем Укр. нац. союзу. Л. 1919-1921 був послом УНР у Данії. Повернувся в Галичину, 1923-1925 і 1936 редагував газету «Діло». Л. був одним із співзасновників і першим головою (1925-1935), згодом (1936-1939) заст. голови УНДО. 1928-1935 — депутат польського сейму (1930-1931 перебував в ув'язненні). У вересні 1939 заарештований співробітниками органів НКВС, помер на засланні.

Липицький В'ячеслав (5.04.1882, с. Затурці Володимир-Волинського пов. Волинської губ., нині смт Локачинського р-ну Волинської обл. — 14.06.1931, санаторій Вінервальд, поблизу Відня, Австрія, похований у Затурцях) — видатний історик, публіцист, громад.-політ. діяч, філософ. Навчався агрономії, філософії та історії у Ягеллонському (Краків, тоді Австро-Угорщина, тепер Польща) і Женевському (Швейцарія) ун-тах. Дійсний член НТШ (з 1914). У червні 1917 взяв участь у формуванні УХДП, написав її програму, основні положення якої передбачали створення незалежної Укр. держави і збереження приватної власності на землю. Л. 1918-1919 був послом України в Австрії, залишився там в еміграції, мешкав також у Німеччині. 1930 організував Союз укр. хліборобів-державників, ставши гол. ідеологом і лідером гетьманського руху, конфлікт з гетьманом П. Скоропадським призвів до розпуску Союзу. Автор іст. і публіц. праць: «Даніло Братковський» (1909), «Україна на переломі 1657-1669» (1920), «Листи до братів-хліборобів» (1925) та ін. Л. стверджував, що ідею створення самостійної Укр. держави може реалізувати лише весь народ під проводом «хліборобської верхівки», а забезпечити єдність укр. руху мала легітимна фігура укр. монарха, на його думку, спадкова монархія була б найкращою формою політ. устрою України. Став ідеологом укр. консерватизму. Хоч Л. був принциповим критиком демократії, його ідеологія спричинилася до утвердження ліберально-демократичних цінностей і подолання тоталітарних тенденцій в укр. політ. думці ХХ ст.

Людкевич Станіслав (24.01.1879, Ярослав, нині у Польщі — 10.09.1979, Львів) — визначний композитор, музикознавець, фольклорист і педагог. Муз. освіту здобув у Відні. З 1909 — директор, з 1919 — викладач Вишого муз. ін-ту ім. М. Лисенка, з 1939 — проф. Львівської консерваторії. Автор опер «Бар Кохаб», «Довбуш», кантати-симфонії «Кавказ», хороших творів «Вічний революціонер», «Косар», «Заповіт», «Хор підземних ковалів», симфонічних поем «Каменярі», «Діпніор», «Мойсей», «Стрілецька рапсодія», численних обробок нар. і стрілецьких пісень, праці «Галицько-руські мелодії» (1906), підручника «Загальні основи музики» (1921). Л. — перший професійний композитор на західноукраїнських землях, сприяв піднесенню муз. к-ри, спрямував укр. муз. творчість у напрямі інструменталізму. Республіканська премія УРСР ім. Т. Шевченка (1964) за симфонію-кантату «Кавказ» і вокально-симфонічну кантату «Заповіт» на слова однойменних творів Т. Шевченка.

Мельник Андрій (12.12.1890, с. Воля Якубова Дрогобицького пов., тепер Львівська обл. — 1.11.1964, Кієрво, Велике герцогство Люксембург, похований у місті Люксембург) — визначний військ. і політ. діяч. 1914-1916 командував сотнею УСС, під час боїв на горі Лисоні потрапив у рос. полон, утік 1917, дістався до Києва, де у січні 1918 став одним з організаторів Галицько-Буковинського куреня Січових стрільців, начальник його штабу. У листопаді 1918, очолюючи штаб окремого загону Січових стрільців, М. розробив план і брав участь у переможному бою проти гетьманських військ під Мотовилівкою (нині Київська обл.), 19.12.1918 приєднав звання отаман армії УНР. У вересні-червні 1919 — начальник штабу Дієвої армії УНР, у липні-серпні — помічник командувача групи Січових стрільців. 1920-1921 був інспектором військ. місії УНР у Празі. 1922 повернувся у Галичину, крайовий керівник УВО, 1924 засуджений польською владою на чотирирічне ув'язнення. М. 1932-1938 — член правління видавничої спілки «Діло». Після загибелі Є. Коновальця 11.10.1938 став головою проводу ОУН, 1940 після розколу очолював одну з фракцій о-щів. У роки Другої св. війни М. послідовно відстоював ідею незалежності України, за що потрапив під арешт, а з 26.02.1944 був ув'язнений у концтаборі Заксенгаузен. Після звільнення 1945 жив у Німеччині та Люксембурзі, обраний довічним головою проводу ОУН (мельниківці). 1957 висунув ідею створення св. конгресу, реалізовану 1967, сприяв консолідації укр. емігрантських сил.

Мудрий Василь (19.03.1893, с. Вікно Скалатського повіту, тепер Підволочиського р-ну Тернопільської обл. — 19.03.1966, Нью-Йорк, США) — громад.-політ. діяч, журналіст. Навчався у Львівському ун-ті. 1921-1925 був одним з організаторів і працівників (секретар) Львівського укр. тасного ун-ту. М. був активним діячем «Просвіти», заст. голови т-ва (1932-1939), головним редактором газети «Діло» (1927-1939). 1925 був одним із співзасновників УНДО, з 1935 — голова об'єднання, виступав ініціатором політики «Нормалізації» українсько-польських відносин у Зах. Україні. У вересні 1935 обраний віце-маршалком польського сейму. 1939-1941 перебував у Кракові, 1941-1944 — у Львові, М. у липні 1944 обраний віце-президентом УГВР. Емігрував у Зах. Німеччину, 1949 — у США. Автор праць «Боротьба за огнище української культури в західних землях України» (1923), «Український університет у Львові. 1921-1924» (1948), «І. Франко як громадський діяч» (1957) та ін.

Комуністична партія Західної України (КПЗУ) — партія, заснована 1919 під назвою Ком. партії Сх. Галичини в Станіславі (нині Івано-Франківськ), перейменована 1923 як складова частина Ком. партії Польщі. Першим керівником був Карл Сварич (Максимович). Виступала за соціальне і нац. звільнення трудящих шляхом соц. революції та приєднання Зах. України до рад. України. Ідеологія КПЗУ в 20-х рр. була близькою до націонал-комунізму, більшість членів партії підтримувала Олександра Шумського, якого звинуватили в «нац. ухилі» у КП(б)У. Наприкінці 1928 більшість членів КПЗУ визнали свої «помилки», виїхали до СРСР, де були репресовані. У 30-х рр. партія переживала період занепаду, чисельність КПЗУ скоротилася з 4300 до 2600 членів. 1938 Комінтерн розпустив Ком. партію Польщі, а разом з нею і КПЗУ. Майже всі члени партії, які опинилися в СРСР, були репресовані.

Консерватизм (від лат. «зберігати, охороняти») — політично-ідеологічна течія, яка прагне посприяти зміни в с-ві зі збереженням традиційних, перевірених досвідом минулого традицій і форм життя.

Конституційна монархія (від лат. «устрий, установлення») та гр. «єдиновладдя») — форма правління, при якій влада монарха обмежена конституцією.

Легітимізація (від лат. «законний, правомірний») — 1) визнання чи підтвердження законності певного права чи повноваження; 2) документи, що засвідчують це право або повноваження; наприклад, 1923 рада послів Антанти надала л. Польщі на право володіння Сх. Галичиною.

«Луг» — укр. фізкультурно-спортивне товариство, засноване 1925 у Галичині за ініціативою Романа Дашкевича з метою національно-патріотичного виховання юр. молоді та підготовки її до б-би за незалежності України після заборони польською владою 1924 спортивно-протипожежної о-ції «Січ». «Л.» належав до найбільш масових молодіжних о-цій Зах. України: 1939 існувало 805 місцевих осередків, у яких нараховувалося бл. 50 тис. членів. Беззмінним головою «Л.» був Роман Дашкевич, 1939 рад. влада заборонила діяльність о-ції.

Львівський процес 1936 р. — політ. судовий процес над 23 членами ОУН, який став завершенням Варшавського процесу 1935–1936, відбувся у травні-червні 1936 у Львові. Серед підсудних були Степан Бандера, Роман Шухевич, Ярослав Стецько, Володимир Янів, Богдан Підгайний, Катерина Зарницька та ін., які використали процес для викриття антиукраїнської політики польського уряду. Вони були засуджені до різних термінів ув'язнення (Степан Бандера і Роман Мигаль — до довічного ув'язнення, Богдан Підгайний і ще чотири члени ОУН — до 15 років). Героїчна постава підсудних під час процесу, їх послідовне відстоювання ідеї укр. державності сприяло зростанню авторитету ОУН серед укр. населення.

«Нормалізація» (від лат. «правило, взірць») — політика врегулювання українсько-польських відносин здійснювана шляхом угоди між польським урядом та УНДО 1935–1938, коли влада почала запроваджувати федеративно-національну програму. Допускалося викладання укр. мови в гімназіях і школах, припинялося переслідування православної духовенства, укр. банкам і кооперативам охоче надавали грошові позики. УНДО відмовилася від антиярдової б-би, а польський уряд припинив переслідування укр. дем. о-цій, збільшувалося представництво українців у польському сеймі. Один з лідерів УНДО Василь Мудрий обраний віце-маршалком сейму. Початок «н.» покляли переговори і угода 29.05.1935 у Варшаві між представниками УНДО і польської влади. Оскільки більшість укр. вимог не була виконана, В. Мудрий у грудні 1938 проголосив «н.» недійсною.

Організація українських націоналістів (ОУН) — укр. політ. рух, що ставив за мету встановлення незалежної Укр. держави. Виникла внаслідок об'єднання УВО та декількох націоналістичних груп на установчому конгресі 28 січня — 3 лютого 1929 у Відні, обраний провід очолив Євген Коновалець. Гол. метою ОУН було встановлення незалежної соборної нац. держави на всій укр. етнічній території. ОУН сприймала насильство як політ. знаряддя проти зовн. і внутр. ворогів. Після загибелі (1938) Євгена Коновальця від рук рад. агента о-цію очолив Андрій Мельник, 1940 вона розколася на «бандерівців» (прихильників Степана Бандери, ОУН (Б), інша назва — ОУН-революціоні) і «смельниківців». Під час Другої світ. війни обидві фракції намагалися скористатися ситуацією і відновити незалежність України. ОУН (Б) для цього створила УПА. Після війни о-ція існувала за кордоном, вплив її, порівняно з 30-40-ми рр., поступово зменшився.

Осадництво — осідання, поселення неукраїнських мешканців (переважно польських колоністів) на Зах. Україні, колонізація у 20-30-х рр. Декрет про створення господарств осадників було видано 1919. Українцям забороняли навіть продавати понад 5 % земель за умовами аграрної реформи, а поляків наділяли на пільгових умовах. Явище досить поширилося, бл. 300 тис. поляків стали його учасниками, їм належало понад 12 % усіх земельних угідь.

Парцеляція (від фр. «поділяти на дрібні частини») — поділ землі на дрібні ділянки (парцели).

Пацифікація (від лат. «утихомирнення, умиротворення, заспокоєння») — офіційна назва масових репресій щодо укр. населення Галичини, проведених урядом Польщі восени 1930. Приводом для неї послужили численні протипольські акції влітку-восени 1930. Рішення про проведення п. було ухвалено на найвищому рівні — Юзефом Пілсудським. Її метою було послаблення укр. політ. сил та їх неприхильного ставлення щодо Польщі, забезпечення максимального успіху урядового табору на виборах. П. тривала від 14 вересня до кінця листопада 1930. Під час неї проводилися обшуки (5 тис.), арешти (1739), фізичні розправи, моральне приниження жертв, глумлення над їх нац. гідністю, ліквідація укр. гром. о-цій, згортання укр. шкільництва та ін. Одним з гол.

наслідків п. стало зростання серед українців нац. свідомості, настроїв ворожості до польської держави і поляків, що вело до подальшого загострення українсько-польських взаємин.

Підкарпатська Русь — офіційна назва центр.-сх. частини Закарпаття, яка в 1919–1938 становила автономну адмін.-терит. одиницю у складі Чехо-Словаччини (з 1927 — Підкарпато-руський край, Підкарпатський край). Під цією назвою Закарпаття згідно з рішеннями Сен-Жерменського 1919 і Трианонського 1920 договорів увійшло до Чехо-Словаччини. Етнічні укр. землі було поділено на три частини: П. Р., Пряшівщину (увійшла безпосередньо до Словаччини) і Мармароський Сигіт (залишився у складі Румунії). Територія П. Р. поділялася на Хустську, Берегівську й Ужгородську округи і творила одну жупу. У жовтні 1938 чехословацький уряд змушений піти на створення на терит. основі Підкарпатського краю нового держ. утворення Карпатської України.

Польща «А» і Польща «Б» — умовний поділ території Польщі у 20-30-х рр. на розвинену і відсталу, зроблений польською владою. До першої входили корінні польські території, до другої — переважно західноукраїнські та західнобілоруські. Сприяючи розвитку промисловості у Польщі «А», уряд водночас свідомо гальмував пром. будівництво у Польщі «Б». На другій частині країни була надзвичайно обмежена видача дозволу відкриття пром. підприємств, а встановлені урядом високі залізничні тарифи обмежували її зв'язки з ринками першої частини. Внаслідок такої політики на першій території концентрувалося понад 80 % металообробної, електротехнічної, текстильної, хімічної, паперової промисловості, виробництва цегли, вапна і цукру. Політика колоніального гноблення західноукраїнських і західнобілоруських земель.

Русинство — одна з політ. течій на Закарпатті, виникненню сприяли століття ізоляції від ін. укр. земель. Його прихильники абсолютизували місцеві особливості, стверджували, що слов'янське населення тут перетворилося на окрему націю, відмінну від українців. Характерно, що серед його прихильників було чимало мадяризованих священиків, які в такий спосіб маскували свої проугорські настрої. Помітної підтримки серед населення воно не мало. Нині намагання певних політ. сил використати його для розпалювання сепаратистських настроїв носить популістський характер і не може мати перспективи.

Русофільство (москвофільство) — мовно-літературна і сусп.-політ. течія серед укр. населення Буковини, Галичини і Закарпаття, яка відстоювала нац.-культ., а пізніше — держ.-політ. єдність з рос. народом і Росією. Течія виникла у середині XIX ст. і проіснувала до кінця 30-х рр. XX ст. Такі настрої поширилися серед частин греко-католицького духовенства, ін. верств інтелігенції краю. Його представники очолювали ряд о-цій, у т. ч. авторитетне «Общество імені Духовних», один з лідерів — Андрій Бродій. Воно мало підтримку від Польщі й Угорщини, не зацікавлених у консолідації українців. Однак глибокого підґрунтя воно в населенні не мало: надто очевидно була відмінність між росіянами і карпатоукраїнцями.

Союм Карпатської України — парламент Карпатської України, виник у результаті нар. волевиявлення 12 лютого 1939, перемогло укр. нац. об'єднання на чолі з Августином Волошином. Всього обрано 32 депутати. Перше засідання Союму відбулося 15 березня 1939, на якому головою парламенту обрано Августина Штефана, Президентом Карпатської України — Августина Волошина, проголошена самостійність держави, ухвалено Конституційний закон, було призначено уряд Карпатської України, який очолюв Юрій Ревай. С. К. У. припинив існування внаслідок окупації Закарпаття угорськими військами у березні 1939.

Татарбунарське повстання — події 16-25 вересня 1924 у Пд. Бессарабії (нині територія Одеської обл.), селянське повстання проти румунської окупаційної влади, кількість учасників — бл. шість тисяч осіб. Повстання проти соціального і нац. гніту. Під час придушення Т. п. вел. кількість повстанців загинула, частина потрапила у полон і без суду та слідства була розстріляна. Румунською окупаційною владою було притягнуто до відповідальності 500 осіб, 386 засуджено до тривалих термінів ув'язнення (Кишинівський процес 1925, тривав 103 дні).

Українофільська (українська) течія на Закарпатті — одна з політ. течій на Закарпатті з орієнтацією на власні сили. Стала лідером у політиці в 20-30-х рр. Найпослідовнішу позицію в ній займав Християнсько-національна партія. Важливим для її утвердження було витіснення «Прогітово» «Общества ім. Духовних». Лідерами її були Августин Волошин і брати Брацайки.

Українська військова організація (УВО) — нелегальна військ. о-ція, що існувала у 1920-х — на поч. 30-х рр. у Зах. Україні. Створена за ініціативою колишніх старшин армії УНР наприкінці серпня 1920 у Празі. Очолював з невеликою перервою (1923–1924) до 1931 Євген Коновалець. УВО, не маючи чітко окресленої ідеології та політ. програми, визначала своїм гол. завданням о-цію б-би проти окупаційних режимів на укр. землях. 1927–1928 в УВО посилюлися націоналістичні тенденції: о-ція все більше політично орієнтувалася на ідеологію укр. націоналізму (сформульована Дмитром Донцовим). На першому Конгресі укр. націоналістів, що відбувся у Відні (28 січня–3 лютого 1929) завершився процес об'єднання націоналістичних груп і о-цій в одну укр. націоналістичну рев.-визв. о-цію — ОУН. Зі створенням ОУН УВО як окрема о-ція продовжувала діяти автономно, фактично припинила існування 1931, її кадри перейшли в ОУН.

Українська кооперація (від лат. <той, що співробітничас>) — добровільні об'єднання людей для спільної госп. діяльності. У. к. була намаганням протистояти іноземному екон. впливу, виникла вона ще наприкінці XIX ст. за часів Австро-Угорщини, її гаслом було: «Свій до свого по своє!» У 30-х рр. вона нараховувала до 700 тис. членів, а кількість зросла з 580 до майже 4000, найвідоміші її представники: «Маслосоюз», «Центробанк», «Центросоюз», «Народна торгівля».

Українська національна партія (УНП) — єдина легальна укр. політ. партія, що діяла 1927–1938 на окупованих Румунією землях Пн. Буковини. Керівні органи партії перебували у Чернівцях. Головою УНП був В. Залозецький (посол парламенту і сенату). Проводила політику компромісів, захищала інтереси українців легальними методами. Після заборони діяльності в Румунії всіх політ. партій 1938 припинила існування.

Українська соціалістично-радикальна партія (УСРП) — укр. партія у Галичині. Виникла 1926 внаслідок об'єднання УРП з групою укр. есерів, що діяла на Волині. Лідером партії був Лев Бачинський, а після його см. 1930 партію очолив Іван Макух. Партія, відмежовуючись від лівих і правих політ. сил, виступала за соціальну справедливість, передачу землі без викупу для всіх безземельних селян і соборності України. На парламентських виборах здобувала понад 10 депутатських мандатів. У квітні 1931 вступила до Соц. Інтернаціоналу. 1934 налічувала близько 20 тисяч членів. У вересні 1939 припинила своє існування.

Українське національне об'єднання (УНО) — укр. політ. о-ція у Закарпатті. Засноване 18 січня 1939 у Хусті для відстоювання інтересів укр. населення. Голова — Федір Ревай, згодом — Юрій Перевузник. У лютому 1939 на виборах до Союму Карпатської України за кандидатів УНО проголосували 92,4 % всіх виборців, що дало можливість здобути 32 депутатські мандати у парламенті автономії, серед них Августин Волошин, брати Михайло і Юрій Брашайки, Федір і Юліан Ревай, Августин Штефан. З окупацією території Карпатської України угорськими військами УНО припинило свою діяльність.

Українське національно-демократичне об'єднання (УНДО) — найбільша укр. політ. партія, що діяла у Галичині 1925–1939. Ідейно стояла на програмних засадах УНДП. Установчий з'їзд відбувся 11 липня 1925. Через кілька місяців ухвалено програму партії, яка базувалася на ідеології соборності та державності, дем. розвитку і соціальної справедливості. Під впливом УНДО перебували вел. госп., культ.-осв. та спортивні о-ції. У другій половині 20-х рр. об'єднання поширило свій вплив і на Волинь. На виборах УНДО набило найбільше голосів зі всіх укр. партій, проводило в депутати понад 20 осіб. Партією до 1935 очолював Дмитро Левицький, далі — Василь Мудрий. У вересні 1939 УНДО припинило своє існування.

Український монархізм — консервативна течія укр. політ. думки, яка сформувалася під час Укр. революції 1917–1921. Його ідеологія чітко була сформульована в «Листах до братів-хліборобів», які були написані у 20-х рр. і набули широкого розголосу серед українців. Згідно з нею, ідею створення Укр. держави може реалізувати тільки весь народ під проводом «хліборобської верстви»; досягнути консолідації укр. народу і перетворити його на повноцінну держ. націю можна лише шляхом розбудження і зміцнення терит. патріотизму та солідарності між усіма громадянами України. Забезпечити єдність укр. руху мала легітимна фігура, отже, найкращою формою політ. устрою, ідеалом мала бути конституційна монархія — «класократія з правовою — законом обмеженою і законом об'язковою монархією». Гол. ідеолог — В'ячеслав Липинський.

Український Тасманий університет у Львові — вища школа, створена за ініціативою НТШ 1921 українцями для протистояння дискримінаційній політиці влади, зокрема в галузі освіти, коли українців у Львівському уні-ті могло бути лише бл. 5 %. Проіснував чотири роки, у ньому працювали найкращі наук.-осв. кадри Зах. України (Василь Шурат — перший ректор, Мирон Кордуба, Іван Крип'якевич, Кирило Студинський, Степан Балеї, Михайло Возняк, Михайло Галушинський та ін.).

Утраквістичні школи (від лат. «обидва») і гр. «вчена бесіда, навчальне заняття») — двомовні навчальні заклади, які ставали осн. типом відповідно до закону від 31 липня 1924. Особливо активно вони насаджувалися на Галичині, бо на Волині — просто опочленія. Це був тактичний хід для полонізації населення. За назвою польсько-українські, а по суті — польські.

Християнсько-Народна партія (ХНП) — політ. партія народовецького напрямку в Закарпатті, яка діяла у 1924–1938. До провідних діячів партії належали Августин Волошин, брати Михайло і Юрій Брашайки та ін. Видавала тижневик «Свобода» в Ужгороді. Партія об'єднувала частину інтелігенції та духовенства. Восени 1938 внаслідок зміни міжнародних і внутр. обставин ХНП саморозпустилася, підтримавши створення нової політ. о-ції закарпатських українців — УНО.

Тести

25.1. Назви держав, до складу яких у 20–30-х рр. входили західноукраїнські землі:

А Польща, Румунія, Угорщина.

В Угорщина, Чехо-Словаччина, Польща.

А Б В Г

Б Румунія, Угорщина, Чехо-Словаччина.

Г Чехо-Словаччина, Польща, Румунія.

25.2. Сутність поняття «нормалізація»:

А аграрна реформа з поділом і передачею значної частини поміщицької землі українцям, щоб уникнути селянських повстань.

А Б В Г

Б військова операція польської армії з метою вноормування становища на Волині та Галичині.

В програма польського уряду, яка допускала викладання української мови в гімназіях і передбачала відкриття українського університету.

Г угода між польським урядом і УНДО, яке відмовлялося від антиурядової боротьби, а влада припиняла переслідування українських демократичних організацій, проводила амністію, дозволяла вживати термін «український».

25.3. Підсудні на «процесі 500» у 1925 р.:

А учасники націоналістичного руху. В члени комуністичної партії.

Б учасники Татарбунарського повстання. Г члени Української національної партії.

А Б В Г

25.4. Політичні течії, що існували на Закарпатті:

А москвофільство, полонофільство, русинство.

Б полонофільство, русинство, українофільство.

В русинство, москвофільство, українофільство.

Г українофільство, москвофільство, полонофільство.

А Б В Г

25.5. Укажіть правильне твердження.

А галицькі радикали об'єдналися з волинськими есерами в УСРП і вступили у квітні 1931 р. до III Комуністичного Інтернаціоналу

Б Карпатська Україна відразу ж здобула міжнародне визнання

В у Північній Буковині в 1918 р. було 218 українських початкових шкіл, а до 1926–1927 навчального року їх не залишилося жодної

Г польська влада підтримувала розвиток української кооперації

А Б В Г

25.6. Прочитайте уривок і вкажіть орган, про який ідеться в тексті.

«На 13 лютого 1939 р. було призначено вибори до парламенту Карпатської України. Вибори закінчилися блискучою перемогою прихильників суверенітету Закарпаття. 15 березня 1939 р. на засіданні парламенту за ініціативою УНО було проголошено самостійність Карпатської України. Це рішення приймалися під гуркіт гармат. 14 березня угорські війська вторглися у межі Карпатської України. Під час засідання законодавчого органу бої точилися за 12 кілометрів від Хуста. Карпатська Січ не змогла відвернути вторгнення».

А Верховна Рада

В Сойм

Б Національні Збори

Г Установчі Збори

25.7. Прочитайте уривок і вкажіть край, про який ідеться в тексті.

«23 жовтня 1938 р. край нарешті отримав автономію. Автономний уряд спершу очолили москвофіли, але вони не дістали підтримки в суспільстві. До такого повороту подій були готові українофіли, лідер яких Августин Волошин і очолив новий крайовий кабінет».

А Буковина

В Галичина

Б Волинь

Г Закарпаття

25.8. Сутність утравквістичних шкіл:

А початкові школи, які давали основи знань, мова їх могла бути і українською.

Б школи, де мова викладання була польська, у них вивчалися дві іноземні мови.

В школи з двома мовами навчання, польсько-українські школи.

Г школи, які спеціалізувалися на викладанні окремих предметів.

25.9. Причини національної політики утисків щодо українців, які проводили Польща та Румунія:

А сприймання українців не нацією, а лише етнічними відгалуженнями польської та румунської націй.

Б прагнення українців Польщі та Румунії возз'єднатися з радянською Україною.

В розуміння того, що українці є повноцінною нацією, яка завжди буде прагнути до створення власної національної держави, загрожуючи єдності Польської та Румунської держав.

Г типова стосовно національних меншин політика європейських держав, щоб зберегти міжнародну політичну рівновагу.

25.10. Рішення Паризької конференції, а також положення Ризького мирного договору щодо західноукраїнських земель:

А входження до складу Польщі, Румунії, Чехо-Словаччини.

Б входження до складу Української Соціалістичної Радянської Республіки.

В федеративне об'єднання з УРСР.

Г формування незалежної Української держави.

25.11. Сутність Організації українських націоналістів:

А організація, метою якої було відновлення ЗУНР, використання всіх можливих методів, зокрема збройну допомогу СРСР, діяла нелегально.

Б організація, метою якої була демократична Українська Народна Республіка, використання тільки мирних парламентських методів боротьби, діяла легально.

В організація, метою якої було утворення Української Держави, на чолі з Павлом Скоропадським, використання мирних методів боротьби, йшла на компроміс з Польщею, діяла легально.

Г організація, метою якої було утворення Української самостійної соборної держави, використання мирних і немирних методів боротьби, зокрема тероризм, діяла нелегально.

25.12. Укажіть правильне твердження.

А ідеологом інтегрального націоналізму був Степан Бандера

Б ОУН була заснована у 1920 р.

В у 1919–1939 рр. еміграційний потік зі Східної Галичини становив близько 190 тис. осіб

Г УНДО була єдиною легальною українською партією на Буковині

25.13. Прочитайте рядки життєпису політичного діяча й укажіть його.

«Роки життя — 1909–1959. Народився в с. Угринів Старий під Калушем. Навчався у Львівській політехніці. Член ОУН, засуджений до смертної кари на Варшавському процесі, заміненій на довічне ув'язнення. У 1940 р. створив Революційний Провід ОУН. Три роки був в'язнем німецького концтабору. Убитий радянським агентом у Мюнхені».

- А Степан Бандера
Б Ярослав Карпинець
В Микола Лебідь
Г Роман Шухевич

25.14. Укажіть правильне твердження.

- А на Закарпатті від початку ХХ ст. діяло кілька суто українських партій, які діяли цілком самостійно
Б ставлення західних українців до комуністів у 30-х рр. змінилося на позитивне
В українці майже не мали можливості займати адміністративні посади в державних установах, офіцерські посади в армії та поліції
Г у Чернівецькому університеті в 20-х рр. відкрили кілька українських кафедр (кафедр)

25.15. Політика Польщі щодо Східної Галичини:

- А дотримання зобов'язань, взятих на Паризькій мирній конференції, збереження автономного статусу західноукраїнських земель у складі Польщі, рівні права українців і поляків.
Б дотримання зобов'язань, взятих на Паризькій мирній конференції, формальне збереження автономного статусу західноукраїнських земель у складі Польщі, порушення рівноправності українців і поляків.
В порушення зобов'язань, взятих на Паризькій мирній конференції, не надання автономного статусу західноукраїнським землям у складі Польщі та права українців на культурно-національну автономію.
Г часткове дотримання зобов'язань, взятих на Паризькій мирній конференції, не проголошення автономного статусу західноукраїнських земель у складі Польщі, надання культурно-національної автономії та рівних прав українців і поляків.

25.16. Сутність Української військової організації:

- А організація, заснована в Празі групою старшин УГА, що прагнули продовжити боротьбу за незалежність українських земель.
Б організація, заснована на Волині з метою продовжити боротьбу за незалежність українських земель шляхом рейдів на територію радянської України.
В підпільна організація, створена на Буковині для боротьби з румунською окупацією.
Г підпільна організація, створена на Закарпатті для боротьби за незалежну Українську державу на цій території.

25.17. Воснована організація, створена для охорони Закарпаття:

- А Карпатська армія.
Б Карпатське військо.
В Карпатська Січ.
Г Карпатські стрільці.

25.18. Політика Румунії щодо Північної Буковини:

- А надання статусу автономії, право на створення місцевих органів самоврядування та власних законів.
Б надання статусу культурно-національної автономії, право на розвиток української мови, освіти, культури.
В поширення законів Румунського королівства, збереження самоврядування українських громад.
Г поширення законів Румунського королівства, ліквідація самоврядування українських громад, влада на місцях румунських чиновників.

25.19. Укажіть правильне твердження.

- А безробіття в українській частині Румунії майже не було
Б на Закарпатті чеки були більшістю в основних містах
В кількість українців у Польщі на початок 30-х рр. становила близько шість мільйонів осіб, а заселяли вони майже третину тодішньої Польщі
Г члени ОУН у своїй боротьбі використовували тільки насильницькі методи

25.20. Прочитайте рядки життєпису політичного діяча й укажіть його.

«Роки життя — 1891–1938. Народився поблизу Львова. Навчався на юридичному факультеті Львівського університету. Воював у Першій світовій війні в складі австрійської армії. У Києві в 1917 р. став одним із засновників і командиром Галицько-Буковинського куреня Січових стрільців. У 1920 р. очолював УВО, а з 1929 р. — ОУН. Убитий московським агентом у Роттердамі».

- А Степан Бандера
Б Євген Коновалець
В Микола Лебідь
Г Андрій Мельник

25.21. Прочитайте факти біографії історичного діяча й укажіть його.

«Роки життя — 1874–1945. Народився в с. Келенічі на Закарпатті. Навчався на теологічному факультеті Ужгородського університету. У 1912–1938 рр. — директор учительської семінарії в Ужгороді. Один з керівників, Президент Карпатської України. Помер у московській в'язниці».

- А Юрій Брашайко.
- Б Августин Волошин.
- В Михайло Колодзінський.
- Г Теодор Ромша.

25.22. Сутність поняття «осадники»:

- А охоронні загони польських військ, які розташовувалися в західноукраїнських містах.
- Б польські колоністи, які осідали на західноукраїнських землях у 20-30-х рр.
- В польські прикордонники, які використовувалися і для боротьби з українським національним рухом.
- Г спеціальні загони ОУН, які готували збройні акції проти польської влади.

25.23. Передумови проголошення державної автономії Закарпаття:

- А зростання впливу українського національно-визвольного руху та Мюнхенська угода, наслідком якої стало ослаблення і розчленування Чехо-Словаччини.
- Б наміри чехословацької влади спертися на українців перед загрозою з боку Німеччини, активна діяльність москвофілів.
- В окупація Закарпаття угорськими військами, національне піднесення в регіоні.
- Г рух українських націоналістів, керований ОУН, Віденський арбітраж, який послабив Чехо-Словаччину.

25.24. Навчальний заклад Галичини, в якому українці на початку 20-х рр. становили більшість:

- А Львівська академія зовнішньої торгівлі.
- Б Львівська ветеринарна академія.
- В Львівський політехнічний інститут.
- Г Львівський Тасмний університет.

25.25. Сутність організації «Народна торгівля»:

- А найвідоміше підприємство у Галичині, створене за участю іноземного капіталу.
- Б польсько-українське спільне підприємство, яке мало комерційний успіх.
- В популярне польське приватне підприємство у Львові.
- Г українська кооперативна спілка з давньою історією і значним комерційним успіхом.

25.26. Укажіть правильне твердження.

- А осередки ОУН існували майже в усіх навчальних закладах Польщі та інших європейських країн, де навчалися українці
- Б польський уряд свідомо сприяв промислового будівництва на Західній Україні
- В товариство «Просвіта» на Закарпатті підтримувало москвофільську течію
- Г УНП була націоналістичною організацією, яка схилилася до нелегальних методів роботи і не йшла на компроміси з владою

25.27. Прочитайте уривок з праці історика Ореста Субтельного й укажіть партію, про яку йдеться в тексті.

«Ліберальна партія, партія західноукраїнського «стеблшменту», виступала за конституційну демократію та незалежність України. Підтримувала політику «органічного розвитку» й аграрних реформ. Відносно гнучка за своєю тактикою. Друкований орган — газета «Діло»».

- А Організація українських націоналістів
- Б Українська соціалістично-радикальна партія
- В Українське національно-демократичне об'єднання
- Г Український союз хліборобів-державників

25.28. Становище українського підприємництва в Польщі:

- А відсутність українського підприємництва як такого зусиллями польської влади.
- Б існування на високому рівні, польська влада дозволяла українське підприємництво, вважаючи його вигідним для держави, але тримала його в певних рамках.
- В підприємницька ініціатива обмежена низкою законодавчих актів, лише кооперативи виявилися конкурентоспроможними і розвивалися нарівні з іноземним підприємництвом.
- Г рівноправність українських і польських підприємців, можливість створювати власні фабрики, заводи, банки й успішно їх розвивати.

25.29. Рівень економічного розвитку західноукраїнських земель:

- А досягнення великих економічних успіхів, бурхливий розвиток важкої промисловості, формування розвиненої транспортної мережі, визначали економічне обличчя країн, яким належали.
- Б досягнення значного економічного розвитку, концентрація промисловості, збереження середнього рівня розвитку, як і центр держав, яким вони належали.
- В економічний розвиток тими ж темпами, що й інші регіони своїх країн, а тому певне відставання від найрозвинутіших частин країн, у складі яких вони перебували.
- Г збереження довоєнного рівня розвитку, аграрно-сировинні придатки, внутрішні колонії, ринки збуту для товарів метрополій, джерела сировини та дешевої робочої сили.

25.30. Сутність поняття «пацифікація»:

- А заходи з мобілізації західноукраїнської молоді в польську армію.
- Б поділ землі на дрібні ділянки та роздача їх полякам.
- В політика окатоличення українського населення, яке перебувало під польською окупацією.
- Г «умиротворення», «втихомирнення», офіційна назва масових репресій режиму Юзефа Пілсудського щодо українців у 1930 р.

25.31. Прочитайте уривок і вкажіть історичну назву регіону, де відбулися вказані події.

«16 вересня 1924 р. в районі Татарбунар спалахнуло повстання, у якому брало участь близько шести тисяч осіб. 18 вересня 1924 р. проти повстанців було кинуте регулярні румунські війська. Бої тривали до 25 вересня і закінчилися поразкою повстанців».

- А Буковина
- Б Волинь
- В Галичина
- Г Південна Бессарабія

25.32. Прочитайте уривок і вкажіть історичну назву краю, про який ідеться в тексті.

«У краї до його загарбання королівською Румунією було 218 українських початкових шкіл. У 1919–1920 рр. їх кількість зменшилася до 157, а в 1926–1927 навчальному році не залишилося жодної. Були закриті всі гімназії та професійні школи з українською мовою навчання, культурно-освітні товариства, накладено заборону на ввезення українських книжок і музичних товарів».

- А Бессарабія
- Б Буковина
- В Галичина
- Г Закарпаття

25.33. Суть терміна «інтегральний націоналізм»:

- А дієвий націоналізм.
- Б об'єднувальний націоналізм.
- В розвинутий націоналізм.
- Г пасивний націоналізм.

25.34. Соціальна база Організації українських націоналістів:

- А буржуазія, багаті та середні селяни.
- Б колишні військові, що боролися за незалежність України, молодь, студентство.
- В робітничий клас, підприємці, члени кооперативів.
- Г селянство, духовенство, інтелектуальна еліта.

25.35. Серед пронумерованих на карті земель укажіть ту, місцеве українське населення якої офіційна влада вважала «громадянами румунського походження, що забули рідну мову».

- А 1
- Б 2
- В 3
- Г 4

25.36. Для якого року були характерними події, описані в уривку з історичного джерела: «У селі Копилів Сокальського повіту Львівського воєводства знищене приміщення читальні, подерто бібліотечні книжки і портрети Шевченка і Франка. Після знищення читальні установлено людей перед читальною і змушено їх кричати: «Хай живе Пілсудський!...»?

- А 1919 р.
- Б 1926 р.
- В 1930 р.
- Г 1935 р.

- 25.37. Укажіть пункти політики, яку провадив уряд Юзефа Пілсудського згідно із запровадженням так званої федеративно-національної програми.
- 1 автономія Східної Галичини □ □ □
 - 2 дозвіл викладання української мови в гімназіях Волині та польських школах Східної Галичини
 - 3 підтримка українських підприємців
 - 4 припинення переселення поляків на Волинь
 - 5 припинення переслідування православного духовенства
 - 6 українським банкам і кооперативам охочіше надавали грошові позики
 - 7 українські політичні діячі звільнялися з в'язниць
- 25.38. Укажіть українські землі, які у 20–30-х рр. входили до складу Польщі.
- 1 Північна Буковина □ □ □
 - 2 Західна Волинь і Західне Полісся
 - 3 Східна Галичина
 - 4 Закарпаття
 - 5 Підляшся і Холмщина
 - 6 Східна Волинь і Східне Полісся
 - 7 Східне Поділля
- 25.39. Укажіть українські партії та організації, які існували в Галичині у 20–30-х рр.
- 1 Комуністична партія Західної України □ □ □
 - 2 Ліберальна партія Західної України
 - 3 Організація українських націоналістів
 - 4 Українська консервативна партія
 - 5 Українська партія соціалістів-революціонерів
 - 6 Українська партія соціалістів-федералістів
 - 7 Українське національно-демократичне об'єднання
- 25.40. Укажіть воєводства, які були в Польщі в 20–30-х рр. населені переважно українцями.
- 1 Волинське □ □ □
 - 2 Дрогобицьке
 - 3 Луцьке
 - 4 Подільське
 - 5 Руське
 - 6 Станіславське
 - 7 Тернопільське
- 25.41. Укажіть програмні положення ОУН.
- 1 автономія українських земель у складі Польщі, Румунії, Чехо-Словаччини □ □ □
 - 2 національна революція і встановлення диктатури, яка витіснить окупаційну владу
 - 3 розвиток національної економіки на основі державної, приватної, кооперативної власності
 - 4 розвиток національної економіки на основі лише державної власності
 - 5 самостійність і соборність національної держави на всій етнічній українській території
 - 6 створення незалежної Західноукраїнської республіки
 - 7 федеративний устрій України
- 25.42. Укажіть терміни, які стосуються міжвоєнного розвитку Галичини.
- 1 депортація □ □ □
 - 2 еміграція
 - 3 індустріалізація
 - 4 колективізація
 - 5 лібералізація
 - 6 нормалізація
 - 7 пацифікація
- 25.43. Установіть відповідність.
1 Береза Картузька	А концтабір					
2 Варшава	Б повстання	1 <table style="display: inline-table; border-collapse: collapse;"><tr><td style="border: 1px solid black; width: 15px; height: 15px;"></td><td style="border: 1px solid black; width: 15px; height: 15px;"></td><td style="border: 1px solid black; width: 15px; height: 15px;"></td><td style="border: 1px solid black; width: 15px; height: 15px;"></td></tr></table>				
3 Львів	В столиця Карпатської України	2 <table style="display: inline-table; border-collapse: collapse;"><tr><td style="border: 1px solid black; width: 15px; height: 15px;"></td><td style="border: 1px solid black; width: 15px; height: 15px;"></td><td style="border: 1px solid black; width: 15px; height: 15px;"></td><td style="border: 1px solid black; width: 15px; height: 15px;"></td></tr></table>				
4 Татарбунари	Г судовий процес 1935–36 рр. над членами ОУН	3 <table style="display: inline-table; border-collapse: collapse;"><tr><td style="border: 1px solid black; width: 15px; height: 15px;"></td><td style="border: 1px solid black; width: 15px; height: 15px;"></td><td style="border: 1px solid black; width: 15px; height: 15px;"></td><td style="border: 1px solid black; width: 15px; height: 15px;"></td></tr></table>				
	Д Таємний університет	4 <table style="display: inline-table; border-collapse: collapse;"><tr><td style="border: 1px solid black; width: 15px; height: 15px;"></td><td style="border: 1px solid black; width: 15px; height: 15px;"></td><td style="border: 1px solid black; width: 15px; height: 15px;"></td><td style="border: 1px solid black; width: 15px; height: 15px;"></td></tr></table>				

25.44. Установіть відповідність між політиками і партіями, які вони очолювали.

1 Лев Бачинський	А Організація українських націоналістів
2 Августин Волошин	Б Радикальна партія
3 Володимир Залозецький	В Українське національно-демократичне об'єднання
4 Євген Коновалець	Г Українська національна партія
	Д Християнсько-народна партія

	А	Б	В	Г	Д
1	☐	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐	☐

25.45. Установіть відповідність.

1 Луцьк	А Буковина
2 Львів	Б Волинь
3 Татарбунари	В Галичина
4 Хуст	Г Закарпаття
	Д Південна Бессарабія

	А	Б	В	Г	Д
1	☐	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐	☐

25.46. Установіть відповідність.

1 Дмитро Донцов	А ідеолог українського інтегрального націоналізму
2 В'ячеслав Липинський	Б ідеолог українського монархізму
3 Андрій Мельник	В лідер Організації українських націоналістів з 1939 р.
4 Андрей Шептицький	Г лідер УНДО у 30-х рр.
	Д митрополит УГКЦ

	А	Б	В	Г	Д
1	☐	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐	☐

25.47. Установіть відповідність.

1 асиміляція	А визнання чи підтвердження законності прав чи повноважень
2 легітимація	Б втихомирення; придушення селянських виступів
3 нормалізація	В поділ землі на дрібні ділянки
4 парцеляція	Г угода між УНДО і польською владою
	Д шовіністична політика, спрямована на знищення нації

	А	Б	В	Г	Д
1	☐	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐	☐

25.48. Установіть послідовність подій.

А Августин Волошин став Президентом Карпатської України
Б Закарпаття отримало автономію
В Татарбунарське повстання
Г утворення УНДО

	А	Б	В	Г
1	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐

25.49. Установіть послідовність подій.

А проведення польською владою політики «пацифікації»
Б проголошення незалежності Карпатської України
В утворення Організації українських націоналістів
Г утворення Української національної партії на Буковині

	А	Б	В	Г
1	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐

Відповіді до тестів

- 25.1. Г. 25.2. Г. 25.3. Б. 25.4. В. 25.5. В. 25.6. В. 25.7. Г. 25.8. В. 25.9. В. 25.10. А. 25.11. Г. 25.12. В. 25.13. А. 25.14. В. 25.15. В. 25.16. А. 25.17. В. 25.18. Г. 25.19. В. 25.20. Б. 25.21. Б. 25.22. Б. 25.23. А. 25.24. Г. 25.25. Г. 25.26. А. 25.27. В. 25.28. В. 25.29. Г. 25.30. Г. 25.31. Г. 25.32. Б. 25.33. А. 25.34. Б. 25.35. Г. 25.36. В. 25.37. 2, 5, 6, 25.38. 2, 3, 5, 25.39. 1, 3, 7. 25.40. 1, 6, 7. 25.41. 2, 3, 5. 25.42. 2, 6, 7. 25.43. А-1, Б-4, В-5, Г-2. 25.44. А-2, Б-5, В-4, Г-1. 25.45. А-2, Б-3, В-5, Г-4. 25.46. А-1, Б-2, В-3, Г-5. 25.47. А-5, Б-1, В-4, Г-3. 25.48. В, Г, Б, А. 25.49. Г, В, А, Б.

ТЕМА 26. УКРАЇНА ПІД ЧАС ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ТА ВЕЛИКОЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ВОЄН (1939–1945 РР.)

Наслідки радянсько-німецьких договорів 1939 р. для українських земель. 1 23 серпня 1939 р. між СРСР і Німеччиною було підписано пакт про ненапад, а також додаткові таємні протоколи. Цей документ увійшов в історію під назвою пакт Ріббентропа — Молотова. Секретними протоколами Польща поділялася на сфери впливу, радянська територія окупації східних територій Польщі передбачалася уздовж ліній річок Нарев — Вісла — Сан. 28 вересня 1939 р. обидва тоталітарні режими підписали договір про дружбу, кордон і співробітництво, який дещо змінив кордон в окупованій Польщі, приблизно по лінії річок Західний Буг — Сан. До Німеччини відійшли українські етнічні землі Лемківщина, Надсяння, Підляшшя, Холмщина.

Початок Другої світової війни. 1 вересня 1939 р. Німеччина напала на Польщу, що поклато початок Другій світовій війні. Швидко війська окупантів дійшли до Бреста і Львова. 17 вересня 1939 р. — вступ Червоної армії на територію Західної України, окупацію польської території («визвольний похід») розпочали частини Червоної армії — Український фронт під командуванням Семена Тимошенка. СРСР офіційно виправдував свої дії необхідністю «надати допомогу українцям перед загрозою, що насунулася».

Приднання Західної України, Південної та Північної Бессарабії, Північної Буковини до складу УРСР. До СРСР було приднано понад половину території колишньої Польщі, переважно землі, населені українцями та білорусами. Для радянського керівництва «збирання» українських земель не було самоціллю, а лише частиною більш загальних планів узбелечення західних кордонів СРСР, формою поширення свого впливу в західному напрямі. У жовтні 1939 р. на Західній Україні було проведено вибори до Народних зборів, які прийняли декларацію про проголошення радянської влади та з проханням про воз'єднання з УРСР. 1 листопада 1939 р. — Східну Галичину і Західну Волинь включено до складу УРСР.

У червні 1940 р. радянські війська зайняли територію Північної Буковини та Бессарабії. 2 серпня 1940 р. була створена Молдавська РСР, до якої включені українські етнічні землі Придністров'я, а територія Північної Буковини та Північної Бессарабії (була створена Чернівецька область) і Південної Бессарабії (Ізмайльська область) включена до складу УРСР. На Волині й Галичині створено ще 6 областей.

Наслідки політики радянзації новоприднаних до УРСР територій. У новостворених областях негайно розпочалися заходи з радянзації краю:

- формування радянських органів влади, прибуття зі східних районів керівних кадрів;
- заборона діяльності усіх українських партій і громадських організацій, у тому числі «Просвіти»;
- експропріація близько 2 тис. промислових підприємств, ліквідація поміщицького землеволодіння;
- початок колективізації сільського господарства (спочатку поділ землі між селянами) й індустріалізації;
- розширення мережі українських шкіл, поліпшення медичного обслуговування (безплатне), зокрема на селі;
- широкомасштабна депортація населення (близько 1,2 млн осіб, понад 10% людей);
- масові арешти, утиски церкви, особливо УГКЦ, насадження комуністичної ідеології.

Прирєсений на багнетгах Червоної армії репресивний режим остаточно переконав західноукраїнське населення в тому, що його майбутнє не в інтеграції у СРСР, а в творенні незалежної соборної Української держави.

Початок Великої Вітчизняної війни. 22 червня 1941 р. гітлерівська Німеччина разом зі своїми союзниками напала на СРСР, розпочалася радянсько-німецька війна, яку радянські історики й ті, хто дотримується подібних поглядів, називають **Велика Вітчизняна війна**. За планом «Барбаросса» Німеччина мала швидко захопити Україну з метою створити вигідний плацдарм, забезпечити себе ресурсами для дальшого ведення війни.

Мобілізаційні заходи. Запровадження воєнного стану; створення ДКО на чолі з Й. Сталіним;

- організація мобілізації в Червону армію, з України — близько двох мільйонів осіб;
- створення загонів народного ополчення з числа добровольців, спорудження оборонних укріплень;
- організація збору коштів на оборону, пербудова народного господарства на військовий лад.

Процес окупації України. На Україну наступала німецька група армій «Південь», яку очолював Г. Рундштедт. Досить швидко їм вдалося захопити більшу частину України. Тривалий час оборонялися Київ (11 липня — 19 вересня, 72 дні), Одеса (5 серпня — 16 жовтня, 73 дні), Севастополь (30 жовтня 1941 р. — 4 липня 1942 р., 250 днів). Південно-Західний фронт під командуванням Михайла Кирилюка через помилки Й. Сталіна потрапив в оточення, понад 665 тис. бійців і командирів потрапили в полон, значна частина на чолі з командувачем фронту загинула. Це була найбільша поразка Червоної армії у цій війні. Ще двох серйозних невдач радянські війська зазнали в травні 1942 р. під Харковом і на Керченському півострові. 22 липня 1942 р. німецька армія зайняла Свердловськ, вся територія України опинилася під нацистською окупацією.

Причини поразок Червоної армії у 1941 р.:

- репресії влади проти командного складу напередодні війни (лише 7 % командного складу мали вищу освіту);
- ігнорування численних даних розвідки про підготовку Німеччини до війни з СРСР;
- невдівра Й. Сталіна до близької агресії Німеччини, оскільки вона воювала з Великою Британією;
- відсутність наказів армії перебувати у стані готовності до відсічі агресії, планів оборонної війни;
- тоталітарний характер влади не сприяв проявам ініціативності, що важливо в умовах війни;

- недостатня обороноздатність СРСР порівняно з Німеччиною.

Встановлення нацистського окупаційного режиму:

- захопивши Україну, окупанти ліквідували її цілісність. 20 серпня 1941 р. було утворено райкомісаріат «Україна» на чолі з Е. Кохом, центр — Рівне;
- Галицькі землі під назвою «дистрикт Галичина» було віднесено до складу генерал-губернаторства, створеного на території Польщі, центр — Львів, дещо м'якший режим;
- Одещину, частину Вінниччини та Миколаївщини (землі між Південним Бугом і Дністром) об'єднали в губернаторство «Трансїстрію» під управлінням Румунії, центр — Одеса;
- північні і східні області (Донбас, Чернігівщина, Сумщина, Харківщина) окупували «прифронтову зону».

Суть гітлерівського плану «Ост». Встановлення «нового порядку» на окупованих територіях передбачалося **планом «Ост»**, розробленим ще в травні 1940 р. Планувалося здійснити такі:

- знищення місцевого населення для звільнення українських земель, щоб оселилися німецькі колоністи;
- депортація частини населення на роботи в Німеччину (**остарбайтери**);
- перетворення України в аграрно-сировинний придаток Німеччини, місцевого населення на рабів;
- інші заходи з пограбування населення та економіки України (зокрема культурних цінностей).

Нацистський «новий порядок» в Україні:

- близько 4 млн пересічних українців було знищено;
- створення системи концтаборів для радянських військовополонених і цивільного населення;
- особлива жорстокість була виявлена до євреїв, які зазнали **голокосту** — масового знищення, катастрофи (Бабин Яр у Києві й багато інших місць масових розстрілів, понад два мільйони осіб), близько 220 тис. циганив;
- на роботу в Німеччину в нацистське рабство було вивезено майже 2,5 млн молодих людей;
- вивезення хліба та інших продовольчих товарів, устаткування заводів, навіть чорнозему;
- збереження колгоспів під новою назвою «лігеншафти» як зручної системи вичакування продовольства;
- з нашої землі вивезли понад 40 тис. найцінніших творів мистецтва, історичних реліквій і колекцій;
- запровадження трудової повинності від 18 до 45 років, згодом — від 14 до 65 років;
- становище тих людей, що залишилися під окупацією було надзвичайно складним, з 1943 р. — деякі зміни. Незначна частина населення пішла на співробітництво з окупантами, спричинивши **колабораціонізм, причини:**
- визнання радянською владою військовополонених зрадниками штовхало їх на співпрацю з ворогом;
- прагнення помститися більшовицькій владі за заповідані нею злочини;
- часто був єдиним шансом на виживання певної особи та її родини, пристосування до нових умов життя.

Діяльність ОУН. Такий нацистський «новий порядок» викликав **рух Опору**. В ньому було дві течії, одна боролася за створення незалежної Української держави, друга керувалася радянськими гаслами. Уже **30 червня 1941 р.** у Львові було **проголошено «Акт відновлення Української держави»** та формування національного уряду — **Державного правління** на чолі з **Ярославом Стецьком**. Однак 15 вересня 1941 р. він і керівник ОУН-Б, ініціатор проголошення незалежності С. Бандера були ув'язнені в німецькому концтаборі, де провели три роки. Було арештовано багатьох інших членів ОУН, а 25 листопада вийшов німецький наказ про страту членів підпілля ОУН, яке на той час поширилося майже на всю Україну, а в 1942 р. — і на Крим, Кубань, Східну Україну. У лютому 1942 р. в Києві німецькі окупанти розстріляли визначну поетесу **Олену Телігу**, яка належала до ОУН, багатьох її соратників.

Утворення УПА. Ще в 1941 р. існували дрібні збройні загони, які організували члени ОУН. У 1942 р. їх кількість зростає, загони ставали більш масовими, особливо в Волині та Поліссі, вони почали об'єднуватися під єдиним командуванням і отримали назву Українська повстанська армія (УПА). **14 жовтня 1942 р.** — день **Покрови святої Богородиці**, яка вважалася покровителькою Війська Запорізького, — стало офіційною датою **створення УПА**. У середині 1943 р. бандерівці взяли під контроль загони, підпорядковані А. Мельнику й Тарасові Бульбі (псевдонім Тараса Боровця, який ще в 1941 р. створив збройні загони, об'єднані в «Поліську Січ»), і розгорнули партизанську війну великими силами. Їхні масові підрозділи було створено в Галичині, на Поділлі, загони УПА з'явилися на Київщині та Черкащині. Було сформовано ударні групи під назвами: УПА-Північ, УПА-Захід, УПА-Південь. Головним командиром армії став **Роман Шухевич** (Тарас Чупринка).

Діяльність українського визвольного руху. Вже навесні 1943 р. цілі райони Волині та Полісся опинилися під повним чи частковим контролем УПА (наприклад, Колківська республіка), а з осені 1943 р. — те ж саме діялося в Галичині. У липні-листопаді 1943 р. УПА провела 120 боїв, знищивши за неповними даними, 4,5 тис. солдатів та офіцерів і навіть одного генерала. Крім гітлерівців, УПА довелось вести бої і з радянськими та польськими партизанами, які не хотіли воювати проти німців єдиним фронтом. Оскільки УПА, на відміну від руху Опору в Європі та радянських партизанів, не підтримувала жодна з держав, вона змушена була дотримуватися своєрідної тактичної лінії, в основі якої лежали збереження та зміцнення власних сил, намагання поширити свій контроль на якомога більшу частину українських земель, вичікування слушного моменту для вирішального удару. Отже, УПА спиралася на сили власного народу.

Розгортання радянського партизанського руху. Діяльність радянських партизанів.

Особливості:

- спочатку взагалі не планувалося існування радянського партизанського руху, лише літом 1942 р. — штаб;
- першими радянськими партизанами вимушено ставали бійці Червоної армії, що потрапили в оточення;
- спроби організації руху партизанів належать працівникам спецслужб, залишених в тилу для диверсії;
- піднесення радянського партизанського руху настало зі створенням у червні 1942 р. Українського штабу партизанського руху (УШПР) на чолі з Т. Строчаком.

Найбільші загони були створені у Чернігівській і Сумській областях. Найвідоміші партизанські керівники двічі Герої Радянського Союзу **Сидір Ковпак**, **Олексій Федоров**, Герої Радянського Союзу **М. Наумов**, **О. Сабуров**, **Я. Мельник** та інші. Згодом вони робили глибокі рейди на Захід, отримуючи завдання боротися із частинами УПА. Під час Курської битви радянські партизани провели операцію «Рейкова війна», знищивши чимало ворожих ешелонів, не даючи змоги перекидати резерви на фронт. У багатьох містах і селах діяли радянські підпільники. Широко відомі організації «Партизанська іскра» на Миколаївщині, «Молода гвардія» в Краснодоні на Луганщині тощо. Партизанські загони виснажували війська окупантів, зробили свій вагомий внесок у перемогу над нацистами, були справжнім другим фронтом.

Передб'я найважливіших воєнних подій. Початок визволення України. Звільнення України від нацистських окупантів почалося в ході Сталінградської битви. 18 грудня 1942 р. Червона армія зайняла перший український населений пункт — село Півнівка Ворошиловградської (тепер Луганської) області. Широкомасштабне визволення території України розпочалося після перемоги Червоної армії в Курській (Орловсько-Курської) битві (липень-серпень 1943 р.), яка завершилася взяттям Червоною армією Харкова.

Битва за Дніпро. Визволення Києва. Радянські війська швидко наблизились до Дніпра і форсували його, хоча німецькі укріплення («Східний вал») були досить міцними. Битва за Дніпро (серпень-грудень 1943 р.) закріпила ініціативу за Червоною армією. В ході цієї битви **6 листопада 1943 р.** радянські війська 1 Українського фронту (командувач **Н. Ватутін**) **вступили до Києва**, позначивши значних невиправданих втрат, оскільки виконували наказ Й. Сталіна взяти місто до більшовицького свята «за будь-яку ціну».

Корсунь-Шевченківська наступальна операція. У січні-лютому 1944 р. в **Корсунь-Шевченківській операції** радянські війська оточили й знищили чимале угруповання ворога, цю битву ще називають «Сталінград на Дніпрі». Відкрився шлях для визволення Правобережжя та Західної України.

Депортація кримських татар та інших народів Криму. У квітні-травні 1944 р. Червона армія успішно здійснила Кримську наступальну операцію. Після цього все кримськотатарське населення (близько 240 тис.) було звинувачене в колабораціонізмі й депортоване в Середню Азію. Така ж доля спіткала грецьке, вірменське і болгарське населення. Майже половина виселених загинула.

Карпатсько-Ужгородська наступальна операція. В другій половині 1944 р. радянські війська здійснили Львівсько-Сандомирську (липень 1944 р.), Ясько-Кишинівську (серпень 1944 р.) і **Карпатсько-Ужгородську (вересень-жовтень 1944 р.)** наступальні операції. 8 жовтня 1944 р. звільнено с. Лавочне тодішньої Дрогобицької області — останнє на території УРСР, а **28 жовтня 1944 р.** зі всієї сучасної території України (Закарпаття) нацистські окупанти були вигнані, **визволення всієї території України.**

Перемога у Великій Вітчизняній війні. Повна перемога над Німеччиною настала 8 травня 1945 р., коли було підписано акт про її капітуляцію. Й. Сталін оголосив **9 травня 1945 р. завершенням Великої Вітчизняної війни, Днем Перемоги.** З розгромом Японії 2 вересня 1945 р. закінчилася Друга світова війна. Головні нацистські злочинці та їхня ідеологія були засуджені на **Нюрнберзькому процесі (1945–1946 рр.)**.

Основні результати та наслідки війни для України й українського народу.

У цій війні Україна втратила близько 8 млн осіб, п'яту частину населення;

понад 10 млн мешканців залишилися без даху над головою. Було зруйновано близько 700 міст, 30 тис. сіл, понад 16 тис. промислових підприємств, матеріальні збитки становили 42 % від усіх збитків СРСР.

Внесок українського народу в перемогу над Німеччиною та її союзниками.

- Україна в загальну перемогу внесла величезний вклад. У складі Червоної армії воювало близько 7 млн мешканців України, загинуло 4 млн;
- серед командувачів фронтами так чимало українців: **С. Тимошенко**, **М. Кирпоніс**, **Р. Малиновський**, **І. Черняхівський**, **А. Єременко**, багато командувачів армій та інших осіб командного складу;
- пілот **Іван Кожедуб** був тричі удостоєний звання Героя Радянського Союзу, 32 особи — двічі Герої;
- перемогу над гітлерівцями українці наближали також своєю героїчною працею в радянському тилу;
- свій внесок зробили і діячі культури: учений-фізик **Є. Патон** (автоматичне дугове зварювання під флюсом), лікар **М. Стражеско**, фізіолог **О. Богомолець** (сироватка для лікування ран), біохімік **О. Палладін** (препарат для прискорення згортання крові), поети **П. Тичина**, **М. Рильський**, **В. Сосюра** (вірш «Любиді Україну»), письменник і кінорежисер **О. Довженко** («Україна в огні»), співачка **Зоя Гайдай**, хоровий диригент **Г. Верьовка** і багато інших.

Попри всі негаразди та величезні жертви, участь українського народу в Другій світовій війні дала потужний поштовх його національній консолідації, згуртуванню як сучасної європейської нації. Відчуття причетності до Великої Перемоги зміцнювало самоповагу, сприяло загальнонаціональному піднесенню.

Хронологічний довідник

1939 р., 23 серпня — підписання договору про ненапад між СРСР і Німеччиною (пакт Молотова — Ріббентропа). Поділ сфер впливу в Європі. Західна Україна визнана сферою впливу СРСР до річок Вісла — Нарев — Сян.

1939 р., 1 вересня — напад нацистської Німеччини на Польщу. Початок Другої світової війни, в якій країни брали участь з перших днів (у складі польської армії).

1939 р., 17 вересня — перехід Червоною армією польсько-радянського кордону, захоплення Галичини та Волині військами Українського фронту під командуванням Семена Тимошенка. Початок радянізації Західної України.

1939 р., 28 вересня — «Договір про дружбу та державний кордон» між СРСР і Німеччиною. Уточнення кордонів. Під гітлерівською окупацією залишилися Холмщина, Лемківщина, Надсяння, Підляшся (12 жовтня увійшли до складу Генеральної губернії).

1939 р., 22 жовтня — проведення під пильним контролем нової влади виборів до Народних зборів Західної України.

1939 р., 26-28 жовтня — ухвала Народними зборами Західної України у Львові Декларації про входження краю до складу СРСР, включення Західної України до складу УРСР.

1939 р., 1-2 листопада — сесія Верховної Ради СРСР ухвалила закон про включення Західної України до складу СРСР і возз'єднання її з УРСР.

1940 р., 10 лютого — перший етап депортацій у Західній Україні, який охопив понад 220 тис. осіб. За рік з території Західної України і Західної Білорусії депортовано близько 1,2 млн осіб, або понад 10%.

Надзвичайна конференція прихильників С. Бандери у Кракові. Розкол ОУН і утворення революційної фракції ОУН (ОУН-Б) на чолі зі С. Бандерою. Інша частина ОУН стала позначатися ОУН-М.

1940 р., 26 червня — Указ Президії Верховної Ради СРСР «Про перехід на 8-годинний робочий день, на семиденний робочий тиждень, заборону самовільного залишення робітниками та службовцями підприємств і установ». Мілітаризація праці в умовах Другої світової війни.

1940 р., 28-30 червня — захоплення Радянським Союзом Бессарабії та Північної Буковини. Румунія під тиском СРСР без опору залишила ці землі.

1940 р., 2 серпня — ухвалення сесією Верховної Ради СРСР законів про перетворення Молдавської АРСР на Молдавську РСР і про включення Північної Буковини, а також Хотинського, Ізмайльського й Аккерманського повітів Бессарабії до складу УРСР.

1941 р., січень — львівський процес над 59-ма членами ОУН. 42 особи, у тому числі 11 дівчат, засуджені до смертної кари.

1941 р., 22 червня — напад Німеччини та її сателітів на СРСР. Знищення на аеродромах понад 1200 радянських бойових літаків.

1941 р., 23-29 червня — найбільша танкова битва початкового періоду війни в районі Луцьк — Броди — Рівне — Дубно. Величезні втрати радянських танкістів. Німецький наступ дещо загальмувався.

1941 р., 30 червня — проголошення у Львові «Акту відновлення Української держави». Головою Українського Державного правління (уряду) обрано Ярослава Стецька.

1941 р., 5 липня — арешт у Кракові С. Бандери, у вересні 1941 р. поміщений у концтабір Заксенгаузен, де перебував три роки.

1941 р., 9 липня — уряд Я. Стецька розігнаний німецькою владою, а він сам арештований.

1941 р., 11 липня — 19 вересня (7 липня — 26 вересня) — оборона Києва радянськими військами Південно-Західного фронту на чолі з Михайлом Кирпоносом. Скувала чимало сил ворога.

1941 р., 1 серпня — включення Німеччиною окупованої Галичини до складу Генеральної губернії (дистрикт Галичина).

1941 р., 5 серпня — 16 жовтня — оборона Одеси Червоною армією. Одеський оборонний район очолював Іван Петров. Німецькі та румунські війська взяли місто, коли більшість радянських частин переправили на оборону Севастополя.

1941 р., 19 серпня — на підставі німецько-румунського договору території між Дністром і Південним Бугом (так звана Трансністрія) перейшла у володіння Румунії.

1941 р., 20 серпня — створення на окупованих Німеччиною землях райхскомісаріату «Україна» на чолі з Еріхом Кохом, центр — Рівне.

1941 р., серпень — Тарас Бульба (Боровець) організував українські збройні загони під назвою «Польська Січ» з центром в Олевську (Житомирщина).

1941 р., 22-26 вересня — оточення і розгром радянських військ Південно-Західного фронту під командуванням М. Кирпоноса на Полтавщині. Понад 665 тис. вояків потрапило в полон до ворога. Найбільша поразка Червоної армії.

1941 р., 30 жовтня — 1942 р., 4 липня — оборона Севастополя радянськими збройними силами під командуванням І. Петрова. Весь Крим окупували гітлерівські війська.

1941 р., 3 листопада — агенти НКВС знищили в Києві Успенський собор Києво-Печерської лаври (відбудований за часів незалежної України).

1941 р., 25 листопада — наказ гітлерівського командування про арешт і страту членів оунівського підпілля.

1941 р., 25 грудня — 1942 р., 2 січня — Керченсько-Феодосійська десантна операція радянських військ, очищення від ворога Керченського півострова.

1942 р., 13 лютого — початок масового примусового вивозу українців з центральних і східних земель на роботу до Німеччини (так звані оstarбайтери: в 1942–1944 рр. — близько 2,3 млн осіб).

1942 р., 21 лютого — розстріл О. Теліги разом з іншими членами оунівського підпілля у Бабиному Яру.

1942 р., березень–квітень — початок формування на Волині під загальним керівництвом М. Лебеда УПА — українських військово-політичних формувань ОУН-Б.

1942 р., 12–29 травня — Харківська битва (операція під Барвінківим і Лозовою). Оточення значної частини військ Південно-Західного фронту під командуванням С. Тимошенка. Близько 240 тис. радянських бійців потрапило в полон.

1942 р., 15 травня — поразка радянських військ Кримського фронту під командуванням Д. Козлова на Керченському півострові. Втрати Червоної армії становили понад 200 тис. вояків.

1942 р., 30 травня — створення Центрального штабу партизанського руху на чолі з Пантелеймоном Пономаренком. Прагнення радянського командування налагодити централізоване керівництво партизанським рухом.

1942 р., 20 червня — створення Українського штабу партизанського руху (УШПР) на чолі з Т. Строчаком.

1942 р., 22 липня — радянські війська залишили Свердловськ. Вся Україна опинилася під гітлерівською окупацією.

1942 р., 28 липня — наказ № 227 (наказ «Ні кроку назад!»), підписаний Й. Сталіном. Закладено основи терористичних методів управління тоталітарної держави власною армією.

1942 р., 30 вересня — 1943 р., січень — діяльність підпільної організації «Молода гвардія» в Краснодарі.

1942 р., 14 жовтня — офіційно прийнята дата створення на Волині Української повстанської армії. Діяла на Правобережжій і Західній Україні. Наприкінці 1943 р. УПА очолює Роман Шухевич.

1942 р., 19 листопада — початок контрнаступу радянських військ під Сталінградом, закінчився 2 лютого 1943 р. повним розгромом 330-тис. угруповання ворога.

1942 р., 18 грудня — вступ радянських військ у межі України. Першим було звільнено с. Півнівка Міловського р-ну Ворошиловградської (тепер Луганської) обл.

1942 р., 16 лютого — радянські війська вибили гітлерівців з Харкова.

1943 р., 15 березня — німецькі війська знову захопили Харків.

1943 р., 2 травня — УПА в ході операції знищила німецького генерала Віктора Лютце.

1943 р., 12 червня — початок жовтня — Карпатський рейд партизанського з'єднання під командуванням С. Ковпака. Радянські партизани порушили домовленість з УПА і 1 серпня були розбиті ними під Делятином.

1943 р., 5 липня — 23 серпня — Курська битва. Її закінченням вважається взяття Харкова Червоною армією 23 серпня. Створено сприятливі умови для звільнення Лівобережжя.

1943 р., 3 серпня — 15 вересня — «Рейкова війна», велика операція радянських партизанів для надання допомоги Червоній армії.

1943 р., 7–8 серпня — роззброєння відділами УПА частин ОУН(М). Більша частина прихильників А. Мельника влилася в УПА.

1943 р., 13 серпня — 22 вересня — Донбаська операція військ Південно-Західного та Південного фронтів. Взяття Харкова (23 серпня) і Сталіна (нині Донецьк, 8 вересня).

1943 р., 18 серпня — УПА роззброїла частини УНРА. Перехід збройних загонів Т. Боровця (Бульби) під контроль УПА.

1943 р., 21–25 серпня — III Надзвичайний великий збір ОУН-Б. Вироблення соціально-економічної платформи організації, демократичних принципів у політичній сфері, що свідчить про політичну еволюцію ОУН.

1943 р., 25 серпня — 23 грудня — битва за Дніпро. Радянські війська, хоча й зазнали значних втрат, завдали ворогові важкої поразки. Створення умов для наступу на Правобережжя та Західну Україну.

1943 р., серпень — визначення остаточної структури УПА. Поділ за територіальною ознакою: УПА — Північ, УПА — Захід, УПА — Південь. Проголошення тактики боротьби на два фронти — проти радянської влади та гітлерівців.

1943 р., 6 листопада — вигнання нацистів з Києва військами I Українського фронту під командуванням Миколи Ватутіна.

1943 р., 21–22 листопада — ОУН провела в Житомирській області під охороною УПА конференцію поневоленіх народів Східної Європи й Азії. Намагання створити Антибільшовицький блок народів.

1943 р., листопад — Й. Сталін заборонив друкувати кіноповість О. Довженка «Україна в огні» та знімати фільм за нею.

1944 р., 24 січня — 17 лютого — Корсунь-Шевченківська битва («Сталінград на Дніпрі»). Оточення і розгром 80-тис. німецького угруповання.

1944 р., 27 січня — 11 лютого — Рівне-Луцька наступальна операція Червоної армії, у ході якої війська І Українського фронту взяли Рівне та Луцьк (2 лютого).

1944 р., 28 січня — 1 лютого — Верховна Рада СРСР ухвалила закон про перетворення Наркомату закордонних справ із загальносоюзного на союзно-республіканський.

1944 р., 4 березня — Верховна Рада УРСР ухвалила закон про утворення Народного комісаріату закордонних справ республіки. Наркомом став Дмитро Мануйльський.

1944 р., 4 березня — 17 квітня — війська І Українського фронту здійснили успішну Проскурівсько-Чернівецьку операцію.

1944 р., 8 квітня — 12 травня — Кримська наступальна операція радянських військ ІV Українського фронту. Вигнання ворога з Криму.

1944 р., 10 квітня — війська ІІІ Українського фронту вибили ворога з Одеси в ході Одеської наступальної операції (26 березня-14 квітня).

1944 р., 18 травня — депортація кримськотатарського населення (близько 240 тис. осіб, переважно жінки та діти) з території Криму у східні райони СРСР.

1944 р., 27-28 червня — масова депортація з Криму болгар, вірменів, греків у східні райони країни.

1944 р., 11-15 липня — формування Української головної визвольної ради (УГВР) на чолі з Кирилом Осмаком. Почалося з січня 1944 р. Остаточо організована в лісах біля Самбором. Орган української влади на звільненій від окупантів території.

1944 р., 13 липня — 29 серпня — Львівсько-Сандомирська операція радянських військ. Радянська армія зайняла західні області України та увійшла в південні райони Польщі.

1944 р., 27 липня — взяття військами І Українського фронту Львова, Перемишля та Станіслава (тепер Івано-Франківськ).

1944 р., 8 вересня — 28 жовтня — Карпатсько-Ужгородська стратегічна наступальна операція радянських військ. Червона армія зайняла Закарпаття (Ужгород — 27 жовтня).

1944 р., 28 жовтня — вигнання гітлерівців із Закарпаття. Повне й остаточне вигнання нацистів та їх союзників з території України.

1944 р., 26 листопада — перший з'їзд делегатів Народних комітетів Закарпатської України в Мукачевому ухвалив маніфест про возз'єднання Закарпатської України з радянською Україною.

1945 р., 30 січня — «атака століття». Радянський підводний човен під командуванням Олександра Маринеска потопив біля Данцига (Гданськ) німецький суперлайнер «Вільгельм Густлофф»; понад 6600 жертв.

1945 р., 8 травня — підписання капітуляції нацистської Німеччини. Закінчення війни в Європі.

1945 р., 9 травня — проголошення Й. Сталіном Дня Перемоги над нацистською Німеччиною.

1945 р., 2 вересня — підписання капітуляції Японії. Закінчення Другої світової війни.

Персоналії

Богомолець Олександр (24.05.1881, Київ — 19.07.1946, там же) — видатний учений-патологіолог. Народився у в'язниці, де його мати відбувала покарання за участь у рев. русі. Закінчив мед. ф-т Новоросійського ун-ту (Одеса, 1906). Б. з 1911 був проф. кафедри загальної патології Саратовського (РФ) ун-ту. Академік ВУАН (з 1929), її президент (1930-1946, з 1936 — АН УСРР, 1937 — АН УРСР). Б. очолював також Ін-т експериментальної біології та патології, Ін-т клінічної фізіології АН УРСР. Ініціатор і керівник науков. опрацювань ефективний метод впливу на сполучну тканину з допомогою винайденої ним антиретикілярної цитоксичної сироватки. Б. — автор численних праць, підручників з патологічної фізіології.

Боровець Тарас (Тарас Бульба, Чуб, Гонта; 9.03.1908, с. Бистричі Рівненського пов. Волинської губ., нині Березнівського р-ну Рівненської обл. — 15.05.1981, Торонто, Канада) — політ. і військ. діяч. Деякий час працював муляром. 1930 заснував о-цію Укр. нац. відродження, кілька разів був арештований, 1934-1935 перебував у польському концтаборі Береза Картузька. На поч. рад.-нім. війни сформував і очолював партизанські відділи Поліської Січі в Олевську (Житомирська обл.). У березні-квітні 1943 був переговорив з штабом УПА-Північ, однак пропозицію про входження його відділів в єдиний повстанський рух Б. відхилив. У липні 1943 перейменував очолювані ним загони в Укр. нар.-рев. армію і створив спільно з І. Мітρινгою Укр. нац.-дем. партію. 18-19.08.1943 УНРА була розбросана частинами УПА. Наприкінці 1943 заарештований гестапо у Варшаві та ув'язнений у концтаборі Заксенгаузен, звільнений у вересні 1944. З 1948 жив у Канаді. Автор спогадів «Армія без держави».

Ватутін Микола (16.12.1901, с. Чепухіно Воронежської губ., тепер Білгородська обл. у РФ — 15.04.1944, Київ) — рад. воєначальник. Закінчив Московську військ. академію ім. М. Фрунзе (1929). В. займав посади начальника штабу Київського особливого військ. округу (1938-1940), заст. начальника генштабу СРСР (1940-1941). З поч. рад.-нім. війни брав у ній активну участь. 14.07.1942 призначений командувачем Воронежського фронту. Під час Сталінградської битви В. командував Пд.-Зах. фронтом. Вміло командував військами Воронежського фронту під час Курської битви. Як командувач військ 1-го Укр. фронту (від жовтня 1943) брав участь у

проведенні Київської наступальної операції, Корсунь-Шевченківської операції та ін. 29.02.1944 під час вийзду у війська генерал армії В. був поранений бійцями УПА, через півтора місяця помер. Герой Рад. Союзу (1965).

Верьовка Григорій (Віршовка; 25.12.1895, Березна, нині смт Менського р-ну Чернігівської обл. — 21.10.1964, Київ) — композитор, фольклорист, хоровий диригент і педагог. Був шостою дитиною в родині серед 12 дітей. 1918-1922 навчався, 1933 закінчив екстерном Київський муз.- драм. ін-т ім. М. Лисенка. В. викладав диригування у Київській консерваторії (1934-1941, 1943-1964, з 1947 — проф.). 1948-1952 — голова правління Спілки композиторів УРСР. 1943-1964 — худ. керівник і гол. диригент Укр. нар. хору, якому 1965 присвоєно його ім'я. В. — автор хорових пісень, кантат, обробок нар. пісень, інструментальних композицій. Держ. (Сталінська) премія СРСР (1948). Держ. премія УРСР ім. Т. Шевченка разом з А. Авдієвським за створення високохудожніх концертних програм Держ. засл. Укр. нар. хору (1968).

Гітлер Адольф (20.04.1889, Браунау, Австро-Угорщина, тепер Австрія — 30.04.1945, Берлін) — нім. політ. діяч. Не закінчив середньої школи і не зміг вступити до Віденської АМ. 1913 переїхав до Німеччини. Г. — учасник Першої св. війни. 1921 очолив нацистську партію, 1933 став канцлером Німеччини, наступного року прийняв титул «фюрер» (вождь). Г. — один з найголовніших винуватців Другої св. війни та нацистських злочинів до і під час неї. Різно негативно ставився до будь-яких спроб створення незалежної чи автономної Укр. держави. Расові теорії Г. призвели до проведення політики геноциду проти українців, ін. слов'ян, євреїв тощо. 29.04.1945 одружився з Своєю Браун, наступного дня разом з нею покінчив життя самогубством.

Кирпонос Михайло (Кирпонос; 21.01.1892, с. Вертіївка, тепер Ніжинського р-ну Чернігівської обл. — 20.09.1941, урочище Шумейки Лохвицького р-ну Полтавської обл., перепохований у Києві) — відомий рад. воєначальник. Учасник Першої і Другої св. війн. Закінчив Московську військ. академію ім. М. Фрунзе (1927). К. відзначився у радянсько-фінській війні 1939-1940, Герой Рад. Союзу (1940). Від лютого 1941 — командував Київського особливого військ. округу, з поч. рад.-нім. війни — командувач Пд.-Зах. фронтом. Загинув під час прориву з оточення.

Ковпак Сидір (6.06.1887, с. Котельва Полтавської губ., тепер районний центр Полтавської обл. — 11.12.1967, Київ) — рад. військовий і держ. діяч. Учасник Першої св. і громадянської війн, під час рад.-нім. війни — командир Путивльського (Сумщина) партизанського загону, згодом з'єднавши, що здійснило рейд на Правобережжю України (1942-1943), у Карпати (червень-жовтень 1943), вело бої з нім. окупантами і УПА. Генерал-майор (1943). З 1946 К. — депутат Верховної Ради УРСР, 1947-1967 — заступник її голови. Автор спогадів «Від Путивля до Карпат». Двічі Герой Рад. Союзу (1942, 1944).

Кожедуб Іван (8.06.1920, с. Ображіївка, тепер Шосткинського р-ну Сумської обл. — 8.08.1991, Москва) — рад. військ. діяч. Учасник Другої св. війни, де відзначився як пілот, здійснивши 330 бойових вильотів, збивши 62 літаки ворога (у тому числі один реактивний). Брав участь у Корейській війні (1950-1953), влада КНР пропонує йому поховати К. у їх країні. Закінчив Військово-повітряну академію (1949), Академію генштабу (1956). Генерал-полковник авіації (1970). Тричі Герой Рад. Союзу (1944, 1944, 1945). Герой України.

Малиновський Родіон (23.11.1898, Одеса — 31.03.1967, Москва) — рад. військ. діяч. Учасник Першої св., громадянської в Росії та Іспанії, Другої св. війни. Закінчив Московську військ. академію ім. М. Фрунзе (1930). М. командував військами Пд.-Зах. (з березня 1943), 3-го Укр. (з 20.10.1943), 2-го Укр. (травень 1944 — травень 1945) фронтів, які брали участь у Запорізькій, Нікопольсько-Криворізькій, Березнегувато-Снігурівській, Одеській, Ясько-Кишинівській та ін. операціях. Автор спогадів «Велич перемоги». Маршал Рад. Союзу (1944). Двічі Герой Рад. Союзу (1945, 1958). Міністр оборони СРСР (1957-1967). Урна з прахом у кремлівській стіні.

Ольжич Олег (спр. Кандиба; 8.07.1907, Житомир — 10.06.1944, Заксенгаузен, Німеччина) відомий поет, політ. діяч, археолог і публіцист. Син визначного поета О. Олеса (Кандиби). Емігрував 1923 разом з батьками до Чехо-Словаччини. 1924-1929 навчався у Карловому ун-ті Праги, на літ.-іст. ф-ті Укр. пед. ін-ту, вивчав археологію в УВУ (1930-1931 був у ньому асистентом кафедри археології). О. 1930 захистив докторську дисертацію «Неолітична кераміка Галичини». Опублікував ряд праць з археології її антропології, 1938 читав лекції у Гарвардському ун-ті (США). З 1929 — член ОУН. 1938-1939 брав активну участь у становленні державності Карпатської України і збройній боротьбі з угорськими загарбниками. На поч. рад.-нім. війни переїхав в Україну, налагоджував підпільну мережу ОУН(М). У травні 1942 Почаївська (нині Кременецький р-н Тернопільської обл.) конференція ОУН(М) обрала О. заступником А. Мельника і головою проводу на Укр. землях, у січні 1944 він став головою проводу після арешту провідника. 25.05.1944 арештований гестапо у Львові, загинув у концтаборі під час чергового допиту. З поч. 30-х рр. О. заявив про себе як талановитий і самобутній поет. Автор поет. зб. «Рінь» (1935), «Вежі» (1940), посмертно видані «Підзамчч» (1946), «Поєзії» (1956), «Величність» (1969).

Патон Євген (4.03.1870, Ніцца, Франція — 12.08.1953, Київ) — визначний учений у галузі мостобудування і зварювання. Закінчив Дрезденський політехнічний ін-т ((Німеччина, 1894), Петербурзький ін-т інженерів шляхів сполучення (1896). П. — проф. Київського політехнічного ін-ту (1904-1939), засновник і директор Ін-ту електрозварювання АН УРСР (1934, названий після смерті його іменем). Академік ВУАН (з 1929), віце-президент АН УРСР (1945-1952). 1942 «шви П.» надійно скріплювали броню танків Т-34. Автор 402 наук.

праць, зокрема підручників з мостобудування (його іменем названий суцільнозварний міст через Дніпро у Києві), оригінальних проєктів мостів і шляхопроводів. П. — ошолоположник вітчизняної школи зварювання металів. Держ. премія СРСР (1941). Герой Соціалістичної Праці (1943).

Сабуров Александр (Олександр; 1.08.1908, с. Ярушки Іжевського пов. В'ятської губ., нині у складі Іжевська, Удмуртія, РФ — 15.04.1974, Москва) — рос. рад. військ. діяч. З 1936 — політпрацівник Червоної армії, служив в органах НКВС. З березня 1942 до квітня 1944 командував рад. партизанським з'єднанням, що діяло у Сумській, Житомирській, Волинській, Рівненській та ін. обл. України. Герой Рад. Союзу (1942), генерал-майор військ НКВС (1943). Рад. партизан під командуванням С., часто переодягнені в нім. уніформу, здійснювали терористичні акції та чинили масові насильства щодо місцевого населення. Влітку 1944 очолив управління НКВС Дрогобицької обл. (тепер частина Львівської обл.). С. був безпосереднім організатором військ. операцій проти УПА і підділля ОУН, особисто брав участь у репресіях проти членів родин учасників укр. руху Опору. Протягом 50-х рр. перебував на керівних посадах в органах внутр. справ УРСР і СРСР, був депутатом Верховної Ради СРСР. Автор спогадів «За лінійю фронту» (1981), «Відвоєвана весна» (тт. 1-2, 1968), «У друзів одні дороги» (1975).

Стецько Ярослав (псевд. З. Карбович, С. Орловський, Б. Озерський та ін.; 19.01.1912, Тернопіль — 5.07.1986, Мюнхен, ФРН) — визначний політ. і держ. діяч. Чоловік Ярослава Стецько. Вивчав право і філософію у Краківському (Польща) і Львівському ун-тах. Член ОУН, 1934-1937 був ув'язнений польською владою. Підтримував політ. лінію С. Бандери, з 1941 — його заступник. 30.06.1941 за дорученням проводу ОУН(Р) проголосив у Львові Акт відновлення самостійності України і очолив укр. уряд — Укр. Держ. Правління. 12.07.1941 арештований нацистами, за вересні 1941 до вересня 1944 перебував у концтаборі Заксенгаузен (Німеччина). Був одним з ініціаторів створення ЗЧ ОУН. 1946-1986 С. очолював Антибільшовицький блок народів. 1968-1986 — голова проводу ОУН(Р). Автор книг «30 червня 1941» (1967), «Українська визвольна концепція» (1987) та ін.

Теліга Олена (дів. — Шовгенова; 21.09.1906, за ін. даними 21.07.1907, Петербург — 21.02.1942, Київ) — видатна поетеса, політ. діячка. Батько — відомий учений-професор, хрещеною була визначна рос. поетеса З. Гіппіус. 1917 родина переїхала у Київ, 1920 батько емігрував (деякий час працював у Раді Нар. Міністрів УНР), 1923 майбутня поетеса з матір'ю переїхала в Польщу, 1924 — Чехо-Словаччину. 1926 вийшла заміж за сотника армії УНР М. Телігу. Навчалася на іст.-філол. ф-ті Укр. пед. ін-ту ім. М. Драгоманова (1925-1929). 1929-1939 Т. працювала вчителькою в укр. школі (Варшава). 1932 вступила в ОУН, з 1940 — в ОУН(М). У жовтні 1941 вирушила з похідними групами ОУН до Києва, організувала Спілку укр. письменників, редагувала літературно-мистецький додаток до газети «Українське слово» — «Литаври». 7.02.1942 разом з чоловіком арештована і розстрілана у Бабиному Яру. Помертотно видано дв. віршів «Душа насторожіж» та «Прапори Духа». Найповніше зібрання творів Т. видано у Парижі (1977). Уперше в Україні видано твори поетеси у Рівному під назвою «Найгостріше слово — Україна» (1992).

Тимошенко Семен (18.02.1895, с. Фурманівка, тепер Килийського р-ну Одеської обл. — 31.03.1970, Москва) — рад. військ. діяч. Учасник Першої св. і громадянської війн, у віці 24 роки командував кавалерійською дивізією. У вересні 1939 очолював війська Укр. фронту, які зайняли Зах. Україну. Під час радянсько-фінської війни 1939-1940 Т. командував військами Пн.-Зах. фронту. З 7.05.1940 — маршал Рад. Союзу, нарком оборони СРСР (до 19.07.1941). На поч. рад.-нім. війни командував рядом фронтів, зокрема Пд.-Зах. (вересень-грудень 1941, квітень-липень 1942), війська якого зазнали поразки у травні 1942 під Харковом через помилки найвищого командування. Двічі Герой Рад. Союзу.

Федоров Олексій (1901, Катеринослав, тепер Дніпропетровськ — 9.09.1989, Київ) — рад. парт., держ. і військ. діяч. Учасник громадянської і рад.-нім. війн. Закінчив Чернігівський будівельний технікум (1932). Ф. очолював підпільні Чернігівський і Волинський обкоми партії, командував рад. партизанським з'єднанням, що діяло на Чернігівщині, Волині, частково у Білорусі та РФ. На Волині (1943-1944) одним з основних завдань партизанів Ф. була б-ба з УПА. Керував кількома обкомами партії, був міністром соціального забезпечення УРСР (1957-1979). Генерал-майор (1943), двічі Герой Рад. Союзу (1942, 1944). Автор спогадів «Підпільний обком діє» (1975), «Остання зима» (1981).

Черняхівський Іван (Черняхівський; 29.06.1906, с. Оксанина Київської губ., тепер Уманського р-ну Черкаської обл. — 18.02.1945, Мельзак, нині Польща, похований у Вільносі, перепохований у Москві) — рад. військ. діяч. Закінчив Військ. академію механізації і моторизації Червоної армії (1936). Ч. — один з найталановитіших і наймолодших командувачів арміями і фронтами. Війська під його командуванням успішно билися з ворогом у Київській, Житомирсько-Бердичевській, Рівенсько-Луцькій, Проскурівсько-Чернівецькій, Білоруській та ін. операціях. Генерал армії (1944, присвоєно звання Маршала Рад. Союзу, мало бути надруковано 19.02.1945), двічі Герой Рад. Союзу (1943, 1944). Смертельно поранений під час боїв у Сх. Пруссії.

Шухевич Роман (псевд. Тарас Чупринка, Дзвін, Тур, Роман Лозовський та ін.; 30.06.1907, Львів — 5.03.1950, с. Білгородця pobl. Львова) — видатний військ. і політ. діяч. Навчався у політехнічних ін-тах Данцига (тепер Гданськ, Польща) і Львова. З 1923 — член УВО, з 1929 — ОУН. Ш. 1930 призначений керівником бойової референтури ОУН на західноукраїнських землях, спланував і командував замахами на Т. Голува (1931), комісара В. Чеховського (1932), працівника рад. консульства у Львові О. Майлова (1933). Арештований у

червні 1934 за участь в о-ці вбивства міністра внутр. справ Б. Перацького, 1937 звільнення. Ш. був одним з організаторів Карпатської Січі — війська Карпатської України (1938-1939). Після розколу ОУН підтримав С. Бандеру. На поч. рад.-нім. війни був одним з командирів «Дружин укр. націоналістів» у складі нім. армії, надійшов на допомогу Німеччині у створенні самостійної України. Протестував проти арештів членів ОУН, перейшов на нелегальне становище. 3 листопада 1943 Ш. став головнокомандувачем УПА.

Терміни та поняття

«Акт відновлення Української держави» — документ, проголошений 30 червня 1941 у Львові керівниками ОУН, зокрема Ярославом Стецьком, про відновлення держ. незалежності України та формування нац. уряду. Керівництво гітлерівської Німеччини не визнало «Акта» і розігнало й арештувало членів уряду та ініціатора документа Степана Бандеру. Дії керівників ОУН довели ілюзорність надій на досягнення самостійності України за допомогою нацистської Німеччини.

Голокост (від гр. «спалений цілком») — катастрофа, систематичне переселення і тотальне винищення (геноцид) нацистами та їхніми пособниками значної частини єврейського населення Німеччини й окупованих країн у 1933–1945, зокрема в Україні у 1941–1944.

Депортація (від лат. «відношу») — примусове виселення з місця постійного проживання, вигнання, висилка окремих осіб чи цілих народів. Наприклад, понад 800 тис. «розкуркулених» у роки колективізації, 1,2 млн осіб виселених на Сибір із Зах. України 1939–1941, 400 тис. німців, виселених 1941 в Середню Азію, 1944 були піддані д. з Криму кримські татари, вірмени, греки, болгары. У рад. керівників були плани депортувати всіх українців.

Дистрикт (провінція, округ) «Галичина» — адмін. одиниця з центром у Львові в складі Ген. губернії (генерал-губернаторства, у яке входила значна частина території Польщі з центром у Кракові). У д. увійшли території тодішніх Львівської, Дрогобицької (нині частина Львівської обл.), Станіславської (тепер Івано-Франківська) та більшої частини (без пн. р-нів) Тернопільської обл. Існував 1941–1944. Нацистський режим у д. «Галичина» був дещо м'якшим, ніж на більшій частині території України, що пояснюється тривалим перебуванням краю у складі Австро-Угорщини.

Евакуація (від лат. «спорожняю») — 1) вивезення з місцевості, що перебуває під загрозою нападу ворога або стихійного лиха, з театру воєнних дій у тил населення, поранених, полонених, а також матеріальних засобів; 2) відведення військ з р-нів, які вони раніше займали на основі укладених угод, договорів тощо.

Карпатський рейд (від укр. «Карпатський» і англ. «напад, наскок») — рейд рад. партизанського з'єднання під командуванням Сидора Ковпака на територію Зах. України (до тодішньої Станіславської, тепер Івано-Франківської, обл.), який відбувся з 12 червня до початку жовтня 1943. Партизани частково виконали завдання по виведенню з ладу нафтопромислів, завдали певної шкоди окупантам, але, виходячи з оточення, зазнали значних втрат. Деякі групи коваківців зуміли прорватися і зібратися в наміченому пункті на Житомирщині.

Колабораціонізм (від фр. «співробітництво») — співробітництво урядів окремих держав чи певних осіб з окупаційним режимом, зокрема під час Другої світової війни, зрадицтво.

Корсунь-Шевченківська операція — операція рад. військ I і II Укр. фронтів з оточення й знищення 80 тис. нім. сил у січні-лютому 1944, мала ще назву «Сталінград на Дніпрі». Відбувалася в р-ні Корсуня-Шевченківського (тепер Черкаська обл.).

Мобілізація (від лат. «рухомий») — 1) призов військовозобов'язаних запасу в армію під час війни; 2) переведення збройних сил держави на о-цію і склад воєнного часу; 3) зосередження сил і засобів для досягнення певної мети.

«Новий порядок» — терористичний режим нацистів в окупованих країнах, зокрема в Україні; ліквідація суверенітету, дем. та соціальних здобутків держав, проведення екон. експлуатації, примусова мобілізація робочої сили до Німеччини, масові розстріли і депортації місцевого населення.

Нюрнберзький процес — судовий процес над гол. німецькими воєнними злочинцями, який відбувся 20.11.1945–1.10.1946 у Нюрнберзі (Німеччина) в Міжнародному воєнному трибуналі. До суду були віддані 24 найвищі держ. і військ. діячі Третього райху. 12 засуджені до страти (Г. Герінг, В. Кайтель, Й. Ріббентроп та ін.). Трибунал визнав злочинними о-ціями нацистську партію, СС, СД, гестапо. Уперше в історії агресію визнано найважчим міжнародним злочином.

Остарбайтери (від нім. «робітники зі Сходу», «Сх. робітники») — офіційна назва осіб, вивезених на примусові роботи до Німеччини та ін. країн з окупованих 1941–1944 р-нів СРСР. Це були переважно молоді люди, найздоровіші, бл. 2,4 млн осіб (з України). Більшість о. працювала на прив. підприємствах, жили у спец. таборах під суворим наглядом. За спробу втечі каралися смертю або ув'язненням у концтаборі. Більшість їх після закінчення війни було насильно репатрійовано в СРСР, де майже всіх звинувачено у «зраді батьківщини» і репресовано. 1994 нім. уряд виділив значні матеріальні кошти для компенсації колишнім о.

Пакт (від лат. «договір, угода») — міжнародний договір, як правило, вел. політ. значення.

Пакт Молотова — Ріббентрона — назва секретного додаткового протоколу до договору про ненапад між СРСР і Німеччиною, підписаного 23.08.1939 в Москві нар. комісаром закордонних справ СРСР В'ячеславом Молотовим і міністром закордонних справ Німеччини Йоахімом фон Ріббентропом. Дві держави поділили між собою сфери впливу в Європі, зокрема Польщу по лінії рік Вісла — Нарев — Сян, а також СРСР підкреслив

свою зацікавленість до Бессарабії. Підписанням пакту тоталітарні держави нацистська Німеччина і ком. Рад. Союз прискорили розв'язання Другої світ. війни.

Партизани (від іт. «прибічник, прихильник») — окремі особи або організовані, переважно збройні, загони, які не входять до складу регулярних армій і добровільно беруть участь у війні проти іноземних загарбників або реакційних режимів, здебільшого діючи у ворожому тилу. Під час Другої світ. війни партизанський рух відіграв значну роль у б-бі з окупантами. Поділяється на дві течії — нац. і ком. В Україні першу течію представляла б-ба ОУН та УПА (яка тривала і після Другої світ. війни), другу — діяльність рад. партизанів (загони С. Ковпака, О. Федорова та ін.).

План «Барбаросса» — кодова назва плану воєнної операції нацистської Німеччини проти СРСР. Підписаний А. Гітлером 18.12.1940. Передбачалося розгромити Червону армію за два-три місяці, вийти на лінію Архангельськ — Волга. Таким чином планувалося окупувати усю територію України, яка входила до складу СРСР.

План «Ост» (план «Схід») — нім. план управління сх. окупованими територіями, був затверджений як директива А. Гітлером 25.05.1940. Він передбачав утворити чотири райхсекомісаріати — нім. колоніальні провінції «Остланд», «Україна», «Москва», «Кавказ», управління якими мало здійснюватися спец. «сх. міністерством» під керівництвом А. Розенберга. Планувалося перетворення України на колоніальну країну, аграрно-сировинний придаток району, «ожитий простір» для колонізації представниками «вищої раси». Ним передбачалося знищення мільйонів людей, створення на рабів району залишених живими слов'ян та ін. народів Сх. Європи. Планувалося виселити зі Сх. Європи бл. 50 млн осіб, а на вивільненій території переселити 10 млн німців, а місцевих жителів, що залишалися (за розрахунками гітлерівців — бл. 14 млн) поступово «понімеchtити».

«Польська Січ» — перший укр. повстанський підрозділ, що діяв на Рівненщині та Житомирщині 1941–1943. Була створена за ініціативою уряду УНР на еміграції, керівником був Тарас Боровець, який узяв псевдонім Тарас Бульба. На поч. рад.-нім. війни нараховувала бл. 1000 осіб. У жовтні 1941 почала називатися Укр. повстанська армія — «П. С.», діяла в районі Олевськ (Житомирська обл.). Навесні 1942 нараховувала 5–8 тис. осіб, діяльність виразно носила протинімецький характер. Тарас Боровець вів переговори з членами ОУН, які створили УПА, зрештою у липні 1943 перейменував свої збройні сили на Укр. нац.-рев. армію. Частина цих загонів влилася в УПА, а командувач був ув'язнений у нім. концтаборі Заксенгаузен. Окремі загони продовжували свою діяльність до 1945.

Радіянізація — комунізація, установлення рад. влади й проведення відповідних соціально-економічних перетворень, намагання зробити з населення рад. людей. У Зах. Україні її проводили двічі: 1939–1941 і з 1944. Внаслідок репресій сотні тисяч людей було замордовано і понад півтора млн депортованих. Саме вона, а не агітація ОУН примусила величезну кількість людей взятися за зброю. Очевидно, все ж таки це завдання не було вирішене рад. владою.

Райхсекомісаріат «Україна» — вел. військ.-адмін. зона, утворена гітлерівським командуванням на окупованій території України. У вересні 1942 територія становила бл. 340 тис. кв. км, де проживало бл. 17 млн осіб. Складалася з шести ген. округів (бешчирків) — «Волинь і Поділля», «Житомир», «Київ», «Дніпропетровськ», «Миколаїв», «Таврія». Р. «У.» очолював Еріх Кох, адмін. центр — Рівне. У зоні проводилася максимально жорстока політика, режим був одним з найбільш терористичних. За три роки існування було знищено бл. чотирьох млн осіб. Офіційно ліквідований 10 листопада 1944.

«Рейкова війна» — широкомасштабна операція рад. партизанів під час Курської битви, здійснена влітку 1943 за наказом начальника Центр. штабу партизанського руху П. Пономаренка. Її проводили як на території України, так і поза її межами, це було відчутною допомогою регулярним частинам Червоної армії. Внаслідок цієї операції рух на багатьох магістралях було заблоковано.

Рух Опору — антинацистський, антифашистський, нац.-визв. рух на окупованих територіях, б-ба дем. сил проти загарбників, який можна поділити на два напрямки — нац. і ком. Виник практично відразу після поч. Другої світ. війни, педсудував у собі різні форми та методи, складовими були: пасивний спротив заходам окупаційної влади, екон. саботаж, диверсії, антигітлерівська агітація, збройний опір. В Україні р. О. представлений запеклою б-бою ОУН-УПА, яка точилася не лише під час Другої світ. війни, а й до середини 50-х рр., а також діяльність рад. партизанів і підпілляників.

«Східний вал» — система оборонних укріплень, створена нім. військами 1943 на Дніпрі та р. Молочний, починаючи з 11 серпня, мав відіграти вел. значення для нім. оборони на Дніпрі з метою стримування наступу Червоної армії. Був прований рад. військами у вересні 1943, повністю подоланий у листопаді — грудні 1943.

Трансїстрія, губернарство «Трансїстрія» (від лат. «крізь, через, за, пере, по той бік») і румунської назви річки Дністер — Ністру, з румунської «Задністров'я») — назва, яка вживалася німецько-румунськими окупаційними властями щодо обл. навколо Дністра до Пд. Бугу (сучасні Одеська, пд. р-ни Вінницької, зах. Миколаївської обл.), що у серпні 1941 — березні 1944 перебувала під окупацією Румунії з адмін. центром в Одесі. На її території проводилася румунізація, хоча жорстокостей було менше, ніж в ін. окупованих зонах.

Українська головна визвольна рада (УГВР) — всеукраїнський представницький орган політ. керівництва нац.-визв. б-бою, позапартійна структура з функціями цивільного і військ. управління створена за ініціативою ОУН-Б у лісах Львівщини 15 липня 1944. Після здобуття незалежності України вона мала передати владу Укр. установчим зборам, очолював її виходець з Полтавщини Кирило Осмак, а всього у ній — 25 осіб.

Головою Ген. Секретаріату УГВР було обрано Романа Шухевича. Більшість членів УГВР в Україні загинула або була заарештована. У 1950-х рр. УГВР в Україні практично перестала існувати. Починаючи з 1944 налагоджується діяльність УГВР за кордоном.

Українська повстанська армія (УПА) — формування укр. збройних сил, що боролися за незалежність України, створена влітку-восени 1942 (перші формування були засновані з поч. нім. агресії, офіційною датою виникнення вважається 14 жовтня 1942) на Волині за ініціативою ОУН (бандерівців). У ході війни УПА вела б-бу проти гітлерівської Німеччини, рад. партизанів, формувань польської Армії Крайової, згодом — проти військ НКВС, гол. мета — незалежна соборна Укр. держава. 1943–1950 очолював Роман Шухевич (Тарас Чупринка), 1950–1954 — Василь Кук (Коваль). Армія спиралася тільки на підтримку власного народу. Чисельність УПА у 1944–1945 досягала 100 тис. осіб. Армія діяла на території від Вісли до Дніпра, від Берестейщини до Буковини і Поділля. Окремі боївки УПА зберігали боєздатність до кінця 50-х рр.

Українське Державне Правління (УДП) — коаліційний крайовий уряд, сформований після проголошення у Львові 30 червня 1941. Акта відновлення Укр. держава. Створений за ініціативою й активною участю ОУН під проводом Степана Бандери. УДП сформоване 30 червня 1941 з представників різних політ. сил на засіданні Нац. зборів у Львові, голова — Ярослав Стецько. Перед УДП стояло завдання о-цієї системи держ. управління, що охоплювали б усі укр. землі; керівництво госп. і культ.-осв. життям; формування укр. армії та міліції. Однак ці завдання не вдалося реалізувати, оскільки розпочалися репресії з боку нім. окупаційної влади. 12 липня 1941 нім. поліція арештувала Я. Стецька, ще раніше, 7 липня 1941 був арештований С. Бандера. Заборона діяльності УДП і арешт його членів переконливо показали вороже ставлення гітлерівської Німеччини до укр. державності, що сприяло розгортанню нац.-визв. руху на окупованих нацистами укр. землях, утворенню УПА та утвердженню ідеї розрахунку лише на власні сили в б-бі за нац. визволення.

Тести

26.1. Причина того, чому після окупації України нацистами та їхніми союзниками не було ліквідовано системи колгоспів:

- А німецької влади на селі практично не існувало.
- Б окупаційна влада не займалася питаннями організації сільськогосподарського виробництва.
- В примусова праця в колгоспах давала змогу окупантам максимально вилучати продовольчі ресурси з українських сіл.
- Г українські селяни категорично відмовлялися виходити з колгоспів.

А Б В Г

26.2. Стан стосунків між бійцями УПА і радянськими партизанами:

- А абсолютна відсутність контактів, вороже ставлення один до одного.
- Б вороже ставлення через ідеологічні розбіжності, спроби контактів закінчилися невдало, восні дії між сторонами.
- В нейтралітет, відсутність контактів, ідея про ефективнішу самостійну боротьбу проти німецьких окупантів.
- Г співпраця у боротьбі з нацистами, створення об'єднаних штабів, спільне проведення низки воєнних операцій, дружній нейтралітет у період між боями.

А Б В Г

26.3. Наслідки контрастнаступу радянських військ у першій половині 1942 р.:

- А звільнення від нацистських окупантів більшої частини Лівобережної України.
- Б зняття блокади Севастополя, взяття під свій контроль Кримського півострова.
- В оточення і знищення значної частини радянських військ під Харковом і на Керченському півострові.
- Г прорив Червоною армією німецької оборони під Харковом, але невдача у Криму.

А Б В Г

26.4. Наслідок націоналізації близько двох тисяч промислових підприємств Західної України в 1939–41 рр.:

- А передача їх згодом у концесію іноземним компаніям, які дбали лише про свою вигоду.
- Б передача їх згодом новим власникам, що виявлялися ефективними господарями.
- В повна націоналізація різко знизила ефективність підприємств, що негативно позначилося на становищі більшості населення.
- Г повна націоналізація різко підвищила ефективність підприємств, що позитивно вплинуло на рівень життя населення та підвищило авторитет радянської влади.

А Б В Г

26.5. Становище населення Східної України після її звільнення з-під влади нацистів:

- А населення вчинило опір радянській владі, оскільки вона продовжила політику терору та репресій.
- Б населення радісно зустріло Червону армію, вбачаючи у ній визволительку, більшовицька влада випрадала сподівання, розпочавши політичні реформи, відмовившись від репресій.
- В населення радісно зустріло Червону армію як визволительку, сподіваючись на позитивні зміни, але радянська влада відновлювала систему колгоспів, практику масових репресій, насильницького вилучення продуктів.

А Б В Г

- Г населення стримано зустріло Червону армію, остерігаючись відновлення довосних репресій, але їх зазнали лише колабораціоністи, а влада обережно пішла на політику реформ.
- 26.6. Національно-визвольна боротьба українського народу проти окупантів у роки Другої світової війни відбувалася у формі
- А загальнонаціонального антифашистського та антирадянського повстання.
 - Б підпільної та партизанської боротьби проти загарбників.
 - В страйків робітників і масових акцій громадської непокори.
 - Г участі регулярних українських армій у складі військ Антитілерівської коаліції.
- 26.7. Укажіть твердження, що розкриває зміст поняття «рейкова війна».
- А воєнно-диверсійна операція Червоної армії проти німецьких танкових частин, які охороняли залізниці
 - Б операція загонів УПА зі знищення великих залізничних станцій Правобережної України упродовж вересня-жовтня 1943 р.
 - В операція радянських військових частин на Лівобережній Україні восени 1943 р. з широкомасштабним використанням бронепойздів
 - Г операція радянських партизанів із блокування і руйнування залізниць, мостів, ешелонів здійснена напередодні та під час Курської битви
- 26.8. Ставлення західноукраїнського населення до приходу Червоної армії в 1939 р.:
- А більшість населення зустрічала радянські війська як визволителів від нацистської неволі, але згодом почала ставитися дуже обережно через політику більшовицької влади.
 - Б більшість населення зустрічала радянські війська як визволителів від польської неволі, об'єднуючів українських земель, але швидко ставлення змінилося через масові репресії.
 - В значна частина населення зустрічала радянські війська зі зброєю в руках, знаючи про становище в СРСР, але згодом примирилася з новою владою.
 - Г значна частина населення зустрічала радянські війська з недовірою, однак швидко змінила ставлення з негативного на позитивне, оскільки радянська влада задовольняла усі демократичні прагнення.
- 26.9. Ознака, що об'єднує рух Опору в Україні з рухом Опору в державах Європи у роки Другої світової війни:
- А відмова від насильницьких методів боротьби.
 - Б існування течій різного політичного спрямування.
 - В наявність єдиного військово-політичного керівництва.
 - Г підтримка іноземних збройних сил.
- 26.10. Рішення Народних зборів Західної України в 1939 р.:
- А Декларація про автономію у складі СРСР.
 - Б Декларація про воз'єднання Західної України з УРСР.
 - В Декларація про незалежність ЗУНР.
 - Г Декларація про нейтралітет.
- 26.11. Ставлення німецького керівництва до «Акту проголошення відновлення Української держави»:
- А засудження, тиск на ініціаторів, що призвів до його скасування.
 - Б засудження, уряд розігнаний, Степан Бандера, Ярослав Стецько та інші діячі арештовані, початок масових репресій проти членів ОУН-Б.
 - В неприхильна позиція, але змушені змиритися, оскільки документ одержав широку підтримку в Україні.
 - Г схвалення, підтримка дій членів ОУН-Б, згода на надання Україні незалежності.
- 26.12. Укажіть правильне твердження.
- А Бессарабія у 1940 р. повністю увійшла до складу УРСР
 - Б гітлерівський план «Ост» передбачав перетворення України на автономну республіку в складі великої Німеччини
 - В під час війни ідеологія ОУН зазнала політичної еволюції
 - Г спроби контрнаступу радянських військ на Півдні та під Харковом у травні 1942 р. увінчалися успіхом
- 26.13. Причина кращої підготовки до війни підпілля ОУН, ніж радянське підпілля і партизанський рух:
- А керівництво ОУН готувалося до збройної боротьби при підтримці німецького командування, а СРСР до війни майже не готувався.
 - Б керівництво ОУН налагодило зв'язки з Великою Британією та Францією, отримавши від них серйозну допомогу, а СРСР війну очікував значно пізніше.
 - В ОУН пов'язувала надії на відродження незалежності з війною, а тому активно до неї готувалася, а СРСР розраховував на ведення війни на чужій території.
 - Г ОУН до війни створила опорні пункти по всій Україні, а керівництво СРСР вважало, що при нападі на них Німеччини у ній виникне революція, партизанський рух організують німці.
- 26.14. Територія, що належала до Трансністрії:
- А західні райони Волині.
 - В південні райони Вінницької області.
 - Б західні райони Галичини.
 - Г східні райони Херсонщини.

- 26.15. Особливість радянізації Західної України у 1939–41 рр.:
- А забезпечення безперешкодної діяльності всім організаціям і партіям.
 - Б призначення на керівні посади переважно українців.
 - В проведення приватизації промислових підприємств.
 - Г розгортання масових репресій, особливо у формі депортацій.
- 26.16. Місце і час найбільшої поразки Червоної армії на території України, де потрапило у полон 665 тис. радянських воїнів:
- А поразка військ Південно-Західного фронту під Києвом восени 1941 р.
 - Б поразка військ Південно-Західного фронту під Харковом весною 1942 р.
 - В поразка військ Південного фронту під Уманню літом 1941 р.
 - Г поразка військ Кримського фронту під Керчю весною 1942 р.
- 26.17. Назва німецької оборонної лінії на Дніпрі:
- А «Дніпровський вал».
 - Б «Київський вал».
 - В «Південний вал».
 - Г «Східний вал».
- 26.18. Наслідок анексії СРСР українських земель у 1939–40 рр.:
- А більшість українських земель увійшла до складу СРСР, лише Закарпатська Україна залишалася у складі Угорщини.
 - Б уперше в новітній історії всі українські землі були об'єднані у складі однієї держави — УРСР.
 - В значна частина українських земель увійшла до складу СРСР, лише Буковина залишалася в складі Румунії.
 - Г створення ще двох українських радянських республік, крім УРСР — Західноукраїнської Радянської Республіки та Карпатської Радянської Республіки, які увійшли до складу СРСР.
- 26.19. Народи, які в 1944 р. було виселено з Криму:
- А вірмени, греки, кримські татари.
 - Б греки, кримські татари, німці.
 - В кримські татари, німці, вірмени.
 - Г німці, вірмени, греки.
- 26.20. Укажіть правильне твердження.
- А битву за Одесу восени 1941 р. виграли радянські війська
 - Б гітлерівські окупанти поділили окуповану Україну на три частини
 - В за наказом Адольфа Гітлера Степан Бандера і Ярослав Стецько в 1942 р. були ув'язнені
 - Г Червона армія втратила під час штурму Києва близько 260 тис. воїнів
- 26.21. Прочитайте визначення й укажіть поняття, що відповідає його змісту.
«Вигнання, висилка окремих осіб чи цілих народів».
- А депортація
 - Б евакуація
 - В інтервенція
 - Г мобілізація
- 26.22. Сутність гітлерівського плану «Ост»:
- А надання Україні у майбутньому державної незалежності, сприяння її економічному та культурному розвитку.
 - Б надання Україні статусу самостійної держави, як Словаччина чи Хорватія, що перебувала у значній залежності від Німеччини.
 - В перетворення України на колоніальну країну, «життєвий простір» для колонізації, аграрно-сировинний придаток району, українці підлягали фізичному знищенню.
 - Г перетворення України на органічну частину Німецької держави, а її мешканців, крім євреїв — на громадян, рівноправних з іншими народами.
- 26.23. Орган, який здійснював керівництво збройною боротьбою радянських партизанів і підпільників на окупованій нацистами території України:
- А Об'єднаний штаб чотирьох Українських фронтів.
 - Б Українська головна визвольна рада.
 - В Український центральний комітет.
 - Г Український штаб партизанського руху.
- 26.24. Наслідок Керченсько-Феодосійської десантної операції, яку провели радянські війська 25 грудня 1941 р. — 2 січня 1942 р.:
- А звільнення від нацистської окупації Кримського півострова.
 - Б зняття німецької блокади Севастополя, вигнання ворога з більшої частини Криму.
 - В очищення від противника Керченського півострова, зупинка у дальшому просуванні.
 - Г поразка радянських військ і знищення більшої їх частини на Керченському півострові.
- 26.25. Місце дій оунівського підпілля:
- А Західна Україна.
 - Б Західна і Правобережна Україна.
 - В Західна, Правобережна і Лівобережна Україна.
 - Г Західна, Правобережна, Лівобережна Україна та Крим.
- 26.26. Характерні риси радянського партизанського руху в окупованій Україні:
- А проведення глибоких рейдів на Захід для здійснення сприяння фронтовим операціям Червоної армії, а також нейтралізації впливу ОУН та її збройних формувань.

- Б пропагандистська кампанія із закликами до створення самостійної соборної України.
 В узгодження воєнних дій з УПА.
 Г усталення структури, об'єднання ряду загонів під керівництвом Романа Шухевича.
- 26.27. Укажіть правильне твердження.
 А війська Південно-Західного фронту у березні 1944 р. вийшли на кордон з Румунією
 Б за гітлерівського режиму робочий день тривав вісім годин
 В ОУН 20 червня 1942 р. створила УШПР
 Г СРСР у перший день радянсько-німецької війни втратив 1200 літаків
- 26.28. Подія, яка відбулася 30 червня 1941 р. у Львові:
 А початок III Великого збору ОУН.
 Б проголошення «Акта відновлення Української держави».
 В створення дистрикту «Галичина».
 Г створення УПА.
- 26.29. Опора німецького окупаційного режиму в Україні:
 А німецькі каральні органи — гестапо, СС, СД, окупаційна військова та цивільна адміністрація, допоміжна адміністрація з місцевого населення, які пішли на співпрацю з окупантами.
 Б німецькі каральні органи — гестапо, СС, СД, окупаційна військова та цивільна адміністрація, жодних представників місцевого населення у владі «новий порядок» не передбачав.
 В окупаційна військова та цивільна адміністрація, які допомагали управляти новій місцевій владі.
 Г окупаційна військова та цивільна адміністрація, які спиралися на підтримку усіх верств українського населення, що очоче співпрацювало з німецькими окупантами.
- 26.30. Досягнення українських учених періоду війни:
 А налагодження автоматичного дугового зварювання корпусів танків Т-34 під флюсом.
 Б розроблення системи залпового реактивного вогню «Катюша».
 В створення бойового літака Як-2.
 Г створення серії середніх підводних човнів «Щука»
- 26.31. Наслідок розгрому німецького угруповання під Корсунем-Шевченківським:
 А визволено територію УРСР у довоєнних кордонах.
 Б звільнено Лівобережжя України.
 В переможено завершена битва за Дніпро.
 Г створено сприятливі умови для звільнення Правобережної України.
- 26.32. Укажіть правильне твердження.
 А найдовше з усіх українських міст у 1941 р. Червона армія обороняла Київ
 Б Олег Ольжич загинув у Бабиному Яру
 В радянські війська у травні 1943 р. повністю зайняли Крим
 Г з України на примусові роботи до Німеччини було вивезено близько 2,3 млн осіб
- 26.33. Битва, в результаті якої розпочалося широкомасштабне звільнення території України від нацистських загартників:
 А битва за Дніпро. В Московська битва.
 Б Курська битва. Г Сталінградська битва.
- 26.34. Доля організації «Просвіта», інших громадських об'єднань під час раднізації західноукраїнських земель:
 А продовження існування лише лояльних до нової влади організацій.
 Б продовження існування з певними змінами у роботі.
 В репресії влади не торкнулися громадських організацій.
 Г розгоріли всі об'єднання, їхнє керівництво та значна кількість членів ув'язнена.
- 26.35. Край, у якому на весну 1943 р. УПА контролювала цілі райони, а також сутність їхньої економічної політики на цій території:
 А Буковина, незмінність економічних порядків, усі реформи відкладалися до кінця війни.
 Б Волинь, налагодження роботи нової адміністрації, кооперації, безплатна передача землі безземельним і малоземельним селянам, свобода вибору форм господарювання.
 В Галичина, запровадження тимчасового воєнного порядку, націоналізація всієї промисловості та землі, масові репресії щодо неукраїнського населення, конфіскація продуктів.
 Г Закарпаття, влада на місцях вирішувала все згідно з довоєнною програмою ОУН, земля передавалася у колективну власність, контроль над приватними промисловими підприємствами.
- 26.36. Укажіть результат наступальних операцій радянських військ, здійснених у серпні-грудні 1943 р.
 А визволення Одеси, створення сприятливих умов для звільнення Південної України та Кримського півострова
 Б завершення визволення від нацистської окупації всієї території України в її довоєнних кордонах
 В звільнення Лівобережної України та Донбасу, початок визволення Правобережної України
 Г звільнення Правобережної України та Молдавії, перенесення бойових дій на територію Румунії

26.37. Укажіть правильне твердження.

- А Степан Бандера був ув'язнений у гітлерівському концтаборі Заксенгаузен
- Б загороджувальні загони створені для оборони плацдармів від ворога
- В після того як німецькі війська зайняли 4 липня 1942 р. Севастополь, уся Україна опинилася під окупацією
- Г Олена Теліга видавала у Києві альманах української поезії «Цимбали»

26.38. Прочитайте рядки життєпису історичного діяча й укажіть його.

«Роки життя — 1901–1989. Організатор партизанського руху під час радянсько-німецької війни. У 1941–44 рр. — перший секретар Чернігівського, а потім Волинського підпільних обкомів, командир великого партизанського з'єднання, двічі Герой Радянського Союзу».

- А Сидір Ковпак.
- Б Михайло Наумов.
- В Олексій Сабуров.
- Г Олексій Федоров.

26.39. Укажіть частини, на які поділили нацистські окупанти Україну в 1941 р.

- 1 Волинь
- 2 дистрикт «Галичина»
- 3 Поділля
- 4 Придніпров'я
- 5 райхскомісаріат «Остлянд»
- 6 райхскомісаріат «Україна»
- 7 «Трансністрія»

26.40. Укажіть умови, що сприяли успішному форсуванню Дніпра радянськими військами в 1943 р.

- 1 визнання сталінською владою права українців на створення власної держави
- 2 значна допомога партизанів і місцевого населення
- 3 майже повна відсутність оборони правого берега Дніпра з боку нацистської армії
- 4 масовий героїзм і величезні втрати у лавах Червоної армії
- 5 перевага радянських військ у живій силі та техніці
- 6 ранні морози, які скували Дніпро кригою
- 7 розгубленість ворога після поразки на Курській дузі

26.41. Укажіть заходи, які передбачав здійснити нацистський окупаційний «новий порядок» в Україні.

- 1 відновлення демократичних прав і свобод корінного населення
- 2 економічне пограбування України, перетворення її в аграрно-сировинний придаток Німеччини
- 3 масове винищення передусім єврейського населення — голокост
- 4 поліпшення умов розвитку української економіки та культури
- 5 створення допоміжних українських збройних сил
- 6 утворення автономної Української держави у складі Німецького рейху
- 7 фізичне винищення значної частини українців і перетворення решти на рабів

26.42. Укажіть міста, які радянські війська в 1941–1942 рр. обороняли тривалий час.

- 1 Вінниця
- 2 Київ
- 3 Львів
- 4 Одеса
- 5 Полтава
- 6 Севастополь
- 7 Харків

26.43. Укажіть заходи радянизації західноукраїнських земель 1939–1941 рр., які позитивно сприйняло українське населення.

- 1 заборона діяльності партій та громадських об'єднань
- 2 запровадження безплатного медичного обслуговування
- 3 колективізація селянських господарств

- 4 ліквідація української преси
 5 перші перетворення в економіці — націоналізація промисловості, торгівлі та великого землеволодіння
 6 політичні репресії
 7 розширення мережі українських шкіл та українізація вищої освіти
- 26.44. Укажіть причини поразок Червоної армії в 1941–1942 рр.
- 1 відсутність у радянського командування розвідувальних даних про можливий початок німецького нападу
- 2 вороже ставлення до СРСР Великої Британії та США
 3 дезорієнтація сталінським керівництвом населення й армії пропагандою та дружною з Німеччиною
 4 малочисельність Червоної армії
 5 нестача кваліфікованих військових кадрів унаслідок масових репресій
 6 перевага німецької армії в кількості та якості озброєнь
 7 прорахунки та помилки керівництва СРСР і Червоної армії
- 26.45. Укажіть головні особливості діяльності Української повстанської армії в 1943–1944 рр.
- 1 воювала за Українську самостійну соборну державу
- 2 головні надії на створення незалежної України покладала на Адольфа Гітлера
 3 завжди вважала своїм спільником у боротьбі проти СРСР нацистську Німеччину
 4 мала найбільшу підтримку на Заході України, тримала під контролем цілі райони Волині та Полісся, а згодом — Галичини
 5 прагнула до встановлення панівної ролі греко-католицької церкви на Сході України
 6 систематично вела бойові дії проти гітлерівців, радянських партизанів, польських озброєних загонів
 7 тримала більшість бійців у резерві, майже не вела воєнних дій
- 26.46. Установіть відповідність.
1 Михайло Кирпоніс	А	військовий діяч, командувач III, згодом II Українських фронтів	1	☐	☐	☐	☐	☐	☐
2 Сидір Ковпак	Б	командир партизанського з'єднання, двічі Герой Радянського Союзу	2	☐	☐	☐	☐	☐	☐
3 Родіон Малиновський	В	командувач Південно-Західного фронту в 1941 р.	3	☐	☐	☐	☐	☐	☐
4 Олег Ольжич.	Г	командувач Українського фронту в 1939 р.
Д пост, один з керівників мельниківців, що загинув у 1944 р.	4	☐	☐	☐	☐	☐	☐
- 26.47. Установіть відповідність.
1 голокост	А	виїзд, вивезення у зв'язку з небезпечкою	1	☐	☐	☐	☐	☐	☐
2 евакуація	Б	винищення свреїв до і під час Другої світової війни	2	☐	☐	☐	☐	☐	☐
3 мобілізація	В	нетривале утримання захоплених земель	3	☐	☐	☐	☐	☐	☐
4 нацизм	Г	німецький тоталітарний режим, націонал-соціалізм
Д швидкий набір у військо людей, що перебувають в запасі	4	☐	☐	☐	☐	☐	☐
- 26.48. Установіть відповідність між письменниками та їхніми творами.
1 Олександр Довженко	А	«Клятва»	1	☐	☐	☐	☐	☐	☐
2 Володимир Сосюра	Б	«Литаври»	2	☐	☐	☐	☐	☐	☐
3 Олена Теліга	В	«Любіві Україну»	3	☐	☐	☐	☐	☐	☐
4 Павло Тичина	Г	«Україна в огні»
Д «Я єсть народ...» («Я утверждаюсь»)	4	☐	☐	☐	☐	☐	☐
- 26.49. Установіть відповідність:
1 Олександр Сабуров	А	голова українського уряду, створеного у Львові 30 червня 1941 р.	1	☐	☐	☐	☐	☐	☐
2 Ярослав Стецько	Б	командир радянського партизанського загону	2	☐	☐	☐	☐	☐	☐
3 Семен Тимошенко	В	командувач УПА	3	☐	☐	☐	☐	☐	☐
4 Роман Шухевич	Г	начальник Українського штабу партизанського руху
Д маршал радянського Союзу, командувач фронтів.	4	☐	☐	☐	☐	☐	☐
- 26.50. Установіть відповідність.
1 Тарас Боровець	А	двічі Герой Радянського Союзу, командир партизанів	1	☐	☐	☐	☐	☐	☐
2 Іван Кожедуб	Б	командир незалежних партизанів, що називав себе Тарас Бульба	2	☐	☐	☐	☐	☐	☐
3 Олексій Федоров	В	командувач армій і фронтів, двічі Герой Радянського Союзу	3	☐	☐	☐	☐	☐	☐
4 Іван Черняхівський	Г	начальник Українського штабу партизанського руху
Д пілот, тричі Герой Радянського Союзу	4	☐	☐	☐	☐	☐	☐

26.51. Установіть відповідність.

1 Львів	А	дистрикт «Галичина»
2 Одеса	Б	Закарпаття
3 Рівне	В	прифронтові області
4 Ужгород	Г	райхскомісаріат «Україна»
	Д	Трансністрія

	А	Б	В	Г	Д
1	☐	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐	☐

26.52. Установіть послідовність подій.

- А битва за Дніпро
 Б Корсунь-Шевченківська битва
 В напад Німеччини на СРСР (початок Великої Вітчизняної війни — радянські історики)
 Г радянсько-німецький пакт про ненапад (пакт Молотова — Ріббентропа)

	А	Б	В	Г
1	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐

26.53. Установіть послідовність подій.

- А визволення всієї території України (вигнання нацистів і їх союзників)
 Б Нюрнберзький процес
 В початок Другої світової війни
 Г проголошення «Акта відновлення Української Держави»

	А	Б	В	Г
1	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐

26.54. Установіть послідовність подій.

- А анексія СРСР Бессарабії і Буковини (включення Північної та Південної Бессарабії, а також Північної Буковини до складу УРСР)
 Б визволення Києва
 В створення Української повстанської армії
 Г Східну Галичину і Волинь включено до складу УРСР

	А	Б	В	Г
1	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐

26.55. Установіть послідовність подій.

- А вступ радянських військ у межі України (початок вигнання гітлерівців з України)
 Б вступ Червоної армії на територію Західної України
 В завершення Великої Вітчизняної війни. День Перемоги (встановлений Сталінін)
 Г Карпатсько-Ужгородська наступальна операція

	А	Б	В	Г
1	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐

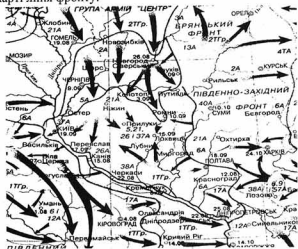
26.56. Укажіть сутність суцільної жирної лінії на карті.

- А довосний кордон Польщі та Німеччини
 Б довосний кордон Польщі та СРСР
 В лінія розподілу Польщі, передбачена пактом Молотова — Ріббентропа
 Г лінія розподілу Польщі, передбачена радянсько-німецьким договором про дружбу і кордон

26.57. Укажіть дату, на яку встановилася зображена на карті лінія фронту.

- А 10 липня 1941 р.
- Б 7 серпня 1941 р.
- В 10 вересня 1941 р.
- Г 1 грудня 1941 р.

26.58. Укажіть назву виділеної на карті окупованої території.

- А дистрикт «Галичина», приданий до польського Генерального губернаторства
- Б окрема окупаційна зона, підпорядкована німецькому військовому командуванню
- В райхскомісаріат «Україна»
- Г «Трансїстрія», зона румунської окупації

26.59. Укажіть битву, після якої встановилася зображена на карті лінія фронту.

- А Карпато-Ужгородська операція
- Б Курська битва
- В Московська битва
- Г Сталінградська битва

Відповіді до тестів

26.1. В. 26.2. Б. 26.3. В. 26.4. В. 26.5. В. 26.6. Г. 26.7. Г. 26.8. Б. 26.9. Б. 26.10. Б. 26.11. Б. 26.12. В. 26.13. В. 26.14. В. 26.15. Г. 26.16. А. 26.17. Г. 26.18. А. 26.19. А. 26.20. Г. 26.21. А. 26.22. В. 26.23. Г. 26.24. В. 26.25. Г. 26.26. А. 26.27. Г. 26.28. Б. 26.29. А. 26.30. А. 26.31. Г. 26.32. Г. 26.33. Б. 26.34. Г. 26.35. Б. 26.36. Г. 26.37. А. 26.38. Г. 26.39. 2, 6, 7. 26.40. 2, 4, 5. 26.41. 2, 3, 7. 26.42. 2, 4, 6. 26.43. 2, 5, 7. 26.44. 3, 5, 7. 26.45. 1, 4, 6. 26.46. 1-В, 2-Б, 3-А, 4-Д. 26.47. 1-Б, 2-А, 3-Д, 4-Г. 26.48. 1-Г, 2-В, 3-Б, 4-Д. 26.49. 1-Б, 2-А, 3-Д, 4-В. 26.50. 1-Б, 2-Д, 3-А, 4-В. 26.51. 1-А, 2-Д, 3-Г, 4-Б. 26.52. Г, В, А, Б. 26.53. В, Г, А, Б. 26.54. Г, А, В, Б. 26.55. Б, А, Г, В. 26.56. В. 26.57. В. 26.58. Г. 26.59. Б.

ТЕМА 27. ПІСЛЯВОЄННА ВІДБУДОВА ТА РОЗВИТОК УКРАЇНИ В 1946 — НА ПОЧАТКУ 1950-Х РОКІВ

Зовнішньополітична діяльність УРСР. У ході переговорів про утворення ООН СРСР з пропагандистською метою добивався включення до організації усіх радянських республік. Цю пропозицію було відкинуто, але для УРСР і БРСР зроблено виняток. **26 червня 1946 р.** нарком закордонних справ УРСР **Д. Мануйльський** разом з представниками інших країн підписав у Сан-Франциско Статут ООН. Як член організації, УРСР брала участь у роботі її структур, у міжнародних конференціях тощо. Вся дипломатична діяльність УРСР здійснювалася в жорстких рамках міжнародної політики СРСР під наглядом відповідних загальносоюзних структур. До того ж ніякі дипломатичні зв'язки з іншими державами України не були дозволені. Цією акцією СРСР намагався:

- заспокоїти міжнародну громадську думку;
- мобілізувати український народ на відбудову народного господарства;
- нейтралізувати дії національно-визвольних сил, які боролися за відродження державної незалежності;
- розколоти українську діаспору в західних країнах;
- створити безвідмовний додатковий інструмент для здійснення своїх зовнішньополітичних планів.

Та незважаючи на відсутність власної лінії у зовнішньополітичній діяльності, вихід УРСР на міжнародну арену мав, безперечно, позитивне значення:

- підтримував в українському народі державницькі настрої;
- розкривав очі на кричущу невідповідність між формальним зовнішньополітичним статусом України та її фактичним становищем абсолютно залежної території радянської імперії.

Адміністративно-територіальні зміни. Повоєнними міждержавними угодами були врегульовані територіальні проблеми між СРСР і Чехо-Словаччиною, Польщею і Румунією:

29 червня 1945 р. чехословацький уряд уклав договір з СРСР про злиття Закарпатської України з радянською Україною, згодом, у січні 1946 р., у складі УРСР утворена Закарпатська область з центром в Ужгороді;

16 серпня 1945 р. було підписано радянсько-польський договір про державний кордон. Нова лінія кордону проходила майже по «лінії Керзона» з деякими уточненнями на користь Польщі. У її складі залишилися українські етнічні землі Лемківщина, Надсяння, Підляшся, Холмщина, які ще називають Закарзоння;

підсумковим актом повоєнного врегулювання кордонів УРСР стало підписання 10 лютого 1947 р. радянсько-румунського договору. Він юридично зафіксував кордони України в рамках радянсько-румунської угоди 28 червня 1940 р. (з Чернівецькою й Ізмаїльською областями).

Політика влади щодо економічного життя населення.

У надвичайно складних умовах відбувався процес повернення УРСР до мирного життя. Радянська влада почала переведення народного господарства на мирні рейси з ухваленням Верховною Радою СРСР закону про п'ятирічний план відбудови та розвитку народного господарства СРСР (березень 1946 р.). У серпні того ж року Верховна Рада УРСР схвалила відповідний закон Української РСР. Четвертий п'ятирічний план передбачав:

- поновлення довоєнної моделі розвитку народного господарства з її традиційною орієнтацією на важку промисловість, на якісніше покриття (на сільське господарство відводилося лише 7 % капіталовкладень);
- абсолютно виключав ринкові елементи, приватну власність, конкуренцію, співпрацю та інтеграцію з провідними державами світу, «холодна війна» робила неможливою використання західної допомоги;
- утверджувався планово-командний тиск держави на трудівників, «ножиці цінь» на промислову та сільськогосподарську продукцію, жорстко централізована відбудова, УРСР — частина загальносоюзного комплексу.
- Джерела відбудови: здійснювалася передусім руками й коштами українського народу;
- використання праці в'язнів концтаборів і військовополонених (222 тис. осіб, утримувалися в 23 таборах);
- водночас були задіяні ресурси та промислові потужності східних районів СРСР;
- в УРСР направлялася частина механізмів, обладнання, технологічних ліній, сировини, які СРСР отримувал як репарації з Німеччини.

Майже все це йшло у важку промисловість. В українську економіку 1946–1950 рр. було вміщено лише 19 % всесоюзних капіталовкладень, тоді як збитки України від війни становили 42 % загальносоюзних.

Відбудова промисловості.

- було побудовано десятки нових шахт у Донбасі, розбудовувався Львівсько-Волинський вугільний басейн;
- видобування нафти відбувалося, крім Прикарпаття, ще на Полтавщині та Харківщині;
- у березні 1947 р. дав струм перший генератор Дніпрогесу. Відновили довосні потужності великі теплові електростанції. Створено план побудови великої Каховської ГЕС. Прискорений розвиток ВПК;
- було відбудовано найбільші металургійні заводи, виробляли третину сталі, половину чавуну всього СРСР;
- швидкими темпами здійснювалася відбудова машинобудування, півтораразове зростання.

На 1950 р. виробництво промислової продукції України становило 115 % порівняно з 1940 р., у той же час легка промисловість ледве досягла 80 %. Отже, забезпечити гармонійний розвиток усього народногосподарського комплексу тоталітарними методами було неможливо.

Голод в Україні 1946–1947 рр. Особливо важке становище склалося в сільському господарстві. Колгоспні й підсобні господарства були обкладені великими податками, обов'язковими натуральними поставками. У багатьох господарствах зернові на трудодні зовсім не видавалися, а в деяких колгоспники отримували тільки по 50–100 грамів зерна на трудодень. На початку 1946 р. 43 % колгоспників не мали корів, а 20 % — ніякої худоби взагалі, не мали навіть птиці. Навіть керівник УРСР **Микита Хрущов** провів Й. Сталіна про зменшення поборів з населення України.

Причини та наслідки голоду в Україні:

- головна причина голоду 1946–1947 рр. полягала в позиції союзного партійно-державного керівництва, яке знало про становище в сільському господарстві України, але не вжило запобіжних заходів щодо злиденного становища селянства. Уряд робив вигляд, ніби ніякого голоду немає;
- більше того — сталінське керівництво продовжувало вивозити зерно за кордон;
- на 1946 р. припала велика посуха в центральних і південних областях, яка викликала неврожай;
- руйнівні наслідки війни, відбудова промисловості за рахунок сільського господарства;
- було ухвалено укази про посилення відповідальності за крадіжки колгоспного та державного майна.

У результаті голод нещадно душив селян і від нього померло близько 1 млн осіб.

Ціною надзвичайних зусиль селянства на 1950 р. валова продукція сільського господарства становила 91 % від рівня 1940 р. Україна знову стала всесоюзною житницею, але її багатостраждальне селянство, як і раніше, не мало змоги користуватися плодами своєї виснажливої праці.

Політика влади щодо соціально-політичного та повсякденного життя населення. На тлі значних зрушень у розвитку важкої промисловості було чітко помітне відставання тих галузей господарства, які мали забезпечити потреби споживання.

Реальні прибутки більшості трудівників були нижчими від довоєнного рівня:

- проведена в 1947 р. грошова реформа призвела до вилучення грошей у тих, хто заощадив певні суми;
- скасування в 1947 р. карткової системи розподілу продуктів викликало значне зростання цін на них. Нові ціни були більші ніж утричі перевищували довоєнні, тоді як заробітна плата збільшилася лише наполовину;
- мільйони родин мешкали у бараках, перенаселених комунальних житлах, не вистачало найнеобхіднішого;
- певні заходи щодо налагодження торгівлі, громадського харчування, побутового обслуговування.

Але поступово економіка УРСР була втягнута в процес мілітаризації, що мало негативні наслідки для розвитку сільського господарства, легкої промисловості та соціальної сфери. Радянське керівництво, зробивши ставку на пріоритетний розвиток важкої промисловості, законсервувало низький рівень життя трудівників.

Процеси радянізації західних областей України. У другій половині 40-х — на початку 50-х рр. відновився процес радянізації західноукраїнських земель. До цього процесу активно залучали працівників з інших регіонів СРСР, зокрема зі Східної України. Складові радянізації Західної України:

- обов'язковими компонентами були індустріалізація та колективізація сільського господарства;
- «культурна революція», почалася активна русифікація, перш за все через вищі;
- ліквідація УГКЦ, боротьба з ОУН та УПА, масові репресії та депортації.

Розвиток промисловості західних областей відбувався досить швидкими темпами шляхом відбудови (цим відрізнялася від радянізації 30-х рр. в УСРР) та реконструкції традиційних галузей (нафтова, газова, деревообробна) і розвитку нових галузей (машинобудування, хімічна, електротехнічна).

У сільському господарстві здійснювалася примусова колективізація, що завершилася в цілому на середину 1950 р. (до колгоспів увійшли понад 93 % селянських господарств).

Отже, суть повосенних соціальних перетворень у західних областях України полягала в продовженні та завершенні соціалістичної перебудови у краї, включення його в єдиний загальносоюзний комплекс.

Причини та наслідки «саморозпуску» УГКЦ. Політика влади щодо релігійного життя населення:

- ліквідація духовних основ населення на західноукраїнських землях;
- підтри українського національно-визвольного руху, що надихався греко-католицькою церквою;
- прискорення радянізації, сприяння русифікації краю, усунення західних впливів.

Керівництво УГКЦ на чолі з **Й. Сліпим** було арештовано. **8–10 березня 1946 р.** відбувся неканонічний Львівський собор, який ухвалив рішення про «саморозпуск» (ліквідувати Берестейську церковну унію з Ватиканом, приєднатися до РПЦ). Цей акт не відповідав настроям вірних УГКЦ і був проведений всупереч їх волі. Церква перейшла на нелегальне становище.

Боротьба ОУН та УПА. Насильницька колективізація, депортації населення, репресії проти мирних жителів, заборона УГКЦ спричинили посилення опору збройного підпілля, поповнення лав УПА. Керівником повстанців був **Р. Шухевич** (Т. Чупринка, 1943–1950 рр.), який об'єднав ОУН і УПА в єдину підпільну систему, реформував армію, переформувавши її в дрібні загони, що розміщувалися в лісах, маючи суттєвий підтримку народних мас.

Методи боротьби:

- активна антирадянська пропаганда, агітація проти комуністичної влади;
- напади на частини НКВС і військові підрозділи, терор проти радянської адміністрації;
- спроби зриву колективізації, тиск на культурно-освітніх працівників, що прибули зі сходу;
- збройно-пропагандистські рейди, у тому числі на територію сусідніх держав.

Протягом 1944–1952 рр. у західних областях України репресіям у різних формах було піддано близько 0,5 млн осіб. Радянські органи проводили пілді заходи з метою дискредитації учасників національно-визвольної боротьби. Але подвизницьку боротьбу повстанців і нині пам'ятають та шанують. УПА боролася за самостійну Україну, вони наближали незалежність нашої держави. 5 березня 1950 р. загинув Р. Шухевич, 1954 р. схоплений другий командувач УПА Василь Кук (Коваль). Однак і на цьому боротьба не закінчилася. Окремі групи членів ОУН були викриті в 60-х рр. Таке тривале існування було неможливе без значної підтримки населення. Це свідчить, що радянська західних областей відбувалася досить повільно, вдалася лише частково.

Причини та наслідки операції «Вісла». Влада вдалася до найжорстокіших і найпідступніших методів: завершити перетворення Польщі на однопартійну державу, асимілювавши українців;

придушити український рух ОУН-УПА на українських територіях, що відійшли до Польщі.

У квітні-липні 1947 р. була проведена операція «Вісла», в ході якої українці, що проживали в прикордонних з УРСР районах (Закерзонні), були переселені на Захід і Північ Польщі. Тим самим було ліквідовано підґрунтя для формувань УПА, які змушені були покинути ці райони. Українців розселено по Польщі з метою асиміляції. До серпня 1947 р. було депортовано близько 150 тис. осіб, чимало з яких померли під час переїзду.

Політико-ідеологічне і культурне життя України. Освіта. У 1953 р. в Україні було в цілому запроваджено обов'язкове семирічне навчання дітей. Посилювалася русифікація, особливо у вищій школі.

Наука:

- АН УРСР у 1946–1962 рр. очолював видатний вчений О. Палладін;
- Інститут електротехніки (С. Лебедєв) створив 1948–51 малу електронно-обчислювальну машину «МЕОМ»;
- запущено перший експериментальний атомний реактор (1946 р.);
- плідно працював Інститут електрострумування під керівництвом С. Патона.

Людство вступило в епоху науково-технічної революції, але СРСР не встигав за її швидким темпом. Та і як міг встигнути, коли наукою керували такі «вчені» як Трохим Лисенко, який генетику оголосив «буржуазною лженаукою». Від «лисенківщини» постраждали ряд видатних учених, зокрема І. Поляков, С. Делоне. Розгром генетики (як і кібернетики) став ганебною сторінкою радянської науки, спричинив відставання в цій галузі.

Політика влади щодо культурного життя населення. Посилився наступ на гуманітарні науки, літературу та мистецтво. Ініціаторами цього виступили Й. Сталін і секретар ЦК ВКП(б) А. Жданов. З 1946 р. на інтелігенцію посилалися постанови, які брутально шельмували видатних діячів культури. Особливо розціла «ждановщина» в Україні у час правління Л. Кагановича в 1947 р.

Причини:

- певне послаблення ідеологічного тиску на радянське суспільство в роки Другої світової війни;
- початок розгортання «холодної війни», зростання патріотизму національної інтелігенції.

Мета:

- зміцнити тотальний ідеологічний контроль над культурними процесами;
- нейтралізація патріотично налаштованої інтелігенції, придушення національного руху;
- створити образ внутрішнього і зовнішнього ворога, культурно-ідеологічна ізоляція країни.

Складові: боротьба з «буржуазним націоналізмом», «безрідним космополітизмом», «лисенківщиною».

Різко критикували письменників М. Рильського, І. Сенченка, Ю. Яновського, В. Сосюру, композитора К. Данькевича, істориків І. Крип'якевича, М. Кордубу та багатьох інших.

Література та мистецтво. Але й у цих умовах були певні досягнення: трилогія **Олеся Гончара** «Прапор-носії», гумористичні оповідання Остапа Вишні, концерти видатних співаків Бориса Гмирі, Зої Гайдай, театральні вистави Г. Юри, де грала видатна актриса Наталя Ужвій.

У 1948 р. розгорнулася боротьба з так званими космополітами, літературними, театральними критиками, переважно євреями за національність. В Україні С. Адельгейма, Я. Сакова, А. Качельсона та інших звинувачували в антипатріотизмі, у низькопоклонстві перед реакційною буржуазною культурою Заходу, в замовчуванні зв'язків української культури з російською тощо.

Наслідки:

- ці кампанії не могли зупинити духовного розвитку народу в цілому, але гальмували його досить суттєво;
- розкол інтелігенції, фізичне знищення і заслання її значної частини;
- ліквідація патріотичного піднесення народу післявоєнних років, українського національного відродження;
- критика із засобу стимулювання творчого розвитку перетворилася на засіб утримання в офіційних межах;
- посилення відірваності радянських митців від досягнень світової культури.

У задушливій атмосфері тотальної несвободи митці змушені були продукувати відверто апологетичні, славословні твори, далекі від життєвих реалій. Українцям вкотре нагадали, що вони живуть у державі, абсолютно не зацікавленій у розвитку її культури. Життя переконувало, що без здобуття незалежності гармонійний економічний, соціальний і культурний розвиток просто неможливий.

Хронологічний довідник

1945 р., 11 квітня — органами безпеки у Львові арештовано керівництво УГКЦ на чолі з митрополитом Й. Сліпим (перебував в ув'язненні 18 років).

1945 р., 25 квітня — 26 червня — конференція у Сан-Франциско, участь делегації УРСР. Підписання в останній день конференції Статуту ООН (Д. Мануїльський від імені України). УРСР стала членом-засновником ООН.

1945 р., 29 червня — підписання в Москві радянсько-чехословацького договору про входження Закарпаття до УРСР (22 січня 1946 р. створено Закарпатську область).

1945 р., 30 червня — перетворення Кримської АРСР на Кримську область у складі РРФСР.

1945 р., 16 серпня — укладення в Москві договору між СРСР і Польщею про радянсько-польський кордон. Холмщина, Лемківщина, Надсяння і Підляшшя залишилися у складі Польщі.

1946 р., 8-10 березня — Львівський собор УГКЦ, організований радянськими спецслужбами, скасував Берестейську унію, укладену в 1596 р., і підпорядкував греко-католицьку церкву Руській православній церкві. Собор мав трагічні наслідки для УГКЦ, її вірних і служителів.

1946 р., 22 липня — збільшення плану заготівель хліба для України.

1946 р., 26 липня — постанова ЦК ВКП(б) про кадрову роботу в Україні. Звинувачення українських комуністів у недостатній боротьбі в галузі культури з «українськими націоналістичними концепціями». Поклала початок новим переслідуванням передової української інтелігенції.

1946 р., 14 серпня — ЦК ВКП(б) ухвалив постанову про журнали «Звезда» і «Ленінград». Початок «ождаючності».

1946 р., 24 серпня — постанова ЦК КП(б)У «Про перекручення і помилки у висвітленні історії української літератури в «Нарисі історії української літератури».

1946 р., 27-30 серпня — сесія Верховної Ради УРСР схвалила п'ятирічний план відбудови та розвитку народного господарства республіки на 1946–1950 рр. Затвердження сесією указу Президії Верховної Ради від 25 березня 1946 р. про перетворення РНК на Раду Міністрів УРСР.

1946 р., 19 вересня — постанова ЦК КП(б)У «Про журнал сатири і гумору «Перець».

1946 р., 1 жовтня — постанова ЦК КП(б)У «Про журнал «Вітчизна».

1946 р., 18 жовтня — постанова ЦК ВКП(б) і Ради Міністрів СРСР «Про здійснення додаткових заходів щодо економії та витрачання хліба», вжиття нових жорстких заходів з метою зменшення постачання хлібом населення.

1946 р., 20 жовтня — постанова ЦК КП(б)У «Про репертуар драматичних і оперних театрів УРСР і заходи щодо його поліпшення».

1946 р., 15 листопада — постанова Ради Міністрів УРСР про запровадження нового (наближеного до російського) українського правопису.

1946 р., 25 грудня — запуск першого в СРСР і Європі експериментального атомного реактора.

1946–1947 рр. — третій радянський голодомор через політику влади та посуху. Постраждали переважно Південь і Схід України. Жертвами стали близько 1 млн осіб.

1947 р., 10 лютого — підписання на Паризькій мирній конференції представниками СРСР, УРСР і БРСР разом з іншими державами мирних договорів з колишніми союзниками Німеччини (Болгарія, Італія, Румунія, Угорщина, Фінляндія).

1947 р., 3 березня — введення в дію першого генератора відбудованого Дніпрогесу в Запоріжжі.

Звільнення від обов'язків першого секретаря ЦК КП(б)У Микити Хрущова. Обрання на цю посаду Лазаря Кагановича, який проводив «чистки» серед українських культурних кадрів, обвинувачуючи їх у націоналізмі.

1947 р., березень — у московському журналі «Новий мір» опублікована перша книга роману Олеса Гончара «Прапороносці».

1947 р., 28 квітня — 12 серпня — депортація українського населення Холмщини та Лемківщини (близько 150 тис. осіб) у західні й північні райони Польщі (операція «Вісла»).

1947 р., 4 червня — Президія Верховної Ради СРСР ухвалила Укази «Про кримінальну відповідальність за розкрадання державного та громадського майна» і «Про посилення охорони особистого майна громадян». Крадіжка колгоспного й державного майна, навіть збирання голодними людьми колосків, передбачала від 7 до 10 років ув'язнення.

1947 р., 8 червня — із відкриттям Запорізького шлюзу поновлено наскрізне судноплавство на Дніпрі.

1947 р., вересень — пленум правління Спілки письменників УРСР, після якого посилювалося відверте публічне цькування і пряме звинувачення в «націоналізмі» М. Рильського (за твори «Мандрівка в молодість»,

- «Київські октави»), Ю. Яновського (роман «Жива вода»), Івана Сенченка (повість «Його покоління»), О. Довженка (кіносценарій «Україна в огні») та інші.
- 1947 р., 14 грудня — постанова Ради Міністрів СРСР і ЦК ВКП(б) про запровадження грошової реформи та скасування карток на продовольчі й промислові товари.
- 1947 р., 26 грудня — звільнення від обов'язків першого секретаря ЦК КП(б)У Л. Кагановича. Обрання на цю посаду М. Хрущова.
- 1948 р., 21 лютого — Президія Верховної Ради СРСР за ініціативи керівництва УРСР і особисто М. Хрущова ухвалила Указ «Про виселення з Української РСР осіб, які злісно ухиляються від трудової діяльності в сільському господарстві й ведуть антигромадський, паразитичний спосіб життя». Саввілля влади щодо селянства посилилося.
- 1948 р., 22 травня — постанова ЦК КП(б)У «Про стан і заходи щодо поліпшення музичного мистецтва на Україні у зв'язку з постановою ЦК ВКП(б) «Про оперу «Велика дружба» В. Мураделі». Безпідставній критиці піддали творчість Бориса Лятошинського, М. Вериківського та інших композиторів.
- 1948 р., 30 серпня — 2 вересня — нарада працівників біологічних, сільськогосподарських і медичних наук, підтримка рішення сесії ВАСГНІЛ про оголошення генетики «лженаукою». Здійснення рішень наради привело до розгрому генетики в Україні. Жертвами «лисенківщини» в Україні стали М. Гришко, Л. Делоне, І. Поляков та інші.
- 1948 р., 1 жовтня — початок експлуатації газопроводу Дашава (Львівська обл.) — Київ, згодом продовженого до Москви. Москва тривалий час користувалася українським газом.
- 1948 р. — 1951 р., 25 грудня — створення в Інституті електротехніки АН УРСР під керівництвом Сергія Лебедєва першої в СРСР малої електронно-обчислювальної машини «МЕОМ».
- 1948–1953 рр. — боротьба проти «низькопоклонства» перед Заходом, а згодом — і проти так званих «безбідних космополітів», розпалення шовіністичних і антисемітських настроїв, посилення процесів русифікації з ініціативи найвищого партійного керівництва.
- 1949 р., 19 лютого — у газеті «Радянська Україна» надрукована стаття, після якої у республіці різко посилилася кампанія боротьби проти «космополітизму та низькопоклонства перед Заходом».
- 1949 р., 21 листопада — Президія Верховної Ради УРСР ухвалила укази про Державний герб УРСР, Державний прапор УРСР і Державний гімн УРСР.
- 1949 р., грудень — звільнення від обов'язків першого секретаря ЦК КП(б)У М. Хрущова. Обрання на цю посаду Лєоніда Мельникова.
- 1950 р., початок — створено Державний гімн УРСР (музика — колектив на чолі з А. Лебединцем, слова — Павло Тичина і Микола Бажан).
- 1950 р., 5 березня — загибель головнокомандувача УПА Романа Шухевича (Тараса Чупринки) у бою в с. Білгородці під Львовом. Новим головним командиром УПА (до 1954 р.) став Василь Кук (Коваль).
- 1951 р., травень — Львівський автобусний завод випустив перші в Україні автобуси.
- 1951 р., 2 липня — публікація у московській газеті «Правда» статті, в якій було піддано безпідставній критиці патріотичний поетичний вірш Володимира Сосюри «Любїть Україну», написаний у 1944 р.
- 1951 р., 5 листопада — уперше пролунали позивні Республіканського телебачення. Першу передачу дивилися лише в 150 квартирах киян по чорно-білих маленьких телеприймачах.
- 1951 р., 20–24 листопада — пленум ЦК КП(б)У, який розглянув питання «Про стан і заходи поліпшення ідеологічної роботи партійної організації України». Критикували В. Сосюру за вірш «Любїть Україну», М. Рильського — за твір «Українам Канади», Ю. Яновського — за оповідання «На ярмарку», Бориса Лятошинського — за Третю симфонію («формалістична й антинародна») та інших діячів культури. У матеріалах пленуму підкреслювалась «необхідність рішучої боротьби з проявами українського буржуазного націоналізму та космополітизму».

Персоналії

Багряний Іван (спр. Лозов'яга, зросійщене Лозов'ягин; 2.10.1906, с. Куземин Охтирського пов. Харківської губ., тепер Охтирського р-ну Сумської обл. — 25.08.1963, Новий Ульм, ФРН) — видатний поет, прозаїк, публіцист, громад.-політ. діяч. Навчався у Київському худ. ін-ті (1926–1928). Б. належав до літ. об'єднання «Марс». Уже перші твори (ст. роман у віршах «Скелька», 1929, зб. віршів «В погі чола», роман «Марев») зазнали критики. 16.04.1932 Б. арештований, відбув ув'язнення, згодом — ще раз. Це частково відображено в романах «Тигролови» (ін. назва — «Звіролови», 1944), «Сад Гетсиманський» (1950), драми «Морітурі» (1947). Під час нім. окупації працював художником в охтирському театрі, друкувався у пресі, 1943–1944 брав участь у підпіллі ОУН та УПА. 1945 у Зах. Німеччині організував Укр. революційно-демократичну партію. Великий відгук отримав памфлет «Чому я не хочу вертатись до СРСР?». Б. у післявоєнний період перевидав частину поезій під назвою «Золотий бумеранг» (1946), написав повісті «Огненне коло» (1953) і «Людина б'ється крєм прїрви», роман «Буйний вітер» (тт. 1–2, 1953, 1957), п'єси «Розгром» і «Генерал» (обидві — 1948), казки для дітей та ін. Творчість Б. дістала широкий розголос у світі. Держ. премія України ім. Т. Шевченка (1992) за романи «Сад Гетсиманський», «Тигролови».

Галан Ярослав (псевд. Яга, Мирон Яро, Ігор Семенюк та ін.; 27.07.1902, Динув, тепер у Польщі — 24.10.1949, Львів) — письменник і публіцист. Навчався у Віденському (1923-1926) і Краківському (Польща, 1926-1928) ун-тах. З 1924 належав до КПЗУ. Г. працював у львівській пресі, був на короткий час арештований польською поліцією. Його дружина навчалася у Харкові, була репресована. Згодом Г. був журналістом рад. засобів масової інформації, кореспондентом на Нюрнберзькому процесі (Німеччина, 1945-1946). Загинув за су-перечливих обставин, очевидно від рук рад. спецслужб, оскільки влада не довіряла зах. українцям, навіть нібито своїм прихильникам. Його смерть була використана для посилення репресій у Зах. Україні. Автор драм. творів «99 %» (1930), «Під золотим орлом» (1947), «Любов на світанні» (1949), публіцистики, новел. Держ. (Сталінська) премія (1952) за памфлети «Я і Папа», «Отець тьми і присні», «Присмерк чужих богів», «На службі в сатани», що увійшли до книги «Вибране» (1951)

Гмиря Борис (5.08.1903, Лебедин Харківської губ., нині Сумської обл. — 1.08.1969, Київ) — видатний співак. Закінчив Харківську консерваторію (1939). Г. з 1936 — у Харківському, 1939-1957 — у Київському театрі опери і балету. У концертному репертуарі Г. було понад 500 творів св. вокальної та укр. нар. музики. Партії: Тарас Бульба (одноюменно опера М. Лисенка), Іван Сусанін (одноюменно опера або «Життя за царя» М. Глинки), Мефістофель («Фауст» Ш. Гуно), Кривоніс («Богдан Хмельницький К. Данькевича»), Рущак («Милана» М. Майброди) та ін. Нар. артист СРСР (1951), Держ. (Сталінська) премія СРСР (1952). Захисник укр. мови і культури.

Гончар Олександр (3.04.1918, с. Суха, тепер Кобеляцького р-ну Полтавської обл. — 14.07.1995, Київ) — видатний письменник і громад. діяч. Учасник рад.-нім. війни. Закінчив Дніпропетровський ун-т (1946), навчався в аспірантурі Ін-ту д-ри ім. Т. Шевченка АН УРСР. Г. був головою правління СПУ (1959-1971), головою Укр. республіканського комітету захисту миру (з 1973). Автор трилогії «Прапороносці» (1946-1948). Держ. (Сталінська) премія (1948, 1949).

Данькевич Костянтин (24.12.1905, Одеса — 24.02.1984, Київ) — відомий композитор, піаніст, педагог. Закінчив Одеський муз.-драм. ін-т (1929, відтоді — його викладач), 1948-1953 — проф. (1944-1951 — директор) Одеської, з 1953 — Київської консерваторій. Д. був головою Спілки композиторів УРСР (1956-1967). Автор опер «Трагедія ніч» (1935), «Богдан Хмельницький» (1951), друга редакція (1956-1967). Автор балету «Лілея» (1939), муз. комедії «Золоті ключі» (1947), двох симфоній (1937, 1945), симфонічних сюїт, ка-мерних і хорових творів, музики до вистав і кінофільмів. Нар. артист СРСР (1964). Держ. премія УРСР ім. Т. Шевченка (1978) разом з ін. за оперу «Богдан Хмельницький» (нова редакція) у Дніпропетровському театрі опери та балету.

Жданов Андрій (26.02.1896, Маріуполь, нині Донецької обл. — 31.08.1948, Москва) — рад. парт. і держ. діяч. З 1917 — у більшовицькому русі, з 1922 — один з найближчих прибічників Й. Сталіна. Ж. — керівник Ленінградської обл. парт. організації з 1934, один з ініціаторів, керівників і активних учасників масових політ. репресій 30-40-х рр. XX ст. З 1946 очолював кампанію з посилення парт. контролю над культурним життям СРСР, яка увійшла в історію під назвою «ждановщина». Організовував серпневу 1948 сесію ВАСГНІЛ, де була піддана нищівній критичній генетиці. «Ждановщина» ознаменувалася боротьбою із «низькопоклонством перед Заходом», із «безбідним космополітизмом», із «решидивами буржуазного націоналізму» (зокрема в укр. к-ри), із офіційним визначенням «рос. пріоритетів» в усіх галузях науки і к-ри. Похований на Красній площі в Москві біля мавзо-лею В. Леніна.

Каганович Лазар (22.11.1893, с. Кабани, нині Чорнобильського р-ну Київської обл. — 26.07.1991, Москва) — рад. парт. і держ. діяч. З 1911 належав до РСДРП, брав активну участь у більшовицькому русі. Квітень 1925 — липень 1928 — генеральний секретар ЦК КП(б)У, проводив сталінську лінію. Довів до розколу КПЗУ, добився арешту, а згодом і знищення її провідних членів. Був одним з головних ініціаторів Голодомору 1932-1933. У березні-травні 1947 — знову перший секретар ЦК КП(б)У, особисто керував боротьбою проти УПА, активізував політику репресій проти укр. інтелігенції, звинувативши її в «укр. буржуазному націоналізмі», поси-лив політику репресій щодо селянства, що призвело до зростання масштабів голодомору 1946-1947. Після смерті Й. Сталіна був першим заступником голови РМ СРСР, 1957 був у числі тих, хто невдало намагався усу-нути від влади М. Хрущова. 1962 виключений з лав КПРС, після чого реальною участю у політ. житті не брав.

Лебедєв Сергій (2.11.1902, Нижній Новгород, Рос. імперія, тепер РФ — 3.07.1974, Москва) — учений у галузі електротехніки і обчислювальної техніки. Працював в Ін-ті електротехніки АН УРСР (було створено лабораторію моделювання і обчислювальної техніки), директором Ін-ту точної механіки і обчислювальної техніки (1953-1973). Л. було запідолено у «буржуазній лженауковості» в роки 6-би з кібернетикою як «буржу-азною наукою». Академік АН УРСР (1945, електротехніка), АН СРСР (1953). Герой Соціалістичної Праці (1956). Л. — автор праць зі стійкості енергосистем, обчислювальної техніки. Під його керівництвом була створена перша в СРСР мала електронно-обчислювальна машина «МЕОМ» (Київ, 1948-1951), ряд швидкодіючих ЕОМ — «ВЕОМ». Держ. премії СРСР (1950, 1969), Ленінська премія (1966).

Лисенко Трохим (29.09.1898, Карлівка Костянтинівського пов. Полтавської губ., тепер районний центр Полтавської обл. — 20.11.1976, Москва) — рад. учений-біолог. Працював в Укр. ін-ті генетики і селекції (1929-1934), з 1940 — директор Ін-ту генетики АН СРСР. Л. розвинув теорію спадковості, яка приймає можливість виникнення нових прикмет спадковості під впливом зовнішнього оточення. Цю теорію відкидають

провідні генетики, за що деяких рад учених було репресовано. 1948 на сесії ВАСГНІЛ Л. здобув остаточно перемогу, генетика по суті була заборонена. Його теорії підтримав Й. Сталін, що позначилося на кар'єрі Л.: академік ВУАН (1934, селекція і генетика), АН СРСР (1939), президент ВАСГНІЛ (1938–1956, 1961–1962), три Сталінські премії, Герой Соціалістичної Праці.

Мануїльський Дмитро (парт. псевд. — «Мефодій», «Фома», «Іван Безграмотний»; 3.10.1883, с. Святець Крем'янецького пов. Волинської губ., тепер с. Мануїльське Теофіпільського р-ну Хмельницької обл. — 22.02.1959, Київ) — рад. держ. і парт. діяч. З 1903 навчався у Петербурзькому ун-ті, закінчив юрид. ф-т Сорбонського ун-ту (Париж). Член РСДРП з 1903. Після тривалої еміграції 1917 повернувся в Росію. 1918 брав участь у переговорах з Україною, разом з Х. Раковським підписав прелімінарний мир з Укр. Державою, 1920–1921 — учасник польсько-рад. переговорів у Ризи. М. 1920–1922 був наркомом землеробства УСРР. Грудень 1921 — квітень 1923 — перший секретар ЦК КП(б)У. Під час створення СРСР в усюмо згоджувався з Й. Сталіним, який назвав його «диловим українцем». 1928–1943 працював секретарем виконкому Комінтерну, один з провідників сталінської політики терору в апараті Комінтерну і закордонних компартій. М. 1944 був призначений заст. голови РНК УРСР і наркомом закордонних справ. Очолював укр. делегацію на конференції в Сан-Франциско, яка оформила створення ООН, брав участь у роботі перших сесій Генеральної Асамблеї ООН. Академік АН УРСР (1945, історія України). 1945–1946 виступив ініціатором, ідеологом і керівником кампанії боротьби проти «укр. буржуазного націоналізму», розгорнув акцію цькування укр. інтелігенції, зокрема істориків М. Петровського та І. Крип'якевича, письменників О. Довженка, В. Сосюру, Ю. Яновського, М. Рильського та ін. М. 1946–1953 обіймав посаду заст. голови РМ УРСР.

Мельников Леонід (31.05.1906, с. Дегтярьовка, нині Брянська обл., РФ — 16.04.1981, Москва) — рад. парт. діяч. Закінчив Донецький індустріальний ін-т. Член ВКП(б) (з 1952 — КПРС) з 1928. Перебував на парт. роботі у Сталіно (тепер Донецьк) і Караганді (Казахстан), 1947–1949 — секретар, другий секретар, у грудні 1949 — червні 1953 — перший секретар ЦК КП(б)У (КПУ). У червні 1953 звільнений за прорахунки у нац. політиці в Зах. Україні. М. 1953–1955 був послом СРСР у Румунії, згодом займав відповідальні посади в держ. апараті.

Палладін Олександр (10.09.1885, Москва — 6.12.1972, Київ) — видатний біохімік. Закінчив Петербурзький ун-т (1908). П. працював проф. фізіології Харківського ін-ту сільського господарства і лісівництва (1916–1921), проф. і завідувачем кафедри біохімії Харківського мед. ін-ту (1921–1931) та Київського ун-ту (1933–1954). Засновник і директор Укр. біохімічного ін-ту в Харкові (1925, з 1931 — Ін-т біохімії АН УРСР у Києві). Академік ВУАН (1929, хемічні науки), АН СРСР (1942), президент АН УРСР (1946–1962). П. — автор понад 400 праць, основні з них стосуються проблем вивчення біохімії живлення м'язової і нервової діяльності. Перший у СРСР розпочав біохімічне дослідження вітамінів, синтезував вітасол, який широко застосовують у лікуванні. П. — один із основоположників укр. біохімічної школи. Заснував і редагував «Український біохімічний журнал» (1926).

Сенченко Іван (12.02.1901, с. Любеч, тепер Ріпечького р-ну Чернігівської обл. — 9.11.1975, Київ) — відомий письменник. Закінчив Харківський ін-т нар. освіти (1928). С. учителював, був на журналістській роботі. Належав до літ. о-ції «Плуг», ВАПЛІТЕ. Був одним з гол. об'єктів критики у другій половині 40-х рр.

Сліпий Йосип (17.02.1892, с. Заздрість, нині Теребовлянського р-ну Тернопільської обл. — 7.09.1984, Рим, перепохований 1992 у Львові) — видатний релігійний діяч. Навчався в ун-тах Львова, Інсбрука (Австрія), Рима. 30.09.1917 висвячений А. Шептицьким у сан священника. С. — ректор Львівської духовної семінарії (з 1926), яку реорганізував у Греко-католицьку богословську академію (1928). Дійсний член НТШ з 1930. С. висвячений А. Шептицьким у сан архієпископа (1939), після його смерті став архієпископом Львівським і митрополитом Галицьким (1944). 11.04.1945 був арештований, 1963 на клопотання папи Римського Іоана ХХІІІ і президента США Дж. Кеннеді звільнений, прибув до Рима. С. — кардинал (з 1965), Києво-Галицький патріарх (1975). Автор праць з теології та історії церкви (тт. 1–13, 1961–1984).

Сосюра Володимир (6.01.1898, Дебальцеве, тепер Донецька обл. — 8.01.1965, Київ) — визначний поет. У листопаді 1918 — лютим 1920 воював у складі армії УНР, 1920 — у Червоній армії. 1922–1923 навчався у Харківському ком. ун-ті ім. Артема, 1923–1925 — на робітфаці Харківського ін-ту нар. освіти (колишній ун-т). У період Другої св. війни написав чимало високопатріотичних творів, серед них — «Любів Україну» (1944), за який 1951 був звинувачений у «буржуазному націоналізмі». В останній період творчості видав зб. «Солов'їні далі» (1957), «Ластівки на сонці» (1960), «Осіні мелодії» (1964); поеми «Розстріляні відродження», «Мазепа», автобіографічний роман «Третя Рота» з ідеологічних причин опубліковані наприкінці 80-х рр. Республіканська премія УРСР ім. Т. Шевченка (1963) за книги лірики «Ластівки на сонці», «Щастя сім'ї трудючої». У Лисичанську (Луганська обл.) 1966 споруджено пам'ятник С.

Хруцов Микита (17.04.1894, с. Калінівка Курської губ., нині Дмитрівського р-ну Курської обл., у РФ — 11.09.1971, Москва) — парт. і держ. діяч СРСР. Працював на шахтах Донбасу. Член партії більшовиків з 1918. 1920–1920 — на парт. роботі в Донбасі. 1924 одружився вдруге (перша дружина померла під час громадянської війни, залишивши двох дітей) і щасливо прожив понад 40 років з Ніною Кухарчук, хоча офіційно цей шлюб був зареєстрований лише 1965. Навчався у Московській промисловій академії (1929–1930). Х. очолював московську міську та обласну о-ції більшовиків (1935–1938 і 1949–1953). Перший секретар ЦК КП(б)У (січень 1938 — грудень

1949, за винятком березня-грудня 1947). Під час рад.-нім. війни Х. — член військ. рад низки фронтів, генерал-лейтенант (1943). З лютого 1944 до грудня 1947 обіймав пост голови РНК (з 1946 — РМ). Х. переміг у 6-бі за яду після смерті Й. Сталіна, з вересня 1953 — перший секретар ЦК КПРС, одночасно — голова РМ (1958-1964). Найбільшою заслугою діяча було викриття культу особи Й. Сталіна. Х. відповідальний за репресії та чистки 30-40-х рр. в УРСР, зокрема за каральні дії проти населення західноукраїнських земель під час боротьби з УПА. Під час голоду 1946-1947 намагався зменшити його масштаби. Зв'язки з Україною допомогли Х. піднятися на найвищій шабель парт. драбини, що зумовило появу багатьох керівників з України у Москві. Критика Х. укр. керівництва спричинила виникнення опозиції у середовищі найвищих парт. і держ. функціонерів (Л. Брежнєв, М. Підгорний, П. Шелест), що призвело до його усунення (1964). Герой Соц. Праці (1954, 1957, 1961), Герой Рад. Союзу (1964). Респ. премія УРСР ім. Т. Шевченка (1964) «за видатну громад.-політ. діяльність в УРСР, за вел. внесок у розвиток і зміцнення укр. рад. соц. к-ри, як і культуру усіх братніх рад. народів, у світлу дату 150-річчя з дня народження видатного укр. поета, революціонера-демократа Т. Г. Шевченка».

Шухевич Роман (псевд. Тарас Чупринка, Дзвін, Тур, Роман Лозовський та ін.; 30.06.1907, Львів — 5.03.1950, с. Білогорща поблизу Львова) — видатний військ. і політ. діяч. Навчався у політехнічних ін-тах Данцига (тепер Гданськ, Польща) і Львова. З 1923 — член УВО, з 1929 — ОУН. Після розколу ОУН підтримав С. Бандеру. З листопада 1943 Ш. став головнокомандувачем УПА, 1946 йому присвоєно звання генерал-хорунжий. З липня 1944 — голова Ген. Секретаріату і ген. секретар військ. справ УГВР. Очолював 6-бу УПА з нім. і рад. окупантами. Загинув у бою із співробітниками рад. органів безпеки. Президент України В. Ющенко присвоїв Ш. звання Героя України (2007).

Юра Гнат (8.01.1888, с. Федвар, тепер с. Підлісне Олександрійського р-ну Кіровоградської обл. — 18.01.1966, Київ) — визначний режисер і актор. Сценічну діяльність розпочав 1904 в аматорському гуртку. 1913-1914 Ю. грав у театрі «Руська бесіда» (Львів), 1917-1919 — актор і режисер «Молодого театру» (Київ) і Першому держ. драм. театрі УСРР ім. Т. Шевченка. 1920 Ю. став одним із співзасновників створеного у Вінниці укр. драм. театру ім. І. Франка (з 1926 — Київський академічний укр. драм. театр ім. І. Франка), до 1961 — худ. керівник і режисер (з 1954 — разом з М. Крушельницьким). Найкращі ролі: Мартин Боруля, Терешко Сурма, Бонавентура (у п'єсах І. Карпенка-Карого), Швейк (за Я. Гашеком). Серед вистав можна відзначити: «Мартин Боруля», «Суета» І. Карпенка-Карого, «Свічине весілля» І. Кочерги, «Маруся Богуславка» М. Старицького, «Украдене щастя» І. Франка.

Яновський Юрій (27.08.1902, с. Майсове Слизаветградського пов. Херсонської губ., тепер у складі Кіровограда — 25.02.1954, Київ) — визначний письменник. Навчався у Київському політехнічному ін-ті. Працював на Одеській кіностудії худ. редактором (1925-1926). Я. з 1939 мешкав у Києві, під час рад.-нім. війни — в евакуації. Починав з поезії рос. мовою, згодом перейшов на укр. прозу. Я. разом з М. Хвильовим — один з найвидатніших романтиків в укр. лірній першій половині ХХ ст. («Мамутові бівні», 1925, «Крив землі», 1927). Автор романів «Майстер кораблі» (1928), «Чотири шаблі» (1931), «Вершники» (1935), «Жива вода» (1947, «Мир», 1956). Я. був військ. кореспондентом, присутнім на Нюрнберзькому процесі (Німеччина, 1945-1946). Гостро критикований за «бурж. націоналізм» у повесні роки. Я. писав також п'єси, публіцистику та ін.

Терміни та поняття

Асиміляція, асиміляторська політика, денаціоналізація (від лат. «уподібнення») — шовіністична політика, спрямована на знищення нац. особливостей пригнічених народів шляхом примусового нав'язування їм мови, к-ри, релігії панівної нації. Наполегливу а. п. щодо українців здійснював СРСР (крім короткого періоду українізації), коли активно проводилася політика русифікації під гаслами інтернаціоналізації культ. і сусп. життя.

Буржуазні націоналісти (від фр. «містянин, представник середнього стану, підприємець») і лат. «народ») — політ. ярлик часів соціалізму щодо тих, хто виступав за збереження нац. мови, к-ри, звичаїв, іст. традицій рідного народу.

Відбудова — період післявоєнного відродження економіки, так називають цілий період 1945–1953. Під час неї були задіяні досить значні ресурси, частково зі сх. р-нів СРСР, частково з репарацій, які отримували з Німеччини, хоча основне — це зусилля народу.

Ждановщина — кампанія посилення парт. контролю за культ. життям СРСР, ідеологічний наступ сталінського керівництва на рад. (у т. ч. укр.) інтелігенцію, переслідування діячів к-ри, назва якої походить від прізвища секретаря ЦК ВКП(б), близького соратника Сталіна А. Жданова, тривала 1946–1948, інколи називають 1946–1953. Почалася вона у Росії, але України не обминула, до того ж тут вона набрала жорстоких і брутальних форм. Звичайно, все це походило від Сталіна, але були й ін. «герої», наприклад, Л. Каганович. Постраждали від неї багато, точних цифр немає, мабуть, це тисячі людей. «Очистлення рад. ліри від чужоземних впливів» і не тільки ліри (М. Рильський, Ю. Яновський, І. Сенченко та багато ін.). Декого знищили, декого налякали, показали, що й після війни влада не пом'якшала.

Космополітизм (від гр. «громадянин світу») — ідеологія, що пропонує байдуже ставлення до історії своєї Батьківщини, зречення нац. традицій і к-ри, патріотизму, заперечує держ. і нац. суверенітет в ім'я абстрактно вигумачених «єдності людського роду», єдиної держави із «світ. громадянством». У СРСР проводилася кампанія б-

бі з к. (1948–1953), яка торкнулася перш за все євреїв. Під час нього вели б-бу із «низькопоклонством перед Заходом, з рещидивами бурж. націоналізму», офіційно возвеличували «рос. пріоритети» в усіх галузях науки та к-ри, обвинувачених обзивали «безрідними», вважали ворогами усіх, хто любив свій народ, а не Росію, Сталіна, партію.

Лисенківщина — кампанія зі знищення науки генетики та учених у цій галузі. Фактично воно тривало 15 років, але особливо активно — кілька післявоєнних років. Її вершиною була серпнева 1948 сесія ВАСГНІЛ (Всесоюзна академія сільськогосподарських наук імені Леніна), де була піддана нищівній критиці генетика і офіційно визнана єдино правильною наукою «мічурінська агробіологія», у результаті чого були знищені перспективні наук. дослідження. Це кричуща некомпетентність разом з нахабством, прагненням влади. Будь-яким шляхом усунути конкурентів, обцяти найімовірніше — ось її методи. Її ініціатором був Трохим Лисенко, у біологічній і сільськогосподарській науці та практиці сформувався справжній культ особи цього «академіка», президента ВАСГНІЛ.

Львівський собор 1946 р. — псевдособор УГКЦ, який відбувся 8-10 березня 1946 р. у соборі Св. Юра в Львові. На той час було арештовано митрополита Йосипа Сліпого і ряд священників. Шляхом залякувань, часто і відвертого терору та знищення особливо непоступливих було сформовано групу учасників собору, яка складалася з 216 священників (у Галичині всього було 1270 священників) і 19 мирян. Незважаючи на повну неканонічність (повна відсутність канонічних єпископів УГКЦ), собор проголосив скасування Берестейської унії 1596 і «возз'єднання» з Рос. православною церквою. Рад. уряд визнав УГКЦ скасованою і розпочав ліквідацію її парафій і церков. 1 грудня 1989 діяльність УГКЦ в Україні була знову легалізована.

Операція «Вісла» — примусова депортація українців з Лемківщини, Надсяння, Підляшшя, Холмщини на пн. та зах. території Польщі, акт геноциду проти укр. народу, злочинний захід польського ком. режиму. Вона тривала півтора місяця (квітень-травень 1947), за ін. даними — шість місяців (квітень-жовтень 1947). Приводом до неї була загибель польського генерала К. Сверчевського, а справжня причина — прагнення повністю виселити укр. населення з його етнічних земель і розпорозити укр. меншину в Польщі, а тим самим ліквідувати на цих територіях УПА. В її ході було переселено близько 150 тис., убито 655, заарештовано 1466, ув'язнено 3800 осіб.

Рада Міністрів України — найвищий виконавчий і розпорядчий орган держ. влади України, уряд держави. Верховна Рада СРСР ухвалила рішення про таку назву уряду СРСР і союзних республік, у т. ч. й УРСР 25 березня 1946. Формально була уповноважена вирішувати усі питання держ. управління, віднесені до відання УРСР. Насправді ж усі більш-менш важливі питання держ. життя України вирішувалися в Москві. 1991 Верховна Рада УРСР ухвалила закон про перейменування Р. М. УРСР у Кабінет Міністрів.

Репарация (від лат. «відновлення, відбудова») — повне чи часткове відшкодування (за мирним договором або ін. міжнародними актами) державою, що розв'язала агресивну війну, збитків, завданих у ході війни, державі, яка зазнала напад.

Репатріація (від лат. «повернення на батьківщину») — повернення додому після війни військовополонених, цивільних полонених (наприклад «остарбайтерів»), біженців, переселенців, направлених на примусові роботи, емігрантів з поновленням їх у правах громадянства.

Тести

27.1. Характерна риса політики влади в галузі культури:

- А налагодження контактів з культурою західних країн.
- Б респресії проти «безрідних космополітів».
- В розвиток модерністського мистецтва, атмосфера творчої змагальності.
- Г скасування ідеологічної цензури.

А Б В Г

27.2. Причина входження УРСР до складу ООН як держави-засновниці:

- А демократичні країни розглядали її як суверенну державу української нації, якій законно належить місце у міжнародній організації.
- Б прагнення керівництва СРСР мати кілька радянських республік у складі ООН, які будуть слухняними виконавцями волі Москви, врахування країнами Заходу жертв під час війни.
- В суверенність республіки і здійснення нею активної зовнішньої політики до її під час війни.
- Г тиск тодішнього керівництва УРСР, на який змушені були зважати лідери СРСР і країн Заходу.

А Б В Г

27.3. Мета діяльності ОУН–УПА в повоєнні роки:

- А винищення неукраїнського населення на території західних областей України, щоб забезпечити «чистоту української раси».
- Б забезпечення західних спецслужб інформацією про військові секрети СРСР, очікування початку нової світової війни.
- В налагодження співпраці з радянською владою, створення єдиної української армії, побудова соціалістичного ладу в західних областях УРСР.
- Г оборона українського населення від беззаконня радянської влади, забезпечення умов для розгортання боротьби за Українську самостійну соборну державу.

А Б В Г

27.4. Особливість післявоєнної «відбудови»:

- А використання західної фінансової та технічної допомоги за «планом Маршалла».
- Б першочергова відбудова галузей важкої промисловості, транспорту, енергетики.
- В спрямування основних капіталовкладень у сільське господарство.
- Г широкомасштабне залучення європейських спеціалістів.

А Б В Г
□ □ □ □

27.5. Укажіть правильне твердження.

- А ООН та УПА в другій половині 40-х рр. очолював Степан Бандера
- Б письменники і митці у повосенні роки отримали можливість більшої свободи творчості
- В радянізація західних областей України здійснювалася за «старим сценарієм», обов'язковими компонентами якого були індустріалізація та насильницька колективізація
- Г УРСР була співзасновницею ООН, НАТО, Ради Європи та інших міжнародних організацій

А Б В Г
□ □ □ □

27.6. Особливість розвитку промисловості в 1946–50 рр.:

- А здійснення відбудови на основі сучасних прогресивних технологій.
- Б матеріальна зацікавленість робітників та інженерів у розвитку виробництва та зростання якості продукції.
- В надання США кредитів СРСР згідно з «планом Маршалла».
- Г розвиток промисловості переважно за рахунок викачування ресурсів із сільського господарства.

27.7. Укажіть правильне твердження.

- А з березня до грудня 1947 р. КП(б)У очолював Микита Хрущов
- Б Олександр Палладін запропонував для масового впровадження у виробництво автомат зварювання металу під флюсом
- В у період «відбудови» відбулися нові кампанії ідеологічних «проробок» діячів культури та мистецтва
- Г у перші післявоєнні роки соціально-культурній сфері почала приділятися належна увага

27.8. Митрополит УГКЦ, який був заарештований у 1945 р. і провів на засланих 18 років:

- А Гавриїл Костельник.
- Б Мирослав-Іван Любачівський.
- В Йосип Сліпий.
- Г Андрей Шептицький.

27.9. Низькі темпи розвитку легкої промисловості та сфери послуг.

- А відсутність попиту населення на товари та послуги.
- Б зруйнування усіх підприємств легкої промисловості.
- В першочерговість фінансування важкої промисловості.
- Г скасування карткової системи.

27.10. Дії сталінського керівництва в період голоду 1946–1947 рр.:

- А допомога подолати голод поставками хліба з інших республік СРСР.
- Б імпорт зерна з-за кордону, щоб сприяти усуненню продовольчих проблем.
- В продовження вивезення зерна за кордон, зокрема і з України.
- Г пропозиція українцям подолати проблеми власними ресурсами, не вивозячи хліба з УРСР.

27.11. Укажіть правильне твердження.

- А боротьба влади з «космополітизмом» велася винятково у сфері фізики
- Б податок на гордіні культури порівняно із зерновими був у 7,5 разу вищий
- В радянізацію Західної України здійснювали переважно місцеві кадри
- Г скасування карткової системи викликало значне зниження ціни на продукти

27.12. Прочитайте визначення й укажіть поняття, яке відповідає його змісту, та час його початку.

«Фактичне знищення наукової школи у радянській генетиці, деградація і гальмування розвитку біології, репресії проти учених-генетиків; назва походить від прізвища творця псевдонаукового мічуринського вчення в біології».

- А вавиловщина, після усунення (1945 р.) ученого Вавилова з академії сільськогосподарських наук
- Б ждановщина, після обрання (1946 р.) Андрія Жданова секретарем ЦК ВКП(б)
- В лисенківщина, після серпневої (1948 р.) сесії академії сільськогосподарських наук, де Трохим Лисенко розгромив своїх опонентів-генетиків
- Г сталініщина, після підтримки (1950 р.) Йосифом Сталінін «наукових досягнень» Трохима Лисенка

- 27.13. Суть політики радянзації західних областей у період «відбудови»:
 А перетворення Західної України на основний паливно-енергетичний район СРСР.
 Б проведення українізації в галузі культури.
 В уніфікація всіх сфер життя відповідно до норм, утверджених у СРСР.
 Г утвердження радянської влади на відміну від диктатури верхівки комуністичної партії.
- 27.14. Наслідок утворення наркомату закордонних справ УРСР і вступу республіки до ООН:
 А вихід України з Другої світової війни.
 Б відновлення зовнішньополітичної діяльності України.
 В початок післявоєнної відбудови в УРСР.
 Г приєднання УРСР до «плану Маршалла».
- 27.15. Наслідок ідеологічного тиску радянської влади на українську інтелігенцію:
 А зростання кількості художньої продукції, більша частина якої була низькопробною, на замовлення влади, а високохудожні твори були недоступні для народу.
 Б повний занепад культури, різке зменшення кількості художньої продукції, еміграція значної частини діячів культури.
 В посилення опору української інтелігенції ідеологічному диктатові, зростання кількості творів, провідною в яких стала національна ідея.
 Г поява численних високохудожніх творів, намагання виробляти художню продукцію такого рівня, щоб уникати критики влади.
- 27.16. Мета операції «Вісла»:
 А визволення території Польщі від нацистських окупантів.
 Б забезпечення українського населення Лемківщини кращими землями на заході країни.
 В насильницьке переселення українців з Польщі на територію УРСР.
 Г насильницьке переселення українців з районів їх компактного проживання у Польщі в її західні та північні райони з метою асиміляції.
- 27.17. Мета проведення Львівського собору УГКЦ:
 А ліквідація Берестейської церковної унії і повний розрив з Ватиканом.
 Б налагодження рівноправних партнерських стосунків з РПЦ.
 В обрання нового митрополита УГКЦ.
 Г реорганізація УГКЦ в УПЦ.
- 27.18. Укажіть правильне твердження.
 А «безсвідомі космополітами» називали людей, які планували космічні польоти
 Б головна увага під час відбудови приділялася легкій і харчовій промисловості
 В голод в Україні тривав у 1948–1949 рр.
 Г лише 13 % номенклатурних посад у Західній Україні обіймали місцеві жителі
- 27.19. У якому році відбулася подія, відображена в уривку з історичного джерела:
 «У теперішній ситуації, коли завдяки героїчним подвигам і славної перемозі Радянського Союзу всі українські землі з'єдналися разом... собор постановляє скасувати постанови Берестейського Собору 1596 р., ліквідувати унію... і повернутися до нашої батьківської святої православної віри і Руської Православної Церкви...»?
 А 1939 р. Б 1944 р. В 1946 р. Г 1949 р.
- 27.20. Характерна риса становища сільського господарства в роки «відбудови»:
 А безправне соціальне становище селян.
 Б дефіцит робочої сили на селі внаслідок вільного пересування селян у міста.
 В зростання виробництва у зв'язку з підвищенням закупівельних цін.
 Г кваліфіковане керівництво на всіх рівнях, досконале знання проблем селянства.
- 27.21. Особливість економічного розвитку в роки «відбудови»:
 А відбудова в першу чергу сільського господарства.
 Б зростання обсягів виробництва за умов домінування важкої промисловості.
 В поліпшення становища селян, запровадження пенсій для них.
 Г скасування обов'язкових поставок державі сільськогосподарської продукції.
- 27.22. Райони, які найбільше постраждали від післявоєнного голодомору:
 А Західна Україна. В Північна Україна.
 Б Південна і Південно-Східна Україна. Г Північно-Східна Україна.
- 27.23. Галузь, у якій за виробництвом на душу населення УРСР випередила Велику Британію, Західну Німеччину, Францію:
 А видобуток нафти. В виплавка чавуну.
 Б виплавка алюмінію. Г виробництво електроенергії.

- 27.24. Характеристика методу соціалістичного реалізму, в рамках якого повинні були творити в радянську епоху українські митці:
 А відтворення почуттів і пристрастей людини як основний предмет зображення.
 Б возвеличення людини-трудівника як носія ідеалів соціалістичного ладу.
 В зображення незвичайних людей за виняткових обставин.
 Г правдиве конкретно-історичне всебічне зображення типових подій і характерів у типових обставинах.
- 27.25. Наслідки ухвалення указу «Про виселення з Української РСР осіб, які злісно ухиляються від трудової діяльності в сільському господарстві і ведуть антигромадський, паразитичний спосіб життя»:
 А арешти керівників, які не забезпечували високих показників.
 Б виселення дармодів.
 В депортація ледарів.
 Г свавілля влади, жертвами якого ставали хворі, люди літнього віку, інваліди.
- 27.26. Прочитайте факти біографії історичного діяча й укажіть його.
 «Роки життя — 1907—1950. Український військовий і громадсько-політичний діяч. Член УВО-ОУН, в'язень польських тюрем. Головний командир УПА з 1943 р. Загинув у бою під Львовом».
 А Василь Кук
 В Микола Лебідь
 Б Дмитро Клячківський
 Г Роман Шухевич
- 27.27. Прочитайте уривок і вкажіть рік, коли відбулися описані події.
 «Неодноразово до Й. Сталіна звертався М. Хрущов. Це викликало роздратування диктатора. Тоді за участю представників Москви відбувся бурхливий Пленум ЦК КП(б)У, що звільнив М. Хрущова з посади секретаря ЦК. Його посаду обійняв близький соратник Й. Сталіна Л. Каганович».
 А 1945 р.
 В 1947 р.
 Б 1946 р.
 Г 1948 р.
- 27.28. Твори (вірш), за які на адресу Володимира Сосюри в 1951 р. пролунала різка критика:
 А вірш «Любіть Україну».
 В поеми «Мазепа», «Махно», «Розстріляне безсмертя».
 Б вірш «Так ніхто не кохав».
 Г спогади «Третя рота».
- 27.29. Сутність перебігу колективізації сільського господарства на західноукраїнських землях:
 А відбувалася з деякими незначними порушеннями статутних вимог.
 Б відбувалася з дотриманням принципу добровільності вступу селян у колгоспи.
 В відбувалася із значними порушеннями принципу добровільності, але після втручання зверху недоліки були виправлені.
 Г відбувалася насильницькими методами, супроводжувалася збройною боротьбою та масовими депортаціями населення.
- 27.30. Категорія населення, яку комуністична влада називала «українськими буржуазними націоналістами»:
 А українські емігранти у країнах Західної Європи та Північної Америки.
 Б усі, хто виступав за збереження мови, культури, історичних традицій і звичаїв українського народу.
 В усі, хто був вихідцем з української національної буржуазії.
 Г усі, хто за національністю був українцем.
- 27.31. Псевдонім, який мав головнокомандувач УПА Роман Шухевич:
 А Оесь Досвітній.
 В Василь Чумак.
 Б Павло Чубинський.
 Г Тарас Чуприка.
- 27.32. Укажіть правильне твердження.
 А близько півмільйона осіб із Західної України було піддано репресіям у 1944—1952 рр.
 Б Олександр Богомолець з 1946 р. очолював АН УРСР
 В Львівський собор узаконив існування УГКЦ
 Г Україна з 1945 р. була членом ОУН
- 27.33. Прочитайте рядки життєпису історичного діяча й укажіть його.
 «Роки життя — 1894—1971. Діяч Комуністичної партії. Народився у с. Калинівка на Курщині. Працював на Донбасі. Перейшов на партійну роботу, у 1938 р. очолив КП(б)У, якого керував до кінця 1949 р. (за винятком дев'яти місяців 1947 р.). Згодом очолював КІРС».
 А Лазар Каганович
 В Леонід Мельников
 Б Дмитро Мануйльський
 Г Микита Хрущов
- 27.34. Особливість розвитку культури в часи «відбудови»:
 А повернення з-за кордону Володимира Винниченка, Івана Багряного, Олександра Олеся, Уласа Самчука.
 Б розвиток нових напрямків науки, зокрема генетики та кібернетики, ініційований академіком Трохимом Лисенком.
 В створення владою сприятливих умов для розвитку літератури та мистецтва, свобода творчості.
 Г успіхи в розвитку фундаментальних наук (запуск першого експериментального атомного реактора, створення першої малої електронно-обчислювальної машини).

27.35. Укажіть правильне твердження.

- А від голоду в перші післявоєнні роки померло близько одного мільйона осіб
- Б Трохим Лисенко був одним з найвизначніших генетиків
- В однією з найкращих книг про Другу світову війну став роман киянина Віктора Некрасова «В окопах Ленінграда»
- Г після загибелі Романа Шухевича збройне підпілля припинило організовану боротьбу

27.36. Укажіть правильне твердження.

- А Степан Бандера п'ять післявоєнних років був головнокомандувачем УПА
- Б Луцький автобусний завод у 1951 р. випустив перші в Україні автобуси
- В у роки голодомору вивозити хліб за межі України було заборонено
- Г у 1950 р. валова продукція сільського господарства України становила 91 % від рівня 1940 р.

27.37. Серед пронумерованих на карті українських земель укажіть ту, яка увійшла до складу УРСР у 1945 р.:

- А 1
- Б 2
- В 3
- Г 4

27.38. Укажіть методи опору членів ОУН-УПА у боротьбі з радянським режимом.

- 1 військові операції з використанням артилерії, важких мінометів, танків
- 2 організації мітингів, демонстрацій, маршів протесту, публічних голодувань
- 3 погрози, побиття, знищення агентів спецслужб, партійних і державних чиновників, колаборантів з місцевого населення
- 4 подання до судових інстанцій позовів про порушення конституції та законів
- 5 поширення листівок та інших друкованих видань на захист ідеї незалежності України
- 6 раптові напади на невеликі військові підрозділи, міліцію, загони спецслужб
- 7 створення в захоплених містах баз для боротьби з радянською владою

27.39. Укажіть чинники, які зумовили проведення операції «Вісла».

- 1 ліквідація УГКЦ
- 2 намагання польської влади асимілювати українське населення
- 3 підписання Паризьких договорів
- 4 прагнення польської влади освоїти нові землі
- 5 прагнення радянського та польського урядів зламати опір УПА на західноукраїнських землях
- 6 турбота польської влади про добробут українського населення
- 7 угода між урядами СРСР і Польщі про посилення боротьби з «бандитськими формуваннями» на прикордонній території

27.40. Укажіть терміни та поняття, пов'язані з процесом радянізації західноукраїнських земель.

- 1 індустріалізація
- 2 інфляція
- 3 колективізація сільського господарства
- 4 масовий терор
- 5 нормалізація
- 6 пацифікація
- 7 приватизація

27.41. Укажіть форми, у яких «ждановщина» проявилася в Україні.

- 1 депортація євреїв до Ізраїлю
- 2 масові розстріли письменників
- 3 нищівна критика діячів української культури
- 4 повна русифікація середньої освіти
- 5 посилення ідеологічного контролю партії над суспільством
- 6 публікація постанов про критику певних видань з відповідними вказівками
- 7 розпуск Спілки радянських письменників України

--	--	--	--

27.42. Укажіть наслідки відбудови у галузі промисловості.

- 1 видобуток вугілля досяг 93 % від довоєнного рівня, зріс видобуток коксівного вугілля для потреб металургії
- 2 виникла нова галузь промисловості — легкове автомобілебудування
- 3 дав струм перший генератор Дніпрогесу
- 4 розпочато видобування нафти в Полтавській і Харківській областях
- 5 розпочато виробництво реактивних повітряних лайнерів Ту-124
- 6 розпочато роботу на найбільшому в Європі гірничо-збагачувальному комбінаті в Кривому Розі
- 7 створення Каховської ГЕС

--	--	--	--

27.43. Укажіть положення, які характеризують розвиток сільського господарства у перші повоєнні роки.

- 1 зростання капіталовкладень у сільське господарство
- 2 отримання іноземної допомоги
- 3 передача землі в оренду селянам
- 4 посилення репресій
- 5 розпуск колгоспів
- 6 слабка матеріально-технічна база
- 7 стягнення високих податків із селян

--	--	--	--

27.44. Установіть відповідність.

1 буржуазні націоналісти	А вигнання, висилка окремих осіб чи цілих народів
2 грошова реформа	Б здійснені державою претворення в фінансовому обігу
3 депортація	В політичний ярлик щодо тих, хто виступав за збереження мови, культури, звичаїв, традицій рідного народу
4 карткова система	Г система розподілу товарів державою різним категоріям
	Д теорія, що проповідує байдуже ставлення до свого народу

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

27.45. Установіть відповідність.

1 Костянтин Данькевич	А композитор, автор опери «Богдан Хмельницький»
2 Олександр Довженко	Б науковець, кібернетик, творець МЕОМ
3 Сергій Лебедєв	В педагог
4 Василь Сухомлинський	Г письменник, режисер фільму «Мічурін»
	Д театральний режисер, актор

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

27.46. Установіть відповідність.

1 ждановщина	А байдуже ставлення до рідного народу, його мови
2 космополітизм	Б депортація українців Закарзоння на північ Польщі
3 дисенківщина	В кампанія зі знищення генетики і вчених цієї галузі
4 операція «Вісла»	Г кампанія переслідування діячів культури
	Д шовіністична політика, спрямована на знищення нації

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

27.47. Установіть відповідність між письменниками та їхніми творами.

1 Остап Вишня	А «Жива вода»
2 Олесь Гончар	Б «Його покоління»
3 Іван Сеченко	В «Любів Україну»
4 Юрій Яновський	Г «Мисливські усмішки»
	Д «Прапороносці»

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

27.48. Установіть відповідність.

1 Лазар Каганович	А головнокомандувач УПА
2 Дмитро Мануйльський	Б митрополит УГКЦ, заарештований радянською владою
3 Йосип Сліпий	В нарком закордонних справ УРСР після відновлення посади
4 Микита Хрущов	Г перший секретар ЦК КП(б)У в 1938–47 і 1947–49 рр.
	Д перший секретар ЦК КП(б)У в березні–грудні 1947 р.

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

27.49. Установіть послідовність подій.

- А загибель Романа Шухевича (Тараса Чупринки)
- Б конференція у Сан-Франциско, УРСР стала співзасновницею ООН
- В Львівський автобусний завод випустив перші в Україні автобуси
- Г післявоєнний (третій) радянський голодомор

	А	Б	В	Г
1	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐

27.50. Установіть послідовність подій.

- А затвердження нового прапора та гімну УРСР
- Б операція «Вісла»
- В радянсько-чехословацький договір про входження Закарпаття до УРСР
- Г собор УГКЦ скасував унію греко-католицької церкви з Римом («саморозпуск»)

	А	Б	В	Г
1	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐

Відповіді до тестів

27.1. Б. 27.2. Б. 27.3. Г. 27.4. Б. 27.5. В. 27.6. Г. 27.7. В. 27.8. В. 27.9. В. 27.10. В. 27.11. Б. 27.12. В. 27.13. В. 27.14. Б. 27.15. А. 27.16. Г. 27.17. А. 27.18. Г. 27.19. В. 27.20. А. 27.21. Б. 27.22. Б. 27.23. В. 27.24. Б. 27.25. Г. 27.26. Г. 27.27. В. 27.28. А. 27.29. Г. 27.30. Б. 27.31. Г. 27.32. А. 27.33. Г. 27.34. Г. 27.35. А. 27.36. Г. 27.37. А. 27.38. 3, 5, 6. 27.39. 2, 5, 7. 27.40. 1, 3, 4. 27.41. 3, 5, 6. 27.42. 1, 3, 4. 27.43. 4, 6, 7. 27.44. 1-В, 2-Б, 3-А, 4-Г. 27.45. 1-А, 2-Г, 3-Б, 4-В. 27.46. 1-Г, 2-А, 3-В, 4-Б. 27.47. 1-Г, 2-Д, 3-Б, 4-А. 27.48. 1-Д, 2-В, 3-Б, 4-Г. 49. Б, Г, А, В. 27.50. В, Г, Б, А.

ТЕМА 28. УКРАЇНА В УМОВАХ ПОЛІТИЧНОЇ ТА ЕКОНОМІЧНОЇ ЛІБЕРАЛІЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА (1953–1964 РР.)

Сутність процесу лібералізації суспільно-політичного життя УРСР в середині 1950–1960-х рр.: припинення масових репресій, реабілітація. 5 березня 1953 р. було оголошено про смерть Й. Сталіна. Почалася активна боротьба за владу, в яку втягнулося і керівництво УРСР (першим українцем на посту першого секретаря ЦК КПУ в 1953 р. став **Олексій Кириченко**). При його активній допомозі в цій боротьбі переміг М. Хрущов.

Причини:

- нове керівництво розуміло неможливість продовження сталінської репресивної політики;
 - відбулася низка повстань у концтаборах, у яких важливу роль відіграли колишні бійці УПА, члени ОУН.
- Сутність. Зупинила оберт сталінська машина репресій. У 1954 р. створюється комісія Президії ЦК КПРС з вивчення матеріалів щодо масових репресій другої половини 30-х рр.

Важливу роль у зміцненні законності відіграло запровадження в УРСР 1955 р. прокурорського нагляду за дотриманням законності. Це свідчило про перші кроки **лібералізації** суспільно-політичного життя в країні.

Важливим кроком на шляху демократизації став **XX з'їзд КПРС (лютий 1956 р.)**. На закритому засіданні М. Хрущов зачитав доповідь «Про культ особи та його наслідки»:

- з'їзд засудив репресивну практику тоталітарного режиму, охарактеризовану як «культ особи Й. Сталіна»;
 - на Сталіна та Берію покладено практично всю відповідальність за організацію масових репресій;
 - причинами культу особи Сталіна названо його риси характеру, зовнішню політику, а не саму систему;
 - початком незаконних репресій називався 1934 р., все, що до нього: Голодомор тощо — не критикувалося.
- Засудження дії Сталіна було обмеженим, неповним. Суспільно-політичний лад СРСР не зазнав докорінних змін. Тоталітарна система дозволяла вести критику свого творця дозвано, у визначених нею рамках. Незважаючи на обмежену критику сталінізму, з'їзд започаткував важливі зміни в суспільстві.

Наслідки процесу лібералізації. В Україні рішення XX з'їзду КПРС були сприйняті більшістю населення з ентузіазмом і надією:

- після лютого 1956 р. широко розгорнулася політична реабілітація громадян, репресованих у попередні десятиліття. Додому повернулася десятки тисяч в'язнів сталінських концтаборів, які ще залишилися живими;
- не піддавалися сумніву необхідність депортації селян у роки колективізації (розкуркулення), масових виселень людей із західних областей у повесні роки;
- хоча депортація кримських татар, німців та інших етнічних груп з південних районів України була визнана незаконною, повернутися на батьківщину їм було заборонено;
- зросла частка українців у партійному апараті, уповільнилася русифікація;
- позитивне значення мало деяке розширення прав союзних республік в адміністративно-політичній сфері.

В Україні було створено ряд нових союзно-республіканських міністерств. Розширювалися права республіки у формуванні свого бюджету, питаннях матеріально-технічного постачання, збуту продукції. До компетенції України належало ухвалення цивільного, кримінального і процесуального кодексів, розроблення законодавства про судоустрій і судочинство. У відання республіки передавалися питання адміністративно-територіального устрою, районування, віднесення міст до обласного, всукраїнського підпорядкування. Ці зміни майже не відбилися на становищі населення України, вони не змінили унітарного характеру СРСР.

Прорахунки в питаннях внутрішньої та зовнішньої політики обумовили становище, яке спричинило усунення М. Хрущова від керівництва. Змова виникла на найвищому рівні. За усунення першого секретаря ЦК КПРС виступив навіть **Микола Підгорний**, який у 1957–1963 рр. очолював КПУ, і якого саме М. Хрущов висунув на відповідальну роботу в Москву. Рішенням жовтневого пленуму ЦК КПРС М. Хрущова звинувачено у волюнтаризмі і суб'єктивізмі, знято з посади першого секретаря ЦК КПРС і Голови Ради Міністрів СРСР. На ці посади було обрано **Леоніда Брежнєва**, вихідця з України, і **А. Косигіна**. Так закінчився період «**відлиги**» (1953–1964 рр.).

Отже, суть змін, що розпочалися після смерті Й. Сталіна, полягає в лібералізації суспільного життя, яка виявилася в частковій реабілітації жертв сталінських репресій, припиненні кампанії проти націоналізму; певною уповільненні процесу русифікації, зростанні українського чинника в державному та громадському житті, розширенні прав республіки в економічній, фінансовій і юридичній сферах тощо.

Зміни адміністративно-територіального устрою УРСР.

19 лютого 1954 р. (на честь 300-річчя «возз'єднання України з Росією») було ухвалено рішення Верховної Ради СРСР про **входження Кримської області до складу УРСР**. У тому ж році створена Черкаська область. Ліквідовано Дрогобицьку (придана до Львівської) та Ізмаїльську (придана до Одеської) області.

Причини входження Кримської області до складу УРСР:

- це диктувалося перш за все інтересами центру, потребами відновлення господарства;
- Крим був пов'язаний з Україною протягом усієї своєї історії. Частина цієї території належала Київській Русі. У період існування Кримського ханства українці у певний час переважали за кількістю населення;

- внаслідок депортації в 1944 р. кримськотатарського народу національний склад півострова суттєво змінився, господарське життя Криму було паралізоване. У Крим було переселено значну кількість росіян, які, потрапивши у незвичайні умови, не могли здійснити господарське освоєння цієї південної території, і навіть тікали назад, на північ Росії.

Наслідки входження Кримської області до складу УРСР:

- спроба перекласти на плечі України частину моральної відповідальності за депортацію з півострова кримськотатарського населення і примусити її займатися відновленням у Криму господарського і культурного життя. При цьому московський центр нічого не втратив, бо так само безроздільно контролював Україну;
- розширення курортного потенціалу України;
- збільшення в Україні питомої ваги росіян, що становили більшість населення Криму, не було здійснено заходів з дерусифікації півострова, що й досі залишається загрозою для стабільності в Україні.

Зміни в промисловості. У 50-х рр. на перший план вийшли питання модернізації, структурної перебудови промисловості УРСР. Та впровадження досягнень НТР вступило в суперечність з чинною централізованою системою управління народним господарством, котра гальмувала цей процес:

- все більша увага почала приділятися розвиткові машинобудування. З'явилася нова галузь — легкове автомобілебудування (Запоріжжя). Розпочався випуск найбільших у світі сувантажних суден і риболовських траулерів у Миколаєві, реактивних повітряних лайнерів Ту-124 в Києві;
- виходить на проєкту потужність Каховська, будують Дніпродзержинську, Київську, Кременчуцьку ГЕС;
- у Криворіжжі діяв найбільший у Європі гірничо-збагачувальний комбінат, нарощувалося виробництво у ВПК, зросли обсяги видобутку вугілля, нафти, газу.

Саме на шляхах нарощування традиційних галузей промисловості керівництво ЦРСР сподівалося «наздогнати і перегнати» капіталізм. Однак НТР вимагала цілком нових технологій, які в ЦРСР не розробляли.

Зміни в сільському господарстві. У вересні 1953 р. вперше за багато років реально оцінено становище села. Але вихід з цієї ситуації вбачався в удосконаленні чинної колгоспної системи:

- капіталовкладення в сільське господарство значно зросли, підвищено закупівельні ціни на продукцію села;
- ліквідовано деякі найбільш ненависні податки на селянські господарства. Загальна сума податку з господарств колгоспників була зменшена в 2,5 разу, а заборгованість за попередні роки скасована;
- як і раніше, держава здійснювала політику екстенсивного розвитку сільського господарства.

Керівництво ЦРСР найраціональнішим вважало введення в господарський обіг нових земель, особливо в Казахстані. Туди з України виїхало понад 100 тис. осіб, переважно молоді. Бажаних результатів освоєння нових земель не дало, а на сільське господарство України це справило негативний вплив.

Деяке зміцнення матеріально-технічної бази колгоспів, розширення сфери товарно-грошових відносин сприяли у середині 50-х рр. поступу сільського господарства. У травні 1957 р. М. Хрущов висунув утопічне завдання: «Найближчими роками наздогнати США з виробництва м'яса, молока й масла на душу населення». Для досягнення поставленого завдання були необхідні величезні капіталовкладення та ряд інших заходів, однак:

- тривало укрупнення колгоспів (творення агроміст), яке супроводжувалося оголошенням безлічі дрібних сіл і хуторів «неперспективними». Необроблюваною була також реорганізація сотень колгоспів у радгоспи;
- негативний вплив на розвиток сільського господарства справила заборона тримати худобу в приміській зоні, на околицях міст, спроби зменшити розміри присадибних ділянок колгоспникам;
- у широких масштабах стала впроваджуватися кукурудза, котра швидко витіснила традиційні культури;
- становище сільського господарства ускладнило також неврожай 1963 р.

Держава змушена була купувати хліб за кордоном, виділяючи зі свого бюджету все більші суми.

Зміни в соціальній сфері. Період «відлиги» ознаменувався суттєвими змінами в ривні життя населення:

- помітні зрушення відбулися в грошовій оплаті праці колгоспників, виплачувалася щомісяця;
- у 1956 р. на 80 % було збільшено розміри пенсій, хоча колгоспникам їх держава не оплачувала. У липні 1964 р. ухвалено закон про пенсії й допомогу членам колгоспів, селянам почали видавати паспорти;
- високими темпами розвивалося житлове будівництво, хоча зводили переважно малогабаритні помешкання;
- поліпшилося постачання населення товарами широкого вжитку, набула поширення побутова техніка;
- грошова реформа 1961 р. спричинила зростання цін на колгоспних ринках, а в 1962 р. ціни на ряд продуктів харчування підняла і державна торгівля;
- скасовано плату за навчання у старших класах середньої школи;
- на початку 60-х рр. відбувся перехід фабрик і заводів на п'ятиденний робочий тиждень з двома вихідними днями, зарплати робітників суттєво зросли, вони могли більш переходити на іншу роботу.

Соціальна політика — складова частина політики «відлиги» — стала більш вагомим, незважаючи на ряд прорахунків і невдач (привзвели до страйків, зокрема, численних жертв у Новочеркаську).

Реформування управління економікою в середині 1950–1960-х рр. У 1957 р. було здійснено спробу докорінної реорганізації органів управління промисловістю і будівництвом. Ліквідується галузеві міністерства і замість них створюються територіальні органи управління — Ради народного господарства (**раднаргоспи**). В Україні було створено 11 економічних адміністративних районів (згодом — 14, ще пізніше — 7).

Наслідки економічних реформ для українського суспільства:

- ця реформа підірвала майже повний контроль центру над економікою України. Тепер усі підприємства в регіонах керувалися раднаргоспами, які перебували в підпорядкуванні Ради Міністрів УРСР. Це рішення вважалося найбільшим проявом економічної самостійності КПУ за 40 років існування в Україні радянської влади;
- утворення раднаргоспів сприяло розвитку легкої промисловості, збільшенню виробництва товарів;
- економічна самостійність регіонів дозволяла нагромаджувати й ефективно використовувати засоби для поліпшення житлового будівництва, транспорту, легкої промисловості, соціально-культурної сфери регіонів.

У 1962–1964 рр. стали проявлятися деякі негативні риси, пов'язані з діяльністю раднаргоспів, зокрема послаблення господарських зв'язків між підприємствами різних регіонів, місництво. Ці недоліки планувалося подолати шляхом укрупнення раднаргоспів, але життя вимагало впровадження госпрозрахунку, самостійності підприємств, справжнього економічного суверенітету республіки. Однак центр на це не пішов, вбачаючи в цьому загрозу своїй необмеженій владі, замах на імперську суть СРСР.

Здобутки й особливості розвитку культури.

Освіта. Лібералізація суспільного життя сприяла активізації творчих сил, піднесенню культурного життя. Істотний вплив на духовне життя мало рішення XXII з'їзду КПРС про «формування нової людини», яким будьякі відхилення від офіційної ідеології, як і раніше, заборонялися й переслідувалися. Закон про освіту, ухвалений у квітні 1959 р., передбачав запровадження обов'язкової восьмирічної освіти, давав батькам право вирішувати, якою мовою має відбуватися навчання у певній школі. Проти цього виступили письменники, які добре розуміли, що це питання вирішуватимуть не батьки, а місцеве партійне керівництво, яке орієнтуватиметься на русифікаторські плани центру. Уже на середину 60-х рр. українською мовою навчалось лише 60 % школярів, а в містах — 21 %. Русифікація стала однією з найхарактерніших рис організації освіти, особливо вищої.

Наука. В Україні проводилися дослідження з ряду визначальних напрямків науково-технічного прогресу. В 1964 р. у фізико-технічному інституті АН УРСР збудовано найбільший у світі прискорювач електронів. Україна була одним із центрів розвитку кібернетики, академік **Віктор Глушков** написав цикл праць з теорії цифрових автоматів, створено ряд ЕОМ. У 1961 р. одержано перші штучні алмази. Україна залишалася лідером у галузі електроварювання, дослідження проводилися під керівництвом **Бориса Патона**, який у 1962 р. очолює Академію наук УРСР. Миколаю Боголюбовим були розроблені нові методи квантової теорії поля та статичної фізики. Розпочав свою діяльність видатний учений-хірург Микола Амосов. Визначним авіаконструктором був **Олег Антонов**. Незважаючи на певні успіхи, Україна залишалася науковою периферією СРСР. Традиційним стало переїзд талановитих учених на роботу до Москви (головний конструктор космічних кораблів С. Корольов).

Виникнення руху «шістдесятників». У ці роки в культуру стрімко увірвалося блискуче своїм яскравим талантом покоління «шістдесятників» — поети **Ліна Костенко** (збірки «Проміння землі», «Мандрівки серця»), **Василь Симоненко** (збірки «Тиша і грім», «Земне тяжіння», посмертно), **Іван Драч**, **Микола Вінграновський**, прозаїки **Валерій Шевчук**, **Євген Гуцало**, **Володимир Дрозд**, літературознавці **Іван Дзюба**, **Іван Світличний**, **Євген Свєрсток**, художники **Алла Горська**, **Людмила Семикіна**, **П. Заливаха** та багато інших. Вони об'єднувалися у київському клубі творчої молоді «Сучасник», який очолював театральний режисер **Л. Танюк**:

- плеяда молодих митців внесла свіжий струмінь в українську культуру, відкинувши її ідеологічні штампі;
- в центр своєї творчості поставила людину з її ідеалами та духовним світом, вірою в оновлення суспільства, торжество свободи і демократії;
- мріяли про оновлення радянського суспільства, відродження української мови.

Вже на початку 60-х рр. деякі з «шістдесятників» зазнали переслідувань з боку влади.

Мистецтво. У цей період створено ряд визначних музичних творів, до них слід віднести Третю симфонію композитора **Бориса Лятошинського**, опери **Георгія Майбороди** «Мілана» та **Юлія Мейтуса** «Украдене щастя». Великої популярності набули пісенні твори композитора **Платона Майбороди** на слова **Андрія Малишка**. Таким чином, українська культура скористалася новими можливостями в часи «відлиги», але вийти за рамки, встановлені керівництвом СРСР, вона була не спроможна.

Причини виникнення дисидентського руху наприкінці 1950 — початку 1960-х рр.

Прагнення влади будь-що втримати народ під контролем неминує вело її до конфлікту з інтелігенцією та критично налаштованими представниками інших верств населення. Наслідком цього стала поява наприкінці 50-х — на початку 60-х рр. руху українських інакодумців — **дисидентства** (незгодних). Вони підхопили естафету боротьби воєнків УПА та підпільників ОУН:

- припинення збройної боротьби ОУН і УПА перевело український рух до нових форм боротьби;
- помітний вплив на формування дисидентів справляли зовнішні фактори, зокрема виступи в країнах так званого соціалістичного табору, особливо в Угорщині;

- лібералізація режиму, що привела до активізації національно-визвольного руху;
 - дальші утиски й обмеження національного життя українців, монополія партії на владу.
- Як форма національно-визвольного руху, український рух індокомунізм вирізнявся певними рисами:
- мирна, ненасильницька форма боротьби;
 - рух мав чітко виражені організаційні форми;
 - дисидентський рух був загальноукраїнським явищем;
 - у ньому брали участь різні соціальні верстви населення, а найбільше — інтелігенція.

В 1959–1961 рр. на Львівщині існувала **Українська робітничо-селянська спілка (УРСС)**, яку організував **Левко Лук'яненко**. Вона ставила за мету домогтися виходу України зі складу СРСР мирним шляхом, що було гарантовано конституцією. Л. Лук'яненко був засуджений до страти, заміненій 15-річним ув'язненням. До тринадцяти років були засуджені його соратники. Такі організації, як УРСС, були не поодинокі й існували в різних частинах України: Об'єднана партія визволення України, Український національний комітет, Український національний фронт, донецька група Григорія Гайового, запорізька група Володимира Савченка і Володимира Чернишова й ряд інших. У 1965 р. були поведені масові арешти дисидентів, серед них — Валентин Мороз, Святослав Караванський, І. Світличний, П. Заливаха, Ігор Герета. Репресій зазнав і генерал Петро Григоренко.

Значення опозиційного руху. Своєрідним підсумком діяльності дисидентів часів «відлиги» стала праця І. Дзюби «Інтернаціоналізм чи русифікація?». Письменник Борис Антоненко-Давидович назвав її «меморандумом покоління». Ця праця дала могутній поштовх до дальшого розгортання дисидентського руху. Устами молодого публіциста найактивніша частина української інтелігенції заявила про розрив з тоталітарною системою.

Отже, духовне життя в період «крухотської відлиги» характеризується, з одного боку, невдалим спробами реформування освіти, русифікацією, адміністративним утвердженням атеїзму, а, з іншого, певною ослабленню тиску системи на культуру, розширенням меж для творчої та наукової самореалізації, появою перших паростків національного відродження, виходом на літературні й суспільні обрії творчої молоді.

Хронологічний довідник

1953 р., 5 березня — смерть Й. Сталіна. Початок боротьби за владу, в яку було втягнуте й керівництво УРСР.

1953 р., кінець травня — початок серпня — повстання у Норильську, в якому взяло участь близько 40 тис. політ'язнів, очолили українці — воєки УПА та члени ОУН. Тривало 69 днів. Повстанці домоглися низького поступку й послаблень у режимі їхнього утримання в таборах.

1953 р., 2-4 червня — пленум ЦК КПУ звільнив від обов'язків першого секретаря ЦК КПУ Л. Мельникова й обрав Олексія Кириченка — першого українця на цій посаді.

1953 р., 3-7 вересня — пленум ЦК КПРС ухвалив постанову про заходи щодо дальшого розвитку сільськогосподарства СРСР. Це відіграло позитивну роль у розвитку сільськогосподарського виробництва. Пленум обрав першим секретарем ЦК КПРС М. Хрущова.

1953 р. — запровадження в основному обов'язкового семирічного навчання дітей.

1954 р., 19 лютого — Указ Президії Верховної Ради СРСР про передачу Кримської області зі складу РРФСР у склад УРСР. Після депортації кримськотатарського населення з Криму його економічне освоєння переселенцями з РРФСР відбувалося повільно. Крим був тісно пов'язаний з Україною протягом усієї своєї історії. Передачу Криму приурочили до 300-річчя «возз'єднання України з Росією».

1954 р., 23 лютого — 2 березня — пленум ЦК КПРС ухвалив постанову про дальше збільшення виробництва зерна в країні й про освоєння цілинних і перелогових земель. Розпочалося освоєння цілинних і перелогових земель Казахстану, Алтаю і Сибіру, куди виїхало понад 100 тис. осіб з України.

1954 р., 12 травня — УРСР стала постійним членом Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО) та Міжнародної Організації Праці.

1956 р., 14-25 лютого — XX з'їзд КПРС, на закритому засіданні якого з доповіддю «Про культ особи та його наслідки» виступив М. Хрущов. Різка, але поверхова критика Сталіна.

1956 р., березень — збільшення розмірів пенсій на 80%. Пенсійне забезпечення колгоспників покладалося на колгоспи, які такої можливості переважно не мали. Рішення про щомісячне авансування сільських трудівників і додаткову оплату праці в колгоспах.

1956 р., 6 червня — постанова Ради Міністрів СРСР про скасування платні за навчання у старших класах середніх шкіл, у середніх спеціальних і вищих навчальних закладах СРСР.

1956 р., 30 червня — постанова ЦК КПРС «Про подолання культу особи та його шкідливих наслідків».

1957 р., 22 травня — М. Хрущов виступив із програмним завданням: у найближчі роки надогнати і перегнати США за виробництвом м'яса, масла та молока на душу населення. Виконання цього утопічного завдання негативно позначилося на розвитку сільськогосподарства України і СРСР.

1957 р., 31 травня — сесія Верховної Ради УРСР ухвалила закон «Про дальше вдосконалення організації управління промисловістю і будівництвом в Українській РСР». Стара система галузевого, вертикального централізованого управління ліквідувалась. На її місці постанала система раднаргоспів.

1957 р., 10 липня — спроба докорінної реорганізації органів управління промисловістю та будівництвом. Ліквідовано галузеві міністерства. Опубліковано список економічних адміністративних районів СРСР (105, з них в Україні — 11). Реформа підірвала майже повний контроль центру над економікою України.

1957 р., 4 жовтня — запуск у СРСР першого в світі штучного супутника Землі. Значну роль у забезпеченні цього успіху відіграла Україна.

1957 р., 18 грудня — постанова ЦК КПУ і Ради Міністрів УРСР про створення спеціальної наукової редакції для підготовки і видання Української радянської енциклопедії (видана в 1959–1966 рр., 18 томово)

1957 р., 24 грудня — пленум ЦК КПУ звільнив від обов'язків першого секретаря ЦК КПУ О. Кириченка й обрав на цю посаду Миколу Підгорного.

1957 р. — створення у складі АН УРСР обчислювального центру на чолі з Віктором Глушковым (перетворений у 1962 р. на Інститут кібернетики).

1958 р., 25 грудня — сесія Верховної Ради СРСР прийняла тези ЦК КПРС про шкільну реформу, згодом трансформовані в закон СРСР «Про зміцнення зв'язку школи з життям і про дальший розвиток системи народної освіти в СРСР». Пункт про право батьків учнів вибирати мову навчання. Виступ проти цього пункту Максима Рильського і Миколи Бажана.

1958 р. — колгоспники отримали паспорти.

1959 р., 16-17 січня — XX з'їзд КПУ. Ухвалення контрольних цифр розвитку народного господарства на семірічку (1959–1965 рр.). М. Підгорний заявив, що в галузі сільського господарства Україна може виконати план семірічки за 5 років.

1959 р., 15-17 квітня — сесія Верховної Ради УРСР. Ухвалення закону про освіту. Запровадження загальної восьмирічної освіти. Посилення уваги до зв'язку школи з виробництвом. Надання права батькам учнів вирішувати, якою мовою має відбуватися навчальний процес. Положення про факультативність вивчення української мови. Схвалення переходу української школи на російську мову і поступову русифікацію України.

1959 р., 15 жовтня — вбивство у Мюнхені агентом спецслужб СРСР Богданом Сташинським Степана Бандери.

1959 р., кінець — утворення в Києві клубу творчої молоді «Сучасник», ініціатором і натхненником якого був театральний режисер Лесь Танюк. Клуб об'єднав навколо себе широке коло шістдесятників (за іншими даними — з 1960 р., закритий у 1964 р.).

1959 р. — після офіційного візиту М. Хрушова до США на полях країни у широких масштабах стала впроваджуватися кукурудза, котра швидко витіснила традиційні сільськогосподарські культури.

Створення на Львівщині Левком Лук'яненком та Іваном Кандибою Української робітничо-селянської спілки (УРСС), яка ставила за мету домогтися виходу України зі складу СРСР. 21 січня 1961 р. керівники організації були арештовані.

1960 р., 2 лютого — введено в дію перший атомний реактор в Україні (Київ, Інститут фізики АН УРСР).

1960 р. — став до ладу Запорізький автомобільний завод. З його конвєрса зійшов перший («Запорожець» («горбатий»). Поява в республіці нової галузі — легкового автомобілебудування.

1960 р., 6 листопада — відкрита перша черга метрополітену в Києві.

1961 р., 1 січня — запровадження грошової реформи.

1961 р., 12 квітня — виведення на орбіту землі першого космонавта, громадянина СРСР Юрія Гагаріна. Головним конструктором космічного корабля був українець Сергій Корольов. Велику роль у забезпеченні цього успіху відіграла Україна.

1961 р., 20 травня — суд у Львові над членами дисидентської організації (Української робітничо-селянської спілки). Л. Лук'яненко засуджений до смертної кари, замінені на 15-річне ув'язнення. І. Кандиба засуджений на 15 років ув'язнення.

Постанова Ради Міністрів УРСР про встановлення щорічних республіканських премій ім. Т. Шевченка за видатні твори літератури, образотворчого мистецтва, музики, театального мистецтва та кінематографа.

1961 р., 17-31 жовтня — XXII з'їзд КПРС. Ухвалив нову, третю програму партії, яка передбачала курс на побудову в СРСР у найкоротший термін (20 років) комуністичного суспільства. Проголошено політику «злиття націй» і русифікації. Прийнято також рішення про недоцільність дальшого збереження в мавзолеї саркофага з труною Й. Сталіна та його поховання.

1961 р., 9 листопада — Сталіно перейменоване в Донецьк.

1961 р. — колектив науково-дослідного конструкторсько-технологічного інституту синтетичних надтвердих матеріалів АН УРСР одержав перші штучні алмази.

1962 р., 11-15 серпня — космічний політ навколо Землі першого українського космонавта — Павла Поповича.

1962 р., 9 листопада — Станіслав перейменовані в Івано-Франківськ.

1962 р. — підвищення в країні цін на м'ясо, м'ясні продукти, масло, молоко.

Публікація першої поетичної збірки Василя Симоненка «Тиша і гірм».

Президентом АН УРСР став Борис Патон.

1963 р., 9 лютого — із сибірського заслання до Рима прибув митрополит УГКЦ Й. Сліпий (з 25 січня 1965 р. — кардинал).

1963 р., 11-15 лютого — республіканська наукова конференція в Києві з питань культури української мови. Відкинення теорії «євровононої нації». Заклик до українізації освітнього, культурного та громадського життя України. Ухвалено звернення до найвищого політичного керівництва, найвищих органів державної влади й управління з вимогою надати українській мові в УРСР статусу державної.

1963 р., квітень — республіканська нарада активу творчої інтелігенції та ідеологічних працівників. Критика проявів формалізму й абстракціонізму в літературі та мистецтві (зокрема Ліну Костенко, Миколу Вінграновського, Івана Драча).

1963 р., 1-2 липня — пленум ЦК КПУ звільнив від обов'язків першого секретаря ЦК КПУ М. Підгорного й обрав на цю посаду Петра Шелеста.

1963 р., кінець — через неврожай і невдалу економічну політику відбулося посилення суттєвих продовольчих труднощів: зростання черг за молоком і хлібом. Збільшення імпорту зерна з-за кордону.

1963 р. — лист ученого-економіста Харківського інженерно-економічного інституту О. Лібермана до М. Хрущова, критика догматичних установ радянської економічної науки, пропозиція взяти на озброєння принципи матеріальної зацікавленості, госпрозрахунк, товарно-грошові відносини.

1964 р., 9 березня — за наказом секретаря Київського обкому КПУ здійснено акт вандалізму — знищено вітраж на пошану великого Кобзаря в Київському університеті ім. Т. Шевченка, виконаний Панасом Заливахою, Аллою Горською, Людмилою Семікіною, Галиною Зубченко.

1964 р., 24 травня — підпал фонду українських рукописів Київської публічної бібліотеки АН УРСР. Пожежу ліквідували лише на третій день. Ущент згорів тільки сьомий поверх приміщення, де розміщувалися неоціненні духовні скарби нашого народу.

1964 р., 14 жовтня — пленум ЦК КПРС увільнив М. Хрущова від обов'язків першого секретаря ЦК КПРС і Голови Ради Міністрів. Першим секретарем ЦК КПРС обрано Леоніда Брежнєва. Закінчення «відлиги», початок «застою».

1964 р. — у Фізико-технічному інституті АН УРСР було побудовано найбільший у світі на той час прискорювач електронів у 2 млрд. електронвольт.

Колгоспники стали отримувати державну пенсію у розмірі 12-30 рублів.

1965 р., 24 серпня — 4 вересня — перша велика хвиля арештів інтелігенції — працівників культури, письменників, журналістів України. У Києві, Львівській, Волинській, Івано-Франківській, Тернопільській областях арештовано органами КДБ за «антирадянську діяльність» 24 особи, серед них: Ігор Герета, Святослав Караванський, Валентин Мороз, Іван Світлічний.

1965 р., вересень-грудень — підготовка І. Дзюбою праці «Інтернаціоналізм чи русифікація?», присвяченої аналізу національно-культурної політики в Україні за роки радянської влади.

Персоналії

Антонов Олег (7.02.1906, с. Трипці Подільського пов. Московської губ. — 4.04.1984, Київ) — видатний авіаконструктор. Закінчив машинобудівний ф-т Ленінградського політехнічного ін-ту імені М. Калініна (1930). А. з 1946 працював у Києві, очолював конструкторське бюро. У 60-х рр. підтримував інакомудців. З 1962 — генеральний конструктор. А. створив понад 60 літаків і планерів типу «АН» (пасажирських, транспортних та ін.). Автор праць з питань літакобудування ті економіки. Академік АН УРСР (1967, літакобудування).

Бажан Микола (9.10.1904, Кам'янець-Подільський Подільської губ., нині Хмельницької обл. — 23.11.1983, Київ) — визначний письменник, ром. і держ. діяч. Навчався у Київському кооперативному ін-ті (1921-1923) і Київському ін-ті зовнішніх зносин (1923-1925). Б. 1943-1948 був заст. голови РНК (з 1946 — РМ), 1953-1959 — головою правління СІУ, 1957-1983 — гол. редактором Гол. редакції УРЕ (з 1988 — ім. М. Бажана, видано 1959-1965 УРЕ в 17 томах, «Історію українського мистецтва», 1966-1968, «Шевченківський словник», тт. 1-2, 1976-1977). Академік АН УРСР (з 1951, літературознавство). Автор численних зб. поезій, перекладів, статей, рецензій, спогадів з театр. життя та ін. Ленінська премія 1982 за зб. «Карби», 1978. Герой Соц. Праці (1974). Держ. премія УРСР ім. Т. Шевченка (1965) за поему «Політ крізь бурю».

Білокур Катерина (7.12.1900, с. Богданівка, нині Яготинського р-ну Київської обл. — 10.06.1961, там же) — видатна художниця. Малювати вчилася самотужки. Твори: «Квіти увечері» (1942), «Квіти» (1943), «Буйна» (1944-1947), «Цар-колюч» (1949), «Рожі та троянди» (1954-1958), «Натюрморт з хлібом» (1960), портрети («Оля Білокур», 1928, «Тетяна Бахмач», 1932-1933), автопортрети (1950, 1955, 1957). Деякі картини Б. були виставлені у Парижі, після чого не повернулися до авторки. Нар. художниця УРСР з 1956.

Вінграновський Микола (7.11.1936, Голтва, тепер Первомайськ Миколаївської обл. — 26.05.2004, Київ) — визначний поет, прозаїк, кінорежисер і кіноактор. Закінчив Всесоюзний держ. ін-т кінематографії (Москва, 1960, один рік навчався в О. Довженка). В. зіграв ролі: Іван Орлюк («Повість полум'яних літ», 1961), Домчак («Сейм виходить з берегів», 1962) та ін. Поставив фільми: «Берег надії» (1967), «Дума про Британку» (1969), «Тихі береги» (1973), «Климко» (1984), низку документальних фільмів тощо. В. належить до плеяди «шістдесятників», став відомим уже першою книгою віршів «Атомні прелюди» (1962). Автор зб. «Сто поезій» (1967), «На срібнім березі» (1978), «Київ» (1982), «Губами теплими і оком золотим» (1984), «Цю жінку я люб-

лю» (1990), «Любове, ні! Не прощай!» (1996), повістей «Первінка» (1971), «Сіроманець» (1977), «У глибині дощів» (1979), «Літо на Десні» (1983), роману «Северин Наливайко» (1993) та багато ін. Держ. премія УРСР ім. Т. Шевченка (1984) за зб. творів для дітей «Літній ранок» (1976), «Літній вечір» (1979), «Ластівка біля вікна» (1981), «На добраніч» (1983).

Глушков Віктор (24.08.1923, Ростов-на-Дону, у РФ — 30.01.1982, Москва, похований у Києві) — визначний математик, кібернетик. Навчався у Новочеркаському (Ростовська обл., у РФ) політехнічному ін-ті (1943-1948) і Ростовському ун-ті (1947-1948). Організатор і перший директор Ін-ту кібернетики АН УРСР (1962). Г. — керівник колективу, який підготував першу енциклопедію з кібернетики (1974-1975, укр. мовою). Академік АН УРСР (1961), обчислювальна математика і техніка, АН СРСР (1964). Ленінська премія (1964). Держ. премії СРСР (1968, 1977). Герой Соц. Праці (1969). Г. — автор праць з кібернетики: теорія цифрових автоматів, автоматизація проектування ЕОМ, застосування кібернетичних методів у нар. господарстві.

Горська Алла (18.09.1929, Ялта, нині АРК — 28.11.1970, Васильків Київської обл., похована у Києві) — художниця і діячка правозахисного руху. Дружина В. Зарецького. Під час війни Г. пережила блокаду Ленінграда (тепер Петербург). Закінчила Київський худ. ін-т (1954). 1959-1965 разом з І. Світличним, В. Симоненком, В. Стусом, Л. Танюком та ін. була одним з організаторів і активним членом КТМ «Сучасник» у Києві. Г. плідно займалася мистецькою діяльністю, створила ряд монументально-художніх робіт. 1964 за виконання Шевченківського вітражу до вестибулю Київського ун-ту (був знищений) виключена зі Спілки художників, згодом поновлена, через деякий час за участь в акціях протесту проти розправ над укр. правозахисниками (Б. і М. Гориняни, П. Задівахово, С. Караванським, В. Морозом, В. Чорноволом та ін.) була знову виключена, зазнала переслідувань з боку рад. органів безпеки. У квітні 1968 поставила свій підпис під листом-протестом 139 діячів науки і к-ри до керівників СРСР у зв'язку з незаконними арештами і закритими судами над дисидентами. Авторка численних худ. творів: «Автопортрет із сином» (1960), «Портрет батька» (1960), «Абетка» (1960), «Біля річки» (1962-1963), «Портрет В. Симоненка» (1963) та ін. Трагічно загинула при нез'ясованих обставинах.

Григоренко Петро (16.10.1907, с. Борисівка Ногайського пов. Таврійської губ., тепер Мелітопольського р-ну Запорізької обл. — 21.02.1987, Нью-Йорк, США) — видатний правозахисник, громад.-політ. і військ. діяч. Навчався у Харківському технологічному ін-ті (1929-1931), закінчив Московську військово-інженерну академію ім. В. Куйбішева. Г. — учасник боїв на р. Халгін-Гол (1939), рад.-нім. війни (1944-1945), генерал-майор. Кандидат військ. наук, був на викладацькій роботі, усунутий за «політ. незрілість». Г. восени 1963 організував підпільну Спілку б-би за відродження ленінізму, 1964-1965 примусово перебував на лікуванні у спеціальній психлікарні.

Дзюба Іван (26.07.1931, с. Миколаївка, тепер Волноваського р-ну Донецької обл.) — видатний літературознавець, критик, громад. діяч. Закінчив пед. ін-т у Сталіно, нині Донецький нац. ун-т, (1953). Дз. працював завідувачем відділу критики журналу «Вітчизна» (1957-1962, звільнений за «ідеологічні помилки»), літ. консультантом відділу першої книги видавництва «Молодь» (1964-1965, звільнений за участь у протестах проти політ. арештів 1965), редактором видавництва «Дніпро» (1969-1972, звільнений, арештований, засуджений за «антирадянську діяльність» на 5 років таборів, помилуваний у листопаді 1973). Перебував під наглядом, до літ. роботи доступу не мав. Дз. — гол. редактор часопису «Сучасність» (з 1992), міністр к-ри України (грудень 1992 — серпень 1994), співголова Гол. редакції Енциклопедії суч. України (з 1997). Автор праць «Звичайна людина чи міщанин» (1959), «Інтернаціоналізм чи русифікація?» (1965), «У всякого своя доля» (1989), «Між культурою і політикою» (1998), «Тарас Шевченко. Життя і творчість» (2008) і багато ін. Академік НАНУ (1992, літературознавство). Держ. премія УРСР ім. Т. Шевченка (1991) за серію публіц. виступів «Бо то не просто мова, звуки...», «Україна і світ», «Чи усвідомлюємо національну культуру як цінність?»

Драч Іван (17.10.1936, с. Теліжниця Тетіївського р-ну Київської обл.) — визначний поет, перекладач, кіносценарист, драматург, громад. діяч. Закінчив Київський ун-т (1962) і Вищі сценарні курси (Москва, 1964). Належить до плеяди «шістдесятників». 1961 у «Літературній газеті» (згодом — «Літературна Україна») надруковано поему-трагедію «Ніж у сонці», що викликала бурхливий резонанс. Самостійність і оригінальність мислення проявилася вже у перших зб. віршів «Соняшник» (1962), «Протуберанці серія» (1965).

Кириченко Олексій (25.02.1908, с. Чорнобайка, нині Білозерського р-ну Херсонської обл. — 29.12.1975, Москва) — рад. парт. і держ. діяч. 1936 закінчив Азово-Чорноморський ін-т інженерів-механіків соц. землеробства. У червні 1953 став першим українцем на посаді керівника КПУ, активно підтримував М. Хрущова у політичній десталінізації, у грудні 1957 став секретарем ЦК КПРС, 1960 переведений на нижчу посаду, згодом — на пенсію.

Корольов Сергій (12.01.1907, Житомир Волинської губ. — 14.01.1966, Москва) — видатний учений-винахідник, конструктор ракетно-космічних систем. Навчався у Київському політехнічному ін-ті (1924-1926), 1930 закінчив Моск. вище технічне училище і одночасно Моск. школу пілотів. 1937 був репресований, звільнений 1938, під час Другої світ. війни займався проблемами оснащення бойових літаків реактивним прискорювачем на рідкому паливі. Після війни К. очолював розробку і запуск багатьох балістичних ракет, ракетносіевих пілотованих космічних кораблів «Восток», «Восход», на яких було здійснено перші польоти в космос. Під його керівництвом були сконструйовані супутники серії «Космос»; створені ракетно-космічні системи дозволили зробити запуски штучних супутників Землі, польоти автоматичних станцій до Місяця, Венери, Марса.

Костенко Ліна (19.03.1930, смт Ржищів, тепер місто Кагарлицького р-ну Київської обл.) — видатна поетеса, громад. діячка. Закінчила Літ. ін-т ім. М. Горького (Москва, 1956). Друкується з 1946. Уже перші зб. К. — «Проміня землі» (1957), «Вітрила» (1958), «Мандрівки серця» (1961) — засвідчили прихід у літературу талановитого поета, сильної індивідуальності. Поезії К. властиві потужна інтелектуальна напруга, тяжіння до афористичної влучності вислову.

Лук'яненко Левко (24.08.1928, с. Хрипівка, тепер Городнянського р-ну Чернігівської обл.) — видатний політ. і громад. діяч, дисидент, дипломат, юрист. У перші пілєвсонні роки перебував у лавах рад. армії. Закінчив юрид. ф-т Московського ун-ту (1958). Разом з І. Кандибою Л. створив УРСР, яка мала програму легального виходу України з СРСР, за що засуджений до смертної кари, заміненою на 15-річне ув'язнення (1961-1976). Один з організаторів УГГ, за членство в якій відбув друге ув'язнення (1977-1988). Л. очолював УГС (1988-1990), УРП (1990-1992). Нар. депутат України кількох скликань (1990-2007, з перервами). Л. — автор Акту проголошення незалежності України 24.08.1991. Був першим послом України в Канаді (1992-1993). Л. опублікував численні листи, підпільні заяви, статті, спогади, серед них «Сповідь у камері смертників», «Вірю в Бога та в Україну», «Не дам загинути Україні», «З часів неволі. Сосновка-7» (2005). Герой України (2005).

Лятошинський Борис (3.01.1895, Житомир — 15.04.1968, Київ) — відомий композитор, диригент і педагог. 1918 закінчив юрид. ф-т Київського ун-ту, 1919 — Київську консерваторію у класі композиції Р. Глієра, з 1920 — її викладач, з 1935 — проф. Л. — один з основоположників модерного напрямку в укр. музиці. Автор опер: «Золотий обруч» (за повістю І. Франка «Захар Беркут», 1929), «Щорс» (1937), п'яти симфоній, симфонічної балади «Гражина» (1955), трьох симфонічних поем, кантати «Заповіт» (1939), хорів, обробок укр. нар. пісень і романсів, музики до кінофільмів («Тарас Шевченко», 1951) і драм. вистав. Держ. премія УРСР ім. Т. Шевченка (1971) разом з ін. творцями за оперу «Золотий обруч» у Львівському театрі опери та балету ім. І. Франка (нині — ім. Соломії Крушельницької).

Майборода Георгій (1.12.1913, хутір Пелехівщина, тепер Глобинського р-ну Полтавської обл. — 6.12.1992, Київ) — відомий композитор і педагог. Брат П. Майбороди. Закінчив Київську консерваторію (1941), у Л. Ревуцького, 1952-1958 — її викладач. М. — автор опер «Милана» (1957, друга редакція 1967), «Арсенал» (1960), «Тарас Шевченко» (1964), «Ярослав Мудрий» (1973), кантати, вокально-симфонічної поеми «Запорожці» (1954), чотирьох симфоній (1938, 1953, 1978, 1986), симфонічних поем, концерту для скрипки з оркестром (1977), хорів, романсів на слова класиків, музики до кінофільмів і вистав, обробок нар. пісень та ін. Нар. артист СРСР з 1960. Республіканська премія УРСР ім. Т. Шевченка (1963) за оперу «Арсенал».

Майборода Платон (1.12.1918, хутір Пелехівщина, тепер Глобинського р-ну Полтавської обл. — 8.07.1989, Київ) — відомий композитор і педагог. Брат Г. Майбороди. Закінчив Київську консерваторію (1947), у Л. Ревуцького, 1947-1950 — її викладач. М. — автор творів для симфонічного оркестру, симфоній «Г'єроїчна увертюра» (1947), вокально-симфонічної поеми «Тополя» (за Т. Шевченком, 1966), хорів, масових пісень «Київський вальс» (1954), «Ми підем, де трави похили» (1955), «Рідна мати моя» (пісня про рушники), «Пісня про вчительку», «Моя стежина», музики до кінофільмів і вистав та ін. Нар. артист СРСР з 1979. Держ. (Сталінська) премія СРСР. Республіканська премія УРСР ім. Т. Шевченка (1962) за «Вибрані пісні».

Малишко Андрій (15.11.1912, с. Обухів, нині місто Київської обл. — 17.02.1970, Київ) — визначний поет, публіцист, перекладач. Закінчив Київський ін-т нар. освіти (1932), учителював, працював у пресі, згодом перейшов на письменницьку роботу. М. — автор численних зб. віршів «Україно моя!» (1942), «Весняна книга» (1949), «Серце моєї матері» (1959), «Прозорість» (1962), «Дорога під яворами» (1964), «Тарас Шевченко. Драматична пісня» (1964) тощо, книг публіцистики, перекладів. Ліричні твори поета «Пісня про рушники», «Рідна мати моя...»), «Київський вальс», «Ми підем, де трави похили», «Стежина» стали нар. піснями. Сталінські премії СРСР (1947) за поему «Прометей» і зб. «Лірика», (1951) за зб. «За синім морем», Держ. премія СРСР (1969) за зб. «Дорога під яворами». Респ. премія УРСР ім. Т. Шевченка (1964) за книгу лірики «Далекі орбіти».

Патон Борис (27.11.1918, Київ) — видатний учений у галузі металургії та технології металів. Син Є. Патона. Закінчив Київський політехнічний ін-т (1941). З 1942 П. працює в Ін-ті електрозварювання (з 1953 — ім. С. Патона) АН УРСР, з 1953 — його директор. Автор праць у галузі електронно-променевої і плазмододового зварювання, спеціальної електронно-променевої металургії, зварювальних процесів під водою і в космосі. П. — двічі Герой Соціалістичної Праці, удостоєний золотої медалі ім. М. Ломоносова (1980). Лавреат Сталінської (1950), Ленінської (1957) держ. премій, Держ. премії України (2004). Академік (1958), президент АН УРСР (з 1962, тепер НАНУ), Герой України (1998).

Підгорний Микола (Підгірний; 18.02.1903, Карлівка Костянтинівградського пов. Полтавської губ., тепер Полтавська обл. — 11.01.1983, Москва) — рад. держ. і парт. діяч. Закінчив 1931 Київський технологічний ін-т харчової промисловості. З 1930 — член КП(б)У (з 1952 — КПУ). 1939-1940, 1944-1946 — заст. міністра харчової промисловості УРСР, 1946-1950 — постійний представник РМ УРСР при уряді СРСР. П. 1950 переходить на парт. роботу: 1950-1953 — перший секретар Харківського обкому КПУ, 1953-1957 — другий секретар, грудень 1957 — липень 1963 — перший секретар ЦК КПУ, 1963-1965 — секретар ЦК КПСР. 1964 став одним з групи вищого парт. керівництва, які підготували і провели зміщення М. Хрущова з посади першого секретаря

ЦК КПРС (на думку деяких істориків — відіграв вирішальну роль). П. 1965-1977 працював Головою Президії Верховної Ради СРСР, з 1977 — на пенсії.

Симоненко Василь (8.01.1935, с. Білці Лубенського р-ну Полтавської обл. — 14.12.1963, Черкаси) — визначний поет, прозаїк, журналіст. 1957 закінчив ф-т журналістики Київського ун-ту. З 1957 працював у газетях «Молодь Черкащини», «Черкаська правда». 1963 С. жорстоко побили на вокзалі в Черкасах після чого він недовго помер. Автор зб. поезій «Тиша і грім» (1962), «Земне тяжіння» (1964), «Поезії» (1966), «Лебеді материнства» (1981), «Поезії» (1985). Найгостріші вірші поета були спотворені рад. цензурою, більшість надруковано по смертю. Поезія С. — гостропроблемна, сповнена філос. осмислення буття, анти тоталітарного і нац.-визв. спрямування. Один із найяскравіших представників покоління «шістдесятників» у д-рі, «лишар укр. відродження». Держ. премія України ім. Т. Шевченка (1995) за зб. поезій і прози «Лебеді материнства», «У твоєму імені живу», «Народ мій завжди буде».

Танюк Лесь (Леонід; 8.07.1938, Київ) — визначний режисер, театрознавець, перекладач, гром. і держ. діяч. Закінчив Київський театр. ін-т (у М. Крушельницького, 1962, його викладач — з 1991). Т. працював у театрах України і тривалий час змушений бути режисером у Москві. Належав до плеяди «шістдесятників», був президентом КТМ «Сучасник» у Києві. Нар. депутат України (1990-2007). Автор сценарію фільму «Голод-33» (Київська кіностудія, у співавторстві, 1991), переклав творів В. Шекспіра, Л. Піранделло, Р. Тагора, «Лінія життя» (урички з щоденників, тт. 1-2, 2004) тощо. Т. з 1991 — голова Спільн. театр. діячів України, з 1989 — голова т-ва «Меморіал» ім. В. Стуса. Засл. діяч мистецтв України з 1995.

Терміни та поняття

Абстракціонізм, абстрактне мистецтво (від лат. «відокремлений, відірваний») — один із напрямів образотворчого мистецтва ХХ ст., основою якого є свідомо відмова від зображення реального світу.

Авансування (від фр. «завдаток, виплата наперед») — виділення грошових сум у рахунок майбутніх платежів за виконані роботи, надані послуги.

«Відліг», хрущовська «відліг» — літ. назва періоду десталінізації (1953–1964), цей термін на означення періоду рад. історії з'явився після виходу в світ повісті Іллі Еренбурга, надрукованої в журналі «Новий мір». Питання про неї було вперше поставлене Георгієм Маленковим, а найбільше термін пов'язаний з іменем Микити Хрущова. У цей період почалося розширення прав союзних республік. Вона не виправдала пов'язаних з нею сподівань, але закладена в ній демократизація екон. життя зумовила підвищення ефективності рад. екон. системи. Характеризувалася політикою десталінізації, політ. реабілітацією та непослідовністю реформ.

Волюнтаризм (від лат. «залежний від волі») — соціально-політична практика, для якої є характерним суб'єктивізм, нехтування об'єктивними законами сусп. розвитку, бажаннями і довільними рішеннями осіб, які її здійснюють. Силowe нав'язування своїх цілей, інтересів і прагнень ін. суб'єктам, характерна риса радикальних політ. об'єднань, у ньому звинувачували Микиту Хрущова при звільненні з керівних посад.

Десталінізація (від лат. «віддалення, виділення, скасування, припинення, усунення») і прізвища Сталін) — спроба частково реформувати тоталітарний режим, зробити його ефективнішим, процес подолання наслідків діяльності Й. Сталіна. Д. відбувалася 1953–1964, була суперечливою, непослідовною, але це гол. досягнення М. Хрущова.

Децентралізація (від лат. «усунення, припинення, скасування центрального») — система управління, при якій частина функцій центр. влади переходить до місцевих органів самоврядування; розширення прав низових органів управління. Особливо помітною вона стала з 1957, коли підірвався майже повний контроль центру над економікою, найбільший екон. автономізм за роки ком. влади. Позитивне значення мало і розширення прав союзних республік в адмін.-політ. сфері, «відродження контрольованого автономізму».

Дисидентство (від лат. «незгодний, інакорумець») — 1) у країнах Зах. Європи течія, реліг. погляди якої розходяться з догматами панівної церкви; 2) напрям, опозиційний панівній ідеології в СРСР у 50-80-х рр. У дисидентському русі в Україні брали участь представники різних верств населення, особливо інтелігенція (П. Григоренко, І. Дзюба, Л. Лук'яненко, М. Руденко, С. Сверстюк, І. Світличний, В. Стус, В. Чорновіл та ін.). Вони різними формами і методами виступали проти всевладдя КПРС, переслідують за політ. та реліг. переконання, збочень у проведенні нац. політики, порушення прав людини. Незважаючи на те, що д. не вдалося до активних насильницьких дій з метою зміни існуючого держ. ладу, їх жорстоко переслідували.

Екстенсивний розвиток економіки (від лат. «розтяжний», укр. «розвиток») і гр. «відання домашнім господарством») — шлях розвитку, пов'язаний з простим кількісним збільшенням випуску продукції за рахунок зростання затрат живої праці, сировини та матеріалів.

Інтенсивний розвиток економіки (від лат. «напруження, посилення», укр. «розвиток») і гр. «відання домашнім господарством») — шлях розвитку, за якого зростання обсягів сусп. виробництва відбувається за рахунок упровадження досягнень наук.-техн. прогресу, підвищення рівня о-ції й управління, ефективного використання технічних, матеріальних і людських ресурсів.

Капіталовкладення (від лат. «головний» і укр. «вкладення») — кошти, що направляються на відтворення осн. фондів; будівництво, розширення і реконструкцію підприємств, здійснення технічного прогресу в галузях нар. господарства, на спорудження житлових будинків, шкіл, лікарень, ін. об'єктів соціального призначення.

Командно-адміністративна система (від укр. «командно», лат. «керування, управління» і гр. «створення, складання») — формальне, бюрократичне управління, здійснюване лише шляхом наказів і розпоряджень, сукупність госп. одиниць, установ, організацій об'єднаних в єдине ціле, форма, спосіб побудови, о-ція чогось; о-ція управління в СРСР та ін. ком. країнах. Спричинила невдачу хрущовських та всяких ін. реформ у СРСР, складалася в СРСР ще до війни, але досягла розквіту у 60-80-х рр. Її повнозавження були безмежні, навіть найвищий керівник був лише частинкою.

Комуністична партія України (КПУ) — частина Ком. партії Рад. Союзу, що об'єднувала осередки останньої в межах України, керувала всіма ділянками сусп. життя, посідаючи абсолютну владу. Виникла 1918 під назвою КП(б)У, назва КПУ існує з 1952. 1953 партію очолив О. Кириченко — перший українець на цій посаді, який підтримував курс М. Хрушова на «відлигу», 1957 його змінив М. Підгорний — типовий провідник лінії Москви. 1963–1972 КПУ очолював П. Шелест, який висловлювався на захист укр. мови і к-ри, але в той же час цілеспрямована русифікація продовжувалася.

Лібералізація (від лат. «вільний») — надання більшої свободи, пом'якшення політ. режиму у часи хрущовської «відлиги»; в широкому розумінні — створення умов для рівної, вільної діяльності політ. партій, о-ції різних орієнтацій.

Науково-технічна революція (НТР) — процес докорінних якісних змін у техніці та технології виробництва, енергетиці, о-ції праці, характері трудової діяльності людей, пов'язаний з перетворенням науки у безпосередню продуктивну силу с-ва і з'єднання науки з виробництвом.

Опозиція (від лат. «протиставлення, заперечення») — група осіб усередині певного с-ва, о-ції, партії, колективу, яка веде політику протидії, опору щодо більшості.

Політична реабілітація (від лат. «відновлення») — 1) виправдання, відновлення доброго імені несправедливо звинуваченої чи засудженої особи, її репутації; 2) визнання особи, необгрунтовано притягнутої до кримінальної відповідальності, невинною.

Раднаргопси (Ради народного господарства) — терит. органи управління господарством у СРСР, наслідок реформи 1957 — перехід від галузевого до терит. управління. Р. помітно поліпшили керування економікою регіонів, але призвели до розриву зв'язків між окремими галузями. Існували вісім років, спочатку їх було в Україні 11, з 1960 — 14, а з 1962 — 7. Більшість істориків вважають їх існування корисним для України.

Реформа соціальна (від лат. «перетворюю» і «товариський, громадський») — перетворення, зміна, нововведення, перевлаштування якоїсь сторони сусп. життя (порядків, ін-тів, о-ції, закладів) без зміни основ існуючих соціально-політичної структури і сусп. ладу. Р. с. протистоять соціально-політичній революції, яка немінуче пов'язана зі зломом самих основ функціонування ін-тів певного с-ва. Реформи Микити Хрушова чи «косигінська реформа» не змінювали суті рад. сусп. ладу.

Суб'єктивізм (від лат. «підметовий») — 1) світоглядна позиція, що тією чи ін. мірою заперечує об'єктивний підхід до дійсності, закони природи та с-ва; 2) оцінка чого-небудь, ставлення до чогось залежно від особистих симпатій, настрою чи нахилу. При звільненні з посади керівника у с. був звинувачений М. Хрушов.

Українська робітничо-селянська спілка (УРСС) — підпільна о-ція укр. інтелігенції нац.-ком. спрямування. Існувала на Львівщині 1959–1961. Одна з перших правозахисних о-цій у СРСР. Ініціатор — Левко Лук'яненко, члени Іван Кандиба, Степан Вірун, Олександр Лібович, Василь Луцьків та ін. УРСС ставила за мету ненасильницькими діями домогтися виходу України зі складу СРСР. Першим етапом на шляху до незалежності члени о-ції вважали демократизацію с-ва, другим — здобуття суверенітету через референдум. У січні 1961 розпочалися арешти активістів УРСС, 20 травня 1961 суд, який відбувся у слідчій в'язниці КДБ, за «зраду батьківщини» засудив Левка Лук'яненка до см. кари, яку згодом Верховний суд УРСР замінив на 15 років ув'язнення. Всі засуджені були відправлені у концтабори в Мордовію (автономна республіка у складі рад. Росії).

«Шістдесятники» — умовна назва групи молодих літераторів, митців і вчених, які на поч. 60-х рр. (звідси й назва) в епоху «відлиги» своїми творами і активною гром. діяльністю намагалися відроджувати нац. свідомість, боролися за збереження укр. мови та к-ри, сприяли демократизації сусп.-політ. життя в Україні. Вони об'єднувалися в клубах творчої молоді «Сучасники» (Київ) і «Проліско» (Львів). Найвідомішими представниками «ш.» були письменники Микола Вінграновський, Василь Голобородько, Євген Гуцало, Іван Драч, Роман Іванчук, Ігор Калинець, Ліна Костенко, Микола Руденко, Євген Сверстюк, Іван Світличний, Василь Симоненко, Григорій Тютюнник, Валерій Шевчук, художники Алла Горська, Панас Заливаха, Людмила Семикіна, режисери Юрій Іллєнко, Сергій Параджанов, Леонід Осика, перекладачі Григорій Коучур, Микола Лукаш. З 1963 на їхню адресу розпочалася хвиля ідеологічних звинувачень, насамперед у націоналізмі, більшість з них втратили можливість видавати свої твори, праці тощо.

Тести

28.1. Рішення, прийняті після вересневого (1953 р.) пленуму ЦК КПРС:

- А** загальна сума податку з господарств колгоспників зменшена в два рази, зменшено капіталовкладення в сільське господарство, підвищено закупівельні ціни на сільськогосподарську продукцію.
- Б** зменшено капіталовкладення в сільське господарство, підвищено закупівельні ціни на сільськогосподарську продукцію, скасована заборгованість колгоспів за попередні роки.
- В** підвищено закупівельні ціни на сільськогосподарську продукцію, скасовано заборгованість колгоспів за попередні роки, загальну суму податку з господарств колгоспників зменшено у 2 рази.
- Г** скасована заборгованість колгоспів за попередні роки, загальна сума податку з господарств колгоспників зменшена в два рази, зменшено капіталовкладення в сільське господарство.

А Б В Г

28.2. Досягнення колективу Інституту синтетичних надтвердих матеріалів (1961 р.):

- А** одержання перших у світі штучних алмазів.
- Б** побудова найбільшого у світі прискорювача електронів у два мільярди електронвольт.
- В** розробка нових методів квантової теорії поля та статичної фізики.
- Г** створення першої в СРСР керуючої машини широкого профілю «Дніпро».

А Б В Г

28.3. Право, отримане УРСР в економічній сфері в роки «відлиги»:

- А** право розпоряджатися виробленою сільськогосподарською продукцією.
- Б** право самостійно розпоряджатися податками, які сплачувало населення УРСР.
- В** право самостійно розпоряджатися продукцією, виробленою на території республіки.
- Г** часткове розширення права формувати власний бюджет, у питаннях постачання і збуту.

А Б В Г

28.4. Мета реформ, які проводило керівництво СРСР на чолі з Микитою Хрущовим:

- А** демонтаж тоталітарної системи, демократизація, що давало значно більше прав Україні в оновленій федерації.
- Б** побудова в СРСР протягом 20 років комуністичного суспільства, що підняло б життєвий рівень людей на величезний рівень.
- В** утвердження СРСР як найпередовішої країни світу, перемога соціалізму на всій планеті.
- Г** часткове оновлення методів управління державою, косметичний ремонт, який не зачіпав основ чинного ладу й не обмежував повного партійного контролю над суспільством.

А Б В Г

28.5. Укажіть правильне твердження.

- А** на заклик влади з України на циліній землі виїхало понад 100 тис. осіб
- Б** XX з'їзд КПРС відбувся в 1955 р.
- В** у 1957 р. в УРСР було створено сім економічних адміністративних районів
- Г** з 1946 по 1962 р. Академію наук УРСР очолював Микола Амосов

А Б В Г

28.6. Сутність поняття «реабілітація»:

- А** виправдання, відновлення доброго імені несправедливо звинуваченої, згнаньбленої чи засудженої особи.
- Б** повернення на батьківщину після війни військовополонених, цивільних полонених, направлених на примусові роботи, біженців, переселенців.
- В** примусове, безоплатне вилучення державою для її потреб майна, продовольства громадян.
- Г** створення умов для рівної, вільної діяльності політичних партій, громадських організацій.

28.7. Зміни в рівні життя населення УРСР у першій половині 60-х рр.:

- А** зростання натуроплати праці колгоспників грошовою, запровадження пенсій для них, масове отримання безкоштовного житла при незначному підвищенні зарплат і пенсій робітників.
- Б** зростання оплати праці робітників, підвищення їм рівня пенсій, масове отримання безкоштовного житла при натуроплаті праці колгоспників і відсутності пенсій у них.
- В** перегляд тарифної системи оплати робітників і службовців, що значно збільшило зарплати, запровадження щомісячної оплати праці колгоспників, вдвічі збільшено пенсії, запровадження їх для колгоспників, швидкі темпи житлового будівництва, здійснення грошової реформи.
- Г** суттєве зростання життєвого рівня лише партійної номенклатури, умови життя робітників і колгоспників майже не змінилися за незначним винятком.

28.8. Зміни у становищі депортованих кримських татар після XX з'їзду КПРС:

- А** вибачення перед народом і дозвіл виїжджати за кордон.
- Б** депортація визнана незаконною.
- В** дозвіл в індивідуальному порядку повертатись у Крим.
- Г** усім дозволялось повернутись у Крим.

28.9. Сутність поняття «раднаргоспи»:

- А** державні органи, що здійснювали продаж колгоспам техніки машинно-тракторних станцій (МТС).
- Б** державні органи, що здійснювали укрупнення колгоспів.
- В** органи державного управління, утворені за територіальним принципом, які керували промисловістю та будівництвом у межах економічних адміністративних районів.
- Г** організації, які керували системою державних закупівель сільськогосподарської продукції.

28.10. Укажіть правильне твердження.

- А** автором праці «Інтернаціоналізм чи русифікація?» був Борис Антонович-Давидович
- Б** Крим було передано Україні одразу після депортації кримськотатарського населення
- В** період правління в СРСР Микити Хрущова називають «відбудова»
- Г** після антирелігійної кампанії у Запорізькій області залишилося всього дев'ять храмів

28.11. Процес, характерний для сільського господарства періоду «відлиги»:

- А** інтенсифікація сільського господарства за рахунок використання передових технологій.
- Б** надання колгоспам можливості вільно планувати свою роботу.
- В** обмеження розмірів присадибних ділянок, заборона тримати худобу в приміській зоні.
- Г** Україна стала одним з головних світових експортерів зерна.

28.12. Укажіть правильне твердження.

- А** амністія означає відновлення доброго імені несправедливо звинуваченої чи засудженої особи
- Б** відхід від сталінізму в 1953–1955 рр. змінив тоталітарну суть суспільного ладу СРСР
- В** керівництво України у 1953 р. не підтримало у боротьбі за владу Микиту Хрущова
- Г** особливим досягненням у 1954–1959 рр. керівництво КДБ вважало розкриття 46 антирадянських груп

28.13. Прочитайте рядки життєпису діяча й укажіть його.

«Роки життя — 1935–1963. Український поет. Закінчив Київський університет. Один з чільних діячів «шістдесятництва». Звинувачений у націоналістичних тенденціях. Автор збірок «Тиша і гірм», «Земне тяжіння», «Лебеді материнства» та ін.»

- А** Іван Драч
- Б** Дмитро Павличко
- В** Василь Симоненко
- Г** Василь Стус

28.14. Зміна, яка відбулася в УРСР у часи «відлиги»:

- А** запровадження карткової системи.
- Б** перехід на нову систему оплати праці колгоспників.
- В** скорочення масштабів спорудження державного житла.
- Г** установлення плати за навчання у старших класах середніх шкіл і вишів.

28.15. Метод, яким держава намагалася вирішити житлову проблему:

- А** масове будівництво дешевих державних малогабаритних помешкань.
- Б** надання кредитів очочим придбати житло.
- В** перебудова наявних житлових площ.
- Г** створення житлових кооперативів.

28.16. Створення раднаргоспів у другій половині 1950 - першій половині 1960-х рр. привело до

- А** відновлення товарно-грошових відносин і централізованого планування.
- Б** встановлення щомісячного авансування та пенсій за віком для колгоспників.
- В** переходу підприємств на повний госпрозрахунок у межах економічних зон.
- Г** послаблення союзної номенклатури та посилення ролі місцевих керівників.

28.17. Ставлення керівництва УРСР і населення до реформ Микити Хрущова та його усунення:

- А** населення і керівництво УРСР з ентузіазмом підтримували реформи, які сприяли швидкому зростанню життєвого рівня людей, тому звістка про усунення керівника сприйнята з обуренням.
- Б** населення і керівництво УРСР підтримували реформи, однак їх непослідовність та обмеженість викликали розчарування у населення, певна демократизація викликала невдоволення у керівництві України, що взяло участь у змові проти М. Хрущова, українці ж поставилися до цього усунення з розумінням.

- В** населення УРСР підтримувало реформи, а керівництво займалося саботажем, відразу чинило їм перепони, готувало переворот, люди ж були незадоволені усуненням першого секретаря ЦК КПРС.
- Г** населення УРСР стримано поставилося до реформ, оскільки вони перш за все поліпшували життя партійної номенклатури, яка виступала проти усунення Микити Хрущова, пересічних українців же відставка керівника не обурила, не викликала у них жодної реакції.
- 28.18. Прочитайте вислів Леоніда Брежнєва й укажіть діяча, про якого він висловився.
«Цього генерала я знаю... рано його відпустили. Шкода».
- А** Андрій Гречко **В** Андрій Єременко
Б Петро Григоренко **Г** Костянтин Москаленко
- 28.19. Укажіть правильне твердження.
- А** на межі 50-60-х рр. відбувалася кампанія відновлення справедливості стосовно релігії
Б першим серед українців став керівником КПУ Микола Підгорний
В семирічний план розвитку народного господарства СРСР був запроваджений у 1956 р. XX з'їздом КПРС
Г українською мовою у 1963 р. виходило менше третини газет
- 28.20. Прочитайте уривок і вкажіть основну програмну мету організації.
«У травні 1961 р. в Львові відбувся судовий процес над Українською робітничо-селянською спілкою (УРСС), організованою у 1959 р. Левком Лук'яненком. Організатор спілки був засуджений до втрати, згодом заміненій 15-річним ув'язненням у таборах. До різних термінів були засуджені й інші члени спілки».
- А** вимога реалізації мирним шляхом конституційного права України на вихід зі складу СРСР, продовження вдосконалення соціалістичного ладу в УРСР
Б збройна боротьба за вихід України зі складу СРСР, відмова від комуністичної ідеології
В парламентська боротьба за розширення повноважень УРСР, перехід на соціал-демократичні позиції
Г повноцінна реалізація федеративних прав УРСР у складі СРСР, ліквідація однопартійної системи, перехід влади до рад депутатів трудящих
- 28.21. Вплив економічних реформ на управління народним господарством у роки семирічки:
- А** неспроможність принципу змінити суть соціалістичного планового господарства, незавершеність, відсутність госпрозрахунку, розширення сфери товарно-грошових відносин, економічного суверенітету України.
Б неспроможність принципово змінити суть соціалістичного планового господарства, оскільки викликали посилення централізації, відтік грошей з республіки в загальносоюзний бюджет.
В принципова зміна суті управління народним господарством, запровадження дрібної приватної власності, децентралізація, економічна самостійність України в рамках СРСР.
Г принципова зміна суті управління народним господарством, структурна перебудова і модернізація економіки республіки, ефективне використання науково-технічного прогресу, нові форми організації та стимулювання праці.
- 28.22. Ставлення в Україні до рішення XX з'їзду КПРС щодо розвінчання сталінізму, засудження культу особи Сталіна:
- А** більшість населення і членів КПУ одностайно підтримали рішення партії.
Б більшість населення і членів КПУ сприйняли як провокацію, мета якої виявити антикомуністичні елементи.
В значна частина населення сприйняла рішення як сигнал до демократизації, можливість створення інших партій, відкрити непартійні видання тощо.
Г частина партійного і державного апарату чинила опір десталінізації, а більшість населення сприйняла з ентузіазмом і надією.
- 28.23. Причина робітничих виступів у Донецьку, Одесі, Кривому Розі, які відбулися в 1962–1963 рр.:
- А** збільшення робочого дня. **В** погіршення техніки безпеки.
Б зменшення зарплати. **Г** труднощі з продовольством.
- 28.24. Характерна особливість духовного життя України:
- А** відмова влади від антицерковної політики й атеїстичної пропаганди.
Б вихід на літературний і суспільний обрії плеяди талановитої творчої молоді.
В ліквідація політико-ідеологічного контролю та цензури в галузі культури.
Г припинення політики русифікації та ідеологізації, відновлення українізації.
- 28.25. Становище релігії в УРСР у першій половині 60-х рр.:
- А** демократизація дала можливість реально здійснювати конституційні норми про право на вільне віросповідання, будівництво та відновлення ряду церков, повернення конфіскованого майна.
Б обмеженість і непослідовність десталінізації призвела лише до формального поліпшення становища церкви, відсутність механізму реалізації конституційних прав вірних різних церков.
В процеси демократизації оминули релігійну сферу, продовження насадження атеїзму, масове закриття храмів, особливо у центральних і південно-східних районах України.

- Г процеси демократизації позитивно вплинули на релігійну сферу, зняття релігійних обмежень, активний розвиток різних конфесій, особливо юдаїзму та протестантських напрямів.
- 28.26. Укажіть правильне твердження.
 А Леонід Мельников був увільнений від обов'язків першого секретаря ЦК КПУ в 1957 р.
 Б найбільший у Європі гірничо-збагачувальний комбінат став до ладу в Одесі
 В постанову «Про подолання культу особи і його шкідливих наслідків» видали після ХХІІ з'їзду КПРС
 Г на середину 60-х рр. українською мовою навчалося близько 60 % школярів
- 28.27. Умови розвитку української культури в роки «відлиги»:
 А ідеологічна реакційність політики КПРС у духовній сфері, заборона використання української мови у державній сфері, закриття всіх україномовних вишів.
 Б обмеженість і непослідовність процесів демократизації, посилення процесів ідеологізації, русифікації, залишковий принцип у фінансуванні української культури.
 В процес десталізації створив сприятливі умови для розвитку української радянської культури, всебічного розвитку української мови, запровадження її у всіх сферах суспільного життя.
 Г створення найсприятливіших умов для розвитку української національної культури, виникнення різних мистецьких напрямків, повернення в культуру раніше заборонених постатей.
- 28.28. Ставлення української інтелігенції до русифікації в УРСР, яка посилювалася у зв'язку з реформуванням системи народної освіти (1958–59 рр.):
 А загалом схвальне ставлення, лише деякі представники (Микола Бажан, Максим Рильський, Ліна Костенко) виступили проти нового наступу на українську мову та культуру.
 Б з розумінням, оскільки поділяла позицію партії щодо «зближення і злиття націй» у соціалістичному суспільстві.
 В негативне сприйняття, однак лише деякі її представники (Микола Бажан, Максим Рильський, Ліна Костенко) виступили проти прихованого знищення української мови та культури.
 Г негативне сприйняття як загрози знищення української національної культури, масовий опір різноманітними методами.
- 28.29. Назва зібрання чи документа, де вперше на офіційному рівні прозвучала критика культу особи Сталіна:
 А виступ Микити Хрущова на пленумі ЦК КПРС (вересень 1953 р.) під час його обрання першим секретарем ЦК КПРС.
 Б виступ Микити Хрущова на ХХ з'їзді КПРС (лютий 1956 р.).
 В постанова ЦК КПРС (червень 1956 р.) «Про подолання культу особи та його наслідків».
 Г промова Микити Хрущова на урочистостях з нагоди 300-річчя «возз'єднання» України з Росією (січень 1954 р.).
- 28.30. Наслідки запровадження раднаргоспів для економіки України:
 А сприяння зростанню економічної самостійності республіки, ефективніше використання досягнень науково-технічного прогресу.
 Б сприяння поглибленню регіональної спеціалізації, зосередження на розвитку певних конкретних галузей народного господарства.
 В сприяння подальшій централізації управління народним господарством, ефективніше використання коштів на розвиток сільського господарства.
 Г сприяння розвитку військово-промислового комплексу, успішніший розвиток базових галузей промисловості.
- 28.31. Захід, який відіграв позитивну роль для розвитку сільського господарства:
 А збільшення закупівельних цін на продукцію сільського господарства.
 Б зменшення розмірів присадибних ділянок.
 В реорганізація колгоспів у радгоспи.
 Г укрупнення колгоспів.
- 28.32. Наслідки реформ у галузі сільського господарства:
 А не дали ніяких позитивних наслідків.
 Б привели до деякого поліпшення стану справ у сільському господарстві, сприяли підвищенню життєвого рівня колгоспників.
 В призвели до повного зубожіння українського села.
 Г спричинили розпад колгоспів, перетворення їх на радгоспи.
- 28.33. Укажіть правильне твердження.
 А активним «шістдесятником» був Олександр Довженко
 Б Олексій Кириченко у 1957 р. був переведений у Москву на посаду першого секретаря ЦК КПРС
 В курс на розгорнуте будівництво комуністичного суспільства взято в 1956 р.
 Г у 1957–1964 рр. в Україні було закрито близько 46 % православних храмів

- 28.34. Прочитайте уривок і вкажіть ознаку економічного розвитку, про яку йдеться в тексті.
 «Завдання семирічки в галузі сільського господарства ми повинні виконати за п'ять років, а багато колгоспів і радгоспів, і навіть районів — за ще більш короткі строки... Україна повинна збільшити виробництво м'яса не менш, ніж до одного мільйона тонн, або в два рази проти 1958 р.»
- А збереження командно-адміністративних методів управління
 - Б розвиток сільського господарства за рахунок важкої промисловості
 - В розширення прав республіки у питаннях економічного планування
 - Г упровадження у сільськогосподарське виробництво досягнень науково-технічної революції
- 28.35. Передумова виникнення в Україні руху «шістдесятників»:
- А активна політика партії в галузі культури.
 - Б лібералізація суспільно-політичного та духовного життя.
 - В повне скасування ідеологічної цензури.
 - Г утвердження атеїстичної пропаганди як способу життя діячів культури.
- 28.36. Наслідки хрущовської політики десталінізації суспільно-політичного життя:
- А зазнала повного краху.
 - Б мала суперечливий і незавершений характер.
 - В призвела до відновлення найжорстокішого тоталітарного режиму.
 - Г привела до встановлення демократичного ладу в країні.
- 28.37. Особливість розвитку промисловості в часи «відлиги»:
- А залучення додаткових іноземних інвестицій у розвиток машинобудування.
 - Б заміна галузевого принципу управління промисловістю на територіальний.
 - В переорієнтація господарського механізму управління промисловістю з командного на ринковий.
 - Г уповільнення темпів розвитку електроенергетики.
- 28.38. Укажіть правильне твердження.
- А дисидентські організації займалися питаннями екології
 - Б закон «Про зміцнення зв'язку школи з життям...» дбав про українізацію освіти
 - В у Києві 24 травня 1964 р. було підпалено український відділ історичного музею
 - Г у центральних державних і партійних установах УРСР дві третини керівних посад обіймали українці
- 28.39. Стан промислового розвитку УРСР у роки семирічки (1959–1965):
- А застій в українській промисловості, занепад традиційних галузей, відсутність нових, невикористання досягнень науково-технічного прогресу.
 - Б пріоритетний розвиток традиційних галузей промисловості, поступова їх модернізація, впровадження деяких досягнень науково-технічного прогресу.
 - В створення нових галузей індустрії та їх успішний розвиток, піднесення традиційних галузей за рахунок всебічної модернізації виробництва.
 - Г широке впровадження досягнень науково-технічної революції, структурна перебудова економіки на користь наукомісткого виробництва, занепад традиційних галузей.
- 28.40. Об'єднання, що стало центром українського «шістдесятництва»:
- А київський клуб творчої молоді «Сучасник».
 - Б львівський молодіжний клуб «Пролісок».
 - В Українська робітничо-селянська спілка.
 - Г Український національний комітет.
- 28.41. Укажіть прояви політичних форм опору «шістдесятників».
- 1 виступи за можливість існування різних партій
 - 2 виступи за свободу в питаннях художньої творчості
 - 3 виступи спільно з робітниками у страйках
 - 4 виступи проти влади комуністичної партії
 - 5 виступи проти нерівності в становищі республік, проти русифікації
 - 6 виступи проти радянської влади
 - 7 виступи проти ущемлення демократії, прав людини
- 28.42. Укажіть питання, що були передані до компетенції органів влади УРСР.
- 1 адміністративно-територіальний устрій
 - 2 ведення самостійної зовнішньої політики з соціалістичними країнами
 - 3 можливість відкрити посольства УРСР у західних державах
 - 4 право користуватися всіма заробленими коштами
 - 5 право скасування рішень Москви в економічних питаннях
 - 6 розроблення законодавства про судоустрій і судочинство
 - 7 розширення прав республіки у питаннях матеріально-технічного постачання та збуту продукції, у формуванні свого бюджету

- 28.43. Укажіть цілі, які хотіло досягнути керівництво СРСР, запроваджуючи раднаргоспи. □ □ □
- 1 дежа децентралізація управління економікою
 - 2 збільшення виробництва продукції, поліпшення управління народним господарством
 - 3 приватизація деяких промислових підприємств
 - 4 прискорення науково-технічної революції
 - 5 розвиток федеративної побудови СРСР
 - 6 скорочення бюрократичного апарату
 - 7 створення основ для переходу на ринкові відносини
- 28.44. Укажіть заходи радянського керівництва у сільському господарстві в роки «відлиги». □ □ □
- 1 запровадження програми зі створення потужностей, які б забезпечили збільшення виробництва молока і м'яса під гаслом «Догнати і перегнати США»
 - 2 зменшення фінансування сільського господарства
 - 3 освоєння цілих і перелогових земель
 - 4 передача значної частини землі в оренду селянам
 - 5 повна ліквідація присадибних господарств колгоспників
 - 6 поширення над міру посівів кукурудзи
 - 7 посилення податкового тиску на селян
- 28.45. Укажіть риси, властиві суспільно-політичному життю УРСР у 1953–1964 рр.: □ □ □
- 1 дозвіл на існування різних ідеологічних напрямів у мистецтві
 - 2 дозвіл на існування різних політичних партій
 - 3 засудження культу особи Йосифа Сталіна
 - 4 звільнення політичних в'язнів з концтаборів
 - 5 ліквідація цензури
 - 6 можливість створення неформальних організацій
 - 7 посилення державної антицерковної політики
- 28.46. Укажіть ознаки становлення дисидентського руху. □ □ □
- 1 активна боротьба влади з проявами дисидентства
 - 2 вихвалювання дисидентами переваг капіталістичного ладу
 - 3 захист дисидентами прав людини
 - 4 належність керівників ЦК КПУ до представників дисидентів
 - 5 розробка у середовищі дисидентів планів насильницького захоплення влади
 - 6 сприяння десталінізації зародженню дисидентського руху
 - 7 спроба підготовки масового збройного повстання
- 28.47. Укажіть основні риси дисидентського руху в Україні. □ □ □
- 1 визначені організаційні форми
 - 2 дисидентство — загальноукраїнське явище
 - 3 дисидентство — регіональне явище
 - 4 мирні форми боротьби
 - 5 стихійний характер
 - 6 терор — основний метод боротьби
 - 7 участь у русі винятково інтелігенції
- 28.48. Укажіть заходи, які позитивно вплинули на рівень життя населення: □ □ □
- 1 заборона робітникам і службовцям самочинно змінювати місце роботи
 - 2 індустріальне будівництво житла та пом'якшення житлової проблеми
 - 3 інтенсифікація праці шляхом переходу на шестиденний робочий тиждень
 - 4 підвищення оплати праці, перехід на п'ятиденний робочий тиждень
 - 5 проведення грошової реформи, яка спричинила зростання цін.
 - 6 скасування плати за медичне обслуговування
 - 7 скасування плати за навчання в старших класах школи й у вищих навчальних закладах
- 28.49. Установіть відповідність між письменниками та їхніми творами. □ □ □ □
1 Ліна Костенко	А «Вир», «Буг шумить», «Журавлині ключі»				
2 Леонід Первомайський	Б «За ширмою», «Про що і як»	1	□	□	□
3 Григорій Тютюнник	В «Материн солодкий хліб», «Дикий мед»	2	□	□	□
4 Василь Симоненко	Г «Проміння землі», «Мандрівки серця»	3	□	□	□
	Д «Тиша і грім», «Земне тяжіння»	4	□	□	□

28.50. Установіть відповідність.

1 Олег Антонов	А видатний учений, президент АН УРСР з 1962 р.
2 Віктор Глушков	Б кібернетик, автор праць з теорії цифрових апаратів
3 Борис Патон	В конструктор літаків, видатний учений
4 Микола Підгорний	Г перший секретар ЦК КПУ у 1957–1963 рр.
	Д поет, перекладач, мовознавець, дисидент

	А	Б	В	Г	Д
1	☐	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐	☐

28.51. Установіть відповідність.

1 волонтаризм	А відновлення доброго імені несправедливо засудженої особи
2 грошова реформа	Б здійснені державою перетворення у фінансовому обігу
3 дисидент	В нехтування об'єктивними законами історичного процесу
4 номенклатура	Г особа, незгідна з панівною ідеологією
	Д панівний клас радянського суспільства

	А	Б	В	Г	Д
1	☐	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐	☐

28.52. Установіть відповідність.

1 Запоріжжя	А авіабудівництво
2 Київ	Б ГЕС
3 Кременчук	В гірично-збагачувальний комбінат
4 Кривий Ріг	Г легкове автомобілебудування
	Д суховантажні судна і риболовецькі траулери

	А	Б	В	Г	Д
1	☐	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐	☐

28.53. Установіть відповідність між композиторами та їхніми творами.

1 Борис Лятошинський	А опера «Олека Довбуш», «Галицька рапсодія»
2 Георгій Майборода	Б опери «Милана», «Тарас Шевченко»
3 Платон Майборода	В опери «Украдене щастя», «Ярослав Мудрий»
4 Юлій Мейтус	Г «Пісня про рушник» («Рідна мати моя...»), «Моя стежина»
	Д Третя симфонія, «Слов'янський концерт» для фортепіано з оркестром

	А	Б	В	Г	Д
1	☐	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐	☐

28.54. Установіть відповідність.

1 абстракціонізм	А виділення грошових сум у рахунок майбутніх платежів за виконані роботи
2 авансування	Б виражений у грошах план майбутніх доходів і видатків
3 бюджет	В незаконні осудження, масові розстріли, звинувачення населення
4 НТР	Г один з напрямів мистецтва, основою якого є свідома відмова від зображення реального світу
	Д процес докорінних змін у техніці і технології, пов'язаний з перетворенням науки у безпосередню продуктивну силу суспільства

	А	Б	В	Г	Д
1	☐	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐	☐

28.55. Установіть послідовність подій.

А ХХІІ з'їзд КПРС, ухвалення нової програми КПРС
Б обрання на найвищу партійну посаду першого українця — Олексія Кириченка
В підготовка Іваном Дзюбою праці «Інтернаціоналізм чи русифікація?»
Г спроба докорінної реорганізації органів управління промисловістю і будівництвом.

	А	Б	В	Г
1	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐

28.56. Установіть послідовність подій.

А входження Криму до УРСР
Б ХХ з'їзд КПРС, доповідь Микити Хрущова «Про культ особи та його наслідки»
В обрання Леоніда Брежнєва першим секретарем ЦК КПРС
Г суд у Львові над членами УРСС.

	А	Б	В	Г
1	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐

28.57. Установіть послідовність правління керівників КПУ.

А Олексій Кириченко
Б Леонід Мельников
В Микола Підгорний
Г Петро Шелест

	А	Б	В	Г
1	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐

28.58. Укажіть назву адміністративних структур, приклади яких зображені на карті (створені в 1957 р.).

- А адміністративні райони
- Б адміністративні повіти
- В економічні округи
- Г раднагоспи

Відповіді до тестів

- 28.1. В. 28.2. А. 28.3. Г. 28.4. Г. 28.5. А. 28.6. А. 28.7. В. 28.8. Б. 28.9. В. 28.10. Г. 28.11. В. 28.12. Г. 28.13. В. 28.14. Б. 28.15. А. 28.16. В. 28.17. Б. 28.18. Б. 28.19. Г. 28.20. А. 28.21. А. 28.22. Г. 28.23. Г. 28.24. Б. 28.25. В. 28.26. Г. 28.27. Б. 28.28. В. 28.29. Б. 28.30. А. 28.31. А. 28.32. Б. 28.33. Г. 28.34. А. 28.35. Б. 28.36. Б. 28.37. Б. 28.38. Г. 28.39. Б. 28.40. А. 28.41. 2, 5, 7. 28.42. 1, 6, 7. 28.43. 1, 2, 6. 28.44. 1, 3, 6. 28.45. 3, 4, 7. 28.46. 1, 3, 6. 28.47. 1, 2, 4. 28.48. 2, 4, 7. 28.49. 1-Г, 2-В, 3-А, 4-Д. 28.50. 1-В, 2-Б, 3-А, 4-Г. 28.51. 1-В, 2-Б, 3-Г, 4-Д. 28.52. 1-Г, 2-А, 3-Б, 4-В. 28.53. 1-Д, 2-Б, 3-Г, 4-В. 28.54. 1-Г, 2-А, 3-Б, 4-Д. 28.55. Б, Г, А, В. 28.56. А, Б, Г, В. 28.57. Б, А, В, Г. 28.58. Г.

ТЕМА 29. УКРАЇНА У ПЕРІОД ЗАГОСТРЕННЯ КРИЗИ РАДЯНСЬКОЇ СИСТЕМИ (1965–1985 РР.)

Прояви політико-ідеологічної кризи радянського ладу в Україні (середина 1960 — початок 1980-х рр.). Період від середини 60-х до середини 80-х рр. в історії СРСР називають «застосм». Ідеологічним орієнтиром керівництва були положення програми КПРС, схваленої в 1961 р., згідно з якою до 1980 р. у СРСР мав бути побудований комунізм.

Вже наприкінці 60-х рр. стало ясно, що ці обіцянки виконані не будуть:

- у цих умовах влада пустила в обіг термін «розвинутий соціалізм». Побудова комунізму ставала справою невизначеного майбутнього. У масовій свідомості визрівало переконання, що, заговоривши про «розвинутий соціалізм», партія визнала нездійсненність, утопічність побудови комунізму;
- все більша кількість людей втрачала віру в реальність комуністичних ідеалів та спроможність тих, хто перебував на чолі держави, їх досягти, настало розчарування в правильності обраного комуністичного шляху;
- посилюється ідеологічний тиск на українське суспільство;
- населення спостерігає розходження між ідеологічними догмами і реальіями життя;
- в українському суспільстві зростають опозиційні настрої, розвивається дисидентський рух.

Кадрові зміни в політичному керівництві УРСР на початку 1970-х рр. Основною силою, що мала забезпечувати просування українського суспільства до «комунізму» чи «розвинутого соціалізму», була КПУ. З 1963 р. її очолював **Петро Шелест**:

- неодноразово виявляв твердість у відстоюванні інтересів республіки;
- незадоволення П. Шелеста викликало посилення політики русифікації;
- залишаючись переконаним комуністом, противником десталінізації, він намагався зберегти ту помірковану економічну самостійність, яка утвердилася в роки «відлиги»;
- видав книгу «Україно наша Радянська», яка згодом викликала критику з боку московського керівництва, звинувачення у «місництві та потурання націоналізмові». 1972 р. його було усунуто від керівництва республікою, а першим секретарем ЦК КПУ став **Володимир Щербинський**;
- виявляв енергію, наполегливість у питанні забезпечення виконання планів соціально-економічного розвитку України, сприяв модернізації легкої і харчової промисловості УРСР;
- йому та його оточенню бракувало критичного ставлення до прорахунків у політиці центру;
- нова політика посиленої русифікації та вірогідного виконання вказівок центру набувала різних форм — від повного управління українськими підприємствами з Москви до скорочення сфери вживання української мови, практично усі державні та партійні заходи проводили російською мовою.

Українські дисиденти (з якими В. Щербинський вів завзяту боротьбу) називали найвище керівництво УРСР колоніальною адміністрацією, покликаною проводити в республіці лише політику центру.

Ключові положення Конституції УРСР 1978 р. 20 квітня 1978 р., за зразком союзної, Верховна Рада України ухвалила Конституцію УРСР:

- вона визнавалася суверенною радянською соціалістичною державою;
- мала право зовнішніх зносин та виходу з СРСР, але механізму такого процесу вироблено не було, що свідчить про декларативний характер цієї конституційної норми;
- побудова розвинутого соціалістичного суспільства за могутніми продуктивними силами;
- шоста стаття закріплювала керівну і спрямовуючу роль партії, яка є ядром політичної системи суспільства;
- влада належить народові, який здійснює її через ради народних депутатів;
- економіка УРСР є частиною єдиного союзного народногосподарського комплексу;
- невідповідними реальіям тоталітаризму були декларовані демократичні права і свободи.

Конституція ще раз підтвердила одну з рис тодішнього режиму — обман громадян — шляхом декларування привабливих гасел і реалізацію жорсткої, антигуманної політики. Політика за таких умов стояла над правом. Отже, проголошений курс «стабілізації» не лише не зробив систему стійкішою, а й навпаки — породжував і стимулював поглиблення кризових явищ.

Спроби економічних реформ у другій половині 1960-х рр. Економічна ситуація вимагала негайних і глибоких економічних реформ. Великі надії покладалися на рішення березневого і вересневого (1965 р.) пленумів ЦК КПРС. Мета — запровадження певних рис економічного регулювання.

Сільське господарство:

- держава визначала тверді плани заготівель сільськогосподарської продукції на кілька років;
- суттєво підвищувалися закупівельні ціни, зросли капіталовкладення в сільське господарство;
- впроваджувалися надбавки за надпланову продукцію, знижено податки, ціни на техніку і запчастини.

У промисловості передбачалося:

- підвищити рівень планування, з прибутків підприємств створити окремі фонди, зміцнити прямі договірні зв'язки між підприємствами, більше увагу приділяти легкій промисловості;

- розширення сфери госпрозрахункових відносин, господарської самостійності підприємств;
- значно скорочувалася кількість визначених згори показників: основним критерієм господарської діяльності підприємств передбачалося зроби́ти обсяг реалізації виробленої продукції.

«Косигінська реформа», як її назвали за прізвищем Голови Ради Міністрів СРСР, могла дати певний ефект. Але її здійснювали люди незацікавлені, ідеалом яких була сталінська тоталітарна модель. Самостійність підприємств мала розширитися, а вона ще більше обмежувалася. Було ліквідовано раднаргопси, уряди союзних республік втрачали контроль над більшістю заводів і фабрик, це змінювало імперську сутність СРСР.

Незважаючи на суперечливий і непослідовний характер **реформи 1965 р.**, вона деякий час справляла позитивний вплив на економіку.

Радянські економісти назвали восьму п'ятирічку (1966–1970 рр.) «золотою»:

- національний дохід зріс на 30 %, дві третини приросту отримано за рахунок підвищення продуктивності праці;
- валова продукція сільського господарства зросла майже на чверть.

Але вже на початок 70-х рр. економічні реформи загальмувалися. Реформа 1965 р. засвідчила: посилення централізму несумісне з ринковими елементами, економічне реформування неможливе без політичного, а також без демократизації органів влади й управління, без реального державного суверенітету республік.

Стан промисловості. У 1970–1985 рр. негативні тенденції в економіці республіки наростали:

- розширення виробництва досягалося за рахунок більших затрат праці, залучення додаткових ресурсів;
- важким тягарем були величезні витрати на військові цілі, нерациональне використання капіталовкладені;
- швидко старіли основні виробничі фонди, а про оновлення навіть не йшлося;
- низька якість продукції не давала можливості виходити на світовий ринок;
- пріоритет надавали важкій промисловості, з'являлися нові промислові гіганти, через застарілі технології забруднювалося довкілля. У багатьох містах рівень забрудненості повітря значно перевищував дозволений норми;
- погіршувалося становище з водою. Штучні моря поглинули близько 1 млн гектарів родючих земель Придніпров'я з численними історичними пам'ятками;
- в Україні інтенсивно будувалися підприємства «великої хімії», що не відповідало потребам республіки.

Розвиток атомної енергетики. Протягом короткого часу без належного обґрунтування, розрахунків, часто використовуючи застарілі й недосконалі технології, без урахування геологічних особливостей місцевості, у густонаселених і маловодних регіонах будували 8 атомних електростанцій, 5 з них було споруджено (Запорізька, Південно-Українська, Рівненська, Хмельницька і Чорнобильська).

Стан сільського господарства. Значно знизився приріст продукції сільського господарства:

- величезні витрати на розвиток села себе не виправдали і виконання Продовольчої програми, прийнятої в 1982 р., не забезпечили. Якість сільськогосподарської техніки була низькою, вона часто ламалася;
- не вистачало мінеральних добрив, засобів хімічного захисту рослин;
- нерационально використовувалися землі (меліорація, створення «штучних морів») на Дніпрі.

Дедалі різкішими стали відмінності соціально-побутових умов мешканців сіл і міст. У таких умовах посилювалася урбанізація, високими були темпи зростання кількості жителів міст, чисельність мешканців сіл зменшувалася на 4,6 млн осіб, зникло понад 1500 сіл.

Отже, у 70–80-х рр. для розвитку народного господарства України були характерні диспропорційність, затухання темпів, тенденція до стагнації (застою). Системна криза дедалі більше поглиблювалася під впливом особливостей функціонування господарства республіки.

Тенденції розвитку, здобутки та проблеми соціальної сфери. За рівнем життя Україна на початку 80-х рр. перебувала на 50–60-х місцях:

- збільшилися реальні зарплати, пенсії, стипендії; ціни за комірне, комунальні послуги, транспорт — низькі;
- зведено значну кількість житла, шкіл, лікарень, будинків культури, освіта і медицина — безкоштовні;
- поліпшилися забезпечення побутовою технікою, користування підручниками в школі стало безплатним;
- за роки «застою» виробництво товарів народного споживання збільшилося в 2 рази, а грошова маса в обігу — в 3,1 разу. Внаслідок цього все більше товарів повсякденного попиту потрапляло в розряд дефіцитних;
- складною залишалася житлова проблема. Черга на квартиру становила 1,5 млн осіб;
- населення багатьох сіл не одержувало задовільного побутового обслуговування, не було забезпечене транспортом, газопостачанням. Третина сіл не мала жодних медичних закладів;
- високою залишалася смертність, у 1979 р. у селах Чернігівської області вона перевищила народжуваність — розпочалася депопуляція;
- намагаючись не допустити зниження життєвого рівня громадян влада йшла на значну закупівлю за кордоном товарів широкого вжитку. Нафтовий «бум» 70-х рр. закінчився і в бюджеті стали виникати багатомільярдні недостачі, посилювався товарний дефіцит, на якому наживалися спекулянти;

- деформації в соціальній сфері посилювалися несправедливим характером розподілу. В обстановці всевладдя і безконтрольності партійно-державна номенклатура утворила власну, закрити систему поставання товарів, що не знала дефіцитів і спекулятивних цін.

У цілому неефективна екстенсивна економіка загострила суперечності між потребами суспільства і рівнем політичного керівництва, його здатністю розв'язати назрілі проблеми народу.

Явища у сфері культури та духовного життя. Освіта. Посилювалися русифікація. Більшість дітей навчалася у російськомовних школах, хоча їх і було менше. Рідну мову витіснили з вищої школи, кінотеатрів, наукових закладів, театрів, державних і партійних органів.

Наука. Певний внесок у розвиток фундаментальних досліджень зробили вчені Інституту теоретичної фізики на чолі з М. Боголюбовим, Інституту кіберетики, керованого В. Глушковым, Інституту електрозварювання, директором якого був Б. Патон (президент АН УРСР з 1962 р.), Інституту матеріалознавства, керованого І. Францевичем. **Микола Амосов** вивчав проблеми кардіохірургії, біологічної кіберетики. Селекційну роботу Миронівського науково-дослідного інституту очолював В. Ремесло.

Застій спостерігався у галузі суспільних наук. Тих учених, які нестандартно мислили, прагнули критично осмислювати минуле і дійсність, позбавляли можливості працювати (Олена Апанович, Михайло Браїчевський, Федір Шевченко та інші). Певним досягненням можна назвати 26-томну «Історію міст і сіл Української РСР», яку підготував численний авторський колектив на чолі з Петром Трощинським.

Література. Навесні 1968 р. почалося цькування видатного українського письменника О. Гончара за роман «Собор». Були піддані несправедливій критиці твори Романа Івановича «Мальви», Івана Білика «Меч Арея», Володимира Дрозда «Мертва зона», **Павла Загребельного** «Південний комфорт» та ряд інших. **Ліна Костенко** 16 років не могла видати жодної книги, лише у 1979 р. вийшов її видатний роман у віршах «Маруся Чурай». Були надруковані нові книги М. Вінграновського, І. Драча, Віталія Коротича, Дмитра Павличка та інших.

Мистецтво. Ще гірша ситуація склалася в українському кінематографі. З 20-ти фільмів кіностудії ім. О. Довженка українською мовою знімали 2-3, з 6-ти Одеської кіностудії — жодного. І все ж українське поетичне кіно відзначилося фільмами «Тіні забутих предків» **Сергія Параджанова**, «Білий птах з чорною ознакою» **Юрія Іллєнка**, «Камінний хрест» Леоніда Осика, «Вавилон — XX» Івана Миколайчука. Зуміли зберегти національний колорит і творчий потенціал хор ім. Г. Верьовки, ансамбль танцю ім. П. Вірського, композитор Олександр Білаш. У 1979 р. загадково загинув талановитий композитор Володимир Івасюк. Славили Україну оперні співаки: Євгенія Мірошніченко, Марія Стеф'юк, Дмитро Гнатюк, Анатолій Солов'яненко та чимало інших.

Отже, адміністративно-командна система не могла забезпечити науково-технічний прогрес, культурний, духовний і національний розвиток українського народу. Політичний курс на «стабілізацію» посилював ідеологічний диктат, зумовлював деформації, однак лише гальмував, а не зупиняв духовний розвиток суспільства.

Основні вимоги та напрями опозиційного руху 1960–1970-х рр. Причини піднесення:

- криза системи, зневіра значної частини населення в комуністичних ідеалах;
- наступ неосталінізму, згорання демократичних процесів;
- посилення тиску союзних органів на Україну, російщення, зневага до української мови та культури.

Напрями і вимоги:

- національно-визвольний, розширення національних прав аж до незалежності;
- правозахисний, дотримання конституційних прав людини, виконання підписаних угод;
- демократичний соціалізм, соціалізм з «людським обличчям», соціальна справедливість;
- релігійний, свобода віросповідання, припинення тиску на церкву, відновлення УГКЦ.

Методи боротьби: у 1965 р. під час прем'єри фільму «Тіні забутих предків» з критикою арештів правозахисників виступили І. Дзюба, **В'ячеслав Чорновіл**, **Василь Стус**;

- дисиденти писали листи-протести, кілька сотень представників передової інтелігенції підписували їх, наражаючись на гнів влади, критику, а часто й арешти;
- поширення підготовлених ними книг, статей, відозв — «самвидав». Прикладами таких книг є «Лихо з розуму» В. Чорновола (він також редагував підпільний журнал «Український вісник»), «Серед слів» В. Мороза, «Собор у ризотаванні» С. Сверстюка і низка інших;
- характерною особливістю правозахисної діяльності став рух кримських татар. Їх підтримував П. Григоренко, якого запроторили в психіатричну лікарню спеціального типу, як і Леоніда Плюща, Миколу Плахотнюка, Василя Рубана та інших.

У 1972–1973 рр. прокотилася друга хвиля арештів, за ґрати потрапили понад 100 діячів опозиційного руху.

У 1975 р. СРСР підписав Гельсінські угоди, де йшлося і про права людини, продовжуючи їх ігнорувати. У відповідь на це в листопаді 1976 р. у Києві виникла **Українська Гельсінська група (УГГ)** — перша легальна правозахисна організація в опозиційному русі України. Її очолив **Микола Руденко**, членами стали 36 осіб, найвидатніші українські дисиденти.

УГГ ставила за мету:

- ознайомлення широких кіл української громадськості з Декларацією прав людини;
- сприяння виконанню статей Підсумкового Акта з питань безпеки і співробітництва в Європі;

- домагання того, щоб на всіх міжнародних нарадах, де мають обговорюватися підсумки виконання Гельсінських угод, Україна як суверенна держава повинна бути представлена окремою делегацією;
- акредитування в Україні представників зарубіжної преси.

Незважаючи на цілковиту законність діяльності УТТ, її членів постійно переслідували, майже всі вони зазнали арешту. У таборах загинули В. Стус, Валерій Марченко, Юрій Литвин, Олександр Тихий.

Шалена антирелігійна кампанія кінця 50-х — початку 60-х рр. спричинила зародження та зростання релігійного дисидентського руху. Одним з активних борців за права УГКЦ був Йосип Тереля. Мужньо відстоював права вірних один з найвидатніших дисидентів Василь Романюк. Саме завдяки його діяльності з'явилися опозиція режимові в РПЦ, яка на той час була під повним контролем держави. Значну частину релігійних дисидентів становили протестанти.

Значення. Незважаючи на малочисельність, дисидентський рух був реальною моральною та ідеологічною загрозою системі, оскільки формував і зберігав певні суспільні ідеали. Правозахисники доносили до народу правду про справжнє становище в Україні. Завдяки їхній самовідданій боротьбі у громадській свідомості поступово утверджувалася думка про необхідність виходу України з СРСР і створення власної самостійної держави.

Хронологічний довідник

1965 р., 24-26 березня — пленум ЦК КПРС ухвалив постанову про невідкладні заходи щодо дальшого розвитку сільського господарства СРСР.

1965 р., 24 вересня — перша велика хвиля арештів інтелігенції — працівників культури, письменників, журналістів України. У Києві, Львівській, Волинській, Івано-Франківській, Тернопільській областях арештовано органами КДБ за «антирадянську діяльність» 24 особи, серед них: Ігор Герета, Святослав Караванський, Валентин Мороз, Іван Світличний.

1965 р., 4 вересня — маніфестація проти арештів української інтелігенції в київському кінотеатрі «Україна» під час прем'єри фільму Сергія Параджанова «Тіні забутих предків». Проти арештів виступили Іван Дзюба, Василь Стус, В'ячеслав Чорновіл. Під їхнім листом підписалося 140 осіб.

1965 р., 27-29 вересня — пленум ЦК КПРС ухвалив постанову про поліпшення управління промисловістю, удосконалення планування і посилення економічного стимулювання промислового виробництва. Запровадження «козигінської реформи».

1965 р., листопад — звернення до ЦК КПУ на захист арештованих і стосовно стану української культури авіаконструктора Олега Антонова, поетів Ліни Костенко та Івана Драча, кінорежисера Сергія Параджанова, композитора Платона Майбороди та інших.

1966-1970 рр. — восьма п'ятирічка, названа «золотою». Порівняно високі темпи росту промисловості як наслідок економічної реформи. Відносна самостійність підприємств, робітники, службовці, інженери стали відчувати зв'язок між якістю своєї праці та зарплатою.

1966 р., травень — зі своєю першою «самвидавною» роботою «Правосуддя чи рецидив терору?» виступив В. Чорновіл.

1966 р., вересень — у Кримінальний кодекс було внесено статтю 190, що передбачала покарання за інакомислення.

1967 р., 7 березня — постанова ЦК КПРС, Ради Міністрів СРСР і ВДРПС про переведення робітників і службовців підприємств, установ та організацій на п'ятиденний робочий тиждень з двома вихідними.

1967 р., квітень — В. Чорновіл у Львові підготував збірку матеріалів «Лихо з розуму» про арешти в Україні (І. Герета, С. Караванський, В. Мороз, І. Світличний та інші, понад 20 осіб). Видана того ж року українською мовою в Парижі. Це стало приводом до його першого арешту (3 березня) й ув'язнення (засуджений 15 листопада 1967 р. Львівським обласним судом на 3 роки).

1967 р., 22 травня — демонстрація біля пам'ятника Т. Шевченкові в Києві. Арешт чотирьох учасників. За ініціативою Н. Світличної та М. Плахотнюка люди вирушили до будинку ЦК КПУ і добилися їх звільнення.

1967 р., червень — вийшов друком перший том «Історії міст і сіл Української РСР» під редакцією Петра Трощака (всього 26 томів).

1968 р., середина січня — публікація в журналі «Вітчизна» роману О. Гончара «Собор». Через кілька місяців твір піддався брутальній необгрунтованій критиці за ініціативою Олексія Ватченка, на той час першого секретаря Дніпропетровського обкому КПУ.

1968 р., березень — «Лист 139-ти», авторами якого були І. Дзюба та І. Світличний, протест 139 діячів культури України проти арештів та утисків української культури (серед них: Ліна Костенко, Михайлина Коцюбинська, Зіновія Франко, Михайло Браїчевський, Григорій Кочур, Сергій Параджанов, Євген Сверстюк, Василь Стус, Борис Харчук, Валерій Шевчук). Лист призначався для керівництва СРСР.

1968 р., 5 листопада — самоспалення на головній вулиці Києва колишнього бійця УПА Василя Макуха в знак протесту проти радянської окупації України.

1970, січень — літо 1974 рр. — поява 1-8 випусків «самвидавного» журналу «Український вісник». 1970 — березень 1972 рр. шість випусків у Львові видав В. Чорновіл, два останні за кордоном весною-літом 1974 р. — Степан Хмара.

1971 р., 21 червня — у кургані Товста Могила археолог і поет Борис Мозолевський знайшов скіфську золоту пектораль.

1971 р. — створення фільму «Білий птах з чорною ознакою» (режисер Юрій Іллєнко), який був різко засуджений комуністичною владою.

1971–1975 рр. — дев'ять п'ятиріччя. Згорання економічної реформи. Уповільнення темпів росту промисловості.

1972 р., січень-травень — нова хвиля репресій проти української інтелігенції. Арештовані Іван Дзюба, Ірина Калиниць, Євген Сверстюк, Іван Світличний, Василь Стус, В'ячеслав Чорновіл, Данило Шумук та інші.

1972 р., 25 травня — усунення П. Шелеста з поста першого секретаря ЦК КПУ. Обрання на цю посаду Володимира Щербицького.

1972 р., вересень — початок переходу до загальної середньої освіти молоді.

1976–1980 рр. — десяти п'ятиріччя. Дальше уповільнення темпів розвитку промисловості.

1976 р., 9 листопада — утворення Української Гельсінської групи (всеукраїнська правозахисна неформальна група) у складі 10 осіб на чолі з Миколою Руденком. Згодом належало 36 осіб (всього — 50 людей), майже всі найвідоміші українські дисиденти. Існувала до 7 липня 1988 р.

1977 р., 27 вересня — на Чорнобильській атомній електростанції поставлено під промислове навантаження перший блок потужністю 1 млн кіловат. Перша в Україні АЕС дала електричний струм.

1978 р., 22 січня — самоспалення в Каневі Олексія Гірка на день 60-річчя проголошення незалежності УНР як протест проти радянської окупації України.

1978 р., 20 квітня — схвалення Верховною Радою УРСР нової Конституції УРСР.

1978 р., жовтень — директива колегії міністерства освіти УРСР «Удосконалити вивчення російської мови в загальноосвітніх школах республіки».

1979 р., квітень (травень) — загадкова смерть композитора Володимира Івасюка у Брюховичах під Львовом. Смерть, очевидно, настала в квітні, похорон на Личаківському кладовищі — у травні.

1979 р., 27 грудня — введення радянських військ в Афганістан (перебували до 15 лютого 1989 р.). Загинуло понад 15 тис. вояків, з них близько 3 тис. українців.

1979 р. — уперше за тривалий період історії смертність сільських жителів частини України (Чернігівської обл.) перевищила народжуваність. Початок депопуляції.

Вихід друком роману у віршах Ліни Костенко «Маруся Чурай», 1987 р. удостоєний Шевченківської премії, одне з найвидатніших досягнень української літератури.

1982 р., 10 листопада — смерть Л. Брежнєва.

1983 р., травень — тасма постановою ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР «Про додаткові заходи щодо удосконалення вивчення російської мови в загальноосвітніх навчальних закладах союзних республік».

1983 р., червень — постанова ЦК КПУ і Ради Міністрів УРСР про посилення русифікації, зокрема надбавки у розмірі 15% зарплати вчителям російської мови та літератури «за особливо складні умови роботи».

Персоналії

Амосов Микола (19.12.1913, с. Ольхове, тепер Череповецького р-ну Владимирської обл., РФ — 12.12.2002, Київ) — видатний лікар, учений у галузі медицини, біокібернетики, письменник. Закінчив Архангельський (РФ) мед. ін-т (1939). З 1952 мешкав у Києві. А. був директором Ін-ту серцево-судинної хірургії. Академік АН УРСР (1969). А. — один із засновників легеневої та серцевої хірургії в СРСР, засновник укр. школи біологічної, мед., психологічної кібернетики. Праці з тематики хірургічного лікування захворювань серця, легень, моделювання психічних функцій мозку. Ленінська премія (1961). Герой Соціалістичної Праці (1973). А. — автор книги «Думки і серце» (1964), «Моделювання психіки і мислення» (1965), «Записки з майбутнього» (1966), «ППГ-2266» (1974), «Роздуми про здоров'я» (1978), «Книга про щастя і нещастя» (1983) та ін.

Андропов Юрій (15.06.1914, Ставропілля, тепер у РФ — 9.02.1984, Москва) — рад. держ. і парт. діяч. З 1936 — на комсомольській, згодом — на парт. роботі. А. був послом СРСР в Угорщині (1953-1957), головою КДБ (КГБ) СРСР (1967-1982), секретарем ЦК КПРС (1982), з листопада 1982 — генеральним секретарем ЦК КПРС. Декларував суспільні зміни, які полягали у посиленні дисципліни, б-бі проти корупції та злочинності.

Білаш Олександр (6.03.1931, с. Градизьк, нині смт Глобинського р-ну Полтавської обл. — 2003, Київ) — відомий композитор і педагог. Закінчив Київську консерваторію (1957). Б. викладав у Київському пед. ін-ті (1956-1961). Автор творів: опер «Гайдамаки» (1965), «Прапороносці» (1985), ораторії «Вишневий вітер» (1989), оперети «Легенда про Київ» (1982), пісень «Два кольори», «Лечельники», «Ясені», «Цвітуть осінні тихі небеса», «Сину, качки летять» та ін. Нар. артист СРСР (1990). Держ. премія УРСР ім. Т. Шевченка за пісні, створені 1971-1974 (1975). Герой України (2001).

Брежнєв Леонід (19.12.1906, с. Кам'янське Катеринославської губ., тепер Дніпродзержинський Дніпропетровської обл. — 10.11.1982, Москва) — рад. парт. і держ. діяч. Закінчив Дніпропетровський металургійний ін-т (1935). Б. — учасник рад.-нім. війни, генерал-майор (1945). Очоловав Запорізький (1946-1947) і Дніпропетровський (1947-1950) обкоми партії, згодом працював у Молдавії та Казахстані. Б. був Голо-

вою Президії Верховної Ради СРСР (1960-1964, 1977-1982). Один з гол. керівників змови проти М. Хрущова (1964), після його усунення обраний першим секретарем ЦК КПРС, з 1966 — генеральний секретар ЦК КПРС. Герой Соціалістичної Праці (1961), чотири рази Герой Радянського Союзу (1966, 1976, 1978, 1981), маршал Радянського Союзу (1976). Час перебування при владі Б. окреслюється в іст. л-рі як період «застою». Автор «Спогадів» (1983). Похоронений біля мавзолею В. Леніна.

Ватченко Олексій (25.02.1914, с. Єлизавето-Кам'янець Катеринославська губ., нині у складі Дніпропетровська — 22.11.1984, Київ) — рад. парт. і держ. діяч. Закінчив фізико-математичний ф-т Дніпропетровського ун-ту (1938). Член ком. партії з 1940. В. працював першим секретарем Хмельницького, Черкаського і Дніпропетровського (1965-1976) обкомів КПУ. Голова Президії ВР УРСР (1976-1984). В. 1968 був одним з гол. ініціаторів кампанії гоніння роману О. Гончара «Собор», оскільки він «упізнав» себе у літ. герої Володимира Лободі, який здав батька у будинок пенсіонерів. Герой Соціалістичної Праці (1973). В. — вірний соратник В. Щербинського, один з творців «застою» в Україні.

Гнатюк Дмитро (28.03.1925, с. Старосілля, нині с. Новосілка Кіцманського р-ну Чернівецької обл.) — визначний співак (баритон), режисер, гром. діяч. Закінчив Київську консерваторію (в І. Паторжинського, 1951, її проф. — з 1987, тепер Нац. муз. академія), Київський театр. ін-т ім. І. Карпенка-Карого (1975). Г. з 1951 — соліст Київського театру опери та балету (1979-1980 — директор, з 1988 — гол. режисер, тепер Нац. опера України). Партії: Остап, Еней («Тарас Бульба»), «Енеїда» М. Лисенка), Мазепа, Євгеній Онєгин (одномісний опери П. Чайковського), Ріголетто (одномісний опера Дж. Верді) та ін. Вистави: «Князь Ігор» О. Бородіна (1975, виконавець гол. партії), «Запорожцями за Дунаєм» С. Гулака-Артемовського (1978, 1988), «Тоска» Дж. Пуччіні (1980), «Золотий обруч» Б. Лятошинського (1990), «Травіата» Дж. Верді (1994) тощо. Нар. артист СРСР з 1960, нар. артист України з 2000. Держ. премія СРСР (1977). Держ. премія УРСР ім. Т. Шевченка (1973) за виконавську діяльність 1971-1972. Герой Соціалістичної Праці (1985). Герой України (2005).

Гончар Олександр (3.04.1918, с. Суха, тепер Кобеляцького р-ну Полтавської обл. — 14.07.1995, Київ) — видатний письменник і гром. діяч. Учасник рад.-нім. війни. Закінчив Дніпропетровський ун-т (1946), навчався в аспірантурі Ін-ту л-ри ім. Т. Шевченка АН УРСР. Г. був головою правління СПУ (1959-1971), головою Укр. республіканського комітету захисту миру (з 1973). Автор трилогії «Прапороносці» (1946-1948), романів «Людина і зброя» (1960), «Тронка» (1963), «Собор» (1968, зазнав вульгарно-суб'єктивістської критики після публікації, роман був заборонений 20 років), «Циклон» (1970), «Берег любові» (1976), «Твоя зоря» (1980), повістей, новел, публіцистики, «Щоденників» та ін. Академік АН УРСР (1978, літературознавство). Держ. (Сталінські) премії (1948, 1949), Держ. премія СРСР (1982), Ленінська премія (1964). Держ. премія УРСР ім. Т. Шевченка (1962) за роман «Людина і зброя». Герой Соціалістичної Праці (1978).

Горинь Богдан (10.02.1936, с. Кнісело, тепер Жидачівського р-ну Львівської обл.) — відомий політ. і гром. діяч, політолог, літературознавець, мистецтвознавець. Брат М. Гориня. Закінчив Львівський ун-т (1959). Г. працював у Львівському музеї укр. мистецтва, зокрема над історією західноукраїнського мистецтва 20-30-х рр. XX ст., виступав із статтями у пресі. 1965 арештований, засуджений за «антирадянську пропаганду», звільнений 1968. Член УГТ, один із засновників УГС і НРУ. Нар. депутат двох скликань (1990-1998). Г. — автор книг «Крим не тільки зона відпочинку» (1994, у співавторстві), «На шляху до Європи» (1994) та ін.

Горинь Михайло (17.06.1930, с. Кнісело, нині Жидачівського р-ну Львівської обл. — 2013, Київ) — видатний політ. і гром. діяч, психолог, журналіст. Брат Б. Гориня. Закінчив Львівський ун-т (1954). Г. працював психологом, вів правозахисну діяльність, поширював «самвидав». Арештований 1965, засуджений за «антирадянську пропаганду» (в ув'язненні — до 1971), 1981 — ще раз (до 1987). Член УГТ з 1982, один із засновників УГС, НРУ (був головою секретаріату НРУ, його співголовою) видання «Українського вісника». Нар. депутат України (1990-1994). Заснував Центр досліджень проблем громадянського с-ва (1996). Г. був головою т-ва «Україна» (зв'язки з закордонними українцями).

Григоренко Петро (16.10.1907, с. Борисівка Ногайського пов. Таврійської губ., тепер Мелітопольського р-ну Запорізької обл. — 21.02.1987, Нью-Йорк, США) — видатний правозахисник, гром.-політ. і військ. діяч. Навчався у Харківському технологічному ін-ті (1929-1931), закінчив Московську військово-інженерну академію ім. В. Куйбишева. Г. — учасник рад.-нім. війни (1944-1945), генерал-майор. Г. восени 1963 організував підпільну Спілку б-бі за відродження ленінізму, 1964-1965 примусово перебував на лікуванні у спеціальній психікарні. Згодом включився у б-бу кримських татар за повернення в Крим, підтримував «Празьку весну». Г. 1969 вдруге заарештований, звинувачений в «антирадянській агітації та пропаганді», знову перебував на примусовому лікуванні (1970-1974). У листопаді 1976 брав участь у створенні УГТ, 1977 виїхав на лікування у США, став закордонним представником УГТ. Г. — одна з центр. фігур опозиції в СРСР.

Данченко Сергій (17.03.1937, Запоріжжя — 20.08.2001, Київ) — визначний режисер, педагог. Закінчив Львівський ун-т ім. І. Франка (1959), Київський театр. ін-т (1965, його викладач — з 1979, проф. — з 1996). Д. працював гол. режисером Львівського (нині Нац. академічний) укр. драм. театру ім. М. Заньковецької (1970-1978), гол. режисером і директором Київського (тепер Нац.) укр. драм. театру ім. І. Франка (1978-2001). Держ. премія УРСР ім. Т. Шевченка разом з ін. за виставу «Тил» у Львівському укр. драм. театрі ім. М. Заньковецької.

Димаров Анатолій (Гарасюта, згодом узяв прізвище матері; 17.05.1922, Миргород, нині Полтавська обл.) — визначний письменник. Учасник Другої св. війни. Навчався у Літ. ін-ті ім. М. Горького (Москва, 1950-1951), Львівському пед. ін-ті (1951-1953), ВПШ (Москва, 1953-1956). Д. — автор збірок повістей «Містечковій історії» (1983), «Міські історії» (1988), автобіографічних повістей «Через місточок» (1957), «Блакитна дитина» (1968), «На коні і під конем» (1978), «Вершини» (1986), повісті «Молитва до Марії», спогадів «Прожити і розповісти». Держ. премія УРСР ім. Т. Шевченка (1981) за роман-дилогію «Біль і гнів».

Драч Іван (17.10.1936, с. Теліжинці Тетіївського р-ну Київської обл.) — визначний поет, перекладач, кіносценарист, драматург, гом. і держ. діяч. Закінчив Київський ун-т (1962) і Вищі сценарні курси (Москва, 1964). Належить до плеяди «шістдесятників». Д. — автор зб. віршів і поем «До джерел» (1972), «Київське небо» (1976), «Дума про Вчителя» (1977), «Сонце і слово» (1979), «Драматичні поеми» (1982), «Теліжинці» (1985), «Чорнобильська мадонна» (1988), кіносценаріїв «Криниця для спраглих» (1967), «Камінний хрест» (1968), «Пропала грамота» (1972), «Вечори на хуторі біля Диканьки» (1984), «Зона» (1988), книги статей і нотаток «Духовний меч» (1983), перекладу «Історії русів» (1991) та ін. Держ. премія СРСР (1983) за зб. «Зелені ворота» (1980). Держ. премія УРСР ім. Т. Шевченка (1976) за зб. поезій «Корні і крона».

Загребельний Павло (25.08.1924, с. Солошине, тепер Кобеляцького р-ну Полтавської обл. — 3.02.2009, Конча-Озерна під Києвом, похований у Києві) — відомий письменник. Учасник рад.-нім. війни. Закінчив Дніпропетровський ун-т (1951). Працював у пресі, гол. редактор газети «Літературна газета» (нині «Літературна Україна, 1961-1963). З. був першим секретарем правління СПУ (1979-1986). Автор романів «Європа 45» (1959), «Європа. Захід» (1961), «Південний комфорт» (1984), трилогії «З погляду вічності» (1970), «Переходимо до любові» (1971), «Намилена трава» (1974), романів на іст. тематику «Диво» (1968), «Первоміст» (1972), «Смерть у Києві» (1973), «Євпаксія» (1975), «Роксолана» (1980), «Я, Богдан (Сповідь у славі)» (1983), «Тисячолітній Миколай» (1994) і багато ін. Держ. премія СРСР (1980) за роман «Розгін» (1976). Держ. премія УРСР ім. Т. Шевченка (1974) за романи «Первоміст» і «Смерть у Києві».

Іваничук Роман (27.05.1929, с. Трач, тепер Косівського р-ну Івано-Франківської обл.) — відомий письменник і гом. діяч. Закінчив Львівський ун-т (1957). Учителевав, працював у часописі «Жовтень» (з 1990 — «Дзвін»). І. — нар. депутат України (1990-1994). Автор іст. романів «Мальви» (1968), «Черлене вино» (1977), «Манускрипт з вулиці Руської» (1979), «Вода з каменю» (1982), «Четвертий вимір» (1984), «Шрами на скалі» (1987), «Журалинний крик» (1988), «Орда», «Бо війна — війною» (1991), спогадів «Благослови, душе моя, Господа!» (1993), «Дороги волнь і невольні» (1996, 1999). Держ. премія УРСР ім. Т. Шевченка (1985) за романи «Вода з каменю», «Четвертий вимір». Герой України (2009).

Івасюк Володимир (4.03.1949, Кіцмань Чернівецької обл. — квітень 1979, Львів?, похований 22.05.1979 у Львові) — визначний композитор, один із основоположників сучасної укр. естрадної музики. Закінчив Чернівецький мед. ін-т (1973), навчався (1973-1979) у Львівській консерваторії. Автор пісень «Я піду в далекі гори» (1968), «Червона рута» (1969), «Водограй» (1969), «Пісня буде поміж нас» (1971), «Два перстені» (1973), музики до вистави «Прароносці» за романом О. Гончара (1975, Львівський укр. драм. театр ім. М. Заньковецької) та ін. Знайдений повіщенням у Брюховецькому лісі неподалік Львова. Похорон І. перетворився на масову акцію протесту проти ком. режиму. Деякий час у 80-х рр. творча спадщина композитора була під заборону. На честь найвідомішої пісні І. з 1989 проводиться фестиваль укр. пісні «Червона рута». Держ. премія України ім. Т. Шевченка (1994) за видатний внесок у розвиток укр. нац. мистецтва.

Іллєнок Юрій (9.05.1936, Черкаси — 15.06.2010, с. Прохорівка Канівського р-ну Черкаської обл.) — визначний кінорежисер, гом. діяч. Закінчив Всесоюзний держ. ін-т кінематографії (1960), з 1963 — на Київській кіностудії. В останні роки життя — активіст Всеукраїнського об'єднання «Свобода». І. — оператор фільму «Тіні забутих предків» (1965, приз міжнародних кінофестивалів). Режисер фільмів «Криниця для спраглих» (1965, у прокаті 1987), «Вечір напередодні Івана Купала» (1967), «Білий птах з чорною ознакою» (1971), співатор сценарію, премія міжнародного кінофестивалю, «Наперекір усьому» (1972), «Мріяти і жити» (1973), «Свято печеної картоплі» (1976), «Смужка нескошених диких квітів» (1978), «Лісова пісня. Мавка» (1981), «Легенда про княгиню Ольгу» (1982), «Солом'яні дзвони» (1987), «Лебедине озеро. Зона» (1990, співатор сценарію, міжнародна премія), «Молитва за ретмана Мазепу» (2002). І. — автор спогадів «Доповідна апостолю Петру» (Тернопіль, 2008). Держ. премія УРСР ім. Т. Шевченка (1991, разом з ін. творцями фільму «Тіні забутих предків»).

Коротич Віталій (26.05.1936, Київ) — письменник, публіцист, перекладач. Закінчив Київський мед. ін-т (1959). Працював лікарем, згодом перейшов на літ. роботу. К. був гол. редактором журналів «Раюк» (1966-1968), «Всесвіт» (1979-1986), «Огоньок» (Москва, 1986-1991, відіграв вел. роль у роки «переворотів»). К. — автор зб. віршів «Золоті руки» (1961), «Запах неба» (1962), «Вулиця волошок» (1963), «Перевітлення» (1971), «Щоденник» (1973), публіцистики, перекладів, сценаріїв, спогадів та ін. Держ. премія СРСР (1985) за публіц. роман «Обличчя ненависті». Держ. премія УРСР ім. Т. Шевченка (1981) за книги публіцистики «Кубатура яйця», «Побачити зблизка» і публіц. виступи у пресі по радіо і телебаченню. Нар. депутат СРСР (1989-1991).

Косигін Олексій (5.03.1904, Петербург — 18.12.1980, Москва) — рад. держ., парт. і госп. діяч. Закінчив Ленінградський текстильний ін-т ім. С. Кірова (тепер Петербург, 1935). К. 1940-1953 був заступником голови РНК (з 1946 — РМ), 1964-1980 — головою РМ СРСР. Активно займався проведенням екон. реформи другої по-

ловини 60-х рр., названої «косигінською». Двічі Герой Соціалістичної Праці (1964, 1974). Урна з прахом у кремлівській стіні.

Костенко Ліна (19.03.1930, смт Ржищів, тепер місто Кагарлицького р-ну Київської обл.) — видатна поетеса, гром. діячка. Закінчила Літ. ін-т ім. М. Горького (Москва, 1956). Друкується з 1946. Поезії К. властиві потужна інтелектуальна напруга, тяжіння до афористичної влучності вислову. Глибоко пережите громадянське і містечке кредо поетеси з чітко пронесена через етичні випробування часів «застою». Наступна книга поезій «Над берегами вічної ріки» вийшла ліше 1977. Держ. премія УРСР ім. Т. Шевченка (1987) за іст. роман у віршах «Маруса Чурай» (1979), зб. поезій «Неповторність» (1980).

Литвин Юрій (26.11.1934, с. Ксаверівка Васильківського р-ну Київської обл. — 4.09.1984, табори у с. Курино Чусовського р-ну Пермської обл., РФ, перепохований 19.11.1989 у Києві) — відомий правозахисник, поет, публіцист. Навчався у гірничо-промисловій школі міста Шахти (у РФ), працював у Донбасі. 1953–1955 відбував перше ув'язнення на будівництві Куйбишевської (тепер Самара, РФ) ГЕС. 1956 арештований вдруге, звинувачений у створенні підпільної націоналістичної організації «Група визволення України», звільнений 1965. 1974 арештований утретє. У листопаді 1977, тільки звільнившись, Л. став членом УГГ (червень 1979), за що 6.08.1979 знову заарештований, уже важкохворий. Помер в ув'язненні. У листопаді 1989 прах Л., В. Стуса і О. Тихого перевезений до Києва з почестями похований на Байковому кладовищі.

Марченко Валерій (16.09.1947, Київ — 7.10.1984, Ленінград, тепер Петербург, РФ, похований у с. Гатне Києво-Святошинського р-ну Київської обл.) — відомий журналіст, правозахисник, літературознавець, учений-східнознавець і перекладач. Закінчив філол. ф-т Київського ун-ту (1970), вивчав тюркські мови у Бакинському ун-ті. 25.06.1973 заарештований і засуджений за «націоналізм» на 6 років колонії суворого режиму і 2 роки заслання. Член УГГ (з жовтня 1983). 21.10.1983 вже важкохворого М. арештовують вдруге, засуджують на 10 років таборів і 5 років заслання, проте через рік він помирає у тюремній лікарні. Протягом 1971–1972 опублікував низку перекладів з азербайджанської л-ри. Автор публіц. статей «Київський діалог», «Страшний якийсь татар», «Там, у Київських печерах», «ГУЛАГ» та ін. У незалежній Україні опублікована зб. М. «Листи до матері з неволі».

Миколайчук Іван (15.06.1941, с. Чорторік Кіцманського р-ну Чернівецької обл. — 3.08.1987, Київ) — видатний кіноактор, сценарист, режисер. Закінчив 1965 Київський ін-т театр. мистецтва ім. І. Карпенка-Карого, працював на Київській кіностудії ім. О. Довженка. Ролі у фільмах: Тарас Шевченко («Сон», 1964), Іван («Тіні забутих предків», 1964), Петро («Білий птах з чорною ознакою», 1971, співавтор сценарію) та ін. Постановив фільми «Вавилон — ХХ» (1979, співавтор сценарію, автор муз. оформлення, роль Фабіана), «Така пізня, така тепла осінь» (1982, співавтор сценарію, головна роль Корчака). 1988 посмертно М. присуджена Держ. премія УРСР ім. Т. Шевченка за створення різнопланових нац. образів у фільмах «Сон», «Тіні забутих предків», «Бур'я», «Комісар», «Білий птах з чорною ознакою», «Вавилон — ХХ», «Така пізня, така тепла осінь». 1991 у Києві була опублікована книга спогадів про М., сценарій його фільмів та інтерв'ю з ним.

Мірошниченко Євгенія (12.06.1931, с. Радянське, тепер Вовчанського р-ну Харківської обл. — 27.04.2009, Київ) — відома співачка (лірико-коломоратурне сопрано). Закінчила Київську консерваторію (1957, її викладач з 1980, проф. з 1991, нині Нац. муз. академія). М. — солістка Київського театру опери та балету (1957–1990, тепер Нац. опера України). Партії: Венера («Енеїда» М. Лисенка), Йолан («Милана» Г. Майбороди), Віолетта («Травіата» Дж. Верді), Розіна («Севільський цирюльник» Дж. Россіні) та ін. Нар. артистка СРСР з 1965. Держ. премія СРСР 1981. Держ. премія УРСР ім. Т. Шевченка (1972) за виконавську діяльність 1970–71.

Мороз Валентин (15.04.1936, с. Холонів, тепер Горохівського р-ну Волинської обл.) — відомий історик і гром.-політ. діяч. Закінчив іст. ф-т Львівського ун-ту (1958). Учителював, був викладачем Луцького та Івано-Франківського пед. ін-тів (нині — ун-ти). М. 1965 арештований за стандартним звинуваченням (антирадянська агітація і пропаганда), згодом ув'язнений ще раз, під тиском зах. урядів — звільнений і висланий. Автор публіц. праць «Серед снігів», «Моїсей», Репортаж із заповідника імені Берії», «Хроніка опору», іст. досліджень. Виступав з лекціями на іст. та сусп.-політ. теми, проводить гром.-політ. роботу в Україні.

Осика Леонід (8.03.1940, Київ — 16.09.2001, там же) — відомий кінорежисер. Закінчив Всесоюзний держ. ін-т кінематографії (1966). О. з 1965 працював на Київській кіностудії. Фільми: «Та, що входить у море» (1965), «Хто повернеться — долобить» (1967), «Камінний хрест» (1968, сценарій І. Драча), «Захар Беркут» (1972, сценарій Д. Павличка), «Дід лівого крайнього» (1973, сценарій І. Драча), «...Якого любили всі» (1982), «Етюди про Врубеля» (1989, сценарій у співавторстві з С. Параджановим), «Подарунок на іменини» (1991, за оповіданням М. Коцюбинського), «Гетьманські клейноди» (1994, за повістю Б. Лепкого «Крутіж») та ін. Нар. артист України з 1998. Держ. премія України ім. Т. Шевченка (1997) за худ. фільми «Камінний хрест», «Захар Беркут», «Подарунок на іменини», «Гетьманські клейноди».

Павличко Дмитро (28.09.1929, с. Стопчатів, тепер Косівського р-ну Івано-Франківської обл.) — визначний поет, перекладач, гром. і політ. діяч, дипломат. Закінчив Львівський ун-т (1953). П. був на журналістській роботі, зокрема гол. редактором журналу «Всесвіт» (1971–1978). Нар. депутат СРСР (1989–1991) і України (кількох скликань). Один із засновників НРУ та ін. дем. о-цій. П. очолював ТУМ ім. Т. Шевченка (1989–1990,

нині ТУМ «Просвіта» ім. Т. Шевченка, працював послом України в Словаччині та Польщі. Друкується з 1951. П. — автор зб. віршів «Любов і ненависть» (1953), «Правда кличе!» (1958), «Хліб і стяг» (1968), «Тасмания твою обличчя» (1977), «Смерічка» (1982), «Спіраль» (1984), «Рубай» (1987, 2000), «Покаянні псалми» (1994), «Золоте яблуко» (2000), численних перекладів, сценаріїв, публіцистики та ін. Багато віршів поета, покладених на музику, стали популярними піснями, зокрема «Два кольори», «Лелеченьки». Держ. премія УРСР ім. Т. Шевченка (1977) за зб. поезій «Любов і ненависть». Герой України (2004).

Параджанов Сергій (9.01.1924, Тбілісі — 20.07.1990, Среван) — визначний кінорежисер. За національністю вірменин. 1951 закінчив Всесоюзний держ. ін-т кінематографії у класі І. Савченка. В Україні створив фільми «Наталія Ужвій» (1957) та ін. Міжнародне визнання (16 призів різних кінофестивалів) здобув фільм П. «Тіні забутих предків» (1964, екранізація повісті М. Коцюбинського). Підписував листи протесту проти переслідувань укр. інтелігенції. 17.03.1973 був заарештований за сфабрикованими звинуваченнями, завдяки міжнародній кампанії протесту звільнений 30.12.1977 із забороною жити в Україні. Автор сценаріїв до фільмів, «Лебедине озеро. Зона» (разом з Ю. Ілленком; обидва — 1989). Нар. артист УРСР (1990), лауреат Держ. премії УРСР ім. Т. Шевченка (1991, посмертно, разом з ін. творцями фільму «Тіні забутих предків»).

Роговцева Ада (Роговець; 16.07.1937, Глухів, тепер Сумської обл.) — визначна актриса театру і кіно. Закінчила Київський ін-т театр. мистецтва (1959, 1980-1989 — його викладач). Р. працювала у Київському (нині Нац.) академічному театрі рос. драми ім. Лесі Українки (1959-1994). При Театрі на Подолі заснувала «Антрепризу Ади Роговцевої», грала у Молодому театрі. Знялася у фільмах «Салют, Маріє!» (1971), «Приборкання вогню» (1972), «Вічний полк» (1976-1983), «Діти як діти» (1978) тощо. Нар. артистка СРСР (1978). Держ. премія УРСР ім. Т. Шевченка (1981) за виконання ролей Раневської («Вишневі сад» А. Чехова), Лесі Українки («Сподіватися» Ю. Щербака), Надії («Хазяйка» М. Горасвої) на сцені Київського рос. драм. театру ім. Лесі Українки.

Романюк Василь (Патріарх Володимир; 9.12.1925, с. Химчин Косівського пов., тепер Косівського р-ну Івано-Франківської обл. — 14.07.1995, Київ) — видатний реліг. діяч, богослов, правозахисник. У молоді роки брав участь у нац.-визв. боротьбі, 1944 засуджений рад. режимом до 10 років ув'язнення, звільнений у серпні 1953. Р. 1959 закінчив Вищі богословські курси у Станіславі (нині Івано-Франківській обл., захищав права вірних, приятелював з «шістдесятниками»). 20.01.1972 арештований, засуджений на сім років таборів і три роки заслання (до 1982). 1976 проголосив свою належність до УАПЦ, з лютого 1979 — член УГГ. 28.04.1990 був пострілений у черевно-травничній частині тіла на території УАПЦ-КП (червень 1992). Після смерті Патріарха Метислава 21.10.1993 обраний Патріархом (інтронізаційний 24.10 у Софійському соборі). Після раптової смерті спроба поховати тіло Патріарха у Софійському соборі нашошкунулася на опір УПЦ-МП і силою дії загонів спецпризначення. Похований біля брами Св. Софії.

Руденко Микола (19.12.1920, с. Юр'ївка, нині Лутугинського р-ну Луганської обл. — 1.04.2004, Київ) — визначний гом. і політ. діяч, письменник. 1939-1948 — перебував у збройних силах, учасник рад.-нім. війни. Р. був гол. редактором журналу «Дніпро» (1948-1950), на творчій роботі (1950-1975). Засновник і перший голова УГГ (9.11.1976), за що був арештований, 1977-1987 перебував в ув'язненні. Р. з 1987 був в еміграції, 1990 повернувся в Україну. Автор романів «Вітер в обличчя», «Остання шабля», «Орлова балка», «Сила Моносу», «Формула Сонця», 10 книг поезій, екон. праць «Енергія прогресу», «Економічні монолози», «Шлях до хаосу». Держ. премія України ім. Т. Шевченка (1993) за роман «Орлова балка», зб. «Поезії». Герой України (2000).

Сверстюк Євген (13.12.1928, с. Сільце, нині Горохівського р-ну Волинської обл.) — видатний філософ, культуролог, літературознавець, письменник, гом. діяч. Закінчив Львівський ун-т (1952), аспірантуру Київського наук.-дослідного ін-ту психології Міністерства освіти УРСР (працював у ньому 1959-1960, 1962-1965), доктор філос. наук з 1993. С. чотири рази звільнявся з роботи за політ. мотивами. 1965-1972 — відповідальний секретар «Українського ботанічного журналу», з 1988 — гол. редактор газети «Наша віра». С. 1972-1983 перебував в ув'язненні «за виготовлення і розповсюдження документів самвидаву». Автор книг «Собор у ристогоні» (Париж-Балтимор, 1970), «Підпільні есе» (Гарвард, 1976, англійською мовою), «Есе» (Франкфурт, 1976, нім. мовою), «Блудні сини України» (1993), «Шевченко і час» (1996), «На святі надій. Вибране» (1999), численних есе і статей та ін. Держ. премія України ім. Т. Шевченка (1995) за книгу «Блудні сини України». Герой України.

Світлична Надія (8.11.1936, с. Половинкине Старобільського р-ну Луганської обл. — 8.08.2006, США, похована в Києві) — відома публіцистка, правозахисниця, гом. діячка. Сестра І. Світличного. Закінчила Харківський ун-т (1958). З 1964 — активна правозахисниця, разом з А. Горською започаткувала відродження нац. свят, традицій і звичаїв, брала участь у поширенні «самвидаву», одна з організаторів демонстрації біля пам'ятника Т. Шевченкові 22.05.1967 тощо. С. 1972 арештована, засуджена на чотири роки ув'язнення (до 1976), з жовтня 1978 — член УГГ. З 1978 — у США, 1980-1994 — на радіо «Свобода». З передач С. світ дізнався про багатьох дисидентів, під її редакцією вийшло чимало їхніх творів. Держ. премія України ім. Т. Шевченка (1994) за активну журналістську і публіц. діяльність останніх років.

Світличний Іван (20.09.1929, с. Половинкине, нині Старобільського р-ну Луганської обл. — 25.10.1992, Київ) — визначний правозахисник, поет, мовознавець, літ. критик. Брат Надії Світличної. Закінчив укр.

відділення філол. ф-ту Харківського ун-ту (1951), аспірантуру Ін-ту л-ри АН УРСР ім. Т. Шевченка (1955). С. 1957-1963 працював в Ін-ті л-ри, відповідальним секретарем часопису «Радянське літературознавство». Виступав проти політики русифікації, захищав «шістдесятників» від необгрунтованої критики. 1965 арештований, після восьми місячного ув'язнення не міг працювати за фахом. У січні 1972 знову арештований, засуджений до 7 років таборів і 5 років заслання. Звільнений у січні 1983 С. був важкохворим. Лавреат премії ім. В. Стуса (1989), Держ. премії України ім. Т. Шевченка (1994) за зб. поезій, поет. перекладів і літ.-крит. статей «Серце для куль і для рим». 1998 вийшла книга «Доброокий. Спогади про Івана Світличного».

Солов'яненко Анатолій (25.09.1932, Сталіно, нині Донецьк — 29.07.1999, смт Козин Обухівського р-ну Київської обл.) — визначний співак (тенор). Закінчив Сталінський політехнічний ін-т (1954), Київську консерваторію (1978), стажувався у Міланському театрі «Ла Скала» (Італія, 1963-1965). С. з 1962 — соліст Київського театру опери і балету (тепер Нац. опера), 1978 працював у Метрополітен-опера (Нью-Йорк, США). С. блискуче виконував укр. нар. пісні. Записав 18 платівок. Нар. артист СРСР з 1975. Держ. премія України ім. Т. Шевченка (1997) за репертуар 1995-1996.

Станкович Євген (19.11.1942, Свалява, тепер Закарпатська обл.) — визначний композитор. Закінчив Київську консерваторію (1970), у Б. Лятошинського і М. Скорика, з 1988 викладає в ній, тепер Нац. муз. Академія (проф.). Держ. премія УРСР ім. Т. Шевченка (1977) за симфонію № 3 «Я утверджуся» на слова П. Тичини. Цей же твір визнаний Всесвітньою радою композиторів при ЮНЕСКО найкращим твором 1985.

Ступка Богдан (27.08.1941, с. Куликів, тепер смт Жовківського р-ну Львівської обл. — 2012, Київ) — визначний актор і режисер. Закінчив Київський театр. ін-т ім. І. Карпенка-Карого (1984). С. працював у Львівському укр. драм. театрі ім. М. Заньковецької (нині Нац., 1961-1978), Київському укр. драм. театрі ім. І. Франка (тепер Нац., з 1978, гол. режисер з 2001), міністром к-ри і мистецтв України (1999-2001). Ролі: в театрі — Микола Задорожний («Украдене щастя» І. Франка), Майстер («Майстер і Маргарита» за М. Булгаковим), Тев'є («Тев'є-Тевель» за Шолом-Алейхемом), Ричард, Король Лір («Ричард III», «Король Лір» В. Шекспіра); у кіно — Орест Дзвонар («Білий птах з чорною ознакою», 1971), Леонтович («Лударик», 1980), Керенський («Червоні дзвони», 1982), Остап Вишня («Із життя Остапа Вишні», 1991), Стальський («Пастка», 1992-1993), Богдан Хмельницький («Вогнем і мечем», 1998, Польща), Іван Мазепа («Молитва за гетьмана Мазепу», 2001), Тарас Бульба («Тарас Бульба», 2009, РФ) та ін. Нар. артист СРСР з 1991. Держ. премія СРСР (1980). Держ. премія України ім. Т. Шевченка (1993) разом з ін. творцями за виставу «Тев'є-Тевель» за Шолом-Алейхемом у Київському укр. академічному драм. театрі ім. І. Франка (тепер Нац.).

Стус Василь (6.01.1938, с. Рахнівка Гайсинського р-ну Вінницької обл. — 4.09.1985, с. Кучино Чусовського р-ну Пермської обл., РФ, похований у с. Борисово, перепохований у листопаді 1989 в Києві) — видатний поет, правозахисник. Навчався на іст.-філол. ф-ті пед. ін-ту в Сталіно (тепер Донецьк, до 1958), в аспірантурі Ін-ту л-ри ім. Т. Шевченка АН УРСР зі спеціальності «Теорія літератури» (1963-1965, відрахований за участь в акції протесту проти арештів 4.09.1965 під час прем'єри фільму «Гіні забутих предків»). 1966-1972 С. працював старшим інженером у конструкторському бюро міністерства промисловості будматеріалів УРСР. 1970 у Брюсселі виходить зб. поезій «Веселий цвинтар». Арештований у січні 1972, засуджений до 5 років таборів і 3 років заслання. Після звільнення у жовтні 1979 вступив до УГТ, продовжував правозахисну діяльність. 1980 С. арештований вдруге, засуджений на 10 років особливо суворого режиму і 5 років заслання. Уже хворий, кілька разів оголошував голодовки, протестуючи проти жорстокого поведіння табірної адміністрації, помер у карцері. Визувався 1985 на здобуття Нобелівської премії. Творчість С. — видатне явище укр. і європейської поезії. Держ. премія УРСР ім. Т. Шевченка (1991) за зб. віршів «Дорога болю». Герой України (2005).

Тихий Олександр (Олека Тихий; 27.01.1927, хутір Ізівка, тепер Костянтинівського р-ну Донецької обл. — 5.05.1984, Перм, РФ, перепохований 19.11.1989 у Києві) — відомий правозахисник, поет. Закінчив філол. ф-т Московського ун-ту. Вперше засуджений 1948 за критику кандидата в депутати, але покарання замінили на умовне. Учителював на Донбасі. 1957 Т. заарештований за лист до ЦК КПРС із протестом проти введення військ Варшавського договору в Угорщину, засуджений на 7 років. Звільнений 15.02.1964, працював на різних роботах, водночас укладав словник укр. мови, написав публіц. твори, в яких виступив проти русифікації, на захист укр. мови. У листопаді 1976 став співзасновником УГТ. Вже на поч. лютого 1977 Т. знову арештований, засуджений на 10 років таборів і 5 років заслання. Кілька разів оголошував голодовки (найдовша — 52 дні). Помер у тюремній лікарні. Разом зі В. Стусом і Ю. Литвиним перепохований на Байковому кладовищі в Києві.

Тютюнник Григорій (Григорій; 5.12.1931, с. Шилівка, тепер Зінківського р-ну Полтавської обл. — 7.03.1980, Ірпінь Київської обл., похований у Києві) — видатний письменник. Брат Григорія Тютюнника. Навчався на філол. ф-ті Харківського ун-ту (1957-1962). Виступив як блискучий новеліст, вивів яскраві нац. характери, психологічно мотивував вчинки своїх героїв. Покінчив життя самогубством. Автор зб. оповідань «Зав'яз», «Деревий» (1969), «Батьківські пороги» (1972), «Крайнебо» (1975), «Коріння» (1976), повістей, творів для дітей. Держ. премія УРСР ім. Т. Шевченка (1989) за «Твори» у двох томах.

Черненко Костянтин (24.09.1911, с. Велика Тесь Мінусинського пов. Єнісейської губ., тепер Красноярський край, РФ — 10.03.1985, Москва) — рад. парт. і держ. діяч. Закінчив Вищу школу парторганізаторів при ЦК ВКП(б) (1945) і пед. ін-т (1953). Був на комсомольській і парт. роботі, один з найближчих співробітників

Л. Брежнев. Ч. обраний ген. секретарем ЦК КПРС вже хворою людиною (лютий 1984). Голова Президії Верховної Ради СРСР (1984-1985). В останні місяці перед смертю фактично був усунений від політ. життя. Герой Соціалістичної Праці (1976, 1981, 1984).

Чорновіл В'ячеслав (24.12.1937, с. Єрки, тепер Катеринопільського р-ну Черкаської обл. — 25.03.1999, поєд. с. Гордишич Бориспільського р-ну Київської обл., похований у Києві) — видатний політ. і гром. діяч, журналіст, видавець, публіцист. Закінчив ф-т журналістики Київського ун-ту (1960), аспірантуру Київського пед. ін-ту. Ч. працював редактором молодіжних передач Львівської студії укр. телебачення (1960-1963), комсорпед. ін-ту. Ч. працював редактором молодіжних передач Київської студії укр. телебачення (1963-1965). Виступав як літ. критик і публіцист. Активний учасник нац. руху гом на будівництві Київської ГЕС (1963-1965). Виступав як літ. критик і публіцист. Активний учасник нац. руху за «шістдесятників». 4.09.1965 разом з І. Дзюбою і В. Стусом виступив у Київському кінотеатрі «Україна» на за-хист арештованих укр. інтелектуалів. Ч. перебував в ув'язненні 1967-1969, 1972-1979, 1980-1985. Редактор підпільного «Українського вісника» (1970-1972, відновив 1987). Член УТТ з 22.05.1979. Автор книг і статей «Правосуддя чи режидиви терору?» (1966), «Лихо з розуму» (1967), «Хроніка таборових буднів» (1975), «Тільки один рік» (1977-1978) та ін.

Шевчук Валерій (20.08.1939, Житомир) — відомий прозаїк, драматург, літературознавець, історик. Закінчив Київський ун-т (1963). Ш. працював у пресі, наук. співробітником Київського іст. музею. Письменник уособлює той напрям у прозі «шістдесятників», котрий тяжіє до книжності, культурництва. Ш. — автор книжок «Серед тижня» (1967), «Крик півня на світанку» (1979), «Панна квітів» (1990), «Стежка в траві. Житомирська сага» (тт. 1-2, 1994), «Око прірви» (1996), «Жінка-змій» (1998), «Тіні зникли. Сімейна хроніка» (2002) та ін. Письменник переклав на сучасну укр. мову ряд творів давньоукраїнської л-ри. На сюжеті Ш. поставлено низку фільмів. Держ. премія УРСР ім. Т. Шевченка (1988) за роман-триптих «Три листки за вікном».

Шелест Петро (14.02.1908, с. Андріївка, нині Балаклійського р-ну Харківської обл. — 22.01.1996, Підмосков'я, 13.06.1996 перепохований у Києві) — парт. і рад. діяч. Навчався в Харківському інженерно-економічному ін-ті, Маріупольському (Донецька обл.) металургійному ін-ті (закінчив 1935). З 1940 Ш. на парт. роботі, 1941-1945 — на відповідальних посадах у тилу. У липні 1963 обраний першим секретарем ЦК КПУ (до травня 1972). 1972-1973 Ш. працював заст. голови РМ СРСР. Придушував прояви дисидентського руху (арешти 1965, 1972 та ін.) на посту керівника України, один з ініціаторів інтервенції рад. військ у Чехо-Словаччину 1968. Разом з тим час перебування Ш. першим секретарем ЦК КПУ — період найвищого піднесення автономного курсу укр. керівництва. Книга «Україно наша радянська» (1970) зазнала парт. критики за «ідеологічні помилки» (1973). Заповів поховати себе в Україні.

Щербинський Володимир (17.02.1918, Верхньодніпровськ Катеринославської губ., тепер Дніпропетровська обл. — 16.02.1990, Київ) — рад. парт. і рад. діяч. Закінчив механічний ф-т Дніпропетровського хіміко-технологічного ін-ту (1941), навчався у військ. академії хімічного захисту (1941). Перебував у військ. частині, що була розташована в Монголії, участі у боях ніколи не брав. З 1946 — на парт. роботі. Ш. 1955-1957 і 1963-1965 очолював Дніпропетровський обком КПУ, 1961-1963 і 1965-1972 був головою РМ УРСР. З травня 1972 до вересня 1989 — перший секретар ЦК КПУ. Лавреат Ленінської премії, двічі Герой Соціалістичної Праці (1974, 1977). Ш. відповідальний за чистку укр. держ. і парт. апарату, за русифікацію політ. і культ. життя, розправу за дисидентським рухом. У часи «перебудови» діяч робив усе можливе, щоб стримати розвиток дем. процесів, перетворив Україну в «заповідник застою». Відправлений на пенсію лише, коли постала потреба в гнучкішому керівникові. За деякими версіями, покінчив життя самогубством.

Терміни та поняття

Бюрократія (від фр. «паування канцелярії») — привілейований прошарок у с-ві, що спеціалізувався на управлінні державою. У сучасних умовах існує у вигляді розгалуженої мережі чиновників, силового апарату й адміністрації.

Військово-промисловий комплекс (ВПК) — об'єднання держ., військ., пром. підприємств, керівництва збройних сил, урядової бюрократії, мілітаризованих наук. установ, які розробляють і виготовляють військ. продукцію, пов'язані між собою проведенням політики мілітаризму. Термін «ВПК» уперше вжив президент США Двейт Ейзенгавер 1961. Він був додатковим фактором централізації рад. економіки, що не знав нац. меж, ні місцевих особливостей, ні респ. кордонів і мав тенденцію до необмеженого розростання, розширення політ. впливу, підпорядкування своїм інтересам усіх цивільних структур.

В'язень сумління — особа, ув'язнена або ін. чином обмежена у правах за політ., реліг. або ін. переконання, стать чи статус; в. с. визнають тільки тих, хто не вдавався у своїй діяльності до насильства та не закликав до нього.

Господарський розрахунок (госпрозрахунок) — метод господарювання підприємств в умовах соц. економіки, що поєднує централізоване керівництво з певною господарсько-оперативною самостійністю підприємств, трудових колективів, самоопікунств. Виник у період непу в СРСР. Упроваджувався внаслідок госп. реформ другої половини 60-х рр., але фактично влада від нього відмовилася.

Демопуляція (від лат. «віддалення, виділення, скасування, припинення, усунення») і лат. «народ») — вимирання, чисельне переважання показників смертності над показниками народжуваності. Такого явища у нас не

було, мабуть, за всю історію, а 1979 починається, найраніше проявилось у сільській місцевості на Чернігівщині, а з 90-х рр. — повсюдно.

Дефіцит (від лат. «не вистачає») — 1) перевищення видатків над доходами, пасиву балансу — над його активом; 2) нестача матеріальних цінностей порівняно з потребою у них. Брак якісних прод. чи пром. товарів у СРСР і зокрема в Україні за рад. часів. Характерною рисою побуту були довгі черги і гоніння за дефіцитними товарами. Однією з причин його була невідповідність між зростанням грошової маси і виробництвом товарів нар. споживання на користь першого. Тому все більше товарів посвядженого попиту потрапляло в цей розряд.

«Застій» — період неухильного поглиблення кризи рад. с-ва, який починався під гаслами подолання волюнтаризму і суб'єктивізму, надання стабільності, основою його було визначено «наступність», «поступовість», «звуженість». Однак суттю його фактично було відхід від лібералізму до неосталінізму. Саме в цей період номенклатура перетворилася на панівний клас рад. с-ва. Не можна сказати, що все стояло, але таку назву дали періоду 1964–1985.

Мілітаризація (від лат. «воєнний») — підпорядкування екон., політ. і гром. життя воєнним цілям; перенесення форм і методів військ. о-ції в галузь цивільних відносин, поширення військ. законів, військ. дисципліни на якусь галузь нар. господарства, воєнізація промисловості, створення воєнної промисловості у мирний час.

Номенклатура (від лат. «перелік, список») — панівний клас рад. с-ва, парт.-держ. керівництво. Ця верства сформувалася ще у 20-30-х рр., та особливо чітко вирізнялася у 60-80-х рр. Представники її утворили власну, закриту систему постачання продовольства і пром. товарів, яка не знала дефіцитів і спекулятивних цін. Для них були спец. господарства, де вирощувалися екологічно чисті продукти. Маючи зарплату в 2-3 рази вищу, ніж робітники, вони могли придбати товарів у 5-10 разів більше — ось такий парадокс, який пояснюється доступом до якісних і дешевих товарів. Н. мала і закриті санаторії та лікарні, отримувала поліпшене житло. На них працювали штатні покоївки, що утримувалися за держ. гроші. Її діти відвідували найсучасніші дитсадки і школи, вступали до престижних вишів. Вона твердила про справедливе с-во, а створила витончену соціальну нерівність.

Правозахисники — особи, які захищали права людини, люди в мирній, легальній опозиції до влади, синонім — дисиденти, їх заслугою є те, що вони виробили власну ідеологічну платформу. Осн. їх прагненнями було: реалізація права на самовизначення, задоволення культ. потреб, у першу чергу використання рідної мови, формування елементів гром. с-ва, дотримання прав людини. Найактивніші з них (10) створили 1976 УГГ. Вони керувалися не політ., а гуманітарно-правовими мотивами. Хоча вони і керувалися законами, але всі отримали вел. терміни покарання.

Продовольча програма (від укр. «продовольча» і гр. «публічне оголошення, розпорядження») — програма рад. керівництва на чолі з Леонідом Брежнєвим, ухвалена у травні 1982, у якій ставилось завдання безперерйного забезпечення продовольством населення СРСР. Була розрахована на період до 1990, її показники виконані не були. Ухвалення програми свідчило про неефективність рад. системи господарювання.

«Радянський народ» — термін, який у СРСР означав т. зв. нову іст., соціальну й інтернаціональну спільність людей, що нібито була «закономірним результатом докорінного перетворення класових і нац. відносин» і сформувалася на основі «зближення усіх соціальних груп, націй та народностей СРСР», мала єдину територію, економіку, к-ру («соц. за змістом»), союзу «загальнонародну» державу та спільну мету — побудову комунізму. Процес реалізації нац. політики КПРС, спрямованої на створення в майбутньому безнаціонального ком. с-ва, на практиці обумовлювала зневажання нац. самобутності, «згладжування» нац. відмінностей, б-бу з будь-якими, навіть потенційними, «буржуазно-націоналістичними проявами» у сусп.-політ. житті народів СРСР.

Рентабельність (від лат. «повертаю, сплачую») — який дає прибуток, дохід, доцільний з госп. точки зору; прибутковість виробництва. Визначається розміром прибутку, одержаним на одиницю капіталовкладень.

«Розвинутий соціалізм» (від укр. «розвинутий» і лат. «суспільний») — термін запущений до посвяжденного обігу в період «застою», його називали найдосконалішою формою сусп.-політ. устрою, але що це таке конкретно — достеменно не знав ніхто, навіть автори поняття. Цим терміном відкидалося чи відкладалося на невизначений час «світле ком. завтра», про що люди вже більш-менш розуміли і надіялися. Тепер люди зрозуміли, що заговоривши про нього, партія визнала утопічність побудови ком. с-ва, хоч його вважали перехідним етапом до комунізму.

Русифікація (росіянізація, зросійщення) — напрям денационалізації укр. народу. Особливо активно проводилася ком. владою, за винятком 20-х рр. У 70-х рр. почалася її нова хвиля, хоча не треба думати, що за правління П. Шелеста її не було, можливо, дещо повільніші темпи. За В. Щербинського було проведено ряд заходів для її поглиблення, ухвалено нові закони, директиви, постанови, дещо дублювалося з союзних документів. Керівництво республіки чутило вловлювало настрої центру. Особливо активно ця політика проводилася в галузі освіти: від дитячих садків до вишів. Та охопила вона усі сфери життя: книговидавництво, преса, радіо, телебачення, наука, л-ра, театр, кіно, музика та ін. Російськомовність стала ознакою політ. лояльності режимові. Це був важливий чинник придушення нац. свідомості українства, а значить його прагнення до політ. самовизначення. Вона здійснювалася планово, цілеспрямовано, підступно та наполегливо.

«Самвидав» — одна із форм діяльності дисидентів, у 60-80-х рр. спроба частини інтелігенції в СРСР усе-переч офіційним заборонам і переслідуванням, без санкції властей виготовляти і множити літ., публіцистичні та ін. тексти, висловлюючи протест проти терору та всеосяжного контролю держави (партії) у сфері друкованого

та ін. публічного слова. До нього належать «Правосуддя чи рецидиви терору?», «Ліхо з розуму», «Хроніка опору», «Репортаж із заповідника імені Берії», «Серед снігів», «Мойсей», «Собор у риптованні», нелегальний журнал «Український вісник» та ін. Ці матеріали потай переписувалися, передруковувалися, передавалися з рук у руки. Так називалася система поширення інформації

Системна криза суспільства (від гр. «утворення, складання», «вихід, закінчення») укр. («с-во») — складний, загострений стан, різкий перепад або занепад в усіх галузях екон. і сусп. життя. Вона наростала у часи «застою», поглиблюючись все більше. Становище в економіці, яка була у стагнації, було лише її частиною. Не мало реального значення представництво республік у загальносоюзних органах. Владні повноваження керівних респ. органів поступалися повноваженням відповідних парт. комітетів, які існували практично скрізь. За умов, коли партія сама не знала, куди рухатися, політ. система поступово агонізувала, а переважна більшість населення втрачала віру в ком. ідеали.

Стагнація (від лат. «болото, стояча вода») — застій у виробництві, торгівлі тощо. Рад. економіка вступила в цей період у 60-80-х рр. Цьому сприяла відмова від реформ після усунення М. Хрущова. А особливо це помітно після загасання «косигінської» реформи. Інтенсивні шляхи розвитку вважалися другорядними, більшість підприємств та колгоспів розвивалися екстенсивним шляхом. Швидко застарівали осн. виробничі фонди, а про оновлення навіть не йшлося.

Українська Гельсінська група (УГГ, Українська громадська група сприяння виконанню Гельсінських угод) — перша легальна правозахисна о-ція в рад. Україні, створена 9 листопада 1976 у Києві десятима правозахисниками, згодом увійшли 36 осіб. Перший керівник — Микола Руденко. Створення УГГ було пов'язане з ухваленням (у тому числі її керівництвом СРСР) 1975 на міжнародній нараді в Гельсінкі Підсумкового акта з безпеки і співробітництва в Європі. Цей документ закріплював принципи демократії, свободи і прав людини. Декларація УГГ проголошувала гол. метою діяльності о-ції ознайомлення урядів країн-учасниць Гельсінської наради та світ. громадськості з фактами порушень прав людини на території України. 1979 внаслідок широкомасштабних репресивних акцій більшість членів УГГ опинилася в ув'язненні. З усіх Гельсінських груп, що існували в СРСР, тільки УГГ не заявила про саморозпуск і перенесла діяльність у тaborи.

Урбанізація (від лат. «міський») — іст. процес зростання ролі міст в екон. і культ. житті с-ва; процес зосередження промисловості та населення в містах, переважно великих. У розвинутих країнах це явище переважно відбулося значно раніше. Особливо жвавою вона стала після того, як колгоспники отримали паспорти. 1964 кількість жителів міст дорівнялася до кількості жителів сіл, а на середину 80-х рр. перевищила в два рази. Звичайно, це с світ. тенденція, але слід врахувати і наші особливості. Одною з гол. її причин є лобування невлаштованість та складність працевлаштування на селі, от і виникали Нововолинськ, Світловодськ, Енергодар тощо.

Тести

29.1. Джерело отримання владою СРСР основних коштів для закупівлі за кордоном товарів широкого вжитку:

- A від продажу зерна. B від продажу металу.
B від продажу культурних цінностей. Г від продажу нафти.

A B B Г
□ □ □ □

29.2. Особливість економічного розвитку в 70-х — на початку 80-х рр.:

- A активне залучення іноземних інвестицій у підприємства ВПК.
B збереження за Україною ролі однієї з паливно-енергетичних, машинобудівних і металургійних баз СРСР.

A B B Г
□ □ □ □

- B інтенсифікація сільськогосподарського виробництва, нарощування експорту зерна.
Г суттєве зменшення капіталовкладень у сільське господарство.

29.3. Сутність українського дисидентського руху:

- A збройний опір окупаційній радянській системі.
B змовницькі групи, які чинили опір політичній репресивації в Україні.
B невелика кількість об'єднаних окремі організації протестувальників проти політики порушення національних, громадських прав і релігійної свободи.
Г широкий суспільний рух за самостійність України.

A B B Г
□ □ □ □

29.4. Найвідоміші пісні Володимира Івасюка:

- A «Два кольори» і «Червона рута». B «Пісня про рушник» і «Пісня про матір».
B «Два кольори» і «Пісня про матір». Г «Червона рута» і «Я піду в далекі гори».

A B B Г
□ □ □ □

29.5. Стан народного господарства УРСР у 70-80-х рр.:

- A високі темпи зростання валового внутрішнього продукту.
B перехід до інтенсивних методів господарювання.
B прискорений розвиток західних регіонів УРСР.
Г хронічний дефіцит товарів народного споживання.

A B B Г
□ □ □ □

29.6. Про кого з громадських діячів ідеться в спогадах сучасника:

- «...За своїм покликанням і з ласки Божої — поет. Він поет не тільки непересічний, а рідкісний своїм талантом і культурною. Доля призначила йому в житті ще й роль політв'язня...»?

A П. Загребельного

B Д. Павличка

B В. Стуса

Г В. Чорвола

- 29.7. Сутність господарської реформи другої половини 60-х рр.:
- А вдала спроба переходу до госпрозрахункових відносин в одержавлений промисловості.
 - Б вдала спроба утворення вільних економічних зон і зон вільної торгівлі.
 - В невдала спроба запровадження економічних методів управління в рамках адміністративно-командної системи.
 - Г невдала спроба переходу до ринкових відносин у промисловості.
- 29.8. Основна причина піднесення економіки під час восьмої («золотої») п'ятирічки:
- А ножиці цін.
 - Б зростання експорту.
 - В економічна реформа.
 - Г науково-технічна революція.
- 29.9. Причини усунення Петра Шелеста з посади першого секретаря ЦК КПУ:
- А звинувачення у місництві та потуранні націоналізму, викликане його критикою політики центру щодо обмеженні автономізму України в питаннях економіки.
 - Б звинувачення у протекціонізмі вихідцям з Харківщини, висування їх на високі партійні посади без належного обґрунтування.
 - В звинувачення у неоптизмі (кумівстві), висуванні на високі партійні посади своїх родичів і друзів.
 - Г погіршення стану здоров'я, тривалі хвороби, неможливість повноцінно виконувати свої обов'язки.
- 29.10. Прочитайте уривок з шостих статей конституції СРСР (1977 р.) та УРСР (1978 р.) і вкажіть наслідок цього. «КПРС є керівною і спрямовуючою силою радянського суспільства, ядром його політичної системи».
- А демократизація суспільного життя, зростання ролі рад народних депутатів, вплив партії лише в ідеологічній галузі
 - Б значний крок до побудови комунізму в СРСР, оскільки держава відмирала, її функції переходили до органів громадського самоврядування
 - В зростання тоталітарних тенденцій у житті радянського суспільства, підконтрольність усіх його сфер комуністичній ідеології та вказівкам партійних органів
 - Г подальша демократизація громадського життя, можливість виникнення інших партій поруч із КПРС, розвиток конкуренції, участь величезної кількості громадян у політичному житті
- 29.11. Завдання економічної реформи 1965 р.:
- А повернення до сталінських методів управління народним господарством жорсткого централізму, воєнізованої дисципліни.
 - Б подолання волюнтаризму та суб'єктивізму, зупинення падіння життєвого рівня населення, сприяння зростанню авторитету комуністичної партії.
 - В продовження економічних реформ Микити Хрущова, розширення сфери товарно-грошових відносин, сприяння зростанню економічної самостійності республік.
 - Г утвердження ринкових принципів економіки, створення дрібних приватних підприємств, вільних економічних зон, структурна перебудова економіки.
- 29.12. Укажіть правильне твердження.
- А останню Конституцію УРСР ухвалено в 1976 р.
 - Б після Петра Шелеста першим секретарем ЦК КПУ став Олексій Ватченко
 - В в Україні в 60-80-х рр. було збудовано або будувалося вісім атомних електростанцій
 - Г уперше смертність перевищила народжуваність у сільській місцевості в 1969 р.
- 29.13. Стан української науки в 70-х рр.:
- А відставання у теоретичних, фундаментальних дослідженнях, гуманітарні дисципліни перебували на рівні світових вимог.
 - Б криза через залишковий принцип фінансування, низький рівень активності АН УРСР, виїзд багатьох визначних учених за межі України.
 - В провінційність, низька ефективність наукових розробок, їх повільне впровадження, світовому рівню відповідали лише поодинокі дослідження природознавчого та прикладного характеру, гуманітарні ж предмети перебували під повним контролем комуністичної ідеології.
 - Г світовий рівень розвитку, висока ефективність наукових розробок, що швидко впроваджувались, перевага прикладних досліджень, звільнення гуманітарних дисциплін від впливу марксистської ідеології.
- 29.14. Укажіть правильне твердження.
- А друга хвиля репресій проти української інтелігенції відбулася в 1965 р.
 - Б кількість членів української правозахисної групи на підтримку міжнародних угод нараховувала понад 100 осіб
 - В понад 900 членів Спілки письменників України захищали інтереси національної мови і культури
 - Г Україна в 70-80-х рр. забезпечувала 60 % союзного виробництва цукру
- 29.15. Наслідки реформування сільського господарства (1965 р.):
- А заміна заготівлі сільськогосподарської продукції закупівлями, підвищення цін на неї, реорганізація МТС на РТС, укрупнення колгоспів, обмеження присадибних ділянок
 - Б заміна продрозкладки на продподаток, дозвіл селянам продавати продукцію на внутрішньому ринку.
 - В зміна порядку заготівлі сільськогосподарської продукції — тверді плани закупівель, нові закупівельні

ціни, надбавки за надпланову продукцію, гарантована платня колгоспникам.

- Г запровадження ринкових відносин в аграрному секторі, розпаювання землі колгоспів і радгоспів, узаконення приватної власності на землю.
- 29.16. Характерна риса соціального розвитку в 70-х — першій половині 80-х рр.:
- А відсутність державної системи пенсійного забезпечення жителів сіл.
 - Б досягнення рівня добробуту економічно розвинутих країн.
 - В суттєве зниження темпів зростання зарплати.
 - Г черги за всім необхідним, можливість придбати якісні товари переважно «по блату».
- 29.17. Укажіть правильне твердження.
- А кількість науковців в Україні була у розрахунку на одну тисячу жителів значно більшою, ніж у Російській Федерації
 - Б маніфестація проти арештів української інтелігенції відбулася під час прем'єри фільму «Білий птах з чорною ознакою»
 - В українські дисиденти на чолі з В'ячеславом Чорноволом здійснили три випуски підпільного журналу
 - Г учителям російської мови та літератури з 1983 р. призначали надбавки у розмірі 15 % зарплати
- 29.18. Показник рівня життя населення України в 70-х — на початку 80-х рр.:
- А значне погіршення порівняно з попередніми десятиліттями, пов'язане з невдачею господарської реформи, частими посухами тощо.
 - Б значне поліпшення порівняно з попередніми десятиліттями, оскільки держава закупляла чимало потрібних народові товарів за гроші, отримані від продажу нафтопродуктів.
 - В поліпшення порівняно з попередніми десятиліттями, але значне відставання від рівня життя розвинених країн, значні відмінності між рівнями життя партійної номенклатури та інших категорій населення, між містом і селом, постійний дефіцит якісних товарів.
 - Г поліпшення якості життя, про що свідчить вирішення продовольчої та житлової проблем, зростання якості медичного обслуговування, скорочення різниці між містом і селом.
- 29.19. Укажіть правильне твердження.
- А збірку матеріалів «Лихо з розуму» в 1967 р. підготував Іван Світличний
 - Б колгоспники з 1964 р. почали отримувати пенсії на рівні європейського стандарту
 - В раднаргоспи були ліквідовані у 1964 р.
 - Г за 70–80-ті рр. грошова маса збільшилася у три рази, а виробництво товарів народного споживання — у два
- 29.20. Прочитайте факти біографії й укажіть людину, про яку йдеться.
- «Роки життя — 1938–1985. Поет, діяч національно-визвольного руху. Народився на Вінничині. Закінчив Сталінський (тепер Донецький) педінститут. За участь у дисидентському русі двічі ув'язнений. Помер у концтаборі. Перепохований у Києві.»
- А Іван Драч.
 - Б Борис Олійник.
 - В Дмитро Павличко.
 - Г Василь Стус.

- 29.21. Причини проблем у дисидентському русі на початку 80-х рр.:
- А брак організованості, відсутність активних зв'язків з масами, відповідної тактики і методів боротьби, постійні репресії з боку влади.
 - Б відсутність чіткої політичної програми, тактики, організації, залучення до руху кримських татар, що викликало незадоволення широких народних мас.
 - В відсутність чіткої тактики, належної організованості, залучення до руху релігійних дисидентів, непопулярних серед атеїстичної більшості, активна репресивна каральна машина.
 - Г неналежна організація, відсутність зв'язків з дисидентами інших республік, програма не містила соціальних вимог, а робітники і селяни не цікавилися національним питанням, методи терору.
- 29.22. Сутність поняття «Українська Гельсінська група»:
- А громадська організація, яка керувалася гуманітарно-правовими мотивами, метою діяльності вважала ознайомлення світового співтовариства з фактами порушення прав людини в Україні.

- Б громадська організація, що ставила за мету боротьбу з комуністичним режимом, добивалася виходу України зі складу КНРС.
- В громадсько-політична організація, що мала на меті демократизацію суспільно-політичного життя України шляхом ліквідації монополії КНРС на владу.
- Г політична організація, що добивалася повної державної незалежності України та перебудови її економіки на ринкових засадах.
- 29.23. Особливість економічного розвитку в 70-х — на початку 80-х рр:
- А високі досягнення в сільському господарстві внаслідок реалізації Продовольчої програми.
- Б зосередження найкращих кадрів на підприємствах легкої та харчової промисловості, поглинення ними найкращої сировини.
- В концентрація атомних електростанцій, збудованих за недосконалими проектами, досягла критичного рівня.
- Г суттєве зростання якості продукції важкого машинобудування, що перевищувала світові стандарти
24. Важливий пункт постанови ЦК КНРС і Ради Міністрів СРСР «Про додаткові заходи щодо удосконалення вивчення російської мови в загальноосвітніх навчальних закладах союзних республік»:
- А вчителі російської мови отримували додаткові соціальні пільги, а їхня заробітна плата зростала на 15 % «за особливо складні та відповідальні умови роботи».
- Б заборона завезення з-за кордону літератури мовами народів союзних республік.
- В право вибору батьками мови навчання у школі, що на практиці означало значне зростання кількості російськомовних шкіл.
- Г перетворення більшості шкіл на змішані (українсько-російські тощо), що фактично означало їх російськомовний статус.
- 29.25. Один з проявів політико-ідеологічної кризи радянської моделі розвитку:
- А зростання самостійності й активності громадських організацій.
- Б поява концепції «розвинутого соціалізму» внаслідок усвідомлення нереальності побудови комунізму.
- В розмежування владних повноважень між Комуністичною партією України та радами народних депутатів.
- Г утвердження принципів багатопартійності у зв'язку з дисидентським рухом.
- 29.26. Укажіть правильне твердження.
- А Палац культури «Україна» було відкрито 4 вересня 1965 р.
- Б за переписом 1989 р. населення республіки становило близько 45 мільйонів осіб
- В письменники Євген Гуцало, Володимир Дрозд, Роман Федорів були удостоєні звання Героя Соціалістичної Праці
- Г штучними морями було затоплено близько 2 % території України
- 29.27. Прочитайте факти біографії історичного діяча й укажіть його.
- «Роки життя — 1937–1999. Громадсько-політичний діяч, учасник національно-визвольного руху. Народився на Черкащині. Закінчив журналістський факультет Київського університету. Публіцист, автор праць «Лихо з розуму», «Правосуддя чи рецидив терору», редактор «Українського вісника». Був в ув'язненні близько 15 років. У 90-х рр. — народний депутат України, голова Народного руху України. Загинув за нез'ясованих досі обставин».
- А Михайло Горинь
- Б Іван Дзюба
- В Микола Руденко
- Г Вячеслав Чорновіл

- 29.28. Наслідки повернення до галузевого принципу управління промисловістю в процесі економічної реформи 1965 р.:
- А майже не позначилося, оскільки стосувалося лише підприємств військово-промислового комплексу.
- Б негативні наслідки, тому що позбавляло права Україну самостійно керувати промисловістю з урахуванням республіканських пріоритетів, а більшість українських підприємств знову поверталася у власність союзних міністерств.
- В позитивні наслідки, адже централізація сприяла ефективнішому управлінню підприємствами, об'єднанню розподілу капіталовкладень, чіткішому складанню планових завдань.

- Г практично не позначилося на Україні, бо торкалося лише підприємств загальносоюзного підпорядкування, більшість українських заводів залишилися в управлінні республіки.
- 29.29. Праці В'ячеслава Чорновола:
 А «Інтернаціоналізм чи русифікація?», «Бо то не просто мова, звуки...».
 Б «Мойсей», «Репортаж із заповідника імені Берії».
 В «Правосуддя чи рещидиви терору?», «Лихо з розуму».
 Г «Собор у риштованні», «Блудні сини України».
- 29.30. Ставлення партійно-державного керівництва УРСР до нової хвилі русифікації:
 А обурення, опір політиці центральної влади, прагнення зберегти надбання української освіти та культури.
 Б підтримка курсу Москви на згортання сфери обігу української мови, активне втілення його в життя, остерігаючись відродження національної свідомості українців.
 В формально висловлення незгоди, а фактично нічого не зробило для захисту української мови та культури.
 Г формально підтримка центру, а фактично саботувало його політику русифікації, роблячи все можливе для збереження української мови в усіх сферах життя суспільства.
- 29.31. Явище, характерне для часів «застою»:
 А відмова від директивного планування економіки.
 Б демократизація радянської системи, запровадження багатопартійності.
 В надання прав Україні самій вирішувати питання внутрішньої політики.
 Г посилення репресій щодо інакодумців.
- 29.32. Укажіть правильне твердження.
 А 9 листопада 1976 р. виникла Українська Стокгольмська група
 Б у критичному стані через ерозію опинилося 2 % земель
 В перехід до загальної середньої освіти молоді розпочався у середині 60-х рр.
 Г Василь Стус помер у концтаборі рівно через 20 років після участі в маніфестації у кінотеатрі «Україна»
- 29.33. Наслідок економічної політики влади в часи «застою»:
 А активне залучення іноземних інвестицій.
 Б дефіцит товарів повсякденного попиту, мілітаризація промисловості.
 В структурна перебудова економіки.
 Г швидке зростання реальних прибутків населення на основі впровадження новітніх технологій.
- 29.34. Назва підпільного журналу дисидентів і його редактор:
 А «Українська інформація», Валентин Мороз. В «Українські вісті», Іван Світличний.
 Б «Український вісник», В'ячеслав Чорновіл. Г «Українські новини», Євген Сверстюк.
- 29.35. Причини кризових явищ в економічному розвитку УРСР у 70-х — на початку 80-х рр.:
 А відхід від положень економічної реформи 1965 р., втрата стимулів до підвищення ефективності праці, адміністративно-командні методи управління економікою, жорсткий централізм.
 Б ізоляція СРСР на міжнародній арені, бойкот радянських товарів на міжнародних ринках.
 В повернення керівництва УРСР до волонтаристських методів управління економікою, невміле планування, бездарне керівництво багатьох підприємств.
 Г погані природні умови, часті стихійні лиха, які призводили до значних втрат.
- 29.36. Наслідок розбудови в Україні могутнього військово-промислового комплексу:
 А додатковий фактор централізації радянської економіки, який відволікав людські та матеріальні ресурси у непродуктивну сферу.
 Б негативний вплив на зв'язки з іншими республіками СРСР.
 В позитивний вплив на виробництво товарів народного споживання.
 Г сприяння поліпшенню добробуту народних мас усієї України.
- 29.37. Діач, якого називали «табірним генералом»:
 А Петро Григоренко. В Левко Лук'яненко.
 Б Святослав Караванський. Г В'ячеслав Чорновіл.
- 29.38. Укажіть правильне твердження.
 А Микола Бажан, Юрій Смолич, Михайло Стельмах не могли пробитися до читача своїми волелюбними творами
 Б СРСР не закуповув за кордоном товарів широкого вжитку, оскільки було достатньо своїх товарів
 В частка українців за переписом 1989 р. зменшилася до 72 %
 Г черга на житло мала тенденцію до зменшення завдяки прискореному житловому будівництву
- 29.39. Прочитайте факти біографії й укажіть історичного діача.
 «Роки життя — 1918–1990. Партійний і державний діач. Народився на Катеринославщині (тепер Дніпропетровщина). У 1961–1963 і 1965–1972 рр. — голова Ради Міністрів УРСР. З 1972 до 1989 р. — перший секретар ЦК КПУ, прихильник централізованої партійно-державної тоталітарної влади».

- А Володимир Івашко
- Б Олександр Ляшко
- В Петро Шелест
- Г Володимир Щербицький

- 29.40. Рівень розвитку сільського господарства в 70-х рр.:
- А криза колгоспно-радгоспної системи, низький рівень механізації й агрокультури, погіршення продовольчої ситуації, загострення екологічних проблем.
 - Б недостатній рівень розвитку порівняно з передовими країнами, значне підвищення врожайності, експорт продукції сільського господарства на Захід, деякі проблеми із забезпеченням продовольством населення.
 - В переведення сільського господарства на нові форми господарювання, створення умов для фермерських господарств, які поступово стали основою розвитку сільського господарства.
 - Г розквіт колгоспно-радгоспної системи, перехід на інтенсивні технології, значне зростання врожайності, повне розв'язання продовольчої проблеми.
- 29.41. Характерна риса соціального розвитку в другій половині 70-х — на початку 80-х рр.:
- А ліквідація відмінностей між умовами життя у селах і в містах.
 - Б недостатній обсяг виробництва споживчих товарів.
 - В різке зменшення масштабів житлового будівництва.
 - Г уповільнення темпів зростання кількості мешканців міст.
- 29.42. Організація дисидентів, що існувала в 70-х — 80-х рр.:
- А Українська Гельсінська група.
 - В Український національний комітет.
 - Б Українська робітничо-селянська спілка.
 - Г Український національний фронт.
- 29.43. Наслідки закріплення переходу до загальної обов'язкової середньої освіти у конституції УРСР (1978 р.):
- А високий рівень освіченості народних мас, підготовка до значного зростання кількості вишів.
 - Б значне зниження якості навчального процесу, оцінка роботи шкіл за кількісними показниками, знецінення знань, окоміліввання, збільшення навантаження вчителів в умовах низької оплати праці.
 - В особлива увага гуманітарним наукам, які вивчалися на основі загальношкільського, а не класового підходу.
 - Г практичне охоплення всієї молоді середньою школою реалізоване за короткий термін, якість навчання поліпшилася, скасування вечірніх і заочних шкіл.
- 29.44. Прочитайте факти біографії історичного діяча й укажіть його.

«Роки життя — 1908–1996. Партійний та державний діяч. Народився в Харківщині. Закінчив Маріупольський металургійний інститут. Був директором кількох авіаційних заводів. У 1963–1972 рр. — перший секретар ЦК КПУ. Запідозрений найвищим керівництвом СРСР у недостатній лояльності».

- А Володимир Івашко
- Б Микола Підгорний
- В Петро Шелест
- Г Володимир Щербицький

- 29.45. Укажіть суть нових економічних підходів, запроваджених у 1965 р. □ □ □
- 1 залучення іноземного капіталу
 - 2 ліквідація рад народного господарства (раднаргоспів)
 - 3 матеріальне стимулювання трудових колективів залежно від результатів їхньої праці
 - 4 приватизація дрібних підприємств
 - 5 розширення самостійності підприємств
 - 6 скасування монополії зовнішньої торгівлі
 - 7 установлення економічно обґрунтованих цін
- 29.46. Укажіть риси, властиві розвиткові УРСР у 1964–85 рр. □ □ □
- 1 домінування важкої індустрії, остаточне формування військово-промислового комплексу
 - 2 загострення продовольчої та житлової проблем
 - 3 криза колгоспно-радгоспної системи, низький рівень техніки й агрокультури
 - 4 пріоритетний розвиток виробництва на основі досягнень НТР
 - 5 розвиток індивідуального підприємництва у сфері надання послуг населенню
 - 6 розквіт колгоспно-радгоспної системи, її вдосконалення шляхом оптимізації управління, впровадження нових технологій і агрокультури
 - 7 широке залучення іноземного капіталу
- 29.47. Укажіть характерні риси, властиві демографічним процесам в УРСР у 60–80-х рр. □ □ □
- 1 високі темпи зростання населення міст
 - 2 збільшення частки українців у загальній кількості населення республіки
 - 3 зменшення частки українців у загальній кількості населення республіки
 - 4 значні темпи еміграції українців за межі СРСР
 - 5 переважання темпів зростання населення сіл над населенням міст
 - 6 перевищення народжуваності над смертністю сільського населення
 - 7 перевищення смертності над народжуваністю сільського населення
- 29.48. Укажіть характерні риси діяльності дисидентів. □ □ □
- 1 випуск «самвидаву», критика недоліків радянської системи
 - 2 відстоювання прав людини
 - 3 недоторканість дисидентів
 - 4 організація масових мітингів і демонстрацій
 - 5 підготовка до насильницького захоплення влади
 - 6 постійні переслідування з боку владних структур
 - 7 регулярні поїздки за кордон
- 29.49. Укажіть причини невдачі реформ, розпочатих у 1965 р. □ □ □
- 1 значний вплив іноземного капіталу
 - 2 командні методи керівництва
 - 3 милітаризація економіки
 - 4 невтручання держави в економічні процеси
 - 5 недостатня увага військово-промислового комплексу
 - 6 орієнтація на екстенсивні методи і форми господарювання
 - 7 орієнтація на інтенсивні методи і форми господарювання
- 29.50. Укажіть дисидентів, які загинули в таборах. □ □ □
- 1 Петро Григоренко
 - 2 Юрій Литвин
 - 3 Валерій Марченко
 - 4 Микола Руденко
 - 5 Євген Сверстюк
 - 6 Іван Світличний
 - 7 Олександр Тихий
- 29.51. Установіть відповідність. □ □ □ □
1 Алла Горська 2 Михайлина Коцюбинська 3 Євгенія Мірошниченко 4 Надія Світлична	А оперна співачка Б організаторка мітингу біля пам'ятника Т. Шевченкові В письменниця, авторка роману у віршах «Маруся Чурай», підписантка Г підписантка, літературознавець Д художниця, підписантка, що загадково загинула	<table style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <thead> <tr> <th style="width: 20px;"></th> <th style="width: 20px;">А</th> <th style="width: 20px;">Б</th> <th style="width: 20px;">В</th> <th style="width: 20px;">Г</th> <th style="width: 20px;">Д</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>1</td> <td>□</td> <td>□</td> <td>□</td> <td>□</td> <td>□</td> </tr> <tr> <td>2</td> <td>□</td> <td>□</td> <td>□</td> <td>□</td> <td>□</td> </tr> <tr> <td>3</td> <td>□</td> <td>□</td> <td>□</td> <td>□</td> <td>□</td> </tr> <tr> <td>4</td> <td>□</td> <td>□</td> <td>□</td> <td>□</td> <td>□</td> </tr> </tbody> </table>		А	Б	В	Г	Д	1	□	□	□	□	□	2	□	□	□	□	□	3	□	□	□	□	□	4	□	□	□	□	□
	А	Б	В	Г	Д																											
1	□	□	□	□	□																											
2	□	□	□	□	□																											
3	□	□	□	□	□																											
4	□	□	□	□	□																											

29.52. Установіть відповідність.

1 Микола Бажан	А дисидент, письменник, перший керівник Української Гельсінської групи
2 Іван Драч	Б письменник, автор романів «Диво», «Роксолана»
3 Павло Загребельний	В поет, автор збірки «Корінь і крона»
4 Микола Руденко	Г поет, автор збірки «Перевтілення»
- Д** поет, Герой Соціалістичної Праці, автор збірки «Карби»

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

29.53. Установіть відповідність.

1 дефіцит	А брак, недостача якісних товарів
2 номенклатура	Б одна з форм діяльності дисидентів
3 правозахисник	В особа, що перебувала в легальній опозиції до влади
4 самвидав	Г панівний клас радянського суспільства
- Д** період поглиблення кризи радянського суспільства

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

29.54. Установіть відповідність.

1 Микола Амосов	А дисидент, загинув в ув'язненні
2 Валерій Марченко	Б лікар, видатний учений
3 Петро Шелест	В перший секретар ЦК КПУ в 1963–1972 рр.
4 Володимир Щербинський	Г перший секретар ЦК КПУ в 1972–1989 рр.
- Д** священик, борець за права православної церкви

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

29.55. Установіть відповідність між письменниками та їхніми художніми творами.

1 Микола Вінграновський	А «Мальви» («Яничар»), «Вода з каменю», «Четвертий вимір»
2 Роман Іваничук	Б «Маруся Чурай», «Над берегами вічної ріки»
3 Ліна Костенко	В «На срібній березі», «Губами теплими і оком золотим»
4 Дмитро Павличко	Г «Розп'яття», «Розрив-трава», «Сейсмічна зона»
- Д** «Тамниця твого обличчя», «Любов і ненависть», «Плесо»

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

29.56. Установіть відповідність між кінорежисерами «поетичного кіно» та створеними ними художніми фільмами.

1 Юрій Іллєнко	А «Білий птах з чорною ознакою», «Криниця для спраглих»
2 Іван Миколайчук	Б «Вавилон-XX», «Така лізія, така тепла осінь»
3 Леонід Осика	В «Камінний хрест», «Захар Беркут», «Подарунок на іменини»
4 Сергій Параджанов	Г «Ніч коротка», «Які ж були ми молоді», «Розпад»
- Д** «Тіні забутих предків», «Українська рапсодія»

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

29.57. Установіть відповідність між прізвищем діяча та висловлюванням, що йому належить.

1 М. Амосов	А «Вже 10 років пройшло, як ми розробили нову технологію височастотного електроварювання живих тканин. Ми маємо відповідні свідоцтва, міжнародні сертифікати, які дозволяють проводити такі хірургічні операції безпосередньо на людині...»
2 О. Антонов	Б «За фахом я математик, і мій науковий потяг до питань теоретичної фізики пояснюється тим, що в цій галузі багато захоплюючих проблем, успішне розв'язання яких залежить від розробки математичних методів...»
3 В. Глушков	В «Найцікавіша частина нашої роботи — це краса в техніці... Конструктор часто може йти від краси до техніки, від рішень естетичних до рішень технічних. Ми добре знаємо, що красивий літак літає добре, а негарний - погано, або й взагалі не літатиме...»
4 Б. Патон	Г «Потрібно примусити себе працювати: фізично і розумово, важко і багато. Для цього необхідні мотиви, надзавдання! Для мене таким "надзавданням" були спочатку хірургія, а згодом — наука і написання книг...»
- Д** «...Тільки розробка нової архітектури обчислювальних систем дозволить вирішити проблему створення суперЕОМ, продуктивність яких збільшиться не обмежено при нарощуванні апаратних засобів...»

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

29.58. Установіть послідовність подій.

- А обрання на посаду першого секретаря ЦК КПУ Володимира Щербицького
- Б перша велика хвиля арештів дисидентів в Україні
- В смерть у концтаборі Василя Стуса
- Г утворення Української Гельсінської групи.

	А	Б	В	Г
1	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐

29.59. Установіть послідовність подій.

- А зміна політичного керівництва УРСР (усунення П. Шелеста)
- Б поява роману у віршах «Маруся Чурай» Ліни Костенко
- В реформи в сільському господарстві та промисловості («косигінська реформа»)
- Г ухвалення останньої конституції УРСР.

	А	Б	В	Г
1	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐

29.60. Укажіть на фото видатного діяча дисидентського, національно-визвольного руху В'ячеслава Чорновола.

- А 1
- Б 2
- В 3
- Г 4

1

2

3

4

Відповіді до тестів

29.1. Г. 29.2. Б. 29.3. В. 29.4. Г. 29.5. Г. 29.6. А. 29.7. В. 29.8. В. 29.9. А. 29.10. В. 29.11. Б. 29.12. В. 29.13. В. 29.14. Г. 29.15. В. 29.16. Г. 29.17. Г. 29.18. В. 29.19. Г. 29.20. Г. 29.21. А. 29.22. А. 29.23. В. 29.24. А. 29.25. Б. 29.26. Г. 29.27. Г. 29.28. Б. 29.29. В. 29.30. Б. 29.31. Г. 29.32. Г. 29.33. Б. 29.34. Б. 29.35. А. 29.36. А. 29.37. Г. 29.38. В. 29.39. Г. 29.40. А. 29.41. Б. 29.42. А. 29.43. Б. 29.44. В. 29.45. 2, 3, 5. 29.46. 1, 2, 3. 29.47. 1, 3, 7. 29.48. 1, 2, 6. 29.49. 2, 3, 6. 29.50. 2, 3, 7. 29.51. 1-Д, 2-Г, 3-А, 4-Б. 29.52. 1-Д, 2-В, 3-Б, 4-А. 29.53. 1-А, 2-Г, 3-В, 4-Б. 29.54. 1-Б, 2-А, 3-В, 4-Г. 29.55. 1-В, 2-А, 3-Б, 4-Д. 29.56. 1-А, 2-Б, 3-В, 4-Д. 29.57. 1-Г, 2-В, 3-Д, 4-А. 29.58. Б, А, Г, В. 29.59. В, А, Г, Б. 29.60. Г.

ТЕМА 30. РОЗПАД РАДЯНСЬКОГО СОЮЗУ І ВІДРОДЖЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ

Зміст та основні напрями політики «перебудови». Початок «перебудови». З початку 80-х рр. криза охопила всі сфери життя:

- СРСР відставав у соціально-економічному розвитку від передових держав;
- зростали соціальні суперечності у радянському суспільстві, існувала загроза соціального вибуху;
- науково-технічне відставання СРСР від провідних країн світу поглиблювалося;
- неспроможність СРСР належним чином реагувати на глобальні проблеми, падіння авторитету КПРС.

Ця критична ситуація змусила генерального секретаря ЦК КПРС **Михайла Горбачова** на **квітневому пленумі ЦК КПРС 1985 р.** оголосити про зміни у політиці СРСР. Був узятий курс на **«перебудову»:**

- в економічній галузі — «прискорення», спроба використовувати деякі елементи ринкових відносин;
- у внутрішній політиці — демократизація, **гласність, плюралізм**, згодом — курс на багатопартійність;
- у зовнішній політиці — «нове політичне мислення», невтручання у справи інших країн, мирні ініціативи.

«Перебудова» стала означати оновлення, політику реформ, модернізацію всіх сфер життя, «очищення» соціалізму від негативних наслідків минулого, надання йому гуманного, привабливого для народу вигляду.

Причини загострення соціально-економічної кризи:

- економічний розвиток з тенденцією до зменшення темпів, падіння основних показників;
- деформування структури розміщення продуктивних сил, загострення екологічних проблем;
- зрівнялівка в оплаті праці, поглиблення кризи організації праці, старіння основних виробничих фондів;
- розростання бюрократичного апарату, ускладнення демографічної ситуації.

Наслідки загострення соціально-економічної кризи. Започаткована «стратегія прискорення соціально-економічного розвитку» на практиці виявилася пропагандистським закликком, а не добре продуманою системою заходів у галузі народного господарства:

- наростання темпів інфляції, збільшення дефіциту державного бюджету;
- надзвичайного поширення набувають натуральні (бартерні) обміни, криза платежів;
- у 1990 р. уперше за півстолітні роки національний дохід УРСР зменшився на 1,5 %;
- вирішення економічних проблем все більше лягало на керівництво України, яке до цього не було готове;
- крах командної економіки призвів до падіння життєвого рівня населення, посилення суспільної активності.

«Прискорення» не могло дати відчутного результату без глибоких якісних зрушень у системі виробничих відносин, без розкріпачення особистої ініціативи виробника, без переходу до **ринкових відносин**.

Особливості соціально-економічної ситуації в УРСР:

- зношеність основних фондів підприємств України досягала 60 %;
- нічого не було зроблено для структурної перебудови промисловості, подолання численних деформацій;
- лише 30 % потужностей промисловості працювало на споживчий ринок;
- близько 80 % загального обсягу промислового виробництва не мало на території республіки завершеного технологічного циклу, звичайним явищем стали зриви планових поставок. Це була одна з ознак кризи так званого єдиного народногосподарського комплексу, початку його розпаду;
- гострота продовольчого питання була додатковим фактором росту соціальної напруженості в суспільстві.

Фінансове становище та погіршення життєвого рівня населення, причини та наслідки:

- невдачі у проведених реформ через відсутність послідовної та чіткої стратегії розвитку, некомпетентності;
- прагнення влади поєднати командно-адміністративну та ринкову моделі розвитку, що несумісно;
- прагнення союзних структур зберегти свою владу над республікою, засилля ВПК;
- внаслідок перших господарських перетворень підприємства і колгоспи дістали певну свободу вирішення формування фонду зарплати, яка швидко зростала. Але результатом її підвищення стало поступове знісання грошей (**інфляція**), не забезпечених товаром;
- розрив між грошовою і товарною масою збільшився до 10 млрд рублів і мав тенденцію до зростання;
- навіть те, чого завжди було вдосталь (крупни, макарони, мило, цукор), стало дефіцитом;
- це викликало розбалансованість споживчого ринку, процвітав «чорний ринок».

Падіння авторитету КПУ. Причини:

- відсутність реальних прав КПУ у вирішенні республіканських проблем, лише виконання рішень Москви;
- відсутність ініціативності, вироблення периферійного типу мислення — «провінціалізму»;
- нездатність КПУ трансформуватися у національно-комуністичну організацію як провідну політичну силу;
- нерозуміння в Комуністичній партії тенденцій суспільного розвитку і настроїв широких народних мас.

КПУ програвала у боротьбі зі своїми критиками ще до того, як вони оформилися в окремі політичні партії. 1 жовтня 1989 р. ЦК КПРС ухвалив рішення підвищити платню працівникам партійного апарату на 50-100 %. Про це рішення швидко стало відомо, що призвело до подальшого падіння авторитету партії.

Чорнобильська катастрофа. Екологічною катастрофою світового рівня стала аварія на Чорнобильській АЕС у ніч на 26 квітня 1986 р.

Наслідки:

- небачене забруднення біосфери, радіоактивне опромінення тисяч людей, постраждалих — 3 млн осіб;
- поява на території України 30-кілометрової «зони відчуження», забрудненими визнано майже 3 тис. сіл;
- масове переселення жителів із забруднених земель в інші регіони;
- лише прямі витрати України, яка мусила майже повністю взяти на себе справу ліквідації катастрофи, становили в 1988–1990 рр. у тодішньому масштабі ціні понад 20 млрд. рублів;
- ще доволу Україна змушена буде виділяти величезні кошти на ліквідацію наслідків Чорнобиля, захист тих, хто від нього постраждав, адже зросла частота онкологічних захворювань, збільшилася смертність українців;
- за вказівками партійного керівництва ретельно приховувалися страшні розміри та жахливі наслідки аварії. Правда про причини та наслідки катастрофи на повний голос зазвучала в устах опозиції.

Зростання соціальної та національної активності українського суспільства наприкінці 1980-х рр. Після Чорнобильської катастрофи населення України гостро відчувало своє безправ'я. Чорнобиль став символом пригнобленості України, неспроможності її керівництва захистити своє населення. З іншого боку він посилював активність українства. Цьому сприяла і політика гласності:

- В. Чорновіл у 1987 р. відновив видання «Українського вісника»;
- тоді ж розпочав роботу Український культурологічний клуб, у якому активно співпрацювали представники дисидентів, колишніх політ'язнів, демократичної інтелігенції;
- у 1988 р. УГТ була перетворена на Українську Гельсінську спілку, яку очолив Л. Лук'яненко;
- тема національного відродження виразно зазвучала в Західній Україні, оскільки рівень національної свідомості українців там виявився вищим, ніж в інших частинах України, ряд мітингів у Львові;
- у лютому 1989 р. в Києві відбулася установча конференція Товариства української мови ім. Т. Шевченка (голова Д. Павличко), яке активно сприяло ухваленню Закону «Про мови в Українській РСР» (жовтень 1989 р.), яким закріплювався державний статус української мови, гарантувалася рівноправність мов усіх народів, що проживали на території України;
- у 1989 р. створено Українське історико-просвітницьке товариство «Меморіал» (голова Л. Танюк), яке привертало увагу до реабілітації жертв політичних репресій, шанування та повернення пам'яті про невинно репресованих, білих плям української історії, а також екологічна асоціація «Зелений світ» (керівник Ю. Шербак);
- активно почали відроджуватися УАПЦ (у 1990 р. обраний патріарх Мстислав) і УГКЦ (Любачівський).

Загальноукраїнський страйк шахтарів. Виявом політичної активності населення стали численні мітинги та інші масові акції. Новим явищем суспільного життя стали страйки шахтарів, що розпочалися влітку 1989 р. на Донбасі й поширилися по всіх вугледобувних регіонах.

Головною причиною страйків була невирішеність багатьох економічних і соціальних питань (значна частка ручної праці, висока смертність від нещасних випадків, зростання робочого дня).

З часом страйкова боротьба посилювалася. Почали ставитися й політичні вимоги:

- ліквідація парткомів на підприємствах, відставка місцевого партійно-державного керівництва;
- націоналізація майна КПРС, відставка уряду, деполітизація правоохоронних органів.

Значення. Уперше за роки радянської влади робітники відкрито продемонстрували, що їхні інтереси розходяться з інтересами Комуністичної партії та радянської тоталітарної держави.

Політичні реформи. Керівництво змушене було реагувати на зростання активності суспільства:

- передбачалося забезпечити поступовий перехід влади від партапарату до конституційних органів;
- у березні 1989 р. відбулися вибори народних депутатів РСР на основі нового виборчого закону. Однак новий склад найвищого законодавчого органу був неспроможний вирішити завдання, що поставили. Партійно-державний апарат не здавав своїх позицій;
- у лютому 1990 р. було скасовано 6-у статтю конституції, яка проголошувала керівну роль КПРС. Натомість запроваджено посаду Президента РСР, яким став М. Горбачов;
- 28 вересня 1989 р. було звільнено з посади першого секретаря ЦК КПУ В. Щербинського, який був гальмовним перебудови в Україні. На цю посаду було обрано Володимира Івашка.

Формування багатопартійності. У 1989–1990 рр. в Україні почали активно формуватися партії:

- Українська національна партія, об'єднання «Державна самостійність України» (націонал-радикальні);
- Українська республіканська партія (створена на базі УГС, центристська, голова Л. Лук'яненко);
- Демократична партія України (центристська, за незалежність України, голова Ю. Бальдо);
- Партія зелених України (за «екологічне солідарне суспільство», голова Ю. Шербак);
- Соціал-демократичні партії, що виступали за розширення повноважень України в межах РСР та інші.

На початок 1991 р. — 13 партій, більшість з яких виступали за самостійну Україну, були малочисельні, не мали чітко визначеної ідеології та соціальної бази, але відіграли значну роль у формуванні суспільної свідомості.

Створення Народного руху України за перебудову. 8-10 вересня 1989 р. в Києві відбувся Установчий з'їзд Народного руху України за перебудову, який очолив І. Драч.

Програмні вимоги:

- демократичне і гуманне суспільство, народовладдя, добробут;
- відродження та всебічний розвиток української нації, надання українській мові статусу державної в УРСР;
- забезпечення національно-культурних потреб усіх етнічних груп республіки;
- створення суверенної Української держави, яка перебуватиме в СРСР на підставі нового союзного договору;
- з 1990 р. — вимоги про вихід України зі складу СРСР, усунення КПРС від влади, проведення виборів на багатопартійній основі, з назви Руху виключено слова «за перебудову».

НРУ, як найбільша з новостворених громадсько-політичних організацій, зробив чимало для демократизації виборчої системи в республіці, утвердження української мови як державної, оприлюднення правди про трагічні сторінки історії українського народу.

Перші альтернативні вибори до Верховної Ради УРСР. Демократичний блок здобув понад чверть депутатських мандатів, а в Галичині — переконливо переміг. Уперше Верховна Рада почала працювати у парламентському режимі. У ній сформувалися комуністична більшість «Група 239», або блок «За суверенну Радянську Україну» на чолі з О. Морозом, а також опозиційна Народна рада, керована І. Юхновським. Головою Верховної Ради УРСР 4 червня 1990 р. був обраний В. Івашко, але через місяць він подав у відставку, оскільки став заступником генерального секретаря ЦК КПРС.

Ухвалення Декларації про державний суверенітет. Якраз тоді, 16 липня 1990 р. Верховна Рада УРСР ухвалила важливий документ — Декларацію про державний суверенітет України. Цьому сприяли настрої широких народних мас, а також великодержавна політика центру, що грубо ігнорував інтереси союзних республік.

Зміст Декларації про Державний суверенітет України:

- найголовніше положення Декларації — державний суверенітет характеризувався як «верховенство, самостійність, повнота і неподільність влади республіки в межах її території та незалежність і рівноправність у зовнішніх зносинах»;
- основний принцип державотворення сформульовано такими словами: «Українська РСР самостійна у вирішенні будь-яких питань свого державного життя»;
- підкреслювалася необхідність проведення власної економічної політики, право на власні банківську, податкову, фінансову, цінову системи, грошову одиницю;

Декларація передбачала також такі невідмінні складові суверенітету, як «безпосередні зносини з іншими державами», постійний нейтралітет, дотримання трьох неядерних принципів.

Цьому документові не було надано статусу конституційного акта. Але 3 серпня було ухвалено важливий Закон про економічну самостійність України. Невдовзі після ухвалення Декларації було обрано нового Голову Верховної Ради УРСР — ним став Леонід Кравчук.

2 жовтня 1990 р. у центрі Києва розпочалося студентське голодування з вимогами:

- відставка голови уряду Віталія Масола;
- відмова парламенту від підписання нового союзного договору;
- передача місцевим органам влади майна КПРС і комсомолу;
- проходження юнаками України служби за межами республіки лише на добровільних засадах;
- перевибори Верховної Ради на багатопартійній основі весною 1991 р.

Керівництво УРСР мусило піти на компроміс. Новим головою уряду став Вітольд Фокін. Інші вимоги студентів влада теж обіцяла виконати.

Акт проголошення незалежності України. 19-21 серпня 1991 р. у СРСР була спроба державного перевороту, який організували реакційні сили в керівництві КПРС і силові органи. Вони створили неконституційний орган Державний комітет з надзвичайного стану (ДКНС, російською мовою — ГКЧП). Проти наступу реакції рішуче виступили демократичні сили Росії.

- В Україні представники НРУ і новостворених демократичних партій виступили з пропозицією засудити заколот, а в разі захоплення влади ДКНС — закликати народ до непокорі;
- керівництво Верховної Ради УРСР вичікувало, фактично зайняло нейтральну позицію;
- дії ДКНС підтримало керівництво КПУ, Кримської автономної республіки.

21 серпня путч остаточно провалився. Опозиційні сили зміціли, члени КПУ були деморалізовані. 24 серпня 1991 р. позачергова сесія Верховної Ради ухвалила історичний документ — Акт про незалежність.

Зміст Акта проголошення незалежності. «Виходячи із смертельної небезпеки, яка нависла над Україною в зв'язку з державним переворотом у СРСР 19 серпня 1991 р.,»

- продовжуючи тисячолітню традицію державотворення в Україні,
- виходячи з права на самовизначення, передбаченого Статутом ООН та іншими міжнародно-правовими документами,

- здійснюючи Декларацію про державний суверенітет України, Верховна Рада Української Радянської Соціалістичної Республіки урочисто проголошує незалежність України та створення самостійної української держави — України.

Територія України є неподільною і недоторканою.

Віднині на території України чинними є виключно Конституція і закони України».

Вирішено було 1 грудня провести референдум на підтвердження Акта проголошення незалежності. 30 серпня 1991 р. Президія Верховної Ради України ухвалила Указ «Про тимчасове припинення діяльності Компартії України».

Проведення референдуму та виборів Президента України. Всеукраїнський референдум 1 грудня 1991 р. увійшов в історію України як одна з найсвітліших подій, день національної гідності її народу. 90,32 % виборців, що взяли в ньому участь підтвердили Акт проголошення незалежності. Головними причинами цього були:

- віковичне прагнення українського народу до самостійності;
- певна стабільність порівняно з іншими республіками українського товарного ринку;
- фактичний розпад СРСР, прагнення прокомуністичних сил у владних структурах зберегти свої позиції в Україні за умов наступу антикомунізму в Москві.

У той же день народ уперше голосував за **Президента України**. 61,6 % підтримали **Л. Кравчука**. Майже чверть усіх голосів набрав **В. Чорновіл**.

Причини розпаду СРСР і його наслідки для державотворення в Україні:

- глибока соціально-економічна криза, нездатність союзного керівництва її подолати;
 - дискредитація КПРС і усієї союзної влади, втрата залишків авторитету після путчу 19-21 серпня 1991 р.;
 - зростання національної свідомості й активізації національно-визвольних рухів внаслідок демократизації;
 - політика русифікації й асиміляції, унітарний характер СРСР, ігнорування національних особливостей.
- Всеукраїнський референдум став вирішальною подією на шляху до повної ліквідації центральних владних структур. 7-8 грудня 1991 р. у Біловезькій Пуші неподалік Бреста лідери Білорусі (С. Шушкевич), Росії (Б. Єльцин), України (Л. Кравчук) підписали угоду про створення Співдружності незалежних держав (СНД), що означало припинення існування СРСР.

- Незалежність України стала фактом, який визнавався всіма державами, що виникли на теренах колишнього СРСР, а також іншими країнами світу;
 - Україна здобула незалежність мирним шляхом у ході масових антикомуністичних виступів (революція);
 - більшість колишніх комуністів підтримала незалежність України, діяльність КПУ було заборонено.
- З цього часу починається принципово новий етап історії України.

Хронологічний довідник

1985 р., 11 березня — обрання генеральним секретарем ЦК КПРС Михайла Горбачова.

1985 р., 23 квітня — пленум ЦК КПРС. Початок «перебудови».

1985 р., 7 травня — постанова ЦК КПРС про подолання пияцтва та алкоголізму (набула чинності в червні).

1985 р., 4 вересня — смерть у концтаборі В. Стуса.

1986 р., 26 квітня — катастрофа на Чорнобильській АЕС. Забруднення радіонуклідами значної території України. Найбільша техногенна катастрофа в світі.

1987 р., серпень — В. Чорновіл у Львові відновив видання «Українського вісника».

1988 р., 7 липня — перетворення в Львові за ініціативою В. Чорновола Української групи сприяння виконанню Гельсінських угод на Українську Гельсінську спілку — опозиційну неформальну загальноукраїнську організацію партійного типу. Її першим головою обраний Л. Лук'яненко, що на той час відбував заслання.

1988 р., 4 серпня — розгін несанкціонованого мітингу в Львові. Десятки людей були побиті.

1988 р., 21 грудня — перший випробувальний політ здійснив найбільший у світі транспортний літак АН-225 («Мрія»), створений у Києві.

1989 р., 11 лютого — установча конференція Товариства української мови ім. Т. Шевченка. Голова — Дмитро Павличко (з 1990 р. — Павло Мовчан). 12 жовтня 1991 р. реорганізоване у Всеукраїнське товариство «Просвіта» ім. Т. Шевченка.

1989 р., 4 березня — установча конференція Українського історично-просвітницького товариства «Меморіал» (голова — Л. Танюк). На з'їзді в Івано-Франківську 3 квітня 1991 р. товариству присвоєно ім'я В. Стуса.

1989 р., 21 березня — перша політична демонстрація у Львові.

1989 р., 24 березня — перший у радянський період політичний страйк у Львові.

1989 р., 15-26 липня — страйк шахтарів на багатьох вугледобувних підприємствах республіки та поза її межами. Почався на шахті «Ясинуватська-Г либока».

1989 р., 8-10 вересня — установчі збори Народного руху України за перебудову (Рух) в Києві. Головою обрано І. Драча. Організаційно оформлена масова політична опозиція КПУ.

1989 р., 17-24 вересня — І Республіканський фестиваль української сучасної пісні та популярної музики в Чернівцях, який виявив нові імена й нові українські пісні та ствердив високий естетичний рівень багатьох виконавців сучасної української музики.

1989 р., 28 вересня — пленум ЦК КПУ звільнив від обов'язків першого секретаря ЦК КПУ В. Шербицького й обрав на цю посаду Володимира Івашка.

1989 р., 1 жовтня — рішення ЦК КПРС підвищити платню працівникам партійного апарату на 50-100%.

1989 р., 20 жовтня — собор священиків православної церкви у Львові проголосив відродження УАПЦ.

1989 р., 27-28 жовтня — сесія Верховної Ради УРСР ухвалила закони про вибори народних депутатів УРСР і вибори до місцевих рад, а також закон про мови, що проголошував українську мову державною.

1989 р., 19 листопада — перепоховання на Байковому кладовищі дисидентів, які померли в концтаборах: Василя Стуса, Юрія Литвина та Олексія Тихого.

1990 р., 21 січня — створено «живий ланцюг» — «Українська хвиля» — з нагоди проголошення Дня соборності України (71-ї річниці проголошення 22 січня 1919 р. акту возз'єднання УНР і ЗУНР).

1990 р., 4 і 18 березня — перший і другий тури виборів до Верховної та місцевих рад народних депутатів УРСР (на альтернативній основі). Представники Демократичного блоку завоювали понад чверть місць у Верховній Раді УРСР. Перемога опозиційних сил у Львівській, Тернопільській та Івано-Франківській областях.

1990 р., 28-30 квітня — делегати з'їзду УГС у Києві ухвалили рішення про розпуск організації й утворення на її базі Української республіканської партії (УРП). Головою партії обрано Л. Лук'яненка.

1990 р., 15 травня — розпочала роботу перша сесія Верховної Ради УРСР дванадцятого скликання (згодом, за новим рахунком, першого скликання). Вперше найвищий орган державної влади УРСР сформовано за умов альтернативності. Депутати почали працювати на постійній основі.

1990 р., 4 червня — Головою Верховної Ради УРСР обрано В. Івашка.

1990 р., 5-6 червня — перший собор Української автокефальної православної церкви (УАПЦ) в Києві. Патріархом став Мстислав (Степан Скрипник).

1990 р., 6 червня — перехід Демократичного блоку народних депутатів у Верховній Раді УРСР до конструктивної опозиції, оформленої у вигляді Народної ради, головою якої обрано Ігоря Юхновського.

1990 р., 11 червня — Верховна рада ухвалила рішення про новий порядок обчислення часу — відтоді в Україні час на одну годину відрізняється від московського.

1990 р., 16 липня — ухвалення Декларації про державний суверенітет України. Їй не було надано статусу конституційного акту. Перший важливий крок до незалежності України.

1990 р., 23 липня — відставка В. Івашка з поста Голови Верховної Ради, обрання на цю посаду Леоніда Кравчука.

1990 р., 24 липня — підняття синьо-жовтого прапора перед міськрадою Києва.

1990 р., 3 серпня — ухвалення Верховною Радою УРСР закону про економічну самостійність республіки. Важливий документ як наповнення Декларації про суверенітет реальним змістом.

1990 р., 2-17 жовтня — голодування студентів у Києві, які вимагали відставки голови уряду, відмови від підписання нового Союзного договору, передачі місцевим органам влади майна КПРС і комсомолу, відбудовання юнаками України військової служби за межами республіки лише на добровільних засадах, перевиборів Верховної Ради УРСР. Під час голодування 9 жовтня видатний письменник О. Гончар вийшов з КПРС на підтримку студентів. Вироблено вземоприйнятний підхід до задоволення вимог студентів (В. Масол пішов у відставку).

1990 р., 25-28 жовтня — II Всеукраїнські збори Руху. Внесення змін до програми і статуту. З назви були вилучені слова «за перебувдову». Нова стратегія накреслювала шляхи боротьби за досягнення незалежності України.

1990 р., 5 листопада — міністерство юстиції України зареєструвало УРП (голова Л. Лук'яненко). Перша офіційно зареєстрована партія в УРСР.

1990 р., 14 листопада — Головою Ради Міністрів УРСР обрано Вітольда Фокіна.

1991 р., 12 лютого — Верховна Рада УРСР ухвалила постанову про відновлення Кримської Автономної Радянської Соціалістичної Республіки.

1991 р., 17 березня — Всесоюзний референдум. За збереження СРСР висловилися 70% виборців, за існування України в складі СРСР на засадах Декларації про державний суверенітет України — 80%.

1991 р., 18 квітня — Верховна Рада УРСР ухвалила закон «Про утворення Кабінету Міністрів Української РСР». Головою Кабінету Міністрів (Прем'єр-міністром) став В. Фокін.

1991 р., 5 липня — ухвалення Верховною Радою УРСР закону про заснування поста Президента УРСР і внесення змін та доповнень до Конституції УРСР.

1991 р., 19-21 серпня — спроба антиконституційного перевороту в СРСР з боку консервативних сил у керівництві КПРС та органів державного управління СРСР. Провал ГКЧП (ДКНС). Перемога демократичних сил.

1991 р., 24 серпня — позачергова сесія Верховної Ради УРСР. Ухвалення Акта проголошення незалежності України. Поява нової самостійної держави — України.

1991 р., 30 серпня — Президія Верховної Ради України ухвалила указ про заборону діяльності КПУ.

1991 р., 8 жовтня — ухвалення Верховною Радою України Закону «Про громадянство».

1991 р., 31 жовтня — Верховна Рада ухвалила «Концепцію роздержавлення і приватизації підприємств, землі та житлового фонду». Приватизація розпочалася зі сфери обслуговування.

1991 р., 4 листопада — ухвалення закону «Про державний кордон України».

1991 р., 1 грудня — Всенародний референдум підтримав Акт проголошення незалежності України (90,32 %). Президентом України обрано Леоніда Кравчука (61,6%).

1991 р., 2 грудня — незалежну Україну визнала перша держава — Польща, за нею — Канада. Початок дипломатичного визнання України. 11 грудня перше посольство в Києві відкрила Угорська Республіка.

1991 р., 6 грудня — Верховна Рада України ухвалила Закон про Збройні сили України.

1991 р., 7-8 грудня — зустріч у Біловезькій Пущі керівників Білорусії, Росії й України, підписання договору про утворення Співдружності незалежних держав (СНД). СРСР припинив існування як суб'єкт міжнародного права і геополітична реальність.

Персоналії

Горбачов Михайло (2.03.1931, с. Привільне Ставропольського краю, у РФ) — рад. держ. і парт. діяч. Навчався на юрид. ф-ті Московського ун-ту (1950-1955). Відтоді — на комсомольській, з 1962 — на парт. роботі, з 1978 — секретар ЦК КПРС, з березня 1985 — генеральний секретар ЦК КПРС. Розпочав серію екон., соціальних і політ. реформ, відомих як «Перебудова». Не зміновав керівництво України до 1989, хоча неодноразово її відвідував. Г. — голова ВР СРСР (1988-1990), перший і єдиний Президент СРСР (1990-1991). Нагороджений Нобелівською премією миру (1990). Після невдалого путчу (серпень 1991) був не в змозі утримати ситуацію під контролем, зокрема не допустити проголошення незалежності України. 25.12.1991 відмовився від президентства, оскільки СРСР перестав існувати.

Драч Іван (17.10.1936, с. Теліжинці Тетіївського р-ну Київської обл.) — визначний поет, перекладач, кіно-сценарист, драматург, гом. і держ. діяч. Закінчив Київський ун-т (1962) і Вищі сценарні курси (Москва, 1964). Д. — перший голова Нар. руху України за перебудову (1989, з 1990 — НРУ, до 1992), нар. депутат України кількох скликань (з 1990). Належить до плеяди «шістдесятників».

Сльцин Борис (1.02.1931, Урал, тепер РФ — 23.04.2007, Москва) — видатний рос. політ. і держ. діяч. Закінчив Уральський політехнічний ін-т (Свердловськ, нині Єкатеринбург). Є. — перший секретар Свердловського обкому партії (1971-1985), голова Верховної ради РФ (1990-1991). 12.06.1991 обраний першим президентом РФ, 1996 переобраний. У серпні 1991 очолюв опір антидержавному путчу. В умовах фактичного розвалу СРСР спільно з Л. Кравчуком і С. Шушкевичем підписав угоду про припинення існування Рад. Союзу і створення СНД. 31.12.1999 зазвнив про відставку з поста президента РФ.

Івашко Володимир (28.10.1932, Полтава — 13.11.1994, Москва, похований у Києві) — рад. парт. і держ. діяч. Закінчив Харківський гірничий ін-т (1956), викладав у ньому. З 1973 л. — на парт. роботі. І. — секретар (1986), другий секретар (1988), перший секретар ЦК КПУ (обраний 28.09.1989, до червня 1990). Нар. депутат УРСР, 4.06.-9.07.1990 — Голова Верховної Ради УРСР. Залишив посаду в зв'язку з обранням заступником ген. секретаря ЦК КПРС. Заповів поховати себе в Україні.

Кравчук Леонід (10.01.1934, с. Великий Житин, тепер Рівенського р-ну Рівенської обл.) — відомий політ. і гом. діяч. 1958 закінчив екон. ф-т Київського ун-ту. 1958-1991 був членом КПРС. Закінчив академію сусп. наук у Москві, кандидат екон. наук. З 1970 працював в апараті ЦК КПУ, з 1989 — секретар ЦК КПУ з ідеології, з 1990 — другий секретар ЦК КПУ. 24.07.1990 К. обраний Головою Верховної Ради УРСР. 1.12.1991 став першим всенародно обраним Президентом України (до липня 1994).

Масол Віталій (14.11.1928, с. Олишівка, тепер Чернігівського р-ну Чернігівської обл.) — рад. і укр. госп. діяч. Закінчив Київський політехнічний ін-т (1951). Директор Новокраматорського машинобудівного заводу (з 1963). М. працював першим заст. (1972-1978) і головою Держплану УРСР (1978-1987). Голова РМ УРСР (липень 1987 — жовтень 1990), пішов у відставку під тиском опозиції, зокрема студентського голодування. М. — прем'єр-міністр України (червень 1994 — березень 1995). З 1995 — на пенсії.

Фокін Вітольд (25.10.1932, с. Новомиколаївка Новомиколаївського р-ну Запорізької обл.) — рад. і укр. госп. діяч. Закінчив Дніпропетровський гірничий ін-т (1954). Очолював уряд (РМ, згодом КМ) України (23.10.1990 — 1.10.1992). Перший прем'єр-міністр незалежної України.

Южновський Ігор (1.09.1925, с. Княгинине, нині Дубенського р-ну Рівенської обл.) — видатний учений-фізик, політ. і гом. діяч. Учасник Другої св. війни. Закінчив Львівський ун-т (1951), працював у ньому з 1954, завідувач кафедри теоретичної фізики з 1959). Ю. — директор Ін-ту фізики конденсованих систем (з 1990). Академік АН УРСР (1982, теоретична фізика, тепер НАНУ). Осн. наук. праці — з галузі статичної фізики. Нар. депутат України (1990-2002), очолював Нар. раду (1990-1991) у Верховній Раді УРСР. Ю. був першим віце-прем'єром в уряді Л. Кучми (1992-1993). Очолював Ін-т нац. пам'яті (до 2010). Герой України (2005).

Терміни та поняття

Акт проголошення незалежності України — документ, ухвалений позачерговою сесією Верховної Ради УРСР 24 серпня 1991 р., що проголосив незалежність України та створення самостійної держави — України.

Альтернативні вибори, вибори на альтернативній основі (від лат. «одін із двох») і укр. «вибори») — вибори, під час яких до виборчого бюлетеня внесено більше, ніж одна кандидатура. Такі вибори до Верховної Ради УРСР вперше відбулися у березні 1990, у попередні роки завжди була лише одна кандидатура.

Багатопартійність (багатопартійна система) (від укр. «багато» і лат. «розділ, частина, група однодумців») — наявність у с-ві ряду політ. партій (більш ніж однієї), взаємини між якими базуються на реальній конкуренції за владу. Вона є ефективним засобом виявлення різних підходів та інтересів, спосіб їх гармонізації. За допомогою б. інтереси та здібності людей, взяті в їх органічній єдності та в б-бі з ін. інтересами, спрямовуються на вирішення актуальних проблем сусп. життя. Вона є характерною ознакою дем. с-ва, яка виражає практичну реалізацію осн. політ. свобод громадян. З'явилася в Україні (та СРСР в цілому) після скасування шостої статті конституції у лютому 1990, фактично — ще 1989. Це форма сусп. управління, вироблена людською цивілізацією, при якій б-ба партій за владу виступає як механізм використання розходжень інтересів для прогресу.

Гласність — політика максимальної відвертості та правди в діяльності держ. і гром. о-цій, дієва й активна форма участі гром. думки в дем. розв'язанні найважливіших проблем країни, майже повна ліквідація цензури. Проголошена Михайлом Горбачовим 1987, була частиною його програми реформ, ставила за мету сприяти розвитку демократії, плюралізму думок, подоланню застійних явищ.

Декларація (від лат. «заява, оголошення») — заява від імені держави, уряду, партії, о-ції; урочисте проголошення осн. принципів, а також документ, у якому вони викладені.

Декларація про державний суверенітет України (від лат. «заява, оголошення», укр. «про державний» і фр. «верховна влада») — документ, ухвалений Верховною Радою УРСР 16.07.1990, що проголосував держ. суверенітет республіки у складі СРСР. Для його ухвалення чи не вперше відбулася консолідація різних груп. Згідно з декларацією УРСР мала право на власні збройні сили, зовн. політику і т. п., а насправді нічого подібного не було. Цьому документові не було надано статусу конституційного акта. Крок на шляху до незалежності.

Державний комітет з надзвичайного стану (ДКНС, рос. ГКЧП) — надзвичайний орган, створений 19 серпня 1991 групою керівників найвищого рівня СРСР (Геннадій Янаєв, Дмитрій Язов, Борис Пуго та ін., всього вісім осіб) з метою протистояння дем. перетворенням. 21 серпня 1991 зазнав краху, його члени були заарештовані (Б. Пуго застрелився) й засуджені, через досить короткий час амністовані.

«Живий ланцюг» («Українська хвиля») — акція на честь іст. події. Дня злики УНР і ЗУНР 22 січня 1919. Відбулася 21.01.1990, тому що вихідний припадав напередєнь, а не на саму річницю. Подія мала резонанс у всіх обл. України, хоч прямо стосувалася лише частини. Люди вишили на шлях від Львова через Тернопіль, Рівне, Житомир до Києва. Кількість учасників: від одного до трьох мільйонів осіб. Акція відбулася у розпал передвільної кампанії. Закріплювалася ідея єдності земель, відновлювалася в пам'яті нац. символіка.

Інфляція (від лат. «розбухаю») — переповнення грошового обігу масою надлишкових паперових грошей, що викликає їхнє знецінювання, зростання ціни на предмети першої потреби, зниження валютного курсу, падіння реальної заробітної плати. Однією з її осн. причин у роки «перевбудови» стали невдачі у реалізації реформ, подальше погіршення ключових показників розвитку економіки, доповнене прагненням союзних структур зберегти свою владу над республікою. Внаслідок перших госп. перетворень підприємства і колгоспи дістали певну свободу в формуванні зарплати, яка швидко зростала, а виробництво падало. Навіть те, чого було завжди вдоволь, ставало дефіцитом. Наприкінці 1988 розрив між грошовою і товарною масою збільшився до 10-и млрд. крб. І була і в попередні роки, але не набувала таких масштабів. Найбільшого розмаху досягла у 90-х рр.

Народна рада — парламентська опозиція у Верховній Раді України 1990—1994. Сформувалася з членів Дем. блоку в укр. парламенті наприкінці травня 1990 у складі 125 депутатів, голова — Ігор Юхновський. Протистояла т. зв. «групі-239» («За суверенну Радянську Україну»). Значною мірою сприяла ухваленню Декларації про держ. суверенітет України (16 липня 1990) й Акта проголошення держ. незалежності України (24 серпня 1991). Н. р. послідовно відстоюючи нац. інтереси, прагнула домогтися затвердження укр. парламентом рішень, які б започаткували реальне становлення України як вел. європейської держави.

Народний рух України (НРУ) — потужна нар. о-ція різноманітних політ. сил, опозиційних КПУ. Це було важливим кроком до об'єднання національно свідомих сил. Поч. його створення можна вважати лютий 1989, збори письменників. Спочатку він не відзначався радикалізмом на відміну від прибалтійських колег. Офіційно НРУ оформився на установчому з'їзді в актовому залі КПІ 8-10 вересня 1989. Першим головою був обраний Іван Драч, головою секретаріату — Михайло Горинь, заст. голови — Павло Кислий. У грудні 1992 НРУ фактично перетворився у партію (з 1993 — офіційно), його очолюв В'ячеслав Чорновіл. Перша назва — Нар. рух України за перебудову, з 1990 — НРУ. Відіграв найважливішу роль у здобутті незалежності України.

«Перебудова», (горбачовська «перебудова») — політ. курс керівництва КПРС (особливо Михайла Горбачова) на оновлення, оздоровлення, модернізацію всіх сфер життя, «очищення» соціалізму від шахрайства минулого, надання йому привабливого для народу вигляду. Спочатку вона означала лише поліпшення управління госп. механізмом. Але поступово цей термін почав наповнюватися новим змістом, включати нові складники.

- 30.2. Наслідок для КПУ підтримки її верхівкою ГКЧП (ДЖНС):
- А вона перестала бути керівною і спрямовуючою силою радянського суспільства.
 Б її діяльність було негайно припинено.
 В її діяльність було призупинено, а згодом заборонено.
 Г КПУ була заборонена, а її лідери арештовані.
- 30.3. Укажіть правильне твердження.
- А Всеукраїнський референдум 1 грудня 1991 р. став вирішальною подією на шляху до повної ліквідації центральних владних структур
 Б КПУ була заборонена 24 серпня 1991 р.
 В студентське голодування ставило за мету негайне повалення комуністичної влади
 Г Володимир Щербинський пішов у відставку після виборів до Верховної Ради УРСР
- 30.4. Зло, з яким закликала боротися постанова ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР, що набула чинності у червні 1985 р.:
- А алкоголізм. В проституція.
 Б наркоманія. Г тютюнопаління.
- 30.5. Укажіть правильне твердження.
- А Михайло Горбачов визнав державний суверенітет України
 Б першим головою Народного руху України за перебування був В'ячеслав Чорновіл
 В у 1990 р. з лав КПУ офіційно вийшло 250 тис. осіб
 Г Українська міжпартійна асамблея мала лівоорадикальний напрям
- 30.6. Сутність Співдружності незалежних держав:
- А нова модель СРСР, спроба під новою назвою зберегти старий геополітичний порядок.
 Б нове державне політичне утворення радянських республік на конфедеративних засадах.
 В нове державне політичне утворення радянських республік на федеративних засадах.
 Г форма ліквідації СРСР і переходу відроджених та новостворених держав до системи двосторонніх рівноправних стосунків.
- 30.7. Стан структури української промисловості в період «перебудови»:
- А зміни на гірше, розвиток лише видобувної промисловості, навіть важка індустрія занепадала, характер економіки поступово ставав з індустріального аграрно-індустріальним.
 Б зміни на краще, розвиток і важкої, і легкої індустрії, використання занепаду промисловості в інших республіках СРСР.
 В змін практично не відбулося, пріоритетний розвиток важкої промисловості, переважання незавершених індустріальних циклів, політика нерационального розміщення та використання промислових потужностей.
 Г суттєві зміни, втрата напівколоніального характеру промисловості, створення завершених виробничих циклів, пріоритетність наукоємних галузей, впровадження досягнень науково-технічного прогресу.
- 30.8. Подія, яка стала важливим кроком до об'єднання національно-демократичних сил:
- А активне партійне будівництво.
 Б виникнення екологічного руху.
 В організаційне оформлення Народного руху України за перебудову.
 Г шахтарський страйк.
- 30.9. Політики, які підписали домовленості у Біловезькій Пущі:
- А Михайло Горбачов, Борис Єльцин, Леонід Кравчук.
 Б Борис Єльцин, Леонід Кравчук, Станіслав Шушкевич.
 В Леонід Кравчук, Станіслав Шушкевич, Михайло Горбачов.
 Г Станіслав Шушкевич, Михайло Горбачов, Борис Єльцин.
- 30.10. Рішення щодо сільського господарства, прийняті в 1989 р.:
- А «Про поширення різних форм оренди», «Про розвиток фермерських господарств», «Про розпуск колгоспів».
 Б «Про розвиток фермерських господарств», «Про розпуск колгоспів», «Про утворення кооперативних колективів».
 В «Про розпуск колгоспів», «Про утворення кооперативних колективів», «Про поширення різних форм оренди».
 Г «Про утворення кооперативних колективів», «Про поширення різних форм оренди», «Про розвиток фермерських господарств».
- 30.11. Вимога студентів, яку було виконано майже відразу:
- А вибори на багатопартійній основі.
 Б відмова від підписання союзного договору.
 В відставка голови уряду.
 Г передача майна КПРС місцевим органам влади.

30.12. Укажіть правильне твердження.

- А для балотування на посаду Президента України необхідно було зібрати один мільйон підписів
- Б Всесоюзний референдум відбувся 1 грудня 1991 р.
- В УГС очолив В'ячеслав Чорновіл
- Г на Україну припадало майже 25 % усіх шкідливих виробництв на території СРСР

30.13. У який період розгортався процес, відображений в уривку з документа: «...Рада Міністрів УРСР зобов'язала виконавці місцевих Рад народних депутатів Кримської області вжити додаткових заходів для своєчасного надання в установленному порядку кримським татарам, які повертаються, земельних ділянок для будівництва житлових будинків...?»

- А «відбудови»
- Б «відлиги»
- В «застою»
- Г «перебудови»

30.14. Прочитайте визначення й укажіть поняття, яке відповідає його змісту.

«Спроба реформувати комуністичну систему в 1985–91 рр.; реформи, розпочаті М. Горбачовим у СРСР, мали на меті модернізацію господарства, збільшення громадянських свобод; спричинила радикалізацію суспільних і національних настроїв, призвівши до розпаду СРСР».

- А «відлига»
- Б «застій»
- В «перебудова»
- Г «реформація»

30.15. Категорії населення, що чинили активний опір політиці радикальних реформ у СРСР в роки «перебудови»:

- А військовослужбовці, інтелігенція, колгоспники.
- Б інтелігенція, колгоспники, робітники.
- В колгоспники, робітники, парт номенклатура.
- Г партноменклатура, працівники державного апарату, офіцери-військовослужбовці.

30.16. Мета діяльності Української Гельсінської спілки, яку вона задекларувала (1988 р.):

- А боротьба за дотримання конституційних прав українців, інформування міжнародної громадськості про порушення прав людини в УРСР.
- Б боротьба за перебудову СРСР на федеративних засадах, дотримання прав і свобод громадян, що мешкають в УРСР.
- В необхідність створення суверенної України, захист громадянських прав особистості.
- Г підтримка «перебудови» в СРСР, демократизація, дотримання конституційних прав українців, зміна керівництва КПУ.

30.17. Сутність поняття «системна криза», як прийнято характеризувати стан СРСР на середину 80-х рр.:

- А відсутність соціальної рівності, а внаслідок цього загострення суперечностей між соціальними верствами населення СРСР.
- Б криза політичної надбудови, що спричинила зміну партійного керівництва Радянського Союзу і зокрема України протягом кількох років.
- В кризовий стан економіки, неможливість її дальшого розвитку без докорінних змін.
- Г кризовий стан усіх ланок і сфер життя радянського суспільства, зокрема економіки, політичної сфери та соціальних відносин.

30.18. Умова, внаслідок якої стало можливим виникнення багатопартійності:

- А активізація громадсько-політичного та робітничого руху в 1988–1989 рр., зростання політичної свідомості українців.
- Б проголошення політики гласності, яка сприяла утвердженню у свідомості громадян поглядів, відмінних від комуністичних.
- В пропозиція лютневого (1990 р.) пленуму ЦК КПРС, рішення 3'їзду народних депутатів СРСР про скасування шостої статті конституції СРСР, яка закріплювала однопартійну систему.
- Г усунення з поста першого секретаря ЦК КПУ Володимира Щербицького, який не допускав творення нових партій.

30.19. Укажіть правильне твердження.

- А на базі УГТ у середині 1987 р. відновила свою роботу УГС
- Б у Верховній Раді УРСР 1990 р. було 239 ортодоксальних комуністів
- В законом «Про мови в Українській РСР» було розроблено реальний механізм запровадження української мови в діяльність державних установ
- Г останнім керівником КПУ за радянських часів був Леонід Кравчук

30.20. Прочитайте факти біографії історичного діяча й укажіть його.

«Народився в 1934 р. на Рівненщині. Політик і державний діяч. Закінчив економічний факультет Київського університету. Працював в апараті ЦК КПУ, секретарем, другим секретарем ЦК КПУ. У 1990–1991 рр. — Голова Верховної Ради, 1991–1994 рр. — Президент України. Згодом народний депутат кількох скликань».

- А Станіслав Гуренко
- Б Володимир Івашко
- В Леонід Кравчук
- Г Іван Плющ

30.21. Характерні риси «Декларації про державний суверенітет України»:

- А проголошення нічим не обмеженого національно-державного суверенітету України, самостійний вну-

- трішньополітичний і економічний розвиток, рівноправність у зовнішній політиці.
- Б** проголошення повного економічного суверенітету республіки, передавання її державним органам функцій з керівництва внутрішньополітичним життям, зовнішня політика залежна від центру.
- В** проголошення повного економічного суверенітету України, у розв'язанні питань внутрішньої та зовнішньої політики республіка залишалася залежною від Москви.
- Г** проголошення суверенітету, тобто незалежності, України, самостійний внутрішньополітичний, зовнішньополітичний і економічний розвиток.
- 30.22.** Останній крок у процесі юридичного оформлення державної незалежності України:
- А** Акт проголошення незалежності України.
В Всесоюзний референдум про збереження СРСР.
Б Всеукраїнський референдум на підтвердження Акта проголошення незалежності України.
Г Декларація про державний суверенітет України.
- 30.23.** Позиція, яку займало партійне керівництво УРСР на чолі з Володимиром Щербинським щодо реформаторського курсу Михайла Горбачова упродовж 1985–1987 рр.:
- А** засудження курсу «перебудови» та розроблення власної концепції реформування УРСР.
Б категорична відмова від підтримки курсу «перебудови», спроби усунення Михайла Горбачова від влади.
В офіційна підтримка курсу «перебудови» та фактичне блокування реформаторських кроків союзного партійного керівництва.
Г підтримка й активне впровадження в УРСР курсу Михайла Горбачова на демократизацію суспільного життя.
- 30.24.** Укажіть правильне твердження.
- А** 8–10 вересня 1989 р. у Києві відбувся Установчий з'їзд Народного фронту України
Б на всенародному референдумі 1 грудня 1991 р. 90,32 % громадян проголосували за незалежність України
В Головою Ради Міністрів УРСР упродовж 1987–1990 рр. був Олександр Ляшко
Г Декларація про державний суверенітет України ухвалена 24 серпня 1991 р.
- 30.25.** Подія, якій була присвячена акція 21 січня 1990 р. — утворення «живого ланцюга» між Києвом і Львовом:
- А** Акт Злуки. **В** День проголошення УНР.
Б бій під Крутами. **Г** Свято Водохреща.
- 30.26.** Укажіть правильне твердження.
- А** вибори до Верховної Ради УРСР на альтернативній основі уперше відбулися у березні 1991 р.
Б необхідних 100 тис. підписів для балотування у Президенти України збирали 10 осіб
В першим заступником Голови Верховної Ради УРСР у 1990–1991 рр. був Володимир Гриньов
Г Україна мусила майже повністю взяти на себе справу ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи
- 30.27.** Прочитайте факти біографії культурного і громадсько-політичного діяча й укажіть його.
«Народився в 1936 р. на Київщині. Поет і громадсько-політичний діяч. Навчався в Київському університеті. Поет-шістдесятник, автор збірок «Соняшник», «Корінь і крона» тощо, кіносценаріїв, публіцистики. Перший голова Народного руху України. Народний депутат кількох скликань».
- А** Іван Драч **В** Борис Олійник
Б Віталій Коротич **Г** Дмитро Павличко
- 30.28.** Основне положення закону «Про мови в Українській РСР»:
- А** гарантія верховенства української мови. **В** державний статус української мови.
Б державний статус російської мови. **Г** російська і українська мови стали державними.
- 30.29.** Ставлення керівництва Верховної Ради УРСР до спроби державного перевороту:
- А** заклик народу до всеукраїнського страйку.
Б заява на підтримку путчу.
В заява з рішучим протестом, солідарність з діями Бориса Єльцина.
Г невизначеність, вагання, вичікувальна позиція.
- 30.30.** Офіційна назва нашої держави після проголошення незалежності:
- А** Держава Україна. **В** Україна.
Б Республіка Україна. **Г** Українська Республіка.
- 30.31.** Сутність Народного руху України за перебудову (з 1990 р. — НРУ) у перший рік його існування:
- А** масова громадсько-політична організація, мета якої полягала у побудові в Україні демократичного суспільства, відродженні української мови та культури, виходу УРСР зі складу СРСР.
Б масова громадсько-політична організація, мета якої полягала в побудові в Україні демократичного суспільства, відродженні української мови та культури, національно-державного суверенітету УРСР, перебудова СРСР на засадах федералізму.
В політична партія, мета якої полягала у побудові в Україні демократичного суспільства, відродженні української мови та культури, створення незалежної української держави.
Г політична партія національно-демократичного спрямування, мета якої полягала у відродженні української мови та культури, побудові в Україні демократичного суспільства та досягнення національно-

- державного суверенітету України.
- 30.32. Рішення квітневого (1985 р.) пленуму ЦК КПРС:
- А запровадження боротьби за тверезий здоровий спосіб життя, зміцнення дисципліни.
 - Б запровадження нової соціальної програми «Житло-2000» та вдосконалення «Продовольчої програми», реалізація яких мала забезпечити досягнення світових стандартів життя.
 - В установлення відповідності форм соціалістичного господарства сучасним умовам і потребам, досягнення істотного прискорення соціально-економічного прогресу на базі науково-технічної революції.
 - Г установлення нових принципів кадрової політики та впровадження виборів усіх ланок партійно-державного і господарського керівництва на альтернативній основі.
- 30.33. Укажіть правильне твердження.
- А закон про економічну самостійність України був складовою частиною Декларації про суверенітет України
 - Б перший великий шахтарський страйк розпочався у липні 1989 р. на копальнях Львівсько-Волинського вугільного басейну
 - В уперше за повосні роки національний дохід УРСР зменшився на 1,5 % у 1990 р.
 - Г на Установчому з'їзді НРУ за перебудову співголовами були обрані Іван Драч і В'ячеслав Чорновіл
- 30.34. Характеристика партійно-політичного процесу в 1989–1991 рр.:
- А виникнення кількох великих партій і двох десятків малих на початок 1991 р., створення умов для реального плюралізму, остаточне падіння авторитету КПУ.
 - Б виникнення майже трьох десятків партій на початок 1991 р., які спиралися на масову підтримку населення і мали загальноукраїнський характер.
 - В виникнення майже п'яти десятків партій на початок 1991 р., які не мали суттєвого впливу, були малочисельними та регіональними за масштабами діяльності.
 - Г виникнення тринадцяти партій (КПУ була частиною КПРС, а не окремою партією) на початок 1991 р., вони нагадували політичні клуби, тільки НРУ, який ще не був партією, міг скласти конкуренцію комуністам, але діяльність партій розхитувала тоталітарну систему, готувала громадськість до розуміння необхідності здобути незалежність.
- 30.35. Зміст шостої статті конституції СРСР, яку було вилучено рішенням III з'їзду народних депутатів СРСР:
- А закріплення державності російської мови.
 - Б закріплення керівної ролі КПРС у радянському суспільстві.
 - В закріплення колективної власності на засоби виробництва.
 - Г затвердження атеїзму як офіційної політики у сфері релігії.
- 30.36. Мета ухвалення Верховною Радою УРСР закону «Про економічну самостійність Української РСР»:
- А впровадження основних засад політики «перебудови».
 - Б втілення положень Декларації про державний суверенітет України
 - В подолання наслідків путчу 19–21 серпня 1991 р.
 - Г реалізація рішень Всесоюзного референдуму 17 березня 1991 р.
- 30.37. Заходи, здійснені владою в перші два роки «перебудови»:
- А боротьба з алкоголізмом, наведення дисципліни, заохочення ініціативи, дозвіл на існування дрібних приватних підприємств і фермерських господарств.
 - Б реабілітація полів'язнів, чистка кадрів партапарату, запровадження демократичних засад виборів керівників різного рангу.
 - В скасування шостої статті конституції СРСР, проведення реформи виборчої системи, гарантування здійснення громадянами своїх демократичних прав.
 - Г удосконалення роботи адміністративно-бюрократичного апарату держави, посилення боротьба з корупцією, порушеннями дисципліни.
- 30.38. Професія, представники якої започаткували перший масовий робітничий страйк:
- А водії автобусів і тролейбусів Києва.
 - В металурги Запоріжжя.
 - Б залізничники Харкова.
 - Г шахтарі Донбасу.
- 30.39. Причини втрати КПУ провідних позицій в українському суспільстві:
- А курс КПУ на розбудову української державності та національне відродження.
 - Б неспроможність запобігти екологічній кризі, спричиненій аварією на Чорнобильській АЕС, провінційність політичного мислення її керівників.
 - В організація КПУ різних національно-культурних об'єднань, які вийшли з-під контролю партії.
 - Г страх перед демократизацією, яка сприяла національно-демократичному рухові, несумісному з комуністичною ідеологією.
- 30.40. Укажіть поняття, які вийшли в життя суспільства в роки «перебудови».
- 1 гласність
 - 2 дисидентство

- 3 плоралізм
- 4 прискорення
- 5 реабілітація
- 6 розвинутий соціалізм
- 7 урбанізація

30.41. Укажіть явища, які супроводжували Чорнобильську катастрофу.

- 1 відсутність уваги щодо екологічної катастрофи з боку світової громадськості
- 2 завдання шкоди мільйонам людей у різних країнах
- 3 масове переселення жителів із забруднених земель в інші регіони України
- 4 небачене забруднення біосфери, радіоактивне опромінення тисяч людей
- 5 негайне повідомлення людей про страшні розміри і жахливі наслідки аварії
- 6 незначне тимчасове віселення людей із зони аварії
- 7 поява на території України 30-кілометрової «зони відчуження»

☐	☐	☐
--------------------------	--------------------------	--------------------------

30.42. Укажіть основні причини «перебудови».

- 1 антиалкогольна кампанія
- 2 відставання СРСР у соціально-економічному розвитку від західних держав
- 3 діяльність західних спецслужб
- 4 діяльність українських дисидентів
- 5 зростання соціальних суперечностей у радянському суспільстві, падіння авторитету КПРС у народі
- 6 неспроможність СРСР належним чином реагувати на глобальні проблеми
- 7 особисті амбіції Михайла Горбачова

☐	☐	☐
--------------------------	--------------------------	--------------------------

30.43. Укажіть причини майже одностайного підтвердження Акта незалежності на референдумі 1 грудня 1991 р.

- 1 віковічне прагнення українського народу до незалежного життя
- 2 вплив зарубіжних країн, передусім США
- 3 певна стабільність порівняно з іншими республіками українського товарного ринку
- 4 прагнення прокомуністичних сил зберегти свої позиції в Україні в умовах наступу антикомунізму в Москві
- 5 пробудження свідомості в керівництва українських комуністів
- 6 Росія відмовилася від контролю над Україною
- 7 утворення Співдружності незалежних держав

☐	☐	☐
--------------------------	--------------------------	--------------------------

30.44. Укажіть події, які відбулися в 1991 р.

- 1 Верховна Рада затвердила державний прапор України
- 2 Верховна Рада прийняла Акт проголошення незалежності України
- 3 Верховна Рада прийняла Закон про економічну самостійність республіки
- 4 Верховна Рада ухвалила постанову про відновлення автономії Криму
- 5 Всенародний референдум підтримав Акт проголошення незалежності України
- 6 голодування студентів
- 7 перші альтернативні вибори до Верховної Ради України

☐	☐	☐
--------------------------	--------------------------	--------------------------

30.45. Установіть відповідність.

1 Біловезька Пуша	А відновлення автономії
2 Донбас	Б ідея утворення так званої Новоросії
3 Крим	В розгін несанкціонованого мітингу 4 серпня 1988 р.
4 Львів	Г страйк шахтарів України
	Д утворення СНД

	А	Б	В	Г	Д
1	☐	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐	☐

30.46. Установіть відповідність.

1 гласність	А відкритий доступ до інформації для суспільства, можливість її обговорення
2 декларація	Б державний устрій, який характеризується централізованим керівництвом
3 діаспора	В заява від імені парламенту, партії, уряду, урочисте проголошення принципів
4 перебудова	Г національно-культурні осередки певного народу за межами етнічної вітчизни
	Д політика перетворень у СРСР упродовж 1985–91 рр., спрямована на оновлення

	А	Б	В	Г	Д
1	☐	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐	☐

30.47. Установіть відповідність.

1	Іван Драч	А	Голова Верховної Ради УРСР у червні–липні 1990 р.
2	Володимир Івашко	Б	Голова Верховної Ради у липні 1990 — грудні 1991 р.
3	Леонід Кравчук	В	колишній дисидент, один з лідерів опозиції
4	В'ячеслав Чорновіл	Г	лідер Партії зелених України
		Д	поет, народний депутат України, перший голова НРУ

	А	Б	В	Г	Д
1	☐	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐	☐

30.48. Установіть відповідність.

1	національний дохід	А	новостворена вартість, що лишилася від спожитих засобів виробництва
2	плюралізм	Б	повна незалежність держави у внутрішній і зовнішній політиці
3	референдум	В	самоуправління у церкві
4	суверенітет	Г	система влади, побудована на взаємодії та протизаї партій і організацій
		Д	спосіб вирішення найважливіших питань всенародним голосуванням

	А	Б	В	Г	Д
1	☐	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐	☐

30.49. Установіть послідовність подій.

А	Верховна Рада УРСР ухвалила Закон про мови в УРСР
Б	Всеукраїнський референдум і вибори Президента України
В	перші вибори до Верховної Ради УРСР на альтернативній основі
Г	початок перебудови

	А	Б	В	Г
1	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐

30.50. Установіть послідовність подій.

А	Верховна Рада ухвалила Акт проголошення незалежності України
Б	Верховна Рада УРСР ухвалила Декларацію про державний суверенітет України
В	катастрофа на Чорнобильській АЕС
Г	створення Народного руху України за перебудову

	А	Б	В	Г
1	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐

Відповіді до тестів

- 30.1. В. 30.2. В. 30.3. А. 30.4. А. 30.5. В. 30.6. Г. 30.7. В. 30.8. В. 30.9. Б. 30.10. Г. 30.11. В. 30.12. Г. 30.13. А. 30.14. В. 30.15. Г. 30.16. В. 30.17. Г. 30.18. В. 30.19. Б. 30.20. В. 30.21. А. 30.22. В. 30.23. В. 30.24. Б. 30.25. А. 30.26. Г. 30.27. А. 30.28. В. 30.29. Г. 30.30. В. 30.31. Б. 30.32. В. 30.33. В. 30.34. Г. 30.35. Б. 30.36. Б. 30.37. Б. 30.38. Г. 30.39. Б. 30.40. 1, 3, 4. 30.41. 3, 4, 7. 30.42. 2, 5, 6. 30.43. 1, 3, 4. 30.44. 2, 4, 5. 30.45. 1-Д, 2-Г, 3-А, 4-В. 30.46. 1-А, 2-В, 3-Г, 4-Д. 30.47. 1-Д, 2-А, 3-Б, 4-В. 30.48. 1-А, 2-Г, 3-Д, 4-Б. 30.49. Г, А, В, Б. 30.50. В, Г, Б, А.

ТЕМА 31. УКРАЇНА В УМОВАХ НЕЗАЛЕЖНОСТІ

Початок державотворчих процесів.

Чинники, які сприяли державотворчому процесові:

- державотворчі традиції, демократичний вибір, підтримка з боку населення;
- мирний шлях здобуття самостійності, міжнародне визнання України.

Незалежній Україні в перші роки її існування потрібно було виконати два завдання — сформувати систему власних державних органів і установ, а також створити систему законодавства. В рамках процесу розбудови держави поднувалися дві тенденції:

- трансформація чинних елементів держави;
- добудова структур, яких не вистачає.

Пріоритетним напрямом державотворчого процесу було формування трьох основних гілок влади — законодавчої, виконавчої та судової.

Найвищий законодавчий орган України — Верховна Рада — залишився їй у спадок від Української РСР.

Ще 5 липня 1991 р. вона запровадила інститут президентства. Президент України є главою держави та виконавчої влади. Він пропонує Верховній Раді для затвердження персональний склад Кабінету Міністрів і Прем'єр-міністра. В межах своїх повноважень Кабмін вживає заходів щодо гарантування національної безпеки й обороноздатності, вирішує практичні питання соціально-економічного розвитку тощо.

Новим елементом виконавчої влади стали введені вносією 1992 р. в усіх областях, містах Києві та Севастополі посади представників Президента України, які очолювали місцеві державні адміністрації.

Складовими частинами судової влади є Верховний Суд України, загальні, адітражні та військові суди. Нагляд за виконанням законів покладався на Генеральну прокуратуру республіки. Новою ланкою судової системи став Конституційний Суд України, заснований у 1992 р.

Сучасний устрій країни є фактично нагромадженням елементів президентського правління, парламентської республіки та радянської влади. Ефективно і зважено здійснити поділ влад не вдалося.

Заснування Збройних Сил. Важливим моментом створення державного механізму незалежної України була розбудова власної армії. 6 грудня 1991 р. було ухвалено **Закон про Збройні Сили України**, в якому офіційно проголошувалося про їх створення. Пакет інших законів, що стосувалися армії, створив певну правову базу для реформування війська. В жовтні 1993 р. Верховна Рада ухвалила «Військову доктрину України», у якій ставляться завдання розбудови Збройних Сил у військово-політичній, військово-технічній і військово-економічній сферах. У цій галузі нагромадилося чимало болочих проблем: питання кадрів, конверсія, проблема Чорноморського флоту, раціональна організація військової освіти, соціальний захист військовозобов'язаних.

Ухвалення державної символіки, формування інституту громадянства. На початку 1992 р. набула державного визнання національна символіка: блакитно-жовтий прапор, малий герб — тризуб, музика М. Вербицького до тексту вірша П. Чубинського «Ще не вмерла України...» (слова затверджені 6 березня 2003 р.).

8 жовтня 1991 р. було ухвалено **Закон «Про громадянство»**. Він надавав право стати громадянином України кожному, хто на момент прийняття Закону мешкав на її території.

Отже, процес державотворення протікав суперечливо й неоднозначно. Певні позитивні зрушення, але:

- виявилася слабка координація та відсутність єдності в діях різних гілок влади;
- зростання суперечностей між центральними і місцевими органами влади;
- низька ефективність державного контролю за виконанням прийнятих рішень тощо.

Дострокові вибори до Верховної Ради та вибори Президента України. Розбудова Української держави відбувалася за умов загострення соціально-економічної кризи. Частина людей пов'язувала чинні негаразди з діяльністю Президента і Верховної Ради. З вимогою їхнього переобрання виступали учасники багатьох мітингів, страйків, зокрема шахтарських, депутати різних рівнів тощо. Парламент за погодженням з президентом ухвалив провести в першій половині 1994 р. дострокові вибори Верховної Ради і Президента України.

Вибори парламенту проходили за мажоритарною системою. Новим Головою Верховної Ради після її обрання став лідер Соціалістичної партії України О. Мороз. Основними претендентами на пост президента були чинний Президент України Л. Кравчук і колишній прем'єр-міністр Леонід Кучма. У другому турі (липень 1994 р.) завдяки вагомій підтримці в східних і південних областях переміг **Л. Кучма**. У 1999 р. він був переобраний на наступний 5-річний термін.

Ухвалення Конституції 1996 р. У житті суспільств і держав особливу роль відіграють конституції. Уже наприкінці 80-х рр. стало ясно, що Україні потрібен новий Основний закон. Тривалий час створення конституції гальмувалося певними політичними силами, що створювало напругу в суспільстві. Важливим кроком вперед став підписаний 8 червня 1995 р. Конституційний договір між Президентом і Верховною Радою. Оскільки за рік парламент не ухвалив конституції, Президент України 26 червня 1996 р. оприлюднив Указ про проведення Всеукраїнського референдуму щодо ухвалення Конституції України. Цей крок президента мів призвести до розпуску Верховної Ради, що прискорило конституційний процес. Після двох діб напруженої безперервної роботи парламент **28 червня 1996 р. ухвалив Конституцію України** — Основний закон нашої суверенної держави.

8 грудня 2004 р. до конституції були внесені зміни, які робили Україну з 1 січня 2006 р. парламентсько-президентською республікою. 1 жовтня 2010 р. Конституційний суд скасував ці зміни, повернув державу до тих положень, які діяли з 28 червня 1996 р.

Риси економічного та соціального життя. Утвердження політичної незалежності неможливе без створення стабільної, високоєфективної національної економіки. Головні завдання, що стояли перед державою:

- Україні необхідно було докорінно реформувати економіку на ринкових засадах;
- розгорнути структуру перебудову промисловості (переорієнтація з ВПК на громадське споживання);
- створити ефективну систему економічної кооперації всередині країни та з іноземними державами.

Спад економіки розпочався ще з 1990 р. Причини негативних тенденцій:

- нерішучість, прораханки, допущені у здійсненні реформ, рівень інфляції в 1993 р. був найвищим у світі;
- політична нестабільність, відсутність спадкоємності в політиці урядів, що часто змінювалися;
- відсутність чіткої економічної програми, правової бази для розвитку ринкової економіки;
- економіка України була складовою загальносоюзного комплексу, відсутність завершеного циклу роботи;
- переважання важкої промисловості, її висока енергозатратність, не конкурентоздатність на ринку;
- енергетична криза, Україна власними енергетичними ресурсами забезпечена лише на 45-50 %.

За умов відсутності підтримки власного товаровиробника ринок заповнили товари іноземного виробництва, переважно низької якості. Глибока соціально-економічна криза, що охопила Україну, особливо гостро далася взнаки в сільському господарстві. Реформи в цій галузі мали формальний характер і в повному обсязі не реалізовувалися. Лише 25 жовтня 2001 р. відбулося ухвалення Верховною Радою України Земельного кодексу. Отже, відійти оптимальну формулу реформування національної економіки в 90-х рр. не вдалося.

Приватизація засобів виробництва. Важливим компонентом економічних перетворень в Україні стали процеси роздержавлення і приватизації. Її цілі були закладені Верховною Радою у Концепції, ухваленій 31 жовтня 1991 р. За 1992–1994 рр. було приватизовано понад 11 тис. підприємств, що створило умови для розвитку альтернативних державній сфер виробництва.

- Приватизація проводилася непрозоро, винятково в інтересах правлячих кіл;
- бартерні угоди, приватизація сприяли збагаченню близьких до влади людей у перші роки реформ;
- неповага до закону створювала сприятливу ситуацію для розграбування національних багатств, корупції.

Лібералізація цін. З початку січня 1992 р. російський уряд скасував державний контроль за ціноутворенням, різке зростання цін почало відбуватися й в Україні. Держава з 10 січня запровадила купони багаторазового використання, які повинні були стати прообразом національної валюти. Лібералізація цін повинна була відбутися, але вона носила характер обвального росту цін. Випуск не підкріплених реальними товарами грошей (емісія) набув лавиноподібного характеру. Кожне чергове підвищення зарплати призводило до нового витка інфляції. Фінансова сфера держави опинилася в кризовому стані.

Грошова реформа. Протягом 1995–1996 рр. завдяки енергійним зусиллям Національного банку України, очолюваного Віктором Ющенком, вдалося зупинити обвальне падіння купоно-карбованця. Це було важливою передумовою грошової реформи, яку було проведено у вересні 1996 р. Завдяки продуманій стратегії запроваджена національна валюта (гривня) не спричинила ні фінансових, ні соціальних потрясінь. Це сприяло стабільності грошової системи держави.

Створилися передумови виходу з кризи, який розпочався у 1999–2001 рр., коли уряд України очолював В. Ющенко. Припинилося падіння обсягів виробництва продукції, нарешті почалося економічне піднесення.

Диференціація суспільства. За 20 років незалежності населення України скоротилося з 52 до 45 млн осіб і продовжує зменшуватися. Середня тривалість життя в Україні майже на 10 років менша, ніж у розвинутих країнах світу. Вдвічі вищим, ніж у країнах Заходу, є рівень дитячої смертності. Чорною тінию над генофондом України нависла Чорнобильська катастрофа.

Криза економіки негативно позначилася на матеріальному становищі основних верств суспільства. Природним наслідком впровадження ринкових відносин, процесу «початкового нагромадження капіталу» є соціальна диференціація, тобто розшарування населення, його поділ на заможних, середньозабезпечених і бідних. Це неминуча ціна, яку суспільство повинне платити за соціально-економічний прогрес:

- зростання безробіття, явного і прихованого, значна еміграція серед українців, заробітчанство;
- невідповідність заробітної плати потребам населення, низький рівень медичного обслуговування, житлово-побутового обслуговування, невирішеність житлової проблеми;
- стрімке розшарування суспільства. У 90-х рр. за межею бідності опинилося дві третини населення;
- в Україні формується «середній клас», його основу складає нова соціальна група — дрібні та середні підприємці. Дальше збільшення середнього класу — основа формування в Україні громадянського суспільства і стабілізації соціальних відносин. За 2010–2013 рр. він зменшився у два рази через політику влади.

Інтеграція України в європейське та світове співтовариство. Здобуття незалежності й припинення існування РСРП створили легітимні умови для зовнішньополітичної діяльності України. Будучи формально членом ООН з 1945 р., Україна після здобуття незалежності стала повноправним членом цієї світової організації.

Першим кроком на шляху незалежної зовнішньої політики стало визнання України державами міжнародного співтовариства. Вже 2 грудня 1991 р. Україну визнала Польща. На 2000 р. наша держава встановила дипломатичні відносини з 153-ма країнами.

Як одна з великих держав Європи, Україна бере участь у розвитку загальноєвропейського процесу. У липні 1992 р. Президент України Л. Кравчук підписав Гельсінський Підсумковий акт і наша держава стала членом Організації з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ).

У січні 1994 р. було підписано тристоронню угоду між Україною, Росією і США, яка стала правовою основою повного ядерного роззброєння України (на її території перебувало 176 міжконтинентальних балістичних ракет — третій ядерний потенціал світу).

16 листопада 1994 р. Україна приєдналася до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї.

9 листопада 1995 р. Україна вступила до Ради Європи.

1996 р. наша країна стала співзасновницею ГУАМ (об'єднання Грузії, України, Азербайджану, Молдови).

У липні 1997 р. було підписано «Хартію про особливе партнерство між Україною і НАТО».

5 лютого 2008 р. Україна стала членом Світової організації торгівлі (СОТ).

Наша держава прагне стати членом ЄС, це підтримують більшість мешканців України. 27 червня 2014 р. президент П. Порошенко підписав угоду з Євросоюзом про асоціацію, що відкриває чималі перспективи, зокрема безвізові поїздки громадян. Світ усе більше дізнається про Україну, а Україна інтегрується у світовий та європейський економічний і культурний простір.

Соціально-економічне життя. На початку XXI ст. економіка України була на піднесенні. Темпи її розвитку були то більші, то менші, але було зростання. 2005 р. Україну визнали державою з ринковою економікою.

Світова криза 2008 р. завдала серйозного удару економіці, від якого вона й досі не отямилася. Рівень життя населення наприкінці першого — на початку другого десятиліття XXI ст. після майже десяти років поліпшення знову погіршився.

Риси політичного життя. Важливою подією політичного життя країни стали президентські вибори 2004 р.:

- воєни відбувалися з численними порушеннями законності та фальсифікаціями при підрахунку голосів;
- брутальне втручання російських політиків у виборчий процес 2004 р.;
- падіння авторитету українських інститутів влади (рівень довіри до президента Л. Кучми впала до 3 %);
- боротьба фінансово-олігархічних кланів за політичний вплив, корупцією просякнута вся влада;
- фактичне запровадження цензури, поширення неправдивої інформації;
- усвідомлення громадянами України національних інтересів.

Це викликало масові народні виступи, відомі під назвою «Помаранчева революція» (22 листопада — 8 грудня). За рішенням Верховного Суду 26 грудня 2004 р. відбулося повторне голосування другого туру, в якому **В. Ющенко** набрав 52 %, а його головний суперник Віктор Янукович — 44 %. Президент В. Ющенко з 2006 р. був позбавлений багатьох повноважень. Його президентство стало часом змарнованих можливостей, особливо в період, коли Прем'єр-міністром України стала Юлія Тимошенко (грудень 2007 р. — лютий 2010 р.), суперечності у владі не сприяли успішному розвитку держави.

Соціально-економічні реформи в Україні. 7 лютого 2010 р. в другому турі президентських виборів **В. Янукович** набрав 49 % голосів виборців, випередивши Ю. Тимошенко, яку підтримали 45,5 % учасників виборів. 25 лютого новий президент склав присягу на вірність українському народові. Вже 11 березня в парламенті була створена нова більшість, яка підтримала новообраного президента. Рішенням Конституційного Суду він отримав повноваження, яких був позбавлений його попередник.

Маючи всю повноту влади, В. Янукович розпочав низку реформ для оздоровлення економічного і соціального життя країни, зокрема вступили в дію податкова і пенсійна реформи, які викликали масові протести. Наступні події показали, що це була лише імітація реформ. Відмова від курсу на євроінтеграцію спричинила масові народні виступи (**Євромайдан, листопад 2014 р.**).

Причини «Революції гідності»:

- панування олігархату, особливо так званої «Сім'ї»;
- зростання корумпованості режиму В. Януковича;
- натиск на демократію, права людини;
- збільшення політичної й економічної залежності від Росії;
- посилення русифікації України;
- погіршення матеріального становища значної частини населення;
- відмова від європейської перспективи.

Події «Революції гідності» тривали з листопада 2013 до лютого 2014 р., призвели до численних жертв (перші — 22.01.2014 р., особливо численні — 18-20.02.2014 р.). У ніч на 22.02.2014 р. В. Янукович утік. Парламент ухвалив рішення про перехід до парламентсько-президентської форми правління (повернення до поправок до Конституції України від 8.12.2004 р.), створив нову більшість, обрав Головою Верховної Ради О. Турчинова, прем'єр-міністром — А. Яценюка.

Росія, скориставшись труднощами України, анексувала у березні Крим, розпочала неоголошену війну на Донбасі, робить спроби дестабілізувати становище в інших регіонах України. Новий президент П. Порошенко,

обраний 25.05.2014 р., маючи обмежені повноваження, робить спроби відновити контроль України над Донбасом, навести лад у країні.

Риси національного та культурного життя. За національним складом населення Україну дехто відносить до поліетнічних, тоді, очевидно, майже всі країни світу такі. Українці становлять майже 80 % населення, що значно більше, ніж дві третини, необхідні для держави з титульною нацією.

В Україні традиційним вважається високий рівень міжнаціональної толерантності в суспільстві. У нерівноправному становищі перебувають хіба що українці, відновлена дискримінація української мови.

Духовне розквітавання українського народу, зняття партійно-державного контролю, політичної цензури, відродження національної свідомості змінили умови розвитку культури. Українське суспільство отримало можливість вільно висловлювати свою точку зору, працювати у різних літературно-мистецьких сферах, вільно використовувати надбання світової культури та національної духовної спадщини.

За умов економічної кризи зменшилися можливості державної допомоги культурі. Це призвело до того, що, поряд із відродженням духовних цінностей українського народу, набуває небаченого поширення так звана «масова культура». Серйозною проблемою духовно-культурного життя сучасної України є проникнення й адаптація на національному ґрунті далеко не найкращих рис системи цінностей західної цивілізації.

В умовах розбудови державності зростає кількість українських шкіл. Освіта перебуває у процесі майже безперервних реформ:

- 1999 р. запроваджено 12-річну освіту, 2010 р. повернуто до 11-річної освіти;
- відбувся перехід на 12-бальну систему оцінювання, запроваджено зовнішнє незалежне оцінювання;
- 2005 р. Україна долучилася до Болонського процесу реформування вищої школи.

Усе ж у цих складних умовах плідно працюють українські вчені у галузях точних та природничих наук: матеріалознавстві, електротехніці, новітніх космічних технологіях. Останні кілька років владою в галузі освіти проводиться чітко виражена антиукраїнська політика.

Здобутки України на шляху інтеграції у європейський, світовий гуманітарний та освітній простір. Література. Найвидатнішими літературними творами, написаними за часів незалежності, можна назвати роман у віршах «Берестечко» і прозовий публіцистичний роман «Записки українського самашедшого» Ліни Костенко, історичні романи «Северин Наливайко» М. Вінграновського, «Вогненні стовпи» Р. Іваничука, «Залишенець. Чорний ворон» Василя Шкляра, твори про сучасне життя «Стовпо-творіння» П. Загребельного, «Щоденний жезл» Євгена Пашковського, роман Марії Матіос «Солодка Даруся», повісті Валерія Шевчука та інші.

Мистецтво. Незважаючи на економічну скруту, справжнє піднесення переживає театральне мистецтво. На відміну від нього різко скоротилися обсяги виробництва кінопродукції. До здобутків можна віднести фільми «Пастка» (за твором І. Франка, режисер Олег Бійма), «Мамай» (Олесь Санін), «Молитва за гетьмана Мазепу» (Ю. Іллєнко, заборонений до показу), «Той, хто пройшов крізь вогонь» (М. Іллєнко). Країні традиції українського оперного мистецтва продовжують Вікторія Лук'янець, Валентина Степова, Володимир Грیشко. З'явилась низка видатних творів музичного мистецтва, зокрема композиторів Євгена Станковича, Мирослава Скорика, Валентина Сильвестрова, Лесі Дичко та інших. Серед художників слід виділити творчість Івана Марчука.

Разом з тим, спостерігається гостра криза національного книгодрукування. Потужними темпами іде русифікація українського книжкового ринку, телевізійного простору, інших сфер культури. Тільки здійснення широкі програми заходів, спрямованих на забезпечення відповідної матеріально-технічної бази, може надати необхідні умови для збереження й дальшого розвитку культури.

Україна перебуває на вирішальному етапі своєї історії. Її майбутнє залежить від далекоглядності та рішучості лідерів, толерантності й зваженості в діях різних політичних сил, єдності та віри у свої сили, активності громадянського суспільства.

Хронологічний довідник

1992 р., 10 січня — запровадження купонів багаторазового використання як прообразу національної валюти.

1992 р., 16 січня — Верховна Рада ухвалила Державний гімн України (затверджено музичну редакцію, автором якої є Михайло Вербицький).

1992 р., 28 січня — Верховна Рада України затвердила національний синьо-жовтий прапор як Державний прапор України.

1992 р., 30 січня — Україна стала членом Ради з безпеки та співробітництва в Європі (НЄСС, згодом — Організація, ОБСЄ).

1992 р., 19 лютого — Верховна Рада України затвердила тризуб як малий герб України, вважаючи його головним елементом великого Державного герба України.

1992 р., 5 березня — Верховна Рада ухвалила Закон «Про представників Президента України». Формування місцевих адміністрацій.

1992 р., 25-26 червня — Всеукраїнський православний собор ухвалив рішення про створення Української православної церкви Київського патріархату (УПЦ-КП).

1992 р., 24 серпня — урочисте відкриття університету «Києво-Могилянська академія» (ректор В'ячеслав Брюховецький).

- 1992 р., 4 грудня** — IV Всеукраїнські збори НРУ. Перетворення Руху на партію. Головою обраний В. Чорновіл.
- 1993 р., 2 липня** — Верховна Рада схвалила «Основні напрями зовнішньої політики України».
- 1993 р., 24 вересня** — ухвалення Верховною Радою під тиском шахтарів (8 червня розпочали всеукраїнський страйк) та інших страйкарів рішення про проведення дострокових виборів до парламенту та Президента України у першій половині 1994 р.
- 1993 р., 19 жовтня** — Верховна Рада ухвалила військову доктрину України.
- 1993 р., 18 листопада** — Верховна Рада України ратифікувала договір про скорочення й обмеження стратегічних наступальних озброєнь СТАРТ-1 (СНО-1, підписаний у Москві 31 липня 1991 р.) і Лісабонський протокол (23 травня 1992 р.) до нього. Підтвердження наміру України стати без'ядерною державою.
- 1993 р., листопад** — затвердження Кабінетом Міністрів програми «Освіта (Україна XXI століття)».
- 1994 р., 14 січня** — підписання в Москві президентами України, Росії та США тристоронньої заяви й угоди щодо ліквідації ядерної зброї в Україні. Наша країна першою серед держав світу добровільно відмовилася від ядерної зброї.
- 1994 р., 8 лютого** — Україна приєдналася до програми НАТО «Партнерство заради миру».
- 1994 р., 25 лютого** — перша спортсменка незалежної України (Оксана Баюл, фігурне катання на ковзанах) завоювала золоту медаль на Олімпійських іграх (зимова Олімпіада, Ліллегаммер, Норвегія).
- 1994 р., 27 березня, 10 квітня** — проведено дострокові вибори до Верховної Ради України.
- 1994 р., 26 червня, 10 липня** — проведення дострокових президентських виборів.
- 1994 р., 19 липня** — обраний на дострокових виборах Президента України Л. Кучма склав присягу на вірність українському народові.
- 1994 р., 16 листопада** — Верховна Рада ухвалила закон про приєднання України до договору про нерозповсюдження ядерної зброї від 1 липня 1968 р. Україна підтвердила свій статус без'ядерної держави.
- 1995 р., 8 червня** — підписано Конституційний договір між Президентом і Верховною Радою про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до ухвалення нової Конституції України.
- 1995 р., 18 липня** — похорон Патріарха УПЦ-КП Володимира (Романюк). Конфлікт між державною і церковною владою. Побиття міліцією похоронної процесії («чорний віторок»). Патріарха поховано біля брами дзвіниці Софійського собору Києва.
- 1995 р., 9 листопада** — Україну прийнято до Ради Європи.
- 1996 р., 28 червня** — ухвалення Верховною Радою нової Конституції України.
- 1996 р., 2-16 вересня** — запровадження нової національної валюти — гривні. Передумови для цього були створені завдяки енергійним зусиллям Національного банку України на чолі з Віктором Ющенком.
- 1997 р., 31 травня** — підписання президентами України та Росії Л. Кучмою і Б. Єльциним широкомасштабного українсько-російського договору. Визнання непорушності кордонів, поділ Чорноморського флоту. Росія брала в 20-річну оренду базу в Севастополі.
- 1997 р., 9 липня** — підписання у Мадриді «Хартії про особливе партнерство між Україною і НАТО».
- 1997 р., 16 вересня** — обрання міністра закордонних справ України Геннадія Удовенка головою 52-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН.
- 1997 р., 19 листопада** — 5 грудня — космічний політ Леоніда Каденюка (перший у незалежній Україні) як астронавта-дослідника на американському кораблі «Колумбія».
- 1998 р., 29 березня** — вибори до Верховної Ради третього скликання за змішаною (мажоритарно-пропорційною системою). Чотирьохвідсотковий бар'єр подолали вісім партій і блоків. Найбільше голосів за партійними списками набрала КПУ, друге місце посів НРУ.
- 1999 р., 25 березня** — загибель в автокатастрофі за нез'ясованих до кінця обставин видатного громадсько-політичного діяча, Героя України, В. Чорновола.
- 1999 р., 14 листопада** — другий тур президентських виборів. Л. Кучма переміг П. Симоненка й був переобраний на пост Президента України.
- 1999 р., 22 грудня** — затвердження парламентом Прем'єр-міністром України В. Ющенка.
- 1999 р., 30 грудня** — Конституційний Суд України ухвалив рішення про неконституційність смертної кари в Україні (22 лютого 2000 р. Верховна Рада України скасувала її).
- 2000 р., 13 січня** — утворення у Верховній Раді України пропрезидентської більшості.
- 2000 р., 8 вересня** — уряд В. Ющенка уперше в історії України ліквідував заборгованість із пенсій і майже ліквідував заборгованість із зарплати у бюджетній сфері.
- 2000 р., 16 вересня** — викрадення і вбивство опозиційного журналіста Георгія Гонгадзе. Здійснено міліцейськими службами на чолі з генералом Олексієм Пукачем (арештований 22 липня 2009 р., засуджений 2013 р.), замовники офіційно не названі й досі, крапка у справі не поставлена.
- 2000 р., 28 листопада** — О. Мороз уперше опублікував записи майора Миколи Мельниченка. Початок «касетного скандалу».
- 2000 р., 15 грудня** — зупинено останній діючий реактор Чорнобильської АЕС. Її остаточне закриття.

2001 р., січень-квітень — розгортання «касетного скандалу» і політичної кризи в Україні. Акція «Україна без Кучми» (початок 15 грудня 2000 р.).

2001 р., 13 лютого — 27 березня — перебування колишньої віце-прем'єрки уряду Юлії Тимошенко під арештом. Влада не змогла довести її вини, що сприяло підвищенню популярності Ю. Тимошенко.

2001 р., 9 березня — сутячки опонентів влади з силами безпеки. Арешт 230 учасників акцій опозиції. Пік акції «Україна без Кучми».

2001 р., 26 квітня — антиукраїнська більшість Верховної Ради відправила у відставку уряд, керований прем'єр-міністром Віктором Ющенком.

2001 р., 23-27 червня — перший за всю історію візит до України Папи Римського Іоанна Павла II.

2001 р., 25 жовтня — ухвалення Верховною Радою України Земельного кодексу.

2001 р., 5-14 грудня — Всеукраїнський перепис населення. З 48,5 млн мешканців майже 78 % назвалися українцями.

2001 р. — створення фільму «Молитва за гетьмана Мазепу» (режисер Ю. Іллєнко), який фактично був забороною російською владою (українська, звичайно, цілком погоджувалася).

2002 р., 31 березня — вибори до Верховної Ради четвертого скликання. За партійними списками найбільше голосів здобув блок «Наша Україна», який очолював В. Ющенко.

2003 р., 23 жовтня — припинення будівництва Росією (почала 29 вересня) дамби від Таманського півострова до українського острова Коса Тузла у Керченській протоці з намаганням приєднати його.

2003 р., 30 грудня — скандальне рішення Конституційного Суду про можливість Л. Кучми балотуватися у Президенти на третій термін.

2004 р., 15 травня — перемога на пісенному конкурсі «Євробачення-2004» української співачки Руслани (Руслана Лижичко) з пісню «Дикі танці».

2004 р., серпень — успішний виступ українських спортсменів на Олімпійських іграх в Афінах. Завойовано 23 медалі, з них 9 золотих. Яна Клочкова знову, як і в 2000 р., стала двічі чемпіонкою з плавання. Їй було присвоєно звання Герой України.

2004 р., 5 вересня — отруєння діоксином кандидата в президенти В. Ющенка. Справа не розслідувана повністю донині.

2004 р., 24 вересня — «ясний замах» на В. Януковича в Івано-Франківську.

2004 р., 31 жовтня, 21 листопада — президентські вибори, які відбувалися з численними порушеннями, підрахунок голосів сфальсифіковано.

2004 р., 22 листопада — 8 грудня — «Помаранчева революція» (Майдан). Масові народні виступи в Києві та багатьох містах і селах України проти системних порушень на виборах.

2004 р., 3 грудня — Верховний Суд України визнав недійсними результати другого туру президентських виборів і оголосив про потребу повторного голосування.

2004 р., 8 грудня — Верховна Рада України ухвалила закон про політреформу, який вступав у дію з 1 січня 2006 р. Україна мала стати парламентомсько-президентською республікою.

2004 р., 26 грудня — новий тур голосування за Президента України. Перемога В. Ющенка (набрав 51,99% голосів, за В. Януковича — 44,20%).

2005 р., 23 січня — новообраний Президент України В. Ющенко склав присягу на вірність народowi.

2005 р., 8 вересня — відставка уряду Ю. Тимошенко і секретаря Ради національної безпеки й оборони Петра Порошенка. Розпад «помаранчевої» команди.

2005 р., 24 жовтня — продаж «Криворіжстали». Металургійний гігант за 4,8 млрд. доларів придбала компанія британсько-індійського підприємця Лакшмі Міттала, що в 5,7 рази більше, ніж у 2004 р. заплатив за підприємство консорціум Ріната Ахметова і Віктора Пінчука.

2006 р., 16 січня — постанова Кабінету Міністрів про обов'язкове дублювання, субтитрування чи озвучення іноземних фільмів українською мовою.

2006 р., 7 липня — створення «Антикризової коаліції» (ПРУ, СПУ, КПУ) внаслідок позиції О. Мороза, лідера СПУ, яка йшла на вибори, обіцяючи створити коаліцію з «Нашою Україною» і БЮТ.

2006 р., 3 серпня — підписання «Універсалу національної єдності» (усі парламентські сили, крім БЮТ, КПУ — із застереженнями). Невиконання урядом проукраїнських засад «Універсалу» призвело в жовтні до переходу в опозицію «Нашої України».

2006 р., 28 листопада — ухвалення Закону України «Про Голодомор 1932–1933 років в Україні», який визнавав його геноцидом українського народу». Голосували депутати від «Нашої України», БЮТ, СПУ і двое від ПРУ.

2007 р., 2 квітня — Президент України видав указ про розпуск Верховної Ради, підставою для якого був той факт, що правляча коаліція масово переманює, купує депутатів з інших фракцій, які отримали більшість на виборах-2006, тобто спотворено результати народного волевиявлення, нехтуються виборчі права громадян.

2007 р., 4 грудня — коаліція БЮТ і НУНС обрала Головою Верховної Ради Арсенія Яценюка.

2007 р., 18 грудня — коаліція БЮТ і НУНС обрала Прем'єр-міністром України Юлію Тимошенко.

- 2008 р., 5 лютого** — вступ України в СОТ. Сподівання на збільшення експорту і зниження цін було поховано під уламками економічної та фінансової кризи кінця 2008 р.
- 2008 р., квітень** — уперше випускники шкІл склали тести зовнішнього незалежного оцінювання (ЗНО), щоб потрапити у виші (для забезпечення чесного і прозорого оцінювання знань школярів).
- 2008 р., 2 вересня** — спільне голосування БЮТ і ПРУ з різних пунктів. Початок політичного і конституційного перевороту в парламенті.
- 2008 р., 9 жовтня** — указ Президента України про розпуск Верховної Ради, який був заблокований БЮТ і не виконаний.
- 2008 р., 9 грудня** — домовленість про коаліцію трьох за участю БЮТ, частини НУНС і Блоку Литвина. Обрання Головою Верховної Ради В. Литвина. 16 грудня коаліція створена формально, прийнявши назву «Національний розвиток, стабільність і порядок».
- 2009 р., 7-19 січня** — українсько-російська «газова війна», конфлікт України та Росії через ціну на поставки газу. Підписано дуже неvigдний для України договір.
- 2009 р., 7 червня** — намагання Ю. Тимошенко і В. Януковича створити коаліцію зірвалося в останній момент («пропало всьо»). У цій фразі прем'єр-міністра зосередилася вся драма переговорів про формування «широкої коаліції».
- 2010 р., 13 січня** — Апеляційний суд Києва виніс постанову в справі про Голодомор 1932–1933 рр., визнавши, що Й. Сталін, В. Молотов, Л. Каганович, П. Постишев, С. Косіор, В. Чубар, М. Хатаевич вчинили злочин геноциду. Документально доведена смерть майже 4-х млн осіб.
- 2010 р., 7 лютого** — у другому турі президентських виборів В. Янукович набрав 48,95% голосів виборців, а Ю. Тимошенко — 45,47%, майже 5% не підтримали жодного кандидата.
- 2010 р., 25 лютого** — новообраний Президент України В. Янукович склав присягу на вірність народові.
- 2010 р., 2 березня** — офіційне припинення існування коаліції БЮТ — НУНС — Блоку Литвина.
- 2010 р., 11 березня** — у Верховній Раді України створена нова більшість — коаліція «Стабільність і реформи» у складі ПРУ, КПУ, Блоку Литвина і перебіжчиків з БЮТ і НУНС. 8 квітня Конституційний Суд оприлюднив рішення про можливість формування коаліції окремими депутатами, а не фракціями, хоча у 2008 р. з того ж питання рішення було прямо протилежне.
- 2010 р., 21 квітня** — президенти України та Росії підписали Харківські угоди (продовження терміну перебування російського флоту в Севастополі до 2042 р. за зниження ціни на газ). Під час їх ратифікації в парламенті 27 квітня сталися численні бійки між депутатами.
- 2010 р., 1 жовтня** — Конституційний Суд України скасував політреформу 2004 р. й відновив чинність положень Конституції України, ухвалені 28 червня 1996 р. Відновлення президентсько-парламентської республіки.
- 2010 р., 16 листопада** — початок масових протестів у Києві проти ухваленого парламентом Податкового кодексу. В документ були внесені часткові зміни. 3 грудня наметове містечко знесли й розігнали тих, хто домагався серйозніших змін.
- 2010 р., грудень** — публікація роману Ліни Костенко «Записки українського самашедшого». Вийшов величезним накладом, викликав значний резонанс серед читачів.
- 2011 р., 11 квітня** — порушення кримінальної справи проти Ю. Тимошенко за фактом підписання газових контрактів з Росією у 2009 р. 5 серпня 2011 р. вона була арештована, згодом засуджена на сім років ув'язнення.
- 2011 р., 1 жовтня** — вступ у дію, ухвалені Верховною Радою пенсійної реформи. Збільшення пенсійного віку для жінок до 60, а для чоловіків — до 62 років, а також виробничого стажу для отримання пенсії.
- 2012 р., червень** — на стадіонах України та Польщі успішно відбувся чемпіонат Європи з футболу.
- 2012 р., жовтень** — парламентські вибори за змішаною системою. 5-відсотковий бар'єр подолали ПРУ, «Батьківщина», УДАР, КПУ, «Свобода». Більшість разом з мажоритарниками сформувала ПРУ.
- 2013 р., 21 листопада** — початок Євромайдану, виступи на підтримку асоціації з ЄС.
- 2013 р., 30 листопада** — брутальний розгін Євромайдану, початок масових народних виступів проти чинної влади («Революція гідності»).
- 2014 р., 22 січня** — перші жертви буремних подій.
- 2014 р., 18-20 лютого** — масові жертви під час «Революції гідності».
- 2014 р., 22 лютого** — втеча з України В. Януковича.
- 2014 р., кінець лютого** — формування нової влади. Початок агресії Росії в Криму.
- 2014 р., березень** — анексія Росією Криму. Початок збройних сутичок у Донбасі.
- 2014 р., 25 травня** — обрання Президентом України П. Порошенка (набрав близько 55% голосів виборців).
- 2014 р., 7 червня** — вступ на посаду новообраного Президента України П. Порошенка.
- 2014 р., 27 червня** — підписання угоди про асоціацію з ЄС.

Персоналії

Азаров Микола (17.12.1947, Калуга, РФ) — політ. і госп. діяч. Закінчив Московський ун-т, геолог-геофізик. Доктор геолого-мінералогічних наук, проф., член-кореспондент НАНУ. А. працював у РФ (Тула, 1971–1984), на керівних посадах в Укр. держ. ін-ті гірничої геології, геомеханіки і маркшейдерської справи (1984–

1995). Нар. депутат України (1994-1998). Член Партії регіонів (голова до 2003, з 2010). А. очолював Держ. податкову адміністрацію (1996-2002), працював першим віце-прем'єр-міністром в урядвах В. Януковича (листопад 2002 — лютий 2005, серпень 2006 — листопад 2007). Прем'єр-міністр України (з 11.03.2010).

Баял Оксана (16.11.1977, Дніпропетровськ) — визначна спортсменка-фігуристка. Чемпіонка світу (1993) і Олімпійських ігор (1994, Ліллегаммер, Норвегія). Перша олімпійська чемпіонка незалежної України (1992 українці виступали у складі об'єднаної команди), уперше на честь переможця пролунав гімн України. Б. знялася у худ. фільмі про себе. З 1994 проживала у США, відвідувала Україну, провела майстер-класи. 2010 повернулася в Україну, працює у тренерському штабі збірної України з фігурного катання.

Бійма Олег (19.04.1949, Київ) — відомий кінорежисер. Закінчив Київський театр. ін-т ім. І. Карпенка-Карого (1972). Відтоді Б. працює на кіностудії «Укртелефільм». Худ. фільми: «Гріх» (1991), «Пастка» (5 серій), «Злочин з багатьма невідомими» (7 серій, 1993, з творами І. Франка), «Острів любові» (10 серій, 1996). Документальні фільми — цикл про укр. митців (з 1997 — під назвою «Немеркнучі зірки») та ін. Держ. премія України ім. Т. Шевченка (1996) разом з ін. творцями за серіали худ. телефільмів «Пастка», «Злочин з багатьма невідомими» студії «Укртелефільм».

Борзов Валерій (20.10.1949, Самбір, Львівської обл.) — видатний легкоатлет і гром. діяч. Закінчив Київський ін-т фізкультури (1971). Олімпійський чемпіон з бігу на 100 і 200 метрів (1972), срібний призер в естафетному бігу 4 по 100 метрів у складі збірної СРСР (1972), бронзовий призер з бігу на 100 метрів і естафеті 4 по 100 метрів (1976), чемпіон Європи (1969, 1971, 1974). Б. — єдиний білий атлет, який виграє на Олімпійських іграх у чорношкірих на дистанціях 100 і 200 метрів. Перший президент Нац. олімпійського комітету України (1990-1998). Б. був нар. депутатом України (1998-2002). Автор книги «10 секунд — ціле життя».

Бубка Сергій (4.12.1963, Ворошиловград, тепер Луганськ) — видатний легкоатлет і гром. діяч. Закінчив Київський ін-т фізкультури, кандидат пед. наук. Олімпійський чемпіон у стрибках з жердиною (1988), шестиразовий чемпіон світу (1983, 1987, 1991, 1993, 1995, 1997). Б. першим подолав висоту шість метрів (1985). 35 разів установлював св. рекорди, останній з них (1993, 615 сантиметрів) непобитий уже понад 15 років, причому ніхто навіть не наближався до цієї позначки. Б. кілька разів визнавався найкращим спортсменом світу. Нар. депутат України (2002-2006). Голова Нац. олімпійського комітету України (з 2005), член Міжнародного олімпійського комітету, кандидат у президенти МОК. Герой України (2001).

Гонгадзе Георгій (21.05.1969, Львів — 16.09.2000, Київ?) — журналіст. Відомий своєю громадянською позицією, домаганням правди. Викардені і вбитий. Знайдено труп у Тарашанському лісі (Київська обл.). Викарденці знайдені, замовники залишаються в тіні.

Дичко Леся (Людмила; 24.10.1939, Київ) — відома композиторка. Закінчила Київську консерваторію (у К. Данькевича і Б. Лятошинського, 1961). Твори: опери «Золотослов» (1991-1992), «Різдвяне дійство» (1997-1999), балети «Досвітні огні» (1966), «Метаморфози» (1963-1973), «Катерина Білокур. Натхнення» (1982-1985) тощо. Нар. артистка України з 1995. Держ. премія УРСР ім. Т. Шевченка (1989) за ораторії «І нарекоша ім'я Київ...» (друга редакція), «Індія — Лакшмі», кантату «У Києві зорі».

Схануров Юрій (23.08.1948, с. Белькачі Учурського р-ну Якутія, РФ) — політ. і госп. діяч. Нар. депутат України кількох скликань. С. був першим заст. в уряді прем'єр-міністра В. Юшенка (1999-2001). Голова Дніпропетровської обл. держ. адміністрації (2005). Прем'єр-міністр України (2005-2006). Міністр оборони в уряді Ю. Тимошенко (2008-2009). С. згодом працював у секретаріаті президента В. Юшенка.

Забіяєста Лідія (8.09.1953, с. Олено-Косогорівка Кіровоградської обл.) — відома співачка (сопрано). Закінчила Київську консерваторію (1979), відтоді — у Київському театрі опери та балету (тепер Нац. опера). Партії: Оксана («Запорожець за Дунаєм» С. Гулака-Артемовського), Наталка («Наталка Полтавка» М. Лисенка), Татяна («Святий Онсігін» П. Чайковського), Ксенія («Борис Годунов» М. Мусоргського), Чіо-Чіо-сан (однойменно опера Дж. Пуччині), Ельза («Лоєнгрін» Р. Вагнера) та ін. З. — лавреат міжнародного конкурсу ім. П. Чайковського (1982). Нар. артистка УРСР з 1985. Лавреат Нац. премії ім. Т. Шевченка.

Каденюк Леонід (28.01.1951, с. Клішківці Хотинського р-ну Чернівецької обл.) — космонавт, учений, гром. діяч. Перший космонавт незалежної України. К. 1997 здійснив космічний політ у складі інтернаціонального екіпажу з шести осіб на американському кораблі «Колумбія». Нар. депутат України (2002-2006).

Кінах Анатолій (4.08.1954, Братушани, Молдова) — політ. і госп. діяч. Закінчив Ленінградський кораблебудівний ін-т (1978). Нар. депутат України кількох скликань. К. очолював Миколаївську обл. держ. адміністрацію (представник Президента, 1992-1995), Укр. спілку промисловців і підприємців. На урядових посадах — з 1995 (віце-прем'єр, перший віце-прем'єр, міністр економіки). Прем'єр-міністр України (2001-2002). Член Партії регіонів з 2008.

Кличко Віталій (19.07.1971, с. Біловодське, Киргизія, СРСР) — видатний боксер і політ. діяч. Брат Володимира Кличка. Батьки 1985 повернулися в Україну. Закінчив Переслав-Хмельницький пед. ін-т (1995), кандидат пед. наук (2000). Чемпіон світу з кікбоксингу (1991-1994). Срібний призер чемпіонату світу з боксу серед любителів (1995). К. — чемпіон світу серед професіоналів у найважчій ваговій категорії (1999-2000, 2004-2005, з

2008). Народний депутат України (з 2012, фракція партії «УДАР Віталія Кличка»). Герой України (2004). Миський голова Києва (обраний 25.05.2014).

Кличко Володимир (25.03.1976, Семипалатинськ, Казахстан, СРСР) — видатний боксер. Брат Віталія Кличка. Батьки 1985 повернулися в Україну. Олімпійський чемпіон у найважчій ваговій категорії (1996). К. — чемпіон світу серед професіоналів (2000-2003, з 2006).

Клочова Яна (7.08.1982, Сімферополь) — видатна плавчиня. Вихованка харківської спортивної школи. Володарка чотирьох золотих олімпійських медалей (комплексне плавання 200 і 400 метрів, 2000, 2004), однієї срібної (800 метрів вільним стилем, 2000). Проживає у Києві.

Костенко Ліна (19.03.1930, смт Ржищів, тепер місто Кагарлицького р-ну Київської обл.) — видатна поетеса, гом. діячка, «шістдесятниця». Закінчила Літ. ін-т ім. М. Горького (Москва, 1956). Друкується з 1946. Поезії К. властиві потужна інтелектуальна напруга, тяжіння до афористичної влучності вислову. Глибоко пережите громадянське і мистецьке кредо поетеси з честю пронесла через етичні випробування часів «застою». К. — авторка зб. «Сад нетанучих скульптур» (1987), роману у віршах «Берестечко» (1999), прозової книги «Записки українського самашедного» (2010), книги віршів, які стали піснями «Гіацинтове сонце» (2010), музика і виконання Ольги Богомолець). Відомилася від звання Героя України.

Кравчук Леонід (10.01.1934, с. Великий Житин, тепер Рівненського р-ну Рівненської обл.) — відомий політ. і гом. діяч. 1958 закінчив екон. ф-т Київського ун-ту. 1958-1991 був членом КПРС. Закінчив академію сусп. наук у Москві, кандидат екон. наук. З 1970 працював в апараті ЦК КПУ, з 1990 — другий секретар ЦК КПУ. 24.07.1990 К. обраний Головою Верховної Ради УРСР. 1.12.1991 став першим всенародно обраним Президентом України (до липня 1994). 1994-1998 — депутат ВРУ від Тербовлянського (Тернопільська обл.) виборчого округу. 1998-2006 — депутат укр. парламенту від СДПУ(о). Займається гом. роботою.

Кучма Леонід (9.08.1938, с. Чайкине Новгород-Сіверського р-ну Чернігівської обл.) відомий політ. і держ. діяч. 1960 закінчив Дніпропетровський ун-т, інженер-механік. Працював у конструкторському бюро «Південне», кандидат технічних наук, певний час був керівником космодрому Байконур (Казахстан). 1986-1992 К. — ген. директор ракетно-будівельного концерну «Південний машинобудівний завод». 1990-1994 — нар. депутат України. З жовтня 1992 до вересня 1993 працював прем'єр-міністром України. 10.07.1994 обраний Президентом України, переобраний у 1999 (перебував на посаді до 23.01.2005).

Лазаренко Павло (23.01.1953, с. Карпівка Широківського р-ну Дніпропетровської обл.) — гом.-політ. діяч. Закінчив Дніпропетровський ун-т, доктор екон. наук. Л. очолював Дніпропетровську обл. держ. адміністрацію. 28.05.1996-2.07.1997 — прем'єр-міністр України. Нар. депутат України (1990-1999), очолював фракцію партії «Громада» (1998-1999). Л. 1999-2012 відбував ув'язнення у США за екон. злочини.

Литвин Володимир (28.04.1956, с. Слобода-Романівська Новоград-Волинського р-ну Житомирської обл.) — політик, історик. Закінчив іст. ф-т Київського ун-ту. Академік, віце-президент НАНУ. Л. очолював адміністрацію президента Леоніда Кучми. Нар. депутат України (2002-2006, з 2007), Голова Верховної Ради України (2002-2006, 2008-2012). Керівник Нар. партії України. Герой України (2004).

Лук'янець Вікторія (20.11.1966, Київ) — визначна співачка (лірико-коломратурне сопрано). Закінчила Київську консерваторію (у С. Чавдар, 1986). Л. працювала солісткою Нац. опери України (Київ, 1991-1994), з 1994 — у Штатсопера (Відень). Партії: Розіна («Севільський цирюльник» Дж. Россіні), Віолетта, Джильда («Травіата»), «Ріголетто» Дж. Верді та ін. Лавреатка міжнародних конкурсів. Засл. артистка України з 1993.

Марчук Євген (28.01.1941, с. Долинівка Гайворонського р-ну Кіровоградської обл.) — відомий політ. діяч. Закінчив Кіровоградський пед. ін-т (1963), здобув юрід. вищу освіту, кандидат юрід. наук. М. з 1963 працював у КДБ, з 1990 — перший заст. голови КДБ УРСР. 1991 був міністром з питань оборони, нац. безпеки і надзвичайних ситуацій України, 1991-1994 — головою СБУ, 1995-1996 — прем'єр-міністром України. Нар. депутат України (1994-2002), голова фракції соціал-демократів (об'єднання, 1998-1999). М. також працював секретарем Ради нац. безпеки і оборони України, міністром оборони. Генерал армії.

Марчук Іван (12.05.1936, с. Москалівка, нині Лановецького р-ну Тернопільської обл.) — видатний художник. Закінчив Львівський ін-т прикладного і декоративного мистецтва (1965). М. працює в галузі кераміки, графіки, монументального мистецтва, станкового живопису. Твори: «Голос моєї душі» (1965-1970), «До далеких планет» (1970-1971), «Брїнилі струни по весні» (1976), «Квіти моє дитинства» (1980), «Спокій на планеті» (1986), «Чорнобильська Богоматір» (80-ті рр.), «До тебе, Боже, я звиваю» (1990), «Пробудження України» (1993) портрети М. Амосова (1980), Соломії Павличко (1981), О. Антонова (1982), автопортрети і багато ін. Держ. премія України ім. Т. Шевченка (1997) за цикл картин «Шевченкіана» (1981-1996), «Голос моєї душі».

Мороз Олександр (29.02.1944, с. Буда Київської обл.) — відомий політ. діяч. Закінчив Укр. сільськогосподарську академію і Вищу парт. школу при ЦК КПУ. М. перебував на парт. роботі (1976-1990). Нар. депутат України (1990-2007), Голова Верховної Ради України (1994-1998, 2006-2007). Очолював ком. більшість («група-239») у 1990-1991, створив і очолив Соціалістичну партію України (з 1991). Автор книг публіцистики «Куди йдемо?...» (1993), «Тема для роздумів» (1996), поезії та ін.

Метислан (спр. — Скрипник Степан; 10.04.1898, Полтава — 11.06.1993, Грєбіт, Канада, похований у Бавнд-Бруку, штат Нью-Джерсі, США) — видатний церковний і громад. діяч. небіж С. Пєтлюри. Брав участь в Банд-Бруку, штат Нью-Джерсі, США) — видатний церковний і громад. діяч. небіж С. Пєтлюри. Брав участь в укр. визв. змаганнях 1917-1921. Навчався у школі політ. наук (Варшава). 1930 обраний послом польського сейму, захищав нац. права українців у Польщі. У квітні 1942 прийняв сан священника, згодом — чернецтво, у травні 1942 висвячений на єпископа Переяславського УАПЦ. Заарештований ніцїстами, півроку ув'язнений у тюрмах Чернігова і Прилук (Чернігівська обл.). Восени 1947 вїхав до Канади і був обраний Первоєсархом укр. греко-православної церкви як єпископ Вінніпєзкий і всієї Канади. Проводив вел. громад. роботу. М. 1965 очолюв УАПЦ у США та діаспорі, в Європі і Австралї. 5.06.1990 обраний першим Патріархом Київським і всієї України.

Мушкетик Юрїй (21.03.1929, с. Вертіївка, тепер Ніжинського р-ну Чернігівської обл.) — відомий письменник. Закїнчив Київський ун-т (1953), згодом — аспїрантуру при ньому на кафедрі укр. л-ри). Очоловав СПУ (1986-2002). Автор багатьох романів, повістей, оповідань, чимало з яких на іст. тематику: «Семен Палїй» (1954), «Яса» (1987), «Гетьманський скарб» (1993), «На брата брата» (1996) та ін. Держ. премїя СРСР (1987) за роман «Рубїж» (1984). Держ. премїя УРСР ім. Т. Шевченка (1980) за роман «Позиція» (1979).

Пашковський Євген (19.11.1962, станція Разіне Дзержинського р-ну Житомирської обл.) — відомий письменник. Навчався на укр. відділенні філол. ф-ту Київського держ. пед. ін-ту (тепер ун-ту ім. М. Драгоманова, 1984-1987). П. працював на різних роботах, з 1992 — на творчій ниві. Автор романів «Свято» (1989), «Вовча зоря» (1990), «Безодня» (1992), «Осїнь для ангела» (1993), роману-есе «Щоденний жезл» (1999) та ін. творів. Нац. премїя України ім. Т. Шевченка (2001) за роман-есе «Щоденний жезл».

Писарев Вадим (1.02.1965, Донецьк) — відомий артист балету, балетмейстер. Закїнчив Київське хореографічне училище (1983), відтоді — у Донецькому театрі опери та балету. Партїї: Меркуїо («Ромео і Джульєтта» С. Прокоф'єва), Красс («Спартак» А. Хачатуряна) та ін. П. — лавреат міжнародних конкурсів артистів балету. Нар. артист УРСР з 1990. Нинї — худ. керївник Донецького театру опери та балету.

Плющ Іван (11.09.1941, смт Борзна Чернігівської обл.) — відомий громад.-полїт. діяч. Чемпіон світу з шахів сільськогосподарському академію. П. працював на різних посадах у сільськогосподарському виробництві. Нар. депутат України кількох скликань. Голова Верховної Ради України (1991-1994, 2000-2002).

Пономарьов Руслан (11.10.1983, Горлівка Донецької обл.) — визначний шахїст. Чемпіон світу з шахів (2002-2003), переможець шахової Олімпїади у складї збірної України (2004). Проживає у Києві.

Порошенко Петро (26.09.1965, Болград Одеської обл.) — громад.-полїт. діяч, підприємець. Закїнчив факультет міжнародних відносин Київського університету. Створив відому кондитерську фірму «Рошен», власник низки інших підприємств, успішний бізнесмен. Нар. депутат (1998, 2002, 2006, 2007, 2012), на різних держ. посадах. 25.05.2014 р. обраний президентом.

Пустьовийченко Валерїй (23.02.1947, с. Адамівка Миколаївської обл.) — відомий політ., госп. і держ. діяч. Закїнчив Дніпропетровський інженерно-будівельний ін-т. П. працював на різних госп. посадах, зокрема головою виконкому Дніпропетровської міської ради. Прем'єр-міністр України (1997-1999). Нар. депутат України кількох скликань. П. очолював Нар.-дем. партїю, був заст. київського міського голови. Тепер — на пенсії.

Рибак Володимир (3.10.1946, Сталїно, тепер Донецьк) — політ. і госп. діяч. Закїнчив екон. ф-т Донецького ун-ту (1973). Доктор екон. наук (2001), автор бл. 50 наук. праць. Голова Донецької міської ради (1993-2002). Голова Партїї регіонів відродження України (1997-2000), співолова Партїї регіонального відродження «Трудова солідарність України» (2000-2001), перший заст. голови ПРУ з 2010. Р. обїймав посаду віце-прем'єр-міністра в урядї В. Януковича (2006-2007). Нар. депутат (1998-2006, з 2007). З 13.12.2012 — Голова Верховної Ради.

Руслана (спр. — Лїжичко Руслана; 24.05.1973, Львів) — відома співачка. Перемогла на конкурсї «Євробачення» (композиція «Дикі тавці», 2004). Нар. артистка України (2004). Проживає у Києві.

Степова Валентина (13.06.1963, Полонне Хмельницької обл.) — визначна оперна співачка. Закїнчила Київську консерваторію. Солїстка Київського театру опери і балету ім. Т. Шевченка (нинї Нац. опера). Нар. артистка України (1999).

Тимошенко Юлія (дів. Григян; 27.11.1960, Дніпропетровськ) — політ. і держ. діячка. Закїнчила Дніпропетровський ун-т (1984, інженер-економіст). Т. очолювала корпорацію «Єдині енергетичні системи України», мала проблеми з законом, ув'язнена (2001), виправдана. Депутат Верховної Ради України (1996-2007, з перервами). Т. була віце-прем'єр-міністром з паливно-енергетичного комплексу в урядї В. Ющенка (1999-2001). Прем'єр-міністр України (лютий-вересень 2005, грудень 2007 — березень 2010). Лїдерка партїї «Батьківщина». З 5.08.2011 — в ув'язненні, засуджена на сім років за укладення дуже невигідних для України газових угод.

Турчинов Олександр (31.03.1964, Дніпропетровськ) — політичний і державний діяч. Закїнчив Дніпропетровський металургійний ін-т (1986). Народний депутат України (1998-2007, з 2012). Перший віце-прем'єр-міністр (2007-2010). Голова Верховної Ради (з 22.02.2014 р.).

Тягнибок Олег (7.11.1968, Львів) — політик. Правнук міністра уряду ЗУНР Л. Цегельського. Здобув дві вищі освіти (медик і юрист). Нар. депутат України (1998-2006). Очолює Всеукраїнське об'єднання «Свобода». З 2012 — знову нар. депутат України.

Філарет (спр. Денисенко Михайло; 23.01.1929, с. Благодатне, тепер Волноваського р-ну Донецької обл.) — визначний реліг. діяч. Навчався в Одеській духовній семінарії, закінчив Моск. духовну академію (1952, відтоді викладав у ній, 1964-1966 — ректор). Ф. з 1958 — ректор Київської духовної семінарії, з 1960 — настоятель Володимирського собору, 1962-1964 виконував обов'язки Екзарха Середньої Європи, єпископ Віденський і Австрійський. 1966 піднесений до сану архієпископа і призначений Екзархом України. Ф. з 1990 активно виступав за канонічну автокефалію УПЦ, з червня 1992 вийшов з-під юрисдикції РПЦ. Був ініціатором створення УПЦ-КП (25-26.06.1992). Після смерті Патріарха Володимира (1995) обраний Патріархом УПЦ-КП.

Чорновіл Вячеслав (24.12.1937, с. Єрки, тепер Катеринопільського р-ну Черкаської обл. — 25.03.1999, pobl. с. Городища Бориспільського р-ну Київської обл., похований у Києві) — видатний політ. і громад. діяч, журналіст, видавець, публіцист. Закінчив ф-т журналістики Київського ун-ту (1960), аспірантуру Київського пед. ін-ту. Редактор підпільного «Українського вісника» (1970-1972, відновив 1987). Ч. у роки «перебудови» знову активно включився у нац.-визв. рух. Нар. депутат України (1990-1999). Голова НРУ (1992-1999). Ч. був кандидатом у Президенти України (1991, друге місце). Загинув в автокатастрофі за нез'ясованих до кінця обставин. Держ. премія України ім. Т. Шевченка (1996) за зб. «Правосуддя чи резиденції терору?», «Лихо з розуму», книжку «Хроніка таборових буднів», публіц. виступи у пресі України і світу. Герой України (2000).

Ющенко Віктор (23.02.1954, с. Хоружівка Недригайлівського р-ну Сумської обл.) — громад.-політ. діяч, фінансист. Закінчив Тернопільський фінансово-економічний ін-т (1975, тепер Тернопільський нац. екон. ун-т). Ю. був головою правління Нац. банку України (1993-1999), прем'єр-міністром України (1999-2001), нар. депутатом України (2002-2005, керівник найбільшої фракції «Наша Україна»). 26.12.2004 обраний Президентом України (23.01.2005-25.02.2010).

Янукович Віктор (9.07.1950, Єнакієве Донецької обл.) — політ. і держ. діяч. У молодості був двічі судимий (судимості знято). Закінчив Донецький політехнічний ін-т (1980, інженер-механік) і ф-т міжнародного права Укр. Академії зовн. торгівлі (2001). Доктор екон. наук, проф. Керував Донецькою обл. держ. адміністрацією (1997-2002). Я. очолював Партію регіонів України (2003-2010). Обирався нар. депутатом України (2006, 2007). Я. — Прем'єр-міністр України (21.11.2002-5.01.2005, 4.08.2006-18.12.2007). Президент України (2010-2014). Утік з України.

Яценюк Арсеній (22.05.1974, Чернівці) — політ. і держ. діяч. Закінчив юрид. ф-т Чернівецького ун-ту (1996), Чернівецький торгово-економічний ін-т Київського торгово-економічного ун-ту (фах — облік і аудит, 2001). Кандидат екон. наук. Займався підприємницькою діяльністю, працював в АРК, Нац. банку України (2003-2005, кілька місяців фактично очолював його). Я. був міністром економіки (27.08.2005-4.08.2006), закордонних справ (21.03.2007-4.12.2007), на ін. держ. посадах. Нар. депутат України (з 2007), Голова Верховної Ради України (2007-2008). З 2012 Я. — лідер фракції «Батьківщина» у парламенті. 2012-2014 Я. — лідер фракції «Батьківщина» у парламенті. З 2014 — Прем'єр-міністр України.

Терміни та поняття

Авторитаризм (від лат. «влада, вплив») — антидемократична система влади, що характеризується відсутністю або фіктивністю дем. інституцій, поєднується з особистою диктатурою, яка спирається на військово-каральний апарат.

Бюджет, державний бюджет (від фр. «розпис») — затверджений у законодавчому порядку план майбутніх грошових доходів і витратків держави, який складається щорічно.

Бюджетний дефіцит, дефіцит державного бюджету (від фр. «розпис» і лат. «не вистачає») — перевищення витратків над доходами в рамках держ. бюджету. Таке явище існує навіть у розвинених країнах, але особливо воно поширене в економічно слабких. В Україні було в 90-х рр., але тепер знову повернулося. Виникає б. д. тому, що є багато всьляких екон. і соціальних проблем, а власна економіка не надто розвинута, та ще й несприятлива міжнародна кон'юнктура. За рад. часів говорилося про нестачу певних якісних товарів, а тепер про нестачу грошей у масштабах країни.

Верховна Рада України — парламент, єдиний орган законодавчої влади в Україні. 1937-1991 існувала Верховна Рада УРСР на основі якої після проголошення незалежності України виникла В. Р. У. Обирається всенародно у кількості 450 осіб.

Вето (від лат. «забороняю») — спротив, заперечення, право глави держави, яке дозволяє йому відкинути ухвалені парламентом закон чи призупинити його чинність до внесення парламентом поправок.

Гіперінфляція (від гр. «підвищення, надмірність» і лат. «розбухання») — надмірне переповнення каналів грошового обігу масою надлишкових паперових грошей порівняно з потребами обороту в них, що спричиняє різке знецінювання грошової одиниці. Проявлялося це явище у період після розпаду СРСР, у першій половині 90-х рр., особливо в нашій країні. Це в її період ми практично всі були мільйонерами, а дехто — і мільярдерами.

Громадянське суспільство — у поширеному сучасному значенні під цим терміном розуміється сукупність відносин у сфері економіки, к-ри тощо, що розвиваються в рамках демократизації с-ва незалежно від держави. Поняття з'явилося в XVII–XVIII ст. у працях Т. Гоббса, Дж. Локка, Ж.-Ж. Руссо, Ш. Монтеск'є та ін., які ототожнювали з ним не будь-яку державу, а таку, яка заснована на сусп. угоді та відбиває інтереси громадян. Гол. умова існування г. с. — особистість, її право на самореалізацію.

Девальвація (від лат. «віддалення, виділення, скасування, припинення, усунення») і фр. «підрахунок, оцінка») — законодавче зменшення золотого вмісту (вартості) грошової одиниці, зниження курсу паперових грошей щодо золота або іноземної валюти. Вона проводиться у нас доволі регулярно в часи кризи, а чимало років її майже не було. Загалом наша валюта її не дуже піддається, але дві кризи підкосили гривню і змушували її проводити. Прикладом може бути зіставлення гривні з долларом: 1996 доллар коштував 1,76 гривні, а на поч. 2010 — понад 8 гривень.

Демократія, демократична держава (від гр. «народ і влада, влада народу, народовладдя») — форма політ. устрою с-ва, побудована на визнанні народу як джерела влади, участю народу в управлінні держ. справами. Вона передбачає виборність органів влади, поділ її на законодавчу, виконавчу та судову, підпорядкування меншості більшості, захист прав меншості, наявність реальних політ. свобод.

Емісія, грошова емісія (від лат. «випуск, випромінювання») — 1) випуск банкнотів, паперових грошей та цінних паперів державними установами та акціонерними т-вами; 2) випуск не підкріплених реальними товарами паперових грошей при недостатній кількості готівки та для покриття дефіциту державного бюджету. Вона проводиться владою у кризових ситуаціях. Це не вихід з кризи, а ще більше її зрештлення, хоча можливі тимчасові успіхи. У 90-х рр. в Україні це набуло лавиноподібного характеру, є й тепер у менших розмірах.

Змішана (пропорційно-мажоритарна, мажоритарно-пропорційна) система виборів (від укр. «змішана», гр. «утворення, складання» і укр. «виборів») — система виборів, при яких частина депутатів обирається за пропорційною, частина — за мажоритарною виборчими системами. Вона діяла в нас 1998–2006 і з 2012.

Імпічмент (від англ. «осуд, обвинувачення») — процедура обвинувачення і притягнення до відповідальності в судовому порядку найвищих службових осіб (президентів, міністрів та ін.) внаслідок порушення ними законів своєї країни, службових порушень тощо.

Інавгурація (від лат. «початок, посвячення в сан») — урочиста процедура вступу на посаду глави держави або посвячення у найвищий духовний сан. В Україні існує з 1991, коли урочисто вступав на посаду Президента України Леонід Кравчук.

Інтеграція економічна (від лат. «поповнення, відновлення» і гр. «відання домашнім господарством») — процес зближення та поглиблення взаємодії економік країн, їхня співпраця.

Кабінет Міністрів України (Кабмін, КМ) — уряд, найвищий орган у системі органів виконавчої влади. Назва існує з 1991 (до цього — Рада Міністрів УРСР). Керує КМ Прем'єр-міністр України.

Касетний скандал (від фр. «скринька» і лат. «розмірено читаю») — події в Україні 2000–2001 після оприлюднення О. Морозом записів колишнього охоронця Л. Кучми майора М. Мельниченка, де було чимало скандальної інформації, зокрема про можливу причетність тодішнього найвищого керівництва країни до знищення журналіста Г. Гонгадзе. Важливе значення тут мало несприйняття свободи слова керівництвом країни, нетерпимість до ін. думки. Активно розгортався на поч. 2001 через акцію «Україна без Кучми». К. с. був однією з передумов Помаранчевої революції. Справа до логічного кінця не доведена.

Коаліція (від лат. «союз») — 1) союз, об'єднання для досягнення спільної мети; 2) воєнно-політичний союз двох чи більше держав, укладений для спільних дій на міжнародній арені; 3) угода політ. партій, часто для спільного утворення уряду (коаліційного) й участі в ньому. Прикладом воєнно-політичного союзу може бути антигітлерівська к. Прикладами політ. к. у сучасній Україні можуть бути «Сила народу» або «Стабільність і Реформи» (2006–2010 згідно з поправками до конституції к. політ. сил створювала уряд і управляла країною). За конституцією України 1996 (поправки скасовані рішенням Конституційного Суду 1 жовтня 2010) створення к. політ. партій не передбачено.

Консолідація (від лат. «зміцнення, об'єднання») — згуртування, об'єднання зусиль окремих людей, груп, о-цій для досягнення загальної мети.

Конституційний договір (від лат. «устрій, установлення» і укр. «договір») — договір між Верховною Радою України і Президентом України Леонідом Кучмою від 8 червня 1995, що передував ухваленню Конституції України. Це був важливий компроміс представників глок влади України. Він мав діяти до ухвалення конституції. За К. д. Президент України визнавався главою держави і главою виконавчої влади. Він особисто призначав склад Кабінету Міністрів і прем'єр-міністра.

Конституційний процес (від лат. «устрій, установлення» і «проходження, просування вперед») — процес розробки й ухвалення конституції держави. В Україні тривав ще з рад. часів (1990–1991) до 28 червня 1996.

Конституція (від лат. «устрій, установлення») — осн. закон (чи сукупність найважливіших законів) держави, який закріплює її політ. й екон. систему, має найвищу юрид. силу щодо ін. джерел права та регулює найважливіші сусп. відносини. Конституція України ухвалена 28 червня 1996.

Корумпований (від лат. «підкуп») — продажний, підкуплений.

Корупція (від лат. «підкуп») — підкупність і продажність держ., політ.; в гром. діячів, а також урядовців і службовців держ. апарату. Це явище було й за часів СРСР, але його не афішували. Тепер про к. говорять як про доконаний факт, що вона є скрізь. Багато політиків обцяють викоренити це ганебне явище, але чомусь знаходять лише стрілочників, а «вел. риба» спокійно плаває.

Криза економічна (від гр. «вихід, закінчення» і «відання домашнім господарством») — розпад, занепад, загострення госп. суперечностей, складний стан; глибокі порушення в процесі відтворення, що проявляються у надвиробничтві товарів порівняно з платоспроможним попитом на них, скороченні виробництва, розпаді грошових і кредитних відносин, банкрутстві пром. торговельних і банківських фірм, зростанні масового безробіття, різкому зниженні життєвого рівня народу.

Криза політична (від гр. «вихід, закінчення» і «державні та суспільні справи») — загострення політ. суперечностей у країні, можливі реві. й урядова кризи.

Лібералізація цін, лібералізація економіки (від лат. «вільний» і укр. «ціна») — зняття жорстких правил формування цін та їх погодження з державою, дозвіл на творення вільних цін, що формуються ринком. Л. ц. почалася у січні 1992 після ухвалення низки законів. Вел. вплив на неї мали зв'язки з ін. країнами СНД, особливо з Росією, де розгорталася подібні процеси. Втрачалася визначальна роль держави на керівництво економ. процесом.

Мажоритарна виборча система (від фр. «більшість», укр. «виборча» і гр. «утворення, складання») — різновид виборчої системи, яка передбачає такий порядок підбивання підсумків голосування, згідно з яким обраним вважається кандидат або парт. список, що набрав абсолютну (50 % плюс один голос) або відносну більшість (хоча б на один голос більше, ніж суперник) голосів у конкретних виборчих округах. Перевагою її є здатність створити міцну та стабільну владу. Вона діє в США, Вел. Британії, Індії, Мексиці та ін. країнах. До 1998 вона панувала і в нас, далі — вісім років співіснувала з ін., а з 2006 цілком вимовилася, з 2012 частково повернулася. При ній політ. сила, яка здобула 51 % голосів виборців, має можливість повністю контролювати владу. Недоліком її є те, що голоси виборців, які голосували за меншість є цілком втраченими.

Ментальність (від лат. «розум, мислення, спосіб мислення, душевний склад») — полісемантичне поняття для позначення глибинного рівня людського мислення, що не обмежується сферою усвідомленого і сягає в невідоме. Сукупність, успадковану від попередників і повільно й непомітно змінювану людьми відповідної епохи, органічно сполучених способів, манер, прийомів, навичок і процедур мислення, світовідчуття, світосприймання, світорозуміння та орієнтації у природному і сусп. світі, своєрідних автоматизмів духовного життя, що виявляють себе у вигляді позаособових настанов, регуляторів, нахилів і схильностей індивідів, певних груп, спільнот чи епох певним чином сплукватися, діяти, відчувати, сприймати, уявляти чи осмислювати світ.

Олігархія (від гр. «нечисленний» і «влада») — режим, за якого політ., екон. влада належить невеликому колу найвпливовіших і найбагатіших осіб (війск., фінансистів тощо). Нині о. — також група людей, яка править.

Патріарх (від гр. «батько» і «влада», «родоначальник») — 1) глава церкви, найвищий церк. титул, гол. чин. у православних церквах; 2) праатько, родоначальник. Першим Патріархом УАПЦ в Україні у 1990 став Метислав (Скрипник). З 1995 Патріархом УПЦ-КП є Філарет (Денисенко).

Позабалкова держава — статус держави в міжнародній політиці, незалежність ні до якого військ.-політ. блоку (об'єднання). У Декларації про держ. суверенітет сказано, що Україна має намір у майбутньому стати такою державою, у Конституції України про це немає, тільки, щоб іноземних військ не було на нашій території.

Політична держава (від гр. «численний» і «народний» та укр. «держав») — держава, у якій проживають дві або більше державотворчих націй (Швейцарія, Бельгія). Такі держави безперечно існують у світі, особливо в Азії та Африці, трохи в Європі. Дехто намагається довести, що і Україна належить до таких. Тоді, напевно, треба всі країни називати п. д., бо таких, де б жили тільки мешканці однієї національності, напевно, не залишилося. Українці становлять майже 80 % населення держави, про яку багатоманітність народів можна ще говорити, практично всі ін. народи мають свою держ. утворення.

Помаранчева революція — масові нар. виступи проти фальсифікацій президентських виборів, проти антинародного режиму 22 листопада — 8 грудня 2004. У революції взяли участь сотні тисяч, якщо не мільйони людей. Події у Києві підтримали масовими виступами на місцях. Люди підтримали її, навіть власними грішми. Нар. революція змусила Верховний суд ухвалити рішення про проведення повторного голосування другого туру президентських виборів. Напевно, це найзначніша подія за всі роки незалежності.

Популізм (від лат. «народ») — прийняття рішень, що не базуються на глибокому осмисленні соціально-економ. та політ. ситуації, а зорієнтовані на задоволення миттєвих запитів населення, психологічних потреб нагону, політика, що апелює до широких нар. мас і обіцяє їм швидке і легке вирішення гострих соціальних проблем.

Права держава, правовий порядок — тип держави, в основі якої — верховенство закону, поділ влади, правовий захист особи, юрид. рівність громадянина і держави; порядок у державі, який ґрунтується на принципі законності, відповідно до якого ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством. Такі держави у більшості цивілізованих країн Європи. Кожен наш керівник декларує, що хоче створити таку державу. Для цього потрібно чітко розділяти гілки влади, незалежні одна від одної. Дуже важливо в цьому плані є незалежна судова гілка влади. Створення Конституційного Суду, ухвалення Конституції України мало наблизити нас до такої держави, але чомусь верховенства закону не завдяжи помітно.

Приватизація (від лат. «особистий, неофіційний, домашній, несупільний») — передача держ. або муніципальної власності за плату чи безкоштовно у прив. власність. Її цілі та осн. принципи були закладені у схваленій Верховною Радою України 31.10.1991 «Концепції». Розпочалася п. із сфери обслуговування. Під час її проведення було немало зловживань, тому народ називає її «сприватизація». Все ж п. створила умови для розвитку ін., крім держ., сфери виробництва, для ринкової економіки в цілому.

«Революція гідності» (Євромайдан) — масові народні виступи проти корумпованої олігархічної влади в листопаді 2013 – лютому 2014 р., які привели до повалення режиму В. Януковича.

Середній клас — група населення, що посідає проміжне місце між власниками та вищим керівництвом, з одного боку, та пром. робітниками — з ін.. В Україні перебуває у процесі творення.

Структурна перебудова економіки (від лат. «внутр. будова чогось, певний взаємозв'язок складових частин цілого», укр. «перебудова») і гр. «відання домашнім господарством») — зміна співвідношень осн. елементів сусп. виробництва, співвідношення та форм взаємозв'язку між секторами господарства і видами виробництва, що визначають екон. життя с-ва. Це одна із фундаментальних проблем укр. економіки. Потрібно було подолати однобічну орієнтацію на важку промисловість. До неї належить і ліквідація затратного характеру виробництва шляхом упровадження ресурсозбереження, новітніх технологій, досягнень НТР. Потрібна всебічна переорієнтація економіки на задоволення соціальних потреб.

Тіньова економіка — підприємництво, яке діє на принципах приховування доходів, переказування валютних коштів у офшорні зони, ухилення від сплати податків, контрабанди і відвертого криміналу. Взагалі вона існувала і за рад. часів, хоча про це не афішували. Складовою її частиною є так званий «чорний ринок». Чим більше розвинута держава, тим менше її, навпаки у проблемних країнах вона процвітає. Причинами тут є погане податкове законодавство, недостатньо рішуча політика влади, нестабільність економіки, корупція у владі. Слід зробити так, щоб вона стала невідгодною.

Тести

31.1. Президенти, які підписали широкомасштабний українсько-російський договір:

А Леонід Кравчук і Борис Єльцин.

В Леонід Кучма і Борис Єльцин.

Б Леонід Кравчук і Володимир Путін.

Г Леонід Кучма і Володимир Путін.

А Б В Г
□ □ □ □

31.2. Партія (блок), що набрала (набрав) найбільшу кількість голосів на виборах 2002 р.:

А «За єдину Україну».

В «Наша Україна».

Б Комуністична партія України.

Г Соціалістична партія України.

А Б В Г
□ □ □ □

31.3. Нова ланка судової системи, заснованої в 1992 р.:

А Арбітражний Суд.

В Конституційний Суд.

Б Господарський Суд.

Г Цивільний Суд.

А Б В Г
□ □ □ □

31.4. Прочитайте визначення й укажіть поняття, яке відповідає його змісту.

«Надзвичайно стрімке зростання товарних цін та грошової маси в обігу, що веде до різкого знецінювання грошової одиниці».

А гіперінфляція

В маркетинг

Б істєблішмент

Г супермаркет

А Б В Г
□ □ □ □

31.5. Укажіть правильне твердження.

А конституція України була ухвалена 28 червня 1991 р.

Б на межі тисячоліть в економіці України настала макроекономічна стабілізація

В провідною лівою партією України є Партія регіонів

Г Андрій Шевченко у складі збірної України був бронзовим призером першості світу з футболу в 2006 р.

А Б В Г
□ □ □ □

31.6. Кандидати, що змагалися за пост президента у другому турі виборів 1999 р.:

А Леонід Кравчук і Леонід Кучма.

В Юлія Тимошенко і Віктор Янукович.

Б Леонід Кучма і Петро Симоненко.

Г Віктор Ющенко і Віктор Янукович.

31.7. Програма НАТО, у якій брала участь Україна:

А «Виклик часові змін».

В «Партнерство заради миру».

Б «Нездолання свободи».

Г «Справедлива відплата».

31.8. Професійна група, під тиском якої ухвалено рішення про дострокові вибори парламенту і президента:

А машинобудівники Києва і Харкова.

Б металурги Запоріжжя, Кривого Рогу та Маріуполя.

В студенти Києва, Львова і Харкова.

Г шахтарі Донбасу та Кривбасу.

31.9. Становище в соціальній сфері в 90-х рр.:

А поступове зростання життєвого рівня населення, купівельної спроможності, суттєве зниження безробіття, початок кількісного збільшення населення.

Б практична відсутність змін, життєвий рівень залишався стабільно високим, приріст населення, поліпшення умов його життя.

- Г гарантування усім народам, що живуть в Україні, рівних прав, культурно-національну автономію, творення національної культури, відродження традицій.
- 31.19. Українська спортсменка, яка за часів незалежної України завоювала чотири золоті олімпійські медалі та вид спорту, в якому це сталося:
 А Яна Клочкова, плавання. В Інна Осипенко-Радомська, веслування на байдарках.
 Б Олена Костевич, стрільба з пістоleta. Г Лілія Підкопаса, спортивна гімнастика.
- 31.20. Укажіть правильне твердження.
 А вибори 2007 р. проходили за мажоритарно-пропорційною системою
 Б Георгій Гонгадзе був одним з організаторів акції «Україна без Кучми»
 В Крим є одною з 25 областей України
 Г у 2008 р. в Україні відбулася зміна Голови Верховної Ради
- 31.21. Прочитайте рядки життєпису діяча й укажіть його.
 «Народився у 1944 р. на Київщині. Партійний і державний діяч. Народний депутат України кількох скликань. Очолив партію, створену частково на базі розпушеної комуністичної. У 1994–1998 рр. — Голова Верховної Ради України. Тричі посідав третє місце на президентських виборах. Був в опозиції до президента Леоніда Кучми, примкнув до «помаранчевої революції». У 2006 р. ненадовго повернувся на колишню посаду».
 А Василь Богачук В Олександр Мороз
 Б Володимир Литвин Г Петро Симоненко
- 31.22. Прочитайте факти біографії історичного діяча й укажіть його.
 «Народився в 1954 р. на Сумщині. Громадсько-політичний діяч і фінансист. Закінчив Тернопільський фінансово-економічний інститут (тепер Тернопільський національний економічний університет). Працював головою Національного банку України, головою уряду держави, у 2002–2005 рр. — народний депутат України, керівник фракції. У 2005–2010 рр. — на керівній державній посаді».
 А Вадим Гетьман В Олександр Устенко
 Б Ярослав Дзоджик Г Віктор Ющенко
- 31.23. Видатний у минулому спортсмен, який у 2005 р. став головою Національного олімпійського комітету:
 А Сергій Бубка, олімпійський чемпіон, 35-разовий рекордсмен зі стрибків з жердиною.
 Б Віталій Кличко, чемпіон світу серед боксерів-професіоналів у найважчій вазі.
 В В'ячеслав Олійник, перший чемпіон літніх Олімпійських ігор часів незалежної України (греко-римська боротьба).
 Г Віктор Петренко, олімпійський чемпіон з фігурного катання на ковзанах.
- 31.24. Укажіть правильне твердження.
 А державний бюджет складає та затверджує Президент України
 Б Сергій Тигипко у 2001–2002 рр. очолював уряд України
 В фільм Михайла Іллєнка «Той, хто пройшов крізь вогонь» претендував на здобуття «Оскара»
 Г фінансове становище України в 2008–2009 рр. різко поліпшилося
- 31.25. Стан партійно-політичної системи України в перші роки незалежності:
 А виникнення значної кількості нових політичних партій, які не мали масового характеру й не відігравали помітної ролі в політичному житті країни.
 Б виникнення значної кількості політичних партій, діяльність яких мала масовий характер і суттєво впливала на політичні події в країні.
 В криза політичних партій, що виникли в 1989–1991 рр., оскільки вони досягли програмної мети, а головну роль у суспільстві почала відігравати так звана «партія владі».
 Г перебудова багатопартійної системи на двопартійну, при якій головну роль відіграють Народний рух України і Комуністична партія України.
- 31.26. Конфесії, які є християнськими:
 А адвентисти сьомого дня, РУНвіра, свідки Єгови.
 Б РУНвіра, свідки Єгови, УАПЦ.
 В свідки Єгови, УАПЦ, адвентисти сьомого дня.
 Г УАПЦ, адвентисти сьомого дня, РУНвіра.
- 31.27. Визначні діячі театру (актори і режисери) України:
 А Юрій Андрухович, Юрій Винничук, Сергій Жадан, Володимир Лис.
 Б Роман Віктюк, Сергій Данченко, Андрій Жолдак, Богдан Ступка.
 В Володимир В'ятрович, Руслан Забілий, Володимир Сергійчук, Наталя Яковенко.
 Г Василь Ломаченко, Олексій Торохтій, Олександр Усик, Юрій Чебан.
- 31.28. Укажіть правильне твердження.
 А автором роману «Тисячолітній Миколай» є Юрій Мушкетик
 Б вибори до Верховної Ради 1998 р. відбувалися за мажоритарною системою
 В Конституція України нараховує 161 статтю
 Г Леонід Кучма 26 років працював на заводі «Запоріжсталь»

- 31.29. Суть домовленостей України та Росії про Чорноморський флот (1997 р.):
 А передача баз флоту в безстрокову оренду Росії.
 Б передача майна Чорноморського флоту Україні, дозвіл Росії користуватися базами на правах викупу.
 В передача повністю у розпорядження Українських військово-морських сил, оскільки він становив 8 % від усього флоту СРСР, а Україні належало понад 16 % спільного майна СРСР.
 Г поділ майна флоту між Україною і Росією, яка також отримала право на оренду частини баз терміном на 20 років.
- 31.30. Роман, за який Василеві Шклярю в 2011 р. було присуджено, але не вручено Шевченківську премію:
 А «Білий птах з чорною ознакою». В «Синій птах».
 Б «Зелений папуга». Г «Чорний Ворон».
- 31.31. Визначні оперні виконавиці України:
 А Людмила Єфименко, Ада Роговцева, Наталя Сумська.
 Б Лідія Забіляста, Вікторія Лук'янець, Валентина Степова.
 В Ірена Карпа, Галина Пагутяк, Оксана Пахльовська.
 Г Інеса Кравець, Катерина Серебрянська, Яна Шем'якіна.
- 31.32. Подія, що відбулася за часів каденції президента Леоніда Кравчука:
 А введення українського миротворчого контингенту в Ірак.
 Б перший візит в Україну глави католицької церкви.
 В перший державний візит в Україну президента США.
 Г підписання угоди про виведення стратегічної ядерної зброї з України.
- 31.33. Посада, яку обіймав Віктор Ющенко до призначення Прем'єр-міністром України:
 А голова Національного банку. В директор казначейства.
 Б голова Рахункової палати. Г міністр фінансів.
- 31.34. Письменники, які працювали переважно в жанрі історичної романістики:
 А Павло Глазовий, Євген Дудар, Олег Чорногуз.
 Б Олесь Гончар, Євген Гуцало, Володимир Яворівський.
 В Анатолій Димаров, Володимир Дрозд, Юрій Щербак.
 Г Павло Загребельний, Роман Іванчук, Юрій Мушкетик.
- 31.35. Укажіть правильне твердження.
 А зміни до Конституції України, ухвалені 8 грудня 2004 р., робили її президентсько-парламентською республікою
 Б Леонід Кучма був у 1993–1994 рр. прем'єр-міністром України
 В Харківські угоди 2010 р. продовжили базування російського флоту в Севастополі на 25 років
 Г при ухваленні Конституції України Головою Верховної Ради був Іван Плющ
- 31.36. Прочитайте уривок і вкажіть рік, коли відбулася зазначена подія.
 «Прихід до влади нового політичного керівництва певною мірою змінив акценти державно-церковних відносин. Його симпатії та цільові установки були ближчими до УПЦ-МП, що призвело до охолодження відносин держави з УПЦ-КП. Особливо це проявилось під час похорону патріарха Київського і всієї Руси-України Володимира (Романюка). На Софійському майдані Києва відбулося побиття членів похоронної процесії міліцією».
 А 1994 р. Б 1995 р. В 1996 р. Г 1997 р.
- 31.37. Завдання, що вирішувала «тіньова економіка» як сфера вияву економічної активності:
 А закріплення звільнення певного виду підприємницької діяльності від сплати податків.
 Б заохочення суб'єктів господарювання до розвитку виробництва, підвищення його ефективності.
 В отримання доходів від здійснення заборонених видів діяльності або на ухилення від державного контролю та сплати податків.
 Г перерозподіл національного доходу в інтересах найбідніших верств населення.
- 31.38. Галузі промисловості, частка яких зросла за 90-ті роки ХХ ст.:
 А легка, металургійна, паливно-енергетична.
 Б металургійна, паливно-енергетична, хімічна.
 В паливно-енергетична, хімічна, легка.
 Г хімічна, легка, металургійна.
- 31.39. Укажіть міжнародні організації, членом яких є Україна.
 1 ЄС
 2 НАТО
 3 ОАД
 4 ОАС
 5 ОБСЄ
 6 Рада Європи
 7 СOT

31.40. Укажіть явища, які є причинами складної економічної ситуації в Україні.

- 1 вплив екологічної ситуації
- 2 лінь українців
- 3 масовий виїзд за кордон
- 4 непослідовне проведення реформ
- 5 неродючі землі
- 6 перешкоди з боку ЄС
- 7 політичне протистояння

☐	☐	☐
--------------------------	--------------------------	--------------------------

31.41. Укажіть завдання, які стояли перед Україною на початку 90-х рр. у галузі економіки.

- 1 вступ у СНД
- 2 докорінне реформування економіки на ринкових засадах
- 3 індустріалізація України
- 4 створення власного військово-промислового комплексу
- 5 створення власного уряду
- 6 створення ефективної системи економічної кооперації в Україні, а також із зарубіжними країнами
- 7 структурна перебудова промисловості

☐	☐	☐
--------------------------	--------------------------	--------------------------

31.42. Укажіть завдання державотворення, вирішені на початку 90-х рр.

- 1 визнання національної символіки державною, сформування інституту громадянства
- 2 вступ в ООН
- 3 створення власних збройних сил, формування органів безпеки та правопорядку
- 4 створення міністерства закордонних справ
- 5 установлення недоторканності кордонів, регламентація режиму та порядку їх охорони
- 6 ухвалення нової Конституції України
- 7 ухвалення закону щодо пропорційної системи виборів

☐	☐	☐
--------------------------	--------------------------	--------------------------

31.43. Укажіть поняття, характерні для початкового періоду незалежної України.

- 1 багатопартійність
- 2 безробіття
- 3 гіперінфляція
- 4 колективізація
- 5 націоналізація
- 6 пацифікація
- 7 урбанізація

☐	☐	☐
--------------------------	--------------------------	--------------------------

31.44. Укажіть факти біографії видатного політика, зображеного на фото.

- 1 автор книги «Україно наша Радянська»
- 2 брав участь у роботі Української робітничо-селянської спілки
- 3 заснував «самвидавський» часопис «Український вісник»
- 4 обіймав посаду голови Народного Руху України
- 5 обраний Президентом України в 1991 р.
- 6 один із засновників Української Гельсінської спілки
- 7 позбавлений радянського громадянства та був висланий за кордон

☐	☐	☐
--------------------------	--------------------------	--------------------------

31.45. Установіть відповідність.

1 дефолт	А надзвичайно стрімке зростання цін і грошової маси в обігу
2 інфляція	Б нездатність країни сплачувати свої боргові зобов'язання
3 корупція	В передача державної або муніципальної власності у приватну
4 приватизація	Г переповнення грошового обігу масою надлишкових грошей
	Д підкуп державних і політичних діячів

	А	Б	В	Г	Д
1	☐	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐	☐

31.46. Установіть відповідність між митцями і галузями культури, у яких вони досягли значних успіхів.

1 О. Бійма, Ю. М. Іллєнки	А живопис
2 В. Гришко, Л. Забіляста	Б кіно
3 С. Данченко, Б. Ступка	В музика
4 І. Марчук, А. Лопата	Г опера
	Д театр

	А	Б	В	Г	Д
1	☐	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐	☐

31.47. Установіть відповідність між політиками і партіями, які вони очолюють.

1 Віталій Кличко	А Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина»
2 Петро Симоненко	Б Всеукраїнське об'єднання «Свобода»
3 Юлія Тимошенко	В Комуністична партія України
4 Олег Тягнибок	Г Партія регіонів України
	Д «УДАР»

	А	Б	В	Г	Д
1	☐	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐	☐

31.48. Установіть відповідність між президентами і подіями, що відбулися за їх правління.

1 Леонід Кравчук	А вступ України в ОБСЄ
2 Леонід Кучма	Б вступ України в Раду Європи
3 Віктор Ющенко	В вступ України в СОТ
4 Віктор Янукович	Г підписання Харківських угод
	Д проголошення незалежності України

	А	Б	В	Г	Д
1	☐	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐	☐

31.49. Установіть відповідність між письменниками та їхніми творами.

1 Микола Вінграновський	А «Записки українського самашедшого», «Мадонна перехресть», «Берестечко»
2 Анатолій Дімаров	Б «Молитва до Марії», «Самосуд», «Сповідь стукача»
3 Ліна Костенко	В «Северин Наливайко», «Манюня», «Низенько зав'язана»
4 Марія Матіос	Г «Солодка Даруся», «...майже ніколи не навпаки», «Нація»
	Д «Щоденний жезл», «Безодня», «Вовча зоря», «Свято»

	А	Б	В	Г	Д
1	☐	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐	☐

31.50. Установіть відповідність.

1 Леонід Каденюк	А космонавт, перший у незалежній Україні
2 Володимир Кличко	Б олімпійський чемпіон з важкої атлетики
3 Руслана Лижичко	В олімпійський чемпіон і чемпіон світу з боксу
4 Руслан Пономарьов	Г переможець «Євробачення-2004»
	Д чемпіон світу з шахів

	А	Б	В	Г	Д
1	☐	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐	☐

31.51. Установіть послідовність подій.

- А заснування Збройних Сил України
Б обрання Президентом України Віктора Януковича
В Україна стала членом Ради Європи
Г ухвалення закону про Голодомор як геноцид українського народу.

	А	Б	В	Г
1	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐

31.52. Установіть послідовність подій.

- А запровадження національної валюти — гривні
Б «касетний скандал»
В обрання президентом України Віктора Ющенка
Г Україна стала членом СОТ.

	А	Б	В	Г
1	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐

31.53. Установіть послідовність подій.

- А обрання Леоніда Кучми Президентом України
Б «Помаранчева революція»
В ухвалення закону про засади державної мовної політики
Г ухвалення Конституції України.

	А	Б	В	Г
1	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐

Відповіді до тестів

31.1. В. 31.2. В. 31.3. В. 31.4. А. 31.5. Б. 31.6. Б. 31.7. В. 31.8. Г. 31.9. В. 31.10. В. 31.11. В. 31.12. В. 31.13. Г. 31.14. Г. 31.15. Б. 31.16. Б. 31.17. В. 31.18. Г. 31.19. А. 31.20. Г. 31.21. В. 31.22. Г. 31.23. А. 31.24. В. 31.25. А. 31.26. В. 31.27. Б. 31.28. В. 31.29. Г. 31.30. Г. 31.31. Б. 31.32. Г. 31.33. А. 31.34. Г. 31.35. В. 31.36. Б. 31.37. В. 31.38. Б. 31.39. 5, 6, 7. 31.40. 1, 4, 7. 31.41. 2, 6, 7. 31.42. 1, 3, 5. 31.43. 1, 2, 3. 31.44. 3, 4, 6. 31.45. 1-Б, 2-Г, 3-Д, 4-В. 31.46. 1-Б, 2-Г, 3-Д, 4-А. 31.47. 1-Д, 2-В, 3-А, 4-Б. 31.48. 1-А, 2-Б, 3-В, 4-Г. 31.49. 1-В, 2-Б, 3-А, 4-Г. 31.50. 1-А, 2-В, 3-Г, 4-Д. 31.51. А, В, Г, Б. 31.52. А, Б, В, Г. 31.53. А, Г, Б, В.

ДОДАТКИ

Великі Київські князі

- Перед 860–882 — Аскольд і Дір (Дир)
882, весна (згодано) — 912, осінь — Олег (Віщий)
912, осінь — 945, осінь — Ігор Рюрикович (Старий)
945, осінь — 964 — Ольга (регентство)
964–972, березень — Святослав Ігорович
972, березень — 978, 11 червня — Ярополк Святославич
978, 11 червня — 1015, 15 липня — Володимир Святославич (Великий)
1015, 15 липня — 1015, 26 листопада — Святополк Володимирович (Ярополкович; Окаянний)
1015, 26(27) листопада — 1018, 14 серпня — Ярослав Володимирович (Мудрий)
1018, 14 серпня — 1019, зима — Святополк Володимирович (Ярополкович; Окаянний)
1019, зима — 1054, 20 лютого — Ярослав Володимирович (Мудрий)
1054, кінець лютого — 1068, 15 вересня — Ізяслав Ярославич
1068, 15 вересня — 1069, середина квітня — Всеслав Брячиславич
1069, 2 травня — 1073, 22 березня — Ізяслав Ярославич
1073, 22 березня — 1076, 27 грудня — Святослав Ярославич
1077, 1 січня — 15 липня — Всеволод Ярославич
1077, 15 липня — 1078, 3 жовтня — Ізяслав Ярославич
1078, 3 жовтня — 1093, 12 квітня — Всеволод Ярославич
1093, 24 квітня — 1113, 16 квітня — Святополк Ізяславич
1113, 20 квітня — 1125, 19 травня — Володимир Всеволодович (Мономах)
1125, 20 травня — 1132, 15 квітня — Мстислав Володимирович (Великий)

Галицько-Волинські князі

- 1199–1205 — Роман Мстиславич (Волинський)
1238–1264 (формально з 1205) — Данило Романович (Галицький)
1264–1301 (згодано) — Лев Данилович (у Галицькій землі)
1269–1288 — Володимир Васильович (у Волинській землі)
1301 (згодано) — 1308 (1315, згодано) — Юрій Львович (Юрій I)
1308(1315)–1323(1324) — Андрій Юрійович і Лев Юрійович (Андрій I та Лев II)
1324(1325)–1340 — Болеслав Тройденівич (Юрій II — Болеслав)
1340–1349 — Любарт Гедимінович (формально, фактично — боярин Дмитро Дедько 1340–1344), на Волині — до 1385

Великі князі Литовські

- 1316–1341 — Гедимін
1345(1341)–1377 — Ольгерд Гедимінович
1377(1382)–1392 — Ягайло Ольгердович
1392–1430 — Вітовт Кейстутович
1430–1432 — Свидригайло Ольгердович
1432–1440 — Сигізмунд Кейстутович
1440–1492 — Казимир Ягайлович
1492–1506 — Олександр Казимирович
1506–1548 — Сигізмунд I Старий
1548–1569 — Сигізмунд II Август

Польські королі

- 1333–1370 — Казимир III Великий
1370–1377 — Людовік I Угорський
1377–1382 — Володислав (Владислав) Опольський
1384–1386 — Ядвіга
1386–1434 — Ягайло (Владислав II Ягайло)
1434–1444 — Владислав III Варненчик (Варненський)
1447–1492 — Казимир IV Ягеллончик (Ягеллон)
1492–1501 — Ян Ольбрахт (Альбрехт)
1501–1506 — Олександр Казимирович
1506–1548 — Сигізмунд I Старий
1548–1572 — Сигізмунд II Август
1573–1574 — Генріх Валуа (майбутній французький король Генріх III)

1576–1586 — Стефан Баторій
1587–1632 — Сигізмунд III Ваза
1632–1648 — Владислав IV
1648–1668 — Ян II Казимир
1669–1673 — Михайло (Міхал) Вишневецький
1674–1696 — Ян III Собеський
1697–1704 — Август II
1704–1709 — Станіслав Лещинський
1709–1733 — Август II
1733–1735 — Станіслав Лещинський
1735–1763 — Август III
1764–1795 — Станіслав Понятовський

Гетьмани — керівники держави та місця їх осідку (резиденції)

Гетьмани усієї України (обох боків Дніпра)
1648, початок лютого — 1657, 27 липня — Богдан Хмельницький (Чигирин)
1657, 26 серпня — 1659, 11 вересня — Іван Виговський (Чигирин)
1659, 28 вересня — 1663, 13 січня — Юрій Хмельницький (Чигирин)
1668, 8 червня — 1669, 9 березня — Петро Дорошенко (Чигирин)
1674, 17 березня — 1678, 30 серпня — Іван Самойлович (Батурин)
1704, травень — 1709, 21 вересня — Іван Мазепа (Батурин)

Правобережні гетьмани

1663, 13 січня — 1665, липень — Павло Тетеря (Чигирин)
1665, червень — 1665, 18 серпня — Степан Опара (Умань)
1665, 10 жовтня — 1676, 19 вересня — Петро Дорошенко (Чигирин)
1668, червень — 1669, 29 жовтня — Петро Суховій (Суховієнко, Запорізька Січ)
1669, вересень — 1674, 19 березня — Михайло Ханенко (Умань)
1677, липень — 1681, 13 січня — Юрій Хмельницький (Немирів)
1684, січень — 1689, січень — Андрій Могила (Немирів)
1710, 5 квітня — 1742, 26 травня — Пилип Орлик (1711, березень-травень — на Правобережжі, у 1710, 5 квітня — 1711, березень і з травня 1711 — в еміграції)

Гетьмани Лівобережної України

1663, 18 червня — 1668, 8 червня — Іван Брюховецький (Гадяч)
1668, 17 грудня — 1672, 13 березня — Дем'ян Многогрішний (Батурин)
1672, 17 червня — 1687, 25 липня — Іван Самойлович (Батурин)
1687, 25 липня — 1709, 21 вересня — Іван Мазепа (Батурин)
1708, 6 листопада — 1722, 3 липня (фактично 2 квітня) — Іван Скоропадський (Глухів)
1727, 20 червня — 1734, 17 січня — Данило Апостол (Глухів)
1750, 22 лютого — 1764, 10 листопада — Кирило Розумовський (Глухів, мав намір перенести в Батурин)

Московські великі князі

1462–1505 — Іван III
1505–1533 — Василь III
1533–1547 — Іван IV

Московські цари

1547–1584 — Іван IV Грозний
1584–1598 — Федір Іванович
1598–1605 — Борис Годунов
1605 — Федір Борисович Годунов
1605–1606 — Лжедмитрій I (ймовірно, Григорій Отреп'єв)
1606–1610 — Василь Шуйський
1613–1645 — Михайло Федорович Романов
1645–1676 — Олексій Михайлович
1676–1682 — Федір Олексійович
1682–1689 — Софія Олексіївна (регентство)
1682 (фактично з 1689) — 1721 — Петро Олексійович

Російські імператори

- 1721–1725 — Петро I
- 1725–1727 — Катерина I
- 1727–1730 — Петро II
- 1730–1740 — Анна Іванівна
- 1740–1741 — Іван Антонович
- 1741–1761 — Єлизавета Петрівна
- 1761–1762 — Петро III
- 1762–1796 — Катерина II
- 1796–1801 — Павло I
- 1801–1825 — Олександр I
- 1825–1855 — Ніколай (Микола) I
- 1855–1881 — Олександр II
- 1881–1894 — Олександр III
- 1894–1917 — Микола II

Австрійські імператори (до 1804 р. — Священної Римської імперії, з 1867 р. — Австро-Угорщини)

- 1740–1780 — Марія Терезія (з 1765 — співрегент з Йосифом II)
- 1780–1790 — Йосиф II (з 1765 — співрегент з Марією Терезією)
- 1790–1792 — Леопольд II
- 1792–1835 — Франц I (з 11 серпня 1804 р. імператор Австрії під іменем Франц II)
- 1835–1848 — Франц Фердинанд
- 1848–1916 — Франц Йосиф I
- 1916–1918 — Карл I

Митрополити Київські православні

- 1620–1631 — Йов Борещкий
- 1631–1632 — Ісая Копинський
- 1632–1647 — Петро Могила
- 1647–1657 — Сильвестр Косів

Галицькі митрополити (відновлення з 1808)

- 1808–1814 — Антоній Ангелович
- 1816–1858 — Михайло Левицький (з 1856 — кардинал)
- 1860–1863 — Григорій Яхимович
- 1863–1869 — Спиридон Литвинович
- 1870–1882 — Йосиф Сембратович
- 1885–1898 — Сильвестр Сембратович (з 1882 — адміністратор митрополії, з 1895 — кардинал)
- 1899–1900 — Юліан Сас-Куїловський
- 1900–1944 — Андрей Шептицький
- 1944–1984 — Йосип Сліпий (з 1965 — кардинал)
- 1984–2000 — Мирослав-Іван Любачівський (з 1985 — кардинал)
- 2001–2011 — Любомир Гузар
- з 2011 — Святослав Шевчук

Патріархи Української автокефальної православної церкви

- 1990–1993 — Мстислав (Степан Скрипник)
- 1993–2000 — Димитрій (Володимир Ярема)

Патріархи Української православної церкви — Київський Патріархат

- 1993–1995 — Володимир (Василь Романок)
- з 1995 — Філарет (Михайло Денисенко)

Керівники Української держави періоду визвольних змагань 1917–1921 рр.

- 4 (17) березня 1917 р. — 29 квітня 1918 р. — Михайло Грушевський, Голова Центральної Ради.
- 29 квітня 1918 р. — 14 грудня 1918 р. — Павло Скоропадський, гетьман Української Держави.
- 14 грудня 1918 р. — 9 лютого 1919 р. — Володимир Винниченко, голова Директорії УНР.
- 11 лютого 1919 р. — 21 листопада 1920 р. (згодом — в еміграції) — Симон Петлюра, голова Директорії УНР.

ЗУНР

18 жовтня 1918 р. — 18 липня 1919 р. (з 9 червня 1919 р. — диктатор ЗОУНР, в еміграції — до 15 березня 1923 р.) — Євген Петрушевич, голова Української Національної Ради, Президент ЗУНР

Керівники українських урядів

15 червня 1917 р. — 18 січня 1918 р. — Володимир Винниченко, голова Генерального Секретаріату, з 9 (22) січня — Ради Народних Міністрів
18 січня — 29 квітня 1918 р. — Всеволод Голубович, голова РНМ
15 травня — 14 листопада 1918 р. — Федір Лизогуб, голова Ради Міністрів
14 листопада — 14 грудня 1918 р. — Сергій Гербель, голова Ради Міністрів
26 грудня 1918 р. — 9 лютого 1919 р. — Володимир Чехівський, голова РНМ
13 лютого — 9 квітня 1919 р. — Сергій Остапенко, голова РНМ
9 квітня — 27 серпня 1919 р. — Борис Мартос, голова РНМ
27 серпня 1919 р. — 26 травня 1920 р. — Ісаак Мазепа, голова РНМ
26 травня — 16 жовтня 1920 р. — В'ячеслав Прокопович, голова РНМ
з 16 жовтня 1920 р. (з 21 листопада 1920 р. — в еміграції, з 1926 р. — голова Директорії, теж в еміграції) — Андрій Лівіцький

ЗУНР

11 листопада — 31 грудня 1918 р. — Кость Левицький, голова Державного Секретаріату
4 січня — 9 червня 1919 р. — Сидір (Ізидор) Голубович, голова Державного Секретаріату

Керівники Комуністичної партії України (фактично в 1923–1990 рр. — найвища посада в республіці)

10 квітня 1923 р. — 7 квітня 1925 р. — Еммануїл Квірінг, перший секретар ЦК КП(б)У
7 квітня 1925 р. — 14 липня 1928 р. — Лазар Каганович, генеральний секретар ЦК КП(б)У
14 липня 1928 р. — 28 січня 1938 р. — Станіслав Косіор, генеральний секретар ЦК КП(б)У, з 23 січня 1934 р. — перший секретар ЦК КП(б)У
28 січня 1938 р. — 3 березня 1947 р. — Микита Хрущов, перший секретар ЦК КП(б)У (до 18 червня 1938 р. — виконавчач обов'язків)
3 березня — 26 грудня 1947 р. — Лазар Каганович
26 грудня 1947 — грудень 1949 р. — Микита Хрущов
Грудень 1949 — 4 червня 1953 р. — Леонід Мельников (з 1952 р. — перший секретар ЦК КПУ)
4 червня 1953 р. — 26 грудня 1957 р. — Олексій Кириченко
26 грудня 1957 р. — 2 липня 1963 р. — Микола Підгорний
2 липня 1963 р. — 25 травня 1972 р. — Петро Шелест
25 травня 1972 р. — 28 вересня 1989 р. — Володимир Щербиський
28 вересня 1989 р. — 22 червня 1990 р. — Володимир Івашко

Керівники Комуністичної (більшовицької) партії Росії (СРСР)

1918–1925 — РКП(б), 1925–1952 — ВКП(б), 1952–1991 — КПРС
1922–1934 — генеральний секретар ЦК, 1934–1953 — секретар ЦК, 1953–1966 — перший секретар ЦК,
1966–1991 — генеральний секретар ЦК
1922–1953 — Йосиф Сталін
1953–1964 — Микита Хрущов
1964–1982 — Леонід Брежнев
1982–1984 — Юрій Андропов
1984–1985 — Костянтин Черненко
1985–1991 — Михайло Горбачов

Керівники урядів СРСР

1922–1946 — Голова РНК СРСР, 1946–1990 — Голова РМ СРСР, 1990–1991 — Прем'єр-міністр СРСР
1922–1924 — Владимир Ленін
1924–1930 — Олексій Риков
1930–1941 — В'ячеслав Молотов
1941–1953 — Йосиф Сталін
1953–1955 — Георгій Маленков
1955–1958 — Микола Булганін
1958–1964 — Микита Хрущов
1964–1980 — Олексій Косигін
1980–1985 — Микола Тихонов

1985–1990 — Микола Рижков
1990–1991 — Валентин Павлов

Президент СРСР

1990–1991 — Михайло Горбачов

Керівники незалежної України

Президенти України

5 грудня 1991 р. — 19 липня 1994 р. — Леонід Кравчук
19 липня 1994 р. — 23 січня 2005 р. — Леонід Кучма
23 січня 2005 р. — 25 лютого 2010 р. — Віктор Ющенко
25 лютого 2010 р. — 22 лютого 2014 р. — Віктор Янукович
3 7 червня 2014 р. — Петро Порошенко

Голови Верховної Ради України

24 серпня 1991 р. — 5 грудня 1991 р. — Леонід Кравчук
5 грудня 1991 р. — 11 травня 1994 р. — Іван Плющ
18 травня 1994 р. — 12 травня 1998 р. — Олександр Мороз
7 липня 1998 р. — 21 січня 2000 р. — Олександр Ткаченко
1 лютого 2000 р. — 14 травня 2002 р. — Іван Плющ
28 травня 2002 р. — 16 травня 2006 р. — Володимир Литвин
6 липня 2006 р. — жовтень 2007 р. — Олександр Мороз
4 грудня 2007 р. — 12 листопада 2008 р. — Арсеній Яценюк
9 грудня 2008 р. — жовтень 2012 р. — Володимир Литвин
13 грудня 2012 р. — 22 лютого 2014 р. — Володимир Рибак
3 22 лютого 2014 р. — Олександр Турчинов

Прем'єр-міністри України (Голови Кабінету Міністрів — урядів)

24 серпня 1991 р. — 1 жовтня 1992 р. — Вітольд Фокін
13 жовтня 1992 р. — 21 вересня 1993 р. — Леонід Кучма
27 вересня 1993 р. — 16 червня 1994 р. — виконувач обов'язків голови уряду Юхим Звягільський
16 червня 1994 р. — 3 березня 1995 р. — Віталій Масол
3 березня 1995 р. — 27 травня 1996 р. — Євген Марчук (до 8 червня 1995 р. — виконувач обов'язків прем'єр-міністра)
28 травня 1996 р. — 2 липня 1997 р. — Павло Лазаренко
16 липня 1997 р. — 30 листопада 1999 р. — Валерій Пустовойтенко
22 грудня 1999 р. — 28 квітня 2001 р. — Віктор Ющенко
29 травня 2001 р. — 21 листопада 2002 р. — Анатолій Кінах
21 листопада 2002 р. — 29 листопада 2004 р. — Віктор Янукович
4 лютого — 8 вересня 2005 р. — Юлія Тимошенко
22 вересня 2005 р. — 4 серпня 2006 р. — Юрій Єхануров
4 серпня 2006 р. — 18 грудня 2007 р. — Віктор Янукович
18 грудня 2007 р. — 3 березня 2010 р. — Юлія Тимошенко
3 11 березня 2010 р. — Микола Азаров
3 27 лютого 2014 р. — Арсеній Яценюк

ЗМІСТ

Передмова	3
Основні скорочення	4
Тема 1. Стародавня історія України	7
Тема 2. Виникнення та розквіт Київської Русі	21
Тема 3. Київська Русь за часів роздробленості. Галицько-Волинська держава	34
Тема 4. Політичний устрій, соціально-економічний і культурний розвиток Київської Русі та Галицько-Волинської держави в IX–XIV ст.	46
Тема 5. Українські землі у складі Великого князівства Литовського та інших держав (у другій половині XIV — першій половині XVI ст.)	58
Тема 6. Українські землі в другій половині XVI ст.	73
Тема 7. Українські землі у першій половині XVII ст.	89
Тема 8. Початок Національно-визвольної війни українського народу середини XVII ст.	101
Тема 9. Українські землі наприкінці 50-х – у 80-ті рр. XVII ст.	114
Тема 10. Українські землі наприкінці XVII — у першій половині XVIII ст.	129
Тема 11. Українські землі в другій половині XVIII ст.	144
Тема 12. Українські землі у складі Російської імперії наприкінці XVIII — у першій половині XIX ст.	158
Тема 13. Західноукраїнські землі наприкінці XVIII — у першій половині XIX ст.	171
Тема 14. Культура України кінця XVIII — першої половини XIX ст.	181
Тема 15. Наддніпрянська Україна у другій половині XIX ст.	190
Тема 16. Західноукраїнські землі у складі Австрійської (Австро-Угорської) імперії у другій половині XIX ст.	206
Тема 17. Культура України другої половини XIX — початку XX ст.	216
Тема 18. Українські землі у складі Російської імперії на початку XX ст.	235
Тема 19. Західноукраїнські землі на початку XX ст.	246
Тема 20. Україна в Першій світовій війні	253
Тема 21. Українська революція	262
Тема 22. Український державотворчий процес (1918–1920 рр.)	276
Тема 23. Українська СРР в умовах нової економічної політики (1921–1928 рр.)	304
Тема 24. Україна в 1929–1938 рр.	319
Тема 25. Західноукраїнські землі (1921–1939 рр.)	335
Тема 26. Україна під час Другої світової та Великої Вітчизняної воєн (1939–1945 рр.)	350
Тема 27. Післявоєнна відбудова та розвиток України в 1946 — на початку 1950-х років	368
Тема 28. Україна в умовах політичної та економічної лібералізації суспільства (1953–1964 рр.)	383
Тема 29. Україна у період загострення кризи радянської системи (1965–1985 рр.)	401
Тема 30. Розпад Радянського Союзу і відродження незалежності України	422
Тема 31. Україна в умовах незалежності	436
Додатки	455

ДЛЯ НОТАТОК

ДЛЯ НОТАТОК

Навчальне видання

ПАНЧУК Ігор Іванович

Історія України

**Комплексна підготовка
до зовнішнього незалежного оцінювання**

За чинною програмою ЗНО

Редактор *Маргарита Більчук*
Дизайнер обкладинки *Віталій Нехай*
Відповідальна за випуск *Маргарита Більчук*

Формат 60x84/8. 54,11 ум. др. арк., 47,05 обл.-вид. арк. Тираж 4000. Замовлення № 14-386.

Видавець і виготовлювач Редакція газети «Підручники і посібники».
46000, м. Тернопіль, вул. Поліська, 6а. Тел. (0352) 43-15-15; 43-10-21.
Збут: zbut@pp-books.com.ua
Редакція: red@pp-books.com.ua
Виробництво: print@pp-books.com.ua
www.pp-books.com.ua

Свідчення про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників і розповсюдjuвачів видавничої продукції
серія ДК № 4678 від 21.01.2014 р.

Книга-поштою: а/с 376, Тернопіль, 46011.
Тел.: (0352) 42-43-76; 097-50-35-376
post@pp-books.com.ua

Видавництво «Підручники і посібники»
пропонує видання для підготовки до ЗНО

КОМПЛЕКСНЕ ВИДАННЯ

- Теоретичні відомості
- Хронологічний довідник
- Словник персоналій
- Термінологічний словник
- Тренувальні тестові завдання
- Відповіді до тестів

МІНІ-ДОВІДНИК

- Довідковий теоретичний матеріал

ТРЕНАЖЕР

- Тести у форматі ЗНО
- Зразки бланків відповідей
- Відповіді до тестів

ЗБІРНИК ТЕСТОВИХ ЗАВДАНЬ

- Тестові завдання
- Ключі до тестових завдань

Зітріть захисне покриття.
Перевірте оригінальність продукту
одним зі способів:

- введіть код на сайті www.or-za.com
- відправте SMS на номер 7711
(згідно з тарифами вашого оператора),
- зателефонуйте на гарячу лінію
0 800 50 22 88
(дзвінок безкоштовно).

Українська мова

Українська
література

Математика

Історія України

Всесвітня історія

Англійська мова

Німецька мова

Біологія

Географія

Фізика

Хімія

Світова
література

Замовляйте книги на сайті:
www.pp-books.com.ua

КНИГА ПОШТОЮ

46011, Тернопіль, Н.п., а/с 376
Тел.: (0352) 42-43-76
097-50-35-376
E-mail: post@pp-books.com.ua

ISBN 978-966-07-2549-2

9 789660 725492